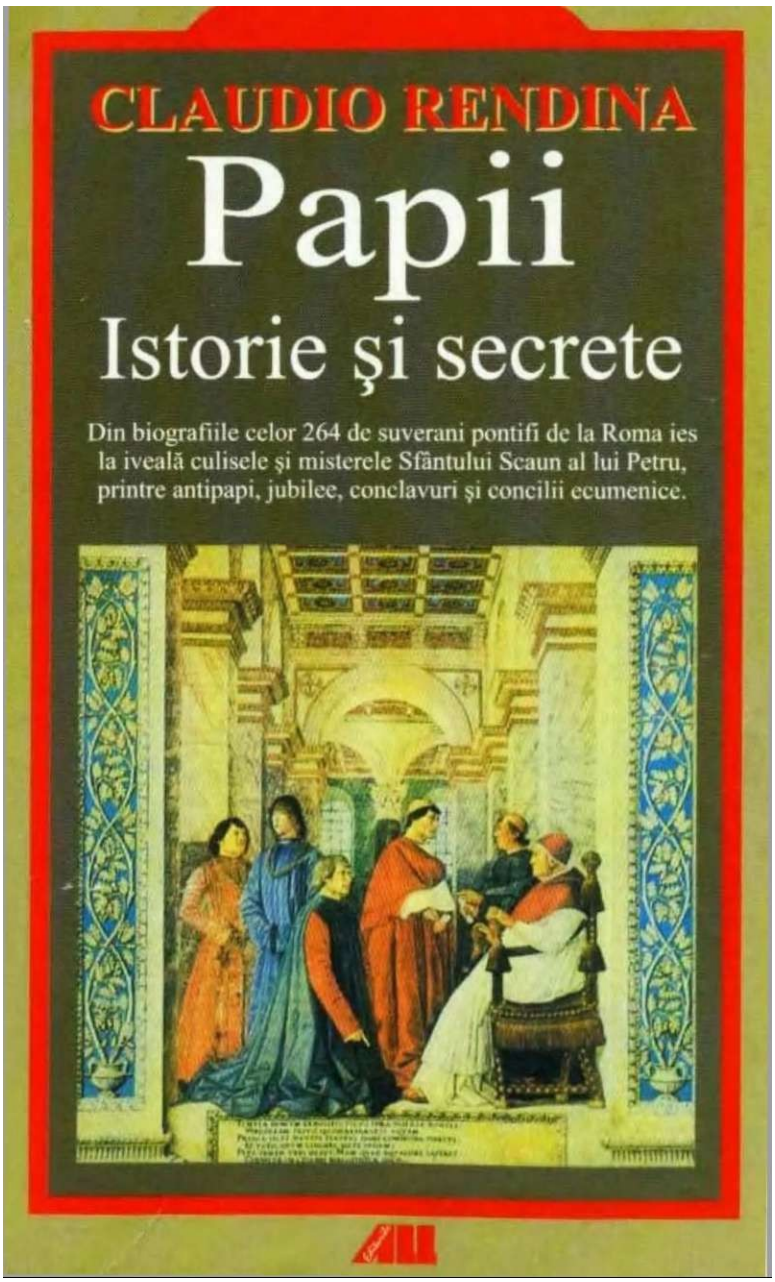
CLAUDIO RENDINA
Papii
Istorie şi secrete
Din biografiile celor 264 de suverani pontifi de la Roma ies la iveală culisele şi misterele Sfântului Scaun al lui Petru, printre antipapi, jubilee, conclavuri şi concilii ecumenice.

Prin intermediul biografiilor a 264 de pontifi romani, de la Sf Petru la Ioan Paul al II-lea, cartea de faţă prezintă istoria acelei "puteri" emblematice care este papalitatea, în dublul său aspect, temporal şi spiritual Noul mod de a-l privi pe "vicarul lui Cri «tos", incluzând aspectul uman, părăseşte în parte privirea *ex cathedra şi* redimensionează mitul Sfanţului părinte ca personaj. Aceste profiluri pun în evidenţă fiuidalustorie, legăturile, de atâtea ori conflictuale. Cu împăraţii romano-germani, importanţa conciliilor. Dar nu sunt lipsite de aspecte umane, uneori pitoreşti, de multe ori în legătura cu legenda.

Papii, *istorie şi secrete*. Carte deopotrivă riguroasă *şi* dezinvoltă, se adresează atât specialiştilor (istorici, teologi), cât şi publicului larg. Doritor să

cunoască una dintre paginile cele mai interesante ale istoriei umanităţii.

Claudio Rendina (n. 1938). Istoric, critic de artă. Scriitor şi jurnalist este autorul multor volume privitoare la "cetatea cetăţilor". Roma. Cărţile sale abordează istoria milenară, legendele, tezaurele artistice, personalităţile care au făcut celebru acest oraş. Interesat deopotrivă de istoria raporturilor de forţă în spaţiul italic, Rendina şi-a îndreptat atenţia spre trecutul focarelor de putere ale Italiei medievale şi renascentiste.

Opere principale: Dogii Istorie şi secrete (1984), Condotierii (1985). Vaticanul (1986). Palatele Romei (3 vol., 1992-1093), Papesa Ioan a (1994), Papa, Sacru şi profan (1995), Ghid insolit al misterelor, secretelor, legendelor şi curiozităţilor din bisericile Romei (2000).

în aceeaşi serie:
Dogii Veneţiei. Istone şi secrete (Claudio Rendina)

Împăraţii romani (Michael Grant)

www.all.ro
I papi. Storia e segreti Claudio Rendina
1983, 1996 Newton Compton editori s.r.l.
Papii. Istorie şi secrete Claudio Rendina
2002, 2003 BIC ALL Traducere: Radu Gâdei

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale
Papii. Istorie şi secrete/Claudio Rendina: trad.: Radu Gâdei – Bucureşti: Editura BIC ALL, 2002,2003 896 p. 20 cm Bibliogr.
Ilustraţia copertei:Constantin Vlad Stelian Stanciu
Melozzo da Forlì, Papa Sixtus al IV-lea îl numeşte bibliotecar pe Platina, 1477
ISBN 973-57 l-410-8 I. Gâdei, Radu (trad.)

262.13
Editura BIC ALL

Claudio Rendina

Papii

Istorie şi secrete

Din biografiile celor 264 de suverani pontifi de la Roma ies la iveală culisele şi misterele Sfântului Scaun al lui Petru, printre antipapi, jubilee, conclavuri şi concilii ecumenice.

Traducere şi note de Radu Gâdei

Claudio Rendina (n. 1938, Roma) este istoric, critic de artă, jurnalist şi editor. Între 1988-1993 a condus revista *Roma ieri*, *oggi*, *domani*. Preocupat de istoria politică, ecleziastică şi artistică a Romei, a publicat multe lucrări despre Sfântul Scaun, muzeele Romei, tradiţiile şi cultura literară a Cetăţii eterne. Încununarea acestui interes o reprezintă îngrijirea şi coordonarea *Marii Enciclopedii a Romei* (Newton Compton 2000).

Opere: I dogi (1984), I capitani di ventura (1985), Il Vaticano (1986), Pasquino statua parlante (1991), I palazzi di Roma (3 vol., 1992-1993), La papessa Giovanna (1994), Il papa. Sacro e profano (1995), Roma dal 1801 a oggi (1998), Guida insolita ai misteri, ai segreti, alle leggende e alle curiosità delle Chiese di Roma (2000).

Cuvânt înainte

Cartea aceasta nu a avut un "principiu "călăuzitor şi o desfăşurare "istorică" impusă, chiar dacă, în final, ar fi trebuit totuşi să le aibă, datorită celor 264 de pontifi de la Roma, prezentaţi cronologic, începând de la Sfântul Petru şi încheind cu Joan Paul al II-lea, "preafericitul stăpân. A luat naştere pe fragmente, aşa cum cred că se întâmplă cu toate cărţile din lumea aceasta, printr-un va urma, care părea că nu-şi va avea niciodată un sfârşit. S-a desfăşurat astfel, pe episoade, povestirea despre o putere emblematică, fzz a cărei dublă înfăţişare ies în evidenţă şi, în acelaşi timp, vf contopesc personaje distincte, conducători sau simple unelte ale dezvoltării papalităţii ca instituţie; în acest fel, cartea şi-a căpătat substanţă proprie.

Însemnările şi punctele de vedere necesare unei relatări mai amănunţite, lucruri care, întotdeauna, mi s-au părut plictisitoare, şi-au găsit, după o îndelungată gestaţie, locul ca într-un mozaic, aparţinând legendei, poeziei unui Dante sau a unui Belli, pamfletelor lui Pasquino sau colorat prin prezenţa unui antipapă. Nu a fost însă vorba despre o intenţie desacralizantă ci, mai degrabă, o privire asupra "vicarului lui Cristos", asupra laturii sale umane, lăsând uneori la o parte învăţătura ex cathedra şi dând noi dimensiuni mitului personajului respectiv, fără aprecieri teologice necuvenite.

În acest fel, cartea a avut un "scop" şi totodată, un "sfârşit", fără a fi avut, deci, un "principiu "şi s-a încadrat în timpul istoric; o succesiune de biografii cu sau fără legătură între ele, după cum a fost concepută fiecare. Referirea permanentă la evenimentele istorico-politice apare, în unele cazuri, în prim-plan, iar în altele doar ca fundal; câteodată, biografia unui papă este prezentată în împletirea ei cu a unuia sau mai multor antipapi, sau a unui împărat, ajungându-se uneori până la o adevărată simbioză între ele; alteori este posibil ca un conciliu sau un conclav să fi creat figura adevărată a unui suveran pontif. O serie de momente narative a părut să ameninţe unitatea cărţii, dar cred că aceasta a fost şi şansa ei. Cred că, în acest fel, ea "a sfârşit" prin a avea, în ultimă analiză, un "principiu" al său, şi anume acela de a scoate în evidenţă suişurile şi coborâşurile papalităţii, momentele sale de sfinţenie şi cele diabolice, episoadele sale contrastante cu intenţiile celui care i-a dat naştere şi care a fost, de fapt, principiul său divin.

Este evident faptul că, sub aspect narativ, nu mi-am pus probleme de ordin tehnic, cimi ar fi acelea ale succesiunii cronologice stricte a papilor; asupra căreia chiar şi cei mai autorizaţi experţi în materie au păreri discordarne, datorită lipsei, în unele cazuri, a informaţiilor istorice precise. Am folosit Anuarul pontifical şi am respectat datele din el, permiţându-mi doar să indic anul 30 ca dată a înfiinţării instituţiei papale şi am făcut aceasta pe baza celor mai recente studii asupra vieţii lui Iisus Cristos. Am respectat şi tradiţia care-i consideră sfinţi pe primii 54 de papi, cu toate că noul Calendar loiiversal al Bisericii i-a eliminat pe câţiva dintre ei, deoarece cultul lor nu avea nicio justificare; am făcut, de altfel, menţiunea respectivă în biografiile lor.

O altă problemă era aceea a termenului "papă", apărut abia într-o anumită perioadă istorică, atunci când s-a afirmat primatul Bisericii de la Roma asupra celorlalte; ar fi trebuit să folosesc la început sintagma "episcop al Romei" pentru ca apoi s-o înlocuiesc (dar când oare, cu exactitate?), atunci când cei care au studiai această problemă s-au pus de acord asupra primului dintre episcopii Romei, care ar fi trebuit considerat primul papă. Am considerat potrivit să mă conformez deciziei lui Grigore al VII-lea de a acorda tuturor precedesorilor săi, începând de la Sf Petru, titlul de papă, "quod hoc unicum est nomen în mundo".

Ca ultimă preocupare, a fost şi ideea unui apendice care să prezinte sinoptic şirul papilor şi cuitipapilor, al jubileelor şi al conciliilor ecumenice, dar care să satisfacă dorinţa cititorului de a cunoaşte şi curiozităţi despre lumea papalităţii. Un aport deosebit în acest sens l-a avut fiul meu, Andrea, căruia îi revine în cea mai mare parte meritul de a fi controlat exactitatea datelor istorice şi a documentelor. Evident, bibliografia nu este completă; ea menţionează textele, de cele mai multe ori fundamentale, la care am Jacut referire în redactarea biografiilor.

Înfine, sunt profiind recunoscător soţiei mele, nu numai pentru ajutorul indispensabil pe care mi l-a oferit, ci, mai ales, pentru încurajarea permanentă de a pune la punct această lucrare la care ţin atât de mult, atenuând, cu răbdarea sa plină de dragoste, tensiunea normală care intervenea în munca mea.

Claudio Rendina decembrie 1982

Pentru această nouă ediţie, care apare la zece ani distanţă de prima, am procedat la unele completări istorice, precizând unele detalii şi amplificând biografia lui Ioan Paul al II-lea; în bibliografie au fost menţionate lucrările noi de cel mai mare interes.

Mai 1993

Introducere

Tu eşti Petru şi pe această piatră voi zidi Biserica Mea şi porţile locuinţei morţilor nu o vor birui. Îţi voi da cheile împărăţiei cerurilor şi orice vei lega pe pământ, va fi legat în ceruri, şi orice vei dezlega pe pământ, va fi dezlegat în ceruri.

Matei 16; 13-19

Capul Bisericii este Cristos şi nu papa.

Ioan al XxII-lea

De la Petru din Galileea şi până la Karol Wojtyla, pe parcursul a două mii de ani, piatra nu a cedat, forţele iadului nu au biruit. Şi trebuie sa spunem că momentele de cumpănă nu au lipsit; multe au fost metamorfozele unei instituţii atacate din exterior, contestate în interiorul său, amestecate în viaţa de zi cu zi până la scandal, ea rămânând plină de viaţă, în primul rând datorită devotamentului acelor credincioşi convinşi că promisiunile tăcute de Cristos lui Petru erau veşnice. Instituţia papală a rezistat tocmai pentru că mulţimea de credincioşi care au susţinut-o a văzut, înainte de toate, în papă, Biserica. *Ubi Petrus*, *ibi Ecclesia*.

La începuturile sale, *piatra* a fost supusă la grele încercări în catacombe; marginalizată de templul păgân şi de divinul Augustus, uneori răpusă de puterea statului. Mulţi papi din această perioadă au murit ca martiri, dar nu şi-au renegat credinţa, iar piatra s-a îmbibat cu sângele lor; altora le-a fost dat exilul sau închisoarea. Şi totuşi, episcopul Romei reuşeşte să-i păstorească pe credincioşii din comunitatea sa, menţine un contact permanent cu alte comunităţi, chiar şi îndepărtate, se impune ca păstrător al unităţii întru Cristos. Câţiva se pierd pe acest drum, abjură; spaima creează sfinţi sau renegaţi. Tânăra Biserică ivită din bătrânul măslin din Galileea îşi înfige rădăcinile în inima imperiului, transplantată de la Ierusalim la Roma. *Stat Crux*, *dum volvitur orbis*.

Prin Edictul de la Milano, Biserica de la Roma iese din catacombe şi capătă drepturi cetăţeneşti; după trei secole de persecuţii, îşi poate practica public cultul. Statul devine treptat creştin; împăratul ar vrea să primească

acea *piatră*, în cele mai profitabile locuri ale palatului său. Criza imperiului creşte o dată cu răspândirea ereziilor; forţa militară se epuizează în şuvoiul acestora. Dar episcopul Romei rezistă; fără a dori explicit aceasta, capătă o dimensiune cetăţenească. La sosirea barbarilor, autoritatea sa o înlocuieşte pe cea a împăratului şi papa este *defensor urbis*. Biserica dobândeşte, în acest fel, o dimensiune universală. *Piatra* a înălţat un edificiu prin care puterea spirituală se afirmă în loată măreţia sa; ea este acum *civitas Dei*, creată în sânul cetăţii oamenilor, călăuză către împărăţia lui Dumnezeu. Autoritatea papei, în cadrul controverselor de natură dogmatică, este recunoscută încă din vremea lui Leon cel Mare; este întâietatea dobândită de tronul apostolic.

Dar *piatra* acestui edificiu sfânt, văzut ca o comunitate a credincioşilor, cu un caracter exclusiv spiritual şi lacând parte integrantă din organizarea statală, duce inevitabil la compromis; chiar dacă la început doar în chestiuni religioase, papa se bucură acum de o autoritate asemenea unui *cezar*. Politica şi concepţia imperialista se strecoară cu încetul în ierarhiile cele mai înalte ale edificiului. Prin prăbuşirea Imperiului de Apus, Roma vede în papă un bastion al civilizaţiei, pentru că Bizanţul este departe şi slăbit, cu toate scânteierile de cultură ale lui Iustinian. Dar Grigone cel Mare este unic în integritatea sa de *consul Dei*.

Italia se dezmembrează şi supremaţia pontificală devine o garanţie, dar trăsătura sa ecleziastică se transformă. Compromisul constă în falsul *Constitutum Constantini*, în sosirea francilor şi donaţiile lui Pepin; Biserica îşi formează un organism politic, descoperă puterea temporală, creează pentru viitor un stat ecleziastic.

"Prin întemeierea acestui stat”, a observat cu amărăciune Gregorovius, "se încheia totuşi perioada cea mai glorioasă din istoria Bisericii romane, al cărei caracter fusese până atunci pur episcopal şi sacerdotal. Biserica a devenit terestră. Papii care, contrar învăţăturii Evangheliei şi doctrinei lui Cristos, au îmbinat preoţia cu demnităţile princiare, nu şi-au mai putut păstra puritatea rolului apostolic, iar natura duplicitară şi contradictorie a poziţiei lor i-a împins cu o forţă din ce în ce mai mare spre o politică ambiţioasă. Din motive materiale, ei au fost obligaţi să ducă lupte înjositoare pentru a-şi păstra rangurile temporale; au purtat războaie civile împotriva Romei şi s-au angajat în dispute îndârjite cu puterile politice ale epocii”.

Sunt cuvintele aspre ale unei condamnări pe care unii ar vrea s-o atenueze, acordând o pondere mai mare acelor motive materiale care au fost, într-adevăr, ireversibile, din punct de vedere istoric; conform acestei interpretări, papa ar fi fost obligat de împrejurări să domnească temporal, dat fiind că numai prin independenţă şi-ar fi putut apăra libertatea de acţiune politică. Este ceva interpretabil. Dar este, în mare măsură, sigur că, din această dedublare a puterii, a luat naştere o figură emblematică a papei. Recurgerea la bule papale, ca aceea a lui Pseudo-Isidor, este, poate, manifestarea cea mai evidentă a unei dorinţe de putere care îşi caută o justificare pe plan politic. Şi este o infamie.

Singura soluţie este suveranitatea universală, după modelul lui Nicolae cel Mare; este, dincolo de toate, *Dictatus papae* al lui Grigore al VII-lea; este tentativa de creare a unui stat teocratic prin Inocenţiu al III-lea, recunoaşterea dreptului absolut al papei de a guverna asupra spiritului şi materiei, asupra lumii ecleziastice ca şi asupra celei laice. Această utopie va dura mai mult de două secole, timp în care, prin goana după putere, papa va face abstracţie deseori de îndemnurile la consolidare creştină şi, ca urmare, vor apărea voci, neluate în seamă, care vor cere reîntoarcerea la spiritul evanghelic. Prin *marele refuz* este înlăturată orice formă de renunţare la puterea temporală din care (Ierivă captivitatea de la Avignon, schisma din Occident, şi, în definitiv, distrugerea unităţii religioase a Europei.

Papa îşi pierde credibilitatea; în convingerea generală asupra necesităţii unei reforme, care nu va fi realizată, la Pisa, la Konstanz, la Basel se impune autoritatea conciliilor. Papa este, în acelaşi timp, şi antipapa; în confruntarea cu statele naţionale, "locţiitorul lui Cristos” îşi găseşte o compensaţie în figura "suveranului” pontif; este papă-rege. Aceasta nu este "o noţiune juridică abstractă, ci o realitate de zi cu zi”, după cum afirmă Paolo Prodi, "prin care supuşii-credincioşi trebuie, în primul rând, să-şi facă datoria pentru a spori puterea absolută a monarhului”.

Şi mai este consfinţirea erotismului şi a comerţului cu lucruri sfinte, a crimei şi a nepotismului papilor din timpul Renaşterii; este Luther, este divizarea lumii creştine. Tronul lui Petru se mai salvează încă o dată prin teroarea Inchiziţiei, îşi recapătă întâietatea prin Contrareformă, dar se închistează în propriul Stat, se compromite faţă de spanioli, francezi şi

austrieci. Devine astfel, în mare parte, adevărată opinia lui Machiavelli, care punea pe seama puterii temporale a papalităţii cauza nerealizării unităţii Italiei şi a multor invazii străine. În paralel, ataşamentul Bisericii faţă de Statul papal a determinai, ca reacţie, apariţia unei conştiinţe laice la credinciosul italian; acesta, de atunci şi până astăzi, a trăit un permanent conflict între datoria cetăţenească şi cea religioasă, născându-se în sufletul său un fel de nihilism inevitabil.

Acest sentiment a însoţit metamorfozele radicale survenite în puterea temporală a papilor până la redimensionarea teritorială a Cetăţii Vaticanului, chiar dacă interesele economice, urmărite de Sfântul Scaun, rămâneau foarte largi. De la conceptul de *Biserică liberă în Stat liber*, până la Concordatul[i] din 1929 a rămas încă puternică forţa materială a papalităţii; se disimulează, ia alte forme, îşi investeşte bogăţiile.

Liberalismul şi naţionalismul, socialismul şi comunismul, pe de altă parte, au făcut să apară şi să se dezvolte în credinciosul de ieri, nu numai în Italia, dar şi din toată lumea, o conştiinţă laică din ce în ce mai evidentă care, deseori, a văzut prăbuşindu-se chiar şi propriile sale valori cetăţeneşti, după ce şi-a pierdut credinţa. Este semnificativă declaraţia, în acest sens, a lui Dino Ruzzati, într-un interviu acordat cu puţin timp înainte de a înceta din viaţă: "Dacă sentimentul religios din Italia s-a epuizat, aceasta se datorează laturii temporale a Bisericii şi greşelilor care au derivat din aceasta”. Şi, amintindu-l pe Pius al XII-lea şi evenimentele din cel de-al doilea război mondial, denunţă faptul că "dacă papa ştia ceea ce se întâmpla atunci la Auschwitz şi la Buchenwald, el trebuia să-şi ridice glasul într-o condamnare totală, cu orice risc, chiar dacă ar fi fost să fie împuşcat şi, o dată cu el, toţi cardinalii. Chiar dacă ar fi ars întreg Vaticanul. Ar fi salvat astfel Biserica, şi toţi am fi rămas credincioşi. Dacă nu s-a întâmplat aşa, este semn că a intervenit oportunismul, problema, mai importantă decât orice, a *subzistenţei*. Şi unele decăderi ale spiritului se plătesc.”

Tema *Vicarului lui Cristos* a lui Hochhuth, oricât ar fi de discutabilă, apasă într-un anumit sens asupra papalităţii; a fost nevoie de Ioan al XXILI-lea şi de Conciliul al II-lea de la Vatican ca să se zdruncine din temelii puterea Bisericii de la Roma. De atunci, "*locţiitorul lui Cristos*” se află în căutarea dimensiunii sale autentice, spirituale şi evanghelice, încercând să

mărturisească aceasta lumii întregi, într-o încercare de redobândire a credibilităţii. Iar despre afirmaţia lui Ioan că "Biserica este a tuturor şi mai ales a celor sărmani", aşa cum a observat Giancarlo Zizola, "îndemnul este către o comunitate creştină, care pune în centrul ei pe cei oprimaţi, marginalizaţi şi neputincioşi". O utopie?

Ultimele întâmplări nu par să ateste un comportament dezinteresat; Vaticanul apare mereu ca un "stai cu un minister propriu de finanţe, care capitalizează şi face să sporească rezervele, mai degrabă decât să trăiască din ziua de azi aşa cum prevede Evanghelia", mai subliniază Zizola, explicând că, în ultima analiză, "nu s-a cerut desfiinţarea papalităţii, ci încetarea puterii sale temporale. Nu sfârşitul unei autorităţi, ci dispariţia metodelor lumeşti la care recurge această autoritate".

Nu rămâne decât să aşteptăm o reflectare concretă a strigătului lansat de Ioan paul al II-lea: "Să trăim doar din ofrande!" S-ar putea întâmpla ca, de data aceasta, să nu fie vorba doar de simple vorbe.

Karol Wojtyla, "un papă venit din depărtări", atât de asemănător ca nume şi ca provenienţă cu personajul Kiril Lakota "un papă venit din stepe" din romanul lui Morris West, *în veşmintele lui Petru*, ar putea, într-adevăr, aşa cum se întâmplă în planurile acelui papă imaginar, "să schimbe cursul istoriei prin aducerea împărăţiei lui Cristos în inimile oamenilor, astfel încât ei înşişi să poată instaura o ordine temporală bazată ferm pe adevăr, dreptate, milă şi lege morală".

Sf. Petru (*după Platina*, Viaţa pontifilor, *Veneţia*, 1715)

1. Sf. Petru (30-67)

Se numea Simon (Simion) şi era un pescar din Betsaida, pe malul de est al lacului Tiberiada, în Galileea.

După ce s-a căsătorit, s-a mutat împreună cu soţia, tatăl, soacra şi fratele Andrei la Capernaum, unde erau perspective sigure pentru comerţul cu peşte. La Betania, tot împreună cu Andrei, a intrat printre discipolii lui Ioan botezătorul, care pregătea sufletele oamenilor pentru venirea lui Mesia; era într-adevăr, o epocă în care galileenii erau foarte sensibili la ideea mesianică şi, în dorinţa de a înlătura aservirea faţă de Roma, aveau nevoie de un conducător. Şi a avut loc întâlnirea cu Iisus din Nazaret. Era o zi din februarie sau martie anul 28. Iisus l-a privit insistent şi, după cum povesteşte Sf. Ioan (1,42), i-a spus: "Tu eşti Simon, fiul lui Iona; tu te vei chema Chifa [ii]"; numele său s-a schimbat, într-adevăr, în Petru. Fără îndoială că, atunci, acel pescar nu a putut înţelege semnificaţia şi scopul acestei modificări de nume, dar în tânărul nazaritean se afla ceva misterios şi tulburător. Cam din ziua aceea a început experienţa lui Simion, în care se consolidează treptat credinţa în Iisus-Mesia, asistă la extraordinarele puteri taumaturgie ale acestuia, observă comportamentul absolut nou şi fără rezerve pe care tânărul rabbi îl are faţă de tabu-urile sociale şi religioase, ascultă cu încredere profeţiile despre o nouă împărăţie. În fond, este convins că urmează un Mesia politic.

Iisus, după ce îşi stabileşte la Capernaum centrul predicării sale, are raporturi preferenţiale cu Simion, realizând pentru el minunea pescuitului relatată de Luca (5,8), eveniment care provoacă în acesta un fel de teamă religioasă înaintea divinităţii şi o exprimă prin fraza: "Doamne, pleacă de la mine, căci sunt un om păcătos!”, arătând astfel că începe să înţeleagă caracterul pe deplin religios al lui Mesia pe care-l urma. Şi Iisus îl liniştеşte şi îl îndeamnă să îndeplinească o misiune în care pescuitul nu era decât un simbol: "Nu te teme; de acum încolo vei fi pescar de oameni!”

Apoi, într-o zi de iulie din anul 29, iată şi promisiunea întâietăţii: Iisus urcă din valea Iordanului, ca să meargă la Cezareea, urmat de cei doisprezece apostoli şi le cere acestora o mărturisire de credinţă: "Cine credeţi că sunt eu?” Cel careta răspuns în numeleluturor, a Jost chiar Sirriioh: "Tu eşti Cristos, Fiul lui Dumnezeu cel viu”. Nu este încă acea credinţă care se va naşte în el după Patimi şi înviere, dar Cristos o atribuie unei revelaţii a lui

Dumnezeu: "Ferice de tine, Simidane, fiul lui Iona, pentru că nici carnea şi nici sângele nu ţi-au arătat aceasta, oi Tatăl meu care este în ceruri”. Şi explicând concret vorbele de la prima lor întâlnire îl numeşte *Petrut* adăugând motivul schimbării numelui prin precizarea că "pe această piatră voi zidi Biserica mea şi porţile iadului nu o vor birui. Îţi voi da cheile împărăţiei cerurilor şi orice vei lega pe pământ, va fi legat în ceruri, şi orice vei dezlega pe pământ, va fi dezlegat în ceruri (Matei, 16, 13-19)”.

În aceste cuvinte. Biserica Catolică recunoaşte crearea instituţiei papale; ele profeţesc o misiune care se va exercita până la sfârşitul veacurilor într-o comunitate formată din *pietre vii* şi, printre ele, Petru apare ca acela care asigură trăinicia edificiului. El capătă şi o putere de decizie în sfera doctrinară printre oamenii supuşi voinţei lui Dumnezeu; în acest sens, funcţia de întâi-stătător nu se putea stinge o dată cu dispariţia lui Petru. De aici provine moştenirea pontifilor romani.

Făgăduinţa rolului de primat este din nou confirmată după înviere; în urma triplei dovezi de iubire pe care i-o oferă Petru, Cristos îi conferă întâietatea asupra întregii Biserici ("Tu să paşti oile mele”). Îl numeşte, în acest fel, ca primul papă: era în luna aprilie a anului 30.

Petru şi-a îndeplinit fiincţia de cap al bisericii în diferite localităţi, în primul rând la Ierusalim, unde, în 48/49 a avut loc primul conciliu al Bisericii; în Antiohia, unde, conform unei tradiţii din secolul al II-lea, a. Fost episcop timp de şapte ani; poate şi la Corint, a cărui biserică este considerată a fi fost "fondată de Petru şi Pavel”, conform unei scrisori a episcopului Dionisie din a doua jumătate a secolului al II-lea; în sfârşit, la Roma, de unde, prin tradiţie, Petru a condus creştinătatea timp de 25 de ani, din 42 în 67, chiar dacă nu continuu, după cum se poate deduce din prezenţa sa la Ierusalim pentru conciliul din 48/49 şi din faptul că nici Sf. Pavel, în *Epistola către Romani*, din anul 58 nu îl menţionează printre creştinii pe care îi salută şi nici *Faptele Apostolilor* nu pomenesc despre Petru când se vorbeşte despre sosirea lui Pavel la Roma în anul 61.

În privinţa prezenţei lui Petru la Roma, mărturiile literare sunt, mai curând, generice (Clement Romanul, Sf. Ignaţiu din Antiohia, Clement Alexandrinul, Eusebiu din Cezareea), făcând excepţie informaţia oferită direct de apostol care, în prima sa epistolă, vorbeşte despre Babilon,» Mraftmb Jtoro

Ioan iri *Apocâiipsăl* se pai că ar fi venit aici împreună cu soţia sa, moartă, conform lui Clement Alexandrinul, ca martiră, şi cu fiica sa, căreia i se cunoaşte şi numele, Petronilla; probabil însă că acest nume aparţinea uneia dintre discipolele sale, convertită şi botezată de el.

Numeroase sunt şi legendele legate de locuri şi monumente ale oraşului care amintesc de prezenţa lui Petru la Roma. Primul dintre acestea este închisoarea Mamertină; la începutul scării care duce la celulele de jos ale închisorii, o inscripţie în marmură aminteşte că "de această piatră s-a lovit cu capul Petru, împins de călăii săi, şi minunea a rămas". Dedesubt, într-adevăr, piatra este adâncită şi pare că ar fi rămas întipărită în ea urma unui cap.

În aceeaşi închisoare, mai este şi o altă inscripţie, în spatele unui rest de coloană de marmură: "Aceasta este coloana de unde, stând legaţi de ea, Sfinţii apostoli Petru şi Pavel i-au convertit pe sfinţii martiri paznici ai celulelor", adică Processus şi Martinian, "şi pe alţi 47 la credinţa în Cristos, botezându-i cu apa din acest izvor apărut printr-o minune", întâmplarea este evocată de Belii[iii] în sonetul *Sfântul Petru în temniţă*:

Cel mai grozav lucru care, pe câmpia Vaccină, S-a făcut pe timpul lui Nero. A fost, mai jos de Capitoliu, o puşcărie Unde toţi vorbeau latină.

Locul acela se cheamă Mamertin Şi n-o să mă credeţi pe mine, un flecar, Dar explicaţia mi-a dat-o Un anume avocat de trei parale.

Aceea este chiar închisoarea în care L-au adus pe Sfântul Petru înlănţuit înainte să-l ducă la noua închisoare.

Şi el a făcut să ţâşnească acele izvoare

Care de-atâţia ani, pe vreme frumoasă sau pe ploaie întotdeauna-i plină şi niciodată n-a secai.

Biserica Sfinţilor Nereus şi Achileus care, încă din secolul al V-lea se numea *a legârorii*, se pare că ar aminti de *legatoarea*, adică bandajul care acoperea rana de la piciorul Sf. Petru, şi care îi căzuse pe când acesta evada din închisoarea Mamertină şi se îndrepta în afara Romei. Foarte cunoscută mai este şi mica bisericuţă, *Domine*, *quo vadis*? de pe Via Appia, ridicată în locul în care Cristos i-ar fi apărui lui Petru, fugar din Roma, şi, la întrebarea apostolului "Doamne, unde mergi?", acesta ar fi răspuns: "La Roma, ca să fiu din nou răstignii", iacându-l pe Petru să se întoarcă şi el şi să-şi accepte martirajul.

Mai este şi capela Despărţirii, pe Via Ostiense, unde Pelru şi Pavel au ajuns, aduşi la închisoare, şi s-au despărţit, mergând apoi spre locurile în care au fost ucişi. Dedicată apoi Sfintei Cruci, capela se afla pe latura stângă a bazilicii S. Paolo, până în 1568, când a fost dărâmată şi reconstruită pe latura opusa, unde a rămas, până în anul 1910, anul demolării sale definitive. Un basorelief înfăţişa scena despărţirii şi puna o inscripţie care se află în prezent în biserica Sfintei Treimi a Pelerinilor.

ÎN ACEST LOC S-AU DESPĂRTIT SFÂNTUL PETRU ŞI SFÂNTUL PAVEL, MERGÂND SPRE LOCUL MARTIRAJULUI ŞI PAVEL I-A SPUS LUI PETRU: LUMINA SĂ FIE ÎMPREUNĂ CU TINE TEMELIE A BISERICII ŞI PĂSTOR AL TUTUROR OILOR LUI CRISTOS ŞI PETRU I-A SPUS LUI PAVEL: MERGI ÎN PACE, PREDICATOR AL CELOR BUNI ŞI CĂLĂUZĂ A CELOR DREPŢI.

În sfârşit, lanţurile cu care era legat se pare că sunt acelea păstrate în biserica S. Pietro în Vincoli (Sf. Petru în Lanţuri), într-o urnă de bronz aurit. Despre ele se spune că au fost făcute din două lanţuri diferite, care-l ţinuseră *cetluit* pe apostol, unul în Palestina şi celălalt chiar la Roma; aşezate în acea urnă de Sf. Leon cel Mare, atunci când s-au atins unul de altul s-au sudat parcă printr-o minune, formând un singur lanţ de 38 de zale.

Se pare că, la Roma, Petru ar fi locuit pe colina Esquilin, în palatul senatorului Pudentius, de pe *vicus Patricius* şi ar fi înfiinţat acolo un oratoriu în care le-a botezat pe fecioarele Pudenziana şi Prassede. Pe acci loc s-a înălţat mai târziu biserica S. Pudenziana, pe care o veche uadiţie o consideră drept cea mai veche din Roma. După o altă tradiţie, se pare că Petru ar fi fost găzduit şi de soţii Aquila şi Prisca, pe colina Aventin, şi pe locul unde se află casa respectivă a fost construită în secolul al IV-lea biserica S. Prisca.

Legenda cea mai pitorească este, fără îndoială, cea legată de piatra păstrată în biserica S. Francesca Romana din Forum, în care au rămas imprimate urmele genunchilor Sf. Petru, în timp ce-l ruga pe Dumnezeu sü-l pedepsească pentru trufie pe Simon Magul, care se înălţa în aer; acest zbor este descris în *Regulamentele apostolice* de la sfârşitul secolului al IV-lea de apostol însuşi. "Îl întâlnisem pe Simon în Cezareea”, îşi aminteşte Sf. Petru, "şi l-am silit să se declare învins printr-o confesiune publică. El a venit apoi din Orient în Italia şi a ajuns la Roma; aici a început lupta împotriva Bisericii,

făcându-i pe mulţi fraţi să-şi piardă credinţa prim amăgirile magiei. Într-o zi, a invitat în amfiteatru multă lume pentru orele amiezii şi m-a chemat şi pe mine: promisese că va zbura. Toţi ochii erau aţintiţi asupra lui. Între timp, eu mă rugam în sufletul meu. Iată că, ajutat de demon, se ridică spre cer şi spuse: «Eu mă ridic spre cer şi vă voi aduce de acolo binecuvântarea ca o ploaie peste voi.» Lumea aplauda şi îl aclama ca pe un zeu. Eu, cu sufletul şi cu mâinile îndreptate către cer, mă rugam la Dumnezeu, în numele Domnului nostru Iisus Cristos, să lovească în orgoliul acelui şarlatan, să înfrângă puterea demonilor care-i amăgea pe oameni, împingându-i spre pierzanie, să-l prăvălească pe acel mişel şi să-l facă să-şi rupă gâtul, chiar dacă i-ar fi lăsat viaţa. Şi am strigat, privindu-l pe Simon: «Dacă eu sunt cu adevărat omul lui Dumnezeu, adevăratul apostol al lui Iisus, aducător de graţie divină şi nu un şarlatan ca line, ticălosule Simon, poruncesc forţelor răului care sunt părtaşe la mârşăvia ta, şi le ridică în zbor, să te părăsească imediat. Cazi de la înălţimea aceea şi vino să auzi râsetele mulţimii, amăgite de şmecheriile tale». Abia rostite aceste cuvinte, Simon, părăsit de demoni, căzu pe dată în amfiteatru. Îşi rupse un picior şi încheieturile de la degetele picioarelor. Mulţimea spunea: «Singurul Dumnezeu cu adevărat este cel vestit de Petru!». Şi un mare număr de oameni abjurară învăţătura lui Simon”.

Moartea lui Petru a survenit la Roma, în perioada dintre incendiul din 64 şi moartea lui Nero din 68; prin tradiţie, data a fosi stabilită la 27 iunie 67. A fost, într-adevăr, una dintre victimele persecuţiei ordonate de împăratul Nero, care îi acuza pe creştini de incendierea oraşului.

Nu există un document care să indice data exactă, dar, printr-o serie de deducţii plauzibile, Margherita Guarducci a ajuns la concluzia că moartea a survenit cu exactitate la 13 octombrie 64. Încertitudinea asupra celor două date se menţine şi în ultimele *Anuare pontificale*.

Texte apocrife indică locul crucificării sale (cu capul în jos, după cum a cerut el însuşi, considerându-se nedemn de a muri la fel ca Iisus), "pe locul numit *naumachia*” lângă obeliscul lui Nero, în partea dinspre deal”, adică Circul lui Nero de lângă colina Vaticanului. Şi a fost îngropat tot acolo, după cum precizează consilierul episcopal, romanul Caius, la începutul secolului al m-lea, scriindu-i de la Roma lui Produs, un adept al sectei montaniştilor: "JDu-te pe colina Vaticanului şi pe strada Ostia şi vei găsi urmele celor care au

întemeiat această comunitate”, adică mormintele celor doi apostoli, Petru şi Pavel.

În timpul domniei împăratului Valerianus, când a avut loc persecuţia din 258, tradiţia spune că osemintele lui Petru şi ale lui Pavel au fost mutate din mormintele lor iniţiale şi transportate *ad Catacombas*, adică în cimitirul Sf. Sebastian, pentru a fi puse la adăpost de posibilele profanări. Silvestru I, un secol mai târziu, a pus să fie aduşi din nou în locul unde fuseseră îngropaţi la început, şi astfel rămăşiţele pământeşti ale lui Petru s-au întors pe colina Vaticanului şi au fost închise într-un sarcofag de bronz fixat în pământ; deasupra lui, după cât se pare, Constantin a pus să fie construită bazilica foarte veche a Sf. Petru. Conform legendei, împăratul însuşi ar fi scos prima lopată de pământ din groapa săpată pentru fundaţie şi ar fi cărat douăsprezece coşuri în semn de omagiu pentru primul dintre apostoli.

În mai multe ocazii au fost făcute diferite tentative pentru a aduce la lumină mormântul primului papă; el se afla între alte înhumări stratificate, din secolele al II-lea şi al III-lea, într-o adevărată necropolă, astfel încât, de fiecare dată, încercările s-au dovedit zadarnice.

Abia în 1939, prin voinţa lui Pius al XII-lea, au fost efectuate săpături sistematice în mai multe etape şi ele au adus rezultate concrete în anii ’50, când a fost descoperit, lipit de un zid vopsit în roşu, un mormânt, arheologii stabilind că este vorba de cel la care se referea Caius, pe el aflându-se inscripţia zgâriată pe perete *Petr* (*os*) *enit* adică "Petru este (îngropat aici) înăuntru”. Cu toate acestea, mormântul era gol.

În 1965, arheologul Margherita Guarducci a reuşit să găsească osemintele apostolului, dar nu într-un sarcofag de bronz, ci într-o "cutie de pantofi”; întâmplarea a căpătat o tentă de anchetă poliţistă şi acum face parte din istoria arheologică a oraşului. Luciano Zeppegno descrie acest episod cu o ironie fină. "Un lucrător la întreţinerea bazilicii Sf. Petru i-a spus Margheritei Guarducci că-şi amintea faptul că, pe când se făcea descoperirea, primise în păstrare de la administratorul şantierului bazilicii puţin material din cel descoperit în misteriosul mormânt. Materialul fusese pus într-o cutie de pantofi şi aşezat undeva.

Spiritul de detectiv al arheologului Guarducci a fost recompensat când cutia a fost descoperită într-un depozit din Grotele Vaticanului. În ea se aflau

oase umane, oase de animale, fragmente de ţesături, pământ, bucăţele de tencuială roşie, mici gheme de fire de argint, mici monede medievale. Cercetarea efectuată de specialişti de marcă a lămurit că oasele omeneşti aparţinuseră unui individ de sex masculin, destul de înalt, robust şi cu vârsta cuprinsă între şaizeci şi şaptezeci de ani; fragmentele de ţesături proveneau de la un veşmânt de purpură ţesut cu aur; tencuiala era de la zidul roşu de alături; pământul era identic cu cel din mormânt. Guarducci a ajuns la concluzia că osemintele aparţineau. Apostolului, luate din mormânt şi puse într-o ascunzătoare pentru a le feri de infiltraţiile de apă. Şi micile monede medievale? Ajunseseră în ascunzătoare prin crăpăturile zidului, pe unde trecuseră probabil şi şobolanii ale căror resturi fuseseră găsite şi ele acolo”.

Un episod cu tentă parţial poliţistă, însă expertizele de laborator efectuate asupra resturilor, combinate cu o largă coincidenţă a indiciilor, chiar dacă nu a probelor, au dus la confirmarea tradiţiei, nedezminţită timp de nouăsprezece secole, care spune că, într-adevăr, "Petru este (îngropat aici) înăuntru”, adică în subteranele actualei bazilici.

Acestea sunt ultimele necazuri ale lui Petru în ceea ce a devenit, pe parcursul secolelor, oraşul *săuy* printr-o hotărâre a populaţiei. Primul papă da, dacă vrem să folosim acest termen începând cu el, dar şi primepiscop al Romei şi ocrotitor al ei, gata să-l orbească din înaltul zidului care împrejmuieşte Vaticanul pe duşmanul care ar îndrăzni să profaneze centrul creştinismului, aşa cum Procopius ne-a transmis prin una dintre nenumăratele legende despre năvălirea goţilor din 537. Şi Sf. Petru a fost întotdeauna obiect al veneraţiei poporului, ca un semn de recunoştinţă pentru această ocrotire.

O mărturie în acest sens ne-o oferă şi astăzi statuia de bronz care domină, impozantă şi severă, nava centrală a bazilicii de la Vatican; se pare că statuia a fost turnată, conform tradiţiei, din materialul unei statui a lui Jupiter, la ordinul papei Leon cel Mare, în secolul al V-lea; versiunea cea mai demnă de crezare este că ea ar fi opera lui Arnolfo di Cambio, chiar dacă, recent, au fost exprimate îndoieli şi asupra atribuirii acestei statui sculptorului toscan. Rămâne cert faptul că devotamentul romanilor a fost nemărginit şi constant pentru statuia Sfântului Petru de la Vatican, apostolul fiind înfăţişat în gestul clasic al vicarului lui Cristos, care acordă tuturor binecuvântarea sa solemnă; are piciorul drept ros din cauza atingerii mâinilor şi gurilor credincioşilor din

atâtea secole.

2. Sf. Linus (67-76)

Linus, fiu al lui Ercolanus dei Mauri, se pare că s-a născut la Volterra, şi oraşul Tuscia i-a ridicat într-adevăr o biserică în 1480, pe locul în care, conform tradiţiei se afla casa tatălui său.

Discipol al lui Petru, ar fi predicat în Franţa ca episcop la Besançon, înlocuindu-l pe apostol în conducerea comunităţii romane în perioadele în care acesta lipsea din oraş. A fost ales papă în anul 67, şi pe timpul pontificatului său, s-au succedat mai mulţi împăraţi: Nero, Galba, Vitellius şi Vespasian.

Din *Liber pontificalis* avem informaţia că el a fost cel care a recomandat femeilor să intre în biserică numai cu capul acoperit, regulă care a dăinuit mult timp, având în vedere că ea a fost abrogată abia în anii50 ai secolului nostru; el ar fi adăugat în cadrul slujbei şi partea care, până la liturghia aprobată prin Conciliul al II-lea de la Vatican, se numea *Comunicantes*. Tot lui îi aparţine şi introducerea unui ornament şi simbol al jurisdicţiei papale, o fâşie simplă de lână albă, având imprimate pe ea cruci negre şi fiind purtată ca un colier pe deasupra veşmintelor preoţeşti. Se pare însă că trebuie considerate apocrife cărţile atribuite lui despre martiriul Sfântului Petru şi despre disputa acestuia cu Simon Magul.

Comunitatea creştină din Roma, pentru răspândirea şi practicarea cultului conform Evangheliei, putea conta pe "prezbiteri” şi pe "episcopi”, care, la început, se pare că însemnau acelaşi lucru, dar, destul de curând, au căpătat semnificaţia de astăzi. Episcopii erau adevăraţii conducători ai comunităţii, ţineau slujbe şi oficiau sfinţiri; prezbiterii, sau preoţii, îndeplineau aceste funcţiuni numai cu autorizaţia episcopilor. Dar şi alte persoane activau în cadrul Bisericii în vederea apostolatului: erau, înainte de toate, *diaconii* care administrau bunurile bisericeşti şi-i ajutau

pe episcopi şi pe preoţi; *profeţii*, corespunzând acelora care, mai târziu, erau denumiţi catehişti sau instructori, ajutaţi de un grup de persoane mai tinere, numite *dascăli*; în sfârşit, *paracliserii*, care se ocupau cu ajutorarea celor bolnavi şi săraci. Aproximativ la fel erau structurate şi celelalte două mari Biserici, cea din Corint şi cea din Efes.

O comunitate ca aceea a Romei, prin urmare, deja organizată, deşi luase fiinţă de puţin timp, trebuia, în primul rând, să se păzească de anumite spirite agitate strecurate printre adepţii care, încă nesatisfacuţi de revelaţia creştină, îi întinau curăţenia, încercând să împace între ele tendinţe diferite şi uneori opuse.

Linus trebuie că a avut problemele sale cu ereziile. Care se manifestau; în afară de aceea a lui Simon Magul, pe care o înfruntase direct Sf. Petru, preluată apoi de discipolul său, Menandru, cea mai spinoasă problemă era cea a ebioniţilor[iv] evrei creştini care respectau legea mozaică, deşi îl recunoşteau pe Iisus ca Mesia. Situaţia de marginalizaţi a acestora din urmă a ieşit până la urmă în evidenţă, datorită evenimentului cel mai important petrecut sub pontificatul lui Linus: distingerea oraşului Ierusalim, în anul 70, datorită lui Titus, fiul împăratului Vespasian.

Pentru creştini, acest eveniment putea însemna împlinirea profeţiei lui Iisus, care prevestise că din templu nu va mai rămâne piatră peste piatră; era un semn pozitiv al apropierii sfârşitului lumii şi, în acelaşi timp, al venirii împărăţiei lui Dumnezeu! Altfel spus, distrugerea Ierusalimului putea fi interpretată ca o răzbunare, "o răzbunare a vechiului păcat”, ca să folosim versul lui Dante, expresie a unei mentalităţi adânc înrădăcinate în credinţa creştină, până la Conciliu! al II-lea de la Vatican. Evreii erau consideraţi direct vinovaţi de moartea lui Cristos, chiar dacă ea fusese necesară pentru ca să se

obţină izbăvirea ("răzbunarea”) de păcatul originar, şi astfel Dumnezeu se servise de romani pentru a-i pedepsi.

De fapt, distrugerea Ierusalimului a fost o consecinţă a unei revolte izbucnite în Iudeea încă din 66, o revoltă care, în mod clar, nu avea nicio şansă de succes împotriva imperiului, astfel încât, mai devreme sau mai târziu, trebuia să se ajungă la o reglare de conturi. Iosephus Flavius povesteşte asediul oraşului cu un realism deosebit, în special legat de episoade cunoscute, ca acela al unei femei numite Maria care, înfometată, şi-a ucis şi mâncat propriul fiu.

Este un fapt recunoscut acela că, ulterior, creştinii, îndată ce au simţit că, din cauza revoltei lor, evreii căzuseră în dizgraţie pe lângă autorităţile romane, nu au scăpat ocazia de a convinge puterea că ei nu fuseseră contaminaţi de iudaism; încurajaţi de ramificaţiile eretice strecurate printre evreii creştini, s-au separat cu totul de ei şi i-au condamnat în mod deschis. Astfel încât ebioniţii au sfârşit prin a fi discreditaţi în ochii romanilor, după cum observă Grant, "exact ca evreii şi, din această cauză, s-au risipit într-un mare număr de secte nesemnificative, care nu au reuşit să supravieţuiască în lumea modernă. În schimb, israeliti creştini au evitat această pecete impusă de Roma şi au devenit forţa şi tema dominantă a viitorului creştinism”. Era, dacă se poate spune aşa, o mişcare tactică pur "politică”, prima dintre atâtea altele, realizate de creştini pe parcursul îndelungatei lor istorii.

Timpurile erau destul de agitate pentru o răspândire clară a cuvântului lui Cristos şi începuseră deja să apară interpretări nu prea apropiate nici măcar de morala creştină predicată de Sf. Pavel; un alt obstacol îl constituiau, în mod clar, persecuţiile imperiale şi împotriva acestora "politica membrilor clerului nu putea face decât foarte puţin. Pentru moment însă, după teroarea din timpul lui Nero, se părea că Vespasian s-ar fi mulţumit doar cu distrugerea Ierusalimului şi cu exterminarea evreilor, provocând astfel încetarea vieţii naţionale a fiilor lui Israel.

Cu toate acestea, *Liber pontificalis* îl face pe Linus martir, decapitat de consulul Satuminus, la 23 septembrie 76, şi precizează că a fost îngropat în ziua următoare, alături de Sf. Petru. În realitate, există motive suficiente să se creadă că nu a murit ca martir şi amintirea lui Linus nu se mai află în Calendarul universal al Bisericii, ci rămâne doar în cel regional.

3. Sf. Anacictus (76-88)

Până în 1946 un Anacletus atenian era considerat ca fiind al cincilea papă după Sf. Clement, iar aj treilea era considerat un anume Cletus, roman, discipol al Sf. Petru. Începând cu *Anuarul pontifical* din 1947, a fost acceptată ideea că acel Anacletus despre care vorbeşte *Catagolul liberian* este una şi aceeaşi persoană cu Cletus, indicat de *Liber pontificali* ca succesor al Sf. Linus, începând din anul 76. A trăit sub împăraţii Vespasian, Titus şi Domitian şi, aşa cum se poate deduce în mod verosimil, a continuat orientarea dată de predecesorii săi comunităţii creştine din Roma, numind şi el episcopi şi preoţi. Se pare că ar fi obligai pe slujitorii bisericii să poarte părul scurt şi că ar fi început lucrările pe un şantier al bisericii Sf. Petru, pe, locul unde se afla mormântul primului papă.

În timpul pontificatului său a avut loc erupţia Vezuviului; era 24 august 79 şi momentele acelui tragic fenomen ne-au fost descrise de Pliniu cel Tânăr în două scrisori către Tacitus, care îi ceruse informaţii despre felul în care murise unchiul său, Pliniu cel Bătrân, care se apropiase prea mult de torentul de lavă. Ceea ce se poate citi în aceste, texte despre suferinţa locuitorilor din oraşele lovite de erupţie este sfâşietor: "Am auzit gemetele femeilor, strigătele copiilor, chemările bărbaţilor: unii strigau căutându-şi părinţii, alţii copiii, alţii soţii sau soţiile, recunoscându-i după voce; unii îşi plângeau propria nenorocire, alţii pe aceea a celor dragi; erau câte unii care, de spaima morţii, îşi doreau tot moartea; mulţi ridicau mâinile către zei, mai mulţi însă strigau că zeii nu mai existau şi că aceea era ultima noapte a lumii”.

Toate acestea nu puteau însemna pentru creştini, în legătură şi cu

distrugerea Ierusalimului, decât un ultim semn că trebuiau să aştepte tremurând de nelinişte venirea împărăţiei lui Iisus; atunci Roma s-ar fi năruit, împreună cu idolii săi.

Iată însă că, în anul următor, vine o dezminţire: superba inaugurare a Amfiteatrului lui Flavius[1] de către împăratul Titus, cu ceremonii fastuoase şi jocuri care au durat 100 de zile şi care au costat viaţa a mii de gladiatori.

Mai mult, pe Câmpul lui Marte, între termele lui Nero şi aşa-numitul lac al lui Agrippa, Domiţian plănuieşte construirea unui stadion pentru întreceri atletice şi de gimnastică; inaugurarea are loc în jurul anului 85, dacă este adevărat că în anul următor a avut loc *Certamen capitolinum* cu întreceri atletice, de călărie şi muzicale şi, prin urmare, pentru acea dată, stadionul trebuia să fie utilizabil.

În Evul Mediu, stadionul va deveni *Campus agonis* şi apoi *Circus agonalis*. Deşi un stadion diferă mult de o arenă. Oricum, de la *arenă* s-a trecut la *în arenă* şi la *ne-arenă*, şi, prin urmare, Navona, nume care a fost dat în epoca modernă pieţei cu o viaţă deosebită şi intensă, legală de papi ca Inocenţiu al X-lea şi Clement al XI-lea.

Roma păgână exploala astfel triumfătoare, asislând la luptele de gladiatori din Amfiteatrul lui Flavius şi la întrecerile atletice de pe stadionul lui Domiţian. Poporul nu cerea altceva decât panem *et circenses*; creştinii fuseseră uitaţi: Titus era, în fond, tolerant faţă de ei şi chiar Domiţian, la începutul domniei sale, nu părea să fie altfel.

Este, într-adevăr, foarte probabil ca papa Anacletus, încetând din viaţă în anul 88, să nu fi sfârşit ca martir; astfel încât, oricare ar fi fost numele său, Cletus sau Anacletus, a fost până la urmă scos din Calendarul universal al Bisericii.

a l Sf. Pavel, fusese numit episcop de către Sf. Petru şi devine papă în anul 88. Tradiţia spune că era fiul senatorului Faustinus, din familia Flaviilor,

1

aşadar, rudă cu împăratul Domiţian; este posibil ca tocmai această origine a sa să-l îi salvat în cursul foarte scurtei, dar puternicei persecuţii dezlănţuite în 95 de către împărat.

De altfel, *domnia terorii* a făcut multe victime ilustre, printre care consulul Flavius Clementius, soţul Domitillei, nepoata lui Domitian. După Dio Cassius, motivele pentru care asemenea persoane au căzut în dizgraţie au l ost "ateismul şi obiceiurile evreieşti", exprimare ce ne face să credem că ar fi fost creştini. Flavius a fost judecai şi Domitilla exilată; este importam că de la ea vine numele catacombei de pe strada Ardeatină din Roma,

O parte a acestei catacombe purtând numele de Cripta Flaviilor.

O altă victimă de marcă a fost Sf. Ioan evanghelistul, care însă a ceâpat cu viaţă din martiriul cu ulei încins, suferit în apropiere de poarta

1 aţină din Roma, şi apoi a fost exilat în insula Patmos, unde şi-a scris *Apocalipsa*, dând o şi mai mare justificare speranţelor într-o iminentă venire a împărăţiei lui Cristos.

Un an după aceea, în 96, apare un conflict în Biserica din Corint: un grup de tineri slujitori ecleziastici înaintează mai multor preoţi un protest faţă de modul în care era condusă comunitatea religioasă din oraş. Cu multă fermitate. Clement le aminteşte protestatarilor că trebuie să se supună autorităţilor tradiţionale ale Bisericii, îndemnându-i să se ferească de falşii învăţători; scrisoarea este primită cu un mare respect, şi devine un subiect de meditaţie în cadrul slujbei de duminică. Este primul document care transpune în practică superioritatea episcopului de Roma asupra tuiuror bisericilor din lume.

Sub pontificatul lui Clement I, creştinismul face astfel noi prozeliţi şi se extinde din ce în ce mai mult în Orient; la Roma, Clement însuşi sé dăruieşte apostolatului său prin care avea să lase poporului un semn priri diferite legende, ca aceea a lui Sisinnius, în legătură cu un miracol înfăţişat în fresca de pe un perete al bisericii S. Clemente, fondată la Roma la trei secole după moartea acestui papă, şi, conform tradiţiei; chiar pe temeliile casei sale părinteşti.

Se întâmplase că sfântul, convertind-o pe o anume Teodora, soţia

prefectului Sissinius, ar fi convins-o şi la legământul castităţii, provocând, evident, furia soţului ei. Într-o zi, însoţit de câţiva soldaţi, acesta a urmărit-o şi a surprins-o într-o catacombă, unde Sf. Clemeni oficia o slujbă. Furios, Sissinius le-a ordonat soldaţilor să-l aresteze pe papă, dar, după cât se pare, Dumnezeu n-a permis aceasta, orbindu-i pe Sisinnius şi pe soldaţi. Teodora şi-a adus soţul acasă şi acolo el şi-a redobândit vederea.

Dar fresca din biserică ne oferă, în porţiunea de sub scena miracolului, o continuare a legendei cu latura comică a soldaţilor care, orbiţi, târăsc după ei o coloană de piatră în locul papei, cu îndemnuri într-o limbă intermediară între latina clasică şi cea vulgară, de la foarte cunoscutul "Fii ai târfelor trădate", până la echivocul "Rupe-i dosul cu parul, Carvoncellus", situaţie la care este aplicabilă sentinţa Sf. Clement: *Duritia cordis vestri saxa trahere meruistis*, adică *Pentru duritatea* (*de piatră*) *a sufletelor voastre, meritaţi să târâţi după voi pietre*.

Sf. Clement apare, după Sf. Petru, ca personalitatea cea mai puternică dintre primii papi ai comunităţii creştine din Roma, capabil să inspire vârfurilor puterii imperiale nelinişte în privinţa creştinismului. Astfel încât noul împărat, Nerva, îl exilează pe episcopul de Roma la Cherson; era în anul 97. Pe malul Pontului Euxin, el îşi continuă apostolatul, în timp ce, la Roma, este înlocuit de Evaristus, ceea ce constituie un fel de primă abdicare forţată de pe tronul lui Petru. Clement îi găseşte acolo pe cei două mii de creştini condamnaţi la muncă silnică în carierele de marmură şi-i încurajează în credinţa lor; realizează noi convertiri şi această veste îl înfurie pe noul împărat, Traian, care consideră creştinismul ca fiind o plagă a speţei umane. I se porunceşte să aducă sacrificii zeilor şi, evident, Clement refuză. Este condamnat şi sentinţa se execută: este aruncat în Marea Neagră cu o ancoră legată de gât. Suntem în anul 100, şi iată că se va întâmpla o altă minune, imortalizată şi aceasta într-o frescă din biserica sa de la Roma.

Povesteşte legenda că apele mării se deschideau o dată pe an, penniţându-le credincioşilor, la început, să-şi construiască o capelă pe locul unde se afla corpul sfântului, iar în anii următori să coboare acolo într-o procesiune, fiind foarte atenţi să iasă înainte ca apele să se închidă deasupra lor. Ei bine, s-a întâmplat ca, într-un an, o femeie văduvă să-şi piardă acolo unicul copilaş şi, în anul următor, să-şi găsească fecioraşul în viaţă şi sănătos,

ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat.

În 869, corpul Sf. Clement a fost adus totuşi la Roma de către sfinţii Chirii şi Metodiu, prin grija papei Nicolae I, şi a fost înmormântat pentru totdeauna în biserica sa.

5. Sf. Evaristus (97-105)

Evaristus se născuse la Bethleem, din părinţi evrei, care-l trimiseseră pentru instruire în Grecia; la Roma, devenise creştin, fiind convertit de Clement, ca discipol al acestuia. Conform tradiţiei, a luat locul învăţătorului său, în momentul arestării şi exilării acestuia la Cherson, devenind capul Bisericii din Roma în 97. Se ştiu puţine lucruri despre el din izvoarele obişnuite şi informaţiile sunt nesigure şi fragmentare, dar este foarte ciudat faptul că Sf. Clement nu mai era considerat în exerciţiul funcţiunii, chiar dacă era în exil: poate că trebuie considerat ca primul papă care a abdicat, chiar dacă forţat, fiind exilat.

Anuarul pontifical este de aceeaşi opinie.

Evaristus a împărţit oraşul în parohii sau *tituli*, nume prin care erau indicate locurile sfinţite, datorită martiriului unor creştini şi în care,

Sf Evaristus (după Platina)

după ce se punea acolo o cruce în memoria lor, urma să se construiască o biserică. Fiecare "titul” a fost încredinţat unui preot şi biserica devenea astfel "sediul” personal al unui titular. Era vorba, înainte de toate, despre biserici în formă embrionară şi ele urmau să se dezvolte în timp; pentru

moment, erau doar locuri de întâlnire, dar ele erau date în grija unor ajutoare ale episcopului, aceştia devenind părtaşi la responsabilitatea asupra Bisericii din Roma.

În plus Evaristus a hotărât ca la predicile episcopului să asiste şapte diaconi, aceasta pentru a fi o garanţie a dreptei sale credinţe faţă de afirmaţiile eronate ale ereticilor. De asemenea, se pare că el a fost acela care a recomandat ca slujbele de căsătorie să fie oficiate în public şi cu binecuvântarea preotului.

A murit în 105, dar nu este sigur că trebuie considerat martir, şi, de asemenea, nu se ştie sigur dacă a fost îngropat lângă mormântul Sf. Petru, aşa cum afirmă tradiţia.

O tradiţie din Napoli (Neapole) susţine că ar fi îngropat în acest oraş, în biserica Sf. Maria cea Mare (S. Maria Maggiore).

6. Sf. Alexandru I (105-115)

Alexandru se născuse la Roma, dintr-o familie nobilă, în zona *Caput Tauri*; tatăl său se numea Alexandru, ca şi el. A fost ales papă în 105, la puţine zile după moartea lui Evaristus, fiind foarte tânăr, între douăzeci şi treizeci de ani; probabil că a fost pentru prima dată când alegerea unui papă nu s-a făcut prin desemnare testamentară, de la maestru la discipol, după un sistem asemănător celui dinastic, aflat în vigoare până atunci, ci pe baza alegerii episcopilor din Roma, având ca martori preoţii şi diaconii şi ţinând seama şi de voturile credincioşilor.

Pare să fi avut numeroşi susţinători la curtea imperială, în persoana prefectului Ermetius sau a tribunului Quirinus, dar aceasta nu l-a ajutat să evite martiriul din 115; atunci a fost decapitat împreună cu Ermetius şi cu doi preoţi, Eventius şi Teodulus. Dar, după o altă tradiţie, acest Alexandru, îngropat apoi la mila a şaptea de pe strada Nomentana, ar fi un altul şi nu pontiful.

S-ar părea că este exactă informaţia despre un decret al său de aprobare a folosirii vinului împreună cu apa în cadrul slujbei, ca şi introducerea în ritual a agheasmei.

Un manuscris descoperit în secolul al XVII-lea şi considerat apocrif conţinea un fragment din perioada lui Alexandru 1, prin care a fost favorizată răspândirea ideii unor înfruntări legendare dintre papă şi ereticii gnostici.

În orice caz, era o epocă de aur a imperiului roman şi profeţia despre venirea împărăţiei lui Iisus părea, de acum, depăşită; Traian, în urma victoriilor sale asupra dacilor, punea să-i fie construit propriul Forum, şi, în mijlocul acestuia, era înălţată faimoasa coloană în vârful căreia se afla statuia împăratului, înlocuită în 1587 cu cea a Sfântului Petru.

În legătură cu arestările şi condamnările ordonate de el în rândul creştinilor, Eusebiu din Cezareea, reproducând, în *Istoria ecleziastică* unele mărturii asupra situaţiei din Orient, observă că, într-un anumit moment, persecuţiile "au crescut atât de mult încât Pliniu cel Tânăr, unul dintre cei mai învăţaţi guvernatori, i-a scris împăratului despre mulţimea acelora care merseseră la moarte pentru credinţa lor. În acelaşi timp, l-a informat că el nu-i considera vinovaţi de fapte de cruzime sau contrare legilor. Atâta doar că se trezeau în zori pentru a intona imnuri către Cristos ca pentru un zeu; ei respingeau adulterul, crima sau alte fapte de acest fel şi făceau totul conform legilor. Atunci, Traian a dat un decret prin care nu mai trebuiau să fie căutate comunităţile de creştini, ci să fie pedepsite doar când se întâmpla ca acestea să fie descoperite. S-a mai domolit astfel pericolul persecuţiei, care ajunsese la cel mai ridicat nivel. Pretextele nu le lipseau însă celor care voiaü să facă rău. Câteodată era de vină populaţia, alteori chiar şi funcţionarii erau aceia care pregăteau capcane.”

Această manevră vicleană de a ocoli problema de fond, de fapt lovindu-i în aceeaşi măsura pe creştini, s-a răspândit în întregul imperiu; este probabil ca în această capcană să fi căzut şi Alexandru I însuşi, care predica în mod

deschis Evanghelia, astfel încât el a murit, dacă nu împreună cu alţi tovarăşi de credinţă, aşa cum s-a spus, în orice caz martir şi îngropat, după aceea, alături de Sf. Petru.

O victimă ilustră a acestor capcane a fost episcopul de Antiohia, Sf. Ignatiu, arestat împreună cu alţi doi creştini, Zosim şi Rufus, şi duşi la Roma unde au fost daţi pradă fiarelor sălbatice. Aflat în captivitate, câtva timp, în drum spre Smirna, el află că, pentru a-l elibera, creştinii din Roma erau în stare de orice. Dar Ignaţiu n-a stat mult pe gânduri şi i-a rugat să nu mişte nici măcar un deget pentru el, trimiţându-le o scrisoare care merită să fie considerată un adevărat testament spiritual al acestor primi martiri, simbol al mântuirii, către care toţi credincioşii creştini trebuie să-şi îndrepte gândul fără teamă: "Lăsaţi să fiu jertfit… lăsaţi-mă să fiu pradă fiarelor; cu ajutorul lor voi ajunge la Dumnezeu; eu sunt bobul de grâu al lui Dumnezeu; să fiu măcinat între colţii fiarelor ca să devin pâinea albă a lui Cristos.” A murit la 107 sau 108.

Practic, o dată cu Traiàn, apare o situaţie ciudată în domeniul persecuţiilor care va caracteriza timp de un secol şi jumătate raporturile dintre putere şi creştini, astfel încât aceştia vor putea să-şi practice în mod deschis apostolatul, să oficieze slujbele şi să se întrunească fără oprelişti din partea autorităţilor.

Le va sta, mai degrabă, deasupra capului sabia lui Damocles a antipatiei sau a duşmăniei care putea duce la acuzaţii false şi la condamnarea la moarte.

7. Sf. Sixtus I (115-125)

Roman, din zona străzii Lata, fiul unui oarecare Pastorius, Sixtus I a fost ales papă în 115, când împărat era Hadrian. Acesta s-a arătat înclinat spre toleranţă faţă de creştini şi, chiar dacă, în substanţă, a continuat metodele folosite de Traian, atrăgea atenţia asupra acuzaţiilor false. El îi scria astfel proconsulului din Asia: "Dacă o persoană acuză şi demonstrează că un creştin a făcut ceva împotriva legilor, atunci pedepseşte conform gravităţii

faptei; dar, pentru numele lui Hercule, când cineva se foloseşte de un asemenea mijloc pentru a calomnia, tu trebuie să decizi în funcţie de gravitate şi să faci astfel încât vinovatul să fie pedepsit”.

Regulile de cult introduse de Sixtus I pare că au fost numeroase: a interzis laicilor să se atingă de potir şi de farfurioara pentru anafura, rezervând acest privilegiu numai preoţilor; a indicat ca episcopii Uimişi la tronul apostolic să le prezinte credincioşilor la întoarcere o scrisoare de salut din partea papei, aceasta pentru a menţine toate Bisericile în comunicare directă cu Roma. Introducerea intonării de trei ori, în timpul slujbei a rugăciunii *Sanctus*, decizie care i-a fost atribuită lui, pare să fie mult mai veche.

Lui Sixtus I îi revine responsabilitatea pentru primele divergenţe concrète dintre Biserica de la Roma şi cea din Asia, dacă este adevărat că, în timp ce, în Orient, Pastele era deja celebrat, în Occident această sărbătoare încă nu fusese instituită. Se pare că ţine de legendă trimiterea episcopului Pellegrinus în Galia pentru a creştina acest teritoriu.

Lui Sixtus i se atribuie două scrisori apocrife, referitoare la Sfânta Treime şi în care se insistă asupra primatului Romei.

N-a murit probabil martir, şi datorită acestui lucru a fost scos din Calendarul universal al Bisericii. Se crede că mormântul său s-ar afla în catedrala din Alatri şi nu lângă Sf. Petru, aşa cum spune o tradiţie mai veche; conform unei *Historii* medievale, corpul său ar fi fost mutat în 1132 în ţinutul Ciociaria. Oraşul Alatri îl sărbătoreşte însă pe Sixtus I ca patron al său.

8. Sf. Telesforus (125-136)

Telesforus, grec de origine, se pare că s-a născut la Terranuova, în Calabria, unde a dus mult timp o viaţă de pustnic. Ajuns la Roma, a fost ales papă în 125, într-un moment în care numeroase erezii ameninţau tot mai mult credinţa creştină. La Roma s-au adunat în acei ani numeroşi eretici conştienţi de importanţa oraşului, care ar fi dat un credit mai mare unor eventuale adeziuni la ideile lor. Erezia care prindea o consistenţă din ce în ce mai mare era cea a gnosticilor, bazată pe ideea că, pentru a purifica şi întări ideea de divin, trebuie ca Dumnezeu să fie reprezentat ca fiind infinit, separat de om şi de pământ, ca zeu al abisului. Totul este combinat cu acte de magie de felul celor din şcoala lui Simon Magul. La Roma, asemenea idei erau răspândite de Valentin, originar din Egipt, care reuşise să adune un număr de adepţi, timp de circa douăzeci de ani, cât a slat în oraş. A scris opere inspirate de o profundă sugestie mistică, în special psalmi şi predici.

Telesforus a pus în joc toate forţele sale împotriva acestei erezii şi simţul austerităţii pe care-l purta în suflet, datorită trecutului de sihăsirie, i-a fost probabil de ajutor în asprimea cu care a condamnat-o.

După cum susţine *Liber pont ificalis*, a introdus postul în perioada de dinaintea Paştelui, prelungindu-l pentru clerici la şapte săptămâni şi oficierea slujbei de la miezul nopţii de Crăciun. Poate a compus chiar el imnul *Gloria* în *excelsis deo*.

Sub numele de Telesforus, se pare lotuşi că se confundă două persoane: papa, despre care s-a vorbit şi care a murit probabil în 136 şi care, ca sfânt, a fost scos din Calendarul universal al Bisericii, şi un alt Telesforus, mort ca

martir în vremea împăratului Hadrian, menţionat în acest sens de *Martirologul roman*.

9. Sf. Hyginus (136-140)

Atenian, tradiţia îl consideră pe Hyginus filosof şi, în asemenea calitate, după ce a intrat în clerul comunilăţii romane, s-a făcut remarcai pentru valoarea sa şi a fost ales papă în 136.

A continual organizarea Bisericii din Roma, împărţind ierarhia ecleziastică în diferite ordine, care au dus, probabil, la o distincţie mai clară între îndatoririle prezbiterilor şi ale diaconilor, înfiinţând şi o categorie a subdiaconilor. El pare să 11 recomandat un naş şi o naşă pentru ceremonia botezului, precum şi modul în care trebuia păstrat Sfântul Mir.

Roma acelor ani îşi adăuga un nou monument grandios: Mausoleul lui Hadrian. Început de acesl împărat în 135, pe locul Grădinilor lui Domitian, pentru a-i servi drept mormânt lui şi urmaşilor săi, este completai în 139 de Antoninus Pius. Transformat în castel, începând din secolul al X-lea, trebuie considerat un "personaj" important al istoriei oraşului, bastion de apărare, fortăreaţă, închisoare, scenă pentru spectacole

Sf. Hyginus (*după Platina*)

de teatru şi pentru alte sărbători; va apărea deseori în biografiile pontifilor romani, ca martor al unor evenimente când triste, când vesele.

Dar, pentru moment, mausoleul serveşte doar să ateste gloria împăraţilor, şi, în vârful său nu se afla încă îngerul de bronz; atunci, acolo era o evadrigă cu statuia lui Hadrian; episcopii Romei din aceşti ani au, pe de o

parte, probleme de supravieţuire şi, pe de alta, o mulţime de polemici interne, cauzate de ereziile care răsar de peste tot. La Roma, bântuie încă gnosticismul, cu Cerdonius sosit din Siria şi care şi-a găsit un adversar pe măsură în vigoarea filosofică a lui Hyginus.

Nu se cunoaşte nimic în plus despre acest episcop, mort în 140 fără să fie martir, aşa cum tradiţia ne spune de obicei; nu mai figurează nici măcar ca sfânt în Calendarul universal al Bisericii, rămânând doar în calendarele de provincie. A fost înmormântat alături de Sf. Petru.

10. Sf. Pius I (140-155)

Primul Pius din cei doisprezece pontifi care au luat acest nume s-a născut la Aquileia, în Friuli, dintr-un anume Ruffinus. Fratele său se numea Erma şi probabil că au venit împreună la Roma; Pius, numit preot, a obţinut o parohie pe care tradiţia o consideră ca fiind cea mai veche biserică din Roma, Santa Pudenziana, despre care s-a amintit în biografia Sf. Petru. Biserica datează însă, mai probabil, din secolul al IV-lea. A fost ales papă în 140.

Fratele său, Erma, a scris *Păstorul*, operă deosebită, care trebuie că a avut o mare răspândire printre creştini. În ea autorul îşi cheamă fraţii întru credinţă la o mai mare şi mai serioasă angajare morală pentru a se mai diminua libertinismul obiceiurilor; principalul mijloc prin care se putea realiza reforma morală era, după Erma, izbăvirea de păcate, ca urmare a unei penitenţe sincere. Pentru a înţelege semnificaţia acestei opere, trebuie să nu uităm că, în perioada în care a fost scrisă, Biserica nu avea încă idei precise asupra conduitei faţă de acei creştini care, după ce obţinuseră iertarea păcatelor prin botez, cădeau din nou în păcat. Nu era clară, deocamdată, posibilitatea de a se acorda încă o dată o iertare pentru păcatele săvârşite după botez, prin ceea ce s-a numit mai târziu confesiune, sau reconciliere; această situaţie ne poate face să înţelegem condiţia uneori dramatică în care se găsea conştiinţa multor creştini.

Tocmai în aceste situaţii psihologice complexe puteau avea câştig de cauză ereziile care continuau să circule la Roma, unde mai făcea încă

prozeliti Cerdonius, adăugându-i-se şi Marcellinus, portavoce a ideologiei lui Carpocrate din Alexandria. Împotriva lor, Pius, după ce a fost ales papă, a dus o luptă îndârjită, ajutat fiind de Sf. Iustin, autor al unui *Dialog cu Trifon*, una dintre nenumăratele polemici cu iudeii.

În spiritul atitudinii lui Iustin faţă de iudei, Pius I a hotărât ca ereticii din sectele iudaice care se converteau să fie acceptaţi în comunitate şi botezaţi; era o aplicare în practică a teoriei, conform celui mai deschis spirit al Evangheliei.

A rânduit ca Pastele creştin să fie celebrat în prima duminică de după faza de lună plină din martie, astfel încât data să nu mai fie aceeaşi cu a Paştelui evreiesc celebrat în ziua lunii pline, dar, în anii următori, această problemă se pare că a dat naştere multor controverse cu Biserica din Asia, încă legată de tradiţia ebraică.

Conform lui Petrai, era un om cumpătai şi "trăia cu pâine, apă şi fructe; a interzis ca pomenile oferite pentru cultul divin să fie folosite în alte scopuri, i-a ameninţat cu pedepse aspre pe preoţii care trăiau în concubinaj şi a fost atât de sever încât administra asemenea pedepse şi pentru acei preoţi care, în timpul slujbei, din neatenţie, ar fi vărsat vreo picătură de mir din potir”. Sunt informaţii luate probabil din surse populare transmise din generaţie în generaţie pe parcursul a optsprezece secole, având în vedere că Petrai scria despre ele în 1903, dar ele ar putea proveni mai degrabă dintr-o importantă doză de fantezie a scriitorului.

Pius I şi-a exercitat pontificatul în timpul domniei împăratului Antoninus Pius, care a menţinut în vigoare legile destul de tolerante faţă de creştini şi niciun document nu vorbeşte despre martiriul acestui papă. Însă, în ceea ce priveşte moartea lui, survenită în 155, Petrai ne oferă câteva informaţii originale, ca să nu spunem de-a dreptul fantastice: "probabil că el a fost asasinat de cineva, sau din însărcinarea cuiva care era deranjat de severitatea sa excesivă… Era un papă incomod şi au scăpat de el”. Descoperim astfel că Pius I ar fi fost primul papă din istorie *asasinat*, informaţie care este, fără

îndoială, o invenţie.

11. Sf. Anicetus (155-166)

Anicetus a venit la Roma din Siria, unde se născuse, şi a intrat în comunitatea creştină datorită colaborării sale cu Iustin în lupta contra ereticilor. Erau din ce în ce mai numeroşi cei care răspândeau noi erezii în Roma acelor ani, şi printre ei se afla Marcion, fiul unui episcop din Sinope, de pe ţărmul Mării Negre, autor al unei doctrine care coincidea în bună parte cu cea a lui Cerdonius. Fusese respins de comunitatea orientală şi episcopul Bisericii din Smima îl denumise "primul născut al Satanei"; a crezut că la Roma va avea mai mult succes, astfel încât a întemeiat aici un centru personal de cult, puternic combătut de Biserica din Roma.

Anicetus, ales papă în 155, şi-a concentrat toate eforturile împotriva mulţimii de eretici care se aflau în oraş şi a găsit, la fel ca Pius I, un ajutor de nădejde în şcoala pe care o întemeiase Iustin pentru apărarea credinţei în tradiţia apostolică.

A mărit numărul slujitorilor comunităţii prin numirea de noi diaconi şi preoţi, menţinându-se pe o linie de conduită destul de rigidă, confirmând şi întărind dispoziţia dată anterior de Sf. Anacletus în privinţa purtării de către preoţi a părului scurt în privinţa liturghiei, a confirmat cele stabilite de Pius I în privinţa celebrării Paştelui, şi aceasta a dat naştere unei prime controverse cu Biserica greacă, ai cărei episcopi, deşi îşi apărau cu tenacitate tradiţia, au hotărât totuşi să poarte discuţii mai întâi cu episcopul Romei, înainte de a ajunge la o ruptură.

Aşa încât în 160, la Roma a venit Sf. Policarp, în vârstă de optzeci de ani, ultimul supravieţuitor dintre discipolii apostolilor; întâlnirea ne este relatată în termeni diplomatici de Sf. Irineu: "Nici Anicetus nu

l-a putut convinge pe Policarp să renunţe la obiceiul pe care-l respectase din vremea lui Ioan , discipol al Domnului nostru şi al celorlalţi apostoli cu

care fusese în legătură, nici Policarp nu l-a putut convinge pe Anicetus să accepte acest obicei, Anicetus declarând că trebuie să păstreze obiceiul înaintaşilor săi. Cu toate acestea, au rămas în relaţii frăţeşti şi Anicetus, în semn de respect, l-a invitat pe Policarp să oficieze împărtăşania în biserica sa, despărţindu-se apoi în deplină pace”. S-ar putea spune că fiecare a rămas pe poziţiile sale, dar important era că nu se ajunsese la o schismă.

În 161 devine împărat Marcus Aurelius şi sub domnia sa polemica împotriva creştinilor s-a’ânăsprit, datorită răspândirii ideilor montaniste care combăteau biserica ierarhică prin pretenţia că montaniştii erau posesorii unei relaţii mai directe cu spiritul divin; din acest tip de relaţie rezultă o formă de asceză amestecată cu manifestări de isterie, fapt ce-i punea din nou într-o lumină nefavorabilă pe creştini faţă de puterea imperială, ei putând fi acuzaţi de comportament antisocial şi antistatal.

Au avut loc arestări şi procese, în Orient a murit ca martir şi bătrânul Policarp. Anicetus a primii probabil vestea cu sufletul zdrobit, amintindu-şi de acel om atât de bun şi de înţelegător, pe care el îl avusese ca oaspete în biserica sa, şi cu care se pusese de acord pentru a-i menţine uniţi pe creştini în ciuda deosebirilor de cult.

Anicetus a murit în 166, dar probabil că nu a fost martirizai; a fost "radiat” ca sfânt din calendarul universal al Bisericii, rămânând în cel regional. Se pare că a fost primul episcop al Romei înmormântat în catacombele Sf. Calixt. Papa Clement al VlII-lea însă, la rugămintea ducelui Giovanni Angelo di Altemps, a hotărât, în 1604, să-i mute rămăşiţele pământeşti în capela palatului Altemps, aşezate în sarcofagul de porfir al împăratului Severus Alexander.

12. Sf. Sötems (166-176)

Se născuse la Fondi, în Campania, dar tatăl său era originar din Grecia; acest detaliu pare să-l fi făcut deosebit de interesat de problema raporturilor cu Biserica greacă, îndată după alegerea sa ca papă în 166. A trimis, într-adevăr, Bisericii din Corint o sumă de bani provenită din colecte, pentru a fi împărţită săracilor; scrisoarea de mulţumire a lui Dionisie, episcopul de Corint, către comunitatea romană, face lumină asupra pontificatului lui

Sötems, subliniind în special spiritul său de caritate.

"Încă de la începuturile creştinătăţii, voi aţi introdus obiceiul de a-i ajuta în diferite feluri pe fraţii voştri şi de a susţine multe biserici din diferite oraşe. Voi veniţi în ajutorul sărăciei celor nevoiaşi şi oferiţi cele necesare fraţilor care lucrează sub pământ"; ceea ce este o referire la carierele din Cherson, unde Sf. Clement făcuse în trecut mult bine, "menţinând vie", preciza Dionisie, "spiritul tradiţional al măreţiei strămoşilor voştri. Episcopul Sötems nu numai că a păstrat acest obicei, dar l-a şi amplificat, oferind donaţii generoase, mângâindu-i cu cuvântul pe fraţii săi aflaţi în suferinţă şi tratându-i ca un adevărat părinte".

Prin persoana lui Sötems, Biserica de la Roma pune în practică un sentiment universal de caritate, care nu se mai făcuse simţit până atunci şi se arată într-adevăr capabilă să reunească în sine toate celelalte Biserici, gata să le ajute la nevoie, dar, evident, să le şi îndrume pe calea indicată prin mesajul evanghelic.

În timpul pontificatului său, s-au răspândit tot mai mult ideile montaniste, dând naştere unor manifestări antistatale, pe care această erezie le stimula. Împăratul Marcus Aurelius şi-a continuat din acest motiv acţiunea de reprimare fermă prin procese şi condamnări care se extinseseră în tot imperiul; foarte conştiincios faţă de îndatoririle de stat, el nu se putea lăsa impresionat de seninătatea cu care creştinii îşi îndurau martiriul. Nu este prea convingătoare informaţia oferită de Tertulian cum că împăratul ar fi emis la un moment dat un decret de toleranţă faţă de creştini, ca urmare a celor petrecute cu o legiune romană în 174, în Germania, întâmplare transmisă mai apoi ca "Minunea legiunii care trăsneşte". Se povesteşte că, în timpul unei campanii împotriva evazilor din Moravia, o legiune romană a fost ameninţată de o secetă grozavă, care ar fi făcut să moară de sete toţi soldaţii, exact în momentul critic al atacului duşman. Ei bine, un grup de soldaţi creştini începură să se roage pentru a chema ploaia şi, de îndată, s-a dezlănţuit ploaia atât de fierbinte invocată, însoţită de fulgere care i-au oprit pe barbari, salvând astfel întreaga regiune.

Întâmplarea, imortalizată şi în basorelieful de pe coloana antonină[v], unde pot fi văzuţi soldaţii culegând în coifuri ploaia care cade torenţial este, indiscutabil, un fapt real, dar ea a putut fi interpretată de putere ca îndurare a

lui Jupiter, adică a unei divinităţi păgâne. Prin urmare, nimic nu ne poate face să credem într-un act de clemenţă a împăratului, care, mai mult, începând din acei ani şi-a intensificat persecuţiile.

Unei asemenea severităţi, Sötems i-a răspuns cu o accentuată autoritate în exercitarea misiunii de episcop al Romei; deducem cu claritate aceasta dintr-un decret al său, care interzicea femeilor să atingă farfurioara pentru anafură şi potirul sau să ardă tămâie în timpul slujbelor. Trebuie spus că diaconii femei constituiau un ordin important în primii ani ai Bisericii. "Categoria clericală a diaconeselor", ne informează Bianchi Giovini, în acel stil care pentru noi sună cam învechit, dareste semnificativ pentru conţinutul relatărilor sale, "datează încă de la începuturile creştinismului şi exista în acelaşi timp sau poate chiar anterior celei a diaconilor. Phebe, trimisă de Sf. Pavel să ducă epistola sa către romani, era diaconeasă la biserica din Cencros; se vede că, încă de atunci, toate bisericile din Grecia aveau asemenea slujbaşi de sex feminin. Pentru această funcţie, erau alese văduve care trecuseră de şaizeci de ani dar, mai târziu, limita s-a redus la doar patruzeci de ani. Ele stăteau la uşa bisericii şi supravegheau intrarea credincioşilor, le instruiau pe tinerele catehumene9, la botez, care se făcea prin cufundarea cu totul a persoanei în apa dintr-un fel de cadă de baie, ajutau femeile să se dezbrace şi apoi le îmbrăcau cu veşmântul alb, îl ajutau pe episcop când acesta le miruia şi când le atingea cu uleiul sfinţit pe cele bolnave, spălau femeile decedate şi le puneau în coşciug, erau curieri ai episcopului în caz de pericol, ducând ordinele acestuia acolo unde era nevoie, ţineau locul diaconilor la împărţirea pomenilor pentru săraci; este de crezut că hărnicia acestor lemei era binecunoscută, pentru că băştinaşii vorbeau mult despre ele, numindu-le fanatice şi considerând creştinismul o superstiţie a unor hfurânici. Diaconesele lăceau parte din corpul ecleziastic şi primeau o

parle din venituri, dar disciplina relaxându-se mai întâi datorită vârstei, apoi primindu-se femei tinere şi chiar virgine, sub pretextul că fac legământ de castitate, au apărut asemenea scandaluri încât episcopii, înţelepţi, aii

renunţat să mai primească femei în ordinul diaconilor”.

În orice caz, Saba, referindu-se la decizia lui Sötems, subliniază că "decretul referitor la femei... ne face să reconstituim o ambianţă în care influenţa ereticilor mergea cam prea departe şi, în disciplina ecleziastică, era mai prudent ca elementul feminin să se alle în gradul de supunere necesar!” în această opinie, lăsând la o parte un fel de anlifeminism care transpare, trebuie remarcată referirea la motivaţiile eretice şi în acest sens este important să amintim de *sinisacte*, aşa cum le descrie Bianchi Giovini.

"Grecii le numeau *Sinisacte* pe femeile care îmbrăcau veşmântul şi obiceiurile filosofilor şi asistau laolaltă cu bărbaţii la prelegerile academice ale unor maeştri reputaţi. Apoi, când în primele secole ale creştinismului au prevalai ideile unei iubiri platonice pătimaşe Iară a implica o concupiscenţă carnală, erau numiţi *Sinisacţi* şi *Sinisacte* acei bărbaţi şi acele femei care convieţuiau împreună sub disciplina rigidă, platonică şi pitagoneană, lăudându-se cu o iubire absolut contemplativă şi eliberată de servitutile naturii şi ale sexului. Mai mult, acest dispreţ obstinat faţă de legile fiziologice ale iubirii era considerat de ei ca o dovadă de virtute şi ca un rafinament în maniera de a depăşi poftele cărnii. Creştinii, o dală cu adoptarea unor prejudecăţi mistice, au adoptai şi ei obiceiurile *Sinisactelor*, numite, de altfel, şi *Agapete*, sau femei miloase, sau, de către latini, *Subintroductae* (subintroduse). Ele erau, de cele mai multe ori, femei tinere, care se ofereau să intre în mod gratuit în serviciul clericilor. Locuiau împreună cu preoţii şi câteodată, dormeau în acelaşi pal cu ei ca să pună, după cum spuneau, la o mai mare încercare concupiscenţa şi să aibă un merit mai mare învingând-o. S-ar putea crede însă că înfrângerile au fost mult mai frecvente decât victoriile”.

Bianchi Giovini aminteşte în plus că "numele de *agapele* sau *sinisacte* era folosit şi de către o sectă de eretici, aşa-numiţii origenieni dintâi, ale căror obiceiuri dezordonate sunt descrise de Sf. Epifaniu în *Erezia* sa”, unde se spunea despre adamiţi că "unii dintre aceştia se lăudau cu abstinenţa lor, ţineau pe lângă ei câteva fecioare şi, până la urmă, se înşelau cu toţii”.

Dacă origenienii sunt ereticii secolului al IV-lea, adamiţii erau deja în plină glorie în vremea lui Sötems, astfel încât apare, în mare parte justificată, atitudinea rigidă a acestuia faţă de diaconese, tocmai pentru a preveni

efectele ereziilor care se manifestau în jur, adică adamiţii, nieolaiţii10 şi gnosticii. Sau, cel puţin, această severitate ar putea 11 înţeleasă fată de femei, care, în fapt, erau excluse din ierarhia ecleziastică.

Sötems a murit în anul 174; în Calendarul universal al Bisericii a fost "radiat" din rândul sfinţilor împreună cu Caius pentru că niciunul dintre ei "nu poate fi inclus sub vreun motiv printre martiri". Rămâne învăluit în mister locul real în care a fost înmormântat. Imediat după moarte, a fost înhumat alături de Sf. Petru sau în catacombele Sf. Calixt; mai târziu, corpul său a fost transportat, în vremea papei Sergiu al II-lea, în biserica Sf. Silvestru, apoi de acolo mutat în cea a Sf. Sixtus, dar o parte dintre osemintele sale se pare că s-ar afla tocmai în Spania, la Toledo.

13. Sf. Eleuterius (175-189)

Născut la Nicopole, un oraş din Epir, este discipolul lui Anacletus, şi l-a urmat la Roma, când acesta a fost ales papă. A fost diaconul său particular, şi i-a servit de secretar cu ocazia întâlnirii pe care a avut-o cu Policarp cu ocazia controversei asupra Paşlelui.

Ales papă la moartea lui Soterus în 175, la cererea lui Lucius, rege al Britannici, trimite acolo ca predicatori ai Evangheliei pe preoţii f; ugatius şi Damian; acest fapt este destul de îndoielnic. Mai concrete par să fie raporturile pe care le-a avut cu bisericile recent apărute în

Viena şi în Lyon, în Galia, unde însă, în 177, s-a dezlănţuit teroarea ordonată de Marcus Aurelius. Martirii din Lyon, printre ei aflându-se episcopul Sf. Pothinus, şi bine cunoscuta Sfântă Blandina, au relatat povestea lor într-un document care insistă asupra cruzimii suferinţelor îndurate de martiri, de la decapitări şi până la sfâşierea lor de către fiare sălbatice în amfiteatrul oraşului. Anul 177 este teribil pentru creştini şi cauza trebuie căutată în creşterea mişcării montaniste şi în răspândirea sa masivă nu numai la Roma, dar şi în toate provinciile imperiului. Creştinii reacţionează

trimiţându-i lui Marcus Aurelius nu mai puţin de patru scrisori apologetice pentru a sublinia deosebirea netă dintre ei şi montanişti şi a reafirma buna lor credinţă faţă de imperiu.

Cu toate acestea, şi Roma a înregistrat o victimă faimoasă între 177 şi 178, tânăra Cecilia. Legenda povesteşte că tânăra romană, deşi consimţise să se mările cu păgânul Valerianus, a hotărât să rămână virgină. Ea a reuşit să-şi convingă soţul să accepte această condiţie a căsătoriei şi, mai mult chiar, acesta s-a convertit, împreună cu el devenind creştin şi fratele său Tiburtius. Descoperind aceasta, prefectul Amalchius i-a condamnat la moarte. Cecilia trebuia să moară sufocată cu aburii de apă clocotită dintr-un *calidarium*", care se mai păstrează şi astăzi în capela cu acelaşi nume din bazilica S. Cecilia în Trastevere; după trei zile de martiriu ea a ieşit de acolo nevătămată şi atunci a fost decapitată.

Biserica a fost construită de papa Sf. Pascal 1, chiar pe locul unde se alla casa martirei; vechea fundaţie mai poate fi încă văzută în subteranele criptei numite a relicvelor. Cecilia a fot înmormântată în catacombele Sf. Calixt şi, în 1599, cardinalul Sfondrati, punând să se facă săpături în acele catacombe, a fost găsit corpul intact al sfintei. Era ghemuită, astfel încât nu i se vede faţa, iar mâinile erau aşezate în aşa fel încât de la una se vedeau trei degete, iar de la cealaltă numai unul; era un mod de a-şi arăta până în ultima clipă credinţa, amintind prin acel gest misterul Sfintei Treimi. În acest fel a imortalizat-o Stefano Mademo în statuia care-o înfăţişează culcată, aflată sub altarul unde este şi mormântul său.

Aşa cum se ştie, Cecilia este considerată, pe baza unei informaţii greşit interpretate, conform căreia "inima ei cânta" în ziua nunţii, protectoarea muzicii, şi, în cinstea ei, academia de muzică din Roma a luat acest nume.

Yjà moartea lui Marcus Aurelius, devine împărat fiul său, Commodus, şi intervine o perioadă de linişte, astfel încât Eleuterius se poate dedica în linişte problemelor legate de organizarea internă a Bisericii. Eusebiu din Cezareea afirmă că, într-adevăr, sub domnia lui Commodus "Biserica s-a bucurat de linişte în tot imperiul şi cuvântul lui Dumnezeu s-a putut răspândi în voie". Au mai avut loc totuşi procese în care au fost inculpaţi creştinii; cel mai important dintre ele este cel al viitorului papă Calixt, libert al bancherului Carpoforus. Intrând în sinagogă, pentru a cere să i se plătească unele datorii,

el a fost acuzat de evrei că le-ar fi deranjat ceremoniile. A avut loc un proces şi prefectul Fuscianus a pus să fie biciuit şi l-a condamnat la muncă silnică în minele din Sardinia pentru tulburarea ordinii publice. Aceasta se întâmpla în anul 186.

Referitor la atitudinea lui Eleuterius faţă de montanişti, trebuie spus că ezitarea lui în a-i condamna se explică prin faptul că el ar fi dat curs unei cereri concrete în acest sens pe care i-o trimiseseră creştinii prizonieri în închisorile din Lyon, cerere adusă la Roma de Sf. Irineu, care mai apoi l-a înlocuit pe Pothinus ca episcop de Lyon. Dar această tentativă se pare că nu a avut rezultate pozitive.

Tergiversarea lui Eleuterius nu trebuie considerată ca o acceptare a ereziei; este un comportament diplomatic, politic, dacă se poate spune astfel şi poate constitui preludiul luării unei poziţii energice, aşa cum, de altfel, s-a şi întâmplat la puţin timp după aceea.

Eleuterius a murit în 189 şi a fost înmormântat în Vatican.

14. Sf. Victor I (189-199)

African de origine, a lost ales papă în 189, într-o perioadă de linişte pentru creştini, în ultimii ani a domniei lui Commodus şi primii ai lui Septimius Severus.

Totul a fost posibil datorită unei femei, o oarecare Marcia, una dintre amantele preferate ale lui Commodus şi, pe cât se pare, creştină; chiar dacă era gata, evident, să-şi sacrifice puritatea morală în numele cauzei creştinismului, într-un spirit de emancipare care, oricum, este surprinzător pentru acele vremuri. Fapt este că Marcia, după ce a devenit soţia lui Commodus, a reuşit să obţină eliberarea tuturor membrilor comunităţii, care ajunseseră în închisoare şi fuseseră trimişi la muncă în minele din Sardinia.

Cu aducerea la îndeplinire a acestei hotărâri a împăratului a fost însărcinat un preot al Bisericii, eunucul Giacintus care, ajuns în Sardinia, s-a

prezentat la procuratorul din insulă cu lista creştinilor care fuseseră graţiaţi; au fost eliberaţi însă şi alţi creştini, care nu se aflau pe acea listă, cum este cazul lui Calixt. Puterea Marcici trebuie să fi fost atât de mare încât papa, care se declarase adversar al numirii de diaconese şi era gata să le excomunice pe *agapete* ca eretice, sfârşise prin a se servi de o femeie care se declara creştină, dar în mod evident era o desfrânată, pentru a-i elibera pe fraţii creştini. Dar aceasta era politica, politică murdară şi, desigur, religia era eu totul altceva. Într-un asemenea caz, extremele se întâlneau sau, mai bine spus, chiar coincideau!

De altfel, tot o femeie a reuşit, mai mult sau mai puţin direct, să asigure liniştea episcopatului lui Victor, pe vremea împăratului Septimius Severus: soţia acestuia, Iulia Domna. Provenită dintr-o veche familie de preoţi din Siria, preoteasă şi ea în templul din Emesa, ca fiică a marelui preot Bassianus, era o femeie extraordinar de cultă şi capabilă de multă abilitate politică. Dornică să se implice în toate formele religioase orientale, nu i-a apărat propriu-zis pe creştini, dar le-a făcut viaţa mai suportabilă în cadrul celorlalte religii care coexistau la Roma. În continuare, dacă iulia Domna a reuşit să-l facă pe soţul său s-o asculte în unele privinţe, este sigur totuşi că, începând din 197, politica lui Septimius Severus s-a aflat în totalitate sub influenţa prefectului Caius Fulvius Plautianus. Acesta era viitorul socru al lui Caracalla şi nu nutrea o simpatie prea mare pentru creştini, aşa cum s-a văzut clar câţiva ani mai târziu, după moartea lui Victor.

În acest fel, papa, în absenţa capcanelor şi a persecuţiilor, a putut să se dedice în totalitate problemelor liturgice şi teologice ale Bisericii, hotărât să rezolve problema celebrării Paştelui şi să combată diversele erezii. A trimis epistole către mai multe biserici, punând în discuţie tocmai problema celebrării Paştelui; în numeroase întruniri ale episcopilor s-a stabilit de comun acord ca această sărbătoare să aibă loc duminica, după obiceiul roman. Doar biserica din Asia nu era de acord: Policrate din Efes i-a răspuns lui Victor că toţi creştinii care aparţineau de acea biserică doreau să păstreze obiceiul de a celebra Paştele în 14 *Nisan*, conform practicii, aşa-numite, a zilei a paisprezecea.

Victor a fost tranşant şi de neclintit; el i-a declarat pe toţi adepţii practicii zilei a paisprezecea despărţiţi nu numai de Biserica de la Roma, dar

şi se toate celelalte. Unii au criticat această manieră energică de a acţiona a lui Victor, şi printre aceştia s-a aflat şi Irineu care, de felul său, aşa cum se arătase şi în cazul persecuţiilor din Lyon, era destul de rezervat şi, oricum, avea tendinţa de a nu condamna niciodată făţiş pe cineva' sau ceva. Probabil că intervenţia lui Irineu nu a avut niciun efect, astfel încât, chiar dacă mai târziu, bisericile din Asia s-au adaptai şi ele obiceiului roman.

Din toată această dispută reiese caracterul energic şi sigur pe sine al lui Vicior, datorită lui instituţia episcopului de Roma căpătând o personalitate deosebită. El trimite ordine, chiar dacă face aceasta după o examinare atentă a problemelor, împreună cu episcopii tuturor bisericilor;

Odată luată o decizie, el este de neclintit în aplicarea ei. Este întru totul adevărat, după cum observa Renan, că începând cu Victor I, papalitatea a luat fiinţă şi a luat fiinţă aşa cum trebuia!

Şi în privinţa ereziilor şi a disputelor dogmatice, Victor este la fel de ferm. În jurul anului 190, soseşte la Roma, din Bizanţ, Teodot, care susţine că Cristos ar fi un simplu om. Victor îl elimină din comunitate. Teodot face totuşi prozeliţi şi printre aceştia se numără un alt Teodot şi Asclepiodos, care reuşesc să creeze o comunitate, în fruntea căreia îl aleg pe confesorul Natalis, acesta devenind un fel de *antiepiscop*. El ar putea fi considerat drept primul antipapă; după câţiva ani se întoarce însă pocăit, în sânul bisericii, obţinând iertarea lui Victor.

Tot în acei ani se răspândeşte şi o altă erezie, cea a lui Noetus din Smima; acesta îl considera pe Cristos doar o formă aparentă, *un modus* al Tatălui. Această erezie nu a durat mult, pentru că Noetus a fost condamnat chiar de Biserica din Smirna şi excomunicat.

Problema ereziilor nu se rezolvă, desigur, doar prin intervenţia lui Victor; vor apărea cu sutele în diferite centre ecleziastice din această perioadă de început a creştinismului; putem fi siguri însă că Victor a murit în 199, dar nu ca martir; a fost înmormântat alături de mormântul Sf. Petru.

15. Sf. Zephyrinus (199-217)

În unele cataloage apare sub numele Geferinus sau Severinus, dar, cel mai sigur, numele său trebuie să fi fost Zephyrinus. Roman, fiu al unui

oarecare Abondius, a fost ales papă în 199, în ultima perioadă a domniei lui Septimius Severus şi sub Caracalla. Pe timpul primului veniseră pe neaşteptate vremuri grele pentru creştini, după anii liniştiţi ai protectoratului asigurat de împărăteasa iulia Domna. Într-adevăr, în anul 202, an în care se împlinea un deceniu de domnie, au fost organizate mari serbări, dar creştinii din multe provincii n-au participat la aceste ceremonii *yipro sedute imperatorum* care erau, de fapt, păgâne.

Împăratul, iritat de comportamentul creştinilor, considerat agresiv faţă de persoana sa, a emis decrete speciale împotriva creştinilor recalcitranţi, provocând un lanţ de persecuţii care nu s-au domolit decât după un an, atunci când creştinii au revenit la gânduri mai bine, participând la acele ceremonii care nu erau în contradicţie cu principiile lor.

Zephyrinus, îndată după alegerea sa, l-a numit ca secretar pe Calixt, şi i-a încredinţat administrarea locurilor de cult puse la dispoziţie creştinilor, de persoane particulare bogate, şi care erau apărate de drepturile garantate privind proprietatea privată. Acelea erau primele bunuri ale Bisericii, care ieşea astfel din clandestinitate, beneficiind de toleranţa imperială, deşi se afla încă la limita legalităţii şi risca, prin această ieşire în văzul tuturor, unele schimbări neaşteptate de atitudine din partea puterii sau chiar a societăţii în sine.

Calixt a fost însărcinat în special cu reorganizarea cimitirului aflat atunci pe via Salaria, mutându-l pe Via Appia, lângă cimitirele deja existente acolo, ale lui Pretextatus şi Domitillei; el l-a conceput astfel încât să poală fi înmormântaţi în acel loc papii în ceea ce s-a numit Cripta papilor, loc de veci al multor episcopi ai Romei între anii 235 şi 314.

În timpul pontificatului lui Zephyrinus se răspândise erezia monarhianismuiui patripassian, iniţiată de Marcion şi de Noetus, care considerau Tatăl şi Fiul o singura persoană, astfel încât Tatăl era acela care devenise om şi fusese răstignit. Un adversar înverşunat al acestei erezii era Hyppolitus, discipol al Sf. Laurenţiu, care n-a considerat suficient de energică luarea de poziţie a lui Zephyrinus, acuzându-l chiar că a fost influenţat în unele decizii de către Calixt, că era un ignorant, şi că practic, îi favoriza pe monarhianişti.

Despre asemenea afirmaţii Zephyrinus a declarat că recunoaşte un

singur Dumnezeu, Iisus Cristos, şi, în afară de El, pe niciunul care să se fi născut şi să fi suferit, exprimare care ar trebui legală, ca să devină mai clară, cu declaraţia dogmatică a lui Calixt: Nu Tatăl este cel care a murit, ci Fiul. În toată această chestiune, Zephyrinus se dovedeşte a fi mai mult un om de o mare virtute decât un teolog de mare cultură şi probabil că Hyppolitus avea oarecare dreptate să-l considere un ignorant.

Mai bine zis, după cum observă Seppelt, interpretarea formulei folosite de Zephyrinus în privinţa dumnezeirii lui Cristos şi a unităţii de natură întru Dumnezeu în care se poate bănui sfatul şi influenţa lui Calixt, îi dă în aparenţă, parţial, dreptate lui Hyppolitus pentru că este savant exprimată şi astfel nu face să crească pericolul, care, din păcate, persista, al unei schisme în comunitatea credincioşilor din Roma, provocată de lupta înverşunată dintre cele două tabere. Era vorba aici de o manieră de a proceda foarte diplomatică şi profitabilă; într-adevăr, aranjând lucrurile în acest fel, el şi-a câştigat de partea sa, după cum au recunoscut chiar adversarii lui, majoritatea credincioşilor din Biserica de la Roma care,

dezorientaţi de speculaţiile doctrinare subtile, îşi doreau doar să se menţină ferm pe poziţia lor moştenită prin tradiţie.

Este de presupus, în fond, că Hyppolitus ar fi fost animat în întreaga polemică de un resentiment personal faţă de Zephyrinus, din cauza numirii lui Calixt într-o funcţie de prestigiu, la care el însuşi aspira. Supărarea sa şi animozitatea se vor amplifica în scurt timp, la moartea lui Zephyrinus, manifestându-se prin prima schismă a Bisericii din Roma. Zephyrinus a murit în anul 217 şi a fost înmormântat într-un mausoleu modest din cimitirul lui Calixt.

16. Sf. Calixt I (217-222)

Calixt, roman, s-a născut în zona oraşului numită *Ravennano*, adică Trastevere12. Sclav al lui Aurelius Carpoforus, o rudă a împăratului

Commodus, care a domnit din 180 până în 192, Calixt a avut norocul ca stăpânul său sa fie creştin, astfel încât, în spiritul Evangheliei, l-a eliberat şi l-a educat în spiritul credinţei sale.

Carpoforus a avut mare grijă de viitorul lui Calixt, şi i-a dat chiar o sumă de bani drept capital pentru a-şi putea deschide o prăvălie de zaraf lângă bazinul public, adică acolo unde, mai târziu, Caracalla va pune să lie construite termele care-i poartă numele.

Calixt a apucat-o pe o cale greşită şi a risipit banii; a ajuns până acolo încât a şi furat probabil bani de la stăpânul său, dacă, într-o zi. A lugit în mare grabă din Roma şi s-a îndreptat spre Porto, ca să plece în larg cu orice corabie pe care ar fi găsit-o. Carpoforus l-a ajuns din urmă şi micul tâlhar, care încercând să scape (sau să se omoare?), s-a aruncat în apă, a fost prins de păr de doi barcagii. Aşa încât Carpoforus l-a dus înapoi la Roma, l-a făcut din nou sclav, punându-l să învârtă la pietrele de moară şi intenţionând să-l lase acolo până la despăgubirea de banii furaţi.

Se pare că totuşi Carpoforus era bun ca un sfânt, iar Calixt un tânăr simpatic şi foarte norocos, aşa cum sunt mulţi escroci, pentru că numeroase persoane din comunitate au intervenil în favoarea lui, şi în final, Carpoforus a cedat. Nu numai că l-a eliberai din nou, dar l-a şi iertat de orice datorie.

Astfel încât Calixt a avut posibilitatea să intre din nou în afaceri şi, cu un simţ înnăscut al câştigului, este sigur că activitatea sa *bancară* l-a dus la cămătărie; spre neşansa lui, a avut de-a face cu evreii şi, într-o bună zi, căulând un datornic, a intrat în sinagogă, sâmbăta, în timpul slujbei. Întâmplarea i-a fost fatală, pentru că nu numai că şi-a luat adio de la banii pe care voia să şi-i recupereze, dar a fost şi dus la închisoare. Hvreii l-au reclamat la prefectul Fuscianus că le-ar fi deranjat ceremonia de cult: a fost biciuit şi condamnat la muncă silnică în minele din Sardinia; aceasla se înlâmpla sub pontificatul lui Eleuierius.

Acestuia i-a urmat papa Victor 1 şi, mai ales, a apărut Marcia, amanta şi apoi soţia lui Commodus; în urma unor intrigi de curte, a venit şi salvarea lui Calixt. Numele său nu se afla pe lista creştinilor care fuseseră graţiaţi, această listă fiind încredinţată preotului Giacintus, pentru a o prezenta procuratorului imperial din Sardinia. După cât se pare, Victor I nu a fost de acord cu eliberarea sa, considerându-l nedemn de încredere. Când l-a văzut întorcându-

se totuşi la Roma, ca pedeapsă, desigur, pentru cele ce făcuse, l-a expediat la Antium, cu o misiune de importanţă minoră, ca să nu-l mai vadă în ochi.

De la Antium l-a readus papa Zephyrinus în 199, probabil peniru că, în sfârşit, Calixt îşi pusese capul la contribuţie şi se remarcase în îndeplinirea unor sarcini administrative; ca urmare, Zephyrinus a început să aibă o încredere oarbă în el. Astfel, Calixl, ca secretar al papei, s-a putut ridica de la domeniul pur administrativ, ajungând statuilor în chestiuni delicate, cum era aceea a ereziilor. A fost în duşmănie cu marele poet şi scriitor Hyppolitus, apărător al rigorii dogmatice şi aspirant la funcţii de prestigiu în cadrul Bisericii de la Roma. Se urau de-a dreptul.

Când, în anul 217, Calixt a fost ales papă, Hyppolitus nu a acceptat înfrângerea, acum definitivă a ambiţiilor sale; s-a aliat cu susţinătorii săi, cu unii dintre episcopii unor dioceze de lângă Roma şi a creat o comunitate separată în cadrul căreia el se declara "succesor al apostolilor şi beneficiar al aceluiaşi barca al preotului şi învăţătorului suprem”. Era prima schismă din istoria bisericii de la Roma; Hyppolitus devenea un antipapă, primul recunoscut de altfel de *Anuarul pontifical*, şi a deţinui această *funcţie* până la moartea sa din anul 235, sub pontificatele lui Calixt, Urban şi Pontianus.

Cu Calixt a fost o luptă deschisă pe planul disciplinei ecleziastice. Hyppolitus şi-a acuzat adversarul că a numit ca episcopi, diaconi şi preoţi aflaţi deja la a doua sau a treia căsătorie, că a permis câtorva episcopi să se căsătorească şi că a fost, în general, prea permisiv faţă de adulter şi de prostituatele care făcuseră penitenţă publică. La această acuzaţie adusă de Hyppolitus, s-a asociat şi Tertulian, fost mare apologet, dar devenit eretic montanist, care l-a atacat astfel pe Calixt în tratatul său, *De pudicitia*: "Marele pontif, episcopul episcopilor, îi iartă pe adulterini şi pe păcătoşi. Şi care este destinaţia acestui edict atât de liberal? Uşile lupanarelor în care trăiesc prostituatele? Ei, nu! O va expune în Biserică pe soţia fecioară a lui Cristos!”

În realitate, prin comportamentul său, Calixt se îndepărta de o mentalitate rigoristă exagerată, punând în valoare spiritul cel mai curat al

creştinismului, făcând astfel un pas înainte pe calea progresului social. Trebuie să-i dăm dreptate lui Calixt şi să recunoaştem că Hyppolitus, dimpotrivă, purtat de ura sa personală, trăda până la urmă anumite expectative de avangardă spirituală care, la început, păreau mai adecvate sfidării autorităţii. Destinul le-a rezervat amândurora o soartă de martir. Calixt a căzut victimă unei răscoale populare declanşate ca reacţie la comportamentul de bunăvoinţă făţişă faţă de creştini demonstrat de Heliogabal13 în întregul imperiu: el îşi exprimase chiar dorinţa de a celebra în templul soarelui, ridicat de el pe colina Palatinului, cultul lui Cristos.

Împăratul a sfârşit prin a fi urât de mulţimi şi a fost ucis împreună cu mama sa, Iulia Soemia, iar corpurile le-au fost aruncate în Tibru. Aceasta se întâmpla în anul 222; noul împărat, Severus Alexander, n-a fost în slare sau n-a vrut să oprească furia poporului, aceasta dezlănţuindu-se într-o vânătoare de creştini. Calixt a fost luat prizonier împreună cu doi preoţi, Calepodius şi Asclepiades, şi ucişi imediat; cadavrele lor au fost târâte pe străzile Romei. Calixt însă a fost aruncat de la fereastra casei sale într-o fântână şi apoi omorât cu pietre; fântâna aceea se păstrează şi astăzi în grădina fostei mănăstiri S. Callisto, parte integrantă a bisericii cu acelaşi nume, într-o latură a bazilicii S. Maria în Trastevere, despre care tradiţia spune că a fost înălţată datorită lui Calixt. Nu a fost înmormântat în Cripta papilor, pe care o amenajase în cimitirul care-i poartă numele, ci în cea a lui Calepodius din Via Aurelia.

Sfârşitul lui Hyppolitus, în schimb, este, conform tradiţiei, legat de papa Pontianus, exilat împreună cu el în insula Sardinia, şi doborât de aerul nesănătos şi de multele privaţiuni, fiind uniţi şi împăcaţi prin martiriu, astfel încât corpurile lor au fost transportate împreună la Roma şi îngropate cu aceleaşi onoruri.

Hyppolitus a fost înhumat în cimitirul de lângă via Tiburtina, care a luat numele său; aceasta şi pentru că printre ruinele acestui cimitir a lost găsită o statuie fără mâini şi fără cap, care se pare că l-ar înfăţişa, după cum confirmă lista operelor de artă datorate lui, incizată pe o latură a statuii.

17. Sf. Urban I (222-230)

Informaţiile asupra acestui papă sunt destul de reduse, unele documente confundându-l cu un alt episcop neidentificabil, dat fiind, printre altele, că, aşa cum aflăm din *Liber pontificalis* ar fi trăit sub Diocleţian.

Trebuie să fi fost, în orice caz, roman prin naştere şi ales papă în 222, sub împăratul Severus Alexander; sub pontificatul lui, după trecerea primei perioade de mişcări populare anticreştine, cărora le cădea pradă Calixt I, creştinismul va avea o perioadă de adevărată linişte. Împăratul avea chiar în palatul său imaginile lui Avraam şi a lui Cristos alături de cele ale unor divinităţi păgâne; aceasta, poate pentru a face pe placul mamei sale, Iulia Mamea, care, potrivit lui Orosius, era creştină.

Severus Alexander a alocat Bisericii un *locus publicus* identificat în zona în care a murit Calixt I şi unde a apărut mai târziu bazilica S. Maria în Trastevere; aceasta a însemnat, poate, un fel de despăgubire pentru asasinarea sfântului. În orice caz, Urban I a sporit bunurile pământeşti ale Bisericii, după cum apare clar din cauza civilă care a fost judecată, în timpul domniei sale, între o asociaţie a hangiilor romani şi comunitatea creştină pentru proprietatea asupra unei clădiri. Se pare că Urban I ar fi fost ucis prin trădare de către prefectul Almenius la 19 mai 230 şi corpul său a fost recuperat de mama împăratului, pentru a-l înmormânta în cimitirul Sf. Calixt (S. Callisto). Dar *Liber poniificalis* susţine că a fost înmormântat în Cimitirul Pretextatus14. O parte din osemintele sale au fost dăruite de papa Nicolae I, în 862, lui Carol cel Pleşuv, şi au ajuns la Auxerre, unde Urban a devenit patron al viticultorilor.

18. Sf. Pontianus (230-235)

Există destul de puţine informaţii despre acest papă, probabil roman prin naştere. Este lotuşi primul despre care *Anuarul pontifical* începe să precizeze datele consacrării pontificale, 21 iulie 230, ca şi cea a demiterii sale forţate: într-adevăr, a fost condamnat la 28 septembrie 235 la muncă silnică în minele din Sardinia de către împăratul Maximin Tracul.

Acesta, ca reacţie la concepţia conciliantă a politicii duse de predecesorul său, Severus Alexander, pe care el însuşi îl asasinase, a ordonat o epurare violentă în cercurile înalte ale puterii; au fost ucise persoane fidele lui Alexander şi mulţi creştini de la curtea imperială.

După cât se pare, Pontianus trebuie considerat al doilea papă, după Clement 1, care ar fi recurs la "marea renunţare", chiar dacă aceasta nu s-a întâmplat din cauza laşităţii; înainte de a pleca în exilul forţat, a abdicat, astfel încât să permită Bisericii de la Roma să aleagă un episcop care să poată fi prezent în mijlocul comunităţii.

A murit ca martir în Sardinia în 237, din cauza suferinţelor îndurate sau a unei pedepse care îi fusese administrată în detenţie; corpul i-a fost adus la Roma de către papa Fabian, care a pus să fie înmormântat în cimitirul S. Callisto.

19. Sf. Anterus (235-236)

Putinele informaţii asupra lui Anterus sunt foarte vagi. Grec prin naştere, a fost papă timp de puţine luni, pe când trăia încă papa demisionar, Pontianus, în exilul său forţat din Sardinia; consacrat la 21 noiembrie 235, a murit la 3 ianuarie 236.

Ar trebui considerat martir, fiind condamnat la moarte pentru că se ocupase de o cercetare de arhivă referitoare la faptele martirilor. A fost înmormântat în cimitirul S. Callisto, înainte de a fi mutat în cripta papilor.

20. Sf. Fabian (236-250)

Era un om oarecare şi, într-o zi de ianuarie din anul 236, se întorcea la Roma, venind de la ţară, chiar când comunitatea creştină din Roma se reunise pentru a-i alege pe noul papă şi confuzia era mare. Dar iată că, după cum povesteşte Eusebiu, deodată un porumbel asemenea Spiritului Sfânt s-a aşezat pe capul lui Fabian. Indiscutabil, a fost ales de Dumnezeu însuşi, aşa că şi oamenii l-au ales papă. Consacrarea sa, după cum ne informează *Anuarul pontifical*, are loc la 10 ianuarie 236.

Odată urcat pe tronul Sf. Petru, Fabian s-a dovedit totuşi un bun administrator şi, mai ales, a stabilit o sistematizare a Romei creştine.

A împărţit oraşul în şapte diaconale sau raioane, numind în fiecare dintre ele un diacon care să aibă în sarcină supravegherea şi administrarea spitalelor, azilurilor şi a capelelor deja construite sau care trebuiau să se înfiinţeze şi fiecare dintre ei se afla în legătură cu preoţii care aveau un *titulus*. Practic, era o punere la punct a celor stabilite cu ani înainte de Evaristus. Începând din acel moment, la Roma a început să se facă distincţia între cei care aveau un *titulus* definitiv şi cei care aveau doar o însărcinare temporară; cei dintâi s-au numit *incardinati*, şi mai apoi, cardinali. Ei alcătuiau primul consiliu pontifical, un Colegiu al Cardinalilor în embrion.

O parte din pontificatul lui Fabian s-a deslaşurat sub împăratul Filip Arabul (244-249), considerat de Sf. Ieronim ca fiind primul împărat creştin: episcopul de Antiohia, Babila, se pare că i-ar fi cerut chiar o penitenţă publică, pentru a-i permite intrarea în biserică. Era, în sfârşit, o perioadă de pace, dar, după cum spune Sf. Ciprian, această epocă de linişte a avut o influenţă negativă, prinir-o anumită decădere a moravurilor.

"Erau cu toţii porniţi pe acumulare de bunuri; uitau de ceea ce făceau creştinii pe vremea apostolilor şi de ceea ce trebuiau să facă ei, ardeau de dorinţa nesăbuită de a se îmbogăţi şi nu se gândeau decât să adune cât mai multe averi. Dispăruse la preoţi caritatea religioasă, la prelaţi cultul credinţei şi cinstei; nu mai exista milă în viaţa creştinilor şi nicio norinalitate a

obiceiurilor; bărbaţii îşi pieptănau barba, femeile se sulimeneau, îşi boiau ochii, îşi îngrijeau mâinile şi-şi vopseau părul. Se foloseau de şiretlicuri şi de chiţibuşuri, ca să-i amăgească pe oamenii de rând; îi uimeau pe fraţii întru credinţă prin infidelitate şi viclenie. Se împreunau cu păgânii, terfelindu-şi trupul lor cel creştin. Jurau pentru orice şi-şi călcau de îndată jurămintele. Îi dispreţuiau cu trufie pe prelaţi; se înjurau şi se urau de moarte. Nu ţineau seama de simplitatea pe care o cerea credinţa, atraşi de tot ce era deşertăciune; renunţau la viaţa lumească, doar în vorbă şi nu în faptă; şi fiecare se iubea într-o asemenea măsură pe el însuşi, încât nu mai era iubit de nimeni". Şi iată că, la fel ca o pedeapsă divină, după cum gândeau cei care, în acele vremuri îşi păstraseră sufletul curat (şi Sf. Ciprian era unul dintre aceştia), a apărut o nouă persecuţie şi ea a fost îngrozitoare. Cel care a dorit-o a fost noul împărat, Decius (249-251). El era convins că toţi creştinii erau periculoşi din punct de vedere politic, pentru că reuşiseră să se strecoare până în cercurile cele mai înalte ale puterii. A dat atunci un decret prin care îi obliga pe toţi supuşii să se prezinte în faţa unei comisii de cinci membri şi să aducă o ofrandă zeilor, pentru ca, în felul acesta, să-şi dovedească ataşamentul faţă de cultul oficial de stat. Urmau să primească după aceea un certificat numit *libellus*.

Nesupunerea la acest decret echivala cu tortura, confiscarea bunurilor şi, în multe cazuri, cu condamnarea la moarte. Reacţia creştinilor a fost, în bună măsură, o consecinţă logică a modului de viaţă pe care-l adoptaseră în acea vreme, conform informaţiilor oferite de Ciprian.

Au fost numeroase cazurile de trădare a credinţei prin forme de apostazie15. Unii, pentru a scăpa de pedeapsă, au comis sacrilegii: aşanumiţii *laps'u* adică acei căzuţi în idolatrie. În plus, bogaţii au recurs la un şiretlic mârşav: au reuşit să-şi cumpere un *libellus* de la autorităţile corupte şi s-au conformat astfel decretului, dar nu şi conştiinţei lor. Au fost numiţi *libellisti*.

Au existat şi mulţi martiri; erau vizaţi, mai ales, episcopii, în special pentru a lovi creştinismul la vârf. Au fost ucişi cei de Ierusalim şi de Anliohia, Alexandru şi Babila; Ciprian a reuşit să se ascundă undeva pe lângă Cartagina penti a fi putea rămâne totuşi în contact cu comunitatea sa. La Roma, papa Fabian a fost condamnat la moarte, executat la 20 ianuarie 250 şi înmormântat în cripto papală din cimitirul S. Callisto.

21. Sf. Cornelius (251-253)

Datorită persecuţiei ordonate de Decius, nu a fost posibil car la moartea lui Fabian, să se aleagă un succesor. Tiranul, după cum scria Ciprian. Declară că i-ar fi plăcut mai mult sa audă despre moartea unui rival care-i contesta dreptul de a deveni împărat decât despre alegerea unui nou episcop al Romei.

Locul vacant" se va menţine mai mult de un an şi în această perioadă, Biserica din Roma este condusă de preoţi şi diaconi. Apar numeroase polemici, în special împotriva lui Ciprian, episcop de Cartagina, care se ascunsese pentru a scăpa de persecuţia lui Decius; deosebii de ostil îi este Novatus. Care vine la Roma şi face presiuni asupra Bisericii, pentru ca aceasta să-l declare trădător pe Ciprian. Comunitatea romană este destul Je agitată şi resimte lipsa unui şef. Novatus îşi găseşte un aliat în persoana lui Novatian, un israelii convertit la creştinism şi devenit preot, deşi propovăduia filosofia stoică. Împreună, ei încearcă să-i atragă de partea joi pe romanii cei mai neajutoraţi; Novatian are însă o faimă proastă. În timpul persecuţiilor lui Decius, când a fost chemat în ajutorul celor care apărau credinţa, el a negat că ar fi preot; se spune chiar că ar fi făcut-o pe soţia sa să avorteze, lovind-o cu piciorul în pântece.

Decius moare pe neaşteptate; suntem în martie 251. Novatian candidează cu neruşinare la funcţia de episcop al Romei; tentativa nu-i reuşeşte, f ste ales un membru al înaltei aristocraţii romane, Cornelius, o persoană destul de moderata, adversar hotărât al rigorismului pe care-l afişau în aparenţă Novatian şi Novatus.

Novatian nu s-a dat bătut, şi, după cum povesteşte Eusebiu, a ales doi

membri din grupul său, care era formai din suflete cu adevărat pierdute, şi i-a expediat într-o mică şi aproape necunoscută localitate din Peninsula Italică, pentru ca să aducă de acolo trei episcopi inculţi şi necioplţi. Amăgindu-i cu argumente viclene, i-a rugat să vină cât mai repede posibil la Roma, pentru ca prin mijlocirea lor şi cu ajutorul altor episcopi să se pună capăt certurilor apărute. Aceşti oameni simpli şi naivi, neputincioşi în faţa şireteniei acelui ticălos, au fost închişi la sosire împreună cu oameni de teapa sa, care ştiau dinainte ce trebuiau să facă; la zece seara, după ce fuseseră îmbătaţi şi nici nu mai ştiau de ei, i-a obligat să-l aleagă episcop printr-un simulacru de scrutin, prin simplă ridicare de mâini.

Prin urmare, Novatian s-a autointitulat papă printr-o acţiune banditească: era, practic, primul antipapă. După obţinerea acestui titlu, el negociază pentru a-i atrage de partea sa pe episcopii de marcă, nefiindu-i suficientă doar semnătura acelor beţivi şi face aceasta pe baza unei argumentări *doctrinare* şi a unor acuzaţii aduse papei Cornelius, declarând că acesta fusese apostat în timpul persecuţiei ordonate de Decius.

A expediat scrisori în acest sens către Bisericile din Orient, dar numai Fabian al Antiohiei a dat ascultare nenumăratelor sale calomnii. Dionysios, episcop de Alexandria, îl someză să renunţe la titlul astfel dobândit, pentru binele Bisericii; Ciprian chiar refuză să-i primească ambasadorii.

Dar, cu toate acestea, existau adepţi ai lui Novatian în Italia, Africa, Asia şi Galia; la indicaţiile antipapei, ei se opun reprimirii în sânul Bisericii a aşa-numiţilor *lapsi*, chiar dacă aceştia făceau o declaraţie publică de pocăinţă, aşa cum hotărâse Ciprian pentru Biserica din Cartagina. Susţin că ar fi promotorii unui puritanism *avant la lettre*, dar acesta devine o scuză evidentă pentru a susţine o cauză pierdută încă de la început. Novatienii, declarându-se singurii interpreţi ai mesajului evanghelic, dădeau impresia, oarecum, că se agitau în gol; şi totuşi există temerea unei schisme şi, din acest motiv, se impunea convocarea unui conciliu. Cornelius îl convoacă la Roma: participă şaizeci de episcopi care-l condamnă pe Novatian şi doctrina sa; pe de altă parte, este aprobat modul în care a procedat Ciprian cu *lapsi* la Cartagina, cu atât mai mult cu cât şi Biserica de la Roma adoptase această soluţie. Decizia de condamnare a lui Novatian este transmisă tuturor celorlalte Biserici, dar, cu toate acestea, puritanismul său a lăsat urme serioase, mai ales în Africa, unde

antipapa se pare că a murit, ca victimă a persecuţiilor.

În 252, Cornelius, la ordinul noului împărat, Trebonianus Gallus, este exilat la Civitavecehia, unde moare în luna iunie a anului următor, dar probabil fără să fi suferit un martiriu. În altă ordine de idei, este de neînţeles ceea ce a spus Ciprian despre el sub formă de epitaf: ", Nu ar trebui numărat printre confesorii şi martirii cei mai iluştri, cel care se vede un timp atât de îndelungat expus mâniei unor miniştri ai tiranului barbar? Un om care era în orice moment în pericol de a fi decapitat, ars, răstignit, zdrobit prin torturi crude şi nemaiîntâlnite? Un om care se opunea unor legi formidabile, şi care, pe baza credinţei, dispreţuia supliciile cu care era ameninţat? Chiar dacă Dumnezeu l-a salvat, el a continuat să-şi dovedească iubirea şi devotamentul, gata să se supună oricăror chinuri pentru a-l învinge pe tiran în numele credinţei".

Corpul său a fost transportat la Roma abia la treizeci de ani după moarte, în 283, şi înmormântat de către o doamnă de la curtea imperială, matroana Lucina, într-o criptă, proprietate a sa din cimitirul S. Callisto.

22. Sf. Lucius I (253-254)

Despre Lucius nu se ştie aproape nimic. Ales papă îndată ce ajunsese la Roma vestea morţii lui Cornelius, la 25 iunie 253, n-a avut probabil

Şf Lucius I (*după Platina*)

nici măcar timpul necesar să se instaleze în funcţie, că a fost trimis în exil, nu se ştie unde, în luna iulie a aceluiaşi an. Conform informaţiilor din *Liber pontificalii*, a avut totuşi timpul necesar pentru a emite un decret prin care fiecare episcop trebuia să fie însoţit de doi preoţi şi trei diaconi care să depună mărturie pentru comportamentul său.

Împăratul Valerianus, destul de binevoitor faţă de creştini la începutul domniei sale, i-a permis să se întoarcă la Roma, unde a murit după puţin timp,

de moarte naturală, la 5 martie 254. A fost înmormântat în cripta papală din cimitirul S. Callisto. Pendu că nu a murit ca martir, a fost, în consecinţă, *radiat* din calendarul universal al Bisericii, dar a rămas menţionat în calendarele regionale.

23. Sf. Ştefan I (254-257)

Ştefan era un nobil roman, numit la unul dintre cele şapte diaconale înfiinţate de papa Fabian: a fost ales papă în cimitirul S. Callisto, la 12 mai 254, de către preoţii titulari şi de către diaconii în funcţie, care aveau o funcţie în cadrul comunităţii credincioşilor.

Ştefan a fost episcop al Romei într-o perioadă *liniştită* a imperiului lui Valerianus, şi a avut posibilitatea de a se dedica problemelor interne ale Bisericii. El a intenţionat să proclame o supremaţie a scaunului episcopal de la Roma asupra celorlalte Biserici, dar se poate spune că a pornit cu. Stângul: într-adevăr, la prima ocazie nu a prea avut succes.

Se aflase că doi episcopi spanioli, Basilide şi Marţial, fuseseră demişi din demnităţile lor, fiind recunoscuţi de Biserica Spaniei ca libellişti, adică acuzaţi că ar fi cumpărat acele libellus care aveau valoarea unui certificat de garanţie, în vremea persecuţiei din partea lui Decius. Erau, prin urmare, nişte trădători, dar ei s-au adresat Romei şi Ştefan, considerând nefondate acuzaţiile, a anulat sentinţa; din punctul lui de vedere erau persoane respectabile.

Biserica Spaniei nu s-a dat bătută, şi s-a adresat Bisericii din Cartagina, unde episcop era Ciprian. Acesta a convocat un conciliu, a cântărit cu multă atenţie probele şi i-a declarat nedemni pe Basilide şi pe Martial pentru a ocupa funcţia de episcop. A fost însă foarte corect faţă de Roma, şi i-a motivat personal lui Ştefan decizia sa; el a presupus că, probabil, *colegiul* său se înşelase, aflându-se atât de departe de sediile episcopiilor şi deci nu fusese bine informat despre adevărata stare de. Lucruri.

După aceste evenimente, pentru o perioadă de timp, între Roma şi Cartagina nu s-a mai vorbit aceeaşi limbă evanghelică; era normal, pentru că în joc se afla supremaţia. Aceasta a ieşit la iveală, în foarte scurt timp, o data cu apariţia problemei botezului primit de eretici.

Ciprian îl considera nul şi, în practică, prevăzuse ca acela care părăsea

o sectă să poată reveni în comunitatea Bisericii numai după ce era rebotezat. În anul 255, a convocat la Cautagina un alt conciliu, care a aprobat punctul său de vedere. Ştefan, primindu-i la Roma pe trimişii lui Ciprian, nu a ezitat să-l combată; a răspuns că era bine să se urmeze tradiţia şi să fie reprimiţi ereticii deja botezaţi, obligându-i doar la o penitenţă, dar fără a mai recurge la un nou botez.

În acest moment, Ciprian nu se simte capabil să conteste deschis decizia episcopului de Roma, dar o consideră ca fiind ceva mai mult decât o părere: "fiecare dintre capii Bisericii", observa el, "este liber să procedeze după cum va vrea şi trebuie să dea socoteală numai lui Dumnezeu". Într-un nou conciliu, el confirmă în 256 această luare de poziţie a Bisericii din Cartagina şi, cu această ocazie, autoritatea episcopului de Roma nu numai că nu este pusă în discuţie, dar acesta nici măcar nu este menţionat.

Ştefan înţelege că în joc era chiar prestigiul funcţiei sale şi invită toate bisericile să urmeze exemplul Romei; se încinge astfel o nouă polemică. Firmilian din Cezareea i se alătură lui Ciprian şi-l acuză pe Ştefan că răspândeşte o erezie. Dionysos al Alexandriei încearcă să

Sf. Ştefan / (*după Platina*)

domolească spiritele, dar, pe moment, nu obţine mai nimic; chestiunea se va limpezi o dată cu succesorii lui Ştefan, când, în plus, va fi murit şi Ciprian. Şi atunci a triumfat opinia Romei.

În rest, vin din nou timpuri grele pentru Biserică, şi acum nu mai este timp pentru polemici. În august 257, Valerianus, convins de o rudă a sa, Macrianus, că Biserica pune stăpânire pe bunurile statului, emite un prim decret de persecuţie a episcopilor, preoţilor şi diaconilor: li se impune acestora să recunoască divinităţile păgâne, putându-şi practica doar în particular credinţa creştină.

Este greu de crezut că Ştefan a reuşit să scape de martiriu sau măcar de exil, dar nu se ştie nimic exact despre moartea sa de la 2 august 257, oricum

suferită la începutul noii persecuţii.

Sf Sixtus al 1 I-lea (după Platin01

A fost înmormântai în cripta papală a cimitirului S. Callisto.

24. Sf. Sixtus al D-lea (257-258)

Originar din Grecia, acest "preot cumsecade şi paşnic”, cum l-a caracterizat biograful lui Ciprian, a devenit papă la 30 august 257, când persecuţia ordonată de Valerianus era în toi.

Încă de la început a fost preocupat de limpezirea relaţiilor dintre Roma şi Cartagina, tulburate de disputa privitoare la botezul ereticilor, dar comportarea rigidă a statului în relaţiile cu Biserica nu a permis rezolvarea problemelor acestui diferend.

În 258 un nou decret a ordonat episcopilor, preoţilor, diaconilor şi credincioşilor laici să abjure sub pedeapsa confiscării bunurilor şi a decapitării. La 6 august, Sixt este surprins în timp ce oficia împărtăşania în catacombele cimitirului lui Pretextatus: fiind arestat, a fost judecat, condamnat şi dus în cimitir pentru a fi decapitat.

Pe drum, după cum aflăm din versurile lui Prudentius, s-a întâlnit cu diaconul Laurenţiu, care, văzându-şi episcopul dus la locul martirajului, i-a strigai: "Unde mergi, părintele meu, fără fiul tău? Tu, care nu ai făcut niciun sacrificiu fără diaconul tău, acum vrei să mori de unul singur?”. Sixtus l-a liniştit profeţindu-i "o coroană mai frumoasă”; şi această coroană a fost martiriul pe care, după numai patru zile, la 10 august, l-a suferit Laurenţiu, fiind ars de viu, aşa cum l-au înfăţişat după aceea multe picturi.

Sixtus a fost apoi condus în cimitirul lui Pretextatus, unde a fost ucis pe

acelaşi tron episcopal care a fost ulterior aşezat lângă mormântul său din cripta papală a cimitirului S. Callisto.

25. Sf. Dionysius (259-268)

Simplu preot, de origine necunoscută, a devenit papă abia când împăiatul Valerianus şi-a mai domolit persecuţia, fiind mai ocupat cu problemele militare presante de la graniţa de răsărit a imperiului; într-adevăr, între moartea lui Sixtus al II-lea şi alegerea lui Dionysius s-a scurs un an în care tronul episcopal a rămas "vacant”, astfel încât noul episcop al Romei a putui li ales abia la 22 iulie 259. De altfel, Valerianus murea în 260, în războiul cu regele persan Sapor şi noul împărat, fiul său Gallienus, a avui faţă de creştini un comportament opus celui arătat de tatăl său; a revocat decretele, a restituit bunurile confiscate, astfel încât noul papă s-a putut ocupa în linişte de problemele interne ale Bisericii.

Între timp murise şi Ciprian, episcopul de Cartagina, la 14 septembrie 259, şi problema botezului ereticilor s-a încheiat prin victoria Romei. La această aureolă de supremaţie, nu mică a fost contribuţia lui Dionysius care, prin spiritul său caritabil a pus într-o lumină extrem de favorabilă tronul papal, trimiţând ajutoare în bani către bisericile orientale puternic lovite de năvălirile barbare; s-a străduit şi ca mulţi creştini luaţi prizonieri să lie răscumpăraţi, iar bisericile distruse să fie reconstruite.

Alte controverse teologice au apărut însă în acei ani, în special referitoare la Treimea lui Dumnezeu. Sabellius, scriitor din Ptolemais, redu-

când Treimea la o simplă chestiune de cuvinte, distrugea practic teoria monarchiană pe care Hyppolitus o combătuse cu atâta înverşunare. În conciliul de la Roma din 262, Dionysius a expus în termeni foarte limpezi doctrina Trinităţii şi a condamnat ca eretică poziţia lui Sabellius.

Mai "lumească” este figura unui alt teoretician al Treimii, episcopul de Antiohia, Pavel din Samosata, un intrigant care era legat de regina din

Palmyra, Zenobia, aceasta încredinţându-i conducerea treburilor statului, ca guvernator al oraşului. După cât se pare, în contrapartidă, pentru a da satisfacţie veleităţilor "teologice” ale reginei, el a devenit promotorul ideii că Cristos ar fi devenit Dumnezeu în mod progresiv şi prin adopţie. Între 264 şi 268 în Antiohia au avut loc trei concilii cu scopul de a-l declara eretic pe Pavel, dar acesta a reuşit cu multă abilitate să se dezvinovăţească de fiecare dată, până când învăţatul preot Malchion, maestru în retorică, a demascat comportamentul său nu tocmai conform cu demnitatea de episcop.

Pavel a fost excomunicat, demis şi înlocuit cu Domnus, fiul episcopului Demetrianus, predecesor al lui Pavel. Sentinţa a fost comunicată la Roma când Dionysius murise deja şi a fost primită şi aprobată de F; elix I; Pavel însă nu a părăsit palatul episcopal, fiind bine susţinut de regina Zenobia. De această problemă s-a ocupat, doi ani mai târziu, împăiatul Aurelianus, primul şef de stal roman care s-a interesai de chestiuni a* ministrative referitoare la Biserică: aflat în război cu Zenobia, pentru redobândirea acelui regat pierdut de Valerianus, a cucerit Antiohia şi a ocupat palatul episcopal, dându-l în grija aceluia cu care "episcopii Italiei şi ai Romei ar fi fost în bune relaţii”.

Dionysius a murit la 26 decembrie 268 şi a fost înmoimântat în cripta papală din cimitirul S. Callisto.

26. Sf. Felix I (269-274)

Felix, probabil roman prin naştere, a fost episcop al Romei aproximativ în aceeaşi perioadă în care împărat era Aurelianus; a fost consacrat la 5 ianuarie 269.

Perioada de pace pentru Biserică mai dura încă, pentru că împăratul avea alte probleme. Barbarii ameninţau la frontiere şi el a considerat necesar să asigure oraşul prin centura de apărare cunoscută azi sub numele de Ziduri Aureliene; o lucrare grandioasă, din care mai există încă numeroase porţiuni. Această măsură luată de împărat denotă criza militară prin care trecea imperiul în asemenea grad încâi apăruse ideea Romei ca "ultim ţărm” al unei vaste dominaţii, aflată acum într-o perioadă de decadenţă.

Pontificatul lui Felix este învăluit în întuneric; i se atribuie o scrisoare în problema Trinităţii, pe care ar fi trimis-o episcopului de Alexandria, Maximus;

la conciliul din Efes din 431, scrisoarea era considerată un document util pentru definirea dogmei. Textul era acesta:

Sf. Felix / (după Platina)

"Credinţa noastră despre întrupare este cea transmisă de către apostoli. Credem că Domnul nostru Iisus Cristos, născut din Fecioara Maria, este Cuvântul, Fiul cel veşnic al lui Dumnezeu, şi nu un om diferit de Dumnezeu şi înălţat de Dumnezeu însuşi la această demnitate. Fiul lui Dumnezeu nu a ales un om pentru a se uni cu el; nu există două fiinţe în Cristos. Cuvântul, Dumnezeul perfect, s-a întrupat în Fecioara Maria şi a devenit om perfect".

Sf Eutychianus (după Platina,

A murit la 30 decembrie 274 şi, după *Liber pontificalis*, "a fost îngropat la mila a doua16 de pe Via Aurelia, într-o bazilică pe care el însuşi pusese să fie construită". Aceeaşi informaţie este însă dată şi pentru antipapa Felix al II-lea, mort în anul 365.

27. Sf. Eutychianus (275-283)

După *Liber pontificalis*, Eutychianus s-ar fi născut la Luni, în Etruria; consacrarea lui a avut loc la 4 ianuarie 275. Oricum, despre pontificatul său, care se desfăşoară, în mare parte, în vremea când împărat era Probus (276-282), informaţiile sunt aproape inexistente. Se pare că ar fi introdus Offertoriu117 (*Ojfertorium*) în cadrul slujbei. Nici informaţiile tradiţionale, care fac un martir din Eutychianus, nu sunt adevărate. A murit la 7 decembrie 283, şi a fost înmormântat în cripta papală din cimitirul S. Callisto; în 1659 însă osemintele sale au fost duse la Sarzana, în catedrala gotică a oraşului,

unde i-a fost ridicată o impunătoare statuie din marmură.

28. Sf. Caius (283-296)

Conform legendei, Caius era o rudă a împăratului Diocleţian, originar ca şi el din Dalmaţia, şi aceasta ar trebui să justifice faptul că, atâta timp cât el a fost episcop al Romei, Diocleţian nu a luat nicio măsură împotriva Bisericii. A fost consacrat la 17 decembrie 283.

Este adevărat că şi împăratul avea printre colaboratorii săi diverşi creştini: după cum ne informează Eusebiu, episcopii obţineau uşor de la oficialităţi permisiunea de a construi biserici şi de a mări suprafaţa cimitirelor.

Se înmulţesc însă, şi ereziile şi se amplifică manicheismul; din Orient ajunge la Roma cultul lui Mithra, care, pentru o anumită perioadă, a făcut concurenţă creştinismului. Biserica Romei îşi sporeşte prestigiul asupra celorlalte, dar, în acele timpuri, autoritatea sa, după expresia lui Duchesne, era "mai mult simţită decât legiferată".

Liber pontificalis, inspirându-se din lucrarea anonimă *Patimile Sf Suzana*, afirmă că papa Caius ar fi fost decapitat pentru că o îndemnase pe verişoara sa Suzana să facă legământ de feciorie; dar Calendarul universal al Bisericii precizează că "nu există niciun motiv pentru ca Sf. Suzana şi Sf. Caius să se numere printre martiri".

A murit la 22 aprilie 296 şi a fost înmormântat în cimitirul S. Callisto, dar nu în "Cripta papilor". Casa în care se pare că ar fi trăit a fost transformată în biserică şi, în 1631, osemintele sale au fost aduse aici,

Sf Caius (după Platina)

sub altarul cel mare; când biserica a fost demolată în 1880, pentru a se construi Ministerul de Război din strada XX Settembre, osemintele au fost mutate într-o capelă a familiei Barberini.

29. Sf. Marcellinus (296-304)

Roman după naştere, funcţionar imperial, era tribun18 şi notar la Cartagina, unde a legat o strânsă prietenie cu Sf. Augustin, lăudat de acesta pentru religiozitatea sa (*fama et pietate notissimus*) \ a făcut carieră ecleziastică până când a fost consacrat ca episcop al Romei la 30 iunie 296.

Toate informaţiile despre pontificatul lui Marcellinus sunt concentrate asupra ultimilor doi ani, când a avut loc teribila persecuţie iniţiată de Diocleţian. Acesta stabilise deja sistemul tetrarhic al guvernării: el guverna provinciile orientale, având subordonat pe cezarul Galerius, în timp ce Occidentul îi era încredinţat lui Maximian, al cărui cezar era Constantin Chlorus.

Adevăratul vinovat pentru persecuţie a fost Galerius, care, în iarna lui 303, după discuţii îndelungate purtate la Nicomedia cu împăratul, a reuşit să-l convingă că era necesar să lupte împotriva creştinilor. În fapt, Galerius era determinat în această acţiune de un fanatism păgân orb şi a reuşit, în numele unui tradiţionalism exacerbat să-l împingă pe Diocleţian să facă marele pas, stimulând hotărârea acestuia prin incendii de felul celor provocate de Nero.

La 23 februarie 303 a fost incendiată biserica din Nicomedia, dar, după câteva zile, un alt incendiu a devastat palatul imperial; Galerius i-a acuzat pe creştini pentru aceste incendii. Diocleţian ş-a descărcat furia pe servitorii de la palat şi i-a supus torturilor, dar când a izbucnit un al doilea incendiu, împăratul s-a convins că era necesară o mână de fier.

A emis un decret prin care ordona distrugerea bisericilor şi a cărţilor sfinte, interzicea serviciile religioase şi îi obliga pe creştini să abjure. Diocleţian în persoană le-a convins pe soţia sa, Prisca, şi pe fiica sa, Valeria, care erau partizane ale creştinismului, să aducă ofrande divinităţilor păgâne; decretul nu prevedea condamnări la moarte, dar prin dovezi falsificate, mulţi creştini au fost acuzaţi ca "incendiatori” sau, dacă nu, vinovaţi pentru că opuseseră rezistenţă "forţei publice”, refuzând să predea cărţile sfinte şi au plătit astfel cu viaţa pentru credinţa lor. A reînceput vânătoarea de creştini care, din Orient, s-a extins şi în Occident.

La Roma erau adunate cărţile sfinte, arhivele episcopale erau răscolite, bunurile Bisericii confiscate. Nu se ştie exact cum s-a comportat Marcellinus în aceste momente grele; conform adepţilor ereticului Donatus, el s-ar lì predat autorităţilor, oferindu-le cărţile sfinte şi arzând tămâie pentru divinităţile păgâne.

Sf. Augustin se va strădui să demonstreze că această informaţie era o calomnie, dar, de fapt, şi *Liberpontificalis* va recunoaşte că el a adus sacrificii divinităţilor păgâne, chiar dacă la puţine zile după aceea s-a căit. Şi a fost decapitat din ordinul lui Diocleţian, la 25 octombrie 304. În plus. Numele său nici nu figurează pe multe liste ale pontifilor din Antichitate şi aceasta ne duce la presupunerea că figura sa nu este dintre cele mai limpezi. În orice caz, mormântul său din cimitirul Priscilla, mai modest desigur decât acela din cripta papală a cimitirului S. Callisto, a constituit obiect al veneraţiei credincioşilor, timp de multe secole. Povestea acestui papă conţine, în orice caz, o doză de trădare, chiar dacă a existat o revenire; este omeneşte de înţeles cum a fost posibil ca şi credinţa, în anumite situaţii tragice, să aibă momente de cedare sau măcar să bată în retragere. Diocleţian a emis şi alte trei decrete împotriva creştinilor; o dată cu cel de-al patrulea, s-a ajuns la execuţii în masă. Conform legendei, Agnes, o fetiţă de doisprezece ani, a sfârşit într-un bordel înfiinţat pe sub arcadele stadionului lui Domitian, unde fusese condamnată să trăiască din ordinul prefectului Romei.

30* Sf. Marcellus I (308-309)

Timp de aproape patru ani, la Roma a fost "tron vacant”, şi, abia la începutul domniei lui Maxenţiu, într-o atmosferă puţin mai liniştită, a putut li

ales un episcop în persoana lui Marcellus, un roman, la 27 mai 308. El a trebuit să-şi asume sarcina îndrăzneaţă de a reorganiza Biserica, atât de devastată de persecuţii. Trebuiau reconstruite lăcaşurile de cult şi, după cât se pare, Marcellus a înfiinţat douăzeci şi cinci de "titluri" cu limite de jurisdicţie bine precizate.

Mai era, apoi, şi problema apostaţilor care doreau să reintre în comunitate; au avut loc adevărate răscoale în oraş, pentru că Marcellus se declarase împotriva acestora şi dispus să administreze pedepse aspre în cazul eventualei lor reprimiri printre credincioşi.

Această chestiune a degenerat până acolo încât a necesitat intervenţia autorităţii laice şi Maxenţiu s-a gândit să reinstaureze liniştea, exilându-l pe Marcellus, acesta murind departe de Roma la 16 ianuarie 309. Corpul său, transportat la Roma, a fost înmormântat în cimitirul Priscilla.

Legenda spune însă că Marcellus ar fi fost obligat de Maxenţiu la cele mai grele munci în anexele palatului imperial, până când a murit din cauza epuizării fizice. Pe resturile *catabulum*ului său ar fi fost construită în secolele IV-V biserica mai veche a Sf. Marcellus, din care, în prezent, nu a mai rămas nimic; biserica existentă astăzi pe Via del Corso la Roma datează, în realitate, de la începuturile secolului al VI-lea, chiar dacă se presupune că ea a fost ridicată deasupra celei paleocreştine.

31. Sf. Eusebius (309)

Succesorul lui Marcellus, Eusebius, era probabil grec. Pontificatul său a fost foarte scurt: patru luni, de la 18 aprilie la 17 august 309.

Şi el a murit în exil, din cauza continuării răscoalelor provocate de apostaţii care doreau să se întoarcă în sânul comunităţii creştine. Aceştia şi-au găsit un susţinător în persoana lui Heraclius, cel care este de fapt creatomi unor principii mai elastice în această privinţă; totuşi situaţia rămânea tulbure, datorită şi faptului că Maxenţiu înăbuşea răscoalele în sânge, nu din raţiuni religioase precise, pentru că acestea nu-l interesau, ci numai în vederea asigurării liniştii publice.

Au fost exilaţi atât Heraclius, cât şi Eusebius; acesta din urmă a ajuns în Sicilia şi acolo şi-a găsit moartea. Corpul a fost transportat la Roma şi

îngropat în cimitirul S. Callisto, dar nu în cripta papală. Între timp, Maxenţiu confisca o parte dintre bunurile Bisericii şi nu a îngăduit alegerea unui succesor, astfel încât Roma a devenii din nou "tron vacant”.

«Eusebius (după Platina)

32. Sf. Miltiades (311-314)

Miltiades sau Melchiades, un preot african, a putut fi ales episcop al Romei la circa doi ani după moartea lui Eusebius, la 2 iulie 311. Abia în acel an s-a constatat o schimbare în atitudinea faţă de creştinism a vârfurilor puterii, imperiul fiind divizat în două părţi: Orientul, cu Galerius şi Maximin Daia, Occidentul cu Constantin şi cu Maxenţiu. Totul a pornit din Orient, unde Galerius fusese cel care declanşase ultima mare persecuţie; pe măsura trecerii timpului, văzând rezistenţa morală a creştinilor, şi-a dat seama că a-i persecuta era o acţiune politică nepopulară. Mai întâi de toate, Galerius a fost lovit, în anul 310, de o boală grea, care l-a măcinat treptat; simţindu-şi sfârşitul aproape, la 30 aprilie 311, a dat un decret care permitea creştinilor să-şi practice religia şi să se adune pentru ceremoniile de cult. Era un decret dictat parcă de frica de moarte care-l cuprinsese, din moment ce Galerius spunea în încheierea lui: "Ca recunoştinţă pentru bunăvoinţa noastră, ei vor trebui să se roage la Dumnezeu pentru sănătatea noastră”. După şase zile, el

murea.

La Roma, Maxenţiu a adus la îndeplinire decretul şi a restituit Bisericii clădiri şi bunuri imobile confiscate, permiţând printre altele şi alegerea episcopului oraşului; aceasta s-a întâmplat la 2 iulie. Apoi, a avut loc bătălia de la Ponte Milvio, din 28 octombrie 312: crucea apărută pe cer cu inscripţia în *hoc signo vinces* (Sub acest semn vei învinge) şi steagul în formă de cruce, pe care nişte mesageri misterioşi!

I l-ar fi înmânat lui Constantin, sunt un rod evident al fanteziei populare. Importantă este de fapt victoria lui Constantin şi promulgarea edictului de la Milano, între februarie şi iunie 313, aceasta însemnând libertatea oricărui cult religios.

În consecinţă, figura împăratului devine atât de populară în ochii creştinilor, încât el apare ca un protector al religiei lor; Constantin este prins în acest angrenaj şi nu poate, dar nici nu vrea să dea înapoi.

O primă ocazie vine din Cartagina. Episcopul Cecilianus este acuzat de către urmaşii lui Donatus din *Casae Nigrae*, unul dintre numeroşii puritani ai acelor timpuri, că ar fi trădat credinţa în timpul ultimei persecuţii, şi este demis.

Vor mai avea loc conflicte între cele două tabere adverse şi proconsulul pentru Africa, Anulinus, cere intervenţia lui Constantin, care nu refuză; doreşte totuşi, să supună această problemă episcopilor altor biserici, mai precis celor din Autun (Augustodunum), Köln (Colonia) şi Arles (Arelate), reuniţi la Roma sub conducerea lui Miltiades. Cecilianus şi Donatus se vor prezenta şi ei, dar însoţiţi fiecare de câte zece episcopi care-i susţineau.

Practic, este primul conciliu convocat cu deplina aprobare a puterii laice; el se desfăşoară între 2 şi 4 octombrie 313, în *domo Faustae* în *luterano*, adică în casa împărătesei Fausta, a doua soţie a lui Constantin. Hste palatul Lateranului, care va deveni reşedinţa episcopului de Roma, Hind una dintre donaţiile făcute Bisericii de către împărat.

Concilini ia sfârşit cu condamnarea lui Donatus şi achitarea lui Cecilianus. Miltiades, ca preşedinte, după ce a anunţat el însuşi hotărârea luată, i-o comunică şi lui Constantin. Partizanii lui Donatus nu sunt, desigur, satisfăcuţi de acest verdict şi, odată întorşi în Africa, încep din nou să-l conteste pe Cecilianus, provocând încăierări prin pieţele oraşelor. Dar

Miltiades nu poate asista la continuarea acestor dispute, pentru că moare la 11 ianuarie 314, fiind ultimul episcop al Romei care a fost înmormântat în cripta papală din cimitirul S. Callisto. N-a fost, desigur, martir şi, ca atare, a fost éliminai din Calendarul universal al Bisericii.

33. Sf. Silvestru 1 (314-335)

La 31 ianuarie 314 a fost ales ca episcop al Romei un roman, Sil vestili, sortit să îndeplinească această funcţie timp de peste două decenii; un pontificat îndelungat de la care ar fi fost de aşteptal evenimente importante şi informaţii precise, dat fiind că era un moment istoric decisiv pentru viitorul Bisericii Romei. Acest pontificat a fost însă, după cum a observat Caspar, "cel mai gol din tot secolul", în sensul că Silvestru nu a avut o asemenea personalitate încât să facă faţă marilor evenimente ale acelui moment; un papă şters, în comparaţie cu vitalitatea lui Constantin, care s-a angajat personal în îndrumarea Bisericii pe calea adevăratului ei viitor.

S-ar putea spune chiar că Silvestru a fost doar omul de paie al lui Constantin, dacă vreodată acesta s-a servit într-adevăr de el. Împăratul, ca un om de stat autentic şi genial, şi-a dat seama de forţa pe care o va reprezenta de acum înainte creştinismul faţă de cultura păgână şi s-a străduit să înlocuiască sistemele politice păgâne ale statului cu cele creştine, încercând astfel să dea stabilitate doctrinei noii religii. Aceasta l-a făcut ca, în unele cazuri, să se substituie de-a dreptul lui Silvestru, pentru a face să-i fie respectate propriile decizii de şef al statului, dar şi să se impună aproape ca un episcop, începând chiar să fie considerat astfel, în special în Orient, unde a fost denumit "Isapostol", adică egal cu apostolii.

După cum aminteşte Falconi, în realitate Constantin se considera superior Bisericii, "episcop al episcopilor", conform definiţiei sale, pentru "afacerile exteme", care deveneau, mai mult decât niciodată, "interne", în mod logic, el nu a conceput religiozitatea creştină în semnificaţia ei profund spirituală; a adoptat-o într-un anumit mod datorită unor interese certe, care, din punctul lui de vedere au fost concentrate exclusiv asupra salvării statului. Pentru aceasta, a recurs la asasinat, eliminându-l pe colegul său din Orient, Licinius, şi la condamnarea la moarte a câtorva membri ai familiei sale, ca a

doua soţie, Fausta, şi fiul, Crispus.

Evenimentele din viaţa lui Constantin au fost în definitiv de o asemenea natură încât să anuleze personalitatea lui Silvestru; sigur că această situaţie nu putea fi valabilă, în cazul unei puteri cum a fost cea a papalităţii de peste câteva secole. Era necesar ca Silvestru, primul papă al Bisericii recunoscute oficial de stat, să apară într-o lumină egală, dacă nu chiar superioară aceleia a împăratului, astfel încât n-a întârziat să apară o legendă: ea a început să circule începând din a doua jumătate a secolului al V-lea, şi datorită ei Silvestru a putut apărea "mare”.

Conform acestei legende, Constantin ar fi fost un persecutor al creştinismului, astfel încât Silvestru s-ar fi ascuns pe muntele Soracte; împăratul, îmbolnăvindu-se de lepră, ar fi fost sfătuit de preoţii păgâni să se îmbăieze în sângele cald al unor copii ucişi; el însă impresionat de plânsetele mamelor, ar fi refuzat un asemenea leac. Într-o noapte i-au

apărut în vis apostolii Petru şi Pavel, care l-au sfătuit să apeleze la papa Silvestru; acesta, chemat de trei soli să vină în dimineaţa următoare, a sosit în grabă şi l-a cufundat de trei ori pe Constantin într-un bazin, botezându-l şi lecuindu-l astfel de lepră. Pentru a-şi arăta recunoştinţa, împăratul a acordat creştinilor libertatea de cult şi a ridicat multe biserici. De această legendă mai erau legate şi numeroase minuni săvârşite de Silvestru care, printre altele, ieşea învingător dintr-o dispută religioasă cu doisprezece evrei şi elibera Roma de un balaur înspăimântător, fei ecându-l într-o peşteră cu uşi de fier care nu s-ar mai 11 deschis decât în ziua Judecăţii de Apoi.

Toate erau povestioare prin care, practic, era denaturată realitatea unui Constantin botezat din propria voinţă pe patul de moarte de către un arian19 şi a unui Silvestru foarte departe de a fi avut un cuvânt de spus în disputele teologice ale timpului.

Dar această legendă nu a servit doar ca să facă "mare” figura lui Silvestru; ea stă la baza unuia dintre cele mai cunoscute documente medievale, *Constitutum Constantini*, un fals redactat la Roma în jurul anului

753, prin care Biserica a pretins că o lege a lui Constantin ar sta la baza puterii sale supreme nu numai în plan religios, dar şi în cel laic. Tocmai de aceea, Inocenţiu al IV-lea, în 1248, a avut grijă să fie imortalizată legenda pe pereţii unei capele din biserica Ss. Quatro Coronati din Roma; practic, acele picturi au devenit un mijloc de propagandă, pentru a demonstra superioritatea puterii Bisericii de la Roma asupra aceleia a imperiului. Într-adevăr, "scenariul" de pe pereţii bisericii respective îl înfăţişează în imaginea finală pe Constantin care, în genunchi, îi oferă lui Silvestru tiara imperială în semn că îi acordă papei puterea laică asupra Romei şi, prin urmare, asupra Italiei şi Occidentului.

Şi poetul Belii îl descrie într-un sonet pe Sf. Silvestru, în timp ce acesta se grăbea, după ce persecuţiile se terminaseră, să se întoarcă la Roma, părăsind Sant'Oreste, satul aflat pe muntele Soracte; toată această grabă (vai! călare pe o măgăriţă!), pare provocată de dorinţa de a pune mâna pe puterea supremă.

Sân Silvestru, când s-a terminat cu gălăgia Vrând să vină la Roma pentru lucruri mai vesele, îi spuse unei frumoase măgăriţe care căra coşuri: Aleargă, pentru Dumnezeu, nici vântul să nu te-ntreacă!

La care măgăriţa, lăsându-şi jos coşurile Şi nefëcând mai mult de trei paşi Punându-şi copitele pe trei pietre Ajunse pân-aici venind din Sant'Oreste.

Cristoase! Fără pinteni şi fără hăţuri Ci doar cu cravaşa credinţei Cu fiecare pas zbura şaizeci de mile!

Uite-aşa, la naiba, treaba a ieşit bine,

Căci, măgăriţa asta era un diavol, ori fiica lui, de-a făcut drumul din trei sărituri, cruţându-şi un picior.

Aceasta este legenda şi *Constitutum Constantini* este un fals comis cu bună ştiinţă, astfel încât şi-a pus amprenta timp de secole asupra istoriei Romei şi Italiei; biografiile lui Silvestru şi a lui Constantin sunt în realitate cu totul diferite.

Silvestru era deja episcop al Romei când, la 1 august 314, Constantin, din cauza răscoalelor provocate de donatişti în Africa, a luat iniţiativa convocării unui mare conciliu în Calia, la Arles; au participat la el episcopi cu tendinţe opuse, dar nu şi Silvestru. Conciiiul, pe lângă condamnarea lui Donatus, considerat de toţi ca situându-se în afara Bisericii, stabileşte câteva

puncte ale disciplinei ecleziastice; prelaţii participanţi la conciliu i-au trimis apoi o scrisoare lui Silvestru, probabil inspirată de Constantin, dacă ţinem seama de.

Tonul ei entuziast în chestiunea autorităţii recunoscute, cel puţin în vorbe, a episcopului de Roma.

"Cerul ar fi dorit, prea scumpe părinte, să fi fost prezent la acest mare spectacol! Aţi fi putut contribui ca sentinţa dată acestor criminali să fie mai aspră! Dacă aţi fi fost împreună cu noi, mare ar fi fost bucuria întregii adunări. Dar, întrucât nu puteaţi părăsi oraşul, tronul preferat al apostolilor, unde sângele lor mărturiseşte gloria lui Dumnezeu, vă spunem că nu am considerat ca singura noastră datorie să discutăm doar subiectele pentru care am fost convocaţi; pentru că veneam din diferite ţinuturi, am crezut potrivit să ne consultăm asupra mai multor probleme care trebuiau discutate, sub oblăduirea Duhului Sfânt şi a îngerilor. Şi dorim ca dumneavoastră, cel a cărui autoritate este cea mai respectată, să fiţi cel care să comunice tuturor Bisericilor ce am hotărât". În Africa, schismaticii nu încetau să atace Biserica: Constantin le-a închis bisericile, dar secta donatiştilor nu s-a dat bătută şi, din cauza represiunii violente, au murit martirizaţi.

În orice caz, împăratul şi-a urmat calea: el era adevăratul erou al timpului său şi îl vedem angajat în acţiunea de creştinare a stalului printr-o serie de decrete. Printre altele, acela prin care doar tribunalul era competent în chestiunile legate de credinţă, astfel încât sentinţele pronunţate de episcopi devin executorii, la fel ca acelea ale tribunalelor de stat. Clerul creştin este scutii de obligaţia de a presta toate îndatoririle cetăţeneşti; duminica (*Liberpontificalr* consideră că Silvestru este cel care a denumit-o aşa), devine, începând din 321, zi de sărbătoare recunoscută oficial.

Se fac numeroase donaţii pentru cultul creştin: prima dintre ţoale este *Domus Faustae*, care a devenit apoi palatul Lateranului, reşedinţă a episcopului de Roma, de la Silvestru I până la Benedict al XI-lea şi, împreună cu el, bazilica Lateranului, ridicată de însuşi Constantin, care i-a oferit şi numeroase daruri în statui, candelabre şi vase de aur, astfel încât ea s-a mai numit şi *Basilica Aurea* sau *Constantiniana*.

După *Liber pontifical* la rugămintea papei Silvestru, Constantin ar fi ridicai şi foarte vechea biserică a Sf. Petru, deasupra unui templu al lui Apollo,

existent acolo anterior, aşezând corpul apostolului într-un sarcofag de bronz aurit. Tot ca urmare a rugăminţii lui Silvestru, împăratul se pare că a pus să fie construită şi bazilica S. Paolo, în timp ce mama sa, Sf. Elena, ar fi întemeiat bazilica S. Croce di Gerusalemme, şi ar fi depus în ea o bucăţică din crucea adevărată a lui Cristos, descoperită cu prilejul unui pelerinaj în Ţara Sfântă.

Tot în domeniul lăcaşurilor de cult, pare a data din acea epocă prima structură a bisericii S. Martino ai Monti; aceasta ar trebui să fie *Titulus Equitii*, de la numele unui preot, Equitius, care a ridicat-o din însărcinarea lui Silvestru.

Când Constantin a devenit singurul împărat, el a început şi în Orient acţiunea de creştinare, dar a găsit acea zonă a imperiului marcată de tulburările provocate de arieni.

Arius, un preot al Bisericii din Alexandria, predica o doctrină proprie despre Treime; conform acestei doctrine, al doilea personaj era un om oarecare, "adoptat de Dumnezeu, care i-a întrevăzut calităţile”. Arius, care practic, nega substanţa divină a lui Iisus, şi-a găsit un adversar viguros în episcopul său, Alexandru, care l-a şi excomunicai într-un conciliu; dar doctrina ariană nu a dispărut prin aceasta, pentru că printre partizanii ei s-au numărat episcopii de Nicomedia şi Cezareea, amândoi purtând numele de Eusebiu. Alexandru, nereuşind să stopeze răspândirea mişcării, i-a scris lui Silvestru, pentru a-l înştiinţa de cele ce se petrec. Dar Constantin, mai rapid în decizii, l-a trimis la Arius şi la Alexandru pe un sfetnic al său, Osius, episcop de Cordoba, pentru a vedea care este situaţia. Încercarea de a-i împăca a dat greş şi împăratul, constatând că trebuiau rezolvate mai multe probleme, a convocat un conciliu universal al Bisericii la Niceea, în Bitinia, acesta fiind primul conciliu ecumenic din istorie.

Eusebiu comentează că împăratul se străduia să "întrunească toţi episcopii de pe pământ, pentru a-i opune duşmanului Bisericii cetele de apărători ai acesteia”; cu siguranţă, acesta a fost un alt moment în care personalitatea împăratului a eclipsat-o pe aceea a lui Silvestru.

În mai 325, trei sute de episcopi erau adunaţi la Niceea; pentru a putea fi deschisă adunarea, s-a aşteptat sosirea lui Constantin, care a fost preşedintele onorific, iar preşedinte executiv a fost episcopul Osius, ajutat de doi preoţi, Vitus şi Vincentius, reprezentanţi ai lui Silvestru, a cărui absenţă

era "motivată”, mai mult sau mai puţin, de vârsta lui înaintată. În orice caz, rolul episcopului de Roma apare ca fiind foarte redus.

Arienii au fost condamnaţi şi a fost formulat cunoscutul simbol de la Niceea: "Cred într-un singur Dumnezeu, Tată atotputernic, creator al tuturor lucrurilor văzute şi nevăzute”. Dar problema Orientului nu lua sfârşit aici, pentru că hotărârile conciliului n-au putut să-i înfrângă pè arieni şi ignoranţa evidentă a lui Constantin în problemele teologiei îşi demonstra consecinţele.

Înainte de toate, arianul Eusebiu din Cezareea i-a luat locul lui Osius ca sfetnic favorit al împăratului pentru probleme ecleziastice. Astfel, prin inaugurarea solemnă de la 11 mai 330, în vechea cetate a Bizanţului, Constantinopol, împăratul şi-a stabilit tronul pentru totdeauna în Orient, în "Noua Romă”, sfârşind prin a abandona cealaltă zonă a imperiului şi punând, într-un anumit mod, bazele "poveştii” medievale despre "dăruirea” Occidentului episcopului Romei.

Constantin a rezolvat în felul său problemele religioase din Orient: Arius a reuşit să ajungă până la el, *prin* intermediul lui Eusebiu, şi să-i prezinte profesiunea sa de credinţă. Împăratul, prost sfătuit, a crezut că reabilitarea lui ar fi ajutat la instaurarea păcii în Biserica orientală, fără însă a-şi da seama de valoarea universală a Crezului de la Niceea; aşa încât l-a rugat pe Atanasius, noul episcop al Alexandriei, să-l reprimească pe Arius în biserica sa.

La refuzul acestuia, Constantin, fără nici măcar să-l anunţe pe Silvestru, a convocat, în 335, la Tyr, un conciliu format doar din episcopi arieni: Atanasius este demis. Silvestru nu poate interveni, dar este clar că nu mai avea nicio putere; el moare la 31 decembrie în acelaşi an. Este înmormântat în cimitirul Priscilla, în biserica înălţată din iniţiativa sa în onoarea martirilor Filip şi Felician. Mai târziu, Paul I a poruncit ca osemintele să fie depuse în biserica S. Silvestro în Capite.

34. Sf. Marcus (336)

Roman, ca şi Silvestru, Marcus a fost ales papă pentru o perioadă foarte scurtă, de la 18 ianuarie la 7 octombrie 336, şi a fost luat în seamă de Constantin probabil şi mai puţin decât fusese predecesorul său. Totuşi el era deja consacrat ca episcop al Romei când Atanasius a protestat pentru

demiterea sa din funcţia de episcop al Alexandriei, mergând pentru aceasta direct la Constantinopol: a fost exilat la Augusta Treverorum (Trêves) de împărat care, în schimb, a fost de acord ca Arius, sosit şi el la reşedinţa imperială, să fie reprimit în rândul clerului din Alexandria. În ziua următoare, Arius murea.

Liberpontificalis îi atribuie lui Marcus un pontificat mai îndelungat, precum şi decretul prin care se rezerva episcopului de Ostia dreptul de a-l consacra pe episcopul de Roma. A înălţat în numele evanghelistului Marcu bazilica *Juxta Pallacinis*, identificată ca fiind actuala biserică S. Marco; au fost descoperite, într-adevăr, resturi subterane din biserica

primitivă cu fragmente de picturi murale şi ale unui mozaic pavimentai, ca şi cripta din secolul al IX-lea, în care a fost depus corpul papei Marcus. Înmormântat în primul moment, la cimitirul Sf. Balbina, de pe Via Ardeatina, corpul său a fost apoi transportat acolo de papa Grigore al IV-lea.

35. Sf. Iuliu I (337-352)

Era probabil un om energic acel roman, Iuliu, consacrat ca papă la 6 februarie 337, care a jucat un rol de primă mărime în apărarea ortodoxiei religioase, reabilitând astfel autoritatea tronului episcopal, aflat până atunci în umbră. A profitat, evident, şi de moartea lui Constantin, survenită la 22 mai 337, la puţine zile după ce primise taina botezului de la un arian; cei trei fii ai săi şi-au împărţit imperiul între ei, făcând destul de dificilă continuarea unei politici ecleziastice imperiale, şi dând astfel mână mai liberă autorităţilor episcopale în rezolvarea controverselor teologice.

Atanasius, episcop de Alexandria, exilat de Constantin, s-a văzut repus în funcţie, ca împlinire a dorinţei exprimate de împărat pe patul morţii: fiul Constantin al II-lea i-a semnalat de la Trêves acest fapt fratelui său, Constantius din Orient, care şi-a dat acordul, cu toate că el însuşi avea tendinţe arianiste. Dar arienii nu au capitulat şi i-au prezentat direct lui Iuliu

candidatura lui Pistos; Atanasius, pe de altă

pane. A scris o serie de scrisori papei şi episcopi lor din Egipl, reclamandu-şi drepturile. De fapt, erau în discuţie alte nume, dar situaţia rămânea tot nesigură şi explozivă.

Se pune la cale un conciliu la Alexandria şi acesta îi este favorabil lui Atanasius; intervine însă Constantius, care anulează hotărârea conciliului, îl trimite pe Atanasius în exil şi-l pune în scaunul episcopal pe Grigore din Cappadocia. Atanasius se mută la Roma şi, în acel moment, intervine Iuliu. Papa convoacă în anul 340 un conciliu la care participă cincizeci de episcopi şi Atanasius este reabilitat total şi definitiv, într-o scrisoare trimisă episcopilor din Orient se exprimă o poziţie fermă şi se afirmă în termeni clari primatul Bisericii din Roma: "Când apar acuzaţii împotriva episcopului de Alexandria sau a altor episcopi, trebuie, înainte de toate, după obicei, să ne scrieţi nouă pentru ca aici, în spiritul dreptăţii, să se rezolve toate controversele”.

Decizia Romei rămâne totuşi doar teoretică pentru că, practic, Atanasius încă nu se poate întoarce la Alexandria; mai mult, episcopii arieni organizează în Antiohia, în 341, un conciliu al lor, care se opune celui de la Roma, provocând incidente la Constantinopol, şi încercând să-l atragă de partea lor şi pe împăratul Constans. Acesta se întâlneşte în aprilie 342 cu Atanasius şi se convinge de dreptatea acestuia, devine protectorul său şi, de comun acord cu Iuliu, convoacă în anul următor un nou conciliu la Serdica, actuala Sofia.

Acest conciliu, unul dintre nenumăratele organizate până acum, este prezidat de Osius, episcop de Cordoba, pe vremuri consilier al lui Constantin, apoi înlăturat şi acum din nou în funcţie. Iuliu nu este prezent, dar perfect justificat de data aceasta, tocmai pentru a arăta prin absenţa sa că este imparţial: arienii înţeleg însă că sunt în minoritate şi părăsesc adunarea. Atanasius este reabilitat şi reintegrat total în funcţia sa.

Reglementările canonice stabilite de acest conciliu au o importanţă deosebită, deoarece proclamă jurisdicţia supremă a Bisericii Romei, considerată singura căreia i se recunoaşte dreptul de apel fată de hotărârile

adoptate de concilii şi cel al unei sentinţe definitive. De obicei însă aceste reglementări nu sunt totuşi aplicate imediat, deşi fuseseră considerate obligatorii în aceeaşi măsură ca acelea de la Niceea, şi aceasta pentru că, în partea orientală a imperiului, atmosfera rămânea mai încordată decât oricând.

Pe acest fond tensionat, arienii reuşesc să-l câştige de partea lor pe Conslantius şi ia naştere un fel de teroare în Orient: este vorba despre lupte politico-religioase, care nu permit aplicarea hotărârilor luate în concilii. Atanasius aşteaptă moartea lui Grigore pentru a se putea întoarce la Alexandria, astfel că ajunge la scaunul episcopal abia în 346, într-o atmosferă de calm aparent. Câţiva episcopi arieni, reuniţi în anul următor în conciliul de la Milano, îşi retractează acuzaţiile împotriva lui, şi Iuliu se poate considera satisfăcut, pentru că recâştigase câteva poziţii bune în lupta cu erezia care se răspândea din ce în ce mai mult în haosul politic din acele timpuri.

În anul 350, Constans este asasinat de Magnentius în biserica în care se refugiase, această faptă fiind o violare gravă a dreptului de azil. Uzurpatorul nu are însă scrupule religioase; trebuie, în primul rând, să se ferească de Constantius, care reuşeşte totuşi să-l înfrângă în 353, rămânând suveran absolut.

Iuliu a murit la 12 aprilie 352 şi a fost înmormântat în cimitirul Calepodius, unde înălţase o biserică; i se mai atribuie alte două biserici de cimitir, cea a Sf. Valentin de pe Via Flaminia, şi alta de pe Via Portuense, în catacomba *Ad Insalsatos*, un termen cu o semnificaţie incertă.

36. Sf. Liberius (352-366)

Liberius, un roman, i-a urmat lui Iuliu I la 17 aprilie 352 şi a fost foarte curând implicat în climatul luptelor religioase; Atanasius, episcopul de Alexandria, era din nou în centrul acestora. Arienii voiau să-l anihileze, atrăgând de partea lor şi Occidentul, pentru a-l demite pe episcop şi, în acest scop, au început să-i aducă noi acuzaţii proaspăt alesului Liberius. Răspunsul imediat a fost un conciliu convocat la Roma către sfârşitul anului 352, care a apreciat ca nefondate aceste acuzaţii. Dar arienii, luându-l drept ţintă pe Atanasius, voiau să lovească, de fapt, în Crezul niceean, aşa că Liberius şi-a dat seama că toate acele concilii n-ar fi ajutat niciodată la nimic, dacă nu s-ar

fi confirmat totul cu multă autoritate, dat fiind că toate hotărârile marelui conciliu de la Chalkis20 rămăseseră neaplicate, deşi acesta era sub anumite aspecte o confirmare ecumenică a celui de la Niceea.

Astfel încât, în 353, Liberius i-a cerut lui Constantius permisiunea de a întruni un alt conciliu la Aquileia; împăratul a dorit ca acesta să se ţină la Arles în prezenţa sa. A fost un conciliu foarte expeditiv, şi împăratul a decis, practic, totul: Atanasius a fost condamnat cu aprobarea tuturor participanţilor, aceştia fiind intimidaţi de presiunile lui Constantius. Nici trimişii papei nu au ştiut cum să reacţioneze; unicul care s-a opus a fost Paulinus din Trêves, care a fost exilat apoi în Frigia.

Liberius a deplâns comportamentul episcopilor şi i-a scris în acest sens lui Osius, considerând că la mijloc era o formă de trădare; el în persoană nu putea aproba asemenea hotărâri. I-a solicitat lui Constantius convocarea altui conciliu, care s-a ţinut la Milano în primăvara anului 355. Împăratul s-a arătat mai decis ca niciodată; ceea ce se stabilise o dată, inclusiv noua condamnare a lui Atanasius, şi refuzul de a recunoaşte Crezul niceean, trebuia considerat lege şi orice episcop care s-ar mai fi opus ar fi fost trimis în exil. Arianismul părea că va trebui să devină o dogmă a creştinismului; lipsea însă sprijinul Romei şi Constantius şi-a dat seama cât de necesar era acesta dacă voia să iasă el învingător.

În acest scop l-a trimis la Roma pe eunucul Eusebios, dându-i instrucţiuni să-l ia pe Liberius cu binişorul sau să-l amenințe, ca să-l facă să aprobe condamnarea lui Atanasius şi recunoaşterea arienilor. Eunucul a oferit daruri bogate bisericii Sf. Pelm; Liberius le-a refuzat indignat. Orice altă tentativă dă greş şi Constantius dă ordin să fie arestat şi dus la curtea sa din Milano: totul se face noaptea, pentru că Liberius era foarte iubit de romani şi trebuia evitată o revoltă populară.

Între Constantius şi Liberius are loc un dialog patetic, în prezenţa eunucului Eusebios şi a episcopului arian Epictet, relatat de Teodoret, episcop de Cir, în cartea sa *Istoria ecleziastică*.

"Trebuie să-l alungi din Biserică pe Atanasius”, îi impune Constantius. "Un conciliu l-a excomunicat deja”.

"Ca să poală fi aduse la îndeplinire”, răspunde Liberius, "sentinţele trebuie să fie drepte. Trimite-l pe Atanasius în faţa unui tribunal, care să

respecte jurisprudenţa ecleziastică”.

"Dar a fost deja condamnat de toata lumea!”, insistă împăratul.

"Cei care au aprobat condamnarea sa”, răspunde Liberius, "nu cunosc faptele. Unii au acţionat din ambiţie, alţii de frică”.

"Dar cine crezi că eşti tu”, strigă Constantius, "care, de unul singur, iei apărarea unui ticălos împotriva lumii întregi?”

"Chiar dacă sunt singur, nu devine mai mic binele atât de înalt pe care eu îl apăr: credinţa şi unitatea Bisericii. Eu cer ca toţi episcopii să subscrie la mesajul Crezului niceean, să fie liberi să se întoarcă la locurile lor şi de acolo să facă o judecată dreaptă a lui Atanasius”.

Eunucul Eusebios îi reproşează lui Liberius că îl tratează pe Constantius ca pe un Nabucodònosor; Epictet îl ia în râs. Împăratul decide brusc: "Devii arian şi te vei putea întoarce la Roma”. Dar răspunsul lui Liberius este demn de un mare papă: "La Roma mi-am luat deja rămas-bun de la fraţii mei. Pentru mine legile Bisericii sunt mai presus de orice altceva; nu le voi trăda niciodată pentru a mai putea trăi la Roma”.

Liberius este exilat la Berea, în Tracia, sub supravegherea episcopului arian Demofilus. La rândul său, Constantius dă ordin să se aleagă, dintre trei episcopi arieni, un arhidiacon pentru Roma, Felix, obligându-l printr-un jurământ care implică atât clerul, cât şi poporul roman să nu stabilească din iniţiativa lor un succesor exilatului Liberius. Practic, Felix a fost un antipapă, pentru că exemplul de fermitate oferit de Liberius a făcut o impresie deosebit de favorabilă poporului, care a continuat să-l considere singurul pontif legitim. Acest antipapă, confundat cu unul dintre martirii cei mai populari ai Romei, este consemnat în *Liber pontificate* cu titlul de papă, iar în mozaicurile din bazilica S. Paolo este înfăţişat sub numele de Felix al Mea. Aşa s-a întâmplat că în numărătoarea papilor care au purtat acest nume, al doilea nu mai apare.

Între limp, în imperiu domneşte teroarea: gruparea ariană nu apare nici ea prea unită; Atanasius este exilat; Sf. Darion, episcop de Poitiers, are aceeaşi soartă. Constantius ajunge să-şi dea singur seama de impopularitatea lui Felix, când, în mai 357, aflat în vizită la Roma, primeşte numeroase jalbe, în special de la doamnele nobile ale oraşului: Se hotărăşte să-l recheme din exil pe Liberius în vara anului 358, cu ocazia unui conciliu ţinut la Sirmium; aici papa semnează un document care conţinea o formulă nu prea clară

asupra naturii Cuvântului, ea atenuând fermitatea Crezului niceean şi fiind destul de apropiată de teza

ariana. După spusele lui Atanasius, care în acel moment, bătuse în retragere, Liberius "a devenit slab şi a semnat de frica morţii cu care era ameninţai”. Sf. Ilarion şi Sf. Ieronim confirmă în scrierile lor acest comportament. Ar fi necesar să se stabilească doar dacă a fost atitudinea unui renegat sau a unui om slab, dar, în orice caz, figura sa nu poate fi reabilitată. "Dacă ne gândim că Liberius, procedând astfel”, după cum a observat Falconi, "s-a renegat în definitiv mai ales pe el însuşi şi întreg trecutul său curat şi, cel puţin în vorbe, de neîmblânzit, nu se poate să nu tragem concluzia, o dată cu Duchesne, ca a fost vorba despre «o slăbiciune», şi, chiar mai mult, «o cădere» ". În plus, episcopii reuniţi în conciliul de la Sirmium şi împăratul îi impun lui Liberius un fel de compromis în vederea revenirii lui ca episcop al Romei, împărţirea conducerii de la egal la egal cu Felix. În acel moment intervin locuitorii oraşului, care, după ce-i fac o primire triumfală lui Liberius, îl alungă pe Felix, lacându-l să nu mai dorească niciodată să se întoarcă la Roma. Va muri în exil pe Via Portuense, la gura de vărsare în mare a Tibrului, părăsit de toţi, la 22 noiembrie 365; *Liber pontifwalis* consideră că "a fost înmormântai la mila a doua de pe Via Aurelia, într-o biserică înălţată la iniţiativa lui”, la fel ca Felix I.

Episodul triumfului lui Liberius este semnificativ pentru că reprezintă prima intervenţie a poporului în viaţa unui papă; poporul devine astfel un "personaj” destinat să joace în viitor un rol fundamental în diferite împrejurări, reuşind să-şi impună voinţa atât în alegerea, cât şi în alungarea unui papă, printr-un sentiment de ură-iubire faţă de propriul episcoprege, schimbător de-a lungul secolelor, capabil de sentimente creştine şi evlavioase, pe de o parte, şi laic-anticlericale, pe de alta. Este limpede că în aceşti ani nu se poate vorbi despre popor în sens amplu. Nu este, încă, poporul "oraşelor-comună” sau cel "burghez”, care va şti să se facă auzit prin *pasquinate21*, prin literaţi mai mult sau mai puţin anonimi; nu este, desigur, plebea lui Belii sau

masa de cetăţeni acum în bună parte laicizată şi poate indiferentă faţă de calităţile episcopului "său” sau faţă de "romanitatea” sa, după cum figura însăşi a papei a sfârşit prin a dobândi o dimensiune cu adevărat universală, care poate stăpâni peste întreaga omenire şi nu numai peste locuitorii Romei.

În epoca lui Liberius, având în vedere că o parte din populaţie mai era încă păgână, se poate vorbi pe bună dreptate de comunitate, dar aceasta era foarte mare şi capabilă să determine o mişcare populară care, de acum înainte, va fi caracterizată printr-o participare efectivă la evenimentele legate de scaunul episcopal al oraşului. Vor apărea taberei partide, clientele; patricienii vor începe să se amestece cu plebeii; familiile nobile romane se vor diferenţia net de "plebe”.

Liberius şi-a luat din nou în stăpânire scaunul episcopal; revine, cu o autoritate deplină, chiar dacă persistă umbra de josnicie care nu se va putea şterge niciodată; poporul pare să nu-şi dea seama de aceasta sau, oricum, sunt fapte ţinute secret. Se reiau disputele teologice de la un conciliu la altul.

Două noi concilii, convocate de Constantius, unul la Rimini pentru Occident, un altul la Seleucia pentru Orient, nu au putut clarifica problema ariană; atunci împăratul a încercat să se impună asupra tuturor tendinţelor printr-un simbol ambiguu numit simbolul "Nicenic”, după numele localităţii cu acelaşi nume din Tracia, care admitea "o asemănare” dintre Tată şi Fiu. Era, dincolo de aparenţe, un triumf al doctrinei ariene şi "lumea, gemând de durere”, scria Sf. Ieronim, "a rămas uluită că se trezea din senin ariană”; nu a existat nici cea mai mică reacţie.

La 3 noiembrie 361 însă Constantius murea; îi urma Iulian, fiu al unui frate al lui Constantin, care, cu un an înainte, îl înlocuise déjà, susţinut de armată, ca împărat al Occidentului. El a revocat sentinţele de exilare, astfel încât toţi episcopii care susţineau ortodoxia credinţei au revenit la scaunele lor; Atanasius a fost şi el printre aceştia. Într-un conciliu din 362, el a instaurat pacea, declarându-se dispus să accepte reincluderea în comunitate a ereticilor pocăiţi.

Această măsură a fost aprobată şi de Liberius care a recomandat, prinir-o scrisoare adresată tuturor episcopilor din Italia, să procedeze în acest fel; era un mod diplomatic de a face pace cu un episcop care, cândva, se autoizolase. Iulian moare în 363 şi urmaşii săi duc o politică destul de

şovăitoare. Valentinian I este un adept sincer al Crezului niceean; conciliul din Lampsaki, din 364, abandonează formula lui Constantius şi-i condamnă pe episcopii arieni cei mai cunoscuţi. Îi apără însă Valens, fratele lui Valentinian I şi asociat, datorită acestuia, la conducerea imperiului. Situaţia rămâne instabilă.

La Roma se încheagă acea nouă forţă politică menţionată în discuţia anterioară despre popor: patricienii. În aceşti ani de început, ei constituie un bastion de apărare a papei. Ne-o confirmă indirect o legendă despre întemeierea la Roma a bazilicii care se va numi apoi S. Maria Maggiore, pe numele său anterior, Liberiana, după numele lui Liberius, care pusese să fie înălţată, aşa cum aminteşte Gregorovius, "pe colina Esquilinului, lângă abatorul Liviei, târgul de vite restaurat în secolul al IV-lea de Valentinian, Valens şi Graţian pentru locuitorii cartierului suprapopulat din jur. Conform legendei înălţarea bisericii ar fi legată de o viziune. Un patrician bogat, pe nume Ioan , ar fi văzut-o în vis, în noaptea de 4 august, pe Fecioara Maria, care îi poruncea să construiască o biserică pe locul în care, dimineaţa, ar fi găsit zăpadă proaspătă. Bogatul patrician a dat fuga la Liberius ca să-i povestească visul şi acesta i-a mărturisit că şi el avusese acelaşi vis. Pentru că, între timp, minunea s-a înfăptuit, Liberius a pus să se traseze pe zăpada căzută miraculos în august planul bisericii şi patricianul a dat apoi banii necesari pentru construirea ei”.

Gregorovius oferă însă şi o explicaţie plauzibilă a legendei: "noua biserică era, într-adevăr, un monument închinat simbolului niceean şi învăţăturii ortodoxe a lui Atanasius pentru care Liberius însuşi fusese nevoit să îndure doi ani de exil”.

Liberius a murit la 24 septembrie 366 şi a fost înmormântat în cimitirul Priscilla. Este comemorat în *Martirologio Geronimiano* la 23 septembrie, dar numele său nu mai apare în calendarele ulterioare.

37. Sf. Damasus (366-384)

La moartea lui Liberius, la 24 septembrie 366, alegerea succesorului a făcut ca în sânul clerului şi al poporului roman să ia naştere două tabere;

una era pentru şi cealaltă contra continuării unei politici conciliante faţă de ereticii pocăiţi şi de clerul care îl susţinuse pe antipapa Felix al II-lea.

S-au adunat separat, un grup de şapte preoţi şi 3 diaconi, cărora le convenea blândeţea defunctului papă şi, în fruntea unui grup restrâns de credincioşi, l-au ales rapid în biserica S. Maria în Trastevere pe diaconul Ursinus, consacrându-l, contrar canoanelor, cu participarea unui singur episcop, Paul din Tivoli. Între timp, majoritatea clerului şi a poporului îl alegeau, în biserica Sf. Laurenţiu în Lucina, pe Damasus, un spaniol dintr-o familie de patricieni.

Partizanii lui Ursinus îi reproşau lui Damasus că i s-a raliat lui Felix al II-lea, când Liberius era în exil şi că ar fi fost protejai de nobilele romane. Cele două bazilici au devenit ca nişte fortăreţe ale celor două tabere; au avut loc încăierări, cu morţi şi cu răniţi, timp de trei zile; cu toate acestea, Damasus a fost consacrat ca papă în bazilica Lateranului, în prezenţa episcopului de Ostia la 1 octombrie.

"Înflăcărarea lui Damasus în luplă pentru a ocupa scaunul episcopal", povesteşte Ammianus Marcellinus, "depăşea limita oricărei ambiţii umane. S-au înfruntat ca două partide politice, ajungând până la o luptă armată cu morţi şi cu răniţi; prefectul, incapabil să împiedice sau să înăbuşe încăierarea, a trebuit să se ţină departe de mulţime. Damasus a ieşit învingător: după multe atacuri victoria a surâs partizanilor săi; în bazilica lui Sicinnius, unde se adunaseră creştinii, au fost găsiţi 137 de morţi şi a trecut mult timp până ce spiritele să se calmeze. În orice caz, nu este de mirare, având în vedere splendoarea Romei, ca un premiu atât de râvnit să stârnească pofta unor oameni răi şi să ducă la luptele cele mai crude şi mai înverşunate. Cine ajunge într-un asemenea post se bucură în linişte de bogăţia asigurată prin darurile nobilelor doamne, merge frumos îmbrăcat într-o litieră, ia parte la ospeţe la care luxul îl depăşeşte pe cel de la masa împăratului".

De fapt, acest năravecleziastic nu este criticat doar de un scriitor păgân ca Ammianus Marcellinus care, firesc, era mult mai exigent în descrierea unor

evenimente; Sf. Leronim, tot referitor la Damasus, al cărui secretar era, îşi aminteşte că, încă de pe când era doar un episcop oarecare, încercase să-l convertească la creştinism pe prefectul Romei, Pretextatus, şi acesta îi răspunsese printr-o frază care reflecta o anumită mentalitate, devenită, evident, un loc comun: "Fără îndoială, dar în acest caz, vreau să fiu ales episcopul Romei!’1.

Sf. Leronim ne mai oferă şi alte detalii care ilustrează profunda decadere a moravurilor ecleziastice. "Sunt câte unii care urmăresc să fie consacraţi diaconi sau preoţi numai pentru a putea face mai uşor vizite femeilor”, spune în una din scrierile sale. "Se gândesc doar să se îmbrace bine şi să se dea cu mii de parfumuri. Încălţările trebuie să fie perfecte, îşi ondulează părul cu fierul încins, degetele le scânteiază de inele şi, de frică să nu-şi murdărească pantofii, îi vezi mergând ca şi cum ar călca doar în vârful picioarelor. Privindu-i cum merg, îţi vine să crezi că sunt mai degrabă tineri curtezani decât clerici. Hărnicia şi cultura multora dintre ei constau exclusiv în a cunoaşte cât mai multe nume, case şi nivelul de trai al doamnelor nobile ale oraşului”.

Prefectul Romei, cel despre care vorbeşte Ammianus Marcellinus, în legătură cu alegerea papei, se numea Viventius şi a fost un fel de Pilat al situaţiei respective: când s-au pornit tulburările, s-a gândit numai la propria salvare, a plecat pentru un timp la ţară, aşteptând să vadă cum vor decurge evenimentele; când apele s-au mai liniştit, s-a întors în oraş şi. Văzând că vântul bate înspre Damasus, adică spre grupul cel mai numeros, a recunoscut alegerea lui Damasus şi l-a alungat pe Ursinus împreună cu diaconii săi. Dar aceştia nu au cedat şi, persistând în schisma lor. S-au baricadat în bazilica Liberiană; la 26 octombrie, susţinătorii lui Damasus au luat-o cu asalt, şi, după cum ne povesteşte Ammianus Marcellinus, la sfârşitul luptei au rămas toţi acei 137 de morţi.

După un an i s-a permis lui Ursinus să se întoarcă la Roma, dar, reîncepând tulburările, împăratul Valentinian I l-a exilat definitiv; el însă nu a renunţat niciodată la pretenţiile sale. Mai mult, stabilindu-se mai întâi în Calia şi apoi, cu permisiunea împăratului, ia Milano, a uneltit în continuare împotriva lui Damasus. În anul 370 a reuşit să-l corupă pe un evreu cu numele de Isaac, convertit la creştinism şi apoi apostat, îndemnându-l să-l acuze pe

Damasus de crime grave în faţa tribunalului imperial. Maximianus, locţiitor al împăratului la Roma, a trebuit să declanşeze un proces împotriva lui Damasus, adresându-se pentru sentinţă noului împărat, Graţian. În 372, Damasus a fost achitat şi cei care-l acuzaseră, Isaac şi Ursinus, au sfârşit în exil, unul în Spania şi celălalt la Colonia (Köln).

În ciuda acestor acuzaţii care, adevărate sau nu, aduceau atingere demnităţii şi măreţiei funcţiei sale episcopale, Damasus a reuşit, datorită puternicei sale personalităţi, să impună supremaţia Bisericii de la Roma în toată lumea creştină. Conciliile de la Roma, din 369, şi Antiohia, din 378, au stabilit că un episcop trebuie considerat legitim doar dacă este recunoscut ca atare de către episcopul Romei. Folosindu-se de acest drept, Damasus nu ezită sa-i demită pe episcopii arieni şi Sf. Ambrozie" episcopul de Milano, dă într-o formulă lapidară esenţa creştinismului pentru Orient şi Occident: "Acolo unde se află Petru, acolo se află şi Biserica". Ceea ce nu era decât o variantă a frazei lui Iisus: "Tu eşti Petru şi pe această piatră voi înălţa Biserica mea", după cum această frază va fi reamintită şi de către Damasus în conciliu! de la Roma din 382: "Sfânta Biserică de la Roma are întâietate asupra tuturor celorlalte, nu prin hotărârea vreunui conciliu, ci pentru că primatul i-a fost conferit prin fraza rostită de Domnul Nostru şi păstrată de Evanghelie".

În virtutea acestei autorităţi redobândite, datorită şi sprijinului dat de Sf. Ieronim, un mobilizator al maselor, arianismul va pierde treptat teren. Cei doi împăraţi, Graţian şi Theodosius, ducând o politică net ortodoxă şi în spirit ecleziastic, fac ca erezia să nu mai fie tolerată; mergând pe această cale, se ajunge la condamnări la moarte, aşa cum s-a întâmplat la Zaragoza în 380 cu Priscillianus, vinovat de a fi interpretat într-un stil destul de personal Sfânta Scriptură.

În acest climat de dogmatism imperial, Biserica dezbate o serie de probleme importante pentru doctrina sa într-o serie de concilii, ca acela de la Constantinopol din 381, în care s-a afirmat divinitatea Spiritului Sfânt.

Activitatea de creştinare se desfăşoară din plin şi la Roma, unde Damasus este ajutat tot de Sf. Ieronim; rămân celebre conferinţele ţinute de acesta pentru un grup de nobile romane, adunate prin strădanr patricienei Marcella în casa acesteia de pe colina Aventinului.

Damasus a reuşit să dinamizeze cu adevărat comunitatea creştină din

Roma, antrenând-o în activitatea structurii ecleziastice, aşa cum nu se mai întâmplase niciodată. A continuat opera de construire a bisericilor, începută de predecesorii săi şi mărturie stau bisericile Sfinţilor Nereus şi Achilleus ca şi *titulus Damasi*, adică S. Lorenzo în Damaso, situată probabil în împrejurimile Curţii imperiale în care fusese asasinat Caesar, chiar dacă, ulterior, această biserică a fost demolată şi reconstruită în secolul al XV-lea. În plus, a pus mult suflet în restaurarea catacombelor şi a fost "poetul martirilor", autor al unor inscripţii în versuri care, din iniţiativa sa, au fost săpate în piatra mormintelor din diferite cimitire de către un expert caligraf, Iunius Dionisos Filocalius.

Damasus, artist care s-a înconjurat de artişti, a fost pentru acele timpuri un papă mecenat, primul din istorie. Face parte din această latură a personalităţii sale mai ales faptul că, datorită Sf. Leronim, s-a preocupai de revizuirea textului latinesc al Evangheliei, o operă unică pentru procesul de creştinare a Orientului şi a Occidentului. Este, poate, opera cea mai durabilă înfăptuită sub pontificatul său, pentru că ea va rămâne de-a lungul secolelor ca bază a unui punct de referinţă comun pentru mulie popoare, diferite prin limbă, unite însă prin lectura în limba latină a cuvântului lui Cristos.

Damasus a murit la 11 decembrie 384. Compusese pentru el însuşi un epiiaf în limba latină care sună astfel:

Cel care mergea ca pe drum pe apele sărate ale mării, care seminţelor moarte pământeşti le dă viaţă, care a ştiut să rupă ucigătoarele legături de după întunericul morţii, care a putut să i-l reînvie Manei pe fratele ei la trei zile după ce el murise, cred că-l va reînvia şi pe Damasus care a murit.

38. Sf. Siricius (384-399)

Siricius, fiul lui Tiburtinus, roman, fusese diacon sub pontificatul lui Liberius şi al lui Damasus: a fost ales papă la o dală neprecizată, putând fi 15, 22 sau 29 decembrie 384, nu fără o oarecare opoziţie din panca adepţilor lui Ursinus. Aflăm aceasta dintr-o scrisoare a împăratului Valentinian al II-lea către prefectul său Pinianus: "Salve, dragul meu

Pinianus! Faptul că poporul Romei s-a unit ca să aleagă un foarte bua preot, îl considerăm demn de poporul roman şi ne bucurăm că aceasta s-a întâmplat în zilele noastre. De aceea, luând în considerare că a fost ales Siricius, episcop plin de virtuţi, ca să conducă preoţimea, pe când necinstitul Ursinus era aclamat, cu consimţământul nostru şi cu multi bucurie dorim ca Siricius să rămână în postul său de episcop. Dragul şi simpaticul meu Pinianus, este cu siguranţă un important semn de nevinovăţie şi înţelepciune faptul că a fost ales prin entuziasmul tuturor şi ceilalţi au fost respinşi". Leronim nu-l aprecia prea mult, dar trebuie să ţinem cont că el era un critic declarat al clerului roman în general, astfel încât, probabil, aprecierea sa nu este prea dreaptă.

În general, se pare că Siricius s-a simţit imediat angajat pe calea iniţiată de Damasus, dacă la două luni după alegerea sa, la 11 februarie 385, îi scria episcopului Imerius din Tarragona o scrisoare considerată prima bulă papală din istorie, adică prima scrisoare a unui episcop al Romei în care este abandonat tonul de simplă ameninţare sau de învăţătură plină de iubire, totul căpătând caracterul unei legi. În această scrisoare apare stilul "monarhului absolut care conţine o formulare fermă a unor ordine sau a unor interdicţii, pe un ton plin de eraeaz şi de patetism, fără a motiva juridic deciziile autorităţii, voinţa acesteia fiind egală cu O lege care nu mai are nevoie de alte justificări", după cum notează Seppeh, reluând o opinie a lui Getzeny. Această primă bulă papală era, practic, un răspuns la unele întrebări pe are Imerius i le adresase lui Damasus; acesta, între timp, murise înainte de a-i fi putut răspunde. "Răspunsurile date de Siricius la întrebările lui Imerius", mai observă Seppelt, "sunt sub formă de adevărate ordine, în maniera scrisorilor imperiale; ele nu numai că expun şi impun dreptul ecleziastic în vigoare, dar şi decid asupra unor cazuri aflate în dubiu, creând astfel un nou sistem de legi. Întrebările lui Imerius priveau în special diferite chestiuni de disciplină ecleziastică pe care Siricius le rezolvă autoritar, menţionând că el avea în grijă toate Bisericile şi suferea pentru cele care erau asuprite, sau, mai bine zis, apostolul Petru era

cel care suferea întotdeauna”.

În anul 386, un conciliu întrunit la Roma afirma încă o dată întâietatea episcopului de Roma asupra tuturor celorlalţi. O dată importantă în istoria creştinismului este anul 386 pentru că are loc şi convertirea Sf. Augustin, care va fi botezat un an mai târziu de Sf. Ambrozie; devenit episcop în Hippona, începând din 397, va fi unul dintre cei mai importanţi Părinţi ai Bisericii latine. În acei ani, la Roma s-a extins, venind din Orient, mişcarea monahistă22 sub forma unui ascetism exagerat; în realitate, integraţi în viaţa unui mare oraş ca Roma, călugării au dus o existenţă dezordonată, trăind numai pentru ei înşişi, fără reguli precise. Dintre ei, a fost celebru pentru câţiva ani un oarecare Iovinianus, care. După ce a dus o viaţă de călugărie deplină, cu posturi severe şi practici mortificante, şi-a schimbat radical existenţa printr-o doctrină absolut personală a desfrâului. Pentru el nu exista nicio diferenţă între castitate şi desfrâu şi aceasta pentru că adevăratul creştin nu comite niciodată un păcat, dacă s-a pătruns până în adâncul sufletului de semnificaţia botezului. Începând din acest punct, totul îi este permis.

Împotriva lui s-au ridicat, prin scrieri devenite faimoase în literatura creştină a acelor ani, Sf. Ambrozie şi Sf. Ieronim; condamnat ca eretic şi de Siricius, a fost expulzat împreună cu adepţii săi.

Siricius a continuat activitatea edilitară începută de Damasus; a finalizat lucrările începute anterior la bisericile S. Clemente şi S. Pudenziana şi, mai ales, a reconstruit după un plan nou bazilica S. Paolo, după cum aminteşte o inscripţie de pe o coloană din aşanumita *cipollin023*, păstrată sub porticul de nord: *Siricius episcopus tota mente devotus*.

A murit la 26 noiembrie 399 şi a fost, probabil, înmormântat în cimitirul Priscilla, până când Pascal al II-lea i-a mutat osemintele la S. Prassede.

39. Sr. Anastasius I (399-401)

Figura lui Anastasius este lipsită de o semnificaţie majoră, el fiind

consacrai la 27 noiembrie 399. *Liber pontificate* îi atribuie decretul prin care preoţii erau obligaţi să asculte în picioare citirea de către diaconi a Evangheliei, această prevedere fiind sugerată probabil de faptul că între cele două ordine ecleziastice raporturile nu erau dintre cele mai bune. Se pare că ar fi înălţat şi o biserică a Sf. Crescentius, dar aceasta nu este clar identificată.

În scrisorile trimise către episcopi se pronunţă cu autoritate asupra controverselor existente atunci între adepţii lui Origene şi cei ai lui Donatus. În anul 400, el condamna operele lui Origene şi pe traducătoml lor, Rufinus, care polemiza cu Sf. Leronim.

O altă problemă ameninţă însă imperiul în decadenţă, Roma şi întreaga lume creştină la începutul secolului al V-lea: barbarii. În noiembrie 401, Alaric, rege al goţilor, invadează nordul peninsulei până la Piacenza şi ameninţă Milano, unde îşi avea sediul împăratul Occidentului, Honorius.

Anastasius I moare la 19 decembrie 401, şi este înmormântat pe Via Portuense, deasupra catacombelor Sf. Pontianus, *ad Ursim pileatum*.

40. Sf. Inocenţiu I (401-417)

Inocenţiu, născut la Albano, este, după spusele lui leronim, fiul lui Anastasius I şi a fost ales papă la 22 decembrie 401.

Pontificalul lui a reprezentat o creştere importantă a primatului Romei asupra întregii Biserici creştine: o atestă "bulele” sale şi din ele transpare personalitatea autoritară a lui Inocenţiu, pe care mulţi îl consideră "primul papă”. În realitate, este perfect exact ceea ce spune, în această privinţă, Falconi: "el a fost primul papă, într-o fază incipientă şi deci greu de stabilit, în limp ce, o dată cu Leon I, caracteristicile şi funcţiunile istorice ale pontifului apar într-un stadiu incontestabil al dezvoltării”. Aşa cum am spus şi în introducerea cărţii, încă de la Sf. Petru folosesc cu valoare egală cuvintele "Episcop al Romei” şi "papă”, fapt pentru care problema atribuirii calităţii de

"primul papă” lui Inocenţiu I sau lui Leon I o consider neesenţială.

În prima perioadă a pontificatului său, Inocenţiu a fost impresionat de tragicele întâmplări prin care trecea Sf. Ioan , numit şi Hrisostom, adică "gură de aur”, desigur pentru calităţile sale deosebite de orator, calităţi care i-au adus mulţi duşmani la Constantinopol, unde era episcop din 398. Deosebit de agasată de tonul auster al predicilor sale era împărăteasa Eudoxia, care şi-a găsit un sprijin în patriarhul Alexandriei, Teofil. Acesta, cu prilejul adunării a 36 de episcopi în palatul Quercia, lângă Calcedon (Chalkedon), în Bitinia, în anul 403, reuşise să obţină demiterea şi exilarea lui. Rechemat datorită reacţiei furioase a poporului, a fost exilat a doua oară în Armenia, sub acuzaţia că ar fi condamnat o serbare organizată la curtea imperială în onoarea Eudoxiei, aceasta simţindu-se, evident, vexată. Intervenţia lui Inocenţiu a avut loc în urma unor scrisori trimise de Hrisostom şi de Teofil, fiecare dintre ele conţinând desigur acuzaţii şi justificări; papa era convins de nevinovăţia lui Hrisostom şi a intervenit pe lângă Honorius pentru ca acesta să convoace un conciliu; împăratul avea însă probleme serioase cu barbarii, care năvăleau continuu în Italia, astfel încât conciliul n-a mai avut loc. Inocenţiu n-a mai putut face altceva decât să trimită soli la Constantinopol, dar episcopii săi nici măcar nu au fost primiţi, iar situaţia a rămas neschimbată. Sf. Ioan a murit în exil în 407. În toată această dispută, scrisorile lui Inocenţiu n-au servit decât ca o consolare pentru Hrisostom, şi, sub anumite aspecte, trebuie să recunoaştem că episcopul Romei suferise un afront serios, cu toate că-tratase problema cu fermitate.

Un alt episod important al pontificatului lui Inocenţiu a fost jefuirea Romei de către goţii lui Alaric, în anul 410: era consecinţa logică a stării unui imperiu din ce în ce mai vulnerabil, lăsat în seama unor improvizaţii meritorii, dar ineficace ale generalilor ca Stilicon (care avea să cadă în dizgraţie şi să fie cóndamnat la moarte) şi la discreţia unor împăraţi incapabili ca Honorius care, la ameninţările permanente ale goţilor nu putea reacţiona altfel decât prin frică. Acesta, refugiindu-se la Ravenna, a făcut ca responsabilitatea apărării Romei să treacă asupra Senatului, în mod clar neputincios şi care nu avea altă soluţie decât să plătească tributuri, aşa cum, de fapt, s-a şi întâmplat în 408; banii n-au fost suficienţi ca să satisfacă pretenţiile continue ale lui Alaric care, în afară de aur, voia şi teritorii, şi printre acestea, Pannonia.

Senatul a ajuns până acolo încât a admis ca prefectul Attalus să devină pretendent la coroana imperială, dar acesta nu avea personalitatea necesară pentru a-l detrona pe Honorius şi Alaric însuşi, deziluzionat, l-a demis.

Apare ideea trimiterii unor soli la Ravenna pentru a-l convinge pe Honorius să accepte cererile regelui got; din această solie, compusă din senatori, face parte şi Inocenţiu. Este un moment important pentru Biserica Romei, acesta al participării la viaţa laică, şi episcopul său capătă o nouă imagine. Totul rămâne însă în van; Alaric, scos din răbdări de ezitările lui Honorius, dă mână liberă goţilor săi şi, Ia 24 august, aceştia intră în Roma, şi o jefuiesc timp de trei zile.

Cu toate acestea, este posibil ca Alaric care, chiar dacă era arian, rămânea totuşi creştin, să-i fi dat lui Inocenţiu unele asigurări penâni eventualitatea că lucrurile s-ar fi înrăutăţit. Unele episoade amintite de Gregorovius, provenite din legende şi din informaţiile istorice ale epocii, ar putea să confirme aceasta: "Alaric dăduse luptătorilor săi libertate deplină de a jefui, poruncindu-le totuşi să cruţe viaţa locuitorilor şi să respecte bisericile, în special bazilicile celor doi apostoli, folosite de orăşeni ca loc de refugiu”.

Când goţii au năvălit în casa Marcellei de pe colina Aventinului, ea. "prima călugăriţă de origine nobilă, era îmbrăcată în hainele sale sărăcăcioase, şi sub loviturile călăilor, i-a rugat în genunchi s-o cruţe pe fiica sa adoptivă, Principia. Sufletul barbarilor s-a înduplecat, şi ei înşişi le-au condus pe cele două femei evlavioase la adăpost, în bazilica S. Paolo. Sau, "un barbar got, pătrunzând într-o casă, a găsit o fată care. Singură şi fără ajutor, păzea nişte relicve preţioase aşezate una peste alta. Era gala să se arunce asupra prăzii, când cuvintele calme ale tinerei femei l-au făcut să se dea înapoi înspăimântat, pentru că ea îi spusese că poate să facă orice, dar acele obiecte de cult aparţineau apostolului Petru care, cu siguranţă, ar fi ştiut cum să-l pedepsească pe acela care comitea un asemenea sacrilegiu. La auzul acestor cuvinte, barbarul ar fi preferat ca, în loc de acele relicve să fi atins un cărbune aprins: a plecat şi, raportându-i cele întâmplate lui Alaric, acesta i-a poruncit să escorteze tezaurul apostolului şi pe tânăra fată la adăpostul sigur din bazilica Sf. Petru”.

Ţoale acestea pot făuri imaginea lui Inocenţiu ca precursor al lui Leon cel Mare ca *defensor Urbis* – apărător al Cetăţii, într-o implicare cetăţenească

a propriei persoane: "Inocenţiu a anticipat, prin urmare, chiar şi într-o manieră mai modestă”, după cum observă Falconi, "acelaşi gest pe care l-a făcut legendarul Leon cel Mare, de a merge până în Italia de nord pentru a-l întâlni pe Attila”.

La Roma, Inocenţiu s-a angajat apoi, după ce a trecut năvălirea barbara, în lupa împotriva ereziei ultimilor manicheişti şi a aceleia noi. A lui Pelagius, demascat de Sf. Leronim; într-un conciliu ţinut la Cartagina în 411. A Ibsi excomunicat Celeslius, discipolul său, Docirina pelagiană, care nu recunoştea păcatul originar şi considera că important pentru mântuire era doar liberul arbitru, a avut, în ciuda acestor condamnări oficiale, numeroşi adepţi în Orient şi în special în Ţara Sfântă, pentru că şi episcopul Ierusalimului, Ioan , o privea favorabil. Pelagienii erau caracterizaţi printr-un fel de fanatism şi, din această cauză, s-au dedat la acte de vanda* lism laţa de mănăstirile care nu erau de acord cu ideile lor. Însuşi leronim s-a salvat cu greu dintr-un incendiu provocat cu o asemenea ocazie.

Inocenţiu, înştiinţat de aceste fapte, a reunit în 417, la Roma, un conciliu care a condamnat pelagianismul.

Trebuie menţionată şi activitatea edilitară a acestui papă: a construit bazilica Sf. Gervasius şi Protasius, înălţată datorită moştenirii lăsate de nobila Vestina şi care a fost apoi dedicată Sf. Vitalius; a mai iniţiat şi decorarea bazilicii Sf. Agnes.

Inocenţiu I a murit la 12 martie417 şi a fost înmormântat în cimitirul *ad Ursum pileatum*, împreună cu papa Anastasius I, pe Via di Porto.

41. Sf. Zosimus (417-418)

Zosimus, un preot grec, i-a urmat lui Inocenţiu I la 18 martie 417, probabil la indicaţia acestuia şi în urma recomandării lui Ioan hrisostom; a fost de acord întru totul şi Patrocles, episcopul de Arles. Pe acesta din urmă, Zosimus l-a numit, îndată după consacrare, locţiitor al său pentru întreaga Calie.

Pontificatul său a fost scurt şi marcat de dificultăţile provocate de pelagianism care, cu toată condamnarea totală din partea lui Inocenţiu, nu încetase să se manifeste. Mai mult, Celestius, discipolul lui Pelagius, se

prezentase la Roma la noul papă, pentru a se supune judecăţii acestuia şi, cu această ocazie, spre ase dezvinovăţi de acuzaţiile pe care le considera ca fiind false. Era o cursă şi Zosimus a căzut în ea. Chestionându-l pe Celestius în bazilica Sf. Clement, acesta i-a declarat că era gata să abjure tot ceea ce fusese condamnat prin conciliul lui Inocenţiu; rezultatul acestui comportament neruşinat a fost că papa a considerat drept ortodoxă poziţia sa doctrinară.

Zosimus a comunicat aceasta Sf. Augustin şi celorlalţi episcopi, reproşându-le că se pripiseră judecându-l pe Celestius drept eretic, şi i-a chemat la Roma pe cei care-i acuzaseră pe Pelagius şi pe Celestius, Episcopii africani l-au implorat pe Zosimus să nu anuleze hotărârile lui Inocenţiu, explicându-i că fusese înşelat de Celestius. Papa n-a fost capabil să-şi recunoască greşeala şi, mai mult, a replicat mânios că tot ceea ce se hotărăşte la Roma nu mai trebuie discutat, dar este clar că nici nu a îndrăznit să pună la îndoială hotărârile predecesorului său; de fapt, voia să menţină un fel de *statu quo*, aşteptând ca această problemă să se clarifice de la sine.

Clarificarea a venit cu ocazia unui conciliu, ţinut în mai 418 la Cartagina, care a condamnat din nou doctrina pelagiană; în acelaşi timp,

Honorius emitea de la Ravenna un decret prin care deplângea propaganda făcută pentru doctrina pelagiană, considerând-o ca o sursă de tulburare a liniştii publice. Celestius nu s-a mai simţit în siguranţă şi a lugit din Roma.

Într-un asemenea moment, Zosimus nu s-a mai putut eschiva de la o hotărâre definitivă; a făcut aceasta printr-o lungă scrisoare, numită *Trat toria*, în care condamna pelagianismul, definea dogma păcatului originar şi sublinia importanţa fundamentală şi unică a îndurării divine ca singură cale a mântuirii.

Reuşind o oarecare reabilitare după o comportare cel puţin imprudentă, Zosimus s-a găsit iarăşi implicat într-o nouă situaţie delicată, prilej cu care a comis din nou o greşeală. Un preot, pe nume Apiarius, excomunicat de

episcopul Urban din Sicca, înaintase o cerere de apel la Roma, încălcând dreptul canonic african, care nu permitea asemenea recursuri. Zosimus nu numai că a acceptat apelul, dar l-a trimis la Cartagina pe episcopul de Potenza, Faustinus, cu instrucţiuni pe baza cărora, printre altele, se permitea diaconilor şi preoţilor excomunicaţi de episcopii africani să facă apel la episcopii Bisericilor învecinate şi, în plus, episcopul Urban era ameninţat cu excomunicarea dacă nu repara nedreptatea pe care i-o făcuse lui Apiarius.

Era o gravă eroare diplomatică, care, din fericire, n-a primit din partea Bisericii africane o ripostă rigidă în apărarea poziţiilor sale; în caz contrar, s-ar fi ajuns la schismă. În această problemă au fost implicaţi şi succesorii imediaţi ai lui Zosimus, Bonifaciu I şi Celestin I, şi ea s-a rezolvat evident, printr-un refuz faţă de cererile venite de la Roma, care, după moartea lui Zosimus, au putut fi date uitării sau ignorate.

Este cert că Zosimus a dezamăgit prin comportamentul său, dar observaţia lui Seppelt este exactă: "Greşelile evidente din timpul scurtului pontificat al lui Zosimus trebuie neapărat puse pe seama modului său de a proceda şi a caracterului său gata să ia decizii grăbite şi necugetate. Dar pot fi explicate în special prin faptul că el, fiind grec de origine, n-a reuşit să-şi însuşească mentalitatea occidentalilor, atât de deosebită faţă de cea a orientalilor. La Roma nu s-a bucurat, de fapt, de nicio popularitate, mai mult, până şi o parte din clerul roman îi era ostilă şi a uneltit pentru a-l discredita la curtea de la Ravenna, lucru de cane Zosimus însuşi se plângea într-o scrisoare, cu puţin înainte de a muri”. A murit la 26 decembrie 418, şi a fost înmormântat în bazilica Sf. Laurenţiu.

42. Sf. Bonifaciu I (418-422)

Nici nu se încheiaseră funeraliile lui Zosimus, că o mulţime agitată se aduna în faţa bazilicii Lateranului şi-l alegea papă pe arhidiaconul Eulalius. La puţin timp după aceasta, majoritatea clerului, sprijinită de o mare parte din populaţie, se aduna într-o bazilică greu identificabilă, numită a lui Teodorus, şi-l alegeau pe bătrânul preot roman Bonifaciu: era 28 sau 29 decembrie. Au avut loc revolte populare pentru că niciuna dintre cele două tabere nu voia să cedeze. Prefectul păgân Aurelius Anicius Simmacus, care era de partea

prietenului său Eulalius, i-a trimis împăratului Honorius un raport prin cane îl punea într-o lumină proastă pe Bonifaciu; Honorius l-a sprijinit, desigur, pe Eulalius.

Poporul nu s-a recunoscut învins; se repetau astfel evenimentele de pe vremea lui Damasus şi Ursinus. Fapt este că, rămânând valabil decretul lui Honorius, Bonifaciu se retrăsese în bazilica S. Paolo. Acolo, un tribun însărcinat de prefect să-l aresteze pe Bonifaciu a fost maltratat de popor; Simmacus a închis atunci porţile oraşului pentru a bloca mişcarea mulţimilor. Susţinătorii lui Bonifaciu au trimis împăratului o petiţie prin care îi aduceau la cunoştinţă că episcopul lor fusese ales legal, cu majoritatea necesară, în timp ce pentru alegerea lui Eulalius fuseseră încălcate legile canonice.

Honoriu a hotărât să rezolve disputa printr-un conciliu: părţile s-au prezentat mai întâi la Ravenna şi apoi la Spoleto. Dar, în aşteptarea

deciziei, le-a fost interzis celor doi pretendenţi să se reîntoarcă la Roma. Boni faciu s-a supus retrăgându-se la cimitirul Felicitas pe Via Salaria; Eulalius însă, în ziua de Paşti, a venit de la Antium la Roma pentru a ollcia slujba în Lateran, încălcând astfel ordinul împăratului.

Honorius nu l-a iertat; l-a alungat definitiv din oraş, obligându-l să rămână în regiunea Campania, şi l-a recunoscut ca papă pe Bonifaciu, care a fost consacrat la 10 aprilie 419. Împăratul a avut grijă ca, printr-un decret, să clarifice pentru viitor că "în caz de alegeri contestate de pretendenţi, niciunul nu va deveni episcop, ci doar acela care va fi desemnat prin noi alegeri, pe baza unui consens unanim”.

Pe timpul pontificatului său, Bonifaciu a fost preocupat în primul rând de erezia pelagiană; în practică a respectat deciziile lui Inocenţiu I şi le-a confirmat. Sf. Augustin, de altfel, l-a apreciat atât de mult pentru aceasta încât i-a dedicat cele patru cărţi ale lucrării sale *Împotriva a două scrisori ale pelagienilor*. Poale că Bonifaciu nu ar fi meritat prea mull acest gest; el nu se comportase prea frumos cu episcopul din Hippona, repetând într-un fel greşelile pe care predecesorul său le comisese faţă de Biserica din Africa.

Se întâmplase că un anume Antonius, sprijinit de Augustin să devină episcop la Fussala, în ţinutul Hippona, fusese demis din funcţie pentru că autorul *Confesiunilor* îşi schimbase părerea despre el, dându-şi seama că nu tăcuse o alegere potrivită. Antonius se dusese la Roma şi făcuse apel la Bonifaciu, care i-a acceptat plângerea şi i-a acordat reintrarea în drepturi.

Cu atâtea reclamaţii, scrisori şi concilii, relaţiile dintre Roma şi Biserica africană rămâneau într-un echilibru instabil; Apiarius cu Zosimus, Antonius cu Bonifaciu creaseră o oarecare tensiune; n-a intervenit o schismă, probabil datorită mai mult Bisericii din Africa, decât celei de la Roma. Atmosfera va deveni mai destinsă o dată cu Celestin I.

Bonifaciu a murit la 4 septembrie 422 şi a fost înmormântat în oratoriul Sf. Felicitas, pe Via Salaria.

43. Sf. Celestin I (422-432)

Alegerea lui Celestin, un diacon originar din Campania, a decurs în linişte, având loc la 10 septembrie 422. Era un prieten al Sf. Augustin şi aceasta a uşurat rezolvarea diferendelor cu Biserica africană asupra lui Apiarius şi Antonius; asemenea episoade nu făcuseră cinste Romei, dat fiind că ea se aventurase în apărarea unor persoane care nu meritau aceasta. Celestin a reafirmat în practică autonomia Bisericii africane în chestiuni disciplinare, la care ea ţinea mult şi aceasta nu a adus prejudicii primatului Romei. Pe de altă parte, după cum observă Seppelt, "evenimentele petrecute la puţin timp după aceea în Africa au fost favorabile Romei, pentru că îi asigurau astfel drepturile pe care le cerea; într-adevăr, la doar câţiva ani de la teribila năvălire a vandalilor, înfloritoarea Biserică africană a fost aproape redusă la zero, pierzându-şi marea importanţă pe care o avea în cadrul Bisericii Catolice”.

Celestin trebuie menţionat, în primul rând, pentru rolul important pe care l-a jucat în rezolvarea controverselor privind viaţa şi însemnătatea lui Cristos. În anul 428, Nestorius, bătrânul stareţ al unei mănăstiri din Antiohia, şi acum patriarh al Constantinopolului, a luat poziţie împotriva titulaturii "Mama lui Dumnezeu”, acordată Fecioarei, preferându-o pe cea de "Mama lui Cristos”. Chirii, patriarh al Alexandriei, i-a reclamat aceasta lui Celestin, care

l-a condamnat pe Nestorius cu ocazia unui conciliu ţinut la Roma în august 430.

Dar împăratul Teodosius al II-lea a declarat că şi el gândea la fel ca Nestorius, fiind sprijinit şi de Ioan din Antiohia: s-a ajuns astfel la un conciliu ecumenic, convocat la Efes pentru 7 iunie 431. Din diferite motive, lipseau la apel mulţi episcopi din Orient şi din Africa, precum şi reprezentanţii lui Bonifaciu; Chirii a prezidat acest conciliu şi a anunţat prima şedinţă pentru ziua de 22. S-au adunat 150 de participanţi, care au

decis în mare grabă condamnarea lui Nestorius, şi proclamarea ca termen legitim "Maria, Mama lui Dumnezeu”.

Această măsură aducea a escrocherie şi Nestorius, cu sprijinul lui Ioan de Antiohia, i-a înaintat împăratului o reclamane; acesta a hotărât ca într-o nouă reunire a conciliului să se facă o revizuire a cazului. În primele zile ale lui iulie, la Efes au sosit reprezentanţii lui Bonifaciu şi au participat şi episcopii din Orient. A fost reexaminată cauza şi s-a dat aceeaşi sentinţă ca a conciliului anterior. De data aceasta, Theodosius al 11-lea n-a putut să nu aprobe sentinţa, dar a dorit ca atât Nestorius cât şi Chirii să fie demişi. Acesta din urmă a reuşit totuşi să corupă câţiva curteni şi a fost reabilitat.

Nestorius a abandonat lupta, s-a retras într-o mănăstire din Antiohia, apoi a ajuns în Egipt, unde a şi murit. Preotul Philippus, şeful delegaţiei de la Roma, a aprobat din punctul său de vedere deciziile conciliului şi, în discursul său, a proclamat primatul episcopului Romei asupra Bisericii universale în termeni care deveniseră deja pragmatici; nu-şi dădea seama că, în realitate, Orientul îi scăpa din mână Romei. Se înmulţeau totuşi creştinii în Occident: în Irlanda era Sf. Patrick, iar în Scoţia Paladius. Continua opera de evanghelizare.

La Roma se construia o nouă biserică: un oarecare Petru, preot din Iliria, întemeia pe locul unei vechi *titulus Sabinae*, apărut probabil în casa unei creştine nobile, Sabina, biserica Sf. Sabina; din decoraţia murală originală a mai rămas astăzi, deasupra portalului principal, o fâşie mare de

mozaic cu o inscripţie în versuri atribuită Sf. Paulinus din Nola, conţinând numele lui Petru din Iliria şi al lui Celestin I. Dar acesta nu a mai putut vedea construcţia finală. A murit înainte de terminare, la 27 iulie 432 şi a fost înmormântat în cimitirul Priscilla.

44. Sf. Sixtus al EŒ-lea (432-440)

Preot roman şi, conform unei scrisori pe care i-o adresare Sf. Augustin, pelagian în tinereţe, Sixtus a fost ales papă la 31 iulie 432 şi a fost al treilea cu acest nume.

Sf Sixtus al III-le a (după Platina)

Sub pontificatul său au fost soluţionate şi ultimele dispute provenind din deciziile conciliului de la Efes; Ioan din Antiohia, apărător al poziţiei lui Nestorius, a revenit la gânduri mai bune şi s-a alăturat deciziei de la Efes: de fapt, a recunoscut o semnificaţie identică a numelor, totuşi diferite, de Dumnezeu, Cristos, Domnul şi Fiul, iar prin contopirea celor două naturi în conceptul de Cuvânt, Fecioara Maria era automat recunoscută ca "Mama lui Dumnezeu”. Prin mesaje trimise lui Chirii şi lui Ioan , Sixtus al lII-lea şi-a exprimat bucuria pentru rezolvarea neînţelegerilor. Dar Sixtus al III-lea mai trebuie amintit şi pentru numeroasele biserici care s-au construit sub pontificatul lui. Înainte de toate, a fost terminată construcţia de la Sf. Sabina, apoi a fost înălţată biserica Sf. Laurenţiu în Lucina, numită astfel pentru că era construită lângă casa nobilei Lucina, chiar dacă a fost reconstruită ulterior de Pascal al IMea şi şi-a pierdut structura originală.

Sixtus al III-lea a mai reconstruit şi baptisteriul Sf. Ioan , construit mai demult de Constantin sub formă circulară, dându-i apoi forma octogonală care s-a păstrat; semnificativă este inscripţia în distihuri compusă de el pentru arhitrava susţinută de opt coloane de porfir aşezate în jurul cristelniţei, inscripţie care slăvea botezul pe un ton antipelagian. "Aici se înfăptuieşte

naşterea unei stirpe sfinte dintr-o sămânţă nobilă: Spiritul lui Dumnezeu binecuvântează apele şi este creatorul. Nimic nu-i desparte pe cei născuţi la o viaţă nouă; acelaşi izvor, acelaşi spirit, aceeaşi credinţă îi face să alcătuiască un singur întreg. Nu te va apăsa nici vina părinţilor şi nici vreo vină de-a ta. Aici este izvorul vieţii care spală păcatul întregii lumi. Ea izvorăşte din coasta rănită a Salvatorului prin moarte."

Opera sa cea mai grandioasă a fost, fără îndoială, restaurarea bisericii lui Liberius, deteriorată cu ocazia răscoalelor provocate de alegerea lui Damasus: Sixtus a dedicat-o Fecioarei, în onoarea dogmei decretate de concilini din Efes, după cum spune inscripţia: *Virgo Maria*, *tibixystus*, *nova tecta elidavi*, şi de atunci biserica s-a numit Sf. Maria cea Mare (*S. Maria Maggiore*).

A înfrumuseţat-o cu mozaicuri splendide, reprezentând viaţa Măriei şi copilăria lui Iisus şi numeroase au fost şi obiectele de cult preţioase, printre care un potir de aur de 50 de livre24, un altar acoperit cu plăci de argint de 300 de livre, un cerb de 30 de livre de argint, din gura căruia curgea apa în cristelniţă şi un tabernac0125 de argint de 511 livre, un dar special din partea lui Valentinian al III-lea.

Practic, Roma se refăcea frumoasă şi somptuoasă. Dar tot luxul acela era oare un semn de spirit creştin autentic? Girolamo Savonarola condamna această tendinţă:» Adevăraţii slujitori ai lui Cristos stau departe de lux. Cineva ar putea să-mi spună că, în Iudeea, Templul era bogat şi că acolo masa altarului, cădelniţele, potirele, cupele şi toate celelalte obiecte sacre erau din aur. Dar, pentru că Domnul şi-a făcut templu din sărăcie, noi trebuie să ne gândim la cruce şi să considerăm orice bogăţie drept nimic altceva decât noroi".

"Vanitosul cler al Romei gândea însă altfel", observă Gregorovius, "şi se străduia să facă din toate bisericile o copie a Templului lui Solomon, şi după modelul lui imita pompa luxoasă orientală a obiectelor sfinte şi a veşmintelor preoţeşti; pe parcursul a numai patruzeci de ani se strânsese în Roma o nouă şi bogată pradă pentru acei barbari pe care îndrăzneala şi norocul i-ar fi readus în oraş".

Sixtus al III-lea n-a mai văzut barbarii are asaltau Roma ca să-i prade bogăţiile; a murit la 19 august 440 şi a fost îngropat în biserica Sf. Laurenţiu

din afara zidurilor (S. *Lorenzo fuori le Mura*). Nu mai apare ca sfanţ în Calendarul universal al Bisericii.

45. Sf. Leon I cel Mare (440-461)

Leon, diacon, născut la Volterra, în ţinutul Tuscia, a fost în unanimitate ales papă de cler şi de popor la 29 septembrie 440. Pontificatul său a lăsat o urmă în istoria papalităţii, a însemnat o cotitură decisivă prin faptul că a dat scaunului episcopal al Romei acea amprentă caracteristică prin cane el putea să-şi exprime o fizionomie proprie, adică întâietatea asupra celorlalte Biserici. De aceea, Leon este considerat "primul papă"; Biserica, "neputând", după cum observă Falconi, cu o anumită nuanţă oarecum polemică, "să califice, fără a greşi, drept umană o instituţie pe care ea o proclamă de esenţă divină, numindu-l «primul papă», l-a numit «mare» "Şi este real, continuă cunoscutul cercetător, faptul că "Leon totuşi nu a fost «primul papă» doar pentru că niciunul dintre precedesorii săi n-a fost capabil să-şi atribuie acest rol şi să-l onoreze cu o activitate pe măsură, ci, mai ales, pentru că el s-a depăşit pe sine însuşi, într-un mod exemplar, devenind un model pentru secolele viitoare, figura ideală a pontifului de la Roma."

Să încercăm, aşadar, să vedem punctele esenţiale din biografia acestui papă *ante litteram26*, cane a avut de înfruntat cele două ameninţări la adresa Bisericii din acele timpuri, erezia şi barbarii, printr-o dublă angajare religioasă şi cetăţenească. Vom începe prin a semnala că, încă de când era un simplu diacon, se făcuse cunoscut în această dublă ipostază sub Celestin I şi Sixtus al III-lea, atât prin apărarea ortodoxiei în faţa pelagienilor, cât şi încheind cu succes, în 439, misiunea care îi fusese încredinţată de împărăteasa Placidia de a aplana în Galia o ceartă între generalii Aetius şi Albinus. Îndată după alegerea sa, a continuat lupta împotriva ereticilor: a început, înainte de toate, cu secta manicheiştilor şi a obţinut de la Valentinian al III-lea să fie promulgate legi de o severitate deosebită. Apoi le-a cerut pelagienilor să facă o retractare scrisă pentru a putea fi readmişi în Biserică; în plus, l-a însărcinat pe Turibius, episcop de Astorga, să-i condamne pe urmaşii priscilianismului într-un conciliu de la Toledo, pe baza instrucţiunilor dintr-o scrisoare pe care a redactat-o special în acest scop.

Dar erezia care i-a făcut cele mai multe probleme a fost cea a monoliziţilor lui Eutyches; acest călugăr, stareţ al unei mari mănăstiri din apropierea Constantinopolului, a început pe la anul 448 să predice în Orient o doctrină care exalta atât de mult natura divină a lui Cristos, încât ajungea să n-o mai recunoască pe cea umană; era, dintr-un anumit punct de vedere, o poziţie opusă aceleia a lui Arius.

Patriarhul din Constantinopol, Flavianus, l-a chemat pe Eutyches la un conciliu în care el şi-a reafirmat ideile, acestea fiind apreciate drept indiscutabil eretice; ca urmare, Eutyches a fost exclus din ordinul preoţesc, din funcţia de arhimandrit şi excomunicat. Călugărul i-a scris lui Leon, cerând un recurs; papa i-a răspuns pe un ton părintesc, afirmând că Roma va clarifica în scurt timp punctul său de vedere. Când însă i-a parvenit de la Flavianus un raport detaliat, n-a întârziat să declare eronate opiniile lui Eutyches şi să întărească poziţia conciliului.

Dar Theodosius al II-lea, împărat în Orient, îi era favorabil lui Eutyches şi voia să-l reabiliteze: a convocat în acest scop un conciliu ecumenic la Efes şi acesta s-a ţinut în anul 449. Leon, urmând o tradiţie de-acum seculară, nu a participat, ci a trimis trei reprezentanţi cu scrisori către împărat, către adunare, către călugării din Constantinopol şi către Flavianus; cea pentru Flavianus era, fără îndoială, mai importantă pentru că dădea indicaţii precise asupra dogmei întrupării şi asupra dublei naturi a lui Cristos.

Această scrisoare nu a fost totuşi citită în momentul deschiderii conciliului, la 8 august; curtea imperială a reuşit să influenţeze majoritatea episcopilor şi să manipuleze fazele întrunirii; reprezentanţii papei au fost trataţi cu ostilitate şi ameninţaţi. Au avut loc acte de violenţă şi au intervenit gărzile; Flavianus a protestat: a fost bruscat şi rănit. A reuşit să se ascundă undeva împreună cu colegii săi şi să-l înştiinţeze pe Leon. Eutyches a fost achitat: episcopii rămaşi în adunare, cu uşile închise, de voie, de nevoie, au semnat actele a ceea ce papa n-a întârziat să numească… hoţia de la Efes”.

Leon a refuzat într-adevăr să recunoască validitatea deciziei unei asemenea adunări şi a protestat la Theodosius al II-lea, cerând convocarea unui nou conciliu. Ca răspuns, împăratul Orientului a promulgat o lege prin care consfinţea deciziile conciliului cu pricina: Flavianus a trebuit să ia calea exilului şi a murit la numai câteva zile după aceasta.

În februarie 450, împăratul Occidentului, Valentinian al III-lea, împreună cu soţia, Eudoxia, şi cu mama, Placidia, sosesc la Roma, venind de la Ravenna, pentru un pelerinaj la mormintele lui Petru şi al lui Pavel; papa, după ce a rostit o predică în prezenţa lor, l-a rugat pe împărat să intervină pe lângă Theodosius al II-lea pentru a grăbi convocarea unui conciliu ecumenic în Italia. Dinspre Orient sosesc doar promisiuni vagi şi, în iulie, Theodosius al O-lea moare. Situaţia se schimbă; văduva, Pulcheria, creştină ortodoxă, se asociază la tron cu senatorul Marcianus, abrogă legile date de defunctul soţ, îl exilează pe Eutyches şi se declară de acord cu un nou conciliu.

În acest moment totuşi Italia nu pare a fi un teritoriu potrivit pentru o adunare ecumenică: Attila cu hunii săi ameninţă la hotare; Aerius îl învinge în Calia, dar el rămâne un pericol permanent. Era mai bine ca acest conciliu să aibă loc în Orient: este convocat la Calcedon pentru octombrie45l. Participă la el peste 50Ode episcopi: Leon este reprezentat de trei ambasadori cărora le revine sarcina de a conduce lucrările.

La Calcedon au fost luate două decizii fundamentale: un decret dogmatic asupra întrupării, legat de Crezul de la Niceea, şi acceptarea scrisorii lui Leon către Flavianus, pe care trimisul papei nu o putuse citi la Efes: Comentariul adunării despre această scrisoare este: "Prin gura lui Leori a vorbit Petru!” Este recunoaşterea primatului Romei.

Conciliul de la Calcedon este de acord, în plus, ca scaunul episcopal de la Constantinopol să aibă întâietate asupra tuturor celorlalte din Orient, dar Leon refuză categoric acest amendament: "pe baza autorităţii Sf. Apostol Petru”, declară ca fiind fără valoare orice decizie contrară celor hotărâte de conciliul de la Niceea, prin care era recunoscut primatul Alexandriei şi al Antiohiei. El consideră că mai important ar fi să ia fiinţă la Constantinopol o delegaţie permanentă a Romei şi încredinţează această misiune episcopului din Cos, Iulian; era, într-un anumit sens, prima nunţiatură apostolică27. Între timp, pericolul pe care îl reprezenta Attila devine o realitate pentru Italia; în anul 452, regele hun este la Aquileia. Nimic nu pare să poată opri înaintarea sa către Roma, unde se refugiase Valentinian al III-lea însuşi; şi totuşi "biciul lui Dumnezu” ezită. Este posibil ca numele Cetăţii să fi avut, dincolo de orice altceva, un anume prestigiu sau, după cum notează Gregorovius, "lucrul cel mai probabil era că acel bărbat superstiţios fusese impresionat de moartea

neaşteptată care-l lovise pe Alaric îndată după cucerirea Romei; după cât se spunea, prietenii săi încercaseră să-l facă să renunţe la intenţiile sale, aducându-i ca exemplu soarta conducătorului goţilor”.

În timp ce Attila se afla pradă acestei nesiguranţe, la Roma se poartă discuţii interminabile; cea mai logică soluţie ar fi fost aceea de a-l rechema pe generalul Aetius, dar, din invidie, pentru a nu face să crească gloria generalului, împăratul Valentinian se opune categoric. Se optează atunci pentru o delegaţie din care să facă parte toţi factorii puterii; Attila a primit această delegaţie la Peschiera, pe râul Mincio. Făceau parte din ca bătrânul consul Avienus, prefectul Tricetius şi papa Leon I. Acesta din urmă a fost, se pare, cel mai important interlocutor; nu se ştie ce i-ar fi putut spune lui Attila, fapt este că regele hun s-a retras.

JEste posibil ca papa să fi rezolvat acest impas recurgând la acelaşi mijloc pe care, mai târziu, l-a folosit şi Grigore cel Mare cu Agilulf, adică plătind un important tribut în aur, sacrificând "lăzile cu bani” ale Sf. Petru; este un model de a se comporta, care ar oferi şi o explicaţie a legendei apărute ulterior asupra acestei întâmplări, şi care i-a oferit celui care a creat-o posibilitatea de a pune în valoare personalitatea apostolului.

sf. Leon I cel Mare (după Platina)

Legenda ni-l prezintă, într-adevăr, pe Attila, care, în timp ce Leon îi vorbea, vede cum apare lângă el un bătrân, şi acesta, înfăşurat într-o mantie preoţească şi rotind o spadă deasupra capului, îi porunceşte să se supună îndemnurilor sfântului episcop. Este o legendă care capătă un efect şi mai mare prin detaliile artificiale din operele unor artişti ca Rafael şi Algardi, pierzându-şi în final naivitatea iniţială: bătrânul este acum reprezentat de cei doi apostoli Petru şi Pavel, plutind în aer în spatele lui Leon care se îndreaptă spre regele hun. Attila se retrage înspăimântat.

În plus, i se atribuie lui Attila o frază, jstorică” când acesta îşi aminteşte de Leon şi de episcopul de Troyes, Lupus, care-l împiedicase, la fel ca papa, să

jefuiască oraşul: "Ştiu să-i înving pe oameni, dar un leu şi un lup au ştiut să-l învingă pe un cuceritor”.

Tot în această perioadă apare şi o altă legendă, ca un fel de consecinţă a primei, având ca rezultat exaltarea figurii Sf. Petru ales ca patron spiritual al oraşului: Leon, întors din misiunea sa, drept recunoştinţă pentru ajutorul pe care i-l dăduse cel dintâi dintre apostoli, ar fi pus să fie topită statuia lui Jupiter de pe colina Capitoliului şi a folosit bronzul pentru cea a Sf. Petru, care se găseşte astăzi în nava centrală a bazilicii din Vatican.

Tot din acei ani ar trebui să dateze biserica înălţată în onoarea apostolului la dorinţa Eudoxiei, şi numită de ea biserica Eudoxiană, devenită mai târziu Sf. Petru în lanţuri (*S. Pietro* în *Vincoli*). Într-adevăr, Eudoxia a dăruit acestei biserici lanţurile din închisoarea în care a fost ţinut Sf. Petru la Ierusalim, relicvă care-i fusese dăruită de către mama sa, Eudochia; dar la Roma se păstrau cele din închisoarea Mamertină şi, când papa Leon le-a pus alături, ele s-au sudat între ele, formând un singur lanţ cu 38 de zale, după cum s-a amintit şi în biografia primului pontif.

Lăsând legendele la o parte, este un fapt constatat acela că, după ce pericolul trecuse, cetăţenii romani au ajuns treptat să nu mai ia parte la numeroasele slujbe religioase ordonate de Leon în onoarea Sf. Petru şi pentru a sărbători salvarea oraşului; ei preferau să meargă la spectacolele de circ decât să se roage la mormântul apostolului. Leon, pe bună dreptate, i-a mustrat prin una dintre cunoscutele sale predici de dojană.

"Sărbătoarea religioasă la care, din ziua în care am fost pedepsiţi şi apoi eliberaţi de suferinţă, mulţimea de credincioşi venea ca să mulţumească Domnului, a fost deja uitată de toţi, aşa cum se vede după numărul mic al celor de faţă; aceasta mi-a adus tristeţe şi supărare în suflet. Îmi este ruşine de toate cele ce vă spun acum şi totuşi nu pot să tac: demonul are mai mulţi adepţi decât apostolul; şi ruşinoasele spectacole profane atrag poporul mai mult decât mormintele martirilor. Cine a salvat oare acest oraş, cine a rupt lanţurile sale, cine a îndepărtat de la’el măcelul? Jocurile de circ sau îndurarea sfinţilor?”

Nu ştim dacă romanii s-au întors la rugăciunile către patronul lor spiritual; este sigur, mai degrabă, că întreaga societate a Romei din acele timpuri era captivată de jocuri şi de vicii, astfel încât era foarte puţin înclinată

spre rugăciuni şi spre pocăinţă. Împăratul însuşi, a cărui reşedinţă se mutase acum la Roma, nu dădea un exemplu prea bun şi viaţa sa de desfrâu a fost, chiar dacă indirect, cauza jefuirii oraşului de către vandali.

Valentinian al III-lea a fost asasinat de senatorul Petronius Maximus pentru că o insultase pe soţia acestuia, Anicia; o răzbunare care l-a adus pe acest senator pe tronul imperial. La moartea Aniciei, Maximus a reuşit s-o ia în căsătorie pe Eudoxia, aceasta neştiind că el era asasinul lui Valentinian. Atunci când a aflat adevărul, orgolioasa fiică a lui Teodosius s-a răzbunat în cel mai cumplit mod cu putinţă; l-a chemat în secret din Africa pe Genserie, regele vandalilor şi l-a determinat să intervină. În mai 455, el debarca împreună cu trupele sale la Porto.

Cruzimile săvârşite de vandali erau bine cunoscute; Genserie făcuse din Africa un teritoriu al jafului pentru bandele sale sălbatice, chiar şi bisericile şi mănăstirile fuseseră distruse, iar episcopii ucişi sau luaţi în robie. La Roma s-a răspândit groaza, populaţia era victima unor dezordini fără margini. Maximus era incapabil să schiţeze vreun gest de apărare; şi-a dizolvat Curtea şi le-a dat tuturor libertatea de a căuta scăparea prin fugă. Poporul înfuriat l-a ucis, ciopârţindu-i apoi cadavrul; Genserie înainta pe Via Portuense.

Leon a încercat să mai salveze încă o dată oraşul aşa cum făcuse cu Attila; dar "minunea” nu s-a mai repetat sau poate că Genserie nu s-a mai mulţumit cu un simplu tribut, cum făcuse regele hunilor. Papa n-a obţinut decât promisiunea ca vandalii să nu se atingă de cele toi bazilici mai importante, Sf. Petru, S. Paolo şi Lateranul; au fost 14 zile de jaf, începând din 15 iunie a acelui an.

Jaful a avut loc sistematic în toate zonele oraşului; numeroasele bogăţii din vechile temple păgâne, care încă mai existau, precum şi cele din palatul imperial au fost transportate pe corăbiile ancorate pe malurile Tibrului: statui, vase preţioase din templul lui Jupiter de pe colina Palatinului, ca şi toate odoarele sfinte din templul de la Ierusalim, aduse la Roma de către Titus pentru a-şi glorifica triumful. Genserie a dus ca sclavi în Africa mii de romani, şi printre ei şi pe Eudoxia, cea care provocase toate aceste distrugeri.

După ce vandalii au plecat pe mare, a început o nouă perioadă de reconstrucţie, înceată şi ezitantă sub domnia unor împăraţi care s-au angajat prea puţin în această operă. Leon a fost însă mai activ ca niciodată: după cum

scrie Platina28, "el a fost atât de îndurerat de o asemenea suferinţă, încât s-a dedicat în întregime refacerii tristului oraş şi a bisericilor arse.”

Roma îi era, de altfel, dragă, pentru că era oraşul în care Petru, după cum spunea el, "prin trupul său, care ne-a fost conducător suprem, îşi doarme somnul de veci al morţii; în Cetatea care, datorită acestui Prinţ al Apostolilor, a devenit din învăţătoare în greşeli, susţinătoare a adevărului; oraşul pe care Petru l-a făcut cel dintâi din lume”. Numeroasele sale epistole şi predici au ca temă centrală figura apostolului, pentru că "aşa cum rămâne pentru totdeauna valabil ceea ce Petru a crezut în Cristos, tot astfel va rămâne valabil pentru totdeauna ceea ce Cristos a creat în Petru”; în practică, Leon a aprofundat semnificaţia simbolică a persoanei primului papă, l-a ilustrat prin cuvântul său, astfel încât a fost personificat ca un descendent al său, apărând în ochii romanilor de atunci ca un nou Petru.

Cu toată "ingenioasa creaţie poetică” a legendelor, cu toate eforturile pe care el le-a făcut pentru a pune salvarea oraşului pe seama apostolilor Petru şi Pavel, Leon a fost cel recunoscut ca *Defensor Urbis*; şi romanii au gândit că, atâta timp cât trăieşte el, pot dormi liniştiţi, fără a mai aduce atâtea rugăciuni de mulţumire, după cum s-a văzut, pentru îndepărtarea pericolului lui Attila. Comportamentul lor s-a dovedit, încă de atunci, acela care a fost considerat tipic pentru romani până mai "ieri”: Leon a fost primul papă care a constatat personal aceasta şi, probabil, a înţeles acest comportament ca un autentic "roman” ce era.

A murit în noiembrie, poate în data de 10, în anul 461. A fost înmormântat în vechea bazilică Sf. Petru; când a fost înălţată cea nouă, osemintele sale au fost aşezate de Clement al XI-lea sub altarul dedicat lui, care poartă sculptura din marmură a lui Algardi.

46. Sf. Hilarus (461-468)

Diaconul Hilarus, originar din Sardinia, a fost succesorul lui Leon cel Mare; a fost ales la 19 noiembrie 461. Numele său era cunoscut, fiind reprezentant al papei la conciliul de la Efes, de unde fusese nevoit să scape prin fugă, ca erou involuntar în acea "hoţie”.

Nu s-a ridicat, desigur, la înălţimea predecesorului său, astfel încât a

putut fi considerat "o modestă figură inversă” a acestuia, aşa cum l-au numit unii. Puţinele documente existente în privinţa lui contribuie cu certitudine la o apreciere negativă a operei sale "de păstor1, dar, din puţinele informaţii pe care le avem, el trebuie menţionat măcar pentru

că este necesar să subliniem importanţa "şcolii” la care s-a format, adică aceea a lui Leon cel Mare.

Nu trebuie uitată nici comportarea sa faţă de împăratul Anthemius, în vremea căruia, la Roma, apăruse o comunitate eretică sub conducerea unui oarecare Filoteus; când noul împărat a mers să-i facă o vizită lui Hilarus în bazilica Sf. Petru, papa i-a ieşit înainte, înconjurat de credincioşi şi nu l-a lăsat să intre, până când nu i-a oferit garanţii că gruparea respectivă va fi anihilată.

Hilarus a mai dat dovadă de fermitate şi în problemele referitoare la unele încălcări ale canoanelor constatate în Biserica din Galia; în 462 a emis un decret care păstra intacte prerogativele acordate anterior episcopului de Arles faţă de celelalte din acea Biserică, prerogative care fuseseră contestate, cerându-se ca doar problemele cele mai importante să Ile supuse rezolvării de către Biserica de la Roma. Tot astfel, într-un conciliu ţinut la Roma în 465, el confirma pentru teritoriul Spaniei privilegiul acordat Tarragonei de a consacra noi episcopi.

O influenţă incontestabilă în aprecierea negativă a acestui papă o are "necugetata pasiune pentru mecenatism, demonstrată în mod uşuratic de Hilarus în decorarea lăcaşurilor creştine ale oraşului său”, după cum a spus Falconi. A înălţat, înainte de toate, mănăstiri la Sf. Laurenţiu *ad Balneum*, la Sf. Ştefan şi în localitatea numită *ad Lunam*, precum şi două biblioteci în vecinătatea Lateranului, după cum menţionează *Liber pontificalis*.

A fost preocupat în mod deosebii de construirea a două oratorii în cadrul mănăstirii Sf. Ioan . Unul era dedicat evanghelistului, pe care Hilarus îl considera protectorul său de pe când, la Efes, în faimoasele zile ale "hoţiei”, îşi găsise refugiu într-o capelă funerară consacrată apostolului, după cum atestă şi inscripţia care se mai poate citi şi astăzi: *Liberatori suo*, *lohanni*

Evangelistae, *Hilarus episcopus famulus Christi*. Pe bolta splendidă, decorată cu un mozaic care încă se mai păstrează, apare în centru Mielul Sfânt, între ghirlande de flori, cu ornamente în formă de coşuri cu fructe între păsările şi viţă de vie înfăşurată într-o manieră grotescă. Celălalt oratoriu, dedicat Sf. Ioan botezătorul, este caracterizat prin faimoasele "uşi care cântă", pentru că vechile uşi batante din bronz, învârtindu-se în jurul balamalelor, produc într-adevăr un sunet armonios. Este evident că doar trecerea timpului a făcut ca acum să se audă acest detaliu "sonor"; el se potriveşte totuşi atât de bine cu opulenţa ostentativă a decoraţiei anumitor construcţii religioase. Să ne gândim că peste o sută de livre de argint au fost folosite pentru altarele celor două oratorii, la fel cum şi uşile şi mobilierul erau decorate tot cu aur şi cu argint.

De aceeaşi manieră trebuia să fi fost şi un al treilea oratoriu, construit de Hilarus în complexul Lateranului; era dedicat Crucii şi comunica printr-un portic cu baptisteriul. La începutul secolului al XVII-lea se mai păstrau încă părţi importante din el: după cât se pare, înăuntru se păstra un miel de aur sub o arcadă, şi ea din aur, susţinută de coloane din onix. Culmea acestei neînfrânate manii a grandorii a fost atinsă prin decoraţia bapstisteriului: la marginea cristelniţei, după cum ne informează *Liber pontificate*, ar fi fost aşezate trei sculpturi reprezentând tot atâţia cerbi, de treizeci de livre de argint fiecare, şi din gura lor curgea apa necesară ceremoniei botezului. Şaizeci de livre de argint ar fi fost folosite pentru un tabernacol sau "tum" împodobit cu delfini, aşezat în mijlocul cercului de apă din cristelniţă; deasupra lui se afla un lampadar minunat din aur cu zece lumânări, care erau aprinse când ceremonia botezului avea loc în noaptea de Paşti. Totul era completat de un porumbel din aur, simbol al Duhului Sfânt, care plutea pe deasupra "apelor unei renaşteri".

Mania grandorii care îl caracteriza pe Hilarus nu se oprea aici: *Liber pontificate* ne oferă o listă impresionantă a obiectelor sfinte de aur şi argint cu care el a avut grijă să îmbogăţească sacristiile şi tezaurele bazilicilor Sf. Petru, S. Paolo şi S. Lorenzo; toate acestea, după cum a observat Grisar, "demonstrează râul nesecat de bogăţie care se scurgea spre Biserica Romei de pe urma donaţiilor unor familii ale senatorilor de vază şi a generozităţii Curţii imperiale".

Biserica romană putea conta, în plus, pe un mare număr de bunuri imobile, "care erau atât de multe încât asigurau un flux continuu de venituri”, după cum apreciază Gregorovius.

Dar, în practică, nu era o risipă utilizarea unei asemenea bogăţii fără margini pentru lucruri care nu aduceau niciun avantaj oraşului, în sensul renaşterii sale cetăţeneşti? "în timp ce Roma se prăbuşea în mizerie şi murea”, critică cu asprime acelaşi Gregorovius, "bisericile se acopereau cu pietre scumpe şi bazilicile dădeau pe-afară de comori fabuloase sub privirile unui popor care fusese sleit de puteri în încercarea de a înarma o oaste şi o flotă ca să lupte împotriva vandalilor”.

Tocmai din cauza acestor excese, persoana lui Hilarus îşi pierde din valoare, lipsindu-i acel aspect "social” al figurii pe care un papă trebuia să-l aibă şi care îl caracteriza pe Leon; folosirea atâtor bogăţii pentru un aspect exterior al cultului religios din Roma devine un act de acuzare pe care timpul trebuia să-l lanseze împotriva unor papi asemeneaul Hilarus. Devin astfel exacte din acest punct de vedere motivele unei asemenea aprecieri negative şi Falconi le enumeră: "dacă generozitatea credincioşilor bogaţi îi permitea Bisericii să dispună de cantităţi din ce în ce mai impresionante de bogăţii, ar fi trebuit ca ea, înainte de toate, să îmbunătăţească situaţia generală a poporului şi, mai apoi, ar fi fost mai potrivit să păstreze atâta bunăstare pentru eventuale nenorociri pe care, din păcate, oricine le putea vedea devenind uriaşe la orizont.”

Hilarus a murit la 29 februarie 468 şi a fost înmormântat la biserica S. Lorenzo fuori le Mura.

47. Sf. Simplicius (468-483)

Născut la Tivoli, Simplicius a fost ales papă la 3 martie 468; sub pontificatul său, care a durat 15 ani, s-au întâmplat trei evenimente dramatice din istoria Romei: al treilea jaf, ciuma din 472 şi căderea imperiului din Occident în 476.

Jaful a fost provocat de Ricimer, ministru şi ginere al împăratului Anthemius, în baza unei înţelegeri încheiate cu senatorul Anicius Olybrius care, după ce se căsătorise la Constantinopol cu Placidia, fiica împărătesei

Eudoxia, aspira la tronul Romei. Oraşul, în care bântuia foametea şi ciuma, a fost apărat de Anthemius şi de regele got Bilimer, venit din

Galia cu războinicii săi, dar s-a predat la 11 iulie472. Bilimer şi Anthemius au fost ucişi. Apoi ciuma a curmat în acelaşi an vieţile lui Ricimer şi a proaspătului împărat Olybrius.

A urmat un adevărat haos, cu perindarea unor sărmane figuri imperiale, până la ultimul împărat, nesemnificativul Romulus Augustulus, detronat de Odoacru, căpetenia unor hoarde fără patrie, o amestecătură de rugi, heruli, stiri şi turcilingi, care devin stăpânii Peninsulei. La 23 august 476, Odoacru va primi titlul de rege al Italiei, fiind confirmat rapid de Senatul Romei. Împăratul din Orient, Zenon, a tratat cu dispreţ aprobarea Senatului, vinovat de a fi grăbit căderea unei părţi din vechiul imperiu roman, dar până la urmă i-a recunoscut lui Odoacru titlul de *patricius*. Italia era de-acum în mâinile barbarilor.

Papalitatea nu putea decât să accepte o asemenea situaţie, deşi Odoacru era arian; nu trebuie să neglijăm schimbările în perspectivă care priveau Biserica Romei. Aşa cum a observat Gregorovius, "scăpând de împăratul din Occident, papalitatea şi-a început ascensiunea şi Biserica Romei a crescut puternică peste ruine, înlocuind imperiul. În momentul în care acesta se prăbuşea, ea era deja un organism solid şi impunător pe care soarta tragică a lumii antice nu putea s-o atingă; mai mult chiar, umplând imediat golul creat prin această dispariţie, Biserica a întins o punte care ar fi legat Antichitatea de lumea nouă. Recunoscând dreptul de cetăţenie al acelor germani dârji care distruseseră imperiul, Biserica romană şi-a găsit elementele vitale care i-au permis să acceadă la statutul de instituţie dominantă, până ce, de-a lungul unui lung şi memorabil proces, imperiul din apus a putut să renască, de această dată ca imperiu romano-germanic”.

Raporturile cu Orientul sau cu Biserica orientală au trecut în acele vremuri prin momente deosebit de critice. Monofiziţii puseseră stăpânire pe patriarhia de la Constantinopol şi chiar şi scaunul episcopal din Antiohia era

în mâinile ereticilor, datorită sprijinului dat de Basiliskos, uzurpator al împăratului Zenon. Situaţia a devenit mai calmă după moartea lui Basiliskos: Zenon, urcai din nou pe tron, în înţelegere cu Acacius, acesta revenind în funcţia de patriarh al Constantinopolului, a dat imediat un decret de unire, numit *Henoticon*, adresat episcopilor, clericilor, călugărilor şi credincioşilor din Bisericile orientale care propunea ca model al credinţei simbolul niceean, fiind însă echivoc asupra altor domenii; de exemplu, deşi îl condamna pe Eutyches, nu făcea nici cea mai mică referire la Calcedon şi la epistola lui Leon cel Mare.

Henoticon a ajuns în Occident când Simplicius murise deja; el avusese totuşi posibilitatea să constate că lucrurile nu prea erau în avantajul Romei când a primit vestea că episcopul de Alexandria, Talaia, fusese înlocuit, sub acuzaţia de sperjur, de Petru Mongus care semnase *Henoticon*-ul. Simplicius i-a scris de două ori lui Acacius, cerându-i explicaţii despre înlocuire, dar acesta nu s-a învrednicit să-i răspundă. Roma fusese, practic, lăsată la o parte în desfăşurarea acestor evenimente şi este clar că Simplicius nu s-a comportat într-o asemenea situaţie cu autoritatea de care dăduse dovadă Leon cel Mare. Observaţiile lui Falconi în această privinţă sunt severe dar juste: "Dacă Hilarus amintea prea puţin de personalitatea plină de demnitate a lui Leon, s-ar putea spune pe bună dreptate că Simplicius a fost o jalnică figură, opusă lui. Chiar şi un obraznic, dar precaut intrigant, ca Acacius ar fi fost pus cumva la respect dacă el ar fi manifestat o altă vigoare şi un cu totul alt caracter. Simplicius plătea cu siguranţă poliţele pentru faptul că, acum, Roma, iară împărat, devenise şi era considerată un oraş îndepărtat de provincie care mai păstra ceva din gloria trecută."

Simplicius ar putea fi înţeles dacă ar lì fost vorba doar de Italia sau de Roma, pentru că acolo a făcut lucruri bune pentru punerea în ordine a patrimoniului pontifical; el a fost înainte de toate un administrator excelent, chiar dacă, din informaţiile de care dispunem, nu este foarte clară maniera de a gestiona şi amănuntele. A trebuit să se opereze o descentralizare a puterii, cu delegarea pe rând a clerului în îndeplinirea obligaţiilor care deveniseră din ce în ce mai multe şi mai complexe datorită creşterii numărului de biserici.

În acest domeniu, Simplicius n-a vrut să rămână mai prejos decât predecesorii săi şi a continuat activitatea edilitară, aceasta fiind necesară în

special după a treia jefuire a oraşului, de la care se salvaseră probabil doar bazilica Sf. Petru şi zona Vaticanului.

Lui Ştefan, sfântul din Antichitate, i-a fost consacrată o bazilică pe colina Celio, numită apoi S. Stefano Rotondo, care este menţionată ca prima biserică apărută dintr-un templu antic păgân, dedicat lui Faunus29, şi o a doua apropiere de S. Lorenzo fuori le Mura. Sfântului Andrei, pe colina Esquilinului, i-a fost consacrată o bazilică numită în secolul al IX-lea cu numele ciudat de *Cata Barbara Patricia*, construită pe o temelie cedată Bisericii din Roma de generalul got Valila şi adaptată mai târziu unui lăcaş de cult; a fost demolată la începutul secolului al XVn-lea. În sfârşit, lângă Poarta Sf. Laurenţiu a fost ridicată biserica Sf. Bibiana, refăcută apoi de Bernini.

Nimic nou sub soare deci în risipirea marilor venituri bisericeşti; Biserica Romei continua să-şi folosească bogăţiile pentru construirea de noi biserici; creştea numărul lăcaşurilor de cult, în timp ce populaţia Romei scădea şi părea a fi în criză şi tronul pontifical, demitizat de Biserica din Orient; schisma părea iminentă.

Simplicius n-a apucat să vadă toate acestea, a murit la 10 martie 483. A fost îngropat la Sf. Petru.

48. Sf. Felix al III-lea (483-492)

Trecuseră ani buni de când alegerea unui papă nu mai crea dezordini la Roma; se făcea, în mod normal, prin alegerea de către tot poporul care alcătuia comunitatea Bisericii de la Roma şi prin ratificarea din partea unui funcţionar imperial care controla validitatea în sine a alegerii. Nemaiexistând un împărat al Occidentului, Odoacru şi-a revendicat dreptul la o asemenea demnitate ca patrician şi rege; l-a trimis la Roma ca ambasador plenipotenţiar pe prefectul Cecinus Basilius, primul demnitar al regatului, care i-a convocat pe clerici şi pe laici în mausoleul lui Honorius, de lângă bazilica Sf. Petru.

El a fluturat prin faţa celor prezenţi un decret semnal, după cum spunea, de răposatul Simplicius, pe baza căruia numirea papilor se făcea de atunci încolo cu consultarea delegaţilor regali. Documentul a fost luat drept bun şi, în urma consultărilor, a rezultat ca ales Felix al III-lea, un roman din neamul nobil al Anicilor. Consacrarea a avut loc la 13 martie 483.

În primii nouă ani ai pontificatului său, s-a bucurat de ajutorul arhidiaconului Gelasius, viitorul său succesor, dând din nou Romei ceva din prestigiul plin de energie pe care nu-l mai avusese de pe vremea lui Leon cel Mare.

Felix al III-lea s-a implicat în problema Bisericii din Orient şi a încercat cu fermitate să rezolve tot ce crea discordie între cele două Biserici. Roma cerea în continuare explicaţii asupra demiterii lui Talaia din scaunul episcopal al Alexandriei şi clarificări asupra Henoticonului. În acest scop, au fost trimiţi la Constantinopol doi episcopi, ca soli pontificali, cu epistole către împăratul Zenon şi patriarhul Acacius, prin care se cerea o repunere în drepturi a lui Talaia şi se atrăgea atenţia asupra celor hotărâte la concilini de la Calcedon; prin scrisoarea către Acacius i se adresau reproşuri acestuia şi o invitaţie de a se prezenta la Roma pentru a da socoteală de comportarea sa.

Acacius n-a renunţat şi, în înţelegere cu Zenon, i-a intimidat şi a încercat să-i corupă pe trimişii papei care, până la urmă, s-au abţinut de la condamnarea sa publică, asistând la slujbele ţinute de el şi neprotestând la includerea numelui lui Petru Mongus, ca succesor al lui Talaia, în *Diptic*, adică în registrul care conţinea numele episcopilor recunoscuţi ca ortodocşi.

Biserica Romei fusese practic batjocorită prin persoana mărunţilor săi reprezentanţi; îndată ce a aflat, datorită unor călugări ortodocşi în credinţa lor, despre cele întâmplate, Felix a decretat excomunicarea şi demiterea trimişilor săi, precum şi a lui Acacius. Decizia i-a fost comunicată acestuia la Constantinopol de un nou trimis. Acacius, în loc de răspuns, bazându-se pe sprijinul lui Zenon, a refuzat să recunoască valabilitatea excomunicării, reuşind să-l corupă şi pe acest nou trimis al papei. A început astfel ruptura dintre Roma şi Orient, printr-o adevărată schismă între cele două Biserici, aceasta numindu-se "acaciană”, şi durând din 484 până în 519.

De un tratament aparte a beneficiat Zenon; papa nu a vrut să-l excomunice, chiar dacă şi el era direct răspunzător pentru *Henoticon*, pentru ca îl promulgase. Era vorba totuşi, de un împărat, şi erau încă departe

vremurile medievale în care papa nu stătea să se gândească prea mult înainte de a demite sau a excomunica un împărat, chiar dacă nu se făcea vinovat de erezie. Felix s-a limitat la o dojană părintească, vorbindu-i ca de la tată la fiu. Pentru salvarea sufletului său, l-a sfătuit să se supună în tot ce privea credinţa în Dumnezeu ordinelor episcopilor lui Cristos: "Încetează, aşadar, să crezi că poţi 11 stăpân mai presus de poruncile aceluia faţă de care, după voinţa divină, trebuie să te supui cu devotament evlavios pentru că, altfel, vei încălca porunca divină şi-l vei insulta chiar pe cel care împarte dreptatea".

Dar Zenon s-a făcut că nu a înţeles; mai mult, l-a îndemnat pe Teodoric, regele ostrogoţilor, să-l alunge din Italia pe Odoacru, vinovat că ar fi influenţat alegerea lui Felix al III-lea; lupta dintre cei doi a durat mult timp şi, în 490, după o bătălie în care învingător a ieşit Teodoric, Odoacru s-a refugiat la Ravenna, rezistând asediului timp de trei ani. Până la urmă, Odoacru a fost ucis şi Teodoric a devenii în 493 rege al Italiei, atunci când Zenon murise deja, iar papă devenise Gelasius I.

Felix al III-lea a murit la 1 martie 492 şi a fost înmormântat, singurul papă din istorie, în bazilica S. Paolo. Ca sfânt apare în Calendarul universal al Bisericii, însă cu comemorare facultativă.

49. Sf. Gelasius (492-496)

Secretarul lui Felix al III-lea, arhidiaconul african Gelasius, a fost ales papă la 1 martie 492. Cu un caracter ferm şi conştient de autoritatea dintoideauna a Bisericii de la Roma, a continuat încercarea deja începută de predecesorul său de a împăca schisma dintre cele două Biserici, fără a se îndepărta de la ortodoxia doctrinei creştine.

A căutat un sprijin laâmpăraiul Anastasius 1, punându-l la curent cu alegerea sa, dar n-a avut de la acesta niciun răspuns. Atunci când Teodoric

şi-a trimis ambasadorii de la Roma la Constantinopol cu probleme de natură politică, făcându-se şi purtător de cuvânt al lui Gelasius în chestiunea

condamnării ideilor lui Acacius, răposatul patriarh al Constantinopolului, care provocase schisma, Anastasius şi-a exprimat mirarea că papa nu avusese grijă să-i trimită personal o scrisoare.

Atunci Gelasius i-a expediat o epistolă care, prin conţinut şi prin ionul sigur pe care era concepută, trebuie considerată un punct de reper în ceea ce priveşte delimitarea domeniilor de acţiune ale Bisericii şi ale Statului, ca şi întâietatea puterii spirituale asupra celei temporale, principiu de bază al unei doctrine care va caracteriza întregul Ev Mediu.

"Două sunt puterile, mărite împărat", scria deci Gelasius, "care conduc, în principiu, această lume: puterea sfântă a episcopilor şi cea lumească a regilor. Între acestea două, puterea cârmuitoare a episcopilor are o greutate mai mare, pentru că ei trebuie să dea socoteală în faţa tribunalului lui Dumnezeu chiar şi pentru regii cei muritori." Şi mai preciza: "îţi este totuşi cunoscut faptul că, pentru a te împărtăşi din tainele divine, trebuie să respecţi preceptele religiei, pe care ţie nu-ţi este îngăduit să le stabileşti, pentru că, în asemenea privinţe, depinzi de înţelepciunea preoţilor, pe care nu-i poţi îndupleca să-ţi îndeplinească dorinţele". Şi tot acolo explica: "în domeniul temporal însă, care priveşte statul, chiar şi cei care-l slujesc pe Dumnezeu se supun legilor tale, deoarece ştiu că puterea imperială ţi-a fost dată prin voinţa divină, pentru ca în lucrurile lumeşti, orice rezistentă să fie înlăturată". Şi, în sfârşit, nu putea să nu afirme din nou primatul scaunului episcopal al Romei: "Şi dacă este nevoie ca toţi credincioşii să se supună episcopilor, care cu dreptate îi împărtăşesc din lucrurile sfinte, cu atât mai mult este necesar ca ei să facă acest lucru faţă de cel pe cane Dumnezeu l-a aşezat pe tronul aflat mai presus de toate celelalte, fiind venerat dintotdeauna de Biserica universală, cu sentimente filiale".

Chiar şi numai aceste cuvinte ar putea arunca o lumină favorabilă asupra figurii lui Gelasius I, un papă profund convins de măreţia scaunului său, explicată în termeni atât de clari cum nu o mai tăcuse niciun papă înaintea lui; diferenţierea dintre politică şi religie era o clarificare a conceptului conţinut în fraza lui Cristos: "Daţi Cezarului ce este al Cezarului, şi lui Dumnezeu ce este al lui Dumnezeu", şi era suficient* dar viitorul va dezminţi aceste intenţii bune. Credinţa papei ieşea în evidenţă mai ales în opoziţia fermă faţă de *Henoticon*, documentul care provocase schisma; dar

schisma a continuat.

Pe parcursul scurtului său pontificat, Gelasius I s-a arătat a fi un apărător până la capăt al purităţii credinţei, decis s-o păstreze neatinsă de nicio pată de erezie şi necontaminată de tradiţii păgâne pe care superstiţiile le-ar fi putut menţine încă vii. Aceasta s-a constatat cu prilejul sărbătorii Lupercaliilor30, desfăşurată între 15 şi 18 februarie, şi care culmina cu *Februatio*, adică purificarea oraşului de influenţele demonilor. Ataşamentul romanilor faţă de această sărbătoare foarte veche era atât de puternic încât, chiar şi după ce s-au convertit la creştinism, ei nu au vrut să renunţe la ea. Mai mult, aceşti creştini le spuneau episcopilor care condamnau Lupercaliile că foametea şi ciuma ce bântuiau în Roma, ca şi jafurile barbarilor şi căderea imperiului erau o consecinţă a renunţării la vechile sacrificii, care erau aduse zeului Februus31.

Gelasius I a acţionat hotărât pentru a face să înceteze aceste sărbători superstiţioase, atât de puţin creştine şi mai mult orgiastice, şi i-a trimis lui Andromacus, şef al Senatului şi susţinător al Lupercaliilor, o adevărată dizertaţie teologică pe acest subiect. În ea se hotăra că, practic, nu se putea "sluji la doi stăpâni”, adică lui Dumnezeu şi lui Mammona, nu se putea sta la masa Domnului şi la cea a Satanei, şi că Lupercaliile nu aduseseră niciodată vreun bine Romei; mai mult, căderea oraşului trebuia pusă pe seama viciilor populaţiei, a superstiţiilor păgâne şi a ritualurilor sângeroase. După cât se pare, a reuşit să obţină abolirea de către Senat a Lupercaliilor, şi a înlocuit această sărbătoare de purificare păgână cu cea a purificării Madonei, instituind procesiunea Candeiorei32, care a fost fixată pentru 2 februarie. *Liber pontificate* relatează că Gelasius I a salvat Roma de foamete; istoria nu confirmă aceasta, dar probabil că oraşul a avut probleme de acest fel şi că papa şi-a pus propriile bunuri la dispoziţia populaţiei. Nu s-au mai construit deci noi biserici, cu risipirea banilor pe opere de marmură, argint şi aur, ci aceştia au fost folosiţi în sprijinul oamenilor, al celor sărmani.

Este cunoscut faptul că lui Gelasius însuşi îi plăcea să spună despre tronul său episcopal că era "averea celor săraci”, şi acesta este un alt motiv pentru care figura acestui papă apare într-adevăr deosebită prin spiritul "franciscan” 33, care-l caracteriza. Aşa şi-l aminteşte Dionisie cel M ic în introducerea la culegerea sa de decrete., Ajuns să conducă Biserica prin

voinţa lui Dumnezeu şi pentru binele celor mulţi, Gelasius este mai mult un servitor decât un suveran. La meritul castităţii l-a adăugat pe acela al înţelepciunii. Era cu totul dedicat rugăciunilor, studiilor şi uneori scrisului... Sub oblăduirea iubitoare a lui Dumnezeu, el şi-a trăit zilele urni le ale vieţii pământeşti răbdător şi statornic în mijlocul atâtor greutăţi, preferând mortificarea şi postul în locul plăcerilor, înfrângând trufia prin umilinţă, atât de bun la suflet şi generos cu săracii încât el însuşi a murit sărac". Ceea ce s-a întâmplat la 21 noiembrie 496. A fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

50. Sf. Anastasius al II-lea (496-498)

Roman, Anastasius al II-lea a fost consacrat papă la 24 noiembrie 496. Până la el, toţi episcopii Romei se situaseră pe o poziţie fermă laţă de Biserica din Orient, care acceptaseră erezia monofizită a lui Kutyches; Anastasius al II-lea, dornic să pună capăt schismei, s-a arătat gata să facă mari concesii.

Această bunătate conciliantă l-a făcut foarte impopular la Roma şi a provocat o dezbinare în rândul clerului şi al întregii comunităţi; o contribuţie importantă, fără îndoială, la aceste dispute, a adus-o acea facţiune care se revoltase sub Gelasius I, atunci când acesta condamnase Lupercaliile, şi care intenţiona acum să revină în forţă sub un papă mai slab. Mai trebuie adăugat şi faptul că Festus, consulul trimis de Teodoric la Constantinopol pentru a obţine recunoaşterea sa ca rege al Italiei, i-a promis împăratului că-l va convinge pe papă să semneze faimosul *Henoticon*, respins de predecesorii săi.

De altfel, Anastasius al II-lea, chiar dacă nu a avut cum să-l demaşte pe Festus, din moment ce acesta s-a întors la Roma când papa deja

Sf Anastasius al II-lea (după Platina)

murise, dăduse naştere unor nemulţumiri apărute mai târziu, reprimindu-l în Biserică pe Folios, un diacon din Tessaloniki34, care fusese excomunicat pentru că aderase la erezia monofizită.

Amintirea impopularităţii sale a fost transmisă peste secole de *Liber pontificalis*, conform căreia papa a fost pedepsit prin voinţa lui Dumnezeu (*nutu divinupercussus est*), tocmai pentru că îl reprimise pe Fotios. Cronicarii din secolele X111-XTV relatează că el a murit la fel ca Arius, prin ieşirea din corp a măruntaielor. Platina spune că "el, pe când şedea fără grijă ca să-şi golească pântecele, i-au ieşit maţele din corp şi a murit".

Urmând cele transmise prin această tradiţie, Dante a sfârşit prin a-l aşeza în *Infern* (XI, 6-9), printre eretici:

am stat să ne ferim dup-un capac al unui larg sicriu ce-avea scrisoare: «Pe papa Anastasie-l ţin, pe cel de Fotie tras pe căi rătăcitoare.

(trad. George Coşbuc)

Au fost unii care, în încercarea de a-l reabilita pe papă, au acreditat ideea că la originea informaţiei din *Liber pontificalis* ar fi o confuzie între papa Anastasius al II-lea şi împăratul Anastasius I, acesta din urmă fiind într-adevăr un adept al ereziei monofizite.

Este sigur, în orice caz, că Anastasius al II-lea, adevărate. Liind to totalitate sau doar parţial mărturiile despre maniera exagerat de conciliantă în care-i trata pe monofiziţi, a fost opusul lui Gelasius I. Lipsit de energie şi incapabil să susţină acea poziţie prestigioasă de care avea nevoie scaunul episcopal al Romei, a fost, prin slăbiciunea de caracter, cauza tulburărilor grave apărute la Roma la moartea sa, survenită la 19 noiembrie 498. A fost înmormântat în bazilica Sf. Petru. În unele calendare apărea ca sfânt, Ia 19 noiembrie, în altele la 8 septembrie; nu este celebrat în Calendarul universal.

51. Sf. Symachus (498-514)

La moartea lui Anastasius al II-lea, Roma s-a trezit cu doi episcopi aleşi de către cele două tabere existente în oraş. Cea ortodoxă, care dezaprobase comportarea conciliantă a lui Anastasius al II-lea faţă de Biserica din Orient, avându-l în frunte pe senatorul Faustus, l-a ales pe diaconul sard Symachus. Cealaltă tabără, doritoare să aducă o împăcare între cele două Biserici, condusă de consulul Festus, de curând întors din misiunea sa de la Constantinopol, l-a ales pe preotul paroh Laurentius. Ei au fost consacraţi în

aceeaşi zi, la 22 noiembrie 498; Symachus în bazilica Lateranului, Laurentius în bazilica S. Maria Maggiore.

ty Symachus (după Platina)

Se repetă ciocnirile din anii trecuţi, într-o atmosferă de război civil, care provoacă tulburări şi încăierări în biserici şi pe străzi. Se ajunge la Ravenna, la Teodoric, şi acesta hotărăşte: va fi considerat papă cel care a fost ales primul sau care a avut un număr mai mare de voturi. În aceste condiţii, favorit este Symachus, care însă este bănuit că ar fi corupt anumite persoane de la curtea din Ravenna, capabile să influenţeze hotărârea lui Teodoric; dar, în afară de aceasta, Symachus îi convine regelui, tocmai pentru că era rău văzut de Bizanţ, şi devine astfel o unealtă aflată în mâna lui pentru a-l face pe împărat să înţeleagă că, în Italia, mai important era regele şi nu el.

Întors la Roma, Symachus a convocat la 1 martie 499, în bazilica Sf. Petru, un conciliu la care participau 72 de episcopi italieni: "V-am chemat”, spune el, "pentru a căuta o modalitate de oprire a manipulării episcopilor, a certurilor şi a mişcărilor populare, ca acelea care au avut loc cu ocazia alegerii mele”. Se stabileşte, pentru prima dată că era interzis să aibă loc tratative electorale pentru un viitor papă în timpul vieţii predecesorului şi fără cunoştinţa acestuia; mai mult, i se acordă papei dreptul de a-şi desemna el însuşi un succesor. În cazul morţii subite a unui papă, fără ca acesta să fi putut indica un succesor, "va fi consacrat acela care va întruni voturile întregului cler, sau, la limită, cel mai mare număr de voturi”. După cât se pare, laicii sunt excluşi şi apare ideea unei "majorităţi” a voturilor, în dauna "unanimităţii” dorite la timpul său de Honorius. Laurentius însuşi, prezent la conciliu, se declară de acord cu aceste hotărâri şi, practic, i se supune lui Symachus; în semn de împăcare, i se încredinţează dioceza din Nocera, în Campania.

Aceste reguli ale alegerii papei nu au avut prea mult succes, lucrurile rămânând la fel; pentru moment, laicii vor continua să aibă o anumită

importanţă, iar papii nu vor obţine niciodată dreptul de a-şi numi un succesor.

Conciliul din 499 este deosebit de important pentru istoria Romei pentru că, după semnăturile episcopilor care au aprobat decretul, avem informaţia că posturile de preoţi, *titulus*, de la bazilicile existente atunci în oraş erau în număr de 28. Împărţite pe diferitele "cartiere", erau la origine în subordinea unui singur prezbiter sau paroh, dar au fost apoi date în grija a trei sau mai mulţi preoţi, şi cel care se bucura între ei de cea mai mare autoritate era un preot-cardinal, adică principal. Separate de aceste parohii erau, apoi, cele cinci bazilici patriarhale: S. Giovanni în Laterano, S. Pietro, S. Paolo, S. Lorenzo fuori le Mura şi S. Maria Maggiore, pe care le conducea direct episcopul Romei; comunitatea lor de enoriaşi nu ea limitată doar la un cartier, ci era constituită din toţi credincioşii din oraş. De asemenea privilegii beneficiau şi bazilicile S. Sebastiano şi S. Croce di Gerusalemme care, împreună cu celelalte, formau grupul aşanumit al "celor Şapte Biserici" ale Romei şi, în Evul Mediu, erau locurile de vizitare şi rugăciune cu ocazia pelerinajelor.

După acest conciliu, Roma părea să treacă printr-o perioadă de linişte; vizita pe care Teodoric a făcut-o în oraş în anul 500 a dat o confirmare oficială a acestei stări de pace. "La intrarea sa în oraş, romanii l-au primit cu onoruri demne de un împărat şi l-au salutat cu titlul măgulitor de «noul Traian» ", după cum relatează Gregorovius. "Senatul, poporul şi clerul, în frunte cu papa, i-au ieşit în întâmpinare încă înainte de a intra în oraş şi l-au primit, se pare, la podul peste râul Aniene, sau poate la Monte Mario. Ca o dovadă de înţelepciune, regele arian s-a îndreptat imediat către bazilica Sf. Petru, unde s-a rugat la mormântul apostolului «cu mare evlavie şi ca un adevărat catolic». În fine, într-o atmosferă triumfală a intrat în centrul Romei trecând peste podul lui Hadrian".

Donaţiile făcute către biserici, reluarea jocurilor de circ şi indicaţiile date pentru restaurarea unor monumente au fost determinante pentru a intra în sufletul poporului roman: discursul pe care l-a ţinut în Forum, deşi scurt, a stârnit un entuziasm general. Roma a avut pentru o clipă iluzia că va renaşte "mare" şi în pace. Dar pacea era departe de a fi durabilă între credincioşii Romei şi, îndată ce Teodoric s-a întors la Ravenna, grupul din Senat ostil lui Symachus s-a manifestat din nou şi i-a trimis regelui o scrisoare detaliată cu

acuzaţii împotriva papei: era vinovat de a fi celebrat Paştele din anul 501 fără a respecta calendarul ecleziastic stabilit după obiceiul din Alexandria.

Era doar un pretext pentru a-l face să compară în faţa judecăţii regelui la Rimini. Şi Symachus a mers acolo, dar, când şi-a dat seama că, pe fond, acuzaţiile erau de cu totul altă natură şi se refereau la relaţii nepermise cu femei şi la risipirea bunurilor Bisericii, s-a întors în grabă la Roma. Ajuns aici, s-a simţit abandonat chiar şi de credincioşi şi, făcându-i-se frică, s-a refugiat în bazilica Sf. Petru.

Teodoric a rămas neplăcut surprins; comportarea lui Symachus i s-a părut o recunoaştere a vinovăţiei, a convocat la Roma un conciliu care să-l judece şi, ca şi cum scaunul episcopal ar fi fost deja vacant, l-a numit pe episcopul de Veneţia, Petru din Aitino, ca "Vizitator", adică un fel de regent al Bisericii din Roma. Acesta s-a aliat imediat cu grupul adversarilor lui Symachus, hotărând să-l cheme pe Laurentius de la Nocera, şi a aprobat confiscarea proprietăţilor ecleziastice pontificale.

Practic, conciliul depindea de modul în care trebuia să acţioneze Teodoric; oricum, Symachus a intervenit în prima şedinţă din mai 501 şi s-a declarat gata să se supună judecăţii, cu condiţia ca Petru din Aitino să fie îndepărtat, iar proprietăţile confiscate să-i fie restituite. Cererea, înaintată lui Teodoric, a fost respinsă de acesta. Symachus era decis, cu orice risc, să se prezinte, oricum, la a doua sesiune, programată să înceapă la 1 septembrie; dar, pe când mergea de la Sf. Petru către bazilica Sessoriana, unde se destăşura conciliul, a fost atacat de un grup de oameni înarmaţi care au ucis doi preoţi din suita sa, iar Symachus însuşi a scăpat cu greu să nu fie ucis cu pietre. Din acel moment nici n-a mai vrut să audă de conciliu.

Pe de altă parte, episcopii, după o nouă perioadă de tulburări în rândul populaţiei, s-au reunit într-un loc numit *Ad palmam*, probabil în apropiere de bazilica Sf. Petru; de data aceasta, ei au hotărât că niciunul dintre ei nu avea dreptul să-l judece pe episcopul Romei, aşa cum acceptase toată lumea, motiv pentru care acuzaţiile aduse lui Symachus nu puteau să fie judecate decât de Dumnezeu; în consecinţă tot clerul trebuia să i se supună lui.

Era evident că o asemenea hotărâre va rămâne neaplicată; în practică, duşmanii lui Symachus au învins; bisericile parohiale ale oraşului au trecut sub controlul lui Laurentius care, pentru a demonstra legitimitatea

pontificatului său, şi-a instalat propriul bust în bazilica S. Paolo, alătun de portretele în mozaic ale episcopilor precedenţi ai Romei. Symachus s-a baricadat în bazilica Sf. Petru şi, timp de patru ani, oraşul a fost scena unor acte de violenţă şi au avut loc lupte sângeroase.

Pacea s-a reinstaurat abia în 505, când Teodoric a dat ascultare, în sfârşit, dojenitor venite din partea diaconului Dioscuros din Alexandria, trimis la el de către Symachus. I-a obligat pe adversarii papei să-i restituie bisericile şi pe Laurentius, în special, să părăsească Roma; acesta s-a supus şi s-a retras într-o locuinţă din provincia protectorului său, Festus.

Schisma din sânul episcopiei romane se sfârşea astfel, dar cea cu biserica din Orient rămânea în continuare în picioare: împăratul Anastasius I se aliase acum complet cu monofiziţii şi, într-un edict, l-a tratat injurios pe Symachus, acuzându-l de maniheism şi declarând nelegitimă consacrarea sa. Papa a răspuns într-o manieră palidă; recurgând, pentru această ocazie, la autoritatea predecesorilor săi: "Respectă-l pe Dumnezeu în noi şi noi îl vom respecta pe Dumnezeu în tine. Dacă tu nu-l respecţi pe Dumnezeu, cum poţi să-i iei locul aceluia pe care-l dezonorezi? Aminteşte-ţi, împărate, de lungul şir al acelora care, încă de la începuturile creştinismului, au persecutat credinţa: ei aii căzut, dar Biserica, pe cât este de persecutată, pe atât străluceşte cu toată puterea sa”.

Symachus, în ciuda dezordinilor care au tulburat primii ani ai pontificatului său, a reuşit totuşi să înfrumuseţeze Roma cu noi construcţii, şi, poate, aşa cum observa ironic Gregorovius, "faptul că, din fericire, a scăpat din atâtea pericole, a făcut să crească râvna acestui preot cu conştiinţa nu prea curată, care, din recunoştinţă pentru sfinţii care-l apăraseră, s-a grăbit să le împodobească bisericile sau să construiască în onoarea lor, altele”.

A pus să fie construite, printre altele, bisericile S. Pancrazio de pe Gianicolo şi S. Martino ai Monti, pe locul vechiului *Titulus Equitii*, ca şi un han pentru străini la Porto, destinat pelerinilor, care veneau la Roma pe calea mării. A restaurat, de asemenea, bazilica S. Paolo, dar cel mai mult a fost preocupat de bazilica Sf. Petru; a pardosit atriumu135 cu lespezi de marmură şi a construit deasupra *cantharus***ului* un tabernacol cu coloane de porfir. În piaţa care se afla în faţa bazilicii a fost săpat un puţ, aşa cum astăzi, acolo, se află cunoscutele fântâni create de Bernini; au fost lărgite, de asemenea,

scările din faţa bazilicii şi construite clădirile de locuit, ca prim nucleu al palatului de la Vatican.

Symachus a murit la 19 iulie 514. A fost înmormântat la bazilica Sf. Petru.

52. Sf. Hormisdas (514-523)

Când, în ziua imediat următoare morţii lui Symachus, 20 iulie 514, a fost consacrat papă un diacon născut la Prosinone, Hormisdas, situaţia din comunitatea romană era calmă. Hormisdas devenise diacon după ce fusese căsătorit şi avea un fiu, Silverius, care va deveni, la rândul său, papă, un caz unic în istoria papalităţii. Hormisdas a fost ales în unanimitate, chiar dacă nu a fost desemnat de predecesorul său, Symachus; pentru moment, erau lăsate la o parte divergenţele care divizaseră până atunci oraşul.

În ceea ce priveşte Biserica din Orient, numeroşi episcopi au cerut şi au obţinut să fie readmişi în comunitatea creştină universală împreună cu Roma; practic, schisma mai exista încă doar prin voinţa împăratului Anastasius I. Într-adevăr, cât timp a mai trăit el, diferitele încercări pe care le-a făcut Hormisdas pentru a elimina toate adversităţile au fost zadarnice; abia o dată cu noul împărat Iustin au existat condiţiile propice pentru a se putea ajunge la împăcare şi la o reîntoarcere la ortodoxia credinţei, în spiritul conciliului de la Calcedon.

Sf tìormisdas (după Mistrali, Misterele Vaticanului, Milano, 1892)

Împăratul a convocat la Constantinopol un conciliu care a condamnat doctrina lui Eutyches, într-o deplină adeziune la decretele Romei şi ale lui Leon cel Mare. În plus, Iustin i-a scris papei, iugându-l să-i trimită ambasadori pentru a putea restabili unitatea religioasă.

Aceştia au fost primiţi solemn la Constantinopol şi patriarhul şi-a pus semnătura pe aşa-numita "formulă a lui Hormisdas”: "Eu consider că sfintele

biserici ale lui Dumnezeu, cea a vechii Rome şi cea a noii Rome, ca fiind una şi aceeaşi, tronul apostolului Petru şi tronul episcopal al Bizanţului drept unul şi acelaşi… Sunt de acord cu papa în propovăduirea doctrinei şi-i dojenesc pe cei pe care îi dojeneşte şi el”.

Aceasta se întâmpla la 28 martie 519; Roma învinsese, schisma luase sfârşit. 2500 de episcopi din Răsărit au semnat această formulă de adeziune faţă de Roma şi ea a rămas apoi punctul de referinţă fundamental între Bisericile Orientului şi Occidentului.

Strădania deosebită a lui Hormisdas pentru a rezolva schisma nu l-a făcut să uite totuşi de problemele creştinismului occidental şi, în special ale celui de la Roma, unde un grup de călugări solicitau cu încăpăţânare ca el să le aprobe o teză fondată pe afirmaţia "un membra al Treimii a fost răstignit”. Formula în sine nu era eretică şi circulase şi la Constantinopol, unde făcuse ca unele minţi înfierbântate să se entuziasmeze, putând da naştere foarte uşor unor interpretări eretice» Hormisdas a încercat încă de la început să calmeze spiritele, dar, în urma argumentărilor insistente ale călugărilor care voiau o aprobare oficială a tezei lor, în anul 521 a combătut-o deschis prin fraza: "Una dintre cele trei fiinţe divine a îndurat suferinţa trupească”.

După informaţia din *Liber pontificalis*, la Roma a mai avut de furcă şi cu unul dintre nenumăratele grupuri manicheiste: membrii acestuia au fost judecaţi şi condamnaţi la exilare. Cărţile lor au fost arse public în piaţa situată în faţa bazilicii S. Giovanni în Lateràno.

Hormisdas a murit la 6 august 523 şi a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

53. Sf. Ioan I (523-526)

După Hormisdas a urmat, la 13 august 523, bătrânul Ioan , născut la Tuscia; a fost un pontificat scurt, dar mai furtunos decât altele.

Tot în anul 523, împăratul Iustin a dat un edict împotriva ereticilor arieni; de fiică, mulţi dintre aceştia au abjurat, iar alţii au fost martirizaţi; unele biserici luate de la ei au fost date catolicilor. Teodoric, aflând cum erau loviţi fraţii săi întru credinţă, s-a simţit vizat şi el de edictul lui Iustin.

Furia sa, alimentată şi de convingerea că se arătase deosebit de tolerant

faţă de credinţa catolică, l-a făcut să declare că persecuţiile cărora le căzuseră pradă arienii din Orient vor fi răzbunate prin reprimarea cultului catolic din Italia. Astfel încât, ca un prim avertisment, a pus să fie demolat oratoriul Sf. Ştefan din Verona. Şi nu s-a oprit aici.

În adâncul sufletului, el bănuia că Roma uneltea de la distanţă împotriva lui; ceea ce, în parte, era chiar adevărat, la anumite niveluri, în Senat.

SJ. Ioan 1 (după Platina)

Aşa că a interzis cetăţenilor romani să poarte arme şi a început să nu mai aibă încredere nici în anturajul său. Consulul Albinus, care avusese un schimb de epistole cu Iustin, a fost acuzat de înaltă trădare; de aceeaşi acuzaţie a avut parte şi Boetius37, vinovat în realitate doar pentru că-l apărase pe consulul roman. Marele scriitor a fost condamnat la moarte şi executat; aceeaşi soartă a avut-o apoi şi şeful Senatului, Simachus, socrul lui Boetius.

"Umbrele lor acuzatoare au pătat faima nobilului rege got", observă Gregorovius. "Este posibil, desigur, aşa cum au făcut de altfel unii istorici, să fie justificată moartea lor, invocându-se raţiuni de stat: dar un om ca Boetius, cunoscut pretutindeni ça autor al *Mângâierilor filosofiei*, era un acuzator prea autoritar pentru ca moartea sa, chiar dacă a avut loc în perioada cea mai întunecată a istoriei, să nu fie considerată dreçt o barbarie".

În această furie violentă care îl cuprindea, Teodoric l-a convocat în 525 la Ravenna pe papa Ioan I şi i-a poruncit să meargă la Constantinopol împreună cu o delegaţie compusă din câţiva episcopi şi patru senatori iluştri. Misiunea pe care i-o încredinţa era aceea de a-l convinge pe Iustin să-şi retragă edictul împotriva arienilor, să le restituie bisericile şi să le permită celor care, de teamă, abjuraseră să revină la confesiunea ariană. Ioan 1 a refuzat ferm să susţină această ultimă cerere, contrară conştiinţei sale de creştin, dar, oricum, el a făcut acest drum.

Constantinopolul l-a primit cu entuziasm, nu ca pe un ambasador al lui

Teodoric, ci ca pe un conducător al creştinătăţii: era de altfel primul papă care venea în capitala imperiului din Orient. A fost condus triumfal în biserica Sf. Sofia, unde a celebrat Paştele din acel an. În ce priveşte reuşita misiunii sale, el a reuşit să-l mulţumească oarecum pe Teodoric, care totuşi nu s-a simţit pe deplin satisfăcut pentru că Ioan nici măcar nu prezentase cererea referitoare la permisiunea ca arienii nou-convertiţi să revină în erezia lor, aşa cum ceruse el înainte de plecarea papei.

Consecinţele au fost logice: membrii delegaţiei au fost Uimişi la închisoare în momentul întoarcerii la Ravenna. Ioan I a murit în închisoare, la 18 mai 526; transportat mai târziu la Roma, a fost înmormântat în zona porticului de la bazilica Sf. Petru, punându-se şi o inscripţie în versuri ca *victimă întru Cristos*.

54. Sr. Felix al IV-lea (526-530)

În atmosfera de teroare în care trăia biserica din Italia la moartea lui Ioan I, nu a existat nici cea mai mică reacţie la impunerea de către Teodoric a unui candidat propriu la tronul papal în persoana romanului Felix, născut în Sannio. Comunitatea din Roma, înspăimântată, l-a consacrat papă la 12 iulie 526 şi a fost al patrulea care a purtat acest nume.

La câteva săptămâni după aceea, la 30 august, Teodoric murea şi sfârşitul său a fost preluat de legendă în mai multe variante; de la aceea că ar fi murit cu câteva clipe înainte de a fi promulgat un decret prin care toate bisericile catolice ar fi trecut în stăpânirea arienilor până la cea care, după cum relatează Procopius, îl prezintă pe Teodoric ca victimă a unei febre subite cauzate de remuşcările pentru moartea lui Symachus, al cărui cap crezuse că-l vedea la un peşte mare, servit la un banchet; în sfârşit, a apărut şi povestea că sufletul său fusese purtat prin aer de spiritele mânioase ale lui Ioan şi al lui Symachus şi aruncat în craterul vulcanului din insula Lipari.

Sf. Felix al IV-lea (după Platina)

Felix al IV-lea n-a dat ocazie clerului să regrete că-l alesese. A întreţinut relaţii bune cu Amalasunta, regenta regelui got Atalaric, copil încă, astfel încât a obţinut un edict care îi conferea episcopului Romei dreptul de a judeca disputele dintre laici şi slujitori ai Bisericii. În baza acestuia, oricine ar fi avut un diferend cu un membru al clerului trebuia să se adreseze papei, şi numai în cazul în care acesta ar fi refuzat să se implice, procesul ar fi putut trece în competenţa autorităţii laice. După cum observă Gregorovius, "ideea acestui privilegiu poate fi considerată exceptarea clerului de la judecata laică a tribunalului şi ea va constitui în viitor baza forţei sale politice”.

În plus, Felix al IV-lea a reuşit să manevreze cu dibăcie în condiţiile existenţei în oraş a două facţiuni adverse, una care-i sprijinea pe goţi, alta pe împăratul Bizanţului. În acest sens, a fost poate în semn de omagiu faţă de Biserica din Orient faptul că papa a pus să se construiască la Roma biserica sfinţilor Cosma şi Damian, dat fiind că aceştia au fost primii sfinţi de origine orientală cărora oraşul le dedica o biserică. "A fost, poate, vorba despre un gest de politeţe diplomatică faţă de împăratul Bizanţului cu care Biserica romană menţinea în acele vremuri relaţB prieteneşti, observă acelaşi Gregorovius, şi este posibil, în plus, că s-a dorit să fie măguliţi grecii de frica goţilor”.

În orice caz, Felix al IV-lea, pe timpul îndelungatei boli care, până la urmă, i-a adus moartea, a vrut să se asigure împotriva unor eventuale confruntări de după moartea sa. Gândul unei noi schisme în cadrul comunităţii de la Roma îl obseda şi din acest motiv a vrut să se prevaleze de ceea ce hotărâse Symachus la sinodul din 529, adică de posibilitatea ca un papă să-şi desemneze un succesor. Aşa s-a întâmplat că, în prezenţă clerului şi a Senatului, i-a încredinţat însemnele puterii pontificale arhidiaconului Bonifaciu, numindu-l prin aceasta succesorul său; a comunicat credincioşilor această hotărâre a sa, punând câte un anunţ fia fiecare biserică parohială din Roma şi ameninţând cu excomunicarea pe cei care ar fi tulburat liniştea Bisericii.

Senatul a ameninţat şi el cu confiscarea bunurilor şi cu exilarea pe oricine ar fi provocat agitaţie cu caracter electoral atâta timp cât papa trăia încă.

Un mare eveniment al acestor ani a fost şi răspândirea în Italia a călugăriei, datorită Sf. Benedict de Norcia (Nursia); la Montecassino, acesta a întemeiat faimoasa abaţie şi a elaborat o regulă de comportare sub deviza *Ora et labora*. Adică activitate şi rugăciune, într-un spirit de înţelegere frăţească, o alternativă pozitivă spre deosebire de violenţa existentă în mediul social şi ecleziastic din acele timpuri. Pe baza acestei reguli, care a făcut prozeliţi în toată peninsula, mănăstirea, este adevărat, devine în general un centru al rugăciunii, dar şi un nucleu al organizării economice şi culturale, pe deplin caracteristic pentru o perioadă îndelungată din Evul Mediu.

Felix al IV-lea a murit, înainte de a putea înţelege măreaţa semnificaţie pe care a căpătat-o călugăria, la 22 septembrie 530. A fost înmormântat la bazilica Sf. Petru.

55. Bonifaciu al II-lea (530-532)

În aceeaşi zi cu moartea lui Felix al IV-lea, la 22 septembrie 530, un grup restrâns de preoţi, decis să-i respecte defunctului ultimele dorinţe, s-a grăbit să-l aleagă papă pe cel deja desemnat, arhidiaconul roman Bonifaciu, consacrându-l în bazilica Lateranului. În acelaşi timp, în bazilica iulia, un grup mai numeros de preoţi şi de laici l-a consacrat ca papă pe Dioscur; erau în conflict două tabere, prima aparţinând celor care-i susţineau pe goţi şi cealaltă a adepţilor Bizanţului. Biserica din Roma era din nou pradă luptelor şi certurilor care însă din fericire, n-au durat decât 22 de zile; într-adevăr, la 14 octombrie, Dioscur a murit, aşa că schisma a luat sfârşit. Tabăra susţinătorilor Bizanţului a trebuit să i se supună lui Bonifaciu.

Bonifaciu al II-lea (după Platina)

Informaţiile despre acest papă sunt puţine; cea mai mare preocupare a sa pare să fi fost aceea de a-şi găsi un succesor. După ce a fost recunoscut ca pontif legitim chiar şi de către preoţii care-l susţineau pe Dioscur, i-a obligat

imediat să semneze un document prin care recunoşteau că încălcaseră decretul lui Felix al IV-lea şi promiteau că nu vor mai face niciodată aşa ceva. În acelaşi timp, a emis o sentinţă de condamnare a lui Dioscur. Apoi a reunit un conciliu în bazilica Sf. Petru, şi în acest cadru a prezentat un decret, prin care îl numea ca succesor al său pe diaconul roman Virgilius: i-a obligat pe toţi preoţii din comunitatea romană să semneze şi să jure în acest sens.

În această fază, este posibil să fi existat o reacţie din partea Senatului şi a Curţii de la Ravenna, pentru că, la puţin timp după aceea, a avut loc un al doilea conciliu, la cane a participat şi Senatul, prin reprezentanţii săi, prilej cu care trebuia pus în discuţie procedeul folosit de Bonifaciu; după cât se pare, papa a recunoscut că nu avusese dreptate sau, cel puţin, şi-a dat seama că abuzase de puterea sa, pentru că, atunci când adunarea era în plină desfăşurare, a ars decretul şi a evitat astfel să fie judecat.

Întâmplarea a fost un prilej pentru a scoate la lumină faptele de corupţie pe care le comiseseră laicii cu ocazia alegerii lui Dioscur şi Senatul a avut grijă să emită o lege prin care interzicea membrilor săi orice cadou sau acceptare de bani pentru a obţine alegerea unuia sau altuia dintre candidaţi; decretul a fost trimis spre luare la cunoştinţă întregului cler din Roma. Prin acest document apare clar cât de frecventă era simonia38 în anumite cazuri; el suna de asemenea şi ca un îndemn adresat clericilor de către laici de a nu se lăsa implicaţi într-un comportament care nu era demn de persoana unui slujitor al bisericii.

Bonifaciu al II-lea a murit la 17 octombrie 532 şi a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru; a fost primul papă care nu a mai fost declarat sfânt Acesta a fost preţul abuzului de putere comis de el.

Supuse aprobării lui şi deliberările din concilii, prin care acestea, sub anumite aspecte, se substituiseră autorităţii imperiale: prin urmare, nu era un lucru de mirare că anumiţi slujitori ai bisericii, pentru a-i corupe pe senatorii cei mai influenţi, ajungeau să vândă bunuri ale Bisericii.

Decretul emis de Senat în timpul pontificatului lui Bonifaciu al 11-lea, cu scopul denunţării unei asemenea situaţii, însemna o lecţie morală umilitoare a autorităţii laice către cea clericală. Regele Atalaric a aprobat acel decret senatorial îndată ce a fost ales pentru tronul pontifical un preot umil de la biserica S. Clemente, pe nume Mercurius sau Mercurialus. Numele său nu a

părut totuşi potrivit cu înalta demnitate, astfel încât el a fost primul episcop al Romei, care, după alegere, şi-a schimbat numele. Şi a devenit Ioan al II-lea; a fost consacrat la 2 ianuarie 533.

Atalaric i-a trimis lui Ioan o scrisoare în care, pe de o parte, aproba decretul şi lăuda libertatea de alegere a clerului şi a poporului roman în desemnarea cù demnitate a unui papă, iar pe de altă parte sublinia că se ţinea rezervat în ceea ce privea confirmarea şi punea la dispoziţia demnitarilor imperiali o sumă de bani considerabilă cu care să fie procurate voturile pentru candidatul selecţionat de ei.

Ioan al lï-lea (după Platina)

Într-adevăr, "dacă vor interveni certuri între clerici şi laici din cauza unor alegeri şi conflictul ar ajunge în faţa tribunalului, el ordona ca, pentru cheltuieli rezultate din aceste conflicte, fiind vorba despre episcopul Romei, nu se puteau folosi mai mult decât trei mii de scuzi”.

Cum s-ar spune, lăsând simonia la o parte, banii erau întotdeauna importanţi, dat fiind că era stabilit dinainte un "fond de cheltuieli” provenind din rezerva regală.

Este clar că ordinul trimis către prefectul Romei, Salvontius, de a sculpta în marmură fie edictul imperial, fie decretul Senatului, pentru a fi expuse pe faţada bazilicii Sf. Petru, nu putea dezamorsa definitiv situaţia: ar fi fost o iluzie.

În 534, în plus, Atalaric murea; mama sa, Amalasunta, pentru a salva regatul goţilor, se căsătorea cu vărul său, Teodat, care îi era un adversar declarat. Un climat de nesiguranţă domnea peste Italia.

Din Orient, noul împărat Iustinian şi-a făcut auzit glasul, pentru moment în probleme de credinţă, ţinând să-i dovedească papei propria sa ortodoxie. A făcut aceasta dând un edict în care-şi expunea doctrina despre Treime, conform dogmelor catolice, care nu putea să nu primească aprobarea Romei şi, în plus, a trimis prin soli daruri preţioase pentru bazilica Sf. Petru. Roma se

pregătea să intre pe orbita Bizanţului.

Ioan al II-lea a murit la 8 mai 535 şi a fost îngropat în bazilica Sf. Petru.

Generalul său, Belizarie, debarca în anul 535 în Sicilia şi o cucerea; el se îndrepta hotărât către Peninsulă.

Teodat, incapabil să se opună militar, a încercat să-i încetinească înaintarea, trimiţând la Constantinopol o solie încredinţată papei, prin care să-l convingă pe împărat să renunţe la intenţiile sale. Agapet nu s-a supus de bunăvoie ordinului de a pomi la drum; înainte de toate, neavând bani pentru a plăti cheltuielile de călătorie, a fost obligat să amaneteze veşmintele sfinte ale Sf. Petru.

Ajuns la Consantinopol, a fost primit cu onoruri solemne care îi fuseseră anterior rezervate şi lui Ioan I; dar, oricât a fost de bine primit, el nu a reuşit să-l convingă pe Iustinian să renunţe la campania în Italia; împăratul se pregătea chiar pentru o acţiune şi mai hotărâtă.

Papa a obţinut un succes doar în problemele religioase care au fost totuşi abordate; nu a vrut să colaboreze cu patriarhul Antim, aflat sub protecţia împărătesei Teodora şi înclinat în secret, ca şi ea, către monofizitism. A reuşit să pună în locul lui pe Menas, un călugăr de a cărui dreaptă credinţă era sigur şi l-a consacrat solemn el însuşi în martie 536.

Apoi, Agapet s-a îmbolnăvit şi a murit la Constantinopol la 22 aprilie 536; corpul său a fost transportat la Roma şi înmormântat în bazilica Sf. Petru.

58. Sf. Silverius I (536-537)

Vestea morţii lui Agapet, survenită la Constantinopol, a ajuns la Roma,

unde regele got Teodat aştepta în zadar un rezultat favorabil al soliei sale pe lângă împărat; el a impus în mare grabă alegerea subdiaconului din Campania, Silverius, şi chiar şi acea parte a clerului care nu aproba această alegere s-a văzut obligat s-o accepte. A fost consacrat la 1 iunie 536.

Regatul got se afla la apusul său; Teodat era înlăturat de pe tron de către soldaţii săi şi asasinat în timp ce se refugia la Roma. Noul rege, Vitiges, a considerat oportun să se retragă cu grosul armatei la Ravenna pentru a pregăti o ofensivă mai eficientă împotriva lui Belizarie, care ajunsese deja la Napoli. Silverius a sfătuit Senatul să nu încerce o rezistenţă inutilă în faţa bizantinilor şi s-a gândit chiar să-l cheme pe Belizarie la Roma: acesta intra în oraş prin poarta Asinaria în noaptea de 9 spre 10 decembrie 536, în timp ce ultima unitate din garnizoana gotă ieşea prin poarta Flaminia.

Roma revenea din nou pe orbita imperială: "Belizarie s-a instalat pe colina Pincio, de unde", după cum relatează Procopius, "după ce a aruncat o privire asupra oraşului încă plin cu toate vechile monumente, a poruncit imediat sa se înceapă aprovizionarea lui şi să se treacă de îndată la restaurarea şi fortificarea zidurilor". Vitiges se va întoarce cât de curând posibil pentru a încerca să recucerească oraşul. Şi, într-adevăr, regele got a sosit în primele zile din martie 537 cu 150 000 de oameni şi a supus oraşul unui asediu care va dura timp de un an. În spatele zidurilor se comitea o nedreptate ruşinoasă faţă de papă, condusă de la distanţă de soţia lui Iustinian, Teodora, care dorea să fie ales din nou monofizitul Antim ca patriarh al Constantinopolului. Ştiind că Silverius era de neclintit pe linia de conduită iniţiată de Agapet I, împărăteasa conta mult pe influenţa sa eretică asupra diaconului roman Vigilius, fost nunţiu apostolic la Bizanţ şi desemnat la vremea sa de Bonifaciu al II-lea ca succesor al său. Acesta era într-adevăr, înclinat să-i îndeplinească Teodorei dorinţele, dacă ar fi obţinut până la urmă desemnarea ca papă.

El a sosit la Roma cu un plan foarte precis. Ajutat de Antonina, soţia lui Belizarie, a reuşit să facă drept autentice nişte false scrisori ale lui Silverius către Vitiges, în care papa cerea intervenţia regelui got pentru a elibera Roma de bizantini. Simţindu-se în pericol, Silverius s-a refugiat în biserica Sf. Sabina de pe colina Aventinului, dar Belizarie l-a convocat la reşedinţa sa de pe Pincio pentru a-i cere să se dezvinovăţească. Ajuns acolo, Silverius a fost introdus,

împreună cu Vigilius, care, în aparenţă, se arăta gata să-l ajute în acele momente tragice, în una dintre camerele din interior, unde Antonina se afla lungită pe un pat cu Belizarie aşezat la picioarele ei. Femeia l-a copleşii cu insulte pe papă, iar Belizarie nu a vrut să accepte dezvinovăţirile lui Silverius; a chemat înăuntru un subdiacon, pe nume Ioan , care, când papa a fost dus în camera alăturată, i-a smuls patrafirul, l-a dezbrăcat de veşmintele episcopale şi l-a pus să îmbrace o rasă călugărească. În acelaşi timp, un alt diacon, Sirius, anunţa clerul că papa fusese judecat ca vinovat şi era destituit; Belizarieâl trimitea, retrogradat acum la rangul de simplu călugăr, la Pataros, în Licia. În ziua de 29 a aceleiaşi luni, clerul, sub presiunea lui Belizarie, îl alegea ca papă pe Vigilius; complotul urzit de Teodora îşi atinsese scopul.

Silverius a fost apărat de episcopul de Pataros care a făcut plângere la Iustinian; a obţinut de la acesta ca fostul papă să fie trimis la Roma pentru a fi judecat din nou. Dar Belizarie, presat mereu de Vitiges, a tras de timp şi s-a opus reîntoarcerii sale; Silverius a fost dus în insula Palmaria supravegheat de doi uimişi ai lui Vigilius, şi a rămas acolo, ca prizonier, până la moartea sa, cane a survenit probabil la 11 noiembrie 537. A fost îngropat chiar în acea insulă.

59. Vigilius (537-555)

Diaconul Vigilius, un roman dintr-o familie nobilă, râvnea, încă din anul 531, la tronul episcopal al Romei, de când Bonifaciu al II-lea îl desemnase ca succesor al său. Nu i se realizase acest vis, pentru că, atunci, în faţa opoziţiei hotărâte a clerului, papa considerase mai nimerit să renunţe. A trebuit să se consoleze cu funcţia de apocrisar40 pontifical la Constantinopol, dar nici cu aceasta nu a fost în pierdere; la curtea lui Iustinian şi-a făcut prieteni puternici, cei mai importanţi fiind împărăteasa Teodora şi soţia lui Belizarie, Antonina.

Era de fapt un grup mai mare de persoane foarte apropiate de erezia lui Eutyches şi dornice să vadă anulată ortodoxia impusă prin conciliul de la Calcedon. Vigilius le-a făcut jocul, lăsându-i să creadă că, dacă ar fi fost ales papă, ar fi pus în practică aceste aşteptări; dar, ambiţios cum era, a dat desigur şi unele asigurări concrete în acest sens. În acest sens, i s-ar putea

atribui ca apocrifă o scrisoare a lui către episcopii monofiziţi în care refuza să recunoască doctrina dublei naturi a lui Cristos şi recomanda să se păstreze secretul asupra unor idei ale sale pentru ca să-şi poată realiza mai sigur intenţiile în momentul când va deveni papă.

Împărăteasa a acţionat imediat ce s-a ivit o ocazie potrivită, adică atunci când Belizarie a sosit la Roma. Demiterea brutală a papei Silverius a fost pur şi simplu un abuz, o maşinaţie sub semnul corupţiei, având ca autoare două femei fără scrupule, şi al simoniei. Vigilius s-a arătat dispus să-i ofere bani lui Belizarie, pentru ca acesta să acţioneze hotărât şi autoritar; generalul l-a demis pe Silverius şi, la 29 martie 537, a făcut ca noul papă să fie consacrat de Senat şi de un cler înspăimântat.

Dar Vigilius, pentru a putea fi recunoscut ca legitim de întregul cler, a trebuit să aştepte să moară Silverius, lucru care s-a întâmplat probabil la 11 noiembrie în acelaşi an. Acesta a fost probabil doborât de chinurile şi umilinţele îndurate şi este greu să credem că sfârşitul său nu a fost chiar grăbit, prizonier cum era, pe insula Palmaria, şi păzit de cei doi slujitori ai lui Vigilius. *Uber pontificalis* scrie că, din ordinul acestuia, ar fi fost lăsat chiar să moară de foame. Procopius ne dă chiar şi numele asasinului, Eugenius, dar ca ucigaş plătit de Antonina: în orice caz, Vigilius ar putea fi acuzat cel puţin de "complicitate la crimă". Prin urmare, el a devenit papă prin simonie şi asasinat: a fost un "ticălos", spune Gregorovius. Mai simplu spus, el face parte din seria aceea de papi care şi-au vândut sufletul pentru a ajunge la vârful autorităţii ecleziastice, adică acolo unde ei nu vedeau altceva decât puterea.

În primii ani ai pontificatului său, a arătat că se căieşte şi a crezut că poate scăpa nepedepsit de cei care-l ajutaseră să ajungă pe culmile puterii. "Cândva am spus lucruri rele şi am fost imprudent; acum nu mai pot în niciun fel să-ţi îndeplinesc dorinţa de a pune capăt exilului acelui eretic", a scris el într-o scrisoare către Teodora, care îi poruncea să respecte înţelegerile şi să-şi ţină promisiunea făcută ca, odată ajuns papă, să-l recheme ca patriarh al Constantinopolului pe monofizitul Antim. "Oricât de nedemn m-aş considera,

sunt totuşi reprezentantul preafericitului apostol Petru, ridicat la demnitatea venerabililor mei precedesori, Silverius şi Agapet, care l-au condamnatul trecut pe Antim”.

Nu era răspunsul la care se aştepta Teodora; şi o femeie ca ea nu era obişnuită să fie tratată astfel. Fusese înşelată şi urma să se răzbune la prima ocazie; aceasta a apărut în anul 543, când soţul său, îndemnat sau nu chiar de ea, a dat un decret de condamnare a celor "Trei Capitole”, nume care era dat scrierilor lui Teodoras din Mopsuestia şi Teodoret din Cir, ca şi unei scrisori a lui Ibas din Edessa. Era de fapt un decret împotriva conciliului de la Calcedon, care le recunoscuse ortodoxia41 atât a lui Teodoret cât şi a lui Ibas.

Episcopii din Orient i s-au supus; patriarhul de Constantinopol, Menas, a ridicat problema unei necesare aprobări din partea Romei; nunţiul apostolic Stefanus a condamnat comportamentul său. Lustinian şi-a dat seama că totul depindea de Vigilius, dar era decis să rezolve această problemă, fiind în joc autoritatea sa de legiuitor ecleziastic. Astfel încât, îndemnat probabil de Teodora, a poruncit ca papa să fie adus la Constantinopol pentru a aproba decretul său. Vigilius a fost obligat să-şi părăsească reşedinţa la 22 noiembrie 545; a fost un adevărat *blitzf2* bizantin. Trupele imperiale, conduse de Antim, au ocupat cartierul Trastevere, înconjurând biserica Sf. Cecilia, unde papa tocmai ţinea o slujbă. Antim şi-a făcut loc prin mulţime şi, ajuns în faţa altarului, l-a somat pe Vigilius să-l urmeze la o corabie care aştepta ancorată pe Tibru: împăratul îi ordona să se prezinte la Constantinopol.

Nu s-a manifestat nicio rezistenţă; romanii au asistat la plecarea aceea neaşteptată a episcopului lor, mai mult, nici nu ştiau ce anume o provocase. Unii cereau binecuvântarea; alţii, cei mai mulţi, îl înjurau şi aruncau cu pietre în el. Pentru aceştia din urmă, plecarea era o fugă din faţa pericolului care ameninţa oraşul, acela al unui alt asediu din partea noului rege got Totila, având în vedere că Belizarie se afla la Ravenna. Vigilius părăsea oraşul, adică pleca să trăiască liniştit la Constantinopol şi ei, înfometaţi şi revoltaţi de nepăsarea lui, îl blestemau cu toată ura lor: "Să mori de foame! Să ai parte de tot răul pe care ni l-ai făcut nouă!”

Vigilius s-a gândit să răspundă acestor blesteme printr-un act de caritate care l-ar fi putut face să recâştige de la distanţă sufletul poporului său; când, în drumul său, a făcut o escală în Sicilia, s-a îngrijit să trimită la

Roma câteva corăbii încărcate cu mari cantităţi de grâu de pe bogatele moşii din insulă, care aparţineau bisericii. Dar intenţia sa nu s-a realizat. Acel "mesaj” care, cu siguranţă, l-ar fi reabilitat în ochii concitadinilor săi, nu a ajuns la destinaţie; goţii l-au interceptat la gura de vărsare a Tibrului în mare şi au profitat bucuroşi de el. Vigilius nu va mai avea alte ocazii de acest fel. Se va întoarce la Roma sub formă de cadavru, zece ani mai târziu, fără să se fi reabilitat ca suveran pontif.

A ajuns la Constantinopol în ianuarie 547 şi a fost primit cu onorurile obişnuite cu care fuseseră primiţi şi predecesorii săi; a fost şi îmbrăţişarea lui Iustinian şi slujba solemnă în Sf. Sofia. Vigilius a fost găzduit în palatul Placidiei, reşedinţa oficială a nunţiului apostolic. Toate acestea nu erau însă decât o înscenare; în realitate, papa se afla la Constantinopol cu regim de "domiciliu obligatoriu”: "Mă ţineţi prizonier pe mine, a spus el, dar nu veţi reuşi să-l ţineţi prizonier pe apostolul Petru”. O frază care ne-ar putea oferi imaginea unei. Depline demnităţi, a unui papă decis să susţină condamnarea lui Menas transmisă prin apocrisarui său, Stefanus, şi nu să semneze decretul imperial.

Dar izolarea în care va trăi la Constantinopol va fi determinantă pentru a-l face să revină la gânduri mai bune. Fără a avea la dispoziţie informaţii exacte despre ce se întâmpla în Occident şi despre împotrivirea episcopilor faţă de edict, avându-i înjur numai pe episcopii din Orient, în frunte cu Menas, cu toţii dornici să-i insufle gânduri eretice, în spiritul bunăvoinţei imperiale care inspirase decretul, Vigilius a suferit un fel de spălare a creierului, devenind astfel incapabil să mai reziste la presiunile curţii. Aşa încât le scrie în mare secret lui Iustinian şi Teodorei, cedând insistenţelor acestora şi este de acord cu condamnarea celor "Trei capitole”.

Cu ocazia Paştelui din 548, pe 11 aprilie, a trimis patriarhului Menas un document numit *Iudicatum*, în care se declară de acord cu condamnarea, chiar dacă îşi menţine încrederea în autoritatea de la Calcedon; o formulă de compromis, care dă satisfacţie împăratului şi Teodorei, care va muri la scurt timp după aceea, dar dă naştere unei reacţii logice a episcopilor din Occident. Cei din Italia, Dalmaţia şi Illyricum resping decretul; din Africa soseşte chiar o excomunicare a papei.

Vigilius şi-a traficat din nou misiunea sa pontificală, dar prin aceste

manevre nu mai poate fi crezut de nimeni. Într-un prim moment, el consideră că, poate, ar fi mai important să dea satisfacţie întâi puterii imperiale şi nu celei episcopale. Apoi se răzgândeşte.

Îşi retrage *Iudicatum* şi-i propune împăratului să convoace un conciliu ecumenic; Iustinian s-a săturat de toate aceste schimbări de poziţie din partea papei şi dă un nou decret de condamnare a celor "Trei Capitole", care primeşte adeziunea episcopilor din Orient. Vigilius are curajul să-l excomunice şi împăratul, în faţa acestui neaşteptat comportament ferm al papei, plănuieşte arestarea şi demiterea lui. Suntem în august

551. Vigilius se refugiază împreună cu suita sa, din care face parte şi episcopul de Milano, Datius, în bazilica S. Pietro în Ormisda; în timp ce oficia slujba, apar gărzile imperiale. Se creează învălmăşeală, credincioşii se încaieră cu gărzile; ei îl apără pe papă de sacrilegiul ultrajului. Până la urmă este asigurată siguranţa persoanei sale printr-un angajament solemn din partea gărzilor. Vigilius şi Datius se întorc la palatul Placidia, dar este acelaşi "domiciliu obligatoriu".

În noaptea de 23 decembrie 551, evadează cu peripeţii, coborând pe o fereastră şi ajungând pe mare la Calcedon. De acolo, la 2 februarie

552, papa dă o enciclică pentru toată lumea creştină, în care descrie persecuţiile suferite din partea acelui nou "Diocleţian", care este Iustinian, şi declară ataşamentul său ferm faţă de credinţa ortodoxă. Se arată plin de curaj şi îl susţine şi diaconul Pelagius, întors de la Roma, unde Narses, care l-a înlocuit pe Belizarie, l-a învins pe Totila. Iustinian paie să aibă intenţii mai bune; se arată umil, i-l trimite pe Belizarie ca ambasador şi negociator al păcii, promite garanţii.

Vigilius se întoarce la Constantinopol şi propune convocarea conciliului în Italia. Iustinian nu poate fi convins şi vrea ca el să aibă loc la Constantinopol; atunci, papa decide să nu participe, este bolnav de calculoză43, dar, de fapt, pentru că doar puţini dintre episcopii occidentali sunt de acord cu acest conciliu, nu vrea să conducă o adunare manipulată de către împărat. Conciliul se reuneşte totuşi la 5 mai 553, sub conducerea patriarhului Eutychius, care era succesorul lui Menas, mort cu un an înainte;

se înregistrează o condamnare unanimă a celor "Trei Capitole”.

Vigilius îi trimite lui Iustinian un *Constitutum*, compus în mare parte de diaconul Pelagius, prin care consideră nulă orice condamnare a celor "Trei Capitole”, exprimată în conciliu. Împăratul respinge acest document şi le porunceşte preoţilor participanţi la conciliu să şteargă numele lui Vigilius din *Dipticele* tuturor bisericilor imperiale. Şi nu se opreşte aici: îi trimite în închisoare pe diaconii papei, Pelagius şi Saipatus. Îl izolează definitiv pe Vigilius, obligându-l din nou să capituleze.

Într-adevăr, acesta, singur acum, bolnav, prea slăbit pentru a face faţă unui martiriu, conştient de ameninţarea unei destituiri, retractează totul. La 8 decembrie 553, îi scrie patriarhului Eutychios o scrisoare în care îşi manifestă adeziunea faţă de decizia conciliului şi, într-un al doilea *Constitutum*, din 23 februarie 553, încearcă să explice motivele care l-au dus la condamnarea celor "Trei Capitole”. Este însă, în mod clar, foarte puţin convingător.

Vigilius a ajuns astfel în punctul cel mai de jos, demonstrând că nu este demn de misiunea sa şi este adevărat ceea ce spune Seppelt; acestui papă i-au lipsit "fermitatea şi tăria de caracter necesare unui înalt demnitar, care este aşezat pe un tron atât de important ca al său: fermitate şi tărie de caracter care i-au caracterizat pe mulţi dintre înaintaşii şi urmaşii săi. Nu avea stofa unui om care să devină martir pentru propriile convingeri, şi lipsa măreţiei de spirit necesare aceluia care îndeplinea o misiune atât de aleasă i-a fost imputată ca o vină”.

Comportamentul său de aservire faţă de împărat i-a adus o palidă satisfacţie prin *Pragmatica Sancţiune*, emisă de Iustinian la 13 august 554. Prin ea, papa era inclus în cadrul administraţiei bizantine a Italiei, prin acordarea pentru episcopi a unei forme de administrare care le întărea autoritatea faţă de funcţionarii statului şi trebuia să ducă la creşterea puterii temporale a papalităţii.

Cu siguranţă, acest "cadou” din partea împăratului nu anulează şi nici nu justifică comportarea reprobabilă a lui Vigilius; mai mult, este o confirmare indirectă a modului în care acest papă a sacrificat autoritatea religioasă, pe care ar fi trebuit s-o apere chiar şi cu preţul vieţii, în schimbul unei puteri iluzorii, în numele căreia nu a ezitat să-şi păteze conştiinţa prin simonie şi asasinat.

Înainte de toate, trebuie să avem în vedere că, prin această *Pragmatică Sancţiune*, alegerea papei, dat fiind contextul juridico-administrativ în care acţiona pontiful, trebuia să fie confirmată de împărat pentru a deveni efectiv validă.

Evident, Vigilius, după această capitulare necondiţionată, a fost liber să se întoarcă la Roma; n-a mai reuşit însă să ajungă acolo. Moartea l-a lovit la Siracuza la 7 iunie 555 şi a fost înmormântat în cimitirul Priscilla din Roma, unde trupul său a fost transportat. La Roma, nu va apărea amintit în nicio inscripţie de cult bisericesc, cu excepţia unui text în versuri, pus de el la catacombele Sf. Petru şi Marcellinus în care deplângea distrugerea de către goţi a bisericilor şi a cimitirelor.

60. Pelagius I (556-561)

În privinţa succesorului lui Vigilius, clerul roman şi-a arătat preferinţa pentru alegerea unui preot pe nume Mareas, dar moartea acestuia, în august 555, a făcut ca alegerea să se oprească asupra diaconului Pelagius.

Bărbat cu calităţi indiscutabile, îl însoţise pe Agapet la Constantinopol şi rămăsese acolo ca apocrisar al lui Vigilius. Când acesta a trebuit să părăsească Roma, Pelagius rămăsese ca locţiitor în timpul asediului lui Totila, din toamna lui 545, până la 17 decembrie 546, zi în care regele got a reuşit să intre în oraşul aproape pustiu. Pelagius încercase mai întâi să meargă pe calea unui armistiţiu, ducându-se să trateze cu regele got în tabăra acestuia; l-a aşteptat apoi în uşa bazilicii Sf. Petru şi, când l-a văzut rugându-sb în genunchi la mormântul celui dintâi dintre apostoli, l-a implorat să cruţe viaţa romanilor. A obţinut aceasta, dar oraşul a fost totuşi jefuit, deşi prada era foarte redusă, pentru că bogăţia templelor păgâne şi a caselor nobililor era de mult doar o amintire.

Prin comportarea sa, Pelagius menţinuse lotuşi prestigiul tronului episcopal al Romei, dat fiind că Vigilius, chiar dacă obligat de Iustinian,

Pelagius l (după Piaibm)

Îl părăsise pentru a merge în Bizanţ. Actualul papă se arătase mândru şi credincios principiilor sale şi atunci când, întors la Constantinopol, insistase pe lângă Vigilius ca acesta să reziste presiunilor lui Iustinian şi să apere în continuare ortodoxia conciliului de Calcedon. Aceasta l-a costat închisoarea; dar şi de acolo a continuat să-şi susţină ideile, şi, într-o scriere în şase volume asupra celor "Trei Capitole", se opusese decretului lui Iustinian şi conciliului de la Constantinopol din 553, care le condamna, blestemându-l pe papa Vigilius care, în 554, aprobase hotărârile acelui conciliu şi acuzându-l de a fi nestatornic şi venal.

Pelagius apărea deci ca un om dintr-o bucată, destinat să devină un adevărat papă, dacă ar fi reuşit să iasă din închisoare şi să ajungă pe tronul pontifical.

Apoi, după moartea lui Vigilius, eliberat din închisoare şi întors la Roma, iată-l revizuindu-şi poziţia: condamnă cele "Trei Capitole", şi se declară de acord cu concilini de la Constantinopol. O bruscă schimbare la faţă, care a fost criticată deschis, atunci când Pelagius a fost sprijinit de Iustinian pentru a fi numit papă şi a fost consacrat ca atare la 16 aprilie 556, într-o Romă care intrase de-acum pe orbita imperiului bizantin.

"Este greu de afirmat dacă această schimbare de opinii era total sau doar în parte datorată gândului că, doar prin cedare, speranţele pe care le nutrea se puteau împlini", observa Seppelt. În rest, aşa cum preciza Duchesne, "lucrurile se schimbaseră în acel moment; aceasta pentru că, dată fiind aprobarea de către Vigilius a sinodului din 553, aceste era ecumenic şi toţi creştinii trebuiau să i se supună".

Cu toate acestea, zvonul că Pelagius era tipul obişnuit al omului care una zicea şi alta făcea s-a răspândit peste tot, astfel încât noul papă, chiar în ziua consacrării sale, în faţa protestelor venite din Africa şi din Iliria, a făcut o profesiune solemnă de credinţă, declarându-şi adeziunea la cele patru concilii ecumenice şi, în special, la cel de la Calcedon. Ca urmare, în cele opt zile sfinte de după Paşti, deoarece o parte din cler şi din nobilime refuza să fie împărtăşită de el, considerându-l de-a dreptul vinovat de moartea lui Vigilius, Pelagius a proclamat o procesiune solemnă. Alături de protectorul său

imperial, generalul Narses, guvernatorul Italiei, în mijlocul cântărilor bisericeşti, a mers de la bazilica S. Pancrazio la cea a Sf. Petru; ajuns aici, s-a urcat în amvon şi, cu mâna pe Evanghelie, a jurat solemn că era nevinovat de crima pentru care era acuzat. Dar lucrurile nu s-au oprit aici.

O puternică dezaprobare a alegerii sale venea din Calia, care, acum, era teritoriul francilor convertiţi la creştinism şi regele acestora, Childebert, i-a cerut papei o declaraţie de credinţă, conformă cu principiile de la Calcedon şi cu scrierile lui Leon cel Mare. Răspunsul punea în lumină modul în care toate polemicile apăruseră din probleme tipic "orientale” şi nu atât de importante încât să afecteze unitatea Bisericii.

"Problemele de credinţă, preciza papa, nu au fost tratate în Orient; din acest punct de vedere, Biserica, de la moartea Teodorei, mulţumită lui Dumnezeu, nu mai are de ce să se teamă. S-a discutat aprins despre unele chestiuni în afara sferei credinţei şi ar fi prea multe de spus pentru a ne opri acum asupra lor”; şi trebuie spus că Pelagius spunea câteva minciuni, sau, cel puţin, era în afară de subiect. Afirma apoi cu toată fermitatea: "Noi aruncăm anatema asupra tuturor acelora care, fie şi cu o silabă sau cu un cuvânt, s-au îndepărtat sau se îndepărtează de credinţa papei Leon, care a fost aprobată solemn de conciliul de la Calcedon. Râvna noastră în credinţă şi dragostea voastră pentru umilinţă să nu se lase tulburate de niciun discurs răutăcios sau de vreo scriere nelalocul ei.”

Răutăţile însă continuau să circule, aşa că, scriindu-i arhiepiscopului Sapaud din Arles, a trebuit să se apere de acuzaţiile de "nestatornicie”, care i se adresau, ţinând să precizeze că retractările sale proveneau dintr-o analiză mai atentă a faptelor şi a împrejurărilor. Într-adevăr, el riposta: "Duşmanii mei cu siguranţă nu ştiu cât m-a costal, când cu convingerea neabătută am consimţit la acel decret salvator, şi cât am avut de suferit din partea celor care mă contraziceau din cauza uşurătăţii mele. Trebuia poate să mă înverşunez pe vecie împotriva adevărului, pentru că, din cauza neştiinţei mele, am fost, pentru scurt timp de o altă părere?” S-ar putea spune orice, dar numai convingător nu era.

Mai ales în scrisoarea către Sapaud, cerea ajutor pentru episcopia sa; Roma era ca moartă, pradă a nenumăratelor jafuri şi a unei foamete nesfârşite. Trebuiau bani şi haine pentru locuitori, "pentru că sărăcia şi

disperarea din oraş sunt atât de mari încât nici nu mai putem privi, implora el, fără durere şi îngrijorare pe acei oameni pe care, într-o vreme, îi ştiam ca nobili şi bogaţi”.

Cel ce vorbeşte astfel este episcopul Romei, omul care se ştie investit cu noi prerogative prin *Pragmatica Sancţiune* şi care, prin urmare, acţionează ca papă aşa cum acţiona cândva prin acea misiune cetăţenească îndeplinită în timpul asediului lui Totila. Activitatea lui de acum esté închinată păcii, după cum observă Saba: "Pelagius I folosea noua legislaţie bizantină în folosul Italiei, înlăturând dezordinea din actul de justiţie, atrăgând atenţia tribunalelor asupra problemelor urgente pe care episcopii le aveau cu clerul, folosind puterea laică împotriva laicilor şi episcopilor răzvrătiţi, îndreptându-i pe călugări, ajutând episcopiile cu «apărători» de încredere, pricepuţi şi loiali. Este un bun administrator, mai observă Saba, al posesiunilor şi averilor papale. Cu iscusinţă, îşi extinde controlul şi asupra posesiunilor din Galia şi din Africa; sfătuieşte, ceartă, pedepseşte şi prin preocuparea sa plină de grijă a recuperat în bună parte, sumele destinate săracilor”.

Totuşi în ciuda stării de mizerie în care trăiau romanii, Pelagius a început construcţia unei noi biserici, cea dedicată apostolilor Filip şi Iacob, terminată apoi de urmaşul său, Ioan al III-lea, şi care va fi reconstruită de Clement al XI-lea, şi dedicată Sfinţilor Apostoli.

Aşadar, într-un oraş aflat în stare de ruină încă o biserică; dar, începând de acum, această activitate devine salutară pentru Roma. După cum observă Gregorovius, "construcţia de biserici, care s-a reluat cu cel mai mare entuziasm, a devenit curând singura activitate publică din oraş şi a fost mai ales în folosul categoriilor sărace ale populaţiei care, în acest fel, au avut ce munci şi au primit salarii”. Este o realitate faptul că "Roma evolua ca o crisalidă şi se umplea de mănăstiri; ea, care fusese capitala lumii, a devenit oraşul sfânt al omenirii. Preoţi şi călugări construiau aici biserici şi mănăstiri şi dominau întreaga viaţă publică”. Roma devenea, neabătut, un oraş clerical pentru că, "dispărând acum toate interesele politice, energia vitală care le mai rămăsese romanilor se îndrepta exclusiv spre slujirea Bisericii”; aceasta "a reuşit să-i convertească la creştinism pe năvălitori şi, bine înrădăcinată şi apărată în Italia, a dus împotriva Bizanţului o luptă teologică transformată apoi într-o conduită politică prin care» devenit o bogată putere temporală,

stăpână peste Roma”.

În această perspectivă, Pelagius I a fost primul papă care s-a distins prin folosirea oportunităţilor "politice”, reuşind să-şi menţină puterea, în ciuda controverselor apărute în jurul pontificatului său, acesta fiind, evident, rodul unui compromis. N-a ieşit din aceasta complet "curat”, nu i-a convins pe toţi, cu tot efortul său de a-şi minimaliza faptele; până la urmă, a apărut o nouă schismă cu episcopiile din Milano şi Aquileia, ai căror titulari nu se considerau satisfăcuţi de dezvinovăţirile pontifului.

Ioan al III-lea (după Platina)

Schisma mai dura încă atunci când Pelagius I a murit, la 4 martie 561. A fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

61. Ioan al m-lea (561-574)

Informaţiile despre acest papă sunt puţine; fiu al lui Anastasius, un nobil roman, mai era numit şi Catelinus, fapt care, dacă acesta ar fi fost adevăratul său nume, ar duce la concluzia că, devenit papă, şi-ar fi luat, aşa cum s-a mai întâmplat în istoria papalităţii, un alt nume; a fost consacrat într-adevăr ca Ioan al III-lea. Este posibil şi ca acel nume, Catelinus, să fi fost o poreclă.

Cert este că a terminat lucrările de la biserica Sf. Filip şi Iacob, făcând-o reşedinţă de cardinal printr-o bulă care îi delimita parohia. În plus, Laurenţiu, episcop de Milano, i-a prezentat omagiul său în anul 572, făcând să înceteze schisma dintre episcopia sa şi Roma; mai rămăsese cea cu Aquileia. Evenimentul cel mai important din timpul pontificatului său a fost venirea longobarzilor în Italia, care a început cu regele Alboin în 568; ea nu a fost împiedicată de nimic pentru că în 567 Narses fusese rechemat la Constantinopol de noul împărat Iustin al II-lea.

Uber pontificalis ne transmite despre bătrânul general o poveste diferită, amintită parţial şi de Paulus Diaconus, conform căreia Narses a fugit

din Roma şi s-a dus să trăiască în Campania, refuzând să se întoarcă la Constantinopol; romanii, ameninţaţi de coşmarul unui asediu longobard, l-au convins pe Ioan al III-lea să meargă la Narses şi să-l roage să se întoarcă la Roma pentru a o apăra. Se pare că solia a avut rezultate bune; Narses s-a stabilit la Roma într-o casă de lângă un cimitir al cărui nume nu a fost stabilit cu precizie şi a asistat la consacrarea episcopilor. În realitate, Roma nu mai avea o armată bizantină stabilă şi, prin urmare, legenda ni-l prezintă pe Narses ca "ajutor al tronului papal”, iar sarcinile militare erau ca şi inexistente.

Între timp, Alboin înainta liniştit; în 569 era la Milano şi în 572 intra în Pavia, după trei ani de asediu, făcând din acest oraş capitala regalului longobard din Italia. În acelaşi an, totuşi, Alboin era asasinat de soţia sa, Rosamunda; fusese ucis şi noul rege Clefis şi timp de zece ani longobarzii au rămas fără un rege, fiind conduşi în raidurile lor de către câţiva duci. Faroald, duce de Spoleto, venea în 573 din sud spre Roma şi-şi aşeza tabăra în jurul zidurilor oraşului pentru un asediu de lungă durată. Locurile sfinte, mănăstirile şi bunurile Bisericii din întreaga peninsulă erau acum lăsate în voia soartei: "Ca o spadă scoasă din teacă, aşa năvăleau hoardele sălbatice peste noi”, îşi aminteşte Grigore cel Mare, pe atunci simplu diacon, "oamenii cădeau peste tot ca seceraţi, oraşele rămâneau pustii, satele distinse, bisericile arse, mănăstirile de călugări şi de călugăriţe erau făcute una cu pământul. Ogoarele erau pustii şi toată ţara era vlăguită şi părăsită, pentru că nimeni nu mai putea munci; şi cei mai avuţi dispăruseră şi unde cândva locuiau oameni, acum păşteau în voie animale sălbăticite”.

În această situaţie dramatică, Ioan al III-lea murea, la 13 iulie 574 şi era înmormântat în bazilica Sf. Petru.

62. Benedict I (575-579)

Datorită prezenţei longobarzilor la porţile Romei, orice mijloc de comunicare cu Constantinopolul nu mai era posibil, astfel încât a fost ales papă romanul Benedict I. Adevăratul său nume sau poreclă era, poate, Bonosius, şi se pare că el ar fi fost al treilea episcop al Romei care şi-a luat un alt nume decât cel de botez. Confirmarea imperială asupra numirii a întârziat

să vină şi consacrarea lui a avut loc abia la 2 iunie 575. Alte informaţii despre acest papă nu există, dar este sigur că a avut problemele sale cu barbarii atacatori şi cu foametea care continua să bântuie la Roma; după cum relatează *Liber pontificalis*, împăratul Iustin al 11-lea a trimis la Porto corăbii încărcate cu grâu din Egipt.

Benedict I a murit la 30 iulie 579 şi a fost înmormântat în sacristia44 bazilicii Sf. Petru.

63. Pelagius al II-lea (579-590)

Benedict I (Rev. Fabbria di S.Pietro)

Roman, fiul unui oarecare Unigildus, got de origine, a primit consacrarea la 26 noiembrie 579 fără a se mai aştepta confirmarea imperială. Starea de asediu sub care încă se mai afla Roma cu longobarzii la porţile oraşului, menţinea starea de mizerie în care trăiau locuitorii; s-au cerut ajutoare de la noul împărat din Orient, Tiberius, dar puţinele trupe trimise nu au putut să rezolve problema.

S-a reuşit mai degrabă să se plătească un mare tribut în aur ducelui de Benevento Zottus, care s-a retras către teritoriile de dincolo de Lirium şi a atacat mănăstirea de la Montecassino; călugării s-au refugiat la Roma şi au construit o mănăstire în apropiere de Lateran.

Încercuirea longobardă dădea, pentru scurt timp, un moment de răgaz; dar Pelagius al II-lea, văzând că era zadarnic să mai ceară ajutorul Bizanţului, s-a gândit că francii, credincioşi creştini, ar fi putut să-l ajute în locul împăratului. Pentru moment, era o cerere sortită eşecului, dar papa a arătat

că era un bun profet, crezând că acest popor ar fi putut să devină un apărător al Romei şi al Italiei, adică şi al papalităţii, lucru de altfel confirmat pe parcursul secolului următor.

Într-adevăr, într-o scrisoare adresată episcopului de Auxerre, el spunea: "Considerăm că Providenţa le-a dat şi regilor voştri adevărata credinţă, aceeaşi cu a suveranilor Imperiului roman, cu acest scop, ca Roma, de unde a izvorât credinţa, şi Italia întreagă să găsească în voi un bun vecin şi apărător”.

Pelagius al II-lea (Rev. Fabbrica di S. Pietro)

Schisma cu Biserica din Aquileia nu încetase; năvălirea longobardă pe teritoriile veneţiene iacea ca legăturile să devină dificil de stabilit. În plus, se răceau şi raporturile cu biserica de la Constantinopol, al cărei episcop, Ioan , instigat şi de împăratul Mauritius, se autointitula pompos ca "patriarh ecumenic”; Pelagius a protestat împotriva asumării unui asemenea titlu care aducea după sine puteri mai ample şi, chiar dacă n-a fost ascultat, a interzis adoptarea lui.

Dar, pentru Roma, nenorocirile păreau să se ţină lanţ. În 589 Tibrul s-a revărsat: "albia râului era plină de şerpi şi odată a fost văzut plutind spre mare unul enorm, asemănător cu un balaur”, îşi aminteşte Paulus Diaconus dând crezare fanteziei populare. În anul următor a venit ciuma, numită *lues inguinaria*, "moartea neagră” venea din Egipt şi a făcut ravagii printre oameni şi animale.

Despre acest flagel ne-au fost transmise scene apocaliptice: "Ciumaţii căzuţi pradă delirului credeau că aud prin aer sunete de trâmbiţă şi li se părea că-i văd cutreierând pe străzi pe demonul ciumei sau fantome care îi molipseau pe toţi cei care le ieşeau în cale.” începea să circule din nou zvonul că sfârşitul lumii se apropia. Victimă a ciumei, Pelagius al II-lea a murit la 7 februarie 590. A fost înmormântat la Sf. Petru.

64. Sf. Grigore I cel Mare (590-604)

Grigore, născut probabil în 540, aparţinea vechii familii a Anicilor, care dăduse deja Bisericii un papă, în persoana lui Felix al III-lea. Tatăl său se numea Gordianus şi mama Silvia; aveau un palat pe colina Aventinului, în vecinătatea bisericii Sf. Saba. Două mătuşi din partea tatălui, Tarsilia şi Emiliana, deveniseră călugăriţe.

Tânărul nobil era destinat carierei politice şi a primit pentru aceasta o educaţie exemplară, datorită căreia el trebuia să ajungă la cele mai înalte funcţii în stat; în 572 el devine, fiind numit de împăratul Iustin al II-lea, prefect al Romei. Mai exista încă această funcţie supremă a vechii capitale imperiale, cu funcţiuni specifice administrative şi juridice.

Dar Grigore nu era mulţumit de această funcţie, ar fi trebuit să fie chiar "dezgustat" de ea, după Gregorovius, datorită "mizeriilor politice ale Romei"; şi-a întrerupt astfel strălucita carieră politică pentru a se dedica vieţii monahale conform poruncii Sf. Benedict., JE1, care era obişnuit să treacă pe străzile oraşului în veşminte de mătase pline de pietre preţioase", notează Grigore din Tours, "a îmbrăcat rasa călugărească şi s-a consacrat slujirii Domnului".

Într-adevăr, a folosit toate bogăţiile din casa sa pentru întemeierea unor mănăstiri; prima dintre acestea s-a înălţat în curtea palatului său, pe *Clivus Scauri*, şi era dedicată apostolului Andrei; ea mai există încă lângă biserica S. Gregorio. Alte şase au fost fondate în Sicilia, unde familia sa avea mari averi.

Grigore ducea o viaţă bazată exclusiv pe rugăciune şi singurătate, sub îndrumarea spirituală a evlaviosului abate Valentin, se supunea unor frecvente posturi şi mama sa avea grijă să-i trimită în fiecare zi ceva frugal de mâncare, după cum aminteşte inscripţia de la intrarea în *Cella nova* de lângă biserica Sf. Saba:

HING COUDEE PIA MATER MITTEBAT AD CLIVUM SCAURI SCUTELLUM LEGUMINUM

Sf. Grigore cel Mare (după Platina)

Puţini au fost anii petrecuţi de Grigore în mănăstirea sa; pe atunci papă era Pelagius al II-lea, care a considerat necesar să-l pună la dispoziţia administraţiei ecleziastice pe acel călugăr care căpătase atâta experienţă în serviciul statului. L-a consacrat ca diacon, unul dintre cei şapte care administrau cele şapte zone ecleziastice ale oraşului; dar scopul lui Pelagius era altul şi anume acela de a-l trimite pe Grigore la Constantinopol pentru a cere un ajutor mai substanţial împăratului împotriva longobarzilor. Aşa s-a întâmplat că, în anul 579 Grigore a plecat în Bizanţ cu funcţia de apocrisar; va rămâne acolo până în 586. Şi-a atras prietenia unor curteni şi chiar a unor personaje influente, precum Constantina, fiica împăratului Tiberius, Teoctista şi fratele ei Mauritius, care a urcat pe tron în august 582. În esenţă, "Bizanţul a fost pentru el o şcoală de politică şi de dezbateri teologice", după cum observă Saba; "palidul călugăr roman, în mijlocul luxului de la curtea bizantină, apărea ca un reprezentant ciudat al unei civilizaţii şi al unei credinţe care la Constantinopol nu mai exercitau nicio atracţie".

Grigore l-a rugat insistent pe Maurici us să se îngrijească de nevoile Romei, care acum nu mai avea parte nici măcar de un general imperial, şi în 584 obţine să fie trimis un *dux* pe nume Gregorius şi un *magister militum*, Castorius, care au eliberat oraşul şi au încheiat cu inamicul un armistiţiu pe trei ani. Numai că armistiţiul n-a fost respectat şi Pelagius a insistat pe lângă nunţiul său pentru ca acesta să-l roage din nou pe împărat: "Noi vom fi condamnaţi la exterminare dacă Dumnezeu nu va înmuia inima preamilostivului împărat", scria printre altele papa. Dar Grigore nu a mai obţinut alte concesii, a trebuit să-şi dea seama cu tristeţe că Bizanţul nu mai avea niciun interes faţă de Roma şi salvarea ei trebuia căutată în altă parte. Este de înţeles că, în aceste condiţii, papa a apreciat că apocrisarul său nu este capabil să-şi mai continue misiunea de o asemenea dificultate. L-a rechemat la Roma, înlocuindu-l cu diaconul Laurentius, şi probabil că Grigore a fost desul de bucuros să se întoarcă la viaţa monahală; s-a reîntors în chilia sa de la mănăstirea Sf. Andrei, dornic cum era să trăiască în sărăcie şi cumpătare, gata să se supună penitenţelor celor mai dure, cum ar fi aceea de a dormi pe piatra goală cu un bolovan ca pernă.

Erau ani trişti şi întunecaţi pentru Italia: în afară de măcelurile săvârşite

de longobarzi, mai erau şi distrugerile provocate de violenţa naturii. "S-au abătut asupra regiunii Veneto, asupra Liguriei şi a altor regiuni ploi torenţiale: de pe vremea lui Noe nu se mai pomenise un asemenea potop", semnalează Paulus Diaconus; "câmpiile şi fermele s-au transformat în miaştini, iar oamenii şi animalele mureau pe capete". Şi Tibrul s-a revărsat în 589 şi a inundat o parte din oraş; "atât de puternică a fost revărsarea", adaugă Grigore din Tours, "încât construcţiile mai vechi s-au prăbuşit şi până şi grânarele Bisericii au fost distruse şi împrăştiate". Era vorba, desigur, despre vechea *Annona* urbis45 care se afla pe *ripa graeca46*.

În consecinţă s-a declanşat o epidemie teribilă de ciumă care a decimat populaţia oraşului; la 7 februarie 590 îi cădea victimă şi Pelagius al II-lea. O situaţie atât de dramatică impunea alegerea imediată a unui nou papă; alegerea s-a oprit în unanimitate asupra lui Grigore, dar umilul călugăr s-a opus din răsputeri acordării acestei demnităţi. A expediat imediat o scrisoare împăratului Mauricius îndemnându-l să nu acorde aprobarea sa, dar scrisoarea nu a ajuns la destinaţie; ea a fost înlocuită de prefectul Romei, Germanus, cu o altă scrisoare prin care se cerea, în schimb, confirmarea unei alegeri atât de potrivite.

În aşteptarea răspunsului, Grigore nu a vrut să-şi asume funcţii administrative şi acestea au fost îndeplinite de un fel de triumvirat format dintr-un preot paroh, un arhidiacon şi un *primicerius*, adică un înalt funcţionar ecleziastic cu atribuţiuni de notar. Dar Grigore nu s-a dat înapoi de la ajutorarea religioasă a comunităţii prin slujbe şi rugăciuni; într-o predică rostită la 29 august în bazilica S. Sabina i-a îndemnat pe credincioşi la penitenţă pentru a-şi putea pune din nou speranţa în Dumnezeu, rugându-se din toată inima şi a organizat o mare procesiune de trei zile, descrisă de Gregorovius pe baza cronicilor lui Paulus Diaconus şi Grigore din Tours.

"Procesiunea a fost organizată astfel: populaţia a fost împărţită după vârstă şi condiţie socială în şapte grupuri, fiecare dintre ele trebuind să se întâlnească în câte o biserică şi de acolo să se îndrepte în procesiune spre bazilica S. Maria Maggiore; clericii au pornit de la Ss. Cosma e Damiano, împreună cu preoţii din sectorul al şaselea al Romei; stareţii împreună cu călugării lor, de la Ss. Gervasio e Protasio, împreună cu credincioşii din sectorul al patrulea, iar stareţele, împreună eu călugăriţele şi cu preoţii-

parohi din sectorul întâi, de la Ss. Marcellino e Pietro. Copiii au plecat de la Ss. Giovanni e Paolo al Celio, împreună cu preoţii din sectorul al doilea, laicii împreună cu cerdincioşii din sectorul al cincilea de la S. Eufemia şi, în sfârşit, toate femeile măritate au plecat de la S. Clemente împreună cu preoţii din sectorul al treilea”. A fost un cortegiu funebru cu coruri religioase pentru Roma muribundă în mijlocul ciumei care "însoţea cortegiul şi secera oamenii, făcându-i să se prăbuşească la pământ fără viaţă; dar, pe neaşteptate, o viziune supranaturală a făcut să amuţească rugăciunile şi molipsirea. În timp ce Grigore, în fruntea procesiunii, trecea pe podul care duce la Sf. Petru, poporul l-a văzut ridicându-se pe deasupra mausoleului lui Hadrian pe arhanghelul Mihail care, în faţa ochilor uimiţi ai credincioşilor, şi-a vârât spada de flăcări la loc, în teaca sa, ca pentru a arăta că molima se terminase”.

Tocmai pentru a păstra în amintire această legendă, mausoleul lui Hadrian şi-a schimbat numele în Castel Sant’Angelo; în secolul al VlII-lea a fost construită în vârful său capela dedicată Sf. Mihail şi chiar astăzi terasa este dominată de frumoasa statuie din bronz a îngerului care-şi vâră spada la loc în teacă, a opta dintr-o serie pe care Benedict al XIV-lea a comandat-o sculptorului german Peter Werschaffelt. În legătură cu această statuie, Gregorovius subliniază că "îngerul care îşi pune spada la loc trebuie că simbolizează sarcina cea mai nobilă a preoţiei, aceea de a aduce prin activitatea sa pace lumii. Din păcate, totuşi, el nu li se potriveşte întotdeauna papilor, care uneori au uzurpat chiar şi puterea spadei”; este o observaţie polemică, venind din partea unui protestant, dar care se dovedeşte mai adevărată decât oricând.

După acea mare procesiune, a sosit într-un târziu de la Constantinopol confirmarea imperială a alegerii lui Grigore; el şi-a mărturisit din nou ezitările faţă de înalta misiune care îi era încredinţat! A încercat să scape chiar prin fugă, după cum ne povesteşte o legendă din secolul al DE-lea; plecat în taină din Roma împreună cu câţiva negustori, s-a ascuns prin pădurile din provincia Sabina. Dar romanii au pornit în căutarea lui şi un porumbel de foc, ca simbol al Sfântului Duh, sau o coloană de lumină le-au arătat locul unde se ascundea; cel ales a fost condus triumfal la bazilica Sf. Petru, unde a fost consacrat papă la 3 septembrie 590.

Este extraordinar felul în care Grigore s-a arătat deosebit de trist cu

acest prilej: "nedorind nimic de pe acest pământ şi netămându-mă de nimic, mi se părea că trăiam în vârful unui munte înalt; acum, însă, vârtejul acestei încercări m-a tras în jos, sunt târât de curentul problemelor şi mă aflu în bătaia vijeliei”. Biserica este o plută în derivă, "barca lui Petru” trebuie redresată pentru a o pune pe calea indicată de Cristos şi Grigore este unul din acei papi care nu văd în tronul pontifical "puterea”, ci călăuza spre o mântuire creştină a omenirii, convins mai ales, cum era, de apropiatul sfârşit al lumii.

Şi astfel, după cum observă Seppelt” 4h îndărătnicia cu care refuza să urce pe tronul Sf. Petru nu va trebui să se ia în seamă doar acea modestie convenţională, nu întotdeauna sinceră care se putea constata cu prilejul a nenumărate alegeri de episcopi din Evul Mediu. Tristeţea lui Grigore şi lipsa dorinţei deaaccepta această funcţie deosebit de importantă se datorau în esenţă faptului că trebuia să abandoneze pentru totdeauna viaţa solitară din mănăstire, într-o perioadă plină de tulburări care păreau să prevestească apropiatul sfârşit al lumii; sentimentele lui Grigore erau fără îndoială profunde şi corespundeau naturii sale sufleteşti, care îi mai dictase o dată să renunţe pe neaşteptate la o strălucită carieră laică”.

Grigore a "curăţat” în primul rând curia pontificală, îndepărtând mulţi laici şi diaconi de la care pornise întotdeauna simonia existentă în sediul episcopal al Romei şi dând diferite sarcini călugărilor benedictini prin care asigura în jurul său puritatea sentimentelor religioase. S-a dedicat apoi în totalitate oraşului său care, aşa cum îl descrie într-o predică, "este apăsat de o durere fără margini, este părăsit de locuitorii săi; sub atacurile duşmane, nu mai este decât un morman de ruine”. Dar, în acelaşi timp în care pronunţă ceea ce a fost denumit "necrologul Romei”, el ia şi măsuri de apărare: regele longobard Agilulf încetează în 593 asediul oraşului în schimbul plăţii unui tribut anual de cinci sute de livre de aur, acceptând şi un armistiţiu.

Bizanţul este nemulţumit; soluţia este considerată nedemnă. Grigore îi va scrie împărătesei Constantia o scrisoare justificativă exemplară: "JDe douăzeci şi şapte de ani trăim în acest oraş înconjuraţi de longobarzi. Nu este cazul aici să înşir sumele de bani pe care Biserica le-a plătit pentru ca să li se permită romanilor să poată trăi. În câteva cuvinte, este suficient să spunem că evlavioşii împăraţi au la Ravenna, pe lângă oastea cea mai importantă a Italiei, un capelan care are în grijă asigurarea cheltuielilor zilnice; aici, la Roma, eu

sunt acest capelan. Fără a mai pune la socoteală că această Biserică trebuie să mai susţină şi clerici, mănăstiri, săraci şi populaţie”.

Este evident că, prin acest mod de a acţiona, papalitatea ia locul unui "Stat” şubred cum era cel bizantin din Italia acelor timpuri: într-un oraş în care Senatul practic nici nu mai există, papa devine un conducător recunoscut în mod tacit, dar sfera sa de acţiune ar putea în perspectivă să se extindă asupra întregii peninsule. Împăratul Mauritius îl acuză de incapacitate diplomatică; Grigore acceptă cu umilinţă acuzaţia în ceea ce privea propria persoană, dar răspunde demn şi cu fermitate în apărarea "pământului său”, Italia. Realitatea este că "forţat de împrejurări, Grigore fusese nevoit să rezolve probleme mai importante decât acelea care i-ar fi revenit în calitate de episcop al Romei”, observă Seppelt, şi într-adevăr "trebuise să rezolve probleme economice şi politice” nu în calitate de exarh47 bizantin, senator sau principe, ci de "împuternicit al lui Dumnezeu”.

A rezolvat, prin urmare, o problemă fără a avea pretenţia că a făcut-o cu prestigiul unui om politic, ci, desigur, cu un simţ al realităţii propriu unui cetăţean care, chiar dacă era credincios împăratului, voia pacea "ţării sale”; şi obţine această pace în 598 cu ajutorul noului exarh Calinic care, probabil, şi-a dat seama că "nu putea fi oprită desfăşurarea şi evoluţia acelei situaţii care ducea la independenţa Romei şi a Italiei, într-un moment când, abandonate de către împărat într-o situaţia critică şi neavând mijloace pentru a satisface toate cerinţele proprii”, conform spuselor lui Seppelt, "trebuiau să îndrăznească să facă un pas important sub conducerea papei”.

Grigore şi-a asumat astfel, din proprie iniţiativă, într-un spirit pe deplin evanghelic, conducerea destinului Italiei. Biserica devine atunci un imens azil: ea pune la dispoziţia celor nevoiaşi propriile bunuri. La începutul fiecărei luni, papa pune să fie împărţite cereale, haine şi bani: practic, posesiunile ecleziastice, provenite din donaţii ale unor persoane particulare, sunt administrate nu pentru a spori puterea diaconilor şi a episcopilor, ci pentru bunăstarea mulţimii. Grigore nu vrea ca "vistieria Bisericii să se spurce cu câştiguri ruşinoase”, aşa cum ţine el să precizeze.

Dacă este adevărat, prin urmare, că averile "apostolului Petru” de pe teritoriul Romei cresc, se răspândesc în *Ager romanus* până la provincia Sabina, la Tuscia şi altele mai îndepărtate, susţinând material acea putere

temporală care va constitui istoria însăşi a papalităţii, este indiscutabil că "activitatea lui Grigore I nu are, totuşi, ca scop întărirea autorităţii politice a Bisericii asupra regiunii romane, aceasta fiind mai mult o consecinţă obiectivă a slăbiciunii puterii imperiale decât rezultatul unei acţiuni politice a papei", după cum explică foarte clar Rosario Villari., Având în minte ideea sfârşitului lumii", mai explică Villari, "Grigore nu are probleme de dobândire a puterii; el aspiră chiar, în conformitate cu vocaţia sa monahală, la distanţarea de lume, la convertirea unui număr cât mai mare de necredincioşi, la reformarea Bisericii pentru ca ea să devină mai activă şi capabilă să ducă la bun sfârşit această sarcină urgentă".

În acest sens, trebuie amintită intensa activitate desfăşurată pentru creştinarea anglo-saxonilor şi a longobarzilor, în care a primit ajutor din partea Teodolindei, soţia lui Autaric şi apoi a lui Agilulf, convertită deja la catolicism, chiar dacă, până la urmă, convertirea acestui popor, pregătită de Grigore, a fost completă abia în 653 prin Martin I. Prin strădania lui Grigore 1, a devenit definitivă evanghelizarea multor populaţii şi s-a afirmat în Europa o concepţie unitară despre viaţa religioasă şi cetăţenească, concepţie creştin-romană, temelie a civilizaţiei occidentale; şi n-ar fi hazardată afirmaţia lui Carmelo Bonnano că "Grigore dorea o Europă compactă şi unită în credinţă şi în lege, în libertate şi în respectul faţă de fiinţa umană".

Datorită acestei caracteristici fundamental religioase a personalităţii lui Grigore, era logic ca el să acorde o atenţie specială reglementării cultului. Dovadă stau "liturghierul", sau *Sacramentarium Gregorianum* care a formulat oficierea liturghiei şi o nouă redactare a cărţii de cântări bisericeşti, *Antiphonarius*, aşa-numita "cântare gregoriană" aminteşte şi astăzi de această contribuţie a sa la reglementarea muzicii religioase, fapt care a determinat atunci şi o perfecţionare în *Schola cantorum*. Acelaşi spirit evanghelic a inspirat desigur şi scrierile sale, între care trebuie menţionate *Liber Regulae Pastoralis*, care prezenta regulile unei vieţi ecleziastice corecte, şi *Dialogi* în care Grigore a dorit să povestească acele legende care puteau duce la glorificarea sfinţilor italieni din timpul său, iniţiind acea literatură hagiografică ilustrată mai târziu într-o bogată "cultură" italiană, în special de un anumit nivel popular. Această operă a fost totuşi aspru criticată pentru că era scrisă într-un stil "extrem de potrivit pentru a convinge sufletul infantil al

unor popoare încă foarte primitive”, după cum observă Gregorovius, şi determinant pentru a consacra o întreagă serie de superstiţii chiar prin autoritatea unui atât de ilustru pontif.

Este, poate singurul defect al imaginii acestui mare papă; el trebuie considerat ca fiind în relaţie cu cultul relicvelor, care în acei ani devenea din ce în ce mai prezent. Împărătesei Constantina, care îi cerea o bucăţică din osemintele Sf. Pavel, i-a răspuns că a atinge corpurile sfinţilor sau a arunca doar o privire asupra lor era un păcat de moarte; el îi relata cazul unui muncitor care lucra la modificarea mormântului apostolului şi care după ce-i atinsese osemintele, murise subit. O consola, totuşi, promiţându-i că-i va trimite câteva fragmente din pânza făcătoare de minuni de la mormântul Sf. Laurenţiu, dotată cu virtuţi magnetice sau o bucăţică din lanţul Sf. Petru, dacă ar fi reuşit vreodată s-o desprindă.

"De acest cult”, aminteşte Gregorovius, "se leagă toate celelalte superstiţii care circulau în acele timpuri: apariţii ale Măriei şi ale lui Petru, reînvieri ale morţilor, parfumul corpurilor, aureolă de sfinţi şi apariţii ale diavolului, toate aceste credinţe fiind adânc înrădăcinate în sufletul credincioşilor”. Este de mirare "că unor asemenea fantasmagorii le dădea crezare un om ca Grigore”.

De altfel, printre atâtea legende la a căror circulaţie contribuise marele papă, a ajuns şi el însuşi subiect de legendă, cum ar fi aceea conform căreia a făcut să reînvie osemintele lui Traian pentru a purifica sufletul acestuia prin Botez şi, murind din nou, Traian, devenit creştin, a putut să-i ia zborul în cer. Dante aminteşte această credinţă populară în *Divina Commedia* (*Paradisul*, XX, 106-117):

Din iad de unde-o vrere niciodată nu vrea ce-i just, şi-a scos a sa fiinţă Traian, şi-aceast-i fu speranţei plată speranţei vii ce-ntreaga ei putinţă o puse-n rugi la Cer, spre-a-l deştepta şi-aşa din nou s-agite-a lui voinţă.

Slăvitul duh ce-uimi gândirea ta, pe-un scurt răstimp se-ntoarse-n carne vie, crezând în cel în care-a-l ajuta.

Şi-adânc crezând ardea cu-aşa tărie iubirea lui, încât, la moartea nouă el demn a fost în hor-aici să vie.

(trad. George Coşbuc).

Iconografia tradiţională l-a înfăţişat apoi pe papa Grigore, care avea

atâtea calităţi încât merita titlul de "cel Mare” cu porumbelul Sfântului Duh lângă urechea dreaptă, cainspirator al sfinţeniei sale. Această imagine este amintită şi de Belii într-un sonet faimos, *Un papă dintre cei vechi*:

Era o dată un anume papă sfânt Grigore

Care ştia să vorbească şi celor în roşu şi celor în turcoaz

Ştia şi toate soiurile de vinuri

Şi câte suflete se-aflau în purgatoriu.

Îşi dădea seama cine era surpat Deosebea ouăle cu blană de cele cu pui: Cunoştea timpul şi-ţi explica totul şi chiar Ghicitorile de la Monte-citorio.

Profeţea darul avariţiei:

Ştia să-ţi ghicească şi ce credinţă ai

Şi ştia până şi câţi ani aveau babele.

Şi-aceste frumoase secrete, în concluzie, I le sufla pe toate la ureche, Ghiciţi cine? bravo! Un porumbel.

O reputaţie de taumaturg48 l-a însoţit în zvonurile populare, printr-un truc pe care a comporta această însuşire, după cum îl ironizează Belii în două strofe dint-un alt sonet, *Ereziile*:

Umbla prin Roma un francmason

Care era papa sfântul Grigore, taumaturgul.

Era un şmecher şi un maestru în prestidigitaţie.

Şi-avea o metodă sufletul acela de turc: Ca să-l cheme pe porumbel la urechea lui îşi punea în ea câteva boabe de porumb.

Lăsând legendele şi superstiţiile la o parle, Grigore cel Mare a avut o imagine sfântă de suveran pontif, aşa cum ar fi trebuit ea să fie conform propriului său ideal:» Adevăratul păstor al sufletelor este curat în gândire, nepătat în faptă, înţelept în tăcere, folositor în vorbă; se apropie de toii cu milă şi cu înţelegere, se înalţă deasupra tuturor datorită legăturii sale cu Dumnezeu, se alătură cu umilinţă acelora care fac binele, dar se ridică, prin dorinţa de dreptate, împotriva viciilor păcătoşilor, în faptele din exterior nu uită de cerinţele sufletului, nu neglijează legăturile cu ceilalţi”.

A fost cu adevărat *servus servorum Dei*, aşa cum îi plăcea să se autodefinească şi cum, mai târziu, nu întotdeauna justificat, le plăcea şi succesorilor săi să fie consideraţi. "Nimeni altul nu a înţeles mai bine decât el măreţia misiunii sale şi nu a îndeplinit-o cu aceeaşi dăruire şi curaj”, după

Gregorovius: "un alt suflet atât de elevat şi de generos ca al său nu a mai stat pe tronul Sf. Petru”. Este o apreciere care simt că ar trebui extinsă şi la alţi câţiva şi, în perioada modernă, la Benedict al XIV-lea şi la Ioan al XXIÏI-lea.

Grigore cel Mare a murit la Roma la 12 martie 604 şi a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru; inscripţia de pe piatra funerară îl numeşte *consul Dei*.

65» Sabinian (604-606)

Diacon, născut la Blera, în Tuscia49, Sabinian fusese nunţiu al lui Grigore cel Mare la Constantinopol în jurul anului 595, când patriarhul acelui oraş, Ioan se autointitulase "ecumenic”, sfidându-l deschis pe pontiful de la Roma. Sabinian nu fusese prea ferm în condamnarea acestui gest al patriarhului, nerespectând indicaţiile primite de la papă prin care acesta îl avertiza asupra pericolului de schismă al unei asemenea iniţiative şi fusese dojenit de Grigore pentru slăbiciunea sa.

"Mă miră că bunătatea ta s-a putut lăsa înşelată până într-un asemenea grad de ipocrizia lui Ioan şi de ameninţările diavoleşti” i-a scris papa. "Nu ar fi trebuit să accepţi niciodată să-mi transmiţi acele scrisori în care patriarhul îşi aroga fastuosul titlu de «ecumenic». Nu te teme, dispreţuieşte din tot sufletul, în respectul adevărului, tot ceea ce apare ca măreţ pe lume, dar este împotriva adevărului. Ai încredere în mila lui Dumnezeu cel Atotputernic şi în ajutorul apostolului Petru: a consimţi la uzurparea printr-un titlu criminal ar fi totuna cu a-ţi pierde credinţa”. După aceasta, l-a rechemat la Roma; este evident că nu vedeau lucrurile în acelaşi fel.

Sabinian (după Platina)

Fapt este că la moartea lui Grigore, Sabinian a fost ales papă, chiar dacă a fost consacrat abia şase luni mai târziu, la 13 septembrie 604, din cauza obişnuitei întârzieri a aprobării imperiale care trebuia să sosească din Bizanţ.

Scurtul său pontificat s-a desfăşurat în totalitate în contrast net cu cel al

predecesorului său: funcţiile ecleziastice de la curtea papală au fost luate de la călugări şi date din nou clericilor titulari. În plus, foametea fiind din nou prezentă, este adevărat că Sabinian a deschis grânarele Bisericii pentru a potoli foamea populaţiei, dar numai cu plată. Ar fi, aşadar, de înţeles reacţia la o asemenea decizie printre cei mai săraci dintre locuitori. Paulus Diaconus, în *Viaţa Sf Grigore*, povesteşte că o delegaţie s-a prezentat la papă pentru a protesta: "Stăpâne apostolic, sfântul dumneavoastră înaintaş Grigore, părintele nostru, avea grijă să-şi hrănească turma; ne veţi lăsa să murim de foame?”

Sabinian, plictisit, a răspuns că Grigore, pentru a fi lăudat şi a avea faima de binefăcător, ar fi potolit foamea întregii lumi; era răspunsul unui om ros de gelozie, invidios pentru vorbele frumoase pe care populaţia le avea încă pentru predecesorul său, pentru acela care-l mustrase şi-l destituise dintr-o funcţie de prestigiu. Până la urmă Sabinian a început să-l urască pe Grigore cel Mare; în faţa unor noi plângeri, a mers şi mai departe cu justificările sale, acuzându-l pe acel papă pe care poporul îl considera un sfânt că risipise averea ecleziastică. A ajuns atât de departe cu discreditarea memoriei acestuia, după cum ne semnalează romanul Ioan diaconul, încât a ordonat să fie distruse unele dintre scrierile lui.

Dar Sabinian nu putea sfârşi bine: o legendă naivă povesteşte că spiritul lui Grigore i-a apărut în vis dojenindu-l, dar cu blândeţe, pentru comportarea sa. Viziunea s-a mai repetat în alte două nopţi, dar Sabinian nu şi-a schimbat, după cât se pare, comportamentul, astfel încât, a patra oară, Grigore a apărut din nou, de data aceasta mai sever şi mai hotărât, şi l-a lovit în cap cu câija episcopală:” La câteva zile după aceea, Sabinian îşi dădea sufletul în chinuri groaznice”.

Dar, lăsând la o parte legenda, Sabinian a murit la 22 februarie 606, probabil de moarte violentă, victimă a unei răscoale populare; oraşul a ajuns, până la urmă, să-l urască. Chiar şi cadavrul său a fost în pericol datorită furiei poporului înfometat, deoarece cortegiul funebru, pornit de la Lateran, a putut ajunge la Sf. Petru pentru înmormântare doar mergând pe străduţe dosnice, pe lângă ziduri, prin poarta S. Giovanni şi pe podul Milvio.

66. Bonifaciu al III-lea (607)

Roman de origine greacă, după cum demonstrează numele tatălui său, Ioan nes Kataandiokes, fusese un prieten al lui Grigore cel Mare care îi încredinţase diferite emisiuni diplomatice delicate în Antiohia, Corint şi în Corsica, până l-a numit apocrisar la Constantinopol. Grigore cel Mare avea mare încredere în calităţile sale, după cum atestă scrisoarea de acreditare trimisă cu acea ocazie împăratului Focas:" Apocrisarul pe care vi-l trimit este cel dintâi dintre apropiaţii mei şi a trăit mult timp în preajma mea. Credinţa sa, comportarea fără reproş, experienţa sa m-au făcut să-l aleg, pentru că l-am considerat demn de funcţia pe care va trebui s-o îndeplinească pe lângă voi. A primit numirea de diacon chiar din mâinile mele şi în câtva săptămâni se va prezentat în faţa bunăvoinţei voastre, şi cu siguranţă, îi veţi aprecia meritele". Focas avusese prin urmare prilejul de a-l aprecia pe Bonifaciu, chiar dacă alegerea acestuia a avut parte, cu întârziere, de aprobarea imperială; consacrarea a putut să aibă loc abia la 19 februarie 607. În schimb, obţine din partea lui Focas un edict, după cum atestă *Uber pontificalis*, "în care se declara că episcopia apostolului Petru era prima dintre toate Bisericile şi trebuia să fie considerată ca neavând bază reală pretenţia de întâietate din partea Patriarhiei de la Constantinopol".

Edictul a fost emis în primul rând pentru că împăratul, o figură autentică de tiran, era într-o polemică aprinsă cu patriarhul bizantin Kiriacos şi a vrut să-l discrediteze la Roma; în acelaşi timp, Focas, fiind urât în Bizanţ, încerca evident să se facă acceptat la Roma.

Foarte puţine sunt, în orice caz, informaţiile despre pontificatul lui Bonifaciu al III-lea; se pare că într-un conciliu ţinut la Roma cu participarea a 77 de episcopi a emis un decret prin care interzicea, atâta timp cât un episcop era în viaţă, orice activitate electorală pentru alegerea succesorului său; o asemenea acţiune trebuia să înceapă abia la trei zile după moartea sa. Documentele conciliului, din păcate, s-au pierdut.

Bonifaciu al III-lea a murit la 12 noiembrie 607 şi a fost înmormântat în

bazilica Sf. Petru.

67. Sf. Bonifaciu al IV-lea (608-615)

Alegerea lui Bonifaciu al IV-lea, un preot născut în Marsica, a fost aprobată de împăratul Focas după zece luni; consacrarea s-a făcut la 25 august 608. A fost un pontificat de aproape şapte ani, împovărat de foametea şi molimele de-acum cronice dintr-o Romă care nu-şi mai putea opri decadenţa. Şi totuşi, semnalează Gregorovius, în acele timpuri cenuşii "a reapărut din întunericul în care stătuse ascuns timp de atâtea secole unul dintre cele mai frumoase monumente romane: Panteonul lui Agrippa", care se mai distingea încă "printre alte edificii din marmură distruse iremediabil de inundaţia din anul 590". Revărsarea Tibrului nu-i zdruncinase temeliile:

"Impunătorul vestibul... se înălţa intact cu cele şaisprezece coloane de granit ale sale deasupra cărora se aflau capiteluri corintice din marmură albă; statuile lui Augustus şi a lui Agrippa erau încă în picioarë în nişele în care Agrippa însuşi dorise să fie aşezate: trecerea timpului nu putuse încă să sfărâme grinzile de bronz aurit care formau scheletul acoperişului şi chiar şi plăcile de bronz care acopereau atriumul şi cupola mai străluceau intacte".

Noul papă Bonifaciu al IV-lea "privea plin de dorinţă acea capodoperă a arhitecturii antice care părea să aibă toate calităţile cerute unei biserici creştine" şi l-a rugat pe împăratul Focas s-o doneze comunităţii creştine ca dovadă a legăturilor de prietenie dintre Roma şi Bizanţ. Focas nu s-a lăsat mult rugat; el ţinea să continue ceea ce începuse deja cu Bonifaciu al Hi-lea, adică să câştige sufletul romanilor, care de altfel i-au fost în curând recunoscători.

"Pentru nenumăratele fapte bune pornite din sufletul său evlavios" în 608 ei i-au înălţat în Foml roman o coloană în faţa vestigiilor numite Rostri50; a fost scoasă dintr-o construcţie antică o coloană în stil corintic înaltă de 78 de palme şi a fost instalată pe un piedestal masiv de formă piramidală, cu patru trepte. Deasupra capitelului a fost aşezată o statuie a împăratului, din bronz aurit. Şi astfel, comentează Gregorovius, "ultimul monument pe care Roma, în spiritul vechilor tradiţii, îl înălţa în mijlocul vestigiilor sale istorice, era statuia tiranului Focas, mărturie şi simbol al aservirii oraşului de către Bizanţ".

Panteonul a fost sfinţit ca biserică de rit catolic în anul următor, la 13 mai 609, în onoarea Sf. Marii *ad Martyres*. Templul "tuturor zeilor" era transformat în biserică "a tuturor martirilor", astfel încât Bonifaciu al IV-lea a scormonit prin catacombele romane până a umplut douăzeci şi opt de care cu oseminte ale martirilor care au fost îngropate în cripta de sub altarul noului lăcaş creştin.

Ceremonia de sfinţire a fost dintre cele mai solemne: "uşile Panteonului, purtând pe ele semnul crucii, s-au deschis larg", după cum relatează Gregorovius pe baza cronicilor din acea epocă, "şi în vasta sală au răsunat pentru prima dată cântările preoţilor creştini care treceau în procesiune, în timp ce papa stropea cu agheazmă pereţii goi de marmură, de pe care fusese dată jos orice urmă a păgânismului. Pe când se intona imnul *Gloria*, ale cărui note răsunau sub marea boltă, imaginaţia romanilor a văzul ridicându-se în zbor stoluri de diavoli înspăimântaţi

care încercau să iasă afară prin deschizătura din cupolă. Numărul lor era exact acela al divinităţilor păgâne care sălăşluiseră în templu, considerat până atunci de către romani ca un adevărat sediu infernal".

Conform fanteziei populare, deschizătura nu exista de la început în cupolă; ea ar fi fost făcută de coamele unui diavol uriaş care ieşise din corpul unui posedat. Dar legenda avea şi o variantă amintită de Belii în sonetul său intitulat *La Ritonna*:

Biserica asta-i atât de veche, oameni buni, Că o ştie şi bunicul bunicei mele. Păcate are şi multe porcării Că n-ar rămâne alb nici măcar un porumbel.

Odată fusese închinată Madonei Şi asta se ştie din rugăciuni. Dar mai apoi s-a numit Ritonna Din pricini ce nu ştiu de-s adevărate.

A fost o minune, a fost; fiindcă odată Nu erau ferestre şi în concluzie Venea lumină de la uşă.

Dar un sfânt papă, care a fost închis acolo,

Făcu o cruce şi imediat în boltă

S-a deschis singur acci ochi de fereastră.

Minunea aşa s-a petrecut Că atunci era zid, că acum este un gol Ce nu-i pasă de nimic şi nici de cutremur.

Sincer vorbind, nu este uşor de stabilit la care "papă sfânt” se referă poetul nostru sau tradiţia. Pontificatul lui Bonifaciu al IV-lea, de altfel, nu înregistrează alte evenimente prea importante şi, oricum, informaţiile sunt destul de trunchiate. A murit la 8 mai 615 şi a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

68. Sf. Adeodatus I (615-618)

Romanul Adeodatus sau Deusdedit, fiu al subdiaconului Stefanus, a fost consacrat papă la cinci luni după moartea lui Bonifaciu al IV-lea, la 19 octombrie 615; de şapte ani împărat era Heracliu, succesorul lui Focas, pe care el îl asasinase. Rege al longobarzilor era Adaloald; populaţiile supuse de ei erau destul de liniştite. În schimb, în teritoriile de sub stăpânirea Bizanţului, între 616 şi 617 au avut loc răscoale: la Ravenna, unde este ucis exarhul Ioan , şi la Napoli. Noul exarh, Eleuterius, restabileşte ordinea, exterminându-i în masă pe rebeli şi, după cum ne informează *Liber pontificalis*, a fost primit de papă la Roma cu toate onorurile.

Totuşi aceste mişcări nu au doar un scop în sine; ele arată, mai degrabă, că este în curs o transformare bine motivată în ce priveşte situaţia italienilor, după cum semnalează Gregorovius: "Conştiinţa naţională latină, încurajată datorită Bisericii, se opunea din ce în ce mai conştient dominaţiei bizantine şi se ridica împotriva ei cu o frecvenţă mereu mai mare: guvernatorii greci înşişi aspirau şi ei la independenţă iar, în ce o privea, Biserica de la Roma, care se arătase ca o adevărată susţinătoare a acestor mişcări naţionaliste, ducea o luptă înverşunată pe plan dogmatic împotriva concepţiei greceşti despre stat şi evoluţia acestei lupte va avea consecinţe serioase pentru întregul Occident”.

Eleuterius se va gândi chiar să susţină această "aspiraţie către independenţă”, organizând în 619 un adevărat "marş asupra Romei”, în perioada în care tronul episcopal nu era ocupat datorită morţii lui Adeodatus; va fi asasinat de proprii săi soldaţi.

Adeodatus a avut faimă de "bigot”; legenda îi atribuie vindecarea celor

mai grav bolnavi de ciumă, prin simpla atingere a acestora cu buzele, sărutându-le chiar şi cele mai groaznice răni. Cu toate acestea, în

ultimul Calendar universal al Bisericii nu mai apare sub niciunul dintre cele trei nume: Deusdedit, Deodatus, Adeodatus. Este sărbătorit în calendarul regional la 8 noiembrie.

Trebuie că a fost animat de un puternic spirit pastoral, cum de altfel ese imortalizat în sigiliul său pontifical din plumb, primul care este cunoscut în istorie; efigia îl înfăţişează pe Bunul Păstor cu oiţele sale, între alfa şi omega, simbol al lui Cristos, început şi sfârşit a tot ce există. Se pare că odată cu el au început să fie sigilate documentele pontificale cu acest plumb ca o monedă sau ca o medalie, în limba latină *bulla*, din această cauză documentele numindu-se "bule”.

A murit la 8 noiembrie 618, probabil de ciumă, şi a fost înmormântat la Sf. Petru: a lăsat prin testament o gratificale în argint fiecărui cleric care participase la ceremonia sa funebră.

69. Bonifaciu al V-lea (619-625)

Originar din Napoli, Bonifaciu al V-lea fost consacrat papă la 23 decembrie 619, după treisprezece luni în care tronul rămăsese vacant, lucru devenit obişnui în acele vremuri. Se sfârşise rău, cu puţine luni înainte, "marşul asupra Romei”, al exarhului Eleuterius, care, probabil, avusese intenţii dictatoriale în ce priveşte oraşul, din ce în ce mai mult lăsat în părăsire. Primirea frumoasă făcută de către Bonifaciu al V-lea îl

făcuse, poate, să viseze la coroana Italiei; dar soldaţii care l-au ucis erau mai realişti decât el, fiind speriaţi de o posibilă intervenţie directă a

împăratului.

Sunt foarte puţine informaţii despre Bonifaciu al V-lea; a restaurat catacomba Sf. Nicomed de pe Via Nomentana, lângă actuala Porta Pia şi a acordat o atenţie deosebită Bisericii anglo-saxone, după cum o atestă unele dintre textele scrise de el şi păstrate acolo de către venerabilul Beda, printre care o scrisoare trimisă lui Iustus, episcop de Rochester, şi apoi de Canterbury, şi o alta către creştina Etelberga, regină în Kent, pentru ca să-şi convingă soţul, Edwin, să se convertească la religia ei.

O dată importantă din timpul pontificatului său este 622, anul *He gire i51*: Orientul, începând de atunci, avea de-a face cu o nouă mare religie, cea musulmană.

Bonifaciu al V-lea a murit la 25 octombrie 625 şi a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

70. Honorius I (625-638)

Născut în Campania, Honorius, fiu al consulului Petronius, a fost consacrat papă la trei zile după moartea lui Bonifaciu al V-lea, la 27 octombrie 625, alegerea sa fiind aprobată imediat de către exarhul Isac care se afla atunci la Roma.

Aceasta nu trebuie să ne ducă la ideea că împăratul ar fi renunţat la un drept al său, ci că, de fapt, l-ar fi împuternicit cu acesta pe exarh.

Honorius I, cult şi evlavios, după cum atestă *Liber pontificalis*, a urmat exemplul lui Grigore cel Mare în ce priveşte caracterul misionar care a marcat pontificatul său; în încercarea de a ajunge la o convertire completă a longobarzilor, conta mult pe catolicul Adaloald, dar acesta a fost detronat de cumnatul său arian, Ariovald, şi totul a trebuit să fie abandonat.

În schimb, a înregistrat progrese activitatea bisericii anglo-saxone; călugărul Sf. Birinus a fost trimis de la Roma în Wessex ca predicator şi activitatea sa a fost încununată de succes.

Pe planul doctrinei teologice, în schimb, au apărut noi controverse cu Constantinopolul, al cărui patriarh, Sergiu, a devenit adeptul unei doctrine monotelite care urmărea să împace antagonismele, latente, dar întotdeauna existente în Orient, între ortodocşi şi monifiziţi în ce privea natura lui Cristos.

Monotelismul susţinea că, în Cuvânt, după ce acesta s-a întrupat, se constată o singură "operaţiune”, adică acţionează o singură "voinţă” numită "ipostatică” 52: ea este divină în raport cu natura şi voinţa divină a lui Cristos, dar în acelaşi timp umană în raport cu natura şi voinţa umană a lui Cristos. Practic, voinţa şi acţiunea erau considerate nu ca atribute ale persoanei, ci ale naturii, în contradicţie evidentă cu dogma dublei naturi a lui Cristos.

Călugărul palestinian Sofroniu s-a opus teoriei monotelite, precizând că trebuiau admise două "operaţiuni” conform voinţei lui Cristos. Sergiu a cerut ajutorul papei, susţinând că, "în spiritul doctrinei Sfinţilor Părinţi, în interiorul aceleiaşi persoane nu se pot regăsi două voinţe în raport cu acelaşi obiect” şi că expresia "două operaţiuni” era scandaloasă.

Honorius nu şi-a dat seama de importanţa contradicţiei teologice şi, dojenindu-l pe Sofroniu, l-a liniştit pe Sergiu într-o scrisoare-document: "Noi mărturisim o singură voinţă a Domnului Nostru Iisus Cristos, pentru că în el nu era o voinţă a trupului şi niciuna care să contravină voinţei divine. În plus, dacă trebuie susţinută ideea unei unice sau duble operaţiuni, aceasta este treaba erudiţilor gramaticieni; trebuie, mai degrabă, să renunţăm la termeni inventaţi care pot provoca nemulţumiri şi, mai ales, să nu mai vorbim despre «una sau două operaţiuni» ". Acesta era un comportament de tip Pilat şi, în plus, părea că se adresează unor copii care se jucau cu cuvintele.

Tabăra monotelită a lui Sergiu s-a simţit satisfăcută; cât despre Sofroniu, când a fost ales patriarh al Ierusalimului, s-a declarat pe faţă pentru ideea dublei voinţe a lui Cristos şi a denunţat un amestec al împăratului Heracliu, susţinând că el s-ar fi aflat în spatele comportamentului lui Sergiu.

Honorius a trimis atunci a doua scrisoare de clarificare lui Sergiu, scrisoare despre care nu se ştie bine cât succes a avut, pentru că ea s-a pierdut. Oricum, Sofroniu a murit la puţin timp după aceea; Sergiu, în schimb, a reuşit să-l facă pe Heracliu să publice, sub formă de edict imperial, o "profesiune de credinţă” despre voinţa unică a lui Cristos, numită *Ecteză5**. Într-adevăr, Honorius nu-şi dădea seama ce dezastru provocase prin intervenţiile sale "clarificatoare”; Saba se hazardează să-l aprecieze precizând că "Honorius, mărturisind o unică voinţă în fiinţa lui Cristos, nu o face cu înţeles eretic monofizit, ci vrea să îndepărteze de Cristos dualismul voinţei bune şi a celei rele, aşa cum se regăsesc ele la omul alungat din paradis”.

Personal, consider că Honorius I s-a arătat a fi un ignorant în toată această problemă şi, oricum, nu a avut o poziţie fermă la momentul potrivit. Este evident că, tocmai din cauza acestui comportament ambiguu, a fost până la urmă considerat eretic. La al VI-lea conciliu ecumenic din 680, de la Constantinopol, care a precizat clar faptul că dublei naturi a lui Cristos îi corespund două voinţe sau "operaţiuni", doctrina monotelită a fost condamnată ca eretică, adepţii săi au fost excomunicaţi şi s-a aruncat anatema asupra lui Honorius I, vinovat că, prin scrisoarea către Sergiu, ar fi contribuit la propagarea unor asemenea idei, chiar dacă, probabil, motivul a fost acela că nu a mers până la capăt cu clarificarea acestei probleme. Lucru care, în orice caz, nu făcea onoare unui papă; faimoasa scrisoare a fost, de altfel, arsă ca fiind periculoasă şi scandaloasă.

Honorius trebuie, totuşi, menţionat pentru activitatea sa în domeniul public, prin aceasta reuşind să se reabiliteze în ochii iubitorilor de frumos, dovedind o personalitate "urbanistică". Ar fi suficient să amintim reconstrucţia apeductului lui Traian care aducea apă de la lacul Bracciano, distins de Vitiges, ca şi construirea mai multor mori pe colina Gianicolo; importantă a fost şi activitatea sa de fondator şi restaurator de biserici, pentru care a cheltuit sume serioase de bani din taxele ecleziastice, reluând astfel opera unor predecesori ca Damasus şi Symachus.

Înnoirile cele mai costisitoare au fost cele de la Sf. Petru. Altarul a fost placat cu tablă de argint în greutate de 187 de livre; uşa din mijloc a fost acoperită cu tablă de argint în greutate de 975 de livre; deasupra mormântului apostolului au fost aşezate două sfeşnice de 272 de livre; acoperişul bazilicii, în sfârşit, s-a înfrumuseţat prin montarea plăcilor de bronz aurit, în formă de ţigle, luate din templul Venerei, ele fiind un

dar personal al împăratului Heracliu. Tot dintr-o donaţie imperială, Honorius a adaptat Curia, acum părăsită şi pustie deoarece Senatul, practic, nu mai exista la Roma, transformând-o într-o biserică dedicată Sf. Adrian; de atunci, multe monumente păgâne transformate radical au devenit biserici şi,

după cea a Sf. Adrian, după cum notează Gregorovius, "alte biserici au apărut treptat în toată zona care se întindea de la Capitoliu până la For, şi apoi, pe Via sacra, până la Palatin”.

În domeniul reconstruirii de biserici atribuite lui Honorius I, trebuie amintită Ss. Quatro Coronati, fostă biserică parohială sub Grigore cel Mare şi bazilica S. Agnese de pe Via Momentana, care avea cândva un mare tabernacol din bronz aurit, acum dispărut, mai fiind încă vizibil doar mozaicul "comemorativ” din absidă54 care înfăţişează pe un fond auriu figura feciorelnică a sfintei, între papii Symachus şi Honorius, acesta din urmă ţinând în mână imaginea în miniatură a bisericii.

Cu toate aceste cheltuieli, care în mod evident i-au atras recunoştinţa oraşului, el fiind amintit în inscripţia de pe poarta placată cu argint de ia Sf. Petru ca *dux plebis* sau "conducător al poporului”, Honorius I a menţinut neatins tezaurul pontifical. Aşa cum observă Seppelt, "acest papă a dovedit, evident, un talent excepţional în administrarea bunului public. Gestiunea patrimoniului trebuie să fi fost, în timpul lui, într-o ordine perfectă, din moment ce, datorită acestui fapt au rezultat sume atât de mari încât să permită constituirea unui tezaur considerabil”. Acest tezaur ea bine păstrat în *vestiarium*-ul din Lateran.

Honorius a murit la 12 octombrie 638 şi a fost îngropat la Sf. Petru.

71. Severinus (640)

Prezbiteral roman Severinus, fiul lui Labienus, a fost ales papă în intervalul tradiţional de trei sau cinci zile de la moartea lui Honorius I; dar aprobarea imperială a întârziat să sosească, probabil pentru că noul papă a refuzat să subscrie la *Ecteza* lui Heracliu care era favorabilă monotelismului. A făcut aceasta spre onoarea lui, pentru că s-a dovedit astfel mai circumspect decât predecesorul său în aprecierea substratului eretic al documentului, lucru care îi lipsise lui Honorius I

Însă acest comportament l-a costat scump: consacrarea sa va avea loc abia la 28 mai 640, după un adevărat jaf în acel tezaur pontifical pe care cu atâta pricepere administrativă predecesorul său reuşise să-l adune şi să-l menţină întreg. Iată cum s-a. Întâmplat aceasta:

Exarhul Isac de la Ravenna era într-o situaţie financiară atât de precară încât trupele bizantine cantonate la Roma nu-şi primiseră plata de mult timp. Trezorierul Mauricius, a cărui misiune oficială era cea de administrator al finanţelor Bizanţului, dar care, aflându-se la Roma, ţinea şi locul de comandant ăla acestor trupe, pentru că nu mai exista în oraş un alt *magister militum*, în înţelegere cu unii oameni de vază romani, s-a gândit să pună mâna pe acel tezaur, alrăgându-i în această afacere pe lacomul Isac şi, în acest fel, şi pe împărat; în faţa aurului, niciunul nu s-a dat în lături.

A început prin a-i aduna pe soldaţi şi l-a acuzat apoi pe Honorius I că-şi însuşise banii trimişi cu regularitate de la Constantinopol, pentru

Severinus (după Platina)

salariile lor; cu acei bani fuseseră construite multe biserici şi nu din donaţiile persoanelor particulare romane. Tezaurul pontifical trescuse peste măsură; ce mai aşteptau pentru ca să-şi ia din el ceea ce li se cuvenea? Trupa s-a dezlănţuit bineînţeles şi a luat cu asalt Lateranul, unde era păstrat tezaurul, apărat aşa cum se putea de slujbaşii pontificali. Asediul a durat trei zile, după care Mauritius a reuşit să pună sigiliul imperial pe tezaur; în acest moment, a vrut să dea o aparenţă de legalitate faptei sale şi l-a chemat de la Ravenna pe Isac pentru ca situaţia să intre sub un control oficial. Exarhul n-a întârziat să se prezinte în calitate de judecător; "inspecţia” sa administrativă a durat opt zile. El n-a făcut altceva decât să alunge din oraş pe cardinalii55 care făceau pare din administraţia pontificală, aceştia fiind acuzaţi că ar fi provocat pagube statului imperial, a pus mâna pe tezaurul din Lateran şi l-a golit. Trupele şi-au primit plata, dar restul prăzii a ajuns în buzunarele lui Mauritius şi ale altor înalţi funcţionari romani, iar o parte fost expediată şi împăratului Heracliu care, desigur, s-a ferit să-i pedepsească pe autorii acestei hoţii nelegiuite. Severinus a fost consacrat papă cu preţul acestui jaf şi pontificatul său oficial a durat puţin: doar două luni şi şase zile. Severinus a murit la 2 august 640 şi a fost înmormântat la Sf. Petru.

72. Ioan al IV-lea (640-642)

Originar din Dalmaţia, fiu al filosofului scolastic Venantius, diacon al Bisericii din Roma, Ioan a fost consacrat papă, al patrulea cu acest nume, la 24 decembrie 640; în aşteptarea aprobării imperiale, conform tradiţiei, Biserica Romei a fost condusă de un arhidiacon, un preot paroh şi un demnitar superior de la curtea pontificală.

La primirea confirmării din partea împăratului Heracliu, noul papă s-a grăbit să condamne, într-un conciliu ţinut la Roma, monotelismul; apoi împăratul i-a comunicat într-o scrisoare că se dezicea de *Ecteză*, afirmând că o promulgase mai mult pentru a da curs rugăminţilor patriarhului Sergiu. Succesorul acestuia, Pimis, căuta însă, prin toate mijloacele, să facă propagandă edictului cu pricina care, de fapt, nu fusese încă abrogat; Ioan al IV-lea s-a plâns pentru această atitudine a patriarhului la noul împărat Constantin al III-lea, explicând în termeni precişi doctrina celor două naturi şi voinţa lui Cristos; epistola îl lăuda în fapt pe Honorius, I, dar nu suna prea convingător.

S-a întâmplat, deci, că, între timp, Constantin al III-lea a fost asasinat şi în acelaşi fel a sfârşit şi fratele său vitreg, Heracliu I, în timpul unei răscoale populare care l-a adus pe tronul imperial pe Constant al II-lea. El a fost acela care i-a răspuns papei» asigurându-l că abrogase *Ecteza* şi apărase ortodoxia. În raliate erau declaraţii false.

În rest, sunt puţine informaţiile despre Ioan al IV-lea care, după cât se pare, s-a ocupat serios de problemele conaţionalilor săi din Dalmaţia, punându-le la dispoziţie mari fonduri pentru a le uşura condiţia de sclavi în care să găseau sub dominaţie slavă.

Dalmaţia îi stătea, cum se spune, la inimă; în fapt, i-a dedicat sfântului naţional al acelor ţinuturi, Sf. Venanţiu, mai ales şi pentru că tatăl său purta acest nume, o capelă în baptisteriul Sf. Ioan . Papa voia astfel să lege cu legături cât mai puternice Roma de patria sa, care fusese deseori victima raidurilor barbare.

În capelă se mai pot vedea şi acum mozaicurile care-i înfăţişează pe cei patru evanghelişti şi pe opt martiri din Salona; tot aici mai apar, printre alţii,

şi cei doi papi, Ioan al IV-lea şi succesorul său, Teodor I, care a completat construcţia capelei.

Pontificatul lui Ioan al IV-lea a fost scurt şi liniştit; despre război nu ajungeau la Roma decât ecouri. Longobarzii conduşi de regele Rothari se luptau în nord cu exarhul şi nici marea bătălie de pe râul Scultennum (actualul Panaro), în care au murit opt mii de greci, nu părea să-i fi interesat pe locuitorii oraşului.

Ioan al IV-lea (după Platina)

Ioan al IV-lea a murit la 12 octombrie 642 şi a fost înmormântat la Sf. Petru.

73. Teodor I (642-649)

Alegerea lui Teodor I, fiul unui episcop de la Ierusalim, grec de origine, a fost susţinută de exarhul Isac şi consacrarea a avut loc la 24 noiembrie 642. Alegând un grec, bizantinii credeau că vor avea câştig de cauză în afirmarea *Ectezei* imperiale. Şi totuşi, Teodor I nu a sprijinit în niciun fel iluzia mişcării monotelite care, în Bizanţ, îşi găsise un fervent susţinător în persoana împăratului Constanta! II-lea, în strânsă alianţă cu noul patriarh Pavel.

Patriarhul Pirrus, căzut în dizgraţia împăratului, fusese înlocuit şi obligat să părăsească Constantinopolul; totuşi, el nu cedează, doreşte cu ardoare să-şi recapete puterea cu orice preţ şi caută sprijin la papă. Se preface că ar abjura monotelismul într-tui conciliu din Africa, unde se refugiase, şi se duce apoi la Roma în penitenţă la mormântul Sf. Petru pentru a-şi oficializa noua profesiune de credinţă. Teodor I îl primeşte cu foarte mari onoruri şi a promite tot ajutorul; îi cere lui Pavel explicaţii asupra demiterii sale şi îl roagă să facă demersuri pe lângă împărat pentru ca acesta să primească dovezile în apărarea lui Pirrus.

Acesta înţelege că, totuşi, timpul trece fără ca el să obţină ceva, astfel

încât îşi schimbă tactica; îşi dă seama că soluţia cea mai bună este să se împace cu împăratul. Părăseşte Roma şi se duce la Ravenna la exarh; acolo îşi retractează abjurarea.

Teodor, aflând de această bufonerie, convoacă un conciliu în bazilica Sf. Petru şi-l condamnă pe apostat printr-o ceremonie înfricoşătoare. După cum îşi aminteşte Teofanus, papa a mers până în faţa mormântului apostolului, a luat potirul sfânt şi, lăsând să cadă în cerneală o picătură din "sângele lui Cristos", a înmuiat pana în călimară şi a semnat anatema solemnă. Cu acelaşi prilej l-a excomunicat şi pe patriarhul Pavel, adept convins al *Ectezei*, deşi el reuşise să-şi ascundă adevăratele sentimente atunci când fusese instalat în funcţie.

Împăratul Constant al II-lea şi-a dat şeama că disputa teologică dintre Orient şi Occident ar fi putut da naştere unor rupturi ireparabile şi în plan politic; simptomul negativ în acest sens era seria de mişcări pentru independenţă care aveau loc în Italia. Ultima dintre acesta fusese reprezentată de Mauritius, un funcţionar de la trezorerie care instigase trupele aflate la Roma împotriva exarhului Isac; revolta eşuase numai datorită abilităţii exarhului şi faptului că forţele de la Ravenna rămăseseră fidele Bizanţului. Italia putea scăpa de sub controlul imperiului şi datorită creşterii importanţei militare şi politice a longobarzilor; regele lor,

Rothari promulgase în 643 şi un faimos *Edict* care justifica din punct de vedere juridic cuceririle făcute până atunci. În definitiv, era momentul potrivit pentru a reinstaura liniştea pe plan teologic sau, oricum, pentru a schimba tactica. Astfel încât Constant al II-lea a abolit *Ecleza*, înlocuind-o în 648 cu un alt edict, *Typus*, care nu se ocupa de probleme teologice, ci interzicea de-a dreptul discuţia asupra definiţiilor contradictorii ameninţând cu pedepse foarte grave pe aceia care ar fi încălcat interdicţia imperială. De fapt, intenţia era de a se pune căluş papei şi de a nu-i mai permite să mai ia hotărâri *ex cathedra*; oricine avea păreri "diferite" trebuia să le ţină doar pentru sine. Era o decizie absurdă, menită să declanşeze alte resentimente şi, desigur, nu-şi va

atinge scopul.

Teodor I a murit la 14 mai 649, înainte de a fi putut să vadă în acţiune decretul *Typus*. A fost înmormântat la Sf. Petru.

74. Sf. Martin I (649-655)

Născut la Todi şi fost nunţiu apostolic la Constantinopol, Martin I a fost consacrat papă în iulie 649, înainte de a fi sosit confirmarea imperială, pentru că, în acel moment, funcţia de exarh era vacantă. Nerespectând regulile stabilite, alegerea sa putea fi considerată ilegală, şi, prin urmare, decizia clerului roman părea o sfidare la adresa împăratului Constant al II-lea.

Papa a intrat, de altfel, în acţiune imediat şi cu mane hotărâre împotriva Bisericii din Orient: a decis convocarea unui conciliu la Lateran pe 5 octombrie 649, cu participarea a 150 de episcopi, pentru a discuta edictul lui Constant al II-lea, *Typus*, prin care întreaga creştinătate era obligată să păstreze tăcerea asupra problemei unicităţii sau nu a voinţei lui Cristos. Conciliul nu a condamnat doar *Typus*-ul, dar şi *Ecteza*, precum şi orice altă scriere care propovăduia erezia monotelită; se subînţelegea prin aceasta şi condamnarea împăratului care voia să astupe gura Bisericii în probleme strict teologice.

Constant al II-lea trecuse deja la contraatac; o dată numit noul exarh, Olimpius, el l-a trimis în Italia cu un scop foarte important şi anume acela de a-i obliga şi subscrie la *Typus* nu numai pe episcopi, dar şi pe cetăţeni, şi să-l aresteze pe papă dacă acesta s-ar fi opus. Olimpius a ajuns la Roma exact în timp ce se desfăşura conciliul şi a întâlnit un obstacol în trupele din oraş care nu s-au arătat dispuse să-l urmeze. În această situaţie, descoperim, după cum notează Gregorovius, "pentru prima dată existenţa unei armate propriu-zise, organizată sub forma unei miliţii56 şi compusă din locuitorii cei mai cunoscuţi şi din proprietari. Această armată primea din când în când un sprijin bănesc de la Constantinopol, dar era în esenţă naţională şi romană. Fără participarea ei, planul exarhului nu era realizabil”. Şi aşa a fost.

Olimpius a încercat atunci să joace altă carte, după cum povesteşte *Liber pontificate*, şi "părea să fi renunţat ipocrit la urzelile lui mârşave, într-o zi, când papa oficia solemn liturghia în bazilica Santa Madre di Dio sempre

Vergine (de-a pururea fecioară), azi cunoscută sub numele de S. Maria Ad *Praesepey* sau S. Maria Maggiore, "exarhul a venit să se împărtăşească; îi poruncise scutierului său să-i stea în preajmă şi să-l ucidă pe papă atunci când acesta se va apropia pentru a-l împărtăşi cu anafură. Dar Dumnezeu cel atotputernic, care-i păzeşte de toate primejdiile pe cei mai credincioşi slujitori ai săi, i-a luat pe neaşteptate vederea scutierului, astfel încât el n-a mai reuşit să-l vadă pe pontif când acesta, ţinând în mână anafura, se apropia de exarh pentru a-i da sărutul de pace.

Scutierul a declarat apoi sub jurământ că această orbire neaşteptată l-a ferit de groaza de a vedea sângele nevinovat vărsat în timpul oficierii sfintelor taine şi de crima înspăimântătoare care ar fi consternat întreaga Biserică a lui Dumnezeu.

Exarhul Olimpius, văzând-că mâna lui Dumnezeu îl apăra pe Martin, papă preasfânt, i-a mărturisit ce ordine primise, s-a împăcat cu el şi

a plecat din Roma împreună cu armata sa pentru a lupta în Sicilia cu sarazinii care cotropiseră insula”. În această misiune, de altfel zadarnică, exarhul a şi murit.

Împăratul a trimis un alt exarh, Teodor Calliope, cu ordin strict de a-l aresta pe papă. El a intrat în Roma la 15 iunie 653 în fruntea trupelor cu care venise de la Ravenna; papa, aflat în imposibilitate de a se mişca din Lateran din cauza gutei, a trimis, conform uzanţelor protocolare, câţiva reprezentanţi ai clerului să-i transmită omagiile sale la palatul Cezarilor. Exarhul s-a prefăcut întristat de boala papei şi a anunţat că, a doua zi, va merge el în persoană să-i facă o vizită; se arăta din cale afară de politicos, pretinzând că este aducător al unui mesaj de prietenie din partea împăratului. În realitate, strategia sa era de a evita eventualele ciocniri cu armata romană, în momentul în care şi-ar fi adus la îndeplinire planul. Pentru aceasta, a doua zi fiind duminică, a vrut să prevină şi reacţia ostilă a poporului care în acea zi de sărbătoare s-ar fi adunat în jurul Lateranului. A amânat vizita pentru luni.

Teodor Calliope şi-a pus în practică planul său de acţiune fulger; mai

întâi, i-a spus lui Martin că se teme pentru că Lateranul era apărat de armata în ţinută de război, iar el venise doar cu intenţii paşnice. Papa, încrezător şi naiv, i-a permis să controleze peste tot; după ce a făcut aceasta, exarhul a înconjurat palatul cu trupele sale şi a intrat în biserică împreună cu suita sa. S-a apropiat de papă, care zăcea pe un pat, în faţa altarului principal al bazilicii înconjurate de preoţi, şi, cu atitudine complet schimbată, le-a înmânat celor de faţă un decret imperial prin care se ordona demiterea lui Martin I, acuzat de uzurparea calităţii de papă, pentru că nu aşteptase confirmarea lui Constant al II-lea, şi aducerea lui la Constantinopol pentru a fi judecat.

Clerul a reacţionat, dar soldaţii s-au impus repede, probabil fără vărsare de sânge: au tăiat cu spadele lumânările care-i luminau biserica, l-au legat pe papă şi l-au dus la palatul Cezarilor.

Exarhul l-a asigurat că va putea lua cu el pe oricine ar fi dorit şi mulţi preoţi le-au încredinţat soldaţilor micul lor bagaj necesar pentru călătorie; papa nu a reacţionat şi comportamentul său a fost demn de laudă, acceptând ceea ce bănuia că-l aşteaptă în Bizanţ. Ar fi putut să cheme în ajutor poporul, să alarmeze miliţia cetăţenească, să provoace un război civil; nu a făcut-o, evident, pentru că acţiunea lui Teodor Calliope a fost foarte rapidă. Dar poate că nici nu a dorit aceasta, tocmai pentru a evita vărsarea de sânge.

În orice caz, exarhul s-a grăbit; în noaptea de 19 iunie l-a urcat pe papă pe corabia ancorată pe malul Tibrului, permiţându-i să-şi ia cu el numai câţiva servitori. A închis porţile oraşului, temându-se că alte persoane de încredere ale papei, dornice să plece împreună cu el, ar fi putut alerta miliţia şi poporul, şi a ridicat pânzele îndreptându-se spre Porto.

De acolo, a început lunga călătorie care a trecut de capul Misenum şi a ajuns în diferite insule, printre care Naxos, unde s-a făcut un popas de aproape un an; o călătorie epuizantă, pentru că papa suferea de dizenterie şi nu i s-a permis niciodată să coboare pe pământ. Călătorea, practic, ca un prizonier. În zadar veneau preoţi şi credincioşi din diferitele porturi în care se oprea corabia pentru a-i aduce omagiul lor şi a-i face daruri. Acestea din urmă au ajuns în totalitate în buzunarele temnicerilor săi. Şi era abia începutul martiriului.

Când a ajuns la Constantinopol, la 17 septembrie 654, Roma avea deja de o lună un alt papă, consacrat din dorinţa lui Constant al II-lea: Eugen I.

Evident, Martin nu a avut parte în Bizanţ de onorurile rezervate predecesorilor săi; el era considerat de acum un episcop oarecare. A fost imediat întemniţat, fără a avea posibilitatea de a vorbi cu cineva. Abia la 3 luni după sosirea sa a început procesul pentru înaltă trădare, care a fost, în mod clar, o farsă, chiar dacă a avut consecinţe tragice.

Martin I voia să-şi bazeze apărarea pe probleme de credinţă, considerând că pentru acestea i se aduceau acuzaţii neîntemeiate; prefectul Troilus l-a redus la tăcere, comunicându-i că procesul îi fusese intentat pentru crimă împotriva statului. El era acuzat că l-ar fi convins pe exarhul Olimpius să se răscoale împotriva împăratului şi că i-ar fi chemat pe sarazini în Sicilia pentru a-l ajuta în acţiunile sale împotriva Bizanţului. Martin a răspuns:" în persoana lui Olimpius, l-am îmbrăţişat pe duşmanul meu, care fusese mântuit; sarazinilor le-am dat bani pentru a-i răscumpăra pe creştinii abandonaţi de împărat; ca papă am susţinut credinţa împotriva edictului *Typus*".

Dar sentinţa era deja stabilită: moartea. În aşteptarea executării pedepsei capitale, a îndurat alte suferinţe. Dus în curtea tribunalului pe un scaun, deoarece boala nu-i permitea să meargă şi să se ţină pe picioare, i-au fost smulse de pe el patrafirul şi mantia episcopală. Pe jumătate gol, în frigul pătrunzător, în lanţuri, a fost târât prin oraş până la închisoare.

Patriarhul monotelit, Pavel, bolnav şi el şi pe moarte, aflând de la împărat de la tratamentul la care era supus papa, a avut mustrări de conştiinţă şi l-a rugat pe Constant al II-lea să schimbe pedeapsa cu moartea în cea a exilului. Împăratul i-a satisfăcut această cerere, dar nu şi-a schimbat poziţia nici chiar atunci când la moartea lui Pavel, fiind reales ca patriarh ereticul Pirrus, Martin I a refuzat să-l absolve de anatema pe care predecesorul său, Teodor I, o pronunţase împotriva acestuia.

Martin I a rămas în închisoare până în martie 655; a fost apoi exilat la Cherson, doborât de boală, abandonat de toţi şi, în special, lucru care l-a întristat cel mai mult, de clerul roman care, având un nou papă, nu se mai interesa de el. Martin spera în adâncul sufletului, ca după tradiţie, pe durata absenţei sale, de administraţia pontificală să răspundă un aihidiacon, un preot paroh şi un prelat de rang înalt. Dar clerului roman i-a fost frică să procedeze astfel, şi, cum spune Saba, "este greu să-i fie scuzată slăbiciunea şi lipsa de respect. Când Eugen a fost ales, papa nu fusese încă dezbrăcat în mod barbar

de patrafirul pontifical. El reprezenta Biserica, sub povara mizeriilor, a nenorocirilor, a torturilor unui exil pe care l-a suportat cu mare nobleţe. Clerul roman nu se ridicase la înălţimea sa”. Şi Anuarul pontifical îi mai consideră încă demni de funcţiile lor!

Sunt emoţionante scrisorile lui Martin către puţinii săi prieteni din Constantinopol; se plânge că Biserica romană nu-i asigura nici măcar alimentele, deşi ar fi fost în măsură s-o facă. Se roagă totuşi lui Dumnezeu să întărească biserica sa în credinţa cea dreaptă şi să-l ferească de erezii pe locţiitorul său pe pământ. A fost un mare papă care a acceptat martirajul apărând ortodoxia credinţei şi nu s-a compromis în concesii politice.

La 16 septembrie 655, Martin I a murit în exilul său, singur, fără prieteni; corpul i-a fost îngropat mai întâi în Bizanţ, în biserica Fecioarei din Blacherna. Mai târziu, a fost transportat la Roma şi înmormântat probabil în Biserica S. Silvestro e Martino.

75. Sf. Eugen (654-657)

Prezbiter roman, din cartierul Aventin, Eugen I a fost consacrat papă la 10 august 654, din dorinţa expresă a împăratului Constant al II-lea: Martin I era în drum spre Constantinopol, mai trebuia să fie judecat şi condamnat, dar împăratul îl considera deja eliminat.

Asuprirea bizantină n-a întâlnit rezistenţă, evident, nici în rândurile clerului roman, şi nici din partea lui Eugen însuşi, care ar putea fi acuzat cu uşurinţă, dacă nu de trădare, măcar de lipsă de respect pentru un papă, împiedicat să-şi exercite misiunea de către împărat, dar care trebuia în continuare considerat suveran pontif de către episcopii şi preoţii săi. Eugen avea datoria să refuze numirea şi să respecte tradiţia, prin care, în absenţa pontifului, după cum Martin însuşi mărturisea "trebuia să preia conducerea episcopiei Romei arhidiaconul, parohul şi un înalt prelat”. Astfel, pentru mai mult de un an a existat în acelaşi timp un papă prizonier şi detronat, totuşi continuând să fie locţiitor al lui Cristos pe pământ, şi un papă dorit de împărat.

Nu există suficiente elemente pentru a judeca modul în care s-a comportat Eugen I. În orice caz, fusese apocrisar la Constantinopol, şi această

experienţă i-a servit probabil pentru a-şi da seama ce tulburări ar fi ameninţat Biserica în întregul ei, datorită despotismului imperial. Singura circumstanţă atenuantă ar putea fi aceea că se temea eventual de alegerea unui pontif monotelit. Cu siguranţă, însă, gustul puterii l-a dominat.

La început, într-adevăr, s-a arătat docil; apocrisarii săi în Bizanţ au aprobat o nouă formulă, inventată de Pirrus, declarat eretic în trecut de Teodor I, care propunea două voinţe distincte ale lui Cristos, dar acestora i se adaugă a treia, ca "persoană". Mult mai grav era că aceşti apocrisari îl reprimiseră pe Pirrus în comunitatea ecleziastică. Este posibil ca această măsură să fi avut drept scop salvarea vieţii lui Martin I, care era însă total împotriva unei asemenea reabilitări a patriarhului. Este greu de crezut, însă, ca apocrisarii să fi acţionat cu totul şi cu totul din propria lor iniţiativă. Mai degrabă, este posibil ca Eugen I să se fi aflat în situaţia de a se arăta, pentru a folosi cuvintele din *Liber pontificalis*, chiar prea "binevoitor, blând, plin de bunăvoinţă", nereuşind, însă, decât să devină meschin.

Totuşi, la moartea lui Pirrus, fiind numit ca patriarh Petru, când acesta i-a trimis papei o profesiune de credinţă a sa, foarte ambiguă, asupra doctrinei despre voinţele lui Cristos, clerul şi poporul roman s-au revoltat şi l-au sfătuit pe papă să respingă scrisoarea patriarhului. Nu s-ar putea spune că Eugen s-a lăsat uşor convins; a trebuit să se ajungă la o acţiune de forţă împotriva lui, ameninţându-l că nu va fi lăsat să-şi ţină liturghia în bazilica S. Maria Maggiore până când nu a promis că va respinge documentul patriarhului.

El a făcut aceasta conştient de riscurile pe care trebuia să le înfrunte; a reabilitat în acest fel un pontificat început sub semnul compromisului şi continuat sub cel al supunerii. De altfel, moartea l-a salvat de eventualitatea unui martiriu asemănător cu acela al predecesorului său şi pentru care nu avea poate stofa necesară. A murit la 2 iunie 657 şi a fost înmormântat la Sf. Petru.

Şi să mai spunem că Biserica l-a sanctificat! La treisprezece secole de la moartea sa, Roma i-a consacrat şi o biserică pe bulevardul delle Belle Arti, în

apropiere de Villa Giulia; donată în 1942 de lumea catolică papei de atunci, Pius al XII-lea, adică Eugenio Pacelli, la a douăzeci şi cincea aniversare a consacrării sale ca episcop, ea a fost finisată şi inaugurată solemn în 1951.

76. Sf. Vitaliamis (657-672)

Vitalianus, născut la Segni, a fost consacrat papă la nici două luni de la moartea lui Eugen I; împăratul Constant al II-lea încerca să restabilească relaţii bune cu Biserica de la Roma. Cât despre Vitalianus, având temperament destul de conciliant, l-a încurajat în această manieră nouă de comportare, grăbindu-se să-i arate, prin solii trimişi de la Constantinopol, că dorea şi el reconcilierea.

Aşa că împăratul i-a primit cu bunăvoinţă pe ambasadorii pontificali, a confirmat privilegiile episcopilor romani şi i-a trimis papei un exemplar al Bibliei legat în aur şi cu diamante. Vitalianus a fost consacrat la 30 iulie 657.

Pentru a consolida această relaţie între papalitate şi imperiu, Constant al II-lea a venit într-o vizită oficială la Roma, în 663, în acelaşi timp cu expediţia militară împotriva longobarzilor din sudul Italiei, sortită însă eşecului. Împăratul a sosit de la Napoli, parcurgând Via Appia şi papa i-a ieşit în întâmpinare, la şase mile de oraş, împreună cu toţi preoţii şi cu o delegaţie a orăşenilor, cu ciuci, steaguri şi lumânări aprinse: Constant al II-lea şi-a făcut intrarea triumfală în Roma la 5 iulie 663. "Este uşor de imaginat ce emoţie a cuprins acel oraş, abandonat de atâta timp, la sosirea Maiestăţii sale imperiale. Prezenţa unui monarh bizantin, care avea încă tot dreptul să se considere, «împărat al romanilor», era pentru aceştia un eveniment exceptional", notează Gregorovius.

Cât despre "raporturile lui Constant cu Biserica, deşi acestea nu erau făţiş ostile, se menţineau totuşi, cu siguranţă, foarte încordate; ea suferise din partea împăratului tot felul de umilinţe şi de ofense care o îndreptăţeau să se teamă de el".

Tocmai de aceea papa are o atitudine umilă: "Vitalianus nu a avut

i
ii
iii
iv
v

îndrăzneala de a se împotrivi împăratului grec aşa cum o făcuse episcopul Ambrozie, care, de pe treptele bisericii din Milano îl respinsese pe Theodosius cel Mare, reproşându-i sângele răsculaţilor ucişi. Şi totuşi, continuă pe un ton de dojană Gregorovius, "văzându-l pe detestatul Constant şi-a adus aminte probabil că acesta îşi ucisese fratele şi îl osândise pe papa Martin să moară de foame”. În fond, însă, "situaţia tristă a lui Vitalianus şi atitudinea sa servilă în faţa împăratului trezesc indulgenţă şi compătimire. Trebuiau să mai treacă multe secole pentru ca acest spectacol al umilinţei să poată fi reabilitat prin triumful de la Canossa” 57.

Deşi relaţiile fuseseră de ambele părţi respectuoase, cu slujbe solemne oficiate în cinstea celor doi suverani, imperial şi pontifical, ele au rămas

doar de faţadă; într-adevăr, Constant al II-lea a părăsit Roma la 17 iulie, după ce îşi luase o parte din pradă, adică furând ceea ce se mai putea transporta din tezaurele "păgâne” antice; a ajuns până acolo încât a luat şi plăcile de fier în formă de ţigle de pe acoperişul Panteonului, deja consacrat ca lăcaş creştin.

În plus, când a ajuns la Siracusa, unde hotărâse să-şi instaleze cartierul general, pentru a-şi relua încercările de a lupta împotriva longobarzilor, dar în realitate pentru a se bucura în linişte de tot ce furase, a dat o lovitură dură scaunului pontifical al Romei. A dispus printr-o lege specială ca, începând de la data de 1 mai 666, Biserica de la Ravenna să se considere autonomă, arhiepiscopul acestei episcopii urmând să primească de la împărat, ca însemn onorific, patrafirul destinat acestei demnităţi. Apărea în acest fel o nouă schismă, de această dată între Roma şi Ravenna: primul care a căpătat această funcţie a fost arhiepiscopul Mauro, care, neţinând seama de anatema care fusese pronunţată împotriva lui de Vitalianus, l-a excomunicat el însuşi pe papă.

Dar, la doi ani după aceasta, în 668, Constant al II-lea era asasinat la Siracusa. Armata îl proclama ca împărat pe Mezecius, iar papa a pus în mişcare întregul clerul pentru ca în Bizanţ să fie recunoscut ca împărat

Constantin al IV-lea Pogonatu158, fiul lui Constant al II-lea şi moştenitor legitim al tronului. Aşa s-a şi întâmplat.

Această acţiune a lui Vitalianus, întreprinsă de el în ciuda tuturor samavolniciilor suferite din partea lui Constant al II-lea, l-au determinat pe Constantin Pogonatul să fie recunoscător pentru totdeauna faţă de papalitate.

Pentru moment, avantajele nu s-au văzut, pentru că împăratul era prea ocupat în campania militară pentru oprirea înaintării arabilor, cu care a reuşit să încheie o pace abia în 668.

Între timp, Vitalianus s-a ocupat insistent de Biserica anglo-saxonă, care s-a alăturat Romei mai mult în privinţa liturghiei decât în ceea ce privea ortodoxia.

Adeodatus al II-lea (după Platina)

Vitalianus a murit la 27 ianuarie 772 şi a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

77. Adeodatus al II-lea (672-676)

Călugăr roman de la mănăstirea S. Erasmo al Celio, Adeodatus, fiu al lui Iovinianus, a fost consacrat ca al doilea papă cu acest nume la 11 aprilie 672, la trei luni de la moartea lui Vitalianus.

N-a fost un papă de prea mare importanţă şi sub pontificatul lui nu s-a înregistrat niciun progres în problemele divergente cu Bizanţul şi cu Ravenna, unde noul arhiepiscop Reparatus se menţinea cu stricteţe în autonomia sa, refuzând să se supună papei; de fapt şi în *Liber pontificate* informaţiile sunt foarte puţine.

A restaurat fosta sa mănăstire de pe colina Celio, o construcţie care data din secolul al VI-lea; mai târziu, ea a fost distrusă. La sfârşitul secolului al XVI-lea i se mai vedeau încă ruinele, cu resturi de pictură, în apropierea bisericii S. Stefano. Adeodatus al II-lea a murit la 17 iunie 676 şi a fost

înmormântat la Sf. Petru.

78. Donus (676-678)

Donus sau Dommus, fiul romanului Mauricius, a fost consacrat papă la 2 noiembrie 676” la aproape trei luni de la moartea lui Adeodatus al II-lea.

Informaţiile oferite de *Liber pontificalr* despre el sunt de un interes redus: totuşi, în timpul scurtului său pontificat s-a pus capăt schismei dintre Roma şi Ravenna. Noul arhiepiscop Teodoras s-a supus papei renunţând la autocefalie, adică la completa autonomie a scaunului episcopal ravenez; totul s-a făcut, însă, datorită împăratului. De fapt, Teodoras nu avea nici cea mai mică intenţie să renunţe la anumite privilegii: avea chiar intenţia să scoată numele lui Vitalianus de pe lista episcopilor, adică din *Diptic*. Împăratul a respins cu indignare această pretenţie şi l-a obligat pe arhiepiscop să facă gestul de supunere faţă de papă.

Constantin Pogonatul era hotărât să curme neînţelegerile dintre Bizanţ şi Roma şi a vrut în acelaşi timp să întărească poziţia acesteia din urmă

Donus (după Platina)

În Occident, pentru ca ea să fie singura interlocutoare autentică în dialogul cu Biserica din Orient.

Când, mai apoi, începuse să întreprindă acţiuni concrete în vederea acestei împăcări, inclusiv prin convocarea unui conciliu ecumenic, Donus a murit, la 11 aprilie 678.

A fost înmormântat la Sf. Petru.

79. Sf. Agaton (678-681)

Originar din Palermo, Agaton a fost consacrat papă la două luni şi jumătate după moartea lui Donus, la 26 iunie 678; conform unei legende,

ajunsese la venerabila vârstă de 103 ai, dar era încă lucid.

La 12 august a primit de la împăratul Constantin Pogonatul o scrisoare în care acesta, o dată rezolvate problemele militare, se declara gata să reia proiectul reunificării ecleziastice dintre Roma şi Bizanţ. El se gândea să organizeze o conferinţă ecumenică episcopală pentru dezbaterea problemelor existente şi eliminarea tuturor controverselor, în acest scop, îi cerea papei să-i trimită la Constantinopol câţiva reprezentanţi ai săi, care să cunoască bine toată problematica: erau suficienţi trei membri ai clerului şi patru călugări din Roma şi, în plus, doisprezece mitropoliţi şi episcopi din Bizanţ.

Era asigurată deplina protecţie imperială a delegaţiei prin permise speciale de liberă trecere.

Pentru a pregăti corespunzător delegaţia, Agaton a convocat în Lateran, la 27 martie 680, un conciliu italian şi acolo au fost aleşi reprezentanţii episcopali care trebuiau trimişi împreună cu ambasadorii pontificali în Bizanţ, aprobând şi documentul sinodal ce urma să fie reprezentat la conferinţă. În acesta era expusă doctrina celor două voinţe şi moduri de a acţiona din fiinţa lui Cristos, cu referire explicită la deciziile lui Martin I în cadrul conciliului din Lateran.

Delegaţia din Apus a ajuns la 10 septembrie în Constantinopol, unde a fost primită de noul patriarh Giorgios, care i-a convocat şi pe mitropoliţii şi episcopii din teritoriile bizantine; ceea ce iniţial era prevăzut să fie doar o conferinţă a devenit până la urmă un adevărat conciliu ecumenic, al şaselea dintre cele desfăşurate în Orient La prima sesiune s-a constatat că erau prezenţi reprezentanţii tuturor patriarhiilor: ea s-a deschis la 7 noiembrie 680 într-o sală cu tavanul în formă de cupolă, din palatul imperial, *Trullus*, de la care concilini şi-a luat numele de Trullan.

Împăratul prezida şedinţa, având alături doi prezbiteri şi un diacon, tot din Roma, ca reprezentanţi ai papei.

Între timp, în Italia se petreceau evenimente "ciudate”, după cum povesteşte Paulus Diaconus. "La Roma a izbucnit o epidemie grozavă de ciumă care a ţinut trei luni, din iulie până în septembrie: lumea murea în număr mare şi deseori părinţii şi copii sau fraţi şi surori erau îngropaţi în acelaşi coşciug. Apoi, la fel de violent, boala a lovit populaţia din Ticino”, adică Pavia, "obligându-i pe toţi cetăţenii să se refugieze unii în munţi, alţii prin alte părţi,

astfel încât în oraş, în pieţe şi pe străzi începuseră să crească iarbă şi copăcei. Mulţi l-au văzut atunci cu ochii lor pe îngerul bun şi pe cel rău, care umblau noaptea prin oraş: şi de fiecare dată când, la un semn al îngerului bun, îngerul rău lovea cu un fel de suliţă pe care o purta în mână în uşa unei case, până a doua zi murea un om. În final, datorită unei profeţii, s-a aflat căf molima va înceta îndată ce va fi înălţat un altar dedicat sfântului martir Sebastian în bazilica S. Pietro în Vincoli. Şi s-a făcut aşa: osemintele sfântului au fost duse în Roma, aşezate într-un altar din biserica menţionată şi molima a încetat”.

Mai târziu, romanii şi-au însuşit această legendă şi au legat evenimentele respective de biserica din Roma cu acelaşi nume, S. Pietro în Vincoli, unde ciuma este reprezentată într-un tablou atribuit lui Pollaiolo, în plus, în nava stângă a aceleiaşi bazilici se mai poate distinge cu greu un mozaic din epocă, în care poate fi văzut un Sf. Sebastian bătrân, cu barbă şi complet îmbrăcat; în mod sigur nu de acolo ne-a rămas imaginea sfanţului cu înfăţişare de tânăr legat gol de un copac şi străpuns de săgeţi!

Între timp, la Constantinopol, conciliul continua: după optsprezece şedinţe, s-a ajuns la promulgarea unui decret, la 16 septembrie 681. În el se amintea profesiunea de credinţă stabilită de cele cinci concilii anterioare şi era aprobată în unanimitate doctrina celor două voinţe şi a celor două energii întru Cristos, care nu se aflau în contradicţie cu ele, aprobând şi rezoluţia sinodală de la Lateran. Evident, şi erezia monotelită a fost condamnată, iar legenda amintită de Paulus Diaconus spune că "a căzut peste oameni un număr incredibil de mare de păianjeni cu pânzele lor, semn că greşeala spurcată a ereziei fusese eliminată”. Anatema l-a lovit şi pe papa Honorius 1, acuzat de o prea mare indulgenţă faţă de anumiţi eretici; scrisoarea sa ambiguă către Sergiu, patriarhul Bizanţului, a fost arsă în public, fiind considerată scandaloasă.

Gregorovius relatează că "acest eveniment, singurul caz în care un papă roman a fost acuzat public de erezie şi anatemizat de un conciliu

ecumenic, esie unul dintre momentele cele mai importante din istoria

ecleziastică” cu atât mai mult cu cât, mai târziu "condamnarea lui Honorius a devenit o armă în mâna celor care combăteau dogma infailibilităţii papale”.

Conciliul i-a trimis o scrisoare papei, rugându-l să confirme deciziile luate. Dar Agaton murise deja, la 10 ianuarie 681 şi fusese înmormântat la Sf. Petru: se pare că atinsese vârsta de 107 ani! Tronul papal era din nou vacant.

80. Sf. Leon al II-lea (682-683)

După moartea lui Agaton a urmat o lungă perioadă în care tronul papal a rămas neocupat; aprobarea imperială a noului ales, Leon al II-lea, s-a lăsat aşteptat mai bine de optsprezece lui. În conciliul ecumenic de la Constantinopol, printre altele se luase decizia condamnării oficiale a papei Honorius I; era o situaţie destul de delicată şi împăratul dorea ca Occidentul să fie întru totul de acord cu soluţionarea ei; din această cauză aprobarea împăratului a întârziat în mod deliberat.

Delegaţia romană s-a întors la Roma abia în iulie 682; Leon al II-lea a fost consacrat la 17 august şi după o lună a trimis împăratului o scrisoare în care declara că aprobă toate deciziile conciliului. În privinţa lui Honorius I el observa că "acesta nu s-a străduit să păstreze imaculată

Biserica apostolică în cadrul doctrinei apostolice, şi cu o îngăduinţă inconştientă a permis ca puritatea bisericii romane să fie întinată”. În plus, într-o scrisoare către mitropoliţii Spaniei, punându-i la curent cu lucrările conciliului şi invitându-i să subscrie la hotărârile acestuia, preciza că Honorius era vinovat "pentru că nu se străduise să înăbuşe încă de la începuturi, aşa cum se cădea pentru un papă, flacăra ereziei şi chiar a încurajat-o prin neglijenţa sa”.

În scurtul său pontificat a reuşit să restaureze două biserici: S. Bibiana şi S. Giorgio al Velabro, *Velabrum* fiind zona mlăştinoasă de pe malul Tibrului care separa cândva colina Palatinului de cea a Capitoliului. Situată în spatele arcului lui Ianus, această a doua bisèrică, deşi restaurată din nou la

începuturile secolului nostru, şi-a păstrat structura simplă care-i fusese dată de Leon al II-lea, cu un interior cu două nave, totul emanând un profund spirit de puritate creştină.

Leon II a murit la 3 iulie 683 şi a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru, dar Paul V i-a transportat mai târziu osemintele sub altarul din capela Madonei della Colonna din noua bazilică.

81. Sf. Benedict al II-lea (684-685)

Consacrarea lui Benedict al II-lea, un roman, a avut loc la 26 iunie 684, la unsprezece luni de la moartea lui Leon al II-lea; confirmarea

imperială a sosit, ca de obicei, târziu. Constantin Pogonatul şi-a dat seama că problema confirmării alegerii papilor ducea la multe cheltuieli şi pierdere de timp; astfel încât, într-o scrisoare către noul ales a declarat că în această privinţă renunţă la dreptul său şi transferă către exarh această îndatorire pe care o avusese el, de la Ravenna totul fiind mai simplu.

Benedict al II-lea a primit acest privilegiu ca o dovadă a faptului că împăratul avea pentru el o adâncă preţuire, până într-atât încât acesta i-a cerut papei să-i adopte pe cei doi fii ai săi, Iustinian şi Heracliu, trimiţând la Roma ca zălog şuviţe din părul celor doi băieţi, ele fiind primite cu mare solemnitate.

În orice caz, confirmarea alegerii papei a continuat să întârzie chiar şi din partea exarhului, dar niciodată mai mult de trei luni; trebuiau să mai treacă mai bine de cincizeci, de ani, până când, o dată cu papa Zaharia, să se ajungă la o consacrare liberă a pontifului ales de cele trei clase sociale: clerul, armata şi poporul.

Celelalte puţine informaţii despre Benedict al II-lea, extrase din *Liber pontificate*, sunt de o importanţă redusă; a murit la 8 mai 685 şi a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

82. Ioan al V-lea (685-686)

Născut în Antiohia şi fost nunţiu apostolic, Ioan al V-lea a fost consacrat papă la 23 iulie 685.

Puţinele informaţii pe care le oferă despre el *Liber pontificalis* nu ajută la cunoaşterea personalităţii sale; se pare că într-un conciliu i-ar fi ridicat episcopului de Cagliari privilegiul consacrărilor de episcopi, care până atunci era autonome, acestea trecând în jurisdicţia Romei.

Noul împărat Iustinian al II-lea, fiul lui Constantin Pogonatul, i s-a adresat într-o scrisoare cu apelativul de *universalis papa*; totuşi, acest titlu l-a primit doar succesorul său Konon, pentru că scrisoarea a sosit în 687 şi la acea vreme Ioan al V-lea murise deja (la 2 august 686) şi fusese înmormântat la Sf. Petru.

Ar mai trebui semnalat că, prin acest papă, a început, după cum specifică Seppelt, "o serie neîntreruptă de papi originari din Orient. Acest detaliu atât de important nu-şi poate găsi explicaţia în influenţa şi în presiunile exercitate de curtea bizantină asupra alegerii papilor, din moment ce, în special în aceste decenii, nefericitul imperiu era zguduit de atacurile unor duşmani externi şi de tulburările interne. Împăraţii se succedau la intervale scurte, urcaţi pe tron şi alungaţi de trupele răzvrătite, iar schimbarea monarhilor la numai câţiva ani distanţă era însoţită de asasinate şi fapte de o cruzime nemaiauzită. Această succedare haotică excludea, prin urmare, o intervenţie decisivă a împăratului în alegerea papilor.”

Mai este adevărat şi că la Roma se înregistrează o serie de pontificate de o durată foarte scurtă. Gregorovius observă că "rapiditatea cu care, în epoca aceea, papii se schimbau pe tronul Sf. Petru constituie un fenomen ciudat şi îngrijorător. Pontificate de treisprezece ani şi mai mult, ca acelea ale lui Grigore cel Mare, Honorius 1 şi Vitalianus, sunt adevărate excepţii, pentru că în secolele al VI-lea şi al VII-lea papii nu au păstorit niciodată mai mult de doi sau maximum trei ani”. Rămâne un mister "dacă viaţa scurtă a papilor se

datora faptului că ei erau aleşi la o vârstă foarte înaintată sau altor cauze mai complicate”.

83. Conon (686-687)

Pentru alegerea succesomlui lui Ioan al V-lea, Roma s-a împărţit în două tabere; clerul îl susţinea pe parohul Petru, iar militarii pe prezbiterul Teodoras. Totuşi, armata, pentru a împiedica alegerea lui Petru, a ocupat Lateranul şi s-a adunat în biserica S. Stefano Rotondo.

N-au existat ciocniri şi au început tratative; la un moment dat, clerul a anunţat ó nouă candidatură, cea a prezbiterului Conon, al cărui loc de naştere nu se cunoaşte, foarte bătrân, şi el a fost acceptat, în final, şi de către miliari. Exarhul a aprobat şi Conon a fost consacrat la 21 octombrie 686.

Era foarte bolnav şi, prin urmare, prin alegerea sa se urmărea să se câştige timp; se aştepta doar ca el să moară, ştiut fiind că ambiţiosul arhidiacon Pascal s-a învârtit pe lângă exarhul Ioan platina pentru a obţine pontificatul contra unei promisiuni concrete de o sută de livre

Conon (după Platina) de aur. Ioan platina a acceptat oferta şi a dat ordin magistraţilor imperiali, care aveau o influenţă destul de mare asupra poporului, să impună alegerea lui Pascal îndată după moartea lui Conon. În februarie 687 Conon primea o scrisoare de la împăratul Iustinian al II-lea, adresată de fapt predecesorului său; prin ea, împăratul îl informa pe papă că dusese la el în palat documentele celui de-al şaselea conciliu ecumenic, asumându-şi el în persoană responsabilitatea pentru ele. Dar, prin aceasta împăratul înţelegea de fapt să sublinieze că el se considera, după cum notează Seppelt, "adevăratul stăpân al Bisericii”. Nu era un semn bun pentru viitor.

Conon a murit la 21 septembrie 687 şi a fost înmormântat la Sf. Petru.

84. Sf. Sergiu I (687-701)

La moartea lui Conon, arhidiaconul Pascal se simţea Sigurde alegere datorită banilor promişi exarhului în schimbul aprobării; în schimb, poporul roman a fost dezbinat şi de această dată, opunându-l pe parohul Teodoros celui care părea a fi candidatul oficial. Amândouă taberele, reunite în palatul Lateran, au trecut la alegere: au rezultat doi pontifi.

Situaţia era de neacceptat şi, după cum se întâmplă de obicei, între cei doi pretendenţi a apărut un al treilea, prezbiteriul Sergiu, născut la Palermo şi originar din Siria, care-şi desfăşura activitatea în biserica S. Susanna; a fost ales de magistraţi, de militari şi de o bună parte din cler.

Teodoros i s-a supus fără obiecţii: Pascal, însă, nu a vrut să renunţe şi a trimis mesageri secreţi să-l cheme pe exarh, sigur că acesta era de partea sa. Ioan platina a apărut pe neaşteptate la Roma; dându-şi seamă că Pascal era susţinut de o minoritate dintre locuitori, abandonat de fapt de magistraţii cărora el îl recomandase, văzând unanimitatea cu care era ales Sergiu, şi-a dat aprobarea pentru acesta. Nu s-a întors însă la Ravenna cu mâinile goale; i-a pretins lui Sergiu cele o sută de livre de aur pe care i le promisese Pascal; doar după ce plata a fost făcută Sergiu I a fost consacrat la Sf. Petru, la 15 decembrie 687. Simonia, mai mult sau mai puţin forţată, era încă stăpână.

Pentru început lui Pascal i-a fost oferită funcţia de arhidiacon; mai târziu, acuzat de practicarea magiei, a fost demis şi trimis într-o mănăstire, unde a şi murit în 682. Sergiu I s-a instalat, aşadar, cu drepturi depline pe tronul papal; era o persoană de o mare cultură, care parcursese întreaga scării ierarhică clericală până la rangul de cardinal, făurindu-şi un caracter autoritar, hotărât în primul rând să ajungă la putere, după cum s-a văzut chiar şi prin plata unei importante mite şi abia pe urmă să treacă la acţiunea de întărire a rolului centralizator al Romei.

"În el toate doctrinele Bizanţului şi-au găsit un oponent hotărât’1, spune Gregorovius, "demn de predecesorii săi la tronul Sf. Petru: aceeaşi dorinţă de a domina îi însufleţea pe toţi pontifii romani: Roma însăşi o transmisese Bisericii ca patrimoniu spiritual”. Şi este logic faptul că "oraşul însuşi se obişnuise să vadă în papă un suveran absolut al său. De altfel, la cine altcineva ar mai fi putut privi nefericitul popor roman, dacă nu la sfântul său episcop care, prin demnitatea cu care era investit, devenise stăpânul cel mai puternic al Italiei?”.

Ciocnirea între papă şi împărat nu s-a lăsat mult aşteptată: Iustinian al II-lea nu s-a lăsat mai prejos faţă de tendinţele imperial-papale pe care le avuseseră mulţi dintre înaintaşii săi şi a considerat potrivit să dea o orientare personală credinţei creştine convocând un nou conciliu ecumenic la Constantinopol cu participarea episcopilor din Răsărit. Papa nici măcar nu a fost invitat: deci concilini era ecumenic numai în intenţiile împăratului.

El a dispus să se desfăşoare în acelaşi loc în care se ţinuse cel din 680, *Trullus*, dar pentru a-l deosebi de acesta l-a numit *Quinisextum*; într-adevăr, el ar fi trebuit să completeze conditile al cincilea şi al şaselea. S-a desfăşurat probabil în 691 şi a promulgat 102 legi transcrise pe pergamente mari care au fost uimise la Roma papei Sergiu, pentru ca acesta să le semneze pentru aprobare; desigur, papa a refuzat s-o facă.

Deosebit de periculoasă pentru menţinerea instituţiilor ecleziastice care se impuneau din ce în ce mai mult a fost abolirea celibatului preoţilor şi diaconilor, în timp ce atribuirea către sediul de la Constantinopol a aceloraşi prerogative ca ale Romei antice apărea ca o lovitură cu ţintă precisă administrată sediului roman.

Împăratul a procedat la fel ca înaintaşul său Constant al II-lea şi a hotărât să acţioneze fără jumătăţi de măsură faţă de această reacţie ostilă a papei: mai întâi, el a trimis un înalt magistrat bizantin la Roma, pentru a-i aresta pe episcopul Giovanni di Porto şi pe preotul Bonifaciu, consilier al papei. După ce ei au fost aduşi în Bizanţ, Iustinian al II-lea s-a simţit mai puternic şi a trimis la Roma o persoană crudă şi nemiloasă, Zaharia, protospătarul, adică un fel de şef de stat major bizantin, cu ordinul de a-l aresta pe papă; Sergiu I era în pericol de a avea acelaşi sfârşit ca Martin I. Era anul 692 şi vremurile se schimbaseră: în faţa ultimei din şirul nesfârşit de jigniri, s-a revoltat populaţia din "Pentapolis” 59 şi din provinciile alăturate, ca şi locuitorii Romei, pentru prima dată indignaţi cu toţii de un asemenea plan considerat o adevărată profanare. Miliţiile de peste tot au alergat la Roma pentru a-l salva pe papă; armata de la Ravenna se simţea animată mai mult de sentimente creştine decât de supunerea faţă de împărat.

Protospătarul Zaharia s-a simţit pierdut; nu prevăzuse o asemenea reacţie. Aşa încât se comportă de o manieră de-a dreptul ridicolă; călcându-şi în picioare toată sălbăticia de care era atât de mândru, a ajuns să se refugieze

în dormitorul papei; între timp, armata de la Ravenna intra în Roma prin poarta S. Paolo, traversa întreg oraşul, şi urmată de o mulţime uriaşă, ajungea în faţa Lateranului.

În dormitorul papei, ridicolul ajunge la culme: Zaharia se ascunde sub pat şi leşină. Sergiu îl ajută să-şi recapete cunoştinţa, îl îndeamnă să nu se teamă şi îi spune să aibă încredere în el. Fiorosul ucigaş devenise fricos ca o oaie.

Sunt deschise uşile şi Sergiu, aşezat pe tronul apostolic, primeşte omagiile soldaţilor şi ale poporului; intemne în favoarea lui Zaharia, viaţa acestuia este cruţată, dar este alungat în mod ruşinos din oraş.

Aceasta a fost o zi memorabilă în istoria papalităţii", comentează Gregorovius; "se vede atunci ce înseamnă puterea şi susţinerea naţională a prestigiului Romei, rod al acelei energii centralizatoare tăcute care concentrase sub autoritatea Bisericii romane provinciile italiene, rezultat al îndelungatelor dispute dogmatice purtate de Occident împotriva Orientului şi consecinţă, în sfârşit, a amestecului imperial brutal în treburile Bisericii romane".

Episodul a avut repercusiuni negative şi în Orient; în fond, împăratul făcuse până la urmă o figură destul de slabă; poporul însuşi s-a simţit insultat şi în 695 s-a răsculat împotriva lui Iustinian al II-lea. Răscoala, condusă de generalul Leontios, a dus la detronarea împăratului, a fost târât pe hipodromul oraşului, i s-au tăiat nasul şi urechile conform crudelor obiceiuri bizantine şi apoi a fost exilat la Cherson. Leontios s-a autoproclamat împărat.

În schimb, în Occident acest eveniment a consolidat într-un mod determinant autoritatea Romei, favorizând creşterea activităţii misionare. S-au intensificat şi legăturile cu francii, pe al căror tron se succedau în acei ani faimoşii "regi leneşi", ultimii descendenţi ai dinastiei merovingiene. Practic, acolo puterea se afla în mâna "majordomilor", guvernatori ai teritoriilor care constituiau regatul franc: în acei ani, un singur "majordom", Pepin, reuşise să se impună asupra tuturor, afirmându-şi pro

pria autoritate. Datorită protecţiei sale, anglo-saxonul Willibrord a început convertirea frisonilorO, aflaţi sub stăpânirea francilor: Sergiu, pentru ca acţiunea lui să fie mai eficace şi mai autoritară, l-a consacrat episcop şi i-a impus un nume latinesc, Clement.

Numeroşi regi care se pocăiau veneau în acele vremuri în pelerinaj la Roma* se converteau şi, desigur, aduceau şi importante donaţii în aur. După cum observa Gregorovius, acele daruri "au servit papilor pentru a face ca bisericile să devină mai strălucitoare" într-un fel de întrecere în preţiozitate şi rafinament, desfăşurată între maeştrii romani în mozaicuri şi în opere din bronz şi artiştii din Constantinopol; "se împodobeau cu coloane până şi cădelniţele de aur, iar la pristoluri, adică la tabernacolele de la altare, acolo unde se aşază potirul, li se dădea o formă de temple miniaturale din porfir, cu cupole din aur bătut cu pietre scumpe". Sergiu I s-a angajat şi el în această operă de înfrumuseţare a bisericilor Romei, a dotat, în special, cu numeroase obiecte preţioase biserica S. Susanna, la care fusese paroh, şi i-a ridicat Sf. Leon cel Mare un nou mormânt în bazilica Sf. Petru, acesta fiind primul monument funerar ridicat în interiorul bazilicii.

Sergiu I a murit la 8 septembrie 701 şi a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

85. Ioan al VI-lea (701-705)

La moartea lui Sergiu I, după o scurtă perioadă de interimat, la 30 octombrie 701 a fost consacrat papă grecul Ioan al VI-lea.

De patru ani, împărat devenise Tiberiu Apsimaros care îl alungase pe Leontios; şi Apsimaros avea ceva împotriva papei, dar nu sunt clare motivele acestei ostilităţi personale. Fapt este căl-a trimis la Roma, din Sicilia, pe exarhul Teofilactos, desigur nu cu intenţii prea bune faţă de pontif. Automat, au venit din nou în grabă, din toate provinciile italiene, trupe neregulate, pentru a păzi oraşul şi pe papă; practic, pentru locuitorii Romei şi, în general,

pentru italieni, sentimentul de supunere oarbă faţă de imperiu şi de împărat dispăruse, apărând în schimb din ce în ce mai puternic un germene de sentiment naţional.

Trupele au poposit în afara zidurilor; în oraş, poporul se agita şi papa s-a comportat la fel ca predecesorul său. A închis porţile şi l-a luat pe exarh sub protecţia sa personală; apoi i-a rugat pe cei veniţi în ajutoml său să se retragă, mulţumindu-le pentru grija lor faţă de persoana sa şi asigurându-i că nu mai era niciun pericol.

"Comportarea sa echilibrată a arătat cât era de înţelept şi de prudent", observă Gregorovius." în acea epocă, papii încă nu aveau putere temporală, deşi exercitau deja asupra Italiei o influenţă mai puternică decât cea a exarhului. Ei se declarau încă supuşi împăratului şi în timpul tulburărilor populare acţionau cu înţelepciune şi cumpătare, arătându-se dispuşi să respecte autoritatea statului; dacă Italia s-ar fi detaşat prea curând de Constantinopol, de unde emana autoritatea imperiului roman, aceasta ar fi fost în avantajul longobarzilor, care în acea vreme ameninţau serios Roma".

Într-adevăr, longobarzii, chiar dacă părăsiseră arianismul şi deveniseră catolici convinşi, năvăleau în Campania sub comanda ducelui Ghisulf de Benevent, jefuind şi distrugând totul. Papa, mai puţin cu vorba bună, dar mai mult cu bani, reuşise să-i facă să elibereze teritoriile ocupate; episcopul Romei se afla în locul unul dia bizantin, negociind pacea nu ca om al armelor sau ca politician, acu un realism evident, aşa cum procedase exemplar cândva, în această privinţă, Grigore cel Mare.

Ioan al VI-lea a murit la 11 ianuarie 705 şi a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.!

86. Ioan al VII-lea (705-707)

Ioan al VII-lea, grec, fiul unui oarecare Platon, a fost consacrat papă la 1 martie 705.

Acest pontif a restabilit bunele raporturi cu longobarzii; regele lor, Aribert, a ajuns chiar să restituie Bisericii unele posesiuni de pe coasta Mării Ligurice, ocupate în acea perioadă de longobarzi. Actul de donaţie a fost scris cu litere de aur şi trimis la Roma.

În toamna anului 705, Iustinian al II-lea a reuşit să recucerească tronul Bizanţului cu ajutoml bulgarilor şi să se răzbune imediat pe Leontios şi pe Tiberiu Apsimaros; arestaţi şi duşi într-o arenă de circ, cei doi au fost decapitaţi. Heracliu, fratele lui Tiberiu, a fost spânzurat: patriarhului Calinic i s-au scos ochii.

După aceea, Iustinian al II-lea a reînceput să comunice cu papa, pentru a obţine recunoaşterea faimosului conciliu *Quinisextum*, refuzat în trecut de Sergiu I, dar s-a comportat mult mai cumpătat. Doi mitropoliţi s-au prezentat la Roma cu deciziile conciliului şi rugămintea ca papa să accepte acele prevederi care lui i se păreau valabile, menţionând ceea ce considera ca nefiind ortodox. Papa, "timid din cauza slăbiciunii omeneşti", aşa cum îl prezintă *Liber pontificcilis*, nu a avut curajul să-şi exprime deschis părerea şi, ca un nou Pilat, s-a spălat pe mâini restituind împăratului toate documentele fără a fi operat nicio modificare. Nu a semnat nimic şi practic, nici măcar nu le-a aprobat; a temporizat de frică.

Lui Ioan al VII-lea i se atribuie construcţia şi restaurarea unor biserici din Roma, împodobite cu mozaicuri, unele dintre ele rezistând şi astăzi, cum ar fi acelea de la S. Maria Antiqua din Forul roman: în mijlocul navei centrale se află amvonul, din care a mai rămas doar platforma octogonală, purtând pe margine inscripţia "loan, slujitor al Maicii lui Dumnezeu", care se referă la Ioan al VII-lea.

A pus să fie înălţată şi o capelă în bazilica Sf. Petru în cinstea Fecioarei Maria, cu diferite mozaicuri, într-unul dintre acestea fiind înfăţişat chiar papa: poate fi văzută încă în Grotele Vaticanului. Se pare că în această capelă papa ar fi depus şi faimosul văl al Veronicăi, despre care se mai păstrează şi astăzi o inscripţie comemorativă în Grotele Vaticanului.

Tot al său este şi meritul de a fi restaurat mănăstirea de la Subiaco, distrusă de longobarzi în 601.

Ioan al VII-lea a murit la 18 octombrie 707 şi a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

87. Sisinnius (708)

Sirianul Sisinnius a fost consacrat papă la 15 ianuarie 708, dar pontificatul său n-a durat decât douăzeci de zile. Din puţinele informaţii oferite de *Liber pontificalis* aflăm că era atât de chinuit de gută încât nici nu putea mânca singur.

A avut timp doar pentru a dispune să se construiască nişte vamiţe pentru refacerea zidurilor oraşului mult deteriorate; urmaşii săi vor trece la refacerea acestor mijloace de apărare ale oraşului.

Sisinnius a murit la 4 februarie 708 şi a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

88. Constantin (708-715)

Lui Sisinnus i-a urmat un alt sirian, Constantin, care a fost consacrat la 25 martie 708. Asistase neputincios la noul val de răzbunări pe care Iustinian al II-lea le-a îndreptat de această dată împotriva Ravennei, ale cărei miliţii trădaseră iniţiativele Bizanţului în evenimentele recente petrecute cu ocazia apărării papilor Sergiu I şi Ioan al VI-lea şi al VII-lea, în numele unei ipotetice "autonomii” regionale.

Patricianul Teodoras a plecat, din ordinul împăratului, la Ravenna cu flota din Sicilia; debarcând în oraş a arestat mulţi nobili şi demnitari ecleziastici pe care i-a pus în lanţuri şi i-a dus pe corăbiile ancorate în port. Trecând prin foc şi prin sabie oraşul, a măcelărit o mulţime de locuitori şi a plecat apoi spre Constantinopol. În capitala imperială au urmat numeroase execuţii capitale: conducătorul recunoscut al răscoalei, Giovannicio, a fost zidit de viu, arhiepiscopul ravennat Felix a fost orbit şi apoi exilat pe malurile Pontului Euxin. Împăratul a comis această ultimă faptă probabil pentru a încerca să-i câştige inima papei, având în vedere faptul că Felix avusese de

gând să se răzvrătească împotriva Romei, dar renunţase ulterior. În orice caz, o asemenea pedeapsă nu putea fi hotărâtă decât de un nebun, dacă ar fi avut drept scop chiar împăcarea cu papa şi confirmarea întâietăţii indiscutabile a acestuia. Fapt este că, după această nouă demonstraţie de forţă, Iustinian al II-lea l-a invitat pe papă să vină la Constantinopol, pentru a rezolva controversele care mai persistau încă asupra hotărârilor de la concilini *Quinisextum*. Constantin, energic şi curajos, a acceptat invitaţia doar cu condiţia de a beneficia de un permis de liberă trecere; acesta i-a fost acordat. A plecat din Porto la 5 octombrie 710 şi a făcut o escală la Napoli; aici l-a întâlnit pe noul exarh Ioan rizocopos, care, îndată ce papa a plecat mai departe spre Bizanţ, s-a dus la Roma şi a făcut pe stăpânul, ca un adevărat tiran, pe durata absenţei papei. A condamnat la moarte fără proces numeroşi slujitori ai Bisericii şi acţiunea sa a fost ca o continuare a răzbunării săvârşite la Ravenna de Teodoras.

Papa a fost primit la Constantinopol cu mare pompă de către cei mai înalţi funcţionari imperiali; la Niçomedia a avut loc întâlnirea cu Iustinian al II-lea care a făcut chiar *proskynesis*, adică a îngenuncheat în faţa papei, i-a sărutat picioarele şi a confirmat privilegiile Bisericii romane.

Tratativele au fost îndelungate şi rezultatele au fost puţine în ce-l privea pe împărat: papa a rămas de neclintit şi n-a acceptat decât ceea ce fusese considerat ca valid în conciliile precedente. La începutul lui octombrie a părăsit Constantinopolul şi aceasta a fost ultima vizită efectuată de vreun papă în acest oraş; va mai veni acolo, abia după douăsprezece secole, papa Paul al VI-lea în iulie 1967, întâlnindu-se cu patriarhul Atenagoras, dar, dèsigur, împrejurările erau cu totul altele.

În drum spre Roma, Constantin a făcut un popas la Gaeta şi, de acolo, a ajuns la Roma la 24 octombrie 711, după un an de absenţă dureroasă pentru locuitorii oraşului, din cauza acţiunii tiranice îndreptate împotriva lor de către exarhul Ioan rizocopos care, între timp, plecase la Ravenna. Aici exarhul a şi murit, căzând probabil victimă răscoalei declanşate în oraş între 710 şi 711.

Căpetenia acestei răscoale era un anume Giorgio, fiu al acelui Giovannicio condamnat la Constantinopol; era un fel de "căpitan al poporului1’ şi a împărţit miliţiile oraşului în douăsprezece detaşamente cu tot atâtea căpetenii, după cum ne relatează *Cronica* incompletă a lui Agnello din

Ravenna care, din păcate, nu ne spune mai multe despre modul cum s-a desfăşurat răscoala. Este sigur însă că, după ce a devenit

Împărat, armeanul Filipicos (Philippikos) Bardanes, ucigându-l pe Iustinian al II-lea, victoria a fost de partea Bizanţului.

Noul împărat era şi el monotelit şi s-a simţit dator să condamne hotărârile conciliului al şaselea, aşa-numitul Trullan, dând un decret conform căruia în Cristos nu a existat decât o singură voinţă; a trimis ambasadori la papă cu această profesiune de credinţă şi, desigur, Constantin a respins-o. A ajuns chiar până la a refuza recunoaşterea lui Filipicos Bardanes ca împărat; n-a vrut să aprobe desfăşurarea obişnuitei procesiuni de pe străzile Romei ca laudă a persoanei împăratului şi nici ca efigia lui Bardanes să apară pe monedele pontificale.

Această opoziţie din partea papei a produs o stare de agitaţie foarte puternică la Roma, cu ciocniri de stradă în cursul cărora au fost ucise mai mult de treizeci de persoane. În realitate, a fost o luptă violentă pe Via Sacra între miliţia orăşenească, avându-l în înmte pe *dux* Cristoforus, numit mai demult în această funcţie de către Iustinian al II-lea şi cea condusă de un oarecare Petru, trimis de exarh ca noul *dux*. O procesiune cu steaguri şi cu simboluri sacre, condusă de Constantin, a trecut printre combatanţi şi a pus capăt încăierării.

Important era faptul că papa se simţise atât de puternic încât să refuze să recunoască un împărat; acesta era un eveniment deosebit pentru viitoarea autonomie a papalităţii. "Refuzul papei de a-l recunoaşte pe noul împărat poate fi interpretat ca un prim pas către încercările care au urmat după aceea de a scoate papalitatea de sub influenţa imperială", observă pe bună dreptate Walter Ullmann. "Refuzul papei Constantin nu era altceva decât puterea în practică a drepturilor de întâietate reafirmate de papalitate. Pe această bază, decretele emise de un conciliu convocat de către împărat fuseseră condamnate şi se opusese un refuz în privinţa recunoaşterii unui împărat care în ochii papalităţii era un eretic". După aceea, în iunie 713, Filipicos Bardanes îşi

pierdea tronul; îl alunga un ministru autoproclamat împărat sub numele de Anastasios al II-lea, care s-a declarat ortodox şi adept al celor hotărâte la conciliul al VI-lea. Autoritatea papei începea să-i facă pe împăraţi să dea înapoi, aceştia fiind în realitate, de cele mai multe ori, improvizaţi, speriaţi că şi-ar putea pierde tronul datorită unei impopularităţi provenite din nerecunoaşterea autorităţii lor de către Roma papală; rolurile se inversau.

Dincolo de toate, noul exarh se declara fidel poziţiei lui Anastasios al II-lea. Petru rămânea *dux* al garnizoanei imperiale de la Roma cu preţul unei promisiuni de amnistie generală; Cristofor era probabil dat la o parte pentru a-i împăca pe toţi. În definitiv, papa se impusese pentru prima dată în faţa împăratului. Dar Constantin murea puţin timp după aceea, la 19 aprilie 715; era îngropat la Sf. Petru.

89. Sf. Grigore al II-lea (715-731)

Lui Constantin i-a urmat un roman, Grigore al II-lea; fost subdiacon şi bibliotecar pontifical, îl însoţise pe predecesorul său, fiindu-i unul dintre consilieri în timpul călătoriei la Constantinopol, unde se discutase problema recunoaşterii aşa-numitului conciliu Trullan. A fost consacrat papă la 19 mai 715, când Anastasios al II-lea era deja de doi ani împărat şi Liutorand domnea asupra longobarzilor. Prima sa dorinţă a fost aceea de a continua proiectul lui Sisinnius de a reface zidurile de apărare ale Romei, dar nu a ajuns mai departe de porţiunea de lângă poarta Sf. Laurenţiu, pentru că oraşul a avut mari probleme din cauza "unei înfricoşătoare inundaţii a Tribului, care a durat opt zile şi pentru a o potoli papa a pus să se facă procesiuni zilnice”, după cum notează *Liber pontificatisi* ea a provocat pagube până la zona din jurul Câmpului lui Marte.

Informaţiile asupra primilor ani ai acestui pontificat sunt foarte puţine, dar este sigur că jurisdicţia ecleziastică a episcopilor Romei ajungea până în Italia meridională. Într-adevăr, atunci când, în 717, ducele Iongobard de Benevent, Romoald al II-lea, a pus stăpânire pe Cumae, papa l-a rugat pe ducele din Napoli, Giovanni, să recucerească aşezarea: operaţiunea militară condusă de acesta a avut succes şi Grigore al Mea l-a recompensat cu 70 de livre de aur.

Între timp, în Bizanţ, Anastasios al II-lea fusese detronat de Teodoros, la rândul său alungat de generalul Leon Isaurianul, care a urcat pe tron la 25 martie 717, comunicându-i papei profesiunea lui ortodoxă de credinţă. În aparenţă, raporturile dintre Roma şi împărat erau bune.

Se pare că din aceşti ani datează reconstituirea faimoasei mănăstiri de la Montecassino. După cât ne povesteşte Paulus Diaconus JPetronacius din Brescia, purtat de un avânt divin, a plecat la Roma şi apoi, din îndemnul papei Grigore, a mers la muntele Cassino: în acele locuri, în preajma sfintelor moaşte ale Sfântului Benedict, a găsit câţiva oameni sărmani care locuiau acolo de mai mult timp şi s-a hotărât să se oprească; ei l-au ales drept conducător al lor. Pe scurt, cu ajutorul îndurării divine şi prin harul Sf. Benedict, după ce trecuseră deja o sută zece ani din ziua în care acel loc fusese părăsit'1, fiind distrus chiar de longobaizi între 581 şi 589, pe vremea lui Pelagius al II-lea, "a devenit stareţul multor călugări care alergau către el din clasa nobililor ca şi din rândul oamenilor din pătura de mijloc. Astfel, după repararea micilor chilii, au început să trăiască din nou sub semnul sfintei *Reguli* şi al faptelor Sfântului Benedict".

Grigore al II-lea nu era totuşi interesat doar de problemele comunităţii creştine din Italia; avea de gând să continue activitatea misionară în ţările din nordul Europei.

În 716 venise la Roma ducele bavarez Theodon şi purtase tratative cu papa asupra jurisdicţiei ecleziastice de pe pământurile sale şi despre numirea episcopilor germanici. S-a ajuns la o adevărată planificare, dar, din păcate, moartea prematură a lui Theodon a amânat pentru moment toate aceste proiecte.

Activitatea misionară din Germania era din păcate foarte dezorganizată; se desfăşura datorită unor tentative; ca aceea în privinţa firisonilor, complicată prin faptul că acest popor ura instinctiv creştinismul pentru că era religia duşmanilor săi de moarte, francii. Era nevoie de o activitate mai constantă şi orientată într-o singură direcţie. Atras de misionarism s-a simţit însă călugărul anglo-saxon Winfrilh.

Sosit la Roma pentru a se închina la mormântul Sf. Petru, care exercita o atracţie deosebită în rândul noilor credincioşi, a fost observat cu atenţie de papă pentru a vedea sinceritatea intenţiilor sale şi, treptat, i s-a acordat

încredere. Ijà 15 mai 719, un document papal îi conferea oficial lui Winfrith, botezat din acel moment cu numele de Bonifaciu, misiunea de a-i converti pe germani; nu era stabilit clar teritoriul pe care trebuia să acţioneze, lăsându-i-se lui Bonifaciu un larg spaţiu de mişcare şi fiind autorizat să boteze după ritul roman, dar cu obligaţia să informeze regulat Roma asupra întregii sale activităţi de misionar.

Bonifaciu a acţionat mai întâi în Turingia şi apoi în Hessa, convertind multe persoane, astfel încât apostolatul său a fost eroic, dând naştere şi multor legende. În 723 Grigore al II-lea l-a numit episcop.

Toată această înfloritoare activitate apostolică din Occident care caracterizează pontificatul lui Grigore al II-lea a fost umbrită totuşi de raporturile cu Orientul.

Împăratul Leon al III-lea, un om foarte energic, în primii ani ai domniei sale, desfăşurate între 717 şi 741, a fost preocupat de războiul cu arabii, reuşind să-i respingă de lângă zidurile Constantinopolului, putând apoi să se ocupe şi de reorganizarea internă a imperiului printr-o activitate legislativă complexă. Pentru a pune în ordine finanţele secătuite, a mărit impozitele, extinzându-şi aria de autoritate fiscală şi asupra teritoriilor bizantine din Italia, aşa încât decretele sale au lovit direct Biserica, aceasta posedând mari proprietăţi funciare. Grigore al II-lea a refuzat să plătească această mărire a taxelor, având în vedere faptul că în trecut împăraţii Orientului acordaseră papei reduceri substanţiale.

Problema taxelor nu era decât începutul unui conflict mai serios; de fapt, atunci când Leon al III-lea a început să-şi extindă politica şi asupra intereselor religioase într-o manieră cezaro-papală, la fel ca mulţi dintre predecesorii săi, imperiul a căzut pradă unor noi dezordini şi tensiunea dintre Roma şi Bizanţ a ajuns la culme.

Împăratul fiind convins că pentru soliditatea statului era necesară o uniformitate de credinţă şi o egalitate a credinţelor, considerându-se în acelaşi timp "împărat şi mare preot”, i-a obligat pe evrei să se convertească la creştinism. Dar, după cât se pare, un obstacol de netrecut în calea acestei convertiri îl constituia venerarea creştină a simbolurilor sacre, ceea ce la evrei era considerat idolatrie.

Pe de altă parte, după cum pe bună dreptate observă Seppelt,

"venerarea simbolurilor, impulsionată prin influenţa călugăriei care era interesată în acest sens chiar şi economic, din moment ce ea se ocupa de confecţionarea simbolurilor, se bucura de o largă aderenţă în rândul populaţiei. Dar popularitatea ciiltului simbolurilor a da naştere şi multor exagerări şi anomalii. Abuzurile au permis apariţia unor curente contrarii,

sprijinite de sectele existente, în special în partea de răsărit a imperiului, ca acelea ale pavlicienilor şi montaniştilor. Aceşti adversari ai imaginilor sacre care se puteau referi şi la interzicerea simbolurilor în Vechiul Testament, precum şi la atitudinea ostilă în acest sens a Bisericii antice, aveau adepţi chiar şi printre episcopi”.

Leon al III-lea, îndată ce califul Jesid a dat, în 723, un decret prin care poruncea să fie îndepărtate icoanele din bisericile romane de pe teritoriul jurisdicţie sale, s-a gândit că, imitându-l pe calif, dintr-o singură lovitură ar fi rezolvat convertirea evreilor şi o îmbunătăţire a relaţiilor cu regatul arab vecin. În 726 a dat un decret împotriva venerării imaginilor sfinte: ca "exemplu bun”, la Constantinopol, el în persoană a dat dispoziţii să fie îndepărtată o icoană a lui Cristos considerată făcătoare de minuni.

În faţa tulburărilor pe cale le provoca decretul, Leon al III-lea a cerut sprijinul patriarhului de Constantinopol, Gheimanos, care a refuzat să-l aprobe şi să-l semneze. Atunci împăratul s-a adresat direct papei, fiind dispus probabil să închidă un ochi în problema taxelor, rămasă până atunci în suspensie, presupunând în mod absurd că papa ar fi acceptat decretul său iconoclast. Grigore al II-lea, însă, informat amănunţit de Ghermanos asupra întorsăturii pe care o luase chestiune icoanelor în Orient, a convocat un conciliu în care a respins decretul şi a aprobat venerarea icoanelor; în plus, printr-o bulă papală, a contestat dreptul împăratului de a emite legi în materie de credinţă.

Leon a ripostat prin alte decrete şi a ameninţat că-l va destitui dacă nu-i va respecta hotărârea; dar, în acel moment, după cum spune *Liber pontificalis*, papa s-a ridicat împotriva împăratului, trimiţând o serie de

"epistole pastorale” către episcopii italieni. A fost un întreg cor de adeziuni la cruciada pornită de papă; din Pentapolis până în Calabria, toate teritoriile bizantine au fost zguduite de manifestări de revoltă împotriva împăratului.

Acesta s-a gândit să rezolve problema scăpând de papă şi a încredinţat această misiune demnitarilor imperiali de la Roma: *dux* Vasilios şi trezorierul Giordano, cu complicitatea subdiaconului Lurion, au plănuit să-l asasineze pe Grigore al II-lea, dar complotul a fost dejucat: Giordano şi Lurion au fost ucişi de populaţie şi Vasilios s-a refugiat într-o mănăstire.

A venit apoi rândul exarhului Pavel, plecat de la Ravenna cu misiunea de a-l aresta pe papă, a trebuit să se oprească la podul Salario, drumul fiindu-i blocat de longobarzii din Spoleto şi din Tuscia şi a fost obligat să se întoarcă la Ravena, cu coada între picioare. Toate tentativele de a consolida autoritatea imperială în Italia în dauna celei pontificale deveniseră inutile; exarhul, excomunicat de papă, îşi pierduse prestigiul în Pentapolis. În Italia centrală au fost izgoniţi funcţionarii bizantini şi, în locul lor, au fost aleşi *duces* locali.

"Grigore a văzut izbucnind în Italia sentimentul naţional”, după cum observă Gregorovius şi "ar fi fost suficient doar un singur semnal pentru a împinge ţara către insurecţie”. Dar pontiful nu a dat acest semnal, nu s-a alăturat acelor răscoale; nu a dorit despărţirea completă de împărat, ci voia doar să-l facă să devină conştient de forţa sa. Să mai spunem şi că în această manieră politică a concepţiei papale apărea ceva deosebit de subtil, dacă nu chiar genial. Papa nu se putea alia de exemplu cu un rege longobard, care ar fi considerat Roma o capitală a sa "pentru că aceasta ar fi însemnat”, după cum spune Seppelt, "o ameninţare clară pentru rolul de conducător al Italiei, acesta fiind prin evoluţia istorică atribuit papei”.

Altfel spus, raţiunile politice se împleteau cu motivaţiile religioase care provocaseră conflictul dintre Biserică şi stat; se năştea în acest moment politica specific clericală. Era organizată prima cruciadă pornită de un papă care înălţa un stindard cu imaginea lui Cristos având alături, pe de o parte, sfinţii, iar pe de altă parte puterea.

De fapt, această dedublare a papalităţii a rămas imortalizată în două scrisori uimise de Grigore al II-lea lui Leon al III-lea, scrisori a căror autenticitate prezintă unele dubii; ele "exprimă cu atâta fermitate sentimentul supremaţiei pontifului ca arhimandrit al lumii creştine, încât urmaşii lui

Grigore al II-lea”, după cum aminteşte Gregorovius "s-au servit de ele ca de nişte exemple. În ele se află, perfectă, de-acum în liniile sale esenţiale, acea idee a papalităţii care a fost pusă în practică mai târziu în vremurile lui Grigore al VII-lea sau Inocenţiu al III-lea”.

Condamnând violenţele şi răscoalele din provinciile imperiului, Grigore al II-lea îl ameninţa până la urmă pe împărat: "Toate popoarele apusene privesc cu evlavie străveche către cel a cărui imagine tu, în lăudăroşenia ta, ameninţi că o vei distruge, mă refer la Sf. Petru, pe care ţările Occidentului îl venerează ca pe Dumnezeu coborât pe pământ. Renunţă deci la ce ţi-ai propus, furia ta violentă nu poate face nimic împotriva Romei, împotriva oraşului, împotriva malurilor sau a corăbiilor sale. Europa întreagă îl venerează pe sfântul prinţ al apostolilor; dacă tu vei mai trimite pe cineva ca să distrugă imaginea sa, noi declarăm de pe acum că suntem nevinovaţi de sângele care va curge şi declarăm că el va cădea numai asupra ta”.

Tot astfel, lui Leon al ID-lea, care afirma că este în acelaşi timp "împărat şi episcop”, Grigore al II-lea îi lămureşte, pe deplin îndreptăţit, care este diferenţa între cele două misiuni. "Fiecare dintre noi să-şi îndeplinească menirea dată de Dumnezeu”. Statul va face ordine cu spada în treburile lumeşti pedepsind cu moartea sau cu închisoarea; Biserica "neînarmată şi fără apărare” va pedepsi cu excomunicarea un suflet păcătos, nu pentru a-l ucide, ci pentru a-l aduce alături de Dumnezeu.

Diferenţa era, însă, că într-o Italie care se strângea în jurul Bisericii de la Roma, un împărat, în ciuda spadei lui, risca să-şi piardă autoritatea faţă de propriii supuşi dacă în numele lui Dumnezeu ar fi fost excomunicat de papă, recunoscut acum ca şef al poporului în rezistenţa faţă de abuzurile imperiale. Şi, în asemenea situaţii grele, distincţia dintre puterea spirituală şi cea temporală aflate în mâinile unui papă dispărea; el ajungea să fie "împărat şi preot”.

În rest, Grigore al II-lea a fost un exemplu de dedublare; nu l-a excomunicat pe Leon al III-lea. Şi totuşi, "am fi dorit să-ţi dăm o pedeapsă grea”, i-a spus, "dar pentru că tu însuţi ai atras blestemul asupra ta, aceasta îţi este suficientă pedeapsă”. Apoi, cu clarviziune şi cu moderaţie, a temperat impulsurile revoluţionare ale italienilor, convingându-i că împăratul îşi luase o porţie zdravănă de sperietură; în realitate, papa se temea în primul rând că

Roma şi Italia vor ajunge în mâinile longobarzilor, de a căror prietenie nu mai era sigur de câtva timp.

În climatul de revoltă antibizantină din Italia, regele Liutorand visa la cucerirea întregii peninsule şi s-a aliat în acest scop cu exarhul, înaintând relativ uşor către Roma; după câteva ciocniri îi învinsese pe ducii de Benevent şi de Spoleto, aliaţi ai papei, şi îşi stabilise tabăra la poalele colinei Monte Mario. În această situaţie, Grigore al II-lea, rămas fără protector, lipsit de apărare, a pus în joc cealaltă faţetă a personalităţii sale; nu a jucat rolul unui eventual şef al acelui teritoriu care în documentele oficiale, apărea acum ca "ducat roman".

A ales haina modestiei şi a mers la tabăra lui Liutorand, ca un nou Leon cel Mare mergând să-l întâlnească pe Attila, şi i-a adresat barbarului acele cuvinte capabile să emoţioneze până şi sufletele cele mai dure. Minunea s-a întâmplat; Liutorand, îngenuncheat la picioarele papei, i-a închinat spada şi coroana; a cerut şi a obţinut propria sa iertare, precum şi anularea excomunicării pentru exarh.

"Viitorul papalităţii ca stăpână a lumii", notează Gregorovius, "a fost decis în acest scurt moment care străluceşte în istora Bisericii mai demn de legendă decât întâlnirea dintre Leon şi Attila. Cu treizeci de ani înainte de celebrul episod de la Canossa lumii îi era deja clar la ce putere extraordinară şi misterioasă ajunsese, începând din această clipă, pontiful roman; omenirea, dezorientată şi sălbăticită de ignoranţă, s-a închinat în faţa preoţimii Bisericii în care respecta singura voinţă divină existentă pe pământ şi a adus laudă şefului său suprem ca unei fiinţe sfinte, de esenţă supraomenească".

Exarhul putea în acest timp să reabiliteze puterea imperială în ducatul roman; papa se arăta dispus să restabilească raporturi prieteneşti cu Bizanţul, după stingerea ecourilor luptei iconoclaste; părea ceva ca un joc. Astfel încât nu s-a dat în lături de la dezamorsarea unei alte încercări de revoltă antiimperială care, în 730, a avut loc la Tuscia romană; ducele Tiberius Petasius, în fruntea unui grup firav de susţinători, s-a autoproclamat împărat. Grigore al II-lea i-a dat imediat mână liberă exarhului pentru a-l anihila pe răsculat; aceasta a fost decapitat, iar capul său a fost trimis la Constantinopol. Papalitatea era convinsă că păstrarea unei puteri statale concrete era o condiţie imprescriptibilă nu numai pentru propria supravieţuire, dar şi pentru

a putea s-o administreze cândva ea însăşi. Astfel încât, între o ceartă şi o împăcare, Bizanţul asigura pentru moment condiţiile acestui, joc” politic a cănii miză era puterea. În rest, nu erau decât vorbe de clacă.

Grigore al II-lea a murit la 11 februarie 731 şi a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

90 Sf. Grigore al III-lea (731-741)

Ca succesor al lui Grigore al II-lea a fost ales în unanimitate de cler şi de popor un preot de origine siriană care a urcat pe tronul pontifical la 18 martie 731: Grigore al III-lea.

Împăratul Leon al III-lea şi-a dat imediat aprobarea şi, în sufletul sau, spera să fie un pontificat mai conciliant decât al predecesorului său. Grigore al III-lea însă, i-a răspuns prin scrisori foarte explicite, confirmându-i adeziunea sa la linia începută de Grigore al II-lea şi pe un ton atât de răspicat încât nunţiul care trebuia să i le înmâneze împăratului, preotul Giorgio, nu a îndrăznit să-şi ducă la bun sfârşit misiunea şi s-a întors tremurând la Roma, cu scrisorile nepredate. Papa l-a obligat să plece din nou şi să-şi îndeplinească însărcinarea; a fost oprit în Sicilia de către ducele imperial şi arestat; a rămas în închisoare timp de un an şi, când a fost eliberat, a fost trimis la Roma pentru ca papa să "priceapă” ceea ce era de priceput între timp însă, papa îşi luase măsurile de siguranţă oficială faţă de Leon al III-lea; a convocat un conciliu la 1 noiembrie 731 în bazilica Sf. Petru şi, cu această ocazie, a fost dat un decret de excomunicare a iconoclaştilor. Constantin, *defensor urbis*, a fost însărcinat să prezinte la Constantinopol hotărârile conciliului, dar a avut aceeaşi soartă ca Giorgio; a fost arestat şi întemniţat în Sicilia. Leon al Hi-lea nu voia să ţină seama de mesaje şi de mesageri pe probleme religioase, pentru că îşi dădea seama că aceasta pot fi adevărate capcane pentru a-l discredita în ochii supuşilor în calitatea sa de credincios creştin şi, în consecinţă, de împărat.

Tot ceea ce era conceput la Roma nu trebuia luat în seamă în Orient: politica iconoclastă a împăratului nu trebuia să fie tulburată. Dacă nu reuşise să-i convertească pe evrei, cel puţin făcuse ca raporturile cu arabii să devină mai bune. Mai rămăsese în suspensie în privinţa Bisericii şi plata impozitelor;

Leon al III-lea a rezolvat problema dintr-o singură mişcare, confiscând toate posesiunile ecleziastice din Sicilia şi Calabria, care produceau anual 35 000 de piese de aur.

Grav păgubită, Biserica a încercat să recupereze paguba din altă parte, cumpărând în Tuscia. Romană Castel Gallese care, după cum se poate afla din *Liber pontificate*, a fost adăugat la *sancta res publica*, *o* expresie ambiguă care, după Gregorovius, "poate însemna atât ducatul pe care papa începea să-l revendice ca patrimoniu al Sf. Petru cât şi *Sacrum Romanum Imperium* ". Ese evident că "printr-o clarviziune plină de subtilitate, papii au perpetuat formele statului roman şi originile, de altfel incerte, ale puterii lor asupra Romei sunt o dovadă validă a iscusinţei lor diplomatice. Ei îşi datorau dominaţia condiţiilor haotice în care se afla Italia, slăbiciunii împăraţilor bizantini precum şi calităţilor proprii, ca abilitatea şi forţa".

Achiziţia ţinutului Gallese, care garanta legătura dintre Roma şi Ravenna, era rodul unor tratative secrete între Grigore al III-lea şi ducele de Spoleto, Trasamond, care, la fel ca ducele de Benevent, Godescalcus, încerca să-şi dobândească independenţa faţă de regele Liutorand, folosindu-se de dezordinea politică din Italia; este clar însă că, pe termen lung, doar papa a fost acela care a obţinut din aceasta un avantaj. Liutorand a înţeles nu numai că fusese trădat de ducii longobarzi, dar şi că papa făcea un joc dublu periculos: decis să nu se lase înşelat, a plecat în 730 de la Pavia, îndreptându-se către Italia centrală, cu scopul de a-l pedepsi în primul rând pe Trasamond. A cucerit uşor Spoleto, dar ducele se refugiase la Roma sub protecţia papei, care a refuzat să i-l predea lui Liutorand. Regele longobard şi-a revărsat furia prin raiduri lungi prin Campagna romană, prădând, ucigând şi cucerind în plus şi castele importante ca Ameria, Orte, Bomarzo şi Blera: a instalat în aceste locuri şefi militari care ameninţau Roma printr-un eventual asediu şi s-a întors la Pavia.

Trasamond, după ce pericolul trecuse, a reuşit să recucerească Spoleto, dar a refuzat apoi să-l ajute pe papă să elibereze cele patru castele de sub stăpânirea şefilor militari instalaţi acolo de Liutorand; Roma rămânea ameninţată de coşmarul unui asediu.

Grigore al III-lea a hotărât să se adreseze francilor, unde Carol Martel moştenise de la tatăl său, Pepin, autoritatea de unic "majordom", făcându-şi

un titlu de glorie din victoria în bătălia de la Poitiers din 732, care încetinise înaintarea arabă în Europa.

În 739, papa i-a trimis soli cu daruri bogate; scopul era acela de a obţine un ajutor militar concret împotriva longobarzilor. Ambasadorii săi au fost primiţi cu toate onorurile, dar cererea lor în acest sens nici nu a fost luată în considerare. Analist politic lucid, Carol Martel avea motive personale şi politice care îl opreau să intervină în problemele italiene", notează pe bună dreptate Seppelt; lăsând la o parte sănătatea sa precară, "nu avea nicio intenţie să renunţe la relaţiile de prietenie cu longobardi, înrudiţi cu neamul său". Papa şi "ducatul" său rămâneau ameninţaţi de coşmarul longobard, dar acea tentativă momentan eşuată nu fusese o manevră greşită." Dacă iniţiativa grăbită a papei pe lângă Carol Martel

nu a avut succesul sperat", spune Seppelt, "rămân pentru totdeauna o onoare şi un merit al lui Grigore faptul că a avut viziunea decisivă şi plină de consecinţe a unei alianţe a papalităţii cu regatul franc; la puţin timp după aceea acest proiect a putut fi realizat".

În alte domenii, Grigore al III-lea a continuat activitatea misionară a predecesorului său, încredinţându-i lui Bonifaciu misiuni din ce în ce mai importante care au dus la crearea unei Biserici bavareze, astfel încât Bonifaciu avea în 738 puteri depline de vicar apostolic în Germania. Toate acestea au fost posibile în înţelegere cu Carol Martel, care a contribuit cu permise de liberă trecere şi cu ajutoare financiare la opera lui Bonifaciu; în acest mod, el l-a făcut pe papă să înţeleagă că, deşi nu-l putea ajuta din punct de vedere militar, era dispus să colaboreze întru totul la orice iniţiativă cu caracter religios.

În 741, Grigore al III-lea îi trimitea o a doua solie, oferindu-i cheile Sf. Petru şi propunându-i titlul de *consul*, datorită căruia Roma trecea cu totul sub jurisdicţia sa militară. Papa părea ajuns la disperare, îl numea apărător al Bisericii dar, practic, îi oferea stăpânirea peste un oraş care de fapt era sub jurisdicţia imperială. Pentru Carol Martel, acceptarea unei asemenea

demnităţi ar fi însemnat, prin urmare, duşmănia Bizanţului dar şi a longobarzilor; răspunsul n-ar 11 putut fi decât negativ.

De fapt, când acest răspuns ajungea la Roma, Grigore al III-lea murise deja, la 28 noiembrie 741 şi fusese înmormântat în bazilica Sf. Petru. Carol Martel murea la o lună după aceea.

91. Sf. Zaharia (741-752)

Zaharia, grec, de fapt originar din Calabria, fiind născut la Santa Severina, a fost ales papă la câteva zile după moartea lui Grigore al III-lea; benedictin, devenise diacon principal sub pontificatul predecesorului său. Pentru prima dată nu s-a aşteptat confirmarea exarhului şi consacrarea a avut loc la 10 decembrie 741.

În acea vreme, Italia mai era încă pradă expediţiilor cu scop de jaf ale lui Liutorand, începute din timpul lui Grigore al II-lea şi al III-lea; în momentul acela, el avea de gând să recucerească ducatul Spoleto şi să pedepsească Roma pentru că îl protejase pe Trasamond.

Zaharia era izolat; din partea francilor, pentru moment, nu se putea spera mai nimic. După moartea lui Carol Martel, fiii săi Carloman şi Pepin cel Scurt îşi împărţiseră funcţia de "majordom” pe diferitele regiuni ale regatului, dar se certau deseori între ei, chiar dacă autoritatea lui Pepin părea mai decisă, dat fiind că reuşise să-l impună ca rege "trântor” pe preferatul său Childeric al III-lea. În orice caz, cei doi nu aveau timp să se mai gândească şi la papă.

Noul împărat Artabard (Artavasdes) nu mai manifesta interes pentru teritoriile bizantine din Italia şi cu atât mai puţin avea în minte să-l ajute pe papă, care nici măcar nu aşteptase aprobarea lui pentru a putea fi consacrat.

Pontifului nu-i rămânea decât să înceapă tratative tiU Liutorand. Zaharia voia să intre din nou în posesia celor patru castele din Campagna romană; regele a promis că i le va restitui cu condiţia unei campanii militare comune a armatei romane, aflată acum la ordinele papei şi nu a exarhului, şi a trupelor sale împotriva lui Trasamond, ducele de Spoleto.

Zaharia a acceptat, încălcând astfel un angajament luat faţă de Trasamond de predecesorul său; l-a sacrificat fără ezitare pentru interesele

Bisericii. Iar ducelui, părăsit de toţi, i-a fost cruţată viaţa de către Liutorand cu condiţia să se călugărească; aşa s-a şi întâmplat.

Liutorand a cucerit şi Beneventul şi de aici s-a întors în Tuscia, fără a restitui papei faimoasele castele. Atunci Zaharia a pornit în primăvara lui 742 de la Roma pentru a merge să ceară ceea ce i se promisese; întâlnirea dintre cei doi a avut loc la Terni, în biserica Sf. Valentin, şi Zaharia a reuşit ce-şi propusese.

Nu numai că a recăpătat Orte, Ameria, Bomarzo şi Blera, încredinţate, conform documentului oficial, nu împăratului ci papei, dar

a mai obţinut şi alte donaţii: provincia Sabina şi ţinuturile Narni, Osimo, Ancona, Numana şi Valle Magna, toate proprietăţi longobarde. Ducatul roman se extindea; ducele-papă, pentru a pecetlui împăcarea, în cadrul unui banchet oficial a încheiat cu longobarzii o pace de douăzeci de ani. După cât se pare, Zaharia era de o elocvenţă deosebită, iar disponibilitatea lui Liutorand a fost ciudat de mare; astfel încât, după cum spune cu ironie Gregorovius," fiecare înghiţitură a lui Liutorand de la banchet l-a costat câte o bucăţică de pământ cedată; şi totuşi, bătrânul rege, ridicându-se de la masă, spuse afabil că nu-şi amintea să mai fi mâncat vreodată ceva aşa de gustos".

Papa era de-acum pe deplin convins că şi-a făurit o ţară pe pământ; acum trebuia s-o apere şi s-o facă respectată. Liutorand i-a oferit ocazia să facă o dovadă în acest sens. La câteva luni după acel prânz faimos, regele longobard s-a gândit să-şi recupereze paguba suferită prin donaţii pe seama Pentapolisului, cucerindu-l şi asediind Ravenna. Exarhul Eutychius i-a cerut papei să medieze acest conflict şi acesta a părăsit din nou Roma, lăsând conducerea în grija patricianului Stefanus, pentru a se întâlni cu Liutorand.

De această dată a trebuit să meargă la Pavia, la 28 iunie, şi regele s-a dat din nou bătut în faţa darurilor oratorice ale pontifului, restituindu-i totul exarhului şi ridicând asediul Ravenne! Probabil, Liutorand ajunsese la sfârşitul puterii sale, atât de autoritară cândva, forţa i se epuizase şi nu mai putea reacţiona; şi, într-adevăr, a murit curând, în 744.

Pe tronul longobard a ajuns Ratchis, duce de Friuli, care a confirmat pacea de douăzeci de ani încheiată cu Liutorand; dar acest rege era foarte blând şi şi-a dat seama că nu era făcut pentru politică şi pentru războaie. În 749 s-a călugărit la Montecassino.

Rege al longobarzilor a devenit fratele lui, Aistulf (Astolf), mult mai energic, aşa încât a reluat planul de cucerire a Pentapolisului; a ocupat Comacchio şi Ferrara, iar în 715 şi Ravenna. Zaharia nici măcar nu s-a mai gândit să-i ţină o "cuvântare" şi noului rege; a înţeles că nu era cazul, a acceptat căderea exarhatului şi a început să fie îngrijorat de faptul că, de la Ravenna la Roma, se deschisese acum calea unui atac longobard asupra ducatului său. Trebuia să încerce din nou pe lângă franci, unde acum Pepin cel Scurt administra singur regatul aspirând în secret la tron. În 747, cu doi ani înainte de longobardul Ratchis, Carloman simţise şi el chemarea către Dumnezeu; mergând la Roma, îmbrăcase rasa călugărească şi se retrăsese mai întâi la Monte Soratte, construind acolo o mănăstire, şi apoi la Montecassino.

A judeca şi "a face conversaţie" cu două persoane, regele şi ministrul său, ar fi fost totuşi extrem de greu chiar şi pentru Zaharia. Dar Providenţa divină i-a dat o mână de ajutor şi în curând avea să i le dea pe amândouă, pentru ca o îndoială teribilă îl chinuia pe "majordomul" Pepin şi anume dacă putea sau nu să încalce jurământul de credinţă făcut regelui său Childeric al III-lea, să-l detroneze şi să devină el însuşi suveran, întemeind o nouă dinastie. Pepin a hotărât în 751 să rezolve această problemă printr-un conciliu şi l-a trimis la Roma pe Burkhardt, episcopul de Würzburg şi pe Folred, abate la St. Denis, pentru a-l întreba pe papă, a cărui autoritate morală şi religioasă era recunoscută în mod incontestabil, dacă era jksibilă anularea legâmân? tului sfânt făcut unui rege care, practic – au ţinut să precizeze cei doi ambasadori – nu mai avea nicio putere. În acest fel ar fi venit în întâmpinarea dorinţei poporului franc, care se simţea abandonat în lipsa autorităţii unui rege adevărat.

Ideile prezentate de ambasadori parcă erau pregătite special pentru a-i sugera lui Zaharia un răspuns, deşi acesta nu avea nevoie de sugestii; Ravenna căzuse, împăratul îşi vedea de treburile lui în Orient, iar privirile lui Aistulf erau aţintite asupra Romei. Papei îi era necesar de urgenţă un ajutor

militar pentru a-şi apăra ducatul şi Pepin nu ar fi refuzat să răsplătească o favoare atât de mare ca aceea pe care Zaharia se pregătea să i-o facă. Papa a declarat, după cum relatează *Annales Francorum*, că "era de preferat ca titlul de rege să revină aceluia care dispunea efectiv de putere şi nu celui care era neputincios”; el îşi încheia răspunsul chiar cu ordinul ca Pepin să fie încoronat ca rege.

Apărea atunci în cadrul papalităţii, după cum observa Saba, "conştiinţa unei autorităţi supreme care putea confirma un rege dorit prin puterile unui întreg popor”, astfel încât papii "şi-au afirmat după aceea, cu preţul unor lupte înverşunate, dreptul de a interveni în acordarea sau pierderea coroanelor”.

Se înrădăcina în acest fel conceptul ungerii unui rege, preluat din Biblie: încoronarea unui rege devenea o consacrare divină, prin care oricine ar fi fost ales devenea, după cum se va declara cu câţiva ani mai târziu, rege "prin mila lui Dumnezeu”. Era momentul unei politici ntonarho-clericale creştine. Şi mi se pare prea blând modul în care Walter Ullman judecă întreaga problemă, afirmând că "pentru a aprecia într-o manieră adevărata iniţiativă papală este necesar să lăsăm la o parte cele mai riguroase norme morale ale secolului XX şi să judecăm conform concepţiilor de la jumătatea secolului al VlII-lea, potrivit cărora nu era condamnabilă sancţiunea dată cu uşurinţă de papalitate”.

Adevărul este că Zaharia, printr-un asemenea răspuns, nu vorbea ca un om al Bisericii; declara ca fiind nul un jurământ sfânt, din motive strici politice care trebuiau să asigure papalităţii protecţia militară a ducatului său. Astfel, Childeric al III-lea a ajuns, cum era la modă, într-o mănăstire şi Pepin cel Scurt a fost încoronat pe câmpia de la Soissons de către episcopul Bonifaciu între septembrie 751 şi februarie 752. Zaharia a murit la puţin timp după ce obţinuse acest succes, la 22 martie 752, şi a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

92. Ştefan al II-lea (752-757)

Ca succesor al lui Zaharia fusese ales un prezbiter numit Ştefan, care însă a murit înainte de a fi fost consacrat şi de aceea nu figurează pe lista papilor. La o nouă alegere a ieşit un diacon cu acelaşi nume, şi acesta a fost

Ştefan al II-lea, consacrat la 20 martie 752.

Regele longobard Aistulf, stăpân acum în locul exarhului, hotărâse să cucerească întreaga Italie şi îşi începuse marşul către sud cu intenţia de a cuceri Roma; o solie a papei, avându-l în frunte pe fratele acestuia, diaconul Paul, a reuşit să-i oprească în iunie înaintarea, obţinând reînnoirea unei păci de douăzeci de ani încheiată cu ani în umflă de Liutorand cu ducatul pontifical. Dar, după un an, Aistulf a regretat această concesie şi a pretins să-i fie plătit un tribut anual. N-a servit la nimic a doua solie condusă de stareţii de la Montecassino şi de la Sf. Vincenzo din Volturno; nici măcar nu au fost primiţi.

Între timp îşi făcea simţită prezenţa la Constantinopol noul împărat Constantin al V-lea, prin câteva mesaje care cereau restituirea teritoriilor ocupate de longobarzi; Ştefan l-a trimis pe solul imperial la Aistulf, însoţit tot de fratele său, Paul, dar nici această solie nu a adus niciun rezultat. În acest moment, Aistulf cerea ca Roma să i se predea necondiţionat şi ameninţa cu masacrarea locuitorilor dacă ar întâmpina o ripostă militară. În ciuda acestui du-te-vino al soliilor, printre care trebuie semnalată şi una a papei către împărat cu cererea de ajutoare militare, ultima dintre ele eşuată ca şi cele anterioare, situaţia devenea mereu mai dramatică; nu mai era suficient timp pentru o rezolvare paşnică, dată fiind atitudinea fermă a lui Aistulf, dar această temporizare era intenţionată. Era în anul 753; Ştefan avea asul în mânecă, dar cartea trebuia jucată în locul şi la timpul potrivit, ţinând cont de toate împrejurările. Tragerea de timp în faţa lui Aistulf făcea parte din joc.

Un alt element pe care conta era poporul, răspândind în rândurile lui o stare de alarmă, desigur perfect justificată, dar o făcea după toate regulile cerute prin tradiţie: o frumoasă predică, în maniera lui Grigore cel Mare, pentru a sublinia pericolul în care se aflau locurile sfinte ale oraşului şi o procesiune de-a lungul străzilor, având în frunte o cruce enormă având expus pe ea documentul prin care sperjuml Aistulf se angajase să respecte pacea. Toate acestea se făceau pentru a crea în rândul locuitorilor Romei o atmosferă de profundă emoţie care să-i facă să accepte, cu toată amărăciunea, un *patricius* străin, creştin dovedit, dar cu o forţă militară capabilă să-i apere; cine altul ar fi putut fi decât regele franc Pepin? De aici, trimiterea, la începutul anului 753, în mare secret, printr-un pelerin care se întorcea de la

Roma în patria sa francă, a unei scrisori, din păcate pierdută, în care papa îi cerea lui Pepin să aibă o discuţie particulară cu el. Între timp, însă, cu toate aceste preparative diplomatice pentru întâlnire, cancelaria pontificală nu stătea degeaba; Ştefan al II-lea voia să se ducă la întâlnirea cu Pepin, pentru o cerere concretă de ajutor militar împotriva lui Aistulf, dar nu în vederea reconstituirii unui exarhat în Italia, adică a unei puteri bizantine fragile, de pe urma căreia papalitatea nu avusese parte decât de dispute religioase şi de amestec militar. Papa ar fi dorit acele teritorii ocupate de Aistulf ca proprietăţi ale Sf. Petru pentru că aşa prevedea un vechi document imperial, *Constitutum Constantini*.

După cum este cunoscut, acest document este un fals şi meritul de a fi demonstrat aceasta pentru prima dată le revine lui Nicolaus Cusanus şi lui Lorenzo Valla; în privinţa redactării, sunt de acord cu Seppelt că "locul în care a fost plăsmuit trebuie căutat la Roma” şi că a apărut exact în "perioada anterioară călătoriei papale în regatul francilor”. Documentul se prezintă sub forma unui edict al împăratului Constantin adresat papei Silvestru şi succesorilor săi; în el, după o descriere a bolii lui Constantin, despre care s-a vorbit în biografia Sf. Silvestru I, şi vindecarea împăratului datorită papei, se menţionează hotărârea lui Constantin de a conferi reprezentantului lui Cristos "puterea”, indicată ca *principatus potestas*, şi de a înălţa tronul Sf. Petru mai presus de tronul terestru în demnitate şi onoare imperială.

Ştefan al II-lea

(Rev. Fabbrica di S. Pietro)

Biserica este considerată un stat religios de sine stătător, în care suveran este Cristos, întemeietorul său, împărat ceresc, reprezentat pe

pământ de papa, el având aceleaşi atribuţiuni ca împăratul secular. Prin urmare, coroana imperială aparţinea papei, iar el nu-şi dorea s-o poarte, oferindu-o lui Constantin: de aici proveneau numeroase teritorii dăruite de împărat şi din ele trebuia să ia naştere statul Bisericii; palatul Lateranului cu toate însemnele demnităţii imperiale şi potestàs61 asupra oraşului Roma, provinciile Italiei şi întregul Occident Aceasta pentru că împăratul Constantin îşi rezerva pentru el Orientul cu capitala la Bizanţ, unde se muta cu aprobarea papei, deoarece nu considera că ar fi drept ca un împărat pământean să-şi exercite propria *potestas* în oraşul care aparţinea împăratului ceresc. În sfârşit, numirea unui *patricius Romanorum*, care asigura apărarea militară a acelor teritorii, era de competenţa papei. Acest fals document trebuia să constituie baza juridică a revendicărilor pe care Ştefan al 11-lea intenţiona să i le prezinte lui Pepin cu ocazia proiectatei călătorii, cerând un "drept” cuvenit ca reprezentant al lui Cristos pe pământ.

În vara lui 753 sosea răspunsul lui Pepin, prin intermediul abatelui Drottedang din Gorizia; se arăta total dispus la dialog pentru a afla care sunt dorinţele papei. Mai mult, la puţin timp după aceea, i-a trimis la Roma pe ducele Autaric şi pe episcopul de Metz, Crodegang, pentru a-l escorta şi însoţi pe Ştefan al II-lea pe durata călătoriei.

La 14 octombrie 753, papa a plecat de la Roma, dar a considerat oportun să treacă mai întâi prin Pavia, îndeplinind astfel nenumăratele cereri pe care le primise de la împăratul Constantin de a servi ca mediator pe lângă Aistulf în vederea restituirii teritoriilor bizantine. Ştefan al II-lea ştia foarte bine că aceste cereri erau cu totul inutile şi, de fapt, nu avea câtuşi de puţin intenţia să pericliteze ceva pentru care se apucase să fabrice documente false.

Popasul la Paviaaveascopul deaascundede ochii Bizanţului adevăratele sale intenţii; de altfel Aistulf nu a îndrăznit să-l împiedice să-şi continue călătoria. Motivaţiile oficiale se năşteau din probleme de politică internă ale lui Pepin, pentru a căror rezolvare papa făcea un gest de caritate, astfel că Aistulf nu se putea opune, considerându-se încă aliat al francilor. Oficial, Ştefan al II-lea mergea în Franţa pentru a-l consacra a doua oară pe Pepin: era necesar să reducă la tăcere resentimentele unor categorii ale populaţiei france care mai vedeau încă în Pepin un uzurpator. Pontiful ar fi fost în stare să sfinţească în mod oficial orice.

La 15 noiembrie 753, papa a părăsit Pavia şi a fost întâmpinat la graniţă de solii regelui. Foired, abate la St. Denis şi ducele Rotard: i-a venit apoi în întâmpinare şi prinţul Carol. Întâlnirea dintre Pepin şi Ştefan a avut loc la 6 ianuarie 754 în castelul regal de la Ponthion, la sud de Châlons-sur-Mame; regele i-a ieşit în întâmpinare, închinându-i-se şi oferindu-se să-i conducă de hăţuri calul, după cum prevedea ceremonialul de la curtea bizantină. Au început discuţiile. La Ponthion, papa, cu *Constitutum Constantini* în mână, i-a cerut ajutor lui Pepin pentru a reintra în posesia teritoriilor Sf. Petru, chemându-l în apărarea Bisericii; regele a făcut un jurământ solemn. Dar, după cum notează Seppelt, "partener efectiv de negociere al lui Pepin este Sf. Petru, care trebuie considerat ca entitate comună cu urmaşul şi reprezentantul său. Era, deci, chiar prinţul apostolilor, Portarul Cerului, care-l investise pe Pepin să-i apere prerogativele personale şi privilegiile Bisericii sale.”

Obligaţia pe care şi-o luase Pepin nu era de neglijat, în special pentru că însemna să rupă alianţa cu longobarzii; împotriva unei eventuale revanşe bizantine, ar fi avut ca justificare *Constitutum Constantini*. În orice caz, regele a trebuit să supună hotărârea sa aprobării nobililor franci.

Ştefan al II-lea şi-a stabilit reşedinţa la mănăstirea St. Denis şi a aşteptat să vadă ce se întâmplă. Pepin a purtat tratative în două întâlniri: în martie la Berny-Rivière-sur-Aisne şi în aprilie la Quierzy, şi aici s-a decis totul.

În realitate, Astulf începuse să bănuiască ceva şi îl convinsese pe fratele lui Pepin, Carloman, care se călugărise, să meargă la regele franc ca ambasador al său pentru a-i aminti că trebuia să respecte alianţa cu longobarzii. L-a trimis acolo pe bietul călugăr care a fost şi arestat de papă pentru că părăsise fără încuviinţare mănăstirea, şi şi-a sfârşit zilele în mănăstirea închisoare de la Vienne.

Tratatul de la Quierzy a fost redactat într-un document oficial numit *Promissio Carisiaca* adică "Promisiune de donaţie a lui Pepin” care, din păcate, s-a pierdut. Se poate intui, în orice caz, că ea, în afară de confirmarea promisiunii de protecţie de la Ponthion, prin apărarea Bisericii de la Roma, enumera cu exactitate teritoriile care beneficiau de această proiecţie. După cum aflăm din *Liberpontificalis*, în biografia papei Adrian I, Pepin ar fi dăruit Sf. Petru "Corsica şi oraşe şi teritorii aliate la sud de o linie care merge de la

Luni la Parma, la Reggio, la Mantova şi la Monselice, incluzând Tuscia longobardă şi exarhatul de Ravenna şi în plus, Veneţia şi Istria şi ducatele Spoleto şi Benevent”. Trebuie spus că acest teritoriu foarte întins nu a aparţinut niciodată în întregime statului pontifical, chiar dacă, după cum notează Caspar, a ’constituit totuşi "sfera de interese a Curiei papale”. În realitate, tratatul de la Quierzy consfinţise cucerirea de către franci a regatului longobard, prin redarea către Sf. Petru a posesiunilor răpite de la Biserica Romei şi a acelora care aparţineau împăratului, adică exarhatul şi Pentapolis.

Tratatul a fost consfinţit oficial la 28 iunie 754 la St. Denis: Ştefan al II-lea a oficiat "ungerea” solemnă a lui Pepin, a soţiei sale Beitrada şi a celor doi fii, Carol şi Carloman. Pepin era recunoscut "rege prin mila lui Dumnezeu”, mirul sfânt dădea nobleţe "sângelui” său sanctificat prin ameninţarea cu excomunicarea pentru oricine ar fi îndrăznit să aleagă un rege care nu fôcea parte din acelaşi neam cu cel carolingian.

În plus, papa le-a conferit lui Pepin şi fiilor săi demnitatea de *patricius Romanorum*, titlu care consfinţea promisiunea de la Ponthion. În acest moment trebuia să se treacă la acţiune împotriva longobarzilor; adevărul este că Pepin a încercat să rezolve problema paşnic, transmiţându-i lui Aistulf prin trei solii la rând că trebuia să restituie teritoriile ocupate, Văzând că toate încercările eşuează, în august 754 Pepin a plecat în Italia însoţit de papă. După trecerea munţilor, ciocnirea a avut loc la Susa şi Aistulf, învins, s-a retras la Pavia cerând să negocieze pacea.

Aistulf a promis sub jurământ că va restitui "Romanilor” exarhatul şi Pentapolis, ca şi teritoriile pontificale ocupate. Pepin l-a escortat pe papă până la Roma şi s-a întors apoi în regatul său, convins că şi-a îndeplinit misiunea. Aistulf însă nu şi-a respectat jurământul făcut şi a pornit imediat o invazie a ducatului roman. Ştefan al II-lea a trimis o scrisoare pe un ton foarte iritat lui Pepin, în numele Sf. Petru, acuzându-l că a lăsat Roma neapărată, exprimându-şi teama că a fost înşelat şi făcându-l naiv pe Pepin pentru că avusese încredere în promisiunile lui Aistulf. Se mai plângea şi de faptul că făcuse o călătorie atât de periculoasă pentru a consacra o persoană care era atât de puţin recunoscătoare; încheia amintindu-i că în ziua judecăţii va trebui să dea seamă în faţa lui Dumnezeu şi a Sf. Petru că nu-şi respectase

promisiunea făcută.

În acest timp, Aistulf înainta cu toate forţele de care dispunea; părea că voia să cucerească nu numai Roma, ci şi întreaga Italie. La 1 iunie 756, longobarzii veneau către oraş din trei direcţii: şoselele Salaria, Latina şi Trionfale. Satele din calea lor erau jefuite fără milă, asediul dura de 56 de zile şi Pepin nu dădea niciun semn de viaţă. Ştefan l-a trimis la el pe abatele Vernerius, reamintindu-i în alte scrisori cât de disperată era situaţia Romei. Tonul era şi mai aprins şi papa declara că fusese inspirat chiar de Sf. Petru în demersurile sale. Încheia ameninţând cu excomunicarea: "Dacă în continuare, deşi noi nu credem aceasta, vă veţi face vinovat de tărăgănare sau veţi găsi scuze şi nu vă veţi supune în grabă avertismentului nostru de a elibera acest oraş, poporul care locuieşte în el, Biserica apostolică încredinţată nouă de Dumnezeu şi de cel mai mare senior ai ei, să ştiţi că din voinţa Sfintei Treimi, în virtutea harului apostolic pe care ni l-a dăruit Domnul nostru, nu veţi avea parte, pentru că nu v-aţi supus nevoilor noastre, de împărăţia lui Dumnezeu şi de viaţa veşnică.”

Riscul era enorm. Pepin s-a hotărât să se întoarcă în Italia. Simpla veste că francii sunt pe cale să sosească l-a făcut pe Aistulf să ridice asediul Romei şi să se îndrepte spre nord, pentru a-l respinge pe inamic încă de la graniţă; nu a reuşit să facă faţă, a depus armele şi s-a predat; i s-a permis să rămân stăpân doar peste Pavia; toate celelalte teritorii pe care le ocupase au fost date papei. Este de menţionat faptul că, între timp, se prezentaseră la Roma trei ambasadori ai împăratului Constantin al V-lea care, neluând în seamă tratatul de la Quierzy, şi chiar şi *Constitutum Constantini*, i-au prezentat cu candoare lui Pepin cererea suveranului lor de a reintra în posesia teritoriilor bizantine recucerite de regele franc. Pepin i-a lăsat cu gura căscată pe soli, răspunzând cu toată francheţea că el întreprinsese două expediţii în Italia pentru a recuceri acele teritorii din iubire pentru Sf. Petru, căruia îi aparţineau şi pentru mântuirea propriului său suflet; le-a precizat, de asemenea, că nici toate averile lumii nu l-ar fi putut convinge să-şi încalce cuvântul dat Sf. Petru, reafirmându-şi în încheiere intenţia de a încredinţa papei toate aceste teritorii.

Care erau teritoriile în discuţie? În afară de acelea ale exarhatului, *Liber pontificate* le înşiră pe oraşe, într-un număr mai redus decât acela care se

presupune că ar fi fost stabilit la Quierzy. Sf. Petru devenea stăpân peste Ravenna, Rimini, Pesaro, Cesena, Cattolica, Fano, Senigallia, Jesi, Forlimpopoli, Forlì, Castrocaro, Montefeltro, Arcena, Monte di Lucaro, Serra dei Conti, Castello di S. Marino, Sarsina, Urbino, Cagli, Canziano, Gubbio, Comacchio, Narni, Roma şi zona înconjurătoare sau Campagna romană. De data aceasta, Aistulf nu a mai avut nicio posibilitate de scăpare; fiecare teritoriu a fost preluat de reprezentantul lui Pepin, abatele Fulred, cu cheile oraşului şi cu zăloguri sau ostatici. Cheile au fost predate împreună cu noul document de donaţie al lui Pepin către Confesiunea Sf. Petru şi totul a devenit proprietate veşnică a reprezentantului apostolic şi a tuturor urmaşilor săi. Era în vara lui 756: Statul pontifical luase fiinţă.

La puţin timp după aceea, Aistulf murea şi Ştefan al II-lea îi dădea această veste lui Pepin într-o scrisoare de-a dreptul nedemnă de un papă, pentru tonul infam cu care lovea într-un mort. Acel "tiran, discipol al diavolului, care a vrut să sugă sângele creştinilor şi să prade bisericile lui Dumnezeu", scria el printre altele, "a fost străpuns de pumnalul divin şi aruncat în hăurile infernului".

Ca nou rege longobard a fost ales Desideriu, duce de Tuscia, care, văzând în ce timpuri trăia, a considerat potrivit să aibă relaţii prieteneşti cu papa; aşa încât i-a dăruit câteva oraşe care mai erau încă longobarde ca Bologna, Imola, Osimo, Ancona, Faenza şi Ferrara. Ştefan al II-lea le-a acceptat cu bunăvoinţă, fostul rege longobard Ratchis, ieşit din mănăstire pentru a-şi cere drepturile la tron ca urmaş al fratelui său, ameninţat cu excomunicarea, a reflectat la situaţia creată şi a îmbrăcat din nou rasa călugărească. Ştefan al II-lea începuse să fie temut de către suverani, o dovedeşte şi tonul din ce în ce mai aprins al scrisorilor sale: de aici şi comportarea ca atare a unor oameni ca Desideriu şi Ratchis.

Şi totuşi, lăsând politica la o parte, acest papă a reuşit să se gândească şi la ceva religios în domeniul edilitar. A restaurat bazilica S. Lorenzo şi alături de atriumul de la Sf. Petru a înălţat o clopotniţă şi a pus să fie acoperită cu aur şi argint. A mai construit, tot în vecinătatea bazilicii Sf. Petru, capela Sfintei Petronilla, considerată fiica pescarului Simon Petru din Galileea, sanctuarul acesteia fiind dedicat lui Pepin, fiu adoptiv al Sf. Petru. Din acest punct de vedere, lucrările edilitare se implicau şi ele în politică. A

mai pus să se construiască şi un important număr de hanuri pentru pelerini; aici religia şi turismul au mers braţ la braţ în scopul unei înfloriri economice a noului Stat pontifical. Ştefan al II-lea a murit, la apogeul puterii sale politice, la 27 aprilie 757 şi a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

93. Sf. Paul I (757-767)

Sentimentul puterii, trăsătura predominant politică pe care o capătă tronul lui Petru, face ca la moartea lui Ştefan al II-lea să reapară tabere care se luptă între ele cu ocazia alegerii noului pontif.

Ştefan al II-lea era încă pe moarte când partidul filobizantin, domic să restabilească raporturi amiabile între papă şi împărat, propunea un candidat al său în persoana arhidiaconului Teofilact; opus acestuia era fratele muribundului, diaconul Paul, care îi stătuse alături pe întreaga durată a pontificatului. El a avut până la urmă câştig de cauză: se considera că doi fraţi care se succedau în această demnitate vor asigura o identitate de vederi. Paul 1 a fost consacrat la 29 mai 757.

Noul pontif i-a comunicat într-o scrisoare lui Pepin alegerea sa, gratificându-l pepatricius *Romanorum*, ca "nou Moise şi David”: regele i-a răspuns printr-o scrisoare de felicitare, cerându-i să devină naşul fiicei sale Gisella. Gestul de a-i trimite o şuviţă din părul fetiţei era un semn concret al favorului regal pe care i-l acorda. Pepin a scris, însă, o scrisoare şi nobilimii şi poporului roman, îndemnându-i să rămână credincioşi Sf. Petru, semn evident că regele aflase de germenul de

nemulţumire care încolţise în rândurile poporului şi ale clerului faţă de politica filofrancă pe care, cu toate acestea, pontiful intenţiona s-o continue. Răspunsul la scrisoare a fost redactat probabil de un notar pontifical, pentru că tonul în care a fost concepută este servil şi oficial: în substanţă, romanii îl recunoşteau în mod oficial pe papă ca pe un *dominus* al lor şi-l onorau pe rege ca pe un protector al pontifului.

Raporturile cu longobarzii decurgeau," în schimb, într-o atmosferă de mare nesiguranţă; cedarea oraşelor Bologna, Imola, Osimo şi Ancona, promise ca donaţie lui Ştefan al II-lea, nu avusese încă loc şi, în plus, regele Desideriu voia să-şi regleze anumite vechi conturi rămase în suspensie cu ducii de Spoleto şi de Benevent. Primul, Alboin, a fost întemniţat: celălalt, Liutorand, a fugit din Benevent şi s-a refugiat la Otranto. Desideriu l-a ales ca duce de Benevent pe vasalul său Arichis şi, după ce a ajuns la Napoli, s-a întâlnit cu ambasadorul imperial Giorgios: au început tratative pentru o alianţă longobardo-bizantină care trebuia să se opună aceleia franco-pontificale. Dar Bizanţul nu era prea dornic să rupă relaţiile cu francii.

În pofida situaţiei existente, Desideriu a venit la Roma, invitat aici de Paul I; papa încerca să calmeze nemulţumirile regelui longobard şi în acelaşi timp îi amintea de cedarea celor patru oraşe. Desideriu a dat un răspuns evaziv: mai mult, el a cerut eliberarea ostaticilor pe care Aistulf trebuise să-i trimită, la cererea lui Pepin, ca garanţie a acordului încheiat. Papa s-a prefăcut că este de acord şi, după ce a scăpat de Desideriu, i-a trimis lui Pepin o scrisoare în care se plângea de pagubele produse de longobarzi şi-i recomanda să nu-i elibereze pe ostatici.

Situaţia părea fără ieşire. Desideriu continua să-şi păstreze oraşele şi posesiunile Bisericii; Paul continua să-l dojenească pe Pepin, chiar dacă nu avea puterea de convingere a fratelui său. Regele longobard făcea încă pe stăpânul în Senigallia şi-şi instala un şef militar într-un castel din Campania. Bizanţul, care nu abandonase încă speranţa de a recuceri Italia imperială, operaţiune pe care ar fi putut-o realiza în dauna nou-apărutului Stat pontifical, prefera să aştepte să vadă cum vor decurge evenimentele, evitând orice conflict deschis cu Pepin. Intenţiona, mai degrabă, să creeze cât mai multe dispute religioase cu Roma; într-un conciliu ţinut la Constantinopol în 754 s-a reînnoit condamnarea venerării imaginilor sacre. Mai mult chiar, trecând ca de la egal la egal peste punctul de vedere al papei, Constantin al V-lea a trimis ambasadori la curtea lui Pepin cu misiunea de a-l convinge pe regele franc să aprobe, în ce priveşte Occidentul, hotărârile acelui conciliu. Dar Pepin nu a dat nici cea mai mică atenţie acestei chestiuni; i-a mărturisit din nou lui Paul I nestrămutata sa credinţă şi într-un conciliu din 767 a aprobat venerarea imaginilor. Cu doi ani înainte, prin medierea unor soli franci, neînţelegerile cu

Desideriu fuseseră şi ele aplanate printr-o restituire reciprocă de drepturi juridice; schimbul urma să se realizeze prin comisii mixte şi doar pentru oraşe din zonele de frontieră. Paul I şi-a manifestat interesul, ca şi fratele său, faţă de construirea de edificii religioase, legându-şi humele în special de construirea mănăstirii S. Silvestro în Capite şi s-a gândit şi la mormântul propriu; a fost înmormântat în oratoriul Sfintei Fecioare care a fost construit la ordinul lui în Vatican. A murit la 28 iunie 767. A fost sanctificat în secolul al XIV-lea.

94. Ştefan al III-lea (768-772)

Ambiţia de a cuceri tronul pontifical, de-acum înainte un simbol fără echivoc al puterii, a dezlănţuit cu forţă aspiraţii nu numai în rândul clerului, al prezbiterilor, al diaconilor şi subdiaconilor, dar chiar şi printre laici; apărea ideea că ar putea deveni papă până şi un cetăţean oarecare. Au ieşit la iveală curente aristocratice şi populare aflate în luptă pentru apărarea unor interese materiale; Paul I era grav bolnav în mănăstirea S. Paolo şi deja începuseră certurile pentru succesiune.

Adevăratul urmaş al lui Paul I s-a putut stabili abia după treisprezece luni de la moartea lui; a fost o perioadă de adevărat "loc vacant”, în timpul căreia în vârtejul tulburărilor din oraş s-au succedat pe tronul Sf. Petru doi uzurpatori autentici, consideraţi după aceea antipapi.

Ducele de Nepi, Toton, împreună cu trei fraţi ai lui şi cu o bandă de oameni înarmaţi, îndată ce au aflat că Paul I trăgea să moară, s-au grăbit spre Roma, angajându-se într-o serie de tratative cu nobilii din oraş pentru a-l impune pe tron pe unul dintre fraţi, Constantin; înaltul prelat Cristofor, care trebuia să fie vicar papal pe durata lipsei unui suveran pontif, s-a trezit nepregătit şi în imposibilitate să se opună forţei laice. Îl lăsase agonizând pe papă pentru a încerca să organizeze o alegere conform canoanelor, dar în realitate s-a ascuns împreună cu fiii săi; era înspăimântat Paul I a murit asistat doar de cardinalul său, Ştefan, la 28 iunie 767, şi, a doua zi, Roma avea deja un nou pontif.

Toton i-a adunat în palatul său pe cei mai mulţi dintre locuitorii de vază ai Romei şi, sub ameninţare bandelorâharmate, a determinat alegerea fratelui

său Constantin, conducându-l după aceea la palatul Lateran. Exista inconvenientul că acest Constantin era un laic obişnuit, dar Toton nu şi-a pierdut cumpătul; l-a obligat pe episcopul din Preneste, Giorgio, să-l primească în rândul clerului şi să-l avanseze, pe rând, la rangul de subdiacon şi diacon în oratoriul Sf. Laurenţiu. Aşa încât, în duminica următoare, la 5 iulie, în bazilica Sf. Petru, acelaşi Giorgio putea să-l consacre ca papă.

Era clar că alegerea fusese ilegală, în special pentru că la ea nu participase clerul, acesta având prioritate absolută în ce priveşte votarea; cu toate acestea, Constantin, permanent ùidrumat de fratele său Toton, a avut neobrăzarea de a-i comunica alegerea sa lui Pepin, reafirmând prietenia "predecesorilor" săi faţă de el. Regele franc n-a răspuns la o asemenea scrisoare şi nici la a doua în care Constantin îl ruga să nu dea ascultare eventualelor calomnii care i-ar fi fost aduse la cunoştinţă asupra lui. Pepin îşi dădea probabil seama că se petrecuse ceva în neregulă, dar n-a vrut să intervină.

Reacţia a venit chiar din interiorul bisericii; vicarul Cristofor şi fiul său Sergiu, paracliser pontifical, au organizat o conspiraţie. S-au prefăcut că vor să se călugărească şi Constantin, foarte bucuros că plecau din preajma lui doi duşmani declaraţi, le-a permis să părăsească Roma şi să se retragă la mănăstirea S. Salvatore. Cei doi au ajuns însă la Pavia şi i-au relatat lui Desideriu despre situaţia scandaloasă care exista în privinţa tronului papal; regele longobard, domic să se implice într-o alegere pontificală, le-a dat în ajutor o mică oaste şi i-a pus sub protecţia credinciosului său slujitor, Valdipertus. Grupul a ajuns la Roma la 28 iulie 768 trecând pe podul Salario, iar în ziua următoare a intrat în oraş prin poarta S. Pancrazio. Au fost câteva ciocniri armate pe străzi, în cursul cărora ducele Toton a fost ucis de Gratiosus, cumnatul lui Sergiu, acesta fiind ales, ca recompensă, *dux* al ducatului roman. Constantin s-a refugiat împreună cu celălalt frate, Passivus, în palatul de la Lateran, dar orice rezistenţă era zadarnică. Amândoi au sfârşit în închisoare.

Totuşi ciocnirile au mai continuat; Valdipertus i-a adunat la 31 iulie pe cei din tabăra longobardă şi au mers la mănăstirea S. Vito de pe colina Esquilin; prezbiteml Filippus a fost luat, dus la Lateran şi consacrat papă. Este organizat chiar şi un banchet oficial pentru demnitari ecleziastici de rang înalt

şi pentru laici, dar a doua zi pontificatul său luase deja sfârşit. La 1 august Cristofor s-a impus în calitatea sa de înalt prelat al Bisericii şi a cerut îndepărtarea lui Filippus. Acesta, fără a crea dificultăţi, s-a retras în mănăstirea sa de pe Esquilin şi banda de longobarzi s-a trezit înconjurată de clerici şi oameni din popor furioşi, decişi să măture totul în cale, într-un amestec de fanatism pseudo-religios şi răzbunări personale.

Uzurpatorul Constantin, târât pe străzile Romei, spurcat şi batjocorit de duşmanii săi, a fost închis în mănăstirea Cellanova de pe Aventin şi la 6 august a fost demis. Episcopilor şi cardinalilor pe care-i consacrase el, le-au fost scoşi ochii; aceeaşi soartă a avut mai târziu şi Constantin din iniţiativa personală a lui Gratiosus. Pentru alegerea papei s-a reuşit să se cadă de acord asupra candidatului propus de Cristofor; el era prezbiterul-cardinal Ştefan, paroh la biserica S. Cecilia, care nu se amestecase în agitaţia anterioară şi, mai mult decât toate, îl asistase de unul singur pe Paul I când papa era în agonie. Ştefan al III-lea a fost, prin urmare, consacrat la 7 august 768; dar agitaţia din oraş nu s-a potolit imediat. Şi prezbiteml Valdipertus, ce încercase să aducă pe tronul pontifical un om care în mod evident se bucura de încrederea longobarzilor, a căzut victimă setei de răzbunare a romanilor; refugiindu-se în Panteon, a fost dibuit ascuns după statuia unui sfânt, aruncat în închisoare şi ucis cu sălbăticie. Acest episod n-a făcut decât să agraveze situaţia în acest început al pontificatului lui Ştefan al III-lea; el s-a gândit, prin urmare, să-i scrie lui Pepin, rugându-l să Uimită câţiva episcopi ai bisericii france la conciliul pe care îl proiecta în Roma pentru a clarifica din nou problemele juridice privitoare la alegerea pontificală. La scrisoare au răspuns fiii lui Pepin, pentru că acesta murise la 24 septembrie 768;

Carol şi Carloman s-au îngrijit de trimiterea la Roma a doisprezece episcopi, printre care se afla şi Turpin din Reims.

Conciliul s-a deschis în Lateran la 12 aprilie 768; în prima sesiune a avut loc, timp de două zile, procesul lui Constantin, care s-a terminat prin maltratarea acuzatului. Acesta, deşi fusese orbit, se apărase cu abilitate,

denunţându-i şi pe alţi episcopi, ca Sergiu şi Ştefan din Napoli, ajunşi la rangul de episcopi de la simpli laici. Era un adevăr; dar a fost un lucru care a provocat ura multor preoţi şi ei s-au aruncat în plin conciliu asupra lui Constantin, l-au lovit cu sălbăticie, l-au călcat în picioare şi apoi l-au târât afară din sală. Deşi nu se cunoaşte ce soartă a avut după acest episod, este uşor să ne închipuim ce s-a mai întâmplat; toate acestea, desigur, nu puteau da prestigiu şi solemnitate unei adunări prezidate de un papă. Evident, conciliul a ars în mod demonstrativ documentele oficiale ale falsului pontif, iar în ce priveşte alegerea pontificală s-a hotărât să se interzică participarea laicilor, lăsându-le acestora doar dreptul de a aclama.

Ştefan al III-lea îşi făcea în realitate doar iluzii că ar fi "curăţat" mediul ecleziastic de la Roma: adevăraţii stăpâni ai oraşului rămâneau Cristofor şi Sergiu. Făcând parte din familii nobile, puteau conta pe un mare număr de susţinători: erau persoane dispuse să lupte până în pânzele albe pentru supremaţie, mai ales acum, când aveau la dispoziţie forţele militare şi puteau să se folosească de papă după cum voiau, considerându-l o creaţie a lor.

Ştefan al Hi-lea şi-a dat seama că intrase într-un cerc vicios; fiii lui Pepin se certau între ei pentru împărţirea regatului şi, deci, nu avea de sperat prea multe de la franci. Nu voia să fie o simplă marionetă în mâinile celor doi păpuşari, Cristofor şi Sergiu, aşa că s-a hotărât în secret pentru o reapropiere de longobarzi; ca intermediar pentru tratati ce a servit Paulus Afiarta, şeful partidei longobarde din Roma. Desideriu şi-a anunţat pentru anul 769 un pelerinaj la Roma, dar însoţit de un grup numeros de soldaţi; aflând aceasta, Cristofor şi Sergiu au dat ordin să fie închise porţile şi cu sprijinul lui Dodon, un apropiat al lui Carloman, au chemat populaţia să se pregătească de un eventual atac. Regele longobard a sosit la Roma abia în vara lui 771 şi l-a invitat pe papă la o discuţie în afara zidurilor oraşului; Cristofor şi ceilalţi nu s-au opus, dar stăteau de veghe. Planul lui Desideriu prevedea o insurecţie provocată de Afiarta cu scopul de a-i elimina pe Cristofor şi pe Sergiu, dar aceştia i-au luat-o înainte şi au atacat prin surprindere palatul Lateran; Ştefan al III-lea a rămas extrem de calm şi a reuşit să liniştească populaţia care, cu spadele scoase din teacă, devenise ameninţătoare.

A întors astfel situaţia în favoarea sa, discreditându-i pe cei doi capi ai răsculaţilor, şi a putut să se retragă nevătămat în bazilica Sf. Petm, sub

escorta longobardă a lui Afiarta. Populaţia, schimbătoare ca întotdeauna, s-a simţit luată în râs; până şi Gratiosus i-a părăsit pe cei doi şi i s-a alăturat papei. Văzând ce întorsătură periculoasă iau lucrurile, Sergiu a încercat să fugă urcându-se pe ziduri; soarta lui şi a lui Cristofor era pecetluită. Afiarta a fost nemilos; Sergiu a fost sugrumat, iar Cristofor a murit în urma maltratărilor suferite.

Ştefan al III-lea i-a trimis o informare precisă asupra evenimentelor lui Carol, care se plânsese de modul în care fuseseră trataţi susţinătorii francilor; i-a relatat despre atacul armat săvârşit de Cristofor, Sergiu şi Dodon ca "aliaţi ai demonului" şi despre ameninţarea persoanei sale sacre, salvată prin intervenţia lui Desideriu, care va ceda până la urmă toate teritoriile Sf. Petru.

Cu siguranţă, Carol nu putea fi mulţumit de felul în care decurgeau evenimentele; fiind aliat şi înrudit cu Desideriu, căsătorit cu fiica acestuia Desiderata, iar sora lui Gisella căsătorită cu Adalgis (Adelchi, eroul tragediei lui A. Manzoni), nu putea admite ca acesta să-l înlocuiască în rolul de *patricius Romanorum* Dar papa Ştefan al III-lea însuşi a avut de suferit de pe urma acestei răsturnări politice de la Roma în favoarea longobarzilor, pentru că Desideriu nu şi-a respectat promisiunile şi a refuzat să restituie posesiunile Sf. Petru.

Ştefan al III-lea nu se dovedea a fi un politician abil; administrarea provinciilor care aparţinuseră cândva grecilor nu decurgea bine nici ea. Funcţionarii pontificali, *duces* sau *magistri militum*, oricare ar fi fost, nu reuşeau să controleze noile teritorii.

Dar a apărut, totuşi, ceva în avantajul papei; la 4 decembrie Carloman murea şi Carol rămânea singurul suveran; în plus, el se despărţea de Desiderata.

Era o căsătorie pe care papa nu o văzuse niciodată cu ochi buni, nu atât pentru că regele Carol era deja căsătorit, ci în primul rând pentru faptul că, aşa cum Ştefan al III-lea îi amintea într-o scrisoare, jurase că, în calitate de *patricius*, să fie prieten pentru prietenii papei şi duşman al duşmanilor lor (în acest caz, longobarzii); aşadar, el ar fi comis un sacrilegiu.

"Dacă vreo persoană ar îndrăzni să acţioneze împotriva îndemnurilor noastre, să ştie că din voinţa stăpânului meu, sfântul prinţ al apostolilor", îşi încheia el scrisoarea, "va fi încătuşat în lanţurile anatemei, izgonit din

împărăţia lui Dumnezeu şi condamnat să ardă în focul veşnic împreună cu diavolul şi cu cortegiul său, laolaltă cu toţi ceilalţi oameni fără Dumnezeu”.

Căsătoria aceea durase, totuşi, doar un an şi Carol a repudiat-o pe Desiderata, desigur nu dintr-un capriciu sau de teama pedepselor iadului, ci din cauza interesului; acesta a fost, poate, unicul act politic genial al lui Ştefan al III-lea. Această căsătorie a eşuat chiar la cererea pontifului; astfel, prin manevrele sale iscusite se sfărâma alianţa dintre franci şi longobarzi, Biserica romană avea din nou relaţii foarte strânse cu Carol, iar Desideriu era sortit prăbuşirii.

Ştefan al III-lea nu a trăit destul de mult ca să poată asista la consecinţele triumfale pe care le pregătise. A murit la 24 ianuarie 772 şi a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

95. Adrian 1 (772-795)

La 9 februarie 772 era consacrat în unanimitate papa Adrian I; roman dintr-o familie nobilă care avea un palat pe Via Lata, fusese diacon sub pontificatul lui Ştefan al III-lea.

Prima măsură luată la începutul pontificatului său a fost aceea de a-i rechema la Roma pe toţi susţinătorii taberei filofrance a lui Cristofor şi Sergiu exilaţi de Afiarta, şef al partidei longobarde pe timpul lui Ştefan al III-lea; el îşi manifesta în felul acesta intenţia fermă de a menţine în vigoare politica de bună înţelegere cu francii. Într-adevăr, când ambasadorii lui Desideriu s-au prezentat la el pentru a-l felicita cu prilejul alegerii, Adrian le-a făcut o serie de reproşuri şi le-a cerut restituirea imediată a teritoriilor Sf. Petru.

Desideriu şi-a dat seama că era inutil să insiste pentru o alianţă cu papa şi că se impunea o manieră bazată mai mult pe forţă. În primăvara acelui an, Gerberga, văduva lui Carloman, sosea cu fiii săi la Pavia şi-i cerea lui Desideriu s-o susţină în reclamarea drepturilor ei privind acea parte a teritoriului în care soţul său domnise şi care fusese confiscată de către Carol. Desideriu i-a primit cu braţele deschise şi i-a luat sub protecţia sa, sperând să provoace între franci un război civil. În acest scop i-a cerut lui Adrian I s-o încoroneze pe Gerberga şi pe fiii acesteia şi, în urma refuzului logic al papei, a trecut la acţiuni miliare: a ocupat ducatul de Ferrara şi a asediat Ravenna,

care, desigur, a cemt ajutor papei.

Cel mai potrivit pentru a-l convinge pe rege să înceteze asediul a părut a fi Paolo Afiarta, care ar fi avut tot interesul să-şi reabiliteze tabăra sa în ochii Romei printr-un succes diplomatic; Adrian l-a trimis chiar pe el ca ambasador, dar, în secret, intenţiona să-l lichideze.

Îndată ce el a plecat a fost organizat un proces împotriva capilor partidei filolongobarde care participaseră la asasinarea lui Sergiu; unii au fost condamnaţi, alţii exilaţi, printre ei aflându-se şi Afiarta, judecat în contumacie. Trupurile lui Cristofor şi Sergiu au fost deshumate şi reînmormântate cu onoruri în bazilica Sf. Petru; practic, au fost reabilitaţi postum.

Sentinţa i-a fost comunicată episcopului Leon din Ravenna pentru a organiza arestarea lui Afiarta îndată ce acesta, la întoarcerea din misiunea de pe lângă Desideriu, ar fi trecut prin exarhat şi pentru a-l exila apoi într-o localitate oarecare din Grecia. Dar Leon a mers chiar mai departe de sentinţa procesului de la Roma; arestându-l pe Afiarta la Rimini, a făcut în aşa fel încât el să fie judecat şi condamnat şi de magistraţii din Ravenna. În aparenţă, Adrian l-a mustrat pe episcop pentru "zelul” său exagerat, dar în realitate aceasta i-a convenit de minune; eliminându-l pe şeful taberei prolongobarde, papa îi lua lui Desideriu şi ultima posibilitate de a-şi mai exercita influenţa la Roma.

În spatele acestei reabilitări a lui Cristofor şi a lui Sergiu se pot ghici, însă, primele semne ale nepotismului papal; de fapt, afirmarea la Roma a taberei filofrance însemna, practic, şi ascensiunea familiei lui Adrian I. Rudele sale primeau cele mai importante funcţii în stat şi în magistratură; unchiul Teodat, fost *consul* şi *dux*, devine un foarte important prelat. Printre *iudicest* adică "miniştri ai palatului”, cărora le erau încredinţate cele mai importante sarcini administrative şi juridice, se aflau şi nepoţii papei, Teodor şi Pascal, acesta din urmă devenind înalt prelat după moartea lui Teodat. Erau primele manifestări ale nepotismului, ale acelei plăgi a clientelismului familial care va caracteriza mult timp istoria statului pontifical.

Transformarea papalităţii de la caracterul său spiritual originar la cel politic comporta şi această notă negativă, la fel ca în oricare dintre statele monarhice: puterea era o afacere de familie.

Reacţia longobarda a fost logică: Senigallia, Montefeltro, Urbino şi

Gubbio au fost ocupate. Naivă şi ridicolă a fost delegaţia trimisă de Adrian la Desideriu şi formată din douăzeci de călugări din Farfa în frunte cu stareţul mănăstirii, care s-au aruncat plângând la picioarele regelui, implorându-l să nu-i aducă pagube Sf. Petru. N-au fost consideraţi demni de niciun răspuns; Desideriu voia să aibă o discuţie între patru ochi cu Adrian. Papa i-a comunicat că-l va întâlni doar după restituirea tuturor teritoriilor vechi şi noi ocupate de longobarzi; regele nici n-a vrut să audă de aşa ceva şi a ameninţat din nou că va pomi asupra Romei.

În acest moment, papa a considerat necesar să trimită ambasadori la Carol; acesta era ocupat să lupte împotriva năvălirilor şi jafurilor care-l ameninţau dinspre Saxonia şi, prin urmare, nu cunoştea exact situaţia existentă în Italia; trimişii papei s-au întâlnit cu regele franc la Diedenfogen şi i-au comunicat că Desideriu nu restituise teritoriile cuvenite Sf. Petru. Dar şi regele longobard se gândise să trimită o solie la Carol, declarând că reclamatile papei erau lipsite de temei, pentru că totul fusese restituit şi nu era vorba de nicio invazie.

Între timp, Desideriu îşi începea marşul asupra Romei; Adrian s-a pregătit pentru apărare, dar a considerat mai nimerit să facă uz de autoritatea religioasă a persoanei sale, recurgând la metodele care uneori funcţionau.

A trimis în întâmpinarea regelui longobard pe episcopii de Albano, Frenesie şi Tivoli pentru a-i interzice, sub pedeapsa excomunicării, să treacă graniţele ducatului roman. Desideriu voia, poate, doar, să-l intimideze pe papă, sau efectiv, i-a fost frică de anatemă; fapt este că el s-a retras în regatul său. La scurt timp după aceea, a sosit la Roma o delegaţie francă din care făcea parte şi consilierul regelui, Albin; Carol dorea să se lămurească dacă Desideriu cedase sau nu papei oraşele, aşa cum declarase. Şi solii au trebuit să constate că, deşi afirmase contrariul, regele longobard nu-şi respectase obligaţiile asumate şi cotropise şi alte teritorii; Adrian i-a pus la curent pe soli şi cu cererile făcute de Gerberga şi de fiii săi.

Ambasadorii franci au mers atunci la Pavia, dar Desideriu a refuzat să restituie teritoriile şi s-a menţinut pe poziţii chiar şi când i s-au oferit 14 000 de florini de aur de către o nouă delegaţie, în cazul că ar fi satisfăcut solicitările papei. De fapt, Carol ar fi vrut să evite războiul, dar ameninţarea care rezulta din pretenţiile la moştenire, venite din partea fiilor lui Carloman,

era poate lucrul care îl îngrijora cel mai mult. Este convocat la Geneva comitetul celor doisprezece pairi62 (pe care legenda i-a numit apoi palatini), proveniţi dintre personalităţile cele mai energice şi inteligente din teritoriile france, şi s-a hotărât că nu mai rămânea decât războiul ca ultimă soluţie.

Campania militară a început în septembrie 773 şi a fost concepută după o strategie nouă, combinând manevrele pe două fronturi; o coloană militară venind prin pasul Saint-Bernard, de-a lungul râului Dora, a ajuns la Ivrea, iar grosul armatei condus de Carol, după ce a trecut de Moncenisio, s-a îndreptat spre Torino. Desideriu, cu trupele concentrate ca întotdeauna în jurul oraşului Susa, când şi-a dat seama că era încercuit, n-a mai avut timp să-l înfrunte în câmp deschis pe inamic şi s-a retras în fortăreaţa Paviei care a fost imediat asediată. Desideriu conta pe ajutor din partea lui Adalgis, care adunase trupe de la Verona; împreună cu ele erau Gerberga şi fiii săi. Carol l-a învins într-un loc deschis şi l-a pus pe fugă; neputând să intre în Pavia, Adalgis caută refugiu spre Constantinopol, iar Gerberga, resemnată, se bazează pe cumnatul său.

Carol, dându-şi seama că asediul Paviei se prelungeşte prea mult, cheamă la el pe soţia sa Hildegarda împreună cu copiii; după ce trece iarna, el decide să petreacă sărbătorilor de Paşti la Roma. Traversează Tuscia cu o parte din armată şi soseşte la Roma la 2 aprilie, în ajunul Paştelui; autorităţile miliare, judecătorii şi căpeteniile miliţiilor i-au ieşit în întâmpinare la Novas, la sud de Bracciano. În apropiere de Monte Mario se strânsese pentru a-l întâmpina o mulţime imensă de oameni care agitau ramuri de palmier şi de măslin, aclamându-l pe *patricius Romanorum*. Carol a coborât de pe cal şi a parcurs pe jos ultima porţiune de drum înconjurat de pairi, până la bazilica Sf. Petru.

În atrium se afla, pentru a-l întâmpina, papa; cei doi s-au îmbrăţişat şi apoi au intrat în biserică ţinându-se de mână, în timp ce preoţimea cânta: "*ßenedictus qui venit* în *nomine* Dominicarol şi suita sa au îngenuncheat la mormântul prinţului apostolilor, mulţumindu-i pentru victoria obţinută datorită ajutorului său; apoi Carol şi-a exprimat dorinţa de a se închina în cele Şapte Biserici ale Romei, iar papa şi-a dat acordul. La 6 aprilie, după încheierea tuturor slujbelor solemne de Paşti şi a vizitelor religioase, au fost abordate în bazilica Sf. Petru şi problemele politice.

După cum aflăm din *Liber pontificalis*, Adrian a ţinut un discurs incisiv

în care, în substanţă, îl ruga pe suveranul franc să-şi menţină promisiunile de donaţie de la Quierzy. Carol l-a însărcinat pe notarul Itterius să redacteze un document identic cu cel semnat de tatăl său, cu lista exactă a teritoriilor şi l-a semnat împreună cu pairii săi; cu documentul aşezat pe aitami sfântului Petru, au jurat solemn că îşi vor îndeplini obligaţiile cuprinse în el. Carol trebuia să doneze tot ce fusese promis în trecut de Pepin, adică aproape întreaga Italie şi câteva provincii care, în realitate, nu fuseseră niciodată cucerite, ca Veneţia, Corsica, Istria precum şi ducatul Benevent. Textul acestei "Donaţii a lui Carol cel Mare" s-a pierdut, la fel ca şi acela al lui Pepin, şi în privinţa existenţei lui reale au apărut după o vreme îndoieli, ele dispărâpti treptat de-a lungul timpului.

De altfel, ceea ce s-a întâmplat imediat după semnarea acestui tratat a dat naştere unei situaţii diferite, spre nemulţumirea logică a papei şi, prin urmare, "promisiunea" trebuie că a ţinut tot atât. Se ştie că regele Carol, după plecarea din Roma, a reuşit, în sfârşit, în iunie, să cucerească Pavia; el i-a dus pe Desideriu şi pe soţia acestuia ca prizonieri pe teritoriul franc, determinând astfel sfârşitul domniei longobarde în Italia şi, după aceea, a ocupat el însuşi tronul dinastiei înfrânte. La 10 iulie, la Pavia, şi-a pus coroana de fier, căpătând de atunci titlu de "rege al francilor şi al longobarzilor", pe lângă acela de *patricius Romanorum*. Acest ultim titlu era acceptat când papa era de-acum eliberat de pericolele care-l ameninţau şi, a atare, nu mai trebuia legat de cel de *defensor*.

Altfel spus, Carol, ca rege al longobarzilor, intrase în posesia acelor prerogative care într-o vreme aparţineau exarhului de la Ravenna; el era deci un fel *dipatricius-exdih*, aşa că "misiunea de protector asumată de regele francilor şi al longobarzilor s-a transformat printr-o anumită logică de fier într-o supremaţie faţă de papă şi de tânărul Stat pontifical", după cum observă Seppelt. Dovada practică a schimbării de situaţie a fost faptul că regele Carol s-a întors în regatul său fără a fi început să-şi pună în practică donaţia. Restituirea lentă, treptată, a teritoriilor atribuite Sf. Petru era motivată prin convingerea apărută în concepţia lui Carol că "aspiraţia spre o extindere teritorială şi mai mare nu mai avea un motiv logic pentru à exista din cauza schimbării fundamentale a relaţiilor politice cu fostul regat longobard".

Adrian I a fost probabil foarte mâhnit pentru acest patrimoniu al Sf.

Petru şi n-a făcut decât să-i scrie în continuare lui Carol, repetându-i neîncetat plângerile sale. O serie de scrisori care, după cum notează Gregorovius, "se citesc cu cea mai mare silă, într-atât sunt de mari lăcomia pentru bunuri pământeşti şi teama de a nu le pierde, pe care le conţin; în timp ce creşterea puterii temporale este definită cu neruşinare ca «înălţare a Bisericii», mântuirea spirituală este promisă ca un echivalent al donaţiilor de pământuri şi de oameni, iar fericirea cerească este legată de sacrificarea bunurilor materiale. Dorinţele frivole se ascundeau în spatele unui mormânt acoperit cu acte de donaţie, scrisori, excomunicări şi jurăminte, şi în spatele numelui unui sfânt apostol care când trăia nu dorea să posede nicio bogăţie, şi care, după moarte, nu cunoscuse, şi cu atât mai puţin dorise lucruri pământeşti".

Adrian a avut primele necazuri cu episcopul Leon din Ravenna care, îndată ce Carol a părăsit Italia, a pus stăpânire pe diferite oraşe ale exarhatului, izgonindu-i pe funcţionarii pontificali şi instalându-i pe ai săi; intenţiona să creeze un stat episcopal ravennat în numele Sf. Apollinarie, patron al Ravennei, ca o replică la Statul Sf. Petm. Leon şi-a apărat personal cauza la curtea lui Carol, care l-a susţinut; la moartea sa, în 777, exarhatul a rămas sub controlul francilor.

O altă dezamăgire a papei a venit de la Spoleto, oraş declarat independent sub ducele Hildebrand care a recunoscut supremaţia lui Carol; în plus, ducele longobard Reginald din Chiusi a pus stăpânire pe Città di Castello şi pe alte zone din Tuscia; de asemenea, ducele longobard Arichis al Beneventului aţâţa oraşele din Campania la revoltă împotriva papei. Adrian ajunsese la disperare şi-i trimitea misive retorice lui Carol: "Aşteptăm pe înălţimea voastră, dulce ca mierea, la fel cum pământul pâijolit de secetă aşteaptă ploaia". Regele, impresionat de asemenea scrisori, îi comunică ideea unei vizite la Roma, după terminarea războiului cu Spania. Vizita va avea loc de Paşti, în 781.

Primul moment al întâlnirii a fost consacrat botezului celui de-al patrulea fiu al lui Carol, Pepin, al cărui naş va fi chiar papa; la fel ca pe vremea lui Pepin cel Scurt şi a lui Paul I, naş al Gisellei, acest eveniment a consolidat imediat relaţiile dintre papă şi regele franc. S-a trecut apoi la stabilirea posesiunilor teritoriale ale Statului pontifical. I-a fost recunoscută papei proprietatea asupra ducatului roman, exarhatului, Pentapolisului,

provinciei Sabina, dar Adrian a trebuit să renunţe la

pretenţiile asupra Tusciei şi ducatului Spoleto, care rămâneau sub jurisdicţie francă. Cât despre Benevent, Carol a fost de părere că trebuia văzut cum decurg evenimentele, pentru că Arichis era un protejat al Bizanţului şi Carol via să rămână în relaţii bune cu acesta; la Roma a primit chiar o solie din partea împărătesei Irina, regentă a fiului său minor, Constantin, pentru care cerea mâna fiicei lui Carol, Rotrud. Tratativele, încheiate curând, au dus la perfectarea căsătoriei, după care Carol a părăsit Italia.

Regenţa Irinei a fost importantă pentru Biserica Romei; ea s-a declarat în favoarea cultului icoanelor şi în 785 l-a invitat printr-o scrisoare pe papă să participe personal la un conciliu pe care ea şi fiul său doreau să-l convoace la Constantinopol, special pentru a se împotrivi iconoclasmului. Papa a fost entuziasmat de această iniţiativă şi a trimis doi reprezentanţi ai săi. Conciliul a fost deschis la 17 august 785 la Constantinopol, dar o rebeliune a trupelor imperiale, susţinută de câţiva episcopi iconoclaşti, a dus la amânarea începerii lucrărilor şi la schimbarea locului de desfăşurare. După încetarea răscoalei, conciliul a fost convocat din nou la Niceea pentru septembrie 787; el a condamnat hotărârile conciliului iconoclast din 754 şi a aprobat cultul icoanelor. A fost refăcută astfel unitatea ecleziastică dintre Roma şi Biserica din Răsărit.

Aceste ultime evenimente nu i-au picat bine lui Carol; jignit pentru că nu fusese invitat la conciliu, măcar în virtutea titlului său de *patricius Romanorum*, s-a considerat dat la o parte, el, cel mai puternic suveran al Apusului. Mai mult decât atât, în informarea despre conciliu care i-a fost trimisă, tradusă din greceşte în latineşte de către papă, se folosea greşit termenul "adorare” a icoanelor în loc de "venerare”; gleşeala a fost exploatată de Carol, care a intrat imediat în acţiune pentru a pedepsi afrontul suferit.

Mai întâi a rupt logodna dintre fiica sa Rotind şi fiul împărătesei Irina, iar apoi a trecut, să spunem, la represiune; încă din 786 îl obligase pe ducele

Arichis din Benevent să-i plătească un tribut dacă voia să-şi păstreze în continuare ducatul şi să-i trimită ca ostatic pe fiul său Romuald. Apoi, când o armată imperială condusă de Adalgis a fost pusă, în anul următor, la dispoziţia lui Arichis pentru a reintra pe deplin în posesia ducatului, în virtutea unei noi alianţe cu Bizanţul, Carol a declanşat o altă campanie care i-a pus pe fugă pe bizantini. Arichis şi fiul său Romuald au fost ucişi şi la cârma ducatului a venit celălalt fiu, Grimoald, care ia început s-a arătat de partea lui Carol; dar, pe când acesta era prins de alte probleme cu saxonii şi nu părea să se mai intereseze de Benevent, cerut în permanenţă şi inutil de Adrian I, a trecut de partea Bizanţului.

Mai greu de suportat pentru Roma au fost iniţiativele lui Carol luate în compensaţie faţă de conciliu! de la Niceea, vrând să-şi demonstreze cu claritate supremaţia în Occident, nu numai din punct de vedere politic, dar şi religios.

Mai întâi, a pretins dreptul de a confirma alegerea episcopului de Ravenna, uzând de calitatea sa de *patricius*, precizând că, altfel, importanţa unui asemenea titlu s-ar fi redus la zero. Dar Adrian s-a apărat bine, cu o fină abilitate diplomatică: Sf. Petru era şi el înveşmântat în haină purpurie şi, în calitate de prinţ al apostolilor, se opunea lui *patricius* Carol. Opoziţia faţă de Sf. Petru era riscantă; pentru moment, era mai bine să se renunţe la o asemenea dispută.

În ce privea "adorarea” icoanelor nu avea intenţia de a da înapoi; Carol a pus să se redacteze "cu voia lui Dumneze” o serie de documente intrate în istorie sub numele de *Libri Carolini*, în care era combătută cu sarcasm decizia conciliului de la Niceea, fiind refuzată "adorarea” icoanelor, care ar fi trebuit să servească doar la împodobirea bisericilor. Făcând după respectivele documentele un rezumat, i l-a trimis lui Adrian pentru ca aceste să-l aprobe, recunoscând nulitatea conciliului de la Niceea; papa a refuzat şi a răspuns cu calm şi fermitate că la Niceea nu fusese aprobat nimic anormal, ci se aplanase o veche controversă care separa două Biserici.

Carol nu s-a dat bătut şi a convocat rapid un conciliu la Frankfurt pe Main în 794, la care Adrian nu putea să refuze trimiterea a doi episcopi care să-l reprezinte. Cei prezenţi au fost de acord cu recomandările făcute de Carol cum că icoanele nu trebuiau "adorate” şi au anulat toate deciziile conciliului

de la Niceea. Delegaţii pontificali au trebuit să se supună; de această dată papa n-a reuşit să mai facă nimic şi a trebui să se plece în faţa celui mai tare. Singura consolare a fost condamnarea în conciliu a adopţionismului, o erezie răspândită în acei ani, care susţinea că Cristos, omul, nu era decât un fiu "adoptiv” al lui Dumnezeu. Adrian a refuzat totuşi să aprobe cererea lui Carol de a excomunica pe Irina şi pe fiul său.

În chestiunea icoanelor, la Frankfurt se pornise de la o interpretare neclară a termenului "adorare” ca "venerare”, dar totul devenise o scuză pentru a afirma cât de mare era autoritatea politică a Occidentului faţă de cea a Orientului, într-atât de puternic încât putea face legea chiar şi în disputele doctrinare. Această imixtiune a lui Carol în domeniul ecleziastic nu se va opri aici.

Adrian se apropia de sfârşitul lungului său pontificat, pe timpul căruia avusese posibilitatea de a se ocupa de ducatul roman şi din punct de vedere social, manifestând un interes activ faţă de locuitori şi înnoind chiar aspectul oraşului, astfel încât se poate vorbi de o adevărată "Roma a lui Adrian I”. Gregorovius îl defineşte pe acest papă ca "restauratorul şi înnoitorul oraşului” şi aminteşte opera sa de refacere a malurilor Tibrului după inundaţia din 791, ca şi reconstruirea zidurilor care au fost întărite aşa cum erau odată. Importantă a fost şi repararea multor apeducte, obţinându-se o distribuire mai raţională a apei în diferitele zone ale oraşului, cu ramificaţii în special în zona Claudia.

Liberpontificalis mai aminteşte şi că, prin tot ceea ce a făcut pentru biserici, Adrian I îi depăşeşte cu mult pe predecesorii săi; prin el, Roma începuse să capete acea imagine monumentală de oraş creştin care trebuia s-o înlocuiască treptat pe cea păgâni în bazilica Sf. Petru, a renovat scara cea mare din atrium şi cele două laturi alee porticului, a adăugat clopotniţei ridicate de Ştefan al II-lea două portaluri din bronz, a refăcut mozaicurile, a împodobit pardoseala cu plăci de argint, a acoperit cu aur cizelat aitami şi a înlocuit statuetele de argint de pe mormântul apostolului cu altele din aur.

A reconstituit porticurile de la S. Giovanni în Laterano, a pardosit cu marmură atriumul de la S. Paolo, a refăcut cele trei nave ale bisericii S. Giovanni a Porta Latina şi, în sfârşit, bazilica S. Maria din *Schola Graeca*, numită astfel de comunitatea greacă atunci când aceasta, fugind de

persecuţiile iconoclaştilor din Orient, se stabilise în zona din preajma malului Tibrului, în spatele templelor păgâne Fortuna Virilis şi Vesta, înfăţişarea acestei ultime biserici s-a schimbat mult şi se poate vorbi despre o adevărată reconstrucţie, cu trei nave, aşa cum este şi astăzi, şi un atrium, precum şi cu minunate restaurări interne care i-au dat un nume nou, acela de S. Maria în *Cosmedin*, adică "bine împodobită".

Mai trebuie menţionată şi preocuparea lui Adrian I pentru organizarea mai eficientă a proprietăţilor fondare ale Bisericii din Campagna romană; mai demult, papa Zaharia prevăzuse să se construiască ferme agricole, *domùs cultae*, dându-le în grija unor coloni pentru a repopula acea zonă deseori bântuită de malarie. Adrian I a înfiinţat şi alte asemenea ferme pentru a stimula dezvoltarea agriculturii şi creşterea animalelor; cea mai celebră a fost *Capracorum*, în zona Veio, pe un teritoriu care aparţinea familiei lui Adrian I. Ferma producea grâu şi struguri şi dispunea de un mare număr de porcine: toate produsele acelei ferme erau dirijate către Lateran, fiind destinate săracilor. O operă de caritate măreaţă, realizată de acest papă care, practic, înfiinţase o adevărată cantină pentru săraci.

Adrian I a fost, indiscutabil, o personalitate complexă şi asupra lui, tocmai din acest motiv, au fost emise judecăţi contrarii. Implicat profund în politică şi iniţiator al primelor forme de nepotism, a considerat, fără îndoială, papalitatea ca o sursă a puterii. Din acest punct de vedere, nu a făcut totuşi dovada unui prestigiu deosebit, nu a fost un dur, ba chiar a ajuns la umilinţă şi servilism, după cum o atestă scrisorile către Carol.

Momentul istoric, însă, era deosebit de dificil şi consider corectă părerea lui Seppelt după care "nu se poate nega faptul că Adrian a ştiut să facă faţă situaţiei cu o inteligenţă abilă şi nici nu pot fi trecute cu vederea rezultatele deosebit de importante obţinute pentru el însuşi şi pentru Statul pontifical. Într-adevăr, o insuficientă maleabilitate diplomatică, un comportament imprudent în situaţii care păreau fără ieşire şi o încăpăţânare inflexibilă ar fi adus pagube ireparabile papalităţii".

Adrian a murit în ziua de Crăciun a anului 795 şi a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru; pe mormântul său a fost aşezată o placă de marmură trimisă de Carol cel Mare, având săpată în ea cu litere de aur o inscripţie redactată de călugărul Alcuin. Ea poate fi citită şi astăzi, fixată pe peretele

atriumului bazilicii Sf. Petru, în stânga portalului.

96. Sf. Leon al III-lea (795-816)

La o zi după moartea lui Adrian I, a fost ales în unanimitate ca papă un roman, preot cardinal la biserica S. Susana, Leon, care a şi fost consacrat la 27 decembrie 795, fiind al treilea cu acest nume. Îndată după alegere, el a trimis o scrisoare de înştiinţare lui Carol, nu pentru a primi de la acest o aprobare a alegerii, ci pentru a-l asigura de fidelitatea şi supunerea lui, după cum dovedeau şi darurile onorifice care o însoţeau: cheile de la mormântul Sf. Petru şi steagul oraşului Roma. Acele daruri voiau să însemne că papa vedea din nou în el autoritatea proprie unui *defensor* al religiei creştine cu ajutorul armelor, reprezentată prin steag, dar şi pe aceea de păzitor al mormântului apostolului cu altarul confesiunii pe care Carol, în 774, jurase şi făcuse o "promisiune de donaţii”.

Leon al Hi-lea nu făcea de fapt altceva decât să întruchipeze în Carol cele mai frumoase aşteptări în vederea afirmării conceptului de *Mater Ecclesia*, ca simbol al puterii care în acei ani era relansat cât se putea de concret, cel puţin în intenţia cancelariei pontificale, tocmai pentru consolidarea puterii temporare a papalităţii. O demonstraţie clară a interpretării pe care papa înţelegea s-o dea raportului dintre cele două puteri, religioasă şi politică, dar în spiritul unificării lor în cadrul Bisericii întemeiate de Cristos, Leon al III-lea a oferit-o prin mozaicul executat la cererea lui între 796 şi 800, pe cele două laturi ale unei nişe dintr-o sală mare, *Triclinium*, a palatului Lateran. Pe una din laturi este înfăţişat Cristos care, şezând, îi încredinţează Sf. Petru cheile, simbol al puterii religioase, şi lui Constantin steagul, însemn al puterii politice; pe latura opusă, în schimb, Sf. Petru, aşezat îi încredinţează patrafirul papal lui Leon al III-lea şi steagul lui Carol cel Mare. În fruntea acestor doi deţinători ai puterii era, prin urmare, Sf. Petru, cu persoana căruia era identificată *Mater Eclesia*, adică aceea care acordă

"puterea”, de fapt ea fiind chipul însuşi al "puterii”.

Dar Leon al III-lea se înşela gândind că găsise pe "credinciosul palatin”: Carol cel Mare era la apogeul puterii sale şi această existenţă concomitentă a doi poli de putere, ecleziastică şi politică, reprezentaţi de papă şi de împăratul Constantin, care ar fi trebuit să recunoască în definitiv o putere unică, aceeaa Sf. Petru *Mater Ecclesia*, depăşea cu mult puterea lui de înţelegere. În mintea lui, această situaţie se ciocnea de supremaţia efectivă pe care o deţinea şi, în pofida respectului faţă de Sf. Petru, el tindea să reunească în mâinile sale întreaga autoritate, atât religioasă cât şi politică.

Toate acestea au fost expuse clar de el în scrisoarea adresată papei prin intermediul trimisului regal chemat de Leon al III-lea la Roma pentru a primi jurământul de credinţă şi de supunere al poporului roman, abatele Angilbert de la St. Riquier. În timp ce regele îşi expunea recomandările pentru o bună păstorire a Bisericii, adăuga: "Stă în sarcina noastră să apărăm în orice situaţie Sfânta Biserică a lui Cristos, cu ajutorul iubirii divine şi cu armele, împotriva atacurilor păgânilor şi distingerilor făcute de necredincioşii veniţi din afară, dar şi să întărim în interior afirmarea credinţei catolice. Vouă totuşi, Preasfinte Părinte, vă revine misiunea, la fel ca pe vremuri lui Moise, să ajutaţi armata noastră cu mâinile ridicate asupra ei, pentru ca, prin bunăvoinţa lui Dumnezeu invocată în rugile voastre, poporul creştin să fie întotdeauna şi peste tot victorios împotriva duşmanilor sfântului nume al lui Dumnezeu, iar numele Domnului nostru Iisus Cristos să fie slăvit în întreaga lume”.

Apare ca un fapt clar convingerea lui Carol că influenţa efectivă a papei trebuie să se limiteze la rolul exclusiv al mitropolitului cel mai important al Bisericii; dar Carol este acela care, atras total de latura religioasă a misiunii sale oficiale, se angajează să propage şi să apere credinţa creştină.

El este acela care îi încredinţează lui Leon al III-lea sarcina de a se ocupa de intrarea Bisericii printre avari, pe care-i supusese; dar centrul de unde trebuia să fie condusă misiunea va fi Salzburg, pentru că aceasta era voinţa lui Carol. Amestecul său în domeniul ecleziastic va fi permanent după acel conciliu de la Niceea, ţinut fără ca el să fi fost consultat; tot Carol îi porunceşte papei să convoace un nou conciliu la Roma, în 798, pentru a condamna iarăşi adopţionismul pe care Felix de Urgel continua să-l apere,

deşi erezia fusese pusă la index prin conciliul de la Frankfurt din 794.

S-a cristalizat de-acum la Carol ideea că papa rămânând şeful spiritual al Bisericii, regele, şi numai el, trebuie să fie apărătorul Bisericii în interior ca şi în exterior; este o lovitură dată aspiraţiilor temporale ale papalităţii. De altfel, a avut loc foarte devreme o demonstraţie a cât de necesară era supremaţia politică a regelui franc pentru papă.

La Roma, acea parte a nobilimii care era înrudită cu precedentul papă Adrian I suporta cu greu să vadă că noul pontif era atât de supus în relaţia cu Carol, punând aceasta pe seama unui temperament slab. Înalţii prelaţi Pascal şi Campulus încercaseră să profite de pe urma ambiţiilor manifestate de *iudices* şi începuseră să răspândească pe seama lui Leon al III-lea acuzaţii de sperjur şi de desfrâu; unele zvonuri au ajuns până la curtea lui Carol, dar arhiepiscopul Amo din Salzburg l-a asigurat pe Alcuin, credinciosul consilier ecleziastic al regelui, că erau numai calomnii.

Văzând că regele nu ia nicio măsură împotriva papei, Pascal şi Campulus s-au gândit să organizeze un adevărat complot care prevedea eliminarea lui Leon al III-lea şi luarea puterii. Ocazia potrivită a fost găsită în tradiţionala procesiune organizată de papă la 25 aprilie din acel an 799 la sărbătoarea de Sf. Maieu pe traseul dintre Lateran şi S. Lorenzo în *Lucina*. Papa mergea călare şi complotiştii l-au atacat pe dealul pe care se afla mănăstirea S. Silvestro; l-au dat jos din şa şi au încercat să-i scoată ochii şi să-i smulgă limba, dar învălmăşeala a fost atât de mare încât cei doi n-au reuşit decât să-l târască în curtea interioară, dându-l pe mâna preoţilor greci. Acesta era o dovadă că tabăra filobizantină a clerului era de partea complotiştilor. La căderea nopţii, l-au mutat la S. Erasmo al Celio, dar de aici papa a reuşit să fugă graţie ajutorului unora dintre oamenii săi de mare încredere, printre care camerierul Albin; l-au coborât cu o frânghie pe lângă zid şi l-au dus, maltratat dar în viaţă şi în siguranţă, la Sf. Petru. O mare parte din cler şi dintre locuitori s-a strâns în jurul bazilicii şi complotiştii n-au reuşit să intre; şi-au descărcat până la urmă furia prădând casele lui Albin şi ale rudelor papei.

A intervenit apoi ducele Vinicius de Spoleto care se afla din întâmplare la Roma; a doua zi l-a dus pe papa la loc sigur, în oraşul său. Între timp, vestea despre acest atac a ajuns la Carol, care era în luptă la Paderborn cu saxonii; Leon a vrut să meargă la el. Regele, îndată ce a aflat că papa intenţiona să se

refugieze sub protecţia sa, i-a trimis în întâmpinare o delegaţie cu arhiepiscopul Ildibald din Köln şi cu fiul său Pepin. L-a primit cu cele mai mari onoruri; în acelaşi timp sosea de la Roma un "memoriu” al complotiştilor cu toate acuzaţiile aduse. I se cerea să judece conduita papei.

Carol s-a adresat credinciosului său Alcuin, care avea probabil informaţii primite de la aihiepiscopul Amo, de această dată el confirmând parţial acuzaţiile. Într-o serie de scrisori, Alcuin i-a comunicat totuşi regelui că nimeni nu putea judeca tronul episcopal al Romei şi preciza că el considera ca dăunătoare, pentru binele Bisericii, o demitere a papei; ar fi însemnat să-l discrediteze, în timp ce lui Carol însuşi îi era necesar un pontif demn de toată încrederea. Între altele îi scria: "Până acum au existat în lume trei puteri: locţiitorul Sf. Petru, astăzi insultat şi maltratat în mod nelegiuit; împăratul, laic, stăpân al noii Rome (*Constantinopol*), care într-o manieră la fel de barbară a fost alungat de pe tron şi în locul lui a fost pusă o femeie; şi, în sfârşit, demnitatea regească a lui Iisus Cristos care v-a fost încredinţată pentru a susţine creştinătatea. Ea este acum superioară tuturor în înţelepciune şi putere. Aşadar, în voi se află salvarea creştinătăţii. Trebuie pentru aceasta să vindecaţi mai întâi capul (*Roma*), după aceea vă veţi gândi să vindecaţi şi picioarele (*saxonii*)”.

Erau cuvinte cu bătaie lungă; cel care scria era un teoretician al statului "teocratic” pe care-l vedea instaurat prin Carol cel Mare. Într-adevăr, făcând aluzie la evenimentele din Constantinopol, unde împărăteasa Irina, îndepărtată de la tron din ordinul fiului său Constantin, reuşise, începând din 797, să se impună la rândul ei asupra fiului şi, punând să fie arestat, orbit şi închis într-o mănăstire, se proclamase împărătească, Alcuin de fapt îi arăta lui Carol că tronul imperial fusese uzurpat şi trebuia considerat ca fiind "vacant”. În plus, scaunul pontifical nu ar putea rezista decât datorită sprijinului lui Carol, îndreptăţit să acţioneze datorită stindardului imperial pe care acum Dumnezeu i-l încredinţa.

Desigur, era necesar să se acţioneze cu cea mai mare prudenţă; tratativele de la Paderborn din toamna lui 799 dintre papă şi rege au rămas secrete, dar semnificaţia evenimentelor este clară.

Leon al III-lea se întoarce la Roma însoţit de un cortegiu numeros de episcopi franci şi pairi ai regatului franc; primirea este triumfală. Diplomaţia

francă acţionase eficient printre cler, nobili şi locuitori ai oraşului, punându-i în inferioritate pe acuzatori. Pentru moment, niciun proces; episcopii adună documentele pentru anchetă şi le trimit lui Carol împreună cu căpeteniile revoltei, duşi pe pământ franc pentru a se evita tulburările. Nu se dă nicio sentinţă; va hotărî Carol când va veni la Roma.

Şi Carol, după ce va rezolva problemele cu saxonii, va sosi în noiembrie 800 împreună cu fiul său Carol şi cu o suită impunătoare de episcopi şi soldaţi, aducându-i cu ei şi pe acuzatorii lui Leon al III-lea; celălalt fiu, Pepin, îşi continuă marşul spre sud pentru a elibera de sub ocupaţia lui Grimoald ducatul de Benevent.

La 23 noiembrie papa i-a ieşit în întâmpinare la Nomento, la douăsprezece mile de Roma, împreună cu clerul, poporul şi armata, apoi s-a întors în oraş: a doua zi Carol şi-a făcut intrarea solemnă în bazilica Sf. Petru, în mijlocul unei mulţimi de prelaţi care aplaudau. La 1 decembrie, clerul, nobilii şi orăşenii franci şi romani au fost convocaţi de rege la convorbiri şi s-au adunat cu toţii la Sf. Petru.

Carol a luat cuvântul precizând că a venit la Roma pentru a reinstaura ordinea în cadmi Bisericii; va asculta protestele orăşenilor împotriva papei şi apoi va decide dacă Leon al III-lea era vinovat sau nu. Judecata sa era indiscutabilă şi papa ar fi apărut în faţa tribunalului format din regele-judecător ca un supus oarecare. Era programat astfel; apoi, pe parcursul dezbaterilor care au continuat pe durata a trei săptămâni, timp în care, pe de o parte acuzatorii nu reuşeau să-i aducă regelui probe concrete, iar pe de altă parte nici persoana însăşi a papei nu apărea de altfel prea limpede, s-a conturat poziţia pe care se situau episcopii franci, asupra cărora îşi exercita, evident, influenţa Alcuin, deşi de la depărtare, el preferând să rămână în mănăstirea sa de la Tours. Ei erau convinşi că tronul apostolic nu putea fi judecat, el fiind "în fruntea tuturor Bisericilor lui Dumnezeu, deoarece noi înşine suntem judecaţi de El şi de reprezentantul lui pe pământ”, după cum au ţinut ei să precizeze.

Leon al III-lea şi-a dat seama că singura cale de scăpare era să se supună jurământului de nevinovăţie, aşa cum făcuse Pelagius I în faţa lui Narses; această posibilitate fusese prevăzută şi ea la Paderborn. Şi astfel, la 23 decembrie, în prezenţa lui Carol şi a pairilor săi, în faţa unei mulţimi

imense, formată din preoţime şi din oameni din popor, cu Evanghelia în mână, papa l-a chemat ca martor pe Dumnezeu în faţa judecăţii căruia toţi trebuie să vină", că nu săvârşise şi nici nu pusese să fie săvârşite crimele de care era acuzat. Jurământul de nevinovăţie a fost considerat suficient pentru a demonstra că Leon al III-lea nu se făcea vinovat de nimic; în consecinţă, duşmanii săi au fost recunoscuţi ca vinovaţi de crimă de lezmaiestate şi condamnaţi la moarte.

Sentinţa nu a fost totuşi executată datorită intervenţiei papei, care, desigur, se temea că pedeapsa capitală ar fi făcut ca unele categorii ale populaţiei să devină şi mai ostile faţă de el; complotiştii au sfârşit în exil pe pământ franc.

Două zile mai târziu, în noaptea de Crăciun, s-a ajuns la ultimul act al scenariului: Carol, prezent la slujba din bazilica Sf. Petru, abia îşi sfârşise rugăciunea rostită în genunchi şi dădea să se ridice în picioare, când Leon al III-lea i-a pus pe cap o coroană splendidă de aur şi poporul aflat de faţă a strigat tripla urare ce însoţea de obicei încoronarea imperială: "Lui Carol, preacuviosul August încoronat de Dumnezeu, marelui împărat aducător de pace, viaţă lungă şi victorii!". Acea mulţime nu a fost, desigur, "inspirată de Dumnezeu şi de preafericitul Petru, Păzitorul Cerului", după cum afirmă *Liber pontificali* şi nici papa, prosternându-se în faţa lui Carol pentru a-i aduce un omagiu rezervat cândva vechilor împăraţi, nu luase pe nepregătite o asemenea hotărâre istorică; şi cu atât mai puţin ne putem gândi că regele Carol era nepregătit pentru a primi acea coroană.

Nu se susţine ideea unei improvizaţii având ca protagonist un papă umilit care îşi ia revanşa asupra regelui atotputernic printr-o demonstraţie a supremaţiei Bisericii asupra puterii politice, garanţie în acelaşi timp a unui prestigiu mai mare al puterii spirituale asupra celei temporale. Nu convinge nici Eginhard când îl prezintă pe Carol atât de contrariat de actul săvârşit pe neaşteptate de papă, încât, dacă ar fi avut cea mai mică presimţire, în noaptea aceea nici nu ar fi intrat probabil în bazilica Sf. Petru; este un mare "actor" care îşi joacă rolul până la capăt.

Chiar dacă acest episod este controversat şi, practic, irezolvabil, personal cred că încoronarea a fost pregătită încă de la Paderborn, sub îndrumarea unui teoretician ca Alcuin, şi că papa nu a găsit o soluţie mai bună

pentru a-şi salva tronul şi, de fapt, a-l consolida. Într-adevăr, actul înfăptuit de papă "a conferit episcopului Romei un prestigiu inegalabil şi o poziţie deosebită care va avea consecinţe extrem de variate", după cum observă Seppelt, pentru că, în realitate, "doar viitorul a scos la iveală efectele deosebit de importante ale încoronării imperiale" înfăptuite de papă. Pentru moment, Leon al Hi-lea şi-a plătit în felul acesta păcatele pentru că totul trece în mâinile lui Carol; acesta rămâne personalitatea conducătoare, aşa cum fusese şi înainte de 800, care intervine pe cont propriu şi cu cea mai mare energie inclusiv în treburile interne ale Bisericii, ba chiar, prin încoronarea imperială este întărită din ce în ce mai mult caracteristica teocratică a guvernării".

În ce priveşte Bizanţul, la început Carol nu a fost îngrijorat prea mult că titlul s-ar putea să nu-i fie recunoscut acolo. Explicaţia oficială oferită de el a fost consemnată în *Annales Laurissenses*: "întrucât în Orient tronul imperial era vacant şi bizantinilor nu le convenea să fie conduşi de o femeie, papei Leon al III-lea i s-a părut a fi nimerit, cu aprobarea unanimă a înalţilor prelaţi care s-au reunit la Roma, ca şi a întregii creştinătăţi, să-l proclame împărat pe Carol, rege al francilor, care guverna atât Roma, unde Cezarii îşi avuseseră dintotdeauna sediul, cât şi alte teritorii din Italia, Calia şi Germania".

În fond, Carol făcea ca responsabilitatea pentru toate cele întâmplate să-i revină papei, dar voia să precizeze caracteristica titlului pe care îl primise şi limitele de competenţă ale acestuia., A fi împărat nu însemna altceva decât a fi un rege «de lux» care domnea peste mai multe naţiuni", conform intenţiilor lui Carol cel Mare, după cum notează Ullmann, motiv pentru care "el îşi propunea să fie în Occident ceea ce era împăratul în Orient. Scopul său era acela de a ajunge la paritate sau la coexistenţă cu imperiul din Orient".

Ambasadorii pe care i-a trimis la Constantinopol în 802 trebuiau să prezinte aceste lucruri; dar ei n-au mai găsit-o pe Irina, detronată şi exilată în insula Lesbos, ci pe un alt uzurpator, Nicefor, care a refuzat să recunoască noul titlu al lui Carol. Cu aceasta, totul a intrat într-un con de umbră.

În continuare, Carol ce Mare făcea acum pe stăpânul în Occident şi supremaţia sa asupra Statului pontifical ieşea în relief într-o manieră evidentă, subminându-l pe Leon al III-lea până şi în domeniul pur ecleziastic: problema teritoriilor pontificale, mai ales, nu a fost niciodată clarificată. Fiul lui Carol, Pepin, a primit titlul de rege al Italiei şi nu s-a arătat prea receptiv la cererile

papei; o nouă călătorie a lui Leon al III-lea, în vizită la Carol cel Mare în 804, a lămurit probabil raporturile dintre regatul Italiei şi Statul pontifical, dar nu există mărturii documentare despre acea întâlnire.

În domeniul pur teologic, o ocazie pentru împărat de a-şi demonstra superioritatea asupra papei a apărut în legătură cu simbolul reprezentat de cuvântul *filioque*, care la franci şi în Spania era introdus în» profesiunea de credinţă", la articolul despre procesiunea Sfântului Duh, vrând să exprime descendenţa celei de-a treia persoane din Tată şi din Fiu; Bisericile din Roma şi din Orient nu folosiseră niciodată acest termen. Au început să-l folosească în Orient călugării franci din mănăstirea de pe Muntele Măslinilor din Ierusalim în 808, provocând dezordini în noaptea de Crăciun între comunităţile greacă şi francă. Călugării greci se adresaseră papei pentru a decide în controversata problemă, dar Carol cel Mare a intervenit şi i-a pus pe teologii săi să dea lămuriri precise în această chestiune pentru a discuta despre ea într-un conciliu convocat la Aachen în noiembrie 809.

S-a hotărât introducerea termenului *filioque* şi Carol i-a comunicat aceasta papei prin intermediul unei delegaţii de episcopi. În 810, Leon al III-lea a prezentat decizia respectivă în faţa unei adunări care a confirmat în totalitate crezul de la Niceea şi Constantinopol" în Spiritul Sfânt... care purcede de la Tatăl", dar s-a opus introducerii sintagmei "şi de la Fiu" pentru a nu provoca o controversă cu Biserica din Orient. Episcopii franci care făceau parte din delegaţie s-au supărat şi papa nu a putut, desigur, să-i oblige să renunţe la obiceiul care exista în ţara lor. De-abia după mult timp cuvântul *filioque* a fost, de fapt, introdus şi în liturghia Bisericii de la Roma. Carol cel Mare şi-a văzut în sfârşit recunoscută, în 812, demnitatea imperială de către Bizanţ, unde urcase pe tron noul împărat Mihail; aceasta însă l-a costat scump. De fapt, totul s-a petrecut la încheierea unui război care fusese declarat între timp de Bizanţ, ca soluţie pentru înlăturarea oprimării france, împotriva lui Pepin, regele Italiei şi care s-a desfăşurat în principal în laguna veneţiană şi în Istria. Bizantinii s-au mobilizat la maximum şi au reuşit să învingă. Carol cel Mare a recunoscut stăpânirea bizantină asupra Veneţiei, Istriei, oraşelor-port din sudul Italiei, Siciliei, Peninsulei Balcanice şi Asiei Mici; Mihail l-a recunoscut pe Carol ca împărat al "imperiului romano-creştin din Occident".

Acum însă Carol cel Mare este bătrân; mor cei doi fii ai săi, Pepin şi Carol, şi consideră nimerit să lase imperiul singumlui fiu care-i rămăsese, Ludovic, pe care îl încoronează el însuşi, Carol cel Mare moare la 28 ianuarie 814 şi este înmormântat la Aachen.

Lui Leon al III-lea nu-i venea să creadă că era adevărat; s-a gândit că i s-a luat o greutate din spinare şi a făcut imediat un plan pentru a se elibera de apăsarea dominatoare a împăratului şi a-şi redobândi autonomia. Mai întâi si-a îndreptat toate forţele spre a se răzbuna pe adepţii lui Pascal şi Campulus, nu pe aceştia în persoană pentru că se aflau de mult timp în exil.

Pe de altă parte, susţinătorii lor, aflând de moartea împăratului, au urzit un complot pentru a-l asasina pe Leon al III-lea.

Au fost însă descoperiţi, judecaţi rapid sub acuzaţia de lezmaiestate şi condamnaţi la moarte; numeroasele sentinţe au fost executate imediat. Ludovic, aflând despre cele ce făcuse papa, l-a trimis la Roma pe nepotul său, Bernard, noul rege al Italiei, pentru a face cercetări; la rândul său, papa a trimis şi el o delegaţie la împărat pentru a prezenta şi a justifica sentinţele.

În orice caz, în 815, situaţia de la Roma era tulbure; în fiecare zi aveau loc ciocniri între taberele adverse; şi colonii din Campagna romană erau în fierbere. În acest timp papa se îmbolnăvea; Bernard reuşea să calmeze revolta dând puteri depline ducelui de Spoleto care s-a încartiruit cu trupele sale în Roma şi au avut loc alte execuţii capitale.

Ştefan al IV-lea (după Platina)

Leon al III-lea moare la 12 iunie 816. A fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

97. Ştefan al IV-lea (816-817)

Diaconul Ştefan, fiul lui Marinus, roman dintr-o familie nobilă, a fost ales papă la doar zece zile după moartea lui Leon al III-lea şi a fost al patrulea

pontif cu acest nume; a fost consacrat la 22 iunie 816.

Prima sa acţiune a fost să-i comunice împăratului Ludovic vestea alegerii sale, cerându-şi scuze, prin solii trimişi, pentru graba cu care fusese consacrat; i-a transmis şi un jurământ de credinţă din partea poporului roman. Motivele grabei erau legate de situaţia de la Roma, destul de încordată în raporturile dintre nobilime, cler şi popor, pe de o parte şi diferitele tabere aflate în dispută între ele, pe de altă parte; împăratul şi-a dat seama de aceasta şi a acceptat cu plăcere dorinţa exprimată de papă de a-l întâlni, tocmai cu scopul de a-i lămuri anumite aspecte ale situaţiei din oraş şi din Statul pontifical.

Călătoria are loc în septembrie 816 şi întâlnirea se desfăşoară la Reims; Ştefan al IV-lea a fost primit cu toate onorurile. Papa şi împăratul au avut o serie de convorbiri în care, cu siguranţă, s-a discutat în primul rând situaţia Statului pontifical, cu privilegiile şi imunitatea garantate pentru Biserica romană de predecesorii lui Ludovic. Papa a reuşit să obţină graţierea pentru înalţii prelaţi care trăiau în exil pe teritoriile france, dându-le posibilitatea să se întoarcă la Roma; evident, Ştefan a reuşit să-l convingă pe împărat că aceasta era o mişcare diplomatică bună, pentru că astfel erau atrase anumite pături ale populaţiei contrare dominaţiei france şi se putea spera o reîntoarcere la calm.

Dar evenimentul fundamental al călătoriei l-a constituit încoronarea de către Ştefan, în catedrala din Reims, a lui Ludovic şi a soţiei sale Ermengarda; era vorba despre o a doua încoronare care urma după cea dorită, în urmă cu trei ani, de tatăl său, Carol cel Mare. Aceasta, avea însă două caracteristici importante.

Primul element interesant ca simbol este faptul că la ceremonia respectivă s-a folosit coroana împăratului Constantin pe care papa o adusese cu el; autentică sau nu, acea coroană dădea prilejul unei referiri ulterioare la "Donaţia lui Constantin”, cu toate consecinţele care derivau din faptul că papa i-o ceda lui Ludovic.

Al doilea element, aş spune esenţial, al încoronării a fost "ungerea”, care pentru Carol cel Mare nu se făcuse. Ludovic fusese numit de Ştefan al IV-lea "al doilea David” şi "unsul lui Dumnezeu”. Prin această ceremonie, papa stabilea o legătură între împărat şi divinitate; Ludovic era beneficiarul unei

intervenţii divine, al unui har obţinut prin intermediul papei. Ungerea îl deosebea atât de mult pe împăratul Occidentului de cel al Orientului, acesta din urmă nefiind niciodată uns pentru că descindea direct din vechii împăraţi romani, încât făcea din el "fiul preferat al Bisericii romane” într-un raport filial prin care, după cum observă Ullmann, "împăratul devenea apărătorul militar al papalităţii, acesta fiind considerat «izvor» şi «mamă» a Bisericii universale”, adică era "atletul lui Cristos” menit să "apere şi să protejeze Biserica, aceasta fiind o comunitate întru Cristos, în general, şi papalitatea, ca organ al conducerii Bisericii, în particular”.

Această ungere pe care papa o acordase unui credincios fidel era, de fapt, o sfinţire şi, ca atare, Ludovic nu ar fi putut acţiona contrar obligaţiilor unei sfinţiri; era o mişcare politică abilă care făcea ca autoritatea imperială să servească *Mater Ecclesia*. O manevră politică deja schiţată de Leon al III-lea, dar pe care Ştefan al IV-lea reuşise s-o aducă la îndeplinire, chiar dacă, pe moment, nu putea s-o exploateze.

La trei luni după întoarcerea sa la Roma, a murit la 24 ianuarie 817. A fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

98. Sf. Pascal 1 (817-824)

La o zi după moartea lui Ştefan al IV-lea, la 25 ianuarie 817, romanii l-au ales pe noul pontif şi au căzut cu toţii de acord asupra stareţului de la mănăstirea S. Stefano, Pascal, care a fost primul papă cu acest nume, fiind consacrat în douăzeci şi patru de ore.

Ca eveniment foarte rar pentru papii din Evul Mediu, ne-au parvenit nu mai puţin de trei portrete ale lui Pascal I. Longilin, cu tonsură63, ochii mari, apărând astfel, cu o fizionomie aproape identică în cele trei mozaicuri vizibile încă în bisericile din Roma restaurate complet sub pontificatul lui: S. Cecilia în Trastevere, S. Prassede all’ Esquilino şi S. Maria în *Domnica* sau "della Navicella”.

Consacrarea lui Pascal I, efectuată şi mai repede decât cea a predecesorului său, demonstrează felul în care clerul roman încerca, profitând de orice ocazie, să se opună amestecului imperial în alegerea papei. Şi, la fel ca Leon al III-lea, Pascal I s-a gândit imediat şi el să-l informeze pe împărat că

o asemenea grabă avea ca motiv doar evitarea altor candidaturi şi a controverselor dintre taberele care existau dintotdeauna în Roma; alegerea a fost, în orice caz, reglementară. Solul trimis a fost reprezentantul său Teodorus care s-a reîntors la Roma nu numai cu felicitările lui Ludovic, dar şi cu un *Pactum cum Paschali pontifice*.

Era vorba de un fel de diplomă emisă de împărat şi care o repeta pe aceea acordată cu un an înainte lui Ştefan al IV-lea; acest pact însă a căpătat cu timpul o importanţă mai mare, intrând în acea serie de documente din istoria pontificală care au fost falsificate abil, aşa încât a fost considerat ca fiind pe acelaşi plan cu "Donaţia lui Pepin", cu toate adaptările necesare pentru a favoriza lărgirea cadrului Statului pontifical. Papa primea în dar de la Ludovic cel Pios nu numai Roma cu ducatul din jur şi cu toate teritoriile deja dăruite şi răsdăruite de Pepin şi de Carol cel Mare, dar şi Calabria, Napoli, Corsica, Sardinia şi Sicilia; toate acestea fără a da cea mai mică atenţie Imperiului Bizantin, sub a cărui suveranitate se aflau totuşi Napoli, Calabria, Sicilia şi Sardinia. Prin urmare, ceva nu era în regulă.

Un lucru foarte important era, mai apoi, şi libertatea deplină pe care împăratul o acordase romanilor de a-l alege şi a-l instala pe papă, scutindu-i de confirmarea imperială care până atunci era considerată ca necesară. Era suficient ca, după alegere şi consacrare, să-i fie trimişi câţiva ambasadori care, făcându-i un raport precis, să reînnoiască tratatul de credinţă deja existent.

Tocmai această ultimă prevedere a făcut ca autenticitatea pactumului să fie pusă la îndoială; când, la puţin timp după aceea, împăratul a pus piciorul în prag în chestiunea dreptului său de a lua parte la alegerea pontificală, papa nu a făcut apel la niciun *pactum*, pentru că, evident, o asemenea clauză nu exista. Ea va ieşi la suprafaţă cu ocazia pontificatului lui Grigore al VII-lea şi, evident, în acele vremuri, va trebui scoasă la iveală interpolarea acestui document, care de fapt nu fusese altceva decât o reluare a unor vechi promisiuni de donaţii din partea francilor, niciodată îndeplinite în întregime.

Ludovic avea, cu toate acestea, probleme mai importante la care să se gândească, de exemplu cea a reorganizării imperiului; aşa că, în iulie 817, el a convocat la Aachen o adunare a nobililor din imperiu, cărora le-a cerut să aprobe acel document cunoscut în istorie sub numele de *Ordinatio imperii*. În

el titlul de împărat era încredinţat primului născut Lothar, primind imediat stăpânirea imperiului, în timp ce altor doi fii le era acordat titlul de rege: Pepin în Aquitania, Gasconia, Marca64 Spaniolă şi Burgundia; Ludovic în Bavaria, Carintia şi Marca Orientală. Nu se făcea vorbire despre Bernard, ca fiu al lui Pepin, frate mai mare al lui Ludovic cel Pios, deja rege al Italiei, şi care spera să moştenească măcar acest titlu; el însă era considerat în serviciul direct al împăratului.

Desigur, această *Ordinatio* nu-i putea fi pe plac lui Bernard ca şi multor demnitari laici şi ecleziastici care vedeau cum Italia era redusă la rangul de provincie imperială; chiar aceşti demnitari au fost cei care l-au instigat pe Bernard să se răscoale pentru a deveni independent Printre ei se afla şambelanul Eginhard, consilierul regelui, Egideus, contele Reginerio, episcopul de Cremona Valfold şi arhiepiscopul de Milano, Anselm, care îşi vedea ameninţată demnitatea sa de primat episcopal. Papa s-a limitat doar să ia cunoştinţă de *Ordinatio* care-i fusese trimisă de Ludovic şi părea că nu ia în seamă atmosfera de revoltă ce se răspândea în Italia. În realitate, Bernard spera ca şi verii săi, Pepin şi Ludovic, să-i împărtăşească nemulţumirea, dar ei, în faţa marii armate strânse de tatăl lor la Châlons din toate zonele imperiului, n-au mai considerat oportun să-şi înfrunte părintele şi l-au abandonat.

Bernard şi-a dat seama că era pierdut şi a alergat la Châlons pentru a-i cere iertare unchiului, împreună cu complicii săi; Ludovic i-a întemniţat şi i-a trimis la Aachen. În 818 s-a desfăşurat în acest oraş un dublu proces: unul intentat clericilor şi celălalt lui Bernard. Primii au fost judecaţi de un conciliu format din episcopi care i-a condamnat pe episcopii de Cremona şi de Milano la pierderea tidurilor ecleziastice şi la închiderea în mănăstire; Bernard a fost mai întâi condamnat de către judecătorii laici la moarte şi apoi la închisoare pe viaţă, la care se adăuga obişnuita scoatere a ocţiilor. Această ultimă pedeapsă se pare că a fost executată cu o "tehnică11 atât de barbară încât Bernard a murit la puţine zile după aceea.

Ludovic s-a căit amarnic pentru felul în care acţionase şi i-a graţiat complet pe toţi complicii nepotului său ca şi pe episcopi; Anselm s-a putut întoarce la Milano şi s-a retras în mănăstirea Sf. Ambrozie. Nu există informaţii dacă papa a făcut ceva pentru a uşura soarta rebelilor, fie ei din

rândul ecleziaştilor, fie din al laicilor.

În orice caz, situaţia de la Roma din acei ani este ca învăluită în beznă; timp de doi ani tronul Italiei nu fusese ocupat de nimeni, apoi Ludovic s-a hotărât să-l încredinţeze lui Lothar, dar l-a trimis totuşi în Italia abia în 822 pentru a vedea şi a înţelege care era situaţia în ţară din punct de vedere administrativ şi judiciar. S-a oprit la Pavia şi Pascal l-a rugat insistent să vină la Roma pentru a fi încoronat şi a fi uns la fel ca tatăl său.

Lothar, după ce a obţinut aprobarea din partea lui Ludovic, se declară de acord; este primit cu toate onorurile şi, în ziua de Paşti a anului 823, este încoronat în bazilica Sf. Petru şi aclamat ca un Augustus al poporului roman. Pare o ocazie potrivită pentru Curia pontificală ca să reafirme principiul conform căruia Roma este baza imperiului, iar ungerea de către papă dă încoronării o semnificaţie divină, astfel încât să-l pună într-o lumină favorabilă pe Pascal, care i-o acorda. Numai că papa, ca de obicei, amesteca lucrurile, aşa încât a declarat că din acel moment Lothar avea autoritate şi asupra poporului roman; a

fost o greşeală fatală. Lothar a vrut să dea imediat un exemplu de autoritate, luând o decizie într-o dispută pe care mănăstirea din Farfa o avea cu Curia pontificală pentru dobândirea unor bunuri. El a hotărât că era vorba despre o însuşire nejustificată şi toate bunurile în litigiu au fost înapoiate mănăstirii.

După cât se pare, puterea temporală a lui Pascal primise o lovitură urâtă; clerul roman a fost revoltat de comportarea lui Lothar, în timp ce nobilimea filofrancă îl susţinea, până într-un asemenea grad încât a pus la cale o revoltă împotriva Curiei. Capii acestei mişcări erau înaltul prelat Teodor şi un alt fiincţionar ecleziastic, Leon, ginerele său; reacţia ecleziastică a fost promptă şi dură. Cei doi au fost arestaţi, orbiţi şi decapitaţi. Vestea a ajuns iute ca fulgerul la Aachen şi n-a fost primită favorabil, chiar şi numai pentru faptul că Teodor fusese în 821 nunţiu papal la curtea imperială; împăratul a hotărât să trimită un grup de judecători pentru a efectua o anchetă. În ceea ce

îl privea, papa, care fusese acuzat pe faţă de a fi ordonat, sau măcar sugerat, uciderea celor doi, de a fi comis, practic, un abuz de putere, lucru permis numai împăratului, i-a luat-o înainte lui Ludovic, trimiţându-i ambasadori care au declarat că Pascal era nevinovat şi că era gata să se supună unei anchete.

Judecătorii imperiali au plecat spre Roma unde au ajuns în august 823, dar au aflat cu mare uimire de la papă că el refuza să se supună vreunei judecăţi, pentru că era inadmisibil şi împotriva oricărei tradiţii să fie judecat episcopul de Roma. A fost însă al treilea papă care s-a supus spontan jurământului de nevinovăţie; el jura în faţa lui Dumnezeu că era nevinovat. Dar, în acelaşi timp, i-a blestemat pe cei condamnaţi ca fiind vinovaţi de înaltă trădare, declarând că moartea lor fusese un act de dreptate. Judecătorii imperiali s-au întors la Aachen şi împăratul a considerat nimerit să suspende ancheta şi să lase lucrurile în voia lor.

Pascal I a avut o contribuţie importantă şi în activitatea specifică de "om al Bisericii” şi a adăugat la aceasta şi o preocupare socială atunci când, în mănăstirea S. Prassede construită de el, i-a adăpostit pe grecii fugari din Orient, persecutaţi ca antiiconoclaşti. În plus, o legendă ni-l evocă pe când alerga în cartierul Romei locuit de anglo-saxoni, distins de un incendiu care se extinsese şi la o galerie din bazilica Sf. Petru, şi trecând desculţ prin flăcările care erau pe cale să cuprindă toată biserica; automat incendiul s-a stins, ca şi cum ar fi acţionat o mână divină.

Un merit al său este şi regăsirea osemintelor Sf. Cecilia, pentru care restaurase biserica din Trastevere. Oricât se străduise, Pascal I nu reuşise să le găsească în catacombe şi s-a gândit atunci că longobarzii le furaseră. Dar are o viziune, după cum relatează *Liber pontificalis*, în totul unei slujbe de duminică, în Confesionalul Sf. Petru; dintr-o dată i-a apărut o figură îngerească de fată, chiar Sf. Cecilia, care îl îndemna să mai caute şi în cimitirul S. Callisto. Căutarea a dat rezultate şi sfânta, înfăşurată în giulgiu ţesut cu fir de aur, împreună cu soţul ei Valentin, martir ca şi ea, şi-a aflat mormântul în bazilica înălţată pentru ea.

Pentru acest aspect socio-religios al personalităţii sale, aspect care rămâne marginal faţă de cel politic, nu poate fi acceptată opinia lui Bargellini care-l caracterizează pe Pascal I ca "un mare papă, pentru că era sfânt în proiectele sale şi sfânt în realizarea acestora”. S-ar putea spune mai degrabă

că el a avut o comportare ambiguă care a demonstrat tocmai duplicitatea puterii sale sau, mai bine spus, după cum observă Gregorovius, el "a fost victima contradicţiei dintre cele două puteri, temporală şi spirituală, care se concentrau în persoana lui". Era un fapt care i-a atras până la urmă ura romanilor, dacă aceştia nu au permis ca irupuj său să fie înmormântat în bazilica Sf. Petru, neconsiderându-l demn de această onoare; a fost înmormântat, probabil, în S. Prassede. A murit la 11 februarie 824.

99. Eugen al II-lea (824-827)

La moartea lui Pascal I, ciocnirile declanşate de funeraliile sale au dus la adevărate lupte de stradă între cele două tabere opuse care încercau fiecare să impună un candidat propriu la tronul Sf. Petru. Clerul şi populaţia îl susţineau pe un oarecare Sisinnius, dar nobilimea, declarat filoimperială, a reuşit să-l impună pe prezbiterul superior roman de la parohia Sf. Sabina de pe Aventin, Eugen, datorită şi sprijinului venit pentru această tabără din partea lui Wala, consilierul de la Roma al lui Lothar.

Eugen al II-lea a fost consacrat în mai 824 şi vestea alegerii a fost trimisă împăratului Ludovic prin intermediul subdiaconului Quirinus, reînnoind cu această ocazie obişnuitul jurământ de credinţă şi pactul de prietenie. Dar, la Aachen, informaţiile despre dezordinile apărute fuseseră raportate în amănunţime şi exista temerea, pe bună dreptate, că ele ar fi putut continua şi după consacrarea papei. Era necesar să fie înlăturate cauzele nemulţumirilor şi să se instaureze energic ordinea la Roma; de fapt era vorba de a se asigura din punct de vedere juridic drepturile imperiale în Statul pontifical. În acest scop, în august 824, împăratul l-a trimis din nou în Italia pe Lothar, acesta ajungând la Roma în august al aceluiaşi an.

Prima măsură pe care a luat-o a fost o anchetă riguroasă asupra tuturor faptelor petrecute în timpul pontificatelor lui Leon al III-lea şi Pascal I, după care s-au luat unele măsuri aplaudate de locuitorii Romei: familiilor celor condamnaţi la moarte li s-au restituit bunurile confiscate, iar cei care emiseseră sentinţele au fost exilaţi.

Ancheta a dezvăluit însă relele cane apăsau peste oraş şi proasta guvernare din partea clerului; Eugen, deşi vedea cum se lovea în mod direct în

Curia pontificală, nu s-a putut opune acestor măsuri energice, sacrificând chiar şi persoane care-l susţinuseră în momentul alegerii sale; fundamental era acum să se reinstaureze pacea în Statul pontifical.

Pentru a remedia administrarea pontificală dezastruoasă din Roma, la 11 noiembrie din acelaşi an, în bazilica Sf. Petru, Lothar a promulgat o faimoasă constituţie prin care se stabileau raporturile juridice dintre Statul pontifical şi imperiu, precum şi drepturile cetăţenilor. *Constituâio Lothari* cuprindea nouă articole şi prevedea inviolabilitatea tuturor persoanelor care se aflau sub protecţia împăratului şi a papei; interzicea aducerea de pagube în Campagna romană şi pe teritoriile proprietate a Bisericii; dispunea ca întreaga administraţie papală să fie supusă unui

control legal prin instituirea a doi *inspectori*, unul imperial şi altul pontifical, cu domiciliul în Roma, care trebuiau să raporteze anual împăratului despre activitatea fiecărui funcţionar al statului în parte. Erau modificate şi regulile după care se făcea alegerea papilor, readmiţându-se participarea laicilor şi confirmarea de către împărat înainte de consacrarea celui ales» după cum specifica jurământul pe *Cofistitutio*, la care Lothar i-a obligat pe toţi romanii.

Aceste prevederi reprezentau o culme a puterii imperiale în cadmi Statului pontifical; erau anulate dintr-o dată toate concesiile largi existente cu puţini ani înainte în *Pactum Ludovicianum* şi, în fapt, împăratul din Occident îl înlocuia pe cel din Orient în afirmarea unei suveranităţi totale asupra papei privitor la exercitarea puterilor administrative şi juridice în Statul pontifical. "Promit în faţa lui Dumnezeu cel Atotputernic, pe aceste patru sfinte Evanghelii, pe această cruce a Domnului Nostru Iisus Cristos şi pe moaştele Preafericitului Petru, prinţ al apostolilor", ajurat poporul roman împreună cu clerul şi cu nobilii, "că începând din această zi voi fi credincios împăraţilor Ludovic şi Lothar pentru tot restul zilelor vieţii mele, după puterile şi priceperea mea, fără înşelăciune şi intenţii rele, în plus faţă de credinţa ce i-o port stăpânului apostolic; şi că nu voi lì de acord, cu toate forţele şi priceperea

mea, ca, la Roma, alegerea pontifului să nu fie făcută conform dreptăţii şi legilor canonice şi că nu voi fi de acord ca acela care va fi ales prin votul meu să fie consacrat înainte ca el, în prezenţa reprezentantului imperial şi a poporului, să depună acelaşi jurământ pe care l-a făcut în scris papa Eugen, din proprie voinţă şi spie binele tuturor”.

Lothar putea în acest moment să părăsească mulţumit Italia; era sigur că făcuse un lucru bun. Dar această hegemonie a împăratului, atât de clar exprimată în constituţia proclamată şi consfinţită prin jurământul solemn, nu a durat mult. Şi ocazia i-a apărut papei tocmai datorită comportamentului nesigur al împăratului, când acesta a trebuit să se ocupe din nou de problema iconoclastă, pusă din nou pe tapet în OrienL Susţinător al politicii iconoclaste era noul împărat Mihail al II-lea Gângavul care, după ce reintrodusese vechile legi împotriva cultului icoanelor, a căutat să-l atragă de partea lui şi pe omologul său din Occident, Ludovic, trimiţându-i în 824 o solie. Scopul acesteia era de a-l convinge să intervină pe lângă Eugen al II-lea pentru acceptarea răspândirii iconoclastiei şi în Occident Ludovic a acţionat într-o manieră diplomatică neobişnuită pentru un împărat, cerându-i lui Eugen permisiunea de a redacta pentru bizantini un document conţinând opiniile episcopilor franci asupra acestei chestiuni; era deja o cedare şi Eugen a consimţit cu bucurie. Şi-a dat seama că, astfel, Ludovic îl recunoştea o anumită autoritate în probleme cu caracter strict eclaziastic.

Aşa că, în noiembrie 825, a avut loc la Paris o conferinţă a episcopilor franci care a reactualizat opinia exprimată încă de pe vremea lui Carol cel Mare, opusă net conciliului de la Niceea din 787, de această dată adăugându-se declararea totalei ignorarne a papei asupra problemei în discuţie; după ei, papa trebuia să adere la "adevărul” lor. Ludovic nu s-a simţit în stare să-i impună papei concluziile conferinţei, dând astfel o nouă dovadă de "pioşenie” şi recunoscând în practică prestigiul episcopului de Roma. S-a limitat doar să-i trimită lui Eugen o dare de seamă succintă asupra lucrărilor, lăsându-l de fapt pe el să decidă în consecinţă; răspunsul lui Eugen al II-lea nu ne este cunoscut, dar se poate bănui care a fost din faptul că în 826 papa a convocat la Roma, în Lateran, un conciliu la care au participat 62 de episcopi.

Acolo nu s-a discutat problema iconoclastiei, pentru că era evident că în privinţa ei fusese deja exprimată o opinie precisă, ci au fost aprobate nu mai

puţin de treizeci şi opt de canoane din dreptul ecleziastic, care nu comportau nici pe departe eventualitatea unei aprobări imperiale; printre altele, conţineau dispoziţii asupra pregătirii preoţilor, asupra nivelului de trai al preoţilor titulari şi al călugărilor, referindu-se apoi şi la alegerea episcopilor şi la îndatoririle acestora. Se prevedea în plus că, în toate parohiile şi oriunde ar fi fost nevoie, să se treacă la învăţarea scrisului şi cititului pentru a putea fi înţelese Sfintele Scripturi; era vorba despre o instituţie importantă care stătea la baza viitoarei structurări a învăţământului strict ecleziastic existent în Italia de-a lungul secolelor. Dar acest conciliu, după cum observă pe bună dreptate Seppelt, "demonstrează, de asemenea, felul în care papalitatea mergea pe calea unei reforme ecleziastice energice, încercată deja, cu mult zel, de Carol cel Mare”. Era o lovitură serioasă dată laicizării parţiale a Statului pontifical, aşa cum încercase s-o facă Lothar sau, în orice caz, amestecului imperial în chestiunile ecleziastice.

Eugen al II-lea a murit în august 827 şi a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

100. Valentin (827)

Valentin era roman, fiu al unui oarecare Leontius, din cartierul Via Lata; se ştiu foarte puţine lucruri despre el, dar pontificatul lui nu a fost, probabil, mai lung de patruzeci de zile. Nu se cunosc datele alegerii, consacrării şi morţii, oricum totul s-a petrecut între august şi septembrie 827.

Fusese ales cardinal diacon de către Pascal I: dar era un om la locul lui, nu-i plăceau funcţiile înalte şi, cu atât mai puţin, puterea pontificală.

Valentin (după Platina)

Aşa încât, când în Lateran s-a auzit o voce de sus, aparţinând nu se ştie cui, dar considerată ca venind de la Sfântul Duh, care spunea: "» Preasfântul arhiepiscop Valentin este demn de tronul apostolic!” poporul, clerul şi

nobilimea s-au repezit în bazilica S. Maria Maggiore unde el se afla cufundat în rugăciuni. A căzut ca din cer, a refuzat spunând că nu este demn de această funcţie, s-a declarat incompetent pentru o asemenea misiune; a fost purtat însă în triumf la Lateran şi aşezat pe tron. A fost consacrat după aceea în bazilica Sf. Petru.

Sărmanul Valentin era însă o persoană bolnăvicioasă, slab şi, probabil, inima nu i-a rezistat unei asemenea solicitări. N-a fost timp nici să i se comunice împăratului vestea alegerii sale; a dispărut ca un meteor, prea "evlavios" pentru vremurile acelea. A fost probabil înmormântat la bazilica Sf. Petru.

101. Grigore al IV-lea (827-844)

Roman, dintr-o familie nobilă, prezbiterla biserica S. Marco, Grigore a fost ales în unanimitate, la moartea lui Valentin, dar consacrarea a avut loc abia după confirmarea imperială, respectând dispoziţiile emise de Lothar. A fost, începând din 827, al patrulea papă cu acest nume, dar nu se cunoaşte data precisă a consacrării.

În primii ani ai pontificatului său, Lothar ţinea sub control administrarea Statului pontifical; totuşi erau ultimele scânteieri ale autorităţii imperiale, pentru că imperiul se clătina datorită neînţelegerilor inteme, iar problemele legate de menţinerea puterii de către fiii lui Ludovic cel Pios au fost atât de importante încât Roma părea să fi ajuns pe planul al doilea ca interes.

Ordinano imperii din 817 a fost pusă în discuţie atunci când Ludovic cel Pios, căsătorit a doua oară cu ludita, a mai avut un fiu, Carol, pentru care, evident, suverana se străduia să găsească un regat; această preocupare a ei i-a făcut pe fiii din prima căsătorie să se revolte împotriva tatălui lor. Între 830 şi 833 au avut o mulţime de ciocniri care s-au soldat chiar şi cu o detronare temporară a împăratului; conflictul a devenit un adevărat război şi a culminat cu o concentrare de forţe lângă Colmar, în Alsacia.

Lothar a cerut în acest moment lui Grigore al IV-lea să medieze situaţia, pentru a reinstaura pacea şi înţelegerea; era perioada Paştelui din 833. Papa a acceptai cu plăcere, venind la Ludovic cu o atitudine de "răzvrătit", după cum observă Gregorovius, lucru de care şi-au dat seama şi episcopii franci care îl

apărau pe bătrânul împărat; într-adevăr, Grigore al IV-lea se gândea să exploateze ocazia ivită pentru a se putea impune în faţa Bisericii france şi apoi, după aplanarea conflictului, să emită pretenţii de ordin temporal. Probabil că atitudinea sa a fost interpretată ca o ameninţare cu excomunicarea, atunci când papa i-a amintit unsului lui Dumnezeu că nu respectă un act săvârşit sub inspiraţia lui Dumnezeu cu şaisprezece ani înainte; totuşi s-a înapoiat la Roma fără succes. Episcopii i-au amintit papei de jurământul său de fidelitate faţă de împărat; l-au ameninţat că ei vor refuza să i se supună dacă făcea jocul fiilor rebeli.

Este adevărat ceea ce spune Gregorovius: acest prinţ al Bisericii "chemat să-şi asume cea mai nobilă misiune a preoţiei, adică aceea de a calma firile rebele prin limbajul iubirii şi de a aduce pacea pentru principi şi popoare, arătase că nu se gândea decât la el însuşi şi nu urmărea decât propriile sale interese meschine". Şi, întors în Italia, a începui să se îndoiască dacă făcuse totuşi bine acceptând invitaţia lui Lothar. Dar acesta nu l-a abandonat într-o asemenea împrejurare, pentru că nu-i convenea ca un papă să-şi piardă prestigiul în faţa celorlalţi episcopi.

Grigore al IV-lea (Rev. Fabbrica di S. Pietro)

Oamenii săi de încredere ca Agobard din Lyon, Wala din Corbie şi Pascasius Radbertus, promotori ai menţinerii regatului Italiei, au apărat drepturile papei împotriva lui Ludovic şi l-au sfătuit pe Grigore să le scrie episcopilor franci o scrisoare pe un ton ferm şi autoritar, cu o viclenie duplicitară prin care se sublinia că, pentru episcopi, puterea papală trebuia considerată întotdeauna superioară celei imperiale pentru că, se preciza printre altele, "voi ar fi trebuit să ştiţi că misiunea caracteristică a papei de a

conduce sufletele este mai importantă decât faptele terestre ale împăratului”. Era, în orice caz, o modalitate diplomatică de a-l scoate pe papă din încurcăturile politice în care fusese implicat ca o "marionetă”, simbol al unei puteri care, în anumite momente, apărea ca o diversiune lipsită de consistenţă; ar fi trebuit să fie o lecţie pentru papă, pentru ca el să rămână doar om al Bisericii şi atât. El însă n-a înţeles aceasta şi, inclusiv din cauza comportamentului său, Colmar a fost supranumit şi "tabăra ruşinii”.

Între timp, dezmembrarea imperiului continua aşa cum dicta politica la nivel înalt; Ludovic s-a trezit izolat prin trădarea apărută chiar şi în rândurile armatei sale, fiind nevoit să se lase în voia fiilor. A fost închis de Lothar la Soissons, în mănăstirea Sf. Medard, iar fiul său Carol a fost şi el închis în mănăstirea din Prüm. După împărţirea imperiului, cei trei fraţi au fost peste puţin timp din nou în conflict, pentru că lui Ludovic Germanicul i s-a făcut milă de tatăl său, excomunicat la Compiègne de un conciliu de episcopi fideli lui Lothar; a reuşit să-l elibereze şi să-l repună pe tronul imperial.

În acest moment, Grigore al IV-lea a redevenit om al Bisericii, nu a putut să stea deoparte şi a dezaprobat comportarea lui Lothar, îndemnându-l să aibă milă de tatăl său, la fel ca fratele său Ludovic, făcându-i cunoscut, mai ales, că excomunicarea nu avea valoare efectivă, după felul în care fusese emisă; era doar un motiv de deprimare pentru tată. Lothar i-a răspuns să nu se mai amestece în treburi administrative ale imperiului, l-a tratat cu dispreţ şi până la urmă a ajuns să se răzbune pe bunurile Bisericii, prădând şi ucigând pe teritoriile Statului pontifical.

După moartea lui Ludovic cel Pios în 840, a început un adevărat război între cei trei fraţi şi papa nu a ştiut de partea cui trebuia să se situeze; până la urmă, a aşteptat rezolvarea definitivă şi aceasta a venit în 843 prin faimosul tratat de la Verdun. Imperiul lui Carol cel Mare s-a destrămat, împărţindu-se, practic, în diferite grupări etnice; Germania, Italia şi Franţa au început să aibă trăsături naţionale proprii. Lui Lothar, ca împărat, i-a revenit întreg regatul italic cuprinzând şi Roma, iar el l-a numit rege pe fiul său Ludovic al II-lea.

Practic, Grigore al IV-lea nu a jucat niciun rol în aceste evenimente; el fusese folosit doar ca mediator în neînţelegerile intervenite între suverani, doar din cauza scopurilor egoiste ale acestora, şi de fiecare dată când încercase să emită anumite mici pretenţii sau să ceară despăgubiri se alesese

cu satisfacţii mărunte de ordin spiritual, pe bună dreptate, dar rămăsese pe dinafară în ceea ce privea jocul politic, şi aceasta tot pe bună dreptate. Ca exponent al puterii, adică, nu a avut nicio greutate.

Dincolo de toate acestea, situaţia statului său era nesigură pentru că rămăsese fără apărare; dinspre sud ameninţau sarazinii care cuceriseră Sicilia şi Grigore al IV-lea se temea că vor ataca pe mare, astfel încât a întărit fortificaţiile de la Ostia. De fapt, acolo a construit o cetate nouă pe locul celei vechi, înconjurând-o cu ziduri solide, dotând-o cu maşini de luptă pe metereze şi botezând-o Gregoriopolis, dar, după aceea, ea a revenit la vechiul nume. Lothar şi Ludovic al II-lea vor trimite, oare, în caz de pericol, soldaţi sau papa ar fi trebuit să se mulţumească doar cu puţinele trupele miliţieneşti care existau?

Grigore al IV-lea a mai adus şi alte servicii oraşului său, punând să fie reconstruit *Aqua Traiana*, adică apeductul Sabatino, restaurat cândva de Adrian I, dar apoi din nou ruinat. În plus, a reconstruit multe case din Campagna romană, distruse cu ocazia răscoalelor din timpul pontificatului lui Leon al III-lea, mai importante între aceste construcţii fiind Galeria din Portuense şi colonia agricolă numită "a Dragonului11, lângă Ostia, o clădire frumoasă împodobită cu porticuri care poate fi considerată prima vilă papală de la Roma. În sfârşit, a dat o nouă înfăţişare bisericii S. Marco, unde el fusese prezbiter; de la acea restaurare au rămas mozaicurile din absidă în care apare chiar figura papei printre Cristos şi sfinţi.

Grigore al IV-lea a murit în ianuarie 844 şi a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

102. Sergiu al II-lea (844-847)

La moartea lui Grigore al IV-lea, cea mai mare parte a clerului şi a nobilimii l-a ales ca succesor pe Sergiu, arhiprezbiter titular la biserica S. Silvestro. I s-a opus diaconul Ioan care, susţinut de o mare mulţime de locuitori ai oraşului, a fost dus la Lateran şi, punând stăpânire pe palat, a fost urcat pe tronul papal. Nobilimea a organizat însă miliţiile, a mers la bazilica S. Martino unde se refugiase Sergiu şi l-a proclamat papă, formând un cortegiu care l-a dus până la Lateran, Ioan , părăsit de susţinătorii săi, a fost închis; la

Roma, în ziua aceea de sfârşit de ianuarie 844, după cum consemnează *Liber pontificate*, a căzut multă zăpadă şi acest eveniment a fost considerat de bun augur. Ioan , condamnat la moarte, a fost, prin intervenţia lui Sergiu, doar exilat.

A urmat, imediat după aceea, consacrarea lui Sergiu al II-lea în bazilica Sf. Petru, fără a-l informa pe împărat şi a mai aştepta aprobarea acestuia; ca motive erau situaţia tulbure apărută cu ocazia alegerii şi deci dorinţa de a rezolva rapid lucrurile, dar şi ideea că puterea imperială era în declin.

Totuşi Lothar nu a privit aceasta cu ochi buni şi l-a trimis în primăvara lui 845 la Roma pe fiul său Ludovic, regele Italiei, cu o întreagă suită de nobili şi de prelaţi, printre care Dragon, episcop de Metz, arhicapelan imperial. Este logică atenţia cu care papa l-a primit cu toate onorurile, trimiţându-i în întâmpinare, la nouă mile de oraş, pe *iudices* şi pe alţi reprezentanţi ai clerului, dar, în acelaşi timp, a vrut şi să se asigure împotriva oricăror surprize. I-a comunicat lui Ludovic că era mai nimerit să-şi lasç armata campată în afara zidurilor, ceea ce s-a şi făcut, probabil în zona aşa-numită Prati Neroniani.

Când l-a văzut sosind la bazilica Sf. Petru, l-a aşteptat pe trepte şi l-a îmbrăţişat; dar nu i-a permis să intre până când regele nu i-a declarat că venise la Roma spre binele Statului pontifical şi al Bisericii, obligându-l să facă o declaraţie prin care, în mod automat, Ludovic recunoştea suveranitatea papei asupra bunurilor ecleziastice, din care făcea parte şi bazilica. A avut loc după aceea intrarea solemnă în acordurile imnului *Benedictus qui venit* în *nomine Domini*; practic, Sergiu al II-lea a reuşit să obţină tot respectul datorat unui papă ca şi cum acesta ar fi avut aprobarea imperială. A fost un succes personal, chiar dacă, evident, i-a fost atrasă mai târziu atenţia, în cursul convorbirilor avute cu Ludovic al II-lea, că în viitor niciun papă nu va mai putea fi consacrat fără să fi primit aprobarea imperială.

Odată rezolvată această chestiune, la 15 iunie 845 papa l-a uns pe Ludovic şi l-a încoronat ca rege al Italiei; după aceea, acesta a ridicat pretenţii care, din punct de vedere juridic, nu erau de competenţa lui. Cerea din partea persoanelor de vază romane un jurământ de fidelitate; ele însă au refuzat, apărate fiind de Sergiu al II-lea, care a afirmat cu curaj: "sunt de acord ca romanii să presteze un jurământ în faţa stăpânului lor suprem, împăratul

Lothar, dar nici eu, nici patricienii romani, nu vom permite vreodată ca acelaşi jurământ să fie făcut în faţa fiului acestuia", care nu era decât regele Italiei. Şi Roma nu putea fi considerat un simplu oraş al regatului italic.

A eşuat, prin urmare, încercarea lui Ludovic de a pune Roma şi papalitatea sub jurisdicţia regală; Sergiu al II-lea a căutat să îndulcească raporturile, acceptând să-l numească pe Dragon vicar apostolic în Calia

şi Germania. Dar, în definitiv, a demonstrat o certă abilitate politică în administrarea puterii sale, din care n-a lipsit totuşi o formă clară de nepotism, legată de o scandaloasă vânzare de episcopate sub semnul unei ruşinoase simonii. În special, fratele lui Sergiu al II-lea, Benedict, episcop de Albano, a ieşit în evidenţă prin abuzurile foarte grave comise asupra enoriaşilor din dioceza sa.

Populaţia a sfârşit prin a interpreta ca pedeapsă divină raidul întreprins de sarazini asupra Romei în august 846. Aceştia, în număr de zece mii, au acostat la gurile Tibrului cu o forţă compusă din 75 de corăbii; fortificaţiile din Ostia nu reuşiseră să-i oprească. La 25 august, sarazinii erau la Roma; partea din oraş de pe malul stâng al Tibrului era apărată de zidurile aşa-numite aureliene şi grosul armatei a reuşit să respingă atacul. Hoardele de piraţi s-au revărsat atunci pe malul drept al Tibrului şi puţinii soldaţi franci care-şi aveau tabăra în Borgo au trebuit să cedeze; bazilicile Sf. Petru şi S. Paolo au fost jefuite.

Lothar şi Ludovic nu s-au mişcat să vină în ajutorul Romei; a venit în grabă doar Guido de Spoleto, caref împreună cu miliţia orăşenească, a reuşit să-i învingă pe sarazini la Civitavecehia şi să-i arunce în mare. Acum însă preţioasele tezaure ale celor două bazilici se aflau în mâinile piraţilor, numeroase *domus cultae* din Campagna romană fuseseră distruse. Prestigiul imperial fusese înjosit într-o asemenea împrejurare; sfânta protecţie a apostolului Petru nu funcţionase.

Lothar şi-a dat seama că Statul pontifical îi scăpa din mână; a încercat să remedieze situaţia printr-o colectă organizată în întreg regatul pentru

restaurarea bazilicilor deteriorate şi prin organizarea unei campanii militare împotriva sarazinilor care, pentru o perioadă, au fost respinşi din Italia de sud.

Roma avusese de suferit, dar acel jaf venea să întărească afirmarea puterii temporale a papei; suna ca o denunţare a dezinteresului imperial care îşi va arăta roadele prin crearea unei viitoare autonomii efective a Statului pontifical.

Sergiu a murit la 27 ianuarie 847, după cum spune Gregorovius, cu "inima zdrobită" din cauza situaţiei oraşului său, căzut pradă foametei şi sărăciei sau din cauza unei puteri prost apărate; inima altor papi avusese ocazia să tresalte de mulţumire văzând o Romă bogată şi puternică. A fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

103. Sf. Leon al IV-lea (847-855)

La moartea lui Sergiu al II-lea, alegerea noului pontif s-a îndreptat spre Leon, cardinal la biserica Ss. Quatro Coronati, roman, fost subdiacon pe vremea lui Grigore al IV-lea şi preot paroh sub pontificatul lui Sergiu al II-lea. Alegerea a fost făcută în mare grabă şi, chiar dacă împăratul a fost înştiinţat, este cert că nu s-a aşteptat confirmarea pentru a-l consacra; romanii se temeau de o altă năvălire a sarazinilor şi doreau să aibă cât mai curând un nou papă.

Consacrarea lui Leon al IV-lea a avut loc, prin urmare, abia la 10 aprilie 847 şi Lothar nu şi-a exprimat nemulţumirea, conştient probabil că era vinovat faţă de acei locuitori ai oraşului lăsaţi cu nu mult timp înainte în voia sorţii, când erau victime ale jafului comis de sarazini. În plus, Roma a fost, la începutul acelui an, lovită de un cutremur şi apoi de un incendiu care a distrus cartierul locuit de anglo-saxoni, deja devastat sub Pascal; bazilica Sf. Petru, ca şi atunci, a fost în pericol de a fi distrusă de flăcările care ajunseseră să mistuie porticul. S-a repetat minunea înfăptuită de Pascal I; «ponform credinţei populare, Leon al IV-lea a reuşit să oprească flăcările doar prin simplul semn al crucii. Amintirea incendiului din Borgo a fost imortalizată într-o frescă a lui Rafael executată în una dintre încăperile Vaticanului, care s-a numit apoi "Sala incendiului".

Rămânea însă ameninţător pericolul sarazinilor, care reapăruseră şi

asediau Gaeta: era clar că, mai devreme sau mai târziu, se vor întoarce la Roma, atraşi de prada pe care o luaseră cu ocazia precedentei expediţii.

Trebuiau luate măsuri de protecţie printr-o reparaţie generală a zidurilor de apărare, lucrare care a fost executată între anii 848 şi 849, folosind o parte din colectele ordonate de Lothar cu trei ani în urmă, după primul jaf al sarazinilor; papa însuşi supraveghea lucrările şi încerca să le grăbească. Toate porţile erau întărite, dublate cu bare groase de fier şi au fost reconstituite cincisprezece turnuri de pază; în special două dintre ele, aflate lângă poarta Portuense, au fost mutate în aşa fel încât între ele să poată fi întins un lanţ puternic.

Între timp, sarazinii se apropiau, şi, după o escală în Sardinia s-au îndreptat spre Porto; era în anul 849 şi papa a făcut un apel către oraşeleport Napoli, Amalfi şi Gaeta, ca să-şi unească flotele într-o alianţă, nu numai pentru a apăra Roma, dar şi pentru a proteja propriile lor schimburi comerciale aflate în pericol datorită raidurilor piraţilor arabi. Pactul a fost încheiat şi a rămas ca un eveniment memorabil din istoria medievală; comanda i-a fost încredinţată lui Cesarius, fiul ducelui de Napoli, care a plasat flotele reunite la intrarea în portul Ostia. Leon al IV-lea le-a dat binecuvântarea solemnă şi s-a întors plin de încredere la Roma.

Victoria a surâs creştinilor, dar a fost favorizată şi de o teribilă furtună venită prin surprindere, care a distrus o mare parte din flota sarazinilor, multe dintre echipaje au fost capturate. După acest eveniment, şi el imortalizat într-o altă frescă a lui Rafael, aflată tot în "Sala incendiului" din Vatican, Leon al IV-lea i-a comunicat lui Lothar că era necesar să se ridice la Roma încă un zid care să protejeze zona de pe malul drept al Tibrului, adică zona Vaticanului, înconjurând complet cartierul.

Aşa a luat naştere "Cetatea Leonină", o lucrare grandioasă, pentru a cărei finanţare au fost folosite toate averile publice ale Bisericii, nu numai de la Roma, dar şi din mănăstiri; împăratul Lothar, evident, nu a putut să nu declare o creştere a contribuţiei sale, ca *defensor* la nivel înalt, acum, chiar

dacă doar cu vorba, al apostolului Petru. *Civitas Leonina* a fost terminată în 852, iar inaugurarea, cu mare pompă şi cu o procesiune de-a lungul întregii lungimi a zidului, a avut loc la 27 iunie, în acelaşi an.

Lucrările la fortificaţii s-au extins şi în împrejurimile oraşului, astfel încât au fost refăcute toate zonele lovite de năvălirile sarazinilor. Ostia, Porto, Centocelle, Tuscia, Orte şi Ameria. Desigur, a fost dată o nouă strălucire bazilicilor Sf. Petru şi S. Paolo, dotându-le cu alte odoare preţioase, semn că tezaurul Bisericii era chiar fără fund; în special altarul cel mare de la Sf. Petru a fost acoperit din nou cu plăci de aur, fiecare în greutate de 206 livre, încrustate cu pietre preţioase. Pretutindeni se puteau vedea vase, sfeşnice şi potire din aur cu o mulţime de çietre preţioase.

În 850, Lothar i-a cerut papei să-l încoroneze ca împărat pe fiul său Ludovic; ceremonia încoronării a avut loc în ziua de Paşti şi a constituit, tocmai pentru că, în cadrul ei, coroana era oferită de pontif, o confirmare a unei atribuţiuni ecleziastice şi a prestigiului exclusiv al papei. *Constitutio Constantini* continua să fie un model: "Decretele pseudo-isidoriene” care erau elaborate chiar în acei ani, vor acorda în plus Bisericii privilegii care să o separe complet de imperiu, ducând la concretizarea definitivă a unui Stat pontifical pe baza conceptului de *Mater Ecclesia*.

În ultimii ani ai pontificatului său, Leon al IV-lea a convocat două concilii la Roma, în 850 şi 853, în care a fost excomunicat şi demis Anastasius, cardinal şi preot paroh la biserica S. Marcello, pentru că îşi abandonase biserica şi se stabilise în dioceza din Aquileia; antipapă în vremea lui Benedict al III-lea, va fi reabilitat ca bibliotecar al Vaticanului sub Nicolae I şi Ioan al VUI-lea.

În 855, Daniel, *magister militum* al Romei, dornic să-şi extindă propria putere în oraş, i-a prezentat personal lui Ludovic un denunţ împotriva uneia dintre căpeteniile armatei şi consilier pontifical» Graţian, acuzându-l că uneltea în scopul reîntoarcerii Statului pontifical pe orbita bizantină. Ludovic a venit imediat la Roma şi Leon al IV-lea l-a primit cu acelaşi fast şi a încercat să clarifice lucrurile, asigurându-l că Graţian nu plănuia nimic: cu toate acestea, împăratul a insistat să-i confrunte pe cei doi, şi, efectiv, Daniel nu a reuşit să-şi probeze acuzaţiile, recunoscând în final că inventase totul. A fost o gală din partea taberei imperiale şi Ludovic s-a întors la Pavia, lăsându-l pe

magister militum în mâinile lui Graţian pentru a fi condamnat la moarte; papa a intervenit pentru el şi i-a salvat viaţa.

În acelaşi an au sosit la Roma Ethel wulf împreună cu fiul său Alfred, viitorul rege al Angliei, pentru ceremonia de ungere; această caracteristică a tuturor regilor devenise atât de cunoscută, încât toţi doreau ca titlul să le fie recunoscut prin mila divini Era un element în plus în mâna papei pentru a proclama prioritatea autorităţii ecleziastice. Suveranul englez adusese numeroase daruri şi a contribuit din plin la reconstruirea cartierului anglo-saxon distrus de incendiu.

Leon al IV-lea a murit la 17 iulie 855 şi a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru; numele său a rămas legat de *Civitas Leonina*, şi, în acest sens, îşi merită supranumele de "Restaurator al Romei”. Dar, în afară de aceste realizări edilitare, pontificatul său are o importanţă fundamentală pentru viitorul Statului pontifical datorită elaborării acelor "Decrete pseudo-isidoriene”, pe care le-am menţionat anterior, şi a căror redactare s-a făcut în dioceza din Reims, chiar sub pontificatul lui Leon al IV-lea, chiar dacă primul papă care a beneficiat concret de ele a fost Nicolae I.

Este vorba despre o *summa* de decrete pontificale, un amestec de documente, reale sau inventate, atribuite la început lui Isidor din Sevilla, un cunoscut teolog al Bisericii, mort în 636, tocmai pentru ca ele să capete o mai mare autoritate. Această culegere de documente a fost însă alcătuită, între 847 şi 852, de un grup de falsificatori care au adunat toate decretele, începând cu cele mai vechi, manipulate cu măiestrie, până la cele ale lui Grigore al II-lea, hotărâri ale conciliilor cu diferite interpolări, precum şi, evident, *Constitutum Constantini*.

Scopul principal al contrafacerilor era de a ataca jurisdicţia laică şi monarhică, dând decretelor un aspect juridic. O culegere deci de "drept canonic” ale cărei legi, după cum observă Gregorovius, "situau puterea imperială mult sub demnitatea papilor şi chiar sub cea a episcopilor şi înălţau, în acelaşi timp, papalitatea atât de mult deasupra acestora din urmă, încât o făceau să nu mai depindă de hotărârile sinodale, dându-i putere de judecată supremă asupra mitropoliţilor şi episcopilor, ale căror funcţii şi autoritate, scoase de sub influenţa împăratului, erau supuse astfel numai voinţei papei. Într-un cuvânt: ele duceau la o dictatură a pontifului asupra lumii

ecleziastice.”

Cu asemenea legi, devenea mai greu decât oricând pentru un suveran "să acţioneze în cazul unor acuzaţii împotriva episcopilor”, notează Seppelt, şi papa devenea un "puternic protector şi apărător al episcopilor”. Ideea de bază a numitelor "Decrete pseudo-isidoriene” era exprimată în aceste cuvinte:

"Episcopii trebuie să se refugieze pe lângă papă ca pe lângă o mamă, pentru a putea fi susţinuţi, apăraţi şi eliberaţi”. Totul trebuia deci să se lege de imaginea Sf. Petru, văzut ca un simbol al *Mater Ecclesia*, căreia toate forţele laice şi religioase trebuiau să i se supună. Şi astfel, după cum observă Ullmann, JPseudo-lsidora fost pentru papalitate o adevărată mană cerească, pentru că opera conţinea, în limbaj juridic, exact ceea ce această instituţie afirma cu valoare de postulat de atât timp”; era voiba despre asigurarea unei documentaţii fundamentale ireversibile pentru crearea unui Stat clerical.

În acest moment este interesant de observat cum o legendă a introdus în şirul papilor, după moartea lui Leon al IV-lea şi înainte de Benedict al III-lea, o femeie; faimoasa papesă Ioan a. După această legendă, care s-a perpetuat în numeroase elaborări, literare şi. Istorice, de la Boccaccio la Platina şi la Lawrence Durrell, mi se pare inutil să mai prezint aici una dintre nenumăratele sale variante; este semnificativ şi suficient să reproduc sonetul lui Belii intitulat chiar *La Papessa Giuvanna*:

Chiar c-a fost femeie. Şorţul şi l-a azvârlit Mai întâi de toate şi s-a făcut soldat; După aceea preot, dar îndată şi prelat, Apoi episcop şi chiar şi cardinal ajunse.

Şi când Papa-bărbatul trăgea să moară Şi-a dat ortul popii, zic unii, otrăvit, Pe ea Papă o făcură şi-n grabă o purtară La Sf. Ioan s-o pună pe tron papal.

Aici se-ncurcă rău iţa comediei şi totul Vă spun îndată cum s-a petrecut Că un prunc pe tron atunci ea a născut.

De-atunci un alt tron au pus şi ăsta, găurit. Să pipăie pe dedesubt uşor, să vadă Dacă Pontifii-i Papă sau Papesă.

Trebuie stabilit, înainte de toate, de ce a apărut această legendă; o explicaţie destul de convingătoare ne oferă Cesare D’Onofrio în cartea sa intitulată chiar *Papesa Ioan a*. Din diferitele motive pe care le oferă el, cel care consider că trebuie în special semnalat este că legenda are o legătură

directă cu conceptul de *Mater Ecclesia* "introdus şi «mimat» în cadrul slujbei de alegere a papei folosind două impunătoare scaune specifice pentru femeile care nasc”, numite generic "de porfir”, dar în realitate de marmură roşie, "pe care, în timpul ceremoniei de investitură, noul ales, când i se înmânează cheile evanghelice simbolice, trebuie să ia poziţia unei femei care naşte”, ceremonial care avea loc în palatul din Lateran şi s-a păstrat în vigoare de la începutul secolului al X-lea până în 1566; "apariţia aceasta nefastă a ideii unui papăfemeie provine de la ciudata slujbă a alegerii care cuprinde şi momentul celor două jilţuri găurite”.

Această legendă a fost inventată în perioada de după afirmarea conceptului de *Mater Ecclesia*, tocmai pentru a-l demitiza; în ce priveşte epoca în care este posibil să se fi născut legenda, D’Onofrio înclină pentru "sumbrele vremuri din primele decenii ale celui de-al X-lea secol, atunci când Roma şi papii au fost la discreţia unor femei fără scrupule, ca Teodora şi, mai ales, ca fiica sa Marozia, "prostituate neruşinate”: o asemenea atmosferă era dintre cele mai favorabile pentru apariţia unei legende ca aceea a” femeii-papă”.

În ultimă analiză, legenda populară este în mod clar de factură anticlericală; prin inventarea acelei ruşinoase metode de a pipăi cu mâna pe sub scaunul de porfir, după cum aminteşte Belii, pentru a vedea dacă papa este într-adevăr bărbat, ea încearcă să discrediteze primatul pontifului care, desigur, nu poate fi altfel decât "bărbat”, cu adevărata semnificaţie de "putere bărbătească”.

Legenda nu reuşeşte însă să-şi atingă scopul; "puterea” papală nu se va prăbuşi şi Urban al VlII-lea se va gândi s-o întruchipeze pentru eternitate prin geniul lui Bernini care a creat cele patru coloane din marmură neagră ale baldachinului de bronz dedicat Sf. Petru în bazilica din Vatican. O serie de şase figuri feminine în diversele faze ale naşterii va reprezenta conceptul de *Mater Ecclesia*, iar "pruncul” papei-femeie va fi reabilitat printr-un nou-născut surâzător; este acesta un exemplu unic în artă de exprimare fericită a "chipului puterii”, după o idee dragă lui Sabatino Moscati.

104. Benedict al Hi-lea (855-858)

La moartea lui Leon al IV-lea, clerul şi populaţia l-au ales în unanimitate ca papă pe romanul Benedict, cardinal prezbiter la S. Callisto; de această dată i se trimite împăratului decretul de alegere semnat după cum era necesar, cu scopul de a obţine aprobarea. Au fost însărcinaţi cu aceasta Nicola, episcop de Anagni, şi *magister militum*, Mercurius.

În timpul călătoriei, cei doi au avut o întâlnire la Orte cu Arsenius, episcop de Gubbio, unul dintre capii taberei imperiale, care a reuşit să-i convingă să susţină în faţa împăratului Ludovic candidatura nepotului său Anastasius, cardinalul demis de Leon al IV-lea şi refugiat după aceea la Aquileia. Arsenius i-a asigurat pe cei doi soli că Anastasius era bine văzut la curtea imperială, astfel că i-a convins, poate şi promiţându-le unele sume de bani şi, odată ajunşi în faţa lui Ludovic, chiar dacă i-au înmânat protocolul alegerii lui Benedict, l-au susţinut pe Anastasius.

Împăratul a vrut să se lămurească şi i-a trimis la Roma pentru a efectua un control al alegerii pe conţii Bernard şi Adalbert; aceştia s-au întâlnit la Orte cu cei doi trimişi romani care plecaseră spre casă înaintea lor, cu episcopii Rodoald din Porto şi Agathon din Todi, precum şi cu Anastasius venit împreună cu unchiul său Arsenius. Grupul format astfel l-a ales pentru tronul pontifical pe Anastasius şi a plecat spre Roma.

La cinci mile de oraş, în apropierea bisericii S. Leucio, el s-a întâlnit cu mesagerii lui Benedict, prelatul Adrianus, comandantul armatei,

Graţian, şi ducele Gregorius, trimişi de papă pentru a afla răspunsul adus de solii imperiali; au fost puşi în lanţuri şi grupul i-a purtat după el, prin Prati Neroniani, intrând în forţă în Cetatea Leonină. Pe când Benedict aştepta desfăşurarea evenimentelor în Lateran, la 21 septembrie 855, Anastasius intra în bazilica Sf. Petru, unde nu s-a limitat să facă bucăţele pânza pe care erau reproduse deciziile celor două concilii ale lui Leon al IV-lea conţinând

excomunicarea sa, dar, în culmea furiei, a deteriorat şi icoanele lui Cristos şi a Fecioarei. Apoi, urmat permanent de susţinătorii săi, s-a dus la Lateran, unde Benedict stătea aşezat pe tron, avându-i înjur pe clericii care-i rămăseseră fideli; o ceată de soldaţi aflaţi sub ordinele episcopului de Bagnorea a intrat în biserică, l-a luat pe sus de pe tron pe Benedict, i-a smuls patrafirul şi l-a încredinţat sub pază celor doi cardinali demişi la vremea lor de Leon al IV-lea.

Vestea s-a răspândit în tot oraşul şi populaţia s-a înfuriat aflând de profanarea comisă de Anastasius, ca şi de modul în care fusese tratat Benedict; Roma era agitată şi trimişii imperiali au convocat pentru 25 septembrie o adunare generală în Lateran, dar îşi dăduseră deja seama că poziţia lui Anastasius era destul de precară. Într-adevăr, în plină adunare, credincioşii, avându-i în frunte pe episcopii de Ostia şi de Albano, s-au declarat în favoarea lui Benedict care fusese ales conform canoanelor ecleziastice; solii imperiali au trebuit să cedeze şi să-l alunge pe Anastasius din Lateran.

Benedict a fost eliberat imediat şi condus în procesiune până la bazilica S. Maria Maggiore, călare pe calul lui Leon al IV-lea; consacrarea lui a avut loc la 29 septembrie. Ajuns în sfârşit papă, el a fost foarte generos cu duşmanii săi, aceasta şi pentru că nu voia să-şi facă duşmani în tabăra imperială; i-a iertat pe toţi şi Anastasius a fost reprimit în comunitatea ecleziastică, ca stareţ al mănăstirii S. Maria în Trastevere.

Era sancţionat astfel un mare insucces al împăratului Ludovic; acesta devenise, cu o zi înainte de consacrarea lui Benedict al III-lea, singurul împărat. Lothar, după ce împărţise imperiul celor trei fii ai săi, devenise călugăr la mănăstirea din Prüm, lângă Trier, unde a şi murit, la 28 septembrie 855. Ludovic al II-lea a primit astfel Italia, Lothar al II-lea teritoriul care s-a numit mai apoi Lotharingia, iar Carol, Provence.

Pontificatul lui Benedict al III-lea s-a scurs destul de liniştit; el nu avea, desigur, personalitatea lui Leon al IV-lea şi, cu atât mai puţin, pe aceea a succesorului său, Nicolae I. A fost un om blând, chiar dacă l-a ameninţat cu excomunicarea pe preotul german Hukbert, cumnatul lui Lothar al II-lea, pentru că era autorul unor acte de violenţă împotriva unor mănăstiri. Era un om simplu şi credincios legămintelor sacre, ca atunci când a mustrat-o pe Ingeltrude, soţia contelui Boson, care fugise împreună cu amantul său şi se

refugiase la Lothar al II-lea.

În realitate, Benedict al III-lea nu şi-a dat seama că împăratul suferise un teribil afront în influenţa pe care o prelinsese întotdeauna asupra treburilor interne ale Bisericii şi că însăşi autoritatea imperială era ameninţată; nu şi-a dat seama, ori n-a avut curajul să profite de situaţia creată pentru a submina şi mai mult prestigiul imperial prin creşterea celui pontifical, ducându-l spre o autonomie definitivă. Se vor îngriji de aceasta "Decretele pseudo-isidoriene", dar mânuite de persoane mai energice.

Benedict al IE-lea a murit la 17 aprilie 858 şi a fost înmormântat în faţa uşilor bazilicii Sf. Petru; mormântul său, după cum spunea epitaful, era chiar "demn de plâns".

105. Sf. Nicolae I cel Mare (858-867)

Nicolae I, descendent dintr-o familie nobilă romană, fiul unui anume Teodor, se născuse pe la 800; subdiacon sub Sergiu al II-lea, diacon în timpul lui Leon al IV-lea şi consilier al lui Benedict al III-lea, ajunge papă în virtutea "spiritului de rezistenţă" care, exprimat cu sinceritate prin marea figură a lui Grigore cel Mare şi în cea episodică a lui Valentin, pare în acest caz să reflecte un calcul politic.

Dintr-o întâmplare, Ludovic al II-lea abia părăsise Roma, unde făcuse o vizită din nu se ştie ce motiv, când a aflat de moartea lui Benedict al III-lea; era o ocazie unică pentru împărat de a fi prezent la alegerea noului pontif. Aşa că s-a întors din drum şi, când marea adunare a electorilor s-a reunit la mănăstirea S. Silvestro, a reuşit să dirijeze voturile înspre diaconul Nicolae, care însă nu era de faţă. Atunci "s-au repezit cu toţii la bazilica Sf. Petru, unde el încerca să se ascundă", povesteşte *Uber pontificala*, "pentru că nu se considera demn de o asemenea misiune. Cei prezenţi l-au convins totuşi să iasă din bazilică, l-au dus la palatul Lateran şi în entuziasmul general l-au urcat pe tron?; la scurt timp după aceea, l-au condus din nou la Sf. Petru şi l-au consacrat în prezenţa lui Ludovic al II-lea. Era la 24 aprilie 858.

Alegerea lui Nicolae I răspundea fără îndoială dorinţelor împăratului, chiar dacă diaconul avea mulţi duşmani în rândul clericilor, care l-ar fi

Sf. Nicolae 1 cel Mare (după Platina)

preferat în locul lui pe preotul-cardinal de la S. Marco, Adrian, sortit să-i devină succesor, dar acesta, văzând încotro se îndreaptă preferinţele lui Ludovic al II-lea, renunţase să mai candideze. În acest sens, "spiritul de rezistenţă" manifestat de Nicolae capătă o semnificaţie "politică" pentru a beneficia de consensul general, ca urmare a mult lăudatei sale modestii. În orice caz, evenimentele care au urmat imediat după consacrarea sa fac loc presupunerii că între împărat şi noul papă intervenise o relaţie strânsă de prietenie personală.

După *Liber pontificate*, Ludovic al II-lea, după ce a părăsit Roma, a făcut un popas în apropiere de S. Leucio, în zona numită astăzi Tor di Quinto, şi a primit vizita lui Nicolae I, cu tot alaiul format din prelaţi şi din nobili. Împăratul i-a ieşit în întâmpinare şi, pe o porţiune din drum, a condus de frâu calul papei, însoţindu-l până la cortul său. Acolo au stat de vorbă şi, la sfârşit, papa a primit numeroase daruri, s-a urcat pe cal şi s-a întors în oraş; Ludovic al 11-lea, călare şi el, l-a însoţit până ce, ajunşi lângă ziduri, a descălecat şi a mai mers puţin la dreapta papei, ţinându-i din nou calul de frâu, ca şi cum ar fi fost un rândaş al său. Este un gest care aminteşte pe acela al lui Constantin din mozaicul existent în biserica Ss. Quatro Coronati: "cu o asemenea comportare trufaşă, în faţa unui împărat el însuşi dispus la umilinţă", după cum notează Gregorovius, "Nicolae I şi-a început pontificatul".

Trebuie să precizăm că a fost un pontificat scurt, de numai nouă ani, dar intens şi fundamental; el a reprezentat imaginea unui papă în postura de conducător în faţa căruia regi, împăraţi, episcopi şi preoţi trebuiau să se supună. Lumea întreagă trebuia să primească ordine exclusiv de la papalitate; suveranul putea avea puterea politică, dar trebuia să răspundă pentru aceasta în faţa papei, la fel ca un episcop sau un preot în domeniul religios. "Întreaga orânduire socială şi religioasă a lumii depindea de papalitatea de la Roma: era concepţia lui Nicolae I despre rolul acestei instituţii şi el a condus în acest sens", după cum observă Walter Ullmann.

I-a fost părtaş în această operă de concentrare politico-religioasă a comunităţii mondiale, reflectând misiunea hegemonică pe care Roma trebuia s-o dobândească, acel Anastasius, excomunicat cândva de Leon al IV-lea, antipapă al lui Benedict al III-lea, dar apoi complet reabilitat. Devenise bibliotecar al Vaticanului şi se poate presupune că el a fost acela care i-a prezentat "Decretele pseudo-isidoriene", despre care am vorbit în biografia lui Leon al IV-lea;" Nicolae I a văzut în ele armele cele mai eficace în lupta sa împotriva regilor şi a sinoadelor", cum spune Gregorovius. A folosit acele documente vechi, conştient, în mod cert, de faptul că ele erau în bună parte false, dar le-a dat coerenţă prin felul în care le-a folosit, completându-le, după cum se poate constata din numeroasele extrase ale decretelor sale, intrate, într-o perioadă ulterioară, în componenţa dreptului canonic. Din această muncă în grup, a lui Nicolae I şi a lui Anastasius, cum s-ar spune, braţul şi mintea, şi profitând în plus şi de slăbiciunea descendenţilor carolingieni, conceptul de *Mater Ecclesia* s-a afirmat concret în dubla sa semnificaţie politicoreligioasă şi, notează Gregorovius, împăratul "a trebuit să se mulţumească doar cu rolul de spectator la victoria papei". Este clar că Nicolae I nu a reprezentat totul şi în mod definitiv în afirmarea acestei noi poziţii, dar el a fost, fără îndoială, creatorul papalităţii medievale; conducători ai acesteia au fost papi ca Grigore al VII-lea sau Inocenţiu al III-lea.

Toate acestea îşi găsesc o explicaţie în faptul că, după cum precizează Seppelt, "nefiind posibilă o separare între Biserică şi Stat, după criteriile moderne, s-a menţinut conceptul unităţii de neclintit dintre Stat şi Biserică", adică al unui Stat clerical. Pentru că, desigur, nu se poate vorbi despre autonomia unui stat când acesta "era obligat să respecte în toate acţiunile sale principiile creştine şi ecleziastice", astfel încât "obligaţiile impuse de legile temporale vor înceta să mai aibă vreo valoare, îndată ce se vor confrunta cu domeniul ecleziastic, devenind în acest moment contrare voinţei lui Dumnezeu sau legilor etice creştine".

O aplicare concretă a acestui concept exista în condamnarea "divorţului", ca să folosim un cuvânt modern, dar care atunci era definit mai ales ca "repudiere11 a soţiei de către soţ, chiar dacă nu erau rare cazurile de "părăsire a domiciliului conjugal" de către femei. În trecut, chiar şi Benedict al ID-lea avusese ocazia de a o condamna pe Ingeltrude, pentru că îl părăsise pe

contele Boson; Nicolae 1 a avut posibilitatea să aplice rigoarea sfintei căsătorii în ce-l privea pe Ludovic al II-lea, nepotul împăratului. Este bine totuşi să precizăm că acest caz trebuie privit într-un context în care, după cum observa Gregorovius, era "o perioadă de barbarie şi nu exista o opinie publică capabilă să se opună puterii abuzive a principilor11.

Cu alte cuvinte, nu exista o concepţie laică precisă asupra căsătoriei şi, prin urmare, "comportarea lui Nicolae în scandalul care implica familia regală a fost foarte nobilă şi hotărâtă; puterea preoţească apare la el ca forţă morală care pedepseşte viciul şi salvează virtutea".

Se întâmplase că Lothar al II-lea o repudiase pe soţia sa, Teutherga, de la care nu avusese copii, pentru a se căsători cu o nobilă, Gualdrada, cu care el convieţuise anterior şi de la care avusese trei copii, dorind acum ca aceştia să devină legitimi. Convocase un conciliu la Metz cu episcopii care erau de partea lui şi aceştia au fost de acord să considere ca justificată intenţia regelui. Au fost implicatili această încurcătură cei doi ambasadori pontificali, dintre care episcopul de Porto, Rodoald, era uşor de corupL

Deciziile conciliului au fost trimise la Roma prin intermediul arhiepiscopilor de Köln şi de Trier, Nicolae, pus deja la curent cu evoluţia evenimentelor, a refuzat să-i primească timp de trei săptămâni, apoi i-a convocat la un sinod organizat de el la Vatican şi a declarat nule hotărârile de la Metz, considerând-o pe Gualdrada drept, o simplă concubină şi excomunicând-o, iar pe Teutherga ca singură soţie legitimă. Cei doi arhiepiscopi, Günther şi Teutgard, au fost şi ei excomunicaţi şi demişi, pentru că nu apăraseră un legământ sacm, stimulaţi de cine ştie ce promisiuni de teritorii făcute de Lothar.

Arhiepiscopii i-au cerut împăratului Ludovic al II-lea să intervină, acuzându-l făţiş pe Nicolae I că făcea un abuz de putere; împăratul, convins de cei doi arhiepiscopi, a plecat la Roma, împreună cu soţia sa, Engelberga şi cu o mică armată, aducându-i cu el şi pe cei doi excomunicaţi. Era hotărât să pună la punct lucrurile cu acest papă care, dintr-o dată, se părea că face pe stăpânul. Nicolae I s-a îngrijit de primirea lui, pregătind un "decor" funebru; era în februarie 864 şi a ordonat ca Roma să intre în doliu, cu procesiuni şi posturi. Aşa l-a primit oraşul pe împăratul său şi papa nici nu s-a gândit să-l salute măcar, izolându-se la Lateran în rugăciune şi făcându-l pe Ludovic al II-

lea "ticălos şi primejdios”.

Procesiunile se ţineau lanţ pe străzile Romei, şi una dintre ele a fost chiar atacată de câţiva baroni ai lui Ludovic, exasperaţi de refuzurile papei de a-l primi pe suveranul lor, mulţi preoţi au fost bătuţi, iar crucile şi steagurile au fost distruse. S-a zvonit chiar că papa, simţindu-se ameninţat în Lateran, se urcase într-o barcă şi urcând pe Tibru se refugiase în bazilica Sf. Petru, postind două zile întregi; situaţia nu era, desigur, de acceptat şi a fost nevoie de toată diplomaţia împărătesei Engelberga pentru a se ajunge la mediere între papă şi împărat.

Ea a reuşit să pună la cale întâlnirea lor, dar nu s-a obţinut decât o împăcare între ei doi; în rest, nu s-a schimbat nimic. Arhiepiscopii au rămas în continuare excomunicaţi. Lothar a trebuit să rămână împreună cu Teutherga, deşi chiar şi regina însăşi îl implorase pe papă să revină asupra deciziei sale şi să îndeplinească dorinţa lui Lothar, din moment ce acea căsătorie nu-i aducea decât calomnii peste calomnii, dintre care ultima era că ar avea relaţii incestuoase cu fratele său. În caz că nu punea în aplicare deciziile papei, pe Lothar îl pândea pericolul unei excomunicări; în ce-o privea pe Gualdrada, care fusese excomunicată, ea dorea să se prezinte în faţa judecăţii la Roma. Ludovic al II-lea i-a dat dreptate papei şi a plecat spre casă. Disputa se încheiase, cel puţin la nivel oficial, şi toată povestea acestei căsătorii, după cum observă Ullmann, rămâne ca semnificativă în sensul că, pentru prima dată, papalitatea a judecat un rege care s-a trezit pe neaşteptate ameninţat de o excomunicare, soartă îndulcită doar prin moartea papei”, dat fiind că el şi-a reluat imediat relaţia cu Gualdrada; "cu toate acestea era un semn prevestitor”.

Nicolae I a fost expresia tipică a absolutismului unui papă; în timpul pontificatului său, Roma însăşi a trăit în pace, fără dispute între nobili şi clerici. El a reuşit, de altfel, să le ţină piept episcopilor la fel ca şi monarhilor, reuşind să se opună cu hotărâre naţionalismului crescând al bisericilor din diferite ţări, ca atunci când, în 861, l-a obligat pe Hinkmar, arhiepiscop de Reims, să-i redea lui Rothadus, episcop de Soissons, puterea pe care i-o revocase în calitatea sa de mitropolit al Franţei. Un episcop nu putea fi demis fără asentimentul Romei.

La fel de ferm s-a manifestat şi faţă de arhiepiscopul de Ravenna, Ioan ,

care se străduia să obţină pe teritoriul său o autonomie totală; el se comporta ca un adevărat tiran cu laicii şi cu slujitorii Bisericii, acumula averi, excomunica episcopi, încasa tributuri. Excomunicat de Nicolae I, s-a gândit să rezolve situaţia cu sprijinul lui Ludovic al II-lea; papa a respins automat intervenţia imperială, nu i-a primit pe trimişii lui Ludovic, iar acesta, până la urmă, l-a abandonat pe arhiepiscop şi totul s-a sfârşit cu victoria categorică a lui Nicolae I. Lui Ioan i-a fost ridicată excomunicarea şi a fost reintegrat în funcţie doar după ce a semnat un angajament prin care se obliga să se prezinte anual la Roma pentru a da seamă de comportarea sa: i se interzicea să mai ia bani de la laici şi de la episcopi şi trebuia să-şi rezolve vechile conflicte, prezentându-se în faţa tribunalului din Ravenna, din care Iacea parte şi un reprezentant al papalităţii.

Nicolae I a fost un adevărat suveran universal şi în acţiunea de evanghelizare din Bulgaria; susţinător principal al acestei activităţi misionare a fost episcopul de Porto, Formosus, viitor papă, şi acesta, împreună cu episcopul Paulus al Populoniei, a reuşit convertirea în masă în rândul bulgarilor care, cu sprijinul regelui lor, au fost convinşi să primească doar preoţi din Occident şi să-i refuze pe cei greci; supuşii înşişi şi-au ales un arhiepiscop al lor. Regele bulgarilor a fost entuziasmat de activitatea misionară a Romei, pentru că ea a fost însoţită de alcătuirea unei adevărate constituţii care a rezolvat multe dintre problemele acestui popor, unele dintre ele de-a dreptul puerile, punând astfel bazele unui Stat clerical propriu-zis.

Această constituţie, purtând numele de *Responso*, stabilea un număr de legi civile destinate educării acelei naţiuni apărate cu puţin timp în urmă şi a fost redactată pornind de la o serie de probleme ridicate de populaţie şi de regele său, asupra unor probleme cu caracter economic, juridic şi social: de la felul în care trebuia celebrată căsătoria la modul în care trebuia să se îmbrace un cetăţean, de la felul în care trebuia judecată o infracţiune la conceptele de sclavie şi de libertate. Este evident că Nicolae a interpretat totul într-o manieră evanghelică şi a fost astfel formulată o adevărată Constituţie de stat inspirată de Biserică; în practică, a reuşit să creeze un fel de "provincie” a Statului Bisericii la o mie de mile distanţă de Roma. De fapt, menţinerea controlului în această provincie era, în mod evident, dificilă; astfel încât ea a intrat, încă din 870, pe orbita Bizanţului.

Lupta cu Bizanţul, dusă de Nicolae I, a fost şi ea aspră şi grea, susţinută în mod onorabil de el, dar destinată ireparabil să ducă, după moartea sa, la acea schismă care a însemnat separarea totală a Bisericii de la Roma faţă de cea din Orient. Odată terminată lupta pentru icoane, se părea că, în sfârşit, cele două Biserici trăiau într-o coexistenţă liniştită sub patriarhul Metodiu. La moartea acestuia, în 846, succesoral său, Ignatios, fiul împăratului Mihail I, era dornic să menţină bunele raporturi cu Roma, respectând întâietatea papei, aceasta şi datorită influenţei determinante a mamei sale, Teodora. Necazurile sale au început atunci când Bardas, fratele Teodorei, a complotat împotriva surorii sale care asigura regenţa, incluzându-l printre conspiratori şi pe nepotul împărătesei, Mihail al III-lea, acesta punând mâna pe putere în 856. Bl, foarte tânăr, desfrânat şi beţiv, se lăsase dominat de unchiul său, care era adevăratul şef al statului. Printre altele, patriarhul Ignatios l-a acuzat pe Bardas de incest, pentru că trăia cu văduva propriului său fiu, şi Ida obligat să renunţe la slujba de împărtăşanie cu prilejul Bobotezei din 858. Atunci Bardas l-a convins pe nepot să facă o epurare generală; mama şi surorile trebuiau să fie închise într-o mănăstire şi Ignatios să se supună unei asemenea iniţiative care avea, în realitate, doar efect ecleziastic. Patriarhul s-a opus detronării brutale şi claustrării împărăteşti şi a fost demis din funcţie.

Această funcţie i-a fost încredinţată lui Folios, om de geniu, care îndeplinea diverse funcţii de stat, dar era un simplu laic; într-o scurtă perioadă de timp, fusese primit în preoţie de către un episcop ex* comunicat, Grigore Asbestas, şi fusese investit în diferite demnităţi ecleziastice mai mici sau mai mari, culminând cu cea de patriarh al Bizanţului. Totul era făcut prin violarea clară a celor mai elementare norme ale dreptului canonic; dar Fotios, după ce primea o funcţie, nu mai avea nicio intenţie de a o părăsi. A convocat imediat un conciliu, compus din subalterni care-i erau fideli, a ratificat oficial demiterea lui Ignatios şi l-a excomunicat. Aceeaşi soartă trebuiau s-o aibă toţi cei care îl urmaseră pe fostul patriarh, iar toate posturile de episcopi, devenite astfel vacante, au fost ocupate de susţinătorii lui Fotios; garda imperială i-a venit în ajutor pentru a înăbuşi câteva încercări de opoziţie prin maltratări şi alte acte de violenţă.

Evident, Ignatios a apelat la papă; Fotios n-a stat nici el degeaba şi a trimis o delegaţie de episcopi la Roma cu numeroase daruri, declarând că

Ignatios renunţase pe neaşteptate la funcţie şi că el trebuise să accepte numirea în locul lui în urma presiunilor împăratului şi ale comunităţii ecleziastice din Bizanţ. O serie întreagă de declaraţii false, prezentate abil de trimişii imperiali.

Nicolae I a vrut să se lămurească şi l-a trimis la Bizanţ, pentru a desfăşura o anchetă, pe episcopul din Anagni, Zaharia, şi pe cel din Porto, Rodoald, care fusese deja corupt la Metz de către Lothar al II-lea; aici n-a stat mult pe gânduri pentru a se lăsa din nou corupt şi l-a implicat în *afacere* şi pe colegul său. S-a ajuns la falsificarea scrisorii papei pe care ei trebuiau s-o aducă, şi o adunare de episcopi din 861, desfăşurată sub autoritatea trimişilor imperiali, a confirmat demiterea lui Ignatios şi a aprobat alegerea lui Fotios. Simţindu-se puternic în urma hotărârilor sinodale, Fotios a început să-i persecute pe călugării fideli lui Ignatios şi a luat contactul cu episcopii occidentali admonestaţi de Nicolae I pentru abateri disciplinare, pe care papa îi dădea mereu ca exemplu negativ într-o serie de decrete. Fotios urzea o conspiraţie împotriva papalităţii şi papa a reacţionat în felul său.

El i-a excomunicat pe cei doi soli trădători şi apoi, într-un conciliu reunit la Roma în 863, l-a condamnat pe Fotios, obligându-l să predea simbolurile patriarhale. A fost un du-te-vino de delegaţii între Bizanţ şi Roma; în aparenţă, Fotios se arăta dispus să respecte tot ce decidea papa, dar pe ascuns acţiona altfel, până când a dat cărţile pe faţă şi a convocat un conciliu la Constantinopol, în vara lui 867, sub autoritatea împăratului Mihail. Martori falşi şi acuzatori plătiţi au defilat prin faţa adunării care ar fi putut arăta a orice, ’ dar nu a conciliu ecleziastic; şi Fotios, în încheierea lucrărilor, l-a declarat demis pe Nicolae I din funcţia de episcop al Romei şi l-a excomunicat.

Este inutil să spunem că sentinţa nu a fost dusă la îndeplinire, în special pentru că împăratul Mihail a fost asasinat şi noul împărat, Vasile I a considerat mai potrivit pentru binele păcii să-i destituie pe Fotios şi să-l reabiliteze pe patriarhul Ignatios. Papa aflase de sentinţa pseudoconciliului şi sesizase pericolul care pândea lumea creştină, ameninţat chiar şi la baza tronului lui Petru; s-a preocupat, deşi bătrân şi bolnav, de organizarea unor concilii în cadmi diferitelor Biserici ale Occidentului şi din toate a reieşit un consens unanim pentru unitatea Bisericii sub conducerea Romei. Susţinători ai acestei carismatice afirmaţii a întâietăţii au fost cei mai mari teologi ai

epocii ca Ratramnus din Corbie, Eneas din Paris şi Scotus Eriugena, care au opus înşelătoriei şi foiţei, armele de care se servise Fotios pentru a distruge unitatea lumii creştine, apărarea unanimă a credinţei şi a forţei apostolice, pe care totuşi Nicolae I le-a putut aprecia doar parţial, după cum nu a putut lua cunoştinţă nici de schimbările survenite la Constantinopol o dată cu venirea la putere a noului împărat.

Într-adevăr, el a murit la 13 noiembrie 867, poate tocmai din pricina acestor evenimente, nu prea convins la sfârşit că a realizat pe deplin ceea ce plănuise; este o realitate faptul că, prin moartea sa, dispărea un papă care "poruncea regilor şi tiranilor şi îi supunea prin personalitatea sa impunătoare, ca şi cum ar fi fost Stăpânul lumii", după cum îl caracterizează Reginon din Prüm. Misiunea evanghelică a lui Petru se politizase şi acest testament lăsat de papă va avea urmaşi. Nicolae I putea să se odihnească pe vecie, liniştit din acest punct de vedere, în bazilica Sf. Petru, unde a fost înmormântat.

106. Adrian al II-lea (867-872)

Tot într-un climat plin de ciocniri între cele două tabere adverse existente la Roma, una imperială şi alta autonomă, care se putea defiiri ca "nicolaită" pentru că susţinea ideile lui Nicolae I, clerul şi populaţia Romei au căzut relativ repede de acord cu preotul-cardinal de la S. Marco, romanul Adrian, fost candidat la funcţia pontificală în precedentele alegeri. Destul de vârstnic, timid, a fost preferat în unanimitate pentru spiritul de deosebită caritate care îl caracteriza, dar se înţelege nu avea temperamentul predecesorului său. Este adevărat că această alegere a fost contestată de reprezentanţii imperiali prezenţi la Roma, care au protestat pentru că nu fuseseră invitaţi la ceremonia de votare; clerul şi populaţia s-au manifestat în deplin acord cu această ocazie, explicând că împăratul avea doar dreptul de a-şi da consimţământul, dar aceasta nu aducea după sine şi obligaţia ca alegerile să aibă loc sub supravegherea trimişilor săi. Nu mai are importanţă; Ludovic al II-lea, care se afla atunci în sudul Italiei pentru a lupta împotriva sarazinilor, a făcut cunoscută confirmarea sa, astfel încât, la 14 decembrie 867, Adrian al II-lea a fost consacrat.

Marele său spirit de caritate s-a manifestat foarte curând prin acordarea

unei amnistii clericilor pedepsiţi pentru diverse abateri; au fost astfel reprimiţi în comunitate şi unii prelaţi corupţi ca Zaharia, episcop de Anagni, şi Teutgard din Trier, excomunicaţi în trecut de Nicolae î. Această blândeţe şi indulgenţă a permis, chiar în primele zile ale pontificatului său, apariţia unui act de violenţă săvârşit în Roma de ducele de Spoleto, Lambert; când acesta a intrat cu armata sa în oraş, l-a jefuit cu sălbăticie, confiscând bunuri ale nobililor şi permiţând chiar oamenilor săi să violeze şi să răpească fete din rândul nobilimii romane. Papa, de obicei neajutorat, a trimis scrisori de protest împăratului, a ameninţat cu excomunicări în stânga şi în dreapta, dar în fapt lui Lambert totul i-a mers bine în continuare pentru că, după ce a terminat cu jaful, a plecat nepedepsit din Roma. În acel moment, Ludovic al II-teà nu avea nici mai mică intenţie să lase teritoriile din sud pradă incursiunilor

de jaf ale sarazinilor, aşa că a amânat orice reglare de conturi; într-adevăr, abia în 871, dar pentru alte motive, Lambert a fost demis.

Realitatea este că Adrian al II-lea era un caracter slab, nefiind în stare să apere nu numai Roma, dar nici pe el însuşi şi propria sa "familie"; într-adevăr, Adrian, înainte de a fi fost admis în ordinele ecleziastice, se căsătorise cu o anume Stefania şi avusese o fiică. După ce a devenit papă, a logodit-o cu un nobil roman, dar Eleuterius, fiul episcopului din Orte, Arsenius, îndrăgostindu-se de ea, a răpit-o pe fată şi pe mama ei, sechestrându-le în palatul său. Papa i-a scris împăratului, rugându-l să-şi trimită slujbaşii să-l ajute în această situaţie, în calitatea de om oarecare; era doar un tată care cerea ajutor! Slujbaşii imperiali au ajuns la Roma şi s-au îndreptat spre palatul lui Eleuterius; când i-a văzut, tânărul şi-a pierdut capul şi, cuprins de o furie nebunească, a ucis-o pe fiica papei şi pe mama ei. Oamenii împăratului au forţat uşile palatului când tragedia se încheiase; Eleuterius a fost prins şi decapitat. Un fapt divers obişnuit, cu motivaţie pasională, încheiat tragic în acea iarnă romană a anului 868 sau o răpire pe fundalul unui conspiraţii politice pentru un nou atac la tronul pontifical, condus de episcopul Arsenius din Orte? Arsenius era acelaşi personaj care încercase să-l impună pe nepotul

său Anastasius în locul lui Benedict al III-lea, susţinându-l ca antipapă. Probabil că încă murea de pofta de a-şi vedea nepotul papă şi, de această dată, acţionase pentru a-i forţa mâna noului ales, răpindu-i fiica, şi implicându-l pe fiul său, Eleuterius, în vârtejul unei drame pasionale care s-ar părea că a fost în realitate doar o diversiune pentru a masca intrigi mult mai complexe.

Într-adevăr, cum s-ar putea explica plecarea sa intempestivă din Roma pentru a-i opri sau, măcar, pentru a-i corupe pe trimişii imperiali, tentativă eşuată prin moartea sa? Anastasius însuşi a fost excomunicat, fiind acuzai de complicitate la crima lui Eleuterius, desigur nu pe motive amoroase; un sinod convocat de Adrian al II-lea la 12 octombrie 868 îl condamna la un fel de domiciliu forţat în bazilica S. Prassede. În final, înţeleptul bibliotecar a făcut un jurământ de supunere, reuşind astfel treptat să redobândească încrederea papei.

O demonstraţie clară a slabei personalităţi a lui Adrian al II-lea apare şi în cazul problemelor conjugale pe care le avea Lothar al II-lea, probleme tratate de Nicolae I cu severitate în numele sfinţeniei căsătoriei, obligându-l pe suveran să respecte această legătură sacră şi excomunicând-o pe Gualdrada. Aceasta a fost absolvită de excomunicare, dar cu condiţia să nu mai aibă niciun fel de relaţie cu Lothar; este însă clar că a fost vorba de o cedare a papei, care a fost de acord şi cu cererea lui Ludovic al II-lea de a se întâlni cu Lothar; ei s-au aflat faţă în faţă la Montecassino în iulie 868. Suveranul ajurat şi a jurat strâmb, la fel ca în multe alte ocazii, că nu a mai avut niciO legătură cu Gualdrada, respectându-şi obligaţiile faţă de soţia sa Teutherga, cu toate că suverana însăşi S declarase papei că ar fi fost mult mai bine să desfacă acea căsătorie şi s-o elibereze astfel de viaţa nefericită pe care era obligată s-o ducă. La Montecassino, papa însuşi l-a împărtăşit pe Lothar şi s-a arătat încrezător, amânând o hotărâre definitivă în problemele conjugale la un sinod care urma să se desfăşoare la Roma. Dar, la o lună după această întâlnire, Lothar murea pe neaşteptate la Piacenza şi cele două femei din viaţa lui se retrăgeau amândouă la mănăstire.

Lothar nu a avut copii, aşa că Ludovic al II-lea devenea moştenitor de drept, dar Carol cel Pleşuv, îndată ce a auzit de moartea sa, a pus stăpânire pe Lotharingia şi, la 9 septembrie 869 s-a încoronat rege şi a fost uns religios la

Metz de către episcopul de Reims, Hinkmar, lăsându-i fratelui său, Ludovic Germanicul, teritoriul de dincolo de Meuse şi de Rin până la Utrecht Papa a încercat în toate felurile să evite această uzurpare a drepturilor împăratului care, ocupat în sudul Italiei, îi ceruse să-i apere drepturile legitime în faţa episcopului de Reims. N-a obţinut nimic; Hinkmar a ajuns chiar, într-o scrisoare trimisă papei, să justifice comportarea politică a lui Carol cel Pleşuv, respingând ceea ce el numcă "ingerinţele" papei; acesta trebuia să ocupe exclusiv de treburile Bisericii (ară a se amesteca în problemele de stat.

Destul de jalnică poziţia pe care se situa papa în faţa unui, să zicem "subaltern", care îndrăznise să-i amintească lui Adrian al II-lea care era adevăratul rol al unui papă; cu siguranţă, nu ar fi răspuns la fel unuia ca Nicolae I, dar este clar că episcopul de Reims se simţea stăpân în casa sa; practic, el susţinea conduita politică independentă a suveranului franc pentru a asigura şi autonomia Bisericii france. Emitea către papă maxime franciscane, dar îşi vedea de propriile interese. Aşa încât, Carol nu a renunţat la teritoriile france pe care pusese mâna.

Ludovic a avut propriile lui necazuri, în special în sudul Italiei. Pe când armata sa acţiona în mai multe direcţii pentru a supune câteva oraşe rebele, el se retrăgea în 871 cu soţia, curtenii şi o mică parte dintre soldaţi în Benevent ca să se bucure de prada luată în luptele cu sarazinii. Samavolniciile comise faţă de populaţie erau numeroase şi, din această cauză, ducele de Benevent, Adelchi, a reuşit să declanşeze o răscoală care a dus la arestarea împăratului şi a celor care îi erau credincioşi, confiscând şi aurul sarazinilor. Eliberarea nu s-a produs decât după ce împăratul ajurat solemn că nu-l va mai deranja niciodată pe duce.

Astfel, Ludovic al II-lea, cu coada între picioare, a trebuit să plece din Benevent, făcând o figură jalnică; după ce şi-a adunat armata, s-a refăcut la Spoleto, unde şi-a reglat conturile cu ducele Lambert, şi s-a întors apoi la Ravenna.

În anul următor era la Roma şi, în ziua de Rusalii a anului 872, un papă mediocru, Adrian al II-lea, şi un împărat batjocorit, Ludovic al 11-lea, repetau fastul de faţadă al unei ceremonii de un vechi şi deosebit prestigiu, ca aceea a încoronării, chiar dacă era a doua oară pentru Ludovic, dar, probabil, acum se lega de noile teritorii pe care i le acordase Carol cel Pleşuv din moştenirea

lăsată de Lothar.

Un aspect pozitiv al pontificatului lui Adrian al Mea a fost, la început, raportul cu Orientul, unde venirea pe tron a noului împărat, Vasile I, şi reintegrarea în funcţie a patriarhului Ignatios în locul lui Fotios, care fusese excomunicat în ultimele luni de viaţă ale lui Nicolae I. Au dus la marele conciliu de la Constantinopol care s-a desfăşurat din 15 octombrie 869 până la 28 februarie 871 (al optulea conciliu ecumenic) cu scopul de a elimina neregulile existente în Biserica greacă şi de a limpezi definitiv raporturile cu Roma.

Cei trei reprezentanţi pontificali şi-au dat toată silinţa pentru a ieşi învingători într-o dispută care mai persista încă între episcopii apropiaţi lui Fotios sau intimidaţi de vechea lui putere; ei au reuşit ca deciziile luate la Roma împotriva lui Fotios să fie confirmate în unanimitate. La 8 februarie 871, în prezenţa împăratului Vasile I, a solilor regelui bulgarilor şi a ambasadorilor lui Ludovic al II-lea, Fotios şi doctrina sa au fost condamnaţi; au fost demişi chiar şi episcopii consacraţi de el. Dintr-o dată, se părea că unitatea Bisericii fusese restabilită; a fost însă doar o iluzie sau, mai bine spus, doar începutul unei rupturi treptate şi ireversibile.

La trei zile după încheierea conciliului, au apămt primele semne; Vasile I, Ignatios, delegaţii patriarhilor răsăriteni şi reprezentanţii pontificali s-au reunit pentru a audia o delegaţie bulgară care cerea ca apartenenţa Bisericii bulgare la Roma sau la Constantinopol să fie decisă de patriarhii orientali şi nu de către papă. În ciuda obiecţiilor de tot felul prezentate de trimişii pontificali, conferinţa patriarhilor a stabilit că provincia în care locuiau bulgarii aparţinea de Constantinopol: Roma nu numai că pierdea o creaţie a sa, dar suferise şi o ofensă din partea patriarhului din Constantinopol, care nu reacţionase în niciun fel la cererea bulgarilor.

În felul acesta, Ignatios a consacrat un arhiepiscop pentru bulgari, care, încă din 871, a plecat acolo urmat de un mare număr de preoţi greci. Lucrurile nu s-au oprit însă aici: misionarii latini au fost izgoniţi; reprezentanţii papali au reuşit cu mare greutate să recupereze documentele de supunere către papă, semnate la vremea lor de către greci, acestea constituind o mărturie a trădării faţă de Roma.

Vasile I şi Ignatios au încercat să mascheze cumva jignirea, trimiţându-i

papei daruri şi scrisori pline de fraternitate creştină. Adrian al II-lea a mulţumit printr-o scrisoare, dar a deplâns conduita incorectă a lui Ignatios în problema bulgarilor, reafirmând drepturile Romei asupra provinciei respective şi amenințându-l pe patriarh cu excomunicarea.

Acest papă, autoritar doar cu vorjba, n-a putut face mai mult; l-a oprit moartea la 14 decembrie 872. A fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

107. Ioan al VffI-lea (872-882)

loan, fiul lui Gundus, probabil descendent dintr-o familie longobardă, născut la Roma pe la 820, arhidiacon al Bisericii romane de mai bine de douăzeci de ani, a fost consacrat papă la 14 decembrie 872 şi a fost al optulea cu acest nume. Energic, cu multe talente, a fost un adevărat papă-soldat, încercând să readucă papalităţii prestigiul dobândit în timpul lui Nicolae I.

În acele vremuri tulburi, zguduite de raidurile continue ale sarazinilor, după moartea lui Ludovic al II-lea, din dinastia carolingienilor lipsea suveranul în stare să apere Italia şi Statul pontifical. Situaţia se agrava pentru că Roma a fost sfâşiată de o serie de tulburări interne care au făcut ca poziţia papei să fie dificilă; într-o asemenea împrejurare nobilimea romană a fost împărţită în două tabere, una filogermană şi cealaltă filofrancă, purtând între ele o luptă deschisă pentru acapararea celor mai importante funcţii din staL

Când Ludovic al II-lea a murit fără să fi avut moştenitori bărbăteşti, fraţii săi Carol cel Pleşuv şi Ludovic Germanicul aspirau amândoi la coroana imperială şi la stăpânirea Italiei. În realitate, Ludovic al II-lea îl desemnase ca moştenitor pe Carloman, fiul cel mare al lui Ludovic Germanicul, şi împărăteasa văduvă, Engelberga, în cadrul unei adunări convocate la Pavia în septembrie 875, a susţinut cauza nepotului. Dar dorinţa ei şi a defunctului său soţ s-a lovit de cea a lui Ioan al VIII-lea, adversar declarat al dinastiei germane a carolingienilor, care s-a grăbit să-l cheme la Roma pe Carol cel Pleşuv cu o suită impunătoare, pentru a-l încorona ca împărat. Suveranul a

acceptat fără ezitare invitaţia şi încoronarea a avut loc cu obişnuitul fast în ziua de Crăciun a anului 875, în bazilica Sf. Petru.

"Pentru a cumpăra acest consimţământ al romanilor şi al papei, Carol plătise atâţia bani încât adversarii lui din Germania îl comparau cu lugurtha", subliniază Gregorovius; "a trebuit să cerşească, la fel ca un candidat oarecare, votul patricienilor romani, aşa încât papa a putut ajunge să spună într-un discurs oficial – un fapt care nu se mai întâmplase niciodată până atunci – că împăratul roman era o creaţie a sa". După încoronarea ca împărat, Carol cel Pleşuv a făcut în aşa fel încât să fie încoronat şi ca rege al Italiei, la Pavia, de către "Cei Mari" ai regatului, dar, în majoritatea lor, aceştia nu au participat la ceremonie. Toate acestea sunt suficiente, în orice caz, pentru a explica modul în care autoritatea pontificală mai reuşea încă să se extindă la niveluri înalte, cel puţin în partea de nord a Italiei.

Mai rămâne de spus că, pentru Ioan al VlII-lea, Carol cel Pleşuv a însemnat o mare deziluzie. El nu s-a arătat a fi acel braţ drept în care papa îşi punea atâtea speranţe în lupta împotriva raidurilor sarazine; ambiţioasele planuri pontificale au rămas de batjocură din cauza incapacităţii bărbatului pe care papa se bazase atât de mult. Repetatele sale cereri pentru ajutor urgent contra sarazinilor şi a partidei filogermanice din Roma au fost zadarnice. Chiar şi acordurile de la Ponthion, care duceau la o revocare a constituţiei lui Lothar din 824, au ajuns să nu mai însemne nimic. Ioan al VlII-lea trebuia să acţioneze singur.

Tabăra filogeimană din Roma avea reprezentanţi de rang înalt în rândurile ei: printre alţii, prelatul Gregorius şi ginerele său, Giorgius, care pentru a se căsători cu fiica socrului său, Constantina, o ucisese pe prima soţie, nepoata lui Benedict al III-lea, dar fusese achitat de judecători binevoitori şi compri. Mai era şi înaltul funcţionar, *secundicerius*, Ştefan, şi *magister militam* Sergiu, care îşi repudiase soţia şi trăia împreună cu amanta sa, Walwisindula. Şef ecleziastic al taberei filogermane era episcopul de Porto, Formosus. Ioan al Vm-lea a convocat un conciliu la Panteon în 19 aprilie 876, ameninţându-i cu excomunicarea pe episcopii şi pe orăşenii de vază din această tabără, în caz că nu se prezentau în faţa lui pentru a se dezvinovăţi: acuzaţia era de complot împotriva statului, cu sprijinul lui Lambert de Spoleto care îşi obţinuse din nou ducatul, şi de conduită imorală. Acuzaţii nu s-au

prezentat, ba chiar au fugit din Roma şi excomunicarea a fost pronunţată solemn într-o sentinţă dată în bazilica Sf. Petru la 30 iunie.

În ce priveşte pericolul sarazin, Ioan al VlII-lea a vint să-l imite pe Leon al IV-lea şi a înconjurat cu ziduri masive bazilica S. Paolo şi zona din jur, în partea dinspre Ostia; fortăreaţa a fost denumită Giovannipoli, dar toată construcţia s-a distrus, neştiindu-se când şi în ce împrejurări s-a putut întâmpla aceasta.

În plus, papa s-a străduit să formeze o ligă între diferiţii suverani ai Italiei de sud şi în special între cetăţile marinare Amalfi, Salerno şi Napoli, încercând să le scoată din alianţa tor cu sarazinii, dar rezultatele au fost minime. A reuşit să-i convingă doar pe Guaifiero din Salerno şi Pulcario din Amalfi, dar cu compensaţii băneşti considerabile. Sergiu, ducele din Napoli, nici n-a vrut să audă de aşa ceva, pentru că din acea alianţă avea avantaje importante; atunci, Ioan al VIII-lea l-a excomunicat şi l-a trimis împotriva lui pe Guaifiero din Salerno şi, după cum semnalează Gregorovius, "fără să stea prea mult pe gânduri, a pus să se taie capul a douăzeci de deţinuţi napolitani”.

Energia plină de iniţiativă a papei a ieşit în evidenţă şi prin constituirea unei mici flote, acăieicomandăaluat-oelânsuşi; anticipând personalitatea lui Iuliu al II-lea, acest papă-soldat a condus personal operaţiunile navale din apropierea capului Circeo. Era în 877. A reuşit să captureze optsprezece vase sarazine şi să elibereze 600 de sclavi creştini; mahomedanii ucişi au fost numeroşi., Aceasta era prima dată când un pontif conducea o bătălie ca amiral”, notează Gregorovius.

După aceasta, Ioan şi-a adus la îndeplinire răzbunarea împotriva ducelui de Napoli. I-a ordonat episcopului oraşului, Atanasius, să-l aresteze, şi acesta, deşi era vorba despre propriul frate, nu a ezitat să-i scoată ochii cu mâinile lui pentru a-i face un serviciu suveranului pontif, care l-a lăsat mai târziu să moară în închisoare., Acel fratricid comis de un episcop a fost salutat de el, papa, ca o întâmplare fericită”, aminteşte Gregorovius; "asasinului i-a fost plătit preţul pentru crima sa după cum fusese înţelegerea şi i-a fost trimisă o scrisoare de mulţumire. Prin acest gest, cerinţele dominaţiei terestre îl îndepărtau pe papă de sfera virtuţilor apostolice reprezentate prin instituţia preoţiei, iar aceasta, din raţiuni morale, nu se putea împăca în niciun fel cu o asemenea dominaţie”. Şi nu se poale spune că istoricul n-avea dreptate.

De altfel, tot acest sânge vărsat nu a servit la nimic; este adevărat că flota bizantină, cam în acelaşi timp, a reuşit să administreze o înfrângere teribilă celei sarazine în golful Napoli, dar a fost un episod izolat. Liga nu s-a format practic niciodată; amalfitanii şi-au bătut joc de papă şi, după ce au încasat compensaţia convenită, şi-au reluat relaţiile comerciale cu sarazinii. La fel s-a comportat episcopul Atanasius, devenit duce în locul fratelui său; nu a ezitat să încheie cu necredincioşii tratate comerciale care i-au garantat securitatea împotriva atacurilor flotei bizantine. Ioan al VIII-lea a fost astfel nevoit să cadă la pace cu sarazinii şi a obţinut o anumită perioadă de pace pentru teritoriul său, doar prin plata unui important tribut anual. "Plata tributului era o chestiune destul de delicată", observă Seppelt, şi echivala cu o umilire profundă a papei care putea totuşi să declare, pe bună dreptate, că fusese obligat să facă un asemenea pas, din moment ce un» principi creştini se alăturaseră inamicilor lui Cristos".

Între timp, în octombrie 877, Carol cel Pleşuv murea; imediat, Carloman punea stăpânire pe Italia fără a întâlni vreun obstacol şi-i cerea papei coroana imperială. Ioan al VUI-lea încerca să câştige timp; se temea, desigur, de o revenire în forţă a taberei filogermane din Roma. Dar Carloman, lovit de apoplexie, fusese nevoit să se întoarcă în Bavaria cu o armată decimată de epidemii. În aceste momente, papa era cu adevărat singur şi, deşi aranjase lucrurile cu sarazinii, se găsea la cheremul primului suveran italian care ar fi avut poftă să profite de situaţie. Şi aşa s-a întâmplat.

Ducele Lambert de Spoleto şi cumnatul său, ducele Adalbert de Tuscia, ocupau Roma, declarând că acţionau în numele lui Carloman pentru a proteja Biserica; practic, papa a fost ţinut prizonier, dar cei doi n-au reuşit să obţină de la Ioan promisiunea unei viitoare alegeri a lui Carloman, chiar dacă au supus oraşul la tot felul de violenţe. Lambert şi Adalbert s-au întors după o lună în ducatele lor fără a obţine altceva decât o înverşunare a papei împotriva lor, ceea ce a dus la excomunicarea solemnă a celor doi printr-un conciliu ţinut la Sf. Petru.

În orice caz, situaţia papei nu era liniştită; el a părăsit Roma şi s-a refugiat în Franţa, unde în august 878 a convocat un conciliu la Troyes, reînnoind excomunicarea lui Ludovic cel Gângav, fiu şi urmaş al lui Carol cel Pleşuv. Dar Ioan al VIII-lea îşi punea din nou speranţe într-un rege

bolnăvicios care, desigur, nu era în stare să-l ajute pentru apărarea Bisericii şi a Romei. Astfel încât, după un an s-a întors în Italia, schimbându-şi din nou candidatul pe care să-l susţină; de această dată, preferinţele sale s-au oprit asupra lui Boson, conte de Provence, numit deja de Carol cel Pleşuv guvernator al regatului Italiei, şi ajunsese să-l accepte drept pretendent la coroana imperială, doar ca să nu-l aleagă pe Carloman. Dar şi el l-a deziluzionat; la moartea lui Ludovic cel Gângav, în aprilie 879, fiii săi fiind minori, Boson era încoronat ca rege la Lyon de către episcopii din Provence şi Burgundia. Papa era dezorientat, căutând zadarnic un protector; Carloman, bolnav, nu mai era capabil să guverneze. Imperiul nu avea conducător, iar titlul de împărat era acum doar simbolic şi nu mai oferea nicio garanţie pentru papă. Ultimul reprezentant al dinastiei carolingiene care s-a împăunat cu acest titlu a fost Carol cel Gros şi el a fost cea mai mare nădejde a lui Ioan al VlII-lea; l-a încoronat la Roma în 881. Se aştepta să organizeze măcar o expediţie împotriva sarazinilor, ca să-l scutească de ruşinea tributului, dar Carol s-a întors în nord cu coroană cu tot, lăsându-l în voia sorţii pe papă.

Ioan al VlII-lea şi-a pus atunci speranţele într-un suveran italian şi a început să şi-l apropie pe Lambert de Spoleto, ridicându-i excomunicarea; dar ducele a murit între timp. Urmaşul său, Guido, a risipit toate speranţele lui Ioan ; n-a făcut altceva decât să pună stăpânire pe bunurile Bisericii şi să-i întemniţeze pe supuşii care nu erau de acord cu tabăra filogermană, aceasta devenind între timp foarte puternică.

Papa, preocupat în principal de lucrurile terestre, ajunsese să trateze cu mai puţin interes problemele religioase şi nu a avut scrupule să-l recunoască, într-un conciliu ţinut la Roma, ca patriarh al Constantinopolului pe acelaşi Fotios care fusese excomunicat de predecesorii săi, arătând un respect minim pentru ortodoxia credinţei. Este adevărat că spera într-o recuperare a jurisdicţiei ecleziastice asupra bulgarilor; într-o scrisoare trimisă împăratului Vasile şi lui Fotios le propunea acest târg, solicitându-i totuşi lui Fotios să ceară iertare în faţa unui conciliu. Numai că Fotios a tradus de capul său în greceşte documentele şi scrisoarea pontificală, schimbându-le conţinutul, astfel încât ele au devenit o glorificare a sa personală, omiţând chestiunea bulgarilor. Trimişii pontificali au făcut trei drumuri la Constantinopol pentru a limpezi condiţiile înţelegerii propuse; şeful delegaţiei, episcopul Marinus, a

dat în vileag până la urmă întreaga înşelătorie şi Vasile l-a ţinut prizonier timp de treizeci de zile la Constantinopol, trimiţându-i la Roma pe ceilalţi soli care fuseseră mai maleabili. Marinus, eliberat în primele zile ale anului 881, s-a întors la Roma şi i-a relatat totul lui Ioan al VlII-lea, care l-a excomunicat din nou pe Fotios şi pe trimişii săi.

Deziluzionat, părăsit, Ioan al VlII-lea a murit la 16 decembrie 882 şi a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru. Un cronicar povesteşte că o indă a sa i-ar fi dat să bea otravă şi, pentru că aceasta întârzia să-şi facă efectul, i-ar fi zdrobit capul cu un ciocan. Un sfârşit oribil, dar care face parte, poate, din comportamentul său., Ambiguu şi fără scrupule, maestru în sofisme şi în viclenie”, după cum l-a definit Gregorovius, în niciun caz însă un "geniu diplomatic”, incapabil, în realitate, să,» reuşească datorită celor mai abile intrigi, printre miile de forţe adverse”, a căror victimă, de fapt, a fost. Este un fapt real că, după cum observă acelaşi Gregorovius, acest "papă violent şi răzbunător, cum n-au fost mulţi, s-a lăsat târât întotdeauna de patimile sale oarbe spre acţiuni negândite şi pripite; de aceea, tot ce a întreprins a eşuat”. Aş spune chiar că a încercat imposibilul şi n-a reuşit "să stăpânească haotica situaţie italiană”, aşa cum făcuse Nicolae I, inimitabilul său model.

108. Marinus I (882-884)

Marinus I, originar din Gallese, a fost ales papă la 16 decembrie 882. Aflat în slujba Bisericii încă de la vârsta de doisprezece ani, fusese consacrat subdiacon de către Leon al IV-lea, şi diacon de Nicolae I; prezidase cel de-al optulea conciliu ecumenic în care fusese condamnat Fotios şi a rămas pentru totdeauna un adversar înverşunat al acestuia. Devenit arhidiacon, fusese consacrat episcop de Cere, în Etruria, de către Ioan al VIII-lea şi îndeplinea funcţia de trezorier al Bisericii romane. Fusese şeful delegaţiei care, la Constantinopol, se împotrivise reintegrării în funcţia de patriarh a lui Fotios şi, din această cauză, fusese aruncat, din ordinul împăratului Vasile, în închisoare. Dar raportul prezentat după aceea lui Ioan al VlII-lea dusese la reînnoirea excomunicării pentru nedemnul patriarh.

Alegerea sa ca papă, în împrejurări pe care nu le cunoaştem cu precizie, constituia primul caz de transferare a unui episcop în scaunul de la Roma, dar

aceasta nu a provocat, se pare, neînţelegeri în rândul clerului; singurul care n-a fost de acord a fost, desigur, Fotios, care s-a folosit de această abatere de la regulă pentru a-şi motiva refuzul de a-l recunoaşte ca papă. Era doar un pretext pentii! a se răzbuna cumva pe neîmblânzitul său adversar. Dinspre partea împăratului Carol cel Gros însă nu a fost nimic de obiectat; dar cei doi s-au întâlnit la mănăstirea din Nonantola, lângă Modena, şi au purtat acolo tratative destul de amicale, din moment ce Marinus provenea din tabăra filogermană.

Au fost graţiaţi episcopul Formosus şi toţi cei care participaseră la complotul împotriva lui Ioan al VlII-lea; Formosus a fost reintegrat în scaunul său episcopal de la Porto. În plus, a fost reconfirmată condamnarea lui Fotios. Pe de altă parte, împăratul l-a demis pe Guido de Spoleto sub acuzaţia de înaltă trădare în complicitate cu împăratul bizantin şi a ordonat contelui Berengarius să ocupe ducatul. Guido Marinus I

(Rev. Fabbrica di S. Pietro)

s-a refugiat în sud pentru a încheia o alianţă cu sarazinii în vederea unei viitoare revanşe.

După cum relatează *Annales Fuldenses*, la Roma au avut loc ciocniri între taberele adverse şi în timpul acestora a fost ucis supraveghetorul palatului pontifical, Gregorius, unul dintre capii taberei filogermane şi formosiene.

Nu ne-au rămas alte informaţii despre Marinus I, decât doar că în timpul scurtului său pontificat, sarazinii au incendiat mănăstirea de la Montecassino; ştim, de asemenea, că el a avut bune relaţii cu regele Angliei, Alfred cel Mare.

A murit la 15 mai 884 şi a fost înmormântat în porticul bazilicii Sf. Petru.

109. Sf. Adrian al III-lea (884-885)

Roman din zona Via Lata, Adrian al ID-lea a fost ales papă la 17 mai 884, probabil în timpul unor tulburări ivite între cele două tabere care stăpâneau Roma în acea vreme. Cea care a pierdut a fost tabăra filogermană, dacă dăm crezare cronicarului Benedetto din Soratte, conform căruia Adrian al III-lea însuşi a fost acela care l-a orbit pe Giorgius, ginere al acelui Gregorius asasinat sub Marinus I, iar soţia sa, Maria, fusese scoasă goală pe străzi şi bătută cu nuiele.

Cronicarul Martin Polono îi atribuie lui Adrian al III-lea două decrete care trebuie menţionate, chiar dacă este greu să credem în autenticitatea lor, pentru că ar constitui, într-un moment atât de critic pentru imperiu, o revenire la flacăra puterii temporale papale printr-o nouă punere în practică a "Decretelor pseudo-isidoriene”. Se pare că Adrian al III-lea ar fi stabilit ca instalarea suveranului pontif să se facă fără a mai fi necesară prezenţa trimişilor imperiali şi ar fi decis ca, la moartea lui Carol cel Gros, care nu avea urmaşi, coroana să revină unui principe italian.

Era un fapt real acela că situaţia critică a imperiului, având pe tron un neputincios cum era Carol cel Gros, a favorizat apariţia unor asemenea speranţe la ducii şi marchizii italieni, în special la Berengarius şi Guido, acesta din urmă fiind din nou iertat de împărat şi reinstalat în ducatul său la sfârşitul anului 884.

Când la sfârşitul acelui an a murit Carloman, regele Franţei, Carol cel Gros a decis să pună la punct situaţia internă a imperiului şi pentru aceasta a

convocat în anul următor o adunare la Worms, la care l-a invitat şi pe Adrian al III-lea. Acesta a pornit la drum după ce încredinţase conducerea oraşului episcopului Ioan din Pavia, care avea şi funcţia de reprezentant imperial; ajuns însă la San Cesario, lângă Modena, a murit în septembrie 885 şi a fost înmormântat în mănăstirea din Nonantola.

110. Ştefan al V-lea (885-891)

Roman de origine nobilă, fiu al unui anume Adrian de pe Via Lata, cartier din cele mai aristocratice din Roma, Ştefan al V-lea a fost ales şi consacrat în mare grabă, îndată ce s-a primit vestea morţii lui Adrian al III-lea în septembrie 885, fără a se mai aştepta aprobarea imperială.

Dat fiind că la Roma se afla totuşi episcopul Ioan din Pavia, în calitate de reprezentant imperial, această grabă a provocat nemulţumirea împăratului Carol cel Gros, care i-a trimis la Roma pe cancelarul său, Liutvard, împreună cu câţiva episcopi cu misiunea de a-l demite pe pontiful nou ales. Înainte de plecarea lor însă au sosit solii pontificali care i-au înmânat împăratului decretul de alegere, din care rezulta că Ştefan fiisese ales corect şi conform regulilor stabilite.

Ştefan al V-lea fusese totuşi ales prin votul a treizeci de preoţi cardinali şi diaconi, avându-l în îmnte pe Formosus şi, chiar dacă în oraş continua confruntarea dintre cele două tabere, este clar că în acest moment facţiunea filogermană părea să aibă câştig de cauză. Tot Formosus a fost acela care l-a consacrat pe noul papi

Se pare că Ştefan al V-lea, îndată ce a fost ales, a mers împreună cu suita sa de episcopi şi diaconi în camera Tezaurului din Lateran, ca să

respecte tradiţia de a face donaţii în bani clerului şi mănăstirilor, precum şi cantinelor pentru ca acestea să împartă pâine şi carne săracilor. Spre marea lui uimire, a văzut că hoţii furaseră tot; el însă a ţinut să respecte tradiţia şi a apelat la averea sa personală.

Ştefan al V-lea (Rev. Fabbrica di S. Pietro)

Nu este de mirare că se jefuise atâta, evident, în perioada în care tronul papal era vacant: asemenea jafuri erau la ordinea zilei în climatul de anarhie care domnea între o alegere şi alta şi, deseori, chiar atunci când exista un pontif. Luxul de la curtea pontificală şi episcopală în general, într-un contrast izbitor cu morala creştină, incita la furt populaţia înfometată, care, de fiecare dată când murea un papă, prăda într-un entuziasm nemărginit tot ceea ce trebuia de fapt să fie destinat pomenilor pentru săraci.

Tot în domeniul jafurilor, la începuturile pontificalului lui Ştefan al V-lea au apărut din nou sarazinii, ieşind din cuibul lor de pe râul Liri, mai precis în porţiunea acestuia numită Garigliano; papa a cerut zadarnic ajutorul împăraţilor din Occident şi din Orient. L-a ajutat Guido de Spoleto, probabil cu speranţa vagă a obţinerii coroanei imperiale; sarazinii au fost învinşi pe râul Liri şi această victorie a oferit o clipă de răgaz Romei. Între timp, evenimentele la nivel imperial se precipitau. În noiembrie 877, Carol cel Gros era detronat de populaţiile germanice prin adunarea de la Trier şi în locul său era ales fiul lui Carol, Arnulf; în ianuarie 888, Carol murea şi Italia se afla fără rege şi fără împărat. Ambiţioşii duci italieni se dezlănţuiau; în Germania, stingându-se dinastia carolingiană, apăreau de peste tot pretendenţi la diferite tronuri.

Eudes, conte de Paris, devenea rege al Franţei; lui Boson îi revenea Provence şi lui Rudolf, Burgundia; în Germania, Arnulf nu a avut contracandidaţi. În Italia, disputa a avut loc între Berengarius, marchiz de Friuli, nepot din partea mamei al lui Ludovic cel Pios, şi Guido, duce de Spoleto şi Camerino, a cărui forţă se datora susţinerii de către numeroşii săi vasali din Italia meridională. Berengarius se încoronase la începutul anului 888 la Pavia, ca rege al lombarzilor, profitând de o absenţă temporară a lui Guido, căruia arhiepiscopul Folque din Reims, ruda sa, îi fluturase pe dinaintea ochilor iluzia unei posibile coroane a Franţei. Întors în grabă în

Italia, l-a învins în două bătălii sângeroase pe rivalul său, şi în 889, la Pavia, s-a încoronat ca rege al Italiei.

Dar, ceea ce îl atrăgea mai mult pe Guido era coroana imperială; conceptul de imperiu era în acele vremuri superior oricărei forme de naţionalism. Gregorovius subliniază clar: "Existau diferite tabere, lombardă, din Spoleto, toscană caie, sub un anumit aspect, s-ar fi putut numi naţionale; nu era vorba însă o naţiune în sens politic şi social, deoarece lipseau nu numai toate elementele care o caracterizează: comunitatea de interese, de limbă, de literatură, dar şi, bineînţeles, unitatea

politică". Şi totuşi, Guido a reuşit să ajungă la coroana imperială, a obţinut-o în bazilica Sf. Petru în februarie 891, el care fusese un vasal al carolingienilor!

Este posibil ca Ştefan să se fi gândit că scopul predecesorilor fusese în sfârşit atins atunci când punea coroana imperială pe capul unui favorit al Bisericii? Realitatea este că "măreţia imperială... se redusese la o umbră", după cum observă Gregorovius, şi papa ca şi noul împărat parcă se jucau cu o coroană mai mare decât ei, o coroană de mucava în jocul intrigilor politice ale ambiţioaselor familii nobile italiene.

Ştefan al V-lea a murit la 14 septembrie 891, în acelaşi an în care murea şi Fotios, demis de aproape cinci ani de către noul împărat al Orientului, Leon al VI-lea. A fost înmormântat în porticul bazilicii Sf. Petru.

111. Formosus (891-896)

Născut la Roma, pe la 816, Formosus a fost consacrat papă la 6 octombrie 891. Era un om legat de Biserica Romei printr-o lungă serie de evenimente, care îl văzuseră şef ecleziastic al taberei filogermane şi prieten cu ducii din Spoleto încă din perioada în care era excomunicat de către Ioan al VIII-lea, pierzând din cauza aceasta episcopatul de Porto; iertat de excomunicare de Marinus 1 şi repus în funcţia de episcop, trăise liniştit sub

cele două pontificate succesive, râvnind în adâncul sufletului la încoronarea tuturor ambiţiilor sale: tronul pontifical.

Este clar că Formosus a devenit papă datorită sprijinului dat de tabăra filogermană, prin cel mai important reprezentant al ei, Amulţ al Germaniei, şi de favoritul său Berengarius, recent învins de Guido în cursa pentru coroana Italiei şi pentru cea imperială. Locuitorii din ducatul Spoleto se ataşaseră de acea tabără şi se identificaseră cu ea într-o manieră oarecum naţionalistă; tabăra filofrancă nu mai avea acum niciun cuvânt de spus în evenimentele din statul pontifical şi din Italia în general. Şef ecleziastic al acestei grupări filofrance din Spoleto era diaconul Sergiu, contracandidat al lui Formosus la alegerile pontificale, devenind astfel un înverşunat adversar al său. Probabil că alegerea lui Formosus a fost de fapt rodul unui compromis între cele două tabere, dat fiind că papa, în primăvara anului 892, a reînnoit încoronarea imperială a lui Guido la Ravennna şi în acelaşi timp l-a încoronat împărat pe fiul său Lambert. Practic, unui papă filogerman îi corespundea o dinastie imperială autohtonă care până la urmă se consolida ereditar.

Formosus şi-a dat seama destul de repede că puterea de moment a locuitorilor ducatului Spoleto nu putea constitui o garanţie pentru ca Biserica Romei să-şi păstreze teritoriile şi privilegiile; puterea temporală era într-un serios pericol. Se ştia că Guido, încălcând deseori graniţele Statului Bisericii, făcea dese raiduri de jaf pe teritoriile care făceau parte din patrimoniul Sf. Petru, şi că la Roma conflictul dintre cele două partide putea duce la izbucnirea unor ciocniri sau răscoale neaşteptate.

Aşa încât, în 893, Formosus s-a hotărât să-i trimită lui Arnulf o delegaţie cu rugămintea de a veni în Italia şi a elibera Statul Bisericii de "tirania răilor creştini”, acuzaţie generică îndreptată către toţi suveranii italieni. Regele Germaniei a dat curs cererii şi în primăvara anului următor a trecut Alpii; acţiunea sa de intimidare a "răilor creştini” s-a limitat doar la nordul Italiei, unde Milano şi Pavia şi-au deschis larg porţile înaintea lui, iar marchizii Adalbert şi Bonifaciu din Toscana s-au declarat vasalii săi. El a considerat că era suficientă această expediţie pentru a restabili liniştea, fără violenţă şi fără a-i lovi direct pe Guido şi populaţia din Spoleto, principalii "tirani” împotriva cărora papa ceruse ajutor. Astfel că, de Paşti, s-a întors în Germania, lăsându-i lui Guido posibilitatea de a încheia alianţe cu suveranii pe care-i speriase, şi

de a pregăti, poate, noi planuri de cucerire împotriva Statului Bisericii. Moartea l-a lovit însă pe acesta la scurt timp după aceea, ca urmare a unei hemoragii survenite în apropiere de râul Taro; fiul său, Lambert, s-a prezentat atunci la Roma în faţa papei pentru a primi de la el confirmarea titlului imperial.

Formosus era cu mâinile legate; tabăra din Spoleto făcea presiuni în vederea unei confirmări solemne; cea filogermană nu avea forţa necesară să se opună. Papa a tras de timp, s-a prefăcut că se resemnează în faţa acestor împrejurări şi apoi s-a declarat dispus să-i reînnoiască lui Lambert ceea ce, de fapt, îi recunoscuse în *pectore* cu trei ani înainte, la Ravenna; între timp totuşi trimisese o nouă delegaţie la Amulţ, care, de această dată, a plecat din Bavaria cu o puternică armată hotărât să ajungă la Roma şi să-l elimine nu numai pe Lambert, dar eventual şi pe Berengarius, pentru ca apoi să-şi aproprieze titlurile de rege al Italiei şi de împărat.

Gruparea din Spoleto s-a simţit trădată; Formosus făcuse un gest care urma să determine o ură veşnică împotriva lui. De altfel, nu s-a aşteptat sosirea lui Amulţ fără a se organiza o puternică apărare: Lambert s-a baricadat la Spoleto, iar mama sa, energica Ageltrude, ridica la luptă tabăra de la Roma, care susţinea Spoleto. Diaconul Sergiu şi nobilii Constantin şi Ştefan l-au făcut prizonier pe papă şi au pus stăpânire pe Cetatea Leonină, hotărâţi să respingă atacul lui Amulţ şi sperând că forţa lor va fi şi mai mare dacă-l ţineau prizonier pe Formosus în Castelul Sant’Angelo.

Sufletul acestei îndrăzneţe isprăvi era chiar văduva lui Guido, Ageltrude, care ştiuse cum să creeze în sufletul taberei din Spoleto o angajare care nu se mai întâlnise până atunci împotriva "barbarului” cotropitor, oamenii acestuia, din Roma sau din Spoleto, erau animaţi de un spirit laic şi naţionalist Forţele duşmane erau însă superioare; pe scurt, au reuşit să intre în oraş prin poarta S. Pancrazio şi să-l elibereze pe papă, în timp ce Ageltrude reuşea să fugă spre Spoleto.

Amulţ şi-a făcut intrarea în oraş la câteva zile după ce rebelii se predaseră necondiţionat, iar papa fusese reinstalat cu toate prerogativele sale. Cleml şi nobilimea i-au ieşit în întâmpinare pe podul Milvio, primindu-l ca pe un eliberator, Formosus îl aştepta, coniform tradiţiei, pe treptele din faţa bazilicii Sf. Petru, l-a condus înăuntru şi, renegându-l pe Lambert, l-a

încoronat ca împărat. Toate acestea se petreceau în februarie 896.

Jurământul pe care întreg poporul roman trebuia să-l presteze în faţa noului împărat, inspirat sau nu de Formosus, era atât de plin de ură împotriva taberei din Spoleto, încât s-ar putea spune că era ca un epitaf al lui Formosus sau, în orice caz, a constituit mai târziu o bază pentru capetele de acuzare formulate împotriva lui. *Annales Fuldenses* îl reproduc astfel: "Jur, pe toate tainele lui Dumnezeu, să-mi închin sufletul, legile şi credinţa lui Formosus, stăpân mie şi papă, pentru toate zilele vieţii mele, să fiu credincios împăratului Arnulf, şi niciodată să nu mă însoţesc cu vreo altă persoană pentru a unelti împotriva lui; să nu ajut niciodată pe Lambert, fiul Ageltrudei sau pe mama sa în obţinerea de putere şi de glorie şi niciodată, prin uneltiri sau prin tratative, nu voi preda acest oraş lui Lambert, mamei sale sau slujitorilor lor”.

Nu au fost execuţii capitale; cei doi nobili, Constantin şi Ştefan, au fost exilaţi în Bavaria. Arnulf şi Formosus au dat dovadă de înţelepciune şi de mărinimie sau de siguranţă că erau stăpâni pe situaţie. Arnulf a mai rămas la Roma doar cincisprezece zile; l-a lăsat acolo ca guvernator pe vasalul său Farlodus, s-a îndreptat spre Spoleto ca să nimicească apărarea pregătită de Ageltrude şi Lambert, dar nu a mai reuşit să ajungă până acolo. A fost lovit pe drum de paralizie şi a trebuit să se întoarcă imobilizat în Bavaria.

Această întâmplare a dus la o răsturnare neaşteptată a situaţiei din Italia; Formosus era acum singur, fără protecţia împăratului său german. Tabăra toscană aliată cu cea din Spoleto a reînceput să se agite la Roma şi în oraş s-au declanşat multe dezordini şi răscoale. Papa Formosus a murit, probabil otrăvit, la 4 aprilie 896; a rămas înmormântat doar nouă luni în Vatican. De acolo a îost deshumat în vederea acelui faimos proces macabru, cunoscut sub numele de "conciliul cadavrului”.

112. Bonifaciu al VI-lea (896)

În climatul haotic instalat la Roma după moartea lui Formosus, tabăra toscană aliată cu cea din Spoleto a pus mâna pe putere şi pe tronul pontifical, începând astfel o perioadă mai întunecată decât altele din istoria papalităţii, în care pe tronul Sf. Petru s-au succedat mai mulţi papi, de cele mai multe ori

fără nicio urmă de religiozitate. "Statul ecleziastic”, aşa cum observă Gregorovius prin efecte stilistice adecvate, "a căzut pradă miilor de mâini hrăpăreţe şi până şi prestigiul spiritual al papilor n-a mai fost decât o formă goală lipsită de o putere efectivă. O ceaţă sinistră învăluia Roma de atunci, iluminată rareori de raze de lumină timide şi nesigure care, ici-colo mai apar din vechile cronici ca să vorbească despre această epocă obscură; un scenariu înspăimântător

din care se detaşau puternici ai zilei şi baroni, acum denumiţi consuli şi senatori, papi ticăloşi şi violenţi care sunt recrutaţi din rândurile acestora, femei strălucitoare prin frumuseţe, feroce şi desfrânate, şi odrasle imperiale care apar şi se luptă între ele pentru ca apoi să dispară în neant. Şi toate aceste fantome trec în mare viteză prin faţa ochilor, se fugăresc una pe alta, înghesuindu-se într-un vârtej agitat”.

La moartea lui Formosus a fost ales papă Bonifaciu al VI-lea, un roman, excomunicat de două ori de Ioan al VlII-lea, pe când era diacon şi preot; n-a păstorit decât cincisprezece zite, din 11 până în 26 aprilie 896, când a suferit un atac mortal de podagră. A fost înmormântat în bazilica Sf. Petru. Pontificatul său trebuie consemnat, practic, doar pentru că a fost al doilea dintre cele mai scurte din istoria papilor.

113. Ştefan al Vl-ka (896-897)

După moartea lui Bonifaciu al VI-lea, partida naţionalistă a celor din Spoleto nu a pierdut timpul şi a ales imediat un candidat al său, Ştefan, roman, fiu al prezbiterului Ioan ; a fost consacrat în aceeaşi lună aprilie a anului 8. Fost episcop de Anagni, fusese consacrat chiar de Formosus, căruia îi devenise apoi un înverşunat duşman.

Lăsându-se, evident, condus de şefii celor din Spoleto, probabil că nu se pricepea prea mult la politică pentru că, la început, l-a recunoscut pe Amulţ ca împărat; dar Ageltrude l-a făcut imediat să înţeleagă cum trebuia să se

comporte, astfel încât şi-a schimbat pe dată optica şi l-a recunoscut ca împărat pe Lambert, care-şi stabilise sediul la Pavia, şi s-a supus întru totul puterii nemăsurate a acelei femei care l-a făcut să comită una dintre faptele cele mai mârşave din istoria papalităţii.

Era în februarie 897; Lambert s-a întâlnit cu mama lui la Roma şi l-a obligat pe papă să pregătească un proces solemn pe seama lui Formosus. Acesta îndrăznise să renege casa de Spoleto, aducând prin trădare în Italia un rege barbar, aşa că trebuia judecat pentru a-şi primi pedeapsa cuvenită. Că era mort şi îngropat de nouă luni nu conta; Ageltrude şi fiul său nu puteau să se oprească în faţa unui mormânt astupat şi sfinţit. Clerul roman trebuia să-l judece pe infamul pontif care trădase cauza naţională! Fără discuţie, există ceva din "fascismul" orăşenesc în toate acestea şi ne oferă măsura josniciei la care s-a coborât un papă purtat de o ură anticreştină sută la sută şi de interesele pur pământeşti ale unei femei perverse.

Liutorand şi alţi cronicari evocă acest episod într-o formă mai muh sau mai puţin bogată în detalii; folosind diferite surse, Gregorovius este acela care reuşeşte să prezinte evenimentele sub aspectul lor cel mai realist şi dramatic şi, probabil, cel mai captivant din punct de vedere narativ.

"Cardinalii, episcopii şi mulţi alţi demnitari ecleziastici s-au adufiat în bazilica din Lateran", povesteşte istoricul german. "Cadavrul pontifului, scos din mormântul în care zăcea de multe luni, a fost îmbrăcat cu odăjdiile papale şi aşezat ca şi cum ar fi fost viu pe un tron din sala de conciliu. Avocatul papei Ştefan s-a ridicat în picioare şi, adresându-se înspăimântătoarei mumii, alături de care stătea tremurând un diacon cu rolul de apărător, i-a comunicat capetele de acuzare. Atunci papa în viaţă l-a întrebat pe mort cu o furie dementă: «Cum ai putut, ca prin ambiţia ta nebunească, să uzurpi tronul apostolic, tu care erai deja episcop de Porto? Avocatul lui Formosus a bâiguit ceva în apărarea acestuia, atât cât îi permitea groaza să spună; cadavrul a fost recunoscut ca vinovat şi condamnat. Sinodul a semnat acmi de demitere, l-a condamnat pe papă pentru vecie şi a decretat că toţi cei cărora el le acordase grade preoţeşti, trebuiau reconfirmaţi. Odăjdiile au fost smulse de pe mumie; cele trei degete de la mâna dreaptă, cu care latinii binecuvântează, i-au fost tăiate şi, cu urlete sălbatice, cadavrul a fost târât afară din sală, pe străzile Romei şi aruncat în cele din urmă în Tibru, în strigătele unei imense mulţimi".

Ceva care ţine de legendă există totuşi în această comedie macabră; Saba observă pe bună dreptate că Gregorovius vorbeşte despre *mumie* şi

explică: "Trebuie să ne gândim, într-adevăr, fără a presupune că ar fi vorba de un caz de adevărată mumificare, cum s-ar fi putut ca un cadavru de circa nouă luni să rămână intact în vederea răzbunării mşinoase a nemiloşilor săi judecători".

Pentru ca nimic să nu lipsească din groaza provocată de aceste evenimente funeste, vechea bazilică din Lateran s-a prăbuşit; o pedeapsă divină? E probabil că acest conciliu al cadavrului a avut loc printre minele bazilicii, deja prăbuşită datorită unui cutremur anterior; în acest caz, decorni de ruine ar fi făcut ca spectacolul să fie şi mai tenebros şi conform cu realitatea din jur.

În orice caz, acel conciliu, cu toate variantele pe care le poate avea în scrierile cronicarilor, reflectă starea de barbarie în care se afla Roma în secolul al X-lea. Legenda ne oferă informaţii în plus, acestea fiind alimentate şi de întâmplări miraculoase care ar fi avut loc în legătură cu cadavrul lui Formosus, toate contribuind la o reabilitare a papei după înjositorul proces.

Cadavrul său, purtat pe o distanţă de aproape douăzeci de mile de apele Tibmlui, se mai afla, după cât se pare, pe malul fluviului, încă întreg şi compact după trei zile; răposatul pontif, apărut în vis unui călugăr cumsecade, i-a arătat acestuia locul unde se afla şi l-a rugat să-l îngroape. Teodor al II-lea, papă în 897, i-a adunat, într-adevăr, mai târziu osemintele şi le-a îngropat cu o ceremonie pompoasă între mormintele apostolilor.

Este limpede că toate aceste legende de reabilitare au luat naştere pe baza unei neaşteptate revolte populare, care s-a dezlănţuit la puţine luni după acel eveniment macabru; o răspândire a indignării a favorizat reîntoarcerea fulgerătoare la putere a partidei filogermane care a învins rapid şi a îndemnat poporul să se răzbune. Consecinţele le-a suferit însuşi Ştefan al VI-lea; a ajuns în închisoare şi a fost strangulat în august 897. A fost totuşi îngropat şi el în bazilica Sf. Petru.

Mai târziu, Sergiu al IE-lea, prieten al său şi duşman înverşunat al lui Formosus, i-a ridicat un monument funerar cu o inscripţie care exprimă ura profundă împotriva lui Fonnosus şi povesteşte sfârşitul tragic al lui Ştefan al VI-lea.

114. Romanus (897)

Roman, succesor al lui Ştefan al VI-lea, a domnit doar patru luni, între august şi noiembrie 897.

Nu se ştie aproape nimic despre el; s-a născut în Gallese şi probabil a devenit papă cu sprijinul partidei filogermane. Pe linia ideologiei acestei tabere a condamnat faptele predecesorului său şi a reabilitat figura lui Formosus.

Sfârşitul său este învăluit în legendă: se spune că ar fi fost demis şi închis într-o mănăstire.

Romanus (după Platina)

115. Teodor al Mea (897)

Teodor al II-leat urmaşul lui Romanus, a domnit doar douăzeci de zile, în decembrie 897, astfel încât pontificatul său este al patrulea între cele mai scurte din istoria papilor.

Unii spun că se născuse la Roma, alţii că era originar din Grecia, urcat şi el pe tronul pontifical prin sprijinul partidei filogermane, care avea, desigur, un număr important de susţinători printre alegători, dar nu mai era în stare, după alegere, să-şi protejeze propriul pontif.

În decursul pontificatului său atât de scurt, a reuşit să convoace un conciliu care a revizuit procesul lui Formosus; documentele acestuia s-au aflat la baza conciliului mai complex pe care l-a ţinut succesorul sau, Ioan al IX-lea. Conform legendei, Teodor al II-lea a pus să fie îngropat cadavrul lui Formosus,

regăsit ca prin minune de un călugăr, în mormântul său din bazilica Sf. Petru.

Teodor al II-lea (după Platina)

116. Ioan al IX-lea (898-900)

Ioan al IX-lea, fiul lui Rampoald din Tivoli, unde s-a născut în jurul anului 840, na succedat lui Teodor al II-lea în ianuarie 898. Car-Nu se cunoaşte nimic despre moartea sa, dar a fost îngropat în bazilica Sf. Petru.

dinal-diacon, aparţinea ordinului benedictinilor şi era de origine germanică; a fost probabil unul dintre candidaţii partidei filogermane şi ca atare a convocat un conciliu la Roma, în primăvara anului 898, pentru reabilitarea definitivă a papei Formosus.

Mai întâi a fost anulat "concilini cadavrului” şi au fost date pradă flăcărilor toate documentele emise de acesta: episcopii de Albano, Porto, Velletri, Gallese, Orte şi Tuscania au cerut iertare, arătând că fuseseră obligaţi să facă act de prezenţă la acel conciliu, prin ameninţări îngrozitoare şi au fost deci iertaţi. Însă episcopul din Cere, Sergiu, preoţii Benedict şi Marinus, ca şi diaconii Leon, Pascal şi Ioan , organizatori ai josnicului spectacol, au fost excomunicaţi şi trimişi în exil. De asemenea, au fost repuşi în toate funcţiile lor episcopii, preoţii şi clericii consacraţi de Formosus.

A mai fost recunoscut şi faptul că ungerea ca împărat a lui Amulţ fusese smulsă prin viclenie lui Formosus şi a fost declarată nulă; în consecinţă, a fost recunoscută ca valabilă încoronarea precedentă a lui Lambert de la Ravenna. Evident, acest canon al conciliului i-a fost dictat lui Ioan al IX-lea de o manevră diplomatică abilă. Pentru că fusese sprijinit în alegerea sa ca pontif de partida filogermană, el a considerat înainte de toate că Amulţ, încă bolnav,

nu putea constitui o garanţie în apărarea Statului Bisericii şi, la limită, niciun pericol, şi i se putea contesta autenticitatea titlului imperial. Mai oportună era o reapropiere de Casa de Spoleto, luând în considerare faptul că, incontestabil, Lambert domina în Italia, fără a avea motive să se teamă de rivalul său Berengarius.

Aşa încât Lambert şi Ioan al IX-lea s-au întâlnit la Ravenna, unde papa a prezidat un alt conciliu de 74 de episcopi în vara aceluiaşi an; el a abordat spinoasa problemă a alegerii papale, care, în ultimul timp, dăduse naştere unor violente ciocniri între facţiunile opuse. A fost repusă în vigoare constituţia lui Lothar din 824, cu recunoaşterea din nou a Statului Bisericii şi a dreptului de suveranitate asupra lui din partea pontifului. Lambert, în calitatea sa de împărat recunoscut oficial de către papă, a promis restituirea bunurilor acaparate ilegal şi a garantat apărarea patrimoniului Bisericii.

Erau reînnoite, aşadar, vechi promisiuni, erau împrospătate unele drepturi şi garanţii nerespectate niciodată, se visa la perioade de pace: conduita lui Lambert părea corectă, şi la fel apărea şi Ioan al IX-lea, prin faptul că avea încredere în Lambert, chiar dacă, practic, papa nu avea de ales.

Dar visul s-a risipit în octombrie al aceluiaşi an, când tânărul şi puternicul Lambert a murit subit, dintr-o banală cădere de pe cal, în pădurea de la Marengo, care va deveni faimoasă peste 90Ode ani printr-o mare bătălie. Lucrurile s-au schimbat din nou radical în Italia şi pentiti papă. Berengarius s-a considerat singur şi unic câştigător; a venit în grabă de la Verona la Pavia, unde mulţi vasali l-au recunoscut ca un demn candidat la titlul de rege şi împărat Moartea lui Amulţ, în noiembrie 899, părea să-i uşureze o dată în plus ascensiunea; a reuşit să-şi asigure prietenia lui Adalbert al Toscanei şi a încheiat o alianţă cu Ageltrude, văduva lui Guido şi mama lui Lambert. Dar un eveniment neaşteptat a răsturnat planurile ghinionistului Berengarius: invazia ungurilor din august 899, în faţa căreia el a încercat în zadar să se opună. Armata lui este nimicită la 24 septembrie lângă Brenta şi această înfrângere a făcut să-i scadă mult prestigiul de pretendent la coroana imperiali în acelaşi timp, răsărea steaua unui nou pretendent, Ludovic de Provenţa (Provence), care se lăuda cu o origine prestigioasă, fiind nepot al faimosului Ludovic al II-lea; era, practic, unul dintre mulţii descendenţi ai neamului carolingienilor. Ioan al IX-lea şi-a văzut pe neaşteptate prăbuşindu-se toate speranţele de

pace şi de convieţuire senină între papalitate şi imperiu; vor fi acestea susţinute de către noul pretendent la coroana imperială? N-a mai avut ocazia să afle, pentru că a murit în ianuarie 900. A fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

117. Benedict al IV-lea (900-903)

Roman, fiul unui anume Mammolo, Benedict al IV-lea a fost consacrat papă în ianuarie sau februarie 900; primit în preoţie de Formosus, a fost înclinat să urmeze politica lui Ioan al IX-lea. În orice caz, nu a reuşit să urmeze o linie autonomă şi s-a trezit implicat în problemele mai vechi cu sarazinii la sud şi în cele nou-apărute cu ungurii la nord, căutând apărare la cel pe care conţii şi episcopii italieni îl considerau cel mai puternic şi demn urmaş la coroana imperială: Ludovic de Provenţa.

Încoronarea lui Ludovic al III-lea ca împărat a avut loc la Roma în februarie 901 şi, după cât se poate constata din unele documente redactate de el, şi-a exercitat drepturile imperiale în oraş, numind *iudices* persoane dintre cele mai de vază ale oraşului, ca Theophilactus şi Crescentius (Crescenzio), nume importante în jurul cărora se va polariza viaţa politică romană din anii următori. Ludovic al III-lea a contestat puterea lui Berengarius în Italia, dar apoi a traversat din nou Alpii, lăsându-l pe papă fără apărare şi Statul Bisericii ca teritoriu al disputelor şi luptelor dintre facţiuni şi familii. Se ştie destul de puţin despre Benedict al IV-lea, considerat de cronicarul Flodoard un om blând şi cu o comportare strict preoţească şi poate nepotrivit să trăiască într-o epocă sortită să profaneze sfinţenia Bisericii. A murit în iulie 903 şi a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

118. Leon al V-lea (903)

Lui Benedict al IV-lea i-a urmat Leon al V-lea, consacrat în iulie 903, într-o atmosferă de lupte făţişe. Era născut la Ardea65. A rămas pe tronul pontifical doar o lună, pentru că a fost înlăturat de Cristofor, prezbiter roman de la biserica S. Damaso; nu se ştie exact dacă acesta nu a pus mai târziu să fie ucis. În orice caz, Leon a murit în închisoare în septembrie 903, şi în luna următoare Cristofor a fost consacrat papă; din această cauză este considerat antipapă.

Pontificatul său a durat până în ianuarie 904, când s-a întors la Roma fostul episcop de Cere, Sergiu, care, timp de şapte ani fusese exilat şi excomunicat de către Ioan al IX-lea; cu sprijinul lui Theophilactus a pus stăpânire pe tronul pontifical printr-o adevărată acţiune de comando şi l-a obligat pe Cristofor să devină călugăr sau, după cum spuneau unii, a pus să fie strangulat.

119. Sergiu al III-lea (904-911)

Sergiu al III-lea, descendent al unei familii nobile din Roma, înrudită cu conţii din Tuscolo, fusese consacrat ca subdiacon de papa Marinus, diacon de Ştefan al V-lea şi apoi episcop de Cere de către Formosus; principal promotor ecleziastic al "conciliului cadavrului”, fusese exco-

mimical şi exilat de Ioan al IX-lea. Reîntors la Roma datorită ajutorului acordat de Alberic, marchiz de Camerino, Sergiu se urcase pe tronul pontifical printr-o adevărată acţiune de comando, având aprobarea familiei lui Theophilactus. Practic, tronul era vacant, pentru că Leon al V-lea murise în închisoare în septembrie 903, după ce fusese detronat de prezbiteml Cristofor, consacrat ca papă de o parte a clerului, însă considerat antipapă.

Sergiu al III-lea este primul papă care ajunge pe tronul pontifical prin

voinţa unei puternice familii nobile romane, care-l avea în frunte pe însuşi Teophilactus, *dux et magister militum*, ca şi *sacri palatii vesterarius*, adică o persoană care concentram mâinile sale puterea militară şi pe cea a administraţiei pontificale. Determinând consacrarea ca papă a lui Sergiu, la 29 ianuarie 904, el a reuşit să ţină practic în mână şi tronul pontifical. Demnă de el era şi consoarta, Teodora, femeie energică, capabilă să se impună şi pe plan politic, intrată în istorie ca prostituată de lux, la fel ca şi cele două fiice, Teodora a II-lea şi Marozia.

De această familie a depins pentru o vreme papalitatea, aflată într-o situaţie înjositoare, de neîmpăcat cu principiile creştinismului, astfel încât această perioadă tulbure din istoria sa, după spusele lui Baronio, este definită deseori ca epocă a domniei prostituatelor şi a pornocraţiei.

Sursă a acestor informaţii dezonorante pentru Biserică, care nu sunt probabil lipsite de temei, este în primul rând Liutorand, episcop de Cremona, care îi atribuie lui Sergiu al III-lea o legătură amoroasă cu nobila Marozia; din această relaţie se pare că s-a născut un fiu, viitorul papă Ioan al XI-lea.

Asemenea informaţii sunt considerate demne de crezare în opinia lui Baronio şi a lui Duchesne şi, adevărate în totalitate sau parţial, cu siguranţă că nu ne-ar permite să descoperim în acest papă calităţi apostolice.

Totuşi în 90S Marozia se căsătorea cu Alberic, înlocuindu-l în patul ei pe Sergiu, într-un fel de recompensă pentru ajutoml acordat amantului său, sigur de-acum de tronul pontifical.

Alberic, un autentic *homo novus* al Romei, îşi croia calea către culmea acelei puteri care, actualmente în mâinile lui Theophilactus şi ale Teodorei, ar fi putut deveni a sa şi a Maroziei.

Sergiu, duşman de moarte, după cum s-a văzut, al lui Formosus, a anulat tot ceea ce fusese stabilit de predecesorii săi în apărarea acestuia, ajungând chiar să declare nulă alegerea ca papă şi, ca atare, fără valoare toate consacrările efectuate de el. Toate acestea au provocat un adevărat haos în comunitatea ecleziastică a Romei şi niciun preot sau episcop nu s-a mai simţit sigur de propria sa consacrare; Sergiu şi susţinătorii săi puteau să-i şantajeze în permanenţă.

În zona limitrofă oraşului s-a format totuşi un partid de opoziţie faţă de tirania pontificală a lui Sergiu al III-lea şi de cea a familiei lui Theophilactus; o

opoziţie limitată la scrierea de pamflete care circulau clandestin, constituind treptat o formă de rezistenţă spirituală împotriva regimului, ea putându-se transforma oricând într-o adevărată răscoală armată. Printre numeroasele pamflete apărute trebuie semnalat cel al clericului franc Auxilius şi o anonimă *Invectiva* în *Romam pro Formoso papa*.

Dar regimul clerico-aristocrade era prea puternic pentru a putea fi răsturnat doar prin asemenea mijloace, eficiente de altfel doar la niveluri de cultură tot aristocratice şi, cu siguranţă, nu în rândul populaţiei sărace; Iară a mai pune la socoteală faptul că Sergiu al III-lea era un om fără scrupule şi decis să-şi apere poziţia tot aşa cum şi-o cucerise.

Şi lotuşi mai sunt unii care au încercat să apere un asemenea papă, cum ar fi Saba care, începând să se bazeze pe scrierile lui Gregorovius, aminteşte unele opere de caritate menţionate într-adevăr de istoricul german, dar printre rândurile unor pagini care nu sunt niciodată o apărare sau o dezvinovăţire a monstrului, ci doar o apreciere a faptului că era o mână forte. Asemenea opere de caritate reies dintr-o bulă din 906 care atestă că el a dăruit sume de bani din patrimoniul Tusciei episcopatului din Silva Candida, ai cărei locuitori fuseseră aproape toţi exterminaţi de sarazini. Mai este şi o altă bulă prin care se dăruiesc Eufemici, stareţă a mănăstirii Corsarum, unele sume de bani ca despăgubire pentru pagubele produse de necredincioşi acestui lăcaş. În sfârşit, este vorba de reconstrucţia bazilicii Lateranului, pentru care s-au făcut, desigur, noi donaţii în obiecte de cult. În orice caz, aceste gesturi nu pot şterge ticăloşia care caracterizează figura lui Sergiu al III-lea.

Anastasius al lII-lea (după Platina)

În acest moment, papalitatea nici nu mai avea măcar nevoie de protecţia imperială; se apăra singură. Ludovic al III-lea continua să beneficieze de titlul de împărat, dar el, ca personaj, nu mai avea nicio semnificaţie pentru Statul Bisericii; a trebuit să înţeleagă şi el acest lucru până la urmă, şi, într-o

încercare de a-şi recupera prestigiul pe care-l pierduse, sau pe care, în realitate, nu-l avusese niciodată, a trecut din nou Alpii. Dar, învins de Berengarius la Verona, este orbit de acesta şi trimis înapoi în patrie; nici de această dată nenorocosul Berengarius n-a reuşit să obţină coroana, pentru că a întâmpinat o puternică împotrivire chiar din partea aristocraţiei romane care nu mai voia să ştie de vreun împărat Sergiu al III-lea a murit la 14 aprilie 911 şi a fost înmormântat în bazilica "sa" din Lateran.

120. Anastasius al III-lea (911-913)

Anastasius al III-lea, roman dintr-o familie nobilă, i-a urmat lui Sergiu alTII-lea şi a păstorit între aprilie 911 şi iunie 913.

Nu se ştie mare lucm despre el; cronicarul Flodoard îl laudă pentru blândeţea şi probitatea de care dădea dovadă. Trebuie menţionat totuşi că, sub pontificatul său, s-a realizat convertirea normanzilor conduşi de regele lor, Rollon, eveniment care va avea o oarecare influenţă asupra evoluţiei ulterioare a papalităţii:

Cu siguranţă încă o victimă a regimului lui Theophilactus, nu s-a distanţat prea mult de politica predecesorului său. A fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

121. Landò (913-914)

Landò, originar din Sabina şi fiu al unui oarecare Tainus, i-a urmat lui Anastasius al ID-lea, păstorind între iulie 913 şi februarie 914. Nu se ştie nimic despre el şi este logic să ne gândim că s-a adaptat perfect la regimul aristocraţiei laice romane; nu exista altă scăpare pentru papalitate.

Aşa cum observă Gregorovius, "Theophilactus şi apoi Alberic, sau mai bine zis femeile lor, care şi-au menţinut pentru mult timp puterea asupra oraşului, au marcat o nouă epocă în istoria Romei." Şi, cu o demonstraţie de retorică, foarte eficace de altfel, istoricul german adaugă: "Istoria papilor, în care, ca într-o mănăstire sau ca într-un templu, ar trebui să intre doar femeile sfinte, a primit din cauza acestor femei i ntrigante şi dezmăţate un caracter net profan. Astfel încât Biserica romană din acea vreme devenise un bordel."

l*mdo (după Platina)

122. Ioan al X-lea (914-928)

Ioan al X-lea, născut pe la 860 la Tossignano, lângă Imola, fusese consacrat ca diacon de către episcopul Pelm din Bologna; devenit apoi intendent al arhiepiscopului din Ravenna, Cailone, venea deseori la Roma* probabil pentru a îndeplini diferite însărcinări de secretariat pe lângă curtea pontificală. Astfel, după cum ne informează Liutorand, devine amantul Teodorei, soţia lui Theophilactus. Acesta l-a sprijinit în cariera sa ecleziastică; a fost numit de Sergiu al III-lea episcop de Bologna şi, la moartea lui Cailone, după cât se pare survenită prin "mijloace violente”, obţine funcţia de arhiepiscop al Ravennei, pe care a deţinut-o timp de nouă ani, din iulie 90S până în martie 914, când a fost ales papă.

S-a repetat deci cu Ioan al X-lea excepţia unui transfer de episcopat, care fusese contestată la Formosus ca o crimă gravă; cu Ioan însă a intrat în normalitate. Alegerea sa pontificală a fost dorită de Teodora şi de soţul ei Theophilactus, chiar dacă Ioan al X-lea nu a fost niciodată un curtean slugarnic. Ambiţios şi fără prejudecăţi, a fost ultimul papă care a reuşit să-şi impună propria sa personalitate, desigur într-un sens în totalitate politic, înaintea unei lungi serii de papi-fantoşe aflaţi în mâinile aristocraţiei romane.

O demonstraţie clară a acestei tentative extreme pe care a întreprins-o pentru a se opune aristocraţiei oraşului în scopul apărării puterii temporare a fost refacerea autorităţii imperiale în persoana unui suveran italian, acel nefericit Berengarius care aspira de atâta timp la coroană. Mai trăia încă în Provenţa orbul Ludovic, dar autoritatea sa nu însemna nimic pentin Italia şi pentru Biserică; favorizând partida naţionalistă, Statul pontifical putea obţine o protecţie împotriva unor eventuale atacuri interne sau exteme. Aşa s-a făcut că, în noiembrie 915, Berengarius sosea la Roma, primit cu ceremoniile solemne obişnuite; i-au ieşit în întâmpinare Petru, fratele papei, şi fiul

consulului Theophilactus, reprezentând cele două puteri ale oraşului. Papa l-a întâmpinat pe principe conform tradiţiei, pe treptele din faţa bazilicii Sf. Petru şi, după ce Berengarius ajurat să asigure protecţie Bisericii, uşile de la intrare s-au deschis larg. Încoronarea a avut loc în primele zile ale lui decembrie; pentru a treia oară, repetând trădarea faţă de un împărat care nu fusese detronat, un nobil italian primea coroana imperială.

Berengarius era totuşi un suveran fără personalitate, fără vederi largi şi şi-a asumat doar cu vorba datoria de a proteja Biserica; pe de altă parte, Ioan al X-lea trebuie că-l cunoştea bine pe împăratul "său” şi

tocmai din acest motiv îl alesese. Prefera un împărat al casei, care nu l-ar fi încurcat în acţiunea sa de recuperare a bunurilor Bisericii, unui străin plin de surprize. În plus, această numire servea la redeşteptarea unui sentiment pseudopatriotic, perfect convenabil lui Ioan al X-lea pentru planul de a rezolva, o dată pentru totdeauna, problema sarazinilor care veneau din sud şi încălcau sistematic teritoriile pontificale, devastând Campagna romană şi Sabina.

În virtutea acestui sentiment naţional, papa a organizat o alianţă împotriva sarazinilor. Berengarius n-a participat direct la campania militară, dar a pus la dispoziţia papei trupele toscane ale marchizului Adalbert, ca şi pe cele din Spoleto comandate de Alberic, soţul Maroziei. Ducii de Gaeta şi Napoli au fost convinşi să renunţe la tratatele comerciale cu necredincioşii, fiind răsplătiţi cu titlul încă prestigios de *patricius* şi cu acordarea unor teritorii. Sarazinii, alungaţi din Sabina şi din Campania, s-au adunat pe malul râului Garigliano şi aici au fost învinşi în iunie 916; episodul a fost definit de Gregorovius drept "cea mai glorioasă realizare naţională a italienilor din secolul al X-lea, aşa cum fusese cândva victoria de la Ostia”. Italia centrală era în sfârşit eliberată de pericolul sarazin.

Totul se traducea într-un triumf personal al lui Ioan al X-lea, după cum aminteşte acelaşi Gregorovius: "întoarcerea lui Ioan al X-lea la Roma a fost asemănătoare cu a unui învingător în războaiele punice. Cronicarii nu vorbesc

despre serbările organizate în oraş în semn de recunoştinţă, nici despre intrarea triumfală a învingătomlui precedată de prizonierii sarazini; ne putem însă închipui că a intrat pe una dintre porţile de sud şi înaintând solemn, în mijlocul entuziasmului populaţiei, alături de marchizul Alberic şi în fruntea nobililor duci şi a consulilor Romei, şi ne imaginăm de asemenea că Alberic, aclamat de toată suflarea oraşului cu ovaţii puternice, a cerut şi a obţinut de la pontif premiul promis. Este probabil că Ioan nu l-a recompensat doar material, ci i-a oferit şi rangul de consul."

În urma victoriei de la Garigliano, continuă istoricul german" Alberic a cucerit la Roma o poziţie extraordinar de influentă. În anii care au urmat, nu ştim totuşi care i-a fost activitatea şi nici unde şi-a avut reşedinţa. Nu avem informaţii nici despre senatorul Teophilactus. Se spune că fiul lui Alberic s-a născut în palatul pe care-l avea familia pe colina Aventinului şi nu trebuie exclusă eventualitatea ca aceasta să fi fost reşedinţa marchizului devenit consul. Cât timp la putere a fost Berengarius şi oraşul s-a supus docil guvernării pontificale, papa fiind prieten al împăratului, Alberic nu şi-a putut duce la îndeplinire ambiţiile pe care şi le propusese; mai mult, timp de cinci ani el a fost principalul susţinător al papei", după care, îndemnat de soţia sa, Marozia, a încercat să dea lovitura decisivă pentru cucerirea puterii.

Un semnal al schimbării situaţiei s-a înregistrat între 921 şi 924, când nobilii din Tuscia şi Lombardia, conduşi de Adalbert, marchiz de Ivrea, care totuşi era soţul Gisellei, fiică a lui Berengarius, s-au ridicat la luptă împotriva împăratului, chemându-l în acest scop din Burgundia şi pe regele Rudolf; Ioan al X-lea a văzut atunci prăbuşindu-se acea unitate naţională în care-şi pusese atâtea speranţe. În replică, Berengarius, simţindu-se incapabil să se opună noului pretendent la coroana sa, i-a chemat în ajutor, căzând pradă disperării, pe teribilii unguri. Nordul Italiei devine teatini jafurilor şi al bătăliilor; Rudolf a considerat mai nimerit să se întoarcă în ţara sa. Pavia a fost incendiată de unguri, iar Berengarius sfârşea prin a fi asasinat în 924.

Italia cădea din nou în haos. După moartea lui Berengarius, Rudolf i-a moştenit titlul, dar ca rege al Italiei nu a reuşit să înlăture starea de anarhie în care se afla teritoriul italian: "oraşele erau date pradă flăcărilor şi, pe minele lor, cruzii unguri celebrau adevărate bacanale," adaugă Gregorovius în cunoscuta lui notă retorică, "locuitorii se refugiau în locuri pustii şi sălbatice;

între regi, vasali şi episcopi se dezlănţuiau conflicte înspăimântătoare pentru acapararea unor fărâme de putere; femei atrăgătoare cu figuri care exprimau o exaltare neruşinată păreau să conducă, la fel ca nişte bacante, acele feroce orgii infernale.”

Într-un asemenea climat, Alberic, întărâtat de soţia sa, Marozia, şi-a încercat lovitura de forţă; după câte ne informează cronicile, a reuşit să pună stăpânire pe Roma şi să-şi impună pentru scurt timp puterea, până când Ioan a reuşit, cu sprijin popular, să reia frâiele puterii şi să-l alunge, neputând totuşi să facă nimic împotriva Maroziei, care, cu foarte multă inteligenţă, se ţinuse departe de complot. Alberic se pare că s-a refugiat la Orte, chemându-i în ajutor pe unguri, dar sfârşind» la fel ca Berengarius, în castelul său ca victimă tocmai a hoardelor maghiare.

Între timp, nobilii italieni, ostili inertului Rudolf, l-au chemat în Italia pe Hugo al Provenţei, oferindu-i coroana; principalul susţinător al acestui schimb de gardă a fost fratele său vitreg, Guido, marchiz de Toscana. În iulie 926, Hugo a fost ales la Pavia ca rege al Italiei şi la Pisa a primit şi omagiul respectuos al unui sol pontifical. Ioan al X-lea nu se mai simţea în siguranţă şi căuta la noul străin un ajutor împotriva adversarilor intemi, din Roma şi din Statul pontifical, aceştia fiind, după moartea lui Teophilactus, a Teodorei şi a lui Alberic, Marozia şi puternica sa clienteli Ioan al X-lea s-a întâlnit la Mantova cu Hugo şi i-a oferit coroana imperială; dar Marozia nu stătea degeaba. Cu şiretenie, şi-a oferit mâna lui Guido al Toscanei; căsătoria îi dădea Maroziei acea forţă militară care, poate, îi lipsea.

Ioan al X-lea a înţeles că, de acum înainte, trebuia să conteze doar pe propriile sale forţe şi pe fratele său Petru; el i-a încredinţat acestuia, după moartea lui Alberic, conducerea oraşului, numindu-l consul al romanilor. Dar, când s-a ajuns la înfruntarea cu trupele lui Guido şi ale Maroziei, care asaltau Lateranul, Peun n-a putut face altceva decât să ceară ajutor ungurilor; aceasta însemna, evident, sfârşitul. Conform informaţiilor vagi ale cronicarilor adunate de Gregorovius, Petru, "chemându-i pe unguri şi venind cu ei la porţile Romei, se reîntâlnise cu fratele său în Lateran. El a căzut ucis chiar sub ochii papei şi soldaţii lui Guido l-au târât afară şi pe Ioan care, din ordinul Maroziei, a fost închis după aceea în Castelul Sant’Angelo.”

Era în mai 928. Aflându-se în vârtejul incontrolabil al unei răzbunări

inexorabile, Ioan al X-lea, înflăcărat de dragostea pentru o femeie, Teodora, cădea victimă a urii unei alte femei, Marozia, mai ales că aceasta era fiica amantei sale.

În povestea nobililor din Tossignano, se poate citi că Guido a fost acela care l-a sufocat pe papă cu o pernă şi că aceasta a fost continuarea implacabilă a unei vechi duşmănii de familie; tatăl lui Guido, Albert cel Bogat, se pare că pusese la cale mai înainte uciderea lui Petru, fratele lui Ioan . Asasinarea papei a avut loc între mai 928 şi primele luni ale anului 929.

123. Leon al VI-lea (928)

Într-o Romă dominată de Marozia, care se autointitula pe bună dreptate *senatrix şi patricia*, o adevărată stăpână temporală a oraşului, pontifii care au urmat, după Ioan al X-lea, la tronul lui Petru erau de fapt creaţia ei; o ajuta în acest sens soţul său, Guido căruia, desigur, i se atribuise titlul de consul.

Leon al VI-lea, fiu al prelatului Cristofor, a fost consacrat în locul lui Ioan al X-lea, când acesta probabil că mai tânjea în închisoare, în mai 928; nu se ştie nimic despre el, în afară de faptul că a trimis o enciclică episcopilor din Dalmaţia pentru a-i îndemna să se supună, întâi-stătătomlui lor, Ioan , arhiepiscop de Spalato. Platina ne spune că întreaga sa viaţă a fost modestă şi sfântă, dedicată cu totul slujirii lui Dumnezeu, atât cât o îngăduiau acele timpuri aşa de compte. A murit în decembrie 928 şi a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

Leon al VI-lea (Rev. Fabbrica di S. Pietro)

124. Ştefan al VII-lea (928-931)

Romanul Ştefan al VII-lea, fiul lui Teudemondus, a fost, la fel ca predecesorul său, o creaţie a Maroziei. Aceasta, chiar în anul consacrării lui Ştefan, a rămas văduvă după al doilea soţ al său, Guido, mort probabil după ce-i făcuse soţiei sale ultimul cadou; acela de a-l asasina pe Ioan al X-lea, dacă este adevărat că acesta se afla încă în închisoare când Roma avea deja un nou papă.

Şi despre acest pontif, alesul decembrie 928, se ştie destul de puţin şi nu contribuie, desigur, la conturarea biografiei sale cele câteva informaţii despre unele privilegii acordate de el în favoarea câtorva mănăstiri. A fost un alt papă-marionetă în mâinile Maroziei, care nu avea drept scop decât de a-şi putea vedea fiul, Ioan , pe tronul pontifical. Totuşi, figura acestei femei, atât de criticată pentru conduita sa libertină, are o anumită importanţă.

Ştefan al VII-lea (după Platina)

Dincolo de pasiunile sale amoroase, de adulterele şi de numeroasele sale căsătorii, iese în evidenţă la ea, după cum a observat Falco, o voinţă hotărâtă să impună bărbăteşte respectarea propriilor sale ambiţii, pentru a pune capăt la Roma anarhiei feudale şi a întemeia pe fondul dezordinii generale o puternică forţă civilă care să anuleze puterea temporală a papilor. Greşeala sa a fost aceea de a-i folosi pe papi ca pe nişte marionete; greşeală pe care nu a mai comis-o soţul său, Alberic, acesta acţionând pe linia unei conştiinţe politice cetăţeneşti, lăsându-le papilor misiunea de a-şi desfăşura activitatea religioasă, menţinând numai în acest scop instituţia papalităţii.

Ştefan al VII-lea a murit în februarie 931, lăsându-i locul lui Ioan , fiul Maroziei. A fost înmormântat în Grotele Vaticanului.

125. Ioan al XI-lea (931-935)

Între februarie şi martie 931, Marozia l-a adus pe tronul pontifical pe

Ioan al XI-lea, fiul pe care-l avusese din legătura sa cu Sergiu al IE-lea; el ar fi trebuit să se nască deci cam prin 906. Sunt unele voci, ca de exemplu Saba, care susţin categoric că Ioan al XI-lea ar fi fiul Maroziei cu Alberic I; personal, consider credibilă opinia lui Seppelt: "Clevetitorul Liutorand nu este singura sursă de informaţii asupra datelor privind naşterea nelegitimă a noului papă, aşa încât această nelegitimitate poate fi admisă cu o oarecare îndreptăţire."

Nu se cunoaşte nimic despre cariera ecleziastică a lui Ioan al XI-lea, aceasta având, evident, durata suficientă pentru a putea deveni papă; chiar şi pontificatul său, de fapt, nu are un istoric, şi el l-a îndeplinit în umbra ultimilor ani de viaţă ai mamei sale şi ai începutului puterii fratelui vitreg, Alberic al II-lea.

Rămasă văduvă, Marozia s-a gândit imediat la o a treia căsătorie, în persoana lui Hugo, rege al Italiei, om cu un temperament asemănător cu al său, în stare să scoată la mezat episcopate şi abaţii, încredinţându-le neruşinaţilor săi curteni. Cu o conduită pur libertină, a fost lăudat pentru aceste virtuţi de către "poetul său de curte", Liutorand, episcop de Cremona, care l-a definit ca "filosof" pentru măiestria cu care era capabil să-şi ascundă propriul desfrâu în spatele obiceiurilor cavalereşti extrem de rafinate; om politic fără scrupule, nu s-a dat în lături să se folosească de ocazia oferită de Marozia de a deveni stăpân al Romei. Şi Marozia ardea de dorinţa de a schimba titlul de *patricia şi senatrix* cu acela, desigur mai nobil, de regină.

Această căsătorie ar fi fost însă o uniune între doi cumnaţi, pentru că Hugo era fratele lui Guido, al doilea soţ al Maroziei; legile canonice considerau incestuoase asemenea căsătorii. Evident, papa ar fi trecut fără nicio dificultate peste asemenea oprelişti şi ar fi binecuvântat noua căsătorie a mamei sale, chiar şi dacă aceasta ar fi fost împotriva legilor Bisericii. Dar Hugo i-a uşurat misiunea, fabricând documente false; a inventat alte date de stare civilă privind naşterea lui Guido şi a

celuilalt frate, Lambert, duce de Toscana, care, pentru a atesta propriile sale date s-a supus judecăţii lui Dumnezeu şi a ieşit învingător. Dar aceasta l-a

nenorocit, pentru că Hugo l-a orbit, şi, după o astfel de rezolvare a situaţiei, rămas din fericire între timp şi văduv, a plecat spre Roma ca să-şi celebreze căsătoria cu Marozia. Hugo a ajuns cu armata sa la porţile Romei în martie 932; a intrat în oraş cu un alai de cavaleri şi căsătoria a fost oficiată în Castelul Sant'Angelo, cu binecuvântarea lui Ioan al XI-lea, fiul miresei.

După nuntă ar fi trebuit să urmeze încoronarea ca împărat, dar ceea ce pentru Marozia trebuia să reprezinte culmea aspiraţiilor sale, cel mai înalt ţel pe care şi l-ar fi putut dori, s-a transformat pentru ea într-o catastrofă. În timpul festivităţii, Hugo s-a purtat arogant, tratându-i de sus pe nobilii din oraş şi sfârşind prin a-l jigni pe tânărul Alberic al II-lea, fiul Maroziei şi al lui Alberic de Camerino; l-a pălmuit în public.

Alberic, care începuse să nu mai vadă cu ochi buni acea căsătorie, pentru că îi strica planurile de dobândire a puterii asupra Romei, jignit de moarte prin acel gest, a ieşit furios din Castelul Sant'Angelo şi a chemat poporul să se adune. Cuvântarea sa a fost un îndemn la revoltă împotriva insuportabilei tiranii a unei femei ca Marozia şi a noii stăpâniri a lui Hugo, un barbar devenit civilizat, descendent al acelora care fuseseră într-o vreme sclavii romanilor.

Poporul atâta aştepta; a luat armele şi, după ce a baricadat porţile, pentru ca armata lui Hugo să nu mai poată intra, a luat cu asalt castelul. Regele, incapabil să se apere, s-a hotărât să fugă; a coborât pe o frânghie de la înălţimea clădirii şi a ieşit din oraş, îndepărtându-se în grabă împreună cu armata sa. Lăsa baltă şi soţie, şi mult râvnita coroană.

Oraşul era în săibătoare; dintr-o singură lovitură, poporul scăpase şi de rege, şi de împărat şi putea dispune de papă aşa cum voia: îşi cucerise independenţa. Alberic a primit titlul de *princeps atque omnium Romanorum senator*, prima sa decizie a fost aceea de a-şi închide mama într-o mănăstire şi de a-l ţine în Lateran pe fratele vitreg sub o supraveghere strictă. Acesta rămânea în funcţie ca papă, dar fără a mai beneficia de putere temporală; Marozia a ieşit pentru totdeauna de pe scena politică. Va muri peste puţin timp, pe la 936, închisă înûr-o chilie.

Roma devenea o republică a celor bogaţi; din donaţiile teritoriale care constituiau Statul Bisericii, romanii au vrut să creeze un stat liber care, după cum notează Falco, "a fost în stare să devină expresia unei aristocraţii de

Curie, a unei dinastii locale, a unui principe, care cu o mână forte elibera Roma de ameninţarea musulmană, o scăpa de ambiţiile şi toanele regilor şi ale împăraţilor, îi asigura calea către siguranţă şi măreţie”. Se năştea un fel de Romă laică, în care existenţa papilor era doar tolerată, fiindu-le acordată libertatea de acţiune numai în domeniul religios; din punct de vedere politic, le era rezervat doar dreptul de a data documentele conform anilor de pontificat.

Pe de altă parte, toate actele cu caracter strict juridic, economic şi politic erau semnate cu formula "Noi, Alberic, prin mila lui Dumnezeu, umil principe şi senator al tuturor romanilor”; chiar şi pe monedele bătute în acele timpuri a fost gravat numele său.

Ioan al XI-lea a murit în decembrie 935* şi a fost înmormântat în bazilica S. Giovanni în Laterano.

126. Leon al VII-lea (936-939)

Leon al VII-lea, roman, probabil călugăr benedictin, i-a succedat lui Ioan al XI-lea şi a fost consacrat papă la 3 ianuarie 936.

Sub pontificalul său, Hugo, după ce încercase să-şi refacă prestigiul, atacând Roma, tentativă eşuată din cauza unei molime care-i lovise armata, a încheiat pacea cu Alberic, ca mediator servind Odon (Eudes) din Cluny, marele abate reformator al călugăriei occidentale. Ca garanţie a păcii, Hugo i-a acordat lui Alberic mâna fiicei sale Alda, cu care, într-adevăr, principele roman s-a căsătorit, pentru că nu reuşise să obţină mâna unei prinţese greceşti.

Sub pontificatul lui Leon al VII-lea, Alberic a susţinut, iniţiator fiind Odon din Cluny, reforma diciplinei călugăreşti benedictine, care intrase într-un proces de decădere, devenind, după cum ne informează cronicile vremii, un fel de protector al mănăstirilor, dat fiind că în afară de reformă iniţiase şi o acţiune de reconstrucţie a acestor lăcaşe. Au renăscut astfel abaţia66 S.

Paolo, mănăstirile S. Agnese şi S. Andrea din Roma, precum şi cele din Subiaco şi Nepi. Palatul lui Alberic de pe Aventin a fost dăruit abatelui din Cluny şi transformat într-o nouă abaţie care a primit numele de S. Maria.

Este evident totuşi, că, în această activitate de reformă a vieţii călugăreşti şi de reconstruire a mănăstirilor şi a abaţiilor, Alberic nu acţiona exclusiv din motive religioase; scopul său era acela de a-i alunga din Campagna romană pe baronii care locuiau pe teritoriile mănăstireşti şi pe vasalii acestora care ocupau proprietăţile agricole ale mănăstirilor, toată această populaţie putea deveni periculoasă pentru el, aşa că voia să creeze în locul ei comunităţi religioase liniştite.

Recunoscător pentru toate acestea, Leon al VII-lea l-a numit pe principele Romei "mărinimosul Alberic, fiu spiritual iubit şi principe glorios al romanilor1’; n-a fost capabil sau n-a ştiut să spună mai mult. Leon al VII-lea a murit la 13 iulie 939 şi a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

127. Ştefan al Vm-lea (939-942)

Ştefan al VIIMea, roman, preot paroh la biserica Ss. Silvestro e Martino ai Monti, a fost consacrat papă la 14 iulie 939.

Pontificatul său nu cüprinde nimic esenţial, decât doar continuarea activităţii de reformă a călugăriei, prin acordarea de privilegii mănăstirii din Tolla, lângă Piacenza, şi abaţiei din Lorena.

Legenda spune că s-ar fi născut în Germania şi ar fi fost victimă a unei răscoale populare, ocazie cu care a fost mutilat şi obligat să se ascundă la un schit. Acest fapt este puţin credibil pentru că ar presupune o greşeală a puterii absolutiste a lui Alberic care, mai mult decât orice, n-ar fi permis ca un străin să poată fi ales pontif.

Ştefan al VIII-lea a murit în octombrie 942 şi a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

128. Marinus al II-lea (942-946)

Marinus al II-lea, roman, a fost consacrat papă la 30 octombrie 942 şi a murit în mai 946. Nu se cunoaşte nimic despre el, în afară de ce relatează despre el călugărul Benedict din Soratte: i se supunea orbeşte lui Alberic şi era un bărbat blând şi paşnic.

A continuat opera de reformare a sistemului călugăresc care, după cât se părea, reuşea să-i ţină ocupaţi pe pontifii ca el, desigur evlavioşi, dar cu o palidă personalitate.

Au fost acordate privilegii pentru diferite mănăstiri, ca avele «… îi. Fulda şi Montecassino.

129. Agapet al II-lea (946-955)

Roman prin naştere, Agapet al II-lea a fost consacrat papă la 10 mai 946; sub pontificatul său, tronul episcopal al Romei a început treptat să-şi reia contactele de odinioară cu alte ţări, datorită şi unor schimbări la nivel politic care apăruseră în Italia şi în Europa.

Rege al Germaniei devenise Otto I din casa de Saxonia, al cărei prestigiu din ce în ce mai mare făcea ca orizontul posibilităţilor sale să se întindă dincolo de graniţele regatului; despre situaţia italiană, destul de confuză, îi parveneau regelui cereri şi apeluri de tot felul, pe care era greu să le refuze.

La moartea lui Hugo de Provenţa, coroana Italiei revenindu-i fiului său Lothar, acesta guverna sub tutela lui Berengarius, marchiz de Ivrea, nepot al lui Berengarius I. Berengarius fusese bănuit pentru neaşteptata moarte, din 950, a lui Lothar, cu atât mai mult cu cât, imediat după aceea, el s-a proclamat rege. Văduva lui Lothar, Adelaida, ţinută ca prizonieră

Agapei al II-lea (Rev. Fabbrica di S. Pietro)

de către Berengarius într-un castel de pe lacul Garda, a găsit un mijloc pentru a-i trimite lui Otto o cerere de ajutor, oferindu-i şi mâna sa.

Otto nu a scăpat ocazia care i se oferea: a coborât în Italia în 951, l-a învins pe Berengarius şi s-a încoronat rege al Italiei; deosebit de fastuoasă a fost căsătoria sa cu Adelaida. Evident, însă, ţinta finală era coroana imperială, astfel încât, la sfârşitul toamnei acelui an, Otto i-a trimis de la Pavia la Roma pe arhiepiscopul Frederic de Mainz şi pe episcopul Harthert de Chur, cu cererea explicită către papa Agapet al II-lea de a oficia ungerea şi încoronarea sa ca împărat De la Roma a sosit însă un refuz net; este clar că Alberic era acela care răspunsese celor doi ambasadori ai lui Otto.

Noul rege al Italiei n-a putut face presiuni asupra papei; în primăvara anului 952, a trebuit să se întoarcă în Germania, obligat de o nouă invazie a ungurilor, pe care a reuşit să-i oprească abia în 955.

Între timp, Italia rămăsese în voia sorţii; la Roma, puterea lui Alberic a mai durat doar până în 954, când acesta a murit. Îndată ce şi-a dat seama că sfârşitul îi este aproape, el s-a dus la bazilica Sf. Petru şi, în faţa altarului Confesiunii, le-a cerut nobililor romani şi clerului să jure că, la moartea lui Agapet al II-lea, îl vor alege papă pe fiul său, Octavian. Alberic îşi dădea seama că separarea puterii temporale de cea spirituală nu va mai dura mult timp; se temea de intervenţia lui Otto I, care îşi dăduse în vileag aspiraţiile la coroana imperială. Îşi punea ultimele speranţe în fiul său, pentru ca măcar puterea asupra Romei să rămână în familia sa.

Agapet, suflet blând, dar plin de demnitate religioasă, nu era o persoană capabilă de intrigi politice cu ocazia alegerilor pontificale, uşor de manipulat prin simonie. N-a îndrăznit să protesteze şi nici să-l obstrucţioneze pe Octavian în perioada care s-a scurs între moartea lui Alberic, la 31 august

954, şi propria sa moarte, din decembrie anul următor. A fost înmormântat în bazilica S. Giovanni în Laterano.

130. Ioan al XD-lea (955-964)

La moartea lui Agapet al II-lea, clerul şi nobilimea romană au respectat jurământul făcut lui Alberic al II-lea şi l-au ales papă pe fiul său, Octavian, născut probabil în 937. Acesta, în perioada dintre moanZ2 tatălui său şi cea a predecesorului, obţinuse puterea civilă asupra Romei prin însărcinarea de *princeps* şi *senator*, avea probabil între optsprezece şi douăzeci de ani în momentul alegerii pontificale şi probabil că nu avea nicio educaţie ecleziastică. De altfel, în pregătirea alegerii sale ca papă, s-a prevăzut ca el să beneficieze de o carieră rapidă printr-un şir de numiri până la aceea de diacon sau de preot.

Consacrarea sa a avut loc la 16 decembrie 955 şi a fost al doilea papă din istorie, după Ioan al II-lea, care a renunţat la un nùme de botez princiar atât de faimos, pentru a-l adopta pe acela de Ioan al XII-lea. Prin el, puterea temporală şi cea spirituală se contopeau din nou în persoana unui pontif; revoluţia din 932 nu avusese un alt efect pentiti cel care o declanşase, Alberic al II-lea, decât acela de a urca pe tronul papal un alt reprezentant al nobilei familii care va fi mai apoi cunoscută drept a conţilor de Tuscolo.

Chiar dacă devenise păstoml spiritual al creştinătăţii, Ioan al XII-lea nu s-a gândit nicio clipă să-şi schimbe modul de viaţă cu care se obişnuise încă de mic copil şi pe care îl continuase, desigur şi mai intens, ca *princeps*, a continuat să trăiască printre plăceri fără limită şi palatul din Lateran devenise un adevărat bordel, după felul în care papei îâplăcuse să se înconjoare de femei frumoase şi de băieţi frumoşi, într-o depravare complet străină de interesele ecleziastice.

Se povesteşte că, asemeni lui Caligula care numise ca senator un cal, şi Ioan al XII-lea, fiind beat, a numit diacon un grăjdar, după cum nu şi-a făcut niciun scrupul atunci când a consacrat ca episcop un băieţel de zece ani, ca dovadă a iubirii ce-o avea pentru acesta sau când dăruia odoare sfinte prostituatelor, chiar dacă acestea erau din lumea bună.

În plus, făcea pe omul politic versat şi a vrut să-şi consolideze puterea

printr-omare ispravă militară, încercând să-şi extindă dominaţia şi asupra Italiei meridionale; cu trupe romane, toscane şi din Spoleto a început un soi de cruciadă pentru a recuceri unele posesiuni din patrimoniul Sf. Petru de la seniorii din Benevent şi Capua, dar campania s-a dovedit a fi un eşec, obligându-l să încheie o pace umilitoare.

Nu a renunţat şi, abandonând de-a dreptul politica echilibrată a părintelui său, şi-a pus în cap să reconstituie Statul Bisericii în graniţele sale din nord, încercând să cucerească exarhatul. Aceasta însemna să pornească împotriva lui Berengarius şi a fiului acestuia, Adalbert, care îşi consolidaseră puterea în Italia de nord şi ameninţau acum regiunile Emilia şi Romagna, să părăsească tabăra naţionalistă şi să se pună imprudent în fruntea taberei filogermane, poziţie care i-ar fi adus în Roma antipatia unei mari părţi a nobilimii.

Decis să facă aceasta, convins că găseşte în Otto al Germaniei un fidel apărător al idealurilor creştine şi al Statului Bisericii, în 960 i-a oferit oficial printr-o solie coroana imperială, iniţiativă pe care au susţinut-o şi câţiva conţi din nordul Italiei adversari ai lui Berengarius. Otto a acceptat cu plăcere oferta şi a promis-ambasadorilor pontificali că va apăra posesiunile Bisericii, ca o reînnoire a vechilor înţelegeri dintre împăraţii carolingieni şi suveranii pontifi. La 31 ianuarie 962, el a ajuns la Roma şi şi-a instalat ca de obicei tabăra împreună cu armata sa în zona numită Prati Neroniani; la 2 februarie şi-a făcut intrarea în Cetatea Leonină şi a fost primit la Sf. Petru cu fastul tradiţional: în aceeaşi zi, Otto şi soţia sa Adelaida au fost încoronaţi. Refăcut în acest mod, imperiul trecea în mâinile casei de Saxonia.

După încoronare s-a încheiat un tratat, celebrul *Privilegium Ottonianum* din 13 februarie 962: prin el împăratul Otto îi confirma lui Ioan al Xn-lea şi succesorilor săi toate drepturile şi averile pe care Biserica le obţinuse pe baza precedentelor tratate; în plus, papa făcea un jurământ de credinţă faţă de împărat, promiţând că nu-l va trăda niciodată, prin adoptarea concepţiei naţionaliste reprezentate de Berengarius. Nobilimea şi locuitorii Romei au făcut şi ei jurământ de credinţă, supunându-se din nou autorităţii imperiale. Era însă limpede că populaţia, obişnuită cu autonomia pe care i-o oferise regimul lui Alberic, nu va tolera o asemenea supunere; de altfel, poziţia lui Ioan al XII-lea era mai ambiguă decât niciodată.

Aşa se face că, după plecarea lui Otto, Ioan al XII-lea nu putea să nu asculte de sfaturile fruntaşilor oraşului care făceau presiuni pentru o schimbare radicală a poziţiei faţă de împărat. Ca şi cum nu s-ar fi întâmplat nimic, papa a încercat să ia legătura cu Berengarius, dar scrisorile i-au fost interceptate; tabăra imperială veghea cu atenţie asupra Romei şi, în primăvara anului 963, i-a trimis o delegaţie lui Otto, care se afla la Pavia, informându-l despre toate, subliniind comportarea imorală a papei şi starea de părăsire în care ajunseseră locurile sfinte ale oraşului. Se pare că Otto ar fi comentat veştile despre viaţa desfrânată a papei printr-o frază batjocoritoare: "Papa este încă un băieţandru şi se va potoli doar luând exemplu de la oamenii cumsecade”. Această frază exprima dispreţul pentru o Biserică atât de decăzută.

Otto a trimis soli la Roma pentru a fi ţinut la curent cu situaţia, şi s-a îndreptat spie San Leo ca să-l asedieze pe Berengarius. În vară, sub zidurile castelului, Otto a primit vizita trimişilor pontificali şi aceştia i-au înmânat un protest prin care era acuzat că invadase un teritoriu ca San Leo, aparţinând Bisericii. Împăratul le-a arătat scrisorile interceptate şi l-a acuzat şi el pe papă că trădase pactul încheiat cu el în urmă cu un an; totuşi s-a arătat dispus să ierte acele rătăciri tinereşti ale lui Ioan al XII-lea, trimiţându-i apoi vorbă acestuia că era gata să se supună Judecăţii lui Dumnezeu” pentru a fi dezlegat de acuzaţia de invazie pe care i-o aduseseră trimişii pontificali şi astfel să nu fie pusă la îndoială buna intenţie a intervenţiei sale în San Leo.

Trimişii imperiali, trataţi nepoliticos de papă, i-au relatat lui Otto că fiul lui Adalbert, fugit din San Leo, căutase ajutor în sud la sarazini, cerând totodată şi intervenţia Bizanţului; după aceea se instalase la Roma, împreună cu papa, în fruntea taberei naţionaliste.

În acest moment, Otto n-a mai ezitat; a părăsit San Leo şi s-a îndreptat în grabă spre Roma. Tabăra naţionalistă îşi ocupase poziţiile de luptă în Cetatea Leonină şi Ioan al XII-lea, impozant, cu coif şi platoşă, inspecta rândurile armatei împreună cu Adalbert; tabăra filoimperială se afla între

zidurile de la Giovannipoli. Otto s-a unit cu ea, gata să-şi atace inamicii dincolo de Tibm; dar aceştia au dispărut pe neaşteptate. Ioan al XII-lea nu s-a mai simţit în siguranţă şi, adunând în grabă tezaurul Bisericii, a fugit în Campagna romană împreună cu Adalbert, adăpostindu-se în castelul din Tivoli şi de acolo în Corsica. Era în 2 noiembrie 963; Otto lua în stăpânire oraşul.

La patru zile după aceea, împăratul a convocat la Sf. Petru un conciliu la care au participat, în afară de câţiva episcopi din Italia de nord, susţinători ai împăratului, şi episcopii din Tuscia şi din ducadil roman, ca şi clerul şi reprezentanţi ai nobilimii şi ai locuitorilor Romei. Conciliul trebuia să-l judece pe Ioan al XII-lea şi a fost, de fapt, un proces împotriva papei, dorit în mod special de către împărat.

Papei i-a fost trimisă o citaţie cu învinovăţirile ce i se aduceau, printre care cele mai importante erau următoarele:. Aflaţi deci că nu puţini, ci toţi, laici şi slujitori ai Bisericii, v-au acuzat de crimă, sperjur, sacrilegiu, de incest cu inde ale dumneavoastră şi cu două surori... că aţi închinat o urare diavolului şi, jucând zaruri, i-aţi invocat pe Zeus, Venus şi alţi demoni”. Ioan al XÔ-lea nu s-a prezentat în faţa judecătorilor săi şi, evident, a declarat că el considera nul acel proces, făcând aceastaprintr-un răspuns superficial care nu avea, desigur, tonul cuvenit unei scrisori pontificale: "Am auzit că vreţi să vă găsiţi un alt papă; dacă faceţi aceasta, vă excomunic în numele lui Dumnezeu cel atotputernic, astfel încât să nu puteţi face numiri de preoţi şi nici să celebraţi slujbe”. Mesajul a stârnit ilaritate printre episcopi care şi-au bătut joc de tonul "vulgar” al exprimării.

Ioan al XII-lea, fără a fi fost apărat, a fost judeçat ca vinovat de înaltă trădare şi demis din funcţia pontificală pentru comportarea sa, consideratã nedemnă de un papă. În locul său, Otto a impus alegerea unui laic, protoscrinam167 Leon, consacrat la 6 decembrie sub numele de Leon al VlII-lea.

Ioan al XII-lea, chiar şi din îndepărtata Corsica, a reuşit să stârnească două răscoale; prima, din 3 ianuarie 964, a fost înăbuşită în sânge de Otto, care, la zece zile după aceea, a trebuit să părăsească Roma pentru a se înfrunta cu Adalbert la Spoleto; cea de-a doua, izbucnită imediat după plecarea lui Otto, l-a izgonit pe Leon al VlII-lea; acesta s-a dus după protectorul său la Spoleto, în timp ce Ioan al XII-lea se întorcea la Roma

hotărât să se răzbune. El a convocat în mare grabă, la 26 februarie, un conciliu în bazilica Sf. Petru, la care au participat doar şaisprezece episcopi, dintre care unsprezece semnaseră demiterea sa. Ei, ca o ultimă încercare de apărare a vieţii lor, au declarat că fuseseră obligaţi să se supună împăratului; în acelaşi mod s-au comportat şi cardinalii. Procesul împotriva lui Ioan al XII-lea a fost declarat nul, fiind demis şi papa Leon al Vm-lea.

Ioan ânsuşi s-a dezlănţuit asupra celor mai înverşunaţi adversari ai săi, punând să li se reteze nasul şi limba, în timp ce Otto se afla la Camerino împreună cu pontiful dorit de el; abia după sărbătoarea Paştelui a pomit spre Roma. Era târziu de-seum să mai poată tranşa definitiv problema cu Ioan al XII-lea: în timpul călătoriei i-a parvenit ştirea morţii acestuia. Ea a survenit la 14 mai 964; conform lui Liutorand şi vorbelor din popor, a fost ucis de diavol în timp ce se afla în pat cu o femeie adulterină, o oarecare Stefanetta. Dar, în acest caz, diavolul ar fi putut fi chiar soţul înşelat, care îl surprinsese cu soţia lui şi-l aruncase pur şi simplu pe fereastră. În schimb, după alte surse, Ioan al XII-lea ar fi murit lovit de apoplexie.

În orice caz, era un sfârşit conform cu existenţa sa desfrânată, chiar dacă era vicar al lui Cristos; ca om politic, a ilustrat până la capăt contradicţia existentă în sufletul său între condiţia de principe şi cea de papă, incapabil să dea o expresie distinctă puterii sale, ca o morişcă mişcată de vânturi, lipsită de acea promptitudine a simţului oportunităţilor care justifică uneori anumite schimbări de orientare politică. A fost înmormântat în bazilica S. Giovanni în Laterano.

131. Leon al Vd-lea (963-965)

Leon al VIII-lea era un simplu laic; locuia pe *clivus Argentarti*, adică pe "colina Martorio”. Protoscrinar, participase la delegaţia trimisă de Ioan al XII-lea lui Otto pentru a reclama invadarea de către acesta a teritoriilor Bisericii, pe când asedia castelul de la San Leo.

A ieşit pe neaşteptate la rampă cu ocazia conciliului-proces pe care Otto al III-lea l-a convocat la Roma pe 6 noiembrie 963 şi, după ce s-a

hotărât demiterea lui Ioan al XII-lea, a fost ales de împărat ca papă, chiar dacă era un laic, datorită curăţeniei moravurilor sale şi pentru probitatea sa dincolo de orice dubiu, acela neputând urca pe tronul pontifical, în locul lui Ioan al XII-lea, decât o persoană absolut cinstită.

Ca şi cu alte ocazii, "handicapul” deafi laica fost depăşit pe parcursul a două zile: ales la 4 decembrie, a primit printr-o procedură sumară de la episcopul-cardinal de Ostia, Sicon, diferitele ranguri de custode, lector68, paracliser, subdiacon, diacon şi preot Aşa încât, la 6 decembrie, a fost consacrat papă.

Este clar că această alegere nu se bucura de sprijinul populaţiei, mai ales pentru că era impusă de împărat; aşa că Otto s-a gândit ca, la început, să-l ajute îndeaproape pe papă, pentru a opri eventualele mişcări populare, într-adevăr, după ce trecuseră sărbătorile Crăciunului, la 3 ianuarie 964 a avut loc o adevărată răscoală a populaţiei, stimulată indirect de Ioan al XII-lea din îndepărtata Corsică, unde se refugiase cu ajutoml unor intermediari ai săi de încredere din rândul persoanelor de vază din oraş. Vaticanul a fost luat cu asalt, dar armata imperială i-a respins cu uşurinţă pe atacatori, răsturnând baricadele ridicate de aceştia pe podul Sant’Angelo şi declanşând un adevărat măcel.

Masacrul a fost întrerupt doar datorită lui Leon al VlII-lea, care spera să câştige de partea sa inima populaţiei care-i era făţiş ostilă. A doua zi, romanii l-au mgat fierbinte pe Otto să-i ierte şi au jurat pe mormântul Sf. Petru să se supună lui Leon. Papa a vint să-şi dovedească bunele intenţii şi a pus să fie eliberaţi ostaticii; Otto a mai rămas la Roma încă zece zile şi, simţindu-se liniştit în ce priveşte siguranţa papei, a plecat spre Spoleto ca să atace acel oraş în care se stabilise Adalbert.

În realitate, "lăsa oraşul pradă furiei, şi pe papă ca pe un miel în mijlocul haitei de lupi”, notează Gregorovius. "Sângele vărsat pe 3 ianuarie n-a fost uitat niciodată; el a făcut să crească ura împotriva străinilor, iar romanii, a căror insurecţie fusese atât de brutal reprimată, îndată ce şi-au

văzut ostaticii liberi iar împăratul plecat, s-au grăbit să-şi satisfacă setea de răzbunare”.

Într-adevăr, ei l-au chemat înapoi pe Ioan al XII-lea, în timp ce Leon al VIII-lea reuşea cu mare greutate să fugă, refugiindu-se la Camerino, în preajma împăratului. Această soluţie l-a salvat de la o moarte mai mult decât probabilă, dar l-a făcut să piardă pontificatul, pentru că Ioan al XII-lea, îndată ce a intrat în oraş, s-a instalat din nou în scaunul pontifical, şi, în conciliul din 26 februarie, l-a demis. Pe de altă parte, moartea lui Ioan al XII-lea, la 14 mai, nu a putut rezolva totul, căci demiterea a rămas în picioare. Poporul roman, într-adevăr, l-a sfidat încă o dată pe împărat; nu a vint în continuare să-l recunoască pe Leon ca papă şi, prin unul dintre nenumăratele concilii, clerul şi nobilimea romană l-au ales papă, la 22 mai 964, pe Benedict al V-lea. Otto nu voia, evident, să recunoască un papă dorit de romani şi a asediat Roma; oraşul s-a predat la 23 iunie 964 şi, în aceeaşi zi, era convocat un conciliu care-l demitea pe Benedict al V-lea.

În acest moment, este logic să ne întrebăm ce valoare putea avea acel conciliu, ca şi cel din 26 februarie, amândouă convocate de papi care fuseseră demişi; evident, aceeaşi valoare pe care o avusese şi cel din 963 prezidat de împărat în *Anuarul pontifical*, se consideră că Ioan al XII-lea a domnit până în ziua morţii sale; atunci însă, nu ar trebui considerată ca valabilă demiterea sa şi nici consacrarea lui Leon al VIII-lea, care, în schimb, este considerat papă din 6 decembrie 963 până la moartea sa, de la I martie 965; pe de altă parte, dacă demiterea lui Leon al VIII-lea nu este recunoscută, Benedict al V-lea nu poate fi considerat papă, *Anuarul* menţionându-l însă ca fiind în funcţie de la 22 mai 964 până când a murit, la 4 iulie 966, dată la care, după cum vom vedea, fusese deja ales succesorul său Ioan al XlII-lea. În realitate, problema este foarte încurcată; mi s-a părut normal să respect datele din *Anuar* şi deci cu atât mai puţin, să nu-l consider pe Leon al VlII-lea ca antipapă, aşa cum se hazardează s-o facă unele documente, chiar şi dintre cele contemporane. Această menţiune poate ajuta, dacă nu la altceva, măcar la lămurirea acelora care şi-au pus, poate, întrebări în acest sens, că uneori este extrem de dificil, chiar şi la nivel oficial, să fie recunoscut un papă sau un antipapă, iar folosirea unui termen sau a altuia poate fi uneori gratuită.

Conciliul din 23 iunie îşi are o poveste a sa; mi s-a părut că ar fi

semnificativ s-o prezint în biografia lui Benedict al V-lea, şi din acest motiv îi atrag aţenţia cititorului asupra ei; în ce-l priveşte pe Leon al VIII-lea, voi menţiona că Otto, după ce a rezolvat chestiunea demiterii lui Benedict, adatun decret în acest sens, adică asupra alegerii pontificale, prin care romanii erau obligaţi să renunţe la orice drept electiv. Papa s-a resemnat şi s-a supus; practic, prin acest decret nu se mai putea vorbi de "alegeri libere" şi papalitatea devine" un fel de *Reichkirche* anexată imperiului", după cum observă Knowles; pentru o anumită perioadă, cel care era ales pentru tronul pontifical trebuia să dea socoteală de conduita sa împăraţilor germani. Otto, bazându-se pe acest decret, a plecat de la Roma la 1 iulie, luându-l cu el şi pe demisul Benedict al V-lea, lăsându-l pe Leon al VIII-lea într-o relaţie încordată cu locuitorii oraşului şi doar moartea l-a scăpat pe papă, din fericire, de această grijă, la 1 martie 965.

132. Benedict al V-lea (964-965)

Benedict al V-lea, cardinal-diacon şi om deosebit de erudit, meritând apelativul de *grammaticus*, a fost ales papă de cler şi de locuitorii Romei a doua zi după moartea lui Ioan al XII-lea. Romanii au săvârşit prin această alegere un act de sfidare faţă de împăratul Otto care, după ce-l demisese pe Ioan al XII-lea prin conciliul de la 6 noiembrie 963, îşi impusese propriul său candidat în persoana lui Leon al VIII-lea. Romanii nu au vrut să-l recunoască şi l-au considerat demis prin conciliul de la 26 februarie 964; voiau un papă "al lor" şi l-au ales pe Benedict, siguri că el va apăra libertatea Bisericii şi a Romei faţă de abuzurile imperiale.

Manifestând o siguranţă ostentativă, poporul roman şi-a trimis propriii săi ambasadori la Rieti, unde se afla Otto, pentru a-l informa despre alegere, cu rugămintea de a o ratifica. Răspunsul lui Otto nu putea fi decât unul negativ; cu toate acestea, Benedict al V-lea a fost consacrat la 22 mai.

Otto a trecut la asediul Romei cu grosul armatei şi, practic, a învins-o prin înfometare. La 23 iunie, porţile oraşului au fost deschise; locuitorii se temeau de o pedeapsă foarte serioasă, care însă n-a venit. A fost o

Benedict al V-lea (*Rev. Fabbrica di S. Pietro*)

ieiiure mărinimoasă, însoţită de convocarea imediată a unui conciliu în Lateran, prezidat de Leon al VUI-lea, şi în faţa căruia Benedict al V-lea a apărut în postura de acuzai.

El a fost adus în sala de conciliu îmbrăcat în odăjdiile pontificale; arhidiaconul l-a întrebat cu ce drept se autoinvestise ca papă, din moment ce trăia încă papa Leon al VlII-lea. A fost acuzat în acest fel de violarea jurământului faţă de împărat, jurământ în baza căruia nu putea fi ales niciun pontif fără consimţământul imperial.

Răspunsul lui Benedict al V-lea a fost scurt şi implorator: "Dacă am greşit, lâe-vă milă de mine!”. Se pare că Otto s-a lăsat înduioşat de acel reprezentant al Bisericii care, îngenuncheat, cerea milă şi-i îmbrăţişa picioarele; până la urmă l-a apărat de un Leon al VUI-lea peste măsură de furios. Acesta, apropiindu-se de Benedict, i-a smuls patrafirul şi, apucându-i cârja pontificală, i-a rupt-o; ca să-i facă pe plac împăratului, care intervenise în favoarea lui, l-a lăsat cu funcţia de diacon, irimiţându-l însă în exil.

Otto l-a luat cu el în Germania atunci când a plecat din Roma la 1 iulie 964 şi l-a trimis în exil la Hamburg, unde Benedict a trăit sub supravegherea episcopului Adaldagus. A murit la 4 iulie 965 şi a fost înmormântat la Hamburg, dar în 999 Otto al III-lea s-a îngrijii ca osemintele sale să fie transportate la Roma cu toate onorurile cuvenite reputaţiei de sfânt pe care o dobândise.

133. Ioan al XffI-lea (965-972)

La moartea lui Leon al VIII-lea, romanii nu au mai îndrăznit să convoace un conciliu pentru a-l alege pe noul papă, dar au trimis totuşi o delegaţie la Otto, lăsând la latitudinea acestuia desemnarea unui succesor; şi-au manifestat lotuşi dorinţa de a-l menţine pe tronul pontifical pe Benedict al V-lea, aflat în exil la Hamburg. A existat astfel o perioadă liberă între două pontificate, pentru că împăratul se găsea, evident, într-o anumită încurcătură, în ciuda faptului că nu voia în niciun fel să cedeze presiunilor romanilor. A ieşit din încurcătură la 4 iulie 965, când Benedict a murit; Otto a trimis acasă delegaţia romană şi la Roma au sosit reprezentanţii săi, episcopii Olgems de Speyer şi Liutorand de Cremona.

Alegerea a căzut asupra episcopului de Nami, Ioan , probabil fiu al Teodorei a II-a, sora Maroziei; educat la Lateran, parcursese toate treptele carierei ecleziastice, ieşind în evidenţă cu ocazia procesului intentat lui Ioan al XII-lea în care fusese acuzator public, dar sfârşind apoi prin a semna şi demiterea lui Leon al VIII-lea. Intrase, în plus, în relaţii strânse cu familia Crescenzi caie, de atunci, va dobândi o mare influenţă în Roma, înlocuind-oân acest sens pe cea a lui Theophilactus. A fost consacrat la 1 octombrie 965 sub numele de Ioan al XIII-lea.

Nu era, practic, bine văzut de populaţie şi de o parte a nobilimii, tocmai pentru că fusese ales la indicaţia împăratului; aşa încât a încercat să intre în relaţii din ce în ce mai strânse cu familia Crescenzi, pentru a-şi asigura un sprijin în interioml oraşului şi în jurul lui. În acest sens, senatoarei Stefania i-a dăruit moşia Palestina şi l-a ales pe nepotul ei, Benedetto, soţul Teodorandei, fiica lui Crescenzio, ca guvernator al provinciei Sabina.

Un semn palpabil al nemulţumirii populare s-a înregistrat la puţine luni după consacrarea lui; la 15 decembrie s-a declanşat o conjuraţie urzită de prefectul oraşului, Pietro, de contele Roffredo şi de prelatul Stefano; papa a fost arestat şi închis în Castelul Sant’Angelo; de aici l-au dus afară din oraş, într-un castel al lui Roffredo. Ioan al XIII-lea a reuşit însă să evadeze, singur sau ajutat de altcineva, punându-se sub protecţia contelui Pandolfo din Capua.

Revolta avea un caracter evident democratic, pentru că printre participanţi apar pentru prima dată reprezentanţi ai categoriilor defavorizate

din rândul locuitorilor Romei; dar această nouă tentativă de a răsturna puterea pontificală s-a sfârşit tragic. Îndată ce Otto a venit, în toamna anului 966, în Italia, s-a produs o sciziune în rândul răsculaţilor: Giovanni, fiul lui Crescenzio, a trecut de partea papei; Roffredo şi Stefano au fost ucişi, iar Pietro a reuşit în primul moment să scape prin fugă. Ioan al XlII-lea trecea între timp prin Sabina însoţit de o escortă formată din soldaţi capuani şi de acolo intra în Roma la 12 noiembrie 966: acea efemeră republică democrată durase ceva mai mult de zece luni.

La doar câteva zile după aceea, Otto îşi făcea intrarea în Roma şi, de data aceasta, nu mai era dispus la acte de clemenţă faţă de răsculaţi, aşa încât oraşul a fost jefuit. Reprezentanţii populaţiei în conducerea oraşului au fost spânzuraţi, iar mulţi susţinători ai lor au fost orbiţi. Prefectul Pietro a fost găsit într-o ascunzătoare din Campagna romană şi închis în celulele din Lateran; împăratul l-a predat papei pentru a fi pedepsit după cum voia acesta. Ioan al XIII-lea a pus să fie atârnat de păr de *Caballus Constantini*, adică de statuia ecvestră a lui Marcus Aurelius; dar caznele la care a fost supus nu s-au oprit aici. Dat jos de pe statuie şi despuiat, Pietro a fost urcat pe un măgar, cu faţa spre coada acestuia, de care era legat un clopoţel cu două sfori, ca nişte hăţuri, până la mâinile condamnatului; pe cap i s-a fixat un burduf de piele împodobit cu pene şi încă două atârnate de picioare. Într-un asemenea hal a fost purtat pe străzile oraşului; după o astfel de batjocură a fost trimis în exil în Germania. Cadavrele lui Roffredo şi Stefano au fost dezgropate şi aruncate pe câmp în afara zidurilor Romei; a fost o represiune crudă, pentru care doar papa a fost recunoscător împăratului şi care a făcut să crească ura romanilor faţă de Otto şi pontiful instalat de el.

Otto a mai ţinut sub stăpânire Italia încă şase ani, astfel că ura locuitorilor de la toate nivelurile, nobili sau plebei, nu a avut cum să mai răbufnească şi să aibă parte de răzbunare. În anul următor, într-un conciliu la Ravenna, împăratul restituia Bisericii exarhatul şi alte posesiuni învecinate cu acesta; era un cadou în vederea apropiatei încoronări imperiale, la care Ioan al XIII-lea a consimţit cu mare bucurie. Ea a avut loc în Roma, la 24 decembrie 967 şi de faţă era şi fiul noului împărat, viitorul Otto al II-lea, pe vremea aceea având doar doisprezece ani, el alegându-se cu titlul de Cezar, special înfiinţat pentru această ocazie.

Otto I dorea să dea strălucire dinastiei sale, înmdindu-se cu împăratul din Răsărit, şi s-a gândit la o căsătorie între fiul său şi prinţesa Teofano, fiică a răposatului Roman al II-lea şi nepoată a actualului împărat Nicefor. Acesta nu vedea totuşi cu ochi buni această căsătorie, pentru că nu putea fi de acord cu Otto, care prin politica sa îi favorizase pe ducii de Capua şi Benevent, într-un contrast făţiş cu dominaţia bizantină din Italia meridională; Ioan al XIII-lea a complicat lucrurile când a trimis la Nicefor

O delegaţie personală pentru a uşura misiunea ambasadorilor imperiali, care, sub conducerea lui Liutorand, nu reuşeau să perfecteze această căsătorie. Papa pleda pentru îndeplinirea dorinţei "iubitului său fiu”, Otto

1 adresându-i-se lui Nicefor cu simplul titlu de "împărat al grecilor”; acesta, furios din această cauză, a sfârşit prin a-i ţine un timp prizonieri pe delegaţi şi a întrerupt definitiv toate tratativele matrimoniale. După cât se pare, diplomaţia nu era tocmai punctul forte al lui Ioan al XIII-lea.

Otto a reuşit totuşi să realizeze "visul” de dragoste al fiului său; în 969 Nicefor era asasinat în una din revoltele care deveniseră obişnuite la vârful puterii bizantine şi uzurpatorul tronului, Ioan tzimiskes, s-a gândit cum să-l mulţumească pe împăratul Occidentului, poate şi pentru a evita ca prinţesa să mai poată emite pretenţii, de altminteri justificate, la tronul Bizanţului.

Căsătoria dintre tânăra Teofano şi Otto, băiatul de şaptesprezece ani, a fost celebrată de Ioan al XIII-lea la Roma la 14 aprilie 972: Otto I, bătrân acum, a văzut împlinită prin acea căsătorie reconcilierea simbolică dintre Occident şi Orient Dar fastuoasa ceremonie şi serbările grandioase erau o manifestare doar aparentă de bucurie şi de linişte în relatiilè dintre cele două Biserici. Capua şi Beneventul fuseseră alese să devină "metropole”, formate dintr-o serie de dioceze cu drept de vot, care constituiau o *lunga manus* a Romei în extinderea ei către sud, zonă aflată, tradiţional, sub jurisdicţia patriarhului de la Constantinopol: acesta a ripostat ridicând la rang de arhiepiscopie sediul episcopal de la Otranto, cu cinci dioceze în subordine, tocmai pentru a evita influenţa Romei, ajungând să impună în regiunile Puglia şi Calabria ritul grec, interzicându-l pe cel latin.

Ioan al XIII-lea avusese totuşi posibilitatea de a extinde din nou

interesele universale ale papalităţii, făcând să crească activitatea misionară: episcopul de Tuscolo, Egidius, a fost trimis în Polonia, un teritoriu convertit de curând la creştinism, pentru a intensifica propaganda creştină printre slavi şi unguri. Dacă această intensificare a activităţii misionare este un moment luminos pentru Ioan al XIII-lea în exercitarea funcţiei sale religioase, cu siguranţă nu se poate afirma că, prin personalitatea sa politică, a reuşit să se opună împăiatului şi obligaţiilor impuse de acesta; practic, nu împărtăşesc opinia lui Seppelt care susţine aprecierea altor istorici că Ioan al XIII-lea trebuie "reconsiderat, deşi cu multă modestie, şi trecut în rândul precursorilor marilor papi, apărători, din secolul al XI-lea până *în* al XIII-lea, ai drepturilor Bisericii împotriva puterii imperiale”. În realitate, activitatea sa antiimperială este chiar prea modestă, aş îndrăzni să spun de-a dreptul inexistentă; mai mult, el a demonstrat că, fără sprijinul lui Otto I, n-ar fi reuşit să se menţină pe tronul Sf. Petru.

A murit la 6 septembrie 972 şi a fost înmormântat în bazilica S. Paolo de pe Via Ostiense.

134. Benedict al VI-lea (973-974)

Benedict al VI-lea, roman, fiul unui oarecare Hildebrand, de origine germană, diacon al cartierului *sub Capitolio*, a fost ales imediat după moartea lui Ioan al XIII-lea, dar confirmarea de la împărat a întârziat să sosească, pentru că Otto se afla în Germania, astfel încât a fost consacrat abia la 19 ianuarie 973.

Numit, desigur, de tabăra imperială, alegerea sa nu putea să nu provoace nemulţumirea populaţiei şi în special a taberei naţionaliste, a cărei căpetenie de atunci făcea parte din familia Crescenzi, anume un fiu al Teodorei a II-a şi deci probabil, frate cu Ioan al XIII-lea. Cât timp a mai trăit Otto I, Benedict al VI-lea a reuşit să se impună autoritar în faţa acestei familii, dar moartea împăratului, survenită la 7 mai 973, a făcut să se declanşeze imediat o răscoală al cărei conducător a fost însuşi acest Crescenzi.

Benedict al VI-lea a fost închis în Castelul Sant’Angelo şi demis chiar de răsculaţi, care l-au urcat în iunie 974 pe tronul pontifical pe unul dintre complotişti, diaconul Franconus, fiul unui anume Ferruccio, sub numele de Bonifaciu al VII-lea. Mai trăia încă Benedict al VI-lea, dar el a fost strangulat în închisoare la o lună după aceste evenimente; unele cronici spun că ar fi fost asasinat de însuşi Bonifaciu al VII-lea, prezentat ca un adevărat "monstru”.

Este considerat antipapă şi puţinele informaţii despre evenimentele din acea perioadă nu precizează dacă după alegerea sa a urmat o consacrare efectivă sau a fost pur şi simplu o acţiune de comando înfăptuită cu ajutorul vreunui preot. Este adevărat că Bonifaciu al VII-lea n-a considerat, pentrn moment, oportun să se comporte ca un reprezentant autentic al Bisericii şi, în aceeaşi lună iulie în care a murit Benedict al VI-lea, a fugit cu gloata lui de susţinători spre Constantinopol, luând cu ei şi tezaurul Bisericii. Patriarhul din Constantinopol a fost destul de bucuros să-i primească, considerând că asemenea revolte la Roma nu făceau decât s-o discrediteze şi să-i scadă importanţa.

Crescenzio apare şi el în istoria Romei; trimisul imperial, contele Sikko, a reuşit doar în câteva săptămâni să restabilească ordinea în oraş şi rebelii au fost pedepsiţi. Se pare că totuşi Crescenzio a reuşit să fugă într-o mănăstire, ducând apoi o viaţă liniştită, departe de evenimentele politice ulterioare din oraş. A murit în mănăstirea Sant’Alessio, la zece ani după aceste întâmplări, după cum atestă o inscripţie din biserica mănăstirii respective.

135. Benedict al VII-lea (974-983)

După ce ordinea a fost restabilită la Roma, nu era uşor pentru trimisul imperial şi pentru tabăra filogermană să găsească un succesor al lui Benedict al VI-lea; din Germania, Otto al Mea îl indicase drept candidat din partea sa pe un om cu adevărat sfânt, Maieul de Cluny, dar acesta nu s-a simţit în stare să se angajeze la asemenea niveluri politico-religioase şi a refuzat. Abia în

octombrie s-a găsit, în sfârşit, un candidat, evident, bine văzut de tabăra imperială, în persoana episcopului de Sutri, care a fost ales cu numele de Benedict al VII-lea.

Benedict al VII-lea (după Platina)

El a convocat imediat un conciliu şi acesta a emis o sentinţă de condamnare a lui Bonifaciu al VII-lea, a cămi alegere era considerată ilegală. Nu se putea altfel, şi era începutul unui pontificat în general liniştii, menţinându-şi soliditatea timp de circa nouă ani, cu toate că, mai mult de cinci dintre ei. Otto rămăsese departe de Italia. Benedict al VII-lea era un om integru din punct de vedere moral şi s-a străduit mult pentru a duce mai departe reforma sistemului monahal, abandonată în ultimul timp de predecesorii săi, atraşi deseori de alte interese, în special lumeşti; a fost preocupat între timp şi de restaurarea unor mănăstiri, ca aceea a Sf. Bonifaciu şi Alexius de pe Aventin, şi, în strânsă colaborare cu tânărul Otto al II-lea, a stimulat activitatea misionară în ţările germanice şi slave. A acordat privilegii noi arhiepiscopilor de Mainz şi Trier şi a fondat dioceza de la Praga, căreia i-au fost subordonate Boemia şi Moravia.

Este aproape sigur totuşi că unele revolte populare trebuie că au existat şi sub pontificatul lui Benedict al VII-lea şi probabil că el a căutat să scape prin fugă, cerându-i lui Otto al II-lea să intervină; într-adevăr, în toamna lui 980, acesta a coborât în Italia şi s-a întâlnit cu pontiful la Ravenna, sărbătorind împreună Crăciunul. A ajuns împreună cu papa şi la Roma în ziua de Paşti a anului următor, însoţit de mama sa, Adelaida, şi de soţia sa, Teofano, de Hugo Capet, duce al Franţei şi de Conrad, regele burgunzilor.

"Niciun cronicar din acea epocă nu afirmă că Otto i-ar fi pedepsit pe cei care se răsculaseră în 974”, notează Gregorovius. "Doar unele informaţii ulterioare relatează că, urmând exemplul lui Caracalla, el a dat pe treptele bazilicii Sf. Petm un banchet la care i-a invitat în mod viclean pe romani şi că, după ce a decapitat pe câţiva dintre ei, i-a obligat pe ceilalţi să continue

ospăţul”. Este vorba, poate, doar despre o legendă, dar este o dovadă a faptului că, în orice caz, prezenţa împăratului la Roma crea un climat de teroare în rândul locuitorilor; în acelaşi timp, legenda calma spiritele prea înfierbântate ale unor eventuali rebeli. În iulie, Otto al II-lea a părăsit Roma pentru a se îndrepta către sudul Italiei, unde îl aşteptau luptele cu sarazinii şi cu bizantinii.

În septembrie 981, Otto al II-lea a prezidat şi un conciliu în care Benedict al VII-lea pronunţa o condamnare solemnă a simoniei, dar care a servit şi episcopiilor germane pentru ca, datorită sprijinului imperial, să creeze numeroase dioceze, pe baza repartizării diferitelor teritorii, în frunte cu cea din Merseburg, acum practic desfiinţată. Motivaţiile cu caracter misionar mascau în realitate interesele private ale episcopului Gisiler, care reuşise să-l convingă pe Otto de scopul apostolic al intenţiilor sale. Conciliul nu a aprobat în unanimitate decizia, totuşi aceasta a trecut; atât de mult însemna voinţa împăratului.

După aceea Otto a părăsit Roma, plecând din nou în sudul Italiei unde voia să oprească o nouă invazie sarazină şi mişcările expansioniste bizantine; n-a reuşit şi intenţiile sale au eşuat în urma bătăliei de la Stilo din 982. Reîntors în nordul Italiei, împăratul părea să-şi fi pierdut siguranţa de altădată. Încoronarea la Verona, în iunie 983, a fiului său, Otto, de trei ani, ca rege al Germaniei şi al Italiei trebuia să dea strălucire imperiului şi să demonstreze vasalilor germani şi italieni că forţa dinastiei saxone încă nu slăbise. După ce a dat această gură de oxigen euforiei manifestate de tabăra imperială, Otto al II-lea a organizat din nou o expediţie în sudul Italiei, dar a trebuit să se oprească la Roma, pentru că moartea lui Benedict al VII-lea, la 10 iulie 983, făcea ca prezenţa sa să fie necesară pentru alegerea noului papă. Benedict al VIMea a fost înmormântat în biserica S. Croce di Gerusalemme.

136. Ioan al XTV-lea (983-984)

Otto al II-lea l-a desemnat ca succesor al lui Benedict al VII-lea pe cancelarul său italian, episcopul Petru din Pavia care, în decembrie 983, a fost consacrat papă sub numele de Ioan al XIV-lea, al treilea din istoria papalităţii care îşi lua un alt nume decât cel de botez. Aproape concomitent cu

consacrarea, Ioan al XIV-lea rămânea fără protectorul său: la numai douăzeci şi opt de ani, Otto al II-lea murea subit în urma unei boli scurte, la Roma, în palatul imperial de lângă bazilica Sf, Petru, la 7 decembrie. Era înmormântat în bazilică, fiind singurul împărat dintr-o dinastie germană decedat şi înhumat la Roma.

ban al XIV-lea (după Platina)

Este clar că moartea neaşteptată a lui Otto al II-lea a fost fatală noului ales, Ioan al XIV-lea; probabil că el, la căpătâiul împăratului, îşi presimţea propria lui soartă. Nu putea spèra, desigur, nimic de la un băieţaş de trei ani aflat încă sub tutela mamei sale şi ameninţat în Germania de forţa armată a ambiţioasei sale rade, Hemic de Bavaria, care a pus mâna imediat pe titlul de rege al Germaniei. În primăvara lui 984, Teofano a părăsit Roma cu suita care-i rămăsese credincioasă şi cu fiul său, hotărâtă să-i apere drepturile: nu putea, desigur, să conteze pe papă.

Căderea lui Ioan al XIV-lea a survenit rapid; de la Constantinopol s-a întors imediat Bonifaciu al VII-lea, chemat, poate, de tabăra filobizantină din Roma. Cu consimţământul familiei Crescenzi a putut, evident, să ocupe din nou tronul Sf. Petru; Ioan al XIV-lea a fost închis Castelul Sant’Angelo în aprilie 984 şi acolo a fost ucis prin otrăvire, în august. Bonifaciu al VII-lea nu a reuşit însă să-şi menţină mult timp pontificatul; se pare că setea lui de răzbunare l-a împins să comită o serie de crime şi de violenţe, ca aceea de a fi pus să i se scoată ochii cardinalului Ioan , un duşman înverşunat al său. Astfel încât, după unsprezece luni de pontificat a devenit de nesuportat chiar şi pentru familia Crescenzi, al cărei cap devenise fiul lui Crescenzio, Giovanni (Ioan nes Crescentius), şi a fost eliminat în august 985. Cadavrul său a fost profanat în cadmi unei răscoale populare, târât pe străzile Romei şi, în filial, aruncat la picioarele statuii ecvestre a lui Marcus Aurelius. A doua zi, servitorii săi au reuşit să-l îngroape creştineşte în bazilica Sf. Petra.

137. Ioan al XV-lea (985-986)

Ioan al XV-lea, un roman din cartierul al şaselea, *Gallina alba* fiu al unui preot pe nume Leon, a fost consacrat papă în august 985, în împrejurări pe care nu le cunoaştem. În orice caz, familia sa era în duşmănie cu cea a Crescenzilor, astfel încât se poate presupune că a fost vorba despre o alegere dorită de tabăra imperială, împotriva voinţei naţionaliştilor, cu toate riscurile care derivau de aici.

Giovanni Crescenzio acaparase, într-adevăr, puterea tempofală şi căpătase titlul de *patricius*, dar conduita sa faţă de pontif era de o toleranţă deosebită, în limitele cuvenite, adică în domeniul strict religios. Giovanni voia să fie reprezentantul Senatului şi al poporului roman şi înfrunta, înainte de toate, puterea imperială, întruchipând parcă din nou personalitatea lui Alberic al II-lea. Era nevoie însă de multă şiretenie: altele erau timpurile şi întreaga Italie nu mai făcea nicio încercare de a-şi cuceri autonomia. În special Roma nu putea spera altceva decât menţinerea unei puteri laice alături de cea pontificală, dar nu se putea, desigur, să se debaraseze de autoritatea imperială; drepturile acelui băieţaş saxon au fost respectate, şi oraşul a dat o dovadă în acest sens atunci când regenta Teofano a venit în Italia în 989.

A fost primită cu mari onoruri, poporul a omagiat-o, şi titlul de împărătească nu i-a fost contestat; ea i-a obligat pe romani să recunoască prin jurământ drepturile imperiale ale fiului său şi, în aceste condiţii, i-a confirmat lui Giovanni Crescenzio titlul de *patricius*. După oficierea slujbelor de pomenire a soţului ei, la Crăciunul din 989 Teofano a părăsit Roma pentru a se întoarce în Germania.

Cu multă diplomaţie, pusese în ordine raporturile dintre nobilimea romană şi papă, salvând interesele imperiale; această coexistenţă a puterilor avea să se rezolve în paguba, dacă nu a pontifului, atunci a Bisericii din Roma, care s-a discreditat în faţa comunităţii creştine, ducând până la scăderea respectului nutrit de credincioşi faţă de tronul lui Pelm.

Pe de o parte, papa instaurase un fel de nepotism şi dăruia indelor sale bunuri ale Bisericii, favorizându-i, în plus, pe cât îi era posibil; pe de altă parte, Giovanni Crescenzio subordonase actul de justiţie intereselor familiei sale, operând un adevărat trafic cu sentinţele. Starea de profundă decădere din episcopia Romei apare menţionată într-un fel de filipică69 pronunţată împotriva papalităţii de către episcopul de Orléans, Arnolf (Amoul), într-un celebm conciliu episcopal francez ţinut la Reims în 991. El fusese convocat datorită dificultăţilor apărute când în Franţa au venit la putere Capeţienii70, prin urcarea pe tron a lui Hugo Capet, în împrejurări legate de alegerea ca arhiepiscop de Reims a unui tânăr cleric credincios carolingienilor, Arnolf.

"Oh, Roma, demnă de milă, tu ai adus în tăcere strămoşilor noştri lumina Părinţilor Bisericii, dar prezentul nostru a fost întunecat de tine cu tenebre atât de urâte încât amintirea lor nu va putea dispărea vreodată, într-o vreme ne veneau din acel oraş măreţii Leon, marii Grigore, ca să nu mai vorbim de Gelasius şi de Inocenţiu care îl depăşeau în elocinţă pe toţi filosofii pământului. Ce se întâmplă însă în zilele noastre? L-am văzut pe Ioan , poreclit Octavian, bălăcindu-se în noroiul patimilor şi complotând chiar împotriva lui Otto care fusese încoronat de el. El a fost izgonit şi Léon, un neofit, a devenit papă. Împăratul Otto a plecat de la Roma şi Octavian s-a întors acolo; l-a alungat pe Leon, i-a retezat nasul diaconului Ioan , împreună cu trei degete de la mâna dreaptă şi cu limba; lacom de sânge, a măcelărit multe persoane de vază; puţin după aceea, a murit şi el. În locul lui, romanii l-au ales pe învăţatul Benedict, dar, după câtva timp Leon, neofitul, a pornit împreună cu împăratul împotriva lui, l-a asediat şi l-a capturat; l-a demis apoi şi l-a exilat în Germania. Împăratului Otto i-a urmat un alt împărat, tot Otto, care se distingea printre toţi ceilalţi principi prin darurile sale războinice, de înţelepciune şi de ştiinţă. Între timp, la Roma, pe tronul Sf. Petru urca Bonifaciu, pătat încă de sângele înaintaşului său; a fost un monstru înspăimântător, ale cărui mârşăvii le-au depăşit pe cele ale tuturor muritorilor. Alungat şi condamnat de un mare sinod, s-a întors la Roma când Otto murise şi, încălcându-şi jurământul făcut acestuia, l-a aruncat de pe turnurile oraşului pe papa Petru, un om distins care fusese episcop de Pavia: l-a demis şi l-a ucis după ce-l ţinuse într-o temniţă mizerabilă. Şi unde a stat scris vreodată că nenumăraţii slujitori ai lui Dumnezeu, răspândiţi în toată

lumea şi dăruiţi cu ştiinţă şi cu calităţi, trebuie să fie împilaţi de asemenea monştri lipsiţi de cunoaştere umană şi de cea divină* o adevărată ruşine a omenirii?”

Cuvântarea putea fi interpretată, la limită, şi ca un act de revoltă cate punea din nou în discuţie faimosul primat al Romei, având în vedete faptul că papa ajunsese să apară ca, Anticristul care, şezând pe tronul din templul lui Dumnezeu, apărea ca un zeu păgân în ochii poporului? "De fapt, aceşti episcopi francezi au avut ocazia să atace direct "tirania” prin care era guvernată Roma atunci când delegaţii trimişi de conciliu şi cei ai regelui Hugo nu au fost primiţi de Ioan al XV-lea aşa cum o impunea rangul lor, pentru că, după cum li s-a comunicat, nu aduseseră daruri pentru *patricius* Giovanni Crescenzio. Ei au răspândit apoi informaţia că, la Roma, nimeni nu putea fi ascultat dacă, înainte de aceasta, contra unei sume corespunzătoare de bani, nu primea consimţământul "tiranului”.

De altfel, raporturile dintre Ioan al XV-lea şi *patricius* au fost în impas în 995, într-un asemenea grad încât papa a fost obligat să părăsească Roma şi să se refugieze în Tuscia, la marchizul Ugo şi, de acolo, să-l invite pe tânărul Otto să vină în Italia pentru a primi coroana imperială. Acesta a plecat cu o suită numeroasă în februarie 996 de la Regensburg, şi romanii s-au grăbit să-l cheme înapoi pe papă, împăcându-se cu el. Papa îl aştepta cu nerăbdare şi cu o mare dorinţă de răzbunare pe eliberatorul său, dar a murit în martie 996, înainte ca acesta să fi sosit Ioan al XV-lea a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru sub un epitaf care-l lăuda ca "distins învăţat” şi care suna fals atunci când spunea despre el că, pentru a obţine ceva, nu se folosise de "teroare, câştig sau favoare din partea cuiva”.

138. Grigore al V-lea (996-999)

Grigore al V-lea (după Platina)

Alegerea succesomlui lui Ioan al XV-lea s-a lăsat aşteptată timp de câteva luni, aceasta pentru că Otto al III-lea coborâse în Italia şi romanii nu voiau să rişte să-l supere pe tânărul rege şi viitor împărat. Giovanni Crescenzio a considerat oportun să nu tulbure apele şi, satisfăcut pentru cât reuşise să acapareze pentru sine şi pentru familia sa, aştepta să vadă cum decurg evenimentele. A avut grijă să trimită ambasadori la Ravenna, la tânărul Otto, cu mesaje politicoase care-i mărturiseau acestuia nerăbdarea romanilor de a-i cunoaşte voinţa în privinţa alegerii viitorului pontif.

În această privinţă, decizia lui Otto era deja luată: alegerea căzuse asupra vărului Bruno, capelanul său, un tânăr preot de 24 de ani, cu o bună cultură şi cu un caracter hotărât. Însoţit la Roma de arhiepiscopul de Mainz, Bruno a fost primit cu mari onoruri, desigur, nu spontane. Pentru prima dată, un bărbat de origine germană urca pe tronul lui Petru şi nu numai aceasta însemna ceva, dar şi faptul că, de pe vremea sirianului Zaharia, romanii se obişnuiseră să vadă pe tronul pontifical mai ales papi de origine romană, cu excepţia a şapte papi care se născuseră,» oricum, în apropierea oraşului lor. Patriotismul lor local primea o lovitură şi orgoliul le era rănit.

Consacrarea lui Bruno a avut loc la 3 mai 996 şi el a căpătat numele: de Grigore al V-lea; de atunci, toţi papii şi-au schimbat numele de botez, pentru a da alegerii pontificale semnificaţia unei a doua naşteri;

Abia după instalarea vărului său, Otto al III-lea a sosit la Roma cu scopul principal de a fi încoronat ca împărat, ceea ce s-a întâmplat în bazilica Sf. Petru la 21 mai. Dar, după patru zile, Otto şi Grigore al V-lea au convocat în vechea bazilică un conciliu care trebuia să pună pentru totdeauna ordine în viaţa oraşului; a fost, practic, un conciliu care a căpătat caracterul unui adevărat tribunal.

Romanii rebeli, care îl alungaseră pe Ioan al XV-lea, au fost chemaţi în judecată, dar comportarea lor supusă a făcut ca sentinţa judecătorilor să fie blândă. Nu a fost nicio condamnare la moarte; capii, ca Giovanni Crescenzio, condamnaţi la început la exil, au fost după aceea graţiaţi prin dorinţa expresă a papei care, în încercarea de a îmbuna sufletul orăşenilor, a obţinut de la Otto o clemenţă totală faţă de acuzaţi. Giovanni Crescenzio a jurat credinţă, iar Otto şi Grigore au considerat că erau stăpâni pe situaţie şi puteau face asemenea gesturi mărinimoase, care însă au constituit o adevărată gafă

politică.

Într-adevăr, în iunie, după plecarea din Roma a lui Otto al III-lea şi reîntoarcerea sa în Germania, în oraş s-a organizat imediat o conspiraţie împotriva pontifului german, avându-l drept căpetenie pe Giovanni Crescenzio. Grigore al V-lea a fost acuzat pe faţă pentru corupţia înalţilor funcţionari civili, cu toţii fiind susţinători ai împăratului, cu scopul precis de a impune un regim despotic. Revolta s-a declanşat la 29 septembrie 996 şi papa. A fugit. Giovanni Crescenzio ştia bine că, foarte curând, Otto al III-lea va fi prezent la Roma pentru a înăbuşi răscoala, aşa încât s-a organizat în Castelul Sant'Angelo, întărindu-l prin toate mijloacele de care dispunea, inclusiv prin masarea aici a unui mare număr de oameni înarmaţi, decişi să nu cedeze.

Între timp, Grigore ajungea la Pavia, şi acolo convoca un conciliu la începutul anului 997, dând diferite decrete referitoare la Biserica germană; se simţea în siguranţă, datorită sprijinului vărului său, şi nu-i era frică, în privinţa situaţiei de la Roma, s-a limitat la a-i îndemna pe episcopii germani să confirme excomunicarea pronunţată de el împotriva lui Giovanni Crescenzio şi să recunoască în continuare supremaţia tronului Sf. Peüu. Printre altele, a comunicat că, în calitatea sa de episcop al Romei, împotriva deciziilor conciliilor provinciale, va susţine cu tărie "Decretele Isidoriene" sau Pseudo-isidoriene, cum erau mai aproape de realitate numite, menţionate în biografia lui Leon al IV-lea şi caie, de la Nicolae I până atunci, nu găsiseră un papă capabil să se folosească de amplele posibilităţi oferite de acestea în cadmi luptei pentru putere.

Prin urmare, Grigore al V-lea se simţea, pe bună dreptate, investit cu toată forţa misiunii sale şi considera starea de revoltă de la Roma ca fiind trecătoare; era o chestiune de doar câteva luni şi depindea de intervenţia lui Otto care nu se putea lăsa mult timp aşteptată, ea producându-se imediat după ce atacul slavilor ar fi fost respins de Germania.

Între timp, Crescenzio îşi recăpătase titlul depatricius şi se îngrijise să dea romanilor un alt papă, pe calabrezul Ioan philagathos (Giovanni Filagato), un favorit al împărătesei Teofano, ales episcop de Piacenza, care se aliase cu răsculaţii, trădând tabăra imperială. Fire ambiţioasă, a prins din zbor ocazia oferită de Giovanni Crescenzio, devenind papă sub numele de Ioan al XVI-lea în aprilie 997; în mod clar, este considerat un antipapă.

Lăsând puterea temporală în seama lui Crescenzio, el ar fi trebuit să reprezinte puterea religioasă şi a căutat să obţină sprijin de la împăratul din Orient şi de la patriarhul din Constantinopol; a rămas însă singur pentru că Orientul nu a vrut să rişte un război inutil cu Otto al III-lea.

Acesta, la sfârşitul lui 997, scăpând de problemele sale cu slavii, a venit în Italia: s-a întâlnit cu vămi său la Pavia şi acolo au sărbătorit împreună Crăciunul. Au pornit cu calm spre Roma, unde au sosit în februarie 998: au găsit porţile deschise larg şi zidurile neapărate. Doar Castelul Sant'Angelo era ocupat de Crescenzio, decis să reziste până la ultima picătură de sânge. Antipapa Ioan al XVI-lea fugise înspăimântat în Campagna romană; găsit de cavalerii imperiali, a fost dus târâş la Roma cu capul ferfeniţă. Din ordinul lui Otto, i-au fost tăiate nasul, 1 imba şi urechile, iar ochii i-au fost scoşi; în halul acesta a fost încarcerat într-o mănăstire, unde trebuia să i se oblojească rănile în aşteptarea judecării lui definitive. Aceasta a avut loc în martie, când Grigore a convocat un conciliu în Lateran şi Philagathos a fost adus aşa cum arăta, mutilat şi îmbrăcat în veşmintele pontificale. În plin conciliu i-au fost smulse de pe el odăjdiile şi a fost dus în batjocură pe străzile oraşului, călare pe un măgar cu faţa spre coada acestuia, aşa cum se întâmplase cu prefectul Petru pe vremea lui Ioan al XIII-lea.

Continua şi asaltul Castelului Sant'Angelo; marchizul Eckard din Meissen, care conducea această operaţiune, a reuşit să cucerească fortăreaţa la 29 aprilie 998; Giovanni Crescenzio a fost decapitat pe meterezele castelului. Cadavrul lui, aruncai de la înălţimea zidurilor, a fost apoi atârnat de o spânzurătoare la poalele colinei Monte Mario.

Din unele cronici aflăm că mai întâi i-au fost scoşi ochii, apoi i-au fost tăiate membrele, iar trupul ciuntit i-a fost dus în derâdere pe străzile Romei. Monte Mario a fost rebotezat de germani *Möns Gaudii*, dar pentru romani el a rămas *Möns Malus*, "eroul" lor a fost apoi înmormântat în biserica S. Pancrazio de pe Gianicolo. Grigore al V-lea şi Otto al III-lea s-au folosit de toată forţa lor pentru a-şi impune dominaţia asupra Romei şi s-au opus energic aroganţei nobililor din Sabina, înrudiţi cu familia Crescenzi, care s-au fortificat în mănăstirea Farfa aflată de partea imperiului.

Dar Otto, după conciliul din 998, a fost năpădit de remuşcări şi a peregrinat prin mănăstirile din sudul Italiei în căutarea liniştii interioare…

Grigore al V-lea nu a avut, probabil, asemenea probleme şi în toate împrejurările şi-a menţinut o fermitate demnă, deşi era încă destul de tânăr. Ni se pare corect ce a scris despre el Seppelt: "Primul papă german din Evul Mediu a demonstrat prin modul său de viaţă şi prin activitatea sa că se contopea pe deplin cu reforma ecleziastică şi, ceea ce era şi mai important, că avea în el ceva din spiritul unui Grigore cel Mare sau al unui Nicolae I, chiar dacă relaţiile de rudenie şi recunoştinţă îl menţineau în raporturi strânse cu împăratul; Grigore era decis să salvgardeze cu toată energia sa, mai mult, cu dăruire tinerească impetuoasă, drepturile cuvenite tronului apostolic în cadmi Bisericii universale. Aşa s-a întâmplat şi când s-a ocupat de disputele ecleziastice de la Reims, când neînţelegerile din episcopia franceză puseseră într-un serios pericol prestigiul tronului apostolic. În plus, papa, cu ocazia unui sinod de la Roma (sfârşitul lui mai 996), a declarat făţiş că Amolf era arhiepiscopul legitim de Reims şi nu a ezitat să-l considere ca intrus pe Gerbert, protejat al împăratului", care va fi, de altfel, urmaşul său pe tronul S. Petru.

Grigore al V-lea a murit la vârsta de numai 27 de ani, la 18 februarie 999, şi a fost înmormântat în bazilica Sf. Pelm.

139. Silvestru al II-lea (999-1003)

La moartea lui Grigore al V-lea, romanii nu au mai îndrăznit să urce pe tronul pontifical un candidat al lor, ci au aşteptat venirea la Roma a împăratului şi a celui ales de el, pentru sfârşitul lui martie 999; acesta era Gerbert, care făcea parte din suita sa, având funcţia de consilier. A fost "un geniu care a dat strălucire epocii sale", spune Gregorovius, şi este adevărat; de altfel, marea erudiţie a acestui pontif, în special în ştiinţele exacte, a pus într-o asemenea încurcătură gloata de ignoranţi şi de superstiţioşi, încât se credea că nu o dobândise pe cale naturală. În tradiţia populară a rămas cu porecla de "papă mag", care ajunsese pe tronul pontifical datorită unui "pact

cu diavolul”, şi astfel au apărut legendele.

Născut între 940 şi 945 în Auvergne, la Belliac, a fost, probabil în 952, primit călugăr în mănăstirea de la Aurillac, apropiată de casa părintească; pe neaşteptate, obosit de viaţa monahală, a părăsit mănăstirea, airas de tainele culturii religioase arabe şi a mers în Spania.

La şcoala călugărului Hatto din Vieh, în Catalonia, a primit primele rudimente de cultură islamică, filtrată prin învăţăturile creştine, dar nu a ezitat să meargă şi la prelegerile învăţaţilor musulmani din regiune pentru a prelua de la ei, în formă nealterală, secretele artei magiei, "însă, de aceşti învăţători înţelepţi nimeni nu se putea apropia decât dacă îşi abjura credinţa”, observă Mario Bacchiegaân recenta sa biografie a lui Silvestru al II-lea. "Învăţaţii arabi îi cereau discipolului să se supună unei iniţieri înainte de a-i împărtăşi secretele, de a-l introduce în cercetările ermetice, în cunoaşterea formulelor pentru vrăji. Doar foarte puţini şi doar cei bine pregătiţi şi iniţiaţi aveau acces la ele. Gerbert a fost apostat. Evident, nu va spune nimănui pe tot parcursul vieţii sale nimic despre această deosebit de importantă experienţă pentru că, în secolul al X-lea, nimeni nu l-ar fi înţeles vreodată” şi ar fi fost judecat drept eretic. El parcurge acea experienţă misterioasă în mod conştient, pentru a avea o "dovadă lucidă de libertate morală şi religioasă” şi "a ajunge la gnoza liberă” 71.

Frecventându-l astfel pe unul dintre acei înţelepţi, Gerbert s-a lăsat purtat într-o aventură cu iz de legendă, povestită de cronicarul englez William de Malmesbuiy: el "discuta cu filosoful şi primea de la el cărţi pe care le copia. Lua notiţe… voia cu orice preţ să-şi procure… rugăciuni, pomelnice, nume de divinităţi, protecţii… utilizate de către învăţătorul său”. S-a întâmplat ca înţeleptul să aibă o fiică şi între cei doi tineri să se lege o poveste de dragoste; Gerbert doreşte cu ardoare să vadă o carte pe care magul o ţine în permanenţă sub pemă şi atunci "într-o seară, fata pe care o iubea îşi îmbată tatăl” şi tânărul aspirant la rangul de mag ia cartea şi fuge cu ea. Este fugărit la nesfârşit de maestru care, trezindu-se, îl urmăreşte pe elevul hoţoman fără încetare: fiecare dintre ei consultă stelele, unul ca să descopere urmele, celălalt pentru a se ascunde, până ce Gerbert ajunge pe malul mării şi *ibi per incantationes diabolo accersito*, *perpetuimi paciscitur dominium*. Încheie "un pact cu diavolul”, jură că-i va fi pentru totdeauna recunoscător dacă îl va ajuta

să treacă dincolo de mare; şi Gerbeit se salvează. "Nu există nicio îndoială asupra sacrilegiului său”, se pronunţă Malmesbury; dar diavolul face parte din cronica medievală şi, practic, este subconştientul său. După cum observă Bacchiega, realitatea este că lui Gerbert, Ji plac flăcările ca unei salamandre” şi acest pact "este pur şi simplu un rămăşag cu el însuşi... un moment intermediar necesar pentru a continua o evoluţie care va înlătura piedicile din calea afirmării personalităţi”.

Călit astfel, el reuşeşte să "vadă din nou stelele”, începându-şi cariera ecleziastică; în 970 se află în suita lui Hatto la Roma, unde are ocazia să fie apreciat de Ioan al XIII-lea şi de Otto I, acesta încredinţându-i educaţia fiului său. La câţiva ani după aceea, se află la Reims, chemat de arhiepiscopul Adalberon, pentru a deveni profesor de filosofie şi faima sa se răspândeşte în Europa. Între Crăciunul lui 980 şi ianuarie 981, cu ocazia unui nou drum la Roma împreună cu arhiepiscopul său, va avea o dispută ştiinţifică în public, la Ravenna, cu călugărul Otrik, un alt filosof apărut în acea vreme în şcoala de la Magdeburg, component al suitei lui Otto al II-lea, în timpul expediţiei acestuia în Italia, unde îşi va găsi, în ciuda tinereţii, moartea. Gerbert va ieşi învingător din disputa filosofică; în timp ce Otrik îşi va pierde speranţele într-o numire ca episcop de Magdeburg, el va fi chemat din 983 să conducă mănăstirea cu rang de abaţie de la Bobbio, lângă Piacenza.

Nu rămâne mult acolo; este în permanenţă persecutat şi, la moartea lui Otto al II-lea, fuge la Pavia, refugiindu-se în preajma împărătesei mame, Adelaida. Aici o cunoaşte pe Teofano, tânăra văduvă, regentă peste puţin timp a fiului ei Otto al III-lea: este o întâlnire importantă pentru viitorul lui Gerbert care, datorită Teofanei, va ajunge să aibă succesul dorit.

Pentru moment, Italia nu-l interesează, astfel încât se întoarce la prietenul său, arhiepiscopul Adalbert din Reims, devenind aici un susţinător politic ai regilor germani din dinastia ottonienilor, deţine catedra de filosofie, adună documente rare în bibliotecă, îşi construieşte un Golem, după cum povesteşte cronicarul Raoul de Longehamp. Gerber închisese un demon într-un craniu de aur şi îi punea întrebări deosebit de dificile; Golemul răspundea printr-un semn făcut cu capul. *Inde est quad locus iile inexpositus*, *saltus Gerbertus appellatur*: răspunsul pe care i-l dădea demonul era numit "saltul lui Gerbert”.

După cum a explicat clar Bacchiega "Golemul devine nucleul unui ritual concret de iniţiere magică şi mistică efectuată cu scopul de a-i da adeptului o cunoştinţă secretă”; dar, în particular, el "este figura umană concretă realizată prin puteri magice de natură vocală”. Este conştiinţa însăşi a lui Gerbert, într-un fel de autohipnoză, cea care vorbeşte şi răspunde. Întrebându-l pe Golem, el a avut, probabil, într-o frază reprodusă de călugărul Elgard din Fleury, cheia întregului său destin: *scandii ad R Gerbertus* în *R post papa viget R*. Cu litera R încep într-adevăr numele celor trei locuri fundamentale ale carierei sale ecleziastice: Reims, Ravenna, Roma.

În 991 este episcop de Reims, datorită lui Hugo Capet care, într-un conciliu convocat în acel oraş, îl demite pe episcopul în funcţie, Arnolf, fără a mai aştepta un răspuns din partea papei Ioan al XV-lea; dar, în conciliul următor, de la Monson, din 995, este obligat de legatul pontifical să se supună hotărârii de suspendare a numirii, în aşteptarea unor decizii definitive ale papei; acestea vor confirma suspendarea şi excomunicarea care deriva din ea. Un an mai târziu, Amolf este reintegrat în funcţia sa.

Gerbert se refugiază la Magdeburg, la curtea lui Otto al ID-lea, devenind profesorul şi consilierul acestuia: de acolo porneşte reabilitarea sa totală; în 998 este arhiepiscop de Ravenna; în anul următor se afla pe tronul lui Petru. Gerbert este consacrat papă sub numele de Silvestru al II-lea la 2 aprilie999; începând cu această dată, apostazia şi excomunicarea dispar în neant.

O nouă ordine mondială, o cotitură istorică aşteaptă lucrarea sa pontificală; Otto al III-lea visează ca printr-o *renovatio imperii Romanorwn* să dea lumii un exemplu de iubire şi de putere în spiritul justiţiei divine. Roma este capitala lumii, aşa cum Biserica romană este mama tuturor celorlalte Biserici; de la Roma, reprezentanţii puterilor supreme, împăratul şi papa, uniţi în fapte, ar fi trebuit să readucă pacea în lume şi să conducă popoarele pe calea lui Dumnezeu. Otto al III-lea şi-a stabilit sediul pe Aventin ca pentru a contempla vechea cetate imperială şi şi-a asumat rolul de protector al papei, ţinând totuşi Biserica sub un control riguros pentru a putea garanta demnitatea tronului apostolic.

Anul 1000 nu va însemna deci sfârşitul lumii; va fi, mai degrabă, un moment al marilor transformări în care Biserica, şi, prin reflex, întreaga omenire, îşi vor regăsi puritatea de la origini. Aceasta însemna o anulare a

tuturor donaţiilor imperiale de la Constantin până în acel moment, adică sfârşitul vechii puteri temporale, totul fiind însă înlocuit cu noi donaţii; o spoliere simbolică deci, după care urma o nouă acordare de teritorii printr-o autentică *renovatio*.

În această atmosferă ecumenică, Silvestru al II-lea dă un nou avânt propagandei creştine, în special în Polonia şi în Ungaria. Otto al III-lea l-a eliberat pe ducele Poloniei de vasalitatea care-l lega de imperiu şi papa a întemeiat atunci dioceza de Gniezno; de asemenea, împăratul i-a trimis coroana regală ducelui maghiar Waik care, convertit la creştinism, căpătase numele de Ştefan. Ungaria devenea autonomă şi era donată tronului apostolic din Roma; acolo a fost întemeiată dioceza de Esziergom (Gran). În fine, Silvestru al II-lea a lansat un apel, fiind în acest sens primul papă din istorie, pentru eliberarea Sfântului Mormânt de sub ocupaţia musulmanilor care, deseori, împiedicau pelerinajele şi vizitele creştinilor în Ţara Sfântă; dar Europa nu era, încă, pregătită pentru o cruciadă.

După ce a trecut anul 1000, visele au început să se risipească; după ce a trecut groaza pentru sfârşitul de mileniu, au revenit în atenţie problemele dintotdeauna. Germania avea nevoie de împăratul său; papa trebuia să rămână singur. Provincia Sabina s-a răsculat, la fel ca altădată şi Silvestru, care se afla la Orte, fiind ameninţat direct, a fost nevoit să. Se adăpostească la Roma, unde atmosfera nu părea să fie diferită.

Otto s-a întors, a vorbit frumos populaţiei şi a reuşit să mai calmeze spiritele cele mai înfierbântate, dar cuvintele n-au ajutat la nimic; răscoala a izbucnit din nou şi împăratul a fost convins de Henric de Bavaria să părăsească Roma împreună cu papa în februarie 1001. Era o adevărată fugă; Gregorius din Tuscolo era căpetenia răsculaţilor şi mişcarea s-a extins în toată Campagna romani.

Otto s-a îndepărtat şi mai mult: a sărbătorit Paştele la Ravenna, împreună şu papa şi cu noul abate de la Cluny, Odillon, care a încercat să-i redea împăratului încrederea în acele idealuri de reînnoire mistică, abandonate de la o vreme. Otto al III-lea era cuprins acum de o dorinţă de răzbunare faţă de Italia de sud şi de Roma: a cucerit Beneventul, dar, pornind spre Roma, nu a reuşit să treacă de Paterno, lângă Civitacastellana. Silvestru îl urma ca o umbră, dar poate că acum îi apărea mai clar decât oricând că

toate idealurile de *renovatio* se risipiseră; la 23 ianuarie 1002, Otto al III-lea murea. Era înmormântat la Aachen, alături de Carol cel Mare.

În situaţia tulbure de după moartea împăratului, Arduin din Ivrea a reuşit să devină regele Italiei; în Germania, în iunie, urca pe tron Henric al II-lea de Bavaria, adept al idealurilor lui Otto al III-lea, dar aflat acum în imposibilitatea de a restabili autoritatea imperială în Italia.

Silvestru al II-lea nu i-a supravieţuit mult timp împăratului său şi legenda continua să vorbească despre aşa-numitul "papă mag" chiar şi în ultima perioadă a vieţii sale; la întrebarea concretă pusă Golemului în privinţa morţii sale: "Voi muri înainte de a ţine slujba la Ierusalim?" el ar fi răspuns negativ. Silvestru şi-a zis atunci că putea să doarmă liniştit, pentru că depindea doar de el dacă să meargă sau nu în pelerinaj la Ierusalim; s-a întâmplat însă că el mergea deseori pentru a oficia slujba la biserica Sfânta Cruce a Ierusalimului (din Roma). Aşa s-a făcut că, la 12 mai 1003, zi fatidică indicată de Golem, lui Silvestru al II-lea i s-a făcut rău după ce oficiase slujba şi a înţeles că acesta însemna sfârşitul; răspunsul Golemului se adeverea.

A chemat în jurul lui clerul şi a poruncit să-i fie pus cadavrul pe un car tras de boi şi să fie îngropat acolo unde se va opri carul; dorinţa i-a fost respectată. Carul care purta sicriul s-a oprit în atriumul bisericii din Lateran şi chiar acolo a fost înmormântat Cu toată această poveste, este probabil ca Silvestru al II-lea să fi murit asasinat.

Dar legendele despre el nu se opresc aici; s-a transmis, astfel, din generaţie în generaţie, că, din mormântul său, atunci când un papă este pe moarte, iese o anumită cantitate de apă; când se apropie moartea unui cardinal, sarcofagul se umezeşte doar puţin. Toate acestea până când, în 1684, mormântul a fost deschis: trupul lui Silvestru a fost găsit încă intact, îmbrăcat în odăjdiile pontificale, cu braţele încrucişate pe piept şi purtând pe cap tiara72. A fost o imagine care a durat doar o clipă; la contactul cu aeml totul a devenit cenuşă şi din interior au ieşit efluvii parfumate de la îmbălsămare. A fost acesta un ultim semn de magie.

140. Ioan al XVII-lea (1003)

Haosul domnea la Roma încă din ultimele luni ale pontificatului lui

Silvestru al II-lea; la moartea sa, nobilimea îşi disputa tronul pontifical, dar puterea era, practic, în mâinile lui Giovanni Crescenzio, fiul aceluia care trecea acum ca erou în tradiţia populară şi care avusese acel sfârşit tragic pe bastioanele Castelului Sant'Angelo.

Puterea sa depatricius s-a întins pe circa zece ani, extinzându-se şi la Spoleto şi Camerino, în timp ce rudele lui deţineau supremaţia în provincia Sabina. Se ştie foarte puţin despre papii care i-au urmat lui Silvestru al II-lea, ei fiind aleşi prin voinţa acestui nou stăpân al oraşului

Primul a fost romanul Siccone din importanta familie cu acelaşi nume, consacrat papă în iunie 1003 sub numele de Ioan al XVII-lea, care a murit în primele zile ale lui decembrie; nu se cunoaşte locul unde a fost înmormântat.

Ioan al XVII-lea (Rev. Fabbrica di S. Pietro)

141. Ioan al XVIII-lea (1004-1009)

Se ştie destul de puţin despre acest papă: roman, se numea Rasano, a fost ales la sfârşitul lui decembrie 1003, dar consacrat în ianuarie anul următor sub numele de Ioan al XVIII-lea.

Pare să-şi fi început activitatea într-o manieră pe deplin religioasă, sprijinind acţiunea misionară printre slavi şi trimiţându-l pe Sf. Bruno să evanghelizeze ţinuturile ruseşti; raporturile cu Biserica din Orient s-au

înseninat pentru un timp şi patriarhul Sergiu a inclus numele lui Ioan al XVIII-lea în *Dipticele13* sfinte.

Sub pontificatul său, Henric al II-lea de Bavaria a venit în Italia şi l-a înfrânt pe Arduin, iar la 14 mai 1004 a fost încoronat la Verona ca rege al Italiei de către arhiepiscopul de Milano; la Pavia a izbucnit o răscoală populară împotriva lui Henric şi acesta, pentru a o înăbuşi, a incendiat oraşul.

Ioan al XVIII-lea putea spera, dacă a făcut-o vreodată, dar zadarnic, ca împăratul să intervină la Roma; Henric a fost chemat înapoi, în Germania, unde avea probleme interne şi Italia a rămas pradă dezordinii, în timp ce la Roma continua stăpânirea familiei Crescenzio.

Ioan al XVIII-lea a murit în iulie 1009 în abaţia S. Paolo unde se pare că se retrăsese pentru a deveni călugăr; acolo a şi fost înmormântat

142. Sergiu al IV-lea (1009-1012)

Puţine sunt şi informaţiile despre acest papă; se numea Petru, dar era poreclit şi Bot de porc (*Bucca porca* sau *Os porci*) şi era episcop de Albano. A fost consacrat papă la 31 iulie 1009 sub numele de Sergiu al IV-lea.

La începutul pontificatului său, la 23 septembrie 1009, a avut loc un eveniment ale cărui consecinţe aveau să fie determinante pentru istoria viitoare a raporturilor cu Orientul: profanarea de către musulmani a Sfântului Mormânt, pe care Silvestru al II-lea visa să-l apere, prevăzând în sufletul său, ca mag, că avea să fie distrus.

Califul Egiptului, Hakim, a pus să fie jefuite Locurile Sfinte şi i-a persecutat pe creştini şi pe pelerini. Aceasta l-a determinat pe Sergiu al IV-lea să devină susţinătorul unei cruciade, asemeni intenţiei lui Silvestru al II-lea, trimiţând în 1010 tuturor popoarelor creştine o scrisoare prin care-i îndemna pe suverani să răzbune cele întâmplate la Sfântul Mormânt; considera util în special aportul republicilor marinare în vederea formării unei mari flote care să debarce în Siria. Mai direct interesată în urma acestui apel ar fi trebuit să

fie Franţa, care avea un fel de protectorat asupra Sfântului Mormânt, încă de pe vremea lui Carol cel Mare. Apelul său nu a fost însă ascultat. Sergiu al IV-lea a murit la 12 mai 1012 şi a fost înmormântat în bazilica S. Giovanni în Laterano; în primăvară murea şi Giovanni Crescenzio şi odată cu el înceta şi dominaţia acestei familii asupra oraşului.

143. Benedict al VIII-lea (1012-1624)

La moartea lui Sergiu al IV-lea, neîmblânziţii membri ai familiei Crescenzi, cu sprijinul cleiului, l-au ridicai în tronul pontifical pe romanul Gregorius; dar cei din familia conţilor de Tuscolo au venit cu un candidat al lor, Theophilactus (Teofilatto), fiu al contelui Gregorius şi fratele lui Romanus, care va deveni papă sub numele de Ioan al XIX-lea.

A avut loc o adevărată ciocnire armată, şi Theophilactus a ieşit învingător asupra rivalului său; a fost consacrat de un laic la 18 mai 1012 sub numele de Benedict al VII-lea.

Gregorius s-a simţit nedreptăţit şi s-a dus în Germania la rege ca să-şi revendice drepturile; Henric i-a ascultat cererea şi l-a asigurat de sprijinul său. Dar şi Benedict al VIII-lea şi-a trimis solii” la regele Germaniei şi al Italiei, care s-a declarat de partea lui, mai ales că papa îi promisese coroana imperială. Gregorius a fost lăsat în voia sorţii ca antipapă fără ca, ulterior, să se mai ştie ceva despre el. Henric al II-lea a venit, într-adevăr, în Italia, cu o suită numeroasă de episcopi, nobili şi prelaţi, şi, în 1014 se afla la Ravenna, după ce sărbătorise Crăciunul din 1013 la Pavia cu soţia sa, Cunigunda.

La 14 februarie, Benedict îl încorona ca împărat la Sf. Pelm pe Henric; acesta era în cele mai cordiale relaţii cu papa, oferindu-i o diplomă care reproducea, practic, ceea ce fusese deja acordat de Otto lui Ioan al XII-lea. Ea conţinea şi dreptul rezervat împăratului de a controla alegerea pontificală pentru ca ea să se desfăşoare după legile canonice stabilite. Era o măsură îndreptată împotriva nobilimii romane, în special împotriva familiilor

Crescenzi şi cea a conţilor de Tuscolo, din care făcea parte şi papa.

La opt zile după încoronare, o răscoală violentă a tulburat liniştea acelor momente; ftisese pusă la cale, fără îndoială, de Arduin, domic să-şi recapete coroana Italiei. Împăratul i-a pedepsit pe vinovaţi, dar şi-a dat seama că poziţia sa la Roma nu era pe placul romanilor era considerat, în continuare, un străin. S-a întors în Germania, rămânând totuşi în relaţii prieteneşti cu papa şi cu familia celor din Tuscolo care se arătase ca fiind aliată a taberei imperiale, chiar dacă doar pentru că aşa îi dictau interesele.

Beriedict l-a pus pe fratele său, Romanus, în fruntea oraşului, dându-i titlul de "consul şi senator al romanilor”; tatăl său a fost numit "prefect naval”. Dominaţia conţilor de Tuscolo era totală şi cei din familia Crescenzi au trebuit să se supună papei; Arduin, mai apropiat de Crescenzi, şi-a dat seama că visul de a mai căpăta coroana Italiei se spulberase: s-a călugărit în abaţia de la Fmttuaria, unde a murit în 1015.

Un pericol extern permanent pentru Statul Bisericii era reprezentat de sarazini, care ameninţau acum Salerno şi debarcaseră în Toscana, trecând Pisa prin foc şi sabie; Benedict al VlII-lea s-a ocupat în 1016 de organizarea unei flote conduse de tatăl său, în timp ce el însuşi s-a pus în fruntea armatei şi a repurtat o mare victorie. Sarazinii s-au refugiat în Sardinia, dar flota, aliată cu cele ale republicilor marinare Pisa şi Genova, a reuşit să-i scoată de acolo definitiv pe păgâni şi să elibereze insula, aceasta devenind o colonie a Pisei.

Un alt pericol care venea dinspre sud îl reprezenta expansiunea grecilor; în 1020, papa s-a dus la Bamberg şi l-a îndemnat pe împărat să respingă pericolul grecesc. Henric a promis şi s-a ţinut de cuvânt. A venit în Italia în 1022, a năvălit în regiunea Marche şi a zdrobit rezistenţa grecilor. Normanzii ducelui Melo au fost recompensaţi pentru ajutorul dat în această campanie cu terenuri din regiunea Campania, iar nepoţii lui Melo au fost numiţi conţi şi vasali ai imperiului. Papa însuşi încheia cu acel mic grup de normanzi o alianţă care se va dovedi utilă pentru Statul Bisericii.

În ciuda acestor obligaţii militare şi cu caracter temporal, Benedict al VlII-lea s-a consacrat cu ardoare reformei Bisericii. În 1018, nereuşind să convoace un conciliu ecumenic, a organizat unul provincial, la Ravçnna; a fost important pentru că a promulgat o serie de canoane fundamentale pentru o

reformă a obiceiurilor în rândul clerului, în special, pentru respectarea celibatului şi pentru lupta laţişă contra simoniei. Multe canoane au rămas, din păcate, doar pe hârtie, cu toată strădania lui Benedict al VIII-lea şi a lui Henric al II-lea, acesta din urmă îngrijindu-se să transforme în legi ale statului unele dintre aceste norme; papalitatea trebuie să fi avut ceva "demoni” în casa ei, pentru că, după Benedict al VIII-lea, va recădea în cea mai întunecată barbarie, din nou pradă familiilor nobile romane, dintre care ieşea, deocamdată, în evidenţă cea a conţilor de Tuscolo.

S-a pierdut în vânt şi grandiosul proiect la care Benedict al VIII-lea şi Henric al II-lea visaseră şi anume de a proclama, împreună cu regele Robert al Franţei şi cu Rudolf al III-lea de Burgundia, o pace universală ca aceea visată de Silvestru al II-lea şi Otto al III-lea.

Ioan al XIX-lea (după Platina)

Moartea a împiedicat realizarea acestui plan; papa a murit la 9 aprilie 1024 şi împăratul în acelaşi an, în iulie. Benedict al VIII-lea a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

144. Ioan al XK-lea (1024-1032)

În ciuda luptei duse împotriva simoniei şi pentru sfinţenia instituţiilor ecleziastice atât de apărate de Benedict al VIII-lea, la moartea sa a uiçat pe tronul pontifical un laic, fratele său, Romanus. Deja consul şi senator al romanilor, cu voturi cumpărate sau smulse cu forţa, primind sau nu, cu obişnuita rapiditate, diferitele grade din ierarhia ecleziastică, el a fost consacrat papă între aprilie şi mai 1024. Şi-a menţinut funcţia de senator, iar fratele său, Alberic, a primit titlul de consul.

Convins că tronul pontifical era un tron ca oricare altul, se pare că a fost tentat să vândă primatul pontifical patriarhului din Constantinopol; episcopii italieni şi comunitatea benedictină s-au revoltat făţiş împotriva acestui plan,

motiv pentru care, desigur cu regret, Ioan al XK-lea a trebuit să-i comunice pretendentului, Eustatios, că nu se putea face nimic în acest sens. Din acel moment a înœput despărţirea definitivă dintre Bisericile din Orient şi din Occident, iar numele papilor n-au mai apărut în *Diptice*.

După moartea, în iulie, a lui Henric, incertitudinea care domnea în Germania din cauza succesiunii la tron a dus la reapariţia marilor speranţe pentru suveranii şi nobilii italieni. Existenţa taberelor adverse nu permitea afirmarea unui interes naţional unitar şi astfel, când Conrad al II-lea Salicul a fost ales în septembrie rege al Germaniei, puternicul episcop de Milano, Aribert, s-a grăbit să-i prezinte omagiile sale, ceea ce însemna protecţia episcopiei împotriva nobililor lombarzi care-i puseseră gând rău. Conrad susţinea, în plus, şi faptul că regele Germaniei era automat şi rege al Italiei, şi Aribert n-a stat prea mult pe gânduri să-l recunoască şi în această calitate, invitându-l să primească de la el coroana de fier: ceea ce s-a şi întâmplat în primăvara anului 1026.

Ioan al XIX-lea l-a omagiat şi el pe împăratul nou ales şi toate oraşele din nordul şi centrul Italiei, chiar şi cele mai ostile, i s-au supus în cele din urmă. Continuându-şi călătoria, Conrad a sosit la Roma împreună cu soţia sa, Gisela, iar papa i-a încoronat solemn în bazilica Sf. Petru la 26 martie 1027, în prezenţa regelui Burgundiei, Rudolf al III-lea, şi a regelui Angliei şi Danemarcei, Knud (Canute). Desigur, festivităţile care au urmat după încoronare au fost, ca de obicei, marcate de încăierări între grupuri de locuitori de vază romani şi germani; cronicile vorbesc despre "îngrozitorul camagiu al romanilor”, la sfârşitul căruia poporul a trebuit să implore milă împăratului.

În timpul şederii la Roma, Conrad, pe lângă acordarea obişnuitelor privilegii pentru mănăstiri, a emis şi un decret în care, având în vedere disputele existente permanent între judecătorii iongobarzi şi cei romani prin aplicarea când a dreptului longobard, când a dreptului roman, s-a prescris ca, la Roma şi în teritoriile înconjurătoare, să se aplice acesta din urmă. Dreptul roman devenea, astfel, simbol al legii, conform unei tradiţii milenare.

La începutul lunii aprilie, împăratul s-a deplasat către Italia de sud pentru a reconfirma unele posesiuni şi apoi s-a îndreptat către nord.

Ioan al XIX-lea a guvernat Roma în mod paşnic, dar, practic nu a avut

nicio autoritate pe plan internaţional şi a sfârşit prin a-şi exercita puterea doar între zidurile Romei, deoarece în afara lor toate deciziile sale erau blocate de către împărat. O dovadă concretă a dispreţului pe care Conrad îl nutrea faţă de el a fost oferită, de exemplu, când papa i-a reînnoit abatelui din Reichenau privilegiul, acordat de Grigore al V-lea, de a se folosi de cărţile de rugăciune speciale pentru episcopi în cadmi slujbelor cântate. Împăratul a ars în public, cu prilejul unui conciliu, documentul papal, dându-i satisfacţie astfel episcopului de Konstanz, care îi reclamase existenţa unui asemenea privilegiu acordat abatelui.

O faptă de mecenatism a existat în pontificatul său; l-a protejat pe Guido d'Arezzo, inventatorul noilor note muzicale. În rest, Biserica nu pierdea mare lucru atunci când Ioan al XIX-lea a murit către sfârşitul anului 1032. A fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

145. Benedici al IX-lea (1032-1044)

La moartea lui Ioan al XIX-lea, papalitatea, ca şi oraşul, păreau o chestiune exclusivă a familiei conţilor de Tuscolo; aveau în mâini puterea totală şi, cu un împărat tolerant cum era Conrad al II-lea, Alberic al III-lea, noul cap al familiei din acel moment, nu se mai temea de nimic. Corupând grupul de clerici care mai puteau conta încă la Roma, nu i-a fost greu să-l impună pe tronul lui Petru pe fiul său, Theophilactus, care a primit numele de Benedict al IX-lea; tronul episcopal al Romei putea fi, după cât se pare, cumpărat la fel ca un episcopat oarecare, pierzând total acea trăsătură apostolică proprie prin tradiţie tronului lui Petru.

Benedict al IX-lea a fost consacrat la sfârşitul anului 1032, după alte surse în luna ianuarie a anului următor; este sigur că noul papă era om foarte tânăr, poate nu de doisprezece ani cum au susţinut unii, dar nepriceput şi lipsit, în orice caz, de acel curriculum ecleziastic care ar fi putut justifica, măcar parţial, o alegere a sa. Nu era decât al doilea fiu al consulului Alberic al III-lea din familia conţilor de Tuscolo şi era suficient. Fratele său mai mare, Gregorius, era distins, în acelaşi timp, cu titlul de senator, evitându-l diplomatic pe cel de *patricius* care l-ar fi putut supăra pe împărat, şi aşa prea îngăduitor.

Conform unuia dintre succesorii săi, Victor al III-lea, Benedict al ÏX-lea a fost hoţ şi asasin, primul ajungând să spună că îi era rasine să vorbească despre viaţa scârboasă şi mârşavă a acestui predecesor al său. Aceeaşi groază îl cuprinde şi pe Desideriu din Montecassino când povesteşte nelegiuirile comise de acest papă. Este clăr că, aşa cum notează Gregorovius, "prin Benedict al IX-lea papalitatea a ajuns la punctul cel mai de jos al decăderii morale. În acea vreme, Roma se afla, probabil, într-o stare mai rea decât în timpul lui Ioan al XIII-lea şi, poate, această stare ar depăşi în orori şi perioada familiei Borgia, dacă am putea face o comparaţie exactă între aceste epoci”.

Teroarea celor din Tuscolo exercitată asupra Romei era bine consolidată şi nu pare credibilă informaţia că, în iunie 1036, poporal s-ar fi răsculat încercând să-l ucidă pe acest papă pe care-l considera nedemn de funcţia sa. Benedict al IX-lea ar fi reuşit atunci să scape fugind la împărat, care tocmai venise în Italia pentru a pune la punct o problemă spinoasă a imperiului: valvasorii74se răsculaseră împotriva despoticului arhiepiscop al Milanului, Aribert, care voia să transforme dioceza sa într-un fel de stat pontifical milanez. Papa s-a întâlnit cu împăratul, dar numai ca să-l pună la punct pe Aribert.

În prima clipă, Conrad a vrut să acţioneze de unul singur şi, în 1037, a hotărât să-i susţină pe valvasori, acordându-le dreptul de moştenire a feudelor. Aribert a refuzat să se supună şi Conrad a asediat oraşul Milano; nereuşind în acţiunea sa militară, a convocat din proprie iniţiativă, fără ajutorul papei sau al altor funcţionari ai bisericii, un conciliu la Piacenza; l-a declarat decăzut din drepturi şi a numit un succesor pe care, evident, poporul nu l-a acceptat.

În acest moment, împăratul i s-a adresat lui Benedict al IX-lea care s-a manifestat atât de sigur pe poziţia sa încât a socotit că poate să-şi permită să părăsească oricând oraşul, fără teama unor eventuale atacuri.

Întâlnirea lor a avut loc la Spello, în martie 1038: Aribeit, din poziţia sa de arhiepiscop, se comporta ca un reformator al Bisericii şi critica viaţa

scandaloasă a pontifului. Conrad avea nevoie de intervenţia papei, aşa că l-a făcut să înţeleagă că ar fi nimerit, pentru interesul amândurora, să-l excomunice pe arhiepiscop. Benedict a fost destul de fericit să arunce anatema asupra încăpăţânatului Aribeit.

Conrad şi-a continuat expediţia în Italia, mergând în sud, pentru a instala acolo garnizoane în cetăţi fortificate, dată fiind situaţia mereu precară pentru Statul Bisericii, în care singura noutate era prezenţa normanzilor instalaţi în diferite locuri: cu această ocazie împăratul a dat ţinutul Aversa în grija lui Rainolf.

Când în ţara sa bântuia o epidemie de ciumă, Conrad a trebuit să se întoarcă acasă şi, în Germania, s-a molipsit şi el, murind în 1039 după ce-i asigurase tronul fiului său, Hemic.

Au trecut câţiva ani până când noul rege al Germaniei să vină în Italia, nu numai pentru a cunoaşte teritoriile peste care domnea, dar şi pentru a restabili, dacă se poate spune aşa, o anumită ordine morală în cadmi Bisericii. Hemic al III-lea, spre deosebire de tatăl său, se simţea inspirat de Dumnezeu într-o activitate reformatoare care, sub anumite aspecte, se alătura aceleia moralizatoare deja existentă în multe medii ecleziastice, dar care nu reuşea să găsească un sprijin la niveluri înalte; Aribert fusese unul dintre ultimii care suferiseră consecinţele acestei acţiuni.

Benedict al IX-lea continua să rămână pe tronul pontifical, acoperindu-l de ruşine; şi totuşi, mergea peste tot, afişând fără jenă, din când în când, o falsă demnitate pontificală. În 1040 era la Marsilia pentru sfinţirea bisericii St. Victor şi pentru a participa la un conciliu care proclama o lege filantropică a păcii lui Dumnezeu, *Tregua Dei*, ea contrazicând, desigur, comportamentul unui asemenea papă din care nu răzbătea deloc sentimentul unei dreptăţi divine.

Dar la sfârşitul anului 1044 şi la începutul anului următor a venit şi pentru Benedict al IX-lea momentul unei prime reglări de conturi; o răscoală populară l-a alungat din Roma şi l-a înlocuit cu un nou papă,

Silvestru al III-lea. Ia sfârşit aici primul pontificat al lui Benedict al IX-lea şi el este singurul papă din istorie care este considerat, după cum atestă *Anuarul pontifical*, ales de trei ori, dând naştere unei serii de contradicţii în lista papilor, aşa cum am mai menţionat şi în cazul lui Ioan al XII-lea,

Benedict al V-lea şi Leon al VIII-lea, schiţând biografia acestuia din urmă.

Într-adevăr, Benedict al IX-lea, care reuşeşte să se întoarcă la Roma în 1045, alungându-l pe proaspăt instalatul Silvestru al III-lea (considerat de mulţi antipapă, dar recunoscut de *Anuarul pontifical* ca papă legitim), nu face altceva decât să-şi continue pontificatul; nu fusese încă demis de niciun conciliu. Aşa încât, în acelaşi an în care reintră în posesia tronului pontifical, după doar o lună îl vinde fără nicio ezitare preotului paroh Giovanni Graziano, acesta devenind papă sub numele de Grigore al VI-lea, iar el abdicând după aceea fără probleme. Şi acesta ar fi al doilea pontificat al său.

În timp ce Benedict al IX-lea se retrăgea la pensie, continuând viaţa aventuroasă în castele sale din Tuscolo, Henric al III-lea soseşte în Italia în 1046, însufleţit, cuni am mai spus, de o voinţă nestrămutată de a reforma Biserica romană. Conciliul convocat de el la Sutri, la 20 decembrie 1046, îi va demite pe toţi papii existenţi atunci, alegându-l ca nou papă pe Clement al II-lea.

Familia conţilor de Tuscolo nici nu s-a gândit să protesteze, a stat liniştită atunci când Henric al III-lea a venit la Roma ca să-l instaleze pe pontiful dorit de el; în acest mod, ei I-au ţinut ascuns pe Benedict al IX-lea care, de la Tuscolo, urmărea modul în care decurgeau evenimentele, aşteptând ocazia favorabilă pentru a pune stăpânire din nou pe tronul pontifical.

Aceasta a apărut cu promptitudine atunci când, la întoarcerea lui Henric al III-lea în Germania, în octombrie 1047 Clement al II-lea a murit şi el, ca un uliu, s-a năpustit din nou asupra tronului pe care l-a ocupat până în iulie, anul următor, alungat doar de trimişii imperiali care îl instalau pe Damasus al II-lea. Şi acesta a fost al treilea pontificat, recunoscut oficial de *Anuarul pontifical*; chestiunea este destul de tulbure şi în acest caz, astfel încât unele documente îndrăznesc să califice al doilea şi al treilea pontificat ca fiind ale unui antipapă, acelaşi Benedict al IX-lea.

Abandonând definitiv tronul pontifical, acest papă extravagant s-a retras în castelele sale din Tuscolo; după unii cercetători, ar fi intrat în mănăstirea de la Grottaferrata, lângă Frascati, unde ar fi fost şi îngropat. Sincer vorbind, este greu de imaginat că o persoană ca el s-ar fi putut îndrepta; este mai uşor de presupus că s-a transformat dintr-un papă petrecăreţ, într-un călugăr la fel

de petrecăreţ. Este sigur însă că moartea sa, survenită în jurul anului 1050, acoincis cu sfârşitul tiraniei exercitate de familia conţilor de Tuscolo asupra tronului pontificalul care reuşiseră să urce nu mai puţin de cinci papi, chiar dacă ei au continuat să aibă o importanţă a lor în istoria oraşului până spre sfârşitul secolului al XII-lea.

146. Silvestru al III-lea (1045)

Aşa cum am mai spus şi în biografia lui Benedict al IX-lea, între sfârşitul anului 1044 şi primele zile ale anului următor, o răscoală populară l-a alungat pe acest papă. Susţinătorii săi se baricadaseră în Cetatea Leonină şi populaţia Romei i-a asaltat timp de trei zile; informaţiile despre acest episod sunt destul de puţine; se vorbeşte şi de un cutremur care ar fi făcut şi el un adevărat masacm printre răsculaţii conduşi, printre alţii, şi de contele Gherardo di Galeria.

Silvestru al III-lea (după Platina)

Romanii au declarat în cele din urmă că se săluraseră de Benedict al IX-lea şi că îl voiau ca papă în locul lui pe episcopul Sabinei, Ioan ; am putea bănui că familia Crescenzi, care era stăpână peste Sabina, a avut un oarecare amestec în această răscoală. Ioan a fost consacrat papă la 20 ianuarie 1045, dar alegerea l-a costat destul de mulţi bani, pentru că au fost plătiţi răsculaţii şi, mai ales, contele Gherardo di Galeria. Silvestru al ID-lea nu avea totuşi niciun sprijin militar şi Benedict al IX-lea a reuşit să-l alunge, îndată ce calmul se reinstaurase în oraş; aceasta s-a întâmplat la 10 februarie al aceluiaşi an. După un pontificat de numai 22 de zile, Silvestru şi-a găsit adăpost în fortăreaţa din Sabina şi a continuat să se autointituleze papă. *Anuarul pontifical* îl consideră în funcţie până la data sus-menţionată; demis în mod oficial prin conciliul de la Sutri din 20 decembrie 1046, i s-a permis probabil să se întoarcă la dioceza sa. După aceasta nu se mai cunoaşte nimic despre el.

147. Benedici al IX-ka (1045)

După alungarea lui Silvestru al III-lea, Benedict al IX-lea, aşa cum s-a menţionat în biografia sa, şi-a reluat activitatea ecleziastică şi acest al doilea pontificat al său, început la 10 aprilie 1045, a durat doar 21 de zile. Acesta era timpul necesar pentru a-l excomunica pe Silvestru şi pentru a-şi vinde tronul care, probabil, devenise ceva prea greu pentru el; aceasta s-aântâmplatla 1 mai, în schimbul unei donaţii corespunzătoare către apostolul Petru şi printr-un contract în toată regula prin care Benedict declara că abdicase în favoarea lui Giovanni Graziano, preot paroh la biserica S. Giovanni a porta Latina.

Mijlocitor al contractului se pare ca a fost acelaşi conte Gherardo di Galeria care îi făcuse rost de un pontificat şi lui Silvestru al III-lea: se spunea că i-ar fi promis mâna fiicei sale lui Benedict al IX-lea, dar apoi, din înţelepciune, şi-a retras promisiunea.

148. Grigore al VI-lea (1045-1046)

Giovanni Graziano, probabil descendent din familia Pierleoni, preot paroh la biserica S. Giovanni a porta Latina, care avea reputaţia unui om foarte credincios, a cumpărat de la Benedict al IX-lea tronul pontifical şi a fost consacrat papă, la 5 mai 1045, sub numele de Grigore al VI-lea.

Alegerea sa a fost salutată în afara Romei ca un eveniment excepţional; Pier Damiani, marele călugăr care a realizat o reformă generală a Bisericii în spiritul reîntoarcerii la idealurile originare ale papalităţii, evident fără a fi la curent cu acel târg care-l adusese pe Grigore al VI-lea pe tronul pontifical, i-a scris exultând de satisfacţie că, în sfârşit, "porumbelul se

Întorsese la arcă aducând ramura de măslin”. Este posibil ca Grigore al VI-lea să fi recurs la simonie, considerând că acesta ar fi fost singurul mijloc pentru a elimina un papă atât de nedemn, şi că ar fi avut, efectiv, cele mai

bune intenţii de a readuce papalitatea la acel nivel al prestigiului şi al onorabilităţii pe care îl pierduse de mult timp. O garanţie în acest sens ar fi faima de evlavios pe care şi-o dobândise până atunci, precum şi, indirect, faptul că îl avusese drept capelan pe Hildebrand de Soana, cel care era destinat să realizeze în următorii ani o cotitură istorică în evoluţia papalităţii şi a lumii creştine.

În mai multe ocazii a trebuit să conducă personal trupe armate pentru a restabili ordinea în oraşul peste care domnea o confuzie totală, după cum aminteşte Gregorovius citându-i pe cronicarii epocii: "Drumurile erau pline de tâlhari; pelerinii erau de regulă atacaţi şi jefuiţi; bisericile oraşului se minau şi preoţii se ţineau de petreceri. În fiecare zi se întâmplau crime care laceau ca străzile să fie nesigure; chiar şi în bazilica Sf. Petru nobilii romani obişnuiau să dea năvală cu spada în mână ca să prade acele ofrande pe care mâini evlavioase le aşezau pe altare”.

Când, mai târziu, în toamna lui 1046, a venit în Italia Hemic al III-lea, vestit pentru faima sa de reformator ecleziastic, şi a fost încoronat imediat ca rege al Lombardiei, ţinând apoi un conciliu la Pavia cu episcopi germani, burgunzi şi italieni, pentru a discuta bazele unei reforme concrete a lumii ecleziastice, Grigore al VI-lea a avut grijă să-l întâlnească la Piacenza. Voia să trateze cu el în nume personal, să-i discrediteze pe Benedict al IX-lea şi pe Silvestru al III-lea; dar Henric al III-lea, deşi i-a acordat toate onorurile cuvenite unui papă, s-a arătat neîncrezător şi a amânat orice decizie în privinţa acelora pe care Grigore al VI-lea îi considerase antipapi în conciliul pe care-l convocase la Sutri.

Acest conciliu s-a reunit la 20 decembrie şi i-a convocat pe cei trei papi; s-au prezentat doar Silvestru al III-lea, el fiind demis, chiar dacă, foarte probabil, i s-a acordat permisiunea de a-şi păstra dioceza ca episcop, şi Grigore al VI-lea. Acesta, recunoscut ca vinovat de simonie în urma mărturiei sale spontane, a fost considerat nedemn de această funcţie şi i s-a propus să abdice. Condamnat la exil în Germania din ordinul regelui, a fost încredinţat spre supraveghere episcopului de Köln, Hermann; şi "pe malurile Rinului” a murit în 1047, asistat până în ultimele clipe de capelanul său, Hildebrand. Nu se ştie unde a fost înmormântat.

149. Clement al II-lea (1046-1047)

Clement al II-lea (după Platina)

La 23 decembrie, Henric al III-lea a convocat la Roma un alt conciliu, pentru a fi judecat în contumacie şi Benedict al IX-lea, care nu se prezentase la Sutri şi el a fost, desigur, demis. A doua zi, regele, cu consimţământul clerului şi al populaţiei a ales ca nou papă un saxon, episcopul de Bamberg, Suitgerius, din neamul prinţilor de Morsleben şi Honburg; el a fost consacrat la 25 decembrie 1046 sub numele de Clement al II-lea.

La câteva zile după aceasta, probabil ca prim act oficial al pontificatului său, noul papă german îl încorona ca împărat, în bazilica Sf. Petru, pe Hernie al III-lea, cu solemnitatea obişnuită şi cu multe jurăminte reciproce de credinţă şi apărare a Bisericii; singurul lucru sigur este că împăratul îşi asigurase dominaţia asupra tronului pontifical. Va alege în această demnitate trei papi germani la rând şi, în linii mari, obligaţia de apărare a Statului Bisericii se va limita doar la această măsură. Nu se dăduse în lături nici de la a adăuga titlului obţinut de împărat pe acela de *patricius Romanorum*, având astfel la dispoziţie prerogativa desemnării la viitoarele alegeri pontificale a unui candidat pe care să-l propună spre votare clerului şi poporului roman.

Cu ajutorul lui Henric, Clement al II-lea a reuşit totuşi să organizeze un mare conciliu la Roma în ianuarie 1047; prin acesta a fost prevăzută pedeapsa cu excomunicarea pentru obţinerea prin simonie a rangurilor ecleziastice. Spiritul reformist părea să ia naştere. Papa nu se simţea lotuşi în siguranţă la Roma şi, atâta timp cât Henric a mai rămas în Italia, s-a ţinut în prejma lui ca o umbră; împăratul a încercat în primul rând să-i supună pe cei din Tuscolo, care au rezistat totuşi în castelele lor bine apărate şi, după aceea, a mai întârziat în sud, ajungând până în Capua şi Benevent pentru a consolida şi acolo autoritatea imperială. La venirea primăverii, Henric al II-lea s-a întors în Germania şi papa a venit după el şi acolo; trebuiau să opereze împreună o

reformă ecleziastică şi în acele teritorii.

Când, în toamnă, Clement al II-lea s-a întors în Italia, decis să-i înfmnte de unul singur pe cei care îi ameninţau tronul papal, sigur fiind că avea spatele asigurat în mod temeinic, a murit la Pesaro la 9 octombrie 1047, probabil otrăvit de mesagerii lui Benedict al IX-lea.

Este singurul papă din istorie care a fost înmormântat în Germania, în catedrala din Bamberg, unde el fusese episcop.

150. Benedict al IX-lea (1047-1048)

Benedict al IX-lea a recucerit tronul pontifical îndată ce a primit vestea morţii lui Clement al II-lea: s-a instalat la 8 noiembrie 1047 şi a fost al treilea pontificat al său, recunoscut oficial de această dată de *Anuarul pontifical*.

L-a ajutat mult în această acţiune de recucerire a puterii Bonifaciu al II-lea al Toscanei, dornic să-şi dobândească independenţa faţă de împărat; căsătorit cu Beatrix, fiica ducelui Lotharingiei, el era totuşi legat de Germania. Năzuia însă la rangul de *patricius* al Romei, titlu pe care Henric şi-l însuşise odată cu acela de împărat, desemnându-l pe Bonifaciu ca missus75 imperial. El însă a sprijinit şi a tolerat noua alegere a lui Benedict al IX-lea tocmai pentru a-i dovedi lui Henric al ID-lea puterea sa şi a reuşit să se opună dorinţelor acestuia timp de opt luni. Tabăra filogermană de la Roma i-a dat de veste împăratului, propunând ca alternativă candidatura arhiepiscopului de Lyon, Alinardus, care era bine văzut de romani.

Henric a făcut ca, la 25 decembrie, să fie ales la Pöhide episcopul de Brixen, Popponus, şi l-a trimis în Italia la Bonifaciu, poruncindu-i trimisului său să-l conducă la Roma pe papa desemnat şi să-l îndepărteze pe Benedict al IX-lea.

Marchizul a refuzat, însă, hotărât să-l facă să înţeleagă pe Henric cât de puternic era, aşa că Popponus s-a întors în Germania la împărat într-o asemenea situaţie, Henric l-a ameninţat explicit pe vasalul său ca va lua măsuri severe dacă nu-i va executa ordinele, astfel încât Bonifaciu a fost obligat să-l conducă pe pontiful german la Roma, în timp ce Benedict al IX-lea era alungat definitiv de ambasadorii imperiali la 17 iulie 1048. Era punctul final al celui de-al treilea pontifical al său.

151. Damasus al II-lea (1048)

Poppo, născut în Bavaria şi episcop de Brixen, ales la Pöhide, la 25 decembrie 1047, a fost consacrat papă la 17 iulie 1048, sub numele de Damasus al D-lea: începând cu această dată, *Anuarul pontifical* îl consideră în exerciţiu funcţiunii.

Pontificatul său foarte scurt, de numai 23 de zile, nu i-a permis să înfăptuiască mare lucru; probabil că nu se simţea prea bine la Roma, un oraş mare şi cu multe probleme care-şi aşteptau rezolvarea. Regreta, probabil, micul său sat din Tirol în care era episcop, aşa încât s-a mutat la Palestina, moşie a Bisericii, aflată sub dominaţia familiei Crescenzi, duşmani ai familiei conţilor de Tuscolo; şi-a putut petrece astfel liniştit vara, departe de arşiţa care, împreună cu malaria, se năpustiseră asupra Romei.

A murit însă pe neaşteptate la 9 august, lovit până şi acolo de malarie sau, după cum cred alţii, de otrava trimisă de Benedict al

IX-lea, care lotuşi pierduse de-acum orice nădejde de a mai accede la tronul pontifical.

Damasus a fost înmormântat în bazilica S. Lorenzo fuori le Mura.

152. Sf. Leon al DMea (1049-1054)

Între moartea lui Damasus al II-lea şi alegerea succesorului său, o bună bucată de timp tronul a rămas "vacant”, pentru că Henric al III-lea nu găsea o persoană care să-i convină pe deplin sau care să accepte povara unei asemenea funcţii; ea era mai dificil decât niciodată de dus la îndeplinire, în atmosfera de primenire a Bisericii care era dorită de mulţi, după cum aceeaşi era şi dorinţa împăratului.

Alegerea sa a căzut în final asupra episcopului de Toul, alsacianul Bruno, rudă a conţilor de Egisheim-Dagsburg, născut pe la 1002, o persoană

animată de o dorinţă evlavioasă de schimbare; unii biografi menţionează că el a acceptat, cu condiţia ca alegerea sa să fie confirmată la Roma de cler şi de către populaţie, pentru a se feri de acuzaţia că s-ar fi aflat în mod nelegitim pe tronul pontifical. Indiferent dacă această informaţie era adevărată sau falsă, este simptomatic faptul că sosirea sa la Roma, în februarie 1049, sub un aspect deosebit de umil, şi-a atins pe deplin scopul; acela de a fi pe placul locuitorilor Romei, care se obişnuiseră în ultimul timp să se răscoale împotriva episcopului lor.

Bmno a fost primit ca un sfânt popular, care s-a îndreptat în mijlocul mulţimii, într-o procesiune care a trecut prin Porta Latina; alegerea sa a fost primită într-un entuziasm unanim. La 12 februarie 1049, Bruno era consacrat papă sub numele de Leon al IX-lea.

Pentru a înfăptui grandioasele proiecte de reformă, cărora voia să le dedice pontificatul său, a adunat în jurul său cele mai proeminente figuri ale lumii ecleziastice de atunci, începând cu Hildebrand de Soana care, devenind călugăr la Cluny după moartea lui Grigore al VI-lea, fusese chemat de Leon al IX-lea pe lângă el încă de când pleca în călătorie spre Roma. A fost numit subdiacon şi i-a fost încredinţată abaţia de la San Paolo. El va fi un reformator autentic al Bisericii, s-ar putea spune cu misiunea de "ministru plenipotenţiar” pe lângă alţi patru papi, sau de "secretar de stat” conform denumirii moderne a funcţiei.

Ceilalţi colaboratori chemaţi la Roma de noul papă au fost: călugărul Umbertos de la mănăstirea din Moyenmontier, care l-a însoţit apoi mereu în călătorii, fiindu-i deseori şi ambasador; arhidiaconul Frederic de Lorena, care va deveni mai târziu papă sub numele de Ştefan al IX-lea, angajat ca bibliotecar; abatele Hugo Candido; toţi aceştia nu aveau obligaţii politice şi erau dornici să contribuie la reformarea situaţiei clerului şi a papalităţii. Erau oameni cu care el a pus bazele organismului numit mai târziu "colegiul cardinalilor”, acesta fiind aproape ca o corporaţie care-l sprijinea necondiţionat pe papă în conducerea treburilor ecleziastice.

A mai existat şi sprijinul altor personalităţi ca abatele Hugo din Cluny, arhiepiscopul Alinard al Lyonului şi Pier Damiani, stareţ la Fonte Avellana, lângă Gubbio; deşi aflându-se departe de Roma, ei au avut schimburi permanente de idei cu Leon al IX-lea, care îşi înfăptuia opera proiectată prin

numeroase călătorii, astfel încât în cei cinci ani ai pontificatului său n-a stat la Roma decât câteva luni, pentru că voia să intervină personal acolo unde era nevoie în cadrul misiunii apostolice a Romei, ţinând concilii în Italia, Franţa şi Germania, putând fi considerat de aceea primul adevărat "papă călător” din istorie.

În primul său conciliu ţinut la Roma, la puţine săptămâni după ce fusese consacrat, reînnoind decretele lui Clement al II-lea împotriva simoniei, a demis o mulţime de episcopi vinovaţi chiar de simonie; a insistat mult în special asupra canoanelor pri vitoare la viaţa matrimonială a preoţilor. A vizitat apoi nordul Italiei şi într-un alt conciliu, la Pavia, a întărit decretele de la Roma; de acolo s-a îndreptat către Germania şi s-a întâlnit cu Henric al III-lea la Köln, pronunţând anatema împotriva ducelui Geoffroy (Godefroi) de Lorena şi contelui Baudouin (Balduin) de Fiandra pentru că se răsculaseră împotriva împăratului.

În octombrie al aceluiaşi an 1049 era deja la Reims pentru a sfinţi biserica St. Remy şi a prezida un conciliu în cane a stabilit douăsprezece reguli pentru combaterea simoniei şi a concubinajului la preoţi pe teritoriul Franţei. După acesta a urmat conciliul de la Mainz, ţinut împreună cu Henric al III-lea, în care au fost reluate regulile împotriva concubinajului preoţilor şi a simoniei în diocezele germane. Au mai urmat şi altele, cu scopul de a ţine sub control situaţiile care apăreau în diferite zone, fiind ca un fel de inspecţie a moralităţii lumii ecleziastice şi, în acelaşi timp, a celei publice.

Leon al IX-lea a trebuit să se ocupe şi de erezia canonicului din Tours, Berengarius, care nega prezenţa lui Cristos în cadrul împărtăşaniei; excomunicat mai întâi printr-un conciliu de la Roma, din aprilie 1050, a fost condamnat şi prin alte concilii ulterioare, până ce Berengarius s-a prezentat în faţa unui conciliu ţinut la Tours în 1054 sub conducerea lui Hildebrand de Soana şi a acceptat formula catolică, renunţând la ideile sale eretice.

Sub pontificatul lui Leon al IX-lea s-au reluat discuţiile asupra schismei cu Biserica din Răsărit provocate de noul patriarh, Mihail Cerularios; acesta i-a acuzat de erezie pe creştinii care participau la liturghia de rit roman şi a ordonat închiderea mănăstirilor şi bisericilor latine din Constantinopol. Leon al IX-lea a protestat în ianuarie 1054, atrăgând atenţia asupra toleranţei manifestateul Italia faţă de mănăstirile greceşti şi de liturghia care se oficia

acolo. Împăratul Constantin al IX-lea s-a arătat, spre deosebire de patriarh, mai binevoitor şi cu mai mult respect faţă de papă, astfel încât Leon a trimis la Constantinopol o solie pentru a pune la punct neînţelegerea; ambasadorii papali au fost însă primiţi cu răceală de Cerularios şi de călugări, deşi împăratul a avut grijă ca ei să-primească toate onorurile cuvenite. Leon al IX-lea încetase deja din viaţă când, la 16 iulie, ambasadorii săi îl excomunicau pe Cerularios printr-un conciliu ţinut în biserica Sf. Sofia, iar patriarhul a ripostat excomunicându-l şi el pe papă. Schisma continua şi devenea din ce în ce mai pronunţată.

Dar Leon al IX-lea nu s-a ocupai doar de reforma ecleziastică; a ajuns până la urmă şi el, un om pătruns total de caracterul religios al îndatoririlor sale pontificale, să se ocupe de puterea temporală. Ocazia i-a oferit-o indirect Henric al IE-lea care, la Worms, în 1052, dăruia Bisericii din Roma oraşul Benevent şi alte câteva sate din Italia meridională. Era un stimulent pentru extinderea influenţei pontificale spre sud, acolo unde, după ce puterea bizantină slăbise, începea să se afirme cea a normanzilor.

Aceştia constituiau un indiscutabil pericol permanent pentru un oraş ca Beneventul, pentru că Henric al ID-lea le cedase o parte din ducat; locuitorii oraşului se simţeau lipsiţi de apărare şi se temeau că, mai devreme sau mai târziu, vor cădea din nou sub dominaţia lor, aşa că i-au cerut papei să intervină. Este adevărat că normanzii întreprindeau raiduri prin împrejurimile oraşului, dar acestea aveau totuşi ca scop principal apărarea teritoriilor obţinute prin bătălii şi diferite alte sacrificii, în contrast cu papii care se prevalau de acte de donaţie imperiale, considerate de către normanzi ca nişte simple uzurpări.

În această situaţie, Leon al IX-lea s-a văzut obligat să ceară ajutor militar împăratului care, în februarie 1053, revenea în Italia împreună cu o armată destul de modestă, formată din germani şi aventurieri, chiar dacă se afla sub comanda unui brav militar ca Geoffroy (Godefroi) de Lorena. În plus, a adunat miliţii de pe teritoriile italiene şi se arăta încrezător în succes, mai ales pentru că normanzii, excomunicaţi între timp pentru că atacaseră ţinuturi ale Bisericii, s-au arătat dornici de a evita o ciocnire militară, preferând să rezolve conflictul printr-un tratat de pace de felul alianţei încheiate în urmă cu câţiva ani cu Benedict al VlII-lea. Richard de Aversa şi Robert Guiscard ar fi

fost de acord să-i jure credinţă papei şi să plătească un tribut Bisericii; vroiau de fapt să evite, ca nişte creştini adevăraţi cum se simţeau, o înfruntare cu acela pe care îl considerau înainte de toate un locţiitor al lui Cristos.

Papa nu a vint însă sa ducă tratative, încredinţat că victoria nu-i poate scăpa; îl aştepta în schimb o înfrângere usturătoare, la 18 iunie 1053, la Ci vitate, în provincia Capitanata, la sud de Gargano. A fost luat prizonier. La cinci zile după bătălie, normanzii l-au dus la Benevent, dar l-au ţinut acolo pe toată durata iernii. A fost o înfrângere care a dăunat enorm faimei de papă sfânt şi demn de tot respectul dobândită de Leon al IX-lea; părintele tuturor creştinilor ridicase sabia împotriva unor credincioşi convinşi ai lui Cristos. În mintea oamenilor din popor se putea înrădăcina cu uşurinţă credinţa că acea înfrângere era ca o pedeapsă a lui Dumnezeu.

Hildebrand de Soana nu a putut să fie aproape de papă în asemenea momente nefericite, fiind reţinut la Tours ca să prezideze acel conciliu

care a reuşit să-l readucă pe calea cea bună pe ereticul Berengarius. La 12 martie 1054 Leon al IX-lea este eliberat în sfârşit de cei care-l ţinuseră prizonier; le-a ridicat excomunicarea şi, practic, noimanzii au obţinut recunoaşterea cuceririlor lor teritoriale, chiar dacă modul în care s-au petrecut lucrurile nu reiese prea clar din documentele vremii.

La 3 aprilie papa ajunge la Roma; este un om dezamăgit, bolnav şi, simţindu-şi sfârşitul aproape, a cerut să fie dus în Lateran unde a murit la 19 aprilie 1054; a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

153. Victor al II-lea (1055-1057)

Pe când se afla încă în Franta, Hildebrand a primit vestea morţii lui Leon al IX-lea şi s-a grăbit să plece în Germania pentru găsirea unui succesor; în acelaşi timp, nobilii din Roma au trimis şi ei o solie la Mainz, în încercarea de a face ca alegerea să cadă asupra unui adversar ai reformei ecleziastice. N-au reuşit: Hildebrand le-a luat-o înainte, izbutind în plus să dirijeze opţiunea

lui Henric al III-lea asupra uneia dintre propriile sale rude, Gebhardt, conte de Dollnstein-Hirschberg, episcop de Eichstadt. Acesta a acceptat tiara papală, dar cu condiţia ca împăratul să se oblige să ajute Sfanţul Scaun în recucerirea bunurilor care-i aparţineau şi să nu-l abandoneze, aşa cum făcuse de curând cu Leon al IX-lea; obţinând sacrosancta promisiune, pe care Henric nu a

putut în niciun caz să şi-o ţină din cauză că a murit în anul următor* Gebhardt a plecat spre Roma.

La 16 aprilie era consacrat papă sub numele de Victor al II-lea şi, în iunie, cu ocazia unui conciliu ţinut la Florenţa, primea de la Henric al III-lea titlul de locţiitor imperial; era de fapt un mijloc ca oricare altul folosit de împărat pentru a se degaja de o asemenea responsabilitate, dând în plus o strălucire şi mai mare puterii temporale pe care urma s-o aibă pontiful.

Victor al II-lea, în timp ce îi lăsa lui Hildebrand sarcina de a continua reforma, în special în Franţa, unde se constatase numirea în funcţia de episcopi a unor clerici nedemni de aceasta, încerca prin propriile sale puteri să rezolve problema acelei apărări militare pe care Henric al III-lea părea că nu i-o putea oferi. A găsit soluţia prin Godefroi de Lorena, Bărbosul, fratele arhidiaconului Frederic.

Godefroi se răsculase cândva împotriva lui Henric şi, din această cauză, îi fusese luat ducatul Lorenei Inferioare; căsătorindu-se cu Beatrice, văduva lui Bonifaciu de Toscana, mort în 1052 într-un accident de vânătoare, devenise cel mai puternic senior din Italia. Împăratul încercase să-l înlăture, dar nu reuşise; în schimb le luase cu el în Germania, ca ostatice, pe soţia sa, Beatrice, şi pe fiica vitregă, Matilda. La moartea lui Henric al III-lea, în octombrie 1056, Victor al II-lea a devenit regent şi, urmând sfaturile clarvăzătoare ale lui Hildebrand, a rezolvat în primul rând problema lui Godefroi; a convins-o pe împărăteasa Agnes să încheie pace cu el şi să le elibereze pe cele două ostatice, redându-i, în plus, şi Lorena.

După aceste acţiuni de restituire şi de eliberare, Victor a părăsit Germania, lăsând regenţa în grija arhiepiscopului Hanno al Kölnului, dar cu

scopul de a o determina pe Agnes să devină regenta fiului său, Henric, de numai şase ani. La întoarcerea sa în Italia, într-un conciliu ţinut la Florenţa, îl desemna ca *patricius* pe Godefooi, iar pe fratele acestuia, fost stareţ la Montecassino, îl făcea cardinal la S. Crisogono în Trastevere.

Probabil că oboseala dramului şi înaltele răspunderi la nivel imperial l-au şubrezit în asemenea grad pe Victor al II-lea, încât a murit pe drumul de întoarcere spre Roma, la Arezzo, unde se oprise pentru a rezolva un conflict între episcopii din Arezzo şi din Siena. Bra la 28 iulie 1057; locuitorii din Ravenna s-au împotrivit transportării corpului său la Eichstadt, astfel încât a fost înmormântat la Roma, probabil în biserica S. Maria în Cosmedin.

154. Ştefan al IX-lea (1057-1058)

Moartea lui Victor al II-lea coincidea cu afirmarea din plin în Italia a casei de Lorena, capabilă să se opună dominaţiei imperiale asupra tronului pontifical; nobilimea, clerul şi poporal au căzut de acord în alegerea ca papă a cardinalului Frederic. A fost o opţiune spontană pentru o personalitate în care ei recunoşteau indirect un om persecutat de către împărat: a fost consacrat la 3 august 1057 sub numele de Ştefan al IX-lea.

Ştirea a fost primită cu mare iritare la curtea imperială, pentru că drepturile rezervate ei în privinţa alegerii pontificale fuseseră, în acest caz, ignorate complet Pe de altă parte, împărăteasa Agnes nu avea forţa necesară pentru a se putea impune şi a acceptat până la urmă cu plăcere alegerea deja făcută, mai ales că nunţiul apostolic, în persoana lui Hildebrand, i-a prezentat scuze într-o manieră de o rafinată diplomaţie. Acesta din urmă era cel care dirija cu adevărat "noul dram papal”, atât la nivel religios cât şi la nivel strict politic; Ştefan al IX-lea avea o încredere oarbă în el, fiindu-i datori, el şi familia sa, pentru ceea ce obţinuseră până atunci.

Papa a făcut în aşa fel încât să-l atragă în acţiunea de întărire a Bisericii pe Pier Damiani, numindu-l cardinal-episcop de Ostia.

Ştefan al IX-lea şi-a continuat astfel opera de reformă ecleziastică, dar nu a neglijat în acelaşi timp nici proiecte de ordin temporal; probabil că îi aparţine în exclusivitate lui şi nu lui Hildebrand proiectul de creare a unui regat italian pentru fratele său Godefroi, eventual în dauna normanzilor. Este posibil ca, pentru a finanţa formarea unei armate, să le fi cemt călugărilor de la Montecassino să cedeze Romei tezaurul mănăstirii; după care a hotărât să se întâlnească la Florenţa cu fratele său, probabil tocmai pentru a concretiza unele proiecte cu caracter temporal. Se gândea la un acord cu bizantinii pentru a-i prinde pe normanzi între două focuri; nu este sigur dacă nu se gândea chiar la coroana imperială pentru Godefroi. Este cert însă că aceste proiecte, care au rămas de altfel nerealizate din cauza morţii sale neaşteptate, au fost elaborate de el, bazându-se pe activitatea lui Hildebrand şi a lui Pier Damiani, ca şi a altor persoane implicate, pe vremea lui Leon al IX-lea, în opera de însănătoşire spirituală a Bisericii şi a papalităţii, dar erau, evident, planuri care umbreau personalitatea sa de locţiitor al lui Cristos.

Îndată după sosirea la Florenţa, a murit, la 29 martie 1058; a fost înmormântat în domul din acest oraş.

155. Nicolae al II-lea (1059-1061)

Imediat după ce a ajuns la Roma vestea morţii lui Ştefan al IX-lea, nobilii romani au căutat să-şi redobândească drepturile în privinţa alegerii pontificale şi, conduşi de Gregorius din Tuscolo, fratele lui Benedict al IX-lea, au încercat o lovitură de forţă. Au năvălit în Roma cu sprijinul unei armate şi, la 5 aprilie 1058, l-au pus pe tronul papal pe romanul Ioan (Giovanni), episcop de Velletri, poreclit de popor Mincio, adică… nerodul", aceasta, să zicem, din cauza lipsei sale de personalitate. Pier Damiani, în calitatea sa de episcop de Ostia, ar fi trebuit să-l consacre, dar a refuzat; nobilii l-au desemnat în acest scop pe un preot oarecare din Ostia şi Ioan a fost consacrat papă sub numele de Benedict al X-lea. Alegerea şi consacrarea erau în mod clar nelegitime, aşa încât el este considerat şi acum un antipapă; toţi cei care făceau parte din grupul clericilor reformatori, în înninte cu Pier Damiani, nu au vrut să-l recunoască şi au fost nevoiţi să fugă din Roma, aşteptând ca Hildebrand de Soana să se întoarcă din Germania şi să li se alăture pendu a hotărî asupra

unei alte candidaturi.

Toii reformiştii s-au reunit la Siena şi aici, Ia 18 aprilie, cu sprijinul lui Godefroi de Toscana, l-au ales drept candidat la tronul pontifical pe episcopul de Florenţa, Gerhard de Burgundia, născut la Chevron, în Savoia, pe la 980; imediat a fost trimisă o delegaţie la Augsburg, la împărăteasa regentă Agnes, care a confirmat alegerea lui Gerhard şi l-a însărcinat pe Godefroi să-l însoţească pe noul ales la Roma în vederea instalării sale. Nu era lucru simplu, pentru că nobilimea romană era stăpână pe situaţie şi poporul însuşi, chiar dacă nu avea o mare simpatie pentru Mincio, nu părea dispus să accepte un papă impus indirect de curtea imperială; trebuia acţionat cu tact, folosindu-se la nevoie chiar armele adversarilor, mergând până la corupţie dacă era necesar. Gerhard a fost ales légal şi a primit numele de Nicolae al II-lea; el a convocat imediat un conciliu la Sutri, prin care Benedict al X-lea a fost demis şi excomunicat. Între timp, la Roma, Hildebrand, prin intermediul lui Leon Baruch, fiul unui evreu creştinat, indă a sa pe linie maternă, punând în joc sume importante de bani, a reuşit să declanşeze o insurecţie populară la care s-a alăturat şi o parte din nobilime; Benedict al X-lea a fost obligat să fugă sub protecţia lui Gherardo di Galeria. Nicolae al II-lea putea în sfârşit să intre în Roma însoţit de ducele Godefroi şi să fie consacrat în bazilica Sf. Petru la 24 ianuarie 1059. Toate aceste evenimente demonstraseră încă o dată cât de urgentă era reforma sistemului alegerii pontificale pentru a fi eliminate toate ilegalităţile şi evitat amestecul extern în lumea ecleziastică, schimbare de a cărei necesitate reformiştii erau profund convinşi. Tocmai în acest scop a fost convocat în Lateran un conciliu, în aprilie 1059, cu participarea a 113 episcopi, aproape exclusiv italieni; cu acest prilej, după reînnoirea condamnării lui Benedict al X-lea, a fost proclamată interzicerea căsătoriei preoţilor şi a simoniei, precum şi un nou decret pentru alegerea pontificală. Toate aceste decizii au fost incluse de Nicolae al II-lea în bula papală în *nomine Domini* din 13 aprilie 1059, care se pare că a fost, atât în formă, cât şi în conţinut, opera cardinalului Umberto, chiar dacă nu poate fi neglijat nici faptul că o puternică influenţă în publicarea acestui document se pare că ar fi avut şi Hildebrand de Soana.

Nicolae al II-lea (Rev. Fabbrica di S. Pietro)

În substanţă, decretul restrângea corpul electoral doar la cardinalii-episcopi, în timp ce cardinalii care nu erau episcopi ar fi putut doar să-şi exprime susţinerea faţă de cel ales, iar clerul de rang inferior şi populaţia nu beneficiau decât de posibilitatea acordului, ceea ce, în ultimă analiză, nu avea o prea mare importanţă. Votul hotărâtor devenea cel al cardinalilor-episcopi. În plus, decretul avea în vedere eventualitatea ca alegerea pontificală să aibă loc şi în afara Romei, oriunde ar fi considerat necesar cardinalii-episcopi, în acest caz participarea clericilor mărunţi şi a laicilor fiind şi ea considerabil redusă numeric. În fapt, populaţia Romei ajungea să fie exclusă de la luarea acestei decizii şi singura consolare rămasă romanilor era un fel de drept de preferinţă în alegerea candidatului dintre cei "demni şi capabili" care erau născuţi în Roma; alegerea se efectua "de către toţi slujitorii Bisericii". Împăratului îi revenea un rol de minimă importanţă în cadrul operaţiunilor elective; i se recunoştea, pur şi simplu, un drept generic la consideraţie şi la respect. Nicolae al II-lea a comunicat întregii creştinătăţi toate aceste prevederi ale conciliului, îngrijindu-se ca bula papală să fie cunoscută peste tot.

Prevăzând că vor avea de luptat până la ultima picătură de energie, în primul rând, cu împăratul, şi apoi cu diferiţii săi vasali, ca şi cu nobilimea romană, oamenii noi ai Bisericii au ajuns la hotărârea îndrăzneaţă de a schimba total şi cursul politicii papale şi şi-au pus toate speranţele, în lupta cu cele trei forţe care se ridicau împotriva deciziilor conciliului de la Lateran, în normanzi. Hildebrand, în primul rând, îşi dăduse seama că acest popor va întemeia mai devreme sau mai târziu, în sudul Italiei, o puternică dinastie, care, dacă era recunoscută în anumite condiţii de către papalitate, ar fi devenit un puternic şi credincios apărător al Bisericii.

Cu acest scop, Nicolae al II-lea, personal, s-a dus în Italia meridională pentru a încheia o alianţă solemnă cu normanzii; la Melfi, unde papa a convocat un conciliu în august 1059, au fost prezenţi Richard de Aversa şi Robert Guiscard, învingătorii de la Civitate. Ei au primit în posesie din partea Bisericii toate teritoriile pe care, practic, le cuceriseră, mai puţin Beneventul; lui Robert, cu titlul de duce, i-au fost încredinţate regiunile Puglia şi Calabria; Richard a fost recunoscut ca principe de Capua. În schimb, normanzii au jurat credinţă ca vasali şi au promis solemn că vor ajuta Biserica să-şi apere patrimoniul, contribuind militar pentru ca papii aleşi să păstorească în deplină linişte.

Desigur, după cum notează Gregorovius, "este surprinzătoare îndrăzneala papei de a ceda unor străini teritorii care nu-i aparţineau sau să le ofere unele care mai întâi trebuiau să fie cucerite”. O ipoteză convingătoare propune în mod inteligent Seppelt când, căutând "baza juridică a acestei investituri”, afirmă că "ea poate fi găsită *doar în donaţia* lui Constantin, de a cărei autenticitate nu se îndoia nimeni atunci, şi care, întărită prin plăsmuirile lui Pseudo-Isidor, mai era încă luată în considerare”. Aceasta însemna că şi reformiştii, care luptau cu atâta ardoare pentru legalitatea şi puritatea idealurilor lor, ajungeau să se bazeze şi ei pe acte nelegale şi false din punct de vedere istoric.

Ça o primă consecinţă a alianţei de la Melfi, normanzii l-au escortat cu o armată pe papă până la Roma, pentru a face să înceteze orice pretenţii ale nobililor romani care continuau să-l recunoască drept pontif tot pe Benedict al X-lea. Acesta, asediat în castelul din Galeria, a trebuit să se predea neîntârziat; i-a fost cruţată viaţa şi s-a putut întoarce să trăiască în oraş, aşa cum le-a fost garantat nobililor romani, dar un conciliu, reunit sub indicaţiile amănunţite ale lui Hildebrand, l-a radiat din ordinul preoţesc, trimiţându-l ca prizonier în biserica S. Agnese; de acolo, Grigore al VII-lea însuşi l-a eliberat, de-acum devenit inofensiv, readmiţându-l în comunitatea ecleziastică şi primindu-l în bazilica S. Maria Maggiore.

La puţin timp după ce încheiase alianţa cu normanzii, papa s-a gândit să-şi asigure un sprijin şi în Italia de nord, prin alianţa cu patarinii76, acea mişcare populară care de câţiva ani, sub conducerea diaconului Arialdo şi a subdiaconului Landolfo se angajase în opera de reformare a Bisericii. Ei

făcuseră ca sărăcimea să se revolte împotriva preoţilor căsătoriţi şi acel protest al "gloatei zdrenţăroase”, de unde îşi trăgea numele mişcarea, degenerase în jafuri, provocând în rândul clerului sciziuni pe care arhiepiscopul Guido nu părea capabil să le rezolve. Conflictul a fost aplanat de reprezentanţii pontificali Pier Damiani şi Anselmo, episcop de Lucca în 1060; mai ales primul dintre ei, printr-un discurs abil ţinut în domul din Milano, a reuşit să preia controlul situaţiei şi să-i oblige pe arhiepiscopul Guido şi întregul cler din oraş să depună un jurământ de renunţare la simonie şi la căsătorie.

Intervenţia oficială a lui Nicolae al II-lea de partea patarinilor cu scopul reformării Bisericii este un moment istoric important: "alăturându-se acestei mişcări de masă, papalitatea a făcut un pas cu adevărat revoluţionar”, după cum a observat Walter Ullmann. El scoate la iveală în cadmi Bisericii acele obligaţii sociale originare ale misiunii sale apostolice care apar în contactul cu "straturile laice cele mai sărace şi cu clericii orientaţi împotriva puternicelor forte conservatoare concentrate la nivelul nobilimii”.

În privinţa raporturilor cu curtea imperială, papa l-a trimis ca sol în Germania pe cardinalul Ştefan, pentiti a motiva comportarea Romei faţă de normanzi şi de milanezi, dar el nici măcar nu a fost primit de împărătească. În plus, câţiva episcopi apropiaţi ai curţii imperiale au declarat nule hotărârile papei şi ilegal decretul cel nou privind alegerea pontificală, refuzând să respecte bula papală emisă de Nicolae al II-lea… Era o revoltă deschisă, care putea duce la o schismă; înainte însă de a putea lua vreo măsură, Nicolae al II-lea murea la Florenţa la 27 iulie 1061; a fost înmormântat în catedrala acestui oraş.

156. Alexandra al II-lea (1061-1073)

La moartea lui Nicolae al II-lea, o delegaţie a nobilimii romane, avându-l în frunte pe contele Gherardo di Galeria, s-a prezentat la curtea imperială pentru a cere numirea noului pontif; împreună cu ea se aflau şi reprezentanţii episcopiilor din Lombardia, cerând oficial alegerea cancelarului Giliberto. Dar, chiar înainte de a se fi luat o decizie, la Roma, Hildebrand, sfidând pe faţă curtea imperială, a pus în aplicare decretul din 1059, i-a convocat pe cardinali

şi a impus alegerea ca papă a episcopului Anselmo din Lucca; era, de fapt, o persoană bine văzută la curtea imperială şi, în acelaşi timp, era un exemplu de modul de funcţionare a noii metode elective. Hildebrand spera ca, în acest fel, să reuşească să salveze poziţia reformatorilor. La Roma s-au pus imediat în mişcare taberele opuse, dar noul ales a putut fi consacrat în linişte, sub protecţia trupelor lui Richard de Capua, sosit imediat în ajutor, la 1 octombrie 1061, în bazilica S. Pietro în Vincoli: a primit numele de Alexandru al II-lea.

Ca reacţie la cele întâmplate, episcopii germani şi câţiva dintre cei lombarzi, sub conducerea lui Giliberto, reuniţi într-un conciliu la Basel, la 28 octombrie 1061, îi atribuiau copilului de zece ani, Henric al IV-lea titlul de *patricius* şi declarau ilegală alegerea lui Alexandru al II-lea, alegându-l ca papă pe episcopul Cadalus din Parma, sub numele de Honorius al II-lea; apărea astfel o adevărată schismă.

Era însă neapărat necesară o recunoaştere generală a lui Honorius al 11-lea şi trebuia, deci, ca el să meargă la Roma în vederea consacrării; a reuşit să ajungă în împrejurimile Romei, sub protecţia trupelor lombarde, abia în martie 1062. În aprilie a avut loc o luptă cu trupele romane pregătite de Hildebrand însuşi, după care, ieşit învingător, Honorius al II-lea a reuşit să intre în Cetatea Leonină şi în bazilica Sf. Petru. Totuşi n-a rămas acolo decât câteva zile, pentru că a plecat în Campagna romană, în căutare de întăriri pentru o previzibilă confruntare cu normanzii.

La începutul lui mai însă intervenea ducele Godefroi al Toscanei, aflat în relaţii bune cu ambele părţi şi având astfel posibilitatea de a aplana conflictul; el a reuşit să-i convingă pe cei doi pretendenţi la tronul pontifical să se întoarcă în episcopiile lor, aşteptând decizia Dietei imperiale de la Augsburg. Între timp, în Germania avusese loc un fel de lovitură de stat a prinţilor germani, condusă de arhiepiscopul Hanno din Köln, care o îndepărtase de la regenţă pe împărăteasă şi-l luase sub "protecţia” sa pe micul rege.

Hanno a convocat dieta pentru sfârşitul lui octombrie şi a încredinţat conducerea anchetei nepotului său, episcopul Burckhardt din Halberstadt;

acesta a declarat că alegerea lui Alexandru al II-lea era perfect regulamentară. Imediat după aceasta papa, aflând de concluzia anchetei şi fără a mai aştepta o altă decizie a dietei, a mulţumit în felul său celor care obţinuseră această recunoaştere, oferindu-i lui Burckhardt arhiepiscopia din Pallium şi lui Hanno funcţia de cancelar general al Bisericii din Roma. În aprilie 1063, Alexandru al II-lea se instala la Roma, sub escorta trupelor ducelui Godefroi, şi convoca un conciliu în Lateran; în cadrul acestuia l-a excomunicat pe Honorius al II-lea şi a reînnoit canoanele împotriva simoniei şi căsătoriei clerului.

Honorius al II-lea nu s-a dat bătut şi, întrunind un conciliu la Parma, l-a excomunicat la rândul său pe Alexandra al II-lea. În plus, datorită unui sprijin financiar substanţial primit din partea nobilimii romane, a reuşit să-şi reorganizeze o mică armată, să atace Roma şi să pună stăpânire încă o dală pe Cetatea Leonini Alexandru al II-lea, apărat de trupele normande, se refugiase în Lateran; Honorius spera din tot sufletul să primească ajutor din partea curţii imperiale germane, dar nu era decât o iluzie, având în vederea ostilitatea de-acum declarată a lui Hanno şi a lui Burckhardt.

Cu toate acestea, apelul lui Cadalus nu a rămas fără ecou şi s-a dorit rezolvarea definitivă a controversei, în special datorită intervenţiei lui Adalbert din Bremen, inamic al lui Hanno. A fost convocat un conciliu al episcopilor italieni şi germani la Mantova la 31 mai 1064, prin care Alexandru al II-lea a fost definitiv şi unanim recunoscut ca papă legitim. Şi totuşi, Honorius al II-lea nu a abandonat niciodată şi a continuat până la moarte, survenită în 1072, să-şi manifeste cu energie pretenţiile; nu mai putea însă conta pe o susţinere corespunzătoare şi astfel schisma din sânul Bisericii din Occident a fost definitiv evitată.

Pontificatul lui Alexandru al II-lea a plasat din nou Biserica Romei în contextul european; în 1066 Anglia, dominată de o facţiune politică adversară a reformei, era cucerită de ducele normand Wilhelm şi papa n-a întârziat să aprobe acţiunea sa militară, trimiţându-i steagul Sf. Petru ca simbol al binecuvântării sale solemne. Acelaşi steag flutura şi în fruntea trupelor conduse de Roger I, fratele lui Robert Guiscard, care duceau de peste treizeci de ani o campanie militară pentru cucerirea Siciliei arabe. Au fost strânse relaţiile şi cu regatul creştin al Spaniei şi, în 1065, cardinalul Hugo Candido a

fost trimis acolo ca legat pontifical pentru organizarea mai multor concilii împotriva simoniei şi a căsătoriei preoţilor.

Activitatea reformatoare a continuat deosebit de intens în arhidioceza Milano, unde Pataria înregistrase unele perioade de întrerupere ale luptei sale. Din păcate, aici începe să se simtă lipsa contribuţiei lui Pier Damiani care, sub pontificatul lui Nicolae al II-lea, fusese artizanul unui forme de supunere a oraşului Milano faţă de Roma; el a murit în 1072 şi episcopia din Milano risca să ajungă pe orbita intereselor imperiale.

Alexandru al II-lea a trimis stindardul papal noului conducător al patarinilor, cavatemi Erlembardo, duşman al arhiepiscopului Guido, acuzat de a nu fi respectat jurământul făcut în Ï060 împotriva simoniei şi căsătoriei preoţilor. În acest mod, papa pecetluia prin binecuvântarea sa susţinerea patarinilor în tulburările la care aceştia vor participa, după abdicarea lui Guido, împotriva celor care-i susţineau pe episcopii ce-l aleseseră ca arhiepiscop pe preotul Goffredo, după cum dorise Henric al IV-lea.

La sugestia papei, patarinii, inclusiv cu ajutoml militar al lui Erlembardo şi în prezenţa unui legat pontifical, îl aleseseră, la 6 ianuarie 1072, ca arhiepiscop pe Attone; acesta a fost recunoscut definitiv prin conciliul din Lateran din 1073, care a condamnat alegerea lui Goffredo şi comportarea episcopilor lombarzi. Decretul conciliar apare ca fiind formulat astfel încât să anuleze autoritatea lui Henric al IV-lea, chiar dacă numele acestuia nu apare nicăieri în text, şi a pus punct problemelor care vor continua totuşi mai târziu să alimenteze lupta dintre Henric al IV-lea şi Biserică, adică dreptul la investitura ecleziastică. Acest drept, pretins de regele Germaniei şi exercitat incontestabil până atunci, nu mai era acum compatibil cu noua orientare imprimată de reformiştii Bisericii; atribuirea episcopiilor şi a abaţiilor unor persoane deseori ne* demne de aceasta, chiar şi unor laici, de cele mai multe ori prin simonie, nu putea să nu stârnească o împotrivire înverşunată în cadrul sediului episcopal de la Roma. Hildebrand de Soana, un apropiat al tronului pontifical, va fi cel mai tenace susţinător al acestei noi linii politicoecleziastice.

Lupta pentru reformă a făcut ca şi situaţia de la Roma să devină neliniştitoare, în condiţiile în care, chiar dacă între taberele adverse din oraş se instaurase un armistiţiu, în Campagna romană ele erau gata să intre în

luptă pentru că în aceste teritorii papalitatea nu avea prea mare putere. Alegerile pentru cea mai importantă funcţie cetăţenească de la Roma, aceea de prefect, constituiau singura armă în mâna nobililor pentru a se opune puterii papale. Funcţia era deţinută în timpul lui Alexandru al II-lea de romanul Cencio, probabil membru al familiei Crescenzi, care aspira în secret la stăpânirea Romei şi era mereu gata să profite de orice oportunitate în acest sens. În plus, papa nu mai beneficia de ajutorul eficient al lui Godefroi de Toscana, mort în Lorena; posesiunile sale trecuseră în totalitate în stăpânirea fiului din prima căsătorie, Godefroi (Goffredo) cel Cocoşat, soţ al Matildei, singura fiică a Beatricei. Acest personaj feminin, va avea o anumită importanţă ca protectoare a Bisericii romane sub pontificatul lui Grigore al VII-lea.

Alexandru al II-lea a murit la 21 aprilie 1073 şi a fost înmormântat în bazilica din Lateran.

157. Sf. Grigore al VII-lea (1073-1085)

La moartea lui Alexandru al II-lea, chiar pe când se desfăşura ceremonia funebră în bazilica din Lateran, la 22 aprilie 1073, este ovaţionat ca nou papă arhidiaconul Hildebrand de Soana. Populaţia este aceea care l-a dorit ca papă, la propunerea cardinalului Hugo Candido, printr-un fel de alegere *per quasi inspirationem*" pe care Hildebrand a vrut s-o refuze; decretul lui Nicolae privind alegerea pontificală nu era respectat şi nu se acordase cardinalilor-episcopi prioritate în exprimarea opţiunii. Şi, cu toată opoziţia sa, aproape că este târât cu forţa în biserica

S. Pietro în Vincoli unde este consacrat; va primi numele de Grigore al VII-lea.

Aşadar, Hildebrand se născuse la Soana, actualul Sovana, un sat din comuna Sorano, provincia Grosseto, între 1014 şi 1028, dintr-un meşteşugar oarecare, Bonizione, şi Berta. Datorită unui unchi patern, Lorenzo, stareţ al

mănăstirii Santa Maria de pe Aventin, putuse veni încă de copil la Roma, pentru a-şi desăvârşi educaţia religioasă către care se simţea chemat încă de la o vârstă fragedă. Dar călăuză în viitoarea carieră scolastică îi fusese preotul paroh de la biserica San Giovanni a porta Latina, Giovanni Graziano, căruia i-a devenit capelan o dată cu alegerea acestuia ca papă sub numele de Grigore al VI-lea.

După pontificatul lui Leon al DE-lea care-l voise alături de el, rechemându-l de la Cluny, unde se retrăsese la moartea lui Grigore al VI-lea, fusese colaborator direct al altor patru papi, sfătuindu-i decisiv în toate acţiunile politice şi religioase întreprinse de aceştia, după ce şi la alegerea lor avusese un rol determinant, ducând mai departe acea reformă a Bisericii pe care acum, devenit în sfârşit papă, o va susţine cu o energie neobişnuită. La 30 iunie 1073 a primit consacrarea solemnă.

Primele măsuri ale pontificatului său sunt reprezentate prin numeroasele scrisori pe care le trimite prietenilor săi, ca pentru a le cere sprijinul în îndeplinirea măreţei misiuni ce-i fusese încredinţată: le scrie abatelui Desideriu de la Montecassino, abatelui Hugo de la Cluny, Beatricei de Lorena, regelui Danemarcei, exprimându-le tuturor intenţia lui fermă de a lupta pentru libertatea Bisericii. Lui Henric al IV-lea, ajuns acum la vârsta de douăzeci şi trei de ani, îi scrisese probabil pentru a-i face cunoscută alegerea sa, lămurindu-l totodată că nu va fi un papă maleabil, hotărât cum era să pună ordine în cadmi Bisericii prin excomunicarea preoţilor simoniaci şi căsătoriţi. Despre aceasta aflăm indirect dintr-o scrisoare adresată lui Godefroi cel Cocoşat, soţul contesei Matilda de Toscana, prin care îşi exprima dorinţa de a colabora cu regele Germaniei pentru a pune în regulă proprietăţile Bisericii şi modul în care se făceau investiturile ecleziatice. Dacă el va acţiona în spirimi dreptăţii, făcând cinste tronului său, cu atât mai bine, altminteri profeţia lui Isaia” 3lestemat să fie acel om care scoate din sânge spada Domnului”, va cădea asupra lui şi nu asupra papei.

Henric al IV-lea a ratificat totuşi alegerea lui Grigore al VII-lea, se arată în aparenţă supus, dar în sufletul lui este convins de supremaţia imperială cu care se simte deja investit. Între timp, papa trimite peste tot convocări pentru primul său conciliu, care începe în prima duminică din post, în martie 1074. Cu acest prilej, se hotărăşte fără niciun echivoc că toţi clericii acuzaţi de

simonie trebuiau să se considere excluşi din cadmi Bisericii şi că acei episcopi care au obţinut cu bani unele beneficii trebuiau imediat să renunţe la ele, sub pedeapsa excomunicării. Henric al IV-lea, căruia i-au fost comunicate toate aceste decizii conciliare printr-o delegaţie la care se alăturase şi mama sa Agnes, se angajează să restituie toate bunurile uzurpate şi-şi dă acordul pentru întrunirea unui conciliu care să controleze situaţia din teritoriile aflate sub autoritatea sa.

În realitate, convocarea acestui conciliu va fi tergiversată la nesfârşit înaltul cler german intră în fierbere; este o reacţie generală, cuprinzând ameninţări cu moartea din partea clericilor însuraţi contra episcopilor şi stareţilor care intenţionau să pună în aplicare normele venite de la Roma; încep să circule calomnii pe seama papei.

Grigore al VII-lea ripostează cu fermitate printr-un alt conciliu, în februarie 1075, şi suspendă cinci episcopi consilieri ai lui Henric, care împiedicaseră aplicarea legislaţiei pontificale în Germania şi convocarea conciliului pentru controlul investiturilor ecleziastice. După cum ne informează cronicarul milanez Arnolfo, Grigore al VII-lea a emis şi o hotărâre precisă privitoare la interzicerea investiturii, luându-i lui Henric al IV-lea orice drept de a acorda episcopate, aşa cum făcuse până atunci, ameninţându-l în caz contrar cu excomunicarea. Era debutul concret al aşa-numitei "lupte pentru investitură” între papă şi împărat, cu o sciziune între cele două puteri; condiţiile în care putea fi restabilită pacea au fost prezentate de către Grigore al VII-lea într-o serie de canoane reunite în celebrul *Dictatus papae* apărat în martie acelaşi an.

Principiul fundamental din *Dictatus papae* este supremaţia Bisericii de la Roma şi a episcopului său asupra celorlalte Biserici şi asupra imperiului, într-o manieră politico-ecleziastică bazată, practic, pe *Donaţia* lui Constantin. Într-adevăr, numai papa poate conferi însemnele imperiale, după cum, tot lui îi revine dreptul de a-i demite pe împăraţi şi de a-i dezlega pe supuşi "de jurământul de credinţă făcut faţă de cei nelegiuiţi”. Şi, desigur, doar papa are dreptul de a acorda funcţiile ecleziastice, ca şi de a-i condamna pe episcopii nedemni de misiunea lor, în calitate de reprezentant pe pământ al lui Hristos şi urmaş al Sf. Petra în puterea nelimitată de "a lega şi de a dezlega” acordată apostolului chiar de Cristos. Raportul dintre stat şi Biserică era, practic,

complet inversat; nu mai este împăratul cel care-l alege pe papă, ci papa este acela care-l numeşte şi-l demite pe împărat.

Dacă *Dictatus*, pe de o parte, însemna fundamentarea teoretică a rolului de primat infailibil şi unic al lumii ecleziastice creştine acordat episcopului Romei, pe de altă parte,» zdruncina din temelii realitatea socială a acelor timpuri”, după cum a observat Walter Ullmann, "atacând sistemul proprietăţii laice a bisericii, adică dominaţia laicilor asupra clerului”. Era prin aceasta un gest de sfidare, datorită afirmării, în concepţia despre stat, a supremaţiei puterii clericale asupra celei laice.

Henric al IV-lea a acceptat această provocare; era obligat s-o facă, datorită prestigiului său şi existenţei înseşi a imperiului, puse într-un serios pericol. Continuă să acorde investituri contra unor compensaţii materiale; ba chiar, neluând în seamă ameninţările papei, intervine şi în treburile interne ale clerului italian. Îl instalează ca arhiepiscop de Milano pe capelanul său, Tedaldo, în locul lui Attone care era deja de doi ani titular al arhidiocezei; îl sprijină deschis pe arhiepiscopul de Ravenna, Guiberto, în jurul căruia se formează un fel de partid de opoziţie al clerului italian, orientat împotriva lui Grigore al VII-lea, făcând o serie de prozeliţi chiar şi la Roma.

Se ajunge la un complot, condus la vârf de Guiberto şi de Hugo Candido, acesta din urmă devenit dintr-o dată adversar al lui Grigore al VII-lea, tocmai el care fusese la originea alegerii sale atât de rapide de către popor, cel care trece la acţiune este prefectul Cencio. În noaptea de Crăciun a anului 1075 el intră în bazilica S. Maria Maggiore, pe când papa oficia slujba; ajunge până la altar, îl doboară la pământ pe Grigore, îl răneşte şi reuşeşte să-l scoată din bazilică, făcându-şi loc prin mulţime cu ajutorul unui grup de oameni înarmaţi, închizându-l apoi într-un tum. Populaţia este însă indignată şi, după primele ore de dezorientare şi de spaimă, acţionează şi-şi eliberează a doua zi episcopul; plecând din tumul în care fusese închis, Grigore linişteşte mulţimea care vrea să-l linşeze pe Cencio şi pledează pentru iertarea acestuia. Se întoarce la S. Maria Maggiore şi reia slujba din momentul în care ea fusese întreruptă; Cencio reuşeşte să fugă în Campagna romană. Îl urmează cardinalul Hugo Candido, care este demis; împreună, se refugiază în Germania la curtea lui Henric al IV-lea.

La începutul anului 1076, papa îl invită pe Henric al IV-lea să vină la

Roma pentru a se dezvinovăţi, fiind ameninţat în caz de neprezentare cu excomunicarea. Drept răspuns, regele convoacă o adunare a principilor şi a episcopilor la Worms, pe 24 ianuarie: Grigore al VII-lea este acuzat în principal de Hugo Candido, în opinia căruia papa nu este decât un ambiţios care vrea să-i răpească Italia lui Henric al IV-lea, uneltind în acest scop împreună cu Matilda de Canossa77, prin vrăjitorie şi raporturi păcătoase. Mulţi episcopi nu pot crede aşa ceva, dar Henric se simte autorizat să-l declare pe Grigore nedemn de tronul pontifical şi îi trimite o declaraţie de nesupunere semnată de episcopii germani, document aprobat ulterior şi de cei lombarzi, reuniţi la Pavia şi la Piacenza. Papa răspunde cu excomunicarea solemnă a lui Henric într-un nou conciliu convocat în Lateran la 22 februarie, în prezenţa împărătesei Agnes şi a Matildei de Canossa; excomunicarea îi loveşte, în afara regelui, şi pe episcopii rebeli din Germania şi Italia.

Sentinţa este, desigur, primită cu iritare la curtea lui Henric; opinia publică este de partea papei. În plus, un fel de mânie divină pare să-i pedepsească pe vinovaţi: mor pe neaşteptate numeroşi inamici ai papei, printre care arhiepiscopul de Utrecht şi romanul Cencio. Principii adversari lui Henric au profitat de aceasta pentru a se răscula; exista pericolul unui război civil. Singura salvare este iertarea papală; principii, reuniţi la Tribur în octombrie, îi prezintă lui Henric această alternativă. Ei susţin că îl vor mai recunoaşte drept rege al lor doar dacă va obţine de la papă revocarea excomunicării; fixează o nouă întâlnire de confirmare sau de demitere a regelui, la Augsburg, pentru 2 februarie, anul următor. Henric nu ştie ce decizie să ia, nu vrea să cedeze; dar, când află în decembrie că Grigore era deja pe drum către Augsburg, se hotărăşte să treacă Alpii împreună cu o armată şi se îndreaptă spre Roma’.

Grigore nu ştie prea bine în ce postură intenţionează să se prezinte regele în faţa sa; când află de plecarea lui, papa se găseşte la Mantova.

Se refugiază la contesa Matilda, în castelul acesteia de la Canossa, într-o zonă a munţilor Apenini care se afla în regiunea Emilia.

Henric ajunge acolo în dimineaţa zilei de 25 ianuarie 1077 şi cere să fie primit. Grigore nu-l lasă să intre; îi primeşte în castel doar pe soţie şi pe fiu. În zadar intervin pentru rege Matilda, abatele Hugo din Cluny şi soacra sa, Adelaida; regele va trebui să rămână timp de trei zile şi trei nopţi în zăpadă şi

viscol. Abia într-a treia zi Grigore se hotărăşte să-l primească în capela castelului şi să-i asculte cererea de iertare: printr-o ceremonie solemnă îl reprimeşte în comunitatea credincioşilor şi-l împărtăşeşte. Umilit, regele declară că acceptă fără comentarii condiţiile papei, jură să se dezvinovăţească în faţa Dietei de la Augsburg, jură supunerea autorităţii regale faţă de cea papală. În adâncul sufletului însă el se gândeşte deja la răzbunare.

Îndată ce se întoarce în Germania, încearcă să-şi recâştige tronul; populaţia îi este acum ostilă, iar cea mai mare parte dintre principi, cu toată iertarea papei, nu-l mai vrea ca rege. Într-adevăr, ei se adună la Forchheim, la 15 martie, trecând peste hotărârile Dietei de la Augsburg, şi-l aleg rege pe cumnatul său Rudolf, duce de Suabia, şi arhiepiscopul Siegfried îl încoronează la Mainz. Germania este acum divizată în două şi Grigore încearcă s-o reunifice. Din păcate pierde preţiosul ajutor ca mediator din partea împărătesei Agnes, care moare la Crăciunul din 1077; tratativele iniţiate de papă nu-şi găsesc o concretizare. Henric îl învinge în două bătălii pe Rudolf, iar Grigore al VII-lea îi reproşează că împiedicase, la vremea ei, adunarea Dietei de la Augsburg şi că nu respeçtasé jurământul de la Canossa; într-un conciliu ţinut la Roma la 7 martie 1080 îl excomunică din nou, confirmându-l ca rege pe Rudolf.

Această a doua excomunicare nu are însă efectele celei dintâi; Henric al IV-lea reacţionează imediat şi convoacă la Brixen, la 25 iunie 1080, un conciliu cu toţi episcopii germani, punându-l pe papă sub acuzare; protagonist este acelaşi Hugo Candido care, de această dată, vorbeşte despre pontif ca despre un asasin simoniac şi eretic. Grigore al VII-lea este demis, şi în locul său este ales arhiepiscopul Ravennei, Guiberto, sub numele de Clement al III-lea, care trebuie considerat fără îndoială un antipapă.

Situaţia devenea dramatică pentru Grigore care, în nordul Italiei, nu poate conta decât pe Matilda de Canossa; el sfârşeşte prin a se agăţa de ultima posibilitate de salvare care-i mai rămânea, aceea a infidelilor normanzi, deveniţi de mult timp vasali ai Bisericii. Robert Guiscard, excomunicat prin conciliul din 1074 pentru că ocupase un teritoriu papal, Beneventul, este contactat prin intermediul stareţului de la Montecassino, Desideriu; se ajunge la o întâlnire, la Ceprano, la 29 iunie 1080, la care Robert este reprimit în comunitatea credincioşilor şi primeşte în stăpânire teritoriul pe care-l cucerise

deja. Este o renunţare definitivă a Bisericii la sudul Italiei, dar ea câştigă, cel puţin teoretic, un aliat puternic; Robert îşi reînnoieşte jurământul de fidelitate faţă de papi Acelaşi lucm îl face şi principele Giordano de Capua, fiul lui Richard. La 15 octombrie, într-o nouă bătălie de pe malul râului Elster, Henric îl învinge pe Rudolf care, de altfel, moare pe câmpul de luptă; poporul şi principii continuă totuşi să-i fie ostili în ciuda acestei victorii şi a antipapei care trecuse la excomunicarea lui Grigore. Trebuie să vină la Roma, s-o cucerească şi să-şi elimine duşmanul dacă vrea să obţină o victorie definitivă. Henric încearcă aceasta într-o primă etapă în februarie 1081, ajungând până sub zidurile oraşului: a reuşit să-l izoleze pe papă, compându-l pe Giordano de Capua şi neutralizând indirect eventuala intec venţie a lui Robert Guiscard. Doar Matilda de Canossa îl ajută pe Grigore, mergând până la topirea tezaurului din capela sa pentru a redresa situaţia economică a Romei asediate. Romanii, practic singuri în jurul episcopului lor, reuşesc, după o lună de asediu, să-l facă pe Henric să se retragă. Dar, după doi ani, regele este din nou la Roma şi reuşeşte să pună stăpânire pe Cetatea Leonină, iar Grigore se refugiază în Castelul Sant'Angelo; ajutoarele de la Robert nu sosesc şi mulţi episcopi lombarzi îl recunosc ca papă pe Clement al III-lea. La 21 aprilie 1082, Henric îşi face intrarea triumfală în Roma; nobilii romani i-au deschis practic porţile oraşului şi, cu o vagă promisiune că-l vor obliga pe Grigore să-l încoroneze ca împărat în anul următor, reuşesc ca în decembrie să-l facă să plece din Roma. Dar, la începutul anului următor, Henric este din nou la Roma şi, de data aceasta, intră netulburat pe poarta San Giovanni; neluându-l deloc în seamă pe Grigore al VII-lea, baricadat în Castelul Sant'Angelo, la 24 martie 1084 îl consacra solemn ca papă în Lateran pe Clement al III-lea şi, după zece zile, îl pune pe acesta să-l încoroneze ca împărat.

În acest moment intră în scenă Robert Guiscard; în realitate, el primise cererea de ajutor din partea papei cu doi ani înainte, în timp ce era ocupat cu înăbuşirea unei insurecţii bizantine şi abia acum putea să se îndrepte spre Roma în fruntea unei puternice armate. Henric al IV-lea, avertizat de Desideriu de la Montecassino, devenit de-acum un intermediar permanent în confruntările din acei ani între cele două forţe, şi-a dat seama că nu se putea opune în mod rezonabil forţelor normande şi, la 21 mai, abandonează Roma, îndreptându-se spre nord; Clement al III-lea se opreşte la Tivoli, aşteptând să

vadă cum vor decurge evenimentele. El se consideră adevăratul papă.

La 27 mai, prin poarta San Giovanni intră în oraş normanzii şi Roma este jefuită; acesta este preţul pe care Grigore al VII-lea trebuie să-l plătească pentru salvarea sa. Romanii încearcă să se opună, dar sunt masacraţi. În noaptea de 30 mai, un uriaş incendiu, extins de la Colosseum până la Lateran, mistuie biserici, monumente, case; mânia creştinilor normanzi care-l răzbunau pe propriul lor papă se abătuse asupra oraşului şi doar o treime din el mai rămâne în picioare. Grigore l-a rugat insistent pe Robert să pună capăt masacrului şi regele normand s-a supus în cele din urmă, dar papa nu se putea aştepta ca el să se poată instala la Roma printre locuitorii care, desigur, îi urau pe asemenea eliberatori. În concepţia lui Robert, dacă trebuia să-şi retragă trupele, era necesar să-l ia cu el şi pe papa al "său”, pentru a fi sigur că nimeni nu-i va face vreun rău şi pentru a-l proteja; în realitate este prizonierul său, chiar dacă îl "găzduieşte” la Salerno.

Grigore al VII-lea nu mai are susţinători, a pierdut practic bătălia în numele justiţiei divine; romanii l-au abandonat cu totul, s-au simţit, pe bună dreptate, trădaţi şi întâmpină cu bucurie vestea întoarcerii de la Tivoli a lui Clement al III-lea. Marele pontif, dotat cu o puternică personalitate, cuprinzând şi "un dram de voinţă demonică”, dacă vrem să-l citǎm pe Ullmann, este acum înfrânt şi singur; Matilda este şi ea departe.

Moare la 25 mai 1085 în biserica S. Matteo din Salerno. Ultimele sale cuvinte se pare că au fost: "Am iubit dreptatea şi am urât mârşăvia, de aceea mor în exil”. A fost înmormântat acolo unde murise, îmbrăcat în odăjdiile pontificale, într-un sarcofag din secolul al III-lea; din 1953, osemintele sale au fost mutate într-o urnă nouă din biserica S. Matteo.

Sfârşitul său a fost, probabil, consecinţa faptului că a ţintit prea sus în idealul său teocratic; a fost un papă care, după canoanele datorate lui din *Dictatus*, voia să facă din Europa un stat ecleziastic roman, în care fiecare ţară în parte trebuia să se considere un fel de moşie a Bisericii, în serviciul papalităţii, şi toţi suveranii pământului să devină supuşi docili ai pontifului; acest papă a sfârşit la mila unui vasal al său. Desigur, lupta lui înverşunată cu simonia şi cu imoralitatea clerului, calitate prin care a devenit cu adevărat mare, nu merita un asemenea sfârşit; în primul rând, el nu a fost înţeles de către popor căruia, în ultimă analiză, încercase să-i dea o conştiinţă proprie de

sine. Într-adevăr, datorită lui Grigore al VII-lea, "chemat să devină judecător al conduitei clerului", după cum a observai De Stefano, "poporul a început să-şi făurească o conştiinţă religioasă mai independentă şi mai responsabilă. Pe acest teren va încolţi destul de curând erezia populară de inspiraţie evanghelică. Şi tocmai în această mai mare experienţă religioasă şi socială trebuie căutat germenul evoluţiei ulterioare a conştiinţei cetăţeneşti a poporului, semnele prevestitoare ale unei noi clase sociale". Grigore al VII-lea nu-şi putea, evident, imagina, ce consecinţe va avea asocierea sa cu masele populare, dar, chiar din acest îndemn la nesupunere în faţa puterii laice reprezentate pe atunci de imperiu, putea apărea mai târziu, printr-un neîmplinit vis teocratic, o conştiinţă laică în Italia; era, de fapt, chiar acea stare de spirit cu care poporul, încă de pe când trăia Grigore al VII-lea, întâmpina cu bucurie la Roma un antipapă.

158. Victor al III-lea (1086-1087)

Desemnat sau nu de către Grigore al VII-lea printre posibilii săi succesori, după informaţiile contradictorii pe care ni le furnizează contemporanii săi, stareţul de la Montecassino, Desideriu, născut la Benevento, a fost candidatul la tronul pontifical propus de principele Giordano de Capua. La început el a refuzat categoric, ajungând chiar să protesteze formal pe lângă susţinătorii săi, printre care şi Matilda de Toscana, pentru ca, în final, să se recurgă la soluţia unui conciliu de alegere a noului papă. Dar, constrâns astfel, a mers la Roma cu ocazia sărbătorilor de Paşti ale lui 1086, cedând până la urmă, cu rezerve, la rugăminţile cardinalilor, a fost ales la 24 mai în acelaşi an şi şi-a luat numele de Victor al III-lea.

Anuarul pontifical menţionează această dată ca început al pontificatului său, dar în realitate între ziua alegerii sale şi întronarea efectivă s-a mai scurs un an; validitatea alegerii a fost contestată de Roger, fiul lui Robert Guiscard, printr-un complot care s-a urzit în Roma la patru zile după alegere, ducând la o ciocnire armată între cele două tabere adverse. Desideriu nu era însă omul care să lupte pentru a-şi menţine un tron pe care-l acceptase de nevoie; dacă exista cineva care să i se opună, cu atât mai bine! Fără ezitare a plecat din Roma şi a ajuns, pe mare, la Terracina; acolo a renunţat la însemnele

pontificale şi s-a întors în mănăstire, decis să nu-şi mai schimbe

hotărârile. Între timp, la Roma apărea din nou Clement al III-lea şi se instala în Lateran.

La presiunile principelui Giordano, în martie 1087, Desideriu a convocat un conciliu la Capua, dar nu în calitate de papă, ci ca locţiitor al episcopului Romei în Italia meridională, pentru a discuta despre alegerea unui nou papă. Erau prezente acolo toate căpeteniile normande care acum păreau să fie de acord cu candidatura lui Desideriu şi, de această dată, bătrânul abate nu a mai reuşit să refuze tiara la care ţinea atât de puţin. Practic, a fost reales şi convins să accepte abia după ce normanzii s-au angajat să-l scoată din Vatican pe Clement al III-lea; aceasta s-a petrecut la 9 mai 1087, zi în care Desideriu, adică Victor al III-lea, a fost, în sfârşit, consacrat solemn în bazilica Sf. Petru.

Dar astrele nu păreau să fie favorabile pontificatului său, aşa cum se întâmplă când cineva primeşte fără plăcere o misiune; Roma continua să fie tulburată zilnic de ciocniri între facţiunile rivale, aceasta şi pentru că antipapa Clement al III-lea reuşise să se baricadeze în Panteon, iar Victor al III-lea nu avea o fire războinică. La opt zile după consacrare s-a înapoiat la Montecassino; le dăduse satisfacţie susţinătorilor săi, devenise papă, dar nu putea renunţa la liniştea pe care numai mănăstirea i-o putea oferi. Totuşi Matilda a venit încă o dată la el şi l-a convins să revină, amintindu-i probabil că era de datoria lui să nu părăsească tronul lui Petru.

Victor al III-lea a ascultat-o pe contesă, dar numai pentru a rămâne în linişte pe insula Tiberina78. Clement al III-lea devenise stăpân peste zona dintre bazilica Sf. Petru şi Castelul Sant’Angelo şi avea de partea sa un trimis imperial pe care Henric al IV-lea, aflat în imposibilitatea de a părăsi Germania, îl delegase pentru a-l avea în grijă pe pontiful "său**. Victor al III-lea s-a îmbolnăvit şi la sfârşitul lui iulie se reîntorcea în mănăstirea sa, de unde a convocat pentru sfârşitul lui august un conciliu la Benevento; cu această ocazie s-a hotărât să ia o poziţie oficială, la fel ca Grigore al VII-lea, împotriva lui Clement al III-lea şi a reînnoit excomunicarea acestuia, aprobând

şi noi canoane împotriva simoniei. Probabil tot în această împrejurare a lansat un apel către suverani şi către oraşele italiene pentru un fel de cruciadă împotriva sarazinilor din Africa; această acţiune, la care au participat oraşele Pisa, Genova şi Amalfi, a dus la cucerirea câtorva oraşe, printre care şi Mehdia.

Victor al m-lea îşi simţea totuşi sfârşitul aproape şi s-a întors pentru totdeauna la Montecassino, unde a murit la 16 septembrie 1087, după un pontificat efectiv care durase ceva mai mult de patru luni. De fapt, Desideriu nu avea caracterul şi temperamentul acelui pontif de care era nevoie în acele vremuri, pentru că se născuse călugăr şi voia să rămână la fel; obligat de împrejurări să primească înalta misiune pontificală, a fost, în practică, unul dintre papii cu cea mai slabă personalitate din acea perioadă. A fost înmormântat în mănăstirea sa; beatificat de către Biserică, prăznuirea sa a fost confirmată în 1887.

159. Urban al n-lea (1088-1099)

La moartea lui Victor al III-lea, Roma se afla încă în mâinile antipapei Clement al III-lea şi, aşa cum s-a întâmplat după pontificalul lui Grigore al VII-lea, şi de această dată tronul a rămas "vacant” timp de mai multe luni până să se ajungă la o nouă alegere, dorită, evident, mai ales de către reformişti.

Abia la 8 martie 1088 a avut loc la Terracina o adunare la care au participat circa patruzeci de membri ai clerului, cardinali, episcopi şi stareţi de mănăstiri; clerul roman era reprezentat de Giovanni din Porto, iar populaţia prin prefectul Benedetto. Erau respectate întocmai prevederile decretului pentru alegerea pontificală din 1059, chiar dacă adunarea avea loc în afara Romei, şi s-a procedat la alegerea, la 12 martie, a lui Eudes de Lagery, episcop de Ostia; el era consacrat în aceeaşi zi sub

numele de Urban al II-lea. Era un francez născut pe la 1042 la Châtillonsur-Marne dintr-o familie de cavaleri; fost arhidiacon în catedrala de

la Reims, intrase apoi în mănăstirea de la Cluny. Grigore al VII-lea îl ridicase la rangul de cardinal, încredinţându-i scaunul episcopal de la Ostia şi ţinuse întotdeauna la mare preţ sugestiile lui privitoare la reformă, lrimiţându-l chiar, în acest scop, ca ambasador în Germania.

Într-o scrisoare scrisă chiar în ziua alegerii sale şi trimisă principilor şi episcopilor germani care-i susţinuseră candidatura, îşi exprima intenţiile de a urma linia trasată de Grigore: "Resping ceea ce el a respins; condamn ceea ce el a condamnat şi îmi însuşesc ceea ce i-a plăcut lui; confirm şi aprob ceea ce el a apreciat ca fiind drept şi catolic şi gândesc şi eu aşa cum a gândit el; sunt în totalitate de acord cu el". Şi nu se putea ca, încă de la începutul pontificatului său, să nu întâmpine dificultăţi enorme.

Reuşea să ajungă la Roma abia în noiembrie 1088, escortat de armata normandă, rămânând totuşi blocat pe insula Tiberina, pentru că tot restul oraşului se afla în mâinile lui Clement al III-lea; nu şi-a părăsit tronul, ca Victor al III-lea, fiind sigur că alegerea sa fusese perfect legală, convins că se afla în drepturile sale chiar şi atunci când antipapa îl excomunica printr-un conciliu ţinut în bazilica Sf. Petru la începutul anului 1089. Dar Urban ştia bine că totul depindea de Germania şi l-a însărcinat să-i apere interesele în acest teritoriu pe episcopul de Konstanz, Gebhard, numindu-l în aprilie 1089 legat apostolic şi fixându-i obiectivele diplomatice prin scrisoarea de investire: reînnoirea excomunitimi lui Henric al IV-lea, Clement al III-lea şi a tuturor celor care îi susţineau, administrarea de pedepse conform cu vinovăţiile stabilite în termeni strict juridici. Scrisoarea arată cât de prudent era Urban, înclinat instinctiv nu doar spre a reprima, ci, în acelaşi timp, spre a stimula un sentiment de via (a creştină în numele dreptăţii.

Dar poziţia lui Henric se îmbunătăţea în asemenea grad în Germania încât, după ce fusese înfrântă rezistenţa armată, cea mai mare parte dintre episcopii era acum de partea lui, iar el se pregătea să coboare spre Italia; Urban i-a chemat în ajutor pe normanzi, dar n-a obţinut decât promisiuni evazive şi a trebuit să se refugieze sub protecţia lor, atunci când, în 1090, Henric s-a îndreptat către Roma, hotărât, în primul rând, să distrugă singura persoană care mai reuşea să-i stea împotrivă în nordul Italiei, contesa Matilda.

Aceasta, devenind văduva lui Godefroi cel Cocoşat, se căsătorise, cu un an înainte, cu tânărul Welf al V-lea, fiul ducelui de Bavaria, în speranţa că,

prin unirea Bavariei cu Toscana, se constituia un bastion de apărare a papalităţii. Dar Welf, îndată ce a aflat de donaţia pe care Matilda o făcuse Bisericii cu doi ani înainte de căsătorie din averea sa personală, şi-a părăsit soţia; aşa încât, datorită unei căsătorii care ar fi trebuit să fie în sprijinul papei, acesta nu a beneficiat de altceva decât de furia lui Henric.

Bătăliile au fost la început favorabile împăratului, care a cucerit Mantova şi alte fortăreţe de dincolo de Pad; apoi însă Matilda a reuşit să iasă victorioasă la Montebello şi la Canossa. Această ultimă victorie a contesei a concentrat în jurul ei entuziasmul multor oraşe lombarde care s-au angajat din nou în lupta împotriva lui Henric; ecoul gloriei sale a ajuns şi dincolo de Alpi. S-au refugiat la ea fiul lui Henric al IV-lea, Conrad împreună cu cea de-a doua soţie, Prassede, dezgustaţi amândoi de politica imperială. În jurul acestor personalităţi lua fiinţă încetul cu încetul o adevărată Ligă a oraşelor din Nord, cuprinzând Milano, Cremona, Lodi şi Piacenza, având-o în frunte pe Matilda care a luat, ea în persoană, comanda trupelor reunite.

Henric al IV-lea, cu titlul său de împărat atât de puţin glorios dobândit, datorită unui antipapă, pierdea pe neaşteptate teren şi se baricada la Verona. Între timp, Urban al II-lea reuşea să se reîntoarcă la Roma şi să se instaleze, în sfârşit, în Lateran. Nu normanzii fuseseră aceia care l-a ajutat, ci banii adunaţi de abatele Geoffroy de Vendôme, printr-o colectă făcută în Franţa, într-un spirit de "cruciadă” care începea să se răspândească în acea vreme. Cu banii obţinuţi se putuse organiza o armată condusă de Hugo, conte de Vermandois, care a reuşit să elibereze complet Roma printr-o serie continuă de lupte, încheiate abia în 1096; lui Clement al III-lea nu-i mai rămăsese decât Castelul Sant’Angelo, acesta fiind şi el cucerit doi ani mai târziu de Pierleone, comandant al forţelor orăşeneşti Gdele papei. Urban al II-lea avea acum posibilitatea de a-şi continua opera de reformă fără a mai avea, cel puţin pentru moment, grija apărării tronului pontifical.

Ea s-a desfăşurat în toată Europa, întâlnind totuşi unele dificultăţi în Anglia şi chiar în patria sa, Franţa, unde regele Filip I încuraja simonia şi, în plus, îşi părăsise soţia, pe Berta, pentru a se căsători cu Bertrada, contesă de Anjou. Îl obligase pe episcopul de Senlis să binecuvânteze această a doua căsătorie, dar în octombrie 1094, Yves, episcopul de Chartres, obţine de la legatul pontifical, cu ocazia conciliului de la Autun, excomunicarea regelui; cu

toate acestea, Filip şi Bertrada nu s-au supus voinţei pontificale decât în 1104.

În Anglia, regele William al II-lea s-a manifestat deosebit de ostil faţă de Anselm, arhiepiscop de Canterbury, din cauza ataşamentului acestuia faţă de papă şi a intransigenţei sale în chestiunea investiturilor; Anselm a venit în Italia pentiti a reclama comportamentul regelui, dar obţine, în conciliul de la Bari din 1098, ca William să nu fie excomunicat, aceasta pentru a menţine o situaţie de compromis care, se spera, ar fi putut duce, mai devreme sau mai târziu, la o poziţie favorabilă a Bisericii, (ară a-şi face din suveran un duşman.

În afară de reformă, Urban al II-lea era sortit să-şi lege numele de prima cruciadă; pe lângă lupta investiturilor, pentiti a aduce Bisericii o unitate efectivă mai era necesară o motivaţie ulterioară care să angajeze întreaga comunitate creştină într-o misiune religioasă universală. Ce motivaţie mai puternică putea exista dacă nu aceea de a elibera Sfântul Mormânt de necredincioşii musulmani?

Ea a fost prezentată cu întreaga sa oportunitate într-un conciliu memorabil, ţinut la Piacenza între 1 şi 7 martie 1095, cu participarea a două sute de episcopi şi cinci mii de slujitori ai Bisericii din Italia şi Franţa; erau prezenţi ambasadorii împăratului din Răsărit, Alexie, care, ameninţat de turci la Constantinopol, îl ruga pe papă să trimită ajutoare "împotriva necredincioşilor pentiti apărarea Sfintei Biserici”. Era o posibilitate concretă de a depăşi schisma, dar papa a insistat la Piacenza pentru ca toate Bisericile din Răsărit să fie eliberate de pericolul musulman: Sfântul Mormânt trebuia să constituie locul unde trebuia să înceapă o mare acţiune.

În asemenea momente cruciale concepţia teocratică a lui Grigore al VII-lea, preluată şi dusă mai departe de Urban al II-lea, devine efectiv operă misionară şi urmăreşte crearea unei psihoze de masă, alimentată de o mereu reînnoită fervoare religioasă. Trebuia, deci, să fie transformată în ceva concret printr-o organizare precisă care să-i transforme pe soldaţii obişnuiţi în luptători ai lui Cristos, participanţi la un "război sfânt” pentru cucerirea lumii de către creştini. În acest scop, Urban al II-lea pleacă în august 1095 la el în Franţa.

De la Piacenza papa se îndreaptă către Cremona, unde Conrad, de curând încoronat ca rege al Italiei de către arhiepiscopul de Milano, îi prezintă omagiul său; de acolo, la Le-Puy-en-Velay, unde se întâlneşte cu

episcopul de Monteil şi organizează un mare conciliu pentru 18 noiembrie la Clermont. Într-un discurs fascinant, papa, descriind nenorocirile prin care trecuse Ierusalimul, cu profanarea Locurilor Sfinte din Palestina de către turci, şi ilustrându-şi cutremurătoarea pledoarie cu imagini luate din Biblie, a îndemnat lumea creştină să-şi încingă spada şi să pornească împotriva turcilor; lumea creştină şi-ar fi putut răscumpăra păcatele plătind un asemenea preţ pentru că "Dumnezeu doreşte aceasta!”. Acesta a fost strigătul de luptă al cruciadei.

Acţiunea trebuia dusă la îndeplinire de către principi creştini şi cavaleri, reuniţi într-o armată considerată *militia Christi*; *ca*. Reprezenta într-un anumit fel descătuşarea unor energii reprimate până atunci, puse acum în serviciul unui ideal religios care oferea recompense şi privilegii, acestea devenind pentru cruciaţi, după trecerea primelor momente de entuziasm, impulsul determinant al plecării la luptă. În afară de acordarea unei indulgenţe pentru iertarea tuturor păcatelor, pentru că şi cruciada trebuia să fie, ea însăşi, un fel de pelerinaj, cruciatului îi mai erau acordate scutiri de taxe şi impozite, ca şi o amânare a îndeplinirii îndatoririlor cetăţeneşti. "Armistiţiul lui Dumnezeu” devine lege ecleziastică universală, sub a cărei protecţie au fost asigurate bunurile cruciaţilor.

Restul face parte din istoria Europei şi, ca atare, a recuceririi economice a Mării Mediterane, prin care visul lui Urban de unire a celor două Biserici şi recucerirea Locurilor Sfinte erau menite să eşueze într-o aservire faţă de consolidarea unui imperialism comercial în Orient.’

Urban al II-lea a murit la 29 iulie 1099, înainte de a fi putut afla despre succesul primei cruciade, într-o Romă tulburată din nou de lupte interne cu eternul şi omniprezentul Clement al III-lea, care-l obligase din nou să trăiască în castelul fortificat al lui Pierleone. A fost înmormântat în cripta bazilicii Sf. Petru, alături de Adrian I; beatificat de către Biserică, prăznuirea sa a fost confirmată în 1881.

160. Pascal al II-lea (1099-1118)

Succesorul lui Urban al II-lea a fost cardinalul Raniero, preot la biserica S. Clemente din Roma, dar născut la Blera (Viterbo) pe la 1050; fost călugăr la

Cluny, fusese, sub Urban al II-lea, legat pontifical în Spania. Alegerea sa, la 13 august 1099, în biserica în care era paroh, după care a urmat, a doua zi, consacrarea la Sf. Petru, a beneficiat, probabil, de un larg consens, datorită ajutorului nu numai militar, dar şi financiar al ducelui normand Roger. Fapt este că acesta a reuşit să-l izgonească pe antipapă de la Albano, unde Clement al III-lea se refugiase, obligându-l să se retragă până la Civitacastellana; acolo a murit la 8 septembrie 1100, după ce fusese antipapă pentru nu mai puţin de patru papi, acum părăsit de Henric al IV-lea, datorită autorităţii regale pe care o dobândise în Italia fiul său Conrad, susţinător al papei legitim.

Totuşi nobilii oraşului, printre care îşi face apariţia pentru prima dată Pietro Colonna, reprezentant al celei mai puternice familii din Roma medievală, nu dezarmează; îl acuză pe faţă pe papă de simonie şi aleg un alt antipapă în persoana cardinalului de la Santa Rufina care şi-a luat numele de Teodoric. El a fost însă luat imediat prizonier de normanzi şi închis în mănăstirea Cava dei Tirreni, unde a murit în 1102. A fost ales un al doilea antipapă, episcopul Alberto al Sabinei, care a fost şi el închis de normanzi în mănăstirea S. Lorenzo din Aversa, unde şi-a aflat sfârşitul destul de repede.

Pascal avea, practic, ajutor suficient pentru a-i elimina din primele momente pe aceşti antipapi lipsiţi de sprijinul imperial, dar, în orice caz, pontificatul său era sortit, ca şi acela al predecesorilor săi sau al succesorilor săi imediaţi, găsirii de soluţii pentru a se menţine în viaţă într-o Romă cufundată în haos "în care se ţineau lanţ răscoalele populare, fugile şi exilările papilor, reîntoarcerile lor triumfătoare, noile lor căderi, uneori tragice şi, din nou, nelipsitele reveniri”, după cum evocă Gregorovius tabloul oraşului în acea vreme.

După aceste evenimente care îi consolidaseră pentru moment puterea, Pascal al II-lea, în conciliul ţinut în postul Paştilor din 1102, a reînnoit excomunicarea lui Henric al IV-lea, iar adunarea ajurat în plus credinţă şi supunere papei. În iulie murea Conrad, şi Henric al IV-lea, în tentativa de a-şi redobândi poziţiile atât în interiorul cât şi în exteriorul Germaniei, a anunţat în 1103, în Dieta din Mainz, intenţia sa de a organiza o cruciadă care, pe linia spiritului religios al epocii, promitea o pace generală în imperiu pe timp de patra ani. Papa nu şi-a schimbat însă comportarea şi şi-a dat seama că promisa cruciadă a lui Henric al IV-lea nu era decât o înşelătorie. Acesta mai

trebuia, peste toate, să mai sufere şi o altă deziluzie amarnică; al doilea fiu al său, Henric, pe care-l propulsase ca rege al Germaniei, tocmai pentru a-l opune fratelui său, Conrad, dar cu preţul unui jurământ de credinţă faţă de tatăl său recunoscându-l pe acesta ca împărat, se revoltă pe neaşteptate, în 1104, trecând de partea principilor care erau duşmanii tatălui său. Se ajunsese la un război civil, în care Henric al IV-lea a fost înfrânt, făcut prizonier şi obligat de către fiul său să renunţe la titlul de împărat. Va muri în 1106, la Liège, unde se retrăsese după ce fusese eliberat de cei care-i rămăseseră credincioşi, uneltind cu ei, în zadar, să se răzbune.

Între timp, Pascal avusese şi el probleme cu noul rege al Angliei, Henric I, care intrase din nou într-un conflict serios cu arhiepiscopul de Canterbury, Anselm, pe chestiunea investiturilor. Amândoi îşi trimiseseră reprezentanţii la Roma la Pascal, care, desigur, a refuzat să-i acorde regelui permisiunea de a face investituri. Consecinţa a fost că Anselm a fost exilat, iar bunurile Bisericii confiscate în 1104.

Apărea la orizont şi un al treilea antipapă şi propunerea lui venea, ca de obicei, de la nobilii romani, susţinuţi de această dată de fiul lui Henric al IV-lea, înclinat acum să moştenească pretenţiile tatălui lui faţă de Biserica de la Roma, după o politică aparent conciliantă la început, care îi servise doar pentru a-i atrage de partea sa pe principii şi pe episcopii germani.

La 18 noiembrie 1105, tabăra imperială reuşea să-l aleagă ca antipapă pe preotul paroh Maginulf, care a luat numele de Silvestra al IV-lea; acesta nu a reuşit să-şi menţină poziţia la Roma şi s-a retras la Tivoli, împreună cu marchizul Guarniero din Ancona, care-l ajutase din punct de vedere militar, aşteptând să vadă cum se desfăşoară evenimentele.

Consolidându-şi puterea la Roma, Pascal al II-lea a putut lega relaţii diplomatice cu Henric al V-lea: acesta nu omisese, de fapt, să-şi declare devotamentul faţă de Biserică. La conciliul ţinut la Nordhausen în mai 1105, mărturisise, ipocrit, că nu se ridicase împotriva tatălui său din lăcomie pentru putere, ci ca să reconcilieze întreaga Germanie cu Roma, el însuşi fiind primul dintre supuşii credincioşi ai papei. Numai că, în

conciliul de la Guastalla din octombrie 1106, unde erau prezenţi ambasadorii lui Henric al V-lea, şi a fost promisă acordarea unei amnistii generale pentru toţi cei care fuseseră condamnaţi de autorităţile regale în timpul luptelor dinde Henric al IV-lea şi Biserică, nu s-a ajuns la un acord concret şi Henric al V-lea a continuat nestingherit să împartă investituri.

Pascal al II-lea a căutat, atunci, în Franţa un sprijin împotriva tânărului rege al Germaniei, încercând să rezolve conflictul încă existent cu regele Filip I, provocat de a doua căsătorie a acestuia cu Bertrada, ambii fiind excomunicaţi; tratativele dintre cele două părţi, desfăşurate în primăvara lui 1107, la Châlons-sur-Mame, n-au dus la niciun rezultat, iar proiectata întâlnire dintre papă şi rege s-a anulat.

S-a rezolvat însă problema cu Anglia, ca urmare a unor tratative îndelungate dintre Henric I, Anselm şi o delegaţie pontificală, precum şi prin medierea reginei Matilda, contesă de Blois, care-l admira pe sfântul arhiepiscop de Canterbury; Pascal a acceptai până la urmă declaraţia de vasalitate din partea episcopilor, cu condiţia ca regele să renunţe la a mai face investituri. A fost încheiat în acest sens un concordat79 la 1 august 1107 între rege şi arhiepiscop, în cadmi unei adunări la Londra a baronilor şi a episcopilor, în baza acestuia, niciun preot nu mai putea primi investitura cu câija80 şi inelu181 iar în compensaţie, preoţii vor putea fi consacraţi doar după ce vor fi depus mai întâi jurământ de credinţă regelui.

În schimb, Henric al V-lea continua să acorde investituri, afirmând totodată că doreşte să ajungă la un acord şi considera că modalitatea cea mai potrivită ar fi fost să-l întâlnească pe papă în Italia. În acest scop, a pornit la drum spre Roma, însoţit de o armată impunătoare, în august 1110. Dată fiind aparenta bunăvoinţă a regelui, s-a ajuns la un acord la Sutri, la 9 februarie 1111, în baza căruia regele renunţa la investituri, iar papa ordona episcopilor să restituie bunurile şi plocoanele primite până în acel moment; la 12 februarie, în bazilica Sf. Petru, după încheierea acordurilor negociate, trebuia să aibă loc încoronarea.

S-a întâmplat însă că episcopii au protestat, pentru că nu aveau intenţia de a-şi pierde poziţiile de prim rang din imperiu şi s-a ajuns la o adevărată încăierare între părţi, gata să degenereze într-o vărsare de sânge; regele aluat situaţia sub control militar, i-a arestat pe papă şi pe cardinali, decis să obţină din nou dreptul la investitură, precum şi încoronarea imperială.

Papa a aşteptat în zadar timp de două luni ajutor din partea normanzilor, după care a fost nevoit să cedeze; s-a ajuns la mşinosul acord de la Ponte Mammolo, din 11 aprilie 1111, în baza căruia papa îi acorda regelui dreptul de a-i investi cu cârjă şi inel pe episcopi şi pe abaţi, înainte ca aceştia să fie consacraţi canonic, cu condiţia să nu fie aleşi prin simonie, ci doar prin bunul plac al suveranului. Şaisprezece cardinali au ratificat prin jurământ promisiunea papală; cât despre Henric al V-lea, acesta l-a eliberat pe papă, făcând ca el să primească şi omagiul lui Silvestru al IV-lea, care era astfel demis. La 13 aprilie, în bazilica Sf. Petru, papa îl încorona pe Henric al V-lea ca împărat.

Acest privilegiu în ce privea investitura a fost contestat, mai ales în Italia şi în Franţa; isprava papei a fost atât de dur pusă sub acuzaţie, încât el s-a gândit la un moment dat chiar să abdice. Dar, în conciliul de la Lateran, din martie 1112, el s-a aflat în mijlocul acestui climat de reacţie prin care se făcea apel la demnitatea tronului papal grav compromisă. El a declarat că în acea împrejurare cedase doar pentru Că fusese obligat, dar adunarea i-a cerut o mărturisire formală de credinţă, prin care să renege privilegiul acordat şi să declare că se va conforma principiilor înaintaşilor săi Grigore al VII-lea şi Urban al II-lea. Acordul din 1111 a fost declarat nul.

În alte concilii s-a manifestat în continuare această poziţie inflexibilă, şi papa a fost de mai multe ori criticat; în cel din septembrie 1112, condus de arhiepiscopul Guy din Vienne, s-a hotărât anatemizarea împăratului şi, pe un ton ameninţător, i s-a cerut lui Pascal să confirme anatema; el a declarat însă că nu-şi poate călca jurământul făcut, aşa încât nu a fost pronunţată nici excomunicarea. Conduita sa era contradictorie şi, în timp ce dădea deplină libertate de acţiune ambasadorilor săi, el, personal, nu se expunea în niciun fel; atunci însă când episcopul de Palestina, Conon, reprezentant pontifical la un conciliu din Ierusalim, s-a pronunţat din nou pentru excomunicarea împăratului, papa a trebuit, inevitabil, să se implice atunci când în conciliul

următor, de la Lateran, din martie 1116, Conon i-a cemt papei să aprobe cèea ce el hotărâse de unul singur.

Papa şi conciliul au ratificat excomunicarea, fără ca totuşi să se fi pronunţat în mod expres numele împăratului, şi au condamnat privilegiul imperial referitor la investituri. Toate acestea se petreceau pe când Henric al V-lea intra înitalia; după moartea Matildei de Toscana, el venea să ia în stăpânire vastele proprietăţi ale acesteia, în virtutea dreptului de moştenire, ca inda cea mai apropiată, cu toate că, pe când trăia, contesa donase averea sa Bisericii. Papa nu a ridicat obiecţii pentru că avea pe atunci alte probleme. Într-adevăr, la aflarea veştii că Henric al V-lea urma să sosească, la Roma se declanşaseră ciocniri sângeroase pentru alegerea noului prefect, funcţie în care papa voia să instaleze un membm al familiei Pierleone; a trebuit totuşi să cedeze şi să-l accepte pe Pietro, fiul precedentului prefect, susţinut de cea mai mare parte a nobilimii care era şi proimperială.

Pe când Henric al V-lea se apropia de Roma, Pascal al II-lea se refugia la Montecassino; demonstrându-şi încă o dată incapacitatea de a apăra hotărârile luate în concilii, înşelând astfel încrederea şi aşteptările cardinalilor, el fugea, pur şi simplu, cuprins de spaimă. Nobilimea i-a întâmpinat cu mari onoruri de Paşti, în 1117, pe Henric al V-lea şi pe soţia sa Matilda; arhiepiscopul de Braga, Maurice Bourdin, aşa cum se obişnuia la marile sărbători bisericeşti, le-a pus pe capete coroanele imperiale. Cardinalii au refuzat să participe la asemenea ceremonii.

Şi, de această dată, Pascal al II-lea şi-a recuperat puţin din demnitatea pierdută, excomunicându-l, într-un conciliu ţinut la Benevento, pe arhiepiscopul de Braga. Era însă mult prea puţin pentru ca personalitatea lui să nu rămână, în linii generale, ambiguă şi mereu sub semnul slăbiciunii, şi, pe bună dreptate, nici măcar un mausoleu nu aminteşte de pontificatul său.

Pascal al II-lea trebuie totuşi lăudat pentru că a reluat la Roma lucrările edilitare, restaurând diferite biserici; de menţionat este în special reconstruirea bazilicii Ss. Quatro Coronati, distrusă de incendiul de pe vremea lui Robert Guiscard; a sfinţit-o cu puţine zile înainte de a fugi din Roma.

Gelasius al II-lea (după Platina)

Abia la începutul anului 1118a putut să se întoarcă, punând stăpânire pe Castelul Sant'Angelo, pe când începuseră din nou tulburările în cursul cărora a şi murit, la 21 ianuarie 1118. A fost înmormântat în bazilica Lateranului.

161. Gelasius al II-lea (1118-1119)

La doar trei zile după moarte, lui Pascal al II-lea i-a fost desemnat ca succesor, la 24 ianuarie 1118, cardinalul diacon Giovanni Caetani, dintr-o familie nobilă din Gaeta, din care, după unii cercetători, ar proveni ramura Caetani din Anagni care a dat papalităţii un reprezentant al său în persoana lui Bonifaciu al VlII-lea. Giovanni fusese călugăr la Montecassino, dar venise ulterior la Roma chemat de Urban al II-lea, pentru a ocupa funcţia de cancelar al Bisericii şi fusese un colaborator fidel al lui Pascal al II-lea, luându-i apărarea când a fost acuzai de slăbiciune şi de simonie.

Alegerea sa se făcuse în mare secret, într-o mănăstire de pe colina Palatinului, fiind prima dată când aceasta se petrecea aproape sub forma de "conclav", adică *cum clavi*, sub cheie, în timp ce în oraş se dezlănţuiau dezordinile; Giovanni Caetani abia a avut timpul să-şi aleagă numele de Gelasius al II-lea, că partidele potrivnice numirii sale au reuşit să năvălească în biserica respectivă, conduşi de Cencio Frangipane. Acesta l-a tras afară pe bătrânul papă, maltratându-l, în timp ce tovarăşii săi îi băteau pe cardinalii de faţă, totul fiind o adevărată expediţie de pedeapsă. Gelasius al II-lea, pus în lanţuri, era închis în tumul familiei Frangipane; în încăierările care au urmat, susţinătorii papei au ieşit învingători şi s-a ajuns la o împăcare între prefectul Pietro şi Pierleone, pretendentul la această funcţie. Papa a fost eliberat şi s-a putut instala în Lateran, dar pentru scurt timp.

Vestea despre aceste evenimente a ajuns, desigur, la urechile lui Henric al V-lea, care se afla în nordul Italiei; el a venit în grabă la Roma, la 3 martie,

şi Gelasius s-a gândit să fugă, refugiindu-se la Gaeta şi refuzând propunerea făcută de vicleanul împăntt de a se întoarce la Roma. Acolo, el a fost consacrat, la 10 martie. Între timp, Henric, instigat în primul rând de Frangipane, considerându-l demis pe papă pentru că îşi părăsise tronul, a procedat cu două zile înainte la alegerea unui antipapă, în persoana arhiepiscopului Maurice Bourdin, excomunicat anterior de Pascal al II-lea, care şi-a luat numele de Grigore al Vm-lea. La alegerea antipapei, Gelasius riposta la 9 aprilie de la Gaeta cu excomunicarea împăratului şi a lui Grigore al VlII-lea.

Bătrânul Gelasius al II-lea se apăra într-adevăr bine şi, îndată ce Henric al V-lea a părăsit Roma, a revenit în grabă să-şi reia locul, decis să li se opună lui Frangipane şi familiei sale. Aceştia n-au întârziat prea mult să atace; au năvălit înarmaţi în biserica S. Prassede în ziua de 21 iulie, pe când papa oficia slujba, dar n-au reuşit să se apropie de el. Ca într-un episod rocambolesc, bătrânul Gelasius, purtând încă odăjdiile sfinte, reuşea să încalece pe un cal şi să fugă din Roma.

Nu putea însă călări şi fugi în continuare ca un tinerel şi, de aceea, obosit şi bolnav, s-a decis să se îndrepte către Franţa, însoţit de o parte din membrii colegiului cardinalilor, pentru a ţine un conciliu la Vienne, acesta urmând să clarifice o dată pentru totdeauna situaţia internă din Roma şi să-i garanteze persoana şi demnitatea pontificală. Nu a reuşit să mai facă aceasta pentru că moartea l-a lovit la 28 ianuarie 1119 la Cluny, unde a şi fost înmormântat.

162. Calixt al IMea (1119-1124)

Se pane că, atunci când era pe moarte, Gelasius al 11-lea îl indicase cardinalilor săi, care-l însoţiseră în Franţa, drept succesor al său pe

episcopul de Palestina, Conon; acesta însă a refuzat funcţia şi a propus candidatura arhiepiscopului Guy de Vienne, care a fost ales cu aprobarea

unanimă a cardinalilor prezenţi la Cluny, la 2 februarie 1119, şi consacrat şapte zile mai târziu, la 9 februarie, în oraşul său episcopal, sub numele de Calixt al II-lea.

Cardinalii rămaşi la Roma au comunicat aprobarea lor, la fel şi poporul şi clerul roman; noul papă, descendent al unei familii de conţi din Burgundia Superioară, părea o persoană potrivită pentiti a face faţă situaţiei. Nu era călugăr şi avea vederi largi, precum şi deosebite calităţi diplomatice şi politice, în care-şi punea toate speranţele pentru a pune capăt luptei investiturilor dintre papă şi împărat. În această privinţă, primele semne bune au apărut imediat în Dieta imperială din 1119, convocată la Mainz, care l-a recunoscut pe Calixt ca papă legitim şi, în consecinţă, l-a lăsat în voia sorţii pe antipapă; episcopii germani au promis în plus că vor participa la conciliul convocat de papă la Reims.

De fapt, Calixt al II-lea nu a fost preocupat pe moment să ajungă la Roma, unde Grigore al VIII-lea a continuat să ocupe tronul pontificali acest papă fantomă menţinându-se doar datorită certurilor interne dintre nobili, şi şi-a dedicat toate forţele conciliului de la Reims, inaugurat la 20 octombrie 1119.

După inaugurare, papa a vrut totuşi să aibă cât mai repede o întâlnire cu regele pentru a-şi da seama personal de existenţa unor bune intenţii din partea lui Henric al V-lea, şi, în acest scop, i-a trimis doi soli pentru a cerceta terenul; în realitate, ei şi-au dat seama de starea de neîncredere reciprocă dintre cele două părţi, şi Calixt a considerat inutil să mai aibă o întâlnire cu Henric.

Conciliul şi-a continuat lucrările; după ce s-a comunicat că eşuarea tratativelor se datora împăratului, a fost aprobat în unanimitate un canon care interzicea unui laic să efectueze investirea în funcţiile de episcop şi de abate.

După încheierea lucrărilor conciliului şi după ce a vizitat diferite episcopii din Franţa, punându-şi în valoare personalitatea în ochii Europei, Calixt al II-lea a decis să ajungă la Roma, unde a intrat la 3 iunie 1120 şi a fost primit triumfal, în timp ce Grigore al VlII-lea fugea, refugiindu-se la Sutri.

Asigurându-se de bunele intenţii ale nobililor romani, s-a hotărât să nimicească rezistenţa antipapei; trupele pontificale conduse de cardinalul Giovanni din Crema au reuşit, în aprilie 1121, după opt zile de asediu, să-i

convingă pe locuitorii din Sutri să-l predea pe antipapă. Dus în lanţuri la Roma, el a fost apoi închis la mănăstirea din Cava dei Tirreni, unde a şi murit, fără însă a fi renunţat vreodată la pretenţiile sale.

Calixt al II-lea şi-a îndreptat din nou toată atenţia şi eforturile spre realizarea unui acord cu Henric al V-lea şi a intensificat tratativele care au făcut ca, în toamna lui 1121, doisprezece principi importanţi să fie câştigaţi pentru cauza papală şi aceştia, reprezentând cele două tabere germane, au pus la Würzburg bazele preliminare ale unui acord. Ele au fost prezentate delegaţiei pontificale conduse de cardinalul-episcop Lamberto de Ostia: tratativele au avut loc la Worms şi, în sfârşit, la 23 septembrie 1122, a fost proclamată împăcarea, ea fiind consfinţită prin aşa-numitul concordat de la Worms.

Prin el se stabilea că investirea cu putere spirituală a episcopului, reprezentată prin cârjă şi inel, revenea în exclusivitate papei; împăratului y revenea, în schimb, investitura de tip feudal. În Germania, aceasta din urmă avea loc înainte de consacrarea episcopală, spre deosebire de Italia, unde episcopul trebuia să fie mai întâi consacrat. Documentul mai consfinţea şi dreptul împăratului de a fi prezent la alegerea episcopală; acesta a fost punctul cel mai aprig contestat de către elementele cele mai intransigente din Biserică, dar trebuia să se ajungă la un asemenea compromis care, în fond, reflecta o comportare împăciuitoare de ambele părţi. Dar unul dintre scopurile reformei gregoriene fusese atins, adică eliminarea dreptului de proprietate ecleziastică legat de funcţie.

O consecinţă demnă de menţionat a concordatului a fost convocarea celui de-al nouălea conciliu ecumenic în Lateran, în martie 1123, primul care a avut loc în Occident. Nu a fost promulgată cu această ocazie nicio dogmă nouă, dar au fost confirmate şi ratificate definitiv toate canoanele deja emanate prin conciliile precedente. Au fost condamnate simonia, căsătoria preoţilor şi folosirea laicilor în administraţia ecleziastică, au fost, în plus, confirmate legătura sfântă a căsătoriei,» Armistiţiul lui Dumnezeu” şi toate privilegiile promise cruciaţilor. Au fost date norme juridice referitoare şi la raporturile dintre călugări şi episcopi.

În concluzie, concordatul şi al nouălea conciliu ecumenic au confirmat solemn şi în manieră definitivă primatul Bisericii Romei, reprezentat prin

papă, împotriva oricăror încercări de autonomie venite din partea marilor Biserici naţionale şi a episcopiilor. Întreg poporul creştin este condus, *rationepeceati*, în chestiunile de religie sau de morală, de călăuza supremă care este papa. În acest sens, concepţia teocratică a lui Grigore al VII-lea triumfase; toate puterile civile vor da socoteală în faţa papei. Era o lovitură, chiar dacă nu mortală, dată sufletului laic, care nu se va ridica la o nouă viaţă decât pe urmele reformei, în căutarea unei conştiinţe religioase independente, pentru moment pierdută.

Calixt al II-lea nu a mai trăit mult după acest conciliu şi nu a avut timp să se bucure de acest semnificativ triumf; a murit la 13 decembrie 1124, şi a fost înmormântat în Lateran, alături de Pascal al II-lea.

163. Honorius al II-lea (1124-1130)

Încă din ultima perioadă a pontificatului lui Calixt al II-lea, cele două familii romane, Frangipane şi Pierleoni, care îşi disputau funcţia de prefect, reuşiseră să infiltreze chiar şi în sânul colegiului cardinalilor apărători ai taberelor respective, punându-şi astfel în valoare autoritatea în vederea alegerii unui pontif. Decretul electoral din 1059 scosese la iveală toate lipsurile sale şi nu fusese în stare să elimine influenţa elementului laic.

La moartea lui Calixt al II-lea, tabăra Pierleoni reuşeşte să determine alegerea candidatului său, cardinalul preot Tebaldo Boccadipecora, care şi-a luat numele de Celestin al II-lea; dar acesta abia acceptase nominalizarea, când un gmp aparţinând taberei Frangipane, condus de cardinalul Aimeric, intră în Lateran şi-l demite prin forţă pe noul papă. Acesta nu ezită mult: renunţă imediat, inclusiv pentru faptul că.

Honorius al II-lea (Rev. Fabbrica di S. Pietro)

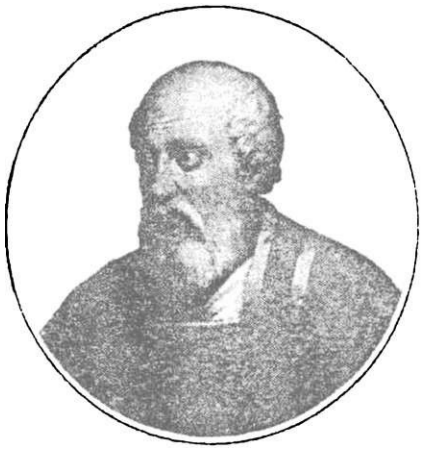

În încăierarea produsă primise câteva răni, în urma cărora va muri peste câteva zile. Cardinalii iau act de renunţarea lui şi-l recunosc ca papă pe candidatul taberei Frangipane, Lamberto, episcop de Ostia, la 15 decembrie 1124.

Lamberto, născut într-un mic orăşel din apropiere de Imola, Piagnano, cardinal sub pontificatul lui Pascal al II-lea, partener de exil al lui Gelasius al II-lea, fusese executor al concordatului de la Worms, adică unul dintre consilierii cei mai abili din diplomaţia pontificală sub Calixt al II-lea. El a fost consacrat la 21 decembrie 1124 sub numele de Honorius al II-lea.

Cei cinci ani ai pontificatului său s-au scurs liniştiţi la Roma, sub controlul efectuat de familia Frangipane, şi Honorius şi-a îndreptat toată atenţia asupra problemelor internaţionale, neglijându-le pe cele interne. Curia însăşi era în mâinile cardinalului Aimeric, care avea o mare influenţă în consacrarea unor noi cardinali, cu toţii susţinători ai familiei Frangipane.

În Germania, după moartea lui Henric, din primele luni ale anului 1124, O dată cu stingerea dinastiei de Franconia, urcă pe tron Lothar de Saxonia, care se arată a fi cooperant în relaţia cu papalitatea, contrar celuilalt pretendent la coroană, Conrad de Hohenstaufen; când o delegaţie germană vine la Roma pentru a obţine aprobarea de către papă a noului suveran, într-o adevărată schimbare de raporturi între papalitate şi imperiu, Honorius îşi dă consimţământul, ceea ce implică şi promisiunea coroanei imperiale. Membrii familiei Hohenstaufen sunt excomunicaţi în 1127, de Crăciun, de către episcopii germani, şi papa confirmă în anul următor această excomunicare. Multe oraşe din nord îl recunosc însă pe Conrad care, coborât în Italia, este chiar încoronat de Anselm, arhiepiscopul de Milano; rezultatul este că, într-un conciliu ţinut la Pavia de legatul pontifical pentru Lombardia, arhiepiscopul de

Milano este excomunicat şi, în acest fel, încoronarea lui Conrad nu mai are nicio valoare.

Mai problematică era situaţia în sudul Italiei unde, în iulie 1127, murise Guglielmo, duce de Puglia; contele Roger al II-lea de Sicilia, care moştenise de la tatăl său o Sicilie acum complet eliberată de arabi, năvălise în acele teritorii, considerându-se unicul moştenitor natural, din moment ce singurul care i-ar fi putut contesta acest drept era Bohemond al II-lea şi acesta participa la cruciada din Palestina, unde a şi murit un an mai târziu. Roger al II-lea este excomunicat la început de Honorius, pentru această acaparare a unor teritorii, considerată condamnabilă în numele suveranităţii feudale pontificale, în virtutea căreia acele teritorii ar fi trebuit, în cele din urmă, să se reîntoarcă în posesia Bisericii.

Apoi, papa se angajează într-o acţiune militară împotriva lui, acţiune de altfel prost organizată, din care iese înfrânt împreună cu aliaţii săi; până la urmă trebuie să-i recunoască drepturile asupra feudelor şi Roger al II-lea devine, începând din 1128, duce de Puglia, Calabria şi Sicilia.

Era aceasta, pentru Honorius, ca şi pentru alţi papi de aceeaşi factură, experienţa amară a neplăcerilor pe care le putea cauza posesia unor bunuri temporale; mergând pe această cale, el s-a trezit implicat, cu "ajutorul" familiei Frangipane, în numeroase conflicte împotriva nobililor posesori de castele din Campagna romană.

Când şi-a simţit sfârşitul aproape, a cerut să fie dus în mănăstirea fortificată San Gregorio de pe *Clivus Scauri*, unde a murit în noaptea de 13 spre 14 februarie 1130, în timp ce taberele Pierleoni şi Frangipane îşi disputau deja candidaturile pentru tronul pontifical, aşa încât, în ziua în care era înmormântat în Lateran, tot acolo se instala succesorul său.

164. Inocenţiu al II-lea (1130-1143)

La moartea lui Honorius al II-lea reizbucneşte conflictul dintre familiile Pierleoni şi Frangipane; în noaptea de 13 spre 14 februarie 1130 se iscă un mare scandal.

Murea un papă, şi cei şaisprezece cardinali care aparţineau taberei Frangipane, conduşi de cardinalul Aimeric, alegeau în grabă un alt pontif în

persoana cardinalului Gregorio Papareschi, printr-un fel de "conclav” ţinut într-o încăpere ferecată din fortăreaţa familiei Frangipane, noul pontif primind numele Inocenţiu al II-lea.

Ceilalţi paisprezece cardinali, puşi în faţa faptului împlinit, refuză să recunoască validitatea unei asemenea alegeri şi, la câteva ore după aceea, adunaţi în biserica San Marco, procedează la alegerea cardinalului Pietro Pierleoni, care primeşte numele de Anacletus al II-lea. Alegerea sa este întărită şi prin consimţământul dat, peste puţin timp, de unii cardinali din grupul care-l alesese deja pe Inocenţiu al II-lea, şi, în acest moment, Anacletus ajunge să beneficieze de majoritatea colegiului cardinalilor, precum şi de aprobarea reprezentanţilor poporului şi ai nobilimii, de la familiile Tebaldi până la Stefani.

Cu toate acestea, niciunul dintre cei doi papi nu se arată dispus să renunţe la consacrare; amândoi sunt consacraţi în aceeaşi zi, 23 februarie, Inocenţiu în Lateran, refugiindu-se apoi în mare grabă în fortăreaţa de pe Palatin a familiei Frangipane, şi Anacletus în bazilica Sf. Petru, cu toate onorurile şi cu susţinerea populaţiei, care-l considera un papă al ei. Se pare că Roma îşi manifesta astfel încrederea doar faţă de Anacletus al II-lea, şi aceasta datorită puterii pe care familia Pierleoni o deţinea în administraţia oraşului; pontiful lor se putea considera liniştit, se putea aşeza pe toate tronurile papale din bazilicile din oraş şi putea pune mâna pe tezaurul Bisericii, în timp ce Inocenţiu al II-lea trebuia să plece.

În cadrul acestei schisme apărute inevitabilul sânul Bisericii Romei, ies în evidenţă defectele unei proceduri electorale în care se strecurau interese non-ecleziastice, pentru că însuşi colegiul cardinalilor era manipulat din exterior de elemente laice. De asemenea, rămânea de văzut cu care dintre cei doi lumea creştină va fi de acord; dar, în această privinţă, nu mai era Roma aceea care decidea, ci statele europene şi, din păcate, nu pe baza unor criterii strict religioase, ci declarat politice. Mai ales că acest conflict dintre cei doi pretendenţi nu era dictat de interese pur creştine, astfel încât, după cum observă Ullmann, "discursurile publice pe seama fiecărui papă s-au axat pe un schimb de injurii şi de atacuri josnice, în acest sens tabăra lui Inocenţiu fiind deosebit de virulentă, având în cenimi polemicii ei, într-un spirit prea puţin creştin, originea evreiască a lui Anacletus al II-lea”.

Germania, Franţa, Anglia şi mare parte din Italia, precum şi ordinele călugăreşti îl recunosc ca papă pe Inocenţiu al II-lea, iar sărmanul "papă

al Ghetoului" ajunge să găsească sprijin doar la nesigurii normanzi. Anacletus al II-lea îi oferă lui Roger al II-lea, în schimbul propriei sale recunoaşteri, încoronarea ca rege, şi ducele normand nu lasă să-i scape ocazia; după ce, în septembrie 1130, între cei doi se încheie o alianţă defensivă şi ofensivă, în ziua de Crăciun a aceluiaşi an, un cardinalambasador îl unge la Palermo pe Roger al II-lea ca rege al Siciliei, Pugliei şi Calabriei.

Între timp, Inocenţiu al II-lea se afla în Franţa, unde îşi găseşte un consilier în abatele Bernard de Gairvaux, datorită căruia reuşea să obţină sprijinul lui Ludovic al VI-lea al Franţei şi al regelui german Lothar, la care merge în vizită la Liège, în martie 1131. În conciliul de la Reims, ţinut în octombrie din acelaşi an, Inocenţiu al II-lea este recunoscut ca papă legitim de Anglia şi de Spania şi, concomitent, Anacletus al II-lea este excomunicat. În conciliul următor, de la Piacenza, în aprilie 1132, este recunoscut de toţi episcopii şi seniorii din Lombardia, cu excepţia arhiepiscopului de Milano. În anul următor, Lothar descinde în Italia pentru a l instala pe Inocenţiu pe tronul pontifical de la Roma şi pentiti a primi, în schimb, coroana imperială; o delegaţie trimisă de Anacletus, primită de Lothar la Viterbo, rămâne fără rezultat, pentru că episcopii germani au îndepărtat ezitările regelui, amintindu-i de angajamentele luate la Reims.

În aprilie, Lothar ajunge la Roma, dar Anacletus al II-lea nu se dă bătut, baricadându-se în Castelul Sant'Angelo; regele şi Inocenţiu îşi fac intrarea în oraş, fiind bine primiţi de susţinătorii familiei Frangipane, dar poporul nu-i aclamă pe noii-veniţi. Papa se instalează în Lateran, iar Lothar este găzduit pe colina Aventinului; se ajunge şi la încoronarea imperială. Grandioasa procesiune desfăşurată între Aventin şi bazilica San Giovanni nu are solemnitatea altor ceremonii şi încoronarea însăşi, la 4 iunie 1133, este celebrată cu un fast moderat. Atingându-şi scopul urmărit, Lothar se întoarce în Germania şi-l lasă în voia sorţii pe Inocenţiu, într-o Romă ataşată întru totul

lui Anacletus; nu înseamnă nimic faptul că, la nord de Tibm, Inocenţiu era recunoscut de seniorii şi episcopii italieni, cărora li se alăturase chiar şi arhiepiscopul de Milano, prin conciliul de la Pisa din 1135. Roma, Campagna romană şi Italia de sud a lui Roger îl susţin în bloc pe Anacletus şi sunt gata chiar şi pentru o ciocnire armată. Trebuie convins Lothar de necesitatea unei expediţii militare care să anihileze puterea regelui normand; un apel în acest sens îl trimite Inocenţiu principilor din Puglia, adversari ai dominaţiei lui Roger şi este utilă încă o dată intervenţia lui Bernard de Clairvaux, care îl face pe împărat să creadă că este de datoria sa să scoată Italia de sud de sub dominaţia unui uzurpator şi s-o alipească imperiului.

În urma acestui îndemn, Lothar se abate asupra Italiei ca un uragan, devastând zonele în care se aflau soldaţi normanzi, ajungând până la Bari, oraş pe care-l cucereşte printr-o baie de sânge; Inocenţiu al II-lea, alături de el, binecuvântează această acţiune. Roger se refugiază în Sicilia, principii normanzi dobândesc o glorie neaşteptată şi posesiuni pe care nici nu le visaseră, iar Inocenţiu se poate întoarce liniştit la Roma, unde episcopul Petru de Porto şi Bernard îi pregătiseră un teren favorabil în cadmi Curiei papale şi al colegiului cardinalilor. Cu toate că Lothar moare, în decembrie 1137, papa nu trebuie să se mai teamă de o nouă ciocnire cu Anacletus al II-lea refugiat în Castelul Sant’Angelo; Roger are şi el probleme cu recucerirea regatului său şi nu se mai poate gândi la el. Mai mult, la 25 ianuarie 1138, Anacletus murea, scoţându-l din încurcătură pe Inocenţiu. Noul antipapă, pe care cei din familia Pierleoni se grăbiseră să-l aleagă în persoana cardinalului Gregorius, sub numele de Victor al IV-lea, nu are o evoluţie demnă de remarcat; ales în martie, la 29 aprilie este convins de Bernard să renunţe la numire şi să se pocăiască, recunoscându-l ca papă pe Inocenţiu al II-lea. În mai, cei din familia Pierleoni cad şi ei de acord să-l recunoască.

Inocenţiu putea, în sfârşit, să se dedice reformei religioase şi să convoace, în aprilie 1139, al zecelea conciliu ecumenic, cel de-al doilea desfăşurat la Lateran. Este un punct final pentru schismă; se abrogă hotărârile lui Anacletus, aceasta însemnând excomunicare pentru Roger şi condamnarea doctrinelor călugărului Arnaldo din Brescia. Acesta, expulzat din Italia, găseşte adăpost şi înţelegere în Franţa din partea lui Abélard, promotor al unei credinţe întemeiate exclusiv pe o amănunţită examinare critică a tot

ceea ce se afirma. Ideile sale constituiau un atac la "adevărul revelat”, punând astfel în discuţie conceptul tradiţional de credinţă, şi trebuiau condamnate ca eretice. Este ceea ce se întâmplă la conciliul din Sens din 1140, printr-un rechizitoriu pronunţat de Bernard de Clairvaux; Abélard apelează în zadar la papă, pentru că acesta confirmă verdictul şi ordonă să nu se mai vorbească niciodată despre această chestiune. Între timp, Roger făcea presiuni în sud pentru a-şi recuceri teritoriile pierdute şi pentru a-i fi recunoscut titlul monarhic; este o luptă înverşunată căreia principii, slabi din punct de vedere militar şi politic, creaţi artificial de către Inocenţiu, nu ştiau şi nu puteau să-i facă faţă. În iulie 1139, papa trebuie să cedeze şi să confirme în beneficiul "augustului şi vestitului suveran” şi al urmaşilor săi regatul Siciliei, Puglia şi Calabria, incluzând şi Capua, care era, în acest fel, luată de la ducele normand, în ciuda protestelor acestuia. Atunci când lui Roger i se va închina şi ducele bizantin din Napoli, în Italia meridională va lua naştere un regat aflat complet sub dominaţie normandă.

Ultima perioadă a pontificatului lui Inocenţiu al II-lea a fost marcată de răscoala din oraşul Tivoli, care dorea o administraţie municipală autonomă faţă de Roma; era o problemă de drept civil, şi forţele laice romane s-au simţit obligate să se implice, vrând să-i pedepsească pe răsculaţi prin distingerea orăşelului; asediul a avut loc în 1142 şi locuitorii s-au predat, dar nu romanilor, ci papei, jurându-i acestuia credinţă. Văzând aceasta, Inocenţiu s-a opus răzbunării dorite de supuşii săi; consecinţa acestui refuz a fost o insurecţie violentă a populaţiei Romei care, recăpătându-şi spiritul democratic care dusese cândva la revolta condusă de Alberic, a reinstalat vechiul Senat pe colina Capitoliului şi a decretat din nou, chiar dacă doar vremelnic, sfârşitul puterii pontificale asupra Romei. Se instaura o adevărată republică în spiritul cetăţenesccomunal care se răspândea din Lombardia în întreaga Italie; era o dată istorică pentru redeşteptarea spiritului laic într-o Romă papală.

În totul acestei agitaţii, Inocenţiu al II-lea murea, la 24 septembrie 1143; era înmormântat în Lateran, dar, după şapte ani, rămăşiţele sale pământeşti erau mutate în bazilica S. Maria în Trastevere, pe care el o restaurase şi o împodobise cu mozaicuri.

165. Celestin al II-lea (1143-1144)

Într-o Romă republicană, condusă de burghezie şi de mica nobilime, apărată de locuitorii de rând, alegerea noului pontif pare să treacă pe planul al doilea; ea este doar în atenţia marii nobilimi şi mai prezintă interes numai prin semnificaţia ei religioasă. Aceasta depindea exclusiv de cine urma să îndeplinească funcţia respectivă.

Noul papă este ales la două zile după moartea lui Inocenţiu al II-lea şi nu provoacă dispute în colegiul cardinalilor; era vorba despre cardinalul Guido, născut la Città di Castello, un fost discipol al lui Abélard, dar care se îndepărtase de ideile acestuia, imediat ce ele fiiseseră considerate eretice. Este consacrat la 3 decembrie 1143 sub numele de Celestin al II-lea.

Acest pontificat nu cuprinde evenimente deosebite, dată fiind situaţia Romei şi durata efectivă foarte scurtă, de numai trei luni. Trebuie lotuşi amintit că el este primul papă din faimoasa profeţie a lui Malachia82, arhiepiscopul irlandez din Armagh, mort în 1148. Celestin al II-lea a murit la 8 martie 1144, în mănăstirea S. Cesario de pe Palatin, unde se refugiase, probabil, sub protecţia celor din familia Frangipane, pentru a se feri de eventuale agresiuni din partea nelegiuiţilor "comunarzi” 81.

A fost înmormântat în Lateran.

166. Lucius al II-lea (1144-1145)

Ca succesor al lui Celestin al II-lea, este ales cardinalul bolognez Gerardo Caccianemici, fost cancelar al lui Inocenţiu al II-lea şi legat pontifical

în Germania pe lângă regele Lothar; sub numele de Lucius al II-lea, a fost consacrat la 12 martie 1144.

Decis să înfrângă Comuna, îi cere ajutor lui Roger, îndemnând în acelaşi timp marea nobilime romană să-l ajute în această acţiune, promiţându-le că astfel îşi vor putea redobândi moşiile aflate actualmente sub controlul republicii democratice, în fruntea căreia se afla Giordano Pierleoni, fratele antipapei Anacletus al II-lea. Încă din 1144 fusese emanată o constituţie municipală şi se acreditase ideea de a-l exonera definitiv pe papă de toate funcţiile de natură temporală, detronându-l.

Lucius al II-lea, văzând că era inutil să mai ceară ajutorul lui Roger, i se adresează lui Conrad al III-lea al Germaniei, acesta fiind primul din dinastia Hohenstaufen, excomunicat cândva de Honorius al II-lea; este clar că suveranul, chiar dacă a primit cu bunăvoinţă delegaţia pontificală, nu are tragere de inimă pentru a veni până la Roma ca să sprijine un papă în care nu are încredere. El primeşte cordial şi delegaţia republicană care vine să-i ceară o recunoaştere oficială a Comunei din Roma; n-a făcut nimic mai mult.

Trebuia, cum s-ar spune, ca romanii să-şi rezolve singuri problemele interne.

Aşa s-a întâmplat că Lucius al II-lea, cu puţinele trupe care-i erau credincioase, s-a hotărât să asedieze Capitoliul, conducându-le personal, ca un adevărat papă-soldat; dar o piatră aruncată de pe zidurile fortificaţiei l-a lovit în cap şi, la puţine zile după aceea, a murit, la 15 februarie 1145, în mănăstirea San Gregorio, unde fusese transportat de cei din tabăra familiei Frangipane.

Eugen al III-lea (după Platina)

A fost înmormântat în Lateran.

167. Eugen al III-lea (1145-1153)

În aceeaşi zi în care murea Lucius al II-lea, 15 februarie 1145, în plină desfăşurare a conflictelor de tot felul, cardinalii se întrunesc în mare grabă, într-un loc secret, în mănăstirea de lângă biserica San Cesario de pe Palatin, pentru a alege un nou papă. Şi de această dată a fost un fel de "conclav", o alegere cam pe ascuns şi sumară, de această dată *propter metiis senatorum et populi romani consurgentis ad arma*. Alegerea cade asupra abatelui de la mănăstirea Ss. Vincenzo ed Anastasio de la Tre Fontane (*ad aquas Salvias*), originar din Pisa, aparţinând, poate, familiei Paganelli din Montemagno, care şi-a luat numele de Eugen al III-lea.

El are posibilitatea de a se instala netulburat în Lateran, dar senatorii îi barează drumul spie bazilica Sf. Petru în vederea consacrării, pentru că refuză să recunoască noua constituţie republicană a oraşului. Eugen al III-lea este, practic, obligat să părăsească Roma şi să se refugieze în ţinutul Sabina, ca să ajungă la vechea mănăstire de la Farfa, unde este consacrat la 18 februarie 1145. În aşteptarea evenimentelor, îşi mută sediul la Viterbo.

Între timp, la Roma populaţia îşi descarcă furia milenară, jefuind turnuri şi palate aparţinând nobililor şi cardinalilor, şi ajunge chiar să desfiinţeze şi prefectura, considerată ca fiind reprezentativă pentru puterea imperială, alegând un *patricius*, cu puteri lărgite, ça reprezentant al Senatului şi al poporului, în persoana lui Giovanni Pierleoni. De la Viterbo, Eugen al III-lea îl excomunică pe *patricius* şi organizează un fel de ligă a nobililor din toată Campagna romană cu scopul de a izola oraşul. Atunci romanii, în primele zile ale lui decembrie, cad la o învoială cu papa; îl vor repune în exerciţiul funcţiunii pe prefect, îl vor demite pe *patricius* şi se vor închina pontifului care, la rândul său, admitea să fie păstrată Comuna, dar cu investitură pontificală. În aceste condiţii, Eugen al III-lea poate reveni în Roma în ziua de Crăciun a anului 1145.

Se ajunsese la un compromis care nu putea dura timp îndelungat; era vorba despre o Comună subordonată, practic, autorităţii Bisericii, şi republicanii cei mai fervenţi nu puteau tolera o asemenea situaţie. Scânteia unui nou conflict a venit din Tivoli, care se răsculase din nou împotriva Romei; romanii cer distingerea orăşelului, dar papa nu admite decât demolarea zidurilor fortificate.

Eugen al III-lea nu reuşeşte să trăiască într-un oraş în care prezenţa sa

provoacă o tensiune continuă: în martie 1146 el se întoarce din nou la Viterbo, apoi, în anul următor, în Franţa, de unde regele Ludovic al VII-lea va pleca în curând în cea de-a doua cruciadă. Papa o anunţase cu doi ani înainte, acordând participanţilor obişnuita indulgenţă generală într-o reînnoire a "Armistiţiului lui Dumnezeu”. Dar, cu toate că fuseseră mobilizate forţe impunătoare, această cruciadă va sfârşi în 1148 printr-un eşec total. La Roma, Comuna îşi desfăşura activitatea din plin, cu Giordano Pierleoni căpetenie a miliţiilor orăşeneşti; ea parcă renaşte când soseşte la Roma Arnaldo din Brescia, reîntors pe neaşteptate din exil. La Viterbo, Eugen îl absolvise de excomunicare, cu condiţia să declare că se supune autorităţii pontificale şi să ducă o viaţă de pocăinţă. Însemna prea mult pentru el şi, îndată ce papa a ajuns în Franţa, Arnaldo şi-a făcut apariţia în public pentru a-şi manifesta entuziasmul republican.

Fascina publicul din mari adunări populare prin abilitatea sa oratorică deosebită, luând drept ţintă a discursurilor bogăţiile şi huzurul cardinalilor şi ale papalităţii, definindu-l pe papă "nu un om apostolic, ci om în carne şi oase”. Ataţată de discursurile lui, animozitatea latentă a populaţiei romane faţă de Eugen al III-lea devine ostilitate făţişă; Arnaldo, cu un deosebit talent de organizator, se dovedeşte a fi un adevărat conducător, găsind ecou în rândurile clerului inferior, mai deschis către reformele purificatoare ale Bisericii în sens revoluţionar, şi ale burgheziei care începea treptat să ia naştere. Comuna îl atrage cu totul în serviciul său; se conturează astfel ideea unei republici romane stăpână a lumii şi independentă atât fată de papă, cât şi faţă de împărat.

Către sfârşitul anului 1148, Eugen al III-lea se întoarce în Italia, merge la Viterbo şi de aici, la începutul anului următor, se aventurează în împrejurimile Romei, fiind primit la Tuscolo de contele Tolomeo; îi strânge în jurul său pe vasalii credincioşi Bisericii, precum şi mercenari, datorită sumelor uriaşe de bani pe care le strânsese în Franţa. Încheie o alianţă şi cu regele normand Roger, şi, cu ajutorul trupelor acestuia, încearcă să intre în Roma; republicanii reuşesc să respingă atacul.

Eugen al III-lea cere atunci ajutor de la Conrad al III-lea, supravieţuitor al cruciadei, dar este absurd să spere în intervenţia acestuia, chiar cu iluzia unei coroane imperiale, dat fiind că papa se aliase, chiar dacă inutil, cu regele

Roger, iar acesta încheiase o înţelegere în dauna lui Conrad cu duşmanul acestuia, Welf al VI-lea.

Mai multe şanse a avut cererea pe care i-o adresaseră romanii de a interveni în ajutorul unei republici dispuse să se pună, la urma urmelor, sub protecţia imperială pentru a anihila definitiv puterea temporală a papilor. Aceasta era, poate, o ocazie unică, de care înaintaşii lui Conrad nu beneficiaseră niciodată; aşa încât, după cel învinge pe Welf în 1150, Conrad se încumetă, în septembrie 1151, să descindă în Italia. Eugen al III-lea, care colindă prin zona muntoasă a regiunii Lazio, între Segni şi Ferentino, îi trimite imediat soli şi reuşeşte să încheie un acord cu regele german la Segni în ianuarie 1152; trădând în totalitate cauza lui Roger, reuşeşte să tragă foloase depline din expediţia lui Conrad, invitându-i chiar şi pe principii şi episcopii germani s-o susţină, cu scopul evident de a-i asigura acestuia coroana imperială. Dar la 15 februarie Conrad al lII-lea moare.

Nu trecuse nicio lună când, la 5 martie, urcă pe tronul Germaniei nepotul lui, faimosul Frederic Barbarossa; atât Eugen, cât şi romanii se întrec în a-şi asigura prietenia acestuia, fiecare oferindu-i coroana imperială. Dar regele german prefera să fie uns ca împărat "prin gratia lui Dumnezeu”, ajungând în martie 1153, la un tratat cu papa, semnat cu jurământ la Konstanz. Barbarossa se obligă să nu încheie niciun fel de pace cu Roma sau cu normanzii, fără consimţământul papei; promite să restabilească la Roma puterea pontificală, inclusiv cea temporală, desfiinţând republica. În schimb, papa îi asigură coroana imperială…

La aflarea veştii despre tratativele care trebuiau să ducă la pactul de la Konstanz, republica de la Roma declară nulă constituţia negociată cândva cu papa, decretând una nouă care prevedea un împărat, doi consuli şi o sută de senatori; ea nu a putut fi pusă în aplicare din cauza refuzului lui Frederic de a o susţine. În tabăra democratică apare o fisură; unii se gândesc, poate, la un nou împărat, în timp ce alţii, mai moderaţi, susţin necesitatea unui acord de pace. Această stare de lucruri face posibilă reîntoarcerea la Roma a lui Eugen al III-lea pe la sfârşitul anului 1152; se încearcă astfel să se întârzie cât mai mult posibil sosirea lui Frederic, care se decisese acum să răstoarne republica; Arnaldo din Brescia speră că tratatul de la Konstanz nu va fi aplicat şi perniile întoarcerea în oraş a duşmanului său.

În orice caz, Eugen al III-lea nu va putea asista la realizarea concretă a acelui tratat; moare la Tivoli, la 8 iulie 1153, dar este înmormântat în bazilica Sf. Pelm. Beatificat de Biserică, prăznuirea zilei sale a fost confirmată în 1972.

168. Anastasius al IV-lea (1153-1154)

Ca succesor al lui Eugen al IQ-lea, a fost ales la 12iulie 1153 cardinalul din Suburra84, bătrânul roman Corrado, fost paroh la biserica S. Anastasio şi episcop la Santa Sabina; a fost consacrat în aceeaşi zi sub numele de Anastasius al IV-lea.

Senatul n-a protestat şi nici nu s-a amestecat în alegere, deşi a fost prezent la operaţiunea votării; de fapt, Anastasius nu s-a gândit niciodată să atace constituţia şi a avut un pontificat liniştit, dedicat exclusiv problemelor religioase, IM a face presiuni asupra lui Frederic pentru înfăptuirea pactului de la Konstanz.

A ratificat numirea lui Wichmann ca arhiepiscop de Magdeburg, care fusese deja făcută de Frederic prin nerespectarea concordatului de la Worms; în plus, trimiterea unui cardinal ca ambasador pontifical în Germania a eşuat, aşa încât toate acestea au contribuit, probabil, la răcirea raporturilor dintre Frederic şi papalitate.

Anastasius al IV-lea (Rev. Fabbrica di S. Pietro)

Ţinând cont de toate acestea, republica îşi găsise, poate, în Anastasius al IV-lea un papă ideal, dar această convieţuire paşnică a durat puţin, pentru că moartea pontifului, la 3 decembrie 1154, i-a pus capăt. A fost înmormântat în Lateran.

169. Adrian al IV-lea (1154-1159)

A doua zi după moartea lui Anastasius al IV-lea, a fost ales papă englezul Nicholas Breakspear, fost cardinal de Albano şi legat pontifical în Norvegia; a fost consacrat, la 5 decembrie 1154, în bazilica Sf. Petru, cu numele de Adrian al IV-lea. Va rămâne singurul englez din istorie care a devenit papă.

Conform mărturiei directe a cronicarului Ioan din Salisbury, o nemăsurată avariţie, concretizată într-o sete de putere, i-au caracterizat cariera ecleziastică anterioară urcării sale pe tronul pontifical; odată ajuns papă, se va pocăi, conştient de îndatoririle pe care noua funcţie i le impunea. Dante Alighieri a atribuit în mod greşii acest mod de viaţă plin de lăcomie al cardinalului englez lui Adrian al V-lea, devenit papă în 1267, aşezându-l în *Purgatoriu* (XIX, 97-145); este o adevărată confuzie între doi pontifi, confuzie pe care şi Petrarca a comis-o în *Rerum memorandarum liber* (HI, 95), numai că el şi-a dat seama totuşi de greşeală şi a corectat-o într-o epistolă (*Rerum familiariumy* IX, 25 28). În orice caz, Adrian al IV-lea, căindu-se sau nu pendu trecutul său, n-a părăsit nici ca papă acel gust pentru mărire care-l caracterizase până atunci; după cum notează Gregorovius, l-a luat drept model pe Grigore al VII-lea şi "a vint să pună în aplicare principiul papalităţii ca stăpână universală”.

Adrian al IV-lea a intrat imediat în conflict cu republica romană; Senatul a refuzat să-l aprobe şi el n-a aprobat Senatul. În dorinţa de a răsturna republica prin punerea în aplicare a pactului de la Konstanz, încheiat de Eugen al III-lea, aştepta intervenţia lui Frederic. Între timp, romanii luau legătura cu Guillaume (Guglielmo) I, care-i urmase la tron lui Roger în Italia meridională. Adrian era pe cale să se izoleze în bazilica Sf. Petru, iar în oraş creştea ostilitatea împotriva Bisericii şi a preoţilor; un cardinal era atacat şi înjunghiat pe Via Sacra. Adrian a interpretat acest incident ca o crimă împotriva Bisericii şi a lansat interdicţia asupra Romei.

Aceasta însemna un fel de blestem divin trimis asupra oraşului, prin care încetau automat toate serviciile religioase, nu se mai făceau împărtăşiri şi morţii nu mai erau îngropaţi în cimitirele sfinţite. Populaţia, credincioasă în

adâncul sufletului, n-a rezistat mult în asemenea condiţii; perspectiva de a se ajunge la Pastele din 1155 fără oficierea unor slujbe religioase îi îngrijora pe locuitori. S-au revoltat ameninţători împotriva Senatului şi acesta a fost nevoit să accepte cererea papei; condiţia era ca Arnaldo din Brescia să fie exilat pentru ca interdicţia asupra Romei să fie ridicată. Călugărul acela care, timp de nouă ani, îşi pusese în slujba libertăţii orăşeneşti entuziasmul şi talentul organizatoric, trebuia să părăsească Roma. A rătăcit o vreme prin Campagna romană, dintr-un castel într-altul, găsindu-şi, în sfârşit, adăpost la viconţii din Campagnano care "îl cinsteau ca pe un profet” în castelul lor.

Adrian a scos Roma de sub interdicţie, a celebrat Paştele în Lateran, după care s-a îndreptat spre Viterbo. Asupra oraşului se abătea o altă problemă: sosirea lui Frederic Barbarossa, care, din luna octombrie a anului trecut, intrase pentru prima dată în Italia. Cum va proceda oare? Va merge direct către Roma şi va sprijini republica, luând-o sub protecţia sa, sau va respecta pactul de la Konstanz şi-i va reda papei puterea temporală?

În iunie 1155, Frederic se afla deja în Toscana, după ce reinstaurase puterea imperială în oraşele lombarde; Adrian, pentru a-i sonda intenţiile, i-a cerut să i-l predea pe Arnaldo din Brescia. Regele n-a întârziat să-i facă pe plac; a trimis trupe la Campagnano, l-a arestat pe unul dintre

viconţi şi, folosindu-se de el ca ostatic, a obţinut ca Arnaldo să-i fie predat. Preluat de reprezentanţii papei, călugărul a fost condamnat la moarte prin spânzurătoare de către prefectul oraşului; cadavrul său a fost ars şi cenuşa aruncată în Tibru.

Odată înlăturată orice urmă de neîncredere din partea papei, Frederic a putut porni asupra Romei; papa se temea de normanzi şi dorea pacea. Cât despre Frederic, el dorea coroana şi, pentru aceasta, a intrai în oraş la 18 iunie, fără a recurge la arme, în faţa populaţiei, care nu s-a bucurat pentru sosirea sa, dar nici n-a avut forţa de a se opune. În aceeaşi zi, la Sf. Petru, papa l-a încoronat ca împărat.

Atunci, pe neaşteptate, romanii şi-au regăsit mândria şi s-a pornit o

revoltă nebunească şi fără şanse; a fost mai mult o luptă de gherilă, cu atacarea soldaţilor germani izolaţi, a preoţilor sau cardinalilor susţinători ai cauzei imperiale. Drept consecinţă, a urmat o represiune sângeroasă; totuşi romanii au reuşit să se refugieze în dosul zidurilor şi, în cele din urmă, au ieşit învingători. Frederic nu era aprovizionat cu cele necesare şi ei au refuzat să-i furnizeze alimente; astfel că, la numai o zi după încoronare, împăratul a trebuit să părăsească Roma, luându-i cu el pe papă şi pe mulţi dintre cardinali.

Până la sfârşitul lui iulie, el a mai rămas împreună cu suita de înalţi prelaţi pe dealuriledin Albano, părând că intenţionează să reia ostilităţile şi să-l reinstaleze pe papă într-o Romă pacificată, dar vasalii săi germani erau împotriva continuării acestei expediţii în Italia şi a unei probabile confruntări cu normanzii. Astfel încât Frederic s-a întors în Germania cu tot cu coroană, Iăsându-l în voia sorţii pe Adrian al IV-lea.

Între timp, normandul Guillaume amenința dinspre sud şi trecuse prin foc şi sabie Beneventul; dar scopul său nu era acela de a ajunge la Roma ca să apere o republică pentru care nu manifesta niciun interes. Voia doar să scape de excomunicarea pe care papa i-o administrase de când intrase în posesia teritoriilor tatălui său, şi manifestase o susţinere tacită a Comunei din Roma. Suveranul normand şi-a atins scopul în iunie 1156; a fost iertat de excomunicare şi recunoscut în toate drepturile sale de rege, papa scăpând astfel de acest coşmar.

Lui Frederic nu i-a fost pe plac acel acord, chiar dacă, până la urmă, în octombrie 1156, i-a asigurat lui Adrian al IV-lea întoarcerea la Roma; cu aur şi cu amenințări, Guillaume a reuşit să-i facă pe romani să se supună şi aceştia, mânaţi şi de ura împotriva lui Frederic, au ajuns la o înţelegere cu papa. De atunci, un conflict înverşunat îl va despărţi pe împărat de Adrian al IV-lea şi de succesorul acestuia. A fost zadarnică şi proclamaţia pe care împăratul a adresat-o tuturor supuşilor imperiului, cu scopul de a discredita autoritatea pontificală, folosindu-se de ideea că puterea sa imperială îi venea doar de la Dumnezeu, fără intermediari; cine l-ar fi urmat, ar fi dobândit o autonomie în exercitarea propriei puteri, oricine ar fi fost: duce, conte sau Comună.

În baza acestei proclamaţii, Frederic venea în Italia pentru a doua oară, în 1158. După ce obligase puternicul oraş Milano să-i jure credinţă şi să-i garanteze supunerea cu ostatici, a ţinut lângă Roncaglia o dietă, la care au

fost chemaţi să participe marii feudali, episcopii şi reprezentanţii oraşelor-comună. Cu această ocazie s-a hotărât că toate drepturile statului, în orice colţ al imperiului, inclusiv la Roma, nu puteau fi exercitate fără consimţământul împăratului. În timp ce papa răspundea dietei, proclamând solemn dreptul Sf. Petru de a conferi cele mai înalte funcţii statale şi îi refuza lui Frederic dreptul de a trata direct cu romanii, consideraţi supuşi exclusiv pontificali, aceştia începeau, în primăvara lui 1159, tratative cu împăratul, pentru recunoaşterea Senatului şi, eventual, pentru încheierea unui acord cu papa în problemele ecleziastice. Dar delegaţia imperială, venită special în acest scop la Roma, n-a găsit o cale de înţelegere cu Comuna.

Ca să complice şi mai mult lucrurile, se adăuga şi moartea papei, la Anagni, la 1 septembrie 1159: era îngropat în cripta din bazilica Sf. Petru. Adrian al IV-lea murea într-un deplin dezacord cu împăratul, demonstrându-şi până la capăt extraordinara sa capacitate, după cum remarcă Gregorovius, de a-i înfrunta "pe cei mai puternici suverani ca şi cum ar fi fost nu egali, ci mult superior acestora. La calităţile sale naturale se adăugau un orizont larg de gândire şi o experienţă de viaţă pe care şi-o dobândise datorită unei extraordinare ţării de caracter pe lângă care, alături de orgoliu, îşi făcea loc, uneori, şi moderaţia". În esenţă, a fost un politician, "bărbat abil, cu simţ practic şi inflexibi1" şi, pentru a-şi atinge scopurile, nu a ezitat să-şi părăsească tronul apostolic pentru a căuta consolidarea puterii temporale şi în afara oraşului; într-adevăr, aflat în imposibilitatea de a domina Roma, a reuşit totuşi să "slăbească aristocraţia din Campagna romană, servindu-se de ea pentru a realiza cele ce-şi propusese".

170. Alexandru al ffl-ka (1159-1181)

La moartea lui Adrian al IV-lea, colegiul cardinalilor-episcopi era vizibil divizat în două facţiuni, una filoimperială, avându-l în frunte pe cardinalul Ottaviano, şi o a doua declarat autonomă, condusă de Boson, nepotul lui Adrian al IV-lea. După trei zile de dezbateri în bazilica Sf. Petru, nu se ajunsese la o hotărâre în unanimitate, aşa încât, la 7 septembrie, partidul mai puternic îl alege pe sienezul Rolando Bandinelli, un faimos teolog şi expert în canoane, crescut la şcoala bologneză de drept a călugărului Graziano. Fusese

numit cardinaldiacon la Ss. Cosma e Damiano de către Eugen al III-lea şi apoi cardinal-preot la biserica S. Marco.

Alegerea sa nu este agreată însă de cardinalul Ottaviano, susţinut de alţi doi cardinali-preoţi; în timp ce noul ales îşi îmbrăca mantia papală, Ottaviano a smuls-o de pe el şi a pus-o pe propriii săi umerii. Un senator indignat îi smulge mantia intrusului, dar Ottaviano reuşeşte să şi-o recupereze cu ajutorul capelanului său. În învălmăşeală, şi-o aruncă pe umeri pe dos, făcându-se de râs în faţa colegiului; râsetele însă lasă loc răscoalei.

Bande de oameni înarmaţi intră în bazilica Sf. Petru şi-l aclamă pe Ottaviano ca papă; clerul inferior, populaţia şi cea mai mare parte dintre senatori îşi exprimă consimţământul. Rolando Bandinelli împreună cu susţinătorii săi se baricadează într-un turn din cartierul Trastevere, în timp ce o lungă procesiune îl însoţeşte pe Ottaviano către Lateran. Datorită celor din familia Frangipane, Rolando se adăposteşte la Ninfa, unde episcopul de Ostia, cardinalul Ubaldo îl consacră papă sub numele de Alexandru al ID-lea, la 20 septembrie 1159. De acolo, pontiful se îndreaptă spre Terracina, punându-se sub protecţia regelui normand Guillaume.

Ottaviano, rămas stăpân peste o bună parte din Roma, datorită sprijinului multor familii nobile, el însuşi fiind un nobil din familia Monticelli, descendentă din Crescenzi, era încrezător într-un viitor sprijin imperial, astfel încât a acţionat cu mult calm. Înainte de toate, consideră oportun să părăsească Roma, în care bântuiau răscoalele, şi să meargă la Farfa, unde este consacrat la 4 octombrie, sub numele de Victor al IV-lea, nume sub care, de altfel, fusese consacrat precedentul antipapă, în 1138. Apoi rămâne în aşteptarea unei hotărâri a împăratului, prin care numirea sa să fie recunoscută pe plan european.

Şi împăratul se situează, într-adevăr, de partea lui Victor al IV-lea, fără a se sinchisi câtuşi de puţin că fusese excomunicat de Alexandru al III-lea şi, mai mult, nu se deranjează să dea un răspuns scrisorii care-i fusese trimisă de cardinalii săi electori. Le interzice, chiar, episcopilor din imperiu să-l recunoască pe unul sau pe altul dintre pretendenţi, şi anunţă, pentru ianuarie 1160, un conciliu la Pavia prin care să se rezolve controversa.

În acest scop, împăratul descinde pentru a treia oară în Italia, dar deschiderea conciliului întârzie, pentru că Barbarossa este ocupat cu asediul

oraşului Crema care rezistă cu înverşunare; după cucerirea oraşului, împăratul poate deschide conciliul de la Pavia, la 5 februarie, dar Alexandru al III-lea nu participă, recurgând la norma juridică prin care Biserica romană nu trebuia să fie judecată de nimeni. El, ca jurist experimentat, consideră oportun să se menţină în limitele drepturilor sale, arătând întregii lumi creştine că este convins de dreptatea sa. Declară, de asemenea, contrară dreptului ecleziastic convocarea de către împărat a unui conciliu. Victor al IV-lea se prezintă, în schimb, în faţa acestei adunări compuse doar din cincizeci de episcopi germani şi lombara, fiind declarat papă legitim la dorinţa lui Barbarossa; Alexandru este excomunicat ca schismatic.

Reacţia la acest amestec scandalos al împăratului în chestiunile ecleziastice este destul de amplă; arhiepiscopul de Salzburg se opune schismei şi mulţi episcopi din Italia de nord trec de partea lui Alexandru al m-lea. Conflictul religios capătă în multe oraşe italiene un colorit politic, printr-un curent de ostilitate faţă de împărat, simbol al acestei atitudini devenind Alexandru. Arhiepiscopul de Milano îi excomunică, în februarie, pe Frederic şi pe antipapa susţinut de el; la 24 martie, papa confirmă de la Anagni excomunicarea, dezlegându-i pe supuşii imperiali de jurământul de creanţă către Barbarossa. Suveranii din toate statele europene se declară de partea lui Alexandru al III-lea.

Barbarossa, furios, îşi arată neplăcerea pentru dezaprobarea la nivel european a politicii sale duşmănoase faţă de Alexandru al III-lea, concentrând forţe militare importante asupra oraşului Milano, hotărât să-l cucerească şi să-l pedepsească, considerându-l principalul vinovat pentru revolta comunelor din Nordul Italiei împotriva autorităţii imperiale. După doi ani de rezistenţă, în 1162, Milano trebuie să deschidă porţile înaintea lui şi apoi să asiste la demolarea zidurilor de apărare, împreună cu un mare număr de case.

Între timp, Alexandru convoacă un mare conciliu la Tours, pentru mai 1163; se înregistrează o participare impunătoare a episcopilor din Franţa şi din Anglia, iar suveranitatea sa pontificală este recunoscută în unanimitate. Victor al IV-lea, cancelarul imperial Rainald din Dassel şi abatele din Cluny sunt excluşi din comunitatea creştină. Excomunicarea lui Frederic nu este reînnoită, pentru că papa, în adâncul sufletului, speră că, mai devreme sau mai târziu, va face pace cu el.

Între timp, Victor al IV-lea s-a retras în Germania, convocând un conciliu la Trier pentru a da un sens demnităţii sale pontificale care se clătina serios; Alexandru se poate întoarce la Roma, dar îşi dă sèama că îndatoririle sale nu trebuie să se limiteze doar la propria episcopie. Se simte însufleţit de un spirit pontifical într-adevăr universal, cu atâtea dovezi de recunoaştere care-i parvin de peste tot, şi are la suflet în primul rând soarta comunelor din Italia de nord.

La 20 aprilie 1164, moare la Lucca Victor al IV-lea; tabăra imperială se îngrijeşte să-l înlocuiască imediat cu un aliat credincios al său, cardinalul Guido din Crema, consacrat de episcopul din Liège la 26 aprilie, sub numele de Pascal al III-lea. Noul papă îl canonizează pe Carol cel Mare pentru a-i face pe plac lui Frederic, care voia ca acel suveran să fie slăvit ca un simbol al imperiului german.

Oraşele lombarde îşi formează între timp o nouă ligă la Verona; Milano îşi reconstruieşte zidurile şi Frederic descinde pentru a patra oară în Italia, de data aceasta îndreptându-se hotărât spre Roma, unde Alexandru al III-lea se instalase din nou şi lansa apeluri de ajutor către toate popoarele creştine, trezindu-i pe normanzii din sud din letargia în care părea că se complac.

Frederic intră în Roma la 22 iulie 1167, dar au loc ciocniri teribile între asediaţi şi năvălitori, după care germanii cuceresc treptat diferitele zone ale oraşului; Barbarossa poate, în sfârşit, ocupa bazilica Sf. Petru cu ajutorul armelor, şi acolo protejatul său, antipapa Pascal al III-lea, îi aşază din nou pe creştet coroana imperială. Urmează în multe cartiere jaful, incendiile şi moartea, în căutarea zadarnică a lui Alexandru al III-lea, care reuşise să fugă, refugiindu-se la normanzi, la Benevento. Barbarossa triumfă într-o Romă pe care o considera a sa, un oraş al imperiului; apar însă, curând, primele semne prevestitoare de rău, interpretate imediat prin zvonurile populare ca un semn al pedepsei divine. O ciumă grozavă se abate asupra armatei germane, răpunându-l chiar şi pe cancelarul Rainald din Dassel. În paralel cu aceasta, se organizează în oraş o mişcare de rezistenţă condusă de membrii familiilor Pierleoni şi Frangipane care, cu acest prilej, se uniseră în lupta cu un duşman comun. Barbarossa ia calea-ntoarsă.

Începând din acest moment, steaua lui Alexandru al III-lea îşi începe, netulburată, ascensiunea, nu numai pe firmamentul Romei, dar şi al Italiei; Liga Comunelor se întăreşte, extinzându-se mai ales spre nord. Aderă la ea

Padova şi Bologna; are loc celebrul jurământ de la Pontida85.

Alexandru al III-lea este proclamat protectorul ligii; în onoarea sa, va fi întemeiat, între Tanaro şi Bormida, oraşul Alessandria.

La 20 septembrie 1168, moare şi al doilea antipapă, Pascal al III-lea, şi tabăra imperială îi alege imediat un succesor, în persoana abatelui Giovanni din Strumi, de lângă Arezzo, numit cardinal-episcop de Albano de către Victor al IV-lea; el îşi ia numele de Calixt al III-lea.

Barbarossa îl recunoaşte imediat şi vine în Italia pentru a cincea oară, după ce încercase în toate felurile, recurgând la cele mai variate canale diplomatice internaţionale, să-l izoleze din nou pe Alexandru al III-lea şi, mai ales, să-l despartă de Liga Comunelor.

Împăratul este hotărât să distrugă, înainte de toate, oraşul Alessandria; îl urăşte pentru că este simbolul pontifului şi îl denumise "oraşul de paie". Dar, cu toate că-l asediază timp de şase luni, nu reuşeşte să-l cucerească. Lipsit în continuare de ajutorul militar al celui mai puternic vasal al său, Henric Leul, angajat în lupta împotriva danezilor şi slavilor, este înfmntat de armata Ligii la Legnano, pe râul Olona, la 29 mai 1176, în timp ce încerca să se alăture aliaţilor săi. Pedesirimea orăşenească, grupată în jurul aşa-numitului carroccio86, reuşeşte să învingă cavaleria grea germană; Frederic, învins în această bătălie sângeroasă, se salvează cu mare greutate.

Împăratul a trebuit să ajungă la o înţelegere şi i s-a adresat direct lui Alexandra al III-lea, care a negociat cu el în octombrie 1176, la Agnani,

apărându-şi nu numai propriile drepturi, dar şi pe cele ale Comunelor şi ale lui Guillaume al II-lea. Aceste tratative se concretizează, în mai 1177, la Veneţia, unde participă şi ambasadorii plenipotenţiari sicilieni, reprezentanţii Comunelor şi demnitarii imperiali, printre care şi arhiepiscopul de Mainz, Christian.

Alexandru al III-lea este recunoscut ca papă legitim de către Frederic, care-l părăseşte pe antipapă şi promite să apere Biserica; rămâne în suspensie problema teritoriilor Matildei de Canossa, ocupate acum de Frederic, dar

dăruite cu mult timp înainte de contesă papei.

Guillaume al II-lea încheie o pace pe cincisprezece ani cu imperiul; cu Comunele se face o pace pe numai şase ani, dar se va ajunge totuşi în 1183 la pacea de la Konstanz, prin care ele îşi vor obţine deplina autonomie.

De la Veneţia, Alexandru al III-lea se îndreaptă spre Roma pentru a-şi lua definitiv în primire tronul, protejat de reprezentantul imperial Christian din Mainz. La 12 martie 1178 intră în oraş şi este primit cu multe festivităţi de locuitorii care-i jură credinţă, nulrind speranţa că vor fi respectate şi la Roma idealurile de libertate comunală apărate de papă în nord. Calixt al III-lea nu înţelege să renunţe la pretenţiile sale şi se retrage la Viterbo, unde Christian din Mainz îl capturează după un asediu în toată regula al oraşului şi-l aduce la picioarele lui Alexandru, la Tuscolo; antipapa îşi recunoaşte vinovăţia şi, la 29 august, declară că renunţă definitiv la funcţie. Alexandru îl iartă şi-i încredinţează conducerea ecleziastică a oraşului Benevento.

Câţiva baroni din Campagna romană continuă să caute un antipapă pe care să i-l opună lui Alexandru, în mod evident pentru a le apăra interesele, şi îl vor găsi, un an mai târziu, pe Landò din Sezze, care îşi ia numele de Inocenţiu al III-lea. El nu va avea nicio şansă pe plan ecleziastic şi va fi închis până la sfârşitul zilelor la Cava dei Tirreni.

Era ultima verigă, de altfel nesemnificativă, dintr-un lung şir, concretizat prin trei antipapi, de tentative ale împăratului de anulare a legitimităţii unui papă: "acesta reuşise să se apere printr-o activitate neobosită, trezind pentru prima dată în Europa un entuziasm pseudopatriotic, aşa cum se întâmplase în trecut cu mulţi alţi papi.

Spiritul religios se combinase demn cu politica şi, în acelaşi mod, Alexandru al III-lea încercase să se comporte şi cu Henric al II-lea al Angliei care, deşi îl recunoştea ca papă legitim, intrase în conflict cu el în privinţa unor privilegii ecleziastice, cu conotaţii de jurisdicţie criminală, apărut între suveran şi arhiepiscopul de Canterbury, Thomas Becket. Cele întâmplate cu prilejul acestui conflict au fost de un tragism amar şi, în ultimă analiză, au fost o batjocură pentru Biserica Romei. Din 1164, regele reafirmase, prin decretele de la Clarendon87, supremaţia puterii laice asupra celei ecleziastice, aceasta ducând la opoziţia fermă a lui Becket, susţinut, evident, de papă. După o aparentă reconciliere, arhiepiscopul era asasinat în 1170, în catedrala din

Canterbury. Papa, într-un conciliu din martie 1171, i-a excomunicat pe asasini şi l-a obligat pe rege la o penitenţă publică, cerând totodată şi revocarea decretelor de la Clarendon. Tonul papei nu era totuşi de natură să ducă la o ruptură cu suveranul englez şi tratativele purtate între timp au dus la o înţelegere care a sunat ca un compromis; în esenţă, aceasta nu a reuşit să compenseze grava ofensă adusă unui înalt prelat al Bisericii.

În mai 1172, în catedrala din Avranches, regele ajurat că nici nu a dorit şi nici nu a încurajat asasinarea arhiepiscopului, deşi recunoştea indirect şi pe departe că o provocase prin decretele de la Clarendon, făcând astfel, involuntar, ca actul criminal să fie săvârşit de câţiva nelegiuiţi. În plus, el ajurat credinţă lui Alexandru al ID-lea şi succesorilor săi, ca şi restituirea bunurilor care aparţinuseră bisericii din Canterbury.

Era un compromis şi nimic altceva; chiar dacă episcopii au fost dezlegaţi de jurământul depusul virtutea decretelor de la Clarendon, acestea au rămas în vigoare; nu numai atât, dar asasinii lui Thomas Becket au rămas nepedepsiţi şi au fost chiar păstraţi în anturajul regelui.

Biserica îl va sanctifica pe arhiepiscopul de Canterbury; a fost cea mai importantă reabilitare a unei personalităţi nobile pe care papalitatea nu ştiuse cum s-o apere, nici în viaţă, nici după moarte.

Nu numai atât; atunci când, în iulie 1174, în faţa mormântului martirului, Henric al II-lea s-a supus ceremoniei de penitenţă, lăsându-se chiar biciuit de călugării de faţă, acea scenă umilitoare care ar fi trebuit să devină triumful moral al arhiepiscopului asasinat, a fost până la urmă o eliberare a suveranului de sentimentul de vinovăţie şi o ocazie pentru a câştiga inima supuşilor săi, credincioşi, probabil, până atunci doar sfântului lor arhiepiscop.

În orice caz, Alexandru al III-lea are, după înţelegerile de la Veneţia, cale liberă pentru afirmarea deplină a gloriei sale, pe care o celebrează oficial prin convocarea, în septembrie 1178, a unui conciliu ecumenic la Roma, al unsprezecelea dintre toate şi al treilea din Occident, menţionat ca al treilea ţinut în Lateran. Conciliul se deschide în martie 1179.

Iau parte la el mai mult de trei sute de episcopi şi circa o mie de invitaţi la lucrări; după ce au fost declarate nule toate numirile şi demiterile efectuate de către antipapi, au fost promulgate decrete speciale, ca acelea împotriva duelurilor şi turnirurilor cavalereşti periculoase, a cametei şi, mai nou,

împotriva simoniei şi desfrâtilui membrilor clerului. Decizia cea mai importantă este însă cea referitoare la alegerea pontificală, aceasta oferind în ultimele decenii dovada multora dintre imperfecţiunile decretului existent, în vigoare încă din 1059.

În această privinţă, prin decretul *Licet de vitanda discordia* se stabileşte că "dacă, într-o anumită împrejurare, nu se poate ajunge la acordul deplin al cardinalilor în ce priveşte alegerea… va fi considerat Pontif Roman al Bisericii universale, fără nicio excepţie, acela care a fost ales de două treimi dintre cardinali". Era clarificată, astfel, problema numărului de voturi, lăsată în suspensie de Nicolae al II-lea, şi se instaura legea celor două treimi, în vigoare şi astăzi.

Fundamental este însă faptul că dreptul electoral revine ca o competenţă exclusivă a colegiului cardinalilor în întregul său, fără nicio discriminare între cardinali-episcopi, cardinali-preoţi şi cardinali-diaconi; în plus, acest colegiu nu este important doar pentru alegerea papei, ci devine un organ de vârf al Bisericii universale, gmpat în jurul persoanei pontifului.

Acesta a fost ultimul moment important al pontificatului lui Alexandru al III-lea care, de altfel, nu a mai putut locui în Roma decât cu intermitenţe, din cauza răscoalelor care şi-au făcut, ca de obicei, apariţia; respectat în toată Europa, doar la Roma a continuat să fie rău văzut Nobilii nu au considerat oportun să sprijine un papă care se declarase de partea Comunelor, acestea fiind, în faza lor iniţială, adversare aristocraţiei de orice fel; Senatul, fiind protejat de miliţiile înarmate, nu era capabil să asigure respectarea legilor pe care le emana şi, cu atât mai puţin, a celor care priveau autoritatea papală.

Alexandru al III-lea şi-a trăit ultimii ani de pontificat în exil, în diferite localităţi din regiunea Lazio; în iunie 1181 era la Viterbo, poate pentru a-i solicita protectorului său, Christian din Mainz, să intervină în Roma. La puţin timp după aceea, a murit, la 30 august, la Ci vitacastellana.

Transportat la Roma, pentru a fi înmormântat în Lateran, nu a avut parte, în această împrejurare, de un omagiu floral din partea populaţiei, ci de pietre care au fost aruncate în sicriul său, ca semn al unei un neîmblânzite. Şi totuşi, poate că nu merita chiar atâta dispreţ; el a fost un "papă mediocru şi lipsit total de originalitate", după cum a observat Walter Ullmann, "având o mare capacitate de a suporta", care l-a dus până la compromisuri ca acela din

cazul răsunător al asasinării lui Thomas Becket, chiar dacă "papalitatea a devenit, după îndelungatul său pontificat, mai puternică, mai respectată şi mai plină de viaţă decât era când el a fost ales pentru tronul Sf. Petru”. S-a lăsat implicat, poate fără prea mare tragere de inimă, în Liga Comunelor, portdrapel al unor libertăţi pe care nu era dispus să le tolereze Romei, şi aceasta ne poate face să înţelegem cum de au trecut romanii de la fiorile cu care l-au întâmpinat după tratatul de la Veneţia, la pietrele aruncate în sicriul său. A fost "primul papă care a beneficiat de o complexă pregătire juridică”, primită la şcoala lui Graziano de la Bologna, şi "ca papă, primul obiectiv al lui Alexandru a fost acela de a pune în practică teoria dreptului canonic”.

În acest fel, datorită deciziilor sale, s-a ajuns la "consolidarea administraţiei papale; într-un cuvânt, mecanismul efectiv al conducerii şi organizarea acesteia s-au dezvoltat într-o largă măsură”, scoţând din joc, o dată pentru totdeauna, spiritul democratic al Comunei.

Pentru aceasta ar mai fi fost de aruncat şi alte câteva piede.

171. Lucius al III-lea (1181-1185)

Ca succesor al lui Alexandru al III-lea a fost ales papă, la Velletri, la 1 septembrie 1181, Ubaldo Allucingoli, originar din Lucca; fost cardinal-episcop de Ostia şi legat pontifical în mai multe împrejurări, sub

Alexandru al III-lea făcuse parte din delegaţii trimise la Frederic Barbarossa, care-l preţuia mult. A fost consacrat papă la Vellern, la 6 septembrie şi a luat numele de Lucius al III-lea.

Pe durata pontificatului său a putut rămâne la Roma doar în iarna din 1181-1182, din cauza conflictelor permanente cu locuitorii oraşului, care doreau să pună în practică libertatea comunală printr-un tratat adecvat, în timp ce papa nu era de acord şi nu voia să recunoască noul mod de organizare a Comunei.

Mai era şi vechiul conflict cu Tuscolo, pe care romanii voiau să-l includă

în municipiul lor, când castelul fortificat din localitate a fost asediat, Lucius, care se refugiase la Segni, l-a chemat din Tuscia pe Christian din Mainz, şi acesta a reuşit să-i împrăştie pe romani cu trupele sale. Dar când la 25 august 1183, arhiepiscopul a murit chiar la Tuscolo de febră tifoidă, romanii s-au întors ameninţători sub zidurile castelului şi au devastat teritoriul dimprejur, continuând apoi distrugerile în întreaga regiune Lazio. "Ura lor împotriva clerului era sălbatică şi barbară", spune Gregorovius; "o dată, când au luat prizonieri un mare număr de preoţi din Campagna romană, i-au orbit pe toţi cu excepţia unuia dintre ei, i-au urcat pe nişte măgari şi, după ce le-au pus pe cap mitre din pergament pe care erau scrise numele unor cardinali, i-au ordonat celui pe care-l cruţaseră să conducă până la papă acest alai macabru".

Lucius n-a stat mult pe gânduri înainte de a fugi şi s-a refugiat la Verona, unde s-a întâlnit cu împăratul, aceasta după pacea de la Konstanz încheiată cu Comunele; în noiembrie 1184, au dat împreună un decret împotriva ereticilor din acea perioadă, catarii şi valdenzii, alungaţi din cadmi Bisericii şi din imperiu. Dispute au apărut şi după investirea de la episcopia din Trier, pentru care fusese ales în majoritate Rudolf din Wied, bine văzut de către împărat, dar minoritatea îl susţinea pe Wolkmar, acesta făcând şi o reclamane în această privinţă către papă; tronul episcopal a rămas liber în aşteptarea unei anchete. Conflictul între cele două tabere s-a mai agravat şi pe chestiunile moştenirii rămase de la Matilda de Canossa, la care Barbarossa nu intenţiona să renunţe, ca şi a cererii oficiale înaintate de către împărat de ungere ca suveran a fiului său Henric, refuzată de papă. S-a ajuns, din acest motiv, la o ruptură între cele două părţi.

Frederic s-a întors în Germania, consolat prin logodna oficială a fiului său cu Constanţa, fiica lui Roger al II-lea al Siciliei, o legătură între imperiu şi normanzi care prevestea evenimente periculoase pentru Statul Bisericii. Lucius al III-lea îşi exprima nemulţumirea faţă de romanii rebeli, excomunicându-i.

A murit la 25 noiembrie 1185 la Verona şi a fost înmormântat îndomul oraşului.

172. Urban al III-lea (1185-1187)

Chiar în ziua morţii lui Lucius al III-lea, a fost ales papă, la Verona, arhiepiscopul de Milano, Uberto Crivelli, din familia nobilă milaneză a conţilor din Domo şi Lamello, fost cardinal-preot la biserica S. Lorenzo în Damaso şi apoi episcop de Vercelli. A fost consacrat în domul din Verona, la I decembrie, sub numele de Urban al III-lea, şi şi-a exprimat dorinţa de a se îngriji în continuare şi de arhiepiscopia din Milano.

Sub pontificatul său au continuat disputele dintre papalitate şi imperiu şi, cu toate tratativele desfăşurate, nu au fost rezolvate problemele rămase în discuţie, referitoare la bunurile Matildei şi la arhiepiscopia din Trier; în plus, însuşi Frederic nu respecta în Germania concordatul de la Worms, permiţându-şi să se amestece în probleme ecleziastice, dând laicilor zeciuiala ce se cuvenea bisericilor, totul fiind agravat de izolarea la care era obligat Urban al III-lea în refugiul său de la Verona.

Papa a suferit însă cea mai mare jignire la 27 ianuarie 1186 când, în domul din Milano, fără a-l consulta pe papă, acesta fiind şi arhiepiscopul

Oraşului, a fost celebrată căsătoria dintre Constanţa de Altavilla şi fiul lui Frederic, Henric, urmată de tripla încoronare a acestuia din urmă cu coroana de la Arles de către arhiepiscopul de Vienne, cu cea a Italiei de către patriarhul din Aquileia şi a Germaniei de către un episcop german. A fost o ofensă pe care Urban al III-lea a vrut, în primul moment, s-o pedepsească prin excomunicarea tuturor, dar apoi şi-a schimbat intenţiile şi, în ultima perioadă a pontificatului său, a încercat să se reapropie de Barbarossa pe căi diplomatice, anunţând că este dispus la noi tratative. Legaţilor pontificali le-a comunicat că, în ceea ce privea Trierai, era convins de oportunitatea unor noi alegeri şi această soluţie a fost primită favorabil de către împărat.

Din păcate, problema teritoriilor rămase de la Matilda nu părea să-şi găsească rezolvarea; acolo Henric al VI-lea se instalase ca regent şi năvălea periodic în regiunea Lazio, găsindu-şi aliaţi pentru aceasta în romani; orice speranţă a papei de a se întoarce la Roma era zadarnică.

Urban al UI-lea n-a locuit niciodată la Roma şi, cu puţine săptămâni înainte de a muri, autorităţile din Verona, credincioase lui Barbarossa, l-au obligat să se mute la Ferrara, unde a şi murit, la 20 octombrie 1187. A fost înmormântat în domul din acest oraş.

173. Grigore al Vm-lea (1187)

La o zi după moartea lui Urban al III-lea, tot la Ferrara, a fost ales ca succesor al său Alberto de Morra, născut la Benevento. Legat pontifical în diferite ţări ale Europei, fusese profesor la Universitatea din Bologna şi intrase în colegiul cardinalilor sub pontificatul lui Adrian al FV-lea. Era expert în domeniul juridic şi, din acest motiv, fusese chemat là cancelaria pontificală, unde a alcătuit un tratat asupra stilului care trebuia folosit în documentele pontificale. A fost consacrat papă la 25 octombrie 1187 la Ferrara, sub numele de Grigore al VIII-lea.

Scurtul său pontificat, care a durat mai puţin de două luni, a fost caracterizat oarecum prin dorinţa de angajare constructivă în acţiunea de scoatere a papalităţii din izolarea în care era pe cale să se scufunde. Pentru aceasta, Grigore s-a declarat dispus să rezolve controversele existente cu împăratul; l-a invitat ferm pe Wolkmar să-şi înceteze atacurile îndreptate împotriva contracandidatului său la episcopia din Trier şi s-a arătat dispus să-i ofere lui Henric al VI-lea coroana imperială refuzată de predecesorul său. În orice caz, Barbarossa şi-a dat seama că, efectiv, noul papă era bine intenţionat.

Activitatea sa era însufleţită de un spirit reformator, după cum o atestă un decret foarte sever dat de el împotriva modului somptuos de a se îmbrăca al preoţilor, a patimei neînfrânate pentru jocurile de noroc şi a altor comportări care nu erau potrivite pentru viaţa unui om dedicat vieţii religioase. Grigore dorea cu ardoare să poată organiza o nouă cruciadă şi tocmai pentru a pregăti un teren favorabil în acest scop, în decembrie 1187 s-

a dus la Pisa pentru a media o pace între acest oraş marinăresc şi Genova, al cărei sprijin putea conta într-o cruciadă.

Înainte de a sosi la Pisa, în trecere prin Lucca, a pus să fie deschis mormântul cardinalului Ottaviano, fostul antipapă Victor al IV-lea, şi i-a aruncat osemintele în afara bisericii; un gest reprobabil, care dovedeşte totodată, spiritul extrem de riguros al acestui papă.

Grigore al Vm-lea a murit la Pisa, la 17 decembrie 1187, fără a fi reuşit, la fel ca predecesorul său, să locuiască măcar o zi ca papă printre romanii pe care şi el îi excomunicase. A fost înmormântat în domul din Pisa.

174. Clement al III-lea (1187-1191)

La două zile după moartea lui Urban al VlII-lea, colegiul cardinalilor l-a ales la Pisa pe romanul Paolo Scolari, cardinal-episcop de Palestina; a fost consacrat în domul de aici, la 20 decembrie 1187.

Primul obiectiv pe care şi l-a propus a fost acela de a încheia o pace cu romanii pentru a putea, cât mai repede posibil, ca roman prin naştere, să revină pe tronul pontifical din Roma; într-adevăr, după tratative care au durat foarte puţin, a devenit posibilă, încă de la începutul lui februarie 1188, sosirea la Roma a lui Clement şi, la 31 mai, redactarea şi consfinţirea prin jurământ a unui acord între papalitate şi Comună, realizat de Senatul roman în cel de-al XLIV-lea an de la constituirea sa.

Prin tratat era recunoscută suveranitatea papei asupra romanilor, iar Senatul depunea jurământ de credinţă în acest sens; îi era recunoscut din nou dreptul de a bate monedă, dar o treime din veniturile rezultate astfel va merge la Senat pentru răscumpărarea ipotecilor ecleziastice. Papa se angaja să-i despăgubească pe romani pentru daunele provocate de război şi oferea indemnizaţii financiare senatorilor; miliţia romană putea fi folosită de către papă pentru apărarea patrimoniului său, dar contra unei compensaţii în bani. Nobilimea romană era, evident, obligată să recunoască Senatul şi, în consecinţă, nobilii, pentru a nu rămâne în afara jocului politic din viaţa oraşului, s-au văzut constrânşi să-şi introducă proprii reprezentanţi în cadmi Comunei, pentru a crea o orientare aristocratică a acesteia, lucm care, până la urmă, a schimbat tradiţia

democratică a republicii. Constituţia din 31 mai 1188, dacă a însemnat un succes important penâni Comuna Romei, recunoscută oficial asemeni celorlalte Comune italiene, a fost un prilej de a oferi nobilimii noi posibilităţi de a obţine întâietatea, confiscând în folosul său cuceririle liberale ale plebei şi ale burgheziei.

După rezolvarea problemelor cu romanii, Clement al III-lea şi-a îndreptat atenţia şi către raporturile cu imperiul; după proclamarea solemnă, în aprilie 1188, a celei de-a treia cruciade, cu participarea directă a lui Frederic Barbarossa, care redescoperise în sine responsabilitatea de protector al creştinătăţii, lăsându-i fiului său regenţa, Clement al III-lea s-a declarat dispus să-l încoroneze ca împărat pe Henric al VI-lea. Papa şi-a precizat intenţiile într-o scrisoare trimisă lui Henric în vara lui 1188, pe baza căreia s-a ajuns şi la chestiunea arhiepiscopiei din Trier, încă "vacantă”; renunţându-se la pretendenţii Wolkmar şi Rudolf, a fost ales cancelarul imperial Johannes.

În aprilie 1189, la Strasbourg, el se obliga să restituie papei teritoriile Statului pontifical, fără a se preciza în amănunt situaţia teritoriilor care aparţinuseră Matilde! de Canossa. În luna noiembrie a aceluiaşi an, murea, fără moştenitori, Guillaume al II-lea; Henric al VI-lea, ca soţ al Constanţei de Altavilla, era hotărât să dobândească Italia meridională şi Sicilia.

Numai că, pentru a complica lucrurile, apare pe neaşteptate un fiu natural al lui Roger al II-lea, Tancred, care pretinde pentru el Sicilia; arhiepiscopul de Palermo îl încoronează imediat ca rege, evident cu aprobarea lui Clement al III-lea.

Era nevoie de o intervenţie militară pentru a pune la punct lucrurile, dar era necesar ca un împărat să facă aceasta; astfel că, după ce Barbarossa a murit în decursul cruciadei, în iunie 1190, Henric al VI-lea şi-a trimis mesagerii la papă şi la Senat, pentru ca aceştia să-i pregătească primirea la Roma, în primăvara anului următor, şi să celebreze încoronarea lui în perioada sărbătorilor de Paşti. În ianuarie este pe drum spre Roma; Clement al III-lea se teme că Henric al VI-lea se va răzbuna cumva pentru concesia

făcută de Biserică lui Tancredân problema stăpânirii Siciliei. Moartea îl eliberează de această întâlnire neliniştitoare în martie 1191, şi era deja înmormântat în Lateran când regele german sosea la Roma.

175. Celestin al III-lea (1191-1198)

Colegiul cardinalilor, în condiţiile apropierii de Roma a lui Henric al VI-lea, a hotărât în grabă alegerea succesomlui, un bătrân de 85 de ani, Giacinto Bobone, roman din familia Orsini. Fiindcă era doar un simplu diacon, a trebuit să fie completată investirea sa ecleziastică cu treptele necesare, înainte de a putea fi consacrat; aceasta se va întâmpla la 14 aprilie 1191.

Henric al VI-lea se afla deja la Roma şi-şi dorea coroana imperială, dar Senatul şi-a făcut auzită opinia: se va opune încoronării dacă nu va li îndepărtată garnizoana militară deplasată în urmă cu trei ani pentru apărarea oraşului Tuscolo, pe care romanii voiau să-l supună definitiv. Henric a trebuit să cedeze: la 15 aprilie era încoronat împreună cu soţia sa, Constanţa, şi, a doua zi, germanii se retrăgeau din Tuscolo. Romanii au pornit imediat la atac, distrugând oraşul pe care-l urau atât de mult.

Henric al VI-lea a plecat apoi din Roma pentru cucerirea moştenirii soţiei sale; nu va rezolva însă problema cu ajutoml armelor. Doar moartea lui Tancred, în februarie 1194, îi va permite să preia definitiv coroana întregului regat normand, la Crăciunul aceluiaşi an; la o zi după aceea, Constanţa S dăruia un moştenitor, faimosul Frederic al II-lea.

În acest timp, Celestin al III-lea îşi îndeplinea în linişte mandatul pontifical la Roma, făcând abstracţie de lupta dintre facţiuni care se înteţea acum nu împotriva persoanei sale, ci pentru cucerirea unor locuri în Senat Plebea avea, desigur, elanul şi forţa, darnu şi resursele economice pentru a se impune. Burghezia era "slabă, din cauza lipsei aproape totale a unor corporaţii care să unească între ele diferitele meserii”, după cum observă Gregorovius, aşa încât ieşeau, desigur, în câştig nobilii, "cerşetori iluştri care trăiau pe cheltuiala papei, a episcopiilor şi a lăcaşelor sfinte ale Romei”, dar care puteau totuşi să dispună întotdeauna de bani. Aristocraţia nu a mai pus obstacole în calea Comunei care începea acum să se afirme, dar urmărea, de fapt, s-o acapareze în folosul ei.

"Consulii aflaţi în exerciţiul funcţiunii au început să facă parte din municipalitatea romană", mai notează Gregorovius, "cu intenţia precisă de a-i da o orientare aristocratică, şi nobilimea şi-a trimis reprezentanţii să intre în rândul senatorilor, nu le-a fost prea greu să manipuleze alegerea lor. După 1143, Senatul fusese cu precădere format din plebei, dar, puţin câte puţin, magnaţii reuşiseră să se infiltreze acolo până când, începând cu epoca lui Clement al III-lea şi a lui Celestin al III-lea, patricienii de viţă veche erau în Senat mai numeroşi decât burghezii şi cavalerii".

Papa a înlesnit, chiar dacă nu intenţionat, această infiltrare a "fiilor" săi nobili şi Senatul a început să devină o instituţie civilă cu amprentă clericală. Statul pontifical îşi putea astfel reorganiza finanţele şi stabili o evidenţă precisă a încasărilor, după cum atestă *Liber Censuum* al trezorierului Cencio Savelli, viitomi papă Honorius al III-lea, unde erau înregistrate listele cu taxe pe care nenumăraţii contribuabili le datorau Bisericii romane, provenind din castele, mănăstiri, spitale şi sate din Campagna romană.

În martie 1195, Henric al VI-lea plănuia o nouă cruciadă, parcă pentru a răzbuna moartea părintelui său în acea nefericită cruciadă a treia; Celestin al III-lea nu putea, desigur, să lipsească dintr-o asemenea iniţiativă sfântă. A anunţat şi el, printr-o serie de mesaje adresate diferiţilor suverani ai Europei, proiectul celei de-a patra cruciade. În acelaşi timp însă papa voia să rezolve şi problema teritoriilor Matildei de Canossa, unde Henric îl instalase ca guvernator pe fratele său Filip, acesta recurgând în continuare la incursiuni de pradă în regiunea Lazio. Era clar că împăratul visa o anexare a Italiei la imperiu, trecând peste Statul Bisericii.

Oricât de bătrân era, Celestin al III-lea nu era omul care să renunţe; în plus, Curia papală reconsidera tocmai atunci principiile mereu actuale ale formulei *Mater Ecclesia*. Trezorierul Cencio Savelli manifestase un interes deosebit, evident, la indicaţiile papei, faţă de instalarea a două mari uşi de bronz la palatul patriarhului aflat în Lateran, una

dintre ele având, în zona superioară, două statuete reprezentând-o pe

Mater Ecclesia şezând.

Pe de altă parte, Henric al VI-lea nu voia să rupă relaţiile cu papalitatea; i-a prezentat papei scuze pentru cele ce lacuse fratele său, acesta atrăgându-şi excomunicarea din partea lui Celestin, şi reafirmându-şi credinţa faţă de locţiitorul lui Cristos pe pământ. A făcut şi o propunere de despăgubire a Bisericii pentru teritoriile contesei Matilda: cedarea încasărilor de la casele parohiale cele mai bogate din toate arhiepiscopiile de pe teritoriul imperiului, ceea ce însemna o siguranţă economică demnă de luat în seamă pentru Curie. Papa nu era hotărât dacă să accepte sau nu; exista riscul de a deveni ţinta criticilor, acestea putându-se transforma uşor în acuzaţii de simonie. Mai ispititoare părea o altă ofertă pe care, după unii cercetători, împăratul o făcuse lui Celestin al III-lea: investitura imperiului prin intermediul unui glob de aur. Semnificaţia ar fi fost că, în acest fel, imperiul ar fi fost declarat o posesiune oferită de papă; falsa Donaţie a lui Constantin ieşea, dintr-o dată, din ilegalitate, Pseudo-Isidor era atestat printr-un context juridic efectiv, iar *Mater Ecclesia* avea un fiu legitim.

Seppelt dă crezare ipotezei acestei propuneri revoluţionare a lui Henric al VI-lea pe care Barbarossa, după cum recunoştea împăratul însuşi într-o scrisoare către papă, nici n-ar fi visat s-o facă; era, prin urmare, o propunere nebunească şi "la prima vedere ar părea uluitor că Henric al VI-lea a putut ajunge să avanseze o asemenea ofertă… Dar era un fapt cunoscut că în lumea ecleziastică îşi făcea loc de mult timp ideea că papa conferea investitura imperiului şi, în plus, nu trebuia să pară nedemnă şi umilitoare o dependenţă feudală faţă de Biserică şi mai ales faţă de papă, care era reprezentantul lui Cristos pe pământ”. Pe de altă parte, mai precizează Seppelt, "recunoaşterea stabilă efectuată de către papă sub titlul de feudă avea o semnificaţie pur teoretică. Nu se schimba nimic în poziţia dominantă a împăratului faţă de papă”. Mai degrabă, şi aceasta era realitatea imediată şi viitoare, compensaţia cerută prin recunoaşterea în favoarea dinastiei de Hohenstaufen a unui vast imperiu, întinzându-se între Germania şi Sicilia, însemna că Statul Bisericii se şubrezea, devenind fragil în strânsoarea unui vasal extrem de puternic.

Aşa încât oferta nu a fost acceptată; Celestin al III-lea a cerut o amânare a investiturii cu globul de aur, dar este evident că Biserica alesese deja. Era mai bine să se bazeze în continuare pe o serie de documente despre care doar

ea însăşi ştia cât de false erau şi să ducă mai departe o politică murdară care, cu timpul, trebuia să-i dea câştig de cauză; era acesta încă un semn al unei anumite credinţe şi nu mai prezenta importanţă dacă această credinţă era creştină sau nu tocmai.

Henric al VI-lea a rămas neplăcut surprins de această poziţie şi, pe când tratativele continuau, a murit pe neaşteptate în septembrie 1197, când abia împlinise 32 de ani.

La puţin timp după aceea, a murit şi Celestin al III-lea, la 8 ianuarie 1198; a fost înmormântat în Lateran.

176. Inocenţiu al III-lea (1198-1216)

Alegerea succesorului lui Celestin al III-lea s-a făcut la Roma într-o încăpere amenajată în minele de la Septizonio, devenite fortăreaţă şi închisoare, aflate în proprietatea familiei Frangipane; după unii, trebuie considerat primul conclav din istorie. Într-adevăr, după cum observă Giancarlo Zizola, "pentru prima dată, se ţine, cu ocazia acestei alegeri, *oratio de eligendo* pontifice88, şi, tot pendu prima dată, sunt împărţite buletine de vot. În acelaşi timp însă este o demonstraţie evidentă a diferenţierii înde momentul electoral şi cel liturgic, în alegerea papei: alegerea este în mod clar un act laic, politic, după care urmează, în altă parte, ceremoniile sacre”.

Suntem în ziua de 8 ianuarie 1198 şi este ales cardinalul diacon Lotario, descendent al conţilor de Segni; născut în 1160, la Ga vignano,

lângă Roma, studiase în fragedă tinereţe teologia la Paris şi dreptul la Bologna. Întors la Roma, fusese consacrat subdiacon şi apoi, de către unchiul său Clement al III-lea, cardinal-diacon la biserica Ss. Sergio e Bacco din For; sub Celestin al III-lea fusese ţinut departe de Curie din cauza unei vechi rivalităţi între familia Orsini, din care făcea parte papa, şi cea a conţilor de Segni.

Deşi tânăr, la doar 38 de ani, noul ales, care va lua numele de Inocenţiu

al III-lea, făcea dovada unei personalităţi mature, energic şi pregătit cu multă conştiinciozitate pentru a primi această funcţie de locţiitor al lui Cristos şi nu numai, ci convins că trebuia să concentreze în mâinile sale, mai mult decât orice alt om de pe pământ, puterea deplină. Într-adevăr, atunci când el era ales, suveranitatea papei în Roma apusese şi mai rămânea destul de puţin din cea a Statului Bisericii; era o situaţie cu care Personalitatea sa nu se putea împăca, astfel încât, chiar înainte de a fi lost consacrat, în bazilica Sf. Petru, la 22 februarie, a fost preocupat de restabilirea puterii papale în Roma. Un obstacol principal îl constituia Senatul, adunare reprezentativă a populaţiei şi apărător al drepturilor locuitorilor, şi prefectul, reprezentant al revendicărilor imperiale.

În ceea ce priveşte Senatul, într-o Comună devenită, în mod evident, aristocratică, cu o putere executivă oscilând între oligarhie şi monarhie, dacă în 1197 fuseseră numiţi 56 de senatori, când a fost ales Inocenţiu al III-lea mai era în funcţie doar unul. A fost înlocuit cu un altul care a depus jurământ de credinţă papei.

4. Sf. Clement I (88-97)

Clement era roman, dar de origine evreiască; discipol şi colaborator

56. Ioan al II-lea (533-535)

Moartea lui Bonifaciu al II-lea, survenită atunci când erau în toi polemicile şi scandalurile iscate chiar de metoda care trebuia urmată pentru alegerea unui papă, a determinat ca o scurtă perioadă tronul episcopal al Romei să fie vacant; este probabil că aceasta se datora unor clarificări între părţi, adică între cler, Senat şi curtea de la Ravenna…

Era un fapt real acela că simonia şi traficul de influenţă deveniseră în rândul clerului modalitatea normală care definea alegerea unui papă şi se părea chiar că Sfântul Duh nu prea avea ce căuta în alegerea unuia sau altuia dintre candidaţi, aşa cum se întâmpla pe vremea papei Fabian; Senatul se impusese de-acum ca reprezentant al laicismului şi al poporului roman, uzând de dreptul lui de vot în problemele bisericii. Trebuiau

57. Sf. Agapei 1 (535-536)

La moartea lui Ioan al II-lea, a fost ales papă arhidiaconul său, romanul Agapet, fiul preotului Iordanes, adept al lui Symachus, ucis în una dintre încăierările apărute în oraş în timpul schismei. Aparţinea familiei lui Felix al IV-lea şi avea o casă pe colina Coelius (Celio), în vecinătatea bisericii Ss. Giovanni e Paolo, unde adunase o bogată bibliotecă cu opere ale Sfinţilor Părinţi. A fost consacrat la 13 mai 535.

Primul lucru pe care s-a grăbit să-l facă a fost convocarea unui conciliu, la care a adus documentul de anatemizare a lui Dioscur, luat din arhiva Vaticanului, şi i-a dat foc. Prin acest gest, el declara nedreaptă excomunicarea pe care o obţinuseră de la Bonifaciu al II-lea partizanii acestuia şi, în plus, condamna pentru viitor ideea desemnării unui succesor de către un papă în timpul vieţii.

Referitor la alegerea papilor, se va face din nou simţită puternica *longa* manus59 imperială; de acum nu mai era decât o chestiune de timp. Iustinian recucerise Africa, scăpând-o de vandali, şi ameninţa Italia; Teodat o asasinase pe Amalasunta şi împăratul, cu scuza că voia să-i răzbune moartea, pregătea o campanie militară împotriva goţilor.

A fost o adevărată lovitură de forţă, la care populaţia nu a putut sau, mai bine spus, nu a vrut să reacţioneze; a fost convinsă, prin marile sume de bani care au fost împărţite, să renunţe pe neaşteptate la cucerirea democratică reprezentată de posibilitatea alegerii libere a Senatului, revendicată de papă ca privilegiu pontifical. Lovitura a fost completată cu înlocuirea judecătorilor, *iustitiarii*, aleşi până atunci de Capitoliti89, prin funcţionari pontificali. Cât priveşte prefectul, Inocenţiu al III-lea l-a obligat, a doua zi după consacrarea sa, să i se supună şi să depună jurământ de vasalitate, devenind, astfel, şi el, un fel de slujbaş al papei.

Practic, în cele şase săptămâni care s-au scurs până la consacrarea sa, Inocenţiu al III-lea reuşise să pună stăpânire pe toată administraţia civilă a oraşului, punând bazele unei reorganizări efective a puterii, beneficiind, evident, în acest scop şi de numeroasele şi influentele sale rude. Datorită acestora, el a reuşit să coopteze într-un fel de putere oligarhică multe familii

nobile romane care au controlat autoritar situaţia până în mai 1203, când a avut loc o neaşteptată răscoală populară şi Inocenţiu al III-lea a fost obligat să părăsească Roma, refugiindu-se la Palestina.

Era vorba despre o revenire fulgerătoare a familiei Orsini care, sub Celestin al III-lea se bucurase de prestigiu şi de bogăţie, iar acum membrii ei se vedeau lăsaţi la o parte; la aceasta s-a adăugat un conflict mai extins între nobilii care-l susţineau pe papă şi familia decăzută Poli. În aceste dispute, a fost repus în discuţie dreptul locuitorilor de a alege Senatul şi „plebea”, condusă de Giovanni Capocci, a readus în atenţie idealurile republicane; ea şi-a dat însă seama că nu era decât un instrument în mâna nobililor „patricieni” şi a preferat în cele din urmă, după o serie de ciocniri din care ieşise uneori învingătoare, să accepte încă o dată banii papei, reîntors în oraş în 1204, şi să renunţe la toate revendicările. Pacea dintre toate aceste facţiuni s-a concretizat în 1205; puterea executivă va rămâne în mâinile unui singur senator sau podestàw, numit direct de către papă.

Reorganizarea puterii pontificale în oraş făcea parte dintr-un proiect mai amplu care trebuia să ofere papalităţii o bază sigură, inclusiv în afara zidurilor Romei, reformând pe cât posibil integritatea Statului Bisericii prin aşa-numita „politică a recuperărilor”, adică recuperarea teritoriilor considerate ca aparţinând papalităţii şi răpite acesteia în mod samavolnic. În acest sens, Inocenţiu al III-lea a fost ajutat de prăbuşirea surprinzătoare a suveranităţii germane în Italia după moartea lui Hernie al VI-lea şi de faptul că a ştiut să se folosească pentru realizarea planurilor sale de aversiunea înnăscută a italienilor faţă de germani, stimulând în scop propagandistic spiritul naţionalist care era abia în germene.

Fără dificultăţi deosebite, au fost reprimite astfel în cadrul Statului Bisericii ducatul Spoleto şi marca Ancona, pe baza unei declaraţii colective a populaţiei din aceste teritorii care a dorit să se supună suveranităţii papale, recunoscându-se ca supuşi ai vicarului lui Cristos. Încercarea de a include şi Romagna, tot pe baza sentimentului religios creştin şi pseudo-patriotic, a eşuat totuşi în primul rând din cauza comportării arhiepiscopului de Ravenna, care a avut pretenţii de autonomie; cu atât mai puţin i-a reuşit lui Inocenţiu al III-lea să reintre în posesia bunurilor Matildei de Canossa.

În fond, marile proiecte de extindere a Statului Bisericii au fost realizate

doar parţial, dar este sigur că, pe teritoriile redobândite, reorganizarea suveranităţii pontificale a fost solidă şi de o asemenea natură încât a scos definitiv papalitatea şi proprietăţile ei din sfera puterii imperiale.

Fapt este că, la baza tuturor acestor realizări, prin Inocenţiu al III-lea lua fiinţă acea formulare precisă a idealului teocratic dorit în trecut de Grigore al VII-lea, conform căreia papalităţii îi revenea misiunea dominaţiei absolute asupra tuturor puterilor de pe pământ; teoria devine convingere practică şi caută orizonturi mai largi. Termenii de referinţă sunt aceiaşi, de la *Constitutum Constantini* la Pseudo-Isidor, dar acum conceptul de *Mater Ecclesia* pare să-şi caute motivaţii ale puterii asupra idealurilor pur religioase şi politice.

Se porneşte de la premisa că sufletul este superior corpului şi că spiritul va domina astfel materia, pentru a dovedi că administrarea lucrurilor materiale trebuie să fie subordonată administrării lucrurilor spirituale, motiv pentru care papalitatea trebuie considerată superioară imperiului, iar împăratul nu va putea primi puterea decât de la papă, tot aşa cum luna primeşte lumina de la soare. Spiritul creştin ajunge să fie din ce în ce mai aservit scopurilor politice; teocraţia nu mai este, în ultimă analiză, decât o mască a puterii.

Bazându-se pe aceste principii, Inocenţiu al III-lea s-a încumetat să abordeze problema succesiunii la tronul imperial; soţia defunctului Henne al VI-lea, Constanţa, reuşise să obţină încoronarea băieţelului ei de trei ani, Frederic, ca rege al Siciliei, în mai 1198, la Palermo, dar în noiembrie ea murea, lăsând ca dispoziţie testamentară ca Inocenţiu al IB-lea să preia tutela fiului său şi regenţa Siciliei până la majoratul acestuia. Era o armă de temut în mâinile papei şi el a acceptat-o cu satisfacţie; se putea considera astfel un arbitru al situaţiei în cadrul vidului de putere care apăruse în Germania, unde persoana cea mai îndreptăţită la tron, ca moştenitor legitim, era pupilul său, Frederic. Între timp totuşi majoritatea din tabăra susţinătorilor dinastiei de Hohenstaufen decisese să ofere coroana Germaniei fratelui lui Henric, Filip de Suabia, iar minoritatea guelfă i-l contrapusese pe ducele Otto de Braunschweig.

Papa nu intervine imediat în această dispută, pentru că şi războiul civil era în avantajul pupilului său, şi doar atunci când a înţeles că era momentul

să-şi folosească prestigiul papal pentru a scoate în evidenţă fără echivoc principiile care stăteau la baza conducerii de către Biserică a societăţii creştine, a emis o sentinţă în acest conflict. Dacă majoritatea principilor care îl susţineau, ca şi sprijinul din partea regelui Franţei, erau în avantajul lui Filip, Inocenţiu al III-lea nu-i putea ierta faptul că fusese încoronat, în septembrie 1198, la Mainz, de către arhiepiscopul burgund din Tarantaise, adică de către un prelat străin, care nu avea niciun mandat, ca şi excomunicarea încă în vigoare dată de Celestin al III-lea, fără a mai pune la socoteală dreptul pe care şi-l aroga de „rege al romanilor", pe baza căruia îşi anunţase intenţia de a veni la Roma pentru a fi încoronat de papă. Otto, deşi susţinut de o minoritate, fusese însă încoronat în locul potrivit, la Aachen, de către arhiepiscopul de Köln, mandatat de papă pentru aceasta şi, în plus, mai era protejat şi de regele Angliei, unchiul său; mai mult decât atât, declarase că renunţa, practic, la drepturile pe care germanii le aveau în Italia. Favorizându-l pe el însemna să reuşească o lărgire a „recuperărilor" teritoriale, cu dobândirea bunurilor contesei Matilda de Canossa, ca şi evitarea unei alianţe de temut a imperiului cu Sicilia: Inocenţiu l-a recunoscut ca legitim pe regele Otto al IV-lea şi i-a promis coroana imperială.

Dar, cu toată intervenţia papei, criticată, evident, prin opinii contrare, nu numai de către principi, dar şi de către episcopii germani, războiul civil a continuat: Filip a câştigat treptat teren şi Otto a rămas izolat, fiind abandonat chiar şi de arhiepiscopul de Köln, care, în 1205, a aşezat din nou coroana pe capul lui Filip. Acea ungere efectuată cu toate aprobările necesare din partea papei i-a provocat necazuri lui Inocenţiu al III-lea care, văzând că situaţia lui Otto devenea din ce în ce mai precară, a fost nevoit să reevalueze situaţia şi să ajungă la o întrevedere cu Filip. Dar, chiar când tratativele erau în toi, Filip era asasinat la Bamberg, în iunie 1208, probabil de către nişte ucigaşi plătiţi ai lui Otto. Se părea că situaţia se rezolvase şi Inocenţiu al III-lea se gândea deja că politica sa triumfase; Otto îşi reînnoise promisiunile şi, în august 1209, se întâlnea cu papa la Viterbo, jurând fals că va renunţa la bunurile Matildei şi la drepturile asupra fostului exarhat. La 4 octombrie 1209, era încoronat solemn în bazilica Sf. Petru de către Inocenţiu al III-lea, mai încrezător ca niciodată. Otto i-a înşelat însă aşteptările; în anul următor ocupa unele zone din Italia meridională, trimitea trupe în Sicilia, dădea în administrare

funcţionarilor germani teritoriile recuperate de Inocenţiu, care nu mai putea să se apere altfel decât prin excomunicare, aceasta eliberându-i de fapt pe principii germani de obligaţia supunerii faţă de Otto.

Era un eşec al politicii pontificale la nivel imperial şi trebuiau luate măsuri de apărare; Frederic avea numai şaisprezece ani, dar era unicul atu care-i mai rămânea papei. Inocenţiu a sprijinit deschis candidatura băiatului şi, în 1211, principii germani l-au ales formal rege.

Frederic era încoronat ca „rege al romanilor" în 1212, la Mainz, şi, un an mai târziu, în Bula de Aur de la Erlau, reînnoia promisiunea făcută cu zece ani înainte de guelful Otto, adică separarea Siciliei de imperiu şi faimoasele „recuperări" teritoriale ale Statului Bisericii. Frederic rămânea însă doar un adolescent; o consolidare a poziţiei sale s-a obţinut în 1214, în urma înfrângerii suferite de Otto la Bouvines din partea forţelor aliate ale lui Frederic şi Filip al II-lea al Franţei.

Timp de mai mult de zece ani, Inocenţiu al III-lea acţionase asupra vârfurilor puterii imperiale şi, cu toată ofensa suferită de Otto al IV-lea, strălucita sa strategie şi stăpânirea perfectă a ideologiei teocratice făcuseră ca, până la urmă, personalitatea acestui papă să se impună la nivel european; el devenise un simbol al legii şi al ordinii şi însemna că papalitatea se putea amesteca, tocmai pentru a consolida această nouă imagine a puterii sale, în politica diferitelor regate.

De fapt, Inocenţiu îl obligase, prin interdicţie, pe regele Franţei, Filip August, să renunţe la repudierea soţiei sale, Ingeborg, şi pe regele Angliei, Ioanfără de Ţară, să se recunoască vasal al Bisericii din Roma; i se supuseseră ca vasali şi Petru (Pedro) al II-lea de Aragon, Otto de Boemia, Alfons al IX-lea de Leon şi Sancho I al Portugaliei; de asemenea, în 1212, armatele regilor spanioli, încurajate de spiritul creştin, opriseră definitiv, la Las Navas de Tolosa, puternica expansiune arabă. Dar autoritatea feudală a lui Inocenţiu asupra monarhiilor europene a fost, după cum observă Falco, „o putere în mare parte iluzorie, bazată pe o credinţă care lipsea" şi trebuia să facă loc unor noi organisme naţionale şi comunale; „teocraţia sa devine, împotriva unei Europe pe care ea o crease, şi care devine pe zi ce trece mai refractară la orice fel de tutela, un instrument al ordinii şi al menţinerii stării de fapt".

Într-o Europă construită astfel, nu mai aveau semnificaţia de odinioară

cruciadele şi lupta înipotriva ereticilor, acestea fiind totuşi două probleme care au stat în mod special în atenţia lui Inocenţiu al III-lea. El a fost unul dintre cei mai mari promotori ai cruciadei a patra, care a luat sfârşit în 1204; dar cruciaţii, hotărându-se să ajungă în Ţara Sfântă pe mare, încheiaseră un acord cu republica Veneţiei în vederea transportului, şi neputând plăti suma mare pretinsă, au devenit până la urmă un instrument al ambiţioaselor scopuri ale veneţienilor în Orient. În ceea ce-i privea pe eretici, Inocenţiu al III-lea a pornit, în general, cu stângul încă de la început, considerându-i totuna cu ereticii din primele secole de existenţă ale Bisericii; în realitate, ei propovăduiau un mod de viaţă creştin, în numele Evangheliei şi trebuiau consideraţi ca o consecinţă logică a acelor mişcări populare pe care, la timpul lor, Biserica le apărase, cum era, de exemplu, Pataria. Umiliţii (*umiliati*), spiritualii sau ioachimiţii nu puneau în discuţie dogme, ci condamnau relele moravuri ecleziastice şi laice, lăsând acum la o parte termenii echivoci, acuzând episcopi şi suverani, reclamând la cele mai înalte niveluri ale papalităţii o decădere a spiritului religios şi o prevalenţă a politicii asupra acestuia, chiar dacă ea era de tip teocratic, şi totul se petrecea într-o abandonare a mesajului evanghelic. Desigur, unui pontif teocrat de felul lui Inocenţiu, aceste mişcări ale sărăcimii nu-i erau pe plac şi au fost condamnate de către Biserică; în numele unui spirit ortodox, care, în realitate, reprezenta preocuparea de a stinge un foc viclean, neîmblânzit şi mereu ameninţător, ereticii vor fi de-acum înainte persecutaţi prin adevărate expediţii de exterminare, urmărindu-se, într-o gravă greşeală politică şi religioasă, solidaritatea statelor europene.

De un renume tragic s-a bucurat cea împotriva albigenzilor între 1208 şi 1209, numită cu neruşinare „cruciadă” de către Inocenţiu, care o pregătise personal, înflăcărând sufletele cruciaţilor cu cuvintele Sf. Dominic de Guzmân. A fost o adevărată vânătoare de creştini eretici, şi cruciatul simţea că luptă ca împotriva unui necredincios, cu cea mai nemiloasă cruzime. Chiar dacă albigenzii ajunseseră să nege adevărurile cele mai sfinte ale religiei creştine, cum ar fi spovedirea şi împărtăşirea, şi în acest caz condamnarea de către papă era de necontestat, a fost o greşeală implicarea lumii politice într-un conflict de natură religioasă. Este un fapt cunoscut că, pentru vasalii regelui Franţei, cruciada a fost doar un pretext pentru a îndrepta armele împotriva

înfloritorului stat al conţilor de Toulouse şi papa, după ce a fost înfrântă rezistenţa adevăraţilor eretici, nu a reuşit să ţină în frâu lăcomia cruciaţilor, astfel încât semnificaţia religioasă a expediţiei a dispărut Mai mult, după căderea oraşului Toulouse, Biserica Roipei va deveni stăpâna ţinutului Avignon.

În definitiv, Inocenţiu, în lupta împotriva mişcărilor religioase din vremea sa, a fost însufleţii, indiscutabil, de dorinţa de a respecta ortodoxismul, încercând în acelaşi timp să vină în întâmpinarea acelui spirit al sărăciei şi dreptăţii evanghelice în numele căruia ereticii contestau conduita Bisericii. Reformele de la începutul pontificatului său din Curie şi din administraţia Romei urmăreau, probabil, să cureţe mediile ecleziastice din jurul tronului apostolului Petru de corupţie şi să le readucă la demnitatea lor iniţială. Este însă fapt constatat că, în toate acestea, Inocenţiu a fost călăuzit de interese politice care au denaturat spiritul de purificare, dacă el însuşi s-a servit de bani pentru a-şi atinge scopul: a fost inevitabil învins tocmai de idealurile cărora li se dedicase, din cauza mijloacelor nu tocmai evanghelice folosite pentru a înfăptui universalismul papal.

Într-un asemenea program, spaţiul acordat unor mişcări ale sărăcimii era redus; s-au salvat doar aceia care au ştiut să se menţină în limitele idealizării unei vieţi creştine virtuoase, fără a fi preocupaţi de condamnarea celor care se aflau la vârful puterii, ajungându-se la promovarea unui Regulament şi la recunoaşterea mişcării lor ca un adevărat ordin religios în sânul Bisericii. Aşa s-a întâmplat cu umiliţii, catolicii sărmani şi cu fraţii penitenţi ai Sf. Francisc de Assisi; permisiunea acordată acestora din urmă de a a-şi exercita penitenţa şi predicile „a fost o decizie ale cărei consecinţe, atunci, nu i-a fost dat nimănui să le prevadă în toată importanţa lor”, după cum observă Seppelt. „În fapt, cine ar fi putut să prevadă, atunci, că, prin intermediul Sărăcuţului din Assisi şi prin întemeierea ordinului franciscanilor, se va adeveri ceea ce, conform legendei lui Toma din Celano, văzuse Inocenţiu al III-lea într-un vis? Un om simplu şi umil sprijinea cu umerii săi bazilica Laieranului, care era gata să se prăbuşească”.

Este evident cât de bine a înţeles Inocenţiu spiritul Sf. Dominic: papa a găsit în el „o gândire pozitivă şi hotărâtă în aplicarea unor metode adecvate pentru stârpirea ereziei”, cum spune Gregorovius; el „se sfătuia cu cei mai

contestaţi eroi ai războiului împotriva albigenzilor… rămânând un simplu spectator la măcelărirea unui popor nobil”. Şi totuşi, „printre atâtea orori, din faţa cărora Francisc s-ar fi dat înapoi tremurând de groază, fanaticul spaniol nu a simţit altceva decât o dragoste arzătoare faţă de Biserică, nimic altceva decât o deplină umilinţă în faţa ei, pentru că singurul impuls pe care-l avea era o pornire năvalnică de a-i face pe oameni să renunţe la păreri considerate de el criminale”. Din acest motiv, nu poate fi considerat decât un fel de mână dreaptă a politicii teocratice duse de Inocenţiu al III-lea.

Acest papă a fost, în concluzie, un mare bărbat, plin de putere, care şi-a ascuns intenţiile printr-o cucerire creştină a lumii, sărbătorindu-şi triumful în această direcţie prin cel de-al doisprezecelea conciliu ecumenic, al patrulea din Lateran, inaugurat la 11 noiembrie 1215, care a înregistrat un număr record de participanţi: mai mult de 70 de patriarhi şi arhiepiscopi, circa 400 de episcopi şi 800 de abaţi, pe lângă diferiţi ambasadori ai suveranilor europeni, precum şi prezenţa lui Frederic al II-lea în persoană. Rezultatul discuţiilor conciliare, publicat în 70 de canoane care au fost reunite, apoi, integral în *Corpus iuris canonici*, pornea de la aprobarea termenului de „transsubstanţiere” 91, pentru a indica transformarea de substanţă, realizată prin împărtăşanie, ajungându-se la obligaţia pentru creştini de a se spovedi şi împărtăşi cel puţin o dată pe an şi la condamnarea diferitelor forme de erezie, printre care a fost inclusă şi Congregaţia Floristă a lui Ioachim de Flora (Gioacchino da Fiore)92, mort în 1202, şi la ale cărui moaşte se închinau credincioşii din mănăstirea San Giovanni în Fiore. Era condamnată profeţia sa referitoare la o a treia eră a existenţei umane, fără Biserică şi fără Stat, adică o comunitate a credincioşilor sortiţi să trăiască în final într-o societate egalitară şi umilă; această teorie constituia o reacţie în special împotriva orânduirii ierarhice a Bisericii şi, ca atare, a fost considerată eretică.

Conciliul a dat dispoziţii precise pentru o nouă cruciadă împotriva turcilor, care ar fi trebuit să pornească la 1 iunie 1217; ea trebuia să se desfăşoare sub conducerea directă a Bisericii, pentru a evita obişnuitele influenţe politice deviate. Într-adevăr, după încheierea conciliului, Inocenţiu al III-lea a plecat, în primăvara anului 1216, în nordul Italiei, pentru a domoli conflictele izbucnite între oraşele marinare Pisa şi Genova şi a induce locuitorilor din aceste oraşe un spirit strict religios, aceasta pentru a evita din

partea lor o exploatare comercială ca aceea a cruciadei a patra de către Veneţia.

În timpul acestei acţiuni misionare, a murit la Perugia, la 16 iulie 1216; a fost înmormântat în catedrala de aici, dar în 1890 Leon al Xni-lea i-a transportat rămăşiţele pământeşti în bazilica Lateranului, unde i-a înălţat şi un monument.

177. Honorius al III-lea (1216-1227)

La doar două zile după moartea lui Inocenţiu al III-lea, la 18 iulie 1216, la Perugia, colegiul cardinalilor l-a ales pe noul papă în persoana cardinalului Cencio Savelli. Roman, fost canonic la bazilica S. Maria Maggiore, fusese administrator al Sfintei Biserici a Romei, adică era *camerarius*, trezorier, sub Clement al III-lea şi Celestin al III-lea, legându-şi numele de acel *Liber Censuum*, menţionat în biografia acestui ultim papă.

Cencio Savelli a fost consacrat la Perugia, în ziua de 24 a aceleiaşi luni în care fusese ales, luându-şi numele de Honorius al III-lea, dar s-a instalat în Lateran abia în septembrie, fiind primit cu bucurie de romani care, în sfârşit, vedeau ales ca papă un concetăţean al lor. Cencio Savelli ajunsese pe tronul pontifical la o vârstă înaintată şi dăduse, poate, tot ce avea mai bun din el ca trezorier; nu era dotat cu o energie chiar ca predecesorul său şi nu părea cel mai indicat pentru a-i ţine piept tânărului Frederic al II-lea. O singură preocupare arzătoare se pare că l-a călăuzit în timpul pontificatului său, şi anume realizarea cruciadei anunţate de Inocenţiu al III-lea; şi el a avut încredere că Frederic al II-lea ar fi putut-o realiza.

Honorius al III-lea (*după Platina*)

Înflăcărat de valoarea unui asemenea proiect şi cunoscând aspiraţiile imperiale ale tânărului Hohenstaufen, s-a gândit că modalitatea cea mai bună pentru a-l atrage în această acţiune era aceea de a-i oferi coroana imperială;

dar, mai înainte de a-l încorona pe pupilul lui Inocenţiu al ÏÏI-lea, la 9 aprilie 1217, Honorius l-a consacrat pe împăratul din Orient. A fost un lucru excepţional, pentru că niciodată un papă nu încoronase un împărat bizantin, dar şi ceva cu totul întâmplător; contele francez Pierre de Courtenay fusese invitat să ocupe tronul din Constantinopol, fiind căsătorit cu Iolanda, sora împăratului Henric, mort fără moştenitori. Contele a fost totuşi încoronat în bazilica S. Lorenzo fuori le Mura, şi nu la Sf. Petru, prmtr-un fel de diferenţiere faţă de împăratul Occidentului; plecat de la Roma cu soţia şi copiii spre Constantinopol, nu a mai urcat niciodată pe tron. În încercarea de a cuceri Durazzo pentru veneţieni, a ajuns în închisorile lui Teodoras Anghelos, despot al Epirului, şi a murit în anul următor.

Între timp, Honorius începuse să-l îndemne pe Frederic să ia iniţiativa în vederea organizării cruciadei; în realitate, o asemenea acţiune grandioasă, care să reunească întreaga creştinătate occidentală, aşa cum o plănuise Inocenţiu al III-lea, era împiedicată încă de la început de permanentele conflicte dintre Franţa şi Anglia; cât despre Frederic, el reuşise să obţină o amânare a expediţiei. Toată viaţa sa, Otto al IV-lea nu se gândise să părăsească Germania lăsând-o pradă duşmanului său; cu toate acestea, chiar şi după moartea lui Otto, în mai 1218, Frederic a reuşit să mai amâne plecarea, reînnoindu-şi obligaţiile asumate faţă de Biserică. În realitate, nici nu avea de gând să şi le respecte; cruciada era ultima dintre preocupările sale şi Honorius a fost luat în continuare în batjocură. Toate grijile lui Frederic erau îndreptate către alipirea Siciliei la imperiu, sub conducerea sa, contrazicând astfel toate aşteptările papei.

În Dieta de la Frankfurt din 1220, fără ştirea lui Honorius, făcea ca fiul său, tânărul Henric, să fie ales de către principii germani ca rege al Germaniei; s-a grăbii totuşi să-l asigure pe papă că alegerea fusese o hotărâre surprinzătoare a Dietei, luată fără ca el să fi ştiut, pentru că principii germani doreau ca, pe durata absenţei sale din cauza cruciadei, guvernarea regatului să nu fie ameninţată de vreun pericol.

De altfel, el anunţa şi că se va îndrepta cât de curând sçre Roma, de unde îşi va continua drumul pentru a se alătura cruciadei. Îl asigura, de asemenea, pe papă că nu se punea în discuţie separarea Siciliei de imperiu şi, ca dovadă a bunelor sale intenţii, i-a obligat pe nobilii toscani să presteze un

jurământ de vasalitate faţă de papă, pe baza bunurilor care aparţinuseră Matildei.

Păcălit de vicleanul Frederic, Honorius i-a oferit acestuia coroana imperială, chiar dacă situaţia la Roma devenise din nou tulbure; o serie de răscoale îl obligaseră pe papă, în iunie 1219, să plece din Roma şi să se adăpostească la Viterbo. Comuna încerca să recucerească libertatea de odinioară, profitând de caracterul blând al noului papă, dar Frederic a intervenit energic, profitând de ocazie pentru a-şi etala calitatea de protector al Bisericii. L-a trimis ca ambasador la Roma pe abatele Conon din Fulda, care a citit în public nişte scrisori ale regelui, prin care romanii erau îndemnaţi autoritar să se supună papei. Senatorul Parenzo a dat asigurări că oraşul va rămâne credincios papei, înlăturând orice conflict, astfel încât să permită, înainte de toate, ca Frederic să poată fi încoronat într-un oraş liniştit; Comuna nu dispunea de forţa necesară pentru a se împotrivi voinţei regelui şi astfel Honorius, în octombrie 1220, putea să se întoarcă la tronul său.

Frederic a ajuns la Roma în noiembrie, însoţit de soţia sa, Constanţa, şi şi-a instalat tabără pe Monte Mario; a avut o întrevedere cu legaţii pontificali şi regele i-a trimis papei o declaraţie-document în care se excludea unirea imperiului cu Sicilia, aceasta fiind recunoscută încă drept posesiune a Bisericii, şi se reconfirmau drepturile Bisericii asupra teritoriului dintre Radicofani şi Ceprano, asupra oraşelor Spoleto şi Ancona. Liniştit în acest fel, la 22 noiembrie, Honorius celebra solemn încoronarea imperială a lui Frederic şi a soţiei sale.

La trei zile după aceasta, Frederic l-a păcălit din nou pe papă şi a obţinut o nouă amânare a cruciadei, pentru august 1221; voia să meargă în Sicilia şi, deoarece acest lucru nu-i convenea lui Honorius, împăratul l-a îmbunat oprindu-se la Capua şi acolo, pe lângă că a proclamat de îndată legi noi pentru Italia meridională, i-a reconfirmat papei posesiunea Bisericii asupra teritoriilor contesei Matilde.

Dar şi anul 1121 va trece fără ca Frederic să plece în mult aşteptata cruciadă; regatul Siciliei se afla într-un asemenea haos administrativ şi militar, încât împăratul a trebuit să se ocupe de reorganizarea în profunzime a Statului şi de restabilirea autorităţii regale. O asemenea acţiune era atât de amplă, încât nu i-ar fi ajuns un an; aşa încât, într-o serie de întâlniri, de regulă

anuale, cu papa, Frederic a continuat să amâne expediţia proiectată, amăgindu-l pe Honorius cu reînnoirea promisiunilor teritoriale, în realitate niciodată respectate în întregime, cu atât mai mult cu cât, la Spoleto, tabăra imperială îi alungase pe reprezentanţii pontificali.

În tot acest timp, el reuşise să dea o faţă nouă regalului său italian, transformându-l într-un stat bine organizat, în care domnea în mod absolut voinţa regelui; în 1224, întemeiase universitatea din Napoli, dându-i o orientare pur statală, şi aici se va forma treptat cultura laică a funcţionarilor imperiali. Întreaga structură a regatului se afla sub semnul unui centralism civil al puterii, astfel încât Frederic pusese stăpânire pe bunurile a cinci episcopii fără titulari, izgonindu-i pe legaţii pontificali care voiau să instaleze acolo noi episcopi. Politica sa era, practic, contrară Bisericii şi această manieră de a guverna trebuia, în mod fatal, să treacă dincolo de graniţele regatului meridional şi să se infiltreze pe teritoriile Bisericii, pentru a crea şi acolo susţinători şi a contracara revendicările oraşelor lombarde, care refuzau să respecte drepturile recunoscute imperiului prin tratatul de la Konstanz.

Honorius era, efectiv, un papă mult prea binevoitor şi în interiorul Curiei domnea o atmosferă de gravă neîncredere nu numai faţă de Frederic, care continua cu poveştile sale vânătoreşti, dar, în fond, şi faţă de însuşi papa. Frederic, rămas văduv, se căsătorise a doua oară în 1225 cu Isabella, moştenitoare a regatului Ierusalimului, ca fiică a lui Jean de Brienne; prin acea căsătorie, Curia spera să-l poată determina, în sfârşit, pe împărat să plece, măcar din dorinţa de a-şi redobândi un regat al său de dincolo de mare. În schimb însă datorită socrului său, Frederic a obţinut o nouă amânare a cruciadei, motivând aceasta prin comportamentul ostil al Comunelor lombarde care reorganizaseră Liga; prin tratatul de la San German093, din iulie 1225, împăratul, în prezenţa legaţilor pontificali, a jurat că va pleca în cruciadă în august 1227, în caz contrar suferind pedeapsa excomunicării şi pierderea negatului Siciliei, de care papa putea dispune după cum voia.

Era un angajament ce părea într-adevăr definitiv din moment ce fuseseră puse condiţii care ar fi putut să fie fatale pentru prestigiul împăratului; în plus, la plângerile lui Honorius pentru comportamentul anticlerical din sudul Italiei, Frederic a răspuns prin convocarea, în aprilie 1226, a unei mari diete la Cremona, în care, practic ocolind problema în

discuţie, împăratul îşi propunea stabilirea precisă a detaliilor referitoare la pregătirea cruciadei şi eliminarea ereziei care, în ciuda măsurilor luate de papă, se răspândea din ce în ce mai mult în nordul Italiei, unde mai trebuiau restabilite şi drepturile imperiale.

Între timp, papa fusese din nou nevoit să părăsească Roma; Frederic îi răpise lui Riccardo Conti oraşul Sora şi acesta se dusese la Roma, sperând să primească un sprijin din partea pontifului, care nu avea în cap decât cruciada. A găsit înţelegere numai la o mare parte din nobilime şi la senatorul Parenzo, iar poporul a avut din nou ocazia să se răscoale, astfel că papa se refugiase la Rieti. Împăratul, care abia încheiase cu papa tratatul de la San Germano, a reuşit să pregătească întoarcerea lui Honorius, în februarie 1226, înlocuindu-l pe anticlericalul Parenzo cu Angelo de Benincasa, mult mai apropiat familiei Savelli. Papa i-a încredinţat lui Jean de Brienne guvernarea teritoriului pontifical de la Viterbo până la Roma, asigurându-şi în acest fel o protecţie eficientă împţţotriva unor eventuale tulburări.

În acest timp, Dieta din Cremona nu putea avea loc, pentru că Liga lombardă blocase defileul de la Verona, împiedicând înaintarea trupelor germane chemate de împărat şi aflate sub comanda fiului său Hernie; în această situaţie, pentru că trupele de care dispunea Frederic nu puteau face faţă, el s-a întors decepţionat în sud. De acolo, i-a condamnat pe membrii Ligii la exil, găsindu-se şi câţiva episcopi docili care au lansat asupra lor şi excomunicări; ieşea astfel în evidenţă totuşi lipsa de autoritate a papei, iar Frederic nu voia să întrerupă cu totul legăturile cu Honorius. De aceea, l-a rugat să medieze conflictul cu Comunele lombarde şi, tot pentru a-şi demonstra bunele intenţii, i-a rechemat pe episcopii exilaţi de el din Sicilia.

Honorius, încă vrăjit de comportamentul împăratului, s-a simţit, probabil, investit mai mult ca niciodată cu o autoritate pe măsura rangului său pontifical; fusese chemat ca arbitru al unui conflict între imperiu şi Comune şi visa, poate, în adâncul sufletului, să calce pe urmele lui Alexandru al III-lea. A decis că lombarzii trebuiau să recunoască supremaţia împăratului şi să-i dea acestuia, ca zălog, patru sute de cavaleri care să lupte timp de doi ani în Ţara Sfântă. O asemenea decizie n-a avut niciun efect, pentru că era prea generală şi conflictul a continuat.

Honorius al III-lea nu era, de fapt, un papă apt să se implice la anumite

niveluri politice; a fost, efectiv, un papă devotat misiunii religioase a funcţiei pe care o deţinea, şi acesta este un motiv pentru a fi lăudat. Prin dăruirea sa, a favorizat răspândirea rapidă a creştinismului în ţările nordice ale Europei, Danemarca, Suedia şi Norvegia, printr-o acţiune de misionariat care s-a extins şi în Polonia şi Rusia; l-a îndemnat pe regele Castiliei să lupte împotriva arabilor, continuând opera de *Reconquista*.

Sf. Dominic de Guzmăn şi-a văzut aprobat Ordinul Predicatorilor94 în decembrie 1216 şi a rămas apoi la Roma pentru a îndeplini funcţia de Majordom al Sfântului Palat" 95; Francisc de Assisi, crescând foarte mult numărul adepţilor săi, a trebuit să treacă la o revizuire şi completare a Regulei96 care, prezentată lui Honorius cu recomandarea cardinalului Ugolino, viitorul papă Grigore al IX-lea, protector al Ordinului, a avut parte de o aprobare solemnă printr-o bulă papală din noiembrie 1223. Trei ani mai târziu, Sf. Francise murea.

Honorius nu i-a mai supravieţuit mult sfântului din Assisi; angajat plenar în susţinerea cruciadei, n-a mai putut vedea rezultatul eforturilor sale. A murit la 18 martie 1227 şi a fost înmormântat în bazilica S. Maria Maggiore.

178. Grigore al EX-lea (1227-1241)

Ca succesor al paşnicului Honorius al UMea, colegiul cardinalilor reunit în biserica S. Gregorio l-a ales, la 19 martie 1227 pe cardinalul Ugolino, episcop de Ostia. Făcea parte din familia conţilor de Segni şi se născuse la Anagni, între 1145 şi 1150; trăise sub pontificatul multor papi şi îşi putuse câştiga o bogată experienţă la diferite niveluri.

Inocenţiu al III-lea, ruda sa, îl consacrase cardinal; fusese trimis în Germania de mai multe ori, ca legat pontifical, şi devenise până la urmă prieten cu Frederic al II-lea. Sub Honorius al III-lea fusese din nou legat pontifical în nordul Italiei şi, datorită mai mult intervenţiei sale decât demersurilor papei, reuşise să aducă pacea în multe conflicte dintre Comunele guelfe şi ghibeline, graţie unei energii care făcea Curia să spere că a găsit, în sfârşit, un papă autoritar, chiar dacă în vârstă de circa optzeci de ani, capabil să-i ţină piept împăratului. Pe lângă anumite calităţi politice, era însufleţit de o puternică evlavie şi aceasta îl făcuse să devină protector al ordinului

franciscanilor, ajutându-l pe Francisc să obţină, în 1223, aprobarea lui Honorius pentru a doua Regulă.

Consacrat în bazilica Sf. Petru, la 21 martie 1227, sub numele de Grigore al K-lea, îi scria la trei zile după aceea lui Frederic pentru a-i anunţa alegerea şi amintindu-i că în august expira necondiţionat termenul pentru plecarea în cruciadă; tonul lui Grigore era ferm, dar cordial, ţinând cont de o veche prietenie. Frederic ştia însă bine cu cine avea de-a face şi, de această dată, începuse pregătiri serioase; întrucât sosiseră atâtea trupe din Germania, mulţimea de soldaţi care se adunase la Brindisi pentru îmbarcare era atât de mare, încât corăbiile nu erau suficiente pentru a-i transporta şi, în plus, nu erau adaptate pentru a transporta mijloacele de subzistenţă. A izbucnit o epidemie şi Frederic însuşi s-a îmbolnăvit. Aceasta nu l-a împiedicat să ridice ancora, deşi a trebuit apoi să se oprească la Otranto, din cauză că boala i se agravase. Se retrăsese apoi la băile din Pozzuoli pentru a-şi reveni.

Imediat îi comunicase totul lui Grigore printr-o solie, dar, cunoscându-i antecedentele, este greu de presupus că papa a crezut în boala sa; şi într-adevăr, convins că împăratul inventase un alt pretext, Grigore a declarat neîndeplinit tratatul de la San Germano şi, la 29 septembrie, l-a excomunicat pe Frederic, denunţând întregii creştinătăţi printr-o enciclică97 sperjururile, slăbiciunea şi tirania împăratului.

De aceasta dată însă Frederic nu era în culpă; să zicem că picase prost, iar Grigore acţionase cam impulsiv. De altfel, împăratul, într-un comunicat din 6 decembrie, îşi susţinea pe un ton calm „nevinovăţia” şi anunţa că avea intenţia de a pleca în mai anul următor. Grigore a continuat să nu aibă încredere în el, şi la 23 martie 1228, i-a reînnoit excomunicarea, motivând-o de această dată şi prin nedreptăţile săvârşite de Frederic în Sicilia, împotriva Bisericii. Ca reacţie la poziţia fermă a papei, o parte dintre nobili, conduşi de cei din familia Frangipane, legaţi prin interese de împărat, a organizat o răscoală în bazilica Sf. Petru pe când se desfăşura slujba, iar Grigore ţinea o predică împotriva lui Frederic; răsculaţii l-au insultat şi l-au alungat din biserică. Au fost şi încăierări pe străzi şi papa a fugit mai întâi la Viterbo, adăpostindu-se apoi la Perugia, de unde i-a excomunicat pe rebeli.

În acest moment, Frederic, special pentru a-l pune pe Grigore în încurcătură, a plecat, în sfârşit, în cruciadă, lăsând guvernarea regatului în

seama lui Rinaldo, fostul duce de Spoleto; îmbarcat la Brindisi, în iunie, cucerea fără vărsare de sânge Ierusalimul şi Locurile Sfinte şi încheia cu sultanul Egiptului, în februarie anul următor, un tratat. Încoronat ca rege al Ierusalimului în biserica Sfântului Mormânt, în iunie 1229 era din nou în Italia.

În timpul cât a lipsit, supuşii din regatul Siciliei şi din imperiu fuseseră dezlegaţi de jurământul de credinţă; dacă în Germania, Hemic, fiul Împăratului, reuşise să dejoace tentativa de a se crea un antirege în persoana nepotului lui Otto al IV-lea, în Italia, Rinaldo fusese învins de trupele pontificale în încercarea de a-şi recuceri ducatul.

Friedrich a trecut imediat la înăbuşirea insurecţiilor din regat cu ajutorul unei armate puternice din care făceau parte şi mulţi germani, veterani ai cruciadei, şi a înaintat spre graniţele Statului Bisericii; aici s-a oprit, cu intenţia de împăcare cu papa, printr-o întâlnire de clarificări. Grigore reuşise din februarie 1230 să se întoarcă la Roma, chemat chiar de populaţie care, văzând că oraşul era lovit de o revărsare catastrofală a Tibrului şi că mai apăruse şi o foamete generală, crezuse, superstiţioasă, că era vorba despre o pedeapsă divină.

Papa era împotriva unei întâlniri cu Frederic, dar, date fiind succesele obţinute de el în Ţara Sfântă, a trebuit până la urmă să accepte tratativele care au dus la pacea de la Ceprano, din 23 iulie 1230: împăratul a promis să se supună Bisericii în toate chestiunile care duseseră la excomunicarea sa, să restituie bunurile mănăstirilor şi ale bisericilor şi să recunoască relaţia de vasalitate a Siciliei faţă de Roma. La 28 august, Frederic a fost iertat de excomunicare şi la 1 septembrie, prin întâlnirea de la Anagni cu papa, reînnoda raporturile, aparent pline de dragoste, dintre papalitate şi imperiu.

În realitate, nu era decât un armistiţiu: Frederic nu renunţase la visul de a reconstrui un fel de nou imperiu roman şi, pentru realizarea acestuia, prima condiţie era să exercite asupra întregii Italii un control absolut. În acest scop, a înteţit atacurile împotriva oraşelor din Lombardia, pentru a asigura respectarea drepturilor imperiale în nord, a reluat incursiunile de pradă pe teritoriul Statului pontifical şi a promulgat un cod de legi pentru sud, alcătuit de Pier delle Vigne, care trebuia să stabilească o putere absolută a regelui asupra bunurilor bisericeşti.

Grigore al IX-lea (*după Platina*)

Papa n-a putut contracara printr-o nouă excomunicare aceste fapte; împăratul nu acţiona la vedere şi operaţiunile anticlericale erau întotdeauna mascate de alte interpretări. El acţiona duplicitar: în noiembrie 1231, la Ravenna, dăduse împotriva ereticilor o serie de legi mai severe decât cele existente şi Grigore nu putea, desigur, să se plângă de aceasta; le dăduse voie însă mai apoi, aliaţilor săi, sarazinii din Lucerà, să jefuiască o biserică. În aceste isprăvi, el era cel care le comanda, dar nu apărea niciodată printre făptaşi; cu toate acestea, când, în mai 1234, o nouă răscoală a romanilor l-a obligat pe Grigore să se refugieze în regiunea Umbria, Frederic venise în grabă, etalându-şi rolul de protector al Bisericii Romei. După ce i-a învins pe rebeli în octombrie, la Viterbo, a putut să obţină în anul următor supunerea lor definitivă, permiţându-i astfel lui Grigore să se reîntoarcă pe tronul său în octombrie 1237.

Deci, doar cu ajutorul împăratului, puterea temporală a Bisericii fusese menţinută în Roma, şi Grigore nu putea face altceva decât să-i fie recunoscător pentru aceasta, oferindu-i, în compensaţie, ceea ce putea. Când fiul lui Frederic, Henric, s-a răsculat împotriva tatălui său, ameninţându-i, chiar dacă avea doar şaisprezece ani, tronul imperial, Grigore l-a excomunicat şi astfel împăratul l-a putut aresta, detronându-l şi ţinându-l în închisoare până la moarte, în 1242.

În orice caz, după toate acestea, s-a simţit îndreptăţit să facă aproape orice mişcare şi a început cu o victorie zdrobitoare, în 1237, la Cortenuova, asupra Ligii lombarde; dar, oricât s-a lăudat el cu această victorie şi chiar dacă a trimis la Roma, ca pradă de război, faimosul carroccio capturat, n-a fost, în realitate, o predare necondiţionată a Comunelor. A creat doar o stare de euforie a taberei imperiale şi o nouă fugă a lui Grigore, de data aceasta la Anagni, -în iulie 1238; confruntarea dintre guelfi şi ghibelini s-a soldat însă curând cu victoria celor dintâi, aşa încât, în octombrie, papa putea deja să se

reîntoarcă la Roma.

În orice caz, acum Frederic se dăduse totuşi de gol; era clar că trimiterea acelui carroccio suna ca o declaraţie de război. Fără să mai ţină seama acum de pacea de la Ceprano, el îi instiga făţiş pe romani împotriva papei, îi aresta pe legaţii pontificali trimişi pe teritoriul său şi împiedica numirile de episcopi. Faptul că avea intenţia de a distruge puterea temporală a Bisericii apare limpede atunci când i-a acordat fiului său, Enzo, care se căsătorise cu văduva judecătorului din Torres şi Gallura, titlul de rege al Sardiniei, teritoriu revendicat de papalitate pe baza Donaţiei lui Constantin. Marele pericol pentru însăşi existenţa Statului Bisericii l-a făcut pe Grigore să-l excomunice din nou pe Frederic al II-lea, de data aceasta în mod solemn, în duminica Floriilor din 1239.

Noua excomunicare a însemnat începutul unui război pe viaţă şi pe moarte între papalitate şi imperiu, printr-un lanţ de invective cu ripostele corespunzătoare; unul îl făcea pe Grigore nebun, profet de două parale, necredincios, profanator de locuri sfinte, sânge de babilonean; celălalt vedea în Frederic bestia Apocalipsului, un eretic care-l considera pe Cristos un escroc impostor. După cum observă Walter Ullmann, „de ambele părţi cărticelele, afişele şi enciclicele erau capodopere de stil, de expresie şi de limbaj. Nu mai era vorba despre tratate erudite şi pedante, ci despre scrieri care urmăreau să incendieze sufletele şi să creeze atmosfera propice pentru viitoarele acţiuni”. Acest război ideologic avea drept centru Roma care, în visurile lui Frederic, ar fi trebuit să devină capitala imperiului, unde să domnească nu un suveran fictiv, ca papa Grigore, ci un împărat autentic, aşa ca el.

Desigur, războiul ideologic a fost însoţit de ciocniri armate: Frederic a ocupat zone întinse din Statul pontifical, cu scopul de a izola Roma; Grigore i-a îndemnat pe veneţieni să ocupe regiunea Puglia, într-o încercare nereuşită de a opri înaintarea spre sud a inamicului, şi a convocat la Roma un conciliu pentru Paştele din 1241. Frederic a reuşit să-l facă să eşueze, blocând drumurile de acces spre Roma şi vânându-i pe clericii convocaţi; a luat prizonieri peste o sută dintre ei, doi cardinali şi numeroşi episcopi şi arhiepiscopi.

Papa nu s-a lăsat intimidat nici în această situaţie; i-a îndemnat pe

prizonieri să-şi îndure cu răbdare soarta, pentru că alte pericole ameninţau Biserica dinspre est într-adevăr, în lunile acelea se abătuseră peste Europa hoardele de mongoli; Grigore a încercat să îndrepte atenţia lumii creştine către pericolul comun, împotriva căruia trebuiau lăsate la o parte toate neînţelegerile personale şi să se declanşeze o adevărată cruciadă. Conrad, rege al Germaniei începând din 1237, a proclamat într-o dietă din luna mai o pace generală pe baza apelului papei; cruciada nu s-a organizat însă şi, din fericire, mongolii s-au întors în decembrie pe pământurile lor, renunţând să mai înainteze.

Între timp, în august, împăratul poposise la Grottaferrata, invitat acolo de cardinalul Giovanni Colonna, care intrase într-un conflict deschis cu Grigore; era o trădare în cadrul colegiului cardinalilor, o lovitură pe la spate împotriva unui papă aproape centenar, dar încă de neîmblânzit Ocuparea oraşului părea de-acum iminentă când, la 22 august 1241, Grigore al IX-lea murea, ca „un general care moare pe poziţiile de luptă cu faţa înspre inamic”, după o expresie a lui Gregorovius: „atunci, în mare grabă, au ajuns curierii în tabăra lui Frederic: papa murise!” Pentru el, această veste a fost un motiv de bucurie şi, pentru a demonstra lumii că nu Biserica era duşmanul său, ci doar Grigore al IX-lea, a ridicat asediul Romei şi s-a întors în ţara sa, în vreme ce papa era înmormântat în bazilica Sf. Petru.

Este adevărat însă ceea ce a scris Seppelt: „ca papă, Grigore avea o lire dominatoare, de neobosit campion al libertăţii şi apărător al drepturilor Bisericii, cu o comportare elegantă, ieşind în evidenţă printr-o extraordinară energie, consecvent şi fără limite, ajungând chiar până la o duritate extremă; de neclintit în încrederea sa în Dumnezeu şi curajos în faţa greutăţilor şi a primejdiilor”, după cum o atestă tribunalele Inchiziţiei înfiinţate de el în 1232, în vederea reprimării ereticilor şi încredinţate dominicanilor prin bula papală din ziua de 20 aprilie a aceluiaşi an. Probabil că organizarea acestor tribunale de tristă amintire tăcea parte din mentalitatea juridică a lui Grigore, aşa cum se poate înţelege, de fapt, din misiunea încredinţată dominicanului Raimond de Penafort, de a reuni într-un „compendiu” de cinci cărţi, toate decretele pontificale, denumite de obicei *Liber extra’*, el a stat, apoi, la baza tratatelor *Corpus iuris canonici* ale lui Pius al X-lea şi Benedict al XV-lea.

„Şi totuşi, acest mândru ierarh, cu temperamentul său pătimaş, nu era

câtuşi de puţin insensibil la manifestările sufleteşti delicate”, mai notează Seppelt. „În privinţa sincerităţii şi profunzimii evlaviei sale, plină de misticism, nu există niciun dubiu. Era legat printr-o admirabilă veneraţie şi printr-o prietenie sinceră de cele mai mari personalităţi religioase ale timpului său”, cum este deja amintitul Francisc de Assisi, pe care l-a sanctificat el însuşi în 1228, ca şi Antonio de Padova şi Dominic de Guzmăn, sanctificaţi şi ei mai târziu tot de el.

În acest dublu aspect al energicei sale personalităţi se află poate cheia de boltă a puterii de a se opune de la egal la egal lui Frederic, acest om de stat genial, de o ambiguitate machiavelică.

179. Celestin al IV-lea (1241)

Colegiul cardinalilor, reunit în mănăstirea Septizonio din Roma pentru a-l alege pe succesorul lui Grigore al IX-lea a doua zi după moartea sa, la 22 august 1241, conta doar pe doisprezece membri, din care doi mai erau încă prizonieri ai lui Frederic al II-lea care, ridicând asediul oraşului, îi luase cu el la plecare. Cei zece nu reuşeau să se pună de acord pentru obţinerea unei majorităţi de două treimi, antrenându-se în interminabile certuri între gregorieni şi moderaţi.

Cel care i-a pus de acord a fost senatorul în funcţie Matteo Rosso, care, în calitate de conducător al Comunei, i-a închis în Septizonio, hotărât să nu-i mai lase să iasă până când nu-l alegeau pe noul papă; apare astfel primul conclav din istorie în sens cu adevărat tehnic. Situaţia neprevăzută în care s-au aflat cardinalii nu dăduse posibilitatea de a se pregăti condiţiile unei „recluziuni” ce se bănuia a fi de lungă durată: condiţiile igienice au devenit în curând de nesuportat, cu duhoarea excrementelor, aşa încât unul dintre cardinali a şi murit. Cu toate acestea, cei nouă supravieţuitori nu reuşeau să găsească o soluţie care să permită alegerea potrivită a unui nou pontif şi doar atunci când senatorul i-a ameninţat că va pune să fie dezgropat cadavrul lui Grigore al IX-lea şi va fi arătat romanilor aşa cum era îmbrăcat cu odăjdiile papale, a apărut decizia; dar fost vorba doar de un subterfugiu pentru a scăpa de claustrare.

La 25 octombrie 1241, a fost ales în unanimitate un bătrân prăpădit,

milanezul Goffredo Castiglioni, fiul uneia dintre surorile lui Urban al III-lea, fost călugăr în mănăstirea din Altacomba, unde scrisese o istorie a regatului Scoţiei, ridicat la rangul de cardinal ca paroh al bisericii S. Marco şi episcop de Sabina.

Ceilalţi opt cardinali, conştienţi de faptul că noul ales nu mai avea mult de trăit şi îngroziţi de perspectiva de a se afla din nou sub cheie, au plecat din Roma fără măcar să mai aştepte consacrarea.

Celestin al IV-lea (*după Platina*)

Castiglioni s-a instalat în Lateran la 28 octombrie, sub numele de Celestin al IV-lea, dar a murit la 17 zile după alegere, la 10 noiembrie, fără ca măcar să fi fost consacrat, şi a fost înmormântai în bazilica Sf. Petru. *Anuarul pontifical* îl consideră ca făcând totuşi parte din şirul papilor.

180. Inocenţiu al iV-lea (1243-1254)

După moartea lui Celestin al IV-lea au urmat doi ani de „tron vacant”, explicabili prin condiţiile precare de siguranţă existente la Roma, aflată încă sub efectul coşmarului unui asediu din partea lui Frederic al II-lea, prin încercările pe care le făcuseră cardinalii de a obţine eliberarea celor doi colegi, încă prizonieri ai împăratului, şi prin condiţiile dure pe care acesta le pusese pentru eliberarea lor. Cei opt membri ai conclavului din 1241, reuniţi la Anagni din februarie 1242, au reuşit, după îndelungi tratative, să se pună de acord cu Frederic, sau, mai bine spus, el a vrut să dea până la urmă o dovadă de mărinimie, eliberându-i pe cei doi cardinali care s-au putut alătura celorlalţi în iunie, trecând în sfârşit cu toţii la noua alegere.

La 25 iunie 1243, fost ales în unanimitate Sinibaldo Fieschi, născut la Genova pe la 1195; fost magistrat în Curie sub pontificatul lui Honorius al III-lea şi apoi vicecancelar al Bisericii, ulterior consacrat cardinal de Grigore al IX-lea ca paroh la S. Lorenzo în Lucina. A fost consacrat la Anagni la 28 iunie

şi şi-a luat numele de Inocenţiu al IV-lea.

Frederic al II-lea i-a scris de la Melfi pentru a-i felicita, garnisind scrisoarea cu nenumărate elogii asupra originii sale genoveze, oraşul fiind prin tradiţie credincios imperiului. Inocenţiu nu s-a lăsat cucerit de asemenea cuvinte, arătând că este hotărât să înceapă cât mai curând tratative; i-a trimis o delegaţie condusă de cardinalul Otto, cu cererea imperativă de a-i elibera imediat pe toţi prelaţii care mai erau încă prizonieri. În plus, i-a comunicat că excomunicarea sa era încă în vigoare, aşa că îl sfătuia să dea semne evidente de bunăvoinţă pentru a fi reprimit în cadrul Bisericii; papa nu se grăbea să examineze această problemă într-un conciliu. Cât despre Frederic, aducea în sprijinul său o serie de justificări şi plângeri, dar nu-şi manifesta totuşi intenţia de a include în tratative problema Comunelor lombarde; o înţelegere ar fi fost posibilă în chestiunea respectării drepturilor pontificale asupra teritoriilor pe care le deţinuse, astfel încât să permită şi o revenire în linişte a lui Inocenţiu la Roma.

Cu toate aceste neînţelegeri, tratativele nu au fost întrerupte; succesul lor a fost însă ameninţat serios de un incident provocat de cardinalul Ranieri, un adversar bătăios al Casei de Suabia, care a aţâţat o răscoală la Viterbo, oraş credincios lui Frederic şi supravegheat de o garnizoană gennană. Aceasta se baricadase în castel, în timp ce majoritatea locuitorilor împreună cu trupele pontificale comandate de Ranieri aveau în mâinile lor restul oraşului.

Frederic a asediat imediat oraşul Viterbo, dar n-a reuşit să-l cucerească; cardinalul Otto l-a convins să renunţe, garantând personal securitatea garnizoanei. Ranieri însă vrând să meargă până la capăt, i-a atacat cu brutalitate pe soldaţii imperiali: chiar şi Inocenţiu a condamnat comportarea nedemnă a cardinalului şi a ameninţat oraşul Viterbo cu sancţiuni ecleziastice, dar prizonierii tot nu au fost eliberaţi. După aceea, când împăratul a protestat, papa i-a ripostat că, la urma urmelor, Viterbo era totuşi un oraş ce tăcea parte din Statul Bisericii. Tratativele s-au putut, astfel, încheia printr-un acord consfinţit prin jurământ la Roma, unde Inocenţiu putuse între timp să se reîntoarcă, la 31 martie 1244, în Lateran, în prezenţa ambasadorilor plenipotenţiari imperiali. Frédéric al II-lea garanta că susţinătorii papei nu vor mai fi pedepsiţi, iar teritoriile Bisericii vor fi restituite, aceasta fiind o condiţie esenţială pentru a i se ridica excomunicarea; nu fusese clarificată chestiunea

drepturilor imperiale în Lombardia şi acesta a fost punctul şubred al condiţiilor de pace care a făcut ca, la scurt timp după aceea, ele să devină caduce.

Într-adevăr, atunci când ambasadorii lui Frederic s-au prezentat la papă pentru a afla la ce penitenţe trebuia să se supună împăratul pentru a obţine ridicarea excomunicării, li s-a răspuns că o condiţie determinantă şi esenţială era restituirea imediată a teritoriilor care aparţineau Statului Bisericii. Partea imperială, evident, a refuzat şi Frederic însuşi a încercat să repare lucrurile, promiţându-i papei o restituire imediată a unei părţi din teritorii, rugându-l totodată să se întâlnească personal pentru a pune lucrurile la punct.

Inocenţiu a acceptat şi, deoarece împăratul îşi stabilise reşedinţa la Terni, s-a dus la Nanii, şi, de acolo, în scurt timp, la Civitacastellana, preferând să-l trimită la Terni pe cardinalul Otto pentru a tatona terenul; în realitate, obstacolul îl constituia restabilirea drepturilor imperiale în Lombardia, o cucerire la care Frederic nu voia să renunţe, dar care, în viziunea papei, apărea ca un pericol de moarte pentru libertatea Bisericii şi pentru securitatea propriei sale persoane, putându-se afla între două focuri într-o Italie care devenea preponderent „imperială”.

Astfel încât, pe neaşteptate, Inocenţiu al IV-lea a hotărât să pună capăt tratativelor şi să intre în război cu Frederic, căutând aliaţi dincolo de Alpi; la 27 iunie, părăsea Civitacastellana şi ajungea incognito la Civitavecehia, unde îl aşteptau câteva corăbii genoveze. Ridicând ancora la 30 iunie, ajungea la Genova, unde a zăbovit din cauza unei boli până la începutul lui octombrie, continuându-şi drumul către Lyon, unde decisese să convoace un conciliu ecumenic, pentru iunie 1245, în vederea judecării lui Frederic al II-lea.

Lìtoceniiu w tv-ita vaupa *nanna*)

În acest răstimp, în august 1244, Ierusalimul căzuse din nou în mainile turcilor; patriarhul Albert de Antiohia, dorind să-i împace pe papă şi pe împărat, cu care era în relaţii prieteneşti, pentru a pregăti atmosfera propice

unei noi cruciade, a mediat reînceperea tratativelor. Dar comportarea lui Frederic a făcut ca totul să eşueze: trupele sale invadaseră Statul Bisericii şi reluaseră asediul oraşului Viterbo. Patriarhul Antiohiei, care reuşise să obţină de la Inocenţiu promisiunea ridicării excomunicării, a făcut presiuni asupra împăratului pentru ca acesta să renunţe la intenţiile sale; Frederic a ridicat asediul, dar cardinalul Ranieri, care îndeplinea în Italia misiunea de controlor pontifical al Statului Bisericii, a reclamat imediat papei cele întâmplate şi acesta a făcut un pas înapoi. Totul a fost lăsat pe seama conciliului. Al treisprezecelea conciliu ecumenic s-a deschis la Lyon în ziua de 28 iunie 1245, dar prelaţii participanţi erau în special spanioli şi francezi şi doar câţiva englezi: subiectul principal în discuţie era poziţia lui Frederic al II-lea, reprezentat şi apărat de judecătorul Tadeus de Suessa. La 17 iulie el era excomunicat şi depus din funcţia de împărat; a fost considerat vinovat de erezie, de nerespectare a jurământului de vasalitate faţă de papă şi de a-i fi ţinut în captivitate pe prelaţii care se îndreptau spre Roma la conciliul convocat de Grigore al IX-lea. Supuşii săi gennani şi italieni au fost dezlegaţi de jurământul de credinţă, iar colegiul electoral a primit ordinul de a organiza o nouă alegere.

Demiterea lui Frederic a făcut o impresie deosebită în Europa din acea vreme şi cancelaria fostului împărat a fost mai activă decât niciodată şi a răspândit edicte şi apeluri către toată creştinătatea pentru ca aceasta să se răscoale împotriva Anticristului reprezentat de Inocenţiu at IV-lea: a reapărut imediat atmosfera de război ideologic şi militar care caracterizase conflictul dintre Frederic şi Grigore al IX-lea, şi regele Franţei a încercat zadarnic să intervină între cele două părţi.

În Germania, noul rege, Henric Raspe, reuşea să-l înfrângă pe fiul lui Frederic, Conrad, dar în februarie 1247 murea. În Sicilia era haos, cu răzmeriţe şi cu comploturi permanente; împăratul rătăcea prin Italia de nord, unde putea conta pe Ezzelino da Romano şi pe fiul său Enzo, dar viaţa sa era în pericol în vecinătatea Comunelor aflate într-o continuă agitaţie. A reuşit să asedieze Parma, dar asediaţii, la 18 februarie 1248, printr-o ieşire surprinzătoare din cetate, distrugeau enorma tabără de corturi de la Vittoria, ridicată de împărat în apropierea oraşului; în lupte şi-a găsit moartea Tadeus de Suessa şi Frederic s-a salvat cu mare greutate* refugiindu-se în

împrejurimile Cremonei. În luna mai a anului următor va pierde şi ajutoruljui Enzo, înfrânt şi capturat în bătălia de la Fossalta de către bolognezi. În acest moment, s-a refugiat spre sud; nemaiavând încredere în nimeni, a pus să fie orbit cancelarul său, Pier delle Vigne* bănuindu-l că avea înţelegeri secrete cu papa, şi l-a azvârlit în închisoare unde juristul, nevinovat, s-a sinucis. Dante Alighieri îl menţionează astfel în *Infernul* său (Xm, 58-78).

Frederic era acum singur şi nu l-a bucurat nici măcar vestea despre victoriile repurtate de Ezzelino în nord; la 13 decembrie 1250, murea la Fiorentino, în regiunea Puglia, în vârstă de cincizeci şi şase de ani. Aşa cum el se bucurase pentru moartea lui Grigore al IX-lea, tot astfel s-a întâmplat şi cu papa, care şi-a manifestat bucuria pentru dispariţia „duşmanului declarat al Bisericii creştine", prin intermediul unor scrisori adresate suveranilor europeni, rămase celebre prin tonul dispreţuitor faţă de răposatul împărat şi puţin demne, de fapt, de un locţiitor al lui Cristos pe pământ.

Inocenţiu al IV-lea părăsea Lyonul după sărbătoarea Paştelui din 1251 şi, la începutul lui noiembrie, era la Perugia, unde a mai rămas timp de încă un an şi jumătate. Îl aştepta acum confruntarea cu moştenitorii lui Frederic al Ò-lea: în Germania, Conrad al IV-lea şi în regiunea Puglia, Manfred, fiul născut dintr-o legătură a împăratului cu contesa Bianca Lancia, care era locţiitoarea fratelui ei vitreg în Italia. Papa avea intenţia de a alipi Sicilia la Statul Bisericii, fiind hotărât să înlăture orice revendicare din partea casei de Suabia; astfel că, atunci când regele Conrad a descins, în octombrie 1251, în Sicilia, venind din Germania, şi primind din mâinile lui Manfred puterea asupra regatului Italiei de sud, fără a întâmpina, de altfel, rezistenţă din partea fratelui său vitreg, căruia nu-i oferea decât principatul Taranto, papa i-a refuzat vehement pe ambasadorii lui Conrad, care cereau ca acesta să fie recunoscut drept rege al Siciliei şi împărat.

Acela a fost momentul în care Inocenţiu, înţelegând că nu putea face faţă doar cu forţele proprii, militare şi financiare, puterii dinastiei de Suabia, s-a gândit să încredinţeze misiunea de a cuceri regatul Siciliei unui principe străin; eşuând în prima fază tratativele cu Carol de Anjou, cardinalul Ottobono Fieschi, nepotul său şi viitor papă sub numele de Adrian al V-lea, a reuşit să încheie, în 1253, o înţelegere fermă cu Henric al QI-lea al Angliei, în vederea investirii ca rege al Siciliei a fiului acestuia de nouă ani, prinţul Edmond.

Excomunicându-l, în aprilie 1254, pe Conrad al IV-lea, acuzat de a fi comis abuzuri împotriva Bisericii, Inocenţiu al IV-lea îi conferea oficial investitura regală pentru Sicilia prinţului englez, la 14 mai, dar, la unsprezece zile după aceea, Conrad al IV-lea murea subit la vârsta de numai douăzeci şi şase de ani. Acordul era, pentru moment, abandonat în aşteptarea unor noi evenimente, pentru că, prin testament, Conrad îşi încredinţase fiul, de numai doi ani, în grija Bisericii, papa devenindu-i indirect tutore, ceea ce presupunea o viitoare recunoaştere a lui ca rege al Siciliei. Inocenţiu al IV-lea trebuia să afle care va fi reacţia lui Manfred şi pentru aceasta s-a dus la Anagni, aproape de graniţa Statului Bisericii, unde a primit o delegaţie germană, condusă de Manfred însuşi, care a cerut oficial recunoaşterea fiului lui Conrad al IV-lea. Papa a afirmat că va lua în considerare eventualele drepturi ale micului urmaş când acesta va deveni major, pentru moment, bazându-se pe tutela ce-i fusese încredinţată de tatăl copilului, cerea să-i fie încredinţat imediat regatul. Manfred, care i s-a supus papei fără rezerve, probabil pentru a câştiga timp şi pentru a îndepărta pericolul investirii prinţului Edmond, a fost numit reprezentant pontifical în sud, cu dreptul de a administra ţinutul Taranto.

Inocenţiu al IV-lea îşi atinsese, în sfârşit, scopul politic: era suveran cu puteri depline asupra Italiei meridionale şi a pornit de îndată către sud pentru a-şi lua teritoriile în posesie. Pe neaşteptate, dar pentru scurt timp, Statul Bisericii devenea imens, aşa cum nu va mai fi niciodată de-acum înainte, din Toscana până în Sicilia. În drumul său spre Napoli,

Inocenţiu era întâmpinat de o mulţime de oameni entuziasmaţi şi când a intrat în oraş, la 27 octombrie 1254, a avut parte de onoruri cu totul excepţionale. Dăduse deja primele dispoziţii pentru implementarea administraţiei pontificale, acordind autonomie unor oraşe, împărţind privilegii şi favoruri în vederea apropiatei instaurări a suveranităţii papale, când a aflat că Manfred punea în secret ceva la cale în regiunea Puglia. Organiza răscoale şi, mai ales, angajase în slujba sa trupe sarazine, care îi fuseseră credincioase şi tatălui său; armata pontificală s-a organizat pentru a rezista la Foggia, dar a fost înfrântă la 2 decembrie. Vestea proastă i-a parvenit lui Inocenţiu pe când zăcea bolnav la Napoli, în palatul care îi aparţinuse cândva lui Pier delle Vigne; acolo a şi murit, la cinci zile după aceea, la 7 decembrie 1254. A fost înmormântat mai întâi în biserica Santa Restituia, dar osemintele i-au fost

ulterior mutate în catedrala San Gennaro, într-un fastuos monument funerar ridicat în 1318.

În esenţă, el a fost un politician şi, chiar dacă doar pentru câteva zile, a putut vedea realizat visul unora dintre predecesorii săi; comportamentul său faţă de ultimii reprezentanţi ai dinastiei Hohenstaufen poate apărea, desigur, cam nechibzuit şi este un fapt constatat că, în vederea abandonării hotărâte a unei politici filogermane, ar fi fost nevoie de o mai mare coerenţă, pentru a face faţă complexelor interese ale regatelor şi principatelor, în miezul cărora se lăsase atras papa, acum singur, lipsit de ajutorul împăratului.

O dată cu imperiul, era ameninţată cu destrămarea şi puterea politică a papalităţii în contextul european şi risca, astfel, să fie compromisă valoarea universală a mesajului creştin transmis de Biserică. O dovadă în acest sens ar putea fi, deja, faptul că apelul adresat la Lyon în 1243 tuturor naţiunilor pentru o nouă cruciadă fusese recepţionat favorabil doar de regele Franţei, Ludovic al IX-lea, ducând la o expediţie care s-a soldat cu un dezastru; neurmat de nimeni fusese şi apelul pentru o cruciadă împotriva mongolilor. Mai fructuoasă a devenit, în schimb, activitatea misionară a două Ordine, al franciscanilor şi al dominicanilor, din Europa orientală până în Karakorum, printr-o serie de iniţiative care dovedeau un înalt spirit evanghelic. O pată de neşters rămâne şi bula papală Ad *exîirpemda*, emisă în 1252, prin care Inocenţiu al IV-lea a acordat Inchiziţiei permisiunea de a folosi în anchete tortura.

181. Alexandra al IV-lea (1254-1261)

În acelaşi oraş, Napoli, în care murise Inocenţiu al IV-lea, cardinalii s-au reunit pentru a alege un succesor, după numai şapte zile, a fost ales în unanimitate Rinaldo, din familia conţi lor de Segni, născut la Jenne, lângă Anagni, nepot de soră al lui Grigore al K-lea. Unchiul său era acela care îl numise cardinal diacon şi apoi episcop de Ostia; a fost consacrat papă, la 20 decembrie 1254, sub numele de Alexandru al IV-lea.

Încă din primele zile ale pontificatului său s-a văzut că nu putea face faţă situaţiei: este, probabil, exact portretul pe care i-l face Gregorovius: „un papă care nu avea de-a face cu războaiele, un domn corpolent şi cumsecade,

drept şi cu frica lui Dumnezeu, totuşi iubitor de bani şi slab de virtute”. Este lesne de înţeles cât de complicat i se părea tabloul politic pe care-l avea înaintea ochilor; într-adevăr, „cu o capacitate mediocră, noul papă a încercat să meargă înainte pe calea plină de primejdii începută, prin voinţa sa neabătută, de Inocenţiu al IV-lea”, afundându-se într-un labirint din care, fără a avea câtuşi de puţin la dispoziţie un fir al Ariadnei, nu putea ieşi la lumină’.

Neştiind cum să i se opună lui Manfred, pe care l-a excomunicat, a făcut propuneri unei jumătăţi din Europa pe parcursul unui singur an; pe de o parte, încerca să facă uitate drepturile ereditare ale fiului lui Conrad, dându-i, în februarie 1255, ducatul de Suabia lui Alfons al X-lea de Castilia, nepot al defunctului rege Filip al Germaniei, şi susţinându-i în candidatura lor la tronul regatului Germaniei mai întâi pe Wilhelm de Holland şi, apoi, la moartea acestuia, în ianuarie 1256, pe Richard de Cornwall. Pe de altă parte, repunea în discuţie, la 9 aprilie 1255, contractul încheiat cândva, şi uitat o vreme, de Inocenţiu al IV-lea cu regele Angliei, Hernie al III-lea, prin care prinţul Edmond era investit ca rege al Siciliei. De fapt, acest contract, prin plata unui avans din tributul datorat, bani pe care Hemic al III-lea îi luase din zeciuiala cuvenită Bisericii engleze, îi oferea papei fondurile necesare pentru a putea continua împotriva lui Manfred un război nesfârşit, soldat cu un nou eşec dezastruos al armatei pontificale.

În Anglia, această înfrângere a dat naştere unei opoziţii deschise faţă de acordul cu papa: regele, aflat în faţa unei revolte declanşate chiar în mediile ecleziastice, a trebuit să renunţe la ideea cuceririi militare a regatului Siciliei. Contractul a fost abandonat şi Manfred a fost în felul acesta liber să-şi facă planuri mai ample, fără a se mai teme de piedici din partea papei.

Alexandru al IV-lea a asistat, într-adevăr, fără a putea interveni, la prăbuşirea a tot ce obţinuse până atunci papalitatea, în urma politicii duse împotriva dinastiei de Suabia; teritorii întinse ale Statului Bisericii erau pierdute şi Roma însăşi nu se mai afla sub stăpânirea pontificali Acolo guverna senatorul Brancaleone din familia Andalò, originar din Bologna, sprijinit de burghezie, într-un spirit republican renăscut; abia în noiembrie 1255 nobilimea romană a reuşit să schimbe sistemul de conducere printr-un singur senator, realegând în locul acestuia doi senatori. A tund, pentru scurt timp, papa putuse să se reîntoarcă la Roma. Apoi, între cele două tabere au apărut

noi ciocniri sângeroase, în cursul cărora a fost ucis şi senatorul ales de nobili, aşa încât Brancaleone îşi impusese din nou, prin forţă, puterea favorabilă intereselor populaţiei. Papa fugise din nou din Roma, îndreptându-se mai întâi spre Anagni şi, apoi, la Viterbo, în timp ce Brancaleone se răzbuna nebuneşte pe nobili, dărâmând splendidele turnuri înălţate de aceştia, circa 140, care contribuiau şi ele la frumuseţea oraşului.

Alexandru al IV-lea (*după Platina*)

În acest timp, Manfred concentrase în mâinile sale puterea în Sicilia şi în Italia meridională şi nu avea nici cea mai mică intenţie de a deveni regent al fiului lui Conrad, Conradin, care trăia departe, în Germania, şi căruia, după cât se pare, papa renunţase să-i mai fie tutore. Manfred a răspândit chiar zvonul că băiatul murise şi, la 10 august 1258, a fost ales ca rege de către parlamentul din Palermo, fiind apoi încoronat şi uns de diferiţi arhiepiscopi.

Alexandru al IV-lea a declarat nulă încoronarea lui Mahfred, dat fiind că el era excomunicat, şi a trimis anatema asupra arhiepiscopilor, reacţia ghibelinilor a fost atât de puternică în întreaga Italie, încât papa nu a mai ştiut cum să iasă din încurcătură; Comunele guelfe erau lăsate în voia sorţii şi, în Toscana, au fost învinse în faimoasa bătălie de la Montaperti, din 1260. Teritorii imense ale Statului Bisericii treceau sub controlul lui Manfred, de la marca Anconei până la ducatul Spoleto şi Romagna; Italia de nord devenea, pe neaşteptate, ghibelină, şi chiar Milano, care era prin tradiţie adversar al dinastiei de Suabia, accepta acum stăpânirea lui Manfred.

La Roma, după moartea lui Brancaleone şi o scurtă preluare a funcţiei de către unchiul său, nobilii reuşiseră să numească doi senatori care să-i reprezinte, dar nu s-au arătat dispuşi să accepte întoarcerea papei. În alegerile din 1261, s-a dat o luptă deschisă între guelfi şi ghibelini: cei dintâi, susţinuţi de colegiul cardinalilor, au reuşit să obţină numirea ca senator pe viaţă a lui Richard de Cornwall, ales deja rege al Germaniei, dar ghibelinii l-au propus pe Manfred. Papa şi-a dovedit şi în această privinţă incapacitatea de a

reacţiona, hotărând să-şi părăsească tronul şi retrăgându-se din nou la Viterbo; acolo îşi va încheia nesemnificativul său pontificat, reabilitat, pe plan strict religios, doar de recunoaşterea, printr-o bulă papală, a existenţei reale a stigmatelor Sf. Francisc98, ameninţând, în plus, cu excomunicarea pe acela care ar fi negat aceasta, şi de canonizarea Sf. Clara.

A murit la Viterbo, la 25 mai 1261, fiind înmormântat în biserica S. Lorenzo.

182. Urban al IV-lea (1261-1264)

Cardinalilor reuniţi la Viterbo la moartea luialexandru al IV-lea le-au trebuit trei luni pentru a alege un succesor, deoarece nu reuşiseră să întrunească majoritatea în favoarea vreunuia dintre cei nominalizaţi; au căzut de acord, în final, la 20 august 1261, asupra unui străin, francezul Jacques Pantaléon, patriarh al Ierusalimului, prezent chiar în acel timp la Curie pentru unele probleme legate de Locurile Sfinte.

Era de origine umilă; fiu al unui cizmar din Troyes, unde se născuse pe la 1200, îşi făcuse studiile la Paris şi fusese canonic la León şi arhidiacon la Liège. Inocenţiu al IV-lea îl numise episcop de Verdun şi, în calitate de legat pontifical în Germania, se remarcase printr-o intensă activitate religioasă şi diplomatică, astfel încât beneficiase de încrederea lui Alexandru al IV-lea; acesta îl trimisese, în 1255, în Ţara Sfântă, ca patriarh de Ierusalim. A fost consacrat papă la 4 septembrie la Viterbo* sub numele de Urban al IV-lea; nu va pune niciodată piciorul în Roma.

Alegerea unui financez era concretizarea unei noi orientări în relaţiile politice ale papalităţii, pregătită deja de Alexandru al IV-lea; problema cea mai urgentă care trebuia rezolvată era cea a Romei, unde, pentru funcţia de senator, guelfii îl propuseseră pe Richard de Cornwall, iar ghibelinii pe Manfred. S-a declanşat, evident, o luptă deschisă între cele două tabere, cu ciocniri armate, pe care papa reuşea să le controleze de la distanţă; apare din nou un fel de „loc vacant” la Senat şi o comisie mixtă îşi asumă guvernarea Comunei timp de mai mult de un an. Între timp, Manfred îi prezintă oficial papei propria candidatură pentru titlul de rege al Siciliei, cu propuneri atractive atât pe plan financiar, în privinţa tributului anual de vasalitate, cât şi

pe plan politic, prin recunoaşteri teritoriale şi un sprijin concret pentru o nouă cruciadă în Ţara Sfântă/ Acum însă la Curie interesul politic se îndepărtase destul de mult de Casa de Suabia, lăsând la o parte teama că propunerile lui Manfred, puteau să nu fie sincere; Urban al IV-lea intră din nou în contact cu fratele regelui Franţei, contele Carol de Anjou, pentru a-i oferi acestuia coroana siciliană. În asemenea condiţii, la Roma, guelfii renunţă să mai susţină candidatura lui Richard şi o sprijină pe aceea a contelui francez, reuşind să-l aleagă ca senator pe viaţă în vara lui 1263, fără totuşi că alegerea să-i fie comunicată oficial papei.

Urban al IV-lea se afla la Orvieto şi nu avea, în orice caz, nici o putere civilă la Roma, pentru că pierduse investitura Senatului înci din vremea lui Brancaleone; aici era totuşi un joc dublu al lui Carolcare, în timp ce ducea tratative cu romanii, acceptă din partea papei şi investitura în Sicilia. Papei nu i-a convenit aceasta, dar existând pericolul instalării lui Manfred, a acceptat până la urmă faptul împlinit şi a eliminat din documentele investiturii un articol care-i interzicea contelui de Anjou să îndeplinească la Roma funcţia de senator. A obţinut totuşi; ca această funcţie să poată fi păstrată doar timp de maximum cinci ani, cu anulare imediată îndată ce Carol ar fi dobândit tronul Siciliei; din acel moment, papa ar fi putut aspira din nou la o numire senatorială.’ Neîndeplinirea acestor obligaţii ar fi dus la excomunicare, interdicţie şi pierderea regatului; în plus, tributul de vasalitate se reducea la 2000 de uncii” de aur anual şi era luată în considerare posibilitatea unei iertări totale sau parţiale pentru cele 50 000 de lire sterline solicitate de Biserică atunci când Sicilia fusese cucerită. Contractul a fost semnat la 15 august 1264.

Carol de Anjou acceptă, aşadar, numirea ca senator, dar nu se prezintă imediat pentru a intra în funcţie; trimite la Roma, ca locţiitor al său, pe Jacques Gaucelin, cu un detaşament de cavaleri provensali şi acesta se instalează pe colina Capitoliului în mai 1264. După moartea, la puţin timp după aceea, a lui Gaucelin, locul acestuia este luat de Jacques Gantelme, cu sprijinul lui Giovanni Savelli. În zadar un grup de ghibelini lace o tentativă disperată de a pune stăpânire pe Comună; Manfred însuşi încearcă să organizeze un complot la Orvieto împotriva papei, dar trebuie să renunţe pentru că toate punctele nevralgice se aflau, în întreaga regiune Lazio, sub

controlul episcopilor şi al baronilor guelfi.

Urban se simţea tot în nesiguranţă; contractul trebuia să mai aibă şi aprobarea episcopiilor francezi pentru ca zeciuiala pe timp de trei ani, cuvenită bisericilor, să fie cedată pentru finanţarea acţiunii din Sicilia, în plus, situaţia din Germania părea tulbure: papa nu ştia pe care dintre cei doi pretendenţi la coroană să-l aleagă, pe Alfons de Castilia sau pe Richard de Cornwall, astfel încât a amânat orice decizie până în noiembrie 1265, limitându-se să-i recunoască pe amândoi ca „regi preferaţi ai romanilor", în ciuda faptului că Richard fusese încoronat deja ca rege al Germaniei la Aachen, în 1257.

Urban al IV-lea (*după Platina*)

Urban şi-a petrecut ultimele luni de pontificat aşteptând în zadar ca acordul cu Carol de Anjou să fie ratificat şi, mai ales, ca acesta să vină în persoană la Roma pentru a-şi exercita funcţia de senator, lucru care i-ar fi putut oferi, în sfârşit, posibilitatea de a se instala în Lateran; continuă, în acest scop, să-l roage pe conte să-şi grăbească sosirea. Între timp, se ocupă de lucruri strict religioase şi anume introducerea în slujirea liturghiei a sărbătorii *Corpus* Domini100, deja respectată la Liège pe baza unei viziuni a călugăriţei Iuliana din Liège, o discipolă a Sf. Augustin. Toma de Aquino a fost însărcinat cu crearea unei serii de imnuri care să însoţească slujba respectivă, dar *Corpus Domini* nu va face parte definitiv din ritualul ecleziastic catolic chiar atunci, din cauza morţii papei; o hotărâre definitivă în acest sens va fi luată la conciliul de la Vienne, din 1311, prin adoptarea bulei papale a lui Urban al IV-lea.

Aşa s-a făcut că acest papă a murit fără a-şi putea vedea iniţiativele aplicate în practică; la 9 septembrie 1264 părăsise Orvieto de teama unei acţiuni în forţă a ghibelinilor şi, în drum spre Perugia, s-a îmbolnăvit grav. La 2 octombrie 1264, murea la Perugia şi era îngropat, la fel ca şi Inocenţiu al III-lea, în domul din acest oraş.

183. Clement al IV-lea (1265-1268)

După moartea lui Urban al al IV-lea-lea, tronul pontifical a rămas din nou „vacant” timp de patru luni; atât de mult i-a trebuit colegiului cardinalilor, reunit la Perugia, pentru a găsi un succesor. Alegerea s-a oprit până la urmă din nou asupra unui francez, Guy Foulques, născut la St. Gilles, lângă Nâmes, în Provence: practic, un supus al lui Carol de Anjou. Acest detaliu era elocvent în privinţa scopurilor politice care duseseră la o asemenea alegere.

Înainte de a fi devenit călugăr certozin101, fusese căsătorit şi avea doi copii, fiind un avocat faimos, consilier secret al regelui Franţei, remarcându-se printr-o deosebită abilitate diplomatică; la moartea soţiei, a părăsit totul şi s-a retras la mănăstire. Calităţile sale politice şi administrative nu puteau fi trecute cu vederea de Biserică, astfel încât, numit la început episcop de Le Puy şi apoi arhiepiscop de Narbonne, a fost consacrat în rândul cardinalilor de către Urban al IV-lea, ca episcop la S. Sabina, primind din partea papei numeroase însărcinări diplomatice. Când a fost ales, la 5 februarie 1265, se afla în Franţa, abia întors dintr-o misiune îirănglia şi, dată fiind aversiunea italienilor faţă de înalţii prelaţi francezi, a putut ajunge doar travestit în călugăr la Perugia, unde a fost consacrat la 15 februarie, sub numele de Clement al IV-lea.

Lui îi revenea îndatorirea de a pune în practică acordul dintre Biserică şi Carol de Anjou; la puţine zile după încoronarea pontificală, el a dat instrucţiuni precise cardinalului Simon de Brion, care obţinuse între timp acceptul episcopilor francezi în privinţa cedării de către clerul din Franţa a zeciuielii, necesare pentru finanţarea expediţiei în Sicilia. Trebuia convins contele de Anjou să intervină cât mai curând la Roma: era un l’api cunoscut că această expediţie necesita, în întregul ei, un efort financiar considerabil şi Carol voia să conteze pe o bază economică solidă înainte de a veni în Italia. În acest fel, papa s-a văzut nevoit să solicite şi contribuţia episcopilor Angliei şi Scoţiei, deşi ei mai plătiseră anterior un avans consistent pentru investirea prinţului Edmond şi aceasta nu se realizase niciodată. La Roma, situaţia devenise între timp din ce în ce mai dificilă pentru tabăra guelfii, datorită ghibelinilor auloexilaţi care se reîntorceau prin surprindere, provocând

răzmeriţe, aşa încât nobilimea guelfă i-a cerut lui Clement al IV-lea să grăbească sosirea lui Carol. O prea mare întârziere ar fi putut pune în pericol controlul asupra situaţiei din oraş.

Clement al IV-lea (*după Platina*)

În cele din urmă, în aprilie 1265, Carol s-a decis să plece la drum, alegând calea apei, pentru a evita o confruntare pe uscat cu forţele ghibeline din Italia de nord; profită, în plus, de o furtună care duce spre larg flota lui Manfred. Contele francez ancorează la Ostia şi este primii cu entuziasm de guelfi, la 21 mai; după două zile, intră în Roma prin poarta S. Paolo şi preferă să se instaleze în Lateran decât pe Capitoliu. Este o opţiune lipsită de respect şi Clement, deşi aflat departe, la Perugia, nu o tolerează, transmiţându-i imediat printr-o scrisoare că era cazul să îndrepte această gafă, părăsind de îndată palatul pontifical Carol îşi dă seama că este totuşi doar un „credincios” în mâinile papei şi îşi schimbă reşedinţa în palatul de la Ss. Quatro Coronati de pe colina Celio, neconsiderând demn de el să se stabilească là* Capitoliti unde se afla instalat locţiitorul său.?

Odată rezolvate aceste probleme de găzduire, care aveau totuşi o anumită semnificaţie pentru menţinerea prestigiului cuvenit, la 21 iunie 1265 Carol primeşte la mănăstirea de la Aracoeli însemnele de senator’ şi, în ziua de 28 a aceleiaşi luni, investirea ca rege al Siciliei. Ceremonia a fost oficiată în bazilica Lateranului de patru cardinali mandataţi pentru aceasta de papă: proaspătul senator depune jurământul de vasalitate faţă! de Biserică şi primeşte steagul Sf. Petru ca simbol al investiturii. Va renunţa la puterea senatorială în favoarea papei îndată ce întreaga Italiemeridională va fi cucerită.

Era nevoie însă de o armată şi pentru a o aduna mai trebuiau bani; un alt proiect în care Clement al IV-lea se angaja predicând împotriva lui Manfred, excomunicat şi declarat eretic, ca într-un fel de cruciadă* dat fiind că suveranul din casa de Suabia beneficia de susţinerea sarazinilor. Banii

pentru cucerirea Siciliei, conform expresiei lui Gregorovius, „au fost, în cel mai propriu înţeles al cuvântului, strânşi di» pomeni şi din împrumuturi la cămătari”, aşa încât papa i-a scris lui Carol, care îl presa cerându-i alţi bani: „Cum poate un papă, altfel decât pe căi necurate, să facă rost pentru el şi pentru alţii de trupe şi de bani?” într-adevăr, pentru a obţine un împrumut de 30 000 de livre de aur de la neguţătorii din Roma, Clement recurge la o ipotecă pe bunurile pe care Biserica le poseda în Roma; poate de aici venea necesitatea unui organism de felul I.O.R.102, care ar fi evitat o asemenea umilinţă a Sfântului Scaun, incluzându-l totuşi în vârtejul unui sistem capitalist, de pe urma căruia demnitatea evanghelică nu ar fi ieşit mai puţin înjosită.

La sfârşitul lui decembrie 1265, o armată de 30 000 de oameni, – formată mai mult din aventurieri domici de jaf, dar înălţaţi de papă la rangul de cruciaţi, sosea la Roma, venind din Franţa: oraşele din Lombardia o ajutaseră să-şi continue drumul, în timp ce Florenţa* ghibelină, nu o putuse opri, pentru că trupele o ocoliseră, trecând prin mărcile Ancona şi Umbria. La 6 ianuarie 1266, Carol era încoronat în bazilica Sf. Petru ca rege al Siciliei, împreună cu soţia sa, Beatrice, de către cinci cardinali desemnaţi special în acest scop de papă. La 2d ianuarie, el pleca din Roma în fruntea armatei sale.

La 26 februarie soarta războiului se decisese deja: la Benevento, Manfred era învins şi-şi găsea moartea pe câmpul de luptă. Carol de Anjou pusese să fie îngropat sub o grămadă de pietre, lângă un pod de lângă Benevento. Dar arhiepiscopul de Potenza, Bartolomeo Pignatelli, dezgroapă cadavrul din ordinul papei şi îl duce departe, undeva pe mâlurile râului Liri, lăsându-l sub cerul liber, aşa cum Dante însuşi spune în *Purgatoriul* său, el fiind mort ca excomunicat. Poetul îşi imaginează că regele suab s-ar fi căit în ultimul moment, lăudând în versuri devenite faimoase îndurarea divină cu mult mai eficientă decât condamnarea de către papă (HI, 121-135):

Păcate-avui cumplite-n viaţa mea, dar largi sunt braţele etemei Mile, încât cuprind pe-oricâţi se-ntorc la ea.

De-ar fi citit în Domnu-aceste file Păstorul cosentin, cel de Clement trimis a mă vâna-ntr-acele zile, mi-ar sta la capul punţii-n Benevent şi-acum a mele oase neatinse având ca pază greul monument.

Ci-acum le spală ploi şi-un vânt le-mpinse afară din Regat pe lângă

Verde şi-aici mi le-a-ngropat cu facle stinse.

Ci-atât cu-a’ lor blesteme nu se pierde, încât să nu găseşti pe Domnul iară, cât timp speranţa dă vreun mugur verde

(trad. George Coşbuc).

Carol de Anjou intră ca un triumfător în Napoli, aclamat de popor şi de nobili; Clement al IV-lea primeşte vestea cu mare bucurie, dar îşi va da curând seama că regele Carol nu era o persoană docilă care să se supună voinţei sale. La început, şi-a menţinut funcţia de senator al Romei, renunţând la ea abia la sfârşitul lui mai, iar mai apoi nu a dat niciun ajutor papei care dorea să intre în Roma şi să se instaleze în Lateran.

Romanii au ales doi senatori şi i-au cerut înapoi lui Clement banii împrumutaţi pentru expediţia militară; Carol, pe de altă parte, sărac lipit pământului, se gândea doar cum să acumuleze cât se putea mai mult, apăsandu-i cu biruri pe noii săi supuşi şi prădând chiar şi teritoriile care aparţineau Bisericii. Surd la toate mustrările pontificale şi întrerupând orice contact cu papalitatea, se arăta mai lipsit de scrupule şi mai avid de putere chiar decât cei din casa de Suabia; Curia a început să se gândească la felul în care căzuse din lac în puţ. Trebuia totuşi să facă faţă chiar şi unui asemenea joc murdar, lupta împotriva celor din casa de Suabia nu părea să se fi încheiat, pentru că, din Germania, apare Conradin, devenit major chiar în acea vreme.

Se autointitula rege al Siciliei şi mulţi principi germani i se alăturaseră; se oferise să-i devină aliat, în primul rând, prinţul Henric de Castilia, fratele lui Alfons de Castilia, pretendent la tronul Germaniei. Duşman personal al vărului său, Carol de Anjou, Henric fusese ales ca singur senator la Roma, începând din iunie 1267, într-o renăscută republică democratică, aceasta însemnând, de fapt, o revenire la orientarea ghibelină a oraşului. Se plănuia, deci, o nouă expediţie a tânărului descendent al casei de Suabia pentru recucerirea regatului italian, asupra căruia el susţinea că avea drepturi; Clement organizase deja, în octombrie 1266, la Viterbo, un proces împotriva lui, emiţând o bulă papală prin care interzicea prinţilor germani să-l aleagă rege pe Conradin, ameninţându-i cu excomunicarea pe cei care l-ar fi susţinut în primăvara lui 1267, ghibelinii din Toscana îi cereau tânărului prinţ să intervină în Italia, iar papa îi trimitea o citaţie, ordonându-i să se prezinte în faţa lui pentru a fi judecat; excomunicarea părea să nu aibă niciun efect.

Pericolul începea să devină îngrijorător şi Carol s-a hotărât să întreprindă o acţiune militară în afara regatului său. Se îndreaptă către Toscana şi cucereşte Florenţa; papa, chiar dacă doar de nevoie, fi încredinţează stăpânirea Florenţei pentru o perioadă de şase ani cu titlul de» Aducător al păcii" şi, în acelaşi timp, îl consideră reintegrat în funcţia de senator al Romei, abandonată de el cu doi ani înainte; acum însă Carol nu mai poate spera să se reîntoarcă la Roma, unde vărul său Henric domneşte netulburat.

O serie de răscoale izbucnite în Sicilia şi Puglia îl susţineau ca rege pe Conradin; rampa de lansare pentru o eventuală expediţie militară împotriva regatului angevin ar fi fost, fără îndoială, Roma şi Carol îl sfătuieşte pe papă să provoace dezordini în oraş şi să-l răstoarne pe Henric, dar Clement nu reuşeşte să găsească sprijin pentru planurile sale. Conradin, aflat la Verona din octombrie 1267, în anul următor, la jumătatea lui ianuarie, pleca în marş forţat spre Roma; Carol părăsea Toscana şi hotăra să se întoarcă în sud şi să aştepte acolo confruntarea decisivă. Mai întâi însă se întâlnea la Viterbo cu papa care reînnoia excomunicarea tânărului suab, extinzând-o la toate căpeteniile ghibelme;

Roma era ameninţată cu interdicţia dacă, în termen de o lună, Henric nu-i ceda funcţia de senator lui Carol de Anjou. Toate aceste încercări disperate ale papei şi ale vasalului său erau însă sortite eşecului.

Ghibelinii se întăresc în Toscana abandonată de Carol şi, în aprilie, Conradin sosea la Pisa; după o lună îşi continua nestingherit drumul spre Roma, unde ajungea în iulie şi era primit cu bucurie de locuitorii oraşului. Împreună cu Henric, trec la mobilizarea trupelor; concentrarea lor este stabilită la Alba Fucezia, pe malurile râului Salto, în apropiere de lacul Fucino. Tot aici are loc confruntarea decisivă cu armata lui Carol de Anjou, la 23 august 1268, aproape de oraşul Tagliacozzo.

Învins, Conradin fuge către Roma împreună cu Frederic de Austria şi cu alţii care-i rămăseseră credincioşi, dar nu este primit aşa cum se aştepta; ghibelinii erau înspăimântaţi şi guelfii se aflau pe punctul de a prelua puterea. În aceste condiţiilprinţul suab şi-a continuat fuga spre mare, îmbarcându-se la Astura, lângă Nettuno; Giovanni Frangipane, senior al ţinutului, îl blochează în larg şi-l readuce pe uscat, închizându-l în castelul din Astura împreună cu suita sa. Îl predă apoi lui Carol de Anjou şi acesta, după un proces sumar în

care prizonierul este declarat vinovat de lezmajestate, pune să fie executat la Napoli în piaţa Mercato. Din suita sa, este graţiat doar Henric de Castilia, din respect faţă de Casa regală spaniolă, el rămânând totuşi în închisoare până în 1291. Pentru Conradin şi pentru curtenii săi, aflaţi sub efectul excomunicării, papa nu acordă dreptul la o înmormântare cu slujbă religioasă.

Clement al IV-lea murea la o lună după aceea, la Viterbo, la 29 noiembrie 1268, fără a fi rezolvat, de fapt, o dilemă pontificală cane dura de circa zece ani şi anume problema alegerii între cei doi pretendenţi la coroana Germaniei, Richard de Cornwall şi Alfons de Castilia şi fără să fi putut urca vreodată pe tronul de la Roma. Carol îşi reluase, de la 15 septembrie funcţia senatorială, numind la Capitoliu o serie de funcţionari loiali, dar nu fusese câtuşi de puţin preocupat de reinstalarea papei ca locţiitor al Sf. Petru; bazându-se pe cei zece ani de maridat senatorial, el Iacea de la Roma planuri în care nu era inclus şi suveranul pontif.

Clement al IV-lea, dacă atunci când era laic intrase în slujba regelui Franţei, ca papă ajunsese să-l susţină pe fratele fostului său suveran; asupra iluziei sale, poate sinceră dar, oricum, naivă, că interesele Bisericii ar fi putut fi slujite efectiv de Carol, pluteşte cel puţin bănuiala unui permanent sentiment patriotic, de neşters. Este un fapt real acela că politica filofranceză fusese dusă de el până la capăt; Statul Bisericii se afla într-o stare jalnică de părăsire şi falsul său supus domnea peste Roma. Se gândea, poate, să repete impoliteţea din urmă cu trei ani, reinstalându-se în Lateran, pentru a mai gusta încă o dată plăcerea unei insulte aduse pontifului roman.

Clement al IV-lea a fost înmormântat la Viterbo, în biserica S. Francesco.

184. Grigore al X-lea (1271-1276)

Moartea lui Clement al IV-lea a dus la o nouă perioadă de „tron vacant” care a durat aproape trei ani şi a fost cea mai lungă din istorie. Cei optsprezece cardinali, reuniţi în palatul papilor din Viterbo, nu reuşeau să ajungă la un acord; influenţa partizanilor lui Carol de Anjou era contracarată de grupul majoritar, dar nu în proporţie de două treimi, aşa cum era prevăzut, care voia să restaureze imperiul, tronul acestuia fiind încă liber, pentru a

modera pretenţiile angevine nu prea favorabile papalităţii, obligată încă să găsească mereu alte soluţii alternative în locul tronului care-i aparţinea la Roma.

Şedinţele colegiului aveau loc pe fondul unor permanente răscoale care izbucneau în oraş; într-o zi din ianuarie 1270, un grup, condus de călugărul franciscan Bonaventura de Bagnoregio, hotărăşte să-i sechestreze pe cardinali în palatul episcopal. Sunt zidite toate ieşirile; rudele prinţului Savelli au iniţiativa crcării unui serviciu de pază, măsură care va deveni ulterior tradiţională printr-o funcţie specială, aceea de „înalt ofiţer al Curţii papale”; va deveni, de fapt, decorativă în esenţa ei şi va fi moştenită în continuare de familia Chigi.

Cardinalii nu dau semne că ar fi dispuşi să nu se mai certe; văzând aceasta, locuitorii din Viterbo dau jos, la sfârşitul lunii mai, acoperişul palatului. După cum ne spune, foarte frumos, Giancarlo Zizola, „este o măsură genială, simbol perfect al revoltelor populare din toate timpurile, îndreptat împotriva tuturor palatelor şi celor care pretind a avea monopolul adevărului, controlul asupra istoriei, posibilitatea înăbuşirii conştiinţelor, devenind adevăraţi posesori ai lui Dumnezeu. Palatul nu mai are acoperiş. Plouă înăuntru. La amiază intră şi soarele. Se aud strigătele ameninţătoare ale populaţiei. Aerul proaspăt, vântul destramă uneltirile cardinalilor şi fac inutilă diplomaţia. Nu mai există noţiunea de extrateritorialitate sau cea de «vârf» al puterii ecleziastice. Din exterior nu se aduc decât pâine şi apă. Doi cardinali se îmbolnăvesc, alţii îi mandatează pentru alegere pe şase dintre ei”, dar nu numai situaţia din jur este motivul pentru care colegiul cardinalilor ajunge până la urmă la un compromis.

Nu rezolvă situaţia decât veştile sosite din toată peninsula: Carol de Anjou face pe stăpânul Romei, bate monedă, dă legi în folosul personal şi în dauna intereselor Bisericii, dar cel mai important este faptul că sistemul tiranic impus de el în toată Italia centrală a dus la o reacţie ghibelină în Lombardia. La Genova guvernul guelf a căzut şi Guglielmo di Monferrato, prieten până atunci al lui Carol, se află în fruntea unei grupări ghibeline care susţine drepturile lui Frederic de Turingia împotriva lui Alfons de Castilia.

Grigore aIX-lea (*după Platina*)

La 1 septembrie 1271, cei şase cardinali împuterniciţi de ceilalţi, care aveau dreptul să aleagă chiar şi o persoană din afara Sfântului Colegiu, iau, în sfârşit, o hotărâre: aleg, în pofida lui Carol, un italian, Tebaldo Visconti, născut la Piacenza pe la 1210, un simplu arhidiacon la Liège, priceput în activităţile temporale ale Bisericii. Totuşi noul ales se află la Acra, în Siria, ca urmare a cruciadei engleze a lui Eduard; vor trece încă patru luni până se va întoarce, anunţat fiind de alegerea sa. La 1 ianuarie 1272, debarcă la Brindisi şi, după ce este adus la Viterbo, intră la 13 mai în Roma, însoţit de regele Carol care, desigur, nu se putea împotrivi alegerii; după douăzeci de ani, un papă se întoarce la tronul său. Tebaldo este consacrat în bazilica Sf. Petru, la 27 martie 1272, sub numele de Grigore al X-lea.

Când noul pontif urca pe tron, ţelurile urmărite de predecesorii săi păreau atinse: Sicilia redevenise o feudă papală sub o nouă dinastie, simbol atât al puterii civile cât şi al celei religioase, asupra căreia papalitatea voia să-şi exercite drepturile universale. Cu toate acestea, Grigore al X-lea îşi dă seama că, în realitate, era complet singur. Carol nu se arătase a fi un vasal conform cu aşteptările Bisericii, ci, mai curând, un protector periculos şi, deseori, sâcâitor. În proiectele papei îşi face loc ideea refacerii imperiului fără de care Biserica nu mai avea un *alter ego* care să susţină reorganizarea statului său şi asupra căruia ea şi-ar fi putut exercita propria putere.

Grigore porneşte energic la realizarea acestui plan de a reface din ruine Sfântul Imperiu roman şi reuşeşte: după moartea lui Richard de Cornwall, la puţine zile de la consacrarea papei, Alfons de Castilia spera să obţină coroana imperială, dar Grigore îi comunică limpede că pretenţiile sale erau neîntemeiate şi, ca atare, le respinge. În acelaşi timp, 1 ordonă colegiului elector german ca, într-un anumit interval de timp, să treacă la alegerea unui nou suveran, ameninţându-l că, în caz de nesupunere, va oferi imperiul francezilor. La 23 septembrie 1273, adunarea principilor germani îl alegea la

Frankfurt pe contele Rudolf de Habsburg: la 24 octombrie el este încoronat la Aachen de către arhiepiscopul de Köln.

Noul rege se grăbeşte să-l trimită la Curia papală pe cancelarul Otto de Speyer, cu asigurări în privinţa credinţei sale faţă de Biserică şi cu declaraţia că se va strădui să menţină pacea lumii; totuşi Grigore nu ia nicio hotărâre definitivă în problema încoronării imperiale până la conciliul ecumenic de la Lyon, anunţat pentru luna mai a anului 1274.

Încă din primăvara lui 1273, Grigore pornise la drum către Lyon însoţit de regele Carol; în iunie, intra în Florenţa şi găsea oraşul pradă necontenitelor răscoale, cu ciocniri violente între guelfi şi ghibelini. După încercări zadarnice de a-i împăca, părăsise foarte supărat oraşul, proclamând asupra lui interdicţia, extinzând-o apoi asupra întregii Toscane, unde locţiitor pontifical era chiar Carol.

Al paisprezecelea conciliu ecumenic se deschide la Lyon la 7 mai 1274 şi durează până la 17 iulie: este cel de-al doilea organizat în acest oraş şi s-a dovedit a fi de o importanţă deosebită. Dacă subiectul principal al dezbaterilor este reunificarea Bisericii din Apus cu cea din Răsărit, punând capăt schismei pentru o scurtă perioadă de timp, în alte 31 de canoane se află numeroase decrete fundamentale, precum acela care hotărăşte că episcopul este singurul îndreptăţit să oficieze ungerea unui suveran, precum şi un altul care condamnă opinia că Cristos le-ar fi interzis ierarhilor bisericeşti să fie proprietari de bunuri, apărând astfel Biserica de acuzaţiile ce i se aduceau, aş zice pe bună dreptate, în numele unei sacrosancte sărăcii evanghelice.

Deoarece era prezent la conciliu şi cancelarul lui Rudolf de Habsburg, într-un consistoriu din 6 iunie Otto de Speyer jură în numele suveranului sau că posesiunile Bisericii de la Roma vor rămâne neatinse, renunţându-se la toate revendicările asupra Siciliei, aceste promisiuni fiind reînnoite după încoronarea imperială. De asemenea, conciliul din 16 iulie promulgă decretul *Ubipericulum* asupra alegerilor pontificale, dorit în mod special de Grigore al X-lea: el proclamă obligativitatea conclavului pentru Sfântul Colegiu al cardinalilor. Se stabileşte astfel că înalţii prelaţi întruniţi în şedinţa pentru alegere îi vor aştepta pe cei absenţi în oraşul în care a murit papa doar cel mult zece zile, după care vor fi separaţi de restul lumii; senatorul, adică puterea locală, trebuia să supravegheze desfăşurarea conclavului. Erau

prevăzute, în plus, şi norme restrictive asupra meselor servite cardinalilor dacă timp de trei zile ei nu reuşeau să ajungă la un rezultat, mesele se reduceau treptat, iar din a opta zi nu li se mai dădea decât pâine şi apă; înalţii prelaţi nu primeau niciun fel de salariu pe toată durata conclavului. În zadar au protestat cardinalii, în special împotriva acestei ultime prevederi; clerul inferior aprobă lotul în unanimitate. Decretul, cu excepţia unor abrogări temporare şi a unor modificări ulterioare, în special referitoare la mese şi la lipsa salariului, a rămas pentru totdeauna valabil, chiar dacă n-a reuşit niciodată să-şi atingă scopul fundamental propus, acela de a face ca alegerea noului papă să fie mai rapidă.

Grigore pleacă imediat după conciliu spre Italia şi, în această călătorie, se opreşte în octombrie la Lausanne pentru a se întâlni cu Rudolf care îi confirmă promisiunile făcute de cancelarul său şi consimte la căsătoria fiicei sale Clementina cu Carol Martel, nepotul lui Carol de Anjou. Pacea între papalitate şi imperiu fusese obţinută şi se stabilise şi data încoronării imperiale la Roma, pentru 2 februarie 1276. Dar papa nu va maifi în viaţă la acea dată.

În decembrie ajungea la Florenţa; înainte de a intra în oraş, a ridicat interdicţia şi a oficiat acolo câteva slujbe, dar văzând că oraşul încă nu era capabil să ajungă la o stare de normalitate, l-a părăsit, pronunţând din nou interdicţia asupra lui. Sosind la Arezzo, Grigore s-a îmbolnăvit şi a murit la 10 ianuarie 1276; a fost înmormântat în catedrala oraşului.

Expresia folosită de Gregorovius, când îl caracterizează, pare puţin cam retorică: „străluceşte ca un Titus al epocii sale”. Este totuşi indiscutabil că, deşi pontificatul său a fost scurt, a fost bogat în iniţiative, atât pe tărâm politic, cât şi pe cel religios, şi Grigore a reuşit să iasă în relief ca o personalitate sigură şi prestigioasă. El a rămas credincios ţelurilor pe care şi le-a propus, scoţând la iveală greşelile predecesorilor săi, reparându-le atunci când a fost posibil, dând, în orice caz, o orientare precisă şi utilă acelora dintre succesori care vor avea dorinţa de a acţiona eficient şi la nivelul cel mai înalt al puterii. Beatificat de Biserică, prăznuirea i-a fost confirmată în 1713.

185. Inocenţiu al V-lea (1276)

Aşa cum se stabilise prin decretul *Ubi periculum*, Sfântul Colegiu al cardinalilor s-a reunit în conclav la Assisi, în a unsprezecea zi după moartea lui Grigore al X-lea, la 21 ianuarie 1276, şi în aceeaşi zi l-a ales pe Pierre de Tarantaise, Savoia: a fost primul dominican care a devenit papă.

Inocenţiu al V-lea (*după Platina*)

Născut pe la 1225 într-o familie nobilă, intrase de foarte tânăr în Ordinul dominicanilor, îndeplinind diverse funcţii şi succedându-i Sf. Toma, ca rector al Universităţii din Paris, unde a deţinut şi catedra de teologie. Consacrat de Grigore al X-lea ca arhiepiscop de Lyon* devenit mai apoi cardinal-episcop de Ostia, ca papă nu a continuat politica acestuia: încoronat la Roma, la 22 februarie, sub numele de Inocenţiu al V-lea, i-a confirmat imediat lui Carol de Anjou demnitatea de senator şi pe cea de locţiitor imperial pentru Toscana.

Rudolf de Habsburg a fost nemulţumit de aceasta; i-a scris papei cerându-i coroana imperială, dar şi-a trimis în acelaşi timp ambasadori la Roma, pentru a-i cere regelui Carol să depună jurământ de vasalitate: Toscana era o provincie care aparţinuse imperiului începând de la dinastia lui Otto, promisă dintotdeauna Bisericii de la Roma, dar niciodată cedată efectiv. Rudolf dorea să-şi revendice drepturile asupra acestei regiuni nu pentru a o stăpâni, ci pentru a avea la dispoziţie un teritoriu de unde putea submina dominaţia lui Carol de Anjou, favorit declarat al papei.

O dovadă în acest sens a fost faptul că a ridicat interdicţia dictată de Grigore al X-lea şi i-a excomunicat pe ghibelinii din Verona şi Pavia, situându-se pe o poziţie antiimperială clară. Inocenţiu nu avea clarviziunea şi nici autoritatea şi independenţa predecesorului său; influenţa puternică exercitată asupra lui de Carol de Anjou, care urmărea să-i determine papei o atitudine inflexibilă faţă de Constantinopol, folositoare planurilor lui de atacare a imperiului din Orient, punea în pericol apropierea de Biserica orientală, dorită prin conciliul de la Lyon. Aşa încât, vor fi inutile demersurile delegaţiei trimise

la împăratul Mihail al VID-lea, pentru concretizarea păcii la care se ajunsese, dacă aceasta ar fi ajuns vreodată la Bizanţ; ambasadorii erau pe punctul de a se îmbarca la Ancona când le-a sosit vestea morţii lui Inocenţiu, la 22 iunie 1276, şi s-au întors la Roma.

Inocenţiu al V-lea a fost înmormântat în Lateran; beatificat de Biserică, prăznuirea i-a fost confirmată în 1898.

186. Adrian al V-lea (1276)

La moartea lui Inocenţiu al V-lea, Carol de Anjou se afla la Roma şi, conform decretului *Ubi periculum*, îi revenea, ca senator, misiunea supravegherii conclavului; l-a putut, astfel, manevra după cum dorea. A cerut respectarea exactă a dispoziţiilor lui Grigore al X-lea şi, deoarece conclavul a durat mai mult cele opt zile prescrise, au fost puse în aplicare şi prevederile privind alimentaţia, oferindu-se cardinalilor doar pâine şi apă; această restricţie nu a fost însă aplicată decât cardinalilor italieni, în timp ce francezii continuau să primească hrana obişnuiţi Tratamentul, evident discriminatoriu, i-a exasperat pe cardinalii italieni şi şeful lor, Giovanni Gaetano Orsini, viitorul papă Nicolae al III-lea, a ţinut minte pentru totdeauna acest conclav; va şti să se răzbune pentru cele întâmplate.

La 11 iulie 1276, a fost ales papă genovezul Oltobono Fieschi, conte de Lavagna; pentru că era italian, răspundea aşteptărilor lui Carol de Anjou, fiind un susţinător al politicii antiimperiale, aşa cum îl învăţase unchiul său, Inocenţiu al IV-lea, al cărui ambasador în Anglia fusese. Alegerea sa a fost însă o batjocură, pentru că Fieschi era foarte în vârstă şi bolnav, iar regele nu va putea conta prea mult pe el, deoarece după 38 de zile murea.

Dante îl aşază printre avari în *Purgatoriul* său, cu indicarea precisă a ascendenţei sale, acuzându-l de lăcomie pentru bunurile pământeşti, păcat pentru care se pare că s-ar fi căit în timpul pontificatului (XIX, 100-108):

Frumoasă între Chiaveri scoboară Şi Sestri-o gârlă, iar familia mea îşi are titlul dup-acest-apşoară.

Adrian al V-lea (*după Platina*)

Cercai şi eu – curată cui o vrea – ce grea-i mantaua, vreme cam de-o lună, că-i fulg oricare-alt greu pe lângă ca.

Târziu, vai, prinsei mintea cea mai bună, căci numai după ce păstor eu fui, văzui că viaţa-nireagă-i o minciună!

(trad. George Coşbuc)

Nu reiese din sursele de informare dacă el a fost vreodată avar sau lacom de putere şi cu atât mai puţin dacă el s-a schimbat în puţinele zile ale pontificatului său; Dante l-a confundat cu Adrian al IV-lea, aşa cum s-a arătat deja în biografia pontifùlui englez.

Fusese consacrat cardinal diacon de unchiul său Inocenţiu al IV-lea, aşa că a urcat probabil în ierarhia ecleziastică, devenind episcop înainte de a fi încoronat ca papă. În schimb, luându-şi numele de Adrian al V-lea, a fost preocupat doar, în aceeaşi zi în care a fost ales, de convocarea cardinalilor într-un consistoriu în Lateran pentru abrogarea decretului lui Grigore privitor la conclav, atât de sever aplicat de Carol de Anjou, considerând că prevedea „prea insuportabile şi, în plus, obscure deliberări’1. După aceasta, a plecat în mare grabă la Viterbo pentru a fugi de arşiţa din Roma. La Viterbo a şi murit, fără să fi fost încoronat, la 18 august 1276; a fost înmormântat în biserica S. Francesco din oraş.

187. Ioanal XXI-lea (1276-1277)

Trecuseră zece zile de la moartea lui Adrian al V-lea şi cardinalii aflaţi la Viterbo nu se organizaseră pentru a trece la alegerea unui nou papă, aşa că *podestà103* al oraşului s-a gândit să-i închidă în conclav, aplicând decretul *Ubi periculum*. Cardinalii au protestat însă şi au spus că decretul fusese abrogat; Carol de Anjou, aflat în împrejurimile oraşului Viterbo, pentru a-i aţâţa pe

orăşenii nemulţumiţi să ceară izolarea cardinalilor, a răspândit zvonul că Adrian al V-lea şi-ar fi anulat pe patul morţii decizia de abrogare a decretului cu pricina. Cardinalii au dat imediat o declaraţie oficială care, evident, a dus la o nouă serie de confruntări; abia atunci când ordinea a fost restabilită, Sfântul Colegiu s-a putut reuni, la 15 septembrie 1276, pentru alegerea succesorului lui Adrian al V-lea şi, în aceeaşi zi, a fost ales portughezul Pedro Jullão, cardinal şi episcop de Tuscolo.

Cunoscut ca Petrus Hispanus, ar fi trebuit să se numească, de fapt, Petrus Lusitanus, deoarece se născuse la Lisabona pe la 1220; era un umanist ilustru, scrisese la Paris un tratat de logică, lucrarea aflându-se timp de două secole la baza studierii acestei discipline. Pasionat şi de medicină şi de ştiinţele naturale, la fel ca multe alte personalităţi din acea vreme, interesate în aceste domenii, este de regulă etichetat ca „mag” de către cronicarii contemporani care, „considerându-l când erudit, când ignorant”, după cum notează Gregorovius, „îl numesc savant nebun urcat pe tronul sfânt, om nedemn şi fără scrupule, iubitor al ştiinţei în dispreţul călugăriei”. O dată cu el, revine în actualitate figura legendară a unui „papă mag” aducându-ne în memorie personalitatea lui Silvestru al II-lea; este evident că ignoranţa populară nu se dă bătută şi ştiinţa încă mai este, chiar şi la distanţă de aproape trei secole, terenul propice unei fantezii fertile, creatoare de vrăjitorie şi activităţi diavoleşti.

Petrus Hispanus, consacrat papă la 20 septembrie 1276, sub numele de Ioanal XXI-lea, sărind peste un al XX-lea care nu a urcat niciodată pe tronul lui Petru, era, aşadar, un om străin de lumea politico-ecleziastică; prins cu totul de activitatea ştiinţifico-literară, nu avea niciun fel de experienţă în afacerile Curiei. S-a bazat în această privinţă pe cardinalul Giovanni Gaetano Orsini care, practic, punea bazele propriului pontificat de mai târziu.

Ioanal XXI-lea (*după Platina*)

A început prin a-l face să reînnoiască abrogarea decretului *Ubi*

periculum, precizând că acesta va trebui înlocuit cu unul mai eficient; decizia a fost aspru criticată de multe episcopii şi s-a pus chiar întrebarea dacă putea sau nu să aparţină Curiei dreptul de a abroga un decret emis printr-un conciliu. Totodată, Ioanal XXI-lea numea o comisie de anchetă a evenimentelor petrecute la Viterbo înainte de alegerea sa, cu scopul de a descoperi vinovaţii.

Carol de Anjou a avut grijă să reînnoiască jurământul de vasalitate faţă de papă, dar de la Ioanal XXI-lea nu a venit o declaraţie explicită de confirmare în funcţiile de senator la Roma şi de locţiitor pontifical în Toscana, aşa cum făcuseră papii precedenţi, chiar dacă nu a fost nici V reun decret de revocare din funcţie. În orice caz, era un semn că, la vâri; politica pontificală tindea să se schimbe.

Pe de altă parte, Rudolf n-a avut timpul necesar pentru a începe traiati ce cu papa înainte de moartea acestuia; acelaşi lucru s-a întâmplat şi cu noua solie trimisă la Constantinopol. Patriarhul de aici ajurat într-un conciliu, în prezenţa legaţilor pontificali, că recunoaşte primatul Romei şi al religiei catolice, ajungându-se chiar la un acord precis între cele două Biserici în domeniul strict religios; Mihail al VIII-lea nu a mai primit un răspuns la cererile sale către papă de a-i fi oferite unele garanţii împotriva tendinţelor expansioniste ale lui Carol de Anjou asupra Imperiului de Răsărit. Când legaţii pontificali ajungeau la Roma, Ioanal XXI-lea murise deja la Viterbo, la 20 mai 1277; a lost înmormântat în catedrala oraşului.

188. Nicolae al III-lea (1277-1280)

După moartea lui Ioanal XXI-lea, tronul papal a fost „vacant” timp de şase luni; atât le-a fost necesar celor şapte cardinali care alcătuiau colegiul electoral. Un număr mic, pentru că nu se mai făcuseră numiri de pe vremea lui Grigore al X-lea şi, în plus, un al optulea cardinal, Simon de Brion, rămăsese la postul său în Franţa. La 25 noiembrie 1276 a fost ales tocmai acela pe care nu şi l-ar fi dorit niciodată Carol de Anjou, romanul Giovanni Gaetano Orsini.

Născut pe la 1210, era fiul senatorului Matteo Rosso, faimos pe vremea lui Frederic al II-lea; preot paroh la Sf. Petru, fusese consacrat cardinal de Inocenţiu al IV-lea şi titular la biserica S. Niccolò în Carcere, desemnat ca

protector al Ordinului minoriţilor şi inchizitor general. Fusese în serviciul a nu mai puţin de opt papi, participase la şapte conclavuri şi, de pe urma celui de tip „închisoare” din 1276, la care fusese ales Adrian al V-lea, avea unele poliţe de plătit lui Carol de Anjou. A fost consacrat la Roma la 26 decembrie 1277, sub numele de Nicolae al III-lea; o dată cu el „urca pe tronul lui Petru un papă a cărui vocaţie de dominator a fost, pe bună dreptate”, după cum observă Seppelt, „comparată cu aceea a lui Inocenţiu al III-lea. Era şi el pătruns şi profund conştient de demnitatea care trebuia să caracterizeze înalta funcţie de reprezentant al lui Cristos şi de urmaş al celui dintâi dintre apostoli”. Este adevărat, pe de altă parte, şi că, fiind membru al unei ilustre familii romane, avea „conştiinţa originii sale princiare” în domeniul puterii, după cum observă Gregorovius, şi, ca papă, a ajuns „să practice un nepotism care a depăşit orice limită. El a fost un adevărat «mare» roman, energic şi regesc, nedomolit în adunarea de averi, înclinat în totalitate spre mondenităţi”; este limpede, aşadar, că simbolul de locţiitor al lui Cristos a fost, în fond, umbrit de interese materiale. Dorind în primul rând să asigure libertatea şi independenţa Bisericii de la Roma, Nicolae al III-lea a folosit suveranitatea pontificală în scopul obţinerii unui avantaj personal, fiind primul dintre papi care a făcul aceasta într-o manieră atât de evidentă, constituind, astfel, un „model” pentru nenumăraţi succesori ai săi.

Primul obiectiv pe care şi l-a propus Nicolae al III-lea a fost acela de a contracara puterea lui Carol de Anjou; pentru aceasta, a stabilit de îndată raporturi cordiale cu Rudolf de Habsburg, invitându-l să confirme înţelegerile stabilite de Grigore al X-lea la Lausanne în 1275, pretinzând însă ca într-un document special să fie precizată extinderea Statului Bisericii, oraş cu oraş, pe baza vechilor acte de donaţie.

La 4 mai 1278, un delegat al lui Rudolf, călugărul minorit Conrad, semna la Roma documentul respectiv, în a cărui întocmire se pornise de la privilegiul acordat de Ludovic cel Pios şi se ajunsese până la diplomele lui Otto I şi Henric al II-lea. Rudolf a acceptat totul fără nicio obiecţie, având doar o ezitare în privinţa regiunii Romagna; Nicolae al III-lea i-a comunicat că şi aceea era o condiţie indispensabilă pentru acordarea, în contrapartidă, a drepturilor imperiale asupra Toscanei, unde până atunci fusese locţiitor Carol de Anjou, dar acesta din urmă prin numire pontificală. În acest fel, anulând în

luna mai documentele prin care, în urmă cu doi ani, regiunii Romagna îi fusese impus jurământul de fidelitate, la 30 iunie Nicolae al III-lea intra în posesia acelui teritoriu, instalându-şi imediat reprezentanţii, aleşi dintre membrii propriei familii, şi oraşul, aflat în mâinile acestora, a trebuit să se supună Bisericii.

Legat pontifical a fost numit nepotul său Latino Malabranca, cardinal-episcop de Ostia, şi, cu titlul de conte de Romagna, un alt nepot, Bertoldo Orsini; de asemenea, pentru apărarea militară a angajat trupe din regiunea Napoli, pe care Carol era obligat să le trimită, ca vasal al Bisericii. Romagna a trecut astfel în mod legal în mâinile pontifului.

Tratatul cu Rudolf a dus la slăbirea puterii lui Carol de Anjou; mai întâi i-a fost luată funcţia de locţiitor în Toscana, reclamată, pe bună dreptate, de regele Germaniei şi mai apoi papa l-a obligat să renunţe la cea de senator. De fapt, legal, mandatul său în această funcţie trebuia să se încheie la 16 septembrie 1278, la împlinirea celor zece ani prevăzuţi; Carol a venit la Roma la jumătatea lui iunie pentru a declara că renunţă la funcţie, încercând în acest fel să evite un conflict făţiş cu papa, datorită căruia s-ar fi putut declanşa mai târziu o rivalitate cu Rudolf.

La 11 iulie 1278, Nicolae a dat decretul *Fundamenta militantis ecelesiae*, prin care numirea de senatori ai Romei era reglementată de papă, iar dreptul electoral al locuitorilor oraşului rămânea neatins. Puterea în oraş era exercitată de papă, ajutat de cardinali, şi se insista asupra faptului că alegerea noilor papi, ca şi numirea cardinalilor, trebuia să aibă loc în deplină libertate, fără niciun amestec din partea laicilor. De asemenea, era interzisă pe viitor alegerea oricărui împărat, principe, marchiz, duce sau baron în funcţiile de senator, *căpitano del popol0104* sau *patrician*, nici pe viaţă şi nici pe termen determinat. Asemenea funcţii nu puteau fi ocupate decât de locuitori ai Romei şi pe durata maximă de un an.

Nicolae al III-lea (*după Platina*)

Decretul lui Nicolae al III-lea n-a făcut decât să sporească ambiţiile lamiliilor nobile romane; cei din neamurile Orsini, Colonna şi Savelli au dobândit forţe noi şi, începând de atunci, s-au luptat între ele penâni puterea din Senat şi din întregul oraş. Papa însuşi, făcând parte din puternica familie Orsini, a fost ales ca senator de către locuitorii oraşulur dar el a cedat această funcţie, cu acceptul alegătorilor, fratelui său, Matteo Rosso, căruia i-au urmat, în octombrie 1279, Giovanni Colonna şi Pandolfo Savelli.

Carol de Anjou şi-a găsit o oarecare consolare pentru pierderea funcţiilor sale în pacea pe care, ca intermediar din partea papei, a încheiat-o în 1280 cu Rudolf de Habsburg, într-o recunoaştere reciprocă a suveranităţii lor regeşti. În felul acesta, Nicolae al III-lea reuşise să obţină în mod abil pacea cu imperiul, recunoaşterea suveranităţii Bisericii şi supunerea Capitoliului, ca şi limitarea puterii lui Carol de Anjou. În ce priveşte relaţia cu Răsăritul, papa nu a acceptat rugămintea lui Mihail al VIII-lea de a-l determina pe Carol de Anjou să rupă alianţa cu principii Epirului şi al Tessaliei, dar l-a oprit pe acesta să înceapă atacul plănuit împotriva Imperiului bizantin; de fapt, a evitat să facă jocul vreuneia dintre cele două părţi, încercând astfel sănd compromită ideea unirii Bisericilor.

Nicolae al III-lea a dus la bun sfârşit un pontificat scurt, dar memorabil, reuşind să întemeieze, după expresia lui Gregorovius, „un Sion pentru rudele sale de sânge”. Fapt este că, „fiind un adevărat roman, S plăceau mărirea şi luxul şi n-a stat mult pe gânduri înainte de a şi le oferi, chiar dacă uneori pe cheltuiala Bisericii şi a întregii creştinătăţi”, meritându-şi locul printre simoniaci! din *Infernul* dantesc, unde poetul îl face să spună (XIX, 70-72):

şi-am fost al Ursei pui, o mână lungă şi-aşa de-avid să-mi văd ursoii graşi că banii strânşi m-au strâns aici în pungă.

(trad. George Coşbuc)

De pe urma acestui gust exagerat al său pentru lux, a profitat de fapt Roma, ca oraş de care Nicolae s-a simţit puternic legat. Cheltuind sume enorme de bani, a renovat bazilica Sf. Petru şi a instalat în ea portretele tuturor papilor de până în vremea sa; s-a îngrijit şi de extinderea palatului Vaticanului, începând construirea faimoaselor grădini. Practic, el a fost adevăratul creator al reşedinţei papale de la Vatican.

A reconstruit şi bazilica din Lateran, cu refacerea capelei consacrate Sf. Laurenţiu, celebra *Sanda Sanctorum*, distrusă de cutremurul din 1207. A pus să se construiască la Soriano, lângă Viterbo, un palat minunat pe care l-a dăruit mai târziu nepotului său, Orso: acolo a şi murit, lovit de apoplexie, la 22 august 1280. A fost înmormântat în capela Orsini din bazilica Sf. Petru.

189, Martin al IV-lea (1281-1285)

La moartea lui Nicolae al III-lea, la Roma au izbucnit răscoale violente, stârnite de cei din familia Annibaldi împotriva familiei Orsini; senatorii în funcţie au fost alungaţi şi înlocuiţi cu membrii celor două familii, care se aflau în luptă. Răscoalele au avut o consecinţă negativă la Viterbo, unde colegiul cardinalilor se reunise pentru a proceda la alegerea noului papă, în atmosfera vechiului conflict dintre tabăra liloitaliană şi cea filofranceză: Carol însuşi se dusese la Viterbo pentru a încerca prin orice mijloace să determine alegerea unui papă care să-i întărească prestigiul. În înţelegere cu el, Riccardo Annibaldi reuşise să-l îndepărteze pe Orso Orsini din funcţia de *podestà*, pentru a putea controla personal conclavul; conduşi de el, locuitorii oraşului, de-acum obişnuiţi cu asemenea operaţiuni, au atacat palatul episcopal, i-au capturat pe cardinalii din familia Orsini, Matteo Rosso şi Giordano, şi i-au sechestrat într-o cameră, împiedicându-i să mai participe la alegere. În fata unor asemenea acte de violenţă, cardinalii rămaşi l-au ales la 22 februarie 1281 pe noul papă în persoana francezului Simon de Brion, cardinal la biserica S. Cecilia. Carol de Anjou îşi atinsese scopurile.

Într-adevăr, noul ales nu era altul decât legatul pontifical însărcinat de Urban al IV-lea să ducă îndelungatele tratative pentru semnarea contractului prin care Carol de Anjou devenea vasalul papei; era, desigur, o persoană pe care regele putea conta. Nu i-ar fi putut înşela aşteptările unul care parcursese o carieră ecleziastică pusă în totalitate în serviciul Franţei; arhidiacon şi secretar la Tours, apoi trezorierul bisericii St. Martin din acelaşi oraş, fusese angajat de regele Ludovic al IX-lea, fratele lui Carol, în funcţia de consilier, devenind cancelar şi păstrător al sigiliilor. Respectând adevărul, Simon de Brion, conştient, poate, că ar urma să devină un instrument docil în mâinile regelui angevin, recunoscandu-se incapabil să ţină piept personalităţii

acestuia, a încercat să refuze consacrarea; în mod verosimil, se poate să fi fost sincer şi să nu manifeste acel „ritual al reticenţei11, simptom al falsei modestii la mulţi dintre predecesorii săi. Dar a fost, evident, păcălit sau forţat de Carol să accepte, trecând sub influenţa totală a acestuia, într-o supunere nedemnă; l-a lăsat să se folosească de el în cei patru ani de pontificat care au adus Bisericii pierderea a tot ceea ce ea recâştigase prin Nicolae al III-lea.

Noul papă ar fi dorit să fie încoronat la Roma, dar romanii au refuzat să-i satisfacă această dorinţă. Aşa încât, după ce a proclamat interdicţia; asupra oraşului Viterbo, din cauza răscoalelor de pe vremea alegerii sale, s-a mutat la Orvieto, unde a fost consacrat la 23 martie 1281, sub numele de Martin al IV-lea; în realitate, era al doilea papă cu acest; nume, dar în clasificarea eronată a papilor dintr-o perioadă mai veche, Martin I şi al II-lea fuseseră din greşeală trecuţi ca Martin al II-lea şi al III-lea.

Carol s-a străduit să-i netezească pontifului „său" calea pentru ca acesta să se întoarcă la'Roma, cu ajutorul celor din familia Annibaldi, sau mai bine spus, să-şi deschidă lui însuşi drumul pentru revenirea la nivelul cel mai înalt al puterii în oraş. Pe neaşteptate, romanii au dorit ca Martin să se afle printre ei şi-i ofereau chiar funcţia de senator pe (viaţă, aşa cum se întâmplase cu Nicolae al III-lea. El însă s-a arătat rezervat faţă de posibilitatea obţinerii unei autorităţi sporite, ezitant şi abia într-un târziu s-a decis să accepte demnitatea de senator pentru ca imediat să i-o transfere lui Carol de Anjou. Renunţa astfel, dintr-o dată, fără nicio justificare, la o cucerire obţinută prin politica energică a predecesorului său şi anume la suveranitatea asupra Romei.

Martin al IV-lea (*după Platina*)

Din acel moment, puterea lui Carol de Anjou şi a partidului guelf ait crescut şi mai mult în întreaga Italie; francezii au acaparat toate pârghiile puterii din Sicilia şi până la Pad. Singura excepţie a constituit-o Romagna, unde s-a instaurat dominaţia ghibelinului Guido da Montefeltro, aşa că Biserica a pierdut pentru o bună bucată de timp şi acel teritoriu.

Martin al IV-lea i-a lăsat mână liberă lui Carol şi în politica antibizantină, compromiţând acea unire vremelnică intervenită între Bisericile de Răsărit şi de Apus; acest papă a demonstrat a fi obtuz în special în această privinţă. Pentru a susţine expediţia pe care regele o pregătea în alianţă cu suveranii Epirului şi Tessaliei, a ajuns până acolo încât i-a acordat lui Carol zeciuiala pe şase ani strânsă de la episcopatele din Sardinia şi Ungaria, bani destinaţi, de fapt, cruciadei, şi, în plus, l-a şi excomunicat pe Mihail al VÜI-lea, ca protector al unei erezii şi partizan al schismei. Tocmai el, care se străduise cu atâta grijă să ajungă la un acord în privinţa unirii, tocmai el care, până în clipa morţii, în decembrie 1282, rămăsese credincios tratatului negociat cu Nicolae al III-lea! Reacţionase doar prin interzicerea menţionării numelui papei în slujbele din biserici, găsind în acest sens sprijin din partea patriarhului Ioannes Beceos, apărător înflăcărat, ca şi el, al unirii. Când a urcat pe tron fiul lui Mihail al VIII-lea, Andronic al II-lea, s-a ajuns inevitabil la o ruptura şi patriarhul a fost înlocuit cu un adversar al unirii, Iosif: a reapărut schisma şi totul s-a petrecut, de asemenea, din vina lui Martin al IV-lea.

Pe neaşteptate, totuşi, un eveniment foarte grav a blocat planurile de hegemonie ale lui Carol de Anjou: Vecerniile Siciliene. La 31 martie 1282, populaţia din insulă s-a revoltat împotriva regelui francez, cerând protecţia Bisericii şi propunându-i lui Martin să devină adevăratul suveran al regatului. Era o propunere ce l-ar fi făcut să-şi iasă din minţi de bucurie pe Inocenţiu al IV-lea, care se străduise atâta pentru a pune stăpânire pe insulă. În schimb, Martin al IV-lea, căruia i se oferise o asemenea ocazie pe o tavă de argint, purtat de slugarnica dependenţă faţă de Carol de Anjou şi făcându-şi iluzii că interesele acestuia coincideau cu cele ale Bisericii, o refuză. În loc de răspuns, a condamnat cu asprime răscoala şi i-a excomunicat pe toţi sicilienii.

Nu s-a oprit însă aici; când, în aprobarea unanimă, răsculaţii i-au oferit coroana Siciliei lui Petru de Aragon şi acesta a acceptat-o cu multă bucurie, debarcând încă din august la Trapani şi luând în stăpânire insula, Martin al IV-lea l-a excomunicat şi pe el. A mai emis şi o serie întreagă de bule împotriva aragonezului şi, în final; a început să predice despre necesitatea unei cruciade pentru recucerirea Siciliei, decis să implice în această acţiune toate Comunele italiene. Comportamentul papei devenise ridicol; Curia a început să-l critice în mod deschis.

Papa a continuat însă această politică nesocotită. A considerat ca neocupat tronul Aragonului şi l-a oferit în administrare fiului regelui Franţei, Carol de Valois; actul de cesiune era emis de Martin la 5 mai 1284. Încercarea de acaparare a acestui regat ar fi eşuat, oricum, un an mai târziu, datorită înfrângerii dezastruoase a flotei franceze de către cea aragoneză comandată de Ruggero de Lauria, acelaşi amiral care, în iunie 1284, învinsese în golful Napoli flota franceză, luându-l prizonier pe tânărul fiu al regelui, prinţul cu acelaşi nume, Carol. În felul acesta, Carol de Anjou, la moartea sa din 7 ianuarie 1285, lăsa un gol în urma sa, după o atât de neaşteptată şi de superficială revenire pe culmile triumfului.

Cât despre Martin al IV-lea, el comisese deja atâtea greşeli încât nu mai putea face nimic pentru a evita altele. Aşa că i-a comunicat lui Rudolf că era mai bine să amâne puţin încoronarea imperială din cauza răzmeriţelor care izbucneau una după alta la Roma; menţinea astfel ideea unei restauraţii imperiale. În plus, avându-şi reşedinţa la Orvieto, a reuşit să-şi exprime nemulţumirea, când Giovanni di Cinzio Malabranca a fost ales de populaţie tribun al republicii; lipsit acum de sprijinul lui Carol de Anjou, se trezise în el un dram de demnitate şi s-a plâns că, în acea împrejurare, îi fuseseră lezate drepturile pontificale ca şi acelea de senator pe viaţă, transmise de Carol de Anjou. Plângerea i-a fost ascultată; şi el, mărinimos ca întotdeauna, l-a acceptat pe Giovanni di Cinzio, dar numai ca „prefect cu probleme de aprovizionare a Comunei” şi a recunoscut consiliul priorilor105 ales din rândul corporaţiilor meşteşugăreşti; pentru funcţia de senator trebuia ca el, personal, să desemneze doi reprezentanţi ai săi.

Populaţia n-a protestat, văzând că, măcar parţial, drepturile îi erau respectate; Riccardo Annibaldi, cel care supraveghease ca un adevărat despot conclavul de la Viterbo, a plătit pentru toţi. A trebuit să facă penitenţă de supunere, din ordinul papei, mergând pe jos şi legat de gât cu o frânghie la palatul cardinalului Matteo Orsini pentru a-i cerşi iertarea. În acest fel, decretul lui Nicolae al III-lea privind alegerea pontificală a fost din nou pus în aplicare; din fericire, ceva din politica lui nu se pierduse.

Martin al IV-lea a murit la Perugia la 28 martie 1285 şi a fost înmormântat în catedrala din acest oraş.

190. Honorius al IV-lea (1285-1287)

Succesorul lui Martin al IV-lea a fost ales surprinzător de repede de către colegiul cardinalilor reunit la Perugia; ieşirea Bisericii de sub îndelungatul protectorat al lui Carol de Anjou şi-a făcut simţite efectele imediat. La 2 aprilie 1285 a fost ales romanul Jacopo Savelli, cardinal la S. Maria în Cosmedin, care a fost consacrat la Roma pe 20 mai sub numele de Honorius al IV-lea.

Noul pontif, născut pe la 1210, era fiul senatorului Luca Savelli şi al Giovannei Aldobrandeschi, din neamul conţilor din Santaţiora, şi fratele lui Pandolfo Savelli, care în anul alegerii sale era senator împreună cu Annibaldo. Imediat după alegere, romanii i-au oferit funcţia de senator pe viaţă, pe care el i-a transferat-o fratelui sau Pandolfo. În acest fel, cei doi fraţi deţineau cele mai importante funcţii din Roma; amândoi în vârstă şi suferinzi într-un asemenea grad încât se spune că Honorius nici nu putea sta în picioare şi că, atunci când oficia slujba, se servea de o maşinărie complicată pentru a ridica mâna cu anafura. Spiritul îi era lotuşi încă viguros, astfel încât familia Savelli a putut avea o perioadă de supremaţie necontestată; de altfel, papa s-a străduit să obţină pacea Statului Bisericii şi să rezolve problema siciliană.

Pentru a-şi atinge primul obiectiv, Honorius a anulat mai întâi interdicţia prin care Martin al IV-lea pedepsise oraşul Viterbo, a doua zi după alegerea sa, pentru răscoalele care tulburaseră activitatea conclavului. A reuşit de asemenea să pacifice Romagna, acea provincie pe care Guido da Montefeltro o cedase de bunăvoie, începând din 1286, reintegrând-o automat în teritoriul aparţinând Bisericii; Honorius l-a ales pentru titlul de conte al acestei regiuni pe vărul său Pietro Stefaneschi.

În Italia meridională, Carol al II-lea fiind prizonier al aragonezilor, i-a acordat rolul de administrator lui Robert de Artois; în ce priveşte Sicilia, ea părea de-acum pierdută. La moartea lui Petru de Aragon, în 1285, pe tron urcase fiul acestuia Giacomo, încoronat la Palermo în prezenţa mamei sale, Constanţa. Bulele papale de excomunicare a celor doi au fost trecute complet cu vederea.

O situaţie nouă s-a creat pe neaşteptate când Carol al II-lea, ca să scape din captivitatea aragoneză, s-a declarat dispus să renunţe la tronul Siciliei,

prin tratatul de la Barcelona, din februarie 1287, în favoarea lui Jacob de Aragon; Honorius însă a declarat nul contractu), cerând casei de Aragon să se supună Bisericii. Şi a început, la fel ca Martin al IV-lea, să dea dispoziţii pentru încasarea aproape de peste tot a zeciuielii, din care trebuiau să se constituie fondurile necesare unei expediţii de eliberare a prizonierului.

Honorius a stabilit raporturi prieteneşti cu Rudolf de Habsburg, care cerea cu insistenţă să primească la Roma coroana imperială; papa i-a promis-o, fixând chiar şi data precisă. Dar soarta nu voia ca pe capul lui Rudolf să fie aşezată vreodată coroana lui Carol cel Mare: la 3 aprilie 1287 Honorius al IV-lea murea la reşedinţa sa de pe colina Aventinului, unde pusese să-i fie construit un palat.

Nu a realizat nimic deosebit şi, practic, reuşise să asigure doar suveranitatea totală a familiei sale, făcând ca posesiunile acesteia să crească. Neamului Savelli, care stăpânea deja munţii Latini şi teritoriul de la Civitacastellana, i-au rămas ca moştenire de la papă palatul şi cetăţuia de pe Aventin, ca şi un alt palat în cartierul Parione. Honorius al IV-lea a fost înmormântat în Vatican, dar Paul al III-lea a dispus să-i fie mutate osemintele în biserica de la Aracoeli, alături de cele ale mamei sale.

191. Nicolae al IV-lea (1288-1292)

Honorius al IV-lea (*după Platina*),

La moartea lui Honorius al IV-lea, cardinalii s-au reunit în conclav în casa defunctului papă, dar n-au reuşit să ajungă la un acord; venind vara şi o dată cu ea o epidemie de malarie, şase dintre ei au murit şi ceilalţi au fugit pentru a nu se molipsi. Singurul care a rămas pe loc în biserica S. Sabina, sfidând pericolul, a fost cardinalul Girolamo Masei; poate ca răsplată pentru statornicia sa, când, după un an de „tron vacant”, colegiul cardinalilor s-a reunit din nou, la 22 februarie 1288, l-a ales papă. A fost consacrat în aceeaşi zi sub numele de Nicolae al IV-lea.

Se născuse pe la 1230 la Lisciano, lângă Ascoli Piceno, într-o familie săracă; călugăr franciscan, devenind apoi şi general al Ordinului, legat pontifical al lui Grigore al X-lea în Orient, fusese numit cardinal de Nicolae al III-lea şi episcop de Palestina de Martin al IV-lea. A fost primul papă provenit din rândul franciscanilor, nepăsător faţă de interesele personale şi ataşat cu totul ideii de a aduce pacea în lume.

Nicolae al IV-lea (*după Platina*)

Ca şi în cazul lui Honorius al IV-lea, romanii l-au investit şi pe el ca senator pe viaţă, dar el s-a dispensat imediat de această funcţie, încredinţând-o pe rând unor membri ai familiei Orsini, mai întâi lui Orso şi apoi lui Bertoldo. În primul an al pontificatului său, situaţia din Roma era destul de tulbure, cu ciocniri frecvente între taberele nobililor care îşi disputau întâietatea, după ce, o dată cu Honorius al IV-lea, încetase dominaţia familiei Savelli. Papa s-a retras la Rieti, dar, văzând că familia Orsini nu era capabilă să controleze situaţia şi să aducă pacea, a acordat mai mare încredere familiei Colonna, de care era, de altfel, legat prin relaţii prieteneşti.

La început, i-a încredinţat lui Giovanni Colonna marca Anconei, numindu-l apoi pe fiul mai mare al acestuia, Pietro, cardinal la S. Eustachio şi pe cel mai mic, Stefano, conte al regiunii Romagna; acesta din urmă, cu un temperament foarte violent, a intrat totuşi în conflict cu Comunele şi cu nobilii din regiune. A avut loc o insurecţie, condusă de fiii lui Guido da Polenta, şi contçle a fost luat prizonier în noiembrie 1290; a fost nevoie, atunci, de toată hotărârea şi diplomaţia episcopului de Arezzo, Ildebrando di Romena, trimis de îndată de papă, pentru a potoli revolta şi a-l elibera pe Stefano din captivitate.

La Roma, se instalase triumfal, între timp, în Capitoliu, Giovanni Colonna, numit senator unic; devenind adevăratul stăpân al Câmpiei romane, Nicolae al IV-lea i-a încredinţat lui stăpânirea totală a oraşului, preferând să-şi stabilească reşedinţa la Viterbo, în ţinutul Sabina sau îţi Umbria, având toată

încrederea în nobilul său prieten. O demonstraţie concretă a puterii absolute pe care o deţinea Giovanni Colonna a avut loc atunci când romanii au pornit la un război violent împotriva oraşului Viterbo, care refuza să se achite de îndatoririle de vasal al Romei; papa a mediat pacea şi ea a fost încheiată şi semnată în mai 1291 de senatorul Colonna. Prin aceasta, locuitorii din Viterbo jurau credinţă Romei şi plăteau pagubele de război direct către senator, devenit astfel un adevărat regent pontifical.

Nicolae s-a implicat însă personal în problema Italiei meridionale şi a Siciliei: Carol al II-lea, pentru a obţine eliberarea din captivitatea aragoneză, renunţase din nou, în 1288, la Sicilia printr-un nou tratat semnat la Oléron cu medierea regelui Eduard I al Angliei. Totuşi şi de această dată tratatul a fost respins de papă, pe linia politicii lui Honorius al IV-lea; el cerea o eliberare necondiţionată a suveranului angevin. Această exigenţă nu a fost, bineînţeles, acceptată şi Nicolae al IV-lea s-a văzut obligat să ceară din nou, din profiturile clerului, cedarea zeciuielii pe trei ani; voia să-l ajute cu orice preţ pe Carol să-şi recucerească tronul Siciliei de la Iacob de Aragon. A urmat însă un alt tratat, de la Champfranc, şi eliberarea imediată a lui Carol, de această dată tocmai pentru a-l pune pe papă în faţa faptului împlinit. Nicolae a respins condiţiile obişnuite, acceptate de altfel de vasalul său, şi a trecut la încoronarea lui Carol al II-lea la Rieti, în mai 1289.

Dar, aşa cum Iacob nu găsea sprijin din partea fratelui său, Alfons al III-lea de Aragon, speranţele de a recăpăta Sicilia erau destul de reduse; în plus, s-a dovedit inutil şi planul pus în aplicare de Curie pentru a îndepărta Aragonul de Sicilia. Ea a organizat o puternică alianţă cu Franţa şi cu Castilia, şi atunci Alfons, văzând că nici Cortés-urile106 nu erau de acord să-l sprijine în privinţa Siciliei, s-a decis să-şi abandoneze fratele. Totul a devenit însă zadarnic după moartea regelui Alfons, în iunie 1291: Iacob al Siciliei, ca moştenitor al fratelui său, a reunit în mâinile sale cele două regate, numindu-l pe fratele său mai mic Frederic (Federico), guvernator al insulei. N-au servit la nimic cererile papei de a înapoia Sicilia descendentului dinastiei de Anjou şi Iacob a rămas impasibil chiar când a fost excomunicat; problema nu va fi rezolvată decât de papa Bonifaciu al VIII-lea.

Între timp, la Roma, împotriva dominaţiei familiei Colonna începeau să apară reacţii violente din partea celorlalţi nobili; după cum aminteşte

Gregorovius, „papa începuse să fie criticat pentru că se baza doar pe o singură familie şi multe satire fuseseră compuse împotriva lui”. Într-un pamflet intitulat *Initium malorum* „era înfăţişat ca o coloană, simbol al familiei respective, din care nu ieşeau în afară decât capul şi tiara papală, în timp ce lateral se aflau alte două coloane reprezentându-i pe cei doi cardinali Colonna”. S-a ajuns la un compromis cu cei din familia Orsini, care aspirau să dobândească din nou funcţia senatorială; în 1291 a fost ales Pandolfo Savelli şi, în anul următor, puterea a fost împărţită între Stefano Colonna, fostul conte de Romagna, şi Matteo Rinaldo Orsini.

Nicolae al IV-lea a dorit să continue opera de înfrumuseţare a oraşului reîncepută de Nicolae al III-lea şi a făcut-o cu mare dăruire, fiind considerat un adevărat mecenat al secolului al XIII-lea. Datorită lui, şi-au desfăşurat activitatea la Roma artişti ca Arnolfo di Cambio, Pietro Cavallini şi Giacomo Toniti. Lor, în primul rând, le-a fost încredinţată restaurarea absidei de la bazilica S. Giovanni, cu marele mozaic care a fost creat folosind parţial vechile mozaicuri, şi construcţia unei noi mari abside la bazilica S. Maria Maggiore. Trebuie menţionată de asemenea şi atenţia pe care a acordat-o papa activităţii misionare, unde întâietatea a aparţinut în special franciscanilor: dintre aceştia s-a distins în mod deosebit Giovanni da Monte Corvino, care a dus mesajul creştin în Asia, ajungând până în India şi China. El va deveni primul arhiepiscop din Cambaluc (Beijing) în 1307.

Nicolae al IV-lea a murit la 4 aprilie 1292 în palatul care se construise pentru el lângă S. Maria Maggiore, biserica în care a şi fost înmormântat; cu un an înainte murise Rudolf de Habsburg, fără a fi primit la Roma coroana imperială. În Orient cădea Acra, ultima posesiune creştină în Siria, şi lua sfârşit atât de jalnic capitolul cruciadelor. Biserica asistase la dispariţia inexorabilă a spiritului mistic care dăduse naştere acestor expediţii în numele crucii şi, într-o lume care se schimba continuu, va inspira cu înţelepciune diferitelor misiuni religioase fiorul credinţei, speranţa şi mila, dominate totuşi, uneori, de puternicul angrenaj al politicii pontificale, asemenea unei *longa manus* a unei puteri imperialiste.

192. Sf. Celestin al V-lea (1294)

După moartea lui Nicolae al IV-lea, colegiul celor doisprezece cardinali s-a reunit în aprilie 1292 de câteva ori la bazilica S. Maria Maggiore, pe Aventin şi la S. Maria sopra Minerva, dar n-au ajuns la o înţelegere, trebuind apoi să se dizolve din cauza izbucnirii unei epidemii de ciumă; cardinalul francez Cholet a murit şi, după ce pericolul molipsiră trecuse, când cei unsprezece supravieţuitori s-au întâlnit din nou, nu s-au putut pune de acord nici măcar asupra localităţii în care trebuia să aibă loc alegerea.

Cei din familia Colonna şi partizanii lor au rămas la Roma, ceilalţi au plecat la Rieti; sub ameninţarea unei schisme, au căzut de acord asupra Perugiei ca loc de întâlnire. Au fost prezenţi acolo la 18 octombrie 1293, dar neînţelegerile nu fuseseră depăşite, aşa că lunile treceau fără ca ei să-l aleagă pe noul pontif. Cardinalii nu ajungeau la un consens din cauza veştilor care le parveneau despre răscoalele izbucnite la Roma, calmate doar prin alegerea a doi senatori neutri, ca şi a protestelor venite de peste tot din mediile ecleziastice, provocate de gravele inconveniente ce decurgeau din lunga perioadă de tron „vacant11.

La sfârşitul lui martie 1294, au sosit la Perugia Carol al II-lea împreună cu fiul său, Carol Martel, intervenind personal în sala de şedinţă, în care nu ar fi trebuit să fie permis accesul nimănui, chiar dacă nu era vorba despre o încăpere destinată în mod special izolării de restul lumii. Regele cerea ca alegerea să se facă mai repede, pentru că erau în curs noi tratative cu Iacob al II-lea de Aragon, ele putând duce la o renunţare a acestuia la Sicilia, şi era necesară aprobarea tratatului de către noul papă. În loc de orice răspuns, regele şi fiul său au fost goniţi din sala de şedinţă, în special datorită protestelor cardinalului Benedetto Caetani.

În orice caz însă cardinalii s-au convins că trebuia luată totuşi o decizie; cel care i-a scos din încurcătură a fost cardinalul-decan, Latino Malabranca, care a adus la cunoştinţa colegilor săi predica ţinută de călugărul eremit Pietro da Morrone. Într-o adevărată profeţie, acesta spunea că Biserica era ameninţată de mari nenorociri dacă nu ajungea la alegerea unui nou papă până la 1 noiembrie.

Este posibil ca regele Carol al II-lea, întorcându-se acasă, să se oprit la Morrone şi, mizând pe dorinţa fierbinte a sihastrului de a-l vedea ales pe noul papă, să-l fi convins să scrie o scrisoare cardinalului Latino, care-l respecta

deosebit de mult pe acest ascet.

Cardinalul, lăudând faptele miraculoase atribuite acelui om sfânt, a propus candidatura acestuia şi a susţinut-o cu înflăcărare în faţa ezitărilor, logice de altfel, ale cardinalilor, văzând în sihastrul de o religiozi tale neprihănită persoana cea mai demnă de a deveni locţiitorul lui Cristos pe pământ.

Sf. *Celestin al V-lea* (*după Platina*

Astfel încât, la 5 iulie 1294, după douăzeci şi şapte de luni, colegiul cardinalilor l-a ales în unanimitate papă pe călugărul Pietro Angeleri, menţionând în decretul de alegere că acordul la care ajunseseră nu s-ar fi putut realiza decât datorită unui miracol, „aproape ca o inspiraţie divină". Totuşi, după cum observă Seppelt, „nu poate fi trecut cu vederea faptul că aprobarea acestei alegeri din partea unor cardinali ca Benedetto Caetani, un maestru al calculului politic lucid, a fost determinată de siguranţa că vor putea avea o influenţă decisivă în problemele Curiei, dată fiind lipsa evidentă de experienţă a sihastrului într-un asemenea domeniu şi nepriceperea lui totală în treburile lumeşti". În realitate, a persistat un dezacord de fond între cardinali, din moment ce niciunul dintre ei nu a vrut să comunice vestea alegerii la schitul său de la Maiella, ci au fost delegaţi în acest scop trei episcopi care nu făceau parte din colegiu.

Pietro Angeleri se născuse în 1215la Isernia într-o familie de ţărani, fiind penultimul dintre cei doisprezece copii; din fragedă tinereţe devenise călugăr benedictin, dar după ce a fost consacrat ca preot la Roma, preferase să se retragă într-un schit de pe coasta muntelui Morrone, lângă Sulmona. Părăsind pentru o vreme viaţa de pustnic, îşi organizase credincioşii1 într-o comunitate care a fost recunoscută oficial de Grigore al X-lea ramură a Ordinului benedictinilor; congregaţia s-a numit, pur şi simplu, „fraţii lui Pietro da Morrone" şi, abia mai târziu, de la numele pontifical adoptat de fondator, călugării s-au numit celestini.

Un entuziasm de nestăvilit a cuprins congregaţia, atunci când s-a aflat

de alegerea lui Pietro în înalta demnitate pontificală; faptul că un umil anahoret devenise papă părea să adeverească profeţiile lui Gioacchino da Fiore. Jacopo Stefaneschi, fiul senatorului, a descris în versuri, €a martor ocular, acele momente de entuziasm popular frenetic cu care a fost întâmpinat în grota în care trăia bătrânul pustnic, anunţul alegerii îţi cea mai înaltă funcţie ecleziastică. La început, el a refuzat; a acceptat apoi, dar după o ezitare prelungită, semn al unei adevărate drame interioare, pe care Ignazio Silone107 a descris-o cu deosebită intensitate în romanul *Aventura unui sărman creştin*.

„Dacă refuz, îmi ziceam, cum ne vom mai putea plânge că Sfântul Scaun, în loc să fie un izvor de pace şi de frăţie, se lasă târât în conflictele dintre principi şi state şi dă binecuvântarea sa chiar şi armatelor fratria cide?”, se întreabă sfântul călugăr într-un monolog din opera lui Silone, Şi continuă: „Cum vom putea deplânge faptul că învăţămintele Sf. Fran? cisc, atât de proaspete în memorie, sunt întinate şi urmaşii săi cei mai credincioşi sunt aduşi în faţa tribunalelor ecleziastice? Îndată însă ce mai că îmi venea să accept şi mă gândeam la îndatoririle care mă aşteptau” simţeam că parcă braţele nu mă mai ascultau. Mă întrebam: unde vor găsi ştiinţa, înţelepciunea, experienţa cane îmi lipsesc? În cine voi putea avea încredere în Curia de la Roma?”.

De fapt, chiar şi atunci, unele nedumeriri mai planau pe deasupra mulţimii celor sărmani care se bucurau, iar Jacopone da Todi nu a împărtăşit iluziile confraţilor săi spirituali, adresându-i noului ales avertismentul care începea astfel:

Ce te vei face, Pietro da Morrone?

C-ai venit să stai în rând cu ei.

După care continua mărturisindu-şi neîncrederea:

Tagma cardinalilor jos de tot a coborât; fiecare dintre ei în parte doar să se-mbogăţească vrea.

Priveşte la cât câştigă fiecare şi tot mai lacomi sunt; aşademare-i setea lor că n-o astâmpără oricât ar bea.

Priveşte-i şi pe cămătari ce negru-l fac să pară alb; de n-o să ştii să te descurci, vom auzi numai de rău.

Cardinalii îl chemaseră pe Pietro la Perugia, dar el i-a convocat imediat

la Aquila, pentru că aceasta era dorinţa lui Carol al II-lea; noul ales căpătase subit o mare încredere în rege, sperând să primească de la el sfaturi preţioase, după ce venise la peştera unde trăia, împreună cu tânărul său fiu, Carol Martel. Alaiul pontifical s-a pus în mişcare spre oraş şi exprima atâta umilinţă, încât fantezia populară l-a comparat cu intrarea lui Iisus în Ierusalim: pontiful-pustnic, îmbrăcat într-o sutană sărăcăcioasă, călare pe un catâr dus de hăţuri de un rege şi de un prinţ, prin mulţimea care aclama. La 29 august 1294, Pietro era consacrat în biserica S. Maria di Collemaggio, de dincolo de zidurile oraşului Aquila, sub numele de Celestin al V-lea.

Ca papă, acest „sărman creştin” a căzut sub influenţa totală a regelui Carol, la sfatul căruia a reconsiderat decretul lui Grigore al X-lea privitor la alegerea pontificală, ridicându-l pe suveranul angevin la rangul de „înalt ofiţer al Curţii papale” pentru viitorul conclav şi a numit nu mai puţin de doisprezece cardinali, între care şase erau francezi, patru din Italia meridională, iar doi făceau parte din congregaţia benedictinilor celestini. A îndeplinit şi dorinţa lui Carol, ratificând tratatul său cu Iacob al II-lea de Aragon, pe baza căruia Sicilia va fi alipită la regatul angevin; pacea va fi semnată în anul următor, o dată cu înscăunarea ca Papă a lui Bonifaciu al VIII-lea.

În toamnă, papa intenţiona să meargă la Roma, dar Carol l-a convins să mute sediul Curiei la Napoli, deoarece aprecia că aceasta i-ar fi fost de folos în vederea încheierii tratativelor de pace cu Aragonul. Celestin al V-lea şi-a stabilit reşedinţa la Castelnuovo şi, într-una din săli, a pus să i se construiască o cămăruţă din lemn în care se retrăgea ca să se roage. Îşi făcea loc încă de pe atunci în sufletul său dorinţa de a renunţa la funcţia pontificală şi, când a eşuat proiectul de a încredinţa conducerea Bisericii unui comitet de trei cardinali care să fie un fel de regenţi, a împărtăşit această intenţie cardinalului Benedetto Caetani, specialist în drept canonic. L-a întrebat dacă renunţarea la funcţia pontificală era legitimă sau nu şi, aflând că, din punct de vedere juridic, ea putea fi luată în considerare, s-a hotărât să facă marele pas.

Carol a încercat în zadar să-l convingă să renunţe; la 13 decembrie 1294, în cadrul unui consistoriu, după ce s-a dat citire unei bule special concepute, în care se accepta abdicarea unui papă din motive foarte serioase, suveranul pontif a pronunţat formula propriei sale abdicări. Documentul şi

formula fuseseră, desigur, create de Caetani, care vedea în perspectivă propria sa candidatură la viitorul conclav, în virtutea ipocritului ajutor acordat unui sărman papă ce se simţea pierdut, strivit de putere.

Renunţarea sa nu este absolut deloc o dovadă de nepăsare, aşa cum a considerat-o Dante, dacă poetul s-a referit cumva la el în *Infernul* său (III, 59-60)108.

Celestin al V-lea nu „a fugit, de laş, de marea slujbă dată" ci, mai curând, după cum a afirmat Petrarca, trebuie să considerăm „gestul său ca al unui spirit foarte înalt şi liber, cane nu accepta constrângerile, al unui spirit cu adevărat divin". În realitate, el a renunţat la tronul pontifical în momentul în care şi-a dat seama că-i era imposibil să exercite puterea fără a încălca cele mai simple precepte ale moralei creştine, pentru că „a comanda înseamnă a te înrobi", cum spune Celestin într-un alt fragment din cartea lui Silone: „Dorinţa de a comanda, obsesia puterii este, la orice nivel, o formă a nebuniei. Devorează sufletul, îl tulbură, îl face să fie fals. Chiar dacă doreşti puterea «cu scopul de a face bine», mai ales dacă doreşti puterea «cu scopul de a face bine». Ispita puterii este cea mai diabolică capcană pentru om, dacă Satan a îndrăznit să i-o propună chiar şi lui Cristos. Cu el n-a reuşit, a reuşit însă cu cei care-i ţin locul pe pământ".

Renunţarea lui Celestin al V-lea, demonstrează oarecum, în ultimă instanţă, după cum consideră Seppelt, „că şeful suprem al Bisericii mondiale, în afară de a duce o viaţă ireproşabilă şi sfântă, ar trebui neapărat să aibă cultura şi calităţile necesare înaltei sale misiuni", în binomul antagonist Biserică politică-Biserică mistică, cheia de boltă a interpretării papalităţii, puterea cel mai dificil de exercitat pe acest pământ datorită contradicţiilor pe care le presupune.

„Aventura" acestui papă-sihastru nu a luat sfârşit o dată cu abdicarea; el ar fi vrut să se întoarcă la schitul său, dar vicleanul prieten din ultimele zile ale pontificatului său, Benedetto Caetani, nu l-a lăsat să facă aceasta. După ce a fost ales papă, sub numele de Bonifaciu aLVIII-lea, s-a temut că adversarii săi l-ar putea scoate din nou la iveală pe bătrânul demisionar, opunându-i-l într-o nouă schismă; a pus să fie arestat la 16 mai 1295, de către comandantul suprem al armatei regale, Guillaume VEstendard, după o încercare nereuşită de fugă către Orient. Dus mai întâi la Capua şi, de acolo, la Anagni, la

reşedinţa lui Bonifaciu al VIII-lea, Pietro a fost închis de acesta în fortăreaţa de la Fumone, lângă orăşelul Ferentino, unde a murit, la 19 mai 1296.

S-a răspândit imediat zvonul că ar fi fost asasinat din ordinul lui Bonifaciu; faima de martir a rămas legată de numele său, aşa cum o dovedesc o serie de reprezentări iconografice, printre care imaginea în basorelief sculptată pe clopotul cel mare de la mănăstirea S. Spirito de la Sulmona şi o frescă din secolul al XIV-lea din schitul S. Onofrio.

Celestin al V-lea a fost înmormântat în mănăstirea Sf. Anton din Ferentino, dar apoi osemintele sale au fost mutate în biserica S. Maria di Collemaggio, în care fusese consacrat ca papă. Clement al V-lea, la cererea lui Filip cel Frumos, l-a canonizat ca „sfânt confesor" şi ca martir.

193. Bonifaciu al Vm-lea (1294-1303)

La zece zile după abdicarea lui Celestin al V-lea, conform rânduielilor gregoriene reinstaurate de papa-sihastru, conclavul s-a reunit la Castelnuovo, lângă Napoli, la 23 decembrie 1294; şedinţa a durat foarte puţin, pentru că încă din ziua de 24 s-a realizat majoritatea de două treimi şi a fost ales cardinalul Benedetto Caetani, care şi-a luat numele de Bonifaciu al VIII-lea.

La mijloc a fost, probabil, simonia; Dante era sigur de aceasta, fiind categoric în a-l aşeza pe Bonifaciu printre simoniaci şi alături de Nicolae al III-lea (*Infernul*, XIX, 52-57) şi punând pe seama lui Guido da Montefeltro expresia „Prinţul noii lumi de farisei" (*Infernul*, XXVII, 85). Era clar că el era înţeles cu electorii încă de când îl „sßtuise" pe Celestin al V-lea să abdice.

Născut în 1235 la Anagni, aparţinea familiei nobile Caetani, descendentă a lui Gelasius al II-lea, o familie care totuşi abia datorit acestui papă era destinată să atingă o importanţă deosebită în Statt! Bisericii, acaparând mari suprafeţe de teren şi importante mijloace financiare. Specialist în drept, datorită studiilor aprofundate de la Todi şi Bologna, parcursese rapid cariera ecleziastică şi îndeplinise misiuni de mare încredere la curţile Franţei şi Angliei şi a fost numit în colegiul cardinalilor în 1287.

Ca primă măsură luată în pontificatul său, el s-a grăbit să readucă reşedinţa papală de la Napoli la Roma, pentru a scoate Curia de sub influenţa lui Carol al II-lea, care îl influenţase evident pe neexperimentatul său

predecesor. În acest scop, Bonifaciu al VIII-lea a declarat nule deciziile pripite luate de Celestin al V-lea, străduindu-se totuşi să ducă la bun sfârşit tratativele deja începute dintre regele angevin şi Iacob de Aragon pentru redobândirea Siciliei.

Bonifaciu al VIII-lea a fost încoronat în bazilica Sf. Petru la 23 ianuarie 1295, într-o atmosferă de măreţie somptuoasă, în prezenţa tuturor nobililor romani, a regelui Carol şi a fiului acestuia, Carol Martel. Pe deasupra acestei fastuoase ceremonii părea să planeze ameninţător umbra lui Celestin al V-lea; Bonifaciu al VIII-lea nu se simţea, probabil în largul său ştiindu-l pe acesta liber în schitul de la Morrone. Unii ar À putut insinua că, pe când era un simplu cardinal, Caetani făcuse presiuni asupra acelui „sărman creştin", îndemnându-l să abdice; zvonuri în ace*; sens începuseră imediat să circule, pornind de la cardinalii francezi adversari ai lui Bonifaciu, ajungându-se chiar la bănuiala că bula de abdicare ar fi fost, de fapt, nulă. Era mai bine să fie înăbuşite toate bănuielile şi să i se spună naivului pustnic că „un papă care a abdicat nu mai avea niciun drept să fie liber, făcându-l să înţeleagă, după cum bănuieşte Gregorovius, „că îndatoririle religioase îi cereau ca, după renunţarea la tiară, să renunţe şi la libertate".

Carol al II-lea s-a oferit să comunice acest mesaj, printr-un gest de vasal curtenitor, iar Pietro da Morrone a încercat să scape cu fuga, refuzând, desigur, să se conformeze unor „îndatoriri" exagerate, inventate şi impuse lui cu multă viclenie de către Bonifaciu al VIII-lea. Aşa cum am amintit deja în biografia sa, capturat la 16 mai 1295 de către comandantul suprem al armatei, Guillaume *V* Estendard, şi predat papei, şi-a sfârşit zilele în fortăreaţa-închisoare de la Fumone. Bănuiala că ar fi fost asasinat din ordinul lui Bonifaciu persistă şi s-a discutat mult timp pe această temă, ßră a se putea totuşi ajunge la o concluzie sigură;

situaţia respectivă repetă sub multe aspecte cele întâmplate cu mai mult de şapte secole înainte cu papii Silverius şi Vigilius. În orice caz, captivitatea lui Celestin al V-lea, dorită, evident, de papa Caetani, este deja în sine o vină

foarte gravă şi absolut de neiertat, chiar şi numai ea reprezentând o condamnare a acestui papă.

După ce l-a aruncat în închisoare pe Celestin al V-lea, Bonifaciu al VIII-lea s-a simţit, oricum, mai sigur pe tronul său şi s-a grăbit să se revanşeze faţă de Carol pentiti serviciul făcut. La 20 iunie 1295, Iacob al II-lea de Aragon renunţa prin pacea de la Anagni la drepturile sale asupra Siciliei în favoarea Bisericii, iar aceasta i-o reîncredinţa lui Carol al II-lea. Dar această transmitere de drepturi n-a putut avea loc în realitate, pentru că sicilienii n-au vrut să renunţe la autonomia lor şi l-au recunoscut ca singur suveran pe Frederic, guvernator al insulei de mai mult timp, din momentul în care fratele său, Iacob al II-lea domnea în Aragon. La 25 martie 1296, el era încoronat rege în domul din Palermo; practic, politica pontificală mergea spre înfrângere, care a fost pecetluită prin pacea de compromis semnată în 1302 la Caltabellotta între Robert, fiul lui Carol al II-lea, şi Frederic care obţinea de la Biserică Sicilia ca vasal cu titlul de rege al Trinacriei109. În realitate însă insula nu a mai fost restituită dinastiei de Anjou, fiind alipită aragonezilor, ca avanpost al viitoarei expansiuni spaniole în Mediterana, fenomen pe care papalitatea nu-l va putea împiedica niciodată.

Episodul Siciliei nu constituie totuşi un caz în sine în istoria relaţiilor dintre Biserică şi stat; nu este singurul afront suferit de Bonifaciu în contextul european. El era sortit să încheie bilanţul unor asemenea relaţii într-un mod umilitor pentru el şi pentru Biserică, nu din slăbiciune sau stângăcie a comportării sale, ci din cauza anacronismului ideologiei de care s-a lăsat călăuzit. Într-adevăr, printr-o serie de bule papale apare clar modul în care, în concepţia lui Bonifaciu al VIII-lea, sfera puterii ecleziastice trebuia să se lărgească până la absorbirea celei temporale a principilor, pentru că suveranitatea papală nu putea cunoaşte limite, ea fiind *pleniâudo potestatis*, datorită originii sale divine. Era o concepţie specific medievală, dusă până la consecinţe logice extreme, într-o perioadă în care totuşi Evul Mediu se îndrepta către apusul său şi se pregăteau să ia naştere naţiunile.

Totul a început cu publicarea bulei *Clericis laicos* din 25 februarie 1296; ea interzicea laicilor, sub ameninţarea excomunicării şi a interdicţiei, să oblige membrii clerului la plata oricărui impozit sau taxe fără aprobarea Bisericii din Roma, interzicându-le şi acestora din urmă, cu riscul aceloraşi pedepse, să

plătească asemenea contribuţii. Bula stigmatiza, pe plan istoric, ostilitatea dintre laici şi clerici şi „se punea astfel marea problemă”, după cum spune Seppelt, „dacă, în afară de papalitate, stăpână absolută a bunurilor Bisericii, în virtutea puterii sale jurisdicţionale, nu trebuia să-i revină şi Statului un drept separat de percepere a taxelor de la biserici şi mănăstiri”. În ce privea statul, era în joc însăşi existenţa acestuia.

În Germania, noul rege, Adolf de Nassau, temându-se că unii principi şi episcopi s-ar fi putut împotrivi candidaturii sale la coroana imperiului, nu s-a opus punerii în aplicare a bulei papale; în Anglia, Eduard al 0o-ea nu ar fi vrut s-o ia în seamă, dar a trebuit să cedeze atunci când episcopii au refuzat să plătească noi impozite.

În Franţa, lucrurile au luat o altă întorsătură; regele Filip cel Frumos a ripostat la apariţia bulei prin două decrete care interziceau clericilor şi laicilor să scoată din ţară aur, argint şi pietre preţioase şi interziceau şederea străinilor în negat, ceea ce însemna că era imposibil pentru Curia papală să-şi mai Uimită dincolo de Alpi emisarii care să încaseze taxele. Papa a început să fie privit cu ostilitate în Franţa şi au început să circule aici diferite pamflete împotriva lui; episcopii, asemeni cardinalilor în conclav, se revoltau împotriva comportamentului său şi aceasta putea da naştere unor sentimente de autonomie în sânul Bisericii franceze. Bonifaciu şi-a dat, atunci, seama că trebuia să aducă unele amendamente la legea dată prin *Clericis laicos*; în acest sens, i-a permis lui Filip cel Frumos să încaseze impozitele clerului chiar şi fără aprobarea papei, dar numai în cazuri de extremă necesitate. Regele a revocat şi el cele două decrete şi pacea dintre Franţa şi papalitate a fost concretizată mai târziu prin canonizarea solemnă a lui Ludovic al IX-lea, bunicul lui Filip, la 17 august 1297.

Această schimbare neaşteptată în relaţiile cu Franţa, soldată cu o cedare umilitoare a Bisericii în favoarea unui stat, se explică prin situaţia precară în care se găsea papa la Roma ca urmare a exercitării despotice a puterii sale.

El îşi făcuse, într-adevăr, mulţi duşmani în rândul aristocraţiei romane şi, în special printre membrii familiei Colonna; cei doi cardinali Colonna, Giacomo şi Pietro, i-au adus critici făţişe în Curie, declarând că alegerea nu era legitimă, pentru că, la rândul său, nici abdicarea lui Celestin al V-lea nu

era valabilă. Ei se aflau în fruntea unei opoziţii radicale din rândul clerului şi al populaţiei nu numai din Roma, dar şi din Campagna romană, găsind sprijin şi la franciscani; purtătorul de cuvânt al acestora din urmă era Jacopone da Todi care, în una dintre vehementele sale poezii, l-a numit pe papă chiar „noul Anticrist”. Lupta s-a concretizat la 10 mai 1297 o dată cu apariţia unui memoriu, aşa-numitul „manifest ai Demnităţii”, semnat de către cei din familia Colonna şi de către unii călugări franciscani, prin care pontiful era declarat decăzut din drepturi, iar credincioşii erau îndemnaţi să nu i se mai supună.

Reacţia lui Bonifaciu a fost violentă şi promptă; cei doi cardinali au fost destituiţi printr-o bulă papală în care erau menţionate ofensele aduse de „neamul şi de sângele lor blestemat”, care ar fi trebuit nimicit „pentru că îşi ridica mereu capul plin de trufie şi de dispreţ”.

Cei doi cardinali au răspuns la această bulă pontificală printr-un nou memoriu, protestând împotriva comportării nedrepte a papei; Bonifaciu a ripostat confiscându-le averile. De fapt, cardinalii sperau că Filip cel Frumos va interveni, dar regele n-a vrut să complice şi mai mult relaţiile cu Roma, din moment ce papa îi dăduse satisfacţie în problema taxelor ecleziastice.

Cetăţile fortificate care aparţineau familiei Colonna au căzut una după alta: Zagarolo şi Palestina au fost distruse. Jacopone a fost închis într-o mănăstire şi excomunicat; va fi reabilitat abia după moartea lui Bonifaciu. Cei doi cardinali Colonna, excomunicaţi, au fost expulzaţi din Statul Bisericii şi s-au refugiat la curtea regelui Filip, de unde au continuat să unelteaască împotriva papei; bunurile care le fuseseră confiscale au fost împărţite între cei din familia Caetani şi duşmanii lor tradiţionali, familia Orsini. În aparenţă, la Roma domnea pacea; în această atmosferă de răgaz, Bonifaciu al VIII-lea a decis să celebreze primul jubileu din istorie.

Bula papală, aşa-numita *Antiquorum habet fidem*, prin care a fost proclamat Anul Sfânt, datează din 22 februarie 1300; ea decreta o indulgenţă generală pentru toţi cei care, în anul respectiv şi la fiecare sută de ani, vizitau bazilicile Sf. Petru şi S. Paolo din Roma. Evenimentul a fost, într-adevăr, excepţional: toţi cronicarii vremii susţin la unison că afluenţa pelerinilor la Roma a fost enormă. Villani o apreciază la circa două sute de mii.

Despre pelerinajul în masă la Roma vorbeşte şi Dante, mai întâi referitor la „Veronica” 110 şi apoi la jubileu; într-un sonet din *Vita Nova* (XL, 24) care

începe astfel:

O, pelerini cu minţile pribege şi gându-ntors spre cei lăsaţi acasă, veniţi de mult departe-precum lasă înfăţişarea voastră-a se-nţelege.

(trad. Romulus Vulpescu)

şi în *Infern*, descriind trecerea unei „mari îmbulzeli”, adică procesiunea continuă care intra şi ieşea din oraş (XVIII, 28 şi 31-33):

să aibă toţi, pe-o lature-a lor frunte spre Sanct Angelo câţi spre dom mergeau, iar pe-altă parte-acei ce merg spre munte.

(trad. George Coşbuc)

Evenimentul a fost pentru Bonifaciu al VIII-lea, lăsând la o parte marile câştiguri financiare din pomeni şi din servicii turistice, o refacere a prestigiului său zdruncinat de recentele dispute cu membrii familiei Colonna şi de insinuările jignitoare privind legitimitatea pontificatului său. În acest sens, jubileul l-a făcut mai conştient de întâietatea ostentativă pe care o avea faţă de suveranii ceilalţi: „în acele zile a putut trăi, în toată plenitudinea, sentimentul puterii sale aproape divine”, după cum se exprimă Gregorovius, „văzând îmbulzindu-se cu miile, din toate colţurile lumii, pelerini care ajungeau până la tronul său, pentru a i se închina în pulbere, ca în faţa unei fiinţe supranaturale”. Este adevărat că printre pelerini nu s-au aflat marii suverani, cu excepţia principelui Carol Martel, dar Bonifaciu nu a luat în seamă aceasta şi şi-a jucat conştiincios rolul, prezentându-se de mai multe ori în faţa străinilor veniţi la Roma în toată splendoarea însemnelor imperiale, exclamând: „Eu sunt Cezar, eu sunt împăratul”. Şi Seppelt comentează: „El voia să concentreze în mâinile sale amândouă spadele puterii temporale şi spirituale şi nu voia să admită că puterea sa era, în realitate, iluzorie”. Toate acestea au ieşit totuşi la suprafaţă, îndată ce s-a terminat Anul Sfânt, cu ocazia luptei care a reînceput cu Franţa.

Filip cel Frumos reprezenta şi el o nouă concepţie despre suveranitate: „nu recunoştea pe nimeni mai presus de el”, după cum observă cronicarul Pierre Dubois, şi aspira la un loc de prim rang în Europa, fără a pune la socoteală faptul că „în regatul său el se considera un adevărat împărat”. Nu întâmplător încheiase, în 1299, o alianţă de prietenie *şi* de pace cu Albert de

Habsburg, noul rege al Germaniei, acuzat totuşi deschis de papă de a-l fi asasinat pe Adolf de Nassau, fiind, în plus, invitat la Roma pentru a da socoteală în delictul de lezmajestate. Un suveran atât de conştient de propria putere şi atât de net anticlerical ca Filip nu putea să nu facă pe stăpânul şi în raporturile cu Biserica franceză, uzurpându-i bunurile ecleziastice şi provocând, astfel, un nou conflict între el şi Bonifaciu al VIII-lea.

La 4 decembrie 1301, prin bula *Salvator Mundi*, papa a abolit privilegiile acordate regelui, pe motiv că acesta abuzase de ele, şi, a doua zi, într-o alta bulă, *Ausculta fili*, i-a convocat, pentru data de 10 noiembrie a anului următor, la Roma, pe episcopii francezi şi pe Filip, la un conciliu în care să se clarifice şi să se stabilească, o dată pentru totdeauna, raporturile dintre stat şi Biserică. În această din urmă bulă, Bonifaciu exprima clar ideea că doar papa fusese aşezat de Dumnezeu mai presus de orice suveran, aşa încât nu-i era permis lui Filip să creadă că nu avea niciun superior; el era un supus al papei şi în faţa acestuia trebuia să dea socoteală de faptele sale.

Filip a pus să fie difuzat în Franţa un rezumat al celor două bule papale, un document în bună parte diferit de original şi, pentru a-şi atinge scopul de a instiga opinia publică împotriva papei, a pus în circulaţie şi o scrisoare de răspuns către Bonifaciu, în realitate neexpediată niciodată la Roma, în care declara că regele în sfera temporală nu se supunea nimănui. În aprilie 1302, Filip convoca la Paris Stările Generale111 care au aprobat poziţia regelui; a fost redactată cu această ocazie o scrisoare către papă, aprobată în unanimitate, inclusiv de către cler; în ea se exprima protestul faţă de comportarea ofensatoare a lui Bonifaciu faţă de regele Franţei care, în replică, interzicea episcopilor francezi să participe la concilini de la Roma.

În ciuda interdicţiei, treizeci şi nouă de episcopi francezi au mers totuşi la Roma, deşi au fost pedepsiţi după aceea de Filip cu confiscarea averilor; rezultatul adunării a fost faimoasa bulă papală *Unam Sanctam*, emanată la 18 noiembrie 1302. Ea atrăgea atenţia, în termeni dogmatici că în cadrul puterii Bisericii se pot distinge două spade, cea spirituală şi cea temporală; prima este mânuită de către Biserică, iar a doua pentru Biserică, una de mâna preotului, cealaltă de mâna regelui, dar la indicaţiile preotului", pentru că „puterea spirituală trebuie să comande şi să judece puterea temporală". Astfel încât, „cine se împotriveşte acestei puteri spirituale supreme, exercitată de un

om, dar primită de la Dumnezeu prin promisiunea făcută Apostolului Petru, i se împotriveşte lui Dumnezeu însuşi. Trebuie, prin urmare, ca fiecare om care doreşte să fie mântuit, să se supună episcopului de la Roma”.

În loc de răspuns, Filip a convocat la Luvru, la 12 martie 1303, Consiliul de Stat, în care Guillaume de Nogaret şi-a expus amănunţit, pentru prima dată, acuzaţiile aduse papei, susţinute şi prin memoriul cardinalilor Colonna prezenţi şi ei la Paris; Bonifaciu era declarat papă nelegitim, eretic şi simoniac, astfel încât regele s-a considerat îndreptăţit să convoace la Paris un conciliu general, care ar fi trebuit să devină, practic, un adevărat proces intentat papei. Era necesar totuşi ca acesta să fie prezent în faţa adunării, aşa că Guillaume de Nogaret a primit de la rege misiunea secretă de a-l aresta şi de a-l aduce la Paris.

Bonifaciu al VIII-lea şi-a dat seama că situaţia se agrava şi s-a grăbit să-i comunice printr-o scrisoare lui Filip că era pasibil de excomunicare pentru că-i oprise pe episcopii francezi să vină la Roma pentru a participa la conciliu; era, de fapt, o modalitate de a câştiga timp, în aşteptarea evenimentelor ulterioare. Oricum, aducătorul epistolei a fost arestat din ordinul regelui şi mesajul nu a avut niciun efect. Papa a încercat atunci să obţină sprijinul lui Albert de Habsburg; s-a înţeles cu el şi, printr-un consistoriu din 30 aprilie, l-a recunoscut ca rege al Germaniei, şi ca monarh peste toţi regii de pe pământ, promiţându-i şi coroana imperială. Era o soluţie eficientă pentru a rupe alianţa franco-germană şi, întradevăr, Albert i-a promis solemn papei protecţie şi apărare împotriva tuturor duşmanilor săi; apoi însă când a fost nevoie, această promisiune nu a fost pusă în practică.

La jumătatea lui iunie, a avut loc la Luvru o nouă adunare a Stărilor Generale, un fel de instrucţie judiciară împotriva lui Bonifaciu al VIII-lea; Nogaret, plecat la Roma în misiune secretă, era înlocuit, ça acuzator public, de prietenul său Guillaume de Plasian. Papa a fost acuzat de sodomie şi de asasinarea lui Celestin al V-lea, de negare a nemuririi sufletului şi de a-i fi obligat pe unii preoţi să încalce secretul confesional. Regele s-a declarat convins de necesitatea convocării unui conciliu ecumenic prin care papa să fie destituit; cu toată opoziţia multor membri ai unor Ordine religioase minore, care au ajuns, de altfel, în închisoare, clerul în totalitatea lui şi poporul francez şi-au manifestat adeziunea la hotărârile regelui.

Aflând şi de aceste evenimente, papa, care se afla la Anagni, a respins în cadrul unui consistoriu toate acuzaţiile şi a pregătit o bulă de excomunicare a regelui, intitulată *Super Petri solio*, care trebuia să fie emanată la 8 septembrie 1303, dar, cu o zi înainte de această dată, s-a declanşat un complot şi documentul nu a mai putut fi publicat.

Guillaume de Nogaret, aflat în Italia din primăvara acelui an, luase legătura cu familia Colonna, duşmana de moarte a papei, în fruntea căreia se afla atunci Sciarra; s-a organizat un complot, care se întindea de la burghezia din Anagni până la o parte din colegiul cardinalilor. În dimineaţa zilei de 7 septembrie complotiştii au năvălit în orăşel cu strigătul de „Trăiască regele Franţei şi Colonna!” şi i-au îndemnat pe locuitori să treacă la atacarea palatului pontifical, şi acesta cade, spre seară, în mâinile insurgenţilor. Bonifaciu al VIII-lea, abandonat chiar şi de servitori, s-a îmbrăcat cu odăjdiile rangului său şi, cu tiara pe cap, i-a aşteptat pe agresori aşezat pe tron.

Când Nogaret şi Sciarra Colonna au intrat în sală, i-au cerut să-i reintegreze pe cei doi cardinali Colonna în funcţiile lor, să abdice şi să se predea pentru a-şi salva viaţa: „Iată ceafa mea, iată capul meu!” a strigat papa, respingând indignat condiţiile puse. Dacă se pare că este doar rodul imaginaţiei faptul că Nogaret l-ar fi pălmuit pe papă cu mănuşa sa de fier, este sigur că el a fost maltratat, insultat şi aceasta în special de către Sciarra Colonna, care ar fi vrut chiar să-l omoare. Această comportare a stârnit indignare, chiar şi în rândul adversarilor săi politici, ca Dante care a considerat ofensa ca fiind adresată lui Cristos însuşi (*Purgatoriul*, XX, 86-90):

> văd crinul în Anagni cum scoboară pe Crist robindu-l în vicarul său.
> Îl văd batjocorit a doua oară, şi fiere văd că-i dau, şi-i dau oţet.
> (trad. George Coşbuc)

Nogaret nu dorea moartea lui Bonifaciu; era hotărât doar să-l ducă pe papă în faţa regelui său, spre deosebire de Colonna. Această neconcordanţă în intenţii i-a salvat viaţa papei; după ce acesta a fost ţinut trei zile în captivitate, burghezii din Anagni au trecut pe neaşteptate de partea concitadinului lor şi, atacând din nou palatul pontifical, la 9 septembrie i-au alungat pe complotişti şi l-au eliberat pe Bonifaciu.

În seara aceleiaşi zile, papa i-a binecuvântat pe locuitorii oraşului şi le-a

iertat greşelile, dar, evident, nu se mai simţea în siguranţă în oraşul său natal; sub protecţia celor din familia Orsini, la 25 septembrie se întorcea la Roma, distrus fizic şi moral, devenit doar o umbră a marelui papă ce se credea. A murit la 11 octombrie 1303, şi a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru, în capela Caetani pe care, la comanda sa, i-o construise Arnolfo di Cambio; ea a fost dărâmată mai târziu, când a fost construită noua bazilică şi osemintele sale şi-au găsit locul de veci în grotele Vaticanului.

Indiscutabil, acel mormânt „este monumentul papalităţii medievale pe care marile puteri ale vremii au îngropat-o o dată cu el", după cum observă Gregorovius; „a fost ultimul papă care a susţinut ideea Bisericii ierarhice dominatoare a lumii". Această manie a grandorii este confirmată şi de mecenatismul lui: în spatele întemeierii universităţii La Sapienza din Roma şi a domurilor din Orvieto şi Perugia, se ascunde o nebunie „de Cezar" care s-a concretizat într-o idolatrie narcisistă.

Niciun papă până la el nu a comandat încă din timpul vieţii să fie imortalizat într-un număr atât de mare de statui din marmură şi bronz, vizibile şi acum la Orvieto, Bologna, Florenţa, Anagni şi în Lateran, fără a mai pune la socoteală fresca lui Giotto, care i-a păstrat pentru posteritate imaginea pe când citea din amvonul de la bazilica S. Giovanni bula papală de proclamare a jubileului. Această manie nu înseamnă doar un simplu păcat al slăbiciunii umane, o ambiţie demodată de a-şi asigura o faimă postumă; este trufie şi orgoliu într-o adevărată divinizare a propriei persoane. Acesta este păcatul cel mai grav în care putea să cadă cel ce, de fapt, ar fi trebuit să fie, după expresia Sf. Grigore cel Mare, *servus servorum Dei*.

194. Benedict al XI-lea (1303-1304)

Răscoale şi ciocniri între cele două tabere adverse au însoţit sicriul lui Bonifaciu al VIII-lea; oraşul era sub arme. De la Napoli venise şi ßertedict că XI-lea (Rev. Fabbrica di S.Pietro)

Carol al II-lea cu fiii săi Robert şi Filip şi cu un număr de soldaţi; până şi Frederic trimisese din Sicilia câteva corăbii care ancoraseră în portul Ostia. Toţi se aşteptau la ce era mai rău, când cardinalii, adunaţi în conclav în bazilica Sf. Petru, la zece zile după moartea lui Bonifaciu al VIII-lea, adică la 22 octombrie 1303, se deciseseră deja asupra succesorului, alegându-l pe Niccolò Boccassini, episcop cardinal de Ostia; el era încoronat la Sf. Petru, la 27 octombrie, sub numele de Benedict al XI-lea.

Născut în 1240 la Treviso, fusese preceptor în casa unui nobil veneţian şi, intrând în ordinul dominicanilor, parcursese întreaga carieră ecleziastică, ajungând la rangul de cardinal sub Bonifaciu al VIII-lea; blând din fire, a fost promotorul cedării definitive a papalităţii în faţa forţelor laice ale statului împotriva cărora luptase predecesorul său.

De fapt, îi lipseau aliaţii împotriva regelui Franţei, neputând conta în acest sens nici pe sprijinul Germaniei. A fost nevoit să facă totuşi ceva pentru a şterge ruşinea care acoperise Biserica în urma ofensei de la Anagni; astfel încât, la 6 noiembrie, a ordonat un proces împotriva complotiştilor de atunci, proces care s-a încheiat la 23 decembrie. A fost însă vorba doar de o farsă, pentru că, practic, cei din familia Colonna au ştiut să se apere cu îndârjire, ajungând chiar să pretindă despăgubiri pentru nedreptăţile suferite din partea lui Bonifaciu al VIII-lea; le-a fost ridicată excomunicarea, cu excepţia lui Sciarra, şi le-au fost restituite unele teritorii confiscate, chiar dacă pentru a-şi reconstrui cetăţile trebuiau să primească o aprobare specială de la papă.

Cardinalii Giacomo şi Pietro au cerut să fie reintegraţi în funcţie, dar Benedict i-a refuzat; atunci, ei au cerut protecţia lui Filip cel Frumos. Acesta, urmărindu-şi doar propriile interese şi realizarea dorinţei mai vechi de a

convoca un conciliu care să condamne tot ceea ce făcuse Bonifaciu al VIII-lea, a reuşit să-l determine pe Benedict să se supună voinţei sale.

Într-adevăr, papa, fără a-i mai aştepta pe trimişii regelui, a abrogat toate decretele date de predecesorul său împotriva lui Filip, promulgând, la data de 13 mai 1304, bule speciale în acest scop. S-a ajuns astfel la o împăcare între Franţa şi Biserică, dar aceste bule, după cum observă Gregorovius, au însemnat „sentinţa de condamnare la moarte a papalităţii ca organism politic; au marcat abandonarea poziţiei dominatoare cu care se putea lăuda în universul creştin, constituind apogeul istoriei sale". De aici începe campania de denigrare totală a papei Caetani sub Clement al V-lea.

În altă ordine de idei, situaţia din Roma continua să fie tulbure, fiind marcată de o luptă înverşunată între familiile Caetani şi Colonna; aceştia din urmă au reuşit să se impună din nou în Capitoliti, unde senatori erau Gentile Orsini şi Luca Savelli. Benedict a considerat că era mai bine să părăsească Roma şi să se retragă la Montefiascone, apoi la Orvieto şi, în final, la Perugia. De aici, a declanşat un nou proces al celor întâmplate la Anagni şi a ajuns la o sentinţă definitivă, prin care erau excomunicaţi Guillaume de Nogaret, Sciarra Colonna şi alte căpetenii; în bula prin care era promulgat verdictul, era inclus tacit şi Filip cel Frumos, ca autor moral al agresiunii. Documentul a fost publicat cu curaj la 7 iunie, dar exact la o lună după aceea, la 7 iulie 1304, Benedict al XI-lea murise deja, poate otrăvit.

„Stând la masă şi mâncând", după cum povesteşte Villani, „un tânăr îmbrăcat şi cu voal, ca o femeie, dându-se drept novice al călugăriţelor de la Sf. Petronilla din Perugia, vine cu un vas de argint în care se aflau smochine frumoase, oferindu-i-l papei din partea stareţei acelei mănăstiri. Papa a primit cu mare plăcere fructele şi, mâncându-le cu poftă, fără să bănuiască nimic, pentru că i le adusese o femeie, s-a lăcomii, a mâncat foarte multe, după care, sătul, s-a îmbolnăvit şi, după câteva zile a murit".

Se pare că moartea i-a fost provocată de pulberea de diamant care fusese injectată în smochine şi, deşi Castiglioni consideră că a fost „o metodă ciudată de otrăvire", iar Gregorovius observă că „este vorba, cu siguranţă de o invenţie", nu avem vreun motiv concret pentru a nu crede în autenticitatea asasinării papei de către trimişii lui" Nogaret şi ai lui Sciarra Colonna, excomunicaţi cu o lună înainte.

Benedict al XMea a fost înmormântat la Perugia în biserica S. Domenico; beatificat de către Biserică, cultul său a fost confirmat în 1736.

195. Clement al V-lea (1305-1314)

La trei zile de la moartea lui Benedict al XI-lea, fără a mai respecta decretul gregorian asupra conclavului, cardinalii se adunaseră deja în palatul arhiepiscopal din Perugia, sperând să ajungă la o alegere rapidă, care să zădărnicească la timp eventuale îngerinţe din exterior. Colegiul cardinalilor era totuşi divizat în două tabere, cea filoitaliană cu cardinalii Matteo Orsini şi Francesco Caetani şi cea filofranceză avându-i în frunte pe Napoleone Orsini şi Niccolò da Prato, asupra ei ridicându-se ameninţătoare *longa manus* a lui Filip cel Frumos.

Certurile dintre cardinali au durat un an întreg, desfăşurându-se pe fundalul ciocnirilor armate dintre susţinătorii celor două facţiuni la Roma şi cam peste tot în Statul Bisericii; s-a ajuns în final la un compromis. Cardinalii filoitalieni vor propune trei candidaţi dintre care facţiunea filofranceză îl va alege pe noul papă; s-a întâmplat că toţi cei trei candidaţi propuşi, deşi francezi, erau adversari ai lui Filip cel Frumos; acesta fiind imediat înştiinţat, s-a ajuns la o contrapropunere în persoana arhiepiscopului de Bordeaux, Bertrand de Got. Regele l-a chemat de îndată la Paris pe candidatul francezilor şi s-a înţeles cu el; după cum ne informează Villani, arhiepiscopul i-ar fi promis regelui, în cazul în care ar fi fost ales, concesii serioase, printre care „toată zeciuiala cuvenită Bisericii în întregul regat pe cinci ani” (Vin, 80). Dante este convins şi el că Bertrand de Got, „păstor nelegiuit”, dobândise tronul pontifical „cumpărând” puternicul sprijin al lui Filip şi din această cauză l-a aşezat în *Infernul* său printre simoniaci (XIX, 85-87):

un nou Iason, căci banii-l vor alege, şi cum cu-acela moale domnu-i fu, aşa va fi cu el al Franţei rege.

(trad. George Coşbuc).

Bertrand de Got, născut la Villandraut în ţinutul Gironde, a fost aşadar ales la 5 iulie 1305; gascon, studiase la Orléans şi Bologna şi’ fusese ales ca arhiepiscop de Bordeaux de către Bonifaciu al VIII-lea. Era însă în relaţii prieteneşti cu regele Franţei şi, dornic să devină papă, s-a supus total

dorinţelor acestuia; mai întâi, un gest semnificativ în acest sens a fost invitaţia adresată celor care-l aleseseră de a veni în Franţa, pentru că dorea să fie încoronat ca pontif în patria sa.

Ceea ce s-a şi întâmplat, la 14 noiembrie 1305, la Lyon, în biserica St. Just, fiind prezenţi Filip cel Frumos, Carol de Valois, ducele Ioanal Bretaniei, precum şi mulţi baroni francezi; Bertrand de Got şi-a luat numele de Clement al V-lea.

În timpul procesiunii de după ceremonia consacrării, au avut loc unele incidente pe care poporul le-a interpretat imediat ca semne rele, prevestitoare de nenorociri în perioada imediat următoare; un zid masiv s-a dărâmat din senin în spatele papei care a căzut de pe cal, iar coroana i s-a rostogolit în ţărână, cu această ocazie dispărând un diamant splendid care-o împodobea. Valois a fost grav rănit, ducele de Bretania a murit în urma rănilor căpătate, iar doisprezece baroni din suită au murit pe loc.

Aceste întâmplări care prevesteau vremuri grele pentru Biserică nu i-au împiedicat însă pe rege şi pe papă să se abată de la ceea ce hotărâseră la întâlnirea lor; tronul papal a fost mutat de la Roma în Franţa, mai întâi la Lyon, apoi la Cluny, Bordeaux, Poitiers şi apoi definitiv, în Provence, la Avignon. În acest oraş, pontifii vor rămâne pentru o perioadă de circa şaptezeci de ani, perioadă care a intrat în istorie sub numele de „captivitatea (papală) de la Avignon”; papii, oaspeţi oficiali ai regelui din Napoli, pentru că acesta era conte de Provence, vor fi, după spusele poporului, supuşii regelui Franţei, chiar dacă Biserica stăpânea în jurul Avignonului ţinutul Venaissin. Este un fapt dovedit acela că toţi cei şapte papi de la Avignon, fiind francezi, erau legaţi în acest fel, foarte puternic, de ţara lor de origine.

Se mai poate vorbi şi despre absurditatea situaţiei în care un episcop al Romei să se afle departe de dioceza sa, iar Biserica apostolică şi romană să-şi aibă sediul la Avignon, pe unde paşii nici unui apostol nu călcaseră vreodată. În toată această perioadă, Roma a fost abandonată în voia sorţii, pradă luptei dintre diferite tabere politice, iar Statul Bisericii a ieşit complet de sub autoritatea pontificală, afundându-se într-o decadenţă totală, cane făcea ca o reîntoarcere a Curiei papale la Roma să devină imposibilă într-un viitor apropiat.

Prin Clement al V-lea devenise deja evidentă supunerea papalităţii faţă

de regele Franţei. La doar câteva săptămâni după alegerea sa, el îi făcea pe plac lui Filip cel Frumos, numind nu mai puţin de nouă cardinali francezi, rude sau prieteni ai regelui, astfel încât să se obţină o majoritate necondiţionată în colegiul cardinalilor şi un control efectiv al politicii Curiei; cardinalii Giacomo şi Pietro Colonna erau şi ei reintegraţi în funcţiile şi titlurile lor.

Ceea ce îi preocupa însă în mod deosebit pe Filip şi pe majoritatea dintre cardinali era organizarea unui proces al lui Bonifaciu al VIII-lea; Clement al V-lea a încercat, pe cât i-a fost posibil, să câştige timp şi a reuşit să evite apoi condamnarea oficială a papei, dar toate acestea numai cu preţul a numeroase concesii care, şi ele, erau degradante pentru personalitatea lui Bonifaciu al VIII-lea. Acest lanţ de cedări a început în februarie 1306, când papa a anulat toate măsurile luate împotriva familiei Colonna care, de data aceasta, a reuşit să reintre în posesia tuturor bunurilor care-i fuseseră răpite' în folosul familiilor Caetani şi Orsini. Lui Filip i-a fost apoi dată zeciuiala ecleziastică promisă de papă înainte de alegerea sa; în plus, a fost abrogată bula *Clericis laicos* şi, în acest fel, raporturile dintre regele Franţei şi Biserică vor rămâne aceleaşi de care suveranul francez se bucura înainte de emiterea bulei respective.

Clement al V-lea credea că se revanşase faţă de regele său pentru ajutorul pe care acesta i-l dăduse cu ocazia alegerii pontificale, dar se înşela; cu ocazia unei întâlniri din mai 1308 la Poitiers, cei doi au ajuns la o ceartă violentă asupra unor noi pretenţii expuse de Filip. Acesta dorea condamnarea lui Bonifaciu al VIII-lea printr-un proces în toată regula şi iertarea de excomunicare a lui Nogaret, convocarea unui conciliu ecumenic în Franţa precum şi desfiinţarea Ordinului templierilor. Acesta din urmă era un ordin cavaleresc care primise regula ecleziastică de la Bernard de Clairvaux pentru o activitate legată de Ţara Sfântă; o dată cu încetarea cruciadelor, el îşi pierduse justificarea practică, dar continuase să prospere, în special în Franţa, prin înfiinţarea a numeroase mănăstiri, adevărate depozite pentru comorile adunate de membrii Ordinului. De fapt, după cum observă Ullmann, „pe măsura dezvoltării comerţului dintre Orient şi Occident, templierii începuseră să capete rolul de bancheri. În plus, deoarece multe persoane le încredinţaseră spre păstrare bijuterii şi alte valori, templierii erau pe cale să devină o mare putere economică, dat fiind şi faptul că mai dispuneau încă de

multe privilegii şi imunităţi”. În realitate, Filip dorea să pună mâna pe această bogăţie imensă, insistând pe lângă papă ca acesta să desfiinţeze Ordinul, fiind dispus ca, în schimbul satisfacerii acestei dorinţe, să cedeze în privinţa intentării procesului împotriva lui Bonifaciu al VIII-lea; aşa s-a şi întâmplat.

Clement al V-lea şi-a dat, încă de la început, acordul pentru convocarea conciliului, iar în privinţa celorlalte pretenţii mai avea încă ezitări; în realitate, el a cedat treptat, cu multă dibăcie, tocmai pentru a încerca să salveze, atât cât era posibil, memoria papei Caetani.

În privinţa templierilor, papa a crezut că va putea ţine sub control această chestiune, acordind puteri depline episcopilor şi Inchiziţiei, astfel încât comisiile din cadrul fiecărei dioceze să examineze în amănunţime situaţia mănăstirilor; în realitate însă el nu a avut mână liberă nici în privinţa alcătuirii comisiilor, toate fiind, mai mult sau mai puţin, manipulate de Filip. Aceste comisii, recurgând la tortură, au reuşit să obţină, de la cei mai de seamă reprezentanţi ai Ordinului templierilor, mărturii ale ereziei lor, considerate autentice de Inchiziţie, şi aceasta a trecut, în consecinţă, la trimiterea lor pe rug; retractările celor condamnaţi astfel nu au fost luate în considerare şi ei au fost consideraţi eretici „recidi vişti”. Apelurile lor către papă au fost zadarnice; Clement al V-lea a reuşit doar să amâne o decizie definitivă asupra condamnării Ordinului cu ocazia conciliului, convocat pentru octombrie 1310 la Vienne, dar amânat cu un an pentru că, între timp, Filip şi Curtea regală, instigaţi de familia Colonna, insistau pentru începerea procesului împotriva lui Bonifaciu, mereu amânat de papă şi deschis în martie 1310 la Avignon.

Actul de acuzare a fost susţinut de Guillaume de Nogaret şi de Guillaume de Plasian, care făceau parte din Consiliul de miniştri al regelui şi erau autorii tuturor maşinaţiilor obscure care duseseră la „ofensa de la Anagni”, în timp ce cardinalii Colonna, cei doi duşmani personali ai papei Caetani, făceau pe martorii, evident, nu ai apărării; în acest moment, regele a înţeles că trebuia totuşi să-i ofere ceva, cât de puţin, sărmanului Clement şi, la o altă încercare a acestuia de a mai tergiversa procesul, a hotărât să renunţe la o ulterioară umilire a papalităţii. Desigur, nu a făcut-o dintr-un sentiment de pietate, ci, dimpotrivă, pentru a-l obliga pe papă să accepte condamnarea templierilor în cadrul conciliului. Pe de altă’parte, la 27 aprilie 1311, prin bula

Rex gloriae, Clement al V-lea susţine că regele dăduse dovadă de bună-credinţă şi de *bonus zelus* în acţiunea sa împotriva lui Bonifaciu al VIII-lea, şi-i ridica excomunicarea lui Nogaret; de asemenea, în toate bulele emanate de acel papă, au fost literalmente „răzuite" fragmentele cane conţineau critici îndreptate împotriva regelui.

S-a ajuns astfel la conciliul de la Vienne, cel de-al XV-lea ecumenic, care a fost deschis la 16 octombrie 1311, în prezenţa lui Filip; această adunare trebuia să se ocupe, în esenţă, de templieri, şi a făcut aceasta într-o singură direcţie, pe baza proceselor intentate deja de Inchiziţie şi a raportului întocmit de o comisie episcopală franceză. Prin bula *Vox în excelso*, din 3 aprilie 1312, aprobată în unanimitate de conciliu, a decretat dizolvarea Ordinului, cu simpla justificare că el nu mai putea răspunde scopurilor pentru care fusese creat, legate de Ţara Sfântă şi de cruciadele devenite acum de domeniul trecutului, scoţând în evidenţă şi faptul că mulţi dintre adepţi fuseseră catalogaţi ca eretici. Toate averile templierilor au fost împărţite între călugării ospitalieri şi cei ioaniţi, dar mare parte dintre ele au ajuns în proprietatea lui Filip cel Frumos, extraordinar de iscusit în găsirea de soluţii pentru a beneficia de ultimul cuvânt. Din palatul templierilor de la Paris şi-a făcut castel rezidenţial; în timpul Revoluţiei franceze, aici au fost închişi Ludovic al XVI-lea şi Maria Antoaneta.

Cât despre Bonifaciu al VIII-lea, procesul lui a fost considerat închis, adică anulat; de-acum însă personalitatea papei Caetani fusese deja terfelită. Conciliul a considerat totuşi ca ortodoxă credinţa sa, astfel încât toate acuzaţiile de erezie au căzut şi numele lui Bonifaciu nu a fost şters din pomelnicul pontifilor romani. Aşa cum ne informează Walter Ullmann, „preţul pe care l-a plătit papalitatea pentru a evita procesul împotriva răposatului Bonifaciu a fost destul de mare: nu există îndoială că reputaţia sa a avut de suferit enorm în urma acestei poveşti". În plus, canonizarea lui Celestin al V-lea de la Avignon din 5 mai 1313, dorită în mod special de Filip cel Frumos, a fost o condamnare indirectă a unei decizii a lui Bonifaciu al VIII-lea, şi anume captivitatea papei-sihastru; în fond, memoria lui Benedetto Caetani a fost reabilitată doar formal şi nu în esenţă.

Clement al V-lea era foarte bolnav, din ce în ce mai puţin capabil de a acţiona măcar pe plan diplomatic; ultimele şi cele mai firave speranţe de

refacere a Statului Bisericii, el şi le pusese, la început, în noul rege al Germaniei, Henric al VII-lea. Apoi, la cererea lui Filip şi dând curs apelului venit de la guelfii negri din Florenţa, care se opuseseră la intrarea regelui în oraşul toscan, îndurând asediu şi jaf, a devenii un adversar al lui; acesta însă, cu ajutorul regelui Neapolelui, Robert de Anjou, şi-a asumat puterea imperială. La moartea lui Henric al VII-lea, în 1313, au dispărut o dată cu el şi visurile ultimilor ghibelini italieni sau ale unor idealişti ca Dante, care văzuseră în rege un salvator al unei Itaiii devenită pradă anarhiei. Papa îl numise ca locţiitor imperial în Italia pe Robert de Anjou care, de fapt, nu-şi urmărea decât propriile sale interese; aceasta a fost ultima dovadă de slăbiciune a unui papă şubrezit, probabil încă de la începutul mandatului său pontifical, de o boală care, acum, devenise incurabilă. Mutându-se spre sfârşitul vieţii la Carpentras, a murit la Roquemaure pe Ron, la 20 aprilie 1314; a fost înmormântat la Uzès, dar mormântul i-a fost distrus de-a lungul timpului. La puţine luni după aceea, murea şi Filip cel Frumos.

Judecata aspră a personalităţii lui Clement al V-lea a fost în parte reconsiderată de critica modernă; în general, tendinţa actuală este de a pune slăbiciunea sa de caracter pe seama bolii. Ullmann vorbeşte totuşi despre „lipsa de diplomaţie, de experienţă, de pricepere şi capacitate intuitive, aceasta explicând acea adevărată degringoladă a papalităţii”. Dar, dincolo de toate, dacă el nu se afla într-o perfectă condiţie fizică încă din momentul alegerii sale, apar şi mai grave manevrele obscure pe care le pusese la cale pentru a ajunge pe tronul pontifical, acolo unde, datorită stării sale precare de sănătate, nu putea avea o libertate deplină de acţiune.

În ultimă analiză, toate justificările de acest fel pălesc în faţa nepotismului exacerbat care a caracterizat pontificami său; după cum aminteşte Seppelt, „nu mai puţin de cinci membri ai numeroasei sale familii au fost primiţi în colegiul cardinalilor; mulţi alţii s-au ales cu funcţii de episcopi, iar unii s-au ales cu avantaje deosebite. Rudelor laice le-au fost rezervate slujbe importante în Statul Bisericii; chiar şi prin testament, Clement le-a lăsat rudelor o moştenire atât de bogată încât, în vremea succesorului său, acestea au dat ocazie unui proces penibil”. Este într-adevăr greu să iei apărarea unui papă de asemenea factură, atât ca politician, cât şi ca om al Bisericii; în urma unei evaluări mai atente, par să devină din ce în ce

mai credibile numeroasele acuzaţii venite din partea contemporanilor şi îndreptate către acest „papă fără de lege”.

196. Ioanal XXII-lea (1316-1334)

La moartea lui Clement al V-lea, colegiul cardinalilor s-a reunit la Carpentras, acolo unde se mutase papa în ultimele luni de viaţă, pentru alegerea noului locţiitor al lui Cristos. Erau douăzeci şi trei, dar numai şase italieni; toţi ceilalţi erau francezi sau susţinători ai regelui Franţei. Nici nu putea fi vorba despre alegerea candidatului propus, Guglielmo, episcop de Palestina; zadarnice vor fi şi eforturile cardinalilor italieni care doreau, mai ales, readucerea sediului papalităţii la Roma. Fierbinte şi emoţionant era apelul trimis lor de Dante, care îi îndemna să acţioneze în favoarea miresei lui Cristos, pentru Biserică, pentru Roma şi pentru Italia; era mesajul ultimului clarvăzător într-o lume creştină învăluită în tenebre.

Conclavul avea loc într-o atmosferă plină de uneltiri, corupţie şi violenţă, în care nu-şi găsea locul un asemenea mesaj; totul a culminat, la sfârşitul lui iulie 1314, când în palatul episcopal au năvălit bandele înarmate de gasconi, conduse de Bertrand de Got, nepotul răposatului papă, care i-au alungat pe cardinalii italieni, ajungându-se astfel la suspendarea temporară a adunării.

Au trecut doi ani de tratative până când cele două facţiuni să revină din nou la discuţii; Ludovic al X-lea, primul născut al lui Filip cel Frumos şi moştenitorul acestuia, n-a reuşit să le împace. Dar, la moartea sa, fratele său, Filip, a ştiut să se impună prin forţă, închizându-i pe cardinalii prezenţi la Lyon, în mănăstirea dominicană, la 28 iunie 1316. A trebuit să treacă însă o lună pentru a se ajunge la alegerea noului papă; la 7 august, alegerea cade din nou asupra unui gascon, Jacques-Arnaud d’Euse, originar din Cahors.

Acesta se bucura, evident, de protecţia lui Robert de Anjou, datorită căruia devenise episcop de Frejus şi apoi, de Avignon; Clement al V-lea îl numise cardinal de Porto. A fost consacrat papă la 25 septembrie 1316, sub numele de Ioanal XXII-lea, stabilindu-şi reşedinţa la Avignon.

Pontificatul său a fost marcat de două probleme care legau între ele disputa cu împăratul Ludovic Bavarezul şi neînţelegerile din sânul Ordinului

franciscanilor. La moartea lui Henric al VII-lea, o criză profundă apăruse în Germania, datorită certurilor dintre prinţii electori, care duseseră la alegerea dublă a lui Frederic de Austria şi a lui Ludovic Bavarezul; papa, necunoscând intenţiile celor doi adversari, l-a susţinut ca locţiitor imperial în Italia pe Robert de Anjou.

În privinţa franciscanilor, i-au dat mult de furcă tulburările pe care grupul spiritualilor le provoca în liniştea senină a Ordinului; aceştia se făcuseră vinovaţi în Toscana şi în Provence de abuzuri şi nesupunere în modul de a se îmbrăca şi în alimentaţie, printr-o interpretare rigidă a Regulei. Papa a emis din această cauză un decret în 1317 prin care grupul spiritualilor era scos în afara confreriei; cei mai mulţi s-au pocăit, şi puţinii disidenţi rămaşi au ajuns în faţa Inchiziţiei, care i-a judecat ca eretici şi i-a condamnat la moarte prin ardere pe rug. Tovarăşii lor de

idei îi considerau, desigur, martiri şi au văzut în papă, care continua să le condamne răzvrătirea, numindu-i dispreţuitor „fraticelli” 112, un adevărat Anticrist.

La fel a gândit şi Dante care l-a acuzat pe papă că distrugea via Bisericii (*Paradis*, XVIII, 130-132):

Tu cel ce-azi scrii numai spre-a şterge mâine, Socoţi c-acei doi principi ce-au murit în viia ce-o despoi, sunt vii, stăpâne!

(trad. George Coşbuc)

Versuri în care poetul se referea, evident, la simplitatea şi sărăcia apostolilor, trăsături care constituiau esenţa vieţii creştine.

De altfel, tocmai această reacţie rigidă a papei la mişcarea spiritualilor a dus la o regrupare a diferitelor curente din cadrul Ordinului împotriva lui Ioanal XXII-lea, într-un conflict denumit generic „polemica asupra sărăciei teoretice”, în cursul căruia a fost din nou repusă în discuţie chestiunea teologică „dacă Cristos sau apostolii săi deţinuseră vreo avere, individual sau în comun”. De fapt, franciscanii, prin şeful lor spiritual, Michele da Cesena,

într-o circulară adresată creştinătăţii, au declarat că afirmaţia cum că Cristos ar fi fost sărac corespundea doctrinei catolice. Papa a emis în 1323 o bulă, în care cataloga ca eretică o asemenea aserţiune; Ordinul s-a arătat revoltat şi mulţi călugări minoriţi l-au acuzat la un moment dat pe papă de erezie, condamnând şi canonizarea lui Toma de Aquino, cu ocazia căreia Ioanal XXII-lea proclamase ca apostolică înţeleapta doctrină asupra sărăciei creată de acest dominican.

Toate acestea se întâmplau pe când Ludovic Bavarezul, câştigându-şi întâietatea asupra rivalului său Frederic de Austria şi considerându-se singurul îndreptăţit la coroana imperială, îşi manifesta intenţia de a descinde în Italia şi de a-şi impune aici propria autoritate. Papa a continuat să-şi nege propriile aspiraţii, hotărât să apere poziţia de locţiitor pe care o deţinea Robert de Anjou; la 23 martie 1324 l-a excomunicat pe Ludovic, acuzându-l de a fi exercitat o autoritate care nu fusese aprobată de papă.

În acest moment, Ludovic s-a raliat şi el la acuzaţia de erezie lansată de franciscanii minoriţi împotriva papei şi, prin faimosul manifest de la Sachsenhausen, din mai 1324, a cerut convocarea unui conciliu ecumenic care să-l judece pe Ioanal XXII-lea pentru abuzul de pedepse ecleziastice în scopul realizării propriilor sale interese. Forţa cu care Ludovic pornise acest conflict cu papa era destul de mare, nu numai datorită sprijinului primit din partea lumii laice şi a clerului german, dar şi pentru că un număr considerabil de călugări minoriţi i s-a alăturat, iar un profesor ilustru de la Universitatea din Paris, Marsilio de Padova, şi-a oferit sprijinul în vederea disputelor teoretice. În lucrarea sa *Defensor pacis*, el contesta, printre altele, primatul lui Petru şi susţinea că apostolul nu fusese niciodată la Roma, aşa încât întâietatea episcopului Romei nu era de natură divină; în plus, papa nu avea niciun drept să aleagă sau să demită un împărat. Unele dintre aceste idei se potriveau foarte bine cu intenţiile regelui Germaniei, care a decis să vină în Italia, pentru a pune stăpânire pe teritoriile imperiale şi a fi încoronat; expediţia a avut loc în 1327 şi a fost, desigur, salutată cu entuziasm de ghibelini.

Ludovic a sosit la Roma când, în urma unei răscoale, partizanii lui Robert de Anjou fuseseră alungaţi; era în 7 ianuarie 1328. La zece zile după aceea, ales de romani ca senator şi şef al armatei, era încoronat în bazilica Sf. Petru de către Sciarra Colonna, „în numele poporului roman”; era o

încoronare revoluţionară, conformă cu principiile laice ale concepţiei imperiale.

Replica papei a fost promptă; a reînnoit excomunicarea, nu a recunoscut titlul de împărat dobândit de Ludovic şi a pronunţat interdicţia pentru toţi aliaţii acestuia, laici sau clerici; acum însă Ioanal XXII-lea rămăsese singur. Însuşi şeful spiritual al franciscanilor, Michele da Cesena, chemat la Avignon pentru a da explicaţii asupra atitudinii sale faţă de decretele pontificale de condamnare a aripii ortodoxe a Ordinului, l-a părăsit refugiindu-se la curtea lui Ludovic împreună cu William Occam; a fost excomunicat şi el.

Împăratul s-a simţit în acele momente suficient de puternic şi, influenţat de căpeteniile răsculaţilor din Roma, i-a intentat papei, la 14 aprilie 1328, un proces de erezie, după care, la patru zile, a urmat un decret imperial prin care Ioanal XXII-lea era demis, fiind considerat vinovat de lezmaiestate, trimiţându-l în faţa judecării ecleziastice obişnuite, sub acuzaţia de erezie.

După demiterea lui Ioan, a urmat alegerea unui nou papă, la 12 mai 1328, de către un comitet format din treisprezece membri reprezentativi ai clerului roman, în persoana franciscanului Pietro Rainalducci di Corvara, alegere validată printr-un decret imperial. Era în mod clar o alegere ilegală şi cel ales nu putea fi considerat decât un antipapă; Ludovic şi curtea sa, oricum, l-au considerat pontif în toată regula.

El şi-a luat numele de Nicolae al V-lea şi, ca primă măsură, a repetat încoronarea imperială a lui Ludovic cu respectarea ceremonialului tradiţional şi cu obişnuita ungere a proaspătului împărat.

Toate acestea păreau o farsă; practic, marii teoreticieni, adversari ai lui Ioan, nu considerau că împăratul şi antipapa erau personalităţi de prestigiu. De altfel, figura acestui Nicolae al V-lea era ştearsă şi nu a avut susţinători în lumea ecleziastică; de partea sa erau în primul rând minoriţii şi toţi cei excomunicaţi, dar chiar şi el însuşi a ajuns până la urmă să-şi dea seama că juca un rol ridicol. În august 1330, pocăindu-se, se va duce la Avignon, la Ioanal XXII-lea, care l-a iertat; a murit în uitarea generală, în octombrie 1333.

Nici norocul lui Ludovic în Italia nu a durat prea mult; destul de curând, dările prea mari pe care le impusese Romei au provocat o mare nemulţumire şi el a părăsit oraşul, care a reintrat imediat pe orbita lui Robert de Anjou; în decembrie 1329 se întorsese deja în Germania.

Este adevărat că nici Ioanal XXII-lea nu dădea dovadă de o prea mare cultură pe plan pur teologic; în diferite predici şi, în special, în cea rostită de sărbătoarea Tuturor Sfinţilor din 1331, referindu-se la durata în cane se realizează „imaginea sfântă” a morţilor aflaţi în graţia lui Dumnezeu, a declarat că ea va apărea nu imediat după moarte, ci la reînvierea coipurilor, în aşteptarea „sub altar” a Judecăţii de Apoi, adică sub mângâierea omenirii de către Cristos.

Era o teză în contradicţie cu ortodoxia tradiţională şi a provocat scandal, dând, până la urmă, dreptate adversarilor săi politici, care-l acuzaseră de erezie; de data aceasta însă chiar şi teologii competenţi din jurul său l-au contrazis cu vehemenţă. Ioans-a străduit să demonstreze, într-o scriere a sa, că era vorba doar despre o părere personală, invitând în acelaşi timp la o dezbatere asupra ei; a fost însă doar un subterfugiu, în final, pe patul morţii, a trebuit să-şi retracteze această opinie proprie în faţa colegiului cardinalilor; a salvat, astfel, doctrina, dar nu şi prestigiul unei autorităţi personale de-acum discreditate.

Ulterior, acestui papă i-au mai fost aduse acuzaţii referitoare şi la politica sa financiară; deşi era, desigur, necesar să pună ordine în administrarea Bisericii universale, apar totuşi mai scandaloase ca niciodată mijloacele folosite de el pentru a spori încasările tronului apostolic. Are meritul de a fi reorganizat cancelaria şi de a fi instituit tribunalul Sfintei Roţi (della Sacra Rota), numit astfel după *rotatim*, adică rotaţia judecătorilor care făceau parte din el; dar preocuparea de a aduna fonduri uriaşe i-a adus un cor de proteste, fiind acuzat că a sărăcit numeroase biserici, prin sistemili fiscal al unor beneficii pe viaţă.

În plus, după cum aminteşte şi Castiglioni, „sistemul beneficiilor pe viaţă s-a dezvoltat enorm şi toate birourile şi funcţiile parohiale au devenit, cu timpul, prilej de beneficii permanente. Aşa s-a făcut că aceste beneficii nu erau atribuite doar clericilor, ci şi laicilor, devenind, cu timpul, sinecuri atrăgătoare râvnite de cele mai multe ori de persoane care nu le meritau; au devenit, inevitabil, obiect de târguială şi de recompensă. Odată deschisă calea abuzurilor, nu mai era uşor şi nici posibil să se mai pună stavilă scandalurilor”.

A înflorit, astfel, încă de atunci, birocraţia pontificală cu sute de notari,

arhivişti şi scribi de bule papale, într-o structură extrem de productivă, culminând cu Registrul Camerei apostolice, de fapt departamentul financiar al Curiei papale, cu un mecanism încâlcit al intrărilor şi ieşirilor. S-a creat un „sistem” care va fi perfecţionat de-a lungul secolelor; Ioanal XXII-lea l-a înfiinţat fără ca personal să aibă vreun avantaj. El a fost prin urmare un „Midas de la Avignon”, cum l-a numit Gregorovius, şi este o pură invenţie ceea ce scrie Villani, că el ar fi lăsat o moştenire de 25 de milioane de florini; în orice caz, Ioanal XXII-lea a exploatat totuşi acel „sistem” cu setea lui de centralizare, în interesul rudelor şi consătenilor, cărora le-a dăruit funcţii şi. Pomeni, într-un nepotism *avant la lettre* care, cu siguranţă, nu-i face cinste.

A murit la Avignon, la 4 decembrie 1334, şi a fost înmormântat în biserica Notre Dame-des-Doms.

197. Benedict al XII-lea (1334-1342)

Conclavul pentru alegerea succesorului lui Ioanal XXII-lea s-a reunit la Avignon după zece zile şi, la 20 decembrie 1334, îşi încheiase deja lucrările; a fost ales cardinalul francez Jacques Foumier, care, consacrat la 8 ianuarie 1335, şi-a luat numele de Benedict al XII-lea.

Fiu al unui morar din Savardin, în ţinutul Foix, el fusese călugăr cistercian, episcop de Palmiers şi apoi de Mirepoix, după care Ioanal XXII-lea îl făcuse cardinal; având o solidă cultură teologică, se situa neabătut pe linia ortodoxă şi nu admitea nicio erezie. Avea totuşi un caracter destul de diferit de cel al predecesorului său şi, preluând sistemul financiar instaurat de Ioanal XXII-lea, a încercat să elimine abuzurile care se comiseseră până atunci. Străin de nepotism, scrupulos în acordarea de funcţii, în timpul pontificatului său nu-şi va angaja nicio rudă ca funcţionar curial ecleziastic sau laic, limitându-se doar la numirea unui nepot ca arhiepiscop de Arles, aceasta însă numai la intervenţia cardinalilor din Sfântul Colegiu.

Imediat după ce a fost ales, a primit o delegaţie a romanilor, care îl rugau să readucă sediul pontifical în oraşul lor; el a încercat să le îndeplinească această cerere pe deplin justificată, dar colegiul cardinalilor* controlat în totalitate de regele Franţei, s-a opus întoarcerii la Roma. În zadar Benedict i-a trimis direct lui Filip al VI-lea o scrisoare plină de rugăminţi

patetice; a trebuit să se resemneze şi să se apuce de marile construcţii care trebuiau să asigure papalităţii un sediu demn de importanţa sa în Avignon.

Lui i se datorează, de fapt, partea cea mai veche a palatului papal, denumită în mod obişnuit Palatul Vechi: „un amestec ciudat de fortăreaţă şi de mănăstire, de închisoare şi de palat, această construcţie greoaie reflecta situaţia Sfântului Scaun din acea vreme”, observă Pastor, sau este expresia spiritului auster al fostului călugăr care dispreţuia luxul lumesc. Construcţiile care au urmat vor da un aspect mai fastuos şi mai ceremonios palatului papal.

Romanii pierduseră orice speranţă de a-l vedea pe episcopul lor la Roma, Qu toate că îi oferiseră titlul de senator şi, în consecinţă, puterea pe viaţă; Benedict le-a transmis supuşilor săi de departe cuvinte frumoase şi bune intenţii, prin scrisori transmise de nunţiul său, astfel încât a reuşit să restabilească pentru o vreme ordinea într-o Romă republicană, dar victimă, ca de obicei, a abuzurilor patricienilor. Statul Bisericii a beneficiat şi el de o perioadă de pace şi multe oraşe s-au supus autorităţii

pontificale prin intermediul locţiitorilor numiţi de Benedict; acesta însă nu s-a mişcat de la Avignon.

Tratativele pentru o reapropiere a papalităţii de Ludovic Bavarezul au fost sabotate de Filip al VI-lea, care întrevedea, într-o eventuală pace dintre papă şi împărat, posibilitatea readucerii tronului pontifical la Roma; mai mult, suveranul francez s-a grăbit să încheie el însuşi o alianţă cu împăratul, lăsând la o parte consideraţiile de ordin religios, şi anume că Ludovic era excomunicat şi nu ar fi trebuit să mai fie luat în seamă de niciun alt suveran creştin. Benedict a condamnat comportarea lui Filip, ceea ce a determinat, în plus, şi indignarea prinţilor germani, care au rămas în bloc alături de Bavarez; ei au declarat că el avea dreptul să poarte titlul de împărat chiar şi fără aprobarea papei.

Bazându-se pe aceste principii, Ludovic a dat în august 1338 legea *Licet iuris*, în care afirma că împăratul nu poate fi judecat de papă, pentru că autoritatea imperială venea direct de la Dumnezeu. De asemenea, susţinut în

permanenţă de un grup numeros de teologi de la curtea sa, a desfăcut, prin autoritatea sa, căsătoria Margaretei Maultasch, moştenitoare a Tirolului şi a Carintiei, pentru ca ea să devină, în 1342, soţia fiului său; William Occam a justificat o asemenea acţiune prin scrierea sa *Despre puterea imperială asupra căsătoriei*. Benedict a intervenit în zadar pentru a apăra legătura matrimonială şi, mai ales, nu a putut urmări rezolvarea acestei controverse care se va soluţiona abia sub Clement al VI-lea; a murit la 25 aprilie 1342 la Avignon şi a fost înmormântat în catedrala oraşului, într-un mausoleu splendid care însă a fost demolat în secolul al XVIII-lea pentru că era prea şubred.

Cugetarea care i-a fost atribuită „Papa trebuie să fie asemenea lui Melchisedec, care nu avea tată, nici mamă şi nici arbore genealogic", ne oferă o imagine fidelă a lui Benedict al XII-lea, refuzând puterea personală şi dedicându-seân întregime refacerii autorităţii Bisericii. Deşi s-a implicat în noile construcţii din Avignon, a fost singurul dintre papii din această perioadă care a manifestat grijă pentru sediul papal de la Roma, alocând sume uriaşe pentru o nouă restaurare a Lateranului şi a bazilicii Sf. Petru. Această „iubire" de departe pentru tronul apostolic este menţionată într-o înscripţie de la baza unui bust pe care romanii l-au instalat în onoarea sa la intrarea principală din bazilica Vaticanului şi mutat apoi în grotele de dedesubt

198. Clement al VUea (1342-1352)

Treisprezece zile după ce, la Avignon, murise Benedict al XII-lea, la 7 mai 1342, cardinalii l-au ales papă pe Pierre Roger de Beaufort; născut la Malmont, în 1291; călugăr benedictin din fragedă tinereţe, fusese profesor de teologie la Paris, episcop de Arras şi cancelar al lui Filip cel Frumos. Episcop apoi de Sens şi de Rouen, fusese ridicat la rangul de cardinal de Benedict al XII-lea; a fost consacrat papă la 19 mai, sub numele de Clement al VI-lea.

Foarte ataşat sufleteşte de patria sa, nici nu s-a gândit să se mute la Roma; s-a implicat în completarea reşedinţei de la Avignon adăugând la austerul Palat Vechi un Palat Nou, mai elegant şi mai primitor, dând întregului complex o imagine fastuoasă, demnă de papii mecenaţi ai Renaşterii. Prestigiul şi prosperitatea erau caracteristicile de atunci ale Avignonului care, dintr-un mic orăşel de provincie, devine nu doar capitala creştinismului, ci şi,

prin amplificarea schimburilor economice, creşterea populaţiei şi ridicarea nivelului de trai, un mare centru comercial.

Practic, Avignonul avea o dublă funcţie: a fost o a doua Romă, cu o Curie pe deplin eficientă, în urma reorganizărilor efectuate de Ioanal XXII-lea, dar, tocmai din acest motiv, a devenit în acelaşi timp şi un centru al marii finanţe. Nu mai puţin de patru mii de persoane gravitau în jurul curţii papale, precum şi agenţi comerciali din toată lumea şi mari bănci florentine şi sieneze, care-şi înfiinţaseră filiale la Avignon.

Biserica s-a trezit amestecată în tranzacţii mai mult sau mai puţin legale, astfel încât a meritat să fie considerată un nou Babilon în *Rimele* lui Petrarca (CXIV, 14):

De Babilonu-în care ura creşte se-ntinde răul şi ruşinea moare, cuib de durere, maică de-ntristare ca să mă apăr, am fugit hoţeşte.

(trad. Etaboeriu)

Poetul din Arezzo apărea în proza sa şi mai scârbit în privinţa reşedinţei pontificale: „Şi mai urât… mi s-a părut acel loc… din cauză că adăpostea acolo toate păcatele şi scursorile lumii întregi”, după cum aflăm dintr-o scrisoare către arhiepiscopul de Genova (*Seniles*, X, 2) şi adăuga: „într-adevăr, ca să nu mai vorbim despre altele, niciodată nu şi-au găsit adăpost aici credinţa şi caritatea şi, despre acel loc, s-ar putea spune, parafrazându-l pe Hannibal, nimic nu este adevăr, nimic nu este sfânt, nimic nu este frică de Dumnezeu, nici sfinţenie a jurămintelor, nici credinţă…”.

Petrarca adresa, desigur, atâtea invective reşedinţei papale, pentru că era angajat plenar în bătălia pentru convingerea papei să accepte întoarcerea la Roma; dar, oricât de pătimaşă era polemica, acest tablou exprima situaţia reală din acea vreme.

După cum aminteşte însuşi Castiglioni, „Clement al VI-lea se arătase de o mărinimie risipitoare încă de pe vremea când era cardinal, aşa că a fost un mare noroc pentru creditorii săi că Pierre Roger devenise papă, pentru a-i putea plăti pe toţi, adăugând pe deasupra şi cadouri consistente”; slujbaşii de la curtea sa, clerici sau nu, au beneficiat de venituri considerabile, iar cheltuielile totale de administraţie au fost enorme. Peste toate acestea, la curtea pontificală se adunau toate felurile de aventurieri, alchimişti,

contrabandişti, tăinuitori, dând, desigur, Avignonului o faimă în stare să-l îngrozească pe Dante, dacă ar fi asistat la modul în care, mai mult decât oricând, Biserica „se prostitua”.

În ce privea întoarcerea la Roma, pentru Clement al VI-lea discuţia era închisă; printr-un document datat din 9 iunie 1384, a cumpărat oraşul Avignon de la regina Ioana a Neapolelui, care-i era un fel de vasală. La Roma, se îngrijise să satisfacă pretenţiile populaţiei, încredinţându i lui Cola di Rienzo, care-i fusese trimis în 1343 ca ambasador, funcţia de notar al Camerei orăşeneşti. Era o misiune care i-a dat tânărului posibilitatea de a câştiga inimile concitadinilor, educân-

du-i prin pledoariile sale din Capitoliu în spiritul idealurilor republicane” dar, în acelaşi timp, în spiritul respectului, cel puţin la început, faţă de papa de la Avignon. În felul acesta, Cola s-a regăsit printre căpeteniile democratice ale Romei şi a fost declarat în cele din urmă, „prin voinţa Domnului Nostru Iisus Cristos, sever şi de temut tribun al libertăţii, păcii şi dreptăţii pentru sfânta republică romană” în 1347.

Cât despre problema imperială, Ludovic Bavarezul, aflat în conflict cu papalitatea, s-a prefăcut că doreşte o împăcare cu Clement, dar acesta. I-a convins pe câţiva prinţi germani să aleagă un fel de antirege în persoana lui Carol de Boemia, un partizan credincios al papei şi oaspete la Avignon, în schimbul jurământului de credinţă depus de acesta şi în perspectiva încoronării care, de altfel, a avut loc în 1346, la Bonn. Oricum, în luna septembrie a anului următor, Ludovic murea şi Carol al IV-lea era astfel recunoscut de toţi prinţii germani; William Occam şi mare parte dintre teologii adunaţi la curtea Bavarezului s-au supus papei, care i-a iertat şi le-a ridicat excomunicarea.

Roma „papală” trăia din plin frumoasa şi nebunească aventură comunală a lui Cola di Rienzo, într-un amestec de megalomanie şi de democraţie care va fi fatal tribunului; nu a fost pe placul nici al lui Clement al VI-lea şi nici al lui Carol al IV-lea episodul cu Cola încoronat drept cavalerân

bazilica S. Maria Maggiore, cu şapte coroane simbolizând darurile Spiritului Sfânt şi cu globul de argint simbolizând imperiul. Puterea îl ameţise şi, probabil, îl îndepărtase de la spiritul democratic, datorită căruia cucerise inimile sărăcimii romane; i-a fost uşor în aceste condiţii locţiitorului pontifical, Raimondo, episcopul de Orvieto, să-l pună într-o lumină proastă, ajungând în final să-l declare demis din toate funcţiile şi să-l excomunice în decembrie 1348.

Fostul tribun, fugar către nord, încerca în 1350 să-l convingă pe Carol al IV-lea să devină promotorul unei înnoiri a umanităţii şi a Bisericii, împărtăşindu-i viziunile profetice ale unui pustnic, prieten al său, fratele Angelo; dar un suveran ataşat papei, cum era Carol, n-a pierdut timpul ascultându-l, şi arhiepiscopul de Praga a pus să fie arestat, expediindu-l la Avignon pentru a fi judecat ca eretic. În august 1352, un tribunal format din trei cardinali l-a condamnat la moarte, dar verdictul nu era definitiv. Datorită apelurilor lui Petrarca, marele său admirator; şi ale romanilor, care îl doreau între ei ca un aducător al dreptăţii pentru un oraş căzut pradă anarhiei în ciuda jubileului din 1350, Cola a trăit ultimele luni de pontificat ale lui Clement al VI-lea într-o captivitate confortabilă şi binevoitoare, chiar dacă purta ca o ameninţare deasupra capului acea sentinţă de condamnare la moarte.

Jubileul din 1350 a fost proclamat de Clement al VI-lea, reducând la 50 de ani, după obiceiul ebraic, intervalul între un An Sfanţ şi celălalt, adăugând şi o vizită în bazilica S. Giovanni. Oficial, papa voia să redea puţină linişte spirituală Italiei şi Europei creştine, atât de crunt lovite de ciuma care le bântuise cu doi anrânainte, dar Villani scrie că scopul era în realitate de natură economică, pentru că „datorită sosirii pelerinilor, Biserica a adunat multe bogăţii, iar romanii, prin afacerile fôcute, au devenit bogaţi cu toţii”. Într-adevăr, dacă Anul Sfânt a oferit Romei prilejul de a se afla din nou în centrul creştinătăţii, nu mai puţin tentantă era şi perspectiva unor afaceri bune pentru locuitorii oraşului atât de vitregiţi de soartă în ultima vreme. Şi, după cum scrie Villani, unii comercianţi au profitat de ocazie, de exemplu, dedându-se la înşelătorii, „măcelarul amestecând şi vânzând cu iscusinţă carnea proaspătă împreună cu cea veche”, iar proprietarii de hanuri speculând locurile de dormit, închiriind unul la două, trei persoane, pentru ca,

până la urmă, „să-i înghesuie” chiar şase sau şapte într-un pat.

Cu această ocazie, Avignonul avea, prin urmare, în anumite privinţe, o „filială” la Roma, iar faptul că papa a mărit numărul bazilicilor vizitate de la una la trei, incluzând, pe lângă Sf. Petru (S. Pietro), S. Paolo şi S. Giovanni în Laterano, a dus la creşterea numărului de pelerini şi deci a „pomenilor pentru Biserică”. Acestea au intrat sub controlul direct al celor doi cardinali trimişi de papă cu puteri depline la Roma,

Guy din Boulogne-sur-Mer şi Pietro Ciriaco din Limoges, ca şi al locţiitorului pontifical, cardinalul Annibaldo Gaetani din Ceceano, care îşi stabilise reşedinţa în Vatican.

El a început un adevărat trafic cu iertările acordate pelerinilor excomunicaţi, astfel că noţiunea de „pomană pentru Biserică”, spontană şi liberă, devenea o târguială ordinari Annibaldo şi-a atras ura pelerinilor, a fost ţinta unui atentat, la care a reacţionat prin arestări şi tortură, ajungând să instituie asupra Romei interdicţia chiar în timpul Anului Sfânt. Clement a înţeles că era cazul să-l înlocuiască şi l-a trimis la Napoli, dar cardinalul Annibaldo n-a reuşit să scape de moartea prin otrăvire survenită în timpul călătoriei. Totul apare simptomatic pentru modul în care semnificaţia religioasă ajubileului fusese falsificată, tocmai pentru că minicurtea papală de la Roma reflecta obiceiuri şi mentalităţi ale celei oficiale de la Avignon.

Clement al VI-lea se complăcea în Babilonul său, afundându-se din ce în ce mai mult în decăderea unei curţi luxoase şi neavând nimic comun cu spirimi apostolic; Castiglioni însuşi îi dă crezare lui Muratori care „îl judecă foarte sever pe Clement al VI-lea şi nu-l scuteşte de reproşul pentru lăcomia de bani, viaţă risipitoare şi chiar pentru bănuială de imoralitate”, fiind de acord cu spusele lui Matteo Villani despre acest papă cane „şi-a ridicat în funcţii şi şi-a îmbogăţit fără limite rudele, iar în Biserică a oploşit o mulţime de cardinali combinaţi amoros cu el* foarte tineri şi ducând o viaţă necinstită şi desfrânată, într-o atmosferă de totală infamie” (*Anale*, 1352).

Clement al VI-lea a murit la Avignon, la 6 decembrie 1352, şi a fost înmormântat în mănăstirea Chaise Dieu în regiunea Loara Superioară,

199. Inocenţiu al VI-lea (1352-1362)

La douăsprezece zile după moartea sa, Clement al VI-lea avea deja un succesor; la 18 decembrie 1352, cardinalii l-au ales pe francezul Etienne Aubert, născut la Mont, lângă Beyssac, în dioceza Limoges. Un canonic foarte învăţat, fost episcop de Noyon şi Clermont, din 1342 era cardinal de Ostia; a fost consacrat papă la 30 decembrie şi şi-a luat numele de Inocenţiu al VI-lea.

Conştient de autoritatea absolută a puterii sale, el a reinstaurat pe deplin *plenitudo potestatis*. În acest scop, prima măsură pe care a luat-o la începutul pontificatului său a fost să refuze punerea în aplicare

a unei înţelegeri pe care, sub jurământ, cardinalii o stabiliseră în conclav. Ea prevedea, printre altele, pentru noul ales, clauza de a nu mări numărul cardinalilor din colegiu la mai mult de douăzeci, împărţirea veniturilor curiale în părţi egale cu cardinalii, ca şi interdicţia de a încredinţa rudelor funcţii importante. Colegiul ar fi vrut să impună astfel o formă oligarhică de conducere a Bisericii, în dauna întâietăţii absolute a pontifului şi Inocenţiu al VI-lea a fost atent să nu cadă în această capcană, emiţând la 5 iulie 1353 bula *Sollicitudo pastoral is*, prin care declara nul acordul.

El a simplificat Administraţia Curiei pe linia ideilor lui Benedict al XII-lea şi în contradicţie cu ceea ce realizase Clement al VI-lea; adversar înverşunat al oricărei forme de mondenitate şi sfătuit cu pricepere de şeful Ordinului dominican, a anulat multe investituri operate de predecesorul său, insistând pe obligaţia prelaţilor de a locui acolo unde fuseseră numiţi şi stabilind în cazul nerespectării acestei îndatoriri pedepse aspre. Avignonul s-a golit astfel de mulţi vânători de sinecuri, căpătând în felul acesta un aspect mai apropiat de demnitatea religioasă cuvenită; a fost, de asemenea, foarte sever în privinţa respectării ortodoxe a Regulii franciscane. Prin aceasta, gruparea aşa-numită a spiritualilor a continuat sa lie implicată în procesele Inchiziţiei; papa şi-a atras astfel proteste vehemente chiar şi din partea prinţesei Brigida a Suediei, catolică fervентă, care, începând din Anul Sfânt, îşi stabilise reşedinţa la Roma şi îl lăudase la început pe Inocenţiu pentru cumpătarea politicii sale.

Maniera de administrare instaurată de Inocenţiu şi-a dezvăluit, di timpul, lacunele, prin numeroasele concesii făcute în favoarea consătenilor săi şi prin unele tendinţe spre nepotism, de care nu a reuşit să se ferească, în ciuda severităţii care părea să-l caracterizeze în momentul instalării sale. Astfel, Inocenţiu al VI-lea a sfârşit prin a deveni o deziluzie pentru cei care îl lăudaseră la început; Petrarca însuşi, care-! considerase *magnus vir et iuris cultissimus*, şi-a schimbat părerea, refuzând postul de secretar oferit de papă.

Acţiunea în care s-a implicat deosebit de puternic, spre cinstea lui, a fost refacerea autorităţii pontificale, acolo unde se afla tronul ei şi puterea milenară, la Roma. Inocenţiu era preocupat în permanenţă de situaţia haotică din Statul Bisericii, provocată de seniorii locali, care făceau totul după bunul lor plac. Pentru rezolvarea acestei probleme apăsătoare, a hotărât să acorde toată încrederea cardinalului Gil Alvarez Carillo de Albornoz care, în acelaşi timp era şi soldat, diplomat şi jurist experimentat; după el l-a trimis pe Cola di Rienzo, pe care a considerat nimerit să-l elibereze din captivitatea în care trăia la Avignon, graţiindu-l şi ridicându-i excomunicarea. Un om ca acesta i-ar fi fost de folos lui Albornoz, dată fiind cunoaşterea de către fostul tribun a situaţiei italiene, precum şi datorită influenţei pe care o putea exercita încă asupra romanilor.

În adâncul sufletului lui Inocenţiu îşi făcea loc din ce în ce mai insistent gândul de a se întoarce într-o bună zi la Roma, dacă Albornoz ar fi reuşit să-şi îndeplinească misiunea încredinţată. Acesta a reuşit, deşi avea doar o mică armată, să recucerească vechiul sediu pontifical, folosindu-se în primul rând de populaţia oraşului, graţie unei legi noi, aşa-numita „Constituţie Egidiană” 113. Ea prevedea numirea unui singur senator „străin” pentru o perioadă de şase luni, ajutat în administrarea oraşului de un colegiu democratic, format din şapte membri, adevăraţi conducători ai Comunei, aleşi de locuitori. Stăpânirea Romei nu mai aparţinea, astfel, nobilimii, ea fiind încredinţată populaţiei, din rândul căreia vor apărea, cu timpul, noii nobili. Cola a contribuit în bună parte la realizarea acestei acţiuni, dar erau ultimele episoade ale unui vis republican şi Albornoz s-a servit de el fără a-şi face scrupule, discreditându-l în ochii populaţiei, atunci când i-a stat în cale şi lăsându-l pradă furiei mulţimii la 8 octombrie 1354.

Roma se afla din nou sub controlul papei şi, în acest moment, apărea

posibilitatea unei încoronări imperiale; Carol al IV-lea a beneficiat de aceasta, la 5 aprilie 1355, ca „împărat al romanilor”, dar, după ce a primit coroana, a plecat cu ea cu tot în Germania. De fapt, conceptul tradiţional de împărat nu-şi mai avea rostul; jurămintele de protejare a papalităţii nu mai erau de mult respectate şi împăratul, încoronat de un cardinal delegat de un papă care era absent, a considerat că era suficient să-i lase lui Albomoz o armată de cinci sute de cavaleri germani, pentru a-l ajuta în operaţiunile militare ce se desfăşurau în continuare. De altfel, Carol se simţea îndreptăţit prin sângele strămoşilor săi să primească acea coroană; s-a grăbit să-şi afirme un asemenea drept în 1356 prin „Bula de Aur” 114, bazată pe *Licet iuris* a lui Ludovic Bavarezul; dreptul papei de a participa la alegerea unui împărat era, practic, anulat. Lua sfârşit, astfel, o epocă.

Între timp, Albomoz îşi continua acţiunea, ducând o serie de lupte grele din Campagna romană până în regiunile limitrofe, ceea ce a însemnat pentru Curie cheltuirea unor sume enorme de bani; Inocenţiu al VI-lea a susţinut însă toate eforturile sale în această campanie militară, convins că, în urma ei, prestigiul Bisericii va fi salvat. Toate vechile provincii s-au întors sub autoritatea sa: cu excepţia lui Bernabò Visconti, care a rezistat în Bologna, ceilalţi seniori, din familiile Este, Ordelaţfi şi Manfredi, punându-se din nou în serviciul papei ca vasali. Roma, eliberată de dominaţia nobililor, îl chema acum pe papă, dorind ca acesta să se aile din nou între zidurile ei.

Inocenţiu al VI-lea nu rămânea surd la asemenea rugăminţi şi era pe punctul de a accepta insistentele îndemnuri la marea întoarcere, adresate de Brigida a Suediei şi de Petrarca; împăratul s-a oferit, în pofida, 3ulei de Aur”, să-l însoţească el însuşi, dar bătrâneţea şi sănătatea şubredă l-au împiedicat pe papă să realizeze acest lucru.

A murit la 12 septembrie 1362, la Avignon; a fost înmormântat în mănăstirea Villeneuve-les-Avignon pe care o înfiinţase chiar el.

200. Urban al V-lea (1362-1370)

Succesorul lui Inocenţiu al VI-lea a fost Guillaume de Grimoard, dintr-o familie nobilă din Grisac, unde s-a născut în 1310; călugăr benedictin şi profesor de drept canonic la Montpellier, fost abate la St. Victor din Marsilia,

încă nu fusese numit cardinal. A fost ales la 28 octombrie 1362, pe când se afla la Napoli, ca legat pontifical, aşa încât consacrarea la Avignon nu a putut avea loc înainte de 6 noiembrie; şi-a luat numele de Urban al V-lea.

O dată cu alegerea lui, posibilitatea revenirii tronului pontifical la Roma a devenit imediat posibilă; Urban cunoştea Italia şi nu avea reţineri precum cardinalii francezi în a părăsi pământul patriei sale, având în vedere că regatul Franţei nu era în vremea aceea prea sigur, datorită pustiitorului război de 100 de ani. Desigur, papa va lua în considerare această revenire, atunci când Albornoz va fi realizat refacerea Statului Bisericii; Bernabò Visconti era, în ţinutul Bologna, ultimul bastion al unui ghibelinism înverşunat. El nu-l recunoştea pe papă ca suveran temporal şi pusese stăpânire pe bunurile ecleziastice; pe de altă parte, Albornoz nu reuşea să-l învingă pe plan militar. Urban l-a excomunicat, dar împotriva lui trebuiau aplicate alte metode.

Totuşi, romanii i-au oferit imediat papei stăpânirea oraşului, iar el a confirmat constituţia democratică elaborată de Albornoz; totuşi dacă la Roma era linişte, nobilimea din Campagna romană se agita şi nu s-ar fi calmat, probabil, decât dacă venea la ei pontiful în persoană. Astfel că, în primăvara lui 1363, o delegaţie romană a mers la Avignon, invitându-l oficial pe Urban al V-lea să se întoarcă la Roma; papa voia însă ca mai întâi să fie rezolvată problema lui Bernabò Visconti. Aceasta s-a întâmplat în martie 1364, datorită intervenţiei lui Carol al IV-lea; pentru a ceda Bologna, Visconti a cerut o mare despăgubire bănească şi Albornoz a fost nevoit să accepte. Marele om de stat care reuşise să ducă într-o manieră magistrală la bun sfârşit o asemenea misiune nu a fost lăsat să îndeplinească şi acest ultim act; pus într-o lumină proastă la curtea de la Avignon, a fost înlocuit în funcţie de cardinalul Ardouin. Papa, pentru a îmbuna nemulţumirea îndreptăţită a fostului său locţiitor, l-a rugat să rămânjjţ în Italia şi să preia funcţia de legat pontifical la Napoli.

În acest timp, la Urban al V-lea soseau continuu cereri din partea prinţesei Brigida a Suediei şi a lui Petrarca; acesta din urmă îi trimitea de la Veneţia o scrisoare, la 28 iunie 1366 (*Seniles*, IX, 1), în care semnificaţia religioasă a tronului de la Roma era descrisă cu o excepţională claritate: „Consideraţi că Biserica Romei vă este ca o soţie! Cineva ar putea să

obiecteze că soţia pontifului roman nu este doar o anumită biserică în sine, ci Biserica universală. Ştiu, Preasfinte Părinte, şi ferească Dumnezeu să vă cer o limitare a puterii, ba chiar eu aş extinde-o şi mai mult, ducând-o până la ţărmul oceanului. Cred că tronul vostru este peste tot unde Iisus Cristos are credincioşi, dar aceasta nu înseamnă că nu sunteţi legat de Roma printr-o relaţie specială; oricare alt oraş îşi are propriul episcop, dar numai unul este episcopul Romei”.

Dar, după cum observă Maria Luisa Rizzarti într-o carte a sa despre Avignon, scrisoarea este şi „un document de mare interes pentru cunoaşterea dedesubturilor acestei dispute pro şi contra Romei. O bună parte din scrisoare se referă, cu cea mai mare seriozitate, la avantajele vinurilor italieneşti. După cât se pare, unul dintre argumentele forte ale cardinalilor francezi (bineînţeles, în discuţii particulare) era teama de a resimţi lipsa delicioaselor vinuri de Burgundia şi Beaune”. În această privinţă, poetul din Arezzo arăta: „Nimeni nu vrea să vă lipsiţi de ele; dacă, într-adevăr, nu vreţi să vă obişnuiţi cu vinurile italieneşti, nu uitaţi că Tibrul este întotdeauna navigabil şi puteţi aduce foarte uşor pe această cale oricâte butoaie de vin de Burgundia doriţi”.

Pentru a-l implora pe papă să revină la Roma, a venit la Avignon şi fiul lui Iacob al II-lea de Aragon, Petru, care renunţase la viaţa de nobil, intrând în Ordinul franciscanilor; cei trei cardinali italieni, în special, îi cereau aceasta zilnic lui Urban şi, o dată cu ei, şi prelatul francez Philippe de Cabassoles, prieten al lui Petrarca. Regele Franţei, Carol al V-lea, căuta însă să-l facă să renunţe prin orice mijloace, şi i l-a trimis la Avignon pe bătrânul său profesor Nicolas Oresme care, într-o cuvântare extrem de bombastică, încerca să-l convingă pe papă că oraşul provensal trebuia să rămână sediul papalităţii pentru că era centrul pământului; cardinalii francezi erau de acord cu această afirmaţie absurdă.

Urban era de-acum hotărât să facă pasul cel mare; i-a ordonat locţiitorului său din Roma să-i pregătească o reşedinţă potrivită în oraş şi, la 30 aprilie 1367, a plecat spre Marsilia, unde îl aştepta o flotă compusă din 23

de corăbii, trimise de regina din Napoli, de veneţieni, pisani şi genovezi. Îl însoţeau opt cardinali; şapte vor ajunge la Roma pe uscat, iar alţi trei au refuzat să părăsească Franţa.

Flota a ancorat la Cometo la 3 iunie; în întâmpinare venise, printre alţii, cardinalul Albornoz, care nu putea să nu fie primul care să-i ureze bun venit papei în statul său. Cortegiul a înaintat încet şi triumfal până la Viterbo, unde papa a trebuit să se oprească, din cauza epidemiei de febră contagioasă care bântuia în Lazio; victimă a acesteia a fost însuşi Egidio Albornoz, care a murit astfel, fără a-l fi putut vedea pe Urban instalat pe tronul lui Petru.

Intrarea papei în Roma a avut loc la 16 octombrie şi a fost de o solemnitate excepţională. În sfârşit, în ajunul sărbătorii Tuturor Sfinţilor, un pontif oficia din nou slujba în bazilica Sf. Petru, lucru care nu se mai întâmplase din vremea lui Bonifaciu al VIII-lea; erau de faţă seniorii din Statul Bisericii şi mulţi alţi nobili italieni, ca marchizul d’Esté, Amedeo al VI-lea de Savoia şi Rodolfo di Camerino. Urban al V-lea şi-a stabilit reşedinţa la Vatican; palatul fusese restaurat cât se putea de bine, special pentru această ocazie, pentru că întregul oraş era într-o stare jalnică, de decădere şi de părăsire. Urban cunoştea, desigur, aceasta, datorită locţiitorului său sau din descrierea făcută de poeţii şi cronicarii din acea vreme, dar, după cum notează Gregorovius, „spiritul decăzuta! oraşului i-a apărut şi mai trist1’ printre „ruine şi miaştini… turnuri năruite sau case distruse de incendii sau din alte cauze”.

Pentru început, Urban s-a îngrijit de refacerea bisericilor, dotându-le cu odăjdiile necesare; în special, a reconstruit Lateranul şi a pus să sé construiască sub altarul cel mare un frumos tabernacol gotic din marmură. S-a gândit să perfecţioneze administraţia oraşului şi a desfiinţat colegiul celor şapte aleşi ai populaţiei, înlocuindu-i cu trei custozi depinzând total de Sfântul Scaun; în acest fel, populaţia pierdea dintr-o dată tot ceea ce obţinuse cândva şi democraţia de tip comunal dispărea.

Această schimbare a dus la apariţia unor nemulţumiri care îl necăjeau pe papă, asupra lui revărsându-se imediat o ploaie de plângeri din partea tuturor cardinalilor francezi, pentru că aceştia, desigur, nu se simţeau în largul lor la Roma; în special, după cum mai aminteşte Rizzatti, «vinul italienesc… era de calitate proastă, din moment ce, la doar câteva luni de la sosirea aici a curţii papale, Urban al V-lea poruncea să se aducă din Franţa

«*LX buttas vini de Belna* (*Beaune*) *et de Grurejo, et toţidem vini de Neumaso vel de Lunello, pro uso hospitii nostri*» \ Nu era însă doar problema vinurilor: francezii „erau nemulţumiţi de orice; până şi de muzica instrumentală sau vocală. Italienii, după părerea lor, nu ştiau să cânte în biserică, ci doar *chevrotaient*, adică behăiau precum caprele”. Papa a rămas la Roma toată iarna şi, în martie 1368, a primit vizita Ioanei de Napoli şi a regelui Ciprului; în mai a plecat la Montefiascone, în căutarea unui aer mai sănătos, ceea ce era, deja, un semn că viaţa la Roma nu era ideală nici pentru el. În octombrie s-a întâlnit la Viterbo cu împăratul Carol al IV-lea şi s-a întors împreună cu el la Roma; o călătorie care amintea vag de vremurile fericite ale unor întâlniri celebre dintre pontifi şi împăraţi, dar care atunci nu a mai trezit entuziasmul nimănui.

Urban a repetat în bazilica Sf. Petru încoronarea lui Carol al IV-lea şi a soţiei sale; după aceea, împăratul şi împărăteasa au plecat. Papa spera într-un ajutor militarâmpotriva bandelor de mercenari care bântuiau prin ţinuturile Italiei, dar „Carol s-a comportat ca o căpetenie de tâlhari”, spune Gregorovius; a evitat lupta, a corupt diferiţi mercenari pe care i-a întâlnit în cale, doar ca să-i lase calea liberă pentru întoarcerea acasă, lăsând în voia sorţii Statul Bisericii şi pe suveranul pontif. Bula papală emisă în 1366 împotriva unor bande de mercenari care jefuiau prin Statul Bisericii nu putea avea niciun efect în octombrie 1368, a sosit la Roma şi împăratul din Orient, Ioanpaleologul, pentru a-l saluta pe papă, punând astfel capăt schismei, dar, mai mult, pentru a-i cere cu insistenţă să organizeze o cruciadă cu participarea principilor creştini, pentru a-l ajuta să-şi salveze imperiul, în pericol de a fi cotropit de turci. Nimeni nu a dat ascultare apelului pontifical. În plus, se declanşaseră răscoale la Viterbo, Perugia şi în alte oraşe din Statul Bisericii; Ludovic, regele Ungariei, s-a oferit să-i vină în ajutor papei cu 10 000 de oameni, dar Urban a refuzat oferta. Viaţa la Roma în asemenea condiţii, vărsând sânge şi în pericol de a fi privit cu ochi răi, nu intra în vederile sale; era scârbit de o asemenea situaţie şi, când şi-a manifestat intenţia de a se întoarce la Avignon, a fost aprobat de toţi francezii care-l însoţeau.

În acest moment, n-au servit la nimic noile rugăminţi ale romanilor sau profeţia tragică a Brigidei de Suedia; o „voce” îi destăinuise că Urban va muri

dacă se va întoarce la Avignon şi ea i-a povestit această viziune cardinalului Roger de Beaufort, care a refuzat să i-o transmită papei. Atunci, ea s-a dus în persoană la Montefiascone, pentru a-i spune totul lui Urban, dar acesta a rămas surd la cuvintele prevestitoare de rău ale reginei.

La 5 septembrie 1370, papa pornea din Corneto, de data aceasta spre Marsilia şi pe 24 se afla deja la Avignon; la puţine zile după sosire se îmbolnăvea şi la 19 decembrie 1370 murea. Vizionara Brigida prezisese adevărul. A fost înmormântat în mănăstirea St. Victor din Marsilia; beatificat de Biserică, Pius al K-lea i-a confirmat cultul în 1870.

201. Grigore al XI-lea (1370-1378)

La moartea lui Urban al V-lea, colegiul cardinalilor conta doar pe trei italieni şi un englez; ceilalţi erau francezi. A fost de ajuns doar o singură zi de conclav şi, la 30 decembrie 1370, a fost ales Pierre Roger, de Beaufort, nepotul lui Clement al VI-lea, care-l numise cardinal la numai optsprezece ani. Născut la Rosier în 1329, era încă la stadiul de diacon, astfel încât a trebuit să fie consacrat preot şi apoi episcop înainte de a putea fi încoronat ca papă, la 5 ianuarie 1371; şi-a luat numele de Grigore al XI-lea.

La fel ca şi predecesorii săi de la Avignon, Grigore a ridicat la rangul de cardinali exclusiv clerici francezi şi, în special, şi-a favorizat rudele, după regulile celui mai neruşinat nepotism; toate acestea nu ar fi putut uşura revenirea Curiei la Roma. Şi totuşi, încă de la începutul pontificatului, el anunţase ca iminentă o mutare a sa în sediul roman, fixând chiar şi data pentru mai 1372.

Punerea în practică a acestui proiect a fost amânată atât din cauza insistenţei cu care cardinalii francezi încercau să-l facă să renunţe, cât şi datorită grijii regelui francez de a-l menţine pe teritoriul său pe Grigore, vrând să se servească de oficiile sale ca mediator pentru a obţine o pace rezonabilă cu Anglia. De altfel, demersul în acest sens făcut de papă nu a dus la niciun rezultat, după cum n-a avut rezultat nici apelul în vederea unei cruciade care să vină în ajutorul Imperiului bizantin aflat în pericol.

Pe acest front politic, activitatea lui Grigore al XI-lea a fost falimentară, după cum şi Curia a trebuit să suporte un afront din partea împăratului Carol

al IV-lea; acesta, folosindu-se de „Bula de Aur”, reuşise să obţină din partea prinţilor germani alegerea ca rege al Germanieia fiului său Venceslas, în vârstă de cincisprezece ani. Curia îi comunicase lui Carol că încoronarea va trebui să aibă loc abia după aprobarea papală; prinţii, indignaţi din cauza acestei pretenţii, l-au încoronat totuşi pé Venceslas la 6 iulie 1367 la Aachen. Cu toate acestea, împăratul, care nu dorea o ruptură cu papalitatea, fiind dotat cu un puternic spirit diplomalie şi dând dovadă de multă şiretenie, a reuşit să facă să-i parvină papei o scrisoare cu o dată anterioară încoronării, în care îl ruga să ratifice alegerea, Iară a vorbi, de fapt, de aprobare. Grigore al XI-lea s-a considerat satisfăcut de acest document care, în realitate, era o adevărată bătaie de joc la adresa sa şi a trimis în scris consimţământul său.

Poate tocmai din cauza acestor eşecuri politice evidènte, Grigore al XI-lea a încercat ca, prin revenirea la Roma, să-şi reabiliteze onoarea, implicându-se total în acest plan; fricos din fire, rumega în minte, mai ales, profeţia ameninţătoare exprimată de Brigida a Suediei cu câteva luni înainte de a muri, în 1373, în urma unui anunţ pe care i-l făcuse Fecioara cum că papa, dacă nu se va întoarce imediat la Roma va pierde atât puterea temporală, cât şi pe aceea spirituală.

Este adevărat că asupra lui au exercitat o puternică influenţă nefavorabilă veştile proaste care soseau la Avignon din Italia; locţiitorul papal, Philippe de Cabassoles, episcop-cardinal de Sabina, nu dispunea de agerimea spiritului şi fermitatea unei persoane ca Albomoz. El nu reuşea nimic într-un stat în care, începând din 1375, pe neaşteptate şi la instigarea lui Bernabò Visconti, izbucniseră răscoale în aproape toate oraşele, ca o dovadă a faptului că administraţia pontificală era despotică şi ineficientă. Doar Roma s-a ţinut deoparte de revoltă; Florenţa, pe de altă parte, se răsculase.

Grigore al XI-lea a luat măsuri energice; în martie 1376, a pronunţat interdicţia asupra oraşului, excomunicându-i pe toţi florentinii. În plus, a angajat circa 10 000 de mercenari bretoni, sub comanda căpitanului Jean de Malestroit, aflaţi în apropiere de Avignon, şi i-a trimis în Italia în urma noului său reprezentant, cardinalul Robert din familia conţilor de Genevois, viitorul antipapă Clement al VII-lea. Acesta era un om violent şi fără scrupule şi misiunea sa urma să fie aceea de a înăbuşi toate răscoalele de la Bologna spre sud pentru a-i pregăti papei o întoarcere „liniştită” la Roma.

În faţa pericolelor care ameninţau în primul rând comerţul său prosper, Florenţa a decis s-o uimită la Avignon ca ambasadoare pe călugăriţa dominicană Caterina de Siena, o personalitate de mare prestigiu, destinată să continue într-o manieră ideală activitatea Brigidei de Suedia. A fost primită de papă la 18 iunie 1376 şi a avut cu el o serie de discuţii, în care a avut ca translator pe confesorul său, fratele Raimondo din Capua, care traducea în latină ceea ce spunea în dialectul sienez acea femeie extraordinară, devenită mai târziu una dintre cele mai cunoscute sfinte ale Bisericii.

După cum o dovedesc numeroasele scrisori pe care Caterina le-a trimis papei la intervale diferite, scoţând la iveală realităţile vremii, datorită unei „providenţiale" ilumânări, ea îl numea pe Grigore al XI-lea „scumpul meu tătic", cuvânt toscan folosit doar-în limbajul de familie, dar exprimând, în acelaşi timp, un respect deosebit; ştia însă să-l însoţească de fermitate şi căldură atunci când îi cerea papei să revină la Roma („Hai, bărbăteşte!… Trebuie să veniţi!"), sau când îl ruga să dea dovadă de milă şi clemenţă, după exemplul lui Cristos, „ca locţiitor al său" în judecarea supuşilor săi răsculaţi pentru că, îi atrăgea atenţia, „nu văd că ar exista un alt mod de a vă atrage oiţele".

Eforturile ei pentru a salva Florenţa au fost zadarnice, deoarece, tocmai în acele zile, o altă delegaţie florentină a provocat o înăsprire a tratativelor care se duceau pentru pace. „Cu toate că activitatea Caterinei ca negociatoare de pace nu a dat rezultatele scontate, succesul său în alte privinţe a fost imens", recunoaşte Seppelt, „pentru că, datorită mustrărilor neobosite ale acestei binecuvântate şi curajoase femei, prezentate papei cu aceeaşi sinceritate dezarmantă prin care îi cerea şi reforma clerului, în scris sau prin viu grai, Grigore al XI-lea, în ciuda tuturor neplăcerilor şi obstacolelor, s-a hotărât să revină la Roma, după repetate amânări'; Mulţi încearcă să minimalizeze succesul obţinut de Caterina; motivele revenirii la Roma se pare totuşi că ar fi fost de natură exclusiv politică şi bazate pe profeţia Brigidei. Pe de altă parte, după cum observă tot Seppelt, „mutarea Bisericii în oraşul prinţului apostolilor se impunea în acel moment, dacă nu se dorea o prăbuşire definitivă a puterii papale".

La 13 septembrie 1376, Grigore al XI-lea părăsea Avignonul; după cum se povesteşte, calul pe care-l călărea nu a ascultat comanda de a pomi,

incidentul fiind imediat inteipretat ca nefast. Ducele de Anjou fusese trimis în mare grabă de fratele său, regele Franţei, pentru a-l convinge pe papă să renunţe; mama şi cele patru surori plângeau alături de bătrânul său tată, contele de Beaufoit care, întinzându-se pe jos înaintea uşii palatului, încerca să-l împiedice să plece. A trecut peste el şi orice altă încercare de a-l opri a fost zadarnică. Şase cardinali francezi rămâneau în palatul de la Avignon, custozi ai bazei de sprijin pentru viitoarea schismă din Occident.

De la Marsilia, papa a sosit pe mare la Genova, unde l-a întâmpinat Caterina, şi, de această dată, cuvântul ei a fost hotărâtor pentru că, pe neaşteptate, Grigore parcă ar fi vrut să se întoarcă din drum. S-a îmbarcat din nou şi, la 6 noiembrie era la Pisa, şi de acolo, la 5 decembrie, la Corneto, unde Curia a zăbovit mai mult de o lună înainte de a

Încheia negocierile cu romanii pentru recunoaşterea suveranităţii pontificale asupra oraşului. Situaţia în întregul Stat al Bisericii continua totuşi să rămână tulbure şi nici trupele de mercenari bretoni nu reuşiseră să restabilească ordinea decât în unele zone. În această atmosferă încinsă, la 17 ianuarie 1377, Grigore al XI-lea îşi făcea intrarea solemnă în Roma, stabilindu-şi reşedinţa la Vatican, acolo unde se oprise şi predecesorul său Urban al V-lea, când se întorsese, pentru scurtă vreme, pe tronul lui Petru; de atunci, Vaticanul a înlocuit Lateranul ca reşedinţă papală.

Răscoala generalizată de pe cuprinsul Statului pontifical căpăta aspecte tot mai dramatice; de fapt, după cum recunoaşte şi Castiglioni, „prea strigătoare la cer erau abuzurile şi dezordinile pentru ca totul să se poată linişti într-o clipă”. Au eşuat şi tratativele care au urmat cu Florenţa, iar cardinalul Robert, umblând cu mercenarii după el dintr-un ţinut în altul, s-a hotărât de capul lui să dea o lecţie exemplară tuturor rebelilor, atunci când locuitorii din Cesena, disperaţi de violenţele soldaţilor bretoni din garnizoana oraşului, s-au răsculat în februarie, ucigând o mare parte dintre ei. Locţiitorul pontifical a ordonat o represiune sângeroasă şi au fost măcelăriţi patru mii de locuitori; a fost o acţiune care i-a atras porecla de „călăul din Cesena”.

Situaţia se deteriorase şi la Roma, astfel încât Grigore s-a adăpostit la Anagni; se va putea întoarce la Roma abia în noiembrie, când, sub regenţa lui Gomez Albornoz, a fost recunoscută din nou suveranitatea pontificală. O schimbare esenţială a avut loc totuşi doar datorită încheiere păcii cu Bologna şi trecerii în serviciul lui Grigore a căpeteniei florentinilor, Rodolfo da Varano. În martie 1378, s-a ajuns, în sfârşit, la un veritabil congres al diferiţilor reprezentanţi ai oraşelor pontificale, la Sarzana, sub preşedinţia lui Bernabò Visconti, cu scopul de a readuce ordinea în Statul Bisericii; papa era reprezentat de un cardinal şi doi arhiepiscopi, dar tratativele au fost întrerupte datorită morţii neaşteptate a lui Grigore, la 27 martie 1378.

Cu opt zile înainte, bolnav şi conştient că i se apropia sfârşitul, aflat în faţa numeroaselor certuri din colegiul cardinalilor, a emis o bulă care putea facilita alegerea mai rapidă a unui succesor; prin ea, cardinalii prezenţi la Roma erau autorizaţi să treacă în cel mai scurt timp posibil la alegerea noului pontif, fără a mai aştepta sosirea celor absenţi.

Grigore al XI-lea a fost înmormântat în biserica S. Francesca Romana al Foro; în 1584, populaţia Romei i-a ridicat un monument în această biserică în semn de recunoştinţă pentru readucerea tronului papal de la Avignon la Roma, după cum o dovedeşte basorelieful care înfăţişează chiar întoarcerea papei împreună cu Sf. Caterina, între poarta S. Paolo cu zidurile năruite (S. Paolo dalle mura cadenti) şi Minerva, simbol al oraşului.

202. Urban al VI-lea (1378-1389)

La moartea lui Grigore al XI-lea erau prezenţi la Roma şaisprezece cardinali, dintre care nouă francezi, patru italieni şi un aragonez; la Avignon rămăseseră şase cardinali francezi, iar un al şaptelea se afla te Toscana pentru a continua tratativele de pace cu Florenţa. După trecerea a zece zile, colegiul a intrat în conclav la Vatican, la 7 aprilie 1378; la Roma, atmosfera nu era calmă, deşi capii administrativi ai oraşului dăduseră Curiei garanţii că ordinea publică va fi asigurată în cartierul Borgo printr-un grup de locuitori aflaţi sub comanda căpitanilor tuturor cartierelor, care juraseră să-şi facă datoria. Populaţia şi-a făcut totuşi auzită vocea, strigând la trecerea cortegiului care se îndrepta spre sala conclavului: „Vrem să fie roman sau

italian!”; strigătele au continuat pe toată durata conclavului. Cardinalii au hotărât să aleagă un italian, dar acesta nu era roman şi nici măcar unul dintre ei; aceasta a fost ultima dată când o persoană din afara colegiului cardinalilor devenea papă. La 8 aprilie, a fost ales Bartolomeo Frignano, arhiepiscop de Bari, un teolog de marcă, născut la Napoli în 1318.

Numele celui ales nu a fost totuşi comunicat imediat, pentru că el nu se afla la Vatican, aşa încât printre locuitori a apărut zvonul că ar fi fost ales un francez; oamenii au năvălit în sala de conclav şi cardinalii speriaţi, pentru a trage de timp şi a-i potoli pe răsculaţi, au declarat că fusese ales bătrânul cardinal roman Francesco Tebaldeschi. Populaţia voia să-l vadă urcat de îndată pe tron, şi bietul bătrân s-a opus, dezvăluindu-le adevărata identitate a noului papă; cardinalii s-au făcut nevăzuţi, temându-se de ceva mai rău, dar, zece zile după aceea, la 18 aprilie, cei doisprezece cardinali rămaşi s-au întâlnit în bazilica Sf. Petru cu Bartolomeo Frignano, încoronându-l sub numele de Urban al VI-lea.

Indiscutabil, cardinalii care au participat la conclav nu s-au simţit liberi în alegerea făcută; vedem clar aceasta din comportamentul lor, atunci când au năvălit peste ei răsculaţii. Erau ameninţaţi şi speriaţi; evenimentele care au urmat după alegerea lui Frignano ar fi putut, fără îndoială, să ducă la declararea conclavului ca ilegal; aceasta însă nu s-a întâmplat. Mai mult, cardinalii au comunicat oficial întregii creştinătăţi că încoronarea avusese loc şi, în săptămâna următoare, au participat la consistoriile prezidate de Urban al VI-lea, la care s-au dat noile dispoziţii în vederea conducerii Bisericii; l-au recunoscut, prin urmare, papă legitim, acceptând şi privilegiile substanţiale pe care acesta le oferise lor, în semn de recunoştinţă. Cardinalii rămaşi la Avignon au transmis majordomului de la Castelul Sant’Angelo ordinul de a-i înmâna cheile oraşului lui Urban al VI-lea.

În definitiv, totul părea în ordine; dintr-o dată însă au apărut primele neplăceri, prin cererea formulată de o parte a cardinalilor francezi, de mutare din nou a sediului papal la Avignon; Urban s-a opus cu fermitate. Atmosfera a

devenit mai încordată decât oricând; la începutul verii, cardinalii francezi şi cel aragonez, Pedro de Luna, au părăsit Curia şi s-au îndreptat către Anagni. Urban a rămas la Roma cu cei patru cardinali italieni cărora, în iulie, „secesionişti” le-au trimis în scris o invitaţie oficială să li se alăture; motivau această poziţie prin faptul că alegerea lui Urban al VI-lea risca să fie lovită de nulitate, pentru că avusese loc sub presiunea mişcărilor populare. Cardinalii italieni s-au solidarizat cu papa; lungile dialoguri de la distanţă dintre părţi deveneau din ce în ce mai tensionate. Avertismente şi apeluri la calm, ca acelea pe care Caterina de Siena le adresase de atâtea ori papei, au fost zadarnice; la 2 august, cardinalii de la Anagni au semnat o declaraţie oficială prin care se afirma că, la Roma, tronul era „vacant” iar la 9 din aceeaşi lună proclamau în faţa lumii creştine nulitatea alegerii lui Urban, acesta fiind declarat apostat.

Pe plan internaţional, împăratul Carol al IV-lea s-a arătat a fi de partea lui Urban, dar regele Franţei, Carol al V-lea, şi regina Ioana din Napoli erau de partea cardinalilor rebeli care, pentru a se afla în siguranţă, s-au mutat la Fondi, sub protecţia contelui Onorato Caetani.

Acolo, la 20 septembrie, l-au ales ca papă pe cardinalul Robert din Geneva, „călăul din Cesena”, care a fost încoronat în catedrala din Fondi sub numele de Clement al VII-lea.

Cardinalii de la Avignon l-au recunoscut imediat ca papă legitim şi l-au invitat să-şi ia în primire sediul provensal; lumea creştină s-a împărţit în două tabere. Urmându-l pe Carol al IV-lea, Ungaria, Polonia, Suedia, Danemarca, Anglia, Fiandra şi Italia, cu excepţia regatului Neapolelui, au trecut de partea lui Urban; Castilia, Aragonul şi Portugalia au rămas neutre; Carol al V-lea şi Ioana de Napoli erau apărătorii neobosiţi ai lui Clement al VII-lea care, conform *Anuarului pontifical*, trebuie considerat din punct de vedere oficial un antipapă. Era în curs, în definitiv, Marea schismă din Occident care va lua sfârşit abia în 1415, prin conciliul de la Konstanz.

Înainte de a pleca spre Avignon, Clement a încercat să pună stăpânire pe Roma prin forţa armelor; lupta dintre mercenarii săi bretoni şi trupele italiene ale lui Urban, conduse de Alberico da Barbiano, a avut loc la Marino, pe dealurile Albani, la 28 aprilie 1379. Clement al VII-lea a fost înfrânt şi a părăsit Italia; la 20 iunie, se instala în Avignon, într-o atmosferă mondenă

strălucitoare, asemenea aceleia de pe vremea lui Clement al VI-lea.

Urban al VI-lea nu se simţea totuşi în siguranţă şi s-a gândit să-şi întărească poziţia în Italia, beneficiind de sprijinul unui suveran fidel, care să nu-i mai permită lui Clement să se întoarcă în Italia. Pentru aceasta, a declarat-o eretică şi schismatică pe Ioana de Napoli, pentru că se alăturase antipapei, şi l-a invitat pe Carol de Durazzo, care dispunea de o armată bine instruită şi numeroasă să pună stăpânire pe regat. Acesta a acceptat cu plăcere; s-a prezentat la Urban, care l-a numit senator roman şi l-a încoronat ca rege, sub numele de Carol al III-lea, după care a plecat imediat spre Napoli.

Ioana murea strangulată în 1382, iar Carol reuşea să oprească înaintarea ducelui Ludovic de Anjou, care fusese adoptat cu ceva timp înainte ca moştenitor al ei la tron, şi confirmat în regatul Neapolelui de Clement al VII-lea. De altfel, Ludovic murea în 1384.

Carol de Durazzo stapânea cu fermitate regatul şi-l putea primi cu solemnitatea cuvenită la Napoli pe Urban al VI-lea; dar, între cei doi a început să îşi facă loc discordia, pentru că regele nu mai accepta să fie vasal pontifical. Papa a rămas la Napoli până în mai 1384, aproape ca un prizonier; a reuşit în cele din urmă să se mute la Nocera, con vocând aici Curia, pe care o mărise prin alegerea a nu mai puţin de 29 de cardinali. Aceştia au fost totuşi destul de curând exasperaţi de comportarea arogantă şi despotică a lui Urban, care îşi manifesta din ce în ce mai puternic autoritatea absolută în conducerea Bisericii, crezând că în felul acesta se putea feri de eventuale lovituri de stat; această suspiciune continuă i-a făcut pe mulţi cardinali să unelteasc ă împotriva lui cu regele Carol al III-lea.

Unii se gândeau chiar să-l ucidă, dar papa şi-a dat seama că revolta plutea în aer: într-un consistoriu din 12 ianuarie 1385, i-a certat aspru pe cardinali şi a pus să fie arestaţi şase dintre ei; l-a somat, de asemenea, pe rege să vină la judecată şi să-şi dovedească nevinovăţia. Acesta, neprezentându-se, a fost excomunicat, iar asupra regatului a fost declarată interdicţia; suveranul a reacţionat punând sub asediu Nocera timp de şase luni.

Eliberat de contele Raimondo de Nola, cu ajutorul mercenarilor bretoni, Urban a rămas, practic, un fel de prizonier al salvatorului său, care l-a obligat să-i plătească o sumă enormă de bani, pentru a nu-l preda la Avignon lui

Clement al VII-lea. Până la urmă a fost lăsat liber la Genova, unde s-a putut instala, rămânând însă în conflict făţiş cu cardinalii din Curie; îl adusese cu el pe acei cardinali consideraţi autori ai complotului, şi aceştia şi-au sfârşit zilele în închisoare, ucişi probabil din ordinul papei.

Această asprime de monarh absolut, dar, desigur, nepotrivită pentru un locţiitor al lui Cristos, capabil întotdeauna să ierte, i-a anulat sprijinul multor cardinali, care l-au părăsit, refugiindu-se în preajma lui Clement al VII-lea. Trăind mereu cu un sentiment de nesiguranţă, nevrotic, lipsit de o susţinere corespunzătoare, Urban al VI-lea îşi schimba mereu reşedinţa; mai întâi, la Lucca şi apoi la Perugia, până când a putut, în sfârşit, să se întoarcă din nou la Roma, unde reuşise să cucerească simpatia locuitorilor prin bula *Dominus noster*, din 8 aprilie 1389, datorită căreia se reducea intervalul dintre un jubileu şi altul la 33 de ani, în amintirea vieţii pământeşti a lui Cristos, stabilind astfel următorul An Sfânt în 1390.

A fost, practic, singura măsură concretă cu caracter „religios”, pe care o lua; n-a avut posibilitatea de a-i vedea „roadele”, pentru că a murit la Roma, la 15 octombrie 1389. A fost înmormântat în bazilica Sf. Petru, iar sarcofagul său se află actualmente în Grotele Vaticanului.

203. Bonifaciu al IX-lea (1389-1404)

La moartea lui Urban al VI-lea, Clement al VII-lea era încredinţat că va obţine recunoaşterea oficială ca unic pontif, dar la Roma, cei 14 cardinali care-i erau duşmani declaraţi continuau să-l considere drept un intrus şi au procedat la o nouă alegere; la 2 noiembrie 1389, a fost ales napolitanul Pietro Tomacelli, cardinal la S. Anastasia, care a fost consacrat în ziua de 9 a aceleiaşi luni, sub numele de Bonifaciu al IX-lea.

Primele sale măsuri pontificale au fost cele de calmare a certurilor provocate de Urban al VI-lea în sânul Curiei, acestea aducând după ele căderea în dizgraţie a tronului roman pe plan politic; a graţiat pe mulţi dintre cei condamnaţi de predecesorul său, le-a redat titlul de cardinal celor patru cărora acesta le fusese luat abuziv şi a făcut pace cu regatul Neapolelui prin recunoaşterea regelui Ladislau, fiul defunctului Carol al III-lea. Acesta a promis sub jurământ că-l va ajuta împotriva antipapei; ca răsplată pentru

devotamentul său, Bonifaciu al IX-lea a dispus să fie încoronat chiar la Gaeta de un timiş al său şi apoi l-a ajutat financiar ca să-l înfrângă pe Ludovic al II-lea de Anjou, care se bucura de sprijinul lui Clement al VII-lea. În acest fel, papa a reuşit să obţină supunerea regatului din sud faţă de Roma.

A fost o mişcare politică abilă şi a urmat alta, nu mai puţin inspirată, prin care a acordat titlul de locţiitor papal seniorilor mai importanţi din Statul Bisericii, cum erau familiile Este la Ferrara, Montefeltro la Urbino, Malatesta la Rimini sau Ordelaţfi la Forlì; acest titlu însemna pentru ei jurisdicţia asupra teritoriilor oraşelor respective, în schimbul plăţii unui tribut anual şi al recunoaşterii suveranităţii papei. „Fărâmiţarea Statului Bisericii în multe state minuscule ereditare însemna", după cum, pe bună dreptate, observa Gregorovius, „grăbirea procesului de dizolvare, dar, printr-o asemenea măsură, Bonifaciu al IX-lea nu numai că dobândea un important avantaj financiar, dar îşi vedea recunoscută suveranitatea asupra patrimoniului Bisericii, lucru cu care, de mult timp, nu se putea lăuda niciun papă".

Bonifaciu al IX-lea putea deci să-şi ocupe tronul, având spatele asigurat şi, de asemenea, dispunea după cum voia de rezultatele puterii; o lovitură profitabilă a fost, în sensul acesta, celebrarea a nu mai puţin de două jubilee. Într-adevăr, după cel deja proclamat de Urban al VI-lea pentru anul 1390, a urmat un altul, în 1400, proclamat de el pentru că declararea Anului Sfânt în amintirea celor 33 de ani ai lui Cristos nu elimina, practic, pe cea referitoare la cei 50; vizitele în bazilici au fost definitiv fixate la patru, cu includerea vizitei la S. Maria Maggiore. După cum observă şi Gregorovius, este indiscutabil că „sfânta sărbătoare a jubileului se transformase de-acum într-o manevră speculativă a papei; acesta, prin trimişi care ajungeau până în cele mai îndepărtate sate, vindeau ca la licitaţie indulgenţe pentru tot atâţia bani cât ar fi costat o călătorie la Roma". Era pus, astfel, în practică din ce în ce mai mult acel „trafic" care va provoca reacţii, în sânul clerului şi printre credincioşi, în favoarea necesităţii unei reforme; dacă, până atunci, papalitatea realizase operaţiuni financiare în stil mare, acum se mergea de la simonie până la o adevărată târguială fără scrupule.

Faptul că jubileul din 1400 a dus la un fenomen de ascetism colectiv, cu o mulţime de „flagelanţi" 115 care soseau la Roma din toate regiunile Italiei, cu o dorinţă arzătoare de pace, nu reuşeşte să ascundă adevărata faţă a lui

Bonifaciu al IX-lea, care a fost un locţiitor nedemn al lui Cristos şi, practic, nu a fost preocupat decât de propria îmbogăţire prin exploatarea puterii sale de suveran temporal. De fapt, el a avut permanent o mare nevoie de bani, îndemnat mereu nu numai de o mamă lacomă şi de doi fraţi care au primit, desigur, cele mai importante şi

bănoase funcţii pontificale, dar şi de o mulţime de nepoţi care s-au înfruptat copios din veniturile ecleziastice. Pentru a da satisfacţie acestui vast nepotism al lipitorilor, a ajuns să acorde funcţii ecleziastice oricui, contra cost, şi să îndeplinească orice rugăminte, dacă i se plătea bine pentru aceasta.

Raporturile cu romanii au fost bune în perioada de după jubileul din 1390, deoarece, ca de obicei, afluenţa de pelerini a însemnat o afacere bună şi pentru locuitori, dar disputele şi încercările de revoltă n-au întârziat să apară pe parcurs; abia în 1398, papa a reuşit să-şi asigure o suveranitate deplină asupra Romei prin suprimarea sistemului republican şi reînfiinţarea funcţiei de senator, în privinţa căreia şi-a rezervat dreptul de a alege persoana potrivită. Mai târziu, Anul Sfânt din 1400 a adus din nou bunăstare pentru toţi, dar şi o nouă epidemie de ciumă; oricum, pentru a-şi consolida puterea, Bonifaciu al XI-lea a dispus să fie restaurat Castelul Sant’Angelo care, ca şi în cazul palatului din Vatican şi al Capitoliului, a fost transformat în fortăreaţă. Astfel că, în practică, prin suveranitatea sa temporală n-a urmărit decât să stoarcă bani şi să-şi apere tronul.

Pe plan internaţional, această sete de bani a dus la o scădere a prestigiului tronului apostolic roman, astfel încât, în faţa unor nemulţumiri populare, izbucnite în special în Germania, împotriva numeroşilor săi trimişi, care ofereau indulgenţe contra unor sume importante de bani, el s-a văzut nevoit, în 1402, să anuleze numeroase indulgenţe colective acordate.

Cu toate acestea, nu a luat prea mult în seamă criticile, convins că nu putea fi tras la răspundere pentru faptele sale, şi n-a făcut nimic concret pentru a evita schisma. Când, în 1394, a murit Clement al VII-lea şi cardinalii de la Avignon l-au desemnat ca succesor pe cardinalul aragonez Pedro de

Luna, acesta luându-şi numele de Benedict al XIII-lea, nu şi-a dat silinţa pentru a fi recunoscut ca papă unic; simţea probabil că era rău văzut din cauza scandaloasei sale activităţi simoniace. De fapt, reuniunea ţinută la Paris, în 1398, la propunerea universităţii din acel oraş şi a clerului francez, care suporta cu greu obligaţiile financiare impuse de către Benedict al XIII-lea, şi cu participarea celor mai cunoscuţi teologi, episcopii şi stareţii, a votat, este adevărat, o „ieşire” de sub tutela papei din Avignon, dar nu a pus în discuţie, pe de altă parte, nicio adeziune faţă de pontiful roman.

Regele Franţei, căruia nu-i convenea un papă aragonez la Avignon, a aprobat hotărârea adunării şi a promis că va pune sub asediu oraşul din Provence, începând totuşi negocieri cu Bonifaciu al IX-lea; acesta însă a optat pentru menţinerea acestui *statu quo* atât de profitabil pentru el. Până la urmă, printre suveranii europeni a început să-şi facă loc ideea unei demiteri a ambilor pontifi printr-un conciliu ecumenic.

În această situaţie, Bonifaciu al IX-lea a încercat să-şi consolideze poziţia în Germania, adică acolo unde politica financiară a papei suferise cel mai grav afront; i-a expus lui Venceslas dorinţa lui de a-l încorona la Roma ca împărat, acordindu-i dreptul de a încasa zeciuiala cuvenită bisericilor din Germania şi din Boemia. Asigurarea sprijinului din partea împăratului însemna pentru Curia romană, în cel mai rău caz, o perpetuare a schismei în aşteptarea unor vremuri mai bune. Când însă Venceslas a fost demis, în 1400, de majoritatea prinţilor electori germani şi înlocuit cu Robert de Palatinat, papa s-a ţinut, la început, deoparte şi n-a avut nicio reacţie până în 1403 când, dat fiind că poziţia lui Robert se consolidase şi era considerat acum suveran legitim de toţi prinţii, a emis o bulă de-a dreptul ridicojă, în care susţinea că destituirea lui Venceslas şi numirea noului rege avuseseră loc la dorinţa fermă a pontifului roman.

În acest timp, Benedict al XIII-lea, care scăpase din asediul Avignonului, reuşise, în 1403, să se adăpostească la Château Reynard, redobândind un oarecare prestigiu. De fapt, clerul din Franţa trecuse, pe neaşteptate, de partea lui, cu atât mai mult cu cât întreaga naţiune devenise, prin decret regal, supusă papei Benedict. Aceeaşi universitate din Paris care luptase împotriva lui atât de înverşunat se apropiase acum de el; dările datorate Bisericii au început să fie din nou plătite, la fel şi sumele restante. Este clar că

la această nouă ascensiune a lui Benedict către culmile autorităţii contribuise în bună măsură comportarea, aflată sub semnul traficului ilicit, a lui Bonifaciu al IX-lea, care ajunsese să provoace dezgustul întregii Europe. Papa de la Avignon s-a simţit atât de sigur pe opinia publică internaţională, încât a propus o întâlnire cu pontiful roman pentru a soluţiona schisma; în acest scop, a trimis la Roma o delegaţie, în vara lui 1404.

Bonifaciu al IX-lea era bolnav şi ambasadorii, după cum relatează cronicarii, l-au enervat în aşa măsură încât starea sănătăţii i s-a agravat; Curia i-a considerat chiar vinovaţi de moartea lui, survenită la 1 octombrie 1404, aşa că au ajuns la închisoare în Castelul Sant'Angelo, de unde nu au ieşit decât pe cauţiune.

În acest fel, lăcomia de bani caracteristică pentru Bonifaciu al EX-lea a fost ca un adevărat testament, ca o „operă postumă" şi Gregorovius nu este retoric atunci când afirmă că „şi pe patul morţii îl chinuia setea de bani". A fost înmormântat în bazilica Sf. Petru, „modest", după cum spune Castiglioni, şi apare ridicolă constatarea sa că „abia mai târziu i-a fost ridicat un mausoleu în bazilica Sf. Petru".

204. Inocenţiu al VII-lea (1404-1406)

La moartea lui Bonifaciu al IX-lea, Roma a căzut imediat pradă tulburărilor, alimentate în principal de cei din familiile Orsini şi Colonna, reveniţi în prim-plan, la conducerea taberelor adverse; cei dintâi susţineau Capitoliul, care se afla în mâinile unui frate al defunctului papă, ceilalţi pledau pentru o reîntoarcere la idealurile democratice, cerând intervenţia lui Ladislau de Napoli pentru o rezolvare democratică a conflictului. În această atmosferă încordată, cardinalii s-au reunit în conclav şi, sub ameninţarea apropierii regelui Neapolelui, s-au grăbit să-l aleagă ca papă, la 17 octombrie 1404, pe Cosimo Migliorati. Născut la Sulmona pe la 1336, fost arhiepiscop de Ravenna şi apoi episcop de Bologna, era din 1389 cardinal la Santa Croce.

Noul ales şi-a luat numele de Inocenţiu al VII-lea, dar a trebuit să aştepte aproape o lună pentru a fi încoronat; de fapt, chiar dacă fusese ales ca suveran pontif al Romei, nu era stăpân nici la Vatican*

nici în Capitoliu şi nici la Sant'Angelo; toate controlate de răsculaţi, în plus, populaţia refuza să-i jure credinţă, astfel încât Ladislau s-a simţit însărcinat, ca vasal al papei, şi cu restabilirea ordinii şi autorităţii pontificale.

El se afla deja la Roma, la 19 octombrie, cu trupele sale şi fusese primit sărbătoreşte de locuitori, cărora le-a declarat că venise pentru a se pune în serviciul papei; în realitate, a manevrat cu iscusinţă între cele două tabere, neţinând seama decât de propriile sale interese. A reuşit să obţină, doar după o săptămână, semnarea unui acord de pace între cele două facţiuni; practic, populaţia se putea bucura acum de atmosfera de libertate republicană existentă înainte de venirea lui Bonifaciu al IX-lea pe tronul apostolic, datorită instalării în Capitoliu a zece guvernatori care-l asistau pe senator, iar Inocenţiu al VII-lea s-a putut instala în Lateran. Încoronarea sa a avut loc în bazilica Sf. Petru, la 11 noiembrie. Ladislau, pe lângă numirile în funcţii bănoase, obţinute pentru protejaţii săi, cum era aceea de guvernator în Campagna romană, a obţinut de la papă promisiunea că nu se va angaja într-o acţiune pentru reunificarea Bisericii din Occident, dacă el nu va fi recunoscut de toţi ca rege al Neapolelui.

După plecarea lui Ladislau, s-a făcut auzit Benedict al XIII-lea, care a relansat ideea unei întâlniri cu pontiful de la Roma şi a pornit fără zăbavă către Italia, ajungând la Genova de sărbătoarea Paştelui din 1405. Inocenţiu a declinat însă invitaţia, printre altele şi pentru că avea din nou probleme cu romanii, care nu conteneau să se agite şi, din această cauză, el nu se putea instala liniştit la Vatican.

Situaţia s-a complicat în august, când o delegaţie a populaţiei, formată din 14 locuitori, s-a prezentat la papă şi, în termeni fermi, dar şi cu insulte, l-au acuzat că nu mişca nici măcar un deget pentru a pune capăt schismei. S-a amestecat şi nepotul papei, Luigi Migliorati, o persoană violentă, care a acţionat necugetat în apărarea unchiului său şi, din proprie iniţiativă, având, desigur, mână liberă în acest sens, a pus să fie ucişi unsprezece membri ai delegaţiei, aruncându-le cadavrele în stradă. La Roma, reacţia populaţiei a

provocat un adevărat haos; papa şi cardinalii s-au refugiat la Viterbo.

Abia în luna august a anului următor, papa s-a putut întoarce pe tron; date fiind luptele dintre taberele politice, negocierile dintre nobilii din Statul pontifical şi noua intervenţie a lui Ladislau, Inocenţiu şi-a îndeplinit mandatul pontifical în condiţiuni precare. A fost doar autorul unor excomunicări împărţite în stânga şi în dreapta, ridicate apoi în conformitate cu regulile în vigoare, al unorbule pro şi contra lui Ladislau; declarat la început ca demis din demnitatea de rege al Neapolelui şi reabilitat apoi, culmea, ca un purtător de stindard al Bisericii.

Toate acestea demonstrează lipsa de abilitate a papei în menţinerea unei linii politice coerente, ca şi o indiscutabilă superficialitate în aplicarea autorităţii religioase. Pe bună dreptate se întreabă Gregorovius: „Cum putea o prerogativă ca aceea de a lega şi dezlega orice să-şi menţină forţa religioasă, dacă o condamnare solemnă venită din partea Bisericii se schimba, într-o clipă, într-o binecuvântare la fel de solemnă? Morala creştină era, oare, aceea cane-l făcea pe papă să condamne? Sau de vină era lipsa unei necesare abilităţi politice, lipsă care făcea ca gândirea papei să se manifeste ca o frunză în bătaia vântului?”

La 1 septembrie 1406, după ce se întorsese la Roma, ordona o reorganizare a universităţii La Sapienza, cu înfiinţarea catedrei de limba greacă, şi primea în serviciul Curiei umanişti ca Leonardo Bruni şi Pietro Paolo Vergerio. Ar fi putut fi un semn al schimbării novatoare îlt orizontul cultural al Bisericii, dar asemenea iniţiative rămâneau singurele, note pozitive ale acestui papă; n-a putut sau n-a vrut să facă mai mult, ; aşa încât mentalitatea sa a fost prea pacifistă, ajungând chiar să fie acuzat de ipocrizie, pentru că nu fusese în stare să facă nici cea mai mică încercare de a opri schisma.

A murit la 6 noiembrie 1406 şi a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

205. Grigore al XII-lea (1406-1415)

Cei 14 cardinali prezenţi la Roma în momentul morţii lui Inocenţiu al VII-lea au încheiat, înainte de a intra în conclav, o înţelegere care-l obliga pe noul ales să renunţe la tronul pontifical, îndată ce papa de la Avignon ar fi

făcut acelaşi lucru, comunicându-i aceasta, în termen de o lună, şi lui Benedict al XIII-lea. O delegaţie trebuia trimisă, în termen de trei luni, la Avignon pentru a începe tratativele de încetare a schismei; în sfârşit, papa va avea o suveranitate limitată şi, în orice caz, condiţionată de evoluţia situaţiei în această direcţie. El apărea, practic, ca un personaj care apăra interesele Bisericii, ceea ce era un aspect pozitiv, dar autoritatea sa era potenţial îngrădită de cea a colegiului cardinalilor, cel puţin pe o perioadă de cincisprezece luni; acesta era, de fapt, termenul acordat noului ales pentru a ajunge la un acord, după care avea libertatea de a acţiona din proprie iniţiativă.

Conclavul s-a reunit la 18 noiembrie 1406 şi, în data de 30 a aceleiaşi luni, a fost ales cardinalul veneţian Angelo Correr, patriarh latin de Constantinopol: a fost încoronat la 19 decembrie, sub numele de Grigore al XII-lea. În vârstă de optzeci de ani, foarte înalt şi foarte slab, numai „piele şi os”, după descrierea unui cronicar al epocii, avea o înfăţişare şi un spirit ascetic, după cum o dovedeşte şi tonul „biblic” al expresiilor folosite de el în apelul adresat lui Benedict al XIII-lea şi întregii creştinătăţi, prin care îşi exprima dorinţa vie de pace, chiar şi cu preţul unei abdicări. Se declara gata s-o imite pe acea mamă care, conform judecării lui Solomon, a preferat să-şi dea copilul pe mâini străine decât să-l vadă mort, hotărât să realizeze unitatea Bisericii „într-o barcă de pescar şi cu toiagul de pelerin”.

Erau cuvinte înălţătoare, care au impresionat clerul şi suveranii din întreaga lume, punându-l pe Benedict al XIII-lea cu spatele la zid; el nu mai putea da înapoi şi, chiar dacă răspunsul lui a fost evaziv, a comunicat că accepta o întâlnire, la Savona, cu pontiful roman. Universitatea din Paris, prin vocea marilor săi teologi, considera utilă întâlnirea şi susţinea necesitatea, în acelaşi timp, a unei abdicări. În faţa unor asemenea afirmaţii şi considerând că întâlnirea cu Benedict ar fi însemnat o recunoaştere a acestuia ca papă legitim, Grigore s-a răzgândit; rudele sale, în special, trecuseră la o adevărată spălare a creierului bătrânului papă, pentru că, în eventualitatea unei abdicări, îşi vedeau afectate toate interesele. Aşa încât, nepotismul a blocat iniţiativele de unificare ale lui Grigore, prea bătrân pentru a mai acţiona energic, el căzând imediat pradă unor atacuri şi insulte teribile din partea opiniei publice, printr-o serie de pamflete, cum a fost acea „scrisoare a

Satanei” trimisă arhiepiscopului Giovanni Dominici din Ragusa, în care erau satirizate metodele îngrozitoare folosite de rudele lui Grigore pentru a-i limita autoritatea.

De pe urma acestui val de nemulţumire a tras ponoasele mai întâi Benedict, care s-a văzut din nou supus asediului în Avignon, din ordinul regelui Franţei; şi de această dată, el a reuşit să fugă, găsindu-şi, în 1408, adăpost în Aragon, şi convocând apoi, printr-o bulă, un conciliu la Perpignan. În acel moment, regele Franţei a propus ignorarea celor doi pontifi şi convocarea, în schimb, a unei întâlniri între cardinalii supuşi acestora; proiectul a fost aprobat de mai mulţi suverani şi s-a concretizat prin convocarea unui conciliu la Pisa, pentru luna martie a anului 1409. El a fost opera a şapte cardinali care se revoltaseră împotriva lui Grigore, pentru că acesta ridicase doi nepoţi ai săi la rangul de cardinal, şi a altor şapte provenind din grupul de la Avignon şi adunaţi la Livorno, şi conceput ca un compromis între cele două părţi; practic, prelaţii din toată lumea creştină erau invitaţi la un sinod care trebuia să-i oblige pe cei doi adversari să abdice sau, dacă nu, să-i demită.

Grigore al XII-lea a ripostat cu fermitate, dar şi cu multă înţelegere, chemându-i la supunere pe cei şapte cardinali rebeli, promiţând că va convoca un conciliu ecumenic într-un oraş din regiunea Veneto; a numit apoi zece noi cardinali şi, pentru că rebelii nu-şi schimbau atitudinea, a trecut la excomunicarea lor. A căutat apoi un loc sigur de unde să-şi continue misiunea de pacificare, lucru pe care nu-l putea realiza de la Roma, şi s-a mutat, la începutul lui martie 1409, la Rimini, sub protecţia seniorilor Malatesta; de acolo, a trimis o scrisoare oraşului Florenţa, deplângând sprijinul acordat de Toscana secesioniştilor, şi declarând ilegal un conciliu convocat de cardinali şi nu de un papă.

În acest moment, apăruse riscul ca acel conciliu deschis, în noiembrie 1408, la Perpignan de Benedict al XIII-lea, cu participarea a 120 de prelaţi, să capete o importanţă mai mare; confuzia era uriaşă, suveranii aprobau când unul, când celălalt dintre concilii, fără a cunoaşte cu precizie cele discutate. În orice caz, Robert de Palatinat îl susţinea pe Grigore* pentru că vedea în conciliul de la Pisa *longa manus* a regelui Franţei; Ladislau de Napoli, în calitate de apărător al Bisericii Romei, profita de ocazie pentru a ocupa oraşul

părăsit de Grigore, protestând şi el împotriva cardinalilor adunaţi la Pisa.

În acest climat de haos, se deschisese, la 25 martie 1409, conciliul de la Pisa, care până la urmă a crescut în importanţă, pentru că toţi

suveranii se convinseseră că era necesar să-şi trimită câte un reprezentant, putându-se astfel conta pe prezenţa a 10 cardinali din anturajul lui Benedict, 14 din cel al lui Grigore, 4 patriarhi, 80 de episcopi, 27 de stareţi, numeroşi doctori în teologie şi drept canonic, ca şi unii prelaţi care părăsiseră reuniunea de le Perpignan; adunarea era prezidată de decanul cardinalilor din Poitiers, Guy de Maillesec.

Încă din prima zi au fost citaţi în faţa conciliului cei doi papi absenţi, aşteptaţi zadarnic până la 30 martie şi apoi declaraţi nesupuşi faţă de hotărârea conciliului, putând fi judecaţi în contumacie. Poziţia lui Grigore a fost apărată de Robert, regele Germaniei; el a atras atenţia asupra nulităţii unui conciliu care nu era convocat de papă, precizând că o eventuală demitere a pontifului ar fi fost ilegală. Carlo Malatesta l-a apărat şi el pe Grigore, încercând să convingă adunarea să-şi mute locul de desfăşurare a lucrărilor într-un oraş mai convenabil pentru pontiful roman. Nu li s-a dat ascultare: conciliul a fost declarat ecumenic şi a avut loc fuziunea celor două grupuri de cardinali într-un singur colegiu al cardinalilor, acesta refuzând să se supună atât lui Benedict, cât şi lui Grigore.

La 5 iunie, patriarhul din Alexandria a dat citire sentinţei care îi declara pe Pedro de Luna şi pe Angelo Correr demişi din funcţia lor pontificală ca schismatici, fiind excluşi din comunitatea Bisericii, motiv pentru care Sfântul Scaun trebuia considerat vacant. La zece zile după aceea, cei 24 de cardinali au intrat în conclav şi, la 26 iunie, era ales în unanimitate ca papă arhiepiscopul de Milano, Pietro Filargis din Creta; consacrat în catedrala din Pisa, la 7 iulie, şi-a luat numele de Alexandru al V-lea.

Intenţia noului pontif, care, conform *Anuarului pontifical* trebuie considerat antipapi, la fel ca Benedict al XIII-lea, era de a prelungi lucrările conciliului pentru a discuta probleme referitoare la o reformă a Bisericii, dar

participanţii erau obosiţi; reuniunea a fost închisă şi totul a fost amânat până la următorul conciliu care ar fi trebuit să aibă loc în 1412.

Situaţia din cadrul lumii creştine se înrăutăţise acum; la nivel internaţional, deciziile conciliului de lapisa nu au avut parte de o aprobare generală, aşa cum se aşteptau cei mai entuziaşti dintre promotorii lui; specialiştii în drept canonic şi teologii au început să considere acea adunare; ca lipsită de orice fundament juridic, supranumindu-l „conciliabul”. De fapt, acum erau trei papi, fiecare din ei având susţinători în rândurile clerului şi printre suverani; Grigore al XMea era susţinut de Italia, Germania şi Europa de Nord; Benedict al XIII-lea de Spania, Scoţia* Sardinia, Corsica şi de o parte din Franţa; Alexandru al V-lea de cea mai mare parte din Franţa şi de numeroasele ordine religioase susţinătoare ale reformei care se lăsa, încă, aşteptată.

Grigore al XII-lea nu stătuse totuşi degeaba şi, concomitent cu cel de la Pisa, convocase, după cum promisese, un conciliu al său la Cividale del Friuli, lângă Aquileia; în şedinţa din 22 iulie, el a declarat că suverani pontifi legitimi nu sunt decât cei de la Roma, de la Urban al V-lea la Bonifaciu al IX-lea şi la el însuşi, iar antipapi erau cei de la Avignon, în speţă Clement al VII-lea şi Benedict al XIII-lea, ca şi noul ales de la Pisa, Alexandru al V-lea. El era dispus totuşi să abdice oricând, dar cerea ca acelaşi lucru să-l facă şi cei doi rivali ai săi, fiind gata să recunoască un alt papă, ales de cel puţin două treimi din cardinalii de la cele trei curţi pontificale, reuniţi într-un singur colegiu. Recomanda, aşadar, suveranilor Robert al Germaniei, Ladislau al Neapolelui şi Sigismund al Ungariei să devină adevăraţii promotori ai unui plan de pace prin care acest scop să fie atins. Evenimentele s-au precipitat însă în Republica veneţiană; patriarhii din Aquileia şi din Veneţia i s-au supus lui Alexandru al V-lea şi au încercat să-l aresteze pe Grigore. Acesta a reuşit să fugă travestindu-se, în timp ce valetul său care îmbrăcase veşmintele pontificale era molestat de soldaţii care veniseră să-i aresteze stăpânul, şi a ajuns la Gaeta sub protecţia lui Ladislau de Napoli.

Roma se afla sub controlul lui Ludovic al II-lea de Anjou, pe care conciliul de la Pisa îl recunoscuse ca rege al Neapolelui în locul lui Ladislau; în felul acesta, în primăvara lui 1410, Alexandru al V-lea putea intra în Roma, unde a fost ovaţionat de populaţia oraşului ca pontif roman. Gloria lui a durat

însă puţin; cel care trăgea sforile în politica papei „de la Pisa” era, în realitate, cardinalul napolitan Baldassare Gossa, care avea funcţia de legat al lui Alexandru al V-lea la Bologna şi uneltea pentru a-i lua locul. A fost uşor pentru el să-l atragă la Bologna, unde, la 3 mai, Alexandru al V-lea murea otrăvit, probabil, de Gossa; acesta, printr-un conclav reunit în grabă la 17 mai, era ales ca succesor al papei; era consacrat în ziua de 25 a aceleiaşi luni sub numele de Ioanal XXIII-lea şi, după un an, se instala în Roma, la Vatican.

Pentru Grigore al XII-lea, Roma era acum o adevărată iluzie, dat fiind că, între timp, îşi pierduse şi doi dintre susţinători; Robert, regele Germaniei, murise a doua zi după încoronarea lui Ioanal XXIII-lea, iar Ladislau, dându-şi seama de abilitatea politică a lui Gossa, purta tratative pentru ca acesta să nu i-l mai contrapună pe Ludovic al II-lea de Anjou, impus prin conciliul de la Pisa. Cei doi s-au pus de acord, declarându-şi reciproc suveranitatea: Ladislau îl renega pe Grigore şi-l recunoştea pe Ioanca ales „prin har divin”; acesta îl numea ca magistrat al Bisericii de la Roma şi îl copleşea cu diferite beneficii. Grigore era nevoit să fugă din Gaeta pe o corabie veneţiană care, ocolind flota lui Cossa, reuşea să-l aducă nevătămat la Rimini la Carlo Malatesta, singurul nobil pe care mai putea conta.

La Roma, Ioanal XXIII-lea plănuia o fortificare a Vaticanului construind, după spusele lui Gregorovius, un lung coridor la înălţime care să-l pună în legătură cu Castelul Sant’Angelo, faimosul „Passetto”, reconstruit, probabil, ulterior de Alexandru al VI-lea; se relua activitatea Curiei. Totul a durat aşa până când şi-a făcut apariţia în Germania noul pretendent la coroana imperială, regele Sigismund, care, în numele creştinătăţii a declarat că situaţia existentă, cu trei papi care nu aveau o autoritate concretă, nu mai putea fi tolerată; atunci, Ladislau a rupt şi alianţa cu Ioanal XXIII-lea, care s-a refugiat la Florenţa, în timp ce regele Neapolelui intra în Roma, supunând-o unui jaf prelungit.

La 30 octombrie 1413, Sigismund convoca în mod oficial suverani, cardinali, episcopi, stareţi şi patriarhi la un conciliu ecumenic care se va deschide la Konstanz, la 1 noiembrie 1414; invitaţia se extindea şi la cei trei papi, reuniunea propunându-şi să rezolve schisma, să condamne noile erezii şi să reformeze Biserica. Ioanal XXIII-lea şi-a însuşit iniţiativa lui Sigismund pentru a da o orientare ecleziastică evenimentului şi, la 9 decembrie, a

anunţat convocarea conciliului printr-o enciclică, precizând că el trebuia considerat ca o continuare a celui de la Pisa. Grigore al XII-lea a refuzat să recunoască validitatea unei asemenea convocări; Benedict al XIII-lea l-a imitat.

Ioanera destul de mulţumit de comportarea celor doi rivali şi, primind de la Sigismund asigurări asupra securităţii persoanei sale, a pornit la drum spre Konstanz, făcându-şi, la 28 octombrie 1414, o intrare triumfală în oraş, în fruntea unui alai impunător. Treptat, soseau şi diferiţii reprezentanţi ai Europei creştine, într-un total de 1800 de persoane, printre care teologi, episcopi, arhiepiscopi, patriarhi şi 29 de cardinali, ca şi ambasadori ai mai multor suverani. Conciliul a fost declarat deschis la 5 noiembrie, dar lucrările au început abia după zece zile, pentru a da posibilitate tuturor participanţilor să ajungă la Konstanz; primele şedinţe s-au ţinut sub conducerea lui Ioanal XXIII-lea. Sigismund, încoronat ca împărat la Aachen, la 8 noiembrie, a sosit abia în ajunul Crăciunului şi, prin prezenţa sa, conciliul a căpătat aspectul caracteristic al schimbărilor ieşite din comun.

Cea mai importantă şi mai revoluţionară a fost aceea de a se împărţi adunarea pe naţiuni, exact cinci (Italia, Franţa, Germania, Anglia şi Spania), fiecare secţiune având ca preşedinte un episcop; cealaltă inovaţie, nu mai puţin importantă, a constat în extinderea dreptului de vot la toţi cei prezenţi, mireni sau laici, într-un concept al democratizării Bisericii. Aceasta însemna că autoritatea decizională o deţinea conciliul în plenul său şi nu unul dintre cei trei papi al căror primat era, practic, neluat în seamă, astfel încât, în primele şedinţe, a fost negat principiul divin al suveranităţii pontificale; era o lovitură puternică îndreptată împotriva tronului de la Roma şi a fost în joc însuşi viitorul papalităţii.

Cu toate acestea, Grigore al XII-lea şi-a trimis ambasadorul la Konstanz, pe cardinalul Giovanni Dominici din Ragusa, şi a comunicat adunării că era gata să demisioneze dacă şi ceilalţi doi pontifi ar fi făcut la fel, cerând doar ca Ioanal XXIII-lea să nu mai conducă lucrările conciliului. Adunarea a considerat îndreptăţită cererea lui Grigore şi papa „de la Pisa” şi-a jucat cu măiestrie rolul; la 2 martie 1414, a dat citire unei „cedări”, a îngenuncheat în faţa altarului, jurând că singurul lui ţel era pacea Bisericii şi încetarea schismei. A fost o scenă de-a dreptul teatrală, interpretată cu talent, pentru că în jurul

persoanei sale începuseră să circule printre participanţi zvonuri negative, şi el nu se mai simţea în siguranţă; ducele de Austria l-a ajutat să fugă, şi Ioanşi-a găsit adăpost la Schafânausen, reclamând de acolo intrigile şi prejudecăţile membrilor acestui conciliu care, în opinia lui, violase prerogativele pontificale.

Intervenise un moment de criză în desfăşurarea reuniunii şi a fost nevoie de întreaga diplomaţie politică a lui Sigismund, ca şi de autoritatea religioasă a cardinalului Pierre d'Ailly, pentru a împiedica o dizolvare a conciliului; mai mult, în şedinţa din 29 martie 1415, se atrăgea atenţia că toţi membrii clerului, deci şi papa, trebuiau să se supună autorităţii unui conciliu ecumenic. A câştigat teren ideea ca toţi cei trei papi să abdice concomitent, în caz contrar să fie demişi; s-a început cu Ioanal XXIII-lea pe care burgravul116 din Nümberg reuşise să-l captureze la Schafânausen, ducându-l în apropierea oraşului Konstanz. La 29 mai el a fost declarat demis, ca simoniac, şi condamnat la închisoare; Cossa a cerut să fie iertat şi Sigismund l-a dat în paza contelui palatin până la terminarea conciliului. Va trece ca prizonier de la un prinţ german la altul, până când noul papă Martin al V-lea i-a redat libertatea, reprimindu-l în sânul Bisericii ca episcop cardinal de Tuscolo; va muri în 1420.

Conciliul s-a ocupat apoi de pontiful din Roma, şi Grigore al XII-lea a avut o comportare plină de demnitate; la 15 iunie 1415, l-a însărcinat pe prietenul şi protectorul său, Carlo Malatesta, să comunice adunării că va abdica neîntârziat. În plus, pentru a da conciliului o amprentă oficială, cu adevărat ecumenică, Grigore, ca singurul papă autentic, convoca din acea zi conciliul prin legatul său, cardinalul Dominici, făcând astfel ca documentele adoptate după aceea de adunare să fie legitime; de atunci, Biserica a considerat conciliul de la Konstanz ca fiind cu adevărat ecumenic.

La 4 iulie, Carlo Malatesta prezenta actul de renunţare a lui Grigore al XII-lea; în semn de recunoştinţă pentru acest comportament demn, conciliul îl invita pe demisionar să preia tronul episcopal de la Porto şi reprezentanţa pontificală din regiunea Marche. Grigore a mulţumit adunării printr-o scrisoare semnată simplu, Angelo, cardinal-episcop"; a murit la Recanati, la 18 octombrie 1417 şi a fost înmormântat în domul din acel oraş.

Walter Ullmann vorbeşte în acest caz despre „victoria conciliaristnului" prin care „puterea nu mai era deţinută de monarhul papal, ci de către

Biserică, reprezentată prin conciliul general” şi că „din stăpân cum fusese, papa devenea acum un servitor al Bisericii, un simplu funcţionar” într-o suveranitate colectivă. Nu este, în totalitate, exact sau, cel puţin, a fost vorba doar despre o afirmare temporară a unui asemenea concept, la care Grigore al XII-lea s-a aliniat din propria voinţă, în numele unităţii Bisericii, ceea ce este un merit al său. Pe de altă parte, faptul că el s-a simţit dator să convoace din nou un conciliu care se afla în plină desfăşurare, dar nul din punctul de vedere al dreptului canonic, şi că doar după ce a făcut aceasta şi-a prezentat demisia, arată că, în adâncul sufletului, el nu s-a recunoscut niciodată inferior conciliului.

Pe de altă parte, pontiful legitim care i-a urmat la tronul Romei, Martin al V-lea, va pune în valoare acţiunea lui Grigore, neaprobând conciliul în întregul său şi renegând în cele din urmă decretele contrare primatului divin al papei; la fel se va comporta şi Eugen al IV-lea, confirmând hotărârile conciliului de la Konstanz, aşa încât „demnitatea şi primatul Sfântului Scaun1’ roman erau salvate.

Prin urmare, datorită atitudinii nobile a lui Grigore al XII-lea, va fi menţinut conceptul pontifului coborâtor din Petru, consolidat în figura papei-rege, care nu se va prăbuşi nici chiar în faţa reformei luterane şi va fi apt să se consolideze prin „contrareformă”.

206. Martin al V-lea (1417-1431)

După abdicarea lui Grigore al XII-lea, conciliul de la Konstanz a încercat să ajungă la un acord paşnic cu Benedict al XIII-lea, mediator fiind acelaşi împărat Sigismund, printr-o întâlnire la Perpignan, dar papa de la Avignon a rămas „impenitent”, decis să reziste în suveranitatea sa chiar şi atunci când suveranii spanioli l-au abandonat. În timp ce el părăsea Franţa şi, de teamă să nu aibă aceeaşi soartă ca Ioanal)0(III-lea, se instala în castelul fortificat din Peniscola, în Valencia, adunarea, luând act de refuzul său de a abdica, îl declara, la 26 iulie 1417, decăzut din demnitatea pontificală ca schismatic şi eretic. Chiar dacă Benedict al XIII-lea a continuat în mod oficial să se considere papă, conciliul a considerat că schisma era acum încheiată, şi s-a ocupat de pregătirile pentru conclavul în care trebuia să fie ales noul papă

legitim; în mod excepţional, vor avea drept de vot, în afară de cei 23 de cardinali, 6 reprezentanţi ai fiecăreia dintre cele cinci naţiuni. A rămas totuşi valabilă recomandarea făcută de Grigore al XII-lea ca alesul să întrunească voturile a două treimi dintre cei prezenţi.

În seara zilei de 8 noiembrie 1417, cei 53 de electori au intrat în conclav în clădirea Camerei de Comerţ din Konstanz; trei zile după

aceea, lucrările erau încheiate. La 11 noiembrie, a fost ales cardinaluldiacon Oddone Colonna, născut la Genazzano în 1368; numit cardinal de Inocenţiu al VII-lea, intervenise în conciliul de la Pisa, susţinându-l apoi pe Ioanal XXIII-lea până la fuga acestuia la Schafânausen. Titularizat imediat preot şi consacrat episcop, la 21 noiembrie a fost încoronat în catedrala din Konstanz sub numele de Martin al V-lea; în felul acesta, după 39 de ani, Biserica îşi restabilea unitatea sub un singur suveran pontif.

Martin al V-lea a preluat imediat conducerea conciliului care trebuia să se ocupe acum de problema reformei; asupra acestui punct au apărut unele complicaţii, în special în privinţa dreptului pe care îl pretindea Biserica din Roma de a impune noi taxe, motivându-le prin nevoile urgente cauzate de starea de părăsire la care ajunsese în timpul exilului de la Avignon şi în timpul schismei; s-a ajuns la un compromis, care stabilea trei înţelegeri separate. Una cu Germania, la care au aderat Polonia, Ungaria şi ţările din Peninsula Scandinavă; o a doua cu Franţa, Spania şi Italia; o a treia cu Anglia. Ele stabileau, în general, regulile de alcătuire a colegiului cardinalilor, fixau o limită în ce privea dreptul pontifical de încasare a beneficiilor şi a impozitelor, ca şi imunitatea judiciară a Curiei. Supunerea faţă de definiţiile dogmatice date de papă trebuia considerată, în compensaţie, ca un precept pentru toţi credincioşii; acesta a fost un punct important pentru reabilitarea pontifului roman.

De fapt, în închiderea lucrărilor, au fost validate oficial toate decretele; cât priveşte erezia, conciliul îşi exprimase opinia în primele şedinţe din 1415, condamnând scrierile englezului John Wycliffe şi, în consecinţă, şi ale

discipolului său, Jan Hus. Pentru că acesta din urmă a refuzat să-şi retracteze „greşelile”, a fost dat pe mâna justiţiei ecleziastice ca eretic şi condamnat la arderea pe rug, la 16 iulie 1415; aceeaşi soartă a avut-o şi urmaşul său, Ieronim din Praga, dar ideile lor prinseseră teren, în special în Boemia şi vor determina atitudini ireconciliabile, o dată cu Luther.

După încheierea conciliului, la 22 aprilie 1418, în perspectiva convocării unui sinod în 1423, la Pavia, Martin al V-lea a mai zăbovit încă puţin în Konstanz; Sigismund l-a invitat să-şi stabilească reşedinţa în Germania, oferindu-i oraşele Basel, Mainz şi Strasbourg; regele Franţei, Carol al VI-lea, insista să revină la Avignon. Papa a refuzat politicos, pe deplin conştient că Roma era adevăratul loc de unde locţiitorul lui Cristos trebuia să conducă Biserica, acolo simţindu-se cu adevărat liber şi suveran.

În mai 1418 părăsea Konstanz şi, trecând prin Berna şi Geneva, ajungea în Italia; la 12 octombrie, era la Milano unde a sfinţit altarul principal al catedralei care chiar atunci se construia. A trecut apoi prin Brescia şi a ajuns la Mantova, unde s-a oprit timp de trei luni; starea de anarhie în care se aflau Roma şi Statul pontifical, ieşite total de sub suveranitatea papei, făcea ca reîntoarcerea sa pe tronul apostolic să devină problematică. Cu toate acestea, în februarie 1419 s-a apropiat şi mai mult, sosind la Florenţa, unde a rămas un an şi jumătate; aici ajncheiat o înţelegere cu puternicul condotier117 Bracciö da Montone care ţinea sub control mare parte a teritoriilor pontificale din centrul Italiei.

Martin al V-lea a trebuit să-i cedeze ca feudă oraşele Perugia şi Assisi, cu regiunea Umbria, şi să-i ofere titlul de reprezentant al Bisericii; în schimb, Bologna revenea sub controlul Statului pontifical şi accepta prezenţa unui legat al lui Martin. Se refăcea şi pacea dintre papalitate ţi suveranii din casa de Anjou; Ioana a II-lea, regină a Neapolelui, ajungea la un acord cu Martin, şi trupele napolitane părăseau Roma. La 30 septembrie 1420, papa îşi făcea intrarea în Roma prin Porta del Popolo, primit cu entuziasm de romani care, după 135 de ani, vedeau, în sfârşit, un papă originar din oraşul lor.

Situaţia Romei era, într-adevăr, mizerabilă, cu case şi biserici pe jumătate năruite, cu foametea şi molimele care se răspândeau peste tot.

Platina vorbeşte chiar de „case făcute fărâme, temple ruinate, străzi noroioase, un oraş respingător şi abandonat”, astfel încât „nu avea un chip al

său, niciun semn de viaţă urbană”, totul într-o atmosferă de decadenţă îngrozitoare. Martin al V-lea şi-a suflecat mânecile pentru a reda oraşului aspectul normal şi, înainte de toate, s-a preocupat să asigure în Roma o circulaţie liberă, reînfiinţând funcţia de *magistri viarum*, adică inspectori stradali care, ca nişte adevăraţi poliţişti, trebuiau să cureţe străzile de tâlhari şi de vagabonzi. A încercat apoi să încurajeze spiritul cetăţenesc, introducând obiceiul de a împărţi în duminica Floriilor „trandafiri de aur” unor cetăţeni iluştri şi unor doamne din înalta societate, ca şi, la începutul fiecărui an, pălării şi spade de onoare înalţilor funcţionari ai oraşului.

Dincolo de toate însă s-a îngrijit de restaurarea bisericilor, împodobindu-le cu opere ale unor mari pictori ca Gentile da Fabriano şi tânărul Masaccio; au fost, astfel, create frescele de la bazilicile S. Giovanni, S. Maria Maggiore şi S. Clemente. A pus, de asemenea, bazele reconstrucţiei întregului oraş, printr-un plan administrativ bine conceput, care se va amplifica mult sub pontificatul succesorilor săi. S-a străduit să redea Statului pontifical o puternică monarhie unitară, căutând, încetul cu încetul, să facă din Roma centrul acelui conglomerat de municipii şi provincii guvernate prin drepturi speciale şi legi eterogene; o asemenea acţiune era peste măsură de îndrăzneaţă şi-şi va găsi realizarea abia după un secol.

Pentru că nu ştia pe cine se putea baza în această operă de reconstrucţie politică, s-a servit, în general, de rude, singurii în care putea avea, practic, încredere, asigurându-le puterea prin căsătorii care să-i lege de diferiţi seniori din provinciile Statului pontifical. Desigur, a fost vorba despre un nepotism condamnabil, dar, probabil, necesar pe un plan pur tehnic al organizării politice; de fapt, trebuie să subliniem, după cum observă Gregorovius, că „din motive de economie a dispreţuit ceremoniile luxoase şi splendorile”, în asemenea grad încât „întreţinea o curte sărăcăcioasă la palatul de la Sf. Apostoli”. „Deoarece era un fiu al necioplitului secol al XIV-lea”, s-a preocupat de reorganizarea treburilor ecleziastice fără a crea în jurul său „o măreţie teatrală”, şi aceasta este, desigur, spre lauda lui. Nu trebuie uitat, de asemenea, că el are meritul de a 11 adus în cancelaria papală alţi umanişti, continuând procesul de înnoire culturală, deja început de Inocenţiu al VII-lea; cel mai important dintre aceştia a fost Poggio Bracciolini, un descoperitor norocos de manuscrise antice.

A proclamat pentru 1423 al cincilea jubileu, în funcţie de cei 33 de ani ai lui Cristos, calculaţi de la 1390. Acest eveniment şi-a menţinut* poate mai mult decât precedentele, un aspect cu totul religios, datorită şi predicilor ţinute de Bernardino da Siena, acestea însemnând un fel de „reevanghelizare” a Romei, în fond, atât de rătăcită, pe de o parte în mizeria fără nicio rază de speranţă, iar pe de alta, într-un stil păgân de viaţă. Martin al V-lea a readus în sufletele credincioşilor sfinţenia împărtăşaniei şi a aprobat înfiinţarea a diferite congregaţii religioase.

În acelaşi an, papa a dat dispoziţii pentru desfăşurarea conciliului de la Pavia, după cum promisese la Konstanz; la deschiderea lui, la 23 aprilie 1423, în acel oraş se aflau puţini episcopi, din pricina ciumei şi, din această cauză, legaţii pontificali l-au mutat la Siena, amânând deschiderea pentru 21 iulie.

Au apărut conflicte printre participanţi, care erau şi de această dată în număr redus, şi lucrările se desfăşurau cu încetineală; prelaţii au început să părăsească pe rând adunarea, aceasta fiind declarată închisă de legaţii pontificali, la 7 martie 1424. Fusese, practic, un eşec; Martin al V-lea a comunicat că va convoca un nou conciliu la Basel, în 1431, şi a aprobat puţinele decizii luate la Siena, decizii care erau, în fapt, o confirmare a celor stabilite la Konstanz, cum ar fi cele împotriva ereziilor husite şi de excomunicare a adepţilor lui Benedict al XEI-lea. Acesta murise în castelul său de la Peniscola cu un an înainte, la 23 mai, după ce numise patru cardinali.

La moartea sa, trei dintre ei, cu consimţământul regelui Aragonului, au ales un succesor în persoana lui Gil Munoz, canonic din Barcelona, care îşi luase numele de Clement al VIII-lea; în 1429 însă acesta a demisionat şi le-a cerut celor trei alegători ai săi să-l recunoască drept papă pe Martin al V-lea, care l-a iertat şi, generos, i-a oferit episcopia insulelor Baleare, unde va şi muri în 1446. Al patrulea cardinal, Jean Carrière, şi-a creat în 1425 un papă al său, Bernard Gamier de Rodez, care îşi luase numele de Bemedict al XIV-lea şi va muri în 1430; povestea acestor doi antipapi este ridicolă, astfel încât *Anuarul pontifical* nici nu-i enumeră în rândul antipapilor.

Atacuri mai concrete la supremaţia papală a lui Martin al V-lea au venit însă dinspre Franţa, unde, în ciuda războiului cu Anglia, care mai dura şi atunci, Carol al VII-lea intenţiona să nu mai recunoască o înţelegere semnată la Genazzano, pentru că aceasta limita o bună parte din privilegiile Bisericii

franceze în domeniul vechilor drepturi asupra beneficiilor şi al jurisdicţiilor; Martin a rezistat la puternicele sale presiuni, după cum a acţionat ferm şi în faţa climatului de nesupunere care începea din nou să apară în rândurile clerului francez. În perspectiva conciliului de la Basel, la 1 ianuarie 1431, papa l-a numit pe cardinalul Cesarmi preşedinte al adunării, acordindu-i şi dreptul de a o muta într-un alt oraş, dacă ar fi considerat necesar, pentru ca lucrările să se desfăşoare în linişte.

A fost ultima sa decizie importantă; la 20 februarie 1431, murea lovit de apoplexie. A fost înmormântat în bazilica S. Giovanni în Laterano; un basorelief splendid din bronz îl înfăţişează pe piatra tombală cu un epigraf care îl numeşte *temporum suorum félicitas*, un elogiu retoric, dar „nu total nefondat", după cum spune Gregorovius, în primul rând pentru că, în vremea lui, Roma şi Statul Bisericii s-au aflat într-o epocă nouă şi, sub anumite aspecte, mai umană.

207. Eugen al IV-lea (1431-1447)

Cei paisprezece cardinali aflaţi la Roma la moartea lui Martin al V-lea s-au reunit în conclav là mănăstirea S. Maria sopra Minerva, la 1 martie 1431; în ziua de 3 îl aleseseră deja pe cardinalul Gabriele Condulmer. Născut la Veneţia în 1383, era nepotul lui Grigore al XII-lea, care îl numise întâi cardinal de Siena şi apoi la biserica S. Clemente; şi-a luat numele de Eugen al IV-lea.

La o zi după încoronarea sa în bazilica Sf. Petru, din 11 martie, el a emis o bulă în care a confirmat o înţelegere pe care colegiul cardinalilor o adoptase prin jurământ, înainte de a trece la alegere. Prin această înţelegere se realiza o limitare a autorităţii papei, care nu va mai putea lua nicio decizie importantă fără asentimentul cardinalilor; el se angaja, de asemenea, să reformeze curtea pontificală şi s-o mute în afara Romei.

Transformarea curţii, prima măsură luată în timpul pontificatului său, i-a atras opoziţia făţişă a rudelor lui Martin al V-lea, adică a celor din familia Colonna, care voiau să păstreze ca pe un bun propriu Castelul Sant'Angelo, Ostia şi alte teritorii; s-au răsculat împotriva lui Eugen care, la 18 mai 1431, i-a excomunicat, lăsându-i fără nicio funcţie. Cu ajutorul Ioanei de Napoli, a reuşit să facă faţă situaţiei, dar era clar că familia Colonna îi devenise

duşmană.

L-a confirmat apoi pe cardinalul Cesarmi în misiunea de a prezida conciliul care urma să înceapă la Basel, chiar dacă, în adâncul sufletului, ar 11 vrut să-l convoace într-un oraş italian, uşurând astfel intervenţia

Împăratului de la Constantinopol, Ioanal VII-lea Paleologul, prin care voia să ajungă la încetarea schismei cu Biserica din Orient. Conciliul începea, la 23 iulie, în catedrala din Basel; la început erau prezenţi doar mulţi stareţi şi canonici şi foarte puţini episcopi, dar asistenţa a devenit mai numeroasă la deschiderea solemnă din 14 decembrie, sub preşedinţia lui Cesarmi, care doar la acea dată a putut fi prezent, fiind până atunci reţinut în Germania de problema buşiţilor, invitaţi până la urmă şi ei là conciliu pentru o discuţie în plen despre doctrina lor.

Eugen al IV-lea, îngrijorat de această atitudine faţă de eretici, printr-o bulă din 18 decembrie, declara dizolvat conciliul, mutându-l la Bologna. Cei prezenţi la Basel, jigniţi de procedeul adoptat de Eugen, au ieşit din bazilică în ziua în care se dădea citire bulei şi şi-au continuat lucrările sub conducerea unui alt preşedinte, pentru că însuşi Cesarti i-a trimis papei o scrisoare de protest faţă de ordinul de dizolvare, atacându-i deschis autoritatea. Clericii participanţi la conciliu au găsit susţinere din partea universităţii din Paris şi a suveranilor Spaniei ş Franţei, precum şi din partea lui Sigismund împreună cu prinţii germani»

Mai puternică datorită acestui sprijin, la 15 februarie 1432, adunarea a afirmat, cu o forţă mai mare decât a aceleia de la Konstanz, autoritatea conciliului, ca fiind direct inspirată de Cristos, declarând că, din această cauză, papa însuşi trebuia să i se supună; s-a declarat că acel conciliu „ecumenic” nu putea fi dizolvat şi mutat în altă parte, fără un motiv recunoscut valid chiar de către adunarea respectivă. Au început să apară, treptat, şi alte adeziuni ale unor episcopi în favoarea unei asemenea poziţii şi adunarea s-a simţit din ce în ce mai convinsă de justeţea deciziilor sale; la 20 iunie, s-a decis ca responsabilitatea alegerii unui papă să revină conciliului şi

nu colegiului cardinalilor. Tronul de la Roma a fost din nou considerat vacant, nunţiul Giovanni da Prato arestat, şi Eugen al IV-lea somat să se prezinte personal în faţa conciliului.

Sigismund a înţeles că lucrurile căpătau o întorsătură urâtă şi, pentru că dorea să fie încoronat la Roma de către Eugen, a devenit un promotor al tratativelor care au dus, la 14 februarie 1433, la un act concret din partea papei: într-adevăr, acesta, în dorinţa de a nu lăsa ca situaţia să degenereze într-o nouă schismă, s-a declarat gata să convoace din nou conciliul la Basel, cu condiţia să se anuleze tot ceea ce fusese hotărât până atunci. Discuţiile au fost îndelungate, în timp ce Sigismund era încoronat de către papă în bazilica Sf. Petru, la 31 mai, iar la 1 august, proaspătul împărat îl convingea pe Eugen să dea o bulă de recunoaştere a conciliului, cu condiţia ca acesta să fie condus de un reprezentant pontifical, iar decretul contrar suveranităţii papei să fie anulat; în decembrie, el a făcut concesii şi mai largi, recunoscând caracterul ecumenic al conciliului.

Pe de altă parte, Eugen avea acum alte probleme; Sigismund, obţinând coroana imperială şi aprobarea deciziilor conciliare, se întorsese la Basel, în timp ce teritoriile pontificale erau cotropite de Francesco Sforza şi Niccolò Fortebraccio aflaţi în serviciul ducelui de Milano, Filippo Maria Visconti. Mulţi cardinali au fugit din Roma din cauza pericolului iminent, iar nobilimea romană s-a răsculat împotriva lui Eugen, care a încercat să-l opună pe Sforza lui Fortebraccio, oferindu-i funcţiile de locţiitor papal la Ancona şi de gonfalonier118 al Bisericii; este clar că papa era derutat.

Familia Colonna a ridicat populaţia împotriva lui, acuzându-l de trădare, astfel încât Eugen a considerat că era mai nimerit să fugă; în noaptea de 4 iunie, îmbrăcat ca un călugăr benedictin, s-a urcat împreună cu un slujitor credincios în barca unui anume Vitellio, ancorată ia Ripa Grande, încredinţându-şi viaţa în mâinile unui barcagiu vânjos, pe numele său Valentino. A fost o fugă aventuroasă; câţiva romani şi-au dat seama de ce se întâmpla şi au dat alarma. Când barca a trecut pe lângă bazilica S. Paolo, poporul a aruncat cu pietre şi a tras cu arcurile, dar Eugen era întins pe fundul ambarcaţiunii şi acoperit cu un scul. Prin manevre dibace, Valentino a reuşit să evite o barcă apărută în calea lui la Ostia, încercând să-i bareze drumul şi, ajungând în larg,

Eugen s-a urcai la bordul unei corăbii; după câteva zile, a debarcat Pisa şi, la 23 iunie, se afla în siguranţă la Florenţa, stabilindu-şi reşedinţa în mănăstirea dominicană de la S. Maria Novella. Roma nu era totuşi pierdută; Leone Sforza, fratele lui Francesco, reuşea să ţină sub control situaţia din oraş, readucând-o sub suveranitatea lui Eugen, care numea acolo ca locţiitor al său pe Giovanni Vitelleschi, episcop de Recanati, dar şi un cunoscut militar.

Din Florenţa, Eugen relua contactele cu Basel, trimiţând acolo de cardinali, cu propuneri de discutat în conciliu; în faţa unor noi manifestaţii ostile, papa a dat din nou un decret de dizolvare a conciliului, trimiţând tuturor suveranilor europeni şi o scrisoare prin care îi ruga să-şi recheme trimişii de la Basel. În sânul adunării s-a creat o fisură; unii prelaţi au părăsit-o, iar ceilalţi îl somau din nou pe papă să se prezinte în faţa judecăţii conciliului. În acest moment, lui Eugen i-a fost de-ajuns şi a considerat dizolvat în fapt conciliul, convocând un almi la Ferrara; el s-a deschis la 8 ianuarie 1438 şi era condus de cardinalul Albergati, beneficiind de prezenţa pontifului care, la 15 februarie şi cu aprobară adunării, a proclamat ca ecumenic conciliul de la Ferrara, excomu* nicându-l pe cel de la Basel care, practic, nu era susţinut decât deìegélc Franţei, Carol al VII-lea.

Cele două concilii şi-au continuat, concomitent, lucrările: Baselid l-a suspendat, la 24 ianuarie, pe Eugen din funcţia sa; acesta, din păcate, nu mai putea conta pe Sigismund, mort subit în decembrife 1437, lăsând Germania divizată din punctul de vedere al supunerii faţă de cele două adunări conciliare. La Ferrara, sosea între timp* în martie, Ioanal VII-lea Paleologul, însoţit de un mare număr de episcopi ai Bisericii din Orient; se începeau tratative pentru o încetare a schismei. Apoi, a venit pe neaşteptate epidemia de ciumă şi cotir ciliul s-a mutat la Florenţa, în ianuarie 1439; şedinţele s-au reluat în februarie şi dezbaterile s-au concentrat pe problemele de credinţă care despărţeau cele două Biserici, ajungându-se, la 8 iunie, la 0 „formulă” de unire, cu două zile înainte ca patriarhul Iosif a Constantinopolului să moară la Florenţa în plin conciliu.

A fost recunoscut şi primatul universal al pontifului roman, fiifiţi vorba despre o afirmare importantă a acestui aspect, chiar şi în faţa Occidentului şi, în special, a secesionişţilor de la Basel; în august, delegaţia din Orient, în frunte cu împăratul, se întorcea la Constantinopol.

Conciliul şi-a continuat lucrările şi, la 4 septembrie, a condamnat ca eretice toate „adevărurile de credinţă” care fuseseră stabilite la Basel* unde, în realitate, se ajunsese la un adevărat extremism: la 5 noiembrie 1439, o parodie de conciliu, format dintr-un cardinal, 11 episcopi, 7 stareţi şi 9 canonici, printre care Enea Silvio Piccolomini, viitorul papă Pius al II-lea, îl alegea ca papă pe Amedeo al VIII-lea de Savoia. Era un laic, dar, la moartea soţiei sale, renunţase la stăpânirea asupra teritoriilor sale în favoarea fiului său, Ludovic, şi se retrăsese în singurătatea de la Ripaglia, în vecinătatea lacului Geneva, ducând o viaţă de pustnic. S-a simţit măgulit şi a acceptat numirea, dornic în primul rând să treacă prin ierarhia titlurilor ecleziastice, abia după aceasta putând fi încoronat, la 24 iulie 1440, sub numele de Felix al V-lea.

La 23 martie, conciliul de la Florenţa hotărâse deja să-l excomunice şi nici măcar Carol al VII-lea al Franţei, atât de apropiat celor de la Basel, nu a îndrăznit să-l recunoască drept papă, obligându-i pe supuşii săi să i se supună lui Eugen al IV-lea. La fel au procedat ducele de Burgundia şi regii Castiliei, Aragonului şi Poloniei; evident, apăreau şi primele roade ale încetării schismei cu Orientul, în special prin recunoaşterea şi acolo a primatului papei, ca episcop al Romei. Sărmanul prinţ de Savoia, ultimul antipapă consemnat în *Anuarul pontifical*, depindea complet, desigur, de cei care-l aleseseră la Basel şi care i-l dăduseră drept secretar pe Enea Silvio Piccolomini. El a rămas în exerciţiul funcţiunii doar atâta timp cât a durat respectivul conciliu, adică până în 1449, într-o manieră din ce în ce mai nesemnificativă, iară susţinerea nici unui suveran şi contând doar pe neutralitatea lui Frederic al III-lea de Habsburg şi a prinţilor din Germania.

Eugen al IV-lea îşi întărise mult poziţia, dobândind un prestigiu care în Italia nu părea să fie, contestat; după recunoaşterea ducelui de Milano şi încheierea păcii cu noul rege de la Napoli, Alfons de Aragon, papei i se deschidea calea de întoarcere la Roma. Părăsea Florenţa şi se întorcea pe tronul său la 28 septembrie 1443; conciliul şi-a continuat lucrările la Roma, ocupându-se de probleme exclusiv cu caracter religios. A avut loc reîntoarcerea în sânul Bisericii de la Roma a sirienilor, maroniţilor şi caldeilor, care abandonau diferite poziţii eretice; Eugen al V-lea îşi exprima satisfacţia pentru aceste succese ale credinţei apostolice prin bula *Benedictus sit Deus*,

din aprilie 1445, care trebuie considerată ca un fel de consacrare finală a conciliului al XVII-lea ecumenic, unic în istorie, pentru că a avut trei locuri diferite de desfăşurare, Ferrara, Florenţa şi Roma şi care a fost declarat închis de către papă.

Din păcate, bucuria lui Eugen al IV-lea a fost umbrită de conflictele apărute din nou, pe neaşteptate, în sânul Bisericii din Orient; patriarhii de Antiohia, Alexandria şi Ierusalim nu au recunoscut actul de unire încheiat de colegul lor de la Constantinopol, mort la Florenţa; împăratul însuşi a fost ameninţat cu excomunicarea şi susţinătorii unirii au fost persecutaţi. Astfel, după numai un an de avânt al ideii de credinţă universală, reapărea, mai încrâncenată decât niciodată schisma din Orient.

În Occident, în schimb, situaţia părea tot mai favorabilă papei; Frederic al III-lea de Habsburg, în serviciul căruia trecuse, din 1442, Enea Silvio Piccolomini, încetase să-l mai susţină pe antipapă şi l-a recunoscut pe Eugen al IV-lea ca pontif legitim, datorită acordării unor numiri de episcopi în teritoriile austriece şi promisiunii unei coroane imperiale. Neutralitatea prinţilor germani a luat sfârşit la Roma abia la 7 februarie 1447, printr-un concordat în care era acceptat decretul de la Konstanz referitor la obligaţia de a ţine cu regularitate concilii ecumenice; realizatori ai acordului erau: Piccolomini pentru prinţii germani, legaţii Carvajal şi Parentucelli pentru papă; pentru meritele lor, aceştia din urmă au fost ridicaţi ulterior la rangul de cardinal.

La puţine zile după aceea, la 23 februarie 1447, Eugen al IV-lea murea şi era înmormântat la Sf. Petru, aşa cum dorise el însuşi, alături de Eugen al III-lea; osemintele sale au fost mutate apoi în mormântul monumental ridicat de Pisanello în biserica S. Salvatore în Lauro, pë timpul lucrărilor la noua bazilică din Vatican şi acolo a rămas. „A fost un mare şi glorios papă; a dispreţuit banii şi a iubit virtutea; în vremuri de bunăstare nu a fost trufaş, în vremuri de restrişte nu şi-a pierdut cumpătul; n-a ştiut ce este frica; sufletul său liniştit se reflecta pe chipul întotdeauna la fel”, scrie despre el Piccolomini, care totuşi la început fusese de partea celor din Basel şi adversar al papei, datorită şi funcţiei de secretar al antipapei Felix al V-lea.

Mai trebuie adăugat că n-a practicat absolut deloc nepotismul, lucru cane, în fond, i-a adus o serie de neplăceri pe timpul şederii la Roma; deşi

foarte diplomat, a reuşit totuşi să se impună chiar prin blândeţea sa sufletească. Om de cultură modestă, a continuat să deschidă porţile Romei către umanişti, înconjurându-se de literaţi, unii dintre ei fiind secretarii săi, ca Poggio, Aurispa şi Biondo, şi chemând în acţiunea de restaurare a bisericilor artişti ca Donatello, Pisanello şi Era Angelico. Lui Filarete i-a comandat sculptura uşilor în bronz de la bazilica Sf. Petru, operă inspirată în bună măsură de conciliul de la Florenţa, constituind prima afirmare a artei renascentiste la Roma.

208. Nicolae al V-lea (1447-1455)

Conclavul pentru alegerea succesorului lui Eugen al IV-lea a avut loc pentru a doua oară în mănăstirea dominicanilor de la S. Maria sopra Minerva; cei 18 cardinali aflaţi la Roma au intrat acolo în seara zilei de 4 martie 1447 şi, după două zile, în dimineaţa de 6 martie, îşi terminaseră deja lucrările. Fusese ales cardinalul Tommaso Parentucelli, arhiepiscop de Bologna; născut la Sarzana, fusese numit cardinal doar de trei luni datorită meritelor sale în încheierea concordatului cu prinţii din Germania şi avea doar 49 de ani.

A fost o numire surprinzătoare, aşa încât romanii, convinşi că alesul va fi Prospero Colonna, îijefuiseră acestuia, conform tradiţiei, bogatele case; aflând numele adevăratului ales, au repetat atacul, de data aceasta în casa noului papă, dar roadele furtului au fost sărace. Orfan de tată, Parentucelli studiase la Bologna, unde fusese secretarul cardinalului arhiepiscop Albergati şi, participând la diferite misiuni diplomatice, căpătase o mare experienţă politică, dar nu se îmbogăţise; era, mai mult decât orice, un pasionat bibliofil, dar cărţile nu prezentau, încă, niciun interes pentru oamenii din popor.

A fost încoronat la 19 martie sub numele de Nicolae al V-lea.

În primii ani de pontificat, n-a făcut decât să culeagă roadele politicii duse de predecesorul său. Felix al V-lea a abdicat din rolul de papăfantomă, la 15 aprilie 1449, recunoscând legitimitatea papei Nicolae al V-lea, care l-a

tratat cu generozitate; i-a acordat rangul de cardinal şi i-a încredinţat administrarea sediilor episcopale de la Lausanne şi Geneva, unde a murit la doi ani după aceea.

Cu Frederic al III-lea şi cu prinţii germani papa a ajuns, în schimb, la o nouă înţelegere, mai precisă decât cele două acorduri separate încheiate de Eugen al IV-lea; a fost semnată la Viena, la 17 februarie 1448, datorită abilităţii cardinalului Carvajal, colegul său de la tratativele purtate cu un an înainte. Această înţelegere a reglementat pentru mai multe secole problemele ecleziastice în statele germanice şi a consfinţit drepturi importante ale Sfântului Scaun; ea a pus capăt ambiguităţii care persista în raporturile existente în Germania între persoana papei şi conciliu, şi recunoaşterea suveranităţii pontifului roman a însemnat o mare victorie a lui Nicolae al V-lea.

El a considerat că unitatea Bisericii pe baza acelui acord era consolidată în Occident; în aparenţă, aşa era. Motiv pentru care, lăsând la o parte toate ideile de reformă, s-a gândit doar să sfinţească solemn evenimentul, anunţând la 4 septembrie 1449 un nou jubileu în anul următor. Afluenţa la Roma cu ocazia acelui An Sfânt a fost cu adevărat imensă, şi din toată Europa au venit pelerini pentru a dobândi sfintele indulgenţe; dar îmbulzeala mulţimilor a avut, câteodată, consecinţe tragice, cum s-a întâmplat într-o zi de decembrie când, pe podul Sant’Angelo, circa două sute de persoane aflate în plină învălmăşeală au murit înecate în Tibru sau zdrobite sub copitele cailor.

Dezastre şi mai grave a pricinuit şi obişnuita molimă de ciumă* care bântuia prin Roma şi prin întreaga Italie; Nicolae al V-lea nu s-a comportat prea frumos, părăsind oraşul în plin An Sfânt, pentru a scăpa de pericolul unei molipsiri, fugind pur şi simplu din 18 până în 25 octombrie. „Curtea de la Roma fugise şi se risipise jalnic, ca şi cum aici nici n-ar fi existat vreodată vreo curte şi vreo Curie”, critica situaţia un trimis al Ordinului teutonic; „cardinali, episcopi, stareţi, călugări, toţi fără excepţie, toţi fug din Roma la fel ca apostolii Domnului Nostru în Vinerea Sfântă. Chiar şi Sfântul nostru Părinte, papa, a plecat departe de Roma… Sfinţia Să s-a retras într-un castel numit Fabriano… şi, după cum se spune, a interzis, sub pedeapsa excomunicării şi a pierderii averii şi bunăvoinţei papale, ca vreo persoană care a trecut prin Roma, de orice condiţie ar fi fost ea, să se apropie de Fabriano, în secret sau

în văzul lumii”. De fapt, interesele financiare legate de sărbătorirea jubileului mergeau înainte fără oprelişti şi fără prezenţa locţiitorului lui Cristos; şi apoi, pentru a cumpăra o indulgenţă nici măcar nu era nevoie să vii la Roma. Era suficient să ai bani pentru ca, după cum aminteşte Seppelt, „în anul jubiliar, papa a acordat multor principi dreptul de a cumpăra indulgenţe jubiliare, fără a mai face obositorul drum până la Roma. Dar şi tuturor credincioşilor care nu puteau face un pelerinaj la Roma li s-a oferit posibilitatea de a obţine indulgenţe. Acest lucru a devenit posibil datorită unor bule speciale pentru fiecare ţară şi pentru anul de după jubileu. Modalităţile de cumpărare a indulgenţelor erau stabilite, în afară de situaţii speciale, în achitarea, ca pomană pentru Biserică, a unei sume de bani, valorând aproximativ jumătate din costul drumului până la Roma”.

Toate acestea au contribuit la consolidarea autorităţii papale la Roma: Nicolae a reuşit să stabilească relaţii bune atât cu familia Colonna, cât şi cu familia Orsini şi a numit cardinali o serie de adepţi credincioşi lui. Bologna, rebelă în continuare, i-a recunoscut suveranitatea, fiind imitată şi de alte oraşe; totul se realizase datorită străduaniei legaţilor şi locţiitorilor pontificali, dintre ei distingându-se cardinalul Bessarion; în tot acest timp ei au contat pe importante mijloace financiare şi militare.

Puterea temporală a papilor începuse practic să capete o structură precisă şi modernă, o dată cu folosirea încasărilor ecleziastice în scopuri politice; în acest fel, idealul creştin al instituţiei papale era trădat şi, în ciuda bunelor intenţii, Nicolae al V-lea, „în ochii apostolilor”, conform opiniei lui Gregorovius, „făcea o greşeală, confundând papalitatea cu Biserica şi treburile Statului ecleziastic cu cele ale republicii lui Cristos”.

Împăratul era sortit să rămână în afara acestei organizări a Statului pontifical; acordul de la Viena era, practic, în această direcţie un punct de referinţă ireversibil şi, astfel, n-a mai fost decât un fel de ceremonie mondenă încoronarea imperială pe care Frederic al III-lea şi-a dorit-o la Roma, la lómartie 1452, concomitent cu căsătoria sa cu prinţesa Eleonora a Portugaliei, ultimă oficiată de un papă în oraşul său. Nu mai avea importanţa de altădată, chiar dacă orgoliosul suveran habsburgic a vrut să-şi imortalizeze în stema sa literele AEIOU, însemnând, probabil, *Austriae Est Imperare Orbi Universo*. În plus, la 9 mai 1453, Constantinopolul cădea sub dominaţia turcilor şi înceta,

astfel, existenţa imperiului din Orient, ultimul vestigiu al vechiului Imperiu roman.

La Roma, puterea pontificală a fost susţinută de un sever regim poliţienesc, care se va dezvolta ulterior; prima sa victimă a fost Stefano Porcari, iniţiator al unei conjuraţii care urmărea să reinstaureze o constituţie republicană. Insurecţia, care trebuia să se declanşeze la începutul lui ianuarie 1453, prevedea arestarea papei sau chiar asasinarea lui, precum şi eliminarea câtorva cardinali. O „şoaptă" a ajuns, la 5 ianuarie, la urechile cardinalului Bessarion şi complotul a fost descoperit rapid: Porcari a fost arestat şi, după un proces fulger, a sfârşit pe eşafod împreună cu alţi capi ai conjuraţiei, Francesco Gabadeo, Pietro de Monterotondo, Battista Sciarra şi Angiolo Ronconi. Papa a fost acuzat de cruzime şi de încălcare a promisiunilor, pentru că a circulat un zvon prin popor cum că, la început, el promisese să cruţe viaţa lui Sciarrani a lui Ronconi, dar apoi beat turtă în momentul execuţiei, n-a mai fost în stare să semneze actul de graţiere.

Au început astfel să apară ceea cè putem considera primele „pasquinate", chiar dacă bustul lui Pasquin0119 încă nu apăruse. Astfel de texte precursoare ale pasquinatelor sunt cele care fac referire chiar la complotul lui Porcari:

De când domneşte Niçolae, papă şi-asasin la Roma-i mai mult sânge decât vin.

Sau cel scris de Antonio Tebaldeo împotriva Curiei: 4

Trufia ta se face din zi în zi mai mare: nu Dumnezeu e sfânt acolo, ci Bachus şi Venera; şi de-asta cerul în iad îţi va face căutare.

Să nu se creadă că judecata exprimată în epigramă era prea severă; fastul ceremoniilor de la curte imita, o dată cu Nicolae al V-lea, modelul celor de la Avignon din timpul lui Clement al V-lea şi al VI-lea; s-ar putea spune totuşi că, sub pontificatul lui Nicolae, fastul monden acăpătat o semnificaţie nouă, dată de energiile abia apărute ale Renaşterii, forţe care au găsit în el un mare mecenat. Curtea papală s-a îmbogăţit cu şi mai mulţi umanişti, printre care bibliotecarul Vespasiano da Bisticci şi marele Lorenzo Valla; prin contribuţia lor, Nicolae şi-a satisfăcut pasiunea înnăscută, bibliofilia.

A cumpărat manuscrise, a pus să fie copiate şi căutate tot felul de documente în ţările de origine, creând astfel biblioteca Vaticanului, care încă

de atunci număra circa 1200 de manuscrise, în special cât caracter teologic. În acest scop nu a luat seama la cheltuieli, convins de rolul de neînlocuit pe care îl va avea cândva progresul culturii, şi n-a pus-o doar la dispoziţia clericilor, ci *pro communi doctorum commodo*.

Ca un autentic fiu al Renaşterii, s-a angajat într-un mecenatism care a adus faima propriei sale persoane, dar a asigurat şi Romei reconstrucţia de care oraşul avea atâta nevoie; de la refacerea zidurilor, distruse de nenumăratele asedii, la noile fortificaţii de la Castelul Sant'Angelo şi la lucrările de restaurare efectuate de Alberti la Fântâna Trevi, cu un bazin lipit de zidul masiv din epoca romană, pe care l-a împodobit cu creneluri.

Punctul de plecare în reconstrucţia oraşului trebuia însă să fie proiectul pe care Leon Battista Alberti i l-a prezentat lui Nicolae al V-lea pentru sistematizarea Cetăţii Leonine, cu construirea unei noi bazilici a S. Petru şi a Vaticanului în întregul său. Papa nu se gândise chiar la o operă gigantică, dar, entuziasmat, a aprobat proiectul chiar dacă moartea lui prematură a făcut ca lucrările atât de grandioase să rămână în faza iniţială.

A fost în continuare atât de pasionat de această realizare arhitectonică fantastică, încât, după cât se pare, a hotărât să înceapă procurarea materialului de construcţie necesar, luându-l din monumentele antice şi ajungând în situaţia proverbială de „a jefui un altar pentru a împodobi un altul". A pus să fie luate blocuri de marmură şi de travertin din Colosseum şi din Circus Maximus, demolând şi zidurile serviene de la poalele colinei Aventin; protestele nu au lipsit şi ele au venit tocmai de la acei umanişti pe care el îi proteja. Un purtător de cuvânt al acestor protestatari a fost Piccolomini într-o epigramă în latineşte care sună astfel:

Îmi place, Roma, să-ţi privesc ruinele, din prăbuşirea cărora răzbate gloria antică. Dar poporul acesta al tău, în goana după var, topeşte marmura cea tare din vechile zidiri. Lume crudă, hai, continuă aşa încă trei sute de ani şi vei vedea că pe-aici nici urmă de nobleţe nu va mai fi!

Când însă la 24 martie 1455 Nicolae al V-lea a murit, viitorul papă Pius al II-lea i-a adus laude în epitaful săpat pe monumentul său funerar, ridicat în bazilica Sf. Petru şi mutat mai târziu în Grotele Vaticanului, ca aceluia care a făcut ca, la Roma, să renască vârsta de aur.

209. Calixt al III-lea (1455-1458)

La 4 aprilie 1455, cei 15 cardinali prezenţi la Roma au intrat în conclav în bazilica Sf. Petru; de pe urma divizării cardinalilor în cele două tabere conduse de familiile Orsini şi Colonna, au ieşit în avantaj spaniolii, care au reuşit să-l aleagă pe un compatriot al lor. La 8 aprilie,

a fost proclamat papă cardinalul spaniol de la biserica Ss. Quatre Coronati, Alonso de Boija, al cărui nume a fost italienizat în Borgia.

Născut la Jătiva, în Valencia, fusese canonic pe lângă Benedict al XIII-lea, dar, recunoscându-l ca papă legitim pe Martin al V-lea, a fost numit de acesta episcop de Valenza; Alfons al V-lea îl chemase apoi la Napoli pentru a-i fi consilier, dar nu fusese de acord cu politica anticlericală a acestui rege, motiv pentru care Eugen al IV-lea l-a ridicat la rangul de cardinal. A fost încoronat papă la 20 aprilie, sub numele de Calixt al III-lea.

Spre deosebire de predecesorii săi, nu s-a interesat de „politica din domeniul cultural”, abandonând la jumătatea drumului opera de reconstrucţie edilitară şi lăsând să mucegăiască manuscrisele din biblioteca abia înfiinţată; singurul său ţel a fost acela de a menţine ordinea pe teritoriile care aparţineau Bisericii, dar a făcut aceasta imitând într-o manieră neruşinată nepotismul care îl caracterizase pê Martin al V-lea. A-i acorda o justificare, după cum face Castiglione prin „necesitatea dură pentru papi de a se înconjura cu persoane devotate şi dornice să-i susţină în conducerea statului împotriva micilor seniori uzurpatori de funcţii şi de teritorii ale statului”, ar fi culmea ridicolului.

Singura excepţie cu caracter religios la acest nepotism a fost preocuparea activă pentru organizarea cruciadei împotriva turcilor, printr-o serie de bule care chemau creştinătatea să se unească în sfânta misiune; el a recurs pentru aceasta la vistieria papală, formând o flotă de şaisprezece trireme care nu au făcut, practic, mare lucru. Mai concretă a fost victoria repurtată în iulie 1456 de viteazul Iancu de Hunedoara, care a respins

înaintarea turcilor ajunşi până la Belgrad, în rest însă niciunul dintre suveranii creştini nu a răspuns la apelul papei, aşa cum spera el.

Şi astfel, scurtul pontificat al lui Calixt al III-lea a adus numai avantaje familiei sale care va ajunge la apogeu o dată cu Alexandru al VI-lea şi cu fiii acestuia; totul a început când i-a înălţat la rangul de cardinal pe cei doi fii ai surorilor sale, Luis Juan de Mila, fost episcop de Segorbe, şi Rodrigo de Boija y Doms. Luis Juan a fost numit legat pontifical la Bologna, iar Rodrigo, tânărul de 25 de ani, a devenit vicecancelar al Bisericii, căpitan al miliţiilor pontificale şi episcop de Valenza. Un al treilea nepot, don Pedro Luis, fratele lui Rodrigo, a rămas laic, dar a ajuns la cele mai înalte funcţii în Statul pontifical: a fost căpitan-general al Sfintei Biserici, luând în stăpânire Castelul Sant'Angelo şi alte fortăreţe, dar şi prefect al Romei. Era, probabil, favoritul unchiului său şi, cu o asemenea susţinere, a reuşit să-şi numească o serie de prieteni în funcţii, 4ninisteriale" astfel încât „Roma a suferit o adevărată invazie spaniolă" sau, mai bine spus, catalană, dat fiind că „veneau cârduri-cârduri în oraş rude şi susţinători ai acestei familii, precum şi aventurieri în goană după averi", după cum notează Gregorovius.

Evident, era vorba despre o mare „îmbulzeală", deoarece Calixt, după cum a scris un biograf, „a pervertit toate birourile Curiei; a înfiinţat valeţi particulari, responsabili cu arhivarea documentelor, consilieri intimi ai papei în probleme judiciare, subdiaconi, clerici camerişti, încât a creat o curte pretoriană. A numit cam cincizeci de secretari şi, printre ei, notari, muncitori şi un mare număr de ignoranţi. A dezonorat toate îndatoririle Curiei, conferind demnităţi unor persoane nedemne de aceasta". Nobilii şi clerul nedreptăţit şi-au spus părerea despre acest papă nepotist şi despre năvala familiei Borgia în oraş; din acele vremuri datează textul care, în general, este considerat a fi prima „pasquinată" din istorie, chiar dacă a ajuns până la noi Iară a fi fost datată:

Apostolilor săraci o biserică le-a lăsat Crist; ca pradă pentru bogaţii săi nepoţi ea le-a fost dată de bunul Calixt.

Dominaţia lui don Pedro Luis a luat sfârşit o dată cu moartea unchiului; aflând că papa era pe moarte, în noaptea de 5 august 1458; s-a temut pentru pròpria viaţă şi, după ce a vândut proprietatea asupra Castelului Sânt* Angelo, pentru 20 000 de ducati, grupului de cardinali care-l proteja, grup din

care făcea parte şi fratele său Rodrigo, à fugit din Roma la Civitavecehia, unde se va opri totuşi pentru că se îmbolnăvise de malarie.

Calixt al m-lea a murit la 6 august 1458, nefiind, desigur, regretat de romani care, instigaţi de familia Orsini, şi-au dat frâu liber urii' împotriva catalanilor, jefuind casele celor din familia Borgia. Papa a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru, dar, mai târziu, osemintele sale, împreună cu cele ale nepotului Alexandru al VI-lea, vor fi mutate în biserica spaniolilor, S. Maria di Monserrato.

210. Pius al n-lea (1458-1464)

Nepotismul lui Calixt al III-lea a trezit îngrijorarea colegiului cardinalilor care, încă din momentul în care papa zăcea pe patul de moarte, a început să se gândească la un acord în privinţa alegerii, acesta conturându-se în momentul intrării în conclav. S-a stabilit tot ceea ce trebuia să fie programul noului pontif, de la cruciada împotriva turcilor; la reforma Curiei; în primul rând însă se dorea consolidarea competenţei membrilor Sfanţului Colegiu, în numirea de noi cardinali şi în conferirea de dioceze şi abaţii. Conclavul a început la 16 august 1458 în Vatican şi după trei zile, pe 19, a fost ales cardinalul Enea Silvio Piccolomini.

Alcătuirea biografiei sale înseamnă, în bună măsură, referirea la autobiografia din *Commentariu* opera pe care Piccolomini a intenţionat „s-o încredinţeze urmaşilor", după cum notează Falconi, ca un „papă neopăgân" ce-a fost, dorind prin aceasta „să realizeze cea mai bogată şi precisă imagine despre el însuşi" pentru că „el, şi nu altcineva, era adevăratul său idol, adevărata sa divinitate".

Născut la Corsignano, denumit apoi Pienza, lângă Siena, la 18 octombrie 1405, într-o familie de nobili scăpătaţi, studiase dreptul la universitatea din Siena, trăind o tinereţe zvăpăiată, sub semnul iubirii pentru o anume Angela, cântată în primele sale versuri cu numele de Cinthia. După o peregrinare prin diferite oraşe italiene, s-a întors la Siena, unde a avut norocul să-l întâlnească pe episcopul Capranica, intrând în serviciul acestuia ca secretar; s-a aflat în anturajul acestuia la

conciliul de la Basel şi a început, astfel, perioada cea mai agitată a vieţii lui Piccolomini.

A îndeplinit misiuni diplomatice importante, fiind în slujba mai multor prelaţi, dar s-a trezit implicat în tentativa de răpire a lui Eugen al IV-lea, exilat la Florenţa, chiar dacă în *Commentarti* el evită să vorbească despre aceasta. Scăpând de arestare, şi-a aflat norocul în preajma cardinalului Albergati, care i-a încredinţat o misiune în Scoţia, la Iacob I; aceasta a fost o experienţă ameţitoare pentru tânărul bărbat, plină de aventuri picante, de pe urma cărora a avut doi copii, de la o scoţiană şi de la o bretonă „pe care le-a expediat, după aceea, cu cinism, la părinţii lor", după cum notează Falconi, dar nu pentru că „se gândea că ar putea nega un lucru atât de mărunt". Fapt este că, fiind un autentic fiu al timpului său, „nu s-a lăsat niciodată ispitit să declare că trecutul lui era fără pată"; prin urmare, dacă Enea Silvio a prezentat acea călătorie în Scoţia ca pe o perioadă de „abstinenţă" între atâtea tentaţii care apăreau mereu, a făcut-o, după cum observă tot Falconi, pentru că „voia să aducă o dovadă în favoarea sa, cum că, la nevoie, ştia să-şi domine pornirile".

În orice caz, şi acele aventuri au făcut parte din bagajul formaţiei sale „diplomatice", aşa încât, reîntors la Basel, gata să exploateze fiecare situaţie favorabilă pentru a ieşi în evidenţă, a reuşit să dobândească o poziţie privilegiată, datorită abilităţii oratorice şi clarviziunii politice. Când Eugen al IV-lea a dispus mutarea conciliului la Ferrara, el a rămas împreună cu disidenţii de la Basel şi a făcut parte din acel conciliu ridicol care a dus la alegerea ca papă a lui Amedeo al VII-lea de Savoia, antipapa Felix al V-lea. A devenit secretarul acestuia şi l-a apărat scriind pamfletul *Libellus dialogorum de generalis concilii auctoritatev* apoi însă, dându-şi seamă că Felix al V-lea era un păstor fără turmă, a intrat în serviciul lui Frederic de Habsburg.

A început atunci o perioadă de activitate literară intensă, culminând cu cinica *Historia de duobus amantibus*, dar şi de diplomaţie activă, primind numeroase misiuni; în una dintre acestea s-a împăcat cu Eugen al IV-lea şi a

devenit de atunci un apărător înverşunat al autorităţii pontificale.

Datorită isteţimii sale, a înţeles că aceea era calea pe care trebuia s-o urmeze pentru a-şi realiza ambiţiile în viitor; din oportunism sau nu, a parcurs toate treptele ierarhiei ecleziastice şi, pe parcursul unui singur an, a fost subdiacon, diacon, preot şi, în aprilie 1447, episcop de Trieste»

Era o carieră fulminantă, mult comentată, care l-a obligat să-şi renege ostentativ scrierile şi înclinaţiile mondene, dar care l-a propulsia! pe treapta cea mai de sus a aspiraţiilor sale; mai întâi, a continuat să-şi desfăşoare activitatea pe lângă Frederic al III-lea şi a jucat un rol important în încheierea unei păci definitive între Nicolae al V-lea şi împărat, consfinţită prin concordatul de la Viena. A primit cu entuziasm, *în* 1450, numirea ca episcop de Siena, întorcându-se astfel, după mulţi ani pe pământul natal, până când, în 1456, era numit cardinal de Calixt al' III-lea, ca răsplată pentru strădania sa în vederea organizării unei cruciade împotriva turcilor. Alegerea sa ca papă, la 19 august 1458, a fost, desigur, rodul mai multor împrejurări, care au făcut ca el să apară în ochii colegiului cardinalilor ca un reprezentant al unor timpuri noi, pentru că nu provenea dintr-o mănăstire şi nici nu dădea dovadă de o vocaţie exclusiv ecleziastică. Avea în spate o viaţă prestigioasă prin experienţa politică şi culturală dobândită; va fi un locţiitor al lui Cristos „cu nuanţă profană", după expresia lui Gregorovius, „într-o lume devenită mai liberă şi mai umană în toate formele sale de manifestare".

La auzul veştii că fusese ales, Enea Silvio Piccolomini a izbucnit în plâns; imaginea de „papă neopăgân" era, într-adevăr, completă în această clipă şi cuvintele care au însoţit lacrimile lămuresc situaţia: „Nu cunoaştem în noi niciun merit prin care să ne fi înălţat până aici, ba chiar ne-am declara nedemni şi nu am accepta onoarea care ni s-a făcut dacă nu ne-am teme de judecata celui care ne-a chemat aici". Există în toate acestea „un cinism care aproape că atinge sacrilegiul"

PIUS AL II-LEA

acolo unde", după cum, cu multă inteligenţă, notează Falconi, „îl implică pe Dumnezeu însuşi, el oferindu-i, şi numai el, ca autor al alegerii, piedestalul glorificării sale ca papă".

A fost încoronat la 3 septembrie şi, ca o aluzie evidentă la *pius Aeneas120*, a dorit să-şi ia numele de Pius al II-lea; alegerea sa a fost salutată

cu mare entuziasm de către umanişti, siguri că asistau la o revenire a timpurilor lui Nicolae al V-lea, dar au rămas decepţionaţi. Noul papă nu a protejat niciun artist şi şi-a atras imediat resentimentele multora dintre ei, ca Filelfo, care-l acuza de zgârcenie. La care el a ripostat spunând: „Repudiaţi-l pe Enea, acceptaţi-l pe Pius”; şi Pius al II-lea nu voia că, printr-un mecenatism exagerai, să încurajeze vocile acelora care-i aminteau de trecutul lui. S-a limitat să ofere unele posturi umaniştilor în reînfiinţatul colegiu al Referenţilor din cancelaria pontificală, ei trebuind să alcătuiască extrase din cererile primite şi ciorne de scrisori; era totuşi o îndeletnicire decentă pentru oamenii de litere. Fapt este că Pius al II-lea a avut în vedere cultul propriei persoane pentru gloria postumă într-un adevărat stil neopăgân; opera sa, *Commentarli*, după cum s-a mai spus, a avut chiar acest scop, adică, după cum spune autorul însuşi, Enea Silvio Piccolomini „va fi lăudat şi regretat atunci când moartea îl va face să dispară pentru totdeauna. După dispariţia sa, va înceta invidia şi, odată uitate patimile care înăbuşă judecata, va apărea adevărata şi aleasa valoare care îl va aşeza pe Pius printre pontifii iluştri”.

Acesta a fost deci programul său, dedicat în întregime propriei persoane, după cum o demonstrează aspectul magnific pe cane a dorit să-l dea oraşului natal, prin construirea acelei bijuterii arhitectonice încastrată de Bernardo Rossellino între catedrală şi palatele maestuoase, rebotezând localitatea cu numele său pontifical, Pienza, ca şi săpăturile arheologice de la Tivoli şi începerea construcţiei castelului de aici, la 1461.0 dovadă a personalizării puterii ne este oferită şi de nepotismul care l-a caracterizat, prin acordarea titlului de cardinal celor doi nepoţi, dintre care unul, Francesco Todeschini, va deveni papă sub numele de Pius al III-lea: amândoi i-au fost de ajutor în confruntarea cu autoritatea colegiului cardinalilor, fără a mai pune la socoteală rudele şi consătenii, instalaţi în posturi nevralgice din Curie şi din Statul pontifical, într-o schemă a puterii nu cu mult deosebită de cea a lui Calixt al III-lea.

595

În ciuda nepotismului, Pius al II-lea ane importantul merit de a fi trasai în linii mari „noua” concepţie a Statului pontifical; aceştia sunt anii în care Lorenzo Valla a denunţai în faţa lumii întregi falsitatea documentului

Constitutum Constantini, şi un umanist cum era Piccolomini nu putea contesta o asemenea afirmaţie. În acelaşi timp însă se simte dator să combată ceea ce Valla numeşte „noua tiranie pontificală”, adică proasta guvernare a acelor teritorii care, lăsându-l la o parte pe Constantin, formează în orice caz patrimoniul Bisericii, prin donaţii ale regilor franci şi ale altor suverani, până la bunurile Matüdei de Canossa; el devine teoreticianul unui Stat pontifical în contextul celorlalte state naţionale, renunţând definitiv la depăşitele teze teocratice» într-un *Tractatus* fără titlu, sub formă de dialog între Enea Silvio, Bernardino da Siena şi Pietro da Noceto, se conturează figura papeirege: „Guvernarea de către un bun preot este mai bună şi mai sfântă decât cea a unui bun laic”, pentru că primul îmbină în conştiinţa sa *instructio* preoţească şi *praeceptio* regală, garantând o concentrare maximă a autorităţii care „nu se poate contrazice pe ea însăşi”. Mai mult, ea evită orice conflict provocat, în general, de fragmentarea puterii şi, chiar dacă dă laicilor unele sarcini speciale, eventual contrare spirituali sacerdotal, ca acelea militare, urmăreşte, practic, o clericizare a aparatului administrativ în întregul său.

O dată cu Pius al II-lea, apare cu claritate figura papei-rege care* pentru a se afirma şi a se consolida, va trebui, pe de o parte, să anuleze orice putere militară a seniorilor în diferitele oraşe ale Statului pontifical, încercând, pe cât era posibil, să ajungă la o înţelegere cu aceştia şi, pe de altă parte, să înlăture orice formă de constituţionalism imprimată de cardinali sau de concilii. Pentru acest din urmă punct de vedere pledează faimoasa bulă *Execrabilis*, din 1460, în care era condamnată orice reclamaţie către concilii împotriva deciziilor, pontificale; în schimb, pentru a lupta împotriva feudalilor recalcitranţi, se trece de la acţiunea militară, ca aceea folosită în 1461, contra adepţilor familiei Savelli din Campagna romană, prin forţa bombardelor, la utilizarea mult mai eficace a excomunicării şi a interdicţiei, sub o formă care tinde din ce în ce mai mult să identifice duşmanul politic cu duşmanul credinţei, aşa cum s-a întâmplat cu cei din far milia Malatesta, definiţi ca „perfizi revoltaţi împotriva lui Dumnezeu şi a credinţei apostolice”. Evident, acest concept al unui papă-rege absolut ar fi dat, treptat, roade în privinţa gloriei cuvenite „suveranului pontif’, dar Pius al II-lea nu avea timp; el voia să imprime până îû străfundurile pământului pecetea prezenţei sale şi, în căutarea aproape halucinantă a acelei glorii nepieritoare pe care s-o nemurească ît paginile din

Commentarli, s-a aruncat orbeşte asupra a ceea ce i se parca a fi unica ocazie favorabilă şi rapidă de a aduce laude suveranităţii sale, realizarea cruciadei împotriva turcilor. Astfel, luându-i locul împăratului, lipsit acum de putere şi de interes, a. Convocat o dietă a tuturor suveranilor creştini, la Mantova, în iunie 1459, dar toate eforturile sale s-au dovedit zadarnice, datorită intereselor diferite ale statelor europene; dieta a fost un eşec total.

Nu s-a dat bătut şi, cu un spirit misionar frenetic, s-a gândit să renunţe la cruciadă şi să-i convertească pe turci; i-a scris lui Mahomed al II-lea, mizând totul pe forţa culturii sale, dar, pentru a-l zgândări şi mai mult pe sultan, i-a propus în cele din urmă coroana imperială, ca un nou Constantin. Un amestec de geniu şi de dezordine păgâno-creştină trebuie că a tresărit în el prin această idee a convertirii musulmanilor care ar fi fost, cu siguranţă, cel mai mare ţel pe care şi l-ar fi putut propune un papă; dar, aşa cum era logic, scrisoarea n-a avut niciun rezultat.

S-a întors atunci la ideea cruciadei şi lui Pius al II-lea i-a intrat în cap hotărârea de a comanda, el însuşi, această expediţie; a predicat în favoarea ei cu toată energia şi s-a pretat, într-un amestec de ipocrizie şi de fanatism religios, la instigarea participanţilor la cruciadă, prin expunerea într-o procesiune pe străzile Romei a acelei preţioase relicve pe care ultimul dintre Paleologi o adusese din Orient în 1462: capul apostolului Andrei. Provenea chiar din Patras, locul presupus al martiriului său.

A fost o afluenţă în masă a pelerinilor către Roma, pentru venerarea moaştelor, cu slujbe la trei şi la nouă zile, pentru binecuvântarea expediţiei împotriva păgânilor; ca o coincidenţă curioasă, strigătul de luptă a lui Geoffroy de Bouillon în prima cruciadă fusese „Sf. Andrei din Patras!”. După rugăciuni, a urmat, la 22 octombrie 1463, publicarea bulei prin care era anunţat războiul sfânt: o recuperare a Orientului din mâinile necredincioşilor, faptă care, în concepţia lui Pius al II-lea, reprezenta sacrificarea propriei lui vieţi printr-un martiraj, izvor de glorie nepieritoare.

Astfel încât, el în persoană, deşi bolnav, gândindu-se că prin exemplul personal putea atrage după sine o mulţime de suverani indiferenţi, ca un nou Geoffroy, mânat de un entuziasm pur teoretic, lipsit de mijloace concrete militare şi financiare, a luat drumul Anconei, unde se stabilise punctul de întâlnire al flotelor întregii creştinătăţi. Dar, când a ajuns acolo, la 12 iulie, n-a

găsit corăbiile şi armatele la care spera, şi şi-a dat seama, cu siguranţă, că totul nu fusese decât un vis, un castel de nisip clădit din iluziile lui; adică, a mers cu adevărat către ceea ce îşi dorise dintotdeauna în adâncul sufletului. Şi „a gustat” într-o manieră păgână eşecul tuturor tentativelor eroice.

Prin moartea pe care o simţea apropiată atingea scopul întregii sale existenţe, adică accesul la glorie în rândul urmaşilor. Pius al II-lea, „păgân până în măduva oaselor”, după cum l-a caracterizat minunat’ Falconi, trăise „până la delir idealul păgân al omului de arme, mai ales prin conexiune cu cultul unei «morţi frumoase»… crezul care îl susţinuse şi-l exaltase încă din tinereţe, datorită lecturilor asidue din clasici” şi care, după ce ajunsese papă, devenise „*laitmotivul* tuturor discursurilor sale… miraj de la care, mai ales în ultimii ani de viaţă, nimic nu a reuşit să-l abată”. Şi, pe dealul de la S. Ciriaco, l-a ajuns acea „moarte frumoasă”, la 15 august 1464, pe când la orizont apăreau douăsprezece corăbii veneţiene, insuficiente pentru a pomi la luptă, dar era un decor demn, prin sărăcia lut, de sfârşitul lui Pius al II-lea.

Trupul său a fost transportat la Roma şi înmormântat în bazilica Sf. Petru, într-un monument mutat apoi, în 1614 la S. Andrea della Valle, în biserica apostolului cu al cărui nume Pius al II-lea încercase în zadar să-i îndemne pe creştini la imposibila „sa” cruciadă.

211. Paul al II-lea (1464-1471)

Conclavul pentru alegerea succesorului lui Pius al II-lea s-a reunit fin Vatican, la 27 august 1464; alegerea nu a fost agitată, şi încă de la primul scrutin, din 30 august, a fost ales cardinalul din parohia S. Marco, veneţianul Pietro Barbo, nepot de soră al lui Eugen al IV-lea. Se născuse la 26 februarie 1418, într-o familie de negustori bogaţi şi era destinat unei cariere comerciale, dar unchiul său l-a îndrumat către cariera ecleziastică; avea doar douăzeci de ani când a fost numit cardinal.

După alegere şi-a exprimat dorinţa de a se numi Formosus, dar cardinalii l-au făcut să renunţe la o asemenea idee ridicolă, care aminte de vremurile întunecate ale Evului Mediu papal, după cum nu l-au sfătuit să adopte nici numele de Marcu, pentru că amintea prea mult de. Strigătul de luptă al veneţienilor, „San Marco!”; şi-a luat până la urmă numele de Paul al

II-lea şi a fost consacrat la 16 septembrie 1464. Ca papă, nu a permis prea multe colegiului cardinalilor, în timpul conclavulur cardinalii încheiaseră un acord electoral care, ca de obicei, încerca să reducă în mare măsură suveranitatea pontificală şi să dea o importanţă crescută Sfântului Colegiu.

Paul al II-lea ar fi trebuit să confirme printr-o bulă papală acordul respectiv, la trei zile după încoronare, dar aceasta nu s-a întâmplat; în schimb, el ie-a dat cardinalilor spre semnare un document care, de fapt, anula ceea ce se stabilise în conclav, blocând astfel orice tentativă de instaurare a unei „monarhii constituţionale”, adică a unei puteri oligarhice. Le-a dat satisfacţie, în schimb, cardinalilor prin mărirea ajutoarelor financiare şi prin neacordarea în continuare de jurisdicţii şi magistraturi pentru laici, punând întregul aparat administrativ în mâinile clerului; a cântărit foarte mult în acest sens numirea, chiar în anul încoronării sale, ca guvernator la Castelul Sant’Angelo, a unui cleric, Rodrigo de Arévalo.

A reafirmat, astfel, din plin suveranitatea absolută a papei, evidentă încă din vremea predecesorului său, Pius al II-lea; chiar şi tiara121 care, ca simbol al puterii universale pontificale sub semnul treimii, fusese preferată, începând din secolul al XIV-lea, mitrei, ca simplu simbol al puterii spirituale şi episcopale, a beneficiat de o mai mare atenţie; Paul al II-lea şi-a dorit o tiară de aur bătută cu pietre preţioase, menţionată de un umanist anonim în două versuri care-l ridiculizau pe suveranul pontif:

Capul papei Paul este gol: este cuvenit ca de nestemate şi de aur să fie acoperit.

De fapt, umaniştii au avut motive să fie nemulţumiţi de acest papă: îndepărtarea laicilor din administraţia pontificală a adus cu sine şi desfiinţarea colegiului Referenţilor, creat de Pius al II-lea, astfel că a avut loc o adevărată revoltă a literaţilor, care se vedeau lipsiţi de orice mijloc de existenţă. N-au folosit la nimic plângerile lor, printre care s-a făcut auzită şi cea a lui Platina, viitorul bibliotecar al Vaticanului sub Sixtus al IV-lea; în zadar s-a făcut apel chiar şi la Sfânta Roată.” Papa sunt eu şi pot, după cum îmi place, să fac şi să

desfac”, va răspunde Paul al II-lea. Când apoi Platina a scris o scrisoare, este adevărat, cam arogantă, lui Paul al II-lea personal, amenințând cu convocarea unui conciliu în fața căruia papa ar fi trebuit să dea seamă de comportamentul său, a sosit ordinul ca el să fie „arestat şi pus în butuci”. Umanistul a fost salvat de închisoarea şi de tortura din Castelul Sânt* Angelo doar prin intervenţia cardinalului Gonzaga; Platina şi-a făcut-o apoi cu mâna lui, făcându-l cu ou şi cu oţet pe Paul al II-lea, cu toată obida pe care o purta în el, în opera sa *Vitae pontificum*. Printre altele, el spunea: „A urât atât de milk studiile umaniste şi atât de mult le dispreţuia şi le defăima, încât pe toţi aceia care le creau îi numea eretici. De aceea, îi încuraja şi-i îndemna pe romani să nu-i lase pe copilaşii lor să piardă prea mult timp cu aceste discipline de studiu, spunându-le că era suficient doar ca ei să ştie să citească şi să scrie”.

Şi era adevărat, după cum o confirmă un fragment din scrisoarea lui Lorenzo da Pesaro către ducele Francesco Sforza, citată de Pastor: „Papa le-a interzis tuturor profesorilor din şcoli să citească din operele poeţilor latini, din cauza ereziei unora (dintre profesori), care se delectau cu asemenea poezii”. Practic, tocmai pentru că Paul al II-lea era un bun cunoscător al artei, după cum o atestă minunăţiile pe care le-a adunat în Castelul Sant’Angelo sau construcţia splendidă a palatului San Marco (viitorul palat Veneţia), şi cunoştea bine valoarea culturii, a dus politica tipică a regimurilor absolutiste de a lăsa poporul pradă ignoranţei. Pentru a-l îndepărta de preocupări cetăţeneşti” J-a săturat cu pâine şi distracţii”, după cum notează Gregorovius, mai atent ca oricând la evocarea, pe baza informaţiilor din cronici, a condiţiilor de viaţă de la Roma, pe vremea lui Paul al II-lea.

„În oraş a construit grânare şi abatoare şi, într-un spirit cu adevărat monden, a permis sărbătorirea liberă a Carnavalului” în 1468, după vechea metodă *partem et circen\ses* cu acea ocazie, după cum menţionează istoricul german, au fost „organizate cortegii bahice, reprezentări mitologice de zeităţi, eroi, nimfe şi genii, iar de la balconul palatului său, papa a dorit să asiste la desfăşurarea concursului de alergări, poruncind ca startul acestora să se dea de sub arcul lui Domitian, iar sosirea să se facă sub ferestrele sale. A fost, prin urmare, cel dintâi papă care a făcut să renască la Roma caracterul păgân al carnavalurilor; puţini au fost totuşi aceia care s-au întrebat dacă pentru un papă era nimerit să se comporte ca un Pompei sau ca un Domitian; cardinalul

Ammannati însuşi, care şi-a înălţat glasul pentru a condamna asemenea excese, nu a trezit, probabil, altă reacţie decât râsul celor care-l ascultau. Odată încheiate jocurile, papa a invitat populaţia în faţa palatului în care-şi petrecea cea mai mare parte din timp; acolo, cei mai de vază cetăţeni s-au aşezat în faţa unor mese bogate, în timp ce viceguvernatorul Vaticanului şi alţi membri ai Curiei vegheau ca ordinea să nu fie tulburată; în acest timp, Paul al II-lea stătea la balcon şi, uitând de demnitatea rangului său, arunca monede plebei care se încăiera pe resturile banchetului. Văzându-i pe senatori, deputaţi şi orăşeni atât de ocupaţi să înfulece bucatele pe care el le oferise, papa putea foarte bine să-şi zică în sinea lui că Senatul, ca şi poporul, nu erau vrednici de a fi liberi".

Amară această constatare de încheiere a descrierii Carnavalului, dar ca este contrazisă de evenimentele care au însoţit acea sărbătoare devenită tradiţională în 1468; a fost descoperit în acel an un complot împotriva papei în cadrul grupului de umanişti de la Academia romană întemeiată de Pomponio Leto, sau, cel puţin, Paul al II-lea a fost convins că literaţii respectivi, „cu idei şi comportament ţinând de Roma antică", după cum îi caracterizează D'Onofrio, „partizani ai unei arhetipice şi irealizabile libertăţi republicane", ar fi uneltit împotriva suveranei sale persoane, astfel încât toţi au ajuns la Castelul Sant'Angelo.

„În ce ar fi constat şi ce scopuri ar fi avut o asemenea conspiraţie, nu s-a ştiut cu claritate niciodată", mai spune D'Onofrio, „aceasta şi pentru că personajul care era considerat a fi fost căpetenia, florentinul Filippo Bonaccorsi… avertizat la timp, fugise din Roma şi-şi găsise adăpost în Polonia la regele Cazimir". În cele din urmă, toţi au fost eliberaţi şi singura consecinţă, amară, a fost că Academia romană a fost desfiinţată; de fapt, această întâmplare a fost, după cum conchide pe bună dreptate D'Onofrio, „ultima încercare, palidă şi chiar împotriva cursului istoriei, de a se obţine o eliberare laică a Romei de sub autoritatea pontificală. De-acum înainte, se poate spune că prea multe proteste în acest sens nu se vor mai face auzite. Totul se va încadra de-acum pe un făgaş din ce în ce mai ortodox şi riguros".

Pontificatul lui Paul al II-lea nu ne mai oferă altceva, decât, poate, întărirea puterii în Statul pontifical prin eliminarea familiei „de tâlhari" Angui Ilara. Papa şi-a pus în joc prestigiul internaţional printr-o nouă cruciadă

împotriva turcilor, de această dată în sprijinul Ungariei, acţiune eşuată din cauza superiorităţii zdrobitoare a inamicului, care şi-a extins dominaţia până în Albania, atunci când a murit ultimul apărător al acestei ţări, Skanderbeg, care ceruse şi el ajutorul papei.

În 1470, prin bula *Ineffabilis Providentia*, Paul al II-lea hotără definitiv că jubileul va fi celebrat la interval de douăzeci şi cinci de ani şi se pregătea să profite de acest eveniment în 1475; n-a reuşit, însă. A murit pe neaşteptate în palatul său San Marco, la 26 iulie 1471, în urma unui atac de apoplexie; Platina lansează însă bănuiala că ar fi fost otrăvit, „pentru că în ziua dinaintea nopţii în care şi-a dat duhul, el mâncase doi pepeni galbeni mari", lăsând la o parte povestioara populară care spune că ar fi fost strangulat de un spirit închis într-unul dintre numeroasele sale inele.

L-a fost ridicat un monument funerar superb în bazilica Sf. Petru* operă a sculptorilor Mino da Fiesole şi Giovanni Dalmata, lăudat de Vasari ca una dintre cele mai frumoase capodopere create vreodată pentru un papă; la construirea noii bazilici, el a fost demontat şi doar sarcofagul se mai află în Grotele Vaticanului.

212. Sixtus al IV-lea (1471-1484)

La conclavul care s-a ţinut la Roma, în august 1471, au participat optsprezece cardinali care, în primul rând, au întocmit şi au semnat un acord electoral; el se baza pe cele stabilite la conclavurile precedente în privinţa cruciadei împotriva turcilor şi a reformei, dar cu scopul principal de a consolida colegiul cardinalilor în confruntarea acestuia cu suveranitatea absolută crescândă a papei. Colegiul nu a reuşit să se impună nici de această dată asupra cardinalului Francesco della Rovere, ales la 9 august 1471, şi consacrat în ziua de 25 a aceleiaşi luni sub numele de Sixtus al IV-lea.

Născut la Celle di Savona, la 21 iulie 1414, student şi apoi profesor la universităţile din Pavia şi Bologna, cardinal în 1467, fusese superior general al franciscanilor; dacă în această calitate milita pentru o reformă, ca papă nu va mai face la fel în domeniul ecleziastic, decât doar pentru a-şi atinge unele scopuri politice şi financiare.

Cruciada însăşi, în organizarea căreia s-a implicat energic la începutul

pontificatului, trimiţând ca legaţi o serie de cardinali la diferiţi suverani europeni, pentru a le cere să intervină, a fost până la urmă un eşec; flota, organizată cu ajutorul oraşelor Veneţia şi Napoli şi pusă sub comanda

cardinalului Oliviero Carafa, a obţinut rezultate destul de neînsemnate în Asia Mică. Insuccesul cruciadei a fost provocat de intrigile favorizate de nepotism, fenomen care în vremea lui Sixtus al IV-lea a ajuns la culmi neatinse până atunci: din această cauză, el s-a trezit implicat într-o politică haotică, aducătoare de mari prejudicii Statului pontifical.

Totalitatea beneficiilor acordate puzderiei de rude, pe care le avea de pe urma celor doi fraţi şi patru surori s-a ridicat ia un nivel uriaş; de ele au profitat cam cincisprezece nepoţi în diferite grade de rudenie; au devenit imediat cardinali franciscanii Giuliano della Rovere, viitor papă sub numele de Iuliu al II-lea, şi nedemnul Pietro Riario. Acesta din urmă, beneficiind din plin de venituri grase provenite de la mănăstiri şi episcopate din Split, Sevilla şi Valencia, le-a risipit printr-o viaţă desfrânată, care l-a dus în mormânt la doar 28 de ani. Un alt Riario a fost gata imediat să-l înlocuiască în Colegiu, Raffaele, de numai şaisprezece ani, în timp ce un al treilea, Girolamo, fost comerciant la Savona, era înălţat la rangul de conte şi se însura cu Caterina Sforza, fiica ducelui de Milano, primind moşia de la Imola.

Chiar Girolamo Riario, total nepriceput în ale politicii, a fost acela care l-a târât pe unchiul său, papa, în războaie şi intrigi distrugătoare pentru Statul pontifical: dorinţa lui Sixtus al IV-lea de a-i crea acestui nepot de nimic un mare principat era cât pe ce să ameninţe echilibrul politic italian. Cel mai mare obstacol în calea realizării acestui proiect era Florenţa; Lorenzo de’Medici, certat cu papa pentru că nu-l ridicase la rangul de cardinal pe fratele său Giuliano, i-a instigat la nesupunere pe mai mulţi vasali pontificali, urmărind, practic, să-l izoleze economic pe papă. Sixtus al IV-lea, pentru a pune în ordine finanţele Curiei, a apelat la banca florentină a familiei Pazzi, pentru a crea Vaticanului posibilitatea unor investiţii profitabile; de aici au rezultat procese şi condamnări din care papalitatea a ieşit terfelită.

La 26 aprilie 1478, după cum se ştie, a avut loc conjuraţia familiei Pazzi, izbucnită în domul din Florenţa, prin intermediul a doi clerici; Lorenzo s-a salvat, dar fratele său Giuliano a fost ucis. Revolta populară împotriva familiei Medici, la care spera familia Pazzi, nu s-a declanşat, ci a avut loc o pedepsire a complotiştilor şi a familiilor lor.

Cei din familia Pazzi şi episcopul Salviati din Pisa au fost spânzuraţi la ferestrele palatului Signorie!; cardinalul Raffaele Riario care se afla la Florenţa ca oaspete al familiei Pazzi a fost arestat, dar eliberat ulterior pentru că s-a dovedit că nu avea de-a face cu complotul. S-a discutat mult despre gradul de implicare în atentat a lui Sixtus al IV-lea, dar este greu de presupus că el a fost în necunoştinţă de cauză faţă de tot ce se petrecuse, astfel încât este sigur că a existat o complicitate din partea lui, chiar dacă indirectă.

Apar ca logice reacţiile sale la condamnarea arhiepiscopului Salviati şi la arestarea cardinalului Riario, ca şi pretenţia de a i se da satisfacţie; bineînţeles refuzată. Lorenzo de* Medici s-a ales cu o excomunicare solemnă, iar Florenţa a intrat sub interdicţie; s-a ajuns şi la ciocniri armate, iar Sixtus al IV-lea a rămas într-o izolare teribilă. Salvarea a venit, indirect, de la turci; în 1480, aceştia ajunseseră să traverseze Marea Adriatică şi să cucerească Otranto. În întreaga Italie s-a stârnit spaima şi toţi s-au unit în jurul papei care a iertat Florenţa de interdicţie şi a reluat ideea cruciadei; aceasta nu s-a realizat, ci a fost doar un efort comuti pentru a-i respinge pe turci dincolo de mare şi a elibera Otranto.

Girolamo Riario însă l-a amestecat pe unchiul său în alte aventuri politico-militare; se aliase cu Veneţia, promiţându-i stăpânirea asupra Ferrarci, de unde va avea grijă să-l îndepărteze pe Ercole d’Esté, duşmanul său personal. Acesta a găsit sprijin la socrul său, regele Ferdinand din Napoli, dar armata acestuia era învinsă în 1482 de trupele pontificale şi veneţiene la Campo Morto în Mlaştinile Pontine. Era clar însă că Veneţia devenise atât de puternică încât putea constitui un mare pericol pentru principatul scumpului său nepot, şi Sixtus al IV-lea s-a gândit să schimbe linia politică, aliindu-se cu foştii săi inamici şi izolând republica din lagună.

În această luptă, dusă într-o manieră nechibzuită pe un plan strict politic, papa a recurs, evident, şi la armele ecleziastice, punând Veneţia sub interdicţie; a fost o farsă. În schimbarea permanentă a scenei diplomatice,

marea republică şi-a recâştigat sprijinul din partea aliaţilor papei, iar acesta a rămas din nou izolat şi obligat să încheie umilitoarea pace de la Bagnolo, din 1484.

Nu mai puţin haotică era, în acei ani, situaţia din Roma, tot din cauza lui Girolamo Riario; pentru a susţine familia Orsini, a intrat într-un conflict făţiş cu familia Colonna care, împreună cu Savelli, jefuiseră, în 1482, Campagna romană. Au plătit pentru aceasta cardinalii din cele două familii; ei au rămas ca ostatici în Castelul Sant'Angelo timp de un an, până când cei din familia Orsini au reuşit să cucerească Albano, alungându-l pe Antonio Savelli, şi să pună mâna pe cel mai important membru al familiei Colonna, Oddone, care, deşi se baricadase în casa cardinalului, a fost prins şi decapitat. Palatul a fost dat pradă flăcărilor.

Concomitent cu această politică dezastruoasă, Sixtus al IV-lea a realizat şi o gestiune financiară deficitară; era inevitabil ca, în urma nesăbuitelor cadouri făcute rudelor, a războaielor şi a intrigilor, finanţele să ajungă într-o stare de criză înfricoşătoare, în special când a avut loc crahul băncii Pazzi, provocat de complotul descris mai sus. Pentru a face faţă acestei situaţii s-a recurs la abuzuri în acordarea de beneficii, prin manevre simoniace, fără a mai pune la socoteală veniturile realizate din vânzarea indulgenţelor emise în vederea jubileului din 1475; a avut loc şi o creştere sistematică a noilor dări, ajungându-se la obţinerea de fonduri dintr-o impopulară scumpire a pâinii.

Încasarea dărilor a fost încredinţată Datariei122, care constituia astfel, alături de Camera apostolică, cealaltă putere financiară importantă a Sfântului Scaun. În concluzie, orice mijloc de a strânge bani i s-a părut normal, aşa încât se obişnuia să se spună: „, Papa nu are nevoie decât de pană şi de cerneală pentru a scoate banii pe care-i doreşte".

În ciuda scumpirii pâinii, a reuşit să menţină liniştea în rândul populaţiei Romei prin serbări de factură păgână, de la prânzul popular de pe Capitoliu din joia de lăsata secului, la jocurile tradiţionale din Agone şi pe Testacci0123, pe cheltuiala comunităţilor ebraice din oraş; Carnavalul din 1473 a rămas de pomină fiind organizat în onoarea cardinalului Carafa, pentru palidele sale victorii asupra turcilor, şi depăşindu-l în strălucire pe cel veneţian.

Multe dintre cheltuielile făcute de Sixtus al IV-lea nu au avut însă ca destinaţie gloria deşartă a nepoţilor sau distracţiile nebuneşti ale plebei; unele

dintre ele şi-au găsit un scop concret în lucrările edilitare executate la Roma, ele dând oraşului o nouă frumuseţe. În acest scop, el a înţeles că avea nevoie de opera unor artişti de seamă, astfel încât a stabilit, încă de la începutul pontificatului său, raporturi prieteneşti cu cercurile umaniste; au fost redeschise Academia din Roma şi colegiul Referenţilor. Personalităţi ca Pomponio Leto şi Platina au beneficiat astfel de o nouă atmosferă culturală la care nu mai sperau.

Platina, căruia i-a fost comandată oficial redactarea operei *Viaţa pontifilor romani*, a fost numit „*custos et gubernator*" al bibliotecii Vaticanului care se construia chiar atunci, bibliotecar fiind episcopul Gianandrea Bussi din Vigevano. Lucrările începuseră încă din 1471 şi au constat în readaptarea celor trei mari săli de la parter, construite cu treizeci de ani înainte de Nicolae al V-lea, împodobite cu picturile lui Ghirlandaio şi Antoniazzo Romano. La moartea lui Bussi, în februarie 1475, şi la terminarea lucrărilor, Platina devine bibliotecar, şi biblioteca este înfiinţată oficial prin bula papală din 15 iunie 1475; evenimentul a fost imortalizat în faimoasa frescă a lui Melozzo da Forlì, din 1477, care a fost destinată să orneze prima sală a bibliotecii. Sunt înfăţişaţi Sixtus al IV-lea pe tron împreună cu cei doi nepoţi, cardinalii Raffaele Riario şi Giulio della Rovere, ca şi Platina care, în genunchi, arată spre epigraful din partea de jos care laudă numeroasele realizări edilitare ale papei.

Acestea au mers de la restaurarea unor biserici vechi la construirea altora noi, printre care trebuie amintită S. Maria del Popolo, ea devenind, în parte, biserică sepulcrală a familiei della Rovere, şi la repunerea în funcţiune a conductei, cândva astupate, denumită Acqua Vergine, aceasta fiind prelungită de la Quirinale până la fântâna Trevi. În plus, refacerea lazaretului de la Sf. Spirit, pavarea principalelor străzi ale oraşului şi podul care, de atunci, s-a numit Sixt; totul era făcut cu gândul de a renova Roma în vederea Anului Sfânt.

Nu poate fi trecută cu vederea Capela Sixtină, construită din ordinul papei, în palatul Vaticanului, special pentru slujbele oficiate de el; cei mai mari pictori ai vremii au fost chemaţi s-o împodobească, de la Mino da Fiesole la Sandro Botticelli, de la Domenico Ghirlandaio la Pietro Perugino, de la Luca Signorelli la Pinturicchio. Michelangelo va completa această construcţie cu

capodoperele sale. În domeniul strict religios, Sixtus al IV-lea a făcut destul de puţin; lăsând la o parte jubileul care a însemnat câştigul economic de-acum obişnuit, pierzându-se în fastul noilor opere edilitare, trebuie menţionat faptul că papa a fost preocupat în mod special de răspândirea cultului Madonei, finanţând sanctuarele de la Genazzano şi Loreto; fără a mai pune la socoteală că a dedicat Capela Sixtină Imaculatei Concepţiuni, instituind o liturghie specială pentru sărbătoarea din 8 decembrie, a cărei dogmă va fi proclamată mult mai târziu, de către Pius al IX-lea.

Numele lui Sixtus al IX-lea mai este legat însă şi de infama Inchiziţie spaniolă, autorizată prin bula din 1 noiembrie 1478; li se acorda suveranilor Ferdinand de Aragon şi Isabelei de Castilia dreptul de a numi ca inchizitori acele personalităţi ecleziastice pe care le considerau valide prin doctrina şi înţelepciunea lor. După cum aminteşte Castiglioni, „activitatea acestor inchizitori degenera destul de curând, şi motivele religioase nu erau de obicei decât pretexte pentru vendete politice”; a început epoca *auto da fé*-urilor124. Zadarnice au fost unele măsuri ulterioare pentru a pune stavilă cruzimilor şi nedreptăţilor; toate ar putea purta un nume, acela al marelui inchizitor general, Tomas de Torquemada.

Sixtus al IV-lea a murit la 12 august 1484; a fost depus într-un mormânt monumental, considerat capodopera lui Antonio del Pollaiolo, mutat apoi în Grotele Vaticanului. O dată cu el murea primul papă cu adevărat renascentist, adică primul papă-rege, pentru a prelua expresia lui Gregorovius.

Numeroase au fost „pasquinatele” scrise la moartea sa, dar cea mai dură este, fără îndoială, următoarea:

Sixt, ai murit în sfârşit: nedrept, sperjur, zace-acum, acela care pacea a urât-o atât de mult, în pace veşnică.

Sixt, ai murit în sfârşit: iată că Roma este îndoliată, ea care pe când domneai, a suferit de foame, măceluri şi nedreptate.

Sixt, ai murit în sfârşit: tu, care ai adus ură chiar şi împotriva lui Dumnezeu, coboară acum în întunecatul iad.

Sixt, ai murit în sfârşit: meşter neîntrecut în toate înşelătoriile în escrocherii şi în cele mai mari trădări.

Sixt, ai murit în sfârşit: te plâng într-o orgie de vaiete murdare codoşii, sodomiţii, târfele şi bacantele.

Sixt, ai murit în sfârşit: ocara şi ruşinea papalităţii, ai murit până la urmă, Sixt, aşa-i?

Sixt, ai murit în sfârşit: haideţi cu toţii, aruncaţi hălcile din scârbosu-i trup ca hrană pentru lupi şi pentru câini!

213. Inocenţiu al VIII-lea (1484-1492)

Conclavul care s-a reunit la 26 august 1484 pentru a-l alege pe succesorul lui Sixtus al IV-lea a fost o adevărată sursă de simonie, controlată de şefii celor două tabere din rândul cardinalilor, Rodrigp Borgia şi Giuliano della Rovere care, prin promisiuni şi corupţie, îşi disputau tiara pentru ei înşişi sau pentru un candidat de-al lor.

Fiecare dintre ei urmărea să-şi asigure avantaje personale de pe urma viitorului papă şi, în conclav, cel mai înclinat în a acorda favoruri în dreapta şi în stânga se arăta a fi Giovanni Battista Cibo; acesta, după cum relatează faimosul maestru de ceremonii, Giovanni Burcardö, prezent la conclav, a ajuns până acolo încât, în noaptea din ajunul alegerii sale, a aprobat o serie de petiţii, pe deplin dispus să îndeplinească dorinţele tuturor, o dată ales papă. Şi astfel, a fost ales la 29 august şi, la 12 septembrie, încoronat în bazilica Sf. Petru sub numele de Inocenţiu al VIII-lea.

Giovanni Battista Cibo se născuse la Genova, în 1432; tatăl său fusese senator la Roma sub Calixt al III-lea şi apoi viceregе la Napoli sub Ferrante (Ferdinand), la curtea căruia şi Giovanni Battista primise câteva însărcinări, ducând o viaţă mondenă. Era o perioadă de adevărat libertinaj întreruptă de bunele intenţii ale cardinalului Calandrini, arhiepiscop de Bologna, care l-a orientat către cariera ecleziastică; acea perioadă a lăsat însă unele uime. Ales episcop de Savona de către Paul al II-lea şi cardinal de către Sixtus al IV-lea, Inocenţiu al VIII-lea nu a ascuns niciodată existenţa numeroasei sale progenituri rezultate, după cât se pare, de pe urma legăturii cu o doamnă din Napoli; erau însă cam mulţi şapte copii pentru a putea crede că proveneau de

la o singură iubită aşa că, în afară de cei doi pe care i-a recunoscut oficial, Franceschetto şi Teodorina, ceilalţi au trecut drept nepoţi la curtea sa. Dar „pasquinatele” au exagerat numărul copiilor la proporţii priapice:

Laudă lui Inocenţiu să-i aducem degrabă, că obositei sale ţări i-a înmulţit copiii. Opt bastarzi şi opt fetişcane a adus pe lume: părinte al patriei îl vom putea numi de-acum înainte.

Este normal ca de la un asemenea papă, ales aşa cum fusese ales şi cu un trecut atât de libertin, nu se putea spera să demonstreze dintr-o dată acele calităţi necesare înaltului rang pe care îl avea, cum ar fi fost seriozitatea morală şi spiritul religios. Va trebui să admitem doar că avea în grijă o familie şi, lăsând la o parte reforma Bisericii, s-a ocupat exclusiv doar de strângerea banilor necesari rezolvării problemelor personale.

Fapt este că, înainte de el, existase un Sixtus al IV-lea şi situaţia financiară a Curiei era mai precară decât oricând, cu multe datorii lăsate de administraţia respectivului papă; Inocenţiu al VIII-lea nu şi-a pierdut cumpătul şi, înainte de toate, şi-a amanetat tiara şi o parte din tezaur la o bancă din Roma pentru a satisface necesităţile presante. Apoi, pentru a obţine alţi bani, a înfiinţat posturi noi în secretariatul papal, chiar dacă nu era neapărat nevoie de ele, scoţându-le pur şi simplu la vânzare; pe lângă abuzul de putere, prin aceasta, mare parte dintre serviciile administraţiei curiale au intrat pe mâna unor persoane neavenite care îşi urmăreau, la rândul lor, doar propriile interese, printr-o goană după bani, devenită în scurt timp regula de zi cu zi în cadrul Sfântului Scaun. Toţi funcţionarii erau corupţi, şi exemplul cel mai evident a fost înfiinţarea colegiului aşa-numit *Plumbatores*, format din cei 52 de slujbaşi care sigilau bulele papale emise; s-a întâmplat că mulţi dintre ei au acţionat pe cont propriu, ca nişte adevăraţi falsificatori, punând pe roate o adevărată fabrică de documente false, destinate unui comerţ destul de profitabil până ce, în 1489, au fost descoperiţi şi trimişi pe eşafod.

Ca şi Sixtus al IV-lea, şi Inocenţiu al VIII-lea a dus o politică dezordonată în ce privea Statul pontifical şi cele mai mari probleme le-a avut cu Napoli, într-un şir de ciocniri armate şi de armistiţii; în războiul baronilor, izbucnit în urma guvernării tiranice a lui Ferrante şi a fiului acestuia, Alfonso de Calabria, papa s-a situat împotriva familiei de Aragon. A fost neinspirat, pentru că duşmanii au ajuns până la porţile Romei şi oraşul a fost salvat doar

datorită iscusinţei militare a cardinalului Giuliano della Rovere şi încheierii unei păci temporare în 1486.

Între timp, Inocenţiu reuşea să convingă familiile Orsini şi Colonna să încheie un armistiţiu pentru binele oraşului şi, contrar lui Sixtus al IV-lea, întreţinea raporturi cordiale cu Lorenzo de'Medici, concretizate prin căsătoria fiicei acestuia, Maddalena, cu fiul său Franceschetto, căsătorie oficiată cu mare fast la Vatican, în 20 ianuarie 1488.

În sfârşit, spre deosebire de familiile Riario şi Borgia, cei din familia Cibo nu au avut nici ambiţia, dar nici capacitatea de a tinde către culmi princiare, nedorind decât să trăiască în lux şi să dispună de cât *mai* mulţi bani. Franceschetto, de exemplu, a pierdut la jocuri de noroc cu cardinalul Raffaele Riario 60 000 de scuzi, pe care nepotul lui Sixtus al IV-lea i-a folosit la lucrările de construire a palatului său, începute îţi 1483, una dintre capodoperele arhitectonice ale Renaşterii timpurii, devenit apoi palatul Cancelariei. La moartea lui Inocenţiu al VIII-lea, Franceschetto n-a stat mult pe gânduri înainte de a vinde familiei Orsini domeniile Cerveteri şi Anguillara pe care tatăl său i le oferise în 1490 împreună cu titlul de conte. Teodorina, fiica lui Inocenţiu, îşi dobândise şi ea o bună poziţie socială, căsătorindu-se cu negustorul Gherardo Usodimare, ridicat ulterior la rangul de trezorier pontifical.

Faptul că prestigiul tronului apostolic a decăzut din ce în ce mai mult pe vremea pontificatului lui Inocenţiu se datorează mai degrabă lui însuşi decât copiilor săi; el a fost acela care s-a complăcut în a duce o viaţă mondenă, şi rudele sale i-au creat doar ocaziile pentru aceasta* ocazii pe care el nu şi-a dat în niciun fel silinţa să le evite. Astfel încât, în acelaşi an în care pusese la dispoziţie Vaticanul pentru nunta fiului său, a repetat aceasta şi cu ocazia căsătoriei nepoatei, Perreta, fiica Teodorinei, cu Alfonso del Carretto, marchiz de Finale; un cronicar al vremii comentează că a fost „un adevărat scandal spectacolul Sfântului Părinte participând la ospăţul de nuntă în compania unor frumoase doamne".

De fapt, însuşi colegiul cardinalilor era o adunătură de prelaţi care numai preoţi şi episcopi nu erau, în adevăratul sens, religios, al cuvântului; şi nici nu putea fi altfel din moment ce papa numea drept cardinal un fiu nelegitim al fratelui său şi, punând într-o situaţie jenantă colegiul, îl făcea

cardinal, la insistenţele lui Lorenzo îl Magnifico, pe Giovanni de Medici care, încă de la vârsta de 7 ani, era protonotar apostolic cu beneficiile şi rentele aferente. Această ultimă numire făcea parte, de alifel, din tratativele având drept scop căsătoria Maddalenei de*Medici cu fiul papei şi a fost satirizată într-o „pasquinată”:

Ca s-o căpătuiască pe fata lui Medici cu fiu-său Franceschetto, Inocenţiu mantia de cardinal i-o dădea unui băieţaş. Dacă este adevărat că Sfântul Duh l-a ridicat pe papă deasupra oamenilor, de astă dată Sfântul Duh a procedat ca un codoş.

De bine, de rău, Inocenţiu ajunsese la un acord cu Ferrante din Napoli care, văzând că apare la orizont pericolul lui Carol al VIII-lea al Franţei cu pretenţii la tronul său, s-a gândit să-l îndepărteze pe papă de ideea unei politici filofranceze; alianţa a fost consfinţită printr-o altă căsătorie, şi ea celebrată în Vatican, în primele zile ale anului 1492, între foarte tânăra Battistina Cibo, a doua fiică a Teodorinei, şi don Louis de Aragon, nepotul lui Ferrante. De altfel, a fost o căsătorie neconsumată pentru că Battistina a murit foarte curând, iar don Louis s-a preoţit, devenind apoi cardinal.

Prin urmare, printre atâtea căsătorii şi obligaţii mondene, Inocenţiu al VIII-lea nu se mai putea ocupa, desigur, de cruciada împotriva turcilor sau de problemele religioase; când şi-a făcut timp şi pentru acestea, a procedat ca un incapabil ce era. O dövedesc bulele de tristă amintire împotriva vrăjitoarelor, emise la cererea a doi inchizitori dominicani, Heinrich Institor şi Johann Sprenger, care întâlniseră în Germania o anumită opoziţie în ce privea „vânătoarea de vrăjitoare”. Prin cele două bule pontificale, cei doi au fost autorizaţi să-şi desfăşoare acţiunile poliţieneşti şi să trimită pe rug numeroase femei acuzate de a fi fost posedate de demon şi de a fi făcut rău oamenilor prin vrăjitoriile lor. „Era foarte trist că papa pleca urechea la relatarea fantastică a crimelor săvârşite de vrăjitoare, aşa cum reieşea din versiunea celor doi inchizitori11, observă cu amărăciune Seppelt; bulele papale au stimulat, în special ele, o vastă literatură asupra acestui subiect, intrând apoi în canoanele învăţăturii creştine din acea vreme. Sprenger şi Institor au dat tonul unei largi producţii de pamflete prin scrierea lor *Malleus nialeficarum* sau „Ciocanul vrăjit1’: „această lucrare blestemată, considerată pe bună dreptate una dintre cele mai periculoase scrieri din întreaga literatură

mondială”, după cum aminteşte Seppelt, „explică într-o prolixitate respingătoare modul în care acţionează vrăjitoarele, zăbovind îndelung asupra blestemelor şi împerecherilor amoroase diabolice şi oferind în încheiere instrucţiuni pentru combaterea vrăjitoriei’1.

În nimic mai mult, de fapt în mai puţin, din domeniul religios nu s-a implicat Inocenţiu al VIII-lea, pentru că nu poate fi considerată, desigur, un merit al său, ca spirit „de cruciat” în fruntea Europei, căderea Granadei, ultimul bastion al maurilor în Spania; acest eveniment a avut loc sub pontificatul său, la 2 ianuarie 1492. Cu toate acestea, el a exploatat ştirea la Roma, sărbătorind-o ca pe un triumfal armatelor creştine asupra necredincioşilor; sunete de clopot, slujbe de mulţumire şi procesiuni nocturne cu torţe, toate au coincis, de fapt, cu Carnavalul din acel an şi au fost o ocazie potrivită pentru a face ca această festivitate, devenită dragă populaţiei, prin tradiţie, să se îmbogăţească printr-o serie de evenimente ca: jocuri în piaţa Navona, defilare cu măşti, lupte cu tauri după model spaniol şi reprezentaţii teatrale străvechi, toate organizate de cardinalul Raffaele Riario.

N-a prea făcut altceva pentru Roma şi mecenatismul în spiritul lui Sixtus al IV-lea a scăzut mult; este adevărat că au fost restaurate multe biserici, terminate lucrările la S. Maria della Pace şi reconstruită biserica S. Maria în via Lata; pictori ca Pinturicchio şi Mantegna au împodobit reşedinţa papală de la Vatican cu frescele lor care, din păcate, s-au pierdut mai târziu. Cu siguranţă însă banii au ajuns în primul rând 61 buzunarele fiilor şi nepoţilor papei, ocupaţi cu serbări şi vânători care au început să-şi aibă un lăcaş splendid în Villa Magliana, ridicată p via Porto.

Inocenţiu al VIII-lea a murit la 25 iulie 1492 şi a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru, într-un monument somptuos din bronz, operă a lui Antonio Pollaiolo.

214. Alexandru al VI-lea (1492-1503)

După funeraliile lui Inocenţiu al VIII-lea, 23 de cardinali au intrat în conclav în Capela Sixtină din Sf. Petru, la 6 august 1492; prin scrutinul

din noaptea de 10 spre 11, a fost ales cardinalul Rodrigo Borgia, dar asupra alegerii sale planează bănuiala de simonie. Pentru Pastor, „nu încape îndoială că aii contribuit la această alegere anumite manevre simoniace”, aceasta fiind şi opinia celor mai mulţi istorici; puţinii apărători înverşunaţi ai unei alegeri „cinstite” se agita în zadar şi, chiar dacă nu invocă amestecul Duhului Sfânt, aduc motivaţii politice. „A fost ales pentru că era nevoie de un candidat forte… care cunoştea cel mai bine nevoile Sfântului Scaun”, afirmă Ferrara, preluând teza lui La Torre care susţine că „cererile şi promisiunile făcute în cadrul acestui conclav… nu erau considerate de către cardinali ca având caracter de simonie”.

Ar fi de-a dreptul ridicol să se considere că o alegere simoniacă s-ar limita doar la bani lichizi, pentru că aceeaşi valoare o aveau şi diferitele beneficii ecleziastice promise de Borgia în conclav şi îndeplinite imediat după alegere: postul de vicecancelar şi propriul palat lui Ascanio Sforza, principalul său susţinător, posesiunile de la Monticelli şi Soriano cardinalului Orsini, Subiaco cu castelele aferente lui Colonna, Civitacastellana lui Savelli.

Născut la 1 ianuarie 1431, la Jătiva, acelaşi oraş natal ca al lui Calixt al III-lea, care îl numise cardinal la doar 25 de ani, fusese vicecancelar al Bisericii din Roma, îmbogăţindu-se din beneficii uriaşe astfel încât dispunea de o rentă princiară. Pius al II-lea îi reproşase oficial într-o scrisoare viaţa de libertinaj pe care, de altfel, Rodrigo nici nu-şi dădea osteneala s-o ascundă; avea o relaţie cu o romană, Vannozza de’Cattanei, care fusese căsătorită de nu mai puţin de trei ori, de la care a avut patru copii, dar de la alte femei necunoscute mai avusese alţi trei. Va continua şi ca papă să aibă această comportare aflată sub semnul plăcerilor, astfel încât i s-au mai născut doi copii, ultimul către sfârşitul pontificatului, dacă nu chiar după moartea sa. Amanta sa oficială ca papă a fost soţia lui Orsino Orsini, frumoasa Giulia Farnese, pe care contemporanii o numeau *concubina papae* sau, în batjocură, „soţia lui Cristos”; fratele său, Alessandro, a fost „fabricat” cardinal. Din acest punct de vedere, figura lui Alexandru al VI-lea apare cu adevărat „enigmatică”

încât rămâne un mister chiar şi pentru ochii celui mai iscusit psiholog”, a observat Gregorovius, şi este în afară de orice discuţie faptul că „senzualitatea sa nedomolită avea un caracter patologic”, după cum a remarcat Seppelt; chiar dacă nu a fost primul suveran pontif care să se comporte astfel. Pe tema acestei consacrări a erotismului s-au consumat fluvii de cerneală, dar aici este suficient cât s-a menţionat, fără a ne mai opri asupra altor detalii în continuarea acestei biografii; în orice caz, să luăm de bună aserţiunea lui Franco Molinari cum că, practic, Borgiapontiful „nu a fost decât un om, în sensul de biet om” şi să tragem concluzia, împreună cu el, că totuşi din acest punct de vedere, „niciodată, poate, tiara n-a mai fost aşezată pe capul unui om atât de nedemn de a fi locţiitorul lui Cristos”.

Fapt care a avut loc în bazilica Sf. Petru cu un fast extraordinar, la 26 august 1492, şi Borgia şi-a luat numele de Alexandru al VI-lea; pe baza antecedentelor pe larg cunoscute, a fost ţinta unei „pasquinate” care scotea în evidenţă simonia şi târguiala, legând numeralul „al şaselea” de o tradiţie nefastă. Versurile din latină ar suna astfel:

Alexandru vinde cheile, altarul şi pe Cristos:

şi-i dreptul lui să vândă tot ce-a cumpărat.

Din păcat în păcat, dintr-o flăcăruie se iscă un pârjol şi Roma piere sub acest adevărat jug spaniol.

Tarquiniu al şaselea, Nero al şaselea şi iot al şaselea-i şi-acesta:

Din păcate, Roma sub toţi aceşti „al şaselea” a dus-o rău.

Pe de altă parte, existau şi unii umanişti gata să parieze într-un distih pe strălucirea pe care Roma ar fi căpătat-o datorită unui asemenea suveran pontif, chiar dacă avea apucături păgâne, nepotrivite pentru un locţiitor al lui Cristos, deci de presupus în cheie ironică. Iată traducerea acestui distih:

Sub Caesar, Roma era măreaţă, acum este grandioasă; domneşte Alexandru al şaselea. Acela era un om, acesta-i Dumnezeu.

Trebuie spus că, la începuturi, dincolo de donaţiile promise în schimbul alegerii sale, Alexandru al VI-lea reprezenta speranţa într-o însănătoşire a principiilor în virtutea căreia să poată fi restabilită ordinea într-un oraş ca Roma, unde, în timpul scurtei perioade în care tronul era „vacant”, se înregistraseră mai bine de 220 de omucideri, şi în măsuri înţelepte în domeniul politicii economice care să ducă la păstrarea păcii în Italia; se părea

că s-ar fi pocăit, dar această impresie a durat numai o clipă. „După aceea, apăsarea unei omeniri pline de păcate a înăbuşit toate visurile de redresare morală”, după cum notează Molinari, amintind că până şi soarta i-a oferit ocazia de a se reabilita şi a se dedica Bisericii ca un părinte al ei, „când un acoperiş s-a prăbuşit asupra lui acoperindu-l cu un nor de praf şi cu un morman de sfărâmături şi, apoi, când mâna unui ucigaş plătit l-a asasinat pe fiul său, Giovanni, pe care-l iubea cu tandreţe. În amândouă ocaziile s-a arătat hotărât să-şi schimbe viaţa. Promisiunile nu au fost însă ţinute”. N-a putut, desigur, să-l clintească Girolamo Savonarola, sortit să ajungă pe rug ca victimă a propriilor sale predici şi a unor evenimente politice mai puternice decât personalitatea sa, chiar dacă aceasta era acaparantă.

Fapt este că, pentru Alexandru al VI-lea, papalitatea şi Biserica au constituit doar un mijloc pentru a-şi îmbogăţi şi promova familia, asigurându-i fiecăruia dintre copii o poziţie socială dominantă; dintre ei, Cesare a fost acela destinat să culeagă roadele cele mai importante încă de la o vârstă fragedă. Numit protonotar apostolic la doar şase ani de către Sixtus al IV-lea, fusese ridicat la rangul de episcop de Pamplona de către Inocenţiu al VIII-lea; dar tatăl abia ales i-a încredinţat arhiepiscopia de Valenza şi, în 1493, l-a admis în colegiul cardinalilor. Fiul preferat, Giovanni, duce de Gandia, a primit, în 1497, ducatul de Benevento, Terracina şi Pontecorvo, devenind, practic, stăpân peste o parte din Statul pontifical: se va bucura de această situaţie destul de puţin, pentru că în acelaşi an va fi ucis în condiţii misterioase.

Lucrezia, imortalizată în romanele foileton, a fost în realitate mai bună decât se spune în general: de exemplu, nu au fost dovedite presupusele sale raporturi incestuoase cu tatăl şi cu fratele ei, Cesare. S-a căsătorit de trei ori; prima căsătorie, cu contele Giovanni Sforza, senior de Pesaro şi rudă cu cardinalul Ascanio Sforza, a fost, într-un fel, una dintre nenumăratele dovezi de recunoştinţă din partea acestuia din urmă faţă de Rodrigo Borgia pentru alegerea pontificală. Celebrată cu mare fast în Vatican şi binecuvântată de tatăl-papă, conform obiceiurilor instaurate de-acum de Inocenţiu al VIII-lea, a fost declarată nulă pentru că „nu fusese consumată” timp de câţiva ani. Aşa încât, Lucrezia a putut, din motive politice, dar cu rezultate benefice de această dată, să-l ia de bărbat, în 1498, pe principele Alfonso di Bisceglie, fiu natural al lui Alfons al II-lea de Napoli; şi Lucrezia a rămas văduvă după doi

ani pentru că soţul ei, tot din motive politice, a fost ucis de către fratele său, Cesare. A treia căsătorie, tot cu substrat politic, cu Alfonso d'Esté, moştenitor al ducatului de Ferrara, oficiată prin procură, la 30 decembrie 1501, şi sărbătorită cu adevărate bacanale care au durat până la Bobotează, o va purta departe de Roma, şi Lucrezia va trăi ca ducesă până la moartea sa, în 1519. Nu trebuie uitat că, de cel puţin două ori, tatăl, trebuind să lipsească din Roma, îi încredinţase guvernarea oraşului, înnobilând-o astfel ca un vicepapă, sau ca o adevărată „papesă".

Aşadar, pentru copiii săi, Alexandru al VI-lea şi-a angajat exclusiv politic pontificatul, manifestând calităţi diplomatice excepţionale faţă de Carol al VIII-lea al Franţei care, între 1492 şi 1493, îşi asigurase sprijinul Angliei, Spaniei şi al împăratului Maximilian, ca şi al seniorului din Milano, Ludovico îl Moro, cu scopul de a pune stăpânire pe regatul Neapolelui ca moştenitor al suveranilor angevini. Papa, la început ostil Aragonului, s-a împăcat în 1493 cu Ferrante, concretizând această alianţă prin căsătoria fiului său, Goffredo, cu Sancha, fiică naturală a lui Alfons de Calabria, şi cşnd, în luna ianuarie a anului următor, suveranul a murit, s-a grăbit să-l instaleze pe Alfons al II-lea ca rege al Neapolelui; încoronarea a fost celebrată la Napoli de către cardinalul Giovanni Borgia. Era o sfidare faţă de pretenţiile lui Carol al VIII-lea şi acesta a invadat imediat Italia: Florenţa a capitulat izgonindu-i pe membrii familiei Medici, iar Alfons al II-lea, în faţa primejdiei, a cedat coroana fiului său Ferdinand al II-lea şi a fugit în Sicilia. Practic, suveranii aragonezi nici nu erau bine priviţi de populaţie şi papa s-a aflat dintr-o dată într-o situaţie dificilă, agravată de atmosfera de revoltă pe care Colonna şi alte familii romane, sprijinite de cardinalul Giuliano della Rovere o întreţineau în Statul pontifical. S-a ajuns chiar să se discute despre o eventuală demitere a papei.

La 31 decembrie 1494, Carol al VIII-lea intra în Roma fără să întâmpine rezistenţă; Alexandru al VI-lea, baricadat în Castelul Sant'Angelo, transformat într-o puternică fortăreaţă de Antonio da Sangallo, medita la o schimbare de comportament faţă de rege. La 15 ianuarie 1495, acorda oficial dreptul de liberă trecere prin Statul Bisericii trupelor franceze, oferindu-l pe fiul său, Cesare, în calitate de cardinal însărcinat cu conducerea trupelor franceze până la graniţa cu regatul Neapolelui. A fost o mişcare abilă care l-a reabilitat

pe deplin pe Alexandru al VI-lea şi nu s-a mai vorbit de demiterea sa; mai mult, în consistoriu, Carol al VIII-lea i-a jurat credinţă papei.

La 22 februarie, regele francez intra în Napoli fără a face uz de arme; Ferdinand al II-lea, văzându-se abandonat de papă, fugise la Ischia şi, de acolo, în Sicilia. Dar uşurinţa cu care Carol al VIII-lea cucerise Italia meridională a demonstrat elocvent tuturor statelor italiene ce ameninţare teribilă se profila pentru existenţa lor, astfel încât, la 31 martie, la Veneţia, se încheia o coaliţie antifranceză cu participarea papei care îşi schimba din nou orientarea. Carol al VIII-lea a considerat necesar să se retragă.

A traversat din nou Statul pontifical fără ca Alexandru al VI-lea să se poată opune; armata Ligii l-a blocat pentru scurt timp la Fornovo, dar el a reuşit să treacă de blocadă. La Napoli, se întorcea Casa de Aragon prin Ferdinand al II-lea.

Când pe tronul Franţei a urcat Ludovic al XII-lea, Alexandru al VI-lea şi-a schimbat din nou poziţia şi s-a aliat cu noul rege; când acesta a reuşit să-l alunge pe Ludovico îl Moro din ducatul de Milano, anexând teritoriul respectiv la Franţa, papa a văzut deschizându-se largi perspective pentru fiul său, Cesare. Acesta renunţase încă din 1498 la titlul de cardinal; eşuând căsătoria cu o descendentă a dinastiei aragoneze şi dispărând perspectiva de a stăpâni principatul Taranto, el s-a văzut aproape logodit cu prinţesa Charlotte d’Albert, sora regelui Navarrei, prin medierea lui Ludovic al XII-lea care i-a dăruit, în plus, şi ducatul de Valentinois, promiţându-i ajutor pentru dobândirea unui stat din Romagna.

În acest fel, Ludovic al XII-leaâşi asigura neutralitatea Statului pontifical în vederea noii expediţii pe care voia s-a pornească pentru recucerirea regatului Neapolelui; şi, pe când erau în toi campaniile franceze în Italia, între anii 1500 şi 1503, Cesare a acţionat în Romagna. Alexandru al VI-lea a căutat să obţină banii necesari pentru finanţarea acestei expediţii a fiului său şi a recurs la simonie, prin numirea a doisprezece cardinali care au trebuit să plătească suma de bani necesară, precum şi la comerţul cu indulgenţe, fiind vorba despre jubileul din 1500. Expediţia militară a fost în principal opera lui Cesare, acesta neezitând să folosească orice mijloc pentru a-şi atinge scopul; ca un autentic „principe” al lui Machiavelli125 el a ocupat, pe rând, Pesaro, Cesena, Rimini, Faenza, Urbino şi Senigallia, primind de la tatăl său titlul de

duce de Romagna; Statul pontifical pierdea astfel o importantă provincie a sa, aceasta devenind un principat ereditar al familiei Borgia.

Planurile lui Alexandru al VI-lea şi ale fiului său nu s-au oprit însă aici; obiectivul final era acapararea întregului Stat pontifical şi punerea lui sub stăpânirea familiei Borgia. Ei s-au dedicat fără rezerve acestui proiect grandios, confiscând posesiunile familiilor Colonna, Savelli şi Caetani, neputincioşi în faţa situaţiei din Italia, atât de favorabilă scopurilor celor doi. Ducatul de Sermonetta a fost dat fiului Lucreziei, Roderico, care avea doar doi ani, acesta văzându-se astfel înzestrat de un bunicpapă; ducatul de Nepi a revenit celui mai mic dintre fiii lui Alexandru al VI-lea, Giovanni, şi el de numai doi ani. Cesare punea mâna pe ducatul de Urbino şi Camerino, şi cu o abilitate diabolică îi ucidea la Senigallia pe câţiva căpitani ai săi, vinovaţi de a fi uneltit împotriva lui.

După ce i-au anihilat şi pe cei din familia Orsini, prin eliminare cardinalilor Giovan Battista şi exilarea tuturor celorlalţi, Alexandru al VI-lea şi Cesare intenţionau să-şi desăvârşească opera prin cucerirea Toscanei; mai trebuiau însă bani, şi papa i-a procurat prin alte numiri de cardinali şi vânzarea unor posturi proaspăt înfiinţate la Curie. Defectul principal al acestei grandioase acţiuni politice era acela că nu era susţinută de o adevărată clasă conducătoare; totul se baza pe rapiditatea de acţiune a unui principe dotat cu „virtutea” machiavelică şi gata să exploateze „averea” pe care i-o punea la dispoziţie tatăl său. Era clar că întreg eşafodajul se va prăbuşi îndată după dispariţia unuia dintre cele două elemente care-l susţineau; aşa s-a şi întâmplat când Alexandru al VI-lea a murit subit, la 18 august 1503. Cesare va continua să-şi apere prestigiul şi sub scurtul pontificat al lui Pius al III-lea, punându-se iniţial de acord şi cu succesorul acestuia, Iuliu al II-lea; apoi însă, părăsit de toţi, va pierde totul, fiind în cele din urmă arestat de Consalvo de Cordoba, mare căpitan al tiupelor spaniole de la Napoli. Prizonier în Spania, se va refugia la cumnatul său, regele Navarrei, dar îşi va găsi moartea, în 1507, în ultima sa acţiune, asediul castelului de la Viana. Alexandru al VI-lea, în totul revoltelor care au izbucnit la moartea sa, a fost înmormântat la început în bazilica Sf. Petru, fără o ceremonie deosebită şi mutat apoi în subteranele Vaticanului, în aşteptarea unei înmormântări conforme cu rangul său. Osemintele i-au fost mutate din nou, ajungând la S. Maria di Monserrato,

biserica spaniolă din Roma, unde au rămas abandonate mult timp, fiind definitiv aşezate abia în 1889.

Asupra felului în care a murit papa Borgia, cauza oficială fiind malaria, au existat dintotdeauna îndoieli serioase avansate de istorici iluştri ca Guicciardini: papa ar fi murit otrăvit din greşeală, într-unul din nenumăratele comploturi puse la cale de el împreună cu fiul său, Cesare, împotriva cardinalului Adriano Castellesi di Corneto, pe ale cărui averi voiau să pună mâna. Cardinalul îi invitase să prânzească la vila sa de pe colina Gianicolo şi paharnicul, corupt de ei, turnase cantaridină, o otravă pe bază de arsenic, într-un pahar de vin care trebuia să ajungă la amfitrion; dintr-o neatenţie fatală însă l-a băut Alexandru al VI-lea.

Este puţin credibilă această ipoteză, pentru că alte izvoare ne informează că în acea zi Castellesi însuşi era pradă unui atac de malarie, I ară a mai pune la socoteală faptul că şi Cesare se molipsise de această boală. Dar un asemenea papă nu putea să nu aibă parte, măcar prin glasul lui Pasquino, de o moarte conformă cu felul în care trăise, după cum aminteşte unul dintre epitafurile anonime scrise în latineşte la moartea lui şi care sună astfel:

Chinuri, capcane, violenţe, mânie, turbare, linguşeli, fiţi purtătoare îngrozitoare de sânge şi de cruzime! Aici zace Alexandru al VI-lea; bucură-te Roma, de-acum eşti liberă, moartea mea înseamnă viaţă pentru tine.

Un lucru este sigur: Alexandru al VI-lea n-a fost acea uşă de biserică, aşa cum încearcă să ne facă să credem puţinii săi apologeţi, ca Ferrara şi Fusero. După părerea primului dintre ei, a fost „un preot, în sensul cel mai strict al cuvântului: înţelegător faţă de tot ce era omenesc, dar rigid în privinţa privilegiilor seculare ale religiei sale”; după cel de-al doilea, „opera lui Alexandru al VI-lea avea drept scop salvarea unităţii lumii creştine… şi apărarea purităţii sale doctrinare”.

Sunt, într-adevăr, afirmaţii gratuite; singura realizare a pontificatului său care putea inspira religiozitate a ieşit din mâinile unui artist, *Pietà* a lui Michelangelo. Chiar şi apartamentul Borgia din Vatican, cu splendidele fresce ale lui Pinturicchio, pare să evoce o atmosferă de crime neştiute.

Realitatea este că Alexandru al VI-lea a fost „fără scrupule, fără credinţă, fără morală”, după aprecierea categorică a lui Gervaso, cane îi recunoaşte totuşi „o energie excepţională şi un simţ politic infailibil”, motiv

pentru care trebuie considerat „un papă sub orice critică”, dar, în acelaşi timp, „un foarte mare monarh”.

De fapt, „într-o societate în care, după cum spune un cronicar, până şi pietrele strigau «reformă!», Borgia a strălucit prin absenteism şi dezinteres”, după cum observă Molinari, chiar dacă, într-o Biserică umanist-renascentistă, aflată la limita credibilităţii în ce priveşte religia, „persoana în sine a lui Alexandru al VI-lea nu este, desigur, cauza determinantă a unei atât de răspândite decăderi morale”; şi ca o replică la toate acestea, este valabilă constatarea că „Dumnezeu nu mai era la modă nici măcar în colegiul cardinalilor, dacă un contemporan a putut să scrie că, la Roma, Dumnezeu nu este o trinitate, ci un sfanţ” 126.

215. Pius al III-lea (1503)

La moartea lui Alexandru al VI-lea, fiul său, Cesare, deşi bolnav la pat din cauza malariei, dar dispunând încă de o armată puternică, ţinea sub control situaţia din Vatican; plănuia deja să pună mâna pe tezaurul pontifical şi urmărea să manipuleze decizia conclavului care trebuia să, se reunească. La Roma, o dată cu întoarcerea familiilor Orsini şi Colonna care încercau să-şi redobândească prestigiul pierdut, au izbucnit răscoale care însă nu au avut urmări însemnate. Colegiul cardinalilor se temea în primul rând de o lovitură de stat din partea lui Cesare Borgia şi, în orice caz, de influenţa pe care o putea exercita asupra noului pontif; cardinalii s-au înţeles cu el şi au preferat să-i asigure libera trecere prin Statul pontifical, garantându-i că-şi va putea păstra posesiunile din provincia Romagna şi titlul de gonfalonier al Bisericii, cu condiţia să plece din Roma, iar conclavul să se poată desfăşura în linişte. Cesare a acceptat şi s-a mutat la Nepi pentru a-şi continua convalescenţa.

În aceste condiţii, la 16 septembrie 1503, au intrat în conclav la Vatican 38 de cardinali; într-o atmosferă de aprige dezbateri, s-a impus o candidatură de tranziţie, în aşteptarea unor evenimente ulterioare. La 22 septembrie, a fost ales cardinalul Francesco Todeschini Piccolomini care era, practic, cu un picior în groapă; grav bolnav de gută, se simţea atât de rău încât, după încoronarea de la Sf. Petru, pe 8 octombrie, nu s-a simţit în stare nici măcar să oficieze în bazilica Lateranului. Şi-a luat numele de Pius al III-lea.

Născut la Siena în 1439, era nepot de soră al lui Pius al II-lea, care îl numise cardinal la numai 21 de ani; pe timpul îndelungatului său cardinalat se distinsese printr-o comportare demnă şi evlavioasă, într-un contrast izbitor cu restul colegiului.

Pius al III-lea (Rev. Fabbrica di S.Pietro)

Fusese un mecena în oraşul său natal, Siena, al cărui dom îl înzestrase cu o splendidă bibliotecă împodobită cu frumoase fresce create, printre alţii, de Pinturicchio; nu era angajat politic şi aceasta îi uşurase alegerea ca papă.

Candidatura sa fusese susţinută cu tărie, tocmai din acest motiv, de Giuliano della Rovere, care era convins că-l va putea manevra după cum va dori pe acel papă bolnav, în scurtul său pontificat. Dar acest iubitor al păcii nu a înţeles să ia poziţie împotriva lui Cesare Borgia, aşa cum, poate, ar fi dorit cardinalul della Rovere, ba chiar, dintr-o naivă bunătate, i-a permis acestuia să se întoarcă la Roma.

„N-aş fi crezut vreodată să-mi fie milă de duce; şi totuşi, acest sentiment este puternic”, avea să mărturisească papa. „Cardinalii spanioli au intervenit în favoarea lui spunându-mi că este grav bolnav şi că nu se mai poate vindeca. Doreşte cu ardoare să se întoarcă la Roma ca să-şi dea sufletul aici; i-am acordat această favoare”. Dar Cesare se vindecase şi încă cum! Odată întors, s-a instalat ca un adevărat stăpân în Castelul Sant’Angelo; în zadar familiile Orsini şi Colonna au făcut demersuri pe lângă Pius al III-lea pentru ca acesta să ordone să fie arestat. „Nu-i doresc ducelui răul, a răspuns papa, din moment ce datoria unui papă este să fie milostiv cu toţi oamenii; văd însă că va fi rău de el în faţa judecăţii lui Dumnezeu”. În continuare, el a condamnat

orice acţiune ar fi fost întreprinsă împotriva „fiului meu drag Cesare Borgia al Franţei, duce de Romagna şi de Valenza, gonfalonier al Bisericii”.

Atunci când Pius al IE-lea a căzut definitiv la pat, familiile Orsini şi Colonna au încercai o lovitură prin forţă pentru a-l elimina pe Borgia, dar aceasta a eşuat. La 18 octombrie 1503, papa murea; după opinia unui cronicar al vremii, a fost asasinat cu o otravă care i-a fost administrată, după cât se pare, de Pandolfo Petrucci, senior al Sienei, considerat de papă un uzurpator şi tiran al oraşului său natal. A fost înmormântat în bazilica Sf. Petru, într-un mormânt mutat în 1614, împreună cu cel al unchiului său, Pius al II-lea, în biserica S. Andrea della Valle.

216. Iuliu al n-lea (1503-1513)

Moartea lui Pius al III-lea nu i-a luat pe nepregătite pe cardinali în privinţa alegerii noului papă; practic, încă din timpul pontificatului lui Piccolomini, desprecare se ştia că va fi scurt, dată fiind boala sa incurabilă, începuseră manevrele între diferitele grupări pentru a se ajunge la un acord în conclavul reunit la 31 octombrie 1503; în câteva ore, a fost ales cardinalul Quliano della Rovere.

— Personalitate de mare prestigiu, la doar două zile după moartea lui Pius al III-lea îi convocase într-un soi de preconclav la Vatican pe cardinalii spanioli şi pe Cesare Borgia, obţinând de la ei garanţia că-l vor susţine în schimbul promisiunii, pe care, de altfel, nu şi-o va respecta niciodată, de a-l numi de ducele de Valenza, Cesare Borgia, căpitan general al Bisericii, cu confirmarea posesiunilor sale din Romagna, şi asigurându-i pe cardinali de acordarea unor beneficii; în acelaşi timp, a reuşit să obţină printr-o reuniune separată cu celălalt grup de cardinali adeziunea acestora, desigur în schimbul unor compensaţii majore. În definitiv, cardinalul della Rovere „intra în conclav deja ca papă”, după cum notează Castiglioni, aşa cum o arată şi votul aproape unanim în favoarea lui încă din primul tur de scrutin: şi să ne mai gândim că, la 14 ianuarie 1506, va declara în bula *Cum tom divino* că alegerea simoniacă trebuie considerată nulă, amenințându-i cu cele mai aspre pedepsé ecleziastice pe electorii vinovaţi de simonie.

Giuliano della Rovere se născuse la Albisola, lângă Savona, în 1443;

franciscan, fusese ales cardinal de foarte tânăr de unchiul său Sixtus al IV-lea, ca paroh la bazilica S. Pietro în Vincoli, dovedindu-şi, încă de atunci, iscusinţa în domeniul militar. Înăbuşise o răscoală în Umbria şi-l supusese pe tiranul din Citta di Castello, Niccolò Vitelli,

clarificând oarecum perioada dezastruoasă în care se afla politica pontificală din vina lui Girolamo Riario. Pe timpul lui Inocenţiu al VIII-lea, a cărui alegere simoniacă i se datora lui, se distinsese din nou ca om al armelor, respingând asaltul aragonezilor, din 1486, asupra Romei; sub Alexandru al VI-lea, după încercarea nereuşită de a-l Sprijini pe Carol al VIII-lea împotriva papei, se retrăsese într-o poziţie defensivă. În momentul alegerii ca papă, cu toate că avea şaizeci de ani, avea un temperament energic şi o extraordinară forţă fizică; supranumele de „înspăimântătorul” dat de contemporani se datora, indiscutabil, firii sale năvalnice şi dominatoare.

Pe timpul cardinalatului făcuse dovada unor calităţi de om politic şi de militar, dar, cu siguranţă, nu de om evlavios; o atestă intrigile sale simoniace şi chiar şi o comportare libertină, dat fiind că era fericitul tată a trei fete. Ca papă, va abandona asemenea aventuri în căutare de plăceri şi, în general, nu va da dovadă de nepotism, limitându-se doar la a face cardinal un nepot, Galeotto della Rovere, care, de fapt, a murit înaintea lui, în 1508. Încoronat papă, la 26 noiembrie 1503, a devenit Iuliu al II-lea.

Statul pontifical se afla într-o destrămare totală; opera de consolidare începută de Pius al II-lea eşuase datorită afirmării familiei Borgia. Totul trebuia luat de la capăt, cu arma în mână, pentru a reclădi, practic, Statul; şi astfel, o dată cu Iuliu al II-lea, un papă-soldat, la fel ca unii dintre predecesorii săi, „creştinătatea revine la o vârstă de aur (nu în sens abstract, ci din punct de vedere istoric şi politic)”, după cum consideră Paolo Prodi, pentru că „nu mai există nicio delimitare între planul religios şi cel politic, mai mult, restaurarea Bisericii se realizează prin acţiunea politică”. În practică, reforma putea chiar să mai aştepte şi datoria papei-rege, la fel ca în cazul oricărui alt principe din acea vreme, va observa cardinalul Bellarmino, era de a păstra

puterea chiar dacă, uneori, la nevoie, se putea ajunge şi la răzix) i: rămâne foarte departe avertismentul apostolic „Cine ridică sabia, de sabie va pieri!”.

Să ne amintim de aceste războaie meritorii, începând de la acela cu Veneţia care, profitând de starea de revoltă din Romagna împotriva lui Cesare Borgia, ocupase Faenza şi Rimini. Pe când Borgia, intrai în conflict cu papa, se îndrepta spre Napoli, devenit posesiune spaniolă, în speranţa de a primi un ajutor pentru a-şi recuceri ducatul, şi, în schimb, ajungea prizonier în Spania, unde va şi muri, după cum s-a amintit în biografia tatălui său, Iuliu al II-lea s-a limitai pentru început să uimită asupra puternicului oraş din lagune doar simple avertismente cu titlul de revendicare. Redobândind, mai apoi, Perugia şi Bologna, eliberate de sub stăpânirea lui Baglioni şi, respectiv, Bentivoglio, glasul său a început să se facă auzit mai ferm; dar, în faţa rezistenţei înverşunate a Veneţiei şi nercuşind să obţină recunoaşterea drepturilor sale prin tratative paşnice, a devenit promotorul ligii internaţionale întemeiate la Cambrai în 1508, la care au aderat împăratul Maximilian, Ludovic al XII-lea, regele Spaniei şi ducele de Fèrrara.

Veneţia, după o înfrângere severă la Agnadello, în anul următor, a înţeles că însăşi existenţa sa era ameninţată de un pericol enorm; a reuşit să desfiinţeze alianţa, restituind imediat papei oraşele din Romagna şi ajungând astfel la o pace cane constituia pentru ea premisa unei alianţe, într-adevăr, Iuliu al II-lea nu putea ignora importanţa pe care republica veneţiană o avea ca bastion defensiv împotriva pericolului turcesc şi, în acelaşi timp, era convins că o condiţie fundamentală pentru a asigura o autonomie efectivă pentru Statul pontifical era anihilarea dominaţiei franceze în Italia; aici, strategia sa politică nu a fost tocmai strălucită. Evenimentele care au dus la alungarea francezilor au avut drept consecinţă doar înlocuirea lor cu alţi străini, spaniolii.

Şi a intrat în acţiune Liga Sfântă cu strigătul de luptă „Afară cu barbarii!”, căreia Ludovic al XII-lea i-a opus o alianţă cu Florenţa, marchizul de Mantova şi ducele de Ferrara, al treilea soţ al Lucreziei Borgia, dar, mai ales, convocarea de către rege a unui conciliu la Pisa, pentru septembrie 1511, cu nouă cardinali disidenţi, avându-i în frunte pe Carvajal şi Sanseverino. Regele Franţei urmărea să creeze o schismă şi, de fapt, să-l demită pe Iuliu al II-lea; împăratul Maximilian, supărat pe papă pentru

schimbarea orientării politice a acestuia, părea să-l sprijine continuând războiul împotriva Veneţiei. Iuliu al II-lea a răspuns prin convocarea unui conciliu ecumenic la Roma pentru 19 aprilie 1512, declarându-l nul pe cel de la Pisa şi schismatici pe cei care participaseră, toţi fiind excomunicaţi şi demişi din funcţii.

Cardinalii rebeli au rămas pe poziţii atât timp cât au fost susţinuţi de Ludovic al XII-lea, dar când situaţia francezilor a devenit precară, şi-au mutat miniadunarea mai întâi la Milano, unde au ajuns până acolo încât l-au decretat pe papă suspendat din funcţie, apoi la Asti şi, în sfârşit, la Lyon, unde „conciliabulul” s-a dizolvat. Până la urmă, au cerut iertare noului papă Leon al X-lea, fiind reintegraţi fiecare în funcţiile lor.

Liga Sfântă era înfrântă în acest timp la Ravenna, la 11 aprilie 1512, de către marele Gaston de Foix şi papa îşi vedea zădărnicite proiectele; dar moartea condotierului francez şi deschiderea conciliului în Lateran, al XVIII-lea ecumenic, la 3 mai, au coincis cu o neaşteptată evoluţie a evenimentelor în favoarea Ligii Sfinte. Împăratul s-a decis să recunoască acest conciliu deschis la Roma şi l-a abandonat pe Ludovic al XII-lea; în iunie, la Mantova, aliaţii se bucurau de roadele acestei nesperate victorii, şi Iuliu al II-lea obţinea Modena, Reggio, Parma şi Piacenza, luate de la ducele de Ferrara.

În lumina acestor evenimente, conciliul ecumenic, al V-lea ţinut în Lateran, a avut o clară semnificaţie politică şi singurul aspect religios important a fost aprobarea bulei împotriva simoniei emanată de papă în 1506; Dumnezeu ştie cât va fi de respectată! Acel conciliu a fost ultima ocazie a Romei de a evita ruptura care se va produce în scurt timp după aceea în sânul lumii creştine occidentale prin Luther, el însă „a degenerat într-o farsă”, după cum comentează cu amărăciune Molinari şi nici sub Leon al X-lea nu va avea altă soartă, aşa că acesta l-a declarat încheiat în 1517. A fost o altă dovadă că Iuliu al II-lea uitase, cu războaiele sale, de funcţiile speciale ale unui papă care trebuiau să inspire pace şi iubire între oameni, să-i reconcilieze într-o unire aflată sub semnul credinţei în Dumnezeu.

Celălalt aspect care a caracterizat pontificatul lui Iuliu al II-lea a fost stimularea mecenatului, cu scopul de a înfrumuseţa Roma conform unui plan urbanistic precis, începând cu deschiderea frumoasei Via Giulia, prima stradă a oraşului care avea un traseu rectiliniu. Trei artişti ai Renaşterii şi-au lăsat

amprenta de neşters a genialităţii lor:

Bramante, eu proiectul grandiosului plan de reconstrucţie a Vaticanului, a cărui realizare va fi asigurată financiar din vinderea acelor indulgenţe, sursă de scandaluri nesfârşite; Rafael, cu frescele din sălile palatului lui Nicolae al V-lea, acele Camere care au luat numele artistului; Michelangelo, prin excepţionalele opere din Capela Sixtină şi monumentul funerar al papei, comandat chiar de acesta. Acest mausoleu, care la origine se afla în bazilica Sf. Petru, a fost transportat în biserica familiei della Rovere, în S. Maria del Popolo şi, în cele din urmă, în biserica unde paroh titular era pontiful, S. Pietro în Vincoli; din acest complex face parte celebra statuie *Moise*, în care apare înfăţişat însuşi Iuliu al II-lea.

Monumentul, la dimensiuni mai mici decât cele prevăzute în proiectul iniţial, a fost completat după moartea papei, survenită la 22 februarie 1513; el îşi păstrează aspectul grandios: acesta să fi fost „paradisul" pe care Sf. Petru, în cărticica anonimă *Julius exclusus a coelo*, i-l recomanda lui Iuliu al II-lea, cerându-i să încredinţeze crearea acestuia „unui constructor viguros"? În acea pasquinata, apostolul nu-i deschide, de fapt, porţile cerului, considerându-l vinovat pentru că făcuse din Biserică „sclava puterilor pământeşti" şi încheie cu amărăciune că „de când o asemenea molimă a dat peste ea şi o conduce, nu-i de mirare că aşa de puţini oameni mai ajung acolo sus, în Paradis".

217. Leon al X-lea (1513-1521)

Conclavul din 9 martie 1513 a durat puţin şi a dus la alegerea cardinalului Giovanni de'Medici; nu avea nici 38 de ani, dar faptul că era fiul lui Lorenzo îl Magnifico făcuse să fie numit de către Inocenţiu al VIII-lea, din motive politice clare, protonotar apostolic la vârsta de numai 7 ani şi cardinal la 13 ani; în momentul alegerii ca papă mai era încă doar diacon. Deşi foarte tânăr, nu trezea impresia că va avea un pontificat îndelungat, datorită sănătăţii sale şubrede din cauza căreia, chiar şi în sala de conclav, a trebuit să stea culcat pe un pat şi să sufere unele intervenţii chirurgicale; probabil că şi alegerea sa a fost acceptată de colegiu din acest motiv, cardinalii aşteptându-se ca dominaţia familiei Medici asupra tronului pontifical să fie de scurtă durată. Nu a fost o alegere simoniacă, dar se ştie că însăşi candidatura lui

Giovanni de'Medici a apărut datorită acţiunii abile a secretarului său particular, Bernardo Dovizzi da Bibbiena, determinând, evident, compromisuri şi perspectiva unor alianţe de puteri care, deşi evitau simonia, erau totuşi foarte departe de o „inspiraţie divină".

Încoronarea lui Giovanni de'Medici s-a lăsat aşteptată cam zece zile, timpul necesar pentru a-l ridica pe noul ales la rangurile de preot şi episcop; la 19 martie a fost consacrat papă cu numele de Leon al X-lea.

Încă de la primele măsuri luate, s-a arătat a nu avea spiritul bătăios al predecesorului său; de la iertarea acordată cardinalilor care organizaseră „conciliabulul" de la Pisa, la împăcarea oficială cu Pompeo Colonna, cel care încercase să instige populaţia într-o încercare nebunească de a instaura o republică şi o abilă activitate de mediator la Florenţa, în descoperirea conjuraţiei lui Boscoli şi a lui Capponi împotriva familiei Medici, pentru a salva viaţa lui Machiavelli. Nu a fost statornic în poziţia politică; a fost, pe rând, antifrancez, filofrancez şi, la sfârşit, filoimperial, comportându-se duplicitar, dar, de fapt, în sufletul său nu se afla decât propria familie, l-a făcut cardinali pe vărul Giulio care va deveni papă sub numele de Clement al VII-lea şi pe nepotul Inocenţiu Cibo.

Când noul rege al Franţei, Francisc I, aliat cu veneţienii, a recucerit, în 1515, ducatul de Milano, ca şi Parma şi Piacenza, alipite deja Statului pontifical cu trei ani înainte, l-a lăsat în pace, pentru a începe, apoi, tratative secrete cu scopul de a rezolva toate neînţelegerile existente între rege şi papă la Bologna, unde au fost puse bazele unui concordat care să facă ordine definitiv în chestiunea religioasă din Franţa; acordul era semnat în 1516 şi era, în cele din'urmă, singura măsură pozitivă oficializată de conciliul al V-lea ecumenic de la Lateran care continua cu mare greutate până când a fost declarat încheiat de Leon al X-lea, la 16 martie 1517.

În acelaşi an, viaţa pontifului a fost în mare pericol din cauza unui complot urzit împotriva lui în interiorului Sfântului Colegiu, de cardinalul Alfonso Petrucci, fiul acelui Pandolfo, senior al Sienei, bănuit de unii că l-ar fi eliminat pe Pius al III-lea; murise şi el, lăsând puterea celuilalt fiu al său, Borghese, dar Leon al X-lea, în 1516, îl alungase din Siena punându-l în locul lui pe Raffaello, un alt Petrucci, episcop de Grosseto, acesta având avantajul că era prieten al papei.

Orbit de ură şi dornic de răzbunare, cardinalul Petrucci ar fi dorit să-l ucidă pe Leon al X-lea, dar dându-şi seama că stricteţea cu care era supravegheat papa nu-i va permite să-şi îndeplinească planul, a decis să recurgă la otravă; l-a corupt pe medicul papei, Pietro Vercelli, şi l-a convins să otrăvească medicamentele pe care le dădea de obicei lui Leon al X-lea pentru o fistulă de care suferea de mai mult timp.

Dar, o scrisoare adresată secretarului său Antonio de Nini a fost interceptată şi complotul a fost descoperit. Cardinalul Petrucci, arestat şi judecat, a fost executat prin strangulare în Castelul Sant'Angelo, la 6 iulie 1517; de Nini şi Vercelli au fost executaţi prin sfârtecarea corpului în patru fragmente. Din proces a rezultat că mai erau implicaţi nu mai puţin de patru cardinali: Riario, decanul Sfântului Colegiu, Sauli, Volterra şi Castellanese. Toţi au fost demişi şi au reuşit să scape de temniţă doar plătind sume mari de bani; lui Riario i s-a confiscat şi palatul care a devenit, de atunci, sediul Cancelariei pontificale.

Văzând că din partea celor treisprezece cardinali care alcătuiau Sfântul Colegiu primea atâtea dovezi de ostilitate şi pentru a avea în jurul său numai persoane devotate, Leon al X-lea a numit 31 de cardinali într-o singură reuniune, lucru care nu se mai întâmplase niciodată şi nici nu s-a mai repetat vreodată după el. În orice caz, condamnările la moarte pronunţate au anulat dintr-o dată impresia bună creată de actele anterioare de mărinimie şi de iertare şi chiar şi graţierea acordată *sub condicione*, condiţionat, celor patru cardinali a fost aspru criticat în Italia şi în Germania, aceste reacţii adăugându-se la manifestările din ce în ce mai evidente ale nemulţumirii faţă de scandaloasa vânzare a indulgenţelor.

După cum se ştie, pentru a aduna fondurile necesare construirii noii bazilici din Vatican, Leon al X-lea iniţiase o largă campanie de indulgenţe în toată Europa; orice persoană care ar fi făcut o pomană ar fi putut beneficia de o indulgenţă, mai mult sau mai puţin extinsă, în funcţie de suma oferită, aplicabilă chiar şi pentru cei răposaţi. Specularea indulgenţelor i-a cointeresat în adunarea banilor şi pe bancheri, cum ar fi cei din familia Fugger, şi un mare scandal a stârnit comportarea dominicanului Johann Tetzel; el ajunsese să promită salvarea imediată a celor decedaţi de chinurile Purgatoriului, dacă o rudă în viaţă plătea un florin!

Şi astfel, în ajunul sărbătorii Tuturor Sfinţilor127 din acel an 1517, an nefast pentru Leon al X-lea, Luther a afişat pe uşa de la intrarea în biserica Tuturor Sfinţilor din Wittenberg cele 95 de teze ale sale; la început, papa a crezut că era vorba despre una dintre obişnuitele dispute apărute între călugări şi profesorii de la Universitate, limitându-se doar la convocarea la Roma a lui Luther. Când însă călugărul augustinian nu s-a supus convocării şi, între 1518 şi 1520, şi-a expus doctrina aflată sub deviza „liberului examen", Leon al X-lea a condamnat acele formulări ale credinţei prin faimoasa bulă *Exurge Domine* din 1520, arsă de Luther în piaţa publică din Wittenberg spre satisfacţia unei mulţimi cane aclama

acest gest. Papa a recurs la excomunicare şi i-a cerut împăratului nou ales, Carol al V-lea, să acţioneze în sensul acestei condamnări. Carol l-a chemat pe Luther în faţa Dietei de la Worms, în martie 1521; reformatorul s-a prezentat, şi-a expus doctrina, refuzând să retracteze ceva şi a fost exilat din imperiu. Îşi va găsi refugiu la prinţul elector de Saxonia şi reforma sa va continua să evolueze.

Amintind aceste evenimente, rezultă clar că Leon al X-lea s-a arătat total nepregătit în faţa situaţiei grave căreia trebuia să-i facă faţă, şi este exactă afirmaţia lui Seppelt că „pentru Biserică a fost o mare neşansă şi o fatalitate faptul că pe tronul lui Petru se afla el. Atunci când catastrofa era iminentă, el nu şi-a dat seama de gravitatea ei şi nu a făcut nimic pentru a o îndepărta, pentru că bunul său simţ se pierdea în atâta frivolitate şi în intrigi politice".

Într-adevăr, este cunoscut faptul că Leon al X-lea, urcând în apartamentele sale din Vatican, i-ar fi spus fratelui său Giuliano: „Să ne bucurăm de papalitate, pentru că Dumnezeu ne-a dat-o". Şi a fost o sărbătoare continuă, după cum spune Gregorovius" în cel mai ciudat amestec de păgânism şi creştinism: baluri mascate şi carnavaluri, spectacole de mitologie antică, întâmplări din Roma reprezentate pe scene splendide; pe de altă parte, procesiuni şi sărbători bisericeşti strălucitoare, reprezentaţii cu Patimile în Colosseum, declamaţii de poezie clasică pe Capitoliu şi alte serbări şi

discursuri pentru aniversarea întemeierii Romei; şi cavalcade zilnice ale cardinalilor; şi ceremonii de primire a unor ambasadori sau a unor principi, cu alaiuri atât de numeroase încât păreau adevărate armate; şi cortegii ale papei, atunci când ieşea la obişnuitele sale vânători la Magliana, la Palo, la Viterbo, cu şoimii pe mână, ducând după el haite de câini şi bagaje voluminoase, şi cârduri de servitori, şi anturajul de cardinali, şi oratori din toata Europa* şi veselul roi al poeţilor din Roma, şi o grămadă de baroni şi de prinţi, toţi făcând o larmă de parcă ar fi fost un alai de bacante".

Locţiitorul lui Cristos se lăsa în voia glumelor şi se arăta amuzat de prostiile fără haz debitate de bufoni de curte pe care valetul său, Serafica, avea sarcina de a-i aduce împrejurul său; printre aceştia se aflau Querno care, travestit în Venus, după cum relatează un cronicar al epocii, „îngâna versuri amestecate şi bea fără încetare" şi călugărul Mariano Feti, referent la Cancelaria apostolică, dar mai cunoscut ca bufon de curte. Formidabil mâncău şi băutor, îl înveselea pe papă cu „capriciile" sau bufonadele sale, şi îl îndemna să se bucure de viaţă zicându-i: „Să trăim, sfinte tătic, că toate sunt o glumă". Pentru el, Leon al X-lea care, printre atâţia poetastri şi bufoni, se încumeta să scrie el însuşi versuri, a scris cu anticipaţie un epitaf:

Un călugăr, jos alb şi sus negru, mare mâncău şi petrecăreţ pe cinste pe dinafară porc şi pe dinăuntru spurcat, pe când trăia, putrezeşte-acum în cimitir.

Nu agheasmă şi nici psaltire să nu-i aduci, drumeţule, ci doar, dacă vrei să faci un lucru care mult îi era pe plac, un vin bun să verşi pe-aici şi fără niciun gând.

De vei gândi, pierdut va fi, căci el credinţă nu prea avu, deşi s-a prefăcut a crede; dar a făcut-o mai mult ca să scape de necazuri.

Fiindcă printre călugări a fost mai mult bufon nicicum egal cu ei, şi s-a legat mai mult de bucătari decât de cele sfinte, glumind cel mai adesea cu stacana.

Şi-n încheiere, sufletul îi este-n foc, iar faima la pământ: de vrei să nu mori şi tu, fii atent pe unde mergi.

Nu pot fi trecute cu vederea „hetairele", curtezanele, pentru care termenul de „târfe" nu s-ar potrivi, după cum notează Georgina Masson, considerând că, la ele, „arta de a plăcea nu se limita doar la aspectul sexual",

pentru că, fiind „instruite în domeniul artelor şi, mai ales, în muzică… prin farmecul lor, prin gustul cu care se îmbrăcau, prin conversaţia inteligentă şi spirituală pe care o puteau purta, erau foarte căutate ca invitate la diferite petreceri”. La curtea lui Leon al X-lea se bucurau de mare trecere Beatrice Ferrarese, imortalizată, probabil, de Rafael în cunoscutul său tablou, *Fornarina*, şi Lucrezia da Clarice, supranumită «Cucoana nu vrea» datorită răspunsului pe care-l dădea, de obicei, insistenţilor săi amanţi, pentru a-şi vinde cât mai scump «pielea»…

Indiscutabil, desfrâul şi decăderea moravurilor au ajuns pe vremea lui Leon al X-lea la formele cele mai abjecte, şi „pasquinatele” pe această temă sunt justificate; de exemplu, următoarele, în care a doua este un schimb de replici între două „statui vorbitoare” din Roma, Marforio şi Pasquino:

Vrei să te fac bogat şi să profit şi eu?

Dă-mi pentru plăcerea mea băieţandri şi fete mari.

MARFORIO: Cum îţi merg treburile?

PASQUINO: Grozav, Marforio:

ne guvernează lăutarii.

Face parte din acest climat monden şi, desigur, nu artistic gustul pentru spectacolele teatrale, considerate expresii tipice ale plăcerii; comediile lui Plaut, *Mătrăguna* lui Machiavelli sau *Ciocârlia* cardinalului Bibbiena, prezentate integral la Vatican, făceau furori nu pentru semnificaţia lor culturală, ci pentru conţinutul lor, pe alocuri picant şi scandalos. Aceasta este „Roma lui Leon al X-lea”, pentru că „faima care a făcut din Leon cel mai mare dintre pontifii mecenaţi este exagerată”, după cum este nevoit să recunoască şi Castiglioni: „ajunsese pe tronul pontifical când Roma devenise deja patria tuturor oamenilor de litere din Europa de atunci” şi, deşi mediul literar şi artistic al oraşului a fost întrucâtva stimulat, nu a fost un îndemn cultural venit dinspre papă, ci datorat unui „amatorism al său, ca să spunem aşa, de gurmand înrăit, nu de persoană de geniu, inteligentă şi luminată”.

Nu s-ar putea concepe altfel ca un amărât de poet de duzină ca Baraballo, preot din Gaeta, să poală fi încoronat pe Capitoliu128, ca un nou Petrarca, în timp ce Ariosto nu a avut parte de o asemenea recunoaştere. Să mai spunem că Roma a fost scena de manifestare a multor poeţi de duzină cum ar fi Camillo Queroa” Arhipoetul laureat”, Giovanni Gazzoldo şi Girolamo

Britonio, pricepuţi, înainte de toate, să-l înveselească la masă pe papa, între un pahar şi altul, la fel ca turma de „bufoni” despre care am mai vorbit. Bine măcar că Britonio a fost o dată bătut cu nuiele, la ordinul lui Leon al X-lea, pentru că recitase versuri „proaste”! Şi astfel, literaţi mai de seamă ca Bembo, Castiglione şi Aretino n-au reuşit să schimbe acel aspect „histrionic” care, în practică, era singurul la care ţinea mecena lor.

Leon al X-lea s-a priceput, în special, să exploateze ceea ce îi lăsase ca moştenire Iuliu al II-lea, cu numeroşii artişti angajaţi în opera de înfrumuseţare a oraşului; dintre aceştia l-a preferat pe Rafael care a continuat să lucreze la frescele din Camerele papale, a desenat cartoanele pentru tablourile în formă de tapiserie din Capela Sixtină, a terminat Logiile Vaticanului şi şi-a găsit timp şi pentru a-l imortaliza pe papă într-un portret faimos, în timp ce tabloul *Schimbarea la faţă*, abandonat, a fost terminat de Giulio Romano.

Leon al X-lea a murit la 1 decembrie 1521; cu câteva zile înainte, putuse vedea rezultatele politicii sale, devenită acum antifranceză, materializate în ridicarea lui Carol al V-lea la rangul de apărător al credinţei catolice împotriva luteranismului care se răspândea neîncetat. Revenirea oraşului Milano sub stăpânirea familiei Sforza îi permitea Statului pontifical să recucerească Parma şi Piacenza şi, în vederea acestui eveniment, la Roma se pregăteau mari serbări.

Moartea subită a lui Leon al X-lea la doar 46 de ani a dat naştere zvonului că papa ar fi murit otrăvit, aşa încât a fost arestat paharnicul său, Bernabò Malaspina; maestrul de ceremonii de la curte, Paris de Grassis, a insistat ca medicii să facă o autopsie, dar nu s-a făcut nimic şi totul a trecut sub tăcere. Pasquino a fost acela care şi-a spus cuvântul, inclusiv prin câteva blesteme cu moartea, dintre care cel mai semnificativ este, probabil, următorul:

Oh, orchestre cu jucăuşe note plângeţi, oh, cântăreţule din violă, plângi şi plângeţi, voi, florentini zurbagii, în zgomot de farfurii, de polonice şi de oale.

Plângeţi, bufoni slăbănogi ca nişte cucuvele, plângeţi, mimi şi jalnici histrioni, plângeţi, călugări lacomi şi spurcaţi, ce-aţi dat pe gură numai răutăţi.

Plângeţi-l pe stăpânul vostru, oh, voi, tirani, şi, tu, Florenţa, plângi, cu toţi bancherii tăi şi cu oricare dintre demnitarii tăi nerozi.

Plângi, oştire a lui Dumnezeu, plânge-l pe Petru, jeliţi-văcu toţii, jeliţi pentru nenorocirile de-acum, că s-ar putea să fi murit al zecelea Leon.

Cel pe care toţi măscăricii-l îndrăgeau şi-orice ticălos ce-i sta în preajmă, tiran spurcat, tâlhar şi împuţit.

Şi ca s-o spun şi mai pe şleau, voi lua de bun, ca să continuu, un gând de-al său

Florenţa-n primul rând, abia apoi, Biserica şi Petru.

Şi sigur sunt că e adevărat că dacă i-ar mai fi fost îngăduită viaţa, vindea şi Roma, şi pe Cristos, şi-apoi pe el; dar, mai presus de toate-acum, să-l plângă pe Leon toţi amărâţii muritori pe care banul cardinali nu i-a făcul.

Înmormântat provizoriu în bazilica Sf. Petru, a fost mutat mai târziu în mausoleul să de la S. Maria sopra Minerva.

218. Adrian al Vl-ka (1522-1523)

Au fost necesare 14 zile de conclav, din 27 decembrie 1521 până în 9 ianuarie 1522, pentru a-i găsi un succesor lui Leon al X-lea; era o mare luptă între cele două tabere preponderente, una de partea lui Carol al V-lea, iar cealaltă de partea lui Francisc I. Favoritul împăratului era Giulio de'Medici, dar regele Franţei a trimis celor 39 de cardinali un mesaj în care amenința cu o schismă în caz că ar fi fost ales candidatul imperial; Henric al VIII-lea al Angliei făcea presiuni în sprijinul ministrului său, cardinalul Wolsey.

Dacă nu era vorba despre aranjamente simoniace, existau altfel de tratative machiavelice şi, fără discuţie, decizia conclavului era condi-

lionata; ca să rezolve problema, însuşi cardinalul susţinut de familia Medici a propus candidatura, aparent neutră, a lui Adriaan Florensz, episcop de Toitosa. În realitate, acest cardinal, absent de la conclav şi necunoscut cel puţin în cadrul Curiei, îi fusese profesor lui Carol al V-lea, astfel încât alegerea

sa a fost, până la urmă, pe placul împăratului.

Auzind că fusese ales un papă străin, romanii au fost nemulţumiţi: i-au întâmpinat pe cardinalii care ieşeau din Vatican cu fluierături, ocări şi pietre. Într-adevăr, acel conclav care ţinuse atât de mult fusese urmărit de populaţie cu mare entuziasm, făcându-se chiar pariuri pe unul sau altul dintre candidaţi, dintre toate acestea ieşind în evidenţă acela stabilit de curtezana „Cucoana nu vrea" care, după cum spune cercetătoarea Masson, „s-ar fi culcat cu orice bărbat care i-ar fi promis o sută de ducati, în cazul în care ar fi fost ales papă cardinalul indicat de ea înainte de alegere. În cazul în care era ales altcineva, «Cucoana» s-a fi culcat trei nopţi pe gratis cu bărbatul care acceptase pariul". Totuşi, nimeni nu se aştepta ca alegerea să cadă asupra acelui olandez, astfel că bătaia de joc a fost dublă: un papă străin şi un câştigător care a încasat toate sumele pariate.

Au apărut rapid „pasquinate" şi, dintre ele, cele mai cunoscute au rămas cele ale lui Aretino care, în timpul conclavului şi îndată după alegere, a scris mai mult de patruzeci; cea pe care o prezentăm mai jos prezintă în termeni limpezi „indignarea" celor rămaşi pe dinafară:

Oh, trădător al sângelui lui Cristos, Colegiu de tâlhari, care ai dat măreţul Vatican ca pradă poftelor germane, cum de durerea nu-ţi sfărâmă sufletul?

Oh, lume înşelată, oh, secol de durere, oh, visuri deşarte, oh, gândire vană, e la pământ ce ne-au lăsat romanii Şi dat ca pradă poftelor barbare.

Şi dacă nu este vreunul care să răzbune de-ndată umilinţa noastră, bob cu bob, nedrept c-acela, Petre, ce stă în umbra ta.

Ce mârşăvie nouă sau mai veche a mai pătat aşa istoria mai veche sau ipai nouă? nedrept e azi şi soarele cu strălucirea lui.

Noul ales se afla la Vittoria, în Spania, când a primit neaşteptata veste: oraşul a fost în sărbătoare, dar noul papă spuse de îndată că avea „multe motive pentru a fi trist1* din cauza acestei numiri, conştient de gravele responsabilităţi care îi reveneau: cunoştea bine dezordinea care domnea în Statul pontifical şi, în plus, era convins de necesitatea unei reforme prin care să se remedieze problemele Bisericii. Când, la 9 februarie, a ajuns la Vittoria Antonio d'Estudillo, secretarul cardinalului Carvajal, decanul Sfântului Colegiu, ca să-i aducă oficial numirea, Florensz a acceptat, dar a declarat că o

făcea doar pentru a se supune voinţei lui Dumnezeu şi nu din ambiţia de a dobândi puterea; era un răspuns neconvenţional care reflecta integritatea sa morală.

Adriaan Florensz se născuse la Utrecht, în 1459, într-o familie de lucrători, dar, datorită studiilor de la universitatea din Louvain, devenise şi profesor aici, până când împăratul Maximilian l-a ales ca pedagog al fiului său, Carol; numit, apoi, episcop de Tortosa, Leon al X-lea îl ridicase la rangul de cardinal. Şi-a amânat venirea la Roma, zăbovind la Zaragoza până la Rusalii, în aşteptarea corăbiilor care trebuiau să-l ducă în Italia; între timp, Henric al VIII-lea, Francisc I şi Carol al V-lea au încercat să-i câştige bunăvoinţa, invitându-l să le facă o vizită înainte de a ajunge la Roma. El nu s-a lăsat înduplecat de niciunul dintre ei: la 8 iulie a plecat spre Tarragona, a evitat o ultimă invitaţie venită din partea împăratului şi şi-a reluat călătoria pe mare către Barcelona şi, de acolo, spre Livorno.

La 27 august, corăbiile ajungeau în portul Civitavecehia; la Roma, bântuia ciuma şi nu se făcuseră pregătiri festive pentru sosirea sa, fiindcă toată lumea se gândea că el nu voia să se expună pericolului contaminării. Noul papă însă s-a îndreptat fără a zăbovi către oraş, primit ca de obicei de cardinali la biserica S. Paolo fuori le Mura şi le-a ţinut pe loc un discurs prin care îi avertiza asupra seriozităţii intenţiilor sale; ştiind că o bandă de mercenari veniţi din sud invadase Roma, i-a îndemnat pe înalţii prelaţi să nu le acorde ospitalitate în palatele lor, astfel încât justiţia să-şi poată urma cursul.

Odată intrat în oraş, aflând că se construia un arc triumfal în onoarea sa, care ar fi costat 500 de ducaţi, a poruncit să se întrerupă lucrările; această decizie, precum şi curajul demonstrat prin faptul că îşi risca propria viaţă în epidemia care bântuia, au făcut ca populaţia să întâmpine cu entuziasm încoronarea lui cane a avut loc la 31 august 1522 pe scările monumentale din faţa bazilicii Sf. Petru, într-o ceremonie lipsită de orice pompă; şi-a luat numele de Adrian al VI-lea.

Entuziasmul a durat însă puţin; a doua zi după încoronare, a suspendat uşurarea de post pentru cardinali, impunând o economie riguroasă, provocând astfel nemulţumirea Curiei. A anunţat răspicat că dorea în mod serios să treacă la reformă şi a cerut tuturor cardinalilor un ajutor concret în această acţiune; însăşi viaţa de la curtea papală trebuia să devină conformă cu un

adevărat spirit ecleziastic. Pentru aceasta, a alungat paraziţii şi curtezanele, poeţii şi măscăricii care-şi făceau veacul pe acolo.

Nemulţumirea, în special în rândul acestora din urmă, a fost exprimată de Pasquino. De când, în 1501, apăruse lângă palatul Orsini, torsul lui Parion devenise „statuia vorbitoare”: pe piedestalul statuii erau afişate satire anonime care-l bârfeau pe papă sau pe cei de la putere, pentru a-i discredita. Erau, de fapt, scrise de poeţi la comanda cardinalilor, a altor prelaţi şi a nobililor excluşi din cercul puterii; era o voce a Curiei şi nu a populaţiei. Se povesteşte că sărmanul Adrian al VI-lea ar fi vrut să sfărâme acea statuie mutilată pe care romanii îşi lipeau mesajele lor în versuri şi să-i arunce resturile în Tibru; se pare că ar fi fost convins să renunţe de ducele de Sessa care, după cum relatează Giovio, „cu mult tact şi iscusinţă, a spus că nu trebuia să facă aşa ceva, adăugând că Pasquino, chiar şi de pe fundul râului, cu ajutorul broaştelor, nu ar fi tăcut”.

Totuşi, Adrian al VI-lea nu merita o asemenea ură, alimentată, evident, de cei care fuseseră îndepărtaţi de la putere şi nu de împrejurări concrete legate de persoana papei. El a avut, poate, „defectul” de a fi fost prea riguros şi conştient de datoria pe care o avea, iar unui popor obişnuit cu petrecerile păgâne acea integritate morală nu-i suna a bine.

Era profund captivat de gigantica operă de reformă pe care, cu deplină responsabilitate, voia s-a realizeze, dar scurta perioadă în care a păstorit nu i-a fost suficientă, chiar dacă, după cum notează Seppelt, „poate nici măcar un pontificat mai îndelungat nu ar fi fost suficient pentru o schimbare radicală a stării de corupţie existentă de decenii şi decenii”. Neîncrezător, nu s-a bazat pe clericii italieni, ci a acordat credit în special unui conaţional, Wilhelm Enkenvoert, numit de el episcop de Tortosa, în locul său, şi consacrat cardinal cu puţine zile înainte de a muri; aceasta a făcut ca starea de tensiune din rândul Curiei să crească, printr-o serie de neînţelegeri care, desigur, n-au făcut decât să amplifice criticile venite din popor.

În plus, Adrian al VI-lea nu a avut niciun interes personal în exercitarea puterii şi a fost complet imun faţă de nepotism; se povesteşte, într-adevăr, că, sosind la Roma câteva rude dornice de a dobândi bogăţii nesperate, papa „le-a poruncit să lucreze în meseriile lor, pentru că el nu devenise papă pentru a oferi averea Bisericii celor din familia sa”. Iar ecleziaştilor care reclamau că

erau, pe bună dreptate, lipsiţi de o mulţime de înlesniri, le răspundea de obicei: „Papa trebuie să împodobească bisericile cu prelaţi şi nu pe prelaţi cu biserici”.

Pe plan internaţional, şi-a concentrat toate eforturile în vederea stăvilirii ereziei în Germania şi în Dieta din Nümberg i-a îndemnat, printr-un legat al său, pe prinţii germani să rămână uniţi în spiritul condamnării puterii lui Luther, încercând să-i implice pe toţi într-o cruciadă împotriva turcilor care cuceriseră Belgradul şi ameninţau Ungaria; chemarea lui n-a fost ascultată şi legatul pontifical a fost ultragiat. Printre prinţi se aflau deja mulţi luterani şi neutralitatea afişată a papei a fost judecată doar la suprafaţă, fiind considerată filoimperială.

Evenimentele s-au precipitat atunci când, în martie 1523, papa a descoperit în corespondenţa confiscată cardinalului Soderini că Francisc I complota pentru a pune stăpânire pe regatul Neapolelui; Soderini a fost acuzat de înaltă trădare şi întemniţat în Castelul Sant’Angelo. Regele Franţei a rupt relaţiile diplomatice cu papa care, în acest moment, s-a hotărât pentru o adeziune făţişă la liga imperială cu Henric al VIII-lea şi Veneţia; Francisc I cotropea însă Italia când Adrian al VI-lea se îmbolnăvea pe neaşteptate şi murea, la 14 septembrie 1523.

Pentru romani, moartea sa a fost ca o adevărată sărbătoare; la uşa medicului personal, Giovanni Antracino, a fost pusă înscripţia „Liberatori Patriae S.P.Q.R”, adică „Eliberatorului Patriei, Senatul şi Poporul Roman”. Cardinali, funcţionari ai Curiei, curtezane, măscărici şi paraziţi s-au unit, evident, într-o euforie absurdă, siguri că vor recâştiga terenul pierdut cu viitorul papă.

Fusese înmormântat provizoriu în bazilica Sf. Petru, între Pius al II-lea şi Pius al III-lea, şi „pasquinata” a apărut şi ea acolo: *Jthic iacet impius inter Pios*”, adică, „Aici zace un nemilos între doi miloşi”. O înscripţie simplă, dar amară, care a avut totuşi un răspuns demn şi nobil: „Aici zace Adrian al VI-lea, care a suferit cea mai mare dintre nenorociri, aceea de a domni”. O scrisese singurul său prieten fidel, cel pe care a putut conta chiar şi după moarte, Wilhelm Enkenvoert; tot el s-a îngrijit în august 1533 să-i mute osemintele într-un grandios mausoleu din biserica germanilor din Roma, S. Maria dell’ Anima.

219. Clement al VII-lea (1523-1534)

Clement al VII-lea (după Platina)

Au fost necesare peste cincizeci de zile până când cardinalii reuniţi în conclav să-l aleagă pe succesorul lui Adrian al VI-lea; cele mai mari şanse le avea Giulio de'Medici, candidat susţinut de Carol al V-lea încă de la conclavul precedent, în timp ce masivul grup francez îl susţinea pe Alessandro Farnese. Mai mult decât orice însă, determinante pentru alegere erau voturile controlate de Pompeo Colonna, a cărui familie era prin tradiţie ostilă lui Medici; când cei doi cardinali au căzut la o învoială, lăsând la o parte ranchiuna personală, alegerea lui Giulio de'Medici s-a realizat, la 19 noiembrie 1523.

Noul ales se născuse la Florenţa, în 1478, fiind fiul lui Giuliano, cel care căzuse victimă complotului urzit de familia Pazzi; vărul său, Leon al X-lea, îl numise mai întâi arhiepiscop al oraşului şi apoi cardinal. Deşi foarte tânăr, dăduse dovadă de calităţi deosebite în diplomaţie şi în problemele economice, ca vicecancelar al Bisericii din Roma, cu un comportament serios şi, în aparentă, neprihănit în comparaţie cu cel frivol şi dezordonat al vărului său, papa; aşa încât alegerea sa a fost salutată cu entuziasm, chiar dacă unele aşteptări au fost destul de curând înşelate şi aceasta pentru că Giulio de'Medici s-a dovedit incapabil să rezolve tranşant problemele dificile cărora trebuia să le facă faţă, A fost încoronat la 26 noiembrie 1523 şi a căpătat numele de Clement al VII-lea.

Şi-a început în stil mare pontificatul, devenind promotorul unei păci universale; în acest scop, l-a trimis la regii Franţei, Spaniei şi Angliei, ca ambasador care să expună iniţiativa sa, pe arhiepiscopul de Capua, Nicolaus din Schömberg, dar misiunea acestuia a eşuat. Aşa că, atunci când, în octombrie 1524, Francisc I a cucerit Milano, Clement al VII-lea a abandonat

linia politică filoimperială şi a aderat până la urmă, în ianuarie 1525, la o alianţă cu Franţa şi cu Veneţia. Acel tratat oferea Bisericii perspectiva de a intra în posesia Parmei şi Piacenzei, oferind garanţii pentru dominaţia familiei Medici în Florenţa, în timp ce papa lăsa să treacă prin Statul pontifical trupele franceze care se îndreptau spre Napoli.

Dar, după o lună, Francisc I era învins şi făcut prizonier la Pavia, iar Clement al VII-lea, în faţa acestei nenorociri întâmplate aliatului său, s-a simţit pierdut; schimbând din nou linia politică, în aprilie a încheiat cu viceregele din Napoli o alianţă care trebuia să asigure drepturile Statului Bisericii şi ale familiei Medici asupra Florenţei, în schimbul satisfacerii pretenţiilor spaniole asupra ducatului de Milano. Tratatul ar lì trebuit să fie aprobat în termen de patru luni de către Carol al V-lea care, evident, în acest moment, nu se putea lăsa orbeşte pe mâna unui aliat atât de nestatornic. De fapt, în timp ce papa mergea pe această linie, în cadrul Curiei se înfiripa din nou o mare alianţă antiimperială; ea a căpătat o forţă mai mare când Francisc I, pentru a-şi obţine eliberarea, a trebuit să accepte condiţiile grele ale păcii de la Madrid, din ianuarie 1526, renunţând la toate drepturile asupra Italiei.

În mai s-a ajuns, astfel, la „sfânta” ligă de la Cognac şi papa, deşi după multe ezitări, s-a trezit din nou aliat cu Francisc I şi cu Veneţia, precum şi cu Francesco Sforza; trebuie spus că, între timp, şi Carol al V-lea a încercat să-l câştige de partea sa pe Clement al VII-lea, trimiţând, în iunie, la Roma o delegaţie care a rămas fără rezultat. Ca răspuns, papa a expus într-o scrisoare o justificare vagă a poziţiei sale oscilante în hăţişul politicii internaţionale, după care s-a lansat într-o invectivă împotriva împăratului; pe bună dreptate, acesta a fost prea mult şi, în septembrie, printr-un document oficial împăratul i-a adus papei o serie de acuzaţii violente, denumindu-l „lup” şi nu „păstor”, şi ameninţând cu convocarea unui conciliu ecumenic pentru dezbaterea problemelor legate de luteranism.

În aceeaşi lună, cardinalul Pompeo Colonna, bazându-se pe nemulţumirile Curiei faţă de acţiunile papei şi vrând să-şi dovedească sprijinul faţă de poziţia imperială, a trimis o trupă de mercenari la Roma: cartierul Vaticanului era jefuit şi întregul oraş cădea în mâinile cardinalului. Papa a trebuit să cedeze, umilindu-se printr-un armistiţiu care ar fi trebuit să ducă la readucerea Statului pontifical în tabăra imperială. Pompeo Colonna se

retrăgea netulburat spre Napoli, dar, scăpat de asediu, Clement al VII-lea relua ostilităţile, cucerind câteva castele fortificate ale acestuia şi destituindu-l din toate funcţiile.

În acest moment, papa n-a mai putut să evite alinierea la politica filofranceză şi, când, un an mai târziu, se trezea singur, fără niciun ajutor militar, pentru că şi ducele de Ferrara i se alăturase lui Carol al V-lea, iar lăncierii împăratului erau în marş spre Roma, a trebuit să suporte toate consecinţele dramatice ale nestatorniciei sale. Trupele germane, indisciplinate, pe care nici comandantul lor, Carol de Bourbon nu le prea putea ţine în frâu, s-au aruncat asupra oraşului, lacome de pradă; suma obţinută din numirea a şase cardinali, care şi-au plătit destul de scump numirea, trimisă de urgenţă lui Carol de Bourbon, n-a reuşit să întoarcă din drum trupele imperiale şi acestea au atacat Roma la 6 mai 1527.

Carol de Bourbon a căzut în asediu şi mercenarii, rămaşi ca niciodată iară şef, s-au dedat la un jaf rămas de pomină pentru nenorocirea pe care a provocat-o; crime, violuri şi tot felul de acte de vandalism au fost catastrofale pentru Roma renascentistă, având în vedere şi că multe opere de artă au fost distruse. Nu puţini au fost aceia care, logic, au interpretat acea nenorocire ca o pedeapsă de la Dumnezeu pentru viaţa scandaloasă dusă de papi şi de ecleziaşti în centrul de putere al creştinismului. A fost, pentru tronul lui Petru, un ultim şi amar avertisment pentru reîntoarcerea la sănătoasele principii evanghelice, pe care reforma luterană, mult răspândită, o ceruse ferm mai demult. Rezistenţa papei în Castelul Sant’Angelo a încetat la 5 iunie; o garnizoană imperială s-a instalat aici, ţinându-l prizonier pe Clement timp de şapte luni. După negocieri îndelungate, la 6 decembrie a început evacuarea fortăreţei: papa a trebuit să scoată mulţi bani şi, cu complicitatea unor ofiţeri, a reuşit să fugă din oraş, prin coridorul „Passetto”, travestit în vânzător ambulant. S-a adăpostit mai întâi la Orvieto şi, apoi, la Viterbo. La Roma a reuşit să se întoarcă abia în octombrie 1528, dar oraşul era devastat şi pustiu; pentru a reface totul va fi nevoie de timp şi, mai ales, de o strategie financiară adecvată, precum şi de o reconciliere urgentă cu Carol al V-lea.

Aceasta a venit prin tratatul de la Barcelona, în iunie 1529; faimoasa „pace a celor două doamne” însemna un acord între Carol al V-lea şi Francisc I şi prevedea, în plus, reinstalarea stăpânirii familiei Medici la Florenţa, ca şi

revenirea la Statul pontifical a unor oraşe pierdute în timpul jafului asupra Romei şi din cauza înfrângerilor suferite de liga de la Cognac. Garanţie pentru refacerea alianţei dintre papalitate şi imperiu era o căsătorie între doi „bastarzi”: infanta Margherite, fiică naturală a lui Carol al V-lea, şi Alessandro de’Medici, fiu natural al lui Lorenzo, duce de Urbino, dar numit de toţi „fiul papei”, care primea titlul de duce al Florenţei. În plus, Clement îl încorona pe Carol ca împărat roman, la 24 februarie 1530, în biserica S. Petronio din Bologna; aceasta a fost ultima încoronare efectuată de un papă.

Cu toată pacea şi în ciuda aparenţelor, relaţiile dintre Clement al VII-lea şi Carol al V-lea nu au purtat niciodată amprenta unei încrederi reciproce; mai mult, papa, în ultima perioadă a pontificalului său, s-a arătat dispus să se apropie din nou de Franţa. În octombrie 1533 s-a dus la Marsilia pentru a binecuvânta căsătoria strănepoatei sale, Caterina, cu Henric d’Orléans, al doilea fiu al regelui Franţei, dar nunta a fost o ocazie pentru a începe tratative cu Francisc 1, secrete doar până la un punct, pentru că, atunci când informaţia despre ele a ajuns la urechile lui Carol al V-lea, acesta, evident, s-a supărat.

Comportamentul ambiguu al lui Clement este de neiertat şi a fost stigmatizat de Bemi într-o epigramă:

Un papă făcut doar din saluturi, din păreri şi din discursuri, din mai mult, din apoi, din dar, din da, din poate, dintr-o mulţime de cuvinte fără rost.

Şi, desigur, a fost un lucru dăunător pentru Biserica de la Roma, în special pentru că un catolic fervent cum era Carol al V-lea ar fi putut constitui singurul mijloc concret prin care ar fi putut fi stăvilită reforma luterană; o dovadă în acest sens a fost Dieta de la Speyer, din 1526, prin care Carol al V-lea, pe atunci aflat în conflict cu papa, a lăsat luteranismul să se răspândească în Germania, recunoscând, printre altele, şi dreptul preoţilor de a se căsători. Cea de-a doua Dietă de la Speyer, din 1529, pe când relaţiile cu papa se îmbunătăţiseră, deşi a anulat ceea ce se stabilise cu trei ani înainte, nu a mai putut opri, desigur, revolta de mai târziu împotriva Romei; mai mult, prinţii luterani, „protestanţi” faţă de anumite decizii, au triumfat definitiv în’ organizarea Bisericii luterane ca Biserică de stat, prin aşa-numita Confesiune de la Augsburg, din 1530.

Dacă se adaugă la toate acestea faptul că, la scurt timp după moartea

lui Clement al VII-lea, şi Anglia s-a despărţit de Roma prin înfiinţarea Bisericii anglicane, se poate înţelege cu uşurinţă felul în care acest papă şi-a arătat toată neputinţa în stăvilirea unei situaţii care devenise deacum catastrofală pe plan religios. Cu siguranţă, n-a avut deloc rost nidi proclamarea unui jubileu, în 1525, cu toate acele indulgenţe atât de rău văzute de omenire; în schimb, cu mare neruşinare, Clement al VII-lea s-a apucat să repete aceleaşi greşeli făcute mai înainte faţă de protestul justificat al lui Martin Luther. A fost o adevărată bătaie de joc, după cum explica Francesco Bemi;

Deci, cine vrea să se lămurească asupra nemuririi şi vieţii veşnice, să vină la Florenţa, în crâşma mea.

Tocmai din acest punct de vedere religios, Ranke afirma, pe bună dreptate, că Giulio de'Medici „a fost cel mai nenorocit dintre toţi papii care se urcaseră vreodată pe tronul roman", părăsindu-l în cele din urmă când acesta ajunsese „cu o reputaţie mult deteriorată, lipsit atât de autoritatea spirituală, cât şi de cea terestră". Romanii de atunci nu puteau să nu gândească la fel şi o confirmă şi următoarea „pasquinată":

Tu, care-ai domnit peste această Romă atât de tristă, în care ape revărsate, flăcări, ruine şi ciumă s-au revărsat şi au făcut-o să tacă.

N-aş putea spune dacă ai fost clement sau nu după cum ţi-e numele, pentru că din tine infernul Eriniilor a scos orice fărâmă de putere.

Vrei să-ţi dau un nume? Ei bine, eu văd în tine furtul, pojarul, inundaţia şi ciuma ce peste Roma au căzut pe rând: deci, cadă-asupra ta blestemul meu cel veşnic.

Cu nenorocirea adusă de jefuirea oraşului lor, romanii ajunseseră la cele mai grave consecinţe ale unei politici dezastruoase duse de acest papă şi nu puteau decât să fie îndureraţi de aceasta; aşa cum n-au suportat de bunăvoie nici noile şi apăsătoarele dări la care Clement al VII-lea a trebuit să recurgă pentru a mai remedia într-un fel situaţia. Trebuie să spunem că sé pricepea la politica financiară de înalt nivel; este suficient să ne gândim la înfiinţarea, în 1526, a Muntelui Credinţei, „prima obligaţie financiară publică", după cum notează Mario Caravale, cu „caracteristici moderne foarte importante care aşază Biserica în avangarda lumii europene în ceea priveşte instrumentele de lucru ale unei finanţe ieşite din tiparele obişnuite".

A fost deci priceput mai degrabă în economie decât în politică, judecând

în sens mai larg, incapabil, desigur, să ducă la bun sfârşit sarcinile ce-i reveneau unui suveran; ca un merit al său, trebuie amintit de altfel că, pe linia tradiţiei instaurate de familia sa, a continuat opera de mecenatism şi, când a avut posibilitatea, a dirijat către artă unele din veniturile realizate. A asigurat, astfel, o dezvoltare importantă bibliotecii Vaticanului, a iniţiat construirea bazilicii Sf. Petru, a fost terminată, datorită lui, curtea interioară de la biserica S. Damaso şi, chiar cu puţin timp înainte de a muri, i-a încredinţat lui Michelangelo misiunea de crea fresca de pe peretele din fund al Capelei Sixtine, *Judecata de Apoi*, care va fi terminată sub Paul al III-lea.

Clement al VII-lea a murit la 25 septembrie 1534 şi a fost înmormântat în Biserica S. Maria sopra Minerva, într-un mausoleu proiectat de Antonio da Sangallo, exact în faţa celui al lui Leon al X-lea.

220. Paul al m-lea (1534-1549)

Conclavul care a dus la alegerea succesorului lui Clement al VII-lea a durat doar două zile; la 12 octombrie 1534, a fost ales cardinalul Alessandro Farnese, a cărui candidatură s-a impus imediat datorită

independenţei sale faţă de cele două curente, imperial şi francez, şi unei anumite autonomii în cadrul Sfântului Colegiu, din care făcea parte de peste 40 de ani.

Se născuse în 1468, la Canino, lângă Viterbo, acolo unde familia Farnese poseda întinse teritorii; a fost încoronat la 3 noiembrie şi şi-a luat numele de Paul al III-lea. Trecutul său era asemănător aceluia renascentist al multor colegi; demnitatea de cardinal i-o datora surorii sale, frumoasa Giulia, favorita lui Alexandru al VI-lea; după aceasta, dusese o viaţă lipsită de prejudecăţi, aducând pe lume numeroşi copii, dintre care nu a recunoscut decât trei, Pier Luigi, Paolo şi Costanza. Totuşi, după cum menţionează toţi biografii săi, anul 1513 marchează schimbarea comportamentului său, caracterizat după această dată printr-o mare seriozitate, după cum o atestă şi

o atenţie apostolică deosebită acordată diocezei Parma. În orice caz, avea în sânge acel spirit monden care nu l-a părăsit niciodată, nici ca papă şi, datorită lui, Curia putea dormi şi visa liniştită la frivolitatea obişnuită: balurile mascate, spectacolele cu măscărici şi cântăreţi, reprezentaţiile cu comedii licenţioase continuau să facă furori la curte, spre marea desfătare a papei.

A dat dovadă, desigur, şi de un nepotism fără limite şi preocuparea sa de frunte în administrarea puterii a fost aceea de a face să crească din ce în ce mai mult grandoarea familiei Farnese. A început prin a numi cardinali doi nepoţi: Alessandro, fiul de cincisprezece ani al lui Pier Luigi, şi Ascanio, fiul de şaisprezece ani al Costanze! căsătorită cu Bosio Sforza, conte de Santa Fiora. Primul s-a dovedit a fi, pe parcursul anilor, un mare mecena, ducând la bun sfârşit lucrările la palatele Farnese din Roma şi din Caprarola, începute de bunicul său, şi încredinţate amândouă, la început, lui Antonio da Sangallo şi, după aceea, lui Vignola, şi punând să se construiască biserica del Gesù. Al doilea, cunoscut de obicei drept cardinalul de Santa Fiora, nu s-a lăsat mai prejos decât vărul său, punând să se construiască în bazilica S. Maria Maggiore capela înălţării Maicii Domnului după un desen al lui Michelangelo Buonarroti.

Au fost ridicaţi, de asemenea, la rangul de cardinal fratele mai mic al lui Alessandro, Ranuzio, ca şi fratele vitreg al Costanzei; dar, cel care a beneficiat din plin de favorurile lui Paul al III-lea a fost, desigur, Pier Luigi, probabil primul născut al pontifului, care a repetat pentru el abuzurile comise de Alexandru al VI-lea pentru Cesare, pe spinarea Statului pontifical.

Paul al IE-lea l-a numit, înainte de toate gonfalonier al Bisericii şi comandant suprem al trupelor pontificale; apoi, a creat special pentru el un mic ducat, cu capitala la Castro, oferindu-i-l ca moşie ereditară, adăugând la aceasta guvernarea neîntreruptă la Nepi şi asupra ţinuturilor Ronciglione şi Caprarola. În sfârşit, în 1545, i-a încredinţat oraşele Parma şi Piacenza, despărţindu-le şi pe acestea de Statul pontifical, din care făceau parte doar de puţin timp: apărea astfel acel ducat care va aparţine familiei Farnese pentru încă aproape două secole.

Pier Luigi nu avea însă abilitatea machiavelică a unui Cesare Borgia şi guvernarea sa tiranică a dat naştere nemulţumirii supuşilor din ducat; în 1547, el a căzut victimă unei conspiraţii conduse de Giovanni Anguissola, dar

iniţiată de familia Gonzaga şi aprobată de împărat, acesta considerând că Pier Luigi ducea o politică filofranceză. Străpuns de pumnale, el a fost aruncat de la fereastră palatului său pentru a instiga populaţia la răscoală; Piacenza va ajunge în mâinile familiei Gonzaga, dar fiul lui Pier Luigi, Ottavio, fugind la timp din Roma, a reuşit să menţină controlul asupra oraşului Parma.

Ottavio a fost celălalt membru al familiei Farnese care a profitat material de pe urma lui Paul al III-lea ca bunic; abia împlinise vârsta de paisprezece ani şi a fost căsătorit cu Margareta de Austria, văduva de nouăsprezece ani a lui Alessandro de'Medici, obligată astfel la o a doua căsătorie cu substrat politic, açeasta fiind dorită insistent de tatăl său, Carol al V-lea; el intenţiona ca, în felul acesta, să-l lege de el pe papă care, la rândul său, spera să ridice în rândurile înaltei nobilimi cât mai mulţi membri ai familie sale. Margareta „nu-l iubea pe Ottavio Farnese şi nu-l considera demn de părinţii ei", povesteşte Castiglioni, „în ciuda faptului că Paul al III-lea îl copleşise pe nepotul său cu onoruri şi bogăţii. Pentru a face pe placul tatălui ei, la 4 noiembrie, trebuie că a spus în şoaptă da-ul matrimonial, deşi, după aceea, a susţinut că nu l-ar fi pronunţat. Îl dispreţuia în aşa mod pe noul său soţ încât nu voia nici să convieţuiască împreună cu el. Neînţelegerea dintre cei doi soţi care, după spusele cardinalului Lenoncourt, se aveau precum câinele cu pisica, a devenit de interes public pentru romani, care glumeau neîncetat pe seama acestui subiect."

Mai bună decât toate este următoarea „pasquinată" în latineşte cére sună astfel:

Oh, tu, sărăntoaco, ţi-ai luat bărbat prea crud, davee faci tu noaptea în patul pustiu? Mă gândesc că suferi, şi ce-aştepţi e ca pierdută-n iarbă o chestie mică-mică, de inima îţi plânge când o vezi.

Dar Paul al III-lea era foarte necăjit din această cauză şi insista mereu pe lângă împărat cu tratative îndelungate pe care romanii le comentau cu multă însufleţire şi ajunseseră, prin intermediul lui Pasquino, la concluzia că ar exista unele amoruri pontificale senile cu Margareta* Iată, de fapt, cum îi răspunde faimoasa statuie vorbitoare colegului sălr Martorio, care îl roagă să-l ajute să găsească vreo măgăriţă „pe care s-o călărească în chip de doctor":

Nu te băga la măgăriţe, că sunt scumpe: Sfântul Părinte a cumpărat şi el una, Şi-a dat pe ea trei sute de mii, cât i-au cerut.

Apoi, dau mereu din copite, şi asta-i una din acelea care, atunci când n-au un călăreţ pe cinste prea lesne nu se lasă călărite.

Şi totuşi, acest papă „căruia dragostea îi fuge din casă şi-i mănâncă sufletul”, cum suna un alt vers al lui Pasquino, tocmai pentru că Jh viaţa personală şi în nepotismul său, rămăsese sclavul obiceiurilor laice şi profane ale Renaşterii”, după cum spune Seppelt, a „avut la suflet „şi reforma; el şi-a dat seama de ce anume avea nevoie Biserica şi s-a implicat concret în remedierea situaţiei, chiar dacă, spre sfârşitul pontificatului, a înşelat multe aşteptări, fiind amestecat într-o serie de intrigi politice de către fiul său Pier Luigi şi de nepotul său, Ottavio, care i-au alterat relaţiile cu aliatul său Carol al V-lea.

Adevărate momente de referinţă în activitatea sa pentru reformă au fost, înainte de toate, sprijinul acordat vechilor Ordine religioase şi aprobarea altora noi; teatinii129, somascii130, bamabiţii131, capucinii192 şi, mai ales, iezuiţii lui Ignaţiu de Loyola, care vor avea o importanţă determinantă în viaţa catolicismului în epoca modernă şi contemporană, devenind în unele perioade un fel de mână dreaptă a politicii ecleziastice pontificale. Celălalt merit al lui Paul al III-lea este acela de a fi convocat conciliul de la Trento, deschis oficial la 15 decembrie 1545, cu misiunea de a elimina schisma din Biserica din Occident şi de a realiza o unire a luptei popoarelor creştine împotriva turcilor. Acest al XIX-lea conciliu ecumenic a fost de o importanţă, poate, fără precedent, dar dacă, pe de o parte, a clarificat cu fermitate dogmele doctrinei catolice care erau necesare pentru a combate corupţia, devenită cronică de-acum, pe de altă parte nu a reuşit să-i recupereze pe luterani şi pe anglicani, provocând astfel o ruptură definitivă în sânul lumii creştine.

Deciziile importante luate în acea primă perioadă a conciliului se referă la domeniul credinţei şi al disciplinei ecleziastice; pornind de la decretul privind obligaţia de a interpreta Sfânta Scriptură în conformitate cu spiritul Bisericii, contrar deci „liberului examen” al luteranilor, s-au stabilit cu precizie conceptele harului divin şi ale libertăţii umane, ca şi doctrina Sfintelor taine, proclamându-le în special pe cea a botezului şi a confirmării. Paralel, în domeniul reformei, au fost stabilite calităţile necesare unui candidat la episcopat, reglementându-se şi conferirea de beneficii.

Apoi, pe neaşteptate, izbucnirea războiului dintre Carol al V-lea şi Liga

de la Schmalkalden a ameninţat să compromită continuarea conciliului; papa, care intrase în conflict cu împăratul din cauza fiului său Pier Luigi, a început să se gândească la mutarea adunării din oraşul german şi „imperial” Trento într-un oraş din Statul pontifical. Prelaţii italieni s-au arătat foarte obosiţi de activitatea conciliară şi reprezentanţii lui Paul al III-lea au propus adunării să se mute la Bologna, motivând această propunere prin apariţia la Trento a unor cazuri de tifos exantematic; era, evident, doar o scuză, dar propunerea a fost aprobată la 11 martie 1547. Aceasta a fost o gravă eroare care a compromis, într-o manieră hotărâtoare, o reformă generală la care să adere şi luteranii, făcând ca semnele deja evidente ale schismei să devină şi mai puternice.

Carol al V-lea a protestat pe bună dreptate faţă de decizia mutării; victoria sa asupra Ligii de la Schmalkalden ar fi putut să-i îmbuneze pe protestanţi, creând unele posibilităţi concrete de reîntoarceie a lor în sânul Bisericii de la Roma. Se prăbuşea astfel însă speranţa nutrită de împărat de a-i face să participe la conciliu pe protestanţi, pentru că aceştia nu vor mai participa niciodată la o adunare convocată în vreun oraş din Statul pontifical.

Paul al III-lea părea să nu fie interesat de toate acestea, apăsat cum era de moartea lui Pier Luigi; în 1548, el întrerupea conciliul, iar la 13 septembrie 1548 îl dizolva complet, parcă fiind de acord cu prăbuşirea speranţelor pe care acesta era pe cale să le materializeze. Atunci când se va deschide din nou, el va căpăta o altă semnificaţie în sensul conservator al „contrareformei”, într-o ruptură definitivă a Bisericii de la Roma de lumea creştină protestatară sub diferite forme.

O iniţiativă care prevestea parcă această rigidizaie a poziţiei pontificale a fost înfiinţarea, în 1542, a Sfintei Inchiziţii Romane şi Universale, care avea scopul de a feri de greşeli credinţa catolică, pedepsind cu severitate pe cei care persistau în erezie. Condusă de o comisie de şase cardinali care a primit, mai târziu, numele obişnuit de Sfântul Oficiu, această instituţie i-a avut ca promotori pe lgnaţiu de Loyola şi Gian Pietro Carafa, viitorul papă Paul al IV-lea., JLa început, acest tribunal era moderat şi clement, în conformitate cu firea lui Paul al III-lea”, după cum observa cardinalul Girolamo Seripando, „mai târziu, în schimb, când numărul cardinalilor care îl conduceau a crescut şi s-a lărgit din ce în ce mai mult jurisdicţia magistraţilor, dar, mai ales, datorită durităţii ca om a lui Carafa, acest tribunal a căpătat un asemenea

renume, încât se spunea că nicăieri în lume nu se pronunţau sentinţe mai aspre şi mai crude”.

Totuşi Roma lui Paul al III-lea n-a rămas legată doar de evoluţia Inchiziţiei, pentru că este şi meritili acestui pontif aspectul nou al oraşului, după nenorocirea cu jaful din 1527; lăsând la o parte ce au făcut nepoţii lui, trebuie menţionată munca de fortificare a zidurilor de incintă, încredinţată lui Antonio da Sangallo, chiar dacă el s-a îndepărtat de grandoarea planului iniţial, limitându-se în cele din urmă la Cetatea Leonină. Sangallo a construit şi Capela Paolină şi Sala Regia din palatul Vaticanului. Lui Michelangelo însă, care a completat frescele din Capela Sixtină cu *Judecata de Apoi* şi a restaurat piaţa Capitoliului, aşezând în mijlocul ei statuia ecvestră a lui Marcus Aurelius, i-a fost încredinţată conducerea şantierului catedralei Sf. Petru. Au fost, în felul acesta, modificate planurile anterioare, inclusiv cel al lui Bramante, şi s-a definitivat structura viitoarei bazilici cu grandioasa cupolă.

Paul al m-lea a murit la 10 noiembrie 1549, şi a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru, într-un mausoleu, operă a lui Guglielmo della Porta, care a intrat imediat în vizorul lui Pasquino:

În acest mormânt zace un vultur lacom şi rapace.
El a fost Paul Farnese, care n-a dat vreodată, ci doar totul a luat.
Rugaţi-vă pentru el:
sărăcuţul, de indigestie a murit

221. Iuliu al m-lea (1550-1555)

Că nici vorbă n-a fost de reformă, că Duhul Sfânt s-a oprit doar la nivelul unor târguieli politico-clericale, apare clar în cadrul conclavului pentru alegerea urmaşului lui Paul al III-lea. Cei 47 de cardinali participanţi, împărţiţi în două tabere principale, filoimperială şi filofranceză, ca şi într-un ulterior vârtej haotic de curente, în vederea unui târg în toată regula, nu erau, desigur, mânaţi de interese spirituale când adunau voturi din stânga sau din dreapta pentru un candidat sau pentru altul. Mai presus de toate, nu a fost un adevărat „conclav”, pentru că legătura cu lumea exterioară a fost netulburată, zăvoarele se deschideau de la sine şi, practic, totul s-a desfăşurat „cu uşile deschise”.

Tronul pontifical a rămas vacant de la 29 noiembrie 1549 la 8 februarie 1450 şi Roma a trăit din plin climatul de libertate în care se afla, astfel încât orăşenii organizau tot felul de cortegii mascate care erau o satiră făţişă la adresa cardinalilor reuniţi în conclav; chiar şi în piaţa Sf. Petru, „s-au distrat cu focuri de archebuze şi au construit un car alegoric frumos”, după cum povesteşte cronicarul de peste Tibru, Cola Coleine, aşa că guvernatorul oraşului a interzis defilarea măştilor „de cardinali, episcopi sau prelaţi” iar altfel, se administrau pedepse corporale de tipul „trei lovituri cu frânghia în public, în momentul şi locul săvârşirii faptei, fără a mai cerceta despre cine era vorba”.

Apoi, pe neaşteptate, a venit anunţul; la 8 februarie a fost ales cardinalul Giovanni Maria Ciocchi del Monte, urî roman, şi, de această dată, a fost o mare sărbătoare care a durat până în ziua încoronării, fără ca autorităţile

să mai împiedice acea petrecere organizată de romani, mulţumiţi peste poate de a vedea din nou, după mai bine de un secol, un concitadin de-al lor pe tronul pontifical.

La 18 februarie, după cum povesteşte tot Coleine, „romanii au făcut o mare corridă pe Capitoliu, cu şase tauri şi au făcut un frumos spectacol comic şi au dat o cină bogată în onoarea rudelor papei, şi mulţi domni şi doamne au făcut o frumoasă defilare; au jucat jocul caruselului 40 sau 50 de tineri şi 42 de trompete şi tobe. Steagul petrecerii a fost azuriu şi galben-auriu”. Papa, care-şi luase numele de Iuliu al III-lea, a asistat cu plăcere la aceste serbări care nu aveau în ele nimic religios; de fapt, prin el, Roma se va întoarce la fastul Renaşterii care îi va întâmpina într-o manieră atât de păgână pe pelerinii veniţi pentru jubileul început, practic, la puţin timp după încoronare.

Iuliu al III-lea avea 63 de ani dar, dacă până atunci se arătase a fi un om ursuz, destul de rigid în felul în care concepea viaţa ecleziastică, pe linia studiilor sale serioase de drept civil şi canonic şi a îndeplinirii corecte a îndatoririlor în cadrul serviciilor administrative a căror responsabilitate i-o

încredinţase Paul al III-lea, acum, ca papă, părea că doreşte să se bucure de putere.

De fapt, în ciuda necesităţii reformei şi a spiritului de înnoire creştină, în plină criză a unui conciliu întrerupt la jumătate, deci şi în ciuda „Contrareformei”, Iuliu al III-lea s-a delectat cu banchete strălucitoare, înveselite de cohorte de măscărici, la fel ca pe timpul lui Leon al X-lea.

Asista din loggia bazilicii Sf. Petru la corridele organizate în piaţă şi nu s-a sfiit să accepte reprezentaţii teatrale picante în Vatican. Demnitatea pontificală în sens religios a fost din nou lăsată la o parte; sigur că nu pentru a beneficia de pace spirituală evanghelică, acest papă a pus să i se construiască dincolo de Porta del Popolo o splendidă vilă, în mijlocul unui parc impunător, numită mai apoi Villa Giulia.

Trebuie spus ca a practicat un nepotism fără scrupule şi rudele sale şi-au găsit, toate, la Roma, posturi bănoase şi surse importante de câştiguri, chiar dacă nu s-a ajuns până la nivelul intrigilor internaţionale ale celor din familia Farnese. În orice caz, fratele mai mare, Baldovino, a fost numit guvernator la Spoleto şi a obţinut moşia de la Monte S. Savino de la Cosimo de’Medici; fiul lui Baldovino, Giovanni Battista, a fost numit gonfalonier al Bisericii, dar a murit în războiul din 1552. Stingându-se astfel liqia bărbătească a familiei del Monte, Iuliu al III-lea l-a obligat pe fratele său să-l adopte pe un anume Fabiano, un tânăr depravat de cincisprezece ani, îngrijitor de maimuţe, care şi-a luat numele de Innocenzo del Monte; este foarte probabil ca el să fi fost chiar fiul papei, pentru că ar rămâne altfel de neexplicat atâta grijă şi dragoste pentru o fiinţă atât de abjectă. Iuliu al IE-lea a ajuns până acolo încât l-a numit cardinal, punând Sfântul Colegiu într-o situaţie jenantă, şi i-a încredinţat chiar Secretariatul de Stat, chiar dacă doar pe hârtie, pentru că era total incapabil să răspundă de aşa ceva.

„Pasquinatele” privitoare la acest fiu-nepot adoptiv, poreclit» Maimuţoiul”, s-au răspândit imediat şi au afectat, desigur, demnitatea Curiei, după cum o atestă următoarea:

Îi iubeşte Del Monte la fel de pătimaş pe maimuţă şi pe servitor. El frumuşelului tinerel ca o fetiţă i-a oferit pălăria de cardinal, De ce pe maimuţă, ca să fie trataţi la fel, n-o face şi pe ea degrabă cardinal?

Iuliu al III-lea, ca papă-unchi îi va trece cu vederea totul; nu însă şi

urmaşii săi. Pius al IV-lea l-a întemniţat în Castelul Sant'Angelo pentru că ucisese două persoane la o petrecere şi, când l-a eliberat, i-a tăiat orice rentă, fixându-i domiciliu forţat la Tivoli; Pius al V-lea îi va retrage titlul de cardinal. Destrăbălatul Fabiano-Inocennzo del Monte va avea un sfârşit josnic la doar 46 de ani, fiind pe nemeritate înmormântat într-o biserică precum S. Pietro în Montorio.

Şi totuşi, lui Iuliu al III-lea, pe cât de lipsit de onorabilitate a fost pe plan personal, ö revine meritul de a fi reluat şi continuat conciliul de la Trento. Carol al V-lea a fost foarte mulţumit de iniţiativa papei, pentru că, înainte de toate, a văzut că era de acord cu el în unele probleme care fuseseră motiv de litigiu cu Paul al III-lea, aşa încât i-a îndemnat pe principii protestanţi din imperiu să participe la conciliu; mai era convins, încă, de posibilitatea rezolvării schismei.

Reuniunea s-a deschis la 1 mai 1551 şi a stabilit la nivel dogmatic doctrina asupra împărtăşaniei, spovedaniei şi maslului, dar, prin sosirea protestanţilor la conciliu, situaţia a devenit explozivă şi, după discuţii rămase fără rezultat, speranţele într-o împăcare a părţilor au dispărut; aşa încât, la 28 aprilie 1552, s-a ajuns la o nouă suspendare a conciliului pe termen de doi ani, dar ostilităţile care au apărut în politica europeană au fost de o asemenea natură încât a fost abandonată ideea unei noi convocări a reuniunii.

Noile neînţelegeri dintre Carol al V-lea şi papă au fost, din nou, provocate de un Farnese, Ottavio, căruia Iuliu al III-lea îi încredinţase oficial ducatul de Parma, iar împăratul nu avea intenţia să-i cedeze Piacenza; Ottavio s-a aliat cu Henric al II-lea al Franţei şi, atunci, papa l-a declarat decăzut din drepturi. S-a declanşat un război şi Iuliu al III-lea a cedat în faţa ameninţărilor regelui francez de a convoca un conciliu naţional, recunoscându-l din nou pe Ottavio duce de Parma, adăugând la aceasta şi Castro.

În schimb, mai în roz pentru Biserica catolică i-a apărut, pe neaşteptate, lui Iuliu al III-lea situaţia din Anglia, o dată cu urcarea pe tron, în 1553, a fiicei mai mari a lui Henric al VIII-lea, Maria; dar visul unei reveniri a acelei ţări la Biserica de la Roma a durat foarte puţin, pentru ca, în 1558, o dată cu Elisabeta, totul să redevină ca la început şi, de data aceasta, pentru totdeauna. Oricum, papa a murit, la 23 martie 1555, cu iluzia că, în ciuda crizei provocate de conciliul din Trento, schisma se va rezolva favorabil

Bisericii catolice.

Deşi suferea de gută, Iuliu al III-lea iubea mult viaţa plăcută pe care o ducea, în special la vila sa din afara oraşului, aşa încât nici nu se mai gândea că s-ar putea să moară şi doar în ultimul moment a fost convins să primească maslul. A fost înmormântat într-un sarcofag modest, în Grotele Vaticanului; contemporanii nu au considerat, evident, că ar fi meritat un mausoleu. Şi aşa a fost drept, având în vedere că, după cum scria Ranke, „pontificatul său n-a lăsat mai nimic în urma lui”.

222. Marcellus al II-lea (1555)

Succesorul lui Iuliu al III-lea a fost ales pin aclamaţii şi, apoi, confirmat prin vot secret, la 9 aprilie 1555, într-un conclav destul de scurt şi aceasta deoarece, ca o reacţie logică la criza reformei, atenţia s-a îndreptat asupra unui om care să aibă calităţile necesare pentru a realiza dorita schimbare. Acesta era tocmai cardinalul Marcello Cervini; născut la Montepulciano, în apropiere de Siena, în 1501, era un prelat de mare prestigiu, cu un trecut nepătat, distingându-se prin calităţi spirituale demonstrate în activitatea de la Secretariatul de Stat şi în conducerea lucrărilor conciliului din Trento.

A fost încoronat la 10 aprilie şi nu şi-a schimbat numele „pentru a explica faptul că noua demnitate nu-l schimbase cu nimic”, spune Paolo Sarpi; de aceea s-a numit Marcellus al II-lea.

Reformiştii contemporani autentici aşteptau fapte mari de la el şi printre ei se poate considera un fel de portavoce cardinalul Girolamo Seripando care se exprima astfel în felicitarea adresată noului papă cu ocazia alegerii: „Mă rugasem să vină un papă care să poată reabilita cuvintele frumoase din ruşinea în care decăzuseră; Biserică, Reformă, Conciliu. Prin această alegere, consider că dorinţa mea a fost îndeplinită; se pare că dorinţa mea a devenit realitate”.

A durat puţin bucuria aceasta, pentru că pontificatul lui Marcellus a fost

unul dintre cele mai scurte din istorie; douăzeci de zile de iluzii pe seama unui papă antinepotist *avant la lettre*, care interzisese rudelor sale să vină la Roma şi îşi anunţase intenţia de a se ţine departe de politică pentru a afirma exclusiv semnificaţia cu totul spirituală a locţiitorului lui Cristos şi a sfătui în vederea păcii popoarele ca un părinte comun al creştinităţii.

O mărturie a simplităţii sufletului său a fost chiar şi încoronarea pe care a dorit-o fără festivităţi, alocând banii prevăzuţi pentru asemenea manifestări în beneficiul săracilor, în plus, a dat imediat ordin ca, la curte, modestia să devină un mod de viaţă, interzicând orice formă de lux şi îndepărtând de la masă toată vesela de aur şi de argint. La slujbele din Săptămâna Mare s-a dus pe jos la bazilica Sf. Petru, cu toate că „era puţin bolnăvior, în special din cauza unei răni ascunse de la picior", după cum notează un cronicar contemporan. Suferea în tăcere, dorind să se poată vindeca; n-a fost însă aşa.

Se părea că era o predestinare ca pontifii animaţi de refacerea Bisericii conform spiritului evanghelic să păstorească atât de puţin timp; se întâmplase la fel cu Pius al III-lea şi cu Adrian al VI-lea. Marcellus al II-lea a murit la 1 mai 1555 şi a fost înmormântat în Grotele Vaticanului într-un modest sarcofag creştin antic, aşa cum fusese propria lui dorinţă. Amintirea acestei figuri exemplare de suveran pontif se păstrează în una dintre cele mai cunoscute compoziţii muzicale ale Bisericii, *Messa* pe şase voci a lui Giovanni Pierluigi da Palestina, care a fost intonată în bazilica Sf. Petru în ziua de Paşti; singurul lux pe care Marcellus al II-lea şi l-a permis într-un imn de laudă a lui Dumnezeu.

223. Paul al IV-lea (1555-1559)

Succesorul lui Marcellus al II-lea a fost ales în urma unui conclav de două săptămâni petrecute într-o luptă deschisă între tabăra filoimperială şi cea filofranceză; la 23 mai a fost ales cardinalul Gian Pietro Carafa, în ciuda lui Carol al V-lea. Noul ales era un adversar înverşunat al acestuia, dar nu a ajutai la nimic şi nu a folosit la nimic faptul că împăratul, printr-un ambasador al său, le-a transmis participanţilor la conclav „veto" -ul său personal faţă de acea candidatură; se mai povesteşte şi că* unui cardinal spaniol, Francisco Mendoza, care îl sfătuia să nu-şi facă iluzii, pentru că nu era dorit de Carol al

V-lea, Carafa i-ar fi răspuns: „împăratul nu mă va putea împiedica, dacă aceasta este voinţa lui Dumnezeu, să devin papă; ba, mai mult, în felul acesta voi fi şi mai mulţumit, pentru că voi datora această înaltă cinste doar lui Dumnezeu”. A fost ales prin aclamaţie.

Gian Pietro Carafa, născut la S. Angelo della Scala, lângă Avellino, în 1476, nutrea o aversiune cunoscută de toată lumea faţă de Spania, poate şi pentru ca trăise, pe când era tânăr, la curtea regelui Ferdinand, fiind mai-marele peste capelani şi făcând parte din sfatul regelui, şi cunoscuse în proftinzime o anumită mentalitate dominatoare, ca o a doua natură a acelui popor. Iuliu al II-lea îl numise episcop de Chieti, manifestându-şi totuşi resentimentul personal faţă de dominaţia spaniolilor pe care-i definea, conform celor spuse de către ambasadorul veneţian Navagero, ca „eretici, schismatici şi blestemaţi de Dumnezeu, sământă de iudei şi de mauri, cloaca lumii, deplângând starea de mizerie în care se găsea Italia, nevoită să stea la cheremul unei naţii atât de abjecte şi atât de primitive”. Atârnau greu în aceste aprecieri amarele experienţe ale jafului asupra Romei; catolicismul ostentativ al lui Carol al V-lea i se părea suspect.

Se manifesta în el un spirit pseudonaţionalist, în sens pe deplin renascentist, care nu-l va părăsi niciodată, combinat cu o asprime inflexibilă şi cu o fermitate deosebită a caracterului şi a concepţiei despre creştinism, întemeiase împreună cu Gaetano da Thiene Ordinul teatinilor şi, după ce a fost numit cardinal de către Paul al III-lea, fusese sufletul Inchiziţiei din Roma, lăsându-i acea amprentă de rigiditate pe care pontificatul său o va accentua.

Alegerea sa a fost salutată cu entuziasm de tabăra reformatoare care vedea în el persoana ideală în stare să realizeze unitatea de credinţă a lumii occidentale, prin redeschiderea conciliului, dar va rămâne dezamăgita; Carafa, ca papă, se va lăsa târât de pasiunea politică oarbă în dauna unităţii întru Cristos a Europei.

Încoronarea lui Paul al IV-lea, acesta fiind numele luat de Carafa, oficiată la 26 mai, a reeditat fastul anilor de demult; curtea s-a îmbrăcat din nou după moda luxoasă a prinţilor, aurul şi argintul au reapărut pe masa pontificală, cu toate că papa personal se supunea, ca un adevărat ascet, unor posturi prelungite. Dar, ceea ce căuta el era formalul, aspectul exterior, stilul bombastic care să impună imediat respectul faţă de persoana suveranului

pontif; aşa cum spunea el însuşi, regii şi împăraţii trebuiau să se aşeze la picioarele lui şi să-i asculte sentinţele ca nişte şcolari în faţa învăţătorului lor.

Un papă-rege apărea în personalitatea celui care, mai presus de orice, nu poate greşi, cu tonul de mândrie şi de infatuare al aceluia care se afişa a fi un „conducător", „nutrind, în acelaşi timp, un vis măreţ şi nobil; eliberarea Italiei şi a papalităţii de oprimarea spaniolă preponderentă", după cum scria Castiglioni, pe vremea fascismului, despre acest papă, subliniind cu mândrie că el „urmărea să reunească într-o fascie133 (sic!) toţi principii Italiei în lupta împotriva spaniolilor" şi amintind că, dată fiind lipsa mult visatei coaliţii patriotice a suveranilor italieni, „cu mândrie în suflet şi fără a-şi pierde cumpătul, acel pontif naţionalist protesta: «Orice ar simţi alţii, eu vreau să-mi servesc patria; dacă vocea mea nu este ascultată, mă va consola, cel puţin, ideea de a fi îndemnat-o spre o cauză atât de nobilă şi sper că, într-o zi, se va spune despre un italian, un bătrân cu un picior în groapă, căruia nu ar fi trebuit să-i rămână altceva de făcut decât să zacă şi să plângă pentru păcatele lui, că avea sufletul plin de un asemenea proiect glorios» „.

Totul a început atunci când Carol al V-lea a abdicai lăsând tronul Spaniei fiului său, Filip al II-lea, şi autoritatea imperială fratelui său Ferdinand I. Acesta a fost imediat recunoscut ca împărat de către prinţii electori, desigur fără ca papa să fi fost consultat, aşa cum ar fi dorit el, scuturând praful de pe vechile şi contestatele drepturi pontificale la acordarea unui consimţământ în vederea numirii. Paul al IV-lea s-a legat, cum se spune, la cap fără să-l doară, şi din cauză că Ferdinand s-a angajat, împreună cu protestanţii, să rămână credincios hotărârilor păcii de la Augsburg, decretată de Carol al V-lea înainte de a părăsi tronul. Aceasta însemna renunţarea la o credinţă unică pe cuprinsul imperiului şi deci eşecul oricărei alte încercări de reunificare prin redeschiderea conciliului de la Trento.

Paul al IV-lea a declarat în consistoriu că abdicarea lui Carol al V-lea nu avea nicio valoare şi deci nu putea exista o moştenire a titlului de către Ferdinand I; nu a cerut însă sprijinul cardinalilor în această luptă antiimperială, convins că numai el, de unul singur, este eliberatorul Italiei. A manifestat încredere doar în rudele care nu i-ar fi acoperit faima de „conducător", şi astfel s-a împotmolit şi el, care era recunoscut ca animatorul unei reforme riguroase, într-un nepotism fără scrupule.

N-are niciun rost încercarea de a justifica acest nepotism al lui Paul al IV-lea prin motive de ordin patriotic, pentru că faptul de a fi oferii în posesie nepoţilor teritorii care aparţineau Bisericii, că a promovat un soldat în fruntea serviciului treburilor religioase, că a comis acte de război şi a vărsat sânge rămâne foarte departe de spiritul curat al creştinismului. Eticheta patriotică este o mască sub care se ascund motive ecleziastico-personale.

Şi astfel, în mod necugetat, a urmat sfaturile rudei sale preferate, nepotul Carlo Carafa, un condotier fără scrupule numit cardinal la doar câteva zile după încoronare şi care l-a ţinut în mână pe unchiul-papă şi l-a manevrat cum a vrut. Trebuie spus că Paul al IV-lea ştia bine ce fel de om era acesta, pentru că *motu* propri0134 l-a absolvit, când l-a numit cardinal, de crimele comise în timpul vieţii desfrânate ca laic şi l-a făcut secretar de stat. El a fost cel care a acutizat tensiunea cu Ferdinand I şi Filip al II-lea, pornind de la capturarea de către Carlo Sforza, legat al împăratului, a două corăbii franceze aflate în portul Civitavecehia; l-a făcut pe unchi să creadă că, în corelaţie cu acel *blitz*, adică acţiunea de război fulgerătoare, la Roma fusese organizată o conspiraţie împotriva lui, susţinută de „imperiali”, iar sforile erau trase de cardinalul de la Santa Fiora, Ascanio Sforza. Ca dovadă, Carlo Carafa a prezentat nişte scrisori trimise împăratului şi interceptate de el, în care cardinalul îşi exprima regretul că nu putuse împiedica alegerea lui Paul al IV-lea. A fost închis imediat în Castelul Sant’Angelo împreună cu secretarul său; în acelaşi timp, pământurile „imperialilor” din familia Colonna erau confiscate şi date fratelui lui Carlo, Giovanni, care primea şi titlul de duce de Paliano. La 15 decembrie 1555 papa semna, în sfârşit, un tratat de alianţă militară cu Franţa, prin care aceasta se obliga să pună la dispoziţia Bisericii o armată de 12 000 de oameni.

Dacă stăteai să-l asculţi pe Paul al IV-lea, care era foarte limbut şi nu ştia niciodată să-şi ţină gura când trebuia, el se adresa Franţei din oportunism, pentru că popoarele francez şi spaniol „sunt barbare amândouă şi ar fi bine să stea la ei acasă, iar în Italia să nu se vorbească altă limbă decât a

noastră; totuşi, spaniolii se ţin cu dinţii pe acolo pe unde se stabilesc, spre deosebire de francezi care n-ar mai sta dacă n-ar fi legaţi în vreun fel". Aceasta însemna că, la momentul potrivit, ar fi putut să se debaraseze şi de francezi.

Dar Spania a contracarat iniţiativa pontificală şi, venit de la Napoli, ducele de Alba a intrat, în septembrie 1556, în Statul Bisericii; armata franco-pontificală n-a obţinut victoriile scontate şi forţele franceze au fost rechemate în Franţa pentru că erau necesare în marea bătălie de la Saint-Quentin. Ducele a ajuns până la porţile Romei şi toata lumea s-a temut de un nou jaf; datorita intervenţiei, ca mediator, a Veneţiei, s-a ajuns la tratatul de pace de la Cave, din 12 septembrie 1557. Paul al IV-lea a fost nevoit să-l recunoască pe Filip al II-lea drept un rege catolic şi supus, special pentru a retracta acuzaţiile de schismatic şi de eretic lansate cândva împotriva suveranului şi tatălui său, Carol al V-lea, şi pentru a renunţa la alianţa cu Franţa, declarând în acelaşi timp neutralitatea Bisericii.

Acesta era rezultatul nepotismului şi al politicii pseudopatriotice a lui Paul al IV-lea; destul de slab, fără a mai pune la socoteală că zvonurile privind comportarea imorală a cardinalului Carlo au continuat să circule în interiorul Curiei, iar cardinalul de Lorena le-a acuzat pe rudele papei de homosexualitate, „acel păcat abominabil prin care nu se face nicio deosebire între sexul masculin şi cel feminin".

A fost o lovitură pentru Paul al IV-lea; sufletul i s-a umplut de dispreţ şi amărăciune şi, după cum notează Ranke, „i s-au deschis atunci ochii, puţin câte puţin, chiar şi asupra condamnabilei comportări a rudelor sale: s-a debarasat de ele printr-un impetuos gest de justiţie decis în urma unui conflict interior; din acel moment, s-a reîntors la vechile lui gânduri de reformă: a început să guverneze aşa cum se presupusese la început că o va face: a început reforma statului şi, mai ales a Bisericii cu aceeaşi dăruire cu care, până atunci, promovase ostilităţi şi război". În consistoriul din 27 februarie 1559, a condamnat public purtarea nepoţilor săi, chemându-l ca martor pe Dumnezeu că nu ştiuse nimic şi că fusese înşelat de ei: *Nune dicendum et scribendum*, a încheiat el, *Pontificata anno primo* de la alungarea nepoţilor, an al pontificatului care însă va fi şi ultimul. Carlo a rămas cardinal, dar a fost exilat.

De pe vremea păcii de la Cave deci Paul al IV-lea îşi dedicase toate forţele reformei, dar un papă-duce ca el nu putea crede în puterea conciliului; nici nu se gândea serios să-l redeschidă. Reforma trebuia să vină direct de la Roma, începând cu extirparea „ereziei simoniace” din interiorul Curiei şi dând puteri mai mari Inchiziţiei, a cărei competenţă era, la origine, limitată doar la chestiuni de credinţi Acest tribunal a început să acţioneze cu o severitate nemiloasă, conform directivelor papei care prezida uneori şedinţele de judecată. După cum menţionează Ranke, Paul al IV-lea „a acordat Inchiziţiei crudul drept de a aplica tortura, cunoscută în general prin termenul înşelător de «examinare riguroasă» „, chiar şi numai „pentru obligarea la pronunţarea numelor complicilor. Nu se ţinea deloc seama de poziţia socială a persoanelor cercetate; au fost târâţi în faţa acestui tribunal cei mai iluştri baroni. Au fost întemniţaţi cardinali ca Morone şi Foscherari, care ajutaseră anterior la examinarea conţinutului unor cărţi importante, de exemplu al Exerciţiilor spirituale ale lui Ignaţiu, pentru că acum apăruseră dubii asupra ortodoxiei lor”.

Neîncrederea crescândă a papei devenea patologică şi este dovedită chiar şi de aceste ultime prevederi care, de altfel, vor fi abrogate de succesorul său; prin această preocupare insistentă de a păstra puritatea credinţei se explică, dar nu se justifică, măsurile luate de el împotriva evreilor. La Roma şi în alte oraşe ale Statului pontifical, aceştia au fost închişi în ghetouri şi, ca semn distinctiv, trebuiau să poarte o pălărie galbenă. În 1559, a fost publicat primul *Index Librorum Prohibitorum*, atât de sever încât Pius al IV-lea îl va „reface”.

Din această rigiditate pusă sub semnul celui mai obtuz fanatism, va lua naştere „contrareforma”; Paul al IV-lea dăduse în acest sens, chiar şi în condiţiile impuse de caracterul său puţin dezechilibrat care-l dusese la aventura cu rudele, o lecţie strălucită în vederea fortificării din interior a Bisericii de la Roma, lecţie pe care Pius al V-lea şi-a însuşit-o şi el.

Şi-a făcut iluzii că ar putea să pună lucrurile la punct în privinţa certurilor din conclavuri, acestea devenind în ultima vreme „deschise”, cu o simonie latentă exprimată prin diferite cadouri şi presiuni politice; bula *Cum secundum Aposâolorum*, din 16 decembrie 1558, a interzis orice fel de tratative asupra alegerii unui pontif în afara conclavului. Nu va ajuta la nimic.

Ultimele luni de viaţă, petrecute tot sub efectul zguduitoarei descoperiri a modului pervers în care se comportaseră nepoţii, au fost percepute de Paul al IV-lea ca o ispăşire a vinovăţiei sale; se povesteşte că se ţâra de la un altar la altul, în bazilica Sf. Petru, cufundat în rugăciuni. Chiar şi cu două zile înainte de a muri şi-a păstrat postul foarte sever de penitenţă pe care şi-l impusese, şi a refuzat puţina mâncare pe care i-o recomandau medicii pentru a se menţine în viaţă. Romanii nu credeau aşa ceva şi, asemeni limbii ascuţite a unui cronicar contemporan care susţinea că papa, mai mult decât mânca, bea mult vin „tare şi voinicesc, negru şi atât de gros încât se putea tăia cu cuţitul", îşi băteau joc de el cu replici ca acestea, schimbate între cele două celebre „statui vorbitoare" din Roma:

PASQUINO

Drace, da1 puternic mai e vinul din carafa asta!

MARFORIO

Te-nşeli; edoaroţet.

A murit la 18 august 1559 şi Roma s-a scufundat în haos; ura acumulată împotriva guvernării dure a papei s-a dezlănţuit într-o furie a distrugerii. Clădirea Inchiziţiei a fost dată pradă flăcărilor, statuia de marmură a lui Paul al IV-lea, de pe Capitoliu, a fost dată jos; capul, spart şi târât pe străzi, a fost aruncat în Tibrn. „Pasquinatele" au fost numeroase şi, printre ele, şi următoarea:

Carafa, urât de diavol şi de cer, e îngropat aici – cadavru putrezit; spiritele din Infern l-au întâmpinat. A urât pacea pe pământ, rugăciunile ni le-a luat, a dărâmat biserica şi poporul, cer şi oameni a jignit; prieten necredincios, anafura i-a adus nenorocire. Vrei să ştii mai multe.? Papă a fost şi-ajunge atât.

Cadavrul lui Paul al IV-lea a fost înmormântat pe ascuns în subteranele Vaticanului ca să fie ferit de furia populaţiei, până când Pius al V-lea s-a îngrijit de înmormântarea lui cu toată demnitatea cuvenită în bazilica S. Maria sopra Minerva.

224. Plus al IV-lea (1559-1565)

Tulburările populare apărute la Roma după moartea lui Paul al IV-lea au

făcut ca începerea conclavului să întârzie până la 5 septembrie 1599: va dura aproape patru luni. Au participat 48 de cardinali, printre care se afla şi Morone, eliberat din Castelul Sânt* Angelo, şi Carto Carafa, rechemat din exil din dispoziţia Sfântului Colegiu.

Şi cu această ocazie, nu s-a respectat condiţia „uşilor închise" şi s-au înregistrat intrigi şi compromisuri politice pentru care servea drept cale de comunicare o spărtură făcută în zidul Capelei Sixtine; toate acestea s-au atenuat abia atunci când Filip al II-lea, prin intermediul ambasadorului său, le-a comunicat cardinalilor din conclav că nu-şi va mai exercita dreptul de veto în cazul nici uneia dintre candidaturi. S-a ajuns, astfel, la un acord între cardinalii francezi şi cei spanioli asupra cardinalului Giovan Angelo de'Medici, care a fost ales prin aclamaţie, în ziua de Crăciun 1559.

Romanii au primit cu entuziasm numirea sa, convinşi că se întorceau la epoca de aur a lui Leon al X-lea; Giovan Angelo însă nu era, nici pe departe, rudă cu familia acelui pontif. Se născuse la Milano, la 31 martie 1499, într-o familie modestă care dobândise o oarecare importanţă şi bogăţie pentru că fratele mai mare al lui Giovan Angelo, Gian Giacomo, printr-o strălucitoare carieră militară, obţinuse titlul de marchiz de Malignano şi se căsătorise cu o membră a familiei Orsini, cumnata cardinalului Farnese. Datorită lui, Giovan Angelo devenise protonotar apostolic în serviciul familiei Farnese, primind şi funcţia de comisar general al trupelor pontificale, care participaseră alături de cele imperiale la războiul împotriva Ligii de Schmalkalden. Paul al III-lea îl numise cardinal, dar, nefiind de acord cu poziţia rigidă a lui Paul al IV-lea şi cu refuzul acestuia de a redeschide conciliul de la Trento, Giovan Angelo se îndepărtase de Curie, întorcându-se la Roma doar cu ocazia conclavului. A fost încoronat la 6 ianuarie 1560 şi a adoptat numele de Pius al IV-lea.

Entuziasmul romanilor era justificat în bună parte de sufletul cumsecade al noului pontif care, printre primele decrete emanate, a acordat amnistierea faptelor de vandalism la care locuitorii se dedaseră după moartea lui Paul al IV-lea. În acelaşi timp, el a restrâns aria de acţiune a Inchiziţiei, condamnând făţiş asprimea exagerată a sentinţelor sale. Nu va prezida niciodată şedinţele acelui tribunal; era convins că adevărata reformă trebuia să vină neapărat de la conciliul din Trento, pe care intenţiona să-l reia cu aprobarea tuturor statelor creştine.

În acest scop, a reluat relaţiile cu împăratul Ferdinand I, recunoscând ca valabilă alegerea acestuia, şi cu regele Spaniei, Filip al II-lea, hotărât să lase la o parte toate motivele de conflict de altădată; şi a anunţat lumii, printr-o bulă din 29 noiembrie 1560, continuarea conciliului, începând cu Paştele din anul următor. Totuşi, prima şedinţă avut loc abia la 18 ianuarie 1562.

Lucrările au continuat în ciuda numeroaselor dificultăţi şi obstacole şi, în special, în ciuda prezentării în plin conciliu a unui manifest-pamflet venit de la Ferdinand I care, deşi insista ca, mai întâi, să se discute reforma şi, apoi, aspectele dogmatice, recomanda ca imperios necesare acordarea comuniunii135 sub forme diferite, corespunzând celor două orientări ecleziastice, şi dreptul preoţilor de a se căsători, considerând acest din urmă drept o condiţie fundamentală pentru evitarea unei rupturi definitive cu protestanţii. Când, după aceea, Ferdinand a hotărât să-şi mute curtea la Innsbruck pentru a fi mai aproape de oraşul Trento, înconjurându-se de un mare număr de teologi care trebuiau să-l sfătuiască asupra problemelor dezbătute în conciliu, acesta a părut că intră într-o nouă criză. Faptul, mai ales, că teologilor „imperiali” li s-au adăugat cardinalul de Guise, susţinător al unei serii de cereri franceze destul de asemănătoare cu cele ale lui Ferdinand I, şi contele de Luna, reprezentant al lui Filip al II-lea, a dat impresia că, din acele consfătuiri separate, se contura un conciliu colateral celui de la Trento. Exista pericolul unei viitoare schisme.

Papa a făcut faţă situaţiei, trimiţându-l la Trento, ca preşedinte al reuniunii, pe abilul cardinal Morone cu misiunea bine precizată de a grăbi mersul lucrărilor şi a lua o decizie asupra problemelor dogmatice. Morone a reuşit să-l convingă pe împărat de comportamentul loial al papei şi să continue cu aprobarea dogmelor, ca puncte de bază pentru elaborarea reformei, a cărei discutare va fi mai complexă. S-a dat astfel decretul ordinului sacerdotal, al căsătoriei, al purgatoriului, al veneraţiei sfinţilor şi al indulgenţelor care puteau fi acordate numai de către Biserica de la Roma. A fost recunoscută, în sfârşit, superioritatea papei asupra adunării conciliare; nimic altceva nu s-a

discutat în privinţa unei „deschideri” către protestanţi. La 4 decembrie, conciliul de la Trento se închidea definitiv şi, dacă el luase fiinţă din ideea unor reformatori de a pune stavilă puterii pontifului roman, n-a reuşit absolut deloc. Puterea papală a fost însă consolidată; toate deciziile conciliare trebuiau să aibă, înainte de toate, aprobarea lui Pius al IV-lea pentru a putea intra în vigoare. Obligaţie care a fost promulgată prin bula *Benedictas Deus*, din 26 ianuarie 1564.

Suveranii europeni nu au ridicat obiecţii la acceptarea decretelor, dar aceasta nu însemna că vor intra în vigoare. Pe de altă parte, pentru protestanţi nu exista alternativă: ori acceptau, ori respingeau, ori în cadrul, ori în afara Bisericii de la Roma.

Prin acest conciliu, indiscutabil, foarte important pentru prestigiul şi disciplina din interiorul ei, Biserica n-a făcut decât să-şi recunoască propriile limite, sfârşind prin a respinge „protestantismul în sine, prin anateme interminabile”, după cum notează Ranke; dacă „în catolicismul anterior conciliului exista un element al protestantismului, acum el era definitiv eliminat”. A fost o opţiune ireversibilă; s-a renunţat la susţinerea unităţii în credinţă, împărţindu-se creştinismul într-o serie de Biserici separate de Roma, numărul lor crescând pè parcursul secolelor. Biserica de la Roma şi papalitatea au ieşit însă mai puternice din aceste încercări, şi aceasta a fost o mare cucerire politică. Concluzia care trebuia trasă de aici era amară, aşa cum mărturisea Pasquino într-un dialog cu „colegul” său Martorio:

MARTORIO Din atâta gălăgie pe care-au făcut-o la Trento, ce s-a ales, Pasquino? PASQUINO

După cum a vrut Dumnezeu, am rămas ca la anul o mie şi-o sută: conform obiceiului, nu s-a schimbat nimic. MARFORIO

Si-atunci, ce-i cu Reforma?

PASQUINO

Sst, taci, că doarme!

Pontificatul lui Pius al IV-lea se afla, poate, sub o zodie rea; pe când tronul papal era vacant, fratele lui Carlo Carafa, ducele Giovanni di Paliano, pusese pe cineva să-i sugrume soţia vinovată de adulter, şi el, în persoană, l-a ucis pe presupusul amant. Ajuns papă, Pius al IV-lea s-a hotărât să acţioneze împotriva nepoţilor predecesorului său, pentru a reduce la tăcere acea familie

coruptă; în primul rând, a pus să fie arestaţi cu toţii, de-a valma, şi a încredinţat ancheta unei comisii de cardinali, adversari ai familiei Carafa, cu excepţia lui Ghislieri, viitorul papă Pius al V-lea, care a fost din această cauză trimis ca episcop la Mondovi. Astfel încât, practic, procesul a fost o farsă judiciară soldată cu o condamnare la moarte pentru principalii acuzaţi, printre care cardinalul Carlo şi ducele Giovanni; tânărul cardinal Alfonso a obţinut în cele din urmă graţierea. Pius al V-lea va ordona o revizuire a procesului, anularea sentinţei şi restituirea către familia Carafa a tuturor bunurilor ce le aparţinuseră.

Prin acest proces, Pius al IV-lea nu a dat o sentinţă de condamnare a nepotismului; el însuşi a parcurs această cale în pofida mereu invocatei reforme care, pe atunci, „dormea”, şi a numit în înalte funcţii laice şi ecleziastice ale Statului pontifical numeroşii nepoţi apăruţi din familiile cu care se înrudea: Serbelloniv Hohenems şi Borromeo. De favorurile cele mai importante au beneficiat cei din urmă, dintre care s-a detaşat Carlo, marele sfânt din dioceza milaneză, numit cardinal şi apoi devenit om de încredere al papei.

Carlo Borromeo a fost cel care a sugerat restauraţia catolică şi Pius al IV-lea s-a convins că, în ciuda vieţii princiare prin care el dorea ca papalitatea să iasă în evidenţă, linia rigidă hotărâtă la conciliu avea să fie, începând de atunci, cuvântul de ordine al Bisericii de la Roma; începând chiar cu alegerea conducătorului ei. Şi-a amintit de acea „spărtură din peretele” conclavului, de discuţiile netulburate dintre ambasadorii unor suverani şi cardinali, şi a înţeles că, în special în acest domeniu, electorii trebuiau educaţi în spiritul unei adevărate discipline a conclavului, refuzând să aibă orice contact cu exteriorul. Acesta a fost scopul cu care a organizat, într-un cadru organic, totalitatea materialelor legislative existente asupra alegerii papale, în decretul *De eligendis*, din 1562.

La Roma, după primele momente de entuziasm, locuitorii n-au tras mari foloase din felul în care papa a gestionat puterea; blândeţea şi mărinimia lui Pius al IV-lea nu le-au adus mare lucru. Fastul princiar pe care l-a instaurat nu s-a reflectat decât indirect asupra persoanei sale; iotul era în avantajul iudelor şi al celor de la curte. Date fiind obişnuitele dificultăţi financiare, a trebuit totuşi să recurgă la noi dări care au făcut, evident, să crească nemulţumirea în

rândul populaţiei, cu manifestaţii de piaţă, şi papa s-a gândit, la un moment dat, chiar să părăsească Roma şi să se mute la Bologna. N-a făcut-o, deşi a avut suficiente motive să se teamă de un asasinat.

În 1564, a fost descoperită şi o conspiraţie organizată de un exaltat, Benedetto Accolti, fiul unui cardinal exilat cândva de Pius al III-lea. Acest posedat îşi predica peste tot ideile aflate sub imperiul fanatismului religios prin care visa la o reunificare a tuturor Bisericilor sub un fel de papă Angelic0136 reprezentat de el însuşi; acest plan nebunesc prevedea, înainte de toate, eliminarea lui Pius al IV-lea, din cauza mondenităţii sale. Reuşise să adune în jurul său câţiva adepţi care au ajuns, împreună cu el, pe eşafod, în ianuarie 1565.

Pius al IV-lea nu s-a zgârcit la cheltuieli pentru a relua tradiţia care vedea în papă un promotor al artei: din acest punct de vedere, Roma a beneficiat de construirea multor opere publice: Michelangelo a transformat Termele lui Diocleţian în bazilica S. Maria degli Angeli şi a deschis printre ziduri o poartă nouă a oraşului, numită de atunci Porta Pia; au apărut şi Borgo Pio, cartierul dintre Vatican şi Castelul Sant'Angelo, şi vila Pia, pe care Pirro Ligorio a construit-o în grădinile Vaticanului.

Evenimentul monden cel mai important din Roma lui Pius al IV-lea a fost, neîndoielnic, căsătoria dintre Ortensia Borromeo, nepoata lui Carlo, şi Annibale Altemps, numit conte de către împărat şi senior de Gallarate de către Filip al II-lea; papa n-a vrut să se lase mai prejos şi a oferit ca zestre Ortensiei 100 000 de scuzi, sumă pe care succesorul său, Pius al V-lea, a reuşit s-o înjumătăţească la timp, dat fiind că nu fusese predată toată de la început. Festivităţile au culminat printr-un turnir rămas celebru, organizat la teatrul Belvedere, pe 5 martie 1565, amintit de numeroşi cronicari contemporani, ca Alveri şi Crescimbeni; au participat la el douăzeci dintre cei mai faimoşi cavaleri italieni şi spanioli în faţa a circa şase mii de spectatori.

Clou-ul serbării a fost seara, când „s-au aprins în acelaşi moment nenumărate lampadare atârnate de toate arcurile de triumf, aranjate cu măiestrie şi, la scurt limp după aceea, au început să sune toate trâmbiţele"; sărbătoarea s-a încheiat cu un ospăţ cu peste o mie de invitaţi, în contrast cu sărăcimea oraşului, la sfârşitul căruia „după dansuri şi cântece, intonate de o mulţime de orchestre, a fost anunţată hotărârea juriului" şi mireasa i-a

premiat pe cavaleri.

Pius al IV-lea, deşi un iubitor al fastului, n-a păstrat nimic pentru el şi, în ultimele luni de viaţă, şi-a recâştigat un pic de partea sa sufletul locuitorilor, făcând numeroase pomeni pentru săraci. A avut întotdeauna un comportament exemplar din punctul de vedere al moralei ecleziastice şi a fost profund „pios” 137. Carlo Borromeo i-a fost apropiat în ultima fază a pontificatului, inclusiv la nivel executiv, atunci când papa începuse să resimtă urmările grele ale penitenţelor dure şi rigide la care se supunea el însuşi; se afla la căpătâiul său şi atunci când murea, la 9 decembrie 1565. A fost înmormântat în bazilica S. Maria degli Angeli.

225. Sf. Pius al V-lea (1566-1572)

Cel care a exercitat un control asupra conclavului început la 19 decembrie 1565 a fost Carlo Borromeo: cei 53 de cardinali au respectat izolarea necesară şi, teoretic, nu au suferit presiuni politice, conform noului decret emis de Pius al IV-lea. Se face simţită atmosfera restauraţiei catolice şi, în acest sens, marile naţiuni rămân pentru moment în afara acestui fenomen, fiind dezbinate de conflicte religioase interne; cardinalii de la Roma sunt, mai mult sau mai puţin, de acord cu Contrareforma, dar ceea ce îi pune pe gânduri este modul în care ea trebuia realizată. Restauraţie deplină sau o linie mai conciliantă? Prima variantă are câştig de cauză şi Borromeo îl vede ales, la 7 ianuarie 1566, pe candidatul susţinut de el, Michele Ghislieri, numit în mod obişnuit cardinalul Alessandrino, pentru că se născuse lângă Alessandria, la Bosco Marengo, la 17 ianuarie 1504. Încoronat în ziua sa de naştere, şi-a luat numele de Pius al V-lea.

De origine modestă, pe când era copil păştea oile; apoi, cum se întâmplă întotdeauna, un prieten mai înstărit al familiei descoperă înclinaţiile sale şi, la 14 ani, îl ajută să intre în mănăstirea dominicană de la Voghera. Respectă cu stricteţe regulile şi dă dovadă de un zel religios exemplar, în special în ce priveşte atitudinea faţă de săraci; din pomenile pe care le primea, păstrează pentru sine doar strictul necesar, studiază, îşi formează o cultură teologică şi, la 24 de ani, este rânduit ca preot.

Chiar dacă devine confesorul guvernatorului oraşului Milano, nu-şi

permite o viaţă de lux, călătoreşte pe jos, cu traista în spinare; ca abate al unei mănăstiri se arată foarte sever, situându-se pe poziţia vechii doctrine. Este un preot dur şi, de la Roma, îndată ce a fost înfiinţată Inchiziţia, primeşte numirea ca inchizitor, la început pentru Pavia şi

apoi pentru Como; sunt zone fierbinţi din punct de vedere religios, aflându-se la graniţa cu Elveţia protestantă, şi Michele Ghislieri respectă legea cu înverşunare şi devotament. Este lovit cu pietre, dar nu se demobilizează; noaptea se simte mai liniştit în casele ţăranilor şi încearcă să-i evite astfel pe cei care urăsc „inchiziţia” sa. Un conte îl ameninţă că va pune să fie aruncat într-o fântână, iar el îi răspunde că se va întâmpla după cum va voi Dumnezeu.

În 1557, Paul al IV-lea îl numeşte cardinal şi mare inchizitor la Roma; nu-şi îndeplineşte misiunea cu trufie, deşi condamnările pe care le dă sunt dure; după ce le pronunţă, se roagă şi ţine mult timp post. Asprimea sa trezeşte bănuieli şi, sub pontificatul lui Pius al IV-lea, Curia îi devine ostilă; este destituit din funcţie şi transferat la episcopia din Mondovi, dar nu ajunge acolo. Tâlharii îi fură bagajele şi obţine permisiunea de a rămâne la Roma. Este bolnav; îl chinuie piatra de la rinichi şi se hrăneşte doar cu lapte de măgăriţă; trăieşte ca un exilat şi, din această stare de izolare îl salvează Carlo Borromeo. Dar pontificatul nu-i va schimba firea: prin el, restauraţia pontificală a rigorii catolice esteca şi realizată.

Încoronarea se face într-o atmosferă rezervată; sumele destinate festivităţilor respective vor merge la săraci. Sub veşmintele pontificale, Pius al V-lea păstrează rasa grosolană a dominicanilor; doarme doar câteva ore, pe o saltea umplută cu paie. Va continua posturile cu aceeaşi rigurozitate, însoţite de întreg ritualul religios, vizitând foarte des cele şapte Biserici din Roma: „poporul era fascinat când îl vedea în procesiuni, desculţ şi cu capul descoperit, având pe chip expresia curată a unei credinţe sincere, cu barba lungă şi albă ca zăpada”, notează Ranke, luând informaţii din cronicarii vremii; „lumea gândea că niciodată nu mai existase un papă atât de evlavios;

se povestea că, doar dintr-o privire, convertise nişte protestanţi”.

În final, era un papă „viteaz”, după cum a spus un biograf al său, şi în el apărea personificarea unui papă religios, lăsând la o parte orice angajare militară; pe deplin încredinţat de puterea supranaturalului, el spunea că Biserica nu avea nevoie de tunuri şi de soldaţi. Armele sale trebuiau să fie rugăciunea, postul şi Sfânta Scriptură. Este clar că, pentru el, contau prea puţin aspectele politice şi n-avea habar de treburile de stat; complet străin de nepotism, a trebuit să fie rugat mult timp de membrii Sfântului Colegiu pentru ca, dată fiind mărturisirea sa că nu avea încredere în nimeni, să numească măcar cardinal pe un nepot al său, dominicanul Michele Borelli. Acesta i-a fost destul de apropiat şi nu a abuzat de puterea pe care o căpătase; spre deosebire de un alt nepot, numit comandant al gărzilor de palat şi guvernator al cartierului Borgo care, pentru că începuse să se comporte ca un fanfaron, a fost degradat de papă şi alungat din Statul Bisericii. «

Prin rigoarea sa religioasă a făcut o „curăţenie” generală în Curie şi în Roma fără a ţine cont de nimeni, ca un adevărat om al Contrareformei; după ce a desfiinţat fastul de la curtea papală şi a alungat bufonii care mai rămăseseră şi sub pontificatul lui Pius al IV-lea, nu s-a limitat doar la a da dispoziţii referitoare la Curie şi la viaţa oraşului, ci a dorit şi o aplicare rapidă a acestora. Cardinalii şi episcopii erau obligaţi să locuiască efectiv acolo unde îşi aveau postul şi nu să trândăvească prin Roma; pentru membrii clerului şi pentru credincioşii laici a instituit pedepse severe în caz de nerespectare a duminicii şi a celorlalte sărbători, ca şi pentru înjurături şi concubinaj. A interzis cerşitul, acordind, însă, mari înlesniri pentru adevăraţii săraci şi a desfiinţat carnavalurile; a apărat legătura sfântă a căsătoriei şi i-a pedepsit cu biciuirea pe cei vinovaţi de adulter.

Ptostituatele sau curtezanele trebuiau, într-o primă etapă, să se mute din Roma; cele de categorie inferioară s-au supus dar, singure şi fără apărare, îndată ce s-au aflat în afara oraşului, au fost agresate şi jefuite de tot ce mai aveau. Unele, aruncate în Tibru, s-au înecat; altele au murit pe străzi din cauza mizeriei. Atunci, papa s-a răzgândit şi, la intervenţia ambasadorilor străini şi a nobililor, le-a permis celor care încă nu plecaseră să rămână în oraş, cu condiţia să locuiască într-un cartier anume. În caz contrar, era biciuite şi alungate.

Roma părea că devenise o adevărată mănăstire; era, însă, logic să se procedeze în acest fel dacă trebuia să aibă loc o restauraţie. Inchiziţia a avut din nou un palat al său, dat fiind că populaţia îi dărâmase sediul provizoriu după moartea lui Paul al IV-lea, o dată cu birourile, arhivele, şi desigur, şi cu temniţa. Piatra de temelie a fost pusă la 2 septembrie 1566 şi, după trei ani, lucrările de construcţie erau încheiate. Pius al V-lea putea pune, cu toată mândria, să se graveze pe marea uşă din fier înscripţia programatică referitoare la acel edificiu, pentru că *9Jiaereticae pravitatis sectatores cautius coercerentur afundameniis* în *augmentam catholicae religionis*"

Populaţia însă, după trecerea primelor momente, nu mai este „fascinată" de acel papă „pios" care stârpeşte cu biciul relele obiceiuri; se teme de el, pentru că necredincioşii sunt sortiţi pierzaniei, iar cine nu se supune sau ridică obiecţii, poate fi considerat deja mort Dacă Pius al V-lea va fi sanctificat, *în* mai 1712, de către papa Clement al XI-lea, mai sunt şi unii care nu gândesc la fel şi, conform spuselor lui Giovagnoli, „îl aşază între Tamerlan şi Dominic Guzmân, ca pe unul dintre cei mai frenetici şi sângeroşi monştri care au dezonorat specia umană". Pasquino îşi va vărsa veninul într-o scriere afişată la o latrină construită la Vatican din ordinul papei:

Pius al V-lea, din compătimire pentru Tot ce-avem în burtă şi în maţe A ridicat ca operă măreaţă-această budă.

Niccolò Franco a fost acuzat că ar fi autorul şi, cu toate că a fost apărat de cardinalul Morone, a sfârşit spânzurat. Poetul latinizant Antonio Paleario, bănuit că ar fi scris următoarele versuri împotriva Inchiziţiei, va fi ars pe rug:

Ca şi cum ar fi gerul iernii îi arde Pius pe creştini de parcă lemne-ar fi,

Ca să se-ncălzească el la focul iadului.

Exemplul pontifului i-a făcut pe episcopii şi cardinalii din Italia să-l urmeze pe această cale însângerată în diferite dioceze, avându-l în frunte pe Carlo Borromeo; suveranii dădeau şi ei o mână de ajutor acestui măcel şi Cosimo de Medici primeşte, ca recompensă, titlul de mare duce. Reprezentantul casei de Habsburg, un adversar fidel al Reformei, se supără pentru că se considera superior lui Cosimo şi va fi recompensat cu un titlu inventat atunci, cel de arhiduce.

Pius al V-lea nu se opreşte însă la teritoriul Italiei, ci trimite apeluri dincolo de Alpi pentru cruciade şi procese inchizitoriale împotriva ereziei şi-i

scrie astfel lui Filip al II-lea, recomandându-i, privitor la eretici, să nu „se împace niciodată cu ei; niciun fel de milă; exterminati-l pe cel care se supune, exterminaţi-l şi pe cel care rezistă; prigoniţi până în pânzele albe, ucideţi, ardeţi, treceţi prin foc şi sabie întru răzbunarea Domnului nostru; sunt mai degrabă duşmanii voştri decât ai Lui”.

Mai mult, un antimilitar ca el a trimis trupe în ajutorul catolicilor francezi, dându-i comandantului, contele de Santa Fiora, ordinul „de a nu lua prizonier pe niciun hughenot şi de a ucide pe loc pe cei care-i cădeau în mâini”, aşa încât, după aceea, „s-a plâns de conte că nu respectase ordinul şi nu omorâse pe dată orice eretic capturat”. După cum spune Giovagnoli, „s-a îmbătat” cu măcelurile de la Cahors, Tours, Amiens, Toulouse, iar ducelui de Alba i-a trimis ca recompensă o pălărie şi o spadă sfinţite. Pornirile sale erau patologice, şi nu Dumnezeul iertării, nu Cristos, aşa cum îl văzuse Sf. Pavel, îi conduceau mâna şi mintea, ci răzbunătorul Dumnezeu biblic. Nimeni în afară de el nu ar fi putut să se angajeze în lupta împotriva necredincioşilor turci; a trecut peste toate obstacolele pentru a-i aduce împreună pe veneţieni şi pe spanioli, le-a pus la dispoziţie corăbii şi bani. Şi a urmat victoria de la Lepanto, din 1571; la auzul acestei veşti, el a izbucnit în lacrimi, exclamând: „Doamne, acum îl poţi lua la tine pe robul tău!” Ca amintire veşnică a acestui eveniment, a fixat pentru 7 octombrie sărbătoarea Stăpâna Noastră a Victoriei, chiar ziua bătăliei, pe care Grigore al XIII-lea o va muta în prima duminică a acestei luni ca sărbătoare a Madonei cu Mătănii (Madonna del Rosario).

Persecuţia dusă cu o furie neostoită în ţările occidentale împotriva protestanţilor a avut însă consecinţe tragice în Anglia: Elisabeta şi-a luat în serios rolul împotriva celòr care se opuneau Bisericii anglicane şi Maria Stuart a fost întemniţată. Excomunicarea suveranei engleze nu va avea un alt rezultat decât o şi mai violenţă persecuţie. Sângele cere sânge, violenţa naşte violenţă; aceasta l-a pus pe Pius al V-lea în faţa unei opţiuni care va fi salutară pentru viitorul Bisericii de la Roma, dar, în acelaşi timp, va fi nocivă pentru unitatea întru Cristos pe care el o dorea atât de mult.

Acest papă, sfânt pentru Biserica Catolică, a păstorit ca un adevărat despot religios şi nu ne mai rămâne decât să ne mirăm o dată cu Ranke: „Câtă contradicţie în faptul că religia nevinovăţiei şi a umilinţei, că adevărata îndurare, pot deveni promotoare ale persecuţiei!”. De această contradicţie,

Pius al V-lea a fost eliberat prin moarte, la 1 mai 1572; înmormântat la început în bazilica Sf. Petru a fost, apoi, mutat de Sixtus al V-lea într-un mausoleu din biserica S. Maria Maggiore.

226. Grigore al XIII-lea (1572-1585)

Conclavul începuse de câteva ore, când lui Alessandro Farnese, care se străduia să obţină tiara, i-a parvenit „rugămintea" lui Filip al II-lea de a renunţa la aceasta pentru binele păcii. Deşi nu mai funcţiona „spărtura din perete", ca la conclavul din 1559, comanda politică a fost recepţionată în ciuda decretului sever asupra alegerii pontificale emanat de Pius al IV-lea; Farnese s-a retras şi, pe parcursul a douăzeci şi patru de ore, la 13 mai 1572, a fost ales papă cardinalul Ugo Boncompagni.

Născut la Bologna, la 1 ianuarie 1502, studiase dreptul în oraşul său; devenind, apoi, profesor la aceeaşi universitate şi secretar la Roma al cardinalului Parisio, făcea parte dintre catolicii reformişti şi participase activ la conciliul de la Trento. Ales episcop de către Paul al IV-lea, devenise cardinal sub Pius al V-lea, aflându-se în relaţii foarte bune cu Carlo Borromeo; se pare că acesta ar fi spus: *„JEcce vir* în *quo dolus non est*\în timp ce-l desemna drept cardinal. Dar, desigur, trecutul său laic nu era cel al unui sfânt.

Avusese un fiu, Giacomo, şi-l recunoscuse; apoi, după ce intrase în viaţa ecleziastică, nu se abătuse de la o comportare serioasă şi ireproşabilă din punctul de vedere al moralei catolice. La fel se va comporta şi ca papă, deşi n-a avut forţa necesară pentru a se impune: dădea legi severe, dar nu ştia să le aplice. Indulgent, era cuprins, apoi, de remuşcări şi revenea cu duritate asupra propriilor hotărâri. Era un papă-şovăială, dar Pasquino a satirizat aceasta încă din ziua alegerii sale: *Habemus papam negativum*. A fost încoronat la 25 mai 1572 şi şi-a luat numele de Grigore al XIII-lea.

Sub anumite aspecte, romanii au respirat oarecum uşuraţi în timpul acestui pontificat; Grigore al XIII-lea a dezaprobat, de fapt, rigoarea dusă la extrem, deşi a mers pe aceeaşi cale ca predecesorul său. Nu a intrat în conflict nici cu supuşii şi nici cu ecleziaştii; a numit o comisie a cardinalilor care să vegheze la respectarea regulilor conciliare şi a solicitat nunţiilor pontificali aflaţi în misiune diplomatică într-o altă ţară să acorde o atenţie

sporită controlării episcopilor, preoţilor şi diaconilor. Toată activitatea trebuia să se supună Curiei într-un centralism crescând, al cărui reprezentant strălucit a fost cardinalul Tolomeo Galli, fost secretar al lui Pius al IV-lea, şi angajat de Grigore ca secretar de stat. A fost primul care şi-a luat în serios rolul, în sensul modern al noţiunii.

În acele vremuri, Roma, scăpată din strânsoarea chingilor, devine mai îndrăzneaţă şi inventivă şi, după spusele lui Montaigne, „viaţa şi bunurile n-au fost, poate, niciodată mai în nesiguranţă decât pe timpul lui Grigore al XIII-lea". Este un oraş „bastard" aflat la cheremul bandiţilor şi al nobililor care se apără cu mâna armată, în timp ce miliţiile nu reuşesc să se apere nici pe ele însele. Raidurile împotriva bandiţilor nu ajută la nimic; ducele Piccolomini din Montemarciano ajunge până acolo încât intră în Roma cu o ceată de „bravi" 138, cunoscuţi cu toţii ca atare poliţiei, obligându-l pe papă să-i elibereze un permis de şedere în oraş pentru suita sa. Era un exemplu pentru spiritul de toleranţă care apăruse; pe de o parte suveranitatea papei prin dogme, pe de altă parte corupţia cea mai deşănţată.

Curtezanele decăzuseră, puteau fi numite vulgar târfe şi, acum, făceau trotuarul; în plus, se răspândiseră practicile pederaste. După cum povesteşte Montaigne, în biserica S. Giovanni a Porta Latina exista un fel de confrerie a homosexualilor care se căsătoreau, chiar cu slujbă religioasă, „folosind acelaşi ceremonial pe care-l folosim noi la nuntă: se împărtăşeau împreună, citeau acelaşi text din Evanghelie referitor la căsătorie şi, apoi, locuiau şi se culcau ca doi soţi".

Fapt este că, practic, Grigore al XIII-lea ar fi dorit să păstorească prin blândeţe, fără a apela la poliţie, încercând să-i facă pe romani conştienţi de un fel de ecumenism catolic. Cu această speranţă proclamase jubileul din 1575 şi, în acest scop, pusese să se construiască diferite şcoli superioare, colegii, pentru străini; unul german, unul grecesc şi altul englezesc. Invitase numeroşi studenţi din Grecia şi-i primise cu pompă pe ambasadorii din îndepărtata Japonie, aceasta fiind rod al activităţii misionare a iezuiţilor. Ei erau mâna dreaptă credincioasă a papei în opera de evanghelizare ecumenică; din acest motiv, el a fost darnic în donaţii pentru colegiul iezuit din Roma care, împreună cu biblioteca şi cu muzeul, au constituit acel complex cultural impunător care s-a numit Universitatea Gregoriană.

Pe această cale, Grigore dorea ca „Statul Bisericii să treacă peste graniţele romanităţii apostolice”, după cum a observat Sarazani, conferind

Romei aspectul unui oraş cosmopolit, aşa cum îl vedea şi Montaigne; în interiorul oraşului însă continua să se manifeste „o agitaţie furioasă a celor înfometaţi, în ura lor faţă de brigandaj şi faţă de vechile familii organizate ca nişte tabere înarmate”.

În felul acesta, intenţia papei a fost zădărnicită; chiar şi fiul l-a trădat, îl avansase la rangul de guvernator al Castelului Sant’Angelo şi de gonfalonier al Bisericii şi-l însurase cu sora contelui de Santa Fiora, nepoată a cardinalului Sforza, şi-i obţinuse şi numirea ca general al regelui Spaniei. Când, mai târziu, Giacomo a comis greşeala de a elibera din închisoare un fost coleg de universitate, ar fi vrut să-l alunge din Roma, dar s-a lăsat înduplecat de lacrimile nurorii. A văzut, practic, că nici măcar unul din sângele său nu-l înţelegea; acesta a fost motivul pentru care l-a oprit la Orvieto pe fratele său mai mare care se îndrepta voios spre Roma, convins că acolo îl aştepta o mană cerească; i-a poruncit să se întoarcă la Bologna.

Spiritul ecumenic al lui Grigore al XIII-lea a dat greş, practic, şi aspectul cel mai negativ îl dă, fără îndoială, faimoasa noapte de groază a Sf. Bartolomen, din 23-24 august 1572, în urma căreia speranţele într-o pace religioasă s-au năruit. În realitate, nu motivele religioase au lost acelea care au stat la originea acelei băi de sânge, ci, mai degrabă, cele politice şi personale, impuse de necugetata regină Caterina şi este sigur faptul că papa nu ştia nimic despre această intenţie, aşa că n-a avut niciun rol nici în pregătiri şi nici în desfăşurarea masacrului; în plus, comunicatul curţii franceze vorbea despre descoperirea unui complot împotriva suveranilor.

Contează cum a primit Grigore al XIII-lea vestea, dându-i acelui măcel un aspect pe deplin religios, binecuvântându-i pe autorii materiali într-un *Te Deum* oficiat cu toată solemnitatea la biserica S. Marco şi într-o slujbă de mulţumire în biserica S. Luigi dei Francesi, oficiată în prezenţa sa. A sărbătorit cu o iluminaţie a oraşului ceea ce el credea că este îndepărtarea

pericolului care-i pândea pe regii Franţei, şi a pus să fie bătută o medalie comemorativă a evenimentului, comandându-i lui Vasari ca, în Sala Regilor din Vatican, alături de *Bătălia de la Lepanto* să picteze şi fresca *Noaptea Sf. Bartolomen* Toate aceste manifestări de bucurie nu pot fi aprobate şi, desigur, „zelul sângeros îndreptat împotriva adepţilor Reformei care totuşi erau şi ei creştini", observă Gregorovius, „nu-l împiedica pe bunul Grigore al XIII-lea să-l absolve spiritual şi fizic pe preotul Quercino, supranumit «regele satelor», de cele 44, patruzeci şi patru în cap, de omoruri pe care le avea la activ şi nu din motive religioase, ci pentru a jefui şi a prăda, pentru a exercita în văzul lumii nobila profesie de asasin".

La fapte egale, măsuri diferite; pentru că trezeşte uimire şi răspunsul pe care nunţiul pontifical în Spania, Filippo Sega, căruia catolicul englez Ely îi propusese un plan pentru a o asasina pe regina Elisabeta, l-a primit de la secretarul de stat, cardinalul Galii, în numele papei: „Oricine îi ia viaţa pentru a-l sluji pe Dumnezeu, nu numai că nu comite un păcat, ci merită o răsplată, ţinând seama, mai ales, de sentinţa pe care Pius al V-lea i-a dat-o". Se puneau de acord Machiavelli şi Sf. Francisc şi „nu încape îndoială", după cum notează Gregorovius, „că, prin acest răspuns, se aproba efectiv şi pe faţă asasinatul politic, chiar dacă papa nu-l îndemna şi nici nu-l comanda pe asasin".

Mesajul ecumenic al lui Grigore al XIII-lea s-a concretizat, în schimb, în reforma calendarului şi încă într-o manieră atât de eficientă încât şi astăzi, după mai bine de patru secole, este în funcţiune. Ordinul trimis lumii creştine de a şterge din calendar zece zile pentru ca socotelile astronomice să redevină exacte, a fost recepţionat şi, tocmai pentru că, treptat, a fost adoptat în întreaga lume, a avut valoare universală care nu s-a pierdut. „S-au supus" imediat doar suveranii italieni, al Spaniei şi al Portugaliei, aşa încât, 5 octombrie 1582 a devenit 14; în decembrie a fost rândul Bavariei şi al zonelor catolice din Germania şi din Elveţia; între 1586 şi 1587, Polonia şi Ungaria, apoi şi Prusia, în 1610. Izbânda cea mare a venit în 1700 prin adoptarea noului calendar şi de către ţările protestante, inclusiv Marea Britanie, atât de reticentă şi de conservatoare, probabil cea mai antipapală dintre toate statele germanice.

Aceasta a fost, fără îndoială, acţiunea cea mai pozitivă a ecumenismului lui Grigore al XIII-lea, chiar dacă nu se poate spune în ce măsură

compensează o anumită mentalitate josnică, departe de spiritul evanghelic, care a continuat să-l facă să uite de existenţa iertării. După noaptea Sf. Bartolomeu, prin intermediul cardinalului Orsini, nunţiul său pe lângă Carol al IX-lea al Franţei, cum îi mai recomanda suveranului să „insiste cu tărie pentru ca soluţia atât de bine iniţiată prin remedii dure să nu fie schimbată printr-o inoportună omenie”!? Aşa cum asasinatul nu aduce cu sine liniştea, cu atât mai mult nu-şi află justificarea pe plan teologic; moartea ar fi trebuit considerată întotdeauna, dacă nu un fenomen natural, cel puţin o decizie a voinţei divine.

Pentru Grigore al XIII-lea ea a sosit la 10 aprilie 1585; a fost înmormântat în capela din bazilica Sf. Petru, unde el pusese să fie mutate moaştele Sf. Grigore din Nazianz, şi care a fost denumită ulterior Capela Gregoriană.

227. Sixtus al V-ka (1585-1590)

Este, fără îndoială, fantezistă informaţia conform căreia cardinalul Peretti s-ar fi prezentat în conclav, adus de spate şi infirm, sprijinindu-se în cârje, pentru a-şi convinge colegii să-l aleagă pe el ca o soluţie tranzitorie sau, în orice caz, o persoană lipsită de energie, uşor de manevrat de către Curie. Este sigur însă că a manevrat în fel şi chip pentru a fi ales înţelegându-se cu influentul cardinal Ferdinand de’Medici care l-a convins, la rândul său, şi pe Luigi d’Esté, astfel încât candidatura sa a lost, până la urmă, privită favorabil de toţi membrii Colegiului. A fost ales în unanimitate, la 24 aprilie 1585 şi încoronat la 1 mai; şi-a luat numele de Sixtus al V-lea.

S-a născut la Grottammare, în regiunea Marche, la 13 decembrie 1521, într-o familie săracă, la fel ca Pius al V-lea, şi la fel ca el l-a ajutat de mic copil pe tatăl său la lucrul câmpului, îngrijindu-se de creşterea porcilor. Şi în viaţa lui a apărut o persoană sus-pusă care l-a scos din crescătoria de porci; un unchi franciscan l-a dat la şcoală şi l-a îndrumat spre viaţa ecleziastici La nouă ani, intra deja printre călugării minoriti din Montalto, în apropiere de satul său, dând la iveală mari calităţi şi arzând etapele carierei. Studiază la Ferrara şi Bologna şi se impune prin

dialectica sa în probleme teologice complicate; în 1552, se află la Roma pentru a ţine predicile din timpul postului mare, la biserica Ss. Apostoli. Tonul predicilor este clar, fără retorică, dar ferm şi sever în conţinut, astfel încât Paul al IV-lea îl remarcă şi-l numeşte inchizitor la Verona, Este de neînduplecat în severitatea sa şi nu puţini sunt cei, chiar şi din interiorul Ordinului, care îl critică; Pius al V-lea nu poate decât să-l aprecieze fără rezerve şi îl numeşte adjunct al şefului conventualilor, episcop la S. Agata dei Goti şi apoi cardinal.

Sub Grigore al XIII-lea, cardinalul Montalto, cum era de obictii numit, a fost ţinut departe de Curie; prea critic faţă de o anumită toleranţă a pontifului în privinţa unor aspecte ale vieţii oraşului, a ştiut să-şi ţină în frâu temperamentul chiar şi atunci când a fost asasinat nepotul său, Francesco. Toată lumea ştia că asasinul era puternicul nobil Paolo Giordano Orsini, amantul frumoasei soţii a lui Peretti, Vittoria Accoramboni; dar cardinalul Montalto, chemat la el de Grigore al XIII-lea pentru a fi întrebat ce pretenţii avea, a spus că preferă să renunţe. Timpul va şterge totul. Mărinimie sau răzbunare amânată?

Când, în zilele în care avea loc conclavul din 1585, cei doi iubiţi sărbătoresc căsătoria, convinşi că nu mai aveau nicio problemă, se abate asupra lor ca trăsnetul ştirea că „sosise cel care făcea ordine”, după cum spune Sarazani, şi nu numai pentru ei doi, pentru că „vremuri întunecate, aspre şi franciscane îi aşteaptă pe cei din lumea mondenă, dedaţi la viciu, jocuri de noroc, dueluri şi curvăsărie. Adio, veseliei!” A început prin a declara ca nu va mai tolera acţiuni de banditism; pedeapsa cu moartea îi aştepta pe toţi aceia care purtau arme pe ascuns şi pe nobilii şi ambasadorii care uzau de dreptul de azil pentru a-i proteja pe bandiţi, împiedicând astfel acţiunile poliţieneşti. Cardinalii erau ameninţaţi cu Castelul Sant’Angelo. Nu erau vorbe în vânt; în ziua încoronării, patru tineri atârnau spânzuraţi de podul Sant’Angelo pentru că fuseseră găsiţi cu arme asupra lor.

Paolo Giordano Orsini şi soţia sa au înţeles că acolo nu mai era de trăit

pentru ei şi s-au mutat la Bracciano; dar nici acolo nu se simţeau în siguranţă, pentru că Sixtus al V-lea proteja doar nobilimea deferentă, cu condiţia să meargă pe calea moralei creştine. Vor fi vremuri bune pentru primii născuţi din familiile Orsini şi Colonna, aleşi ca ajutoare ale tronului pontifical, pentru Roberto Altemps care devine duce de Gallese, pentru Alessandro Sforza, duce de Segni, şi pentru Giuliano Cesarmi, duce de Civitacastellana. Paolo Giordano este un proscris şi füge cu Vittoria la Veneţia şi, apoi, la Padova. A murit din cauza unei infecţii la un picior, scăpând de autoritatea papală care dorea să-l vadă spânzurat, iar Vittoria va sfârşi sub pumnalul unui ucigaş plătit de Ludovico Orsini.

La Roma se instaurează, aşadar, un regim poliţienesc; agenţii intră în casele celor puternici şi este suficientă o bănuială pentru a ajunge în furci. Cei care se predau nu pot spera să fie graţiaţi, ei fiind omorâţi la fel ca şi ceilalţi: „Dacă nu s-ar fi prezentat de bunăvoie în faţa judecăţii, tot i-aş fi prins”, este comentariul rece al lui Sixtus al V-lea.

Condamnarea la moarte îi aştepta şi pe ’ „peşti”, ca şi pe mamele care-şi îndemnau fiicele să se prostitueze. Pentru prostituate erau vremuri grele şi au fost din nou trimise să locuiască într-o localitate numită Ortaccio; ele nu mai aveau acces pe străzile din centru. S-a făcut curăţenie şi printre laici, ca şi printre ecleziaşti. Prin bula din 3 decembrie 1586 îi va compara pe cardinalii aflaţi în jurul său cu apostolii care formau un fel de coroană lui Cristos şi îi pune să jure că îşi vor da şi viaţa pentru a apăra religia catolică; apoi, fără cardinali cu fiii şi cu nepoţii lor, şi, preferabil, toţi să fie italieni. Apare o, 3iserică făcută în casă”, după expresia lui Sarazani, un „naţionalism papal roman”, în a cărui organizare Sixtus al V-lea susţine cu tărie necesitatea „unui guvern care să preceadă Credinţa”, pentru că, în fond, „împărăţia Cerurilor este departe”. Îşi face loc aici concepţia nouă, genială, a lui Sixtus al V-lea prin care papalitatea timpurilor moderne îşi găseşte raţiunea de a exista în ordine, în restauraţia politică, în refuzul net al unei Biserici exclusiv evanghelice. Toate acestea datorită lui Luther, o adevărată cauză a schimbării, „un duşman deci necesar pentru apariţia unei reacţii”, după cum mai notează Sarazani, „pentru că îşi dăduse foarte bine seama de lipsa de religiozitate a italienilor, intrând în conflict, mai ales, cu curtea de la Roma, tocmai pentru că Roma, cu exemplele sale negative, ne tăcuse să ajungem «răi

şi fără de credinţă» „.

Şi astfel, „Luther este pentru Sixtus al V-lea, ca Marx, Lenin şi Stalin pentru Pius al XII-lea”; „demonul” este acela care justifică dictatura pontificală şi Sixtus vede aceasta chiar şi în evenimentele miraculoase care apăreau întotdeauna în cadrul fanatismului plebei. Ca atunci când, ducându-se să vadă un crucifix despre care se spunea că sângerează din răni, a luat o secure şi l-a spart spunând: „Ca Cristos te venerez, ca lemn te despic”. În lemn au fost găsiţi însă bureţi îmbibaţi în sânge; era unul dintre actele sale de „bravadă”, de om care se pretinde tare, de „papă cu tupeu”, aşa cum îl vedem descris în sonetul lui Belli cu trimitere la această întâmplare cu crucifixul, de la care se trage şi proverbul: „, Papa Sixtus nu i-a iertat nimic nici lui Cristos”.

Dintre toţi cei care au ocupat acea funcţie De locţiitor al lui Dumnezeu, nu s-a mai văzut Un papă grozăvindu-se aşa, un papă dur, Un papă cam nebun, asemenea lui Sixt.

Şi nu numai că dădea pedepse Oricui i se-ntâmpla să întâlnească, Dar nu l-a iertat nici pe Cristos, Şi nici măcar nu a făcut-o mai pe-ascuns.

Să-i mulţumim lui Dumnezeu ce-acum era lovit Că nu se va-ntâmpla să dea cu biciu-n cineva, Că ar pune Biserica în mare-ncurcătură.

Pentru că nu va mai veni prea curând aşa un papă, Un altul care să mai aibă poftă să lovească Şi care să se numească Sixt al şaselea.

Reorganizarea birourilor Curiei romane sub semnul unei severităţi rigide a fost una dintre măsurile cele mai importante luate de Sixtus al V-lea, reuşind să dea colegiului cardinalilor acea structură care, în esenţă, s-a păstrat până în secolul nostru. A înfiinţat cincisprezece congregaţii, adică departamente, care aveau sarcina de a executa lucrările ce reveneau în trecut consistoriului, astfel încât ponderea conducerii administrative a Bisericii a fost repartizată mai raţional, chiar dacă şef peste toate era tot papa. Acesta este motivul pentru care Sixtus al V-lea, în virtutea puterii sale absolute, nu a ţinut seama de anumite reguli rigide, emanate de el însuşi, asupra vârstei minime la care putea fi numit un cardinal, făcând aceasta în beneficiul unui nepot, Alessandro Peretti, care a devenit cardinal la cincisprezece ani şi favorizând îmbogăţirea unor rude ale sale.

Restabilirea ordinii în Statul Bisericii era condiţia necesară pentru ca, ulterior, Sixtus al V-lea să ia o serie de măsuri în interesul supuşilor săi; astfel,

a făcut să crească producţia agricolă, reuşind să asaneze pentru o vreme teritorii întinse din Mlaştinile Pontine. Aceasta a însemnat proclamarea devizei „pâine pentru toţi”, deşi reorganizarea finanţelor pontificale a necesitat noi taxe şi impozite. Giovagnoli notează ironic că „pentru a aduna bogăţii pentru ai săi şi pentru Biserică, căreia i-a lăsat la moarte un tezaur depozitat în Castelul Sant’Angelo şi estimat la circa cinci milioane de scuzi de aur, acest papă cumsecade a impozitat toate articolele alimentare, grâu, ulei, vin, carne, legume şi zarzavaturi, peşte, astfel încât veniturile statului care, atunci când el urca pe tron se cifrau la 1 746 814 scuzi, la moarte lui urcaseră la 2 576 814, aducând foame, mizerie şi disperare populaţiei”.

Un ecou al acestei situaţii îl găsim în dialogul dintre Martorio şi Pasquino:

MARFORIO

Cum s-o putea trăi, Pasquino, cu alimente atât de scumpite prin impozitele lui Sixt?

PASQUINO

Cine ţi-a spus că mai trebuie să trăim sub Sixt? N-ar trebui ca, pe rând, să murim cu toţii spânzuraţi?

Fapt este că, datorită uriaşelor resurse, artele şi ştiinţele au înregistrat un progres important în cadrul mai larg al unei mari dezvoltări edilitare a Romei. Au fost reparate alimentările cu apă ale oraşului, apeductele lui Alexander Severus, până la „proba” de apă numită de papă „Fericită”, din cartierul Monti: au fost construite case noi pe dealurile pustii până atunci ca Esquilino, Viminale şi Quirinale.

Cadrul urbanistic a fost acela care a schimbat radical aspectul oraşului, cu demolări şi deschideri de noi străzi care, în intenţia papei, ar fi trebuit să uşureze accesul pelerinilor către cele şapte Biserici. El ar fi dorit, de fapt, să organizeze pelerinaje periodice la Roma, din toate părţile lumii, inclusiv din America, fiind convins de existenţa unei noi concepţii, în sens creştin, a noţiunii de *caput mundi*. Noua faţă a oraşului a fost însă schimbată şi de ridicarea obeliscurilor dio Piazza del Popolo şi din faţa bazilicilor S. Giovanni în Laterano, S. Maria Maggiore şi Sf. Petru, în centrul acelei pieţe pe al cărei fundal se va înălţa cupola proiectată de Michelangelo, terminată la 21 mai 1590. Aceste obeliscuri vor contribui, într-adevăr, la crearea unui nou centru

al creştinătăţii de o originală splendoare.

Din acest *caput mundi* creştinizat a plecat, împotriva tuturor vicisitudinilor, mesajul său de pace către lumea întreagă; nu ar fi dorit niciodată un război între creştini. În Franţa însă continua războiul dintre cei trei Henric şi Sixtus al V-lea s-a menţinut pe o poziţie prudentă, de aşteptare, în Anglia, după judecarea Mariei Stuart, a înţeles că Elisabeta era, într-adevăr, mare, în ciuda ereziei sale şi, ca atare, de neatins. În sinea sa, a gândit probabil că era păcat că regina aceea era un „demon", ca Luther; dacă ar fi fost catolică, aminteşte Pastor, ar fi fost preferata lui.

Când Filip al II-lea a mizat totul pe Invincibila Armada, papa, deşi era de părere că singura soluţie de a o anihila pe Elisabeta era războiul şi contribuise la finanţarea acţiunii, era convins în adâncul sufletului că totul se va izbi ca de un zid; el nu avea capacitatea de a crede în minuni, ca Pius al V-lea. El era obsedat de logica unui „sistem" politic care nu se bazează pe rugăciuni, ci pe legea dură a luptei pentru supravieţuire. Şi Anglia a supravieţuit.

Acest papă de fier nu putea fi doborât decât de malarie, dar nu a vrut să fie îngrijit de medici; a rezistat pe picioare până în ultimul moment, părăsind patul imediat ce se simţea în stare, pentru a controla personal cum era condusă Biserica. A murit la 27 august 1590, în timpul unei furtuni violente care se abătuse asupra Romei; lumea a spus că Sixtus încheiase un pact cu diavolul şi doar aşa reuşise să ajungă atât de sus şi, la încheierea perioadei de timp convenite, Cel Rău venea să-i ia sufletul tocmai pe timpul unui uragan.

O poveste cu tâlcul unui sentiment de ură, ciudată, diferită de aceea care-l înfăţişa în conclav rezemat în câije. A fost înmormântat în bazilica S. Maria Maggiore, biserică pe care o prefera, în mormântul pe care şi-l construise în faţa mausoleului ridicat tot de el în semn de veneraţie pentru Pius al V-lea.

228. Urban al VII-lea (1590)

Sixtus al V-lea nu avusese timp să promulge o lege draconică asupra alegerii pontificale, astfel încât conclavurile care au urmat au continuat să fie mai degrabă „deschise”; un timp, a avut controlul asupra lor regele Spaniei, bazându-se pe renumele său de apărător neobosit al catolicismului. Ambasadorii săi au avut bunul simţ să nu se amestece în desfăşurarea acelui conclav din septembrie 1590, dar au făcut în aşa fel încât Sfântul Colegiu să intre în posesia unei liste de cinci cardinali care ar fi fost doriţi de rege. Toţi s-au înţeles asupra lui Gian Battista Castagna, bine văzut şi de marele duce de Toscana, şi el a fost ales la 15 septembrie 1590: îşi va lua numele de Urban al VII-lea.

Născut la Roma, la 4 august 1521, fusese numit cardinal abia în 1583. Fusese arhiepiscop la Rossano Calabro şi, pe plan doctrinar, se situa pe linia lui Carlo Borromeo. După cât se pare, avea o fire foarte miloasă, dacă, îndată ce a fost ales, a pus să fie împărţită averea sa săracilor oraşului; dăduse de înţeles numeroaselor sale rude că nu vor putea obţine sinecure şi nu vor putea duce o viaţă îmbelşugată, precizând insistent că, în afară de conducerea Bisericii, scopul său principal va fi acela de a-i ajuta din toate puterile pe cei aflaţi în nevoie.

Malaria l-a răpus după numai 13 zile de pontificat, cea mai scurtă perioadă din istorie; într-adevăr, a murit la 27 septembrie 1590, lăsând confreriei Sfintei Fecioare de la S. Maria sopra Minerva moştenirea rămasă din partea tatălui, pentru ca banii să fie distribuiţi ca zestre tinerelor cu soţi săraci. A fost înmormântat în această biserică într-un monument ridicat de confrerie în semn de recunoştinţă.

229. Grigore al XIV-lea (1590-1591)

Pe timpul cât tronul pontifical a fost vacant după moartea lui Urban al VII-lea, a revenit în atenţia generală profeţia asupra papilor, a Sf. Malachia; am menţionat-o în cadrul biografiei lui Celestin al II-lea, X primul dintre pontifii la care acea listă făcea referire printr-o serie de o sută unsprezece sentinţe. Putea fi o modalitate ca oricare alta pentru a stârni pariurile asupra viitorului papă care, în noul conclav, se afla pe lista de şapte personalităţi preferate de regele Spaniei; de data aceasta, presiunile venite din partea

ambasadorilor lui Filip al II-lea au fost mai insistente, încălcând toate regulile „claustrării”, cu un veto propriu-zis la toate celelalte candidaturi. 1

Grigore al XIV-lea (după Platina)

A fost ales, în felul acesta, cardinalul Niccolò Sfondrati, născut la Somma Lombardo, lângă Cremona, la 11 februarie 1535. Bolnăvicios încă de tânăr, părea că n-o va duce prea mult şi, prin alegerea sa din 5 decembrie 1590, colegiul cardinalilor parcă ar fi vrut să câştige timp. A fost consacrat la trei zile după aceea şi şi-a luat numele de Grigore al XIV-lea.

Nu era un om pregătit pentru fapte mari; era vorba despre un ascet cu obiceiuri îngereşti, prieten cu acel Luigi Gonzaga care va muri de ciumă în iunie 1591. Conştient de nepriceperea sa în treburile de stat, a avut o încredere oarbă în nepotul său Paolo Emilio Sfondrati pe care l-a numit cardinal şi secretar de stat; a fost un dezastru pentru politica iniţiată de Sixtus al V-lea.

Problemele veneau dinspre Franţa, faţă de care „papa de fier” dusese o politică de aşteptare; Grigore al XIV-lea a acordat ligii catolice, susţinută de Filip al II-lea, o subvenţie de 15 000 de scuzi de aur, l-a excomunicat pe Henric al IV-lea şi a trimis în cele din urmă în Franţa o armată de mercenari plătită din banii strânşi de Sixtus al V-lea.

Din fericire, această acţiune nebunească şi împotriva cursului istoriei a fost oprită fa timp de moartea lui Grigore al XIV-lea, la 16 octombrie 1591. A fost înmormântat în Capela Gregoriană din bazilica Sf. Petru.

230. Inocenţiu al IX-lea (1591)

Inocenţiu al IX-lea (după Platina)

În conclavul ţinut la moartea lui Grigore XIV, Filip al IMea le-a dat dispoziţie ambasadorilor săi să nu se amestece în desfăşurarea alegerii, dar cardinalii au înţeles că era mai bine să se descurce ei înşişi, pentru a nu mai apărea presiuni. Au rezolvat lucrurile doar în câteva zile, alegându-l, la 29 octombrie 1591, pe acela despre care ştiau că era cel mai cunoscut dintre preferaţii lui Filip al II-lea: Giovanni Antonio Facchinetti.

Era un alt bătrân, născut la Bologna, la 20 iulie 1519, şi care fusese nunţiu pontifical la Veneţia pe când se forma liga împotriva turcilor, şubred şi el, ca şi predecesorul său, nu putea sta prea mult timp în picioare. Era vorba despre încă un pontificat de aşteptare. S-a ridicai cu mare greutate din pat pentru a fi încoronat la 9 noiembrie, sub numele de Inocenţiu al IX-lea. A revenit în aşternuturi, de unde a instigat continuu la război împotriva lui Henric al IV-lea şi a trimis peste tot ajutoare băneşti.

A murit la 30 decembrie 1591 şi a fost înmormântat într-un sarcofag modest în Grotele Vaticanului.

231. Clement al VIII-lea (1592-1605)

Într-o singură privinţă erau de acord toţi cei 52 de cardinali prezenţi în conclav după trei papi decedaţi pe parcursul unui singur an; aceea că trebuiau să aleagă o persoană care să fie înainte de toate aptă din putict de vedere al sănătăţii pentru un pontificat mai îndelungat. În rest, opiniile erau împărţite asupra politicii dure sau conciliante pe care noul papă trebuia s-o ducă faţă de protestanţi şi în ce privea poziţia pe care se va situa în relaţiile cu Franţa. Cardinalii s-au împărţit chiar în două grupurr unul adunat în Capela Sixtină şi celălalt în capela aşa-numită Paulină; favorit era cardinalul de Sanseverino, cel mai înfocat susţinător al Spanier o personalitate nemiloasă a Inchiziţiei şi amestecat în multe afaceri din Franţa. Prea multe din fiecare pentru a putea fi

ales. Timp de aproape o lună, au avut loc contacte şi discuţii între cele două grupări şi au fost unii, cum ar fi cardinalul della Rovere, care au murit înainte ca lucrările conclavului să se fi încheiat. S-a ajuns la o înţelegere asupra ultimului de pe lista cardinalilor preferaţi de Spania, Ippolito Aldobrandini, care a fost ales la 30 ianuarie 1592.

Născut în 1536, la Fano, dintr-o familie de origine florentină, acţ versară a Medicilor, după cum notează Muratori, era considerat o persoană „de mare prestigiu pentru comportare ireproşabilă, inteligenţi deosebită, cultură şi cu maniere alese în societate”. Făcuse parte din Sacra Rota şi Sixtus al V-lea îl numise cardinal, trimiţându-l ca legat pontifical în Polonia.

A fost încoronat la 9 februarie sub numele de Clement al VIII-lea.

Şi-a păstrat şi ca papă conduita evlavioasă, pe linia dietetico-spirituală trasată de Pius al V-lea; obişnuia să ţină posturi foarte dese şi severe, se spovedea în fiecare zi, se reculegea şi se ruga la ore fixe ale zilei, oficia slujba în fiecare zi şi, după cât se pare, era deosebit de pătruns de semnificaţia momentului sfinţirii. În fiecare an făcea de cincisprezece ori câte un pelerinaj de o zi la principalele biserici din Roma; apogeul l-a atins cu ocazia jubileului din 1600 cu slujbe de penitenţă şi caritate, organizate în mod riguros şi stresant, delegând în acest scop comisari care să se îngrijească de găzduire şi de aprovizionare, astfel încât în Roma să domnească o atmosferă de seriozitate.

Nici urmă de jocuri şi distracţii de carnaval! Erau spectacole coregrafice „cu cruci, steaguri şi icoane ale sfinţilor, bogat împodobite”, după cum se putea citi în *Afişele* răspândite peste tot, reprezentaţii dintre care a ieşit în evidenţă cea sacră dată la 9 mai de Asociaţia de Caritate de la Foligno care, „la lumina torţelor a străbătut întregul oraş, interpretând scene din patimile, moartea şi învierea lui Cristos”.

Acel An Sfânt mai trebuia, în intenţia papei, să aducă puţină pace între el şi romanii care asistaseră la celebrele procese Cenci şi al lui Giordano Bruno, amândouă soldate cu condamnări la moarte pe care poporul, aflându-se de partea condamnaţilor, le considera expresia tipică a unui regim dictatorial.

Aşa cum se ştie, în decapitarea frumoasei Beatrice Cenci s-a văzut frecvent o eroare judiciară şi, aflată între legendă şi realitate, nobila romană a

fost ridicată la rangul de martiră, devenind eroină a numeroase opere literare, de la cronica lui Stendhal la romanul lui Guerazzi, de la drama lui Moravia la opera foarte recentă a scriitoarei Drudi. De fapt, Beatrice, împreună cu fratele ei, Giacomo, şi în înţelegere cu mama vitregă, Lucrezia, l-au ucis pe tată, Francesco, o fiinţă desfrânată şi violentă, fiind condamnată pentru aceasta conform legilor penale de atunci. Faptul că la pronunţarea sentinţei au contribuit circumstanţe agravante neaşteptate, datorate regimului de semiimpunitate existent pe atunci în cazul nobililor, ca şi motive strict politice, cu litigiul asupra bunurilor familiei ajunse în mâinile rudelor papei, toate acestea au dat, desigur, destul de mult de gândit. Pasquino exprima aceasta într-un dialog cu Marforio:

MARFORIO

Ce crime făcuse familia Cenci, după părerea Sfântului Părinte Aldobrandini?

PASQUINO

Avea prea multe parale.

În special condamnarea lui Giordano Bruno, dominican din Nola, fost profesor la Sorbona şi autor al unor scrieri net eretice încadrate într-un sistem filosofic panteist, a constituit o dovadă a ceea ce însemna restauraţia catolică de atunci fără nici cea mai mică urmă de înţelegere, atunci când condamna pe cel care pronunţa un cuvânt, chiar dacă el nu era ortodox, la pedeapsa cu moartea. Mai trebuie spus că Bruno, într-un proces la Veneţia, le răspunsese inchizitorilor: „Recuz şi regret toate greşelile, ca şi orice îndoială asupra doctrinei Bisericii”. Apoi, la Roma, a precizat la început că ideile sale fuseseră greşk interpretate de Sfântul Oficiu, ele neavând nicio intenţie eretică. În continuare, procesul a durat şapte ani „între interogatorii minuţioase şi istovitoare, cu ameninţări de tot felul, cu torturi atroce, toate acestea ducând la slăbirea spiritului acelui om”, după cum notează Molinari. Este posibil ca el să se fi recunoscut până la urmă eretic, incapabil de-acum să mai reacţioneze şi să se mai apere, pentru că *Afişul* referitor la condamnarea sa prin ardere pe

rug îl califică drept „eretic de necontestat”. Este însă aproape sigur, după cum aminteşte Seppelt, că atunci când» judecătorii din Sfântul Oficiu au emis, în 1599, sentinţa de condamnare la moarte a lui Giordano Bruno, nu erau pe deplin convinşi de vinovăţia acestuia”.

Aşa că Anul Sfânt, care „ar fi trebuit să fie anul iertării”, conform expresiei anticlericalului Domenico Berti, l-a văzut arzând pe rug pe Bruno, la 17 februarie, în piaţa Campo dei Fiori, acolo unde, în 1889, romanii îi vor ridica un monument, văzând în el un simbol al libertăţii umane şi a opiniilor.

De fapt, lăsând la o parte posturile şi rugăciunile, Clement al VIII-lea a văzut, fără discuţie, în oameni ca Giordano Bruno elemente periculoase pentru că îndrăzneau să critice modul în care el exercita puterea; şi dominicanul nu a fost, în realitate, singura victimă a Inchiziţiei romane de atunci. Acestui papă, deşi atât de ascet, îi plăceau fastul şi luxul, neluând în seamă absenţa acestor trăsături din timpul jubileului, după cum o dovedeşte şi faptul că şi-a stabilit reşedinţa „de vară” în palatul Quirinale, neterminat încă, dar având saloanele fastuoase deja împodobite cu fresce splendide. Poate şi din această cauză, el repeta atât de des expresia *mea culpa*.

În plus, deşi în vremea în care era doar cardinal criticase nepotismul, îndată ce a urcat pe tronul pontifical a numit cardinali doi nepoţi, Cinzio şi Pietro Aldobrandino care au preluat în tandem Secretariatul de Stat. Ei doi au fost aceia care, împreună cu cardinalul iezuit Roberto Bellarmino, conduceau cele mai importante treburi ale Bisericii; au beneficiat de venituri mari, ca şi în cazul unui alt nepot, laicul Gian Lorenzo Aldobrandini, al cărui fiu nici nu împlinise paisprezece ani când făcea deja parte din Sfântul Colegiu.

Nu mai contează că, mai târziu, Cinzio şi Pietro au făcut pe mecenaţii, primul protejându-l pe Tasso care ajunsese deja un psihopat, poet oficial al Contrareformei cu poemul lui *Ierusalimul cucerit*, iar al doilea ridicând o vilă somptuoasă la Frascati; în orice caz, era vorba despre un mecenatism în folos personal. Nu puteau fi absolviţi de infamia lor prin versurile clericale ale unui poet exaltat de nebunia sa bigotă şi prin acea construcţie foarte costisitoare a lui Carlo Maderno, cu terase care ofereau minunate privelişti panoramice, statui şi jocuri de apă, toate acestea ducând doar la o nouă prăbuşire a finanţelor Curiei.

Evenimentul cel mai important al pontificatului lui Clement al VIII-lea a

fost, fără îndoială, împăcarea cu Henric al IV-lea; abjurarea acestuia din 1593, la Saint Denis, însoţită de jurământul solemn că doreşte să trăiască şi să moară în sânul Bisericii catolice, apostolice şi romane, i-a adus ridicarea imediată a excomunicării din partea arhiepiscopului de Bourges şi iertarea pronunţată solemn de papă în bazilica Sf. Petru, doi ani mai târziu. Henric al IV-lea a fost recunoscut rege de către toţi francezii; „Parisul merită o liturghie", a declarat suveranul şi aceste cuvinte spuneau totul despre semnificaţia politică a abjurării sale. Înţelesese acest lucru şi Pasquino:

Henric era anticatolic
Şi, din dragoste pentru domnie iată-l gata să devină catolic apostolic.
Dacă este să-l imite,
Clement, care-i pontif roman, mâine-ar putea să fie turc sau luteran.

Franţa redevine o mare putere catolică, contrabalansând forţa Spaniei; între cei doi, papalitatea, prinsă în Italia în cleştele dominaţiei spaniole, ar fi putut acţiona acum mai liber. În acest scop, Clement al VIII-lea a făcut în aşa fel încât între cele două puteri să se facă pace, ceea ce s-a şi întâmplat, la Vervins, în 1598; cât despre Henric al IV-lea, el a recompensat Roma, străduindu-se să recâştige pentru Statul Bisericii Ferrara, care încă de pe timpul contesei Matilda de Toscana fusese un teritoriu al Sfântului Scaun, dar unde acum domneau membri ai familiei Este.

Ducele Cesare era decis să-şi apere posesiunile chiar şi cu arma *în* mână; apoi, sub ameninţarea excomunicării, a interdicţiei şi a intervenţiei trupelor franceze, în ianuarie 1598, a trebuit să renunţe. A pierdut ducatul, dar şi-a putut păstra pământul alodial139, arhiva, biblioteca şi colecţia artistică a familiei. Clement al VIII-lea a fost atât de mulţumit de redobândirea acelui teritoriu încât, în ciuda gutei şi a costisitoarei călătorir a vrut să plece la Ferrara cu toată curtea şi să rămână acolo până la începutul Anului Sfânt.

Clement nu putea sta locului şi, oricând avea posibilitatea, călătorea; nu erau însă călătorii apostolice, ci de plăcere. Pentru a le putea face, dată fiind situaţia precară în care adusese finanţele Curiei, a recurs, evident, la noi taxe, şi întregul sistem fiscal al Statului Bisericii a fost reorganizat; scoţând din funcţiune cele cincisprezece comisii înfiinţate de Sixtus al V-lea, a controlat el însuşi situaţia, chiar dacă s-a bazat şi pe dragii săi nepoţi. A insistat şi pentru aplicarea decretelor conciliului de la Trento şi a publicat, de exemplu, un nou

„Indice al cărţilor interzise”, tipărind pe de altă parte un mare număr de publicaţii religioase prin care era răspândită noua doctrină catolică.

În această direcţie n-a obţinut mare lucru din partea lui Henric al IV-lea; edictul său, de la Nantes, era „un edict al toleranţei” şi, deşi el însemna restabilirea cultului catolic în toată Franţa, recunoştea în acelaşi timp libertatea de cult a hughenoţilor. Clement îşi făcea iluzii că ar putea instaura în Franţa, ca în Spania, o filială a Inchiziţiei care să stâipească orice formă de opoziţie faţă de catolicism, dar a trebuit să renunţe constatând că suveranul francez se reconciliase cu supuşii săi. În timp ce Anglia era iremediabil pierdută, Clement şi-a găsit o satisfacţie în acţiunile inchizitoriale din Spania, chiar dacă noul rege, Filip al III-lea, era un simplu bigot, lipsit de o mentalitate politică precisă. Erau semnele prevestitoare ale războiului de 30 de ani.

Guta continua să-l chinuie pe papă, obligându-l să stea inactiv, la pat, în ultimii ani; într-o şedinţă a tribunalului Inchiziţiei, a fost lovit de un atac de apoplexie şi nu şi-a mai revenit niciodată. A murit la 3 martie 1605 şi a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru, dar Paul al V-lea s-a îngrijit mai târziu să-i înalte un mausoleu în capela Borghese din biserica S. Maria Maggiore, deşi lucrările au durat mult şi corpul a putut fi mutat acolo abia în 1646.

Este interesant ceea ce a scris despre el Muratori, care a văzut în moartea sa şi în stingerea familiei Aldobrandini un fel de pedeapsă divină, reproducând cele spuse de cardinalul Bentivoglio: „A murit papa Clement, a murit cardinalul Aldobrandino (după ce, în timpul lui Paul al V-lea, a avut multe neplăceri); au murit cinci nepoţi printre care erau doi cardinali; au dispărut toţi bărbaţii din familie şi, o dată cu ei, a dispărut şi dreptul la moştenire, precum şi măreţia neamului lor”. Sunt unii care văd în aceasta şi un act de dreptate pentru Giordano Bruno.

232. Leon al XI-lea (1605)

Spania era capabilă, încă, să domine conclavul întrunit la moartea lui Clement al VIII-lea, şi Filip al III-lea a dat ambasadorilor săi instrucţiuni precise pentru alegerea unui cardinal care să nu se opună politicii sale hegemonie. Era greu să se descurce între 62 de cardinali şi au fost unii, ca

Bellarmino, care au făcut scandal văzând că, încălcându-se toate regulile, erau acordate voturi şi pentru trei cardinali care nu împliniseră încă douăzeci de ani.

„Oamenii cu conştiinţă”, ca el, îşi puneau speranţele în Baronio care însă era urât cu înverşunare de spanioli pentru criticile sale severe asupra privilegiilor lor în Italia meridională; cu toate acestea, cardinalilor spanioli nu le-au reuşit planurile. Francezii, având-l în frunte pe François de

Joyeux, s-au aliat cu Pietro Aldobrandini, astfel încât, la 1 aprilie 1605, a fost ales Alessandro de’Medici.

Născut la Florenţa, la 2 iunie 1535, dintr-o ramură mai recentă a cunoscutei familii, lucrase în cadrul Curiei sub Grigore al XIII-lea ca reprezentant al marelui duce Cosimo; devenise apoi episcop de Pistoia şi arhiepiscop la Florenţa, şi cardinal în 1583. Sub Clement al VIII-lea, ca legat pontifical în Franţa, contribuise la reducerea influenţei hughenote şi la consolidarea Bisericii catolice.

A fost consacrat la 10 aprilie sub numele de Leon al XI-lea; s-a instalat în Lateran pe 17, dar în aceeaşi zi s-a îmbolnăvit. Mai mult n-a putut face; după cât se spune, aparţinea acelui grup de cardinali care erau adversari ai vieţii mondene şi adepţi ai vieţii ascetice. Ca papă, nu a avut timp să demonstreze aceasta; a murit la 27 aprilie 1605 şi a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

233. Paul al V-lea (1605-1621)

În ciuda marelui număr de decrete pontificale, au continuat acţiunile fără scrupule, comise direct sau indirect de statele catolice, Austria, Franţa şi Spania pentru alegerea unui papă care să le convină. La moartea lui Leon al XI-lea, Filip al III-lea a reuşit doar să împiedice alegerea lui Baronio şi Bellarmino care, din nou, se făcea purtătorul de cuvânt al indignării împotriva unor intrigi. Au fost şedinţe furtunoase timp de opt zile, până la 16 mai 1605,

când a fost ales cardinalul Camillo Borghese, care nu făcea parte din nicio tabără.

Născut la Roma, la 17 septembrie 1552, dintr-o familie burgheză originară din Siena, studiase dreptul la Perugia şi la Bologna, practicând avocatura până când, începând o carieră ecleziastică, fusese diplomat în Spania, sub pontificatul lui Clement al VIII-lea, care-l ridicase la rangul de cardinal. Locţiitor papal la Roma şi inchizitor, nu se înregimentase în niciun curent politic, ca să nu-şi facă duşmani. A fost încoronat în bazilica Sf. Petru, la 29 mai, şi şi-a luat numele Paul al V-lea.

Era un reformator plin de zel, decis să ducă mai departe şi neîntârziat hotărârile luate de conciliul de la Trento în privinţa membrilor corpului ecleziastic. De la obligarea, fără nicio excepţie, a cardinalilor de a-şi stabili reşedinţa acolo unde slujeau, la respectarea strictă a izolării în cazul ordinelor care prevedeau aceasta. În acest sens, a ridicat la rangul de ordin religios congregaţia Oratoriului înfiinţată de Sf. Filippo Neri şi cea a clericilor de la Madre di Dio di S. Giovanni Leonardi. A acordat privilegii teatinilor, bamabiţilor, camillinilor şi capucinilor care din acel moment au căpătat o importanţă deosebită în reforma internă din multe ţări europene.

De asemenea, au ajuns la o mare dezvoltare misiunile din America, India şi Africa, cu o concesie specială pe care iezuiţii au reuşit s-o obţină de la papă în privinţa Chinei; acolo, a fost permisă folosirea limbii chineze în oficierea liturghiei, acest eveniment excepţional ducând la o largă răspândire a cuvântului Evangheliei, conform unei concepţii moderne extinse la întreaga lume, adoptată abia după conciliul al II-lea ţinut la Vaticană.

Toate aceste iniţiative ne-ar putea face să credem că papa se dedicase exclusiv unei activităţi religioase într-un spirit riguros, este adevărat, dar deschis faţă de nou. În realitate, Paul al V-lea a manifestat treptat „o personalizare crescândă a puterii”, conform opiniei istoricului Alberto Caracciolo, sfârşind „prin a merge pe calea absolutismului”.

Că nu va tolera niciun fel de critici faţă de acţiunile sale o va dovedi, de fapt, la doar câteva zile după încoronare, condamnându-l la moarte pe un anume Piccinardi din Cremona, autor al unui pamflet împotriva lui Clement al VIII-lea, comparat ca atrocitate cu împăratul Tiberius, deşi lucrarea nu fusese dată la tipărit. Mai târziu, apare conflictul cu Veneţia care, în plus faţă de

faptul că interzisese înfiinţarea de mănăstiri pe teritoriul său şi moştenirea de bunuri imobiliare de către ecleziaşti,

fără aprobarea Senatului republicii, refuza să extrădeze doi preoţi, acuzaţi de delicte de drept comun, pentru a fi judecaţi la Roma. Papa a văzutul aceasta o ofensă adusă autorităţii sale, o rebeliune a diocezei veneţiene faţă de primatul tronului roman, aşa încât a lansat interdicţia asupra statului din lagună.

Disputa a devenit ridicolă pentru că la Veneţia a continuat să se celebreze liturghia conform vechilor reguli, în pofida decretului pontifical. Mai mult, Ordinele religioase s-au împărţit în apărarea uneia sau a alteia dintre cele două poziţii; pe de o parte, Paolo Sarpi, consilier al republicii şi supus dogelui, pe de altă parte, teatinii, capucinii şi iezuiţii avându-l în frunte pe Bellarmino, rămaşi fideli papei. A fost o aprinsă „luptă a condeielor” care a bulversat Europa catolică, datorită marilor personalităţi – atât a lui Sarpi, cât şi a lui Bellarmino; disputa s-a încheiat doar datorită medierii cardinalului François de Joyeux şi a lui Henric al IV-lea.

Paul al V-lea nu s-a dat bătut şi, ca să facă faţă şi acestei situaţii, fiind priceput şi în domeniul jurisprudenţei, a trimis nunţiilor din diferite state europene directive foarte severe şi a alcătuit reguli precise pentru guvernanţi într-o *Instrucţiune* privitoare la sarcinile lor; le impunea respectul şi colaborarea în luarea unei poziţii ferme împotriva oricui ar fi exprimat opinii critice sau ar fi deviat de la linia romano-apostolică. Putea conta orbeşte pe Spania şi pe Casa de Habsburg; se va declanşa în consecinţă Războiul de 30 de ani.

În domeniul politicii interne, ca economist priceput, după cum apreciază Caracciolo, în faţa „multelor şi gravelor falimente bancare” în „dorinţa de a evita un amestec brutal al posesorilor privaţi de capitaluri în treburile Curiei papale”, s-a hotărât „să facă un pas care, la început, nu a prea fost luat în seamă, dar, pe parcursul timpului, a căpătat o importanţă deosebită; crearea unei bănci de depozit care să se alăture celorlalte bănci publice în curs de

apariţie în alte ţări”.

Aceasta nu va fi însă de ajuns pentru a însănătoşi finanţele Statului pontifical, pentru că Paul al V-lea s-a lansat, în plus, într-un nepotism Iară limite, iubitor cum era de lux şi de artă. Nepotul său, Scipione Caffarelli, a fost numit cardinal la doar 26 de ani şi s-a trezit că i se oferea numele şi blazonul familiei Borghese; Paul al V-lea i-a încredinţat funcţii bănoase, aşa încât nepotul ajunsese să aibă încasări anuale de circa 140 000 de scuzi. Fraţii lui Scipione au primit şi ei servicii bine plătite şi au acumulat bogăţii uriaşe, şi astfel familia Borghese a urcat pe o treaptă înaltă în societatea romană, etalându-şi cu ostentaţie luxul şi averile. Pasquino denunţa toate acestea:

După Carafa, Medici şi Farnese acum trebuie să-i îmbogăţim şi pe Borghese.

O modalitate de a investi toţi aceşti bani a fost aceea de a înfiinţa o galerie de tablouri şi sculpturi antice şi moderne cu ajutorul căreia au lost împodobite toate palatele şi vilele întregii familii; dintre toate edificiile înălţate în acea vreme, cele mai preţioase comori artistice au fost concentrate în vila Borghese de dincolo de Porta del Popolo, pe colina Pincio, clădită la dorinţa cardinalului Scipione şi care ajunsese să fie considerată „un deliciu al Romei”.

Dar şi papa însuşi a vrut să lase în urma lui un semn de generozitate personală prin înfrumuseţarea edilitară a oraşului, de la lucrările de alimentare cu apă prin sistematizarea izvoarelor Tibrului în scopul împiedicării deselor inundaţii şi prin apeductul care ducea la fântâna aşa-numită Paola de pe colina Gianicolo, la construirea Capelei Paoline din palatul Quirinale şi la faţada bazilicii Sf. Petru executată după proiectul lui Maderno.

Pentru toate acestea a fost nevoie de sume enorme de bani şi, desigur, măsurile luate nu au fost suficiente, fără a mai pune la socoteală faptul că „scopurile politice ale Bisericii au dus la cheltuirea fondurilor publice mai ales pe plan extern”, după cum notează Caracciolo; din această cauză, „totul mergea spre o deteriorare materială de neevitat nici prin eventuale conjuncturi favorabile şi nici prin reformele care s-au preconizat în administraţia publică şi în finanţe”. Să ne gândim, de fapt, că, la izbucnirea Războiului de 30 de ani, în 1618, Paul al V-lea s-a angajat să ajute financiar liga principilor catolici, aceasta costând Curia nu mai puţin de 625 000 de

florini în doi ani şi jumătate!

Totul se făcea, aparent, pentru un război religios, dar, în realitate, era vorba, sub toate aspectele, de unul politic; iar aceasta, pentru un papă care declarase că nu vrea să se ocupe de politică, însemna să plătească un preţ uriaş pentru falsitatea afirmaţiilor sale. L-a consolat destul de mult victoria din 1620 de la Muntele Alb, din Boemia, pentru că va asigura taberei catolice dominaţia asupra imperiului pentru încă zece ani; cu acea ocazie, au fost înălţate rugăciuni solemne de mulţumire, la 3 decembrie, în biserica germanilor din Roma, S. Maria dell'Anima.

Pentru a rămâne pe un plan religios, nu putem să nu amintim că, sub Paul al V-lea, teologii de la Sfântul Oficiu au condamnat, la 24 februarie 1616, teoria lui Copernic, comiţând una dintre erorile cele mai grosolane din istorie. În special, afirmaţia „că soarele ar fi centrul lumii şi, ca atare, nu se mişca din loc" era considerată „o pseudo-şiiinţă absurdă şi prosteasc㔠, formal eretică" pentru că intra în contradicţie, ca semnificaţie literală, cu Sfânta Scriptură. În plus, ideea „că pământul nu este centrul lumii nefiind imobil, ci deplasându-se cu tot ce se află pe el", trebuia cenzurată ca greşită din punctul de vedere la credinţei.

Două zile mai târziu, marele Galilei, care se grăbise să ajungă la Roma pentru a apăra doctrina lui Copernic, într-o convorbire particulară cu cardinalul Bellarmino, lua act de această poziţie a Bisericii, dar obţinea de la înaltul prelat o declaraţie în care se adeverea că el nu primise nicio penitenţă pentru că luase apărarea învăţatului polonez, ci doar o *denunţare* a Indexului. Un duşman personal al lui Galilei, părintele Seguii, a întocmit un proces-verbal imaginar al acestei „convorbiri private" din care rezulta că Bellarmino îi pusese în vedere savantului să-şi abjure concepţiile, sub pedeapsa închisorii, interzicându-i să le mai susţină şi să le mai răspândească în vreun fel; Galilei ar fi consimţit şi ar fi promis că se va supune acestei „porunci".

Acest document este considerat apocrif şi, probabil, Seguii l-a scris din proprie iniţiativă, inventând astfel o probă care i-ar fi putut deveni utilă în vreo ocazie; şi ocazia a venit când Galilei a fost judecat sub Urban al VIII-lea. Bellarmino va muri în 1621 şi nu va putea depune mărturie în favoarea sa, dacă ar fi dorit vreodată să facă aşa ceva; tribunalul ecleziastic va comite, astfel, o greşeală de neiertat ale cărei origini datează din vremea lui Paul al V-

lea care, prin condamnarea teoriei lui Copernic dăduse tonul aceste acţiuni mârşave.

Paul al V-lea a murit la 28 ianuarie 1621 şi a fost înmormântat în Vatican, dar osemintele au fost mutate ulterior în Capela Borghese din bazilica S. Maria Maggiore.

234. Grigore al XV-lea (1621-1623)

Ambasadorii principilor catolici n-aù reuşit nici de această dată să-l urce pe candidatul lor pe tronul pontifical, deşi cel francez şi-a întârziat până în ultimul moment, împreună cu ceilalţi cardinali conaţionali ai săi, sosirea la conclavul care a început la 8 februarie 1621. Sfântul Colegiu era mai hotărât ca niciodată să aleagă o persoană neutră din punct de vedere politic, consacrată numai intereselor Bisericii Catolice. Aşa că alegerea a căzut, la 9 februarie, pe Alessandro Ludovisi.

Născut la Bologna, la 9 ianuarie 1554, într-o familie nobilă, fusese elev al colegiului iezuit din Roma, ceea ce constituia o garanţie a continuităţii pe linie doctrinară. Licenţiat în drept civil şi canonic la Bologna, fusese ales de Paul al V-lea arhiepiscop al acestui oraş şi, apoi, cardinal; nu beneficia de o sănătate de fier şi nu puţini au fost aceia care au gândit că pontificatul lui era unul de tranziţie. Sub anumite aspecte, aşa va fi dacă ne gândim că a păstorit doar doi ani, dar îşi va lăsa amprenta pe unele iniţiative importante; a fost încoronat la 14 februarie 1621 şi şi-a luat numele Grigore al XV-lea.

O dată cu el, binomul papă-nepot al obişnuitului nepotism scandalos nu a întârziat să-şi facă apariţia; a fost rândul lui Ludovico Ludovisi, şi el elev la iezuiţi, ales, la câteva zile după încoronarea unchiului său, cardinal trezorier şi primind o serie de beneficii ecleziastice grase. Marile bogăţii acumulate au fost folosite de Ludovico în cumpărarea ducatului Zagarolo de la familia Colonna, acum sărăcită, în construcţia splendidei vile Ludovisi şi în înfiinţarea, acum la modă, a unei preţioase galerii cu numeroase opere de artă, printre care faimosul „tron Ludovisi”. În felul acesta, familia Ludovisi a avut acces la fastul celor mari, după exemplul celor din familia Borghese şi, poate, în urma mustrărilor de conştiinţă pentru marile averi acumulate de pe spinarea sărmanilor contribuabili şi pentru dobândirea necuvenită a unor teritorii ale

Bisericii, s-a dedicat unor opere de binefacere. Acelaşi Ludovico a împărţit anual 32 000 de scuzi aşezămintelor de cantate şi, pe cheltuiala sa, în perioada foametei, au existat pe lângă Lateran 150 de locuri de găzduire unde se oferea de mâncare săracilor. În plus, pentru a compensa tot ceea ce luase de la. Biserică, a pus să se construiască biserica S. Ignazio, unde liturghia va fi oficiată de către iezuiţi; se închidea, în felul acesta, traficul banilor necuveniţi. Un papă iezuit îmbogăţise un nepot iezuit care dăruise Ordinului o nouă biserică, după cea deja existentă.

Grigore al XV-lea, ales în virtutea caracterului său paşnic şi pentru că se situa în afara oricărei influenţe politice, a ieşit şi el, ca şi predecesorul său, din neutralitatea iniţială faţă de ţările implicate în Războiul de 30 de ani şi a îndemnat forţele catolice din imperiu la ofensivă. Şi-a arătat disponibilitatea de a contribui economic, obligându-se să dea împăratului şi Ligii catolice circa două milioane de florini în doi ani şi jumătate. Fără a mai pune la socoteală că această poziţie a sa a dus la neînţelegeri grave cu Franţa condusă atunci de faimosul cardinal Richelieu, iar diplomaţia pontificală a trebuit să facă adevărate salturi mortale pentru a evita riscurile unor noi schisme între statele catolice.

G rigore al XV-lea (Rev. Fabbrica di S.Pietro)

Aceasta s-a întâmplat şi datorită faptului că Grigore al XV-lea a ştiut, în fond, să nu piardă din vedere ceea ce trebuia să rămână sarcina sa primordială, realizarea activităţii de misionariat; aceasta s-a concretizat prin întemeierea congregaţiei De Propaganda Fide, care a devenit organ central pentru toate teritoriile unde existau misiuni. Ea a fost fondată la 6 ianuarie

1622 „cu convingerea că misiunea cea mai importantă a Pastorului este răspândirea credinţei creştine”, conform cuvintelor papei; şi, într-adevăr, această instituţie a devenit o piatră de hotar în istoria Bisericii de la Roma şi o cotitură în evanghelizarea universală. Este o operă de inspiraţie profund creştină, chiar dacă, desigur, a comportat în acelaşi timp o angajare cetăţenească pentru realizarea programelor misionare, prin unele compromisuri în teritoriile care trebuiau convertite.

Compromisurile au stat sub semnul martirajului, dar au dus şi la un amestec al Sfântului Scaun în problemele interne ale unor naţiuni, într-o angajare politică pentru realizarea scopurilor religioase.

Este, de asemenea, meritul lui Grigore al XV-lea faptul că a dat două noi decrete pentru alegerea pontificală care apărea ca o afacere între cele trei mari state catolice de atunci. *Aeterni Patris* din 1621 şi *Decet Romanorum Pontificem* din 1622 întăreau caracterul secret şi majoritatea de două treimi, stabilind, de asemenea, procedura şi formulele de utilizat; totul conform unui ceremonial detaliat. Aceste norme au rămas valabile în substanţă până în secolul nostru, dar Grigore al XV-lea şi-a făcut iluzii că, în acest fel, a eliminat amestecul marilor puteri catolice în alegere. S-ar putea spune că amestecul lor a căpătat, mai degrabă, un aspect nou şi anume dreptul de veto la care vor recurge totuşi întotdeauna pentru a se opune alegerii unui candidat inconvenabil. Prin urmare, Biserica de la Roma nu se prăbuşea din cauza intervenţiei puterii laice în alegerea conducătorului ei, pentru că în amonte se menţineau unele compromisuri care, în ciuda Reformei sau a Contrareformei, continuau să condiţioneze în mii de alte forme funcţia sa „pastorală” asupra lumii.

Grigore al XV-lea a murit la 8 iulie 1623 în palatul Quirinale şi a fost înmormântat în biserica S. Ignazio.

235. Urban al VIII-lea (1623-1644)

Din cauza caniculei de vară şi a malariei care se răspândea, cardinalii intraţi în conclav în iulie 1623 pentru alegerea succesorului lui Grigore al XV-lea au făcut de toate, însă nu au respectat cu stricteţe regulile pe care acel papă le întărise în privinţa secretului şi a neamestecului persoanelor străine

de Sfântul Colegiu. Era o confruntare între trei curente politizate în direcţiile separate pe care Războiul de 30 de ani le mai evidenţia încă; se mergea înainte prin excludere, sub controlul determinant al Spaniei şi puţin a lipsit să nu se ajungă la păruială.

Urban al VIII-lea (Rev. Fabbrica di S.Pietro)

Apoi, conclavul a început să semene a lazaret, când mai bine de zece cardinali au făcut febră şi astfel frica de molipsire i-a făcut pe toţi să cadă de acord asupra cardinalului Maffeo Barberini, care a fost ales la 6 august. A fost consacrat pe 29 septembrie şi şi-a luat numele de Urban al VIII-lea.

Născut la Florenţa, în 1568, într-o familie de negustori, fusese nunţiu papal la Paris, şi Paul al V-lea îl numise cardinal în 1606 pentru meritele dobândite pe pământ francez; această naţiune îi va rămâne la suflet şi când va fi papă, ducând din această cauză la ultimele erori politice fatale ale Statului pontifical pe plan internaţional.

De fapt, Urban al VIII-lea a participat la Războiul de 30 de ani mânat de iluzia că o motivaţie religioasă l-ar fi putut înteţi, dezvăluindu-şi cu această ocazie toată incapacitatea politică în comparaţie cu marele Richelieu. Acesta, deşi era cardinal al Bisericii romane, a urmărit în exclusivitate doar interesele statului francez, aliindu-se cu principii luterani, încetinind restauraţia catolică în Germania şi provocând, astfel, prăbuşirea definitivă a papei de pe poziţia sa de arbitru şi intermediar între naţiunile aflate în conflict armat.

La Richelieu, absolut importantă era doar „raţiunea de stat” faţă de care Contrareforma trecea pe planul secund, cu scopul de a anihila ameninţătoarea putere a Imperiului habsburgic în Europa. Urban al VIII-lea a trimis împăratului şi Ligii catolice importante ajutoare în bani, dar s-a lăsat ulterior

„înşelat şi puternic influenţat de politica fără scrupule a lui Richelieu”, după cum observă Seppelt, şi, desigur, „atitudinea sa ar fi trebuit să fie alta dacă ar fi subordonat toate acţiunile sale marelui scop al restauraţie catolice, în loc să ia o serie de decizii de pe poziţia de şef temporal al Statului Bisericii”.

Urban al VIII-lea nu-şi putea permite aceasta; el a fost, în primul rând, un papă mecenat şi a practicat în cel înalt grad nepotismul, aşa că a fost meschin în provincialismul concepţiei sale politice. În rest, era şi poet şi, încă de când era tânăr, compusese poezii în latineşte şi în limba italiană, specifice stilului baroc din epocă; a continuat să scrie şlefuindu-şi la maximum versurile, dar cu un conţinut extrem de precar. Le-a tipărit în 1637 sub titlul *Maphei Cardinalis Barberini*, dar le-a difuzat de pe poziţia sa de papă, obţinând susţinerea poeţilor pe care-i adunase la curte, în intenţia de a iniţia o creştinizare a poeziei aducând-o pe aceeaşi linie cu Contrareforma.

Cei mai apreciaţi dintre aceşti poeţi au fost Francesco Bracciolini care, în poemul eroi-comic *Bătaia de joc a zeilor* ridiculizase divinităţile păgâne, devenind, astfel, cetăţean al Romei, şi Giovanni Ciampoli, care în poeziile sale a cântat încoronarea papei şi eforturile acestuia pentru a aduce pacea între popoare. Gabriello Chiabrera, din îndepărtata Savona, îl preamărea cu ocazia Anului Sfânt din 1625:

Marele Urban deschide iar uşile Milei şi ale Iertării; Şi ne îndrumă paşii acolo unde-l poartă lumina zilei.

Poeţii cei mai apropiaţi papei au fost însă doi iezuiţi, polonezul Cazimir Sarbiewski şi alsacianul Jakob Balde, care l-au ajutat în revizuirea imnurilor din *Breviarul de la Roma*; după cum notează totuşi Castiglioni jemodelarea imnurilor, la care a lucrat personal papa-poet, a avut ca rezultat o formă metrică riguros corectă, dar, deseori, în dauna gândirii şi a eficacităţii primare”.

A fost un fel de *divertisment* în ton cu poetica vremii şi, sub anumite aspecte, în acest papă era ceva din Leon al X-lea, poet şi el şi protector al poeţilor de mâna a doua; şi ce plăcere îi fôcea să-i găzduiască în reşedinţa sa de vară de la Castel Gandolfo şi să le admire inspiraţia în splendida vilă renovată din temelii de Carlo Mademo! Fiecare îşi depăna versurile în pacea acelor locuri, pe care papa însuşi le lăuda într-un poem în latineşte, dedicat prietenului său Lorenzo Magalotti.

Mecenatismul papei Barberini nu s-a oprii însă aici; el a fost cel care a dat Romei o amprentă barocă, văzând în Lorenzo Bemini un artist genial. De la solemnul baldachin din bronz de deasupra mormântului Sf. Petru, cu basoreliefurile de laudă pentru *Mater Ecclesia* cu chipurile unei femei chinuite de naştere şi al copilului care se naşte surâzând vieţii, la desenul din proiectul pentru monumentul funerar care trebuia ridicat în bazilica Sf. Petru pentru Matilda de Canossa şi la mausoleul papei care îşi va găsi locul pe latura dreaptă a absidei din bazilica Vaticanului. Astfel, după 170 de ani de lucrări, Urban al VIII-lea a putut să sfinţească, în sfârşit, în 1621, noua biserică, deşi lucrările vor mai continua pentrn ornarea interiorului şi sistematizarea pieţei cu celebra colonadă terminată abia în 1667.

Mai mult, activitatea edilitară a acestui papă nu s-a limitat doar la punerea la punct a bisericii dedicate prinţului apostolilor; numeroase edificii ale oraşului poartă stema cu albine, semn al restaurării de către papa Barberini, dar şi al nepotismului fără limite care l-a caracterizat El a consfinţit, într-adevăr, ceea ce un cronicar al vremii a denumit cu sarcasm, „serbarea” nepotismului, pentru felul în care a dotat până peste cap cu bani, averi, funcţii importante şi profitabile pe toate rudele sale, astfel încât albinele heraldice ale familiei Barberini, insecte zburătoare care, la origine, erau tăuni, au invadat Roma:

PASQUINO

Albinelor, pe care cerul v-a trimis pe pământ roman ca să culegeţi tot ce-i mai frumos pe-aici, arătaţi-vă acum şi ceara,

Şi să gustăm din dulcea voastră miere.

ALBINELE

Lacomilor, ce vreţi?

Ceară barbară şi miere vor fi pentru voi războiul Şi sângele ce pentru noi se varsă pe pământ.

Urban al VIII-lea i-a numit cardinali pe fratele capucin şi pe doi dintre nepoţi; tatăl acestora din urmă, Carlo Barberini, a primit donaţii atât de mari, încât a putut cumpăra din ele moşii întinse, devenind în scurt timp unul dintre cei mai mari proprietari de pământuri din Statul pontifical: Ranke, Pastor şi Grisar s-au lansat în ample evaluări asupra nivelului sumelor primite de cardinalul Francesco şi de nepotul Taddeo. Nu are prea mare importanţă dacă

aceste sume ajungeau sau nu la o sută de milioane de scuzi; este, în orice caz, nejustificat şi reprobabil că rudele papei au putut primi toţi acest bani care erau proprietatea Statului Bisericii. Fără a mai pune la socoteală beneficiile obţinute de celălalt cardinal Barberini, Antonio, cu venituri de la douăzeci de mănăstiri mari, de la magistraturi şi alte beneficii ecleziastice viagere, precum şi banii încasaţi de mai multe ori de toate rudele prin băncile din Bologna, Perugia şi Ferrara.

Construirea bibliotecii Barberini, cu colecţia sa de manuscrise preţioase şi de tipărituri, a palatului Barberini de la poalele colinei Quirinale şi a numeroaselor biserici, totul încredinţat unor artişti iluştri precum Carlo Mademo, Pietro da Cortona şi Andrea Sacchi, pe lângă deja amintitul Bernini, au creat, este adevărat, Roma barocă, dar poporul a îndurat totul prin diferitele taxe instituite pentru a face faţă acestor cheltuieli. De fapt, pentru aânsănătoşi situaţia financiară nu erau suficiente sumele provenite din indulgenţele de la jubileul din 1625 şi din alţi şapte... Ani Sfinţi „extraordinari" pe care Urban al VIII-lea i-a proclamat, astfel încât deţine recordul unor asemenea evenimente din istoria papalităţii.

Şi pontiful, prin înfiinţarea atâtor taxe, şi-a meritat porecla de „papă impozit":

Urban al optulea cu barba lui deasă, îndată după jubileu, mai arde-o taxă.

A fost un şir de „pasquinate" pe această temă, cum a fost aceea ocazionată de taxa pe vin care procura banii necesari pentru Fântâna Trevi, din zona colinei Quirinale:

Pentru că Urban, cu taxa lui, a scumpit vinult o să creeze din nou cu apă, poporul din Quirino.

Un alt cronicar al timpului menţionează că „prin pieţele Romei au fost răspândite mici tablouri şi, în fiecare dintre ele, era înfăţişat un prelat sărac care cerea de pomană Bisericii pentru a putea trăi. La care Biserica îi răspundea astfel: «Vai de mine, n-am nici măcar un bănuţ / tot ce-am avut mi-a luat Barberino» „.

Ca să complice şi mai mult lucrurile s-a declanşat şi războiul provocat de dorinţa celor din familia Barberini de a pune mâna pe ducatul de Castro şi Ronciglione, proprietatea lui Odoardo Farnese; acesta a reuşii să-şi apere

pământurile şi, după ce a fost excomunicai, a pornit cu trupe către Roma, învingând armata pontificală. A fost o ofensă adusă papei şi familiei sale, şi vasalul l-a biruit pe suveran care a trebuit să-i ridice excomunicarea şi să facă pasul înapoi. Cu această ocazie, şi-a dat seama cât de important era să întărească „apărarea" Romei şi a Statului pontifical conform tehnicilor şi maşinilor de război moderne. Au fost adăugate noi bastioane la Castelul Sant'Angelo, au fost construite numeroase fortificaţii în unele oraşe, în Castelfranco, supranumită „Fortăreaţa lui Urban" şi, mai ales, la Civitavecehia care a devenit un adevărat port militar.

Se ştie că, pentru a monta piesele de artilerie în aceste fortificaţii au fost folosite bârnele din bronz din atriul Panteonului, şi Pasquino a lovit din nou cu spiritul său muşcător, compunând următoarea frază: *Quod nonfecerunt Barbari*, *facerunt Barberini*, adică „Ce n-au reuşit să facă barbarii, au făcut cei din familia Barberini". Este clar, aşadar, că papa şi rudele sale erau rău văzuţi şi această ură l-a făcut pe Urban al VIII-lea să aibă mustrări de conştiinţă. A înfiinţat o comisie care să aprecieze limitele între care un papă putea dispune după bunul lui plac de încasările Sfântului Scaun.

Unei prime aprecieri, foarte binevoitoare, în baza căreia papa ar fi putut dispune de tot ceea ce dorea şi care a fost refuzată de însuşi Urban, i-a urmat o a doua care limita la un sfert libera disponibilitate a papei din încasările anuale ale Bisericii. Formularea acestor opinii ale comisiei sunt mai scandaloase ca oricând şi arată o dată în plus că Roma nu înţelesese ce însemna, în fond, cinstea şi spiritualitatea puterii papale.

Era o infamie şi nu-l reabilitează pe Urban al VIII-lea, nici măcar pe plan religios, faptul că a emis unele bule pentru reglementarea beatificării şi a cultului sfinţilor sau pentru a lua poziţie împotriva lui Jansenius; în plus, în acest ultim caz se interzicea doar orice apreciere asupra iertării şi liberului arbitru, făcând trimitere la hotărârile conciliului de la Trento. Oricum, nu era o luare fermă de poziţie.

Infamia îl copleşea, din toate părţile şi la toate nivelurile, pe Urban al VIII-lea şi el a căutat să se pună la adăpost de criticile populare, de temut întotdeauna, luând măsuri de factură mai veche, adică reluând serbările în stil păgân care l-ar fi putut face să recâştige inimile orăşenilor. A fost vorba doar de reînceperea unei perioade de petreceri, cu vânători, jocuri şi spectacole

teatrale, aceasta însemnând ulterior o lovitură dată finanţelor Statului, infamia Curiei extinzându-se ca o pată de ulei. Într-adevăr, şi ceilalţi prelaţi, cum ar fi cardinalii Medici, Borghese şi Ludovisi, au continuat să ducă o viaţă uşuratică, amatori de jocuri de noroc în care mizau averi întregi. Cardinalii îşi afişau cu ostentaţie fastul şi luxul, duşi de moda vremii, împăunându-se ca nişte prinţi, deşi rămâneau aproape întotdeauna inferiori acestora, ca titluri nobiliare; aşa încât au făcut presiuni asupra papei pentru a putea şi ei să posede titluri conforme cu înalta poziţie pe care o ocupau în societate. Urban al VIII-lea le-a dat satisfacţie în iunie 1630; de atunci ei nu au mai fost „Illustrissimi", ci" Eminentissimi" şi suna foarte bine titlul de „Eminenţă"! Ne aminteşte aceasta sărmanul don Abbondio în *Logodnicii*, pe un ton care aduce a bătaie de joc: „… trebuie să i se spună Eminenţă: aţi înţeles? Pentru că papa, Dumnezeu să-l apere, a recomandat ca, începând de la jumătatea lunii iunie, cardinalii să aibă acest titlu. Şi ştiţi de ce a ajuns la o asemenea hotărâre? Pentru că Illustrissimo, titlu care le era rezervat doar lor şi unor prinţi, acum vedeţi şi dumneavoastră ce-a devenit, câtă lume se bucură de el: parcă l-ar suge cu plăcere!".

Un titlu nu şterge infamia unei vieţi contrare Evangheliei, după cum recenta reabilitare a lui Galilei, dorită de Ioanpaul al II-lea, nu anulează ruşinea procesului pe care faimosul savant l-a îndurat sub Urban al VIII-lea, în 1633; după „examenul riguros", adică după tortură, el a fost obligat să abjure o scriere a sa care purta menţiunea *imprimatur*, adică „bun de tipar", care, în opinia acuzării, fusese obţinută în mod fraudulos. Practic, nu comunicase autorităţilor ecleziastice faptul că Bellarmino, într-un „precept" din 1616, îi interzisese să predea de la catedră sau să susţină public doctrina lui Copernic; realitatea este că, aşa cum am amintit în biografia lui Paul al V-lea, Bellarmino s-a limitat doar la o convorbire de clarificare cu Galilei, iar procesul-verbal despre „precept" era un fals. Savantul a murit cu doi ani înaintea lui Urban al VIII-lea căruia îi dedicase, fără ca acesta s-o fi meritat, opera sa *înţeleptul*; în acel pontif era înrădăcinată neîncrederea în raţiune.

După infamia acestei neîncrederi şi a nepotismului cel mai neruşinat, cu toate consecinţele unei credibilităţi reduse pe care papalitatea o avea acum în Europa, nepăstrând pasul cu vremurile, Urban al VIII-lea a murit la 29 iulie 1644, după ce scăpase de două comploturi. Romanii, în sărbătoare, cutreierau

oraşul, expriţnându-şi bucuria pentru sfârşitul acestui nepotism de lipitori, cu speranţa că va fi ultimul de acest gen. Ar fi dorit să incizeze acest epitaf pe mausoleul papei, operă a lui Bernini: „A îngrăşat albinele şi a jupuit turma”. Alte albine se vor năpusti la putere pentru a se înfrupta din mierea bogăţiei.

Inocenţiu al X-leà (Rev. Fabbrica di S.Pietro)

236. Inocenţiu al X-lea (1644-1655)

Conclavul, întrunit în plină vară a anului 1644, părea a fi dominai de cei din familia Barberini, care puteau conta pe susţinerea unui mare număr de cardinali şi ţinteau în mod hotărât spre alegerea cardinalului Sacchetti; n-au reuşit însă. Au apărut neînţelegeri chiar printre ei, şi Francesco Barberini era necăjit că nu era bine privit de spanioli; într-o zi s-a ajuns chiar la o încăierare. Soarele puternic îi bătea în cap şi, ca de obicei, unora dintre cardinali a început să li se facă rău; au căzut de acord asupra unei persoane care era considerată „o creaţie” a lui Urban al VIII-lea, chiar dacă era cunoscut ca un duşman al francezilor, Giovan Battista Pamphili care a fost ales la 15 septembrie 1644. Mazarin, succesorul lui Richelieu la conducerea Franţei, n-a reuşit să prezinte la timp veto-ul său.

Giovan Battista Pamphili, născut la Roma, la 6 mai 1574, fusese avocat de consistoriu şi ajutor de judecător la Sacra Rota, apoi nunţiu apostolic la Napoli; îl însoţise pe cardinalul Barberini pe când acesta era ambasador în Franţa şi lui îi datora numirea de cardinal. Tocmai din acest motiv, familia, îmbogăţită sub pontificatul lui Urban al VIII-lea, spera că o va duce bine în continuare. A greşit însă. Îndată ce a fost consacrat papă, la 4 octombrie, sub

numele de Inocenţiu al X-lea, el a acţionat fără întârziere împotriva celor din familia Barberini, atât de urâţi de popor, învinuindu-i de împroprietărire necuvenită; a înfiinţat o comisie de anchetă şi a obligat nobila familie să plătească toate cheltuielile făcute pentru războiul de la Castro, considerat un fel de război personal pornit pe seama finanţelor pontificale.

Cardinalii Barberini şi-au schimbat în câteva luni poziţia politică şi s-au refugiat în Franţa; fuga lor a fost considerată o recunoaştere a vinovăţiei. Au fost demişi din funcţiile deţinute, iar bunurile le-au fost confiscate. În acest moment s-a Beut auzit Mazarin şi regina i-a trimis papei în scris protestul său. Inocenţiu şi-a dat seama că nu era cazul să meargă mai departe; nu-şi putea face din Franţa un duşman, având în vedere tratativele de pace care se desfăşurau pentru a pune capăt Războiului de 30 de ani, precum şi erezia jansenistă care se răspândea în regat.

Papa a lăsat totul să treacă de la el şi a trecut cu buretele peste rezultatele comisiei de anchetă; cei din familia Barberini se vor întoarce în triumf la Roma, iar fratele lui Mazarin a fost numit cardinal. Diplomaţia papală mai suferise un afront. Apoi, în problema Westfaliei, a fost o ceartă totală; papa fusese, practic, exclus de la îndelungatele tratative. Reprezentantul său, Fabio Chigi, a asistat neputincios la deciziile luate de marile puteri asupra problemelor teritoriale şi religioase privind recunoaşterea independenţei noilor state şi problemele imperiului. Congresul recunoscuse oficial erezia şi, mai mult, pusese în ordine probleme de drept ecleziastic, atribuind suveranilor şi principilor care aderaseră la confesiunea de la Augsburg beneficii ale Bisericii în calitate de feude permanente.

Inocenţiu al X-lea n-a putut face altceva decât să protesteze prin Bula din 26 noiembrie 1648 contra articolelor care lezau drepturile Bisericii de la Roma şi interveneau în conducerea vieţii ecleziastice interne. Protestul a rămas însă fără efect. Bula nici măcar nu a fost publicată la Viena; era sfârşitul unui mit. Statul pontifical era ignorat din punct de vedere politic în contextul internaţional; vocea suveranului său religios nu mai era considerată în stare să se implice în alegerea unei confesiuni de către cetăţenii unui stat străin. Franţa catolică semnase tratatele alături de Suedia protestantă; Europa îşi făurea un sistem exclusiv politic, în timp ce acela religios trecea pe planul al doilea. Catolicii din toată lumea vor continua, într-adevăr, să vadă în

papă pe „locţiitorul lui Cristos”, dar este cert că vocea sa de atunci intra uneori în contradicţie cu o libertate de conştiinţă dictată de un raţionalism care se răspândea din ce în ce mai mult.

O nouă dovadă în acest sens a fost şi bula emanată împotriva janseniştilor, în 1653; documentul a fost acceptat de toţi, toată lumea, inclusiv unii adepţi ai lui Jansenius, recunoscând ca exacte motivaţiile condamnării celor mai mari universităţi, de la Louvain şi Paris. Unii jansenişti au recunoscut infailibilitatea papei în a aprecia dacă o idee este eretică sau nu, dar au contestat faptul că intenţiile lui Jansenius ar fi putut fi declarate ca eretice; era pusă în discuţie chiar libertatea de conştiinţă şi, în această direcţie, este clar că totul devenea relativ. Controversa a continuat, stimulată de Antoine Arnaud şi Blaise Pascal, legându-se de mişcarea de la Port-Royal; doctrina jansenistă a pătruns sub diferite forme în cultură, rămânând activă în unele cercuri intelectuale europene până în zorii romantismului. A existat, la nivelul Ordinelor religioase, o controversă în care erau amestecaţi iezuiţii, dar n-a devenit niciodată o erezie populară şi, în realitate, n-a lisat urme decât în Franţa care, în ciuda repetatelor intervenţii de condamnare a unor pontifi, a rămas divizată în cele două curente opuse.

Dezamăgit de o Europă prea mare de-acum pentru un suveran temporal atârde mic, Inocenţiu al X-lea s-a adaptat situaţiei, a acceptat de bună voie să fie ignorat de marile puteri şi şi-a orientat politica spre teritoriul închis al Statului pontifical şi al Romei. A adoptat moda „noului” nepotism, îndreptându-şi atenţia către rudele sale pentru a-i îmbogăţi şi a-i înălţa la ranguri înalte ale puterii ecleziastice şi laice; cu nepoţii cardinali, treburile au mers prost. Niciunul dintre ei n-a fost demn să-i stea alături în exercitarea puterii, dar s-a impus o femeie: Olimpia Maidalchini, văduva fratelui său Pamphilio.

Este sigur acum că relaţia dintre cei doi cumnaţi, despre care vorbea maliţios Gualdi în cartea sa *Viaţa doamnei Olimpia Maidalchini* publicată în 1666, era fantezie curată, „un roman, compus din informaţii apocrife şi fantezii himerice”, după cum a observat Ranke. Este însă indiscutabil faptul că această femeie ambiţioasă şi lacomă l-a dominai total pe bătrânul pontif care, încă din primii ani ai pontificatului său a copleşit-o cu importante donaţii, de la castelul din S.Martino al Cimino la palatul din piaţa Navona, unde el însuşi

se născuse.

Era o personalitate mai puternică decât Curia, aşa încât ambasadorii, cardinalii şi prelaţii, pentru a obţine ceea ce doreau de la papă, recurgeau la ajutorul ei, ea comportându-se ca o adevărată „papesă”:

Pentru cine vrea ceva de la suveran, e lungă şi grea calea prin Vatican; dardacă omul e isteţ, se duce cu daru’ la Doamna Olimpia Şi tot ce vrea primeşte. Àsta-i drumul cel mai larg şi mai scurt.

Aşa o caracterizează Pasquino şi era adevărat; toţi o proslăveau şi încercau să-i intre în graţii cu daruri bogate. Portretul său se afla deseori prin case împreună cu cel al papei; era considerată un fel de suverani Prin ea, fastul era asigurat la Roma, pe plan artistic, în viaţa publică şi în moravuri, totul, desigur, în ton cu moda barocă a vremii. O dată cu fastul, au reapărut viciul şi desfrânarea, deşi doar la nivelul clasei de sus, în aşa grad încât, sub protecţia ei, târfele au redevenit curtezane respectabile, după cum ne informează un *Anunţ* din 30 august 1645. Se poate citi în el că prostituatele „apar în trăsuri la marile evenimente solemne, pentru că Doamna Olimpia, după ce ele îi făcuseră daruri, a binevoit să le ia sub protecţia sa, le-a dat voie să pună blazonul Excelentei sale pe uşa lor şi le-a permis să meargă fără nicio oprelişte cu trăsura, ca şi cum ar fi fost nişte doamne onorabile”.

S-a îngrijit, desigur, şi de afacerile proprii, s-a îmbogăţit într-o manieră lipsită de scrupule şi fără limite, neezitând să exploateze şi foametea din anii 1647 şi 1648, după cum menţionează Pasquino:

De s-ar ridica legile calice pe grăsime şi merinde, fiecare ar vedea mereu belşugul cum îi vine-n cale. Belşug care-a dispărut pentru că-i prea mult la unii.

Fiul acestei femei, Camillo, nu a avut decât grija să-şi aleagă viitorul la nivel înalt. Numit de unchiul său general al Bisericii, comandant suprem al flotei şi guvernator al cartierului Borgo, la un moment dat şi-a dat demisia din aceste funcţii şi a preferat să devină cardinal, stând o vreme în preajma secretarului de stat care, pe atunci, era Pancirolli. S-a răzgândit repede şi a redevenit laic pentru a se însura cu tânăra văduvă a principelui Borghese, Olimpia Aldobrandini. Mama sa nu prea a fost de acord cu această căsătorie, pentru că viitoarea noră i-ar fi semănat foarte mult ca temperament şi se temea că o va concura. Dar Inocenţiu i-a dat satisfacţie lui Camillo şi a

acceptat demisia din calitatea de cardinal; singura condiţie a fost ca soţii să meargă să locuiască la Frascati, aceasta pentru a o linişti pe „papesă” care nu admitea rivali în dominaţia ei asupra înaltei societăţi din Roma.

Această femeie a ajuns la apogeul prestigiului cu ocazia jubileului din 1650; un eveniment atât de sfânt a fost sărbătorit sub semnul mon-, denităţii, conform unui ceremonial care, sub multe aspecte, era creat de ea. „Predica sfântă s-a transformat într-un exerciţiu retoric plin de îngâmfare: predicatorii deveniseră adevăraţi saltimbanci pe scenă”, notează Castiglioni, lumea merge să asculte o predică aşa cum merge ca distracţie la teatru; doamna Olimpia îi cheamă pe toţi în palatul său”, pe care i-l dăruise papa în piaţa Navona, „ca să facă jurăminte în faţa mult aplaudatului părinte iezuit Oliva şi invită să-l asculte dame şi cavaleri, care aleargă acolo ca la o distracţie pe cinste”.

Primirea la pontif se face cu o solemnitate incredibilă: ambasadorul lui Filip al IV-lea va veni cu un alai de 300 de trăsuri, fiecare cu lacheu săi, mauri cu livrele strălucitoare şi cai împodobiţi.

Apoi a intervenit o criză în relaţiile dintre papă şi cumnată; el a numit cardinal un nepot de şaptesprezece ani al Olimpiei, Francesco Maidalchini, pentru a lua locul lui Camillo Pamphili. Era totuşi un incapabil, şi Inocenţiu l-a dat la o parte înlocuindu-l cu un alt nepot cardinal, Camillo Astalli, rudă îndepărtată a Olimpiei Maidalchini. Ea a dat în clocot de furie; acel nepot nu-şi avea locul în planurile ei. Bătrânul părea să fie sătul până peste cap de ea şi a dat-o afară pe uşă. Ea s-a retras la S.Martino al Cimino, o moşie dăruită de papă o dată cu mai multe palate şi sate; era un exil regesc.

Astalli a câştigat în importanţă, dar nu într-atât încât să-l poată înlocui pe Pancirolli atunci când acesta a murit, în 1651; Fabio Chigi a devenit noul secretar de stat.

Papa l-a chemat atunci la Roma şi pe Camillo Pamphili împreună cu soţia sa, gata să devină noua „papesă”; ea voia să se amestece în toate, aşa încât Olimpia cea bătrână a fost chemată la curte „pentru a menţine ordinea casnică”, după cum s-a exprimat Ranke. În realitate, au fost numeroase intrigi şi scandaluri între cele două Olimpii, pe care Inocenţiu le-a răbdat până când „Pimpaccia din piaţa Navona”, cum o porecleau romanii pe Maidalchini, a rămas din nou stăpână, singură şi netulburată, spre liniştea octogenarului pontif.

Deci, în timp ce cumnata avea în grijă, cum se spune, cheile casei, papa s-a ocupat de înfrumuseţarea Romei. De nevoie, s-a ocupat şi de finanţe, trebuind să facă faţă într-un fel acelei lipitori nesătule pe care o avea în preajmă şi pentru toate lucrările edilitare pe care le poruncise în oraş. În această împrejurare s-a arătat însă „energic, priceput şi hotărât, după cum observă Ranke, şi i-a obligat pe baroni să-şi plătească datoriile”. Un model în această privinţă a fost modul în care a procedat cu ducele de Parma; creditorii săi i se plângeau mereu lui Inocenţiu pentru a-l obliga pe Ranuccio Farnese să-şi plătească datoriile. Bătrânul a luat măsuri: pornind de la asasinarea episcopului din Castro, pentru care au fost găsiţi vinovaţi funcţionarii ducelui, a ordonat ca bunurile familiei Farnese să fie scoase la vânzare. Trupele pontificale s-au dus la Castro pentru a-l lua în primire; era în anul 1649.

Ranuccio s-a gândit că se va putea salva aşa cum reuşise tatăl său, Odoardo, cu Urban al VIII-lea, dar, de data aceasta, puterile europene aflate acum într-o perioadă de linişte nu i-au permis. Şi Castro a fost distins. Sumele datorate erau atât de mari încât ducele n-ar fi putut niciodată să le plătească; a fost nevoie pentru aceasta de medierea Spaniei.

Au apărut apoi impozitele suplimentare. Doar pentru ridicarea obeliscului din piaţa Navona, deasupra fântânii celor Patru fluvii a lui Bernini, adică a celor patru izvoare ale apei pure (Vacqua Vergine), s-a fixat o taxă de un bănuţ pe livra de carne şi de sare şi creşterea preţului la grâu, motiv pentru care Pasquino comenta:

Noi vrem altceva decât fântâni şi turnuleţe; pâine vrem, pâine, pâine, pâine!

Piaţa Navona şi-a pierdut caracterul său ţărănesc; fusese până atunci o piaţă centrală de fructe şi legume, iar acum s-a înnobilat cu palatul renovat Pamphili şi cu biserica S. Agnese, amândouă opera lui Borromini: a devenit „Curtea Pamphili”. Dar multe străzi ale oraşului au fost lărgite şi sistematizate; planul de refacere urbanistică iniţiat de Sixtus al V-lea şi Paul al V-lea a fost continuat cu sârg. Un aspect modern l-au căpătat şi închisorile; là „închisoarea Nouă” de pe strada Giulia a fost conceput, pentru prima dată în Europa, un sistem carceră bazat pe norme de igienă şi de securitate. Pe Gianicolo, în zona numită Beirespiro, se construise în cele din urmă vila familiei Pamphili; cel care a construit-o a fost Algardi, şi acolo a locuit nepotul

lui Inocenţiu, Camillo, cu soţia sa, Olimpia.

Inocenţiu al X-lea a murit la 7 ianuarie 1655, după o lungă agonie care a permis rudelor de tot felul să jefuiască şi să-şi pună bogăţiile la adăpost; donna Olimpia a fost văzută până în ultima clipă înşfăcând tot ce putea din apartamentele pontificale. Cadavrul său a rămas trei zile fără ca vreuna dintre rude să se îngrijească de înmormântarea lui; donna Olimpia, căreia Curia i-a cerut să ia în grijă cheltuielile pentru înmormântare, a răspuns că era o „sărmană văduvă" şi nu se putea achita de asemenea obligaţii. Niciuna dintre rude n-a considerat că ar fi avut vrea obligaţie faţă de răposat. Corpul a fost până la urmă dus într-un spaţiu care era folosit ca magazie şi aşezat într-un sicriu provizoriu; mai târziu, nepotul său, Camillo, a mai reflectat şi i-a ridicat un monument funerar în biserica S. Agnese.

Ca de obicei, romanii au respirat uşuraţi, dar voiau, în primul rând, s-o alunge pe donna Olimpia:

S-a terminat cu poftele acestei escroace din piaţa Navona: chemaţi-l acum pe călău! S-a zis cu poftele... A murit păstorul, dar vaca rămâne: să ne bucurăm, scoateţi-i inima. A murit păstorul.

Alexandru al VII-lea, succesorul lui Inocenţiu al X-lea, va aduce indirect la îndeplinire dorinţa poporului; îndată după alegere, i-a poruncit să plece din Roma şi să se retragă cu domiciliu obligatoriu la S.Martino al Cimino. A fost deschis şi un proces împotriva ei „pentru însuşire necuvenită" a banilor statului; a fost condamnată să restituia ceea ce luase. N-a făcut-o niciodată: a murit de ciumă în 1657 la S.Martino al Cimino.

237. Alexandru al VII-lea (1655-1667)

Conclavul care s-a ţinut între ianuarie şi începutul lui martie 1655 nu a fost unul obişnuit; nu mai era în joc obişnuitul grup al cardinalilor nepoţi ai fostului papă, capabil să controleze situaţia. Astalli, singur, n-a reuşit să-şi alcătuiască un grup de susţinere, pentru că nimeni nu-i era „dator" cu nimic; grupul cel mai numeros de cardinali se simţea, ît sfârşit, liber să decidă fălă a mai ţine cont de rude. Ei doreau să facă o alegere bazată doar pe motive religioase, de pe o poziţie de neutralitate

Alexandru al VII-lea (Rev. Fabbrica di S.Pietro)

politică, respingând influenţele venite din partea celorlalte state; ambasadorul spaniol i-a supranumit „echipa de intervenţie”. Practic însă nu ştiau pe cine să aleagă. Candidatura lui Giulio Sacchetti primea mereu veto-ul Spaniei, aşa cum cea a lui Fabio Chigi întâmpina opoziţia lui Mazarin; situaţia s-a clarificat abia atunci când candidatul francez i-a trimis personal o scrisoare ministrului lui Ludovic al XFV-lea pentru a-l convinge să renunţe la veto-ul împotriva secretarului de stat al lui Inocenţiu al X-lea. La 7 aprilie 1655, a fost ales, astfel, Fabio Chigi.

Se născuse la 13 februarie 1599 la Siena, într-o familie celebră de bancheri; fusese reprezentant al Sfântului Scaun la Münster, pe durata tratativelor de pace de la sfârşitul Războiului de 30 de ani şi, în acea împrejurare îi devenise antipatic lui Mazarin. În plus, nu obţinuse atunci mare lucru în urma abilităţii sale diplomatice şi trebuise să asiste neputincios la toate câte se hotărau în dauna Bisericii. Inocenţiu al X-lea îl numise totuşi cardinal, în 1652, chemându-l la Roma de la Köln, unde era nunţiu, încredinţându-i Secretariatul de Stat la moartea lui Pancirolli. A fost consacrat papă la 18 aprilie, luându-şi numele de Alexandru al VII-lea.

Era un om cu sentimente religioase profunde, pătruns de un înnăscut simţ al umilinţei; după cum ne informează cronicile, nu ar fi vrut să meargă în bazilica Sf. Petru pentru ceremonia rituală a închinării cardinalilor şi, pe timpul ritualului, a ţinut în mâini un crucifix uriaş pentru a arăta că adoraţia era destinată lui Cristos şi nu persoanei lui.

Pentru instalarea în Lateran nu a dorit arcuri triumfale şi fast pe străzi; manifesta o pioşenie exemplară şi un dispreţ total pentru cele lumeşti, în

special pentru putere. Îi ceruse lui Bemini să-i construiască un sicriu care ţinea loc de dormitor; pe masa de scris se afla, ca o mărturie despre sine, un craniu. În plus s-a declarat adversar al nepotismului.

A început apoi lumea să-i spună „că nu se făcea ca rudele papei să trăiască precum orăşenii de rând11, după cum aminteşte Ranke, că „nu exista niciun motiv ca, la Siena, casa sa natală să nu aibă parte de onoruri princiare”, pentru că putea apărea ca o jignire pentru marele ducat de Toscana. Iezuitul Oliva, mare predicator, „a ajuns să spună că papa ar fi comis un păcat dacă nu şi-ar fi adunat în jurul său nepoţii”; risca, prin urmare, să devină un suflet condamnat. Apoi, trebuia să se adapteze vremurilor, trebuia să dea un exemplu bun, altfel ce papă ar fi fost!

Alexandru al VII-lea a prezentat această chestiune în faţa consistoriului din aprilie 1656: era util sau nu pentru bunul mers al treburilor Curiei ca un papă să se servească de rudele sale? Răspunsul nu putea fi decât afirmativ; sistemul funcţiona şi în domeniul teologic, pentru că Pallavicino l-a sfătuit pe papă să stabilească anumite limite în cadrul cărora rudele puteau accede la funcţii. Se repetau scrupulele lui Urban al VIII-lea. În consecinţă, aparenţele fiind salvate, s-a declanşat „invazia” dinspre Siena, adică „procesiunea”, cum a numit-o Pasquino, şi Alexandru al VII-lea a rămas stupefiat şi tulburat mai mult decât, poate, se aştepta. Dacă ne-am gândi că, până atunci, doar „inteipretase” un rol, să spunem că, până la urmă, a obţinut o confirmare a legalităţii unei instituţii atât de scandaloase şi şi-a putut pune sufletul la adăpost.

Fratele său, don Mario, a obţinut funcţiile cele mai bănoase, de la cea de administrator-general al serviciului aprovizionării populaţiei, la cea de magistrat în cartierul Borgo. Nepotul Flavio, după o ucenicie la iezuiţi, devine cardinal şi ajutor al secretarului de stat, Giulio Rospigliosi, urmărind în realitate să acumuleze beneficii ecleziastice care, în scurt timp, ajunseseră la 100 000 scuzi. Un alt nepot, Agostino, a fost ales pentru instruirea copiilor din familia princiară Chigi; rămas laic, în calitate de castelan la Castelul Sant’Angelo, a primit, treptat, proprietăţi splendide, ca Ariccia şi palatul familiei din piaţa Colonna, însurându-se mai târziu cu Maria Virginia Borghese.

Şi astfel Alexandru al VII-lea, după ce se arătase adversar al

nepotismului, n-a mai reuşit să reziste, făcând favoruri până şi rudelor îndepărtate, cum era administratorul ecleziastic Antonio Bichi, care a fost numit şi cardinal. A fost o adevărată escaladă a îmbogăţirii, iar motivaţiile „politice” care ar fi trebuit să justifice nepotismul, pentru a-i da, în acest fel, papei posibilitatea de a găsi printre rude un om de încredere în vederea conducerii Bisericii, au fost lăsate la o parte. Nimeni nu avea suficientă autoritate ca să dea naştere unor certuri. Şi nici papa însuşi nu era interesat de puterea politică.

Au ajuns, astfel, la apogeu congregaţiile de stat, abandonate de pontifii anteriori, cu capacitatea de a decide în probleme din domeniul public, de la chestiuni inerente legate de pace şi de război, la taxe şi la relaţiile internaţionale. Papa se va îngriji de chestiunile religioase şi de operele de caritate, cum a făcut-o, într-adevăr, în mai 1656, când asupra Romei s-a abătut o epidemie de ciumă. Cu un puternic simţ al carităţii, i-a ajutat pe cei contaminaţi, a avut grijă de aprovizionarea cu toate cele necesare şi, pentru a împiedica extinderea molimei, a pus să se construiască un azil pe insula Sf. Bartolomeu.

S-a putut vedea la papa Chigi dragostea pentru o viaţă liniştită, pe care o găsea în liniştea de la Castel Gandolfo, unde se retrăgea vara, limp de două luni, dar şi în după-amiezele de la Roma când îi asculta pe poeţii care-şi citeau la curte poemele. A renunţat, probabil, în cele din urmă, la sicriu şi la acel craniu pentru a se complace într-o viaţă uşor mondeni Acesta a fost şi efectul sosirii la Roma a Cristinei de Suedia; după ce renunţase la coroană, se convertise la catolicism. A acceptat cu plăcere invitaţia venită din partea papei, în 1655, de a se muta la Roma.

Prinţesa a avut parte de o primire pompoasă, făcându-şi intrarea în oraş într-o caleaşcă pe care o proiectase Bernini; papa a primit-o în consistoriu şi i-a dat anafura sfinţită, schimbându-i numele în Alexandra. Dar această femeie îi va aduce şi bucurie, dar şi neplăceri lui Alexandru al VII-lea; cultă, orgolioasă şi excentrică, a înţeles că va putea domina societatea mondenă din Roma. Nu există dubii asupra sincerităţii sentimentelor sale religioase, chiar dacă uneori a criticat unele aspecte exterioare de cult, şi a ştiut, în orice caz, să-şi pună în valoare poziţia, trăind după cum voia. Cristinei de Suedia i se putea potrivi foarte bine faimoasa frază a lui Henric al IV-lea, după cum a

subliniat, pe bună dreptate, Cesare Onofrio în cartea sa despre ea, *Roma face cât o abjurare*. Cristina a avut de câştigat din convertirea la catolicism, abjurând protestantismul şi părăsind plictisitoarea şi îngheţata Suedie pentru un oraş liniştit şi cald ca Roma. Din palatul Farnese, unde şi-a stabilit prima reşedinţă, prin amabilitatea ducelui de Parma, Cristina a guvernat, de fapt, viaţa lipsită de prejudecăţi a oraşului, devenind „regina serbărilor din lumea bună romană", după cum menţionează Castiglioni; „căutată şi primită peste tot cu bucurie* înfumurarea sa n-a mai cunoscut limite. Recepţii fastuoase, turniruri, concerte, baluri mascate au fost organizate în onoarea ei de înaltul cler şi de nobilimea romană. Studenţii de la Propaganda Fide îi prezentau omagiile lor în douăzeci şi două de limbi; iezuitul Atanasius Kircher i-a oferit un mic obelisc cu o înscripţie elogioasă în douăzeci şi trei de limbi; nici universitatea din Roma nu s-a lăsat mai prejos fa omagierea ilustrei musafire".

Printre manifestările cele mai fastuoase trebuie amintit Carnavalul din 1656, care a făcut furori printr-o atmosferă de o asemenea imoralitate încât Alexandru al VII-lea s-a căit că a invitat-o la Roma pe acea „oaie rătăcită" care, intrând printre cei din preajma Sf. Petru, ar fi trebuit să constituie un exemplu pentru convertiri în masă. Acestea nu erau decât visuri. În realitate, cardinalii înşişi se învârteau înjurai ei şi stăteau cu ea la jocuri de noroc, de la Chigi la Azzolini, acesta din urmă devenindu-i prieten de încredere şi, probabil, amant. A fost şi un fel de Mata Hari a acelor timpuri, uneltind cu Mazarin o cucerire a regatului Napoli, dar a fost trădată de scutierul său, Gian Rinaldo Monaldeschi, care a vândut spaniolilor planurile secrete ale femeii; ea n-a stat pe gânduri şi a pus să fie ucis. Au fost însă neplăceri diplomatice interminabile pentru Alexandru al VII-lea, atât de dornic de linişte, astfel încât a mai răsuflat puţin când Cristina a plecat de câteva ori din Roma pentru a pune ordine în situaţia sa financiară din Suedia, după moartea tatălui său, Gustav Adolf. La întoarcere, părea mai liniştită, mai puţin excentrică; s-a mutat în palatul Riario şi s-a dedicat vieţii intelectuale în care şi-a găsit, în sfârşit, acele satisfacţii pe care nu le avusese în politică. Salonul său va fi frecventat de artişti şi de oameni de litere, formând un fel de Academie, precursoare a aceleia faimoase care, la un an după moartea ei, în 1689, va lua numele de Arcadia.

În acest timp, Alexandru al VII-lea, la moartea lui Mazarin, în 1661, a

suferit ca „suveran” pontif o altă ofensă pe plan internaţional; a trebuit să se întâlnească personal cu Ludovic al MV-lea şi, desigur, totul a ieşit prost. La originea conflictului era, pe de o parte, visul papei de a crea o ligă a statelor catolice împotriva turcilor şi, pe de altă parte, acţiunile concrete ale Regelui-Soare pentru a determina Sublima Poartă să pornească războiul împotriva Austriei. Era nevoie de un pretext pentru a-i închide gura papei şi a-i scoate din cap apelurile insistente pentru formarea unei cruciade. Cel care i l-a furnizat Regelui-Soare a fost noul sau ambasador la Roma, ducele de Créqui.

Acesta s-a prezentat în oraş în iunie 1662 cu 200 de soldaţi, prelinzându-i pontifului onoruri mai înalte decât cele rezervate celorlalţi ambasadori; a mai cerut şi ca imunitatea diplomatică, acordată în mod normal reşedinţei sale, palatul Farnese, să fie extinsă la toată zona din jur. Suita sa a avut o comportare insolentă şi era de aşteptat ca, dintr-un moment în altul, să se declanşeze un inevitabil incident diplomatic. Ceea ce s-a şi întâmplat în seara de 20 august.

A avut loc o încăierare între câţiva soldaţi corsicani ce erau în serviciul papei, aflaţi la post în împrejurimile palatului Farnese, şi trei francezi; de la cuvinte s-a trecut la fapte. Numărul corsicanilor s-a îngroşat şi câteva lovituri de archebuză au lovit trăsura ambasadorului care se întorcea în palat; a căzut victimă un paj.

Curia i-a dat imediat satisfacţie ambasadorului, care însă a profitat din plin de ocazie şi a părăsit Roma, declarând că siguranţa sa era în pericol şi refuzând orice încercare de reconciliere. Reacţia Parisului a fost promptă; nunţiul papal a fost expulzat din Franţa; Avignon şi ţinutul Venaissin au fost ocupate şi anexate Franţei. Se pregătea, de asemenea, o armată pentru o expediţie de pedeapsă împotriva Statului pontifical.

A mai îndreptat lucrurile medierea din partea Spaniei, dar s-a ajuns la umilitoarea pace de la Pisa, din februarie 1664. Cardinalul Flavio Chigi, ca nepot al papei, şi cardinalul Imperiali, în calitate de guvernator al Romei, vor trebui să meargă la Paris pentru a prezenta scuze oficiale Regelui-Soare; corsicanii nu vor mai fi niciodată angajaţi în serviciul papei, în ciuda unui proces în procedură de urgenţă prin care fuseseră condamnaţi la moarte doi dintre soldaţii de gardă implicaţi în atentat; în sfârşit, în faţa cazărmii corsicanilor va fi ridicată o piramidă cu o înscripţie care să amintească pentru

vecie de „crima1* lor. În plus, Castro revenea din nou francezilor; aceasta era condiţia pentru ca Avignonul să fie restituit italienilor. Pentru papalitate era, aşadar, o pace înjositoare şi era dovada lipsei de greutate a Statului pontifical pe planul politicii internaţionale.

Alexandru al VII-lea s-a putut consola doar continuând să înfrumuseţeze Roma. A dispus să fie renovată clădirea universităţii La Sapienza, să se orneze multe saloane din palami Quirinale şi din vila de la Castel Gandolfo, să fie sistematizată piaţa Panteonului şi a pus să se ridice în piaţa Minervei obeliscul de pe spinarea unui elefant de marmură. A dus la bun sfârşit şi construcţia colonadei din piaţa Sf. Petru. S-a ocupat însă şi de activităţi militare şi financiare, cum ar fi construcţia arsenalului de la Civitavecehia şi a monetăriei de lângă grădina Vaticanului.

A murit la 22 mai 1667 şi a fost înmormântat în bazilica Sf. Petro, în grandiosul monument pe care i l-a ridicat Bernini. A fost răpus de obişnuita boală a „pietrei la rinichi” „care îi chinuise în trecut şi pe alţi papi; Pasquino a menţionat şi aceasta:

Consolează-te Alexandru: dacă soarta cea amară a pietrelor te-a dus la moarte, moarte a tâlharilor şi nu a eroilor, obiceiul celor fericiţi ca tine este să plece de pe lume alungaţi de mânia pietrelor.

238. Clement al IX-lea (1667-1669)

Au fost necesare 18 zile de conclav pentru a se ajunge la alegerea succesorului lui Alexandru al VII-lea. În disputa dintre cele două tabere, filofranceză şi filospaniolă, a ieşit din nou învingătoare „echipa de intervenţie”, avându-l în frunte pe cardinalul Azzolini, ei reuşind să impună candidatura lui Giulio Rospigliosi, care a fost ales la 20 iunie 1667. Ambasadorul francez s-a lăudat, apoi, că el avusese meritul alegerii, având în vedere că Rospigliosi era pe poziţia a doua pe lista candidaţilor agreaţi de Regele-Soare; pe de altă parte, şi spaniolii l-au recunoscut ca protejat al lor, pentru că fusese un nunţiu foarte bine apreciat la Madrid Se poate spune însă că el s-a impus datorită unui spirit tradiţional de neutralitate, care a dat roade, în ciuda duratei scurte a pontificatului.

Giulio Rospigliosi se născuse la Pistoia, la 28 ianuarie 1600, dintr-o

familie nobilă; elev al iezuiţilor din Roma, îşi luase licenţa în teologie la Pisa, unde a şi predat după aceea. Intrat în diplomaţia pontificală, îndeplinise diferite misiuni, găsindu-şi şi timpul necesar compunerii unor melodrame care avuseseră succes la Roma; ca vicar la S. Maria Maggiore obţinuse apoi titlul de cetăţean de onoare al Romei.

În 1657, Alexandru al VII-lea îl numise cardinal şi secretar de stat A fost consacrat papă la 26 iunie 1667, sub numele de Clement al IX-lea şi a adoptat ca simbol un pelican cu deviza *Aliis non sibi clemens*, adică „Clement pentru alţii şi nu pentru sine”. Această deviză exprima un program de caritate la unison cu expresia lui preferată: „Să Clement al IX-lea (Rev. Fabbrica di S.Pietro)

admitem!” Va reduce taxa pe grânele măcinate şi în fiecare zi chema la masa lui treisprezece săraci cărora le servea, câteodată, el însuşi ciorba. Vizitele la bolnavii din spitalul de la Lateran şi spovedaniile zilnice într-un confesional construit special pentru el în bazilica Sf. Petru îl vor face cunoscut ca sfânt şi populaţia îl va respecta profund ca pe un binefăcător al său.

„Era omul cel mai bun care putea exista”, observă Ranke, dar „pe lângă că era activ, era plin de intenţii bune; a fost asemuit unui pom cu coroana bogată şi plină de frunze şi de flori, dar nu şi de fructe”. Sunt cuvinte care trebuie înţelese cu ponderaţie, dacă sunt citite împreună cu „laudele” scrise de Pasquino cu ocazia alegerii sale:

Va mai avea lumea o comoară de pace,

Şi se vor bucura aleşii lui Dumnezeu de un veac de aur.

Iată, aceasta-i domnia bunicului-papă Clement: le-a vorbit tuturor cu

blândeţe, a umplut Roma de inde necăpătuite, scutind de taxe grânele măcinate, iertând de-a valma păcate peste păcate, ţinând pe lângă el miniştri ce mimai rele fac, fără a-şi arăta din când în când şi colţii mereu mulţumit să fie tras pe sfoară.

De fapt, Clement al DE-lea s-a ferit să persecute indele lui Alexandru al VII-lea, dându-i afară din funcţiile pe care le deţineau. Cei din familia Chigi şi-au menţinut poziţiile la fel ca toţi sienezii din anturajul lor, spre manea ciudă a pistoiezilor care sperau să năvălească în Roma ca să capete ei beneficiile: totul rămăsese aşa cum era înainte. În locul acelei afluenţe permanente de străini care-şi căutau aici norocul, al acelei continue schimbări de oameni care obţineau sau pierdeau slujbe, intervenise acum o perioadă de linişte prudentă", mai notează Ranke; aceasta pentru că se putea constata o consolidare a puterii acelor familii care „sosiseră" mai devreme şi închiseseră accesul celorlalte.

Tronul pontifical era acum înconjurat de o puternică şi bogată aristocraţie care nu voia să cedeze poziţiile ocupate sau să le împartă cu alţii. Şi meritul a fost pe de-a-ntregul al „echipei de intervenţie" care-l urcase pe tron pe Clement al IX-lea: numirea lui Decio Azzolini ca secretar de stat confirmă această nouă repartizare a puterii. Împărţirea, în prima lună a pontificatului, a peste 600 000 de scuzi între cardinalii şi membrii cei mai importanţi ai Curiei este o donaţie care aduco a mită; în alte împrejurări s-ar fi putut vorbi despre simonie. În orice caz, Clement al IX-lea n-a practicat nepotismul sau, cel mult, l-a admis în limitele indicate de acel mare cenzor care era Pallavicino, care recomandase în această privinţă ca „pe viitor, să nu se dea rudelor papilor titluri de prinţi şi duci… ca toţi banii care se încasau de către Stat, Dataria, din vinderea unor servicii şi din alte drepturi ale Tronului Apostolic să se folosească exclusiv în beneficiul spiritualităţii şi spre mulţumirea populaţiei". Şi astfel, fratele său Camillo a fost numit general al Bisericii, iar nepoţii Giacomo şi Tommaso au devenit cardinal şi, respectiv castelanul de la Castelul Sant'Angelo, dar toţi trei au încasat doar ce li se cuvenea pentru funcţiile lor.

Desigur, membrii familiei Rospigliosi au încercat să-şi facă loc şi ei în rândul aristocraţiei romane. Şi-au construit o casă splendidă, au organizat petreceri şi baluri; au pus pe picioare şi un teatru în care au avut loc

spectacole strălucite, cum ar fi *Convertirea Sfintei Baldasara*, pusă pe muzică de Anton Maria Abbatini, pe un text despre care se spunea că ar fi aparţinut papei însuşi, spectacolul beneficiind de decorurile genialului Bernini. În acest fel, familia Rospigliosi a cheltuit averi întregi, dar papa nu le-a cedat bunuri publice sau alte posibilităţi de a se reface; membrii ei au reuşit să se menţină pe creasta valului şi datorită căsătoriei unui tânăr din rândul lor cu o moştenitoare bogată din ramura genoveză a familiei Pallavicini.

Dintre „alţii" care au profitat de deviza lui Clement n-au făcut deci parte rudele; de aceasta a profitat, în schimb, Roma care a devenit şi mai frumoasă, graţie ultimelor opere ale lui Bernini, statuilor pentru colonada de la Sf. Petru şi podului de acces spre Castelul Sant'Angelo. Au mai profitat, de drept, categorii marginavate precum evreii, în favoarea cărora papa a acţionat abolind barbara „cursă" la care ei erau supuşi pentru distracţia creştinilor în zilele Carnavalului. Beneficia spiritul de frăţie şi de pace care, în intenţia lui Clement al DE-lea, trebuia să devină de atunci încolo angajamentul „politic" în contextul internaţional; aceasta putea fi calea pentru a redobândi în lume o credibilitate religioasă pe care, din vremea Renaşterii, papii o pierduseră în mare parte.

Astfel, papa, bine văzut cum era de către Regele-Soare, a putut avea relaţii mai bune cu Franţa şi a mai recâştigat din demnitate după umilitoarea pace de la Pisa. Francezii înşişi au îndepărtat piramida ridicată la Roma în faţa cazărmii gărzilor corsicane, ştergându-se, astfel, amintirea unui incident diplomatic neplăcut.

În urma acestei reabilitări a diplomaţiei pontificale, a fost posibil ca papa să acţioneze cu succes în Franţa pe plan religios, atenuând efectul disputelor janseniste prin aşa-numita „pace a lui Clement". Regele-Soare a pus chiar să se bată o monedă în amintirea restabilirii unităţii Bisericii", deşi, în concepţia janseniştilor, semnarea unui document care le fusese impus de Stările Generale a fost un compromis, o acceptare formală a unor decizii doctrinare.

Şi, din nou, Sfântul Scaun, atunci când în 1667 forţele lui Ludovic al XIV-lea au pătruns în Olanda aflată sub dominaţie spaniolă, cucerind rapid cele mai importante oraşe fortificate, a devenit mediatorul păcii dintre Franţa şi Spania la care s-a ajuns un an mai târziu, la Aachen. Papa reuşea, în sfârşit,

să-l convingă pe Regele-Soare să ajute Veneţia împotriva turcilor; trebuia apărată Creta, şi papa pusese deja la dispoziţie galerele sale. Franţa a trimis trupe, dar pe ascuns, pentru că nu voia să strice bunele raporturi cu Sublima Poartă; ele vor lupta sub steagul papal, contopindu-se cu armata papei. Dar spiritul cruciat n-a putut evita căderea Cretei, la 6 septembrie 1669.

Vestea a fost teribil de dezamăgitoare pentru papă; a suferit un atac de apoplexie la sfârşitul lunii octombrie şi la 9 decembrie a murit de inimă rea, după cum aminteşte o „pasquinată" în latineşte care tradusă sună astfel:

Tu care-i cauţi mormântul, află că aici zace bunicul Clement. Din cauza Cretei s-a făcut ţărână.

Înmormântat provizoriu în bazilica Sf. Petru, a fost mutat de suc cesorul său într-un mausoleu ridicat de Rainaldi în bazilica S. Maria Maggiore.

239. Clement al X-lea (1670-1676)

Conclavul pentru alegerea succesorului lui Clement al IX-lea s-a prelungit timp de aproape cinci luni; certurile dintre cardinalii fâlofrancezi şi cei filospanioli s-au ţinut lanţ şi au dus la o intervenţie directă a ambasadorilor celor doi regi. Cel francez şi-a exprimat veto-ul său în privinţa cardinalului D'Elee, iar spaniolul a procedat la fel pentru cardinalul Brancaccio. La 29 aprilie 1670, a fost ales, până la urmă, un neutru, în persoana cardinalului Emilio Altieri.

Născut la 13 iulie 1590, la Roma, fost episcop de Camerino, fusese mult timp nunţiu apostolic în Polonia, şi această ţară i-a rămas la suflet şi după ce a devenit papă; fusese numit cardinal de Clement al. IX-lea, cu puţin timp înainte ca acesta să moară. Era un om simplu, în mod cert nepotrivit pentru preluarea puterii şi, din acest motiv a încercat – să refuze numirea; a trebuit să se resemneze sub deviza lui *Iesu*, *tibi sit gloria*! A fost consacrat papă la 11 mai 1670, luându-şi numele de Clement al X-lea.

Ar fi dorit să urmeze linia predecesorului său, dar a eşuat în acţiunile de instaurare a păcii. Apelurile sale în acest sens, când Ludovic al XIV-lea a reluat ostilităţile cu scopul de a cuceri Olanda, au rămas zadarnice. În plus, a apărut o nouă neînţelegere între Sfântul Scaun şi Franţa, pentru că Regele-Soare profita de nedomolita mişcare jansenistă pentru a se amesteca din ce în

ce mai mult în treburile ecleziastice. El dicta asupra „regaliilor”, adică dreptul de a încasa sumele rezultate din beneficiile unor tronuri episcopale „vacante”; protestele papei au fost inutile. Singura consolare îi venea din Polonia, unde fusese ales un rege catolic, Jan Sobieski, care a reuşit, datorită Regelui-Soare, să depăşească opoziţia internă la candidatura sa. Papa i-a trimis sume importante de bani pentru că spera ca acţiunile sale militare să oprească înaintarea turcilor; Polonia era un fel de bastion avansat al catolicismului european.

Clement al X-lea (Rev. Fabbrica di S.Pietro)

În numele acestui spirit cruciat, bătrânul papă a celebrat al XV-lea jubileu în 1675; afluenţa pelerinilor a fost extraordinar de mare din cauza războaielor care divizau Europa, dar Clement, în totala sa naivitate a sperat că acel An Sfânt ar fi putut să aducă minunea păcii. Era bolnav, dar nu s-a dat înapoi de la oficierea sfintelor slujbe cu o mare evlavie: „dacă, în timpul amilui jubiliar, papa a reuşit să binecuvânteze mulţimile doar de şapte ori şi să viziteze cele şapte Biserici doar de cinci ori, aceasta se explică prin starea precară a sănătăţii sale”, aminteşte Pastor. „Guta şi guturaiul cronic îl chinuiau pe bătrânul de optzeci şi cinci de ani. Cu toate acestea, în cea de-a opta sărbătoare a Mătăniilor, el a participat la slujba de la biserica S. Maria sopra Minerva, unde a spus, el însuşi, cu voce tare, rugăciunea întreagă a Mătăniilor în faţa unei mari mulţimi de credincioşi”.

Şi conducerea Statului pontifical? La aşa ceva nu se pricepea; şi-a ales un colaborator în persoana cardinalului Paluzzo Paluzzi, al cărui nepot, Paluzzo Albeitoni, era însurat cu o nepoată a papei. Asupra celor din familia

Paluzzi s-a exercitat nepotismul acestui papă care, neavând nepoţi bărbaţi, le-a acordat lor toate favorurile; Albertoni şi-a luat chiar numele de familie al soţiei, devenind un Altieri.

Clement nu dorea decât să fie imitat în spiritul lui de caritate, şi cardinalul Paluzzi s-a arătat darnic în pomeni şi reţinut în încasarea impozitelor, ajungând fără îndoială să încurce socotelile celor care dirijau efectiv Secretariatul de Stat Pasquino spunea că, pe vremea aceea, practic, erau doi papi, unul „pentru a binecuvânta şi a sfinţi, şi celălalt pentru a guverna”. Gregorio Leti a scris un sonet intitulat *Care-o fi papă*, *Paluzzo Paluzzi sau Emilio Altieri*, care începe astfel:

Nu ştiu prea bine care dintre ei să fie papa, căci primul are puterea şi-al doilea are numele.

Tandemul Pal uzzi-Altieri s-a îmbogăţit, desigur, după cum a vrut, terminând într-un* timp record construcţia splendidului palat Altieri, poate de frică să nu dispară dintr-o clipă în alta izvorul acestei imense bunăstări.

Aceast moment a venit la 22 iulie 1676; Clement al X-lea a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru, într-un monument funerar grandios pe care i-l ridicase, „recunoscător”, cardinalul Paluzzi.

240. Inocenţiu al XI-lea (1676-1689)

Datorită obişnuitelor certuri, cardinalii au stat timp de două luni în conclav şi, în ciuda presiunilor exercitate de Regele-Soare, a fost aleasă, în cele din urmă, la 21 septembrie 1676, o persoană deosebit de ostilă lui, cardinalul Benedetto Odescalchi.

Se născuse la Como, la 16 mai 1611, într-o familie înstărită de negustori şi, obţinând licenţa în drept, venise la 25 de ani la Roma, încă laic şi cu aerul puţin înfumurat „de tip spaniol” atât de bine întruchipat de Manzoni în multe personaje ale romanului său. Sosise purtând spadă şi pistoale, cu intenţia de a deveni un „senioraş” în regatul Napoli sau de a îmbrăţişa cariera armelor; dacă ar fi rămas „pe acel braţ al lacului Como”, ar fi devenit un don Rodrigo sau, mai mult, cu calităţile indiscutabile pe care le poseda, un Innominat0140. Pe Benedetto Odescalchi l-a întâlnit cardinalul „său” înainte de a apuca pe un drum „greşit” şi a îmbrăţişat, astfel, cariera ecleziastică.

Protonotar apostolic şi preşedinte al Camerei apostolice, sub Urban al VIII-lea, a îndeplinit apoi funcţia de comisar în marca Ancona şi guvernator al mărcii Macerata. A refuzat să fie plătit pentru sarcinile judiciare pe care le îndeplinea; era „preţul sângelui” şi nu voia să-şi încarce sufletul cu eventuale păcate.

La 34 de ani era deja cardinal, şi Inocenţiu al X-lea l-a trimis ca legat la Ferrara, convins de spiritul evanghelic pe care-l arăta tânărul cardinal. „Să-l trimitem pe preotul săracilor”, a comentat papa atunci când i-a încredinţat această misiune; şi el a alergat cu abnegaţie în ajutorul celor care sufereau de foame în acel oraş. Ales episcop de Novara, s-a arătat şi mai generos faţă de cei nevoiaşi şi, în acelaşi timp, a dat dovadă de o severitate cetăţenească şi religioasă care amintea vremurile lui Pius al V-lea şi Sixtus al V-lea. După părerea unui cronicar al timpului era doar un bigot şi Pasquino era convins că n-ar fi meritat să fie ales în conclavul din 1676:

Odescalchi, grandomanul ăla, intră cu speranţe în conclavuri, dar nu i se pot da cheile141 aceluia care este doar un bigot.

El a fost însă ales; se spune că ar fi fost nespus de reticent în acceptarea numirii, căzând în genunchi în faţa cardinalilor, mgându-i cu lacrimi în ochi să aleagă pe oricare altul. A trebuit să accepte şi a fost consacrat papă la 4 octombrie, luând numele Inocenţiu al XI-lea. I s-a propus o deviză în care, ca o aluzie la numele ales, scria astfel: *Innocens manibus et mundo corde*. El l-a considerat adulator şi l-a înlocuit cu o aluzie la barca Sf. Petru în ruga: *Domine*, *salva nos*, *perimus*!

Un papă atât de auster şi de rigid în obiceiuri a fost leacul pentru administrarea financiară a Statului pontifical; nu exista un echilibru între venituri şi cheltuieli. Deficitul era atât de mare încât pândea riscul falimentului. Inocenţiu al XI-lea a reuşit să pună ordine în toate prin măsuri drastice de economisire, aşa încât, la sfârşitul pontificatului său balanţa era pozitivă.

A obţinut aceasta şi datorită faptului că n-a dat absolut de loc dovadă de nepotism; ar fi vrut ca o asemenea plagă să fi fost eradicată pentru totdeauna şi ca toţi cardinalii să jure că vor respecta o bulă în acest sens. Sfântul Colegiu însă s-a opus în bloc adoptării unui asemenea decret. În ce-l privea pe el, personal, l-a chemat totuşi la el pe unicul său nepot, Livio, fiul fratelui, Carto,

şi l-a obligat să-şi urmeze studiile la iezuiţi pentru a obţine, numai prin propriile forţe, o slujbă. Trebuia să-şi ia gândul de la daruri şi onoruri; ar fi putut conta doar pe ce i-ar fi putut lăsa el, ca unchi, din partea sa de avere. Ambasadorului imperial, cane se oferea să fie garantul unor măsuri speciale de protecţie pentru familia Odescalchi, i-a răspuns că papa nu avea nici casă, nici familie, ci doar demnitatea pe care i-a împrumutat-o Dumnezeu.

Inocenţiu al XI-lea (Rev. Fabbrica di S.Pietro)

A încredinţat Secretariatul de Stat prietenului său, cardinalul Alderano Cibo, în care a avut o încredere oarbă, şi, împreună cu el, a pus la punct un program de luptă fără răgaz împotriva abuzurilor şi scandalurilor de curte, denunţând orice formă de corupţie. Într-un consistoriu, i-a rugat insistent pe cardinali să renunţe la căleşti şi livrele pentru a duce o viaţă mai adecvată Bisericii; printr-o serie de legi, aşa-numite „inocentine” a redus cheltuielile tribunalelor pentru a elimina orice aparenţă de venalitate.

Din această acţiune de respectare întocmai a principiilor morale face parte şi atitudinea severă a lui Inocenţiu al XI-lea împotriva „probabilismului liberal” susţinut pe atunci de către unii iezuiţi; pentru a înăbuşi o anumită tendinţă contrară regulilor prestabilite, el a reuşit să-şi procure un sprijin de nădejde în persoana lui Tirso Gonzales, docent la universitatea din Salamanca, devenit apoi general al Ordinului. Preocuparea intensă de a menţine puritatea doctrinei în problemele de credinţă şi de moravuri s-a manifestat prin acţiunea fermă declanşată împotriva „quietismului” 142, un curent mistic ce-l avea ca şef pe preotul Miguel de Molinos. Arestat şi adus în faţa tribunalului Inchiziţiei, el a recunoscut că învăţăturile sale erau greşite şi duceau la

neglijarea exprimării exterioare a evlaviei; le-a abjurat, dar a fost totuşi condamnat la închisoare pe viaţă. Au fost urmăriţi toţi adepţii săi, printre ei aflându-se şi un cardinal, episcopul Pietro Petrucci, autor al unor scrieri inspirate de Molinos; Inocenţiu a acceptat ca él să nu apară în faţa Inchiziţiei, l-a lăsat pe mai departe în funcţiile deţinute, dar operele sale au fost trecute în Index. Un proces intentat unui cardinal ar fi fost o ruşine pentru Sfântul Scaun.

Sărmanul Inocenţiu! Nu ştia că era, de fapt, doar un „solist" în această operă de moralizare. Îşi făcea tot felul de iluzii şi n-ar fi trebuit să aibă încredere nici în cardinalul Cibo care era mereu în preajma lui, după cum spune, ironic, Pasquino:

Odescalchi este un animal înfometat care cere de mâncare (*cibo*) mereu, de dimineaţă până seara.

L-a trădat până şi el pentru că, aşa cum aminteşte Giumella, „a păstrat fără a-i spune papei o pensie din partea regelui Franţei", adică, mai mult, din partea duşmanului declarat cu care papa a luptat de la egal la egal.

Totul pornise de la problema „regaliilor", apărută în timpul pontificatului lui Clement al X-lea; Regelui-Soare nici nu-i trecea prin minte să renunţe la acel drept al coroanei. D considera inalienabil, fiind susţinut şi de clerul francez, care se opunea autorităţii papale într-o nouă manifestare, naţionalistă, a spiritului de independenţă. Această atitudine era exprimată în celebra, JDeclaraţie a clerului galican în problema puterii Bisericii", redactată în 1682 de episcopul de Meaux, Jacques Bossuet, aprobată de adunarea ecleziastică şi luată în evidenţă de Stările Generale din ordinul regelui.

Cuprinzând patru puncte, ea susţinea independenţa puterii laice de cea ecleziastică, superioritatea conciliului asupra papei, intangibilitatea tradiţiilor canonice franceze şi infailibilitatea papei în problemele de credinţă, condiţionată însă de consensul din partea Bisericii universale. „Declaraţia" era şi a rămas un fel de manifest al libertăţilor galicane pe care Regele-Soare l-a ridicat la rangul de lege a credinţei şi a fost predat ca doctrină în toate şcolile din regat. Dacă papa s-a abţinut de la condamnarea definitivă a celor patru articole, este pentru că spera să se ajungă la o rezolvare amiabilă. S-a limitat doar la dezaprobarea lor, refuzând să-i confirme pe candidaţii la episcopii propuşi de către rege şi care participaseră la adunarea generală a clerului

francez. Mai bine de 35 de dioceze din Franţa au rămas vacante, dar candidaţii nu vor primi numirea şi nu vor putea exercita atribuţiunile care-i reveneau unui episcop.

Regele-Soare a vrut să-şi demonstreze bunele intenţii printr-o dovadă a ortodoxiei sale, dezlănţuind o crudă prigoană asupra hughenoţilor; se aştepta ca papa să cedeze în schimbul unui asemenea serviciu adus Bisericii catolice şi Inchiziţiei care, cu siguranţă, l-ar fi făcut nespus de fericit pe Grigore al XIII-lea. Răspunsul lui Inocenţiu l-a lăsat însă interzis: „Cristos nu s-a servit de asemenea metode; oamenii trebuie conduşi la templu şi nu târâţi cu forţa înăuntrul lui11. Era, la fel ca în cazul lui Pius al V-lea, un refuz al metodelor de constrângere.

Ludovic al XIV-lea l-a provocat, atunci, pe papă printr-un alt mijloc. Când, într-o bulă din 1687, el a declarat anulată „libertatea cartierului", adică imunitatea diplomatică a unei ambasade extinsă asupra cartierului în care se afla aceasta, Franţa a refuzat să respecte acel decret pe care însă alte naţiuni îl acceptaseră. Era, de fapt, dictat de raţiuni de ordine publică şi cu scopul de a face ca activitatea magistraturii şi a poliţiei pontificale să devină mai eficientă, fiind, prin urmare, mai „proiectivă chiar şi pentru ambasadă însăşi.

Ambasadorul francez Henri Lavardin s-a dus la Roma cu câteva escadroane de cavalerie, pretinzând arţăgos dreptul de imunitate pe o rază extinsă. „Ei vin cu cai şi cu furgoane militare", a comentat Inocenţiu* „noi însă vrem să mergem înainte în numele Domnului"; a declarat interdicţia asupra bisericii S. Luigi şi l-a excomunicat pe ambasador. Regele-Soare a răspuns de la Paris cerând ca toate disputele să fie rezolvate de un conciliu ecumenic, dar, în acelaşi timp, a dat ordin ca Avignonul să fie ocupat, iar nunţiul pontifical, Angelo Ranuzzi, să fie împiedicat să se reîntoarcă la Roma; l-a ţinut, practic, în stare de arest. A ameninţat, de asemenea, că va invada Statul pontifical; dar n-a ajuns până acolo.

Oricum, era o ruptură completă între Franţa şi Biserica de la Roma, cu o schismă în toată regula, deşi nedeclarată pe faţă şi ea nu va înceta prea curând, având în vedere multiplele divergenţe nerezolvate. Inocenţiu al XI-lea s-a gândit să-l lovească pe Ludovic al XIV-lea, discreditându-l pe plan internaţional, servindu-se în acest scop de statele care se opuneau hegemoniei franceze în Europa; el s-a trezit, fără voia lui, aliat cu protestanţii.

I-a trimis importante ajutoare băneşti prinţului Wilhelm de Orania, care devenise comandantul suprem pe Rin pentru apărarea drepturilor! imperiului şi ale Bisericii împotriva lui Ludovic al XIV-lea; papa nu avea cunoştinţă de uneltirile englezilor în vederea detronării regelui catolic Iacob şi oferirii tronului prinţesei de Orania. S-a ajuns la situaţia contradictorie ca, în timp ce „la curtea de la Roma se trăgeau sforile pentru o alianţă care-şi propunea, şi a realizat aceasta, să elibereze protestantismul din Europa occidentală de ultimul mare pericol care-l ameninţa şi să garanteze pentru totdeauna confesiunii protestante tronul Angliei”, după cum a sintetizat minunat situaţia Ranke, „protestanţii, pe de altă parte, apărând echilibrul european împotriva «puterii exorbitante», trebuiau să contribuie la cedarea acesteia în faţa revendicărilor ecleziastice ale papalităţii».

Fapt este că, în paralel, Inocenţiu s-a angajat în una dintre nenumăratele cruciade împotriva turcilor, aceasta având rezultate consistente. Primul dintre acestea a fost obţinut în 1683 în bătălia pentru apărarea Vienei, în care creştinii au repurtat o mare victorie, reuşind să captureze steagurile turcilor, trofeele au fost aduse la Roma şi depuse în biserica nou-construită S. Maria della Vittoria.

Papa a ordonat ca, spre amintire veşnică, Biserica să celebreze sărbătoarea numelui Mariei.

Celălalt succes a venit în 1686 prin eliberarea Budei de către Carol de Lorena care, un an mai târziu, obţinea marea victorie de la Mohăcs, deschizând calea spre eliberarea de sub jugul otoman a unei mari părţi din regiunea Balcanilor. Marele eveniment, după cum spun cronicile vremii, a fost salutat prin dangătul, timp de o oră, al tuturor clopotelor din Roma.

Prin urmare, cruciada a avut, pe neaşteptate o semnificaţie pentru statele europene, dar motivele au fost, fără îndoială, politice; în special amprenta catolică pe care a avut-o i-a servit lui Inocenţiu al XI-lea pentru a contrabalansa compromisul protestant, într-un *tète-à-tète* cu Ludovic al XIV-lea. Universalitatea unei acţiuni creştine a papei, pe deasupra oricărei doctrine, sau propagandă catolică sub masca unui oportunism politic? Timpurile nu erau còapte pentru prima ipoteză şi veleităţile galicane nu erau, în plus, atât de slabe pentru a fi potolite de dangătul sărbătoresc al clopotelor Romei.

Mai probabilă ar fi a doua ipoteză, în care persoana sacră a pontifului contribuia la redobândirea credibilităţii internaţionale a Statului pontifical printr-o vărsare de sânge, chiar dacă sub semnul crucii. Din punctul de vedere al lui Pasquino, a fost vorba despre „ipocrizie”, aşa cum a spus la moartea lui Inocenţiu al XI-lea, din 12 august 1689:

Eu n-am găsit până acum în vechile cronici o asemenea fiară ce sub masca ipocriziei să-şi mânjească în sângele altora ciocul şi aripile.

Alţii, ca un anonim citat de Castiglioni, l-au lăudat:

E mort acum Inocenţiu, şi a murit precum trăi: înţelept, sfânt, evlavios, puternic şi de neînvins.

Pius al XII-lea l-a beatificat în 1956. Este înmormântat într-un mausoleu splendid sub altarul Sf. Sebastian în bazilica Sf. Petru.

241. Alexandru al VIII-lea (1689-1691)

Conclavul pentru alegerea succesorului lui Inocenţiu al XI-lea a durat aproape două luni; în plus faţă de Franţa şi de Spania, de această dată şi Austria şi-a trimis un reprezentant. Cardinalii doreau să aleagă mai degrabă un om al Bisericii decât unul politic, şi au căzut, până la urmă, de acord asupra cardinalului Pietro Ottoboni; Regele-Soare n-a susţinut de la bun început candidatura acestuia, pentru că sprijinise atitudinea lui Inocenţiu al XI-lea în problema „regali ilor” şi era pregătit să-i opună un veto.

Apoi, când s-a prefăcut că nu ia în seamă unele critici faţă de rigoarea răposatului papă, şi-a atras simpatia Regelui-Soare. În cele din urmă, acçsta a sprijinit, chiar călduros, alegerea, mai ales când nepotul viitorului papă i-a garantat ambasadorului francez că unchiul său va avea o atitudine binevoitoare faţă de dorinţele suveranului francez. Ales la 6 octombrie 1689, a fost consacrat în 16 ale aceleiaşi luni, sub numele de Alexandru al VIII-lea.

Pietro Ottoboni se născuse la Veneţia, la 22 aprilie 1610. Venise la Roma la douăzeci de ani în căutarea norocului, se afirmase ca jurist şi ocupase posturi importante în Curie, până când Inocenţiu al X-lea îl numise cardinal, în 1652. Cu tot prestigiul dobândii, nu-şi uitase nidele şi oraşul natal, trimiţând în calitate de cardinal ajutoare băneşti ţinutului său natal şi ajutându-l în afaceri pe fratele său Antonio şi pe fiul acestuia, care purta chiar numele său.

Nu i-a uitat nici ca papă, într-o revenire triumfală a nepotismului pe tronul lui Petru.

Alexandru al VIII-lea a păstorit doar 16 luni, dar i-au fost suficiente ca să-şi îmbogăţească într-o manieră scandaloasă rudele, anulând într-un răstimp atât de scurt opera de asanare în acest domeniu înfăptuită de predecesorul său. Într-adevăr, imediat după ce a fost ales, le-a chemat la Roma şi le-a numit în funcţii extrem de bănoase; fratele a devenit general al Bisericii, iar nepoiul, Pietro, la nici optsprezece ani, a fost numit cardinal. În privinţa acestuia din urmă, Pasquino a spus:

Pietro l-a jefuit pe Petru, ca să-l înţolească pe Pietro.

După aceea, proaspătul cardinal ducea o viaţă atât de luxoasă încât niciodată nu-i ajungeau banii; între jocurile de noroc şi petrecerile pe care le dădea, ca un mare mecena, bătea mereu la uşa unchiului pentru a-i cere alţi bani, şi acesta nu-l refuza. Se părea că Alexandru voia să-şi îmbogăţească în mare grabă rudele; dată fiind vârsta sa înaintată, se temea că va muri înainte de a fi satisfăcut toate dorinţele acestora. Aşa că le repeta, de obicei, îndemnându-i să înhaţe cât mai mult:

„Să ne grăbim cât putem, pentru că suntem în ceasul al douăzeci şi treilea!”.

Latura ridicolă n-a lipsit, aşa cum se întâmplă de obicei, la împărţirea funcţiilor, astfel, Marco, fiul unui alt frate al papei, deşi cocoşat şi şchiop, s-a trezit administrator al flotei pontificale, duce de Piano şi s-a însurat cu Tarquinia Colonna, strănepoată a cardinalului Altieri.

Alexandru al VIII-lea (Rev. Fabbrica di S.Pietro)

Regele-Soare aştepta în acest timp ca Alexandru al VIII-lea să-şi menţină promisiunile făcute şi-şi arăta bunele intenţii, restituind Avignonul şi renunţând la „libertatea de cartier” în privinţa ambasadei Franţei de la Roma. Papa însă, în afară de a-l numi cardinal pe episcopul de Beauvais, Toussant de Forbin Janson, un apropiat al regelui, nu iacea nimic altceva. Clerul francez murmura pentru că nu fuseseră acordate numirile ecleziastice pentru episcopii care luaseră parte la adunarea din 1682.

După cum aminteşte Mario Dell’Arco, „Pierre-Philippe de Coulanges i-a luat în derâdere pe conaţionalii săi, absolvindu-l pe Alexandru de acuzaţia că nu-şi respecta promisiunile făcute în conclavul prin care fusese ales, şi sfătuindu-i să aştepte cu răbdare bulele prin care s-ar fi ridicat interdicţia pronunţată asupra clerului francez”, prin acest cântecel:

Dacă te grăbeşti prea mult, de multe ori dai chiar înapoi; nu vă mai necăjiţi, aşa se proclamă bulele, bulele, bulele, bulele.

Să nu vă-ndoiţi nicicând de buna credinţă a lui Ottoboni, sub domnia acestui papă înţelept şi bun va veni şi vremea coacerii bulelor, bulelor, bulelor, bulelor.

Prelaţi, noi am fi de părere să vă economisiţi bănişorii, căci cardinalii nu prea gustă şmecheria cu bulele, bulele, bulele, bulele.

Tot Dell’Arco aminteşte că „acest cântec al lui De Coulanges a făcut înconjurul Romei şi Pasquino n-a putut să nu recunoască faptul că spiritualul cavaler şi-a bătut joc cu multă fineţe de seniorii francezi şi de zadarnica lor aşteptare a bulelor papale. A vrut să spună şi el una şi a adăugat versurilor respective această încheiere41:

În promisiunile lui Ottoboni să nu vă-ncredeţi prea mult; eu îl cunosc pe Pantalone Şi voi n-o să rămâneţi decât cu cântecul bulelor, bulelor, bulelor.

Într-adevăr, Alexandru al VIII-lea nu le-a acordat chiar nimic şi, cel puţin în această privinţă, nu s-a abătut de la ce lăcuse Inocenţiu al XI-lea; mai mult, revenind asupra propunerilor janséniste, le-a condamnat şi pe cele din 1690, recomandându-i Regelui-Soare să vegheze cu străşnicie asupra respectării ortodoxiei.

Veneţia îşi continua propria sa cruciadă împotriva turcilor, şi Alexandru s-a îngrijit să-şi asigure oraşul natal şi cu ajutoare băneşti, în plus faţă de trimiterea a şapte galere şi 2000de infanterişti pentru campania militară din

Albania.

Totul părea că se face în grabă, sub semnul unei condamnabile întreceri cu moartea; Alexandru a mai avut timp şi pentru o operă de cultură, cumpărând pe cheltuiala sa, pentru biblioteca Vaticanului, toate cărţile defunctei Cristina de Suedia. A reuşit să se facă agreat de ţărani; a redus la minimum taxa pe măcinatul grânelor. Pentru aceasta au fost bătute, în onoarea lui, monede cu înscripţia: *Re frumentaria restituia*.

Moartea a survenit la 1 februarie 1691 şi a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru. Pasquino a rezumat astfel scurtul, dar densul său pontificat:

Aici zace un veneţian, cel mai iscusit dintre politicieni, care, urmaş al lui Petru la Vatican, a vindecat nebuni, i-a îndreptat pe şchiopi, i-a ridicat pe băieţaşi în funcţii şi i-a-nviat pe morţi. S-a născut şi a murit sărac, dar a domnit împărăteşte. O moarte a unui om de vinl4).

242. Inocenţiu al XII-lea (1691-1700)

Conclavul care a început la 12 februarie 1691 a fost cel mai lung din tot secolul; tronul papal a rămas vacant timp de exact cinci luni şi, la Roma, au avut loc demonstraţii şi revolte pentru scandaloasa prelungire a certurilor din conclav între taberele politice ale cardinalilor, printre care „echipa de intervenţie” a neutrilor încerca prin toate mijloacele să se impună. La un moment dat, s-a declanşat şi un început de incendiu şi, deşi doar pentru o scurtă perioadă de timp, lucrările au continuat cu uşile deschise până când s-au întrerupt total; a fost o ocazie nimerită pentru a se aplana neînţelegerile. La 12 iulie, s-a ajuns la alegerea unuia dintre, geloşi11, decis totuşi să rezolve conflictul cu Biserica din Franţa: cardinalul Antonio Pignatelli care a fost consacrat papă la 15 iulie şi şi-a luat numele de Inocenţiu al XII-lea.

Se născuse la 13 martie 1615 în castelul din Spinazzola, în Puglia, dintr-o familie nobilă napolitană, şi se simţea deosebit de ataşat de Napoli; fusese arhiepiscop aici, începând din anul 1687, după ce fusese trimis în diferite nunţiaturi şi devenise cardinal în 1681. Pasquino îl va porecli Pulcinella, cu obişnuita sa lipsă de politeţe, dar şi pentru că îl considera un napolitan tipic, cu nasul lung şi cu barbişonul pe care îl poartă acea mască144. Oricum, va fi ultimul papă care va purta barbă; după el, nu vor mai fi decât figuri rase.

Trecutul său era al unui om cu un caracter generos şi caritabil fată de săraci; nu-i va abandona nici după ce va deveni papă. Va pune la dispoziţia femeilor inapte pentru muncă palatul din Lateran, dat fiind că pontifii nu-şi mai aveau reşedinţa aici, iar pe bărbaţii în aceeaşi situaţie îi va adăposti în azilul S. Michele din locul numit Ripa Grande. Apoi, cu ocazia epidemiei de ciumă, a cutremurului şi a revărsării Tibrului din 1695, a golit tezaurul pontifical pentru acte de salvare şi de ajutorare permanentă a acelora pe care îi numea de obicei adevăraţii săi „nepoţi”. S-a îngrijit de bolile şi de sărăcia lor ca şi de instruirea profesională a copiilor acestor oameni. A fost un „papă cumsecade” şi, din acest motiv, lumea l-a iubit, înţelegând că găsise în el un adevărat părinte.

Rudele, familia Pignatelli, nici n-au călcat prin Vatican: Inocenţiu al XII-lea era hotărât să eradicheze plaga nepotismului şi a promulgat, la 13 iulie 1692, o lege în acest sens, *Romanorum decet Pontificem*, a cărei redactare fusese încredinţată lui Giovanni Francesco Albani, viitorul papă Clement al XI-lea. Papa l-a însărcinat cu explicarea acestei bule pe Celestino Sfondrati şi acesta a scris o broşură în care dezvăluia, pe baze istorice, efectele dăunătoare derivate din dragostea exacerbată a pontifilor pentru rudele lor; era vorba despre *Nepotismus theologice expensus, quando nepotismus sub Innocentio XII abolitus fuit*. Papa nu va mai acorda sub niciun pretext funcţii, misiuni sau bunuri ale Bisericii rudelor care, prin urmare, dacă erau ecleziaşti, trebuiau să aibă venituri egale cu cele ale prelaţilor ce nu erau înrudiţi cu pontiful Pe această bulă au jurat Inocenţiu însuşi şi cei 35 de cardinali prezenţi la Roma; protestanţii au aplaudat aceasta iniţiativă, chiar dacă erau spectatori de la distanţă. Când, către sfârşitul pontificatului, Inocenţiu a trebuit să facă numiri de noi cardinali, prelaţii i l-au propus pe arhiepiscopul de Taranto ca fiind o persoană foarte demnă de această avansare, a răspuns: „Aşa este, dar este nepotul meu!”. Şi a fost şters de pe listă.

Viaţa mondenă a Romei s-a resimţit în urma acestei prevederi; multe familii romane se bazau pe noii îmbogăţiţi care, „în cinstea unui papă”, pentru a ieşi în evidenţă, organizau petreceri şi chiolhanuri pe cheltuiala unchiului sau bunicului pontif; se plângeau că oraşul devenise o adevărată mănăstire. Şi, desigur, nu a fost unul dintre cei săraci autorul următoarei „pasquinate”

care se lamenta pentru dispariţia nepotismului, acuzându-l în primul rând pe Inocenţiu că era un om fără credinţă:

Ce roade va mai da Sfântul Scaun de pe urma prigoanei nepoţilor, dacă domneşte cel ce nu are credinţă?

Ce bine era când domnea nepotismul, strălucirea Romei şi baza stăpânirii, ce-acum hrăneşte cu favoruri jansenismul!

Nu puţine critici a suscitat, de altfel, şi demolarea, în 1697, a teatrului de la Tor di Nona, după ce-i fusese mărită „capacitatea şi se poate spune că fusese reconstruit", pentru că, înainte, era din lemn, „cheltuindu-se mai mult de o sută de mii de scuzi cu doar câţiva ani înainte", după cum aminteşte ministrul ducelui de Savoia, Giobbe De Gubernatis. Şi Pasquino spunea:

Cum asta, cu mâinile tale m-ai făcut Şi-acum, deodată, mă dărâmi?

Inocenţiu al XII-lea (Rev. Fabbrica di S.Pietro)

În compensaţie, Inocenţiu al XII-lea a înfiinţat vama maritimă la Ripa Grande, iar vama terestră a mutat-o în spatele bazilicii lui Antoninus; tribunalele au fost şi ele comasate în Curia Innocenziana, adică în palatul Montecitorio, construit de Carlo Fontana, una dintre creaţiile cele mai importante ale barocului târziu.

În substanţă, acest papă a fost un om care a aparţinut în profunzime Bisericii, concentrându-şi toate forţele în vederea reformei religioase a clerului roman, după ce însănătoşise vârfurile puterii prin decretul antinepotisi. Le-a ordonat clericilor să poarte haine preoţeşti şi să respecte obligaţiile spirituale de două ori pe an. A înfiinţat şi o „Congregaţie pentru disciplina clerului", care să controleze tocmai viaţa demnă a prelaţilor, a întâmpinat o puternică rezistenţă pentru că „lassismuT, adică liberalismul, stătea mereu la pândă. Era însă un principiu care trebuia respectat; ori eşti preot, ori eşti laic. Vremuri grele vor veni în această privinţă şi principiul va fi în pericol.

Spiritul religios al lui Inocenţiu s-a răspândit în întreaga lume; s-a

înregistrat o creştere importantă a misiunilor din cele două Americi, din Asia şi din Africa. Papa a investit şi acolo sume importante de bani. Au apărut noi probleme în teritoriile în care se aflau misiuni, în special 61 China, în încercarea de a adapta tradiţiile locale milenare la mesajul evanghelic; au apărut conflicte pe care doar timpul le putea aplana. În orice caz, Inocenţiu nu a acceptat niciodată să facă vreo concesie în dauna demnităţii pontificale a tronului apostolic, ci a încercat întotdeauna să împace lucrurile atât cât era posibil fără niciun compromis. Ceea ce, în parte, nu s-a întâmplat cu Regele-Soare.

Tratativele pentru stingerea diferendului cu Biserica din Franţa au durat doi ani; la încheierea acestora, ecleziaştii francezi au trebuit să declare că tot ceea ce se discutase în faimoasa adunare din 1682 nu era, practic, o decizie." îngenuncheaţi la picioarele Sanctităţii Voastre, declarăm că suntem nespus de îndureraţi", au retractat candidaţii la episcopiile vacante; au obţinut astfel numirea din partea Bisericii catolice. Cât despre Regele-Soare, a retras decretul asupra respectării celor patru propuneri galicane şi, până aici, toate au mers bine. Dar suveranul a precizat că anulase doar obligaţia de a le preda în învăţământ; n-ar fi putut împiedica prin forţă pe nimeni să se declare, dacă voia, adept al acestor propuneri. Şi aceasta însemna conciliere.

Compromisul a fost făcut totuşi prin faptul că papa a trebuit să accepte extinderea dreptului de „regalie"; este adevărat însă că, în acest fel, Curia recucerise o naţiune pe care risca s-o piardă. Se evitase pericolul unei schisme şi aceasta însemna deja mult. Desigur, galicanismul rămânea viu şi se va face simţit cu toată forţa o dată cu Revoluţia franceză şi cu Napoleon; atunci, Inocenţiu nu l-ar mai fi putut împiedica.

Prin urmare, la nivel european, această acţiune diplomatică a fost privită favorabil şi a făcut ca regele Carol al II-lea al Spaniei, neştiind cui să lase ca moştenire tronul, pentru că nu avea copii, i-a cerut papei o părere. Problema a fost examinată de o comisie de cardinali, printre care şi Albani, care s-a pronunţat în favoarea fiilor delfinului Franţei, soţul Mariei Tereza, sora mai mare a lui Carol al II-lea; opinia comisiei a fost acceptată şi inclusă de către rege în testamentul său. Dar nu va fi atât de uşor; moştenirea tronului Spaniei va duce la un război pe care însă Inocenţiu al XII-lea nu l-a mai putut vedea.

El şi-a încheiat pontificatul în gloria jubileului din 1700; se părea că în Europa ar fi domnit pacea şi i s-a părut o ocazie potrivită pentru a face în aşa fel încât marile puteri să se întâlnească unite în faţa uşii sfinte; a fost cel din urmă vis al acestui „papă cumsecade” care, deşi era grav bolnav de podagra, a încercat, cât l-au ţinut puterile, să-i primească pe toţi pelerinii.

N-a apucat sfârşitul Anului Sfânt; a murit la 27 septembrie 1700. A fost îngropat în Vatican, în sarcofagul modest pe care şi-l pregătise din timp; Benedict al XIV-lea îi va ridica însă un monument între capelele Sf. Sebastian şi cea a Preasfântului Jurământ.

243. Clement al XI-lea (1700-1721)

Primul conclav din secolul al XVIII-lea, ţinut în plin An Sfânt, nu putea să-şi prelungească prea mult lucrările printre pelerinii care mai stăteau la coadă în faţa uşii sfinte; cardinalii trebuiau să se grăbească pentru că Europa părea gata să fie sfâşiată de noi războaie. Acum, mai mult decât oricând, era nevoie de un papă neutru care să continue opera religioasă de pace inaugurată de Inocenţiu al XII-lea; acesta era scopul „echipei de intervenţie”, dar nu dispunea de majoritatea celor două treimi.

Mai apoi, la 1 noiembrie a sosit vestea morţii lui Carol al II-lea; pe 6, Ludovic al XI V-lea îl saluta pe nepotul său Filip al V-lea ca nou rege al Spaniei, prin fraza: „JDe-acum înainte Pirineii nu mai există” şi se înregistra resentimentul, logic, al împăratului Leopold I. Trebuia luată o decizie şi s-a ajuns la un compromis cu cardinalii filofrancezi. Pe 23 a fost ales cardinalul Giovanni Francesco Albani, apropiat Regelui-Soare şi lui Filip al V-lea, chiar dacă afişa o neutralitate care era, mai degrabă, un semn al incertitudinii. Va fi numit, de fapt, *cunctator*, adică „temporizator, şi acest comportament va costa scump Sfântul Scaun.

Se născuse la Urbino, la 23 iulie 1649, într-o familie nobilă; guvernator la Rieti şi la Orvieto, numit cardinal de Alexandru al VIII-lea, îi stătuse foarte aproape predecesorului său în opera de reformă din interiorul Statului pontifical; aceasta era o garanţie că era adversar id nepotismului, chiar dacă nu a fost atât de integru ca Inocenţiu al XII-lea. Nesiguranţa din atitudinea sa a apărut chiar din momentul în care a fost ales; refuza numirea sub o mulţime

de pretexte, ca acela că nu ar avea toate gradele ecleziastice. În fond, el prevedea gravele probleme cu care se va confrunta un pontif în noul secol şi încerca să se eschiveze; era sincer, nu se simţea în stare să reziste la şocuri. I s-a comunicat că refuzul lui ar fi putut fi interpretat ca un act de refuz la voinţa lui Dumnezeu, pentru că fusese ales de Sfântul Duh; a trebuit să cedeze. La 30 noiembrie a fost consacrat episcop şi, la 8 decembrie, papă sub numele de Clement al XI-lea.

Primele zile de pontificat au fost pline de nobleţe şi pe linia predecesorului său. S-a prezentat la el fratele lui, Orazio, împreună cu toată familia: „V-aţi pierdut ruda de sânge; acum nu aveţi în mine decât un părinte comun, la fel ca toţi ceilalţi credincioşi”, a fost răspunsul său, A interzis tuturor rudelor să se amestece în treburi politice şi religioase* să accepte slujbe sau să dobândească titluri de nobleţe. Membrii familiei Albani nu au primit, într-adevăr, niciun bănuţ de la Clement al XI-lea; dacă un nepot al său, Annibale, a devenit mai târziu cardinal, ajungând chiar şi trezorier, toate acestea le-a obţinut prin meritele personale constatate chiar de Sfântul Colegiu. Mai mult, unchiul a avut grijă ca nepotul să nu primească bani mai mulţi decât i se cuveneau.

Dar, o dată cu închiderea uşii sfinte a jubileului, pentru Clement a început drama războiului care se dezlănţuise. N-au servit la nimic solii de pace trimişi de pontif la cei trei suverani, aceasta şi pentru că însuşi Clement îi acordase lui Filip al V-lea ajutoare din patrimoniul ecleziastic. Neutralitatea sa apărea ca fiind echivocă: acea „poziţie de părinte universal şi de şef al unui stat temporal îl menţinea încordat şi-i încetinea acţiunile”, notează Castiglioni. Apărea, astfel, dilema dintotdeauna, în ciuda ofenselor suferite în trecut pe plan internaţional: Clement al XI-lea încerca mereu să acţioneze afişând intenţii sănătoase şi sfinte, dar, în fond, nu ştia cum să ajungă să ia o poziţie clară.

Statele europene erau acum prea mature ca să mai poată fi deviate în comportamentul lor de unele poziţii echivoce şi meschine; Austria nu a pierdut timpul cu Iosif I şi, pentru a face faţă presiunii franceze, şi-a găsit supape de siguranţă în Statul pontifical. Mantova, Parma, Piacenza şi Comacchio au ajuns sub ocupaţie imperială; protestele papei au rămas zadarnice, Franţa nu a venit în ajutorul său. Roma însăşi era ameninţată şi, în ianuarie 1709,

Clement a trebuit să semneze un tratat în care-l recunoştea ca rege al Spaniei pe arhiducele Carol.

Era o schimbare de poziţie faţă de Filip al V-lea şi Ludovic XIV, dar în primul rând, era consecinţa incapacităţii politice a papei pe plan internaţional; şi unele „temporizări” se plăteau scump acum. Ambasadorul francez a părăsit indignat Roma; arhiducele Carol, devenit împărat sub numele de Carol al VI-lea, îşi bătea joc de papă nerestituind Comacchio, conform promisiunii făcute de Iosif I prin tratatul din 1709.

De altfel, la Utrecht, acele teritorii pe care papa le considera feude ale sale vor fi date altor suverani fără ca nici măcar să fie consultat. Italia meridională şi Sardinia se îndreptau către Austria; dinastia de Savoia dobândea titlul de regi ai Siciliei. Ducatul de Parma şi Piacenza, care era recunoscut de două secole ca aflându-se sub suveranitatea pontificală, fiind acordat familiei Farnese, acum pe cale să se stingă, cu plata la zia tributului, rămânea un dominion austriac. Protestele ulterioare ale papei n-au avut niciun rezultat.

Clement al XI-lea (Rev. Fabbrica di S.Pietro)

Dacă până atunci statul pontifical făcuse faţă confruntării cu principatele din peninsulă, acum prestigiul său „italian” apusese: „autoritatea pământeană a tronului pontifical era mult zdruncinată în relaţiile cu statele învecinate”, comentează Ranke, şi „era normal ca această situaţie să se repercuteze în divergenţele privind jurisdicţia ecleziastică, atât de strâns legate de starea raporturilor politice”.

Divergenţele vor deveni enorme şi Sfântul Scaun nu va avea energia

interioară pentru a menţine o legătură strânsă cu credincioşii săi din Statul pontifical şi din Italia în general; se va răspândi din ce în ce mai mult acel laicism organizat ca un „sistem” îndreptat împotriva Bisericii. Bula *Unigenitus Dei Filius*, din 1713, de exemplu, n-a făcut, prin noua condamnare a janseniştilor, decât să readucă în atenţie contrastele fundamentale, cu apeluri la convocarea unui conciliu şi îndoieli asupra infailibilităţii pontificale: „la Roma, dacă aruncai o privire asupra lucrurilor în complexitatea lor, dacă priveai în jur, trebuia să admiţi că exista riscul de a se pierde totul”, observa tot Ranke.

A fost necesar să-şi dea seama de aceasta mai întâi chiar Clement al XI-lea care s-a închis în cele din urmă în propriul său stat; a cheltuit pentru pomeni şi opere de caritate circa un milion de scuzi din averea sa, urmărind în permanenţă să câştige, la fel ca Inocenţiu al XE-lea, sufletul oamenilor sărmani. În fond, din aceste vicleşuguri făcea parte şi autorizaţia acordată pentru reluarea jocului de loto, existent la Roma încă de pe vremea lui Alexandru al VII-lea, dar desfiinţat ulterior.

Jocul de loto „şi-a început extragerile în curtea palatului Pamphili”, povesteşte memorialistul Francesco Valesio, oferindu-ne toate curiozităţile unei extrageri din acele timpuri. „Sub porticul dublu al acelui palat, prin care sunt despărţite cele două curţi, se înălţa o estradă pe toată lungimea arcului şi pe estradă s-a aşezat arbitrul-judecător al jocului de loto, care era unul dintre membrii Camerei, pe numele lui Pian Castelli. La dreapta sa se afla o Aăsuţă la care scria un notar, şi, de-o parte şi de alta a estradei, două urne având geamuri împrejurul lor şi în una dintre ele se aflau buletinele albe corespunzând cu numerele biletelor vândute şi printre ele se aflau şi cele cu premii. Extrăgeau biletele doi copilaşi, iar cel care le citea publicului era Mattia Matto, un om cam ciudat Asistau la tragerea loto şase soldaţi de la Castel, înarmaţi cu arme care aveau trei tăişuri”.

Clement al XI-lea s-a reabilitat în interiorul Statului pontifical prin mecenatismul său; a îmbogăţit biblioteca Vaticanului cu multe tipărituri orientale şi a dat un mare impuls arheologiei prin primele săpături ştiinţifice în catacombe; în Capitoliu a înfiinţat o academie de pictură şi de sculptură care să aibă în grijă toate operele artistice din oraş. Cele mai mari merite faţă de supuşii săi le-a avut însă datorită activităţii edilitare: de la faimosul cadran

solar de la biserica S. Maria degli Angeli, la înălţarea obeliscului din piaţa Panteonului şi la portul Ripetta de pe Tibru. Acesta va fi utilizabil până la construirea podului Cavour, dar această nouă construcţie va necesita, din păcate, demolarea lui.

Activitatea edilitară a lui Clement al XI-lea s-a extins şi la alte oraşe din Statul pontifical: la Civitavecehia a fost terminat apeductul şi la Civitacastellana va fi construit un viaduct. Urbino a profitat, în special, de mecenatismul papei, ca loc în care se născuse: de la ştergerea datoriilor oraşului la construirea unei şcoli pentru educarea tinerilor, de la restaurarea palatelor episcopal şi ducal şi refacerea zidurilor de incintă ale oraşului, la întemeierea unei biblioteci publice o dată cu noi privilegii acordate universităţii care îşi va menţine, de altfel, faima până în zilele noastre.

S-ar putea spune că favorurile pe care Clement refuzase să le acorde rudelor s-au revărsat asupra oraşului natal şi aceasta a fost, sub anumite aspecte, o variantă a nepotismului. Pasquino nu putea s-o treacă sub tăcere într-una dintre replicile date „colegului" său Martorio:

MARTORIO:

Spune-mi, ce mai faci, Pasquino?

PASQUINO:

Păzesc Roma, să nu se mute la Urbino.

Clement al XI-lea a murit la 19 martie 1721 şi a fost înmormântat sub pardoseala corului din bazilica Sf. Petru, aşa cum dorise; o simplă lespede de marmură aminteşte de el.

244. Inocenţiu al XIII-lea (1721-1724)

Conclavul pentru alegerea succesorului lui Clement al XI-lea a durat cinci săptămâni şi desfăşurarea sa n-a fost diferită de ceea ce se instaurase ca obicei încă de la jumătatea secolului al XVII-lea; cunoscutele facţiuni politice, de data aceasta polarizate în jurul Spaniei şi Franţei unite împotriva Austriei, cu dreptul de exclusivitate sau de veto al respectivilor suverani asupra candidaţilor mai mult sau mai puţin acceptaţi şi, prin urmare, un conclav frecvent „deschis" în privinţa legăturii cu exteriorul, după cum aminteşte o „pasquinată" scrisă cu această ocazie:

Inocenţiu al XIII-lea (Rev. Fabbrica di S.Pietro)

S-a înconjurat cu gărzi marea uşă de la intrare la toate uşile stăteau supraveghetorii, s-au zidit ferestrele de la balconul cel mare; şi totuşi, ca şi cum toţi aceşti bărbaţi zdraveni ar fi fost nişte fete mari de la pension, au încălcat secretul prin mii de vicleşuguri şi din ferestre au făcut adevărate vorbitoare.

Cardinalul Fabrizio Paolucci, secretar de stat al lui Clement al XI-lea şi filofrancez, a fost îndepărtat prin veto-ul imperial; s-a mers până şi pe calea corupţiei pentru a-l putea alege. La sfârşit, s-a găsit, ca de obicei, o personalitate neutră, Michelangelo Conti, paşnic şi evlavios, bolnăvicios şi inofensiv, care era pe placul marilor puteri pentru că, astfel, puteau să facă tot ceea ce le convenea; a fost ales la 8 aprilie 1721.

Se născuse la 13 mai 1655, la Poli, lângă Palestina, şi se trăgea din acea familie nobilă din Segni care dăduse Bisericii mai mulţi pontifr dintre care cel mai celebru fusese Inocenţiu al III-lea. Guvernator al unor oraşe din Statul pontifical, fusese nunţiu papal în Elveţia şi Portugalia; numit cardinal de Clement al XI-lea, fusese episcop de Osimo şi de Viterbo. A fost consacrat papă la 18 aprilie şi, în amintirea faimosului său strămoş, şi-a lu4l numele de Inocenţiu al XIII-lea.

Nu i-a semănat acestuia; pe lângă boala care-l chinuia mai mult sau mai puţin permanent, nu avea calităţile care să dea un nou prestigiu tronului lui Petru: „Este mereu adormit”, spunea Pasquino. Oricât era de calm şi de tăcut, şi deşi a condamnat nepotismul, nu i-a putut refuza o favoare fratelui său, Bernardo Maria; l-a Beut cardinal. În rest, nimic legat de autoritarism sau de

satisfacerea unor interese personale.

L-a repus în funcţia de secretar de stat pe Paolucci şi a păstrat linia predecesorului său, respectând principiile din bula *Unigenitus*. Iezuiţii i-au mai adus câteva necazuri în China, fiind reclamaţi de misionarii altor ordine religioase şi chiar de legalul pontifical pentru Orientul îndepărtat. Pontiful a încredinţat rezolvarea acestei probleme secretarului de la Propaganda Fide, Luigi Carafa, care în 1723 i-a trimis generalului iezuiţilor o decizie în care-i acuza că fuseseră „instigatorii şi autorii arestării misionarilor, pretându-se într-un mod revoltător la a face pe poliţiştii şi pe temnicerii". Iezuiţii au trimis un memoriu de apărare şi polemica părea să nu se mai sfârşească; prea mult pentru un papă atât de nesigur pe el. Oricum, Pastor consideră acea decizie ca fiind echivalentă cu un decret, ca un preludiu la „decretul" papal de suprimare a Ordinului, în 1773.

Nimic altceva n-a mai tulburat pontificatul lui Inocenţiu al XIII-lea; o formalitate a fost, în 1722, investirea lui Carol al VI-lea ca suveran în Pfapoli şi Sicilia. Napoli era deja al său încă de la Utrecht şi, la Haga, în 1720, dăduse Casei de Savoia Sicilia în schimbul Sardiniei, o altă insulă asupra căreia, încă din sumbrul Ev Mediu, papa îşi avea propriul drept de suveranitate, neluat, de fapt, în seamă de puterile europene. Ducatul de Parma şi Piacenza rămânea teritoriu austriac, cât despre restituirea oraşului Comacchio, nici vorbă.

Inocenţiu al XIII-lea a murit la 7 mai 1724 şi a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru, unde un epitaf, pe bună dreptate modest, aminteşte de el. După cum la fel de exact pare şi ceea ce a scris Pasquino:

A murit papa Conti care n-a făcut bine, pentru că nu a vrut, care n-a făcut rău, pentru că n-a putut.

245. Benedict al Xin-lea (1724-1730)

În conclavul care a fost convocat la moartea lui Inocenţiu al XIII-lea, favorit era şi de această dată Paolucci, secretar de stat sub doi papi; dar ambasadorul austriac, Maximilian von Kaunitz, şi-a exercitat dreptul de veto împotriva lui, intrând aproape cu forţa în adunarea e „închisă" a cardinalilor. Nimeni nu se mai scandaliza, de-acum, pentru anumite lucruri. „Echipa de intervenţie" a zeloşilor a reuşit şi de această dată să-şi plaseze printre

candidaţi un reprezentant; bătrân, căci aşa le convenea suveranilor europeni, ca să nu poată fi prea energic, cu toate că era un om auster şi plin de evlavie. Este vorba despre cardinalul Pier, Francesco Orsini; a fost ales la 29 mai 1724 şi consacrat papă la 4 iunie, sub numele de Benedict al XIII-lea.

Se născuse la 2 februarie 1649, la Gravina, lângă Bari, dar aparţinea vechii familii romane Orsini, strâns legată, prin tradiţie, de tronul pontifical; intrase pe când era foarte tânăr în Ordinul dominicanilor, renunţând la moştenirea ducatului de Gravina, dar, desigur, faptul că se trăgea din celebrul neam i-a facilitat numirea de cardinal la numai 23 de ani. Slujise pe rând în diocezele din Manfredonia, Cesena şi Benevento* oraş de care era deosebit de ataşat sufleteşte; îi va rămâne în suflet şi după ce va deveni papă.

Benedict al XIII-lea, după cum scria cardinalul Lambertini, „nu avea nici cea mai mică idee de ceea ce însemna guvernarea”; era un ascet şi a rămas aşa şi ca pontif, păstrându-şi neschimbat modul de viaţă simplu şi aproape sărăcăcios.

Ocupaţia sa preferată era să oficieze slujbele religioase şi să sfinţească biserici: „nu se gândeşte decât la restaurarea baptisteriilor din Roma, pentru a se putea practica din nou botezul prin imersiune, ca altădată”; notează Montesquieu în cartea sa *Călătorie în Italia*. Şi, cu această ocazie, literatul francez aminteşte un amănunt prin care urmăreşte să ridiculizeze „neobositul” spirit religios al acestui papă: „Acum trei ani, a botezat câţiva evrei şi a urmat un ceremonial după obiceiul antic: sufla un vânt tăios şi el a rămas timp de trei ore, cu capul descoperit, în uşa de la intrarea în bazilica Sf. Petru; ajutoarele sale n-au rezistat. În ziua aceea, a uitat că dimineaţa oficiase liturghia, aşa că a mai oficiat-o încă o dată; asta pentru că nu se opreşte niciodată”.

În zelul său profund mistic, a stimulat celebrarea sfinţilor şi, în acest scop, a efectuat o serie de canonizări, printre care cea a lui Giovanni della Croce şi a lui Luigi Gonzaga. Deosebit de ferm s-a pronunţat împotriva luxului practicat de cardinali şi a interzis purtarea perucilor şi a bărbii de către ecleziaşti; ei erau obligaţi să poarte veşminte lungi, dar fără trenă, iar pentru cei care încălcau aceste canoane disciplinare erau prevăzute pedepse grele. Îi aştepta o închisoare special construită pentru ei la Corneto. Le-a interzis şi iezuiţilor să ducă orice fel de

Benedict al XIII-lea (Rev. Fabbrica di S.Pietro)

polemică. Prin bula *Pretiosus* a reluat ideile din *Unigenitus* şi, deşi conflictul cu janseniştii continua, mişcarea a începui să piardă teren pe plan strict doctrinar.

Zelul său religios a fost răsplătit din plin cu ocazia jubileului din 1725; cu această ocazie, a fost inaugurată impunătoarea scară monumentală din piaţa Spaniei, pentru a face legătura dintre piaţa de jos cu biserica Trinità dei Monti. Poet oficial al acelui An Sfânt a fost un membru al Arcadici145, un sărman versificator, Bernardino Perfetti, pe care Benedict al XIII-lea a vrut, nici mai mult, nici mai puţin, să-l încoroneze pe Capitoliu.

Şi, în atmosfera de austeritate pe care papa a creat-o în Roma cu acest prilej, a desfiinţat şi jocul de loto, văzând în el un aspect al păcatului," dacă luăm în considerare profitul oneros al finanţelor publice care patronau acest joc. Pentru femei, mai înrăite în viciu, era prevăzută închisoarea şi trimiterea în faţa justiţiei.

În orice caz, aceasta n-a ajutat prea mult şi se poate considera că a avut eficacitate doar pe teritoriul Statului pontifical, pentru că romanii au continuat să joace, luând calea altor state şi, în consecinţă, importante sume de bani treceau graniţele şi se acumulau în vistieriile altor suverani. Roma ar fi urmat să devină un oraş sfânt, iar Benedict al XIII-lea păstorul său, dar n-a fost aşa. „O simonie publică domneşte azi la Roma", notează Montesquieu; „niciodată nu s-a mai văzut, în conducerea Bisericii, să domnească atât de vizibil delictul. Peste tot, în funcţii sunt puşi oameni fără căpătâi". În realitate,

de problemele conducerii nu se îngrijea papa, total necunoscător în cele lumeşti, ci un individ mârşav, pe nume Niccolò Coscia.

Lui Benedict al XIII-lea acest personaj i se părea de neînlocuit încă de pe vremea în care îi era secretar, pe când era cardinal şi episcop de Benevento şi, de acolo, îi adusese cu el la Roma; îl numise cardinal, încredinţându-i toate problemele politice şi financiare ale Statului pontifical. Coscia a abuzat de puterea sa, provocând o criză totală în finanţele Bisericii." Fără nicio îndoială, el a fost unul dintre cei mai mari ticăloşi care şi-a făcut în cadrul Curiei toate mendrele", observă Seppelt; „în foarte scurt timp, el a pus pe picioare un trafic neruşinat de favoritisme, reuşind să pună în funcţiile cele mai importante pe ciracii săi, preocupat în permanenţă de propria îmbogăţire".

Probabil că „pontiful, absorbit cu totul de problemele religioase, nu şi-a dat seama de nimic", după cum riscă să creadă Castiglioni, şi totuşi, această „neştiinţă" nu-l onorează. Se înţelege că, de altfel, Montesquieu nu putea să nu constate că Benedict al XIII-lea era „tare urât de poporul roman". Romanii nu sunt, probabil, cu toţii morţi de foame, după cum spune literatul francez, dar este clar că nu puteau fi mulţumit dacă, din vina lui Coscia, cei veniţi din Benevento erau preferaţi înaintea lor. „Toţi banii din Roma trebuie să ajungă la Benevento", notează tot Montesquieu, pentru că papa „neavând câtuşi de puţin habar de modul în care se fac afacerile în lume… cei din Benevento sunt aceia care îl conduc în slăbiciunea lui, şi cum este vorba despre oameni de nimic, ei se folosesc tot de oameni de nimic".

În zadar Sfântul Colegiu a încercat de mai multe ori să-i deschidă ochii papei asupra malversaţiilor lui Coscia; din punctul lui de vedere, erau numai calomnii şi, astfel, Coscia a rămas netulburat la locul lui până la moartea lui Benedict al XIII-lea.

Este inutil să mai spunem că, la nivel internaţional, Statul pontifical a continuat să fie umilit; este adevărat că a reintrat în posesia oraşului Comacchio, dar numai după ce făcuse Habsburgilor mari concesii pe plan ecleziastic. Vittorio Amedeo al II-lea de Savoia a fost recunoscut şi el rege al Sardiniei, în pofida vechiului drept de suveranitate pontificală asupra insulei, şi a obţinut, chiar de la Coscia, în schimbul unor recompense consistente, drepturi asupra tuturor diocezelor sarde.

Acestui adevărat „delincvent”, după cum îl defineşte Seppelt, i se va intenta imediat un proces sub Clement al XII-lea; excomunicat şi condamnat la zece ani de închisoare în Castelul Sant’Angelo, va reuşi să se descurce, în ciuda condamnării; în plus, fusese condamnat la restituirea tuturor sumelor sustrase şi la o amendă de o sută de mii de scuzi. Va participa cu drepturi depline şi la conclavurile din 1730 şi din 1740, până când Benedict al MV-lea l-a scăpat de închisoare.

Benedict al XIII-lea a murit la 21 februarie 1730 şi, desigur, romanii au ieşit pe străzi; voiau să-l elimine pe Coscia care, prevăzător, fugise împreună cu banda sa. Papa a fost înmormântat într-un mausoleu pompos din biserica S. Maria sopra Minerva. Supuşilor săi nu. Le-a rămas decât satisfacţia unui epitaf:

În acest mormânt se află osemintele unui călugăraş: mai mult decât i-a iubit pe sfinţi, i-a iubit pe tâlhari.

246. Clement al XII-lea (1730-1740)

Conclavul pentru alegerea succesorului lui Benedict al XIII-lea a durat mai mult de patru luni; a fost unul dintre cele mai lungi şi mai corupte din secolul al XVIII-lea. În afară de taberele politice obişnuite, susţinute de diferite state catolice, au mai avut un reprezentant propriu şi cei din casa de Savoia, prin cardinalul Albani; cei care se agitau însă cel mai mult erau cei din familia Medici, pe cale de stingere, ca şi Farnese.

Anticipând pierderea Marelui Ducat de Toscana, teoretic feudă pontificală, vechea familie florentină încerca să-şi asigure favorurile viitorului papă; se pare că, prin intermediul propriilor bancheri de la Londra, Paris şi Haga, ajunseseră să cumpere voturi pentru cardinalul Lorenzo Corsini, dintr-o familie florentină bogaţi Au reuşit, pentru că împotriva bătrânului de optzeci de ani, Lorenzo Imperiali, susţinut de geloşi”, a fost exercitat dreptul de veto al reprezentantului spaniol, în timp ce apărea dreptul de exclusivitate pronunţat în primul moment pentru Corsini de Austria şi Franţa. A fost ales la 12 iulie 1730 şi consacrat papă în 16, sub numele de Clement al XII-lea.

Lorenzo Corsini se născuse în Florenţa, la 7 aprilie 1652; studiase la colegiul roman şi dreptul la universitatea din Pisa. Având un unchi cardinal,

acesta îi găsise o slujbă în Cancelaria din Roma, dar, la moartea acestuia, tânărul se întorsese la Florenţa. A fost chemat din nou de Inocenţiu al XI-lea, care l-a consacrat preot şi i-a dat din nou slujba,

Clement al XII-lea (Gab. Naz. Delle Stampe)

trimiţându-l, apoi, ca nunţiu la Viena. Corsini dăduse însă tot ce aveà mai bun în el sub Alexandru al VIII-lea, ca trezorier al Camerei Apostolice; Clement al XI-lea îl numise cardinal şi, din 1725, fusese episcop de Frascati. Se pricepea, probabil, mai mult la problemele financiare decât la cele ecleziastice, astfel încât ar fi putut fi omul potrivit pentru a remedia situaţia dezastruoasă în care se aflau finanţele pontificale. Dar, în ciuda remediilor imediate, de la procesul lui Coscia la îndepărtarea din Curie a celor din Benevento, acestea fiind cele mai mari rele ale unei administraţii nepotiste, şi a celor cu bătaie mai lungă, ca abrogarea concesiunilor, deficitul era prea mare pentru a fi eliminat. În plus, lipseau acum încasările cuvenite Sfântului Scaun din partea unor state, din cauza „regaliilor” smulse ultimilor papi pe teritoriul Franţei, în Italia meridională şi în Sardinia.

Populaţia Romei nu credea că dezastrul financiar nu putea fi remediat; el vedea mereu în prelaţii de la vârful puterii pe adevăraţii risipitori. Aveau ceva şi împotriva noului papă, încă de pe când era doar cardinal şi se spunea că ar fi întreţinut o prostituată din piaţa Scossacavalli, o anume Clarice. Aşa că Pasquino spunea:

Când blândul Corsini pleacă de la preabinele cel drag se consolează prin mii de pedepse încât nu mai poate fără ele.

Nu se putea dezice de ea nici după ce ajunsese la tronul pontifical. Tot Pasquino îl ataca astfel:

Am fost un abate bogat, înstărit prelat, un sărman cardinal şi un papă ruinat.

N-au ajutat, desigur, la redresarea situaţiei financiare a statului tipărirea de bancnote sau reorganizarea jocului de loto, care l-a făcut oarecum

pe Clement al XII-lea să fie mai bine văzut de populaţie, într-adevăr, jocul a fost permis din nou, începând din 1732, anulând pedeapsa cu excomunicarea dată de Benedict al XIII-lea, printr-un decret care preciza modul în care fondurile obţinute vor fi investite în opere de binefacere şi spre folosul public, pentru înfrumuseţarea oraşelor şi a Statului pontifical. Adică, nicio încasare pentru finanţele publice.

Cât despre motivaţia acceptării unui joc considerat păcătos de Benedict al XIII-lea, se vorbeşte despre un fel de taxă indirectă şi voluntară plătită de către cetăţeanul care voia, pe banii lui, să-şi încerce norocul; prin urmare, niciun fel de constrângere din partea Camerei apostolice care va continua să administreze jocul. Prima extragere a noului loto a avut loc la 14 februarie 1732 şi s-a desfăşurat în Capitoliu, după cum menţionează Valesio în memoriile sale: „Se construise o estradă în spatele statuii care se află în capătul scării monumentale, şi estrada era împodobită cu damascuri şi catifele, şi cu tavanul împodobit în acelaşi fel.” Se aflau acolo câţiva clerici din partea oficialităţilor. Extragerea a durat între orele 17 şi 19 şi au ieşit numerele: 56,11,54,18 şi 6.

Au apărut apoi şi lucrările publice care au fost numeroase. A fost terminată Fântâna Trevi şi construcţia palatului Consfătuirilor (della Consulta) de pe colina Quirinale şi a faţadei bazilicii S. Giovanni în Laterano, având în interior splendida capelă Orsini dedicată Sf. Andrei, protectorul familiei pontifului. De asemenea, pe colina Capitoliului construcţia muzeului de statui antice, îmbogăţit cu busturi imperiale şi înscripţii, şi a teatrului Argentina, inaugurat, după cum aminteşte Sergio Delii, „cu *Berenice* de Domenico Sarro, cântată magistral de «sopranistul» Farfallino, pe numele său adevărat Giacinto Fontana”. Şi în afara Romei: asanarea şi ameliorarea hidrografică a văii Chiana, lucrările de alimentare cu apă la Ravennate şi noul chei din portul Ancona.

Mai trebuie amintit că, din 1733, papa devenise complet orb şi suferinţele bătrâneţii creşteau mereu, astfel încât, deseori, cădea la pat în aceste condiţii, nu a putut exercita un control sută la sută asupra tuturor problemelor ecleziastice şi temporale; nu avea, la nevoie, pe nimeni în care să poată avea încredere totală. Nepotul său, cardinalul Neri Corsini, nu avea calităţile necesare pentru a-l conduce pe unchiul său; se purta ca un mecena,

asemenea papei, şi el a fost acela care a pus să se construiască noul palat Corsini, îmbogăţindu-l cu tablouri şi cu o bibliotecă de valoare. Derularea afacerilor a trecut, astfel, în bună măsură, pe seama funcţionarilor Curiei şi, în felul acesta, favoritismele şi clientelismul au domnit, mai presus de orice.

În asemenea condiţii, era logic ca prestigiul Statului pontifical să parcurgă în continuare o curbă descendentă, într-un declin care a devenit evident în cursul războiului polonez de succesiune. „Teritoriile pontificale au fost călcate în picioare şi devastate de armatele beligerante care nu ţineau seama de drepturile acelui stat neutru. Mai mult, spaniolii ajunseseră chiar să facă înrolări în Roma”, după cum aminteşte Castiglioni, „provocând grave tulburări printre locuitorii care nu mai voiau să ştie de războaie şi prădăciunile acelor armate străine. La 13 martie 1736, locuitorii din Trastevere, răsculându-se, i-au obligat pe comisarii spanioli să-i elibereze pe soldaţii pe care-i angajaseră; apoi, s-au îndreptat spre palatul Farnese pentru a da jos stemele lui don Carlos şi la palatul Spaniei, unde au fost împrăştiaţi de miliţiile care sosiseră între timp. La Velletri, mânia populaţiei a făcut chiar să fie aruncaţi de pe ziduri câţiva soldaţi spanioli”.

Consecinţele păcii de la Viena, din 1738, au fost defavorabile Statului pontifical. La Napoli şi în Sicilia s-a instalat don Carlos de Bourbon; în Toscana, după stingerea familiei Medici, în pofida corupţiei de care se folosise în conclav, au venit cei din Casa de Lorena. Dispăreau definitiv vechi drepturi feudale ecleziastice; ar fi fost necesare acorduri cu noii suverani în speranţa că s-ar mai putea salva ce era de salvat din gestiunea diocezelor. La Parma şi Piacenza, rămăseseră tot Habsburgii. Protestele nu mai aveau niciun rost.

Clement al XII-lea nu corespunsese aşteptărilor celor care-l aleseseră în speranţa că va da un nou impuls conducerii statului, văzând în el mai degrabă un om al politicii şi al economiei, decât un simplu slujitor al bisericii. El a început totuşi, din acest moment, să se dovedească a fi un adevărat şef spiritual al Sfântului Scaun. Aceasta, desigur, nu pentru că sfinţise nişte altare la biserica S. Vincenzo de’Paoli; nu atât pentru că trimisese protestanţilor din Saxonia o scrisoare pe cât de naivă, pe atât de inutilă în care le asigura acestora, în cazul unei reîntoarceri în sânul Bisericii catolice, posesia deplină a bunurilor ecleziastice secularizate; şi nici pentru că ajutase cu sume de bani o nouă cruciadă victorioasă a lui Filip al V-lea împotriva maurilor care

ocupaseră oraşul Oran.

S-ar putea spune mai degrabă că poziţia sa de demn ocupant al tronului apostolic a fost mult favorizată de luarea de poziţie împotriva masoneriei; faimoasa societate secretă şi-a făcut apariţia la Florenţa, în 1733, şi, după doi ani, ajungea la Roma prin propaganda făcută de Tommaso Crudeli di Poppi, autor de versuri anticlericale. Buia de condamnare dată de Clement, *În Eminenti*, a fost proclamată la 28 aprilie 1738 şi prevedea excomunicarea oricui ar fi aderat la acea asociaţie pentru că, aşa cum preciza papa, ea reunea oameni din toate religiile şi sectele sub aparenţa că se îndeplineau îndatoriri de etică a naturii, obligându-i prin jurământ şi prin ameninţarea cu pedepse să menţină secretul asupra a tot ceea ce se hotăra în diferitele „loji".

Puterea masoneriei nu a fost ştirbită, desigur, de acea bulă sau de altele aparţinând altor pontifi de mai târziu; ele dovedesc, în orice caz, o atitudine adoptată de Biserica de la Roma care părea ireversibilă. Şi totuşi, cu timpul, va avea loc un „dialog" între cele două părţi, ducând, o dată cu Ioanpaul al II-lea, la abolirea excomunicării prin noul cod al dreptului canonic.

Papa a manifestat un mare interes pentru misiuni, în special pentru cele din Răsărit; reprimirea în Biserica de la Roma a 10 000 de copţi146 împreună cu patriarhul lor, şi înfiinţarea colegiului Orsini la Ullano, în Calabria, cu bani proveniţi din averea familiei sale, pentru a înlesni reîntoarcerea grecilor ortodocşi la catolicism, au fost două momente semnificative ale acestei activităţi evanghelice.

Clement al XII-lea a murit la 6 februarie 1740 şi a fost înmormântat în fastuoasa capelă Corsini din biserica S. Giovanni în Laterano; Pasquino poate l-a lăudat oarecum, spunând că „a murit sărac ca un cerşetor". Şi este adevărat că, dacă papa Clement a fost vreodată „risipitor", a făcut-o cheltuind din ce-i revenea din partea bogatei sale familii şi a făcut-o pentru binele Bisericii.

247. Benedict al XIV-lea (1740-1758)

Conclavul ţinut după moartea lui Clement al XII-lea dura deja de şase luni şi se părea că va bate toate recordurile precedente. După o ceartă asupra candidaturii cardinalului Ottoboni care se prelungise şi se

Benedict al XIV-lea (Rev. Fabbrica di S.Pietro)

Încheiase cu moartea acestuia, la 28 februarie, bătălia se mutase pe două fronturi, unul austro-francez şi altul care implica Spania, Napoli şi Toscana. Un grup de cardinali dorea alegerea lui Neri Corsini şi un altul, a lui Annibale Albani; era imposibil să se ajungă la vreun compromis. Se părea că, până la urmă, se va impune Pompeo Aldobrandi ni, bine văzut de cele trei puteri, dar lipsea un singur vot.

Continua în felul acesta scandalul dintotdeauna; apoi, în faţa figurilor dezamăgite şi în mijlocul bombănelilor, s-a făcut auzită vocea cardinalului Prospero Lambertini, de o jovialitate care va deveni proverbială: „Vreţi un sfânt: alegeţi- pe Gotti. Vreţi un om politic: alegeţi-l pe Aldobrandino Vreţi un om cumsecade: alegeţi-mă pe mine”. Pare o „boare de răcoare” pe timp de insolatie, dar devine o soluţie; nu „parcă prin inspiraţie”, mai degrabă „parcă din disperare”, la 17 august 1740, Prospero Lambertini este ales în unanimitate. Fiind întrebat, după obicei, dacă acceptă sau nu, răspunde afirmativ şi din trei motive: „întâi: pentru a nu nesocoti munca voastră; în al doilea rând: pentru a nu mă împotrivi voinţei lui Dumnezeu, pentru că eu nu mi-am dorit niciodată o asemenea onoare; în al treilea rând: pentru a pune capăt acestor adunări ale noastre care cred că au scandalizat lumea prin durata lor”.

Prospero Lambertini se născuse la Bologna, la 31 mai 1675; elev al somaschilor la Roma, studiase după aceea teologia şi dreptul. Devenind cleric, se făcuse remarcat ca avocat de consistoriu, făcându-şi practica în biroul judecătorului de la Sacra Rota, monseniorul Alessandro Caprara. Clement al

XI-lea îl numise canonic la Sf. Petru şi, de atunci, urmase o carieră strălucită, datorită pregătirii pe care o avea: consilier la Sfântul Oficiu, membru asociat în Congregaţia Riturilor şi rector al universităţii La Sapienza. Benedict al XIII-lea este însă acela care îl înalţă pe cele mai înalte trepte ale carierei ecleziastice: în 1726 este episcop de Ancona, iar în anul următor cardinal; Clement al XIII-lea îl numeşte arhiepiscop de Bologna.

În aceşti ani, Lambertini este însufleţit de un apostolat fecund exercitat cu o dăruire totală. Este un păstor care umblă peste tot în dioceza sa, se informează asupra condiţiilor în care trăiesc oamenii săraci, ia măsuri pentru a le uşura suferinţele: înfiinţează o comisie de ecleziaşti care să viziteze şi să-i ajute pe infirmi. Nu este un bigot; combate unele aspecte teatrale din oficierea slujbelor religioase şi. Le interzice printr-o serie de circulare. Doreşte simplitate şi asta îl aduce multe critici. Dar nu este o fire care să ia în seamă totul.

Ştie să se facă ascultat şi îşi însoţeşte neaşteptatele izbucniri verbale cu interjecţia „Cazzo! 1*, un obicei pe care şi-l va păstra şi ca papă, în asemenea grad încât va ajunge să spună: „Vreau să sfinţesc acest cuvânt şi să-l iert de toate păcatele pe acela care-l va pronunţa de zece ori pe zi!”. Era un semn al spiritului său fără egal, asemenea unui alt om care spune lucrurilor pe nume, pâinii îi spune pâine şi vinului, vin: cardinalul Roncalli din secolul XX. Va fi, de fapt, un Ioanal XXIII-lea al secolului al XVIII-lea, după cum a apreciat strălucit Falconi, atribuindu-i „o concepţie despre Biserică şi papalitate care făcea din el un modest, dar convins precursor al liniei lui Ioan”. A fost consacrat papă la 22 august 1740, sub numele de Benedict al XIV-lea.

Paralela Lambertini-Roncalli se potriveşte şi se justifică încă din raportul pe care cei doi îl aveau cu credincioşii din Roma; papa se comporta cu ei ca un preot oarecare. Benedict al XI V-lea putea fi văzut colindând prin toate cartierele oraşului şi întreţinându-se politicos cu oamenii sărmani; din acest contact direct şi-a dat seama nemijlocit de condiţiile precare în care trăia poporul şi s-a străduit din toate puterile să ferească stami de pericolul foametei. A limitat cheltuielile curţii, a micşorat numărul servitorilor, a redus soldele ofiţerilor şi ale soldaţilor; chiar dacă nu prin metodele unui «economist, ci cu entuziasmul unui improvizator, el a reuşit să îmbunătăţească finanţele statului. „Eu sunt mai întâi papă şi mai apoi

suveran”, se apăra el în faţa celor care criticau unele dintre măsurile adoptate mai mult din motive umanitare decât administrative. Aşa s-a întâmplat când, într-o enciclică, le-a permis ţăranilor săraci să culeagă rămăşiţele de recoltă de pe toate ogoarele din Statul Bisericii, în pofida proprietarilor care nu voiau să-i lase, ameninţându-i pe aceştia cu o amendă de 30 de scuzi care urma să fie utilizată tot în folosul săracilor.

O altă dovadă sinceră de caritate apostolică a dat-o cu ocazia jubileului din 1750; conform unui cronicar al vremii „spitalul de la Trinità, destinat încă de la întemeierea sa să-i primească pe pelerinii săraci timp de trei zile la rând, a oferit doar în luna aprilie patruzeci şi trei de mii de mese de prânz”. Benedict însuşi se oprea deseori să stea de vorbă cu pelerinii, intrând în mulţimea care mergea în procesiune la uşa sfântă, lăsând la o parte orice etichetă, abandonând mitra şi cârja.

Cu aceeaşi simplitate trata politica şi religia. Într-o perioadă mai dificilă decât oricând pentru Biserică, Benedict nu pierdea din vedere faptul că, prin absolutismul suveranilor, se afirma din ce în ce mai mult principiul religiei de stat, în timp ce, prin răspândirea iluminismului, creştinismul însuşi risca o criză existenţială într-o lume tot mai laică.

Singura posibilitate de salvare este renunţarea la politica de ostilitate şi adoptarea, în schimb, a toleranţei într-un spirit de armonie universală; este o „politică a păcii”, pe care Falconi o aminteşte bazându-se pe câteva fraze din scrisorile trimise de Lambertini cardinalului Pierre Guerin de Tencin: „Sabia nu-şi are locul în mâna aceluia care, uneori nemeritat, este vicarul lui Iisus Cristos”, adică papa „este şi trebuie să fie neînarmat”.

În lumina acestui ideal, nu mai avea importanţă faptul că teritoriile Statului pontifical deveniseră câmpuri de bătălie în timpul războiului de succesiune austriac; papa însuşi le acorda permisiunea de trecere şi, pentru a-şi atinge scopul, era chiar bucuros să suporte „martiriul neutralităţii”. Era, desigur, dureroasă pierderea definitivă, la Aachen, a Parmei, Piacenzei şi Guastallei, acestea trecând sub stăpânirea lui don Filip de Bourbon, dar era sacrificiul acceptat în numele unui ideal evenghelic, în vederea adaptării la timpurile care erau în plină schimbare. Şi, pe această linie de comportament, era normal să apară bănuiala multor persoane de la Curie că, în adâncul sufletului său, Benedict era convins de necesitatea lichidării treptate a puterii

temporale a Bisericii. De aici şi Justificarea” tuturor concordatelor încheiate cu unele dintre naţiunile europene, înţelegeri acceptate după multe ezitări, convins că renunţarea la drepturile temporale va favoriza renaşterea spirituală a Bisericii de la Roma. De la concordatul cu regele Sardiniei, numit vicar apostolic pe feudele pontificale răspândite pe teritoriul statului său, la cel cu regele Neapolelui, prin care se prevedea o limitare a dreptului la imunităţi ecleziastice; de la acela cu Spania, în care se acorda regelui dreptul universal de patronat, aceasta însemnând că suveranul putea acorda oricui unul dintre cele peste douăsprezece mii de beneficii existente, rămânând la Roma doar cincizeci şi două, la cel cu Portugalia prin care Benedict, printr-un decret special, acorda regelui titlul de „rege preacredincios”.

Tot acest papă i-a permis împărătesei Maria Tereza să-i tolereze în statele sale pe protestanţi, deşi îi recomanda să încerce să-i convertească prin blândeţe creştinească, şi l-a recunoscut oficial pe regele Prusiei, până atunci considerat de Sfântul Scaun doar un simplu marchiz de Brandenburg. În compensaţie însă acest suveran i-a favorizat pe catolicii din statul său. „S-ar putea spune că el descoperise”, după cum a mai observat Falconi, „că originea decăderii prestigiului pontifical se afla tocmai în tendinţa papilor nu numai de a face, dar şi a de se comporta ca suveranii, pretinzând să aibă un control asupra tuturor”, ceea ce era, din punct de vedere istoric, o concepţie depăşită. Nu este vorba aici despre o comportare nesăbuită, este doar circumspecţia cuiva care „nu vede în aparatul complex al Bisericii un mecanism al puterii, ci pur şi simplu un sistem de resorturi administrative puse în slujba tuturor Bisericilor locale”.

Chiar dacă Benedict al XIV-lea a fost ca un meteorit pe firmamentul Bisericii de la Roma, care va reapărea abia două sute de ani mai târziu prin Ioanal XXIII-lea, aceasta nu înseamnă că nu a constituit un şoc pentru papalitate: era „abandonarea rigidului *nonpossumus*, ochii deschişi în sfârşit asupra realităţii din jur, recunoaşterea apariţiei unor situaţii noi după Reforma din secolul al XVI-lea”, cum notează Zizola.

Acest papă a avut, de fapt, şi o viziune lucidă a problemelor strict ecleziastice, clarificând incertitudini şi completând lacune, dar respectând opiniile datorită distincţiei dintre dogme şi teorii. ÎI vedem, astfel, desfiinţând unele sărbători religioase obligatorii care, după o lege dată de Urban al VIII-

lea, erau în număr de 36, fără a mai pune la socoteală şi duminicile; dar îl vedem şi făcând presiuni asupra episcopilor pentru ca aceştia să supravegheze mai atent formarea clericilor în seminalii. Aprobă două noi congregaţii religioase, passionişti147 Sf. Paul al Crucii (S. Paolo della Croce) şi redentorişti148 Sf. Alfonso de'Liguori; se dedică însă cu trup şi suflet reformei *Breviarului*, pe care nu va reuşi să-l completeze, chiar dacă i-a elaborat doar principiile, rămase valabile şi astăzi, cum ar fi acela al limitării numărului de sărbători obligatorii. Nu făcea toate acestea ca un adversar al cultului sfinţilor; era călăuzii mai mull de un principiu al credibilităţii şi al funcţionalităţii la care spera că s-ar putea ajunge prin exploatarea acestei veneraţii.

Din acest motiv, a fost prudent în recunoaşterea miracolelor şi în canonizări, ca atunci când s-a opus celei a cardinalului Bellarmino; s-a justificat spunând că ar fi putut constitui un „pretext pentru cei care ar dori să ne vorbească de rău". În felul acesta a abolit şi Inchiziţia în Toscana. În disputele cu iezuiţii, a avut o poziţie prudentă; va muri înainte de a putea ancheta problemele pe care aceştia le avuseseră în Portugalia, unde se amestecaseră la nivel politico-comercial; altfel, după cum crede Ranke, „probabil că nu ar fi desfiinţat Ordinul, dar l-ar fi supus treptat unei reforme complete şi radicale".

A repetat, de asemenea, condamnarea masoneriei şi a fost un apărător ferm al legăturii matrimoniale. S-a implicat şi în activitatea misiunilor: în urma incidentelor apărute în China, i-a obligat pe toţi misionarii să se preocupe de respingerea ritualurilor specifice zonei, considerându-le simple superstiţii. În privinţa Orientului Apropiat, în schimb, a manifestat o mare deschidere; creştinii din Răsărit puteau rămâne credincioşi cultului lor, şi misionarii latini nu trebuiau în niciun caz să-i oblige să adopte liturghia apuseană.

Toată această activitate apostolică este cuprinsă, de altfel, într-o serie de scrieri şi de bule care scot în evidenţă în special vasta cultura a acestui papă, modernă şi precursoare sub multe aspecte. Pontificatul lui Benedict al XIV-lea trebuie considerat, fără îndoială, „un guvern de rutină", conform unei definiţii la care Falconi ţine foarte mult, aşa cum a fost, natural, criticat într-o „pasquinată": *Maximus* în *folio*, *minimus* în *solio*. Fraza circula şi într-o variantă mai blândă: *Vir bonus* în *folio*, *vir bonus* în *solio*.

Până la urmă, Pasquino l-a lăudat „filosofic”:

Iată-l pe papa care se potriveşte Romei. La credinţă se pricepe atât cât trebuie, afacerile tagmei lui le duce înainte şi ştie să ia lumea aşa cum este.

În iest, Benedict al XIV-lea nu s-a dat în lături nici de la acţiuni edilitare, atât în scopuri umanitare, cum ar fi mărirea capacităţii spitalelor de la S. Spirito şi S. Gallicano, cât şi cu caracter religios. A pus să se construiască biserica S. Marcellino, a renovat faţada bazilicii S. Maria Maggiore, ridicând în interior un somptuos baldachin deasupra altarului papal, iar în mijlocul Colosseumului a pus să se ridice o mare cruce din marmura, declarând sfânt acel loc prin sângele vărsat de creştini, conform unei tradiţii antice, de fapt, falsă. Evident însă, prin sfinţirea amfiteatrului papa urmărea doar să-l ferească de jafurile ulterioare, făcând să nu mai fie considerat, pur şi simplu, doar o carieră de travertin.

Benedict al XIV-lea a fost un mecena într-un sens nou, ca protector al activităţii oamenilor de ştiinţă şi artiştilor. A demonstrat aceasta dând o interpretare mai liberală bulei *De cadaverum sectione* a lui Bonifaciu al VIII-lea, pentru a da ocazia unui studiu mai amănunţit al anatomiei şi proclamând libertatea sacrosanctă pentru, un scriitor de a-şi exprima nestingherit ideile. Rămânând în acelaşi domeniu, al literaturii, a recomandat consilierilor de la Index să examineze cărţile, este adevărat, cu atenţia caracteristică a unor inchizitori, dar şi să le aprecieze cu sufletul eliberat de orice prejudecată, lăsând la o parte naţionalismul şi partizanatul, în spirimi unei adevărate imparţialităţi a credinţei. Este de înţeles, astfel, cum o serie de opere ştiinţifice au fost scoase din Index; se explică, prin aceasta, şi dedicaţia lui Voltaire de pe volumul său, *Mahomet*, oferit papei:

Lambertinus hic est Romae decus et pater orbis, qui mundum scriptis docuit, virtutibus ornat.

Pe plan intelectual, de altfel, recunoaşterea personalităţii sale n-a cunoscut frontiere, datorită nurileroaselor schimburi de scrisori chiar şi cu schismatici protestanţi, ruşi ortodocşi sau atei, dezbătând probleme de poezie şi de artă şi recunoscându-i, în fond, pe toţi oamenii ca fii ai lui Dumnezeu, chiar şi cu diferenţele dintre ei, datorate confesiunii sau ideologiei. S-a manifestat atunci ceea ce, în perioada papei Ioanpaul al II-lea din zilele noastre, se va numi „deschidere” către non-credincioşi şi „dialog” cu

protestanţii, din partea cărora, printr-un reprezentant de marcă, Benedici al XIV-lea a beneficiat de o recunoaştere oficială. Fiul ministrului englez lord Walpole, s-a ocupat de ridicarea unui monument în onoarea lui, cu o înscripţie care exprima stima anglicanilor pentru „cel mai bun dintre pontifi”.

Nu izvorau doar din modestie cuvintele pe care le-a pronunţat înainte de a muri, la 3 mai 1758, în palatul Quirinale, sub deviza *Sic transit gloria mundi*. Era conştient că nu va fi urmat îndeaproape de cei care-i vor succeda pe tronul pontifical: „Eu mă scufund acum în tăcere şi în uitare, singurul loc care mă aşteaptă”. Într-adevăr, papalitatea va anula în mare parte, în cele două secole care au urmat, ceea ce realizase el; stima anglicanilor şi dedicaţia lui Voltaire sau celebra piesă de teatru a lui Testoni de la începutul secolului XX nu vor intra în istorie decât doar pentru a da naştere vreunei „simpatii” timide sau, din contra, multor critici şi „antipatii”, culminând cu ultimele condamnări ale politicii sale venite din partea lui Pius al XII-lea. Lecţia sa pastorală de omenie evanghelică ar fi avut nevoie de nişte şcolari mult mai maturi.

A contribuit, poate, la discreditarea lui şi monumentul solemn funerar pe care cei 64 de cardinali numiţi de el i I-au ridicat în bazilica Sf. Petru; acea imagine a sa, teatrală şi cu poalele veşmântului fluturând, nu se potriveşte deloc cu o personalitate ca a lui, întotdeauna plină de simplitate chiar şi în înălţătoarea sa măreţie apostolică.

248. Clement al XIII-lea (1758-1769)

La început, conclavul reunit la 15 mai 1758 părea să decurgă liniştit, aşa cum păstorise defunctul pontif: Austria şi Franţa, trecând peste duşmănia dintre ele, se arătau de acord cu Spania şi cu celelalte state catolice în a-şi dori un papă de tipul „bun părinte”, dacă era posibil, chiar asemeni lui Benedict al XIV-lea. Un neutru, este adevărat, dar care să depună o activitate constructivă. A apărut, apoi, conflictul lăsat în suspensie de papa Lambertini, acela asupra iezuiţilor, Franţa, în spedai, refuza să ia în considerare orice candidatură. Nu-i convenea nici cardinalul Cavalchini, episcop de Ostia, care se arăta un demn continuator al predecesorului său; era făţiş favorabil iezuiţilor.

După şapte săptămâni, la 6 iulie, a fost ales un neutru, dar în sensul cel

mai retrograd al cuvântului, evlavios, dar bigot, instruit, dar nu cult, pe linia respectării doar a tradiţiei, după felul în care se luptase pentru canonizarea lui Bellarmino. În fapt, era vorba despre o persoană incoloră, abulică, şi care nu luase niciodată vreo poziţie tranşantă în problema arzătoare a iezuiţilor: cardinalul Carlo Rezzonico.

Se născuse la Veneţia, la 7 martie 1693, într-o familie venită din Como; studiase la iezuiţi, în Bologna şi îşi luase licenţa în teologie şi drept la Padova. Guvernator la Rieti şi Fano, fusese, după aceea, magistrat la Sacra Rota la Veneţia; în 1737, Clement al XII-lea îl înaintase în rang, numindu-l cardinal-diacon la S. Nicolajn Carcere, iar Benedict al XIV-lea îi încredinţase arhiepiscopia Padova. Îşi îndeplinise, indiscutabil, toate aceste sarcini cu un zel neabătut; în oraşul Sfântului, padovanii îl supranumiseră „Sfântul” şi pe el. Nu era de aşteptat din partea lui o lărgime a vederilor, aşa cum ar fi fost necesar în acele vremuri, după lecţia pe care o dăduse Benedict al XIV-lea; din punct de vedere politic, avea intenţia de a nu ceda în privinţa drepturilor temporale ale Bisericii de la Roma. În plus, era bolnăvicios, suferind de o boală de inimă ereditară. Mama n-a rezistat emoţiei atunci când i-a fost anunţată alegerea fiului său; a murit la două zile după aceea. Fiul a fost consacrat papă la 16 iulie şi a devenit Clement al XIII-lea.

Pentru veneţieni a fost o mare bucurie să vadă un locuitor al oraşului pe tronul lui Petru; dioceza Veneţiei, întotdeauna cam turbulentă şi cu tendinţe spre autonomie, s-a arătat dispusă imediat să colaboreze cu Clement. Senatul a abrogat cu această ocazie un vechi decret care interzicea veneţienilor să se adreseze Curiei pentru rezolvarea oricărei cauze şi papa s*a grăbit să mulţumească republicii Sf. Marcu. Pasquino s-a bucurat şi el în felul lui:

Trăiască Sf. Marcu, trăiască veneţienii, ei au de-acum un papă naţional; Biserica trebuie să-i mulţumească Domnului că-ntotdeauna ştie să despartă binele de rău.

Fiii Adriaticei au devenit acum mai omenoşi, vor sta cuminţi la ordinele papei; de data asta vor deveni şi ei creştini, şi foc la Arsenal vor da, de bucurie.

Acum nu se mai teme Sf. Petru c-o să piară; el creşte-n mâna Sf. Marcu şi-a fiilor săi; şi încuiată e cu cheia poarta cerului.

E drept de-aceea să se bucure şi să se liniştească, văzând acum corabia

sa încredinţată atâtor marinari şi barcagii destoinici.

Clement al XIII-lea a avut posibilitatea de a-şi arăta spiritul de caritate în anii 1763-1764, când o foamete cumplită a lovit regiunea Lazio şi Italia meridională; şiruri de oameni înfometaţi s-au îndreptat spre Roma de pe pământurile sterpe, şi o comisie de cardinali special formată s-a ocupat de ei.

Pentru ajutorarea lor, s-a înfiinţat un nou Munte149, numit al Abundenţei şi s-a reuşit importul de grâne din alte ţări; au fost construite adăposturi provizorii, pentru bărbaţi la Termele lui Diocletian şi pentru

Clement al XIII-lea (Rev. Fabbrica di S.Pietro)

femei la mănăstirea S. Anastasia. Când s-a sfârşit foametea, a avut loc o procesiune solemnă de mulţumire lui Dumnezeu, în ziua de 11 iunie 1764, de Rusalii; apoi, sătenii s-au întors la câmpurile lor, având banii necesari pentru a începe o nouă viaţă. Aceasta a fost, desigur, o acţiune meritorie.

În orice caz, spiritul său religios era foarte bigot, după cum vedem din decretul prin care a ordonat ca goliciunea operelor de artă clasice să fie acoperită în vreun fel. O măsură care a fost criticată inclusiv de Winckelmann, care a trebuit totuşi să ducă la îndeplinirea cenzura, în calitatea sa de responsabil pontifical pentru problemele Antichităţii.

Nimic altceva important nu se mai petrece în cursul acestui pontificat; în problema la zi, cea a iezuiţilor, Clement al XIII-lea a arătat clar că nu avea personalitate.

A asistat, astfel, neputincios, la izgonirea lor treptată din cele mai multe state europene; din Portugalia, Franţa, Spania şi Napoli. Şi suveranul din Casa de Bourbon al Parmei s-a raliat rudelor sale şi, faţă de el, Clement a avut o

reacţie neaşteptată; şi-a retras dreptul feudal pontifical asupra acelui teritoriu, a interzis clerului şi laicilor să contribuie la îndeplinirea măsurilor luate de Bourbon împotriva iezuiţilor. Când însă l-a ameninţat pe duce cu excomunicarea, somându-l să-şi revizuiască deciziile, acestea fiind considerate nule, deoarece fuseseră emise de un simplu vasal al Bisericii, o parte dintre suveranii europeni şi-au manifestat nemulţumirea.

Pe Bourboni îi irita în special acel ton rigid; represaliile au venit rapid, fiind ocupate Avignon, tinutul Venaissin, Benevento şi Pontecorvo. Rămânea deoparte doar Austria; Maria Tereza îi iubea mult pe iezuiţi, dar în imperiul său începuseră să fie puse în aplicare acele principii ale „absolutismului luminat" care vor duce la crearea de fapt a unei adevărate Biserici de stat capabilă să se impună în faţa Romei în mai multe privinţe.

În realitate, papa scăpase complet din mână controlul asupra Bisericii; relaţia de iubire creştină a acelei structuri pe care o crease Benedict al XIV-lea dispăruse. Chiar dacă problema fundamentală care trebuia rezolvată imediat rămânea cea a iezuiţilor, în spatele ei era o Europă nouă cane îşi pierdea eticheta creştină şi religioasă, pentru a deveni din ce în ce mai anticlericală.

Suveranii, luând act de atitudinea intransigentă a papei, au hotărât să ceară, o dată pentru totdeauna, suprimarea completă a Ordinului iezuiţilor, adică o confirmare a scoaterii lor în afara legii deja adoptată în statele lor. Şi au strâns rândurile într-un consens deplin. În ianuarie 1769, ambasadorii Spaniei, Franţei şi regatului Napoli au înaintat Curiei o cerere în acest sens; papa a răspuns că va decide totul într-un consistoriu convocat pentru 3 februarie. Amărăciunea sa era mare şi trebuie să fi fost o durere sfâşietoare pentru el să ajungă la această soluţie prin care, tară îndoială, s-ar fi hotărât desfiinţarea Ordinului. Inima sa n-a mai rezistat; a murit în ajunul acelui martiriu prin care urma să treacă, la 2 februarie 1769. A fost înmormântat în bazilica Sf. Petru; rudele i-au comandat lui Canova acel monument funerar care-l înfăţişează îngenuncheat şi cufundat în rugăciune, o atitudine atât de conformă cu evlavia de care dăduse dovadl

249. Clement al XIV-lea (1769-1774)

Situaţia în care se afla Biserica de la Roma după moartea neaşteptată a lui Clement al XIII-lea era dintre cele mai triste: suveranii catolici europeni se aflau într-o luptă făţişă cu Sfântul Scaun, spre satisfacţia protestanţilor şi a schismaticilor care câştigau teren pe planul opiniei publice. Credincioşii erau dezorientaţi în teismul iluminist care se răspândea tot mai mult; anticlericalii ar fi dorit să împiedice numirea unui nou pontif, pentru că, în orice caz, pentru ei „lucru rău este să ai un papă”, după cum scria abatele Ferdinando Galliani.

Clement al XIV-lea (Rev. Fabbrica di S.Pietro)

În acest climat ostil, la 12 februarie 1769, conclavul s-a reunit la Roma. Cardinalii erau grupaţi în cele două tabere obişnuite; cea a „Curţilor” şi cea a „zeloşilor, adică a fanaticilor. Conflictul fundamental, desfiinţarea sau nu a Ordinului iezuiţilor; în sens mai larg, o Biserică dedicată spiritului desfiinţa ceea ce aparţinea temporalului, altfel spus, tradiţie neabătută într-o „dezordine” mai veche a lucrurilor. Fiecare dintre grupurile de cardinali „curteni” primise instrucţiuni precise în vederea alegerii, cu patru liste de „papabili” şi de „indiferenţi”, „de evitat” şi, în ultimă analiză, una „de exclus”.

Dezbaterile şi certurile au fost dintre cele mai violente; votarea a trebuit să fie repetată de 179 de ori, şi conclavul s-a tărăgănat timp de trei luni. Evenimentul cel mai epatant a fost sosirea neaşteptată, la mijlocul lui martie, a fiului mai mare al Mariei Tereza, arhiducele Iosif, care a cerut şi a primit permisiunea de a intra în sala conclavului pentru a-şi putea prezenta omagiile tuturor cardinalilor; a fost o năvală cum nu se poate mai nimerită. A avut cu cardinalii discuţii care au durat câteva zile şi, în cadrul lor, i-a asigurat că împărăteasa mamă, deşi atât de bună prietenă a iezuiţilor, nu va face niciun

pas pentru a evita desfiinţarea Ordinului; şi-a exprimat cu această ocazie dorinţa ca noul papă care va fi ales să fie de acord cu această hotărâre de nestrămutat.

Discuţiile dintre ambasadori au continuat toată luna aprilie, durând până la începutul lui mai, neglijând total secretul lucrărilor conclavului, care apărea acum ca o farsă; aceste aranjamente diplomatice coordonate de diferiţi suverani catolici europeni nu se putea să nu-şi atingă scopul. A lost ales candidatul care părea cel mai înclinat să contribuie la desfiinţarea Ordinului iezuiţilor, cardinalul Giovanni Vincenzo Antonio Ganganelli; la 19 mai 1769 el era votat în unanimitate.

A vorbi despre simonie în numirea lui Ganganelli sau despre un angajament formal asumat de acesta pentru desfiinţarea iezuiţilor", conform lui Castiglioni, „este o calomnie neruşinată, scornită de duşmanii săi, la mult timp după ce el a murit"., JE1 refuzase să se angajeze în scris" în această privinţă, crede şi Giancarlo Zizola, precizând, totuşi: „deoarece cardinalul de Bernis, ambasador al Franţei la Roma, îi prezenta un protocol de tip «capitulaţie» sau «jurăminte», folosite în cazul alegerilor imperiale, candidatul îi garantase verbal că şi el considera posibilă şi de dorit desfiinţarea. Garanţii scrise de acest fel le acordase cardinalilor spanioli".

Giovanni Vincenzo Antonio Ganganelli se născuse la 21 octombrie 1705, la Sant'Arcangelo di Rimini; tatăl era medic, dar a murit după puţin timp, lăsându-l orfan. Viitorul papă şi-a făcut studiile la Rimini şi la Urbino, unde, la 18 ani, a intrat în Ordinul franciscanilor, se făcuse cunoscut ca un bun predicator de la amvoanele din diferite oraşe şi Benedict al XIV-lea l-a numit consilier la Sfântul Oficiu. Clement al X1 II-lea îl numise cardinal; nu avusese încă funcţia de episcop, aşa încât a fost consacrat mai întâi episcop, la 28 mai, înainte de a fi încoronat papă, la 4 iunie 1769. Şi-a luat numele de Clement al XIV-lea.

În ciuda „compromisurilor" făcute cu ocazia alegerii sale, programul pe care şi-l propunea era dintre cele mai îndrăzneţe; luându-l ca model pe Benedict al XIV-lea, voia să aducă pacea între Sfântul Scaun şi toate guvernele catolice, reuşind în felul acesta să obţină din nou credibilitatea persoanei papei, într-un spirit al frăţiei. A încercat, evident, dar nu şi-a dus proiectele până la capăt, aceasta şi pentru că s-a înconjurat de prelaţi necredincioşi care

au avut în vedere mai mult propriile lor interese, lăsându-se atraşi de o comportare ecleziastică „libertină”, în spiritul vremurilor.

Intenţiile sale erau bune, ca atunci când, în 1770, a dispus să nu fie dată publicităţii, în joia din Săptămâna Sfântă, faimoasa bulă în *Coena Domini*, care se referea, printre altele, la atentatele împotriva exercitării jurisdicţiei Bisericii şi la violările din pârtea laicilor a scutirilor şi a imunităţilor ecleziastice. Erau reguli care îi enervau pe suverani, astfel încât aceştia au primit cu satisfacţie ordinul pontifical de a nu mai publica bula în cadrul solemn de altădată, chiar dacă, de fapt, ea rămânea în vigoare.

De asemenea, Clement a reluat relaţiile diplomatice cu Portugalia, întrerupte când a avut loc un atentat la viaţa regelui, despre ai cărui autori se bănuia că ar fi fost tot iezuiţii; papa a intonat în bazilica St Petru un *Te Deum* solemn pentru pericolul evitat în care fusele suveranul, l-a numit cardinal pe Paolo de Carvalho, fratele primuluiministru, şi a înfiinţat în Portugalia noi episcopate. Nunţiul pontifical a fost reprimit la Lisabona.

Tot ûi numele păcii se adresase şi regelui Spaniei, dar Carol al III-lea l-a readus la realitate; ori se desfiinţa Ordinul iezuit, ori era inutil să se mai vorbească de pace. I-au ţinut isonul toţi suveranii din Europa. Clement al XIV-lea încerca să mai amâne înainte de ajunge la decizia finală; a început să schiţeze o reformă a Ordinului. Jumătăţile de măsură nu-i mulţumeau însă pe suverani. Mai mult decât orice, pontiful era singur, înconjurat de intrigi şi maşinaţii chiar şi din partea unor persoane în care credea că putea avea cea mai mare încredere. Îl ajutau doar să cadă cât mai jos, dând ocazie apariţiei unor pamflete şi satire care nu făceau altceva decât să discrediteze însăşi persoana lui Clement şi să instige conştiinţele împotriva iezuiţilor.

Pasquino a luat drept ţintă întreg anturajul papal, începând cu favoritul papei, monseniorul Bontempi, care era, se pare, de origine săracă:

Bontempi s-a născut printre lături şi farfurii murdare, şi casa îi era ori grajd, ori magazie, s-a dus la mănăstire, şi ce rămânea de la pisici a mâncat lingăul şi-apoi slujitorul de la liturghie.

Un alt prelat despre care vorbea toată lumea era cardinalul Alessandro Albani, pe care o „pasquinată” ingenioasă îl prezintă sub numele de don Pasquale cu frumoasa sa Pimpa, adică amanta sa, un fel de altă donna Olimpia, într-un şir de cuvinte cu două înţelesuri „pimpante”:

Când se uită în oglindă, don Pasquale ţopăie în spatele ei. Dacă poartă o mantie la modă, el îi potriveşte bine trena, dacă rochia i se-ncreţeşte, don Pasquale i-o netezeşte. Dacă o muscă îi bâzâie în faţă, don Pasquale o goneşte. Dacă pe piept un purice îi sare, el ia cu mâna micul animal. Când Pimpa-i puţin asudată, el o şterge şi-o usucă. Dacă-şi murdăreşte pantofiorul, don Pasquale i-l curăţă de-ndată. Când Pimpa are pâinea-n mână don Pasquale ţine câinele pe-aproape. Dacă pentru toate câte spun, mai bombăniţi, n-aveţi dreptate. Luaţi iotul exact aşa cum este, Pe Pimpa şi pe el nu-i condamnaţi, căci niciodată vreun rău n-au făcut, frumoasa Pimpa şi cu don Pasquale.

Având în jurul lui asemenea personaje, Clement al XIV-lea nu putea, desigur, spera să salveze Ordinul iezuiţilor; prins la înghesuială, a trebuit, până la urmă, să dea acel decret în numele căruia, în fond, obţinuse tronul pontifical. După multe tergiversări, n-a mai putut da înapoi. A redactat el însuşi scrisoarea papală de desfiinţare, *Dominus ac Redemptor*, schiţată în noiembrie 1772, a fost semnată în forma definitivă la 21 iulie 1773 şi trimisă iezuiţilor în ziua de 17 a lunii următoare. Clement a dorit să aibă el însuşi controlul asupra aducerii la îndeplinire a scrisorii, pentru a evita eventualele incidente neplăcute; a creat în acest scop o comisie pontificală, dar n-a reuşit să împiedice arestările şi procesele. Printre acestea, cel mai celebru a fost împotriva generalului Ordinului, Lorenzo Ricci, care a ajuns la Castelul Sani' Angelo, unde a murit înainte de a fi judecat.

Este inutil să mai spunem că toţi suveranii europeni s-au arătat pe deplin satisfăcuţi; în special Bourbonii s-au simţit obligaţi să-şi exprime „sincerele" lor mulţumiri, restituind papei Avignonul, Beneventul şi Pontecorvo, ocupate de ei cândva. Clement nu s-a arătat a fi entuziasmat; trecea, evident, printr-o criză de conştiinţă. A avut grijă, doar, ca suveranii să dea dispoziţii speciale pentru ca foştii iezuiţi să nu fie persecutaţi; ei trebuiau să-şi reintre pe deplin în drepturile lor de clerici. În plus, în Rusia şi Prusia, două state necatolice, decretul pontifical nu a fost aplicat şi aceasta a permis Ordinului să supravieţuiască în acele teritorii până la reconstituirea lui, în 1814.

Ultimul an al pontificatului a fost trist; Clement al XIV-lea îşi neglijase sănătatea. Atunci când, de Buna-Vestire, s-a dus călare la biserica S. Maria sopra Minerva pentru oficierea slujbei religioase, a fost surprins pe drum de o

furtună, dar n-a vrut să se întoarcă; a rămas cu hainele ude până la sfârşitul liturghiei. Aceasta a agravat herpesul care îi făcuse răni pe faţă. Lumea spunea că papa era terorizat de „spaime ridicole şi superstiţii”, că avea deseori viziuni. A murit la Quirinale, la 22 septembrie 1774, după o îndelungată agonie; a fost probabil o pură fantezie zvonul care a circulat după aceea, al unei otrăviri, ca şi calomnia că autorii trebuie să fi fost, neapărat, nişte iezuiţi. Aceştia i-au răspuns „duşmanului” lor printr-o „pasquinată” deosebit de veninoasă:

A venit ca o vulpe, mincinos; a domnit ca un lup, impostor; a murit ca un câine, nelegiuit.

Alţii l-au lăudat, schimbând versurile invectivei de mai sus:

A venit ca un înger, de la Dumnezeu; a păstorit ca Solomon, ca un înţelept; a murit ca Sixt, otrăvit.

Corpul său, înmormântat în primul moment în bazilica Sf. Petru, a fost mutat în 1802 de Pius al VII-lea în biserica Ss. Apostoli, într-un superb mausoleu, operă a lui Canova.

250. Pius al VI-lea (1775-1799)

Conclavul pentru alegerea succesorului lui Clement al XIV-lea nu se putea să nu fie furtunos; înfruntarea avea loc tot între „zeloşi”, adică „fanatici” prin tradiţionalismul lor, care doreau o reîntoarcere la intransigenţa lui Clement al XIII-lea, şi „curtenii” antilezuiţi, legaţi trup şi suflet de ambasadorii suveranilor europeni, care se întreceau în a fi cât mai corupţi. În toată perioada, de aproape cinci luni, a lucrărilor, au fost multe certuri şi insulte care ajungeau şi dincolo de uşile conclavului, chiar şi când acestea erau închise; şi, bineînţeles, acolo era întotdeauna cineva care să tragă cu urechea şi să-i relateze totul lui… Pasquino.

Au apărut, într-adevăr, multe „pasquinate” despre diferiţi cardinali care erau, pe rând, propuşi şi respinşi; erau răutăcioase în cel mai bun caz, dar, de cele mai multe ori, mârşave. O capodoperă în acest sens a fost o piesă de teatru satirică, intitulată chiar *Conclavul din 1774*, care-i punea la stâlpul infamiei pe cei mai de seamă cardinali. A existat o reacţie la această batjocură grosolană şi, la 17 noiembrie, comisia cardinalilor pentru ordinea publică a

dispus ca pamfletul să lie ars în piaţa Colonna. Cardinalul de Bernis a reuşit să-l prindă pe autor, închizându-l în Castelul Sant'Angelo; cardinalii italieni au protestat însă pentru că el închisese un preot doar dintr-o iniţiativă proprie, fără a avea autorizaţie din partea vicarului pontifical din Roma.

Odată liniştite apele, s-a ajuns la un acord asupra unuia dintre, geloşi11, cu consimţământul deplin al curţilor europene; cardinalul Giovanni Angelo Bnischi a fost ales în unanimitate, la 15 februarie 1775. Cardinalul de Bemis fusese acela care îi garantase lui Ludovic al XVI-lea că, deşi făcea parte din grupul celor „de evitat", judecându-l cu mai multă atenţie era „înţelept şi dornic să primească binecuvântarea şi protecţia principilor" şi ca atare nu se putea aştepta din partea lui la vreo decizie pripită. În această privinţă, avea dreptate; dar, atunci când adăuga că „nu ne putem aştepta de la el la nepotism", greşea.

Giovanni Angelo Braschi se născuse la Cesena, la 27 decembrie 1717, într-o familie nobilă, înrudită probabil cu Ghislieri din care făcea parte Pius al V-lea; la 17 ani era deja licenţiat în drept şi, datorită experienţei sale în acest domeniu, cardinalul Ruffo îl luase pe lângă el ca secretar în episcopia din Vellern. La numai 38 de ani devenise preot, intrând în serviciul ultimilor doi papi Clement, ca trezorier general; cunoscând perfect finanţele pontificale, îi va fi mai uşor când va deveni papă. A fost numit cardinal de Clement al XIV-lea, în 1773, titular la biserica S. Onofrio, dar nu i se încredinţase niciodată o episcopie; de aceea, la 22 februarie, a fost consacrat episcop şi încoronat ca papă. Şi-a luat numele de Pius al VI-lea.

A aplicat imediat un program al pontificatului său care, în multe privinţe, trebuia să amintească de fastul renascentist; aceasta începând cu Anul Sfânt pe care Clement al XIV-lea nici nu avusese posibilitatea să-l inaugureze după ce-l proclamase. Jubileul a fost unul petrecăreţ, deosebindu-se net de atmosfera tradiţională de penitenţă: de la iluminaţia artificială aprinsă pe Capitoliu, la petrecerile tradiţionale, incluzând o cursă devenită obişnuită, a cailor de rasă „berberă", desfăşurată pe Corso. Pelerin de onoare a fost arhiducele Maximilian al Austriei, invitat pe rând de nobilimea romană la baluri şi ospeţe somptuoase.

Dar Pius al VI-lea este personajul principal al acestui An Sfânt; pentru a face o bună impresie asupra pelerinilor, la recepţiile oficiale se lăsa pieptănat

şi pomădat, lăsându-şi la vedere picioarele mici şi graţioase. Un adevărat Narcis, după cum îl ironiza Pasquino:

Pius al VI-lea (*Rev. Fabbrica di S.Pietro*)

Roma, priveşte-l pe Pius! Nu este pios: iată ce actor cu coama-n vânt şi cu picior sprinţar!

Era, probabil, ireproşabil în demnitatea sa creştină, dar, în realitate, apărea, sub multe aspecte, ca un prinţişor dintre aceia de care-şi bătea joc Parini în *Ziua*. Se impunea, aşadar, chiar şi prin aspectul fizic, dacă însuşi Goethe îl considera „bărbatul cu cea mai frumoasă înfăţişare", când l-a văzut într-o zi oficiind liturghia în capela Paolină. Poate chiar această frumuseţe a sa exterioară i-a sugerat diabolicului de Sade să-l reprezinte în *Povestea Mietei* ca demon al ateismului, desfrâului şi cruzimii, obligat să facă slujbe negre în bazilica Sf. Petru pentru a-i face pe plac şi a-i intra în graţii eroinei din *Bogăţiile viciului* Nebunii geniale ale unui ateu convins, dar şi ale unui glumeţ extravagant cum a fost „divinul marchiz".

Ambiţios, Pius al VI-lea ceruse să i se creeze o stemă cu cele mai nobile simboluri ale heraldicii: acvila, crinii, stelele şi mitologicul Boreas.150 Şi Pasquino îl sfătuia,

Dă-i imperiului acvila, crinul francez regelui, cerului dă-i înapoi stelele: restul, oh, Braschi, ţine-l pentru tine.

Era un apel la reîntoarcerea printre cele omeneşti pe care vântul lui Boreas le dusese cu el în neant, dar Pius al VI-lea avea „pretenţia de a se înfăţişa urmaşilor ca mecena şi binefăcător", aminteşte Bruno Cagli, şi, desigur, nu putea apleca urechea la vocea populară, chiar dacă se ocupa de

problemele de fond ale corupţiei clasei conducătoare, de nedreptatea ridicată la rang de sistem sau de sărăcia plebei.

Dorea să fie mărinimos, dar cu acela care făcea „curte” spiritului său princiar; de aici veneau amabilităţile şi favorurile acordate prelaţilor şi nobililor partizani ai politicii sale care urmărea, de fapt, să redea prestigiul, acum mai exterior decât oricând, al Statului pontifical. Astfel s-a ajuns, datorită lui, la organizarea noului muzeu de la Vatican care s-a numit Pio-Clementino, pentru că şi Clement al XFV-lea se ocupase de el; Ennio Quirino Visconti îl va descrie într-o lucrare monumentală în şapte volume. A pus, de altfel, să fie ridicate şi obeliscurile de la palatul Quirinale, de la biserica Trinità dei Monti şi de la Montecitorio şi, pe baza vechiului proiect al lui Juvarra, a fost construită noua sacristie a bazilicii de la Vatican, Sf. Petru.

În afara Romei, pe lângă construirea bisericii şi a colegiului de la Subiaco, s-a implicat în asanarea Mlaştinilor Pontine; o lucrare de ameliorare funciară care a durat zece ani şi a costat un milion şi jumătate de scuzi de aur, dar care n-a dat roade decât pentru două recolte. După aceea, au apărut revărsările şi inundaţiile, zona redevenind miaştină, ca la început; poetul Monti fusese pregătit să celebreze acea ispravă prin poemul său *Feroniade*, prezentându-l pe papă ca Jupiter, dar nu şi-a încheiat opera, ea rămânând neterminată, ca şi lucrarea de hidroameliorаţii. Să mai spunem că, în 1789, papa reuşise să reconstituie Via Appia antica, cu monumentele sale, pe o lungime de 34 de mile către Terracina, şi o inaugurase cu mare pompă! Avea însă dreptate Pasquino care exprima nemulţumirea cetăţenilor faţă de asemenea cheltuieli exagerate, ca şi faţă de celelalte, pentru biserica din Subiaco şi sacristia de la Sf. Petru:

Mlaştinile, Subiaco şi sacristia, sunt cele trei neghiobii ale Sfinţiei Voastre.

Pius al VI-lea a adăugat la mărunta sa imagine de papă renascentist nepotismul, „mărunt”, aşa cum se cuvenea în acele vremuri, dar tot substanţial. În această privinţă, Pasquino spunea:

Sunt splendide şi măreţe păşunile Sfintei Biserici şi de pe ele se poate îngrăşa şi familia Braschi.

Cel care a profitat a fost nepotul Luigi care şi-a construit un castel splendid în piaţa Navona din rodul de pe pământurile amelioratei vremelnic

prin proiectul papal. Belli a numit aceasta, într-un sonet, drept ultima minune a Sf. Petru:

Deşi Sf. Petru nu umple butoaiele; El ultima minune a făcut-o în vremurile noastre cu palatul Braschi.

Lumea patemalistă şi sărbătorească a acestui papă-prinţ avea însă să primească lovituri mortale. Primul conflict a fost cel cu Austria: Iosif al II-lea a realizat în totalitate reformele care fuseseră preconizate în ultimii ani de domnie ai mamei sale. Începând din 1780, acest stil de guvernare a triumfat; împăratul a supus bunului său plac publicarea decretelor papei şi ale episcopilor şi a hotărât ca administraţia Bisericii să treacă la stat, desfiinţând mănăstirile şi seminariile.

Pius al VI-lea a protestat, dar ministrul lui Iosif al II-lea, Kaunitz, a răspuns pă ordinele împăratului nu atacau dogmele credinţei, ci erau doar treburi interne ale statului şi l-a acuzat pe papă de amestec nejuştificat. Încurajat de rezultatele bune ale acestei operaţiuni, fratele împăratului, Petru Leopold al II-lea, mare duce de Toscana, a făcut acelaşi lucru, amestecându-se şi mai mult în chestiunile teologice în visul lui de. Făurire a unei Biserici naţionale. Este clar că, aşa cum uleiul se întinde pe suprafaţa apei, în Europa se răspândea nesocotirea drepturilor Bisericii de la Roma, ajungându-se la negarea primatului acesteiaân lumea catolică.

Pius al VI-lea s-a gândi atunci să se pună la adăpost; în 1782 a hotărât să facă o vizită la Viena pentru a-l convinge pe împărat să pună capăt politicii sale antiecleziastice. A fost primit cu mari onoruri, dar s-a întors la Roma Iară a fi obţinut nimic; a fost o nouă umilinţă pentru papalitate. Belii aminteşte cu ironia lui dintotdeauna, într-un sonet, de acest eveniment:

O fi mers, poate, la Viena ca să domolească Trufia unui rege care a mers prea departe.

A ajuns acolo, a vorbit şi i le-a spus pe toate: Şi, când a terminat de spus, regele german I-a zis c-o să-i răspundă imediat la toate:

„Dragă Pius al şaselea, mai du-te-ncolo şi mai lasă-mă…” Atunci papa, auzind toate acestea din gura lui cu coada-ntre picioare s-a întors la Roma.

A fost o „Canosssă pe dos”, după cum a spus tot Pasquino, scriindu-i pe perna pe care îngenunchea, atunci când s-a întors din zadarnica lui călătorie: „Ceea ce Grigore al VII-lea, cel mai mare dintre pontifi, a avut de spus, Pius al

VI-lea, ultimul dintre preoţi, a distrus”.

O lovitură mortală a primit însă papa cu ocazia Revoluţiei franceze, de la astrul acesteia care era în plină ascensiune, Napoleon. În 1789, de la abolirea privilegiilor clerului la naţionalizarea bunurilor ecleziastice, de la libertatea de cult la alcătuirea clerului din episcopi şi parohi aleşi de popor, fără a mai fi nevoie să fie confirmaţi de către pontif, totul a fost, imediat, pentru Pius al VI-lea, ca o beznă de nepătruns.

Scrisoarea sa oficială prin care condamna legile Adunării Naţionale Constituante a fost arsă în public, în mai 1791, în palatul regal din Paris, în aplauzele revoluţionarilor; în plus, Adunarea legislativă declara, la 14 septembrie, drept teritoriu naţional francez proprietăţile papale, Avignon şi ţinuttil Venaissin. Papa n-a avut posibilitatea să se opună torentului care se abătea asupra lui.

La Roma ajungea şi propaganda revoluţionară prin acel republican înflăcărat care era Hugo Basville; n-a sfârşit bine. La 13 ianuarie 1793, anul fatal al regicidului, romanii şi-au dat seama că era ceva putred în toate acestea; au întâmpinat cu pietre trăsura sa. Un asasin necunoscut îl străpunge cu pumnalul. În ochii francezilor, Pius al VI-lea devine duşmanul Revoluţiei; trebuia să fie pedepsit la momentul oportun. De aceasta se va ocupa Napoleon, cu ocazia campaniei din Italia.

Bologna, Ferrara, Ancona sunt în mâinile tânărului general, împreună cu doi cardinali; condiţiile pentru a se ajunge la o pace sunt grele. Se merge de la reparaţii şi amenzi pentru asasinarea lui Basville, la retragerea scrisorii oficiale a papei în care era condamnat modul de constituire a clerului francez; din momentul în care se semnează pacea de la Tolentino, la 19 februarie 1797, condiţiile devin şi mai grele pe planul despăgubirilor financiare şi Avignon, ţinutul Venaissin, Bologna, Ferrara şi Romagna trebuie cedate definitiv. Directoratul cere dispariţia Statului pontifical; Napoleon ar vrea să acţioneze mai lent. În decembrie 1798, soseşte la Roma generalul Duphot cu misiunea precisă de a ridica poporul împotriva guvernului pontifical; la 28 decembrie, revoluţia se declanşează şi Duphot este în mijlocul rebelilor care strigă: „Trăiască republica! Moarte tiranilor!” Soldaţii papei trag, şi Duphot este ucis; el va fi martirul pe care îl dorea Franţa pentru a putea interveni în forţă, cu

annata. Generalul Berthier ocupă Roma, la 15 februarie 1798, îl demite în numele Directoratului pe Pius al VI-lea ca principe temporal şi proclamă Republica romană; apare şi jaful, astfel încât multe comori ale Vaticanului şi ale muzeelor Romei iau calea Franţei.

La 20 februarie, Pius al VI-lea este deportat de la Roma la Siena şi dat în custodia marelui duce Ferdinand al III-lea; începe, astfel, martiriul său. Nu se va mai întoarce niciodată la Roma. Este mutat la o mănăstire din Florenţa, unde va rămâne ca prizonier şase luni; va veni să-şi prezinte omagiile regele Sardiniei, Carlo Emanuele al IV-lea, un alt persecutat al revoluţiei. La 28 martie 1799, Pius al VI-lea este dus la Parma de unde, prin Siena şi Torino, ajunge la Briançon: Directoratul se teme că ar putea fi eliberat de cineva. Este mutat din nou, la Grenoble, sleit de puteri, şi de acolo la Valence, unde ajunge purtat pe targă.

Moare aici, la 29 august 1799, departe de Roma, într-un fel de martiriu care, desigur, reabilitează pontificatul său monden şi petrecăreţ sau, cel puţin, îl compensează. Pasquino îl sanctifică, de fapt, când S scrie următorul epitaf:

Ca să-şi păstreze credinţa Un pios 51 şi-a pierdut tronul.

Coipul său a fost depus într-o galerie subterană din Valence, dar Napoleon a dispus să fie îngropat în cimitirul oraşului până când, to 1802, a permis ca osemintele să fie transportate la Roma. Grandiosul monument executat de Canova în bazilica Sf. Petru datează din 1822.

251. Pius al VII-lea (1800-1823)

În climatul republican şi iacobin care domnea în Italia, la sfârşitul lui 1799 aproape toţi cardinalii rămaşi în viaţă se stabiliseră la Veneţia sub protecţia Austriei. Împăratului Francisc I nu ivenit să creadă că putea manipula în deplină linişte conclavul care trebuia să-l aleagă pe succesorul lui Pius al VI-lea; a dat ordin să li se pună la dispoziţie mănăstirea de la S. Giorgio Maggiore şi sume uriaşe de bani pentru cheltuieli, astfel încât ei să se simtă în largul lor. Punea doar o singură *pins al VII-lea* (Rev. *Fabbrica di S.Pietro*)

condiţie: „veto” pentru toţi cardinalii originari din Franţa, Spania, Napoli, Genova şi Sardinia.

Conclavul a putut, deci, să înceapă abia la 1 decembrie şi au participat la el 34 de cardinali; a fost un început de polemică între curentele tradiţionale, al tradiţionaliştilor şi al moderaţilor, dar n-a durat mult. La 12 decembrie au sosit instrucţiuni precise de la împărat; voia ca alesul să fie romanul Mattei. A existat o împotrivire la această alegere impusă; în plus, Spania a reuşit să-şi impună şi ea dreptul de exclusivitate. Trebuiau să ţină seama de aceasta, deşi erau „musafiri” ai Austriei. În final, a avut câştig de cauză elocvenţa prelatului roman Consalvi, secretar al conclavului, şi diplomaţia cardinalului spaniol Despuig; la 14 martie 1800, s-a ajuns la o unanimitate de voturi pentru cardinalul Barnaba Chiaramonti.

Se născuse la Cesena, la Maugust 1742, într-o familie nobilă; tatăl era conte, iar mama marchiză. Învăţase la iezuiţii din Ravenna, intrând, apoi, în Ordinul benedictinilor. La Roma fusese abale la mănăstirea S. Callisto; Pius al VI-lea îl numise episcop de Tivoli şi, apoi, de Imola, făcându-l cardinal în 1797. Nu era compromis din punct de vedere politic şi, de aceea, candidatura sa se impusese în conclav; totuşi, împăratului nu i-a plăcut această alegere, aşa încât a dispus ca încoronarea să nu se facă în bazilica S. Marco, ci în biserica S. Giorgio Maggiore; ea a avut loc la 21 martie. Chiaramonti şi-a luai numele de Pius al VII-lea.

Mai târziu, poate pentru a repara acea nepoliteţe şi, în orice caz* ca să-l mulţumească, în climatul nou de restauraţie care se putea constată în Italia prin căderea diferitelor republici, l-a invitat pe papă să se stabilească la Viena. Pius al VII-lea a refuzat; tronul său era la Roma şi acolo voia să meargă; în

plus, dacă ar fi acceptat invitaţia lui Francisc al 11-lea, aceasta ar fi însemnat dispariţia oricărei posibilităţi de înţelegere cu Napoleon care, întors din campania egipteană, se impusese în Franţa printr-o primă lovitură de stat.

La Roma, Pius al VII-lea a sosit la 3 iulie, chemat acolo de regele Ferdinando al Neapolelui care eliberase oraşul de francezi; una dintre primele acţiuni ale pontificatului său a avut loc în august şi a constat în ridicarea la rangul de cardinal a lui Consalvi, căruia îi datora, practic» tronul pontifical. Îi încredinţa Secretariatul de Stat şi conducerea unor congregaţii din Roma; va fi mâna sa dreaptă în, domeniul spiritual şi temporal.

Dar nici Pius al VII-lea şi nici secretarul său nu puteau stăvili năvalnica putere napoleoniană; dacă textul concordatului încheiat la Paris de Consalvi, între mai şi august 1801, recunoştea catolicismul roman că religie de stat în Franţa, cu o serie de clauze care îmbunătăţeau parţial raporturile existente între Sfântul Scaun şi regii din Casa de Bourbon* în etapa următoare el a fost schimbat de către primul consul, mediator fiind cardinalul Giovanni Battista Caprara, trimis la Paris ca legat „adjunct” pentru punerea în aplicare a concordatului. Napoleon a pretina printre altele, *placet*-ul său, adică bunul său plac în privinţa publicării documentelor papale şi a reşedinţei din Franţa a nunţiilor pontificali. Ça întotdeauna, protestele n-au ajutat la nimic.

Tot astfel, prin concordatul privitor la noua republică italiană, Napoleon a pretins să fie formulat un decret prin care guvernul prelua nu numai administrarea bunurilor Bisericii, ci şi întreaga jurisprudent ecleziastică; curentul „suveranului luminat” făcuse de-acum şcoală. Caprara a făcut tot ce i-a stat în putinţă, dar Napoleon a fost inflexibil. Dacă nu, catolicismul roman nu va fi proclamat religie de stat.

Prin urmare, Pius al VII-lea a reuşit să menţină, astfel, tronul papal care se şubrezise, aşa cum l-a atacat Pasquino, acuzându-l pe papă dl s-a complăcut în mod laş să îndeplinească dorinţele Franţei, dând caexemplu comportarea de „martie’ a predecesorului său:

Un Pius şi-a pierdut tronul ca să-şi păstreze credinţa;

Un Pius îşi pierde credinţa ca să-şi păstreze tronul.

Apoi, Napoleon a vrut să devină împărat şi a pretins ca papa să vină la Paris pentru a-l încorona: la auzul unei asemenea cereri, Pius al VII-lea a fost atât de tulburat încât s-a îmbolnăvit. Pentru el, era de neconceput să-l

consacre pe un fiu al revoluţiei care ghilotinase un rege catolic; şi sub ce titulatură, având în vedere că Francisc al II-lea al Austriei considera ca fiind a sa coroana Sfântului Imperiu roman? Sfătuit de Consalui şi de alţi cardinali, a sfârşit prin a fi de acord, în speranţa că-i va putea smulge lui Napoleon unele dintre clauzele adăugate la concordatul din 1801. Încoronarea a avut loc la Notredame, la 2 decembrie 1804, dar Pius al VII-lea s-a limitat doar la a-i binecuvânta pe noul împărat şi pe soţia sa; după cum se ştie, Napoleon s-a încoronat singur şi tot el a fost acela care a aşezat coroana pe capul soţiei sale, Josephine.

Papa n-a beneficiat de nicio concesie şi a rămas „oaspete11 al împăratului pe durata întregii ierni; a fost, practic, un domiciliu forţat, pentru că permisiunea de a pleca la Roma, solicitată în repetate rânduri, nu mai venea şi un presentiment înspăimântător îl apăsa pe Pius al VII-lea amintindu-şi de predecesorul său. După cinci luni, timp în care a locuit la Pavilion de Flore, la Tuileries, papa s-a putut întoarce, în sfârşit, la Roma, în aprilie 1805; acasă îl aştepta un dar al împăratului constând dintr-o tiară preţioasă, opt tapiserii, două covoare enorme şi două candelabre de Sèvres. Romanii au considerat aceasta ca o plată pentru o ceremonie tradiţional religioasă, cea a „ungerii”, şi s-au simţit datori să-l învinuiască pe papă, acuzat că îl lăudase întotdeauna pe Napoleon ca pe un eliberator:

Dar, Sfinte Părinte, cu ce-am păcătuit?

Voi l-aţi uns şi noi l-am lins.

Are loc, însă, şi ruptura definitivă între papă şi dictatorul-împărat; nici Consalvi, nici Caprara n-au reuşi să facă nimic pentru a salva Sfântul Scaun. De la Viena, în care intrase trimfător în mai 1809, Napoleon a decretat sfârşitul puterii temporale a papilor, pedepsindu-l astfel pe Pius al VII-lea pentru că nu interzisese accesul corăbiilor engleze în portul Civitavecehia; era o ocazie banală care i se oferea pentru a rezolva definitiv un conflict imposibil de tolerat pe mai departe pentru prestigiul imperiului său. Statul pontifical urma să facă parte din imperiul francez; Roma era declarată oraş liber în care papa îşi putea avea sediul doar ca şef al Bisericii. I se acorda o rentă anuală de două milioane şi imunitatea palatelor apostolice.

Protestele n-au dus la nimic; generalul Miollis a luat în stăpânire oraşul şi Pius al VII-lea a recurs la bula de excomunicare a lui Napoleon, care a fost

afişată la uşa bisericilor. Reacţia împăratului a fost promptă; i-a ordonat lui Miollis să-l aresteze pe papă. Operaţiunea a fost executată de către generalul Radet în noaptea de 5 spre 6 iulie; de frica unei posibile reacţii populare; pontiful a ordonat gărzii elveţiene să nu opună rezistenţă. Era sigur că procedase bine; nu voia să se opună forţei cu forţa. Era convins că va învinge prin bunătatea la care recursese întotdeauna faţă de brutalitatea împăratului, pentrtf că „papii au întotdeauna de partea lor cuvântul”, conform unui vers al lui Belli din faimosul sonet *Papii cei mai buni* care evocă episodul respectiv scoţând în evidenţă, cu ironie amară, iluzia lui Pius at VII-lea:

În clipa în care a plecat în surghiun
Ce credeţi că le-a spus din uşă preoţilor?
„Eu plec miel şi mă voi întoarce leu”.
De fapt, chiar aşa a fost. Mielul cel blând
A plecat ca o mică sămânţă şi s-a întors ca ditamai dovleacul.

Papa şi cu adjunctul secretarului de stat, cardinalul Bartolome01 Pacca, au fost urcaţi într-o trăsură care, prin Florenţa, a ajuns la Grenoble; cei doi prizonieri au fost despărţiţi. Pacca ajungea la Fenestrelle, unde va rămâne până în 1815, iar Pius al VII-lea era dus la Savona.

Napoleon voia să-l oblige pe pontif să-şi mute reşedinţa la Paris; dar a primit, evident, un refuz net. Atunci împăratul a convocat un conciliu naţional al episcopilor şi cardinalilor care, în intenţia sa, ar fi trebuit să abolească toate bulele emanate de papă; ei au declarat cu francheţe că asemenea lucru nu erau de competenţa lor. Napoleon s-a înfuriai, dar n-a obţinut nimic; a dizolvat imediat conciliul.

Avea acum o altă problemă de rezolvat; trebuia să-l pedepsească pe ţarul rus, aşa că a renunţat la diatribele religioase. Totuşi, înainte de a pleca în Rusia, a ordonat mutarea papei la Fontainbleau; va fi ultima etapă a calvarului său.

La întoarcerea din dezastruoasa expediţie, Napoleon nu mai era decât umbra marelui dictator; peste puţin timp, marile puteri îl vor birui. Dar, la Fontainbleau, Pius al VII-lea nu ştia nimic din toate acestea; în seara zilei de 19 ianuarie 1813, Napoleon a venit la el, parcă spăşit pentru tot ce făcuse, l-a îmbrăţişat şi l-a sărutat de mai multe ori; papa a rămas înduioşat. A reuşit, aşadar, după cum spunea Belii, să-l facă „ditamai dovleacul1*, astfel încât, la

25 ianuarie, i-a smuls semnătura pe un nou concordat care ar fi fost menit să-l reabiliteze pe împărat în ochii poporului. Şi, pentru a-şi dovedi bunele intenţii, a pus în libertate treisprezece cardinali care aveau domiciliu forţat. Comportamentul său nu era credibil şi când, la bazilica Sf. Petru, a fost oficiat un *Te Deum* pentru a fi celebra restabilirea bunelor relaţii între papalitate şi împărat, Pasquino a remarcat aceasta:

Pe tine, Doamne, te lăudăm şi în tine avem nădejde, dar în Bonaparte nu avem încredere.

De altfel, într-o scrisoare scrisă chiar de mâna lui, Pius al VII-lea i-a comunicat, la 14 martie, lui Napoleon că el considera nul acel concordat, renegându-l. Acum, însă, suveranii europeni îl strângeau în cleşte pe împărat care, în octombrie 1813, la Leipzig, ratase ocazia de a se revanşa. La 23 ianuarie 1814, sosea ordinul de eliberare al lui Pius al VII-lea; la 4 mai, Napoleon ajungea pe insula Elba; Ia douăzeci de zile după aceea, papa se reîntorcea la Roma.

Vor mai fi şi cele „o sută de zile11 şi papa va trebui să se refugieze la Genova, sub protecţia lui Vittorio Emanuele I. Apoi, din 7 iunie 1815, s-à întors, de această dată definitiv, la Roma. Vienaâi va restitui în totalitate teritoriile pe care i le ocupase.

Era perioada restauraţiei; pe plan religios, Pius al VII-lea a reconfirmat Ordinul iezuiţilor, iar pe cel politic a reinstaurai un regim absolutist.

O răscoală la Macerala, în 1817, a dus la numeroase arestări şi la un proces soldat cu unsprezece condamnări la moarte, comutate ulterior în închisoare pe viaţă: „mişcarea carbonară i-a dat destul de furcă lui Consalvi, care a încercat s-o înăbuşe prin forţă, fără a recurge, însă, la excese prea grave”, după cum notează Candeloro. În orice caz, el „a încercat, prin orice mijloace, să taie toate punţile nu numai cu noii fermenţi, ci şi cu tot ce putea aduce cu o cultură organizată”, precizează Bruno Cagli, astfel încât „din legile napoleonice nu s-a păstrat aproape nimic. Şi lotuşi, a trecut în ochii urmaşilor săi drept pe jumătate liberal”. Oricum, pentru a combate mişcarea carbonarilor şi toate sectele politico-religioase, Pius al VII-lea a publicat o bulă de condamnare, la 21 septembrie 1821.

În acei ultimi ani ai pontificatului său, după atâtea suferinţe îndurate, acest papă a încercat să facă un bine Artelor Frumoase; l-a însărcinat pe

Canova să trateze cu Ludovic al XVIII-lea restituirea relicvelor preţioase şi a obiectelor de artă, dar n-a reuşit să recupereze mare lucru. În 1822 a pus să fie înălţat obeliscul din piaţeta de pe colina Pincio.

La 7 iulie 1823, îşi fracturează un picior şi fractura este de nevindecat; la 16 iulie, un incendiu violent devastează bazilica S. Paolo, dar papei nu i s-a spus nimic pentru a nu-i face şi mai grea agonia. A murit la 20 august 1823 şi a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru, într-un mausoleu splendid, operă a lui Thorwaldsen.

252. Leon al XII-lea (1823-1829)

Conclavul de alegere a succesorului lui Pius al VII-lea s-a reunit în palatul Quirinale, la 2 septembrie 1823; în afară de obişnuitele tabere, a „zeloşilor” şi a, jnoderatilofoupă cum relatează ambasadorul austriac Apponyi, „ideea dominantă era cea a patimii, a urii şi a răzbunării... Umilirea cardinalului Consalvi, distrugerea realizărilor lui devenise, ca să spunem aşa, preţul papalităţii”. El era, practic, refuzat de ambele tabere; candidatul conservatorilor era Gabriele Severoli, pentru care Austria a declarat veto, considerându-l adversar al politicii intervenţioniste a lui Metternich; acuzaţia de înţelegere pe plan politic cu carbonarii era, în orice caz, un pretext inventat. Candidatul celeilalte tabere era Castiglioni, dar el era prea făţiş devotat Austriei. Au izbândit „zeloşii”, prin cardinalul Annibale della Genga, un conservator independent pe care Pasquino îl cunoştea bine şi îi stabilise cota la pariuri:

Cine vrea ca la tron să se facă ordine să se roage să fie ales della Genga.

Născut în castelul familiei nobile Genga, lângă Ancona, la 20 august 1760, studiase la Roma la Academia nobililor. Urcase rapid treptele carierei ecleziastice sub Pius al VI-lea, care-l numise arhiepiscop de Tyr şi apoi nunţiu la Lucerna şi Köln; Pius al VII-lea îl numise cardinal, şi îl chemase la Roma ca vicar şi preot paroh la S. Maria Maggiore. Romanii îl bănuiau totuşi că ar fi avut o relaţie amoroasă cu soţia căpitanului gărzilor elveţiene, astfel încât, după ce a devenit papă, a circulat pe seama sa următoarea „pasquinată”:

Văzându-l pe della Genga trecând, un străin întrebă: „Acesta-i Sfântul Părinte, nu-i aşa?” Dar căpitanul elveţienilor care-l auzise, îi răspunse: „Sfânt

nu, dar părinte152 da”.

A fost ales, aşadar, pontif roman la 28 septembrie 1823, şi consacrat la Sf. Petru pe 5 octombrie; şi-a luat numele de Leon al XII-lea. A fost o urcare pe tron solemnă, cu amnistii şi cu concesii menite să câştige bunăvoinţa populaţiei. Papa a pus să se împartă câte un „paolo” 153 tuturor săracilor cane intrau în curtea palatului Belvedere, a acordat o sută de dote, în valoare de treizeci de scuzi fiecare, pentru „fetele de măritat”, a împărţit bonuri pentru pâine şi carne celor IM nicio posibilitate de câştig, a anulat toate datoriile restante de la Muntele de Pietate.

Pasquino însă îi făcuse deja portretul, şi toate acele înlesniri nu mai aveau darul să-i atragă pe supuşi:

Înalt de statură şi mic la suflet, redus în pricepere şi în gândire, neîndemnat de stimă şi de onoare, delăsător şi nepoliticos din fire, cu faţa mereu palidă şi fără de culoare, stă aşezat pe tron fără a hotărî nimic, având înjur, în fiecare ceas, lichele, căci doar printre ele plăcere afla.

Oh, nenorocit popor al lui Quirinus, ce-ai îmblânzit cândva o lume-ntreagă, coroane şi scepâre le risipeai pe toate!

Acum, ajuns sărac printr-o vrăjmaşă soartă îţi duci povara, îmbracă-te în doliu şi plângi atât cât va trăi Leon.

Au apărut, pe de altă parte, şi măsurile extravagante care confirmau o anumită doză de meschinărie din partea lui: „întrucât în taverne, din nimic se înjura şi apăreau încăierări, cu răniţi11, după cum aminteşte Castiglioni, papa „a ordonat ca uşile acestora să fie închise cu zăbrele. Derbedeii puteau să bea vin, dar stând afară, iar vinul li se dădea printre zăbrele!’1. A extins mult ghetoul, a desfiinţat comisia pentru vaccinarea contra variolei, şi Marforio a protestat:

Papa ăsta care stă mereu la pat în Roma a lărgit ghetoul, ştiinţele le-a interzis, chiar şi vinului i-a pus zăbrele legea asta vine de la Mahomed. Of, ce domnie nenorocită!

Recunoştea el însuşi, îndată după ce a fost ales, că nu era un om pe deplin sănătos. Voia să renunţe şi le-a spus cardinalilor: „Nu insistaţi. Sunteţi pe cale să alegeţi un cadavru.11 Se spunea că i se făcuse ultima împărtăşanie de şaptesprezece ori; una dintre acestea a avut loc chiar după agitaţia de la încoronare şi, pentru că s-a vindecat după ce toţi îl crezuseră deja mort în

ajunul Crăciunului, s-a crezut într-o minune. Legenda vrea ca episcopul de Macerata, Vincenzo Strambi, prietenul său, să se fi rugat atât de fierbinte lui Dumnezeu, încât şi-a oferit propria viaţă în schimbul aceleia a pontifului care a fost cruţat; Leon al XII-lea s-a făcut bine, iar Strambi a murit în ziua de Anul Nou.

În ce priveşte conducerea politică a statului, îl dăduse afară pe Consalvi, adoptând în totalitate o linie de comportament complet reacţionară; i-a încredinţat Secretariatul lui Della Somaglia şi a anulat multe dintre reformele legislative concepute de Pius al VII-lea. A însărcinat cu combaterea banditismului un demnitar, cardinalul Antonio Pallotta, dar acesta nu făcea nicio deosebire între delincvenţii de drept comun şi carbonari. În iunie 1825, a fost descoperit la Roma un sediu al carbonarilor întemeiat de brescianul Angelo Targhini şi dè Leonida Montanari, din Romagna, medic de circumscripţie la Rocca di Papa; au fost ghilotinaţi în noiembrie, vinovaţi de „lezmajestate şi rănire gravă11, în Piazza del Popolo, după cum aminteşte o placă de marmură aşezată pe peretele cazărmii carabinierilor de azi, a jandarmeriei pontificale de atunci. În aceeaşi piaţă, în anul următor, 1826, a avut loc supliciul morţii prin lovirea simplă cu ciocanul, adică fără sfârtecare, executată de călăul Mastro Titta asupra lui Giuseppe Franconi, care ucisese un preot cu scopul de a-l jefui.

Leon al XII-lea (*Rev. Fabbrica di S.Pietro*)

Piaza rea a carbonarilor a fost însă cardinalul Agostino Rivarola, legat pontifical extraordinar, cu puteri nelimitate în Romagna. A trecut la arestări în masă şi, la31 august 1825, a dat personal o sentinţă împotriva a 508 acuzaţi,

formulată astfel, după cum semnalează Candeloro: „Şapte au fost condamnaţi la pedeapsa capitală (comutată pentru toţi în închisoare pe viaţă), treisprezece la muncă silnică pe viaţă, şase la închisoare pe viaţă, doi la exil definitiv, nouăzeci şi patru la muncă silnică sau închisoare pe diferite termene, trei sute optzeci şi şase la supraveghere şi «interzicerea drepturilor politice», adică supuşi unei supravegheri poliţieneşti severe şi la o serie de interdicţii şi de obligaţii deosebit de grele, ca acelea de a nu putea părăsi oraşul, de a se spovedi de trei ori pe lună, de a face în fiecare an penitenţă timp de trei zile într-o mănăstire1*.

La un an după aceea, Rivarola a scăpat dintr-un atentat, şi papa l-a rechemat la Roma; l-a înlocuit monseniorul Filippo Invernizzi, care a deschis un proces pentru atentat. Acesta s-a încheiat în 1828 cu cinci condamnări la moarte; patru au fost executate, şi una, din fericire, comutată în temniţă grea pe viaţă.

Pe calea deschisă în acea vreme de sângele celor care au fost, poate nechibzuit, ca mulţi carbonari de atunci, primii martiri ai Risorgimentului154 italian, Leon al XII-lea s-a simţit în stare să declare din nou un jubileu pe care, foarte pmdent, Pius al VII-lea îl evitase în climatul iacobin de la 1800. În schimb, „unul dintre primele gânduri ale papei Leon fusese de a proclama jubileul universal pentru anul 1825”, după cum aminteşte D’Azeglio, „ceea ce însemna că Roma urma să se transforme pentru douăsprezece luni într-un imens lăcaş de practici religioase. Fără teatre, fără petreceri, fără baluri; în schimb prediti, misiuni, procesiuni, slujbe”.

Au venit în acel An Sfânt cel puţin o jumătate de milion de pelerini, dar secretarul de stat se afla în stare de alarmă; se temea de „apariţia în cartierele Romei a unor conspiratori politici şi a unor membri ai societăţilor secrete care, sub mantia de pelerin, se puteau organiză pentru a plănui omoruri”. Şi a fost vorba chiar de condamnarea la moarte deja amintită a lui Targhini şi Montanari, fără nici cea mai mică urmă de milă creştină care cu atât mai mult ar fi trebuit să se manifeste în climatul de indulgenţă şi de iertare propriu unui An Sfânt. Este de înţeles, atunci, spiritul dispreţuitor în care îl evoca Belii:

În sfârşit, mulţumită Domnului, am ajuns Şi în Anul Sfânt! Să ne înveselim: Papa a anunţat jubileul Pentru toţi creştinii botezaţi.

Fericit este în acest an tot păcătosul, Căci nu mai are nimic pe conştiinţă! Este de-ajuns să nu fie iacobin sau evreu Sau altă rasă de câini blestemaţi…

Se pune-un lanţ la purgatoriu; Şi la infern, doamne, în acest an, Poţi face, poţi zice, nu păţeşti nimic.

Mergi cu ceilalţi la cele şapte biserici Pune-ţi pe cap un pic de cenuşă, Şi intri în paradis după cum vei vrea.

În 1827, la Secretariatul de Stal se schimba demisionarul Della Somaglia cu cardinalul Tommaso Bernetti, care a mers pe o linie puţin mai blândă; şi-a dat seama că toate aceste condamnări nu prea erau de folos, pentru că victimele deveneau martiri, făcând noi prozeliţi pentru cauza liberală. A fost acordată o amnistie pentru toţi cei care au declarat în scris că vor părăsi societatea secretă din care făceau parte; amnistia a fost denumită „spontană”, şi unii au profitat de ea. Adevăraţii carbonari au continuat să uneltească; în 1829, va fi descoperit la Roma un alt sediu şi va avea loc un nou proces sub Pius al VIII-lea, soldat cu numeroase condamnări la închisoare pe viaţă.

Leon al XII-lea a murit la Roma, la 10 februarie 1829 şi a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru în faţa altarului Sf. Grigore cel Mare. Romanii au respirat uşuraţi, şi despre impopularitatea acestui papă vorbeşte epitaful creat de Pasquino:

Aici della Genga zace pentru a lui şi-a noastră pace.

253. Pius al VIII-lea (1829-1830)

După moartea lui Leon al XII-lea tronul pontifical a rămas „vacant” timp de 50 de zile; cele două tabere dintotdeauna, a „zeloşilor” şi a „curtenilor” nu reuşeau să ajungă la alegerea unei personalităţi marcante şi au sfârşit prin a alege un papă de tranziţie, chiar dacă el era bine văzut de Austria: cardinalul Francesco Saverio Castiglioni. Era bolnav şi se credea că nu va trăi nici ca să se poată urca pe tronul pontifical: „gras peste măsură, cu obrajii căzuţi, mulţumea populaţiei care-l aplauda, plângând, presupun, pentru a se consola pe sine însuşi”, comentează D’Azeglio, care l-a văzut la o zi după alegerea sa din 31 martie 1829, în timpul procesiunii de la Quirinale la Sf. Petru.

Belii îl descrie şi el în acea împrejurare, într-un sonet mai sarcastic decât oricând, cu figura lui atât de puţin încurajatoare, smerită şi leşinată:

Ce mândreţe de papă au găsit! Ptiu! E mai de respect decât el un rahat. Ocazie bună pentru taţi şi mame Să-şi sperie copiii obraznici c-un bau-bau.

Are herpesuri peste tot, dinţi nu mai are, E saşiu şi-i tremură neîncetat picioarele, Aplecat este într-o parte şi parcă gata Să cheme la propria pomană rubedenii.

Uitaţi-vă la el, ce mutră ca de bal, Va ţine locul lui Cristos printre noi! Bătrân nebun, îndopat cu carne din cârnaţi!

Pius al VIII-lea (*Rev. Fabbrica di S.Pietro*)

Că bine spuse servitoarea de la bijutier Când l-a văzut la liturghie: „Of, ne-au făcut-o, Ne-au pricopsit cu-o arătare de Pontif*.

Castiglioni se născuse la Cingoli, lângă Macerata, la 20 noiembrie 1761, dintr-o familie de origine milaneză, din care mai făcuse parte şi papa Celestin al IV-lea. Îşi luase licenţa la Bologna, dar la Roma se făcuse remarcat ca jurist. Pius al VII-lea şi Consalui îl consultaseră în privinţa concordatelor cu Napoleon; refuzase să depună jurământ de credinţă Republicii italiene şi Napoleon îl exilase. La întoarcere, îşi reluase cariera ecleziastică, avansând foarte repede; în 1816 era cardinal şi episcop de Cesena. Se muta apoi la dioceza din Frascati; suferea de gută, în special la gambe, şi de herpes, după cum este descris şi de Belii, dar avea şi un furuncul enorm la gât care-l obliga să ţină capul aplecat într-o parte. În această stare de epavă umană a fost consacrat papă, la 5 aprilie, la Sf. Petru; a devenit Pius al VIII-lea.

În orice caz, era conştient de propriile limite şi a încredinţat toate

afacerile politice cardinalului Giuseppe Albani, pe care l-a numit secretar de stat; Austria credea că-l va putea manipula peel şi pe şubredul pontif după cum voia, dar n-a fost aşa. Singura ocazie pe care au avut-o cei doi de a-l sprijini pe Metternich a fost „monarhia din iulie”; legitimist» de la Paris sperau că Pius al VIII-lea va solicita o intervenţie armată austriacă. A triumfat însă non-mtervenţionismul.

Papa a recunoscut ca rege pe „dragul nostru fiu întru Cristos, Ludovic Filip” şi i-a recomandat să apere religia şi să ofere protecţie clerului: politica regelui burghez va da roade într-o Belgie catolică separată de Olanda protestantă. În fond, bolnavul pontif nu greşise. Cu siguranţă că n-ar fi fost la înălţimea repercusiunilor revoluţionare ale acelei monarhii în Italia, dar moartea l-a scutit de asemenea probleme, lăsându-le pe seama succesorului său.

Era mult prea paşnic pentru a se implica adânc într-un cadru politic atât de complex. Şi n-a vrut nici ca rudele să-i creeze şi ele alte probleme; aşa încât nu le-a dorit prezente la Roma şi a scris fraţilor săi să nu-şi facă iluzii de înlesniri şi favoruri: „Nicio slujbă, niciun lux, nicio avansare! Să rămânem umili, şi gândiţi-vă cât de greu apasă pe umerii mei povara dată de Domnul nostru. Niciunul dintre voi, nici din familie să nu plece din locul în care se află”.

Sub pontificatul său, în Statele Unite, de numai câţiva ani independente, se forma o considerabilă comunitate catolică; în prima dioceză din noul stat Baltimore, a avut loc primul conciliu din America de Nord. Pe frontul de răsărit, Pius al VIII-lea a obţinut din partea Sublimei Porţi drepturi cetăţeneşti şi libertăţi religioase pentru armeni, aceştia având de atunci şi un întâi-Stătător pentru Biserica lor.

Ceva în plus nu mai găsim în biografia acestui papă care, poate, în adâncul sufletului, aştepta moartea ca o eliberare de suferinţele fizice. „S-a născut, a plâns şi a murit”; astfel îi sintetizează pontificatul o epigramă care se referă la şubrezenia lui Pius al VIII-lea. O confirmă şi mai explicit un epitaf destul de asemănător, adăugând: „Şi, slavă Domnului, nimeni nu şi-a dat seama”.

A murit la Roma, la 30 noiembrie 1830, şi a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

254. Grigore al XVI-lea (1831-1846)

În zilele de după moartea lui Pius al VIII-lea, la Roma, câţiva bonapartişti avându-l în frunte pe Charles Louis Napoleon, viitorul Napoleon al m-lea, plănuiau o insurecţie; profitând de faptul că tronul pontifical era „vacant”, lovitura de stat avea drept obiectiv Castelul Sant’Angelo şi alte puncte strategice, pentru a instala în oraş capitala unui ipotetic regat al Italiei, sub domnia,» regelui Romei”, un fel de *Aiglon155*. A urmat o trădare, şi conjuraţia, desigur, nu prea bine

Grigore al XVI-lea (*Rev. Fabbrica di S.Pietro*)

Organizată, a fost descoperită, la 11 decembrie 1830, şi principalii conspiratori arestaţi; Charles Louis Napoleon a fost expulzat din Roma şi s-a refugiat la Florenţa, lângă mama şi fratele lui, Louis.

Intrând în conclav la 14 decembrie, la Quirinale, cardinalii erau decişi să încheie repede această nouă alegere pentru că se simţea nevoia unui suveran pontif capabil să facă faţă agitaţiei provocate în Statul pontifical de mişcarea revoluţionară; în ciuda acestor bune intenţii, vor fi necesare mai mult de 50 de zile şi peste o sută de tururi de scrutin pentru a se ajunge la un rezultat.

Divizarea cardinalilor era, ca de obicei, între susţinătorii unei autonomii politice şi cei aflaţi în legătură cu puterile străine, în special cu Austria ca parte integrantă din Sfânta Alianţă, gata să intervină din proprie iniţiativă acolo unde un suveran n-ar fi reuşit să facă faţă mişcării carbonare. Cardinalul Albani a fost, şi de această dată, purtătorul de cuvânt al austriecilor, gata să

opună un veto pentru candidaţii neagreaţi de Metternich; candidatura cardinalului Mauro Cappellari a apărut însă pe neaşteptate şi l-a prins pe picior greşit pe Albani. Deşi primise indicaţii precise de la Viena pentru un veto, dat fiind că, la curtea imperială, Cappellari avea faima unui liberal, el n-a mai avut timp să evite alegerea, care s-a realizat la 2 februarie 1831.

Mauro Cappellari, născut la Belluno, la 18 septembrie 1765, devenise la 18 ani călugăr camaldolez15*; îndeplinise diferite misiuni în cadrul acelui ordin şi se mutase la Roma, în mănăstirea S. Gregorio al Celio. Devenit general al camaldolezilor, în 1825 a fost numit cardinal de Leon al XII-lea, care l-a numit şi la conducerea institutului Propaganda Fide; activitatea misionară va rămâne în atenţia lui şi după ce va deveni papă, înfiinţând peste 500 de episcopii în America, Asia, Africa şi Oceania. A fost încoronat papă la 6 februarie 1831 sub numele de Grigore al XVI-lea.

N-a avut timpul necesar pentru a se instala pe tronul pontifical că a trebuit să facă faţă consecinţelor unei largi mişcări revoluţionare care, la 4 februarie, izbucnise la Bologna; fuseseră dale jos însemnele pontificale de pe clădirile oficiale şi se striga „Trăiască libertatea!”, apărând în mulţime şi cocarda tricoloră. Adjunctul legatului pontifical, monseniorul Nicola Paracciani Garelli, care-i ţinea locul cardinalului Bernetti, aflat la Roma pentru a participa la conclav, a cedat puterea unei comisii formate din liberali, cu condiţia „de a păstra liniştea publică în oraş şi în provincie şi de a apăra viaţa şi avutul cetăţenilor”.

Deşi pe cale paşnică, puterea temporală cedase, dar trebuia văzut ce atitudine va avea papa; apoi, lucrurile s-au agravat.

Între 5 şi 9 februarie, mişcarea s-a răspândit în Romagna, Umbria şi Marche; peste tot se formau gărzi cetăţeneşti care purtau cocarde tricolore. Situaţia lua o întorsătură urâtă; printre agitatori, în primele rânduri se aflau tot bonapartiştii. Louis Napoleon i se adresa papei printr-o scrisoare în care îl invita să renunţe la puterea temporală; conta pe Ludovic Filip şi pe neintervenţie. Grigore al XVI-lea şi secretarul său de Stat, Tommaso Bernetti, se mişcau încet şi, deşi çu ironie, Belii nu era prea departe de adevăr în *Memoriu către papă*, îndemnându-l pe pontif să ia măsuri împotriva liberalilor, chiar dacă Grigore nu avea nevoie de îndemnuri pentru a acţiona:

Papă Grigore, nu mai sta ca fraiera1: Trezeşte-te din somn, Papă

şmecher. Sfântul Pavel nu ţi-a dat ditamai spada, Şi Sfântul Petru două chei ş-un lanţ?

Aşadar, ai foc şi pară, să ardă mâna aia Toate găştile astea de mincinoşi nenorociţi, Zi-le o vorbă tare şi descântă-i cu o cruce mare, încuie poarta raiului cu lanţul zdravăn.

Arată-ţi colţii la ei, alungă-i pe toţi, Scoale la iveală o afurisenie papală Să-i faci ca viermii pe un hoit.

Afurisește, în numele lui Cristos şi al Madonei! Vor tremura atunci toţi terchea-berchea ăştia Ce mişună-n palatul prinţului Colonna.

Când, la 12 februarie, liberalii au încercat să profite de agitaţia produsă de Carnaval în defilarea de pe Corso, pentru a provoca o răzmeriţă, papa a acţionat; mişcarea din piaţa Colonna a fost reprimată cu uşurinţă. Locuitorii din partea de dincolo de Tibru, din Trastevere, s-au unit cu miliţiile pontificale, oferind, după cum aminteşte Candeloro, „vii demonstraţii de dragoste faţă de noul papă”. Unul dintre ei se pare că i-a spus: „Nu-ţi fie teamă, Sfinte Părinte, suntem noi aici”. Şi el „şi-a arătat colţii”.

Dinspre nord ameninţă armata austriacă, care nu pune prea mare bază pe capacitatea de represiune a lui Grigore, ocupă Ferrara şi Bologna, alungând guvernul „paşnic”, revoluţionar; la Forlì, moare Louis Napoleon, în timp ce fratele său fugar găseşte adăpost la Spoleto, la arhiepiscopul Giovanni Mastai Ferretti, viitorul Pius al IX-lea, un ajutor care va fi răsplătit în 1849 prin doborârea republicii romane şi apărarea înverşunată a puterii papale temporale. Ceilalţi au fost judecaţi şi condamnaţi la moarte sau la închisoare pe viaţă, sentinţe comutate în pedeapsa cu exilul.

Grigore al XVI-lea este papă doar de o lună şi nu se poate, încă, manifesta în foiţă; îşi arată doar „colţii” şi este suficient Este în ton cu tradiţia care spune că, la începutul pontificatului, trebuia să fie mărinimos şi să acorde amnistii, tocmai pentru a-şi atrage de partea sa poporul. „Mai mult sau mai puţin, acelaşi cântec ca de obicei”, conform versurilor lui Belii, într-un alt sonet scris chiar cu ocazia alegerii acestui papă, sonet care se încheie astfel:

Va începe cu iertarea de datorii, Cu golirea temniţelor de tâlhari, Cu obişnuita târguială de foloase.

Şi-apoi, în trei sau patru săptămâni, La fel ca toţi ceilalţi Preasfinţi Părinţi, Va deveni, iartă-mă Doamne, ca un câine.

Altceva era însă de făcut, trebuiau reforme pe termen lung; realitatea nu mai putea fi trecută cu vederea. La 21 mai 1831, suveranii Austriei, Franţei, Spaniei, Angliei, Prusiei şi Rusiei i-au comunicat aceasta papei printr-un *Memorandum*, cerându-i explicit să facă unele concesii; Grigore nu i-a ascultat însă, fiind convins că era vorba doar de câţiva rebeli fără prea mare importanţă. Putea fi chiar adevărat, dar era afară de orice îndoială că un sistem de guvernare retrograd ar fi adus, cu timpul, o criză totală a agriculturii, industriei şi comerţului din întreg Statul pontifical.

O dovadă elocventă în acest sens este faptul că deficitul bugetar „se agravează treptat după 1831 „, după cum precizează Candeloro, şi „pentru a-i face faţă, guvernul a recurs la o intensificare a presiunii fiscale, dar, mai ales, la creşterea datoriei publice. Între 1831 şi 1846, guvernul a fost obligat să contracteze nu mai puţin de şapte împrumuturi", dintre care cinci la casa Rothschild din Paris.

Pasquino fôcea glume pe seama acestei situaţii:

Papa Grigore n-are deloc prejudecăţi, bărbatu-i priceput şi pentru asta, mai că mă-ntreb de n-o fi liberal şi dacă-i vorba să se-mbogăţească Statul, el nu stă mult pe gânduri, Doamne, ia banii de unde poate şi chiar de la evrei.

Este clar însă că, prin această politică de creştere a dărilor şi taxelor, în 1832 mişcările revoluţionare au reînceput, şi atunci s-a cerut oficial intervenţia armată din partea Austriei, fiind înăbuşite în sânge revoltele din diferite zone ale Statului pontifical. Austria îşi schimbase părerea despre faima de „liberal" a cardinalului Cappellari. Şi Franţa, care nu dorea ca Viena să domine nestingherită în Statul pontifical, a intervenit şi ea, din proprie iniţiativă, şi Grigore a protestat. Au fost doar vorbe în vânt, pentru că francezii au rămas în Ancona până în 1838, şi au sfârşit prin a fi un stimul pentru liberali.

Papa a recurs atunci la crearea unui corp poliţienesc special, numit „Comandanţi" şi „Centurioni", care constituiau un fel de contraspionaj. Era semnul clar al opoziţiei faţă de orice schimbare politică; în enciclica din 15 august 1832, *Mirări vos*, erau condamnate libertăţile de conştiinţă, de tipar şi de gândire, considerate drept rod „al unei dorinţe cinice de a face rău, al unei ştiinţe fără ruşine, al unei mârşăvii fără limite". De asemenea, la cincisprezece zile după aceea, în *Sollicitudo eceles 'uirum*, se reamintea creştinilor că

trebuie să urmeze maxima care spune „să se arate supunere faţă de cei care au puterea”. De la această „constituţie” *anticonstituţională*, adică aparţinând une’ puteri absolute, nu era de aşteptat nimic bun.

S-au declanşat alte mişcări în 1836, toate reprimate de Austria, şi Bernetti, dezgustat de amestecul lui Metternich, şi-a dat demisia; a fost înlocuit cu cardinalul Luigi Lambruschini, dar această schimbare la vârf nu a influenţat cu nimic agitaţia politică. La Roma a fost descoperită o filială a organizaţiei *Tânăra Italie* din care făceau parte şi trei călugări augustinieni; ca să pună capac la toate, şi-a făcut apariţia şi holera, aşa încât, din reprimarea mişcărilor revoluţionare şi în urma epidemiei, au rezultat mii de morţi. Marforio şi Pasquino comentau cu amărăciune: *

MARFORIO

Ce tăcere, ce linişte!

Nu-i aşa, Pasquino?

La Roma, totul e tăcere.

PASQUINO

Da, este ca într-un cimitir.

Cu toată această situaţie grea, Grigore al XVI-lea nu şi-a uitat rudele care au avut posibilitatea să se îmbogăţească şi la situaţia lor materială pontiful s-a gândit şi prin testament, scutindu-i de plata pentru dreptul de succesiune datorată registrului public al moştenirilor. Desigur, a încercat să mascheze acest nepotism sub grija pentru lucrările publice, cum ar fi rectificarea cursului râului Aniene, lucrările de la gura de vărsare în mare a Tibrului şi de la portul din Civitavecehia, ca şi extinderea cimitirului de la Verano. A vrut să pară că face şi mecenatism, impulsionând, în sfârşit, săpăturile de la catacombe şi din Forul roman.

În domeniul instituţiilor religioase, şi-a liniştit conştiinţa contrar celor afirmate în enciclica *Mirări vos*\ a desfiinţat obiceiul înjositor de a afişa pe zidul bisericii S. Bartolomeo all’Isola listele credincioşilor care nu se supuseseră datinilor de Paşti. După părerea sa, voia chiar ca „luarea de Paşti11, adică obligaţia credincioşilor de a se spovedi şi împărtăşi cel puţin o dată pe an, să rămână o chestiune de conştiinţă personală, fără ca vreun creştin care ar neglija asemenea îndatoriri să mai fie pus „la stâlpul infamiei” pentru aceasta.

Devenea mai paşnic pentru că se gândea, poate, şi la el ca „papăom”; într-*adevărvoxpopuli*-avea o amantă. Stendhal confirmă această bârfă într-o scrisoare către ducele de Broglie, în 1835; pontifului „îi place să se recreeze în compania soţiei lui Gaetanino. Această femeie, să tot aibă 35 de ani, putea să însemne şi ceva bine şi ceva rău. Gaetanino, cu patru ani în urmă, nu avea nimic şi acum cumpără case de 200 000 de franci”. Gaetanino Moroni, fost bărbier al călugărului Cappellari, apoi valet personal al cardinalului Cappellari, devenise adjutant la Cameră pe timpul papei Cappellari şi s-a îmbogăţit de pe urma unei serii de afaceri şi de rente viagere. Soţia se numea Clementina Verdesi, şi Belii îi spunea „preasfânta târfa”, povestind această „legătură” al unui *Papă om*, adică bărbat:

La palami papei este o grădină Cu o pădurice, şi în ea un pavilion Cu sofale turceşti şi cu fotolii. Şi cu sticle de lichioruri şi de vin.

Mai este acolo şi o cămăruţă Cu o uşă în spatele bufetului cel mare, Ducând spre-o scară-ngustă, şi, în concluzie, Se-ajunge până-n cartierul lui Ghitanino.

Ghitanino-i însurat: soţia sa E o femeie distinsă şi foarte devotată Locţiitorului Dumnezeiesc, ce leagă şi dezleagă.

Oh, nu vreau altceva: şi rău am făcut Ca să spun toate astea aici, unde se observă Orice şi te trezeşti tratat de criminal.

Palavre. Dar, lăsând la o parte relaţia cu Clementina, pentru care, ca bun creştin, în orice caz, ar fi avut de furcă în primul rând cu propria sa conştiinţă, la fel ca aceia care nu „luaseră Paşti”, Grigore al XVI-lea îşi făcea viaţa uşoară ca suveran pontif. Şi, „în această atmosferă agitată şi dezorientată, în această ţară în care nemulţumirea faţă de guvernare era mai mare decât în oricare altă parte a Italiei”, notează Candeloro, „în acest stat condus de un papă de optzeci de ani, a cărui moarte era aşteptată de toţi cu un sentiment amestecat, de speranţe şi temeri, mişcarea moderată a început, în 1845, să pătrundă în mod direct în societatea italiană graţie operei lui Massimo d’Azeglio”. Cartea sa *Despre ultimele întâmplări din Romagna* discredita guvernarea pontificală, de la care se cerea să treacă imediat la realizarea unor reforme; a apărui şi *Manifestul de la Rimini*, elaborat de Carlo Farini, care conţinea revendicări efectiv moderate, mare parte dintre ele fiind ulterior acceptate de Pius al IX-lea.

Dar, o dală cu manifestul s-au declanşat şi revolte armate în septembrie 1845, care făceau „mai aspre persecuţiile şi, în acelaşi timp, confirmau neputinţa preoţimii de a susţine un stat modern”, va comenta republicanul Aurelio Saffi.

Spiritul revoluţionar se răspândea ca o pată de ulei în Statul pontiftcal, şi Grigore al XVI-lea asista pasiv la criza care presa asupra und puteri temporale în descompunere şi subminată de proasta guvernare* Papa nu era capabil să înţeleagă ideile lui de Maistre şi ale lui Lamennais care lăudau posibila funcţie socială a papalităţii; neoguelfismul lui Gioberti nu va vedea niciodată în el un papă ideal, chiar dacă ar mai fi trăit.

Măcinat lent de cancer, Grigore al XVI-lea a murit la Roma, Ia 1 iunie 1846, „părăsit de toţi în patul plin de murdărie”, după cum spune cu ură Giordani, dar „ca un sfânt”, dacă ne luăm după afirmaţiile lui Castiglioni. A fost înmormântat în bazilica Sf. Petru, într-un mausoleu grandios, şi cât de rău a fost văzut se poate înţelege din numeroasele „pasquinate” care au circulat cu rol de epitaf. Una dintre cele mai dure este, fără îndoială, următoarea:

A fost brutar, apoi cel dintâi din mănăstire; ca să-i chinuie pe cei buni a primit tiara.

Nebun, beţiv, şi-a vizitat regatul:

Omagiat a fost pe nedrept şi-n schimb n-a dat nimic.

Le-a dat celor puţini ce-a luat de la cei mulţi; zbirului, spionului le-a acordat onoruri; o canalie au ales, aşa ca să-i dipreţuieşti şi să nu mai vrei să vezi vreodată câte-un cardinal.

El a lăsat ca-n loc de lege, securea să vorbească; ori era prilej de râs pentru noi, ori ne făcea de ocară; a deschis şi-o şcoală de datorii şi de camătă.

Un nou Sardanapal, preafericit pe tron, îl adora mai mult pe Bachus, şi mai puţin pe Crist, zace aici, şi duşmanilor nu le-a lăsat loc de iertare.

255. Pius al IX-lea (1846-1878)

Conclavul care trebuia să aleagă succesorul lui Grigore al XVI-lea se reunise la 14 iunie 1846, la Quirinale. Cu toate că majoritatea în rândul cardinalilor era de tendinţă reacţionară, situaţia fiind extrem de gravă, a învins opinia celor ce voiau ca noul ales să fie un om nou, care să nu fi fost

compromis prin măsurile luate în precedentul pontificat. Au avut loc, astfel, doar patru tururi de scrutin şi, între Gizzi, sprijinit de câţiva liberali, şi Lambruschini, secretar de stat al lui Grigore al XVI-lea şi susţinător al unei intransigenţe rigide, la 16 iunie a apărut în prim plan Giovanni Maria Mastai Ferretti, cunoscut pentru spiritul său moderat.

Născut la Senigallia, lângă Ancona, la 13 mai 1792, dintr-o familie care făcea parte din mica nobilime de provincie, Mastai Ferretti studiase la colegiul Scolopi din Volterra, dar se întorsese după aceea acasă din cauza unor tulburări nervoase de natură epileptică de care s-a vindecat definitiv abia pe la vârsta de treizeci de ani. Încă din 1814 venise la Roma la unchiul său, care era monsenior157; cinci ani mai târziu, era consacrat ca preot şi i se încredinţase direcţia orfelinatului roman de la „Tata Giovanni".

Din 1823 până în 1825 a fost consilier al legatului pontifical; la întoarcere afosi ales să conducă azilul roman de pe lângă biserica S. Michele. Înalta sa capacitate apostolică făcu să fie numit arhiepiscop de Spoleto şi, apoi, la Imola; în 1840, Grigore al XVI-lea îl numea cardinal. La 21 iunie era consacrat papă în bazilica Sf. Petru şi-şi lua numele de Pius al IX-lea.

Trecutul său era elocvent în primul rând pentru profunda dăruire religioasă, dublată de o intensă evlavie, Iară o angajare politică făţişă; găzduirea oferită la Spoleto lui Charles Louis Napoleon făcea parte din spiritul său de caritate, şi nu provenea dintr-un substrat politic. Şi totuşi, înspăimântătoarea criză în care se afla Statul pontifical l-a determinat pe Pius al IX-lea ca, fără voia sa, să păşească pe calea reformelor; iotul a început cu o banală măsură administrativă, luată şi de alţi papi la începutul pontificatului lor, şi anume, amnistia acordată deţinuţilor politici, la 16 iulie.

A fost o explozie de entuziasm şi, după cum scrie Candeloro," îndată ce afişele cu decretul de amnistie au apărut pe străzile Romei, grupuri de cetăţeni au începui să se îndrepte către Quirinale pentru a-i exprima lui Pius al IX-lea recunoştinţa mulţimii. La nouă seara, o imensă masă de oameni umplea până la refuz piaţa, agitând mii de torţe... În zilele următoare, demonstraţiile au fost reluate cu şi mai mare intensitate... Astfel, între iluminaţii şi defilări cu torţe, cortegii şi demonstraţii, imnuri şi aclamaţii se năştea mitul lui Pius al IX-lea, ca papă eliberator şi

Pius al IX-lea (*Rev. Fabbrica di S.Pietro*)

reformist… Dar serbările şi uralele, care nu păreau că s-ar termina nu mai exprimau, pe măsură ce zilele se scurgeau, doar satisfacţia pentru ceea ce făcuse papa, ci, mai ales, pentru dorinţa ca el să treacă rapid la realizarea mult aşteptatelor reforme”.

Au venit, astfel, aceste reforme, modeste, „obţinute mai mult priö presiunea străzii decât elaborate undeva la vârful puterii, puse în aplicare cu încetineală şi cu mii de reveniri care nu se refereau la problemele de fond”, precizează Martina. În această aplicare la ralenti şi fără prea mare entuziasm a reformelor, Belii avea dreptate:

De bun e foarte bun; darce-i mult strică; Şi aşa, între ciocan şi nicovală, Se lasă convins cu binişorul Să facă mai târziu ce-avea de gând.

A apărut o libertate limitată a presei, un consiliu de miniştri, un fel de Sfat al Statului (Consulta di Stato), fără putere legislativă, până când, la 14 martie 1848, prin schimbarea radicală a situaţiei din Italia, Pius al IX-lea a acceptat adoptarea constituţiei. Era „ultima încercare de a salva puterea temporală, transformând-o într-un stat constituţional”, după cum observă Martina, amintind că măsura a fost salutată de Mamiani „ca benefică şi necesară, pentru că îl elibera pe pontif de toate responsabilităţile politice şi îi permitea să trăiască «în pacea senină a dogmelor… (unde) se roagă, binecuvântează şi iartă» „. Nu era însă o constituţie cu adevărat reformatoare, era un compromis; în realitate, Pius al IX-lea nu avea nicio intenţie să transforme radical Statul pontifical. El nu făcuse decât să se lase purtat pe valul emulaţiei patriotice a momentului: o frază ambiguă spusă la 10 februarie

(„Dumnezeule mare, binecuvântează Italia!”) şi permisiunea acordată voluntarilor şi unor trupe regulate de a pleca spre nord şi a se uni cu armata piemonteză împotriva Austriei, duseseră ßră prea mare greutate la apariţia echivocului.

În 29 aprilie însă echivocul este clarificat: Pius al IX-lea rosteşte o alocuţiune în care îşi exprimă în termeni categorici refuzul de a participa la război; locţiitorul, –, Celui care aduce pacea” îmbrăţişează „toate popoarele… cu egală iubire părintească”. Mitul liberalismului papal se năruie şi apare automat acela al papei trădător Pius al IX-lea încearcă să domolească reacţia străzii, cooptându-l în guvern pe Terenzio Mamiani, dar apare la suprafaţă un conflict de fond. Papa nu vrea să fie doar un simplu figurant, se simte declasat în postura de suveran constituţional; despre noul guvern prezidat de Fabbri nu sunt multe de spus. Vine rândul lui Pellegrino Rossi, care sfârşeşte asasinat la 15 noiembrie; revoluţia începe o dată cu noul guvern prezidat de monseniorul Muzzarelli. Pius al IX-lea însă face concesii doar pentru a trage de timp şi a-şi pregăti fuga; în seara de 24 noiembrie, îmbrăcat ca un simplu preot, fuge din Roma şi se refugiază la Gaeta. Ferdinand al II-lea îl adăposteşte şi-i oferă protecţie.

Din 9 februarie 1849, Roma trăieşte visul unei noi republici, decretând sfârşitul puterii temporale a papilor. Aşa cum se ştie, ea nu va dura mai mult de cinci luni; triumvirii Mazzini, Saffi şi Armellini, Garibaldi cu soţia sa, Anita, şi apoi Mameli şi Manara trăiesc zile de glorie într-o Romă laică. La 3 iulie, francezii, sub comanda generalului Oudinot, iau în stăpânire oraşul; de la Gaeta, la 12 septembrie, papa acordă câteva amnistii înainte de a se întoarce, dar abrogă constituţia. Este ajutat în acţiunea de restauraţie de cardinalul Antonelli, numit subsecretar de stat; la 12 aprilie, se va întoarce la Roma. Nu este, desigur, primit cu entuziasm de populaţie, dar atmosfera este de respect demn.

Istoria Italiei merge înainte, şi Pius al IX-lea este sortit să rămână în urmă, asistând neputincios la pierderea drepturilor ecleziastice, mai întâi în regatul Sardiniei, apoi pe tot teritoriul italian; evenimentele se precipită între anii 1850 şi 1860, şi se mai calmează până în 1870. De la legile Siccardi, din aprilie 1850, adoptate de guvernul piemontez al lui D’Azeglio, cu pierderea dreptului de jurisprudenţă ecleziastică şi de azil, la cele din mai 1855 ale lui

Cavour, referitoare la suprimarea Ordinelor religioase care nu prevedeau predicarea şi la confiscarea bunurilor, avem de-a face cu faza iniţială a conceptului „Biserică liberă în stat liber”, pe care Pius al IX-lea nu-l va accepta niciodată.

Sfântul Scaun îi excomunică pe piemontezi. Antonelli, avansat secretar de stat, începând din 1851, este hotărât să salveze autoritatea absolută a papei şi-şi va menţine această poziţie până la moarte, în 1876: „Din moment ce ne este dat să pierim, mai bine dispărem aşa cum suntem, cu marile idealuri şi cu toate aspectele măreţiei noastre de altădată” va continua el să repete întru apărarea politicii sale. Şi Pius al IX-lea îl va urma, rezervându-şi o autonomie decizională absolută în problemele strict religioase.

Urmează, astfel, alipirea la Piemont a regiunilor rebele Emilia şi Romagna, şi papa va răspunde la 24 martie printr-o a doua excomunicare a guvernului piemontez; apoi, armata lui Vittorio Emanuele al Mea trece frontierele Statului Bisericii, îi înfrânge la Castelfidardo pe puţinii voluntari pontificali, conduşi de Lamoricière, şi plebiscitele din 4-5 noiembrie 1860 consfinţesc anexiunea ulterioară a regiunilor Marche şi Umbria la ceea ce, acum, este regatul Italiei, proclamat oficial la 17 martie 1861. La 27 martie, Parlamentul alege Roma drept capitală a Italiei şi, două zile mai târziu, apare şi a treia excomunicare, de data aceasta a guvernului italian.

Biserica nu mai avea nicio posibilitate de apărare şi rămâne fără efect intervenţia lui Cavour care încerca să-l convingă pe Pius al IX-lea că independenţa Bisericii putea fi obţinută în modul cel mai sigur şi mai eficace prin separarea onestă dintre cele două puteri, civilă şi religioasă: „Sfinte Părinte… renunţaţi, şi noi vă vom oferi acea libertate pe care o cereţi în zadar de trei secole de la marile puteri catolice… Ceea ce voi n-aţi putut obţine niciodată… noi vă oferim în totalitate; suntem pregătiţi să proclamăm în Italia acest important principiu: Biserică liberă într-un stat liber”. Dar, „cum ar fi putut şeful suprem al catolicismului să accepte, în cadrul micului său stat, egalitatea dintre culte şi multe alte aspecte ale civilizaţiei moderne?”, se întreabă, pe bună dreptate, Franco Molinari. Pius al IX-lea „a fost, în esenţă, un *homo religios us*” în a cărui optică „sub pontificatul său se păstrează liniile de forţă care pot conduce la o credinţă profundă, la un puternic simţ al supranaturalului, la primatul spiritului asupra politicului”.

În acest fel se explică doctrina Imaculatei Concepţii, proclamată la 8 decembrie 1854, şi ridicarea în piaţa Spaniei a coloanei din marmură de Carrara deasupra căreia, de la 8 decembrie 1856, se înalţă statuia Madonei. Se explică, de asemenea, şi mai pregnant publicarea concomitentă în 1864, tot la 8 decembrie, o dată dragă lui Pius al IX-lea, a enciclicei *Quanta cura* şi a faimosului *Sillabus*, de condamnare a tuturor doctrinelor anticatolice ale acelor vremuri, a panteismului, naturalismului şi raţionalismului, de la socialism şi comunism la liberalism. Totul în spiritul reafirmării originii divine a Bisericii ca stat şi cu precizarea definitivă a imposibilităţii unei reconcilieri a pontifului roman „cu progresul, cu liberalismul, cu societatea modernă”.

Aceasta este cheia care explică definiţia dată de Zizola unui „pontificat apocaliptic, fără nuanţe şi distincţii, gata să condamne erorile, incapabil să găsească în *Manifestul* lui Marx altceva decât destrămare şi anarhie, IM nicio analiză a problemelor sociale, ba, mai mult, sceptic în privinţa posibilităţii de realizare a unei egalităţi economice şi sociale, promotor al unei sărăcii lucii în numele împărăţiei Cerului”.

Încununarea tuturor acestor caracteristici este primul conciliu de la Vatican, al douăzecelea ecumenic din istoria Bisericii, care s-a deschis la 8 decembrie 1869; pe lângă condamnarea gândirii moderne în toate formele ei raţionaliste, el a proclamat autenticitatea doctrinei catolice, ca rod al Revelaţiei şi al Credinţei, şi a definit primatul şi infailibilitatea papei. Asupra acestui din urmă punct au fost multe dezbateri; definirea primatului jurisdicţiei papale asupra întregii Biserici a fost realizată abia la 18 iulie 1870 prin stabilirea *ex cathedra* a doctrinelor asupra credinţei şi moralei. În orice caz, fraza atribuită papei, în una dintre ultimele şedinţe, „Tradiţia sunt eu!”, prin care voia să-şi sublinieze în mod ferm autoritatea şi independenţa asupra episcopatului, este simptomatică pentru starea de încordare în care adunarea îşi dăduse, în cele din urmă, aprobarea.

Pasquino nu şi-a pus frâu limbii nici de această dată şi a comentat astfel decizia Vaticanului:

Conciliul s-a adunat, episcopii au hotărât, că doi sunt cei infailibili: Moscatelli şi Pius al IX-lea.

Dar, pentru a înţelege ironia „pasquinatei”, după cum explică Sergio Delii, „trebuie să se ştie că, la Viterbo, funcţiona o fabrică de chibrituri a unui

oarecare Moscatelli, şi pe cutiuţă era tipărit cu litere mari: «chibriturile Moscatelli sunt de neînlocuit» „. Şi mai muşcătoare este „pasquinata11 telegrafică

Eu Nu Recunosc Infailibilitatea’58

Şi mai devastatoare este „pasquinata11 găsită la 17 septembrie în bazilica Sf. Petru:

Sfinte Părinte binecuvântat, ar exista pe lume un om sărac care-ar vrea să vă dea în dar umbrela asta. Nu-i prea bună, dar altceva mai bun nu am. O să-mi spuneţi: „La ce-mi trebuie?”. Tună în nimbul vostru, Sfinte Bătrân; şi dacă vine vreo furtună?! 59

De fapt, la trei zile după aceea, a intervenit breşa de la Porta Pia160; la 20 octombrie, conciliul era întrerupt pe o perioadă neprecizată.

În acel moment, probabil că, pentru Pius al IX-lea, evenimentul nu mai însemna o dramă, „nu l-a neliniştit şi nici nu l-a adus în stare de disperare11, după cum spunea Molinari, care consideră „de domeniul legendei11 cele relatate de Giulio Andreotti într-o carte de-a sa, adică faptul că papa ar fi petrecut noaptea fatidică de 20 septembrie „compunând şarade şi cuvinte de spirit. Dar, dacă informaţia nu este adevărată, este bine inventată. Rămâi mirat de optimismul de fond şi credinţa providenţială care l-au susţinut pe chinuitul papă chiar şi în perioadele cele mai sumbre ale pontificatului său”.

Aceasta dacă Pius al IX-lea ar fi putut cumva să găsească o evadare din starea de asediu în care trăia împreună cu micul său stat, rezolvând şarade şi căutând să inventeze vorbe de duh. Împotriva campaniei lui Garibaldi, din octombrie/noiembrie 1867, avea ca apărare aşa-numitele puşti militare *chassepotì6ì* \ pentru vila Gori şi pentru fraţii Cairoti era suficient Antonelli cu puţinii soldaţi pontificali care-i mai rămăseseră; împotriva unor alte eventuale lovituri de forţă, Napoleon al III-lea era o garanţie cu corpul său expediţionar perfect echipat. Papa avea obligaţiile sale religioase, este drept, şi chiar în 1867 celebrase, printr-un jubileu extraordinar, al XVIII-lea centenar al martiriului suferit de. Prinţii apostolilor, Petru şi Pavel, în faţa a peste 10 000 de pelerini veniţi la Roma, deşi vremurile erau tulburi. „Omul credinţei” de nezdruncinat primea omagii şi dovezi de pioşenie; după cum a observat Molinari, în definitiv aceasta este caracteristica şi măreţia unui papă care, pe cât de miop este pe plan istorico-politic, pe atât de profund se dovedeşte în

aparenţele supranaturale ale aventurii umane.

Dar, tocmai în numele acestei măreţii religioase, la 24 noiembrie 1868, au urcat totuşi, pe eşafod, ultimii condamnaţi la moarte de regimul temporal, Monti şi Tognetti, după un refuz sec al lui Pius al IX-lea de a-i graţia, cu toate că Vittorio Emanuele al II-lea intervenise în favoarea lor. Şi Pasquino spunea despre decapitarea celor doi patrioţi:

Floarea credinţei, cum mai plânge Dacă, în marea lui grijă, preotul n-o udă Cu lacrimi şi cu sânge!

Pe lângă şarade şi martiri religioşi, în tot acest timp, Pius al IX-lea găsise timpul de a se ocupa şi de lucrări edilitare care vor constitui ultima moştenire lăsată Romei pe acest plan al papalităţii; bazilica S. Paolo renovată, gara Termini şi apeductul Pio-Marcio, cu o fântână la capătul lui; această fântână, formată dintr-un simplu bazin rotund la nivelul solului, a fost inaugurată cu doar zece zile înainte de breşa de la Porta Pia, se afla pe locul ocupat în prezent de monumentul soldaţilor căzuţi la Dogali, şi abia în 1885 guvernul italian a luat măsura de a o muta în piaţa Esedra, fiind adăugate ulterior şi „impudicele naiade”.

S-a ajuns astfel şi la sfârşitul Romei papale. La I noiembrie 1870, Pius al IX-lea pronunţa încă o excomunicare asupra celor răspunzători de pierderea oraşului „său”, şi în anul următor, la 16 mai, respingea prin enciclica *Ubi nos* legea documentelor necesare unor garanţii, refuzând orice fel de subvenţie şi bazându-se doar pe sprijinul credincioşilor exprimat prin „Obolul pentru Sf. Petru”. Apărea atunci în terminologia Sfântului Tribunal bisericesc expresia „*Non Expedit* „pentru participarea catolicilor la alegerile politice; nu era recunoscută existenţa regatului Italiei, iar excomunicarea a fost repetată. A fost proclamat jubileul din 1875, dar n-a mai avut loc deschiderea uşii sfinte în cele patru biserici ale Romei, care de-acum nu mai era papală; a fost un An Sfânt cu uşile închise şi totuşi s-a înregistrat un oarecare aflux de pelerini. Era o formă de protest

„Protestele au continuat şi în anii următori”, după spusele lui Martina, „mai ales în discursurile ţinute la Vatican în faţa pelerinilor, pline de amărăciune şi de previziuni pesimiste asupra viitorului noii Italii, toate acestea demonstrând incapacitatea unui pontif de a înţelege semnificaţia istorică a evenimentelor cărora le căzuse victimă, el fiind încrezător în

miracolele Providenţei care, într-un fel sau altul, vor asigura triumful final al Bisericii”.

Evident, faptele nu i-au confirmat aşteptările; ultima amărăciune i-a parvenit din Germania lui Bismarck, prin *Kulturkampf*. În „bătălia pentru civilizaţie” împotriva prejudecăţilor şi superstiţiilor, Biserica Catolică a fost dobărâtă de o serie de legi adoptate între 1873 şi 1875 care nu i-au mai permis controlul asupra învăţământului, au introdus obligativitatea căsătoriilor civile, au stabilit desfiinţarea congregaţiilor religioase şi alungarea iezuiţilor. În 1876 murea cardinalul Antonelli; noul secretar de stat, cardinalul Simeoni, nu va aduce nimic demn de consemnat în prestaţia sa administrativă. Bătrânul papă, deşi destul de lucid, înţelegea că Biserica ar fi trebuit să se adapteze; nu putea veni, desigur, de la el schimbarea de direcţie. Aştepta schimbarea gărzii: „Totul s-a schimbat în jurul meu, sistemul şi politica mea şi-au trăit traiul, dar eu sunt prea bătrân pentru a schimba orientarea; va fi misiunea succesorului meu”.

Pius al IX-lea a murit la Vatican, la 7 februarie 1878; corpul său, depus provizoriu în biserica Vaticanului, a fost înmormântat definitiv în bazilica S. Lorenzo fuori le Mura. Transportarea osemintelor a suferit însă o gravă ofensă din partea anticlericalilor, în majoritatea lor masoni, care organizaseră o demonstraţie în încercarea de a zvârli în Tibru ceea ce ei numeau,» hoitul” lui Pius al IX-lea. Transportul s-a făcut noaptea târziu, la 1 iulie 1881, şi poliţia nu a asigurat o protecţie suficientă cortegiului, în special în zona podului Sant’Angelo; pe tot traseul până la Verano a plouat cu insulte şi cu pietre asupra ecleziaştilor şi laicilor catolici strânşi în jurul catafalcului. Corpul a putut fi, până la urmă, înmormântat într-un sarcofag din piatră simplă, conform ultimei dorinţe a pontifului, fără niciun monument funerar, ci având doar săpate cuvintele: *Ossa et cineres Pii Papae IX*.

256. Leon al XIII-lea (1878-1903)

În situaţia generală a Europei de la sfârşitul secolului al XIX-lea, un conclav nu mai stârnea interesul cancelariilor europene la Eel ca în urmă cu ani sau secole; Italia era o naţiune europeană, Biserica de la Roma nu mai exista ca stat şi de aici provenea un interes scăzut din partea marilor puteri în

influenţarea alegerii unui papă. În definitiv, exercitarea dreptului de *veto* pierduse mult din importanţa pe care o avusese cândva; mai multe naţiuni s-au străduit, în schimb, să obţină de la guvernul italian garanţii asupra deplinei libertăţi şi siguranţe a desfăşurării conclavului care s-a deschis la Roma, la 18 februarie 1878. Într-adevăr, ministrul de interne, Francesco Crispi, i-a asigurat paza, luând măsuri ca piaţa Sf. Petru şi zonele învecinate să fie blocate cu „forţele armate” necesare; nu au existat incidente.

ton al XIII-lea (*Rev. Fabbrica di S.Pietro*)

La conclav s-a înregistrat participarea a 60 dintre cei 64 de cardinali care intrau în componenţa Sfântului Colegiu, dar a durat foarte puţin, doar 36 de ore. La al treilea tur de scrutin, la 20 februarie 1878, a fost ales cardinalul Gioacchino Pecei; el fusese preferat cardinalului Bilio care trecea drept autor al lui *Sillabus*, în timp ce alesul „fusese într-o opoziţie făţişă pe vremea pontificatului lui Pius al IX-lea”, după cum aminteşte Giancarlo Zizola. „În toţi acei ani uăise în exil, la Perugia, unde, de altfel, se formase un mic Vatican, frecventat de intelectuali şi artişti, unde concepea scrisori pastorale care erau total contrare enciclicelor papei Mastai, pentru că aborda într-o manieră pozitivă cele mai importante probleme ale secolului”; el era, poate, acel succesor pe care însuşi Pius al IX-lea şi-l dorea din momentul în care înţelesese că un om ca el era străin de lumea contemporană.

Vincenzo Gioacchino Pfecei se născuse la Carpineta Romano, lângă Anagni, la 2 martie 1810, într-o veche familie nobilă; studiase la iezuiţi şi, apoi, la Academia nobililor ecleziaşti. Consacrat preot în 1837, fusese legat pontifical la Benevento şi Perugia, plecând, după aceea, nunţiu apostolic la

Bruxelles; arhiepiscop la Damietta şi, în final, la Perugia, fusese numit cardinal în 1857. A fost consacrat papă în bazilica Sf. Petru, la 3 martie 1878, luându-şi numele de Leon al XIII-lea; în loc să binecuvânteze populaţia de la balconul exterior care dă spre piaţă, a făcut aceasta de la cel care dădea în bazilică. Era, deja, un început de polemică.

De fapt, în primii zece ani ai pontificatului său, Leon al XIII-lea nu s-a îndepărtat, în ce priveşte raportul cu Italia, de linia de conduită a lui Pius al IX-lea; catolicii trebuiau să rămână credincioşi lui *Non expedite* în refuzul de a participa la viaţa publică. „Nici aleşi, nici alegători", este formula aflată la baza acestei cruciade care urmărea să înfăţişeze lumii întregi situaţia Sfântului Scaun „prizonier" al unui stat italian anticlerical.

La două luni după alegerea sa, prin enciclica *Imperscrutabili*, Leon exprima din nou refuzul de a accepta pierderea puterii temporale; blocada spre Italia era totală. Agresiunea din 13 iulie 1881 asupra cortegiului funebru care transporta de la Sf. Petru la S. Lorenzo rămăşiţele pământeşti ale lui Pius al IX-lea era o dovadă palpabilă a „războiului rece". Leon al XIII-lea îi scrie împăratului Austriei, Franz Joseph, manifestându-şi dorinţa de a se stabili în afara Italiei; se teme că, dacă va rămâne la Roma sub asuprirea unui guvern care nu ştie să-i propună altceva decât legea garanţiilor pentru credite, starea de captivitate în care trăieşte lumea catolică nu va dispărea. Orice speranţă va fi însă zadarnică; în anul următor va apărea Tripla Alianţă şi Austria se va alia cu Italia; proiectele de fugă eşuează şi Leon rămâne baricadat în Vatican.

Este în această poziţie şi refuzul a tot ceea ce provoca anticlericalismul, este opoziţia faţă de naturalism şi socialism; propunerea de rezolvare a conflictului este reîntoarcerea la viaţa conformă cu virtuţile creştine, într-un stat opresiv, până şi cel sărac îşi va găsi alinare în simplitatea rânduielilor religioase; nimic mai mult decât rugăciune şi resemnare. Este un program elementar care nu iese în întâmpinarea expectaţiei intelectualilor catolici care aşteptau cu îngrijorare alegerea sa; savantul pontif le satisface aşteptările doar prin deschiderea pentru cercetători à arhivelor secrete ale Vaticanului. Este însă destul de puţin.

Dar, unde o fi cardinalul „exilat" la Perugia, anti-Pius al IX-lea, „papa al viitorului" lăudat de Ruggero Bonghi ca primul pontif roman Iară suveranitate teritorială şi care va străluci prin marea sa putere spirituală? Nu a afirmat el

însuşi, la doar câteva ore de la alegere: „Vreau să fac o politică la nivel înalt”? Nu este posibil să fi renegat totul şi să se li închis în dosul unei cortine de fier.

Şi, de fapt, pe neaşteptate, în 1887, începe dezgheţul, iar Leon al XIII-lea se regăseşte pe sine; în alocuţiunea din 27 mai îşi doreşte o nouă conciliere între Italia şi Sfântul Scaun, a cărei realizare era posibilă dacă se creau condiţiile „în care pontiful roman să nu fie supus puterii oricui şi să se poată bucura de o libertate deplină şi adevărată”. Pare că ar fi deschiderea spre posibilităţile de tratative abandonate cândva. Într-un discurs ţinut la Napoli, Crispi îi răspunde că dorea să perfecţioneze statul italian; asociază „cele trei mari nume”, Dumnezeu, patria şi regele, plănuind un fel de armistiţiu „al lui Dumnezeu”.

Este viziunea idilică a abatelui benedictin de la Montecassino, părintele Tosti, care, în broşura intitulată profetic *Concilierea*, prevede o apropiată pace religioasă: „Vom vedea lectica papală purtată de braţele a treizeci de milioane de italieni”. Dar iluzia a durat puţin; în 1888, primarul Romei, ducele Leopoldo Torlonia, se adresează oficial cardinalului vicar pentru a-i transmite papei felicitări cu ocazia împlinirii a cincizeci de ani de preoţie; în ziua următoare este înlocuit. Guvernul italian nu aprobă un asemenea gest. Pe de altă parte, lucrarea de susţinere a concilierii, publicată ca anonimă de către episcopul de Cremona, Bonomelli, *Roma*, *Italia şi realitatea situaţiei*, este pusă la Index; în ziua de Paşti din anul 1889, în catedrala din oraşul său, Bonomelli declară public că el era autorul şi-i cere iertare papei.

Anul 1889 este, efectiv, anul crizei; la 9 iunie, după cum îşi aminteşte Armando Ravaglioli, la Roma, „în piaţa denumită Campo dei Fiori, unde fusese ars pe rug Giordano Bruno, a fost inaugurată statuia martirului, operă a lui Ettore Ferrari, în aclamaţiile tuturor celor care cultivau «libertatea de gândire» 44. Urletele programatice „Moarte lui Leon al XIII-lea!” şi, Moarte Sfântului Duh!” se înmulţesc în pieţele italiene cele mai cunoscute şi portretul papei este spânzurat.

Ceva nu se potriveşte în nerăbdarea împăciuitoristă a catolicilor italieni care, la Padova, înfiinţează, prin Giuseppe Toniolo, „Uniunea catolică italiană pentru studii sociale”; în rest, anticlericalismul apare net şi de nepătruns. De data aceasta însă papa Pecei nu se descurajează ş. I, în acţiunea sa decisă, este susţinut de secretarul de stat, cardinalul Rampolla; diplomaţia de la

Vatican, aflată în criză în Italia, caută o soluţie în exterior şi Europa devine terenul de acţiune în vederea unei schimbări înnoitoare. Înainte de toate, prin Germania; făcându-se uitat conflictul din trecut cu Bismarck, se caută un compromis şi, prin vizita lui Wilhelm al II-lea la Vatican, în 12 octombrie 1888, se încheie oficial bătălia iscată de *Kulturkampf*. Marile naţiuni din toată lumea vor da o înaltă preţuire talentului diplomatic al Bisericii de la Roma care, în două ocazii, va deveni arbitră în două conflicte internaţionale majore între Spania şi Germania pentru Insulele Caroline, între Spania şi Statele Unite pentru Cuba.

Nici intelectualii catolici nu dezarmează; în provinciile Bergamo, Brescia, Verona, Vicenza şi Padova se adună semnături pentru o petiţie de „pacificare11 între părţi. Apar 26 de ziare catolice în vederea unui dialog cu presa laică. Leon al XIII-lea nu se lasă mai prejos; cu însufleţirea care se face acum simţită pe tărâmul cultural, istoric şi teologic, el îşi propune chiar să dea Bisericii o nouă unitate organizatorică şi formativă, tocmai pentru a-i reda capacitatea de a se extinde şi o autoritate care să nu se limiteze doar la Italia, ci să ajungă în întreaga lume.

La 15 mai 1891, apare *Rerum Novarum* cu propuneri sociale care chemau oamenii din conducerea ţării să respecte legea morală a dreptăţii; evitând lupta de clasă, prin ajutorarea concretă a celor fără avere, a săracilor şi un dialog de colaborare între patroni şi muncitori. Era prima luare de poziţie a Bisericii Catolice în faţa problemelor din lumea muncitorească; enciclica urmărea pe de o parte să lovească în liberalii anticlericali care dominau politica statelor europene, pe de altă parte să scoată masele de muncitori de sub influenţa crescândă a socialismului. Dar, chiar dacă enciclica a avut o rezonanţă uriaşă, ea apărea târziu, bătea la o uşă deja deschisă; socialismul pusese stăpânire pe mase şi, în plus, papa Pecei vorbea ca un aristocrat ce era.

Aşa cum a observat Carlo Falconi, limitele enciclicei apăreau în consecinţă mai reduse decât niciodată, într-o manieră în care „capitalismul11 nu era nici măcar denumit şi, cu atât mai puţin, condamnat.

În realitate, idealul din care se inspira scrierea, după cum a arătat Guido Cerosa, „nu era social şi nici măcar evanghelic: era corporativismul comunelor medievale de orientare guelfă. Pentru a stinge marea vâl vătaie a

socialismului, Leon al XIII-lea nu dispunea de ceva mai bun decât întoarcerea la corporaţiile medievale11; aceasta în ciuda faptului că era „un papă care nu se opunea dreptului la grevă, un papă care nu se opunea crcării unui sindicat catolic, fiind un semnal al vremurilor; ne aflăm deja în secolul XX”.

Într-adevăr, se va contura imediat ţelul acelui mare om politic care promitea să fie Leon al XIII-lea: puterea papală, doborâtă de loviturile de tun de la Porta Pia, va renaşte prin organizarea maselor politice creştine. Oricât de dure şi discutabile, apar ca potrivite acestei situaţii cuvintele lui Emile Zola, pentru care acest papă „este mai mult un intelectual decât un sentimental, de un orgoliu fără măsură, având încă din tinereţe ambiţia supremă, dovedind peste tot şi în toate o voinţă singulară, ajungând la tronul pontifical: să domnească, să domnească oricum, să domnească precum un stăpân absolut, atotputernic!” Şi noul program politic pentru a putea domni începe să prindă contur prin numeroasele iniţiative ale intelectualilor catolici.

În 1892, primul semnal vine de la Genova de la un congres naţional al cercetătorilor catolici care studiau problemele sociale; Giuseppe Toniolo fondează „Revista internaţională de ştiinţe sociale” şi scopul este acela de „a adapta, cu rigoare ştiinţifică şi în spirit catolic, ceea ce au făcut Marx, Engels, Loria”. Ia fiinţă F.U.C.I.162 şi se constituie Acţiunea Congreselor şi a Comitetelor catolice; în 1898, Romolo Murri fondează la Roma o altă revistă, *Cultura socială*, în care misiunea catolică de a ridica nivelul claselor sărace devine program politic. Cât din el se va realiza concret, o va spune istoria secolului care era pe cale să înceapă; este posibil ca gândirea socială a catolicilor din aceşti ani să aibă „o valoare pur academică”, cum a observat Antonio Gramsci, „element ideologic asemănător opiaceelor, urmărind să menţină anumite stări sufleteşti de aşteptare pasivă, de tip religios, dar nu ca element direct activ al vieţii politice şi istorice”. Este un fapt constatat că Partidul Popular, adică Democraţia creştină sau oricum se va numi, există deja în embrion în programele lui Murri: în 1899 tinerii „democrat-creştini” elaborează la Torino modul în care va acţiona politic întreaga mişcare.

În acest climat în care entuziasmul catolic în jurul papei se refăcea, Leon al XIII-lea a putut să proclame din nou, pentru anul 1900, un jubileu care nu se mai celebrase de 75 de ani, excepţie făcând acela cu „uşile închise” al lui Pius al IX-lea; un poet socialist ca Giovanni Pascoli exaltă, în volumul *Ode*

şi Imnuri, Uşa sfântă. Dar, în această laudă neobişnuită adusă de un laic, răzbate la suprafaţă îndoiala asupra rolului pe cane papa şi Biserica îl mai pot avea în noul secol:

Omule, care cu glas stins şopteşti, lumea te aude, erou palid, păzitor al înaltului altar dumnezeiesc; mai lasă-ţi puţin lucrarea, oh, nemuritor obosit! desfă-ţi odăjdii le cele albe, blând serv al lui Dumnezeu:

mai visezi încă la Uşa sfântă! mai vor, încă, tristele turme de credincioşi să mai treacă prin ea.

Oh, întâiul dintre noi, cei născuţi, pur printre pânzele cele mai pure, pietrele pe care tu le pui în zid cu mâna ta plăpândă şi şovăitoare la micul mormânt, par să-i închidă acolo pe fraţii tăi, pe toţi; şi cu trei sigilii parcă a-nchis întreaga specie umană.

Doar Moartea cea în alb veşmânt închide astfel toate uşile şi nu le mai deschide-n veci!

Oh! mâinile îţi tremură. Unde te vei mai afla, când un secol nou, în rugăciune, va da de-o parte întreita piatră.

Un contrajubileu, organizat de masonerie la 20 septembrie, este semnul concret al unei ciocniri ideologice între lumea anticlericală şi cea catolică, în faţa căreia îndoiala lui Pascoli devine legitimă. Neobişnuita manifestare prevede vizita în cele patru biserici laice: Panteonul, unde fusese înmormântat Vittorio Emanuele al II-lea; colina Gianicolo, unde fusese înălţat monumentul lui Garibaldi; poarta Pia, simbol al prăbuşirii puterii temporale pontificale; Capitoliul, cu monumentul lui Cola di Rienzo, pretins părinte spiritual al unei Rome laice şi anticlericale.

Este un episod dintre multele petrecute în acea vreme, poate mai şocant, fiind în mod voit lipsit de respect şi demitizant, şi Pasquino, to sfârşitul Anului Sfânt, va lăsa scris pe soclul statuii sale un *volemose bene16**, care este ca apa turnată peste foc:

Să facem pace, Sfinte Părinte, ce-a fost, a fost… să ne dăm mâna şi Domnului să ne rugăm fierbinte!

Papa Pecei se arată însă din nou şovăitor; în enciclica *Graves de communi re*, din 1901, recunoaşte mişcarea democrat-creştină, dar îi limitează raza de acţiune. În plus, atrage atenţia că însuşi termenul „de democraţie creştină nu sună bine pentru mulţi dintre cei cu scaun la cap,

pentru că văd în spatele lui ceva ambiguu şi periculos. Se tem de el nu doar dintr-un singur motiv: aceasta deoarece ei cred că ar fi un paravan pentru un ţel politic prin care poporul să fie adus la putere prin actuala formă de guvernare fără a se mai căuta alte soluţii". Este, prin unnare, un îndemn la rămânerea în stadiul de „corporativism".

Franţa îl decepţionează: acolo se înregistrează o reîntoarcere la văpaia anticlericalismului şi, în atmosfera tensionată dintre Biserică şi stat, care aminteşte de vremea lui Napoleon, se conturează falimentul spiritului universal de creştinizare socială. Italia îl decepţionează şi ea. În 1902, noul premier, Zanardelli, încearcă să introducă divorţul; papa intervine cu disperare, nu organizează nicio cruciadă, dar reuşeşte să împiedice atentatul la sacralitatea căsătoriei.

Sub anumite aspecte, Leon al XIII-lea pare totuşi din ce în ce mai dezorientat în faţa creşterii mişcării catolice şi, în ultima perioadă, pare că ar vrea s-o frâneze; este un moment de meditaţie pur politică. În ambiţia sa de a reda papalităţii suprema funcţie temporală, introducându-se în contextul problemelor economice şi sociale ale Statului italian, nu mai are încredere în inteligheţia catolică; apare din acel moment o ruptură între cei care rămân pe treptele ierarhiei şi independenţii care se vor orienta spre modernism.

Dispare entuziasmul lui Leon al XIII-lea şi, totodată, se sfârşeşte şi viaţa, la 20 iulie 1903: înmormântat provizoriu în Vatican, va fi mutat definitiv într-un mausoleu grandios, operă a lui Giulio Padolini, în bazilica S. Giovanni în Laterano.

257. Sf. Pius al X-lea (1903-1914)

Favoritul conclavului care s-a deschis la 1 august 1903 pentru alegerea succesorului lui Leon al XIII-lea era secretarul său de stat, cardinalul Rampolla, tocmai pentru a reprezenta o continuare a liniei politice pe care o inaugurase pontiful autor al enciclicei *Rerum novarum*. Rampolla se situa în frunte după primele două tururi de scrutin, fără însă a îndeplini *quorum*-ul; apariţia unui veto în privinţa lui din partea împăratului Franz Joseph, prin intermediul episcopului de Cracovia, cardinalul Kniaz Puzyna, a stârnit o deosebită mirare. Şi la al treilea tur de scrutin, Rampolla şi-a menţinut

întâietatea şi, cum s-ar zice, veto-ul avusese un efect contrar; dar Rampolla nu va întruni majoritatea, pentru că mai mult de o treime din participanţii la conclav îi erau adversari.

Înalţii prelaţi se prefăceau că susţin în continuare candidatura, agreată de împărat, a cardinalului Gotti, dar, de fapt, intenţia de vot se îndrepta către patriarhul Veneţiei, Giuseppe Sarto, care avea faima unui om profund religios. În acest moment „este posibil să fi existat o tentativă de intimidare, pe calea otrăvirii'1, notează Giancarlo Zizola, şi se ştie că „mulţi cardinali s-au simţit rău în timpul ultimei nopţi, aşa încât, a doua zi de dimineaţă, au fost prezentate cincizeci de reţete la farmacie» 11.

Oricum, cardinalul Sarto venise de la Veneţia la Roma fără nici măcar să se gândească la eventualitatea alegerii sale; unui cardinal francez care nu-l cunoştea prea bine şi îi prezisese că nu va putea deveni niciodată papă deoarece „nu ştia limba franceză11, îi răspunsese: „Slavă Domnului, şi-apoi, mi-am cumpărat bilet dus-întors!"

Un răspuns asemănător se pare că ar fi dat, cu câteva decenii mai târziu, şi Angelo Roncalli, şi el patriarh al Veneţiei, devenit şi el papă. Era un lucru indiferent pentru Giuseppe Sarto care, văzând cum îi cresc şansele de a fi ales, îi rugase fierbinte pe cardinali: „Pentru numele lui Dumnezeu, uitaţi de mine, nu am calităţile necesare pentru a fi papă", A fost ales însă la al şaptelea tur de scutin, la 4 august şi, după ce a izbucnit în plâns, a răspuns: „Accept, aşa cum aş accepta să port o cruce11.

Se născuse la Riese, lângă Treviso, la 5 iunie 1835, într-o familie numeroasă şi săracă; tatăl era portar la primărie, mama era cusătoreasă la domiciliu. Încă de copil manifestase un spirit creştin franciscan, demonstrat când, la vârsta de unsprezece ani, s-a dus pentru a-şi face studiile de la Riese la Castelfranco pe jos şi desculţ, cu ghetele la spinare până la intrarea în şcoală, pentru a nu le uza. A reuşit să intre la seminarul din Treviso doar pe baza calităţilor sale deosebite la învăţătură şi a fost hirotonit preot la 23 de ani. Prima parohie a primit-o la Tombolo, un sat de crescători de animale, dedaţi consumului de vin şi înjurăturilor, în majoritate analfabeţi: voiau să înveţe să scrie şi să citească. A acceptat să înceapă cu ei „cursuri serale şi, ca plată, nu le-a cerut decât să nu mai înjure". În parohia de la Treviso, unde s-a mutat din 1875, şi-a păstrat vechea sutană neagră, refuzând s-o poarte pe cea

din mătase cu bordură roşie care i s-ar fi cuvenit conform unui decret al diocezei veneţiene; nu dorea niciun însemn special de demnitate sau de bogăţie. Tot astfel s-a comportat şi când a fost ales episcop de Mantova. Foştii săi enoriaşi spuneau:

A venit cu hainele găurite, şi a plecat fără cămaşă.

Şi era adevărat; dădea săracilor totul, chiar şi hainele. Pe măsură ce avansa în cariera ecleziastică, creştea şi spiritul său de caritate şi umilinţă; numit cardinal în 1893 şi ales patriarh al Veneţiei, şi-aul mis ceasul de aur la Muntele de Pietate şi a renunţat la pelerina cea nouă de cardinal. Se va mulţumi cu cea rămasă de la predecesorul său, cârpită cu grijă de surorile sale.

Sf. Pius al X-lea (*Rev. Fabbrica di S.Pietro*)

Giuseppe Sarto se prezentase cu aceste referinţe la conclav şi, în virtutea lor, a fost ales; a fost consacrat papă în bazilica Sf. Petru şi şi-a luat numele de Pius al X-lea. Îşi va păstra şi ca papă obiceiurile de „preot de ţară”; vorbind despre sine însuşi, va renunţa la pluralul „maiestăţii”, aşa cum va face şi Ioanal XXIIHea, ca şi la obiceiul aplauzelor din Sf. Petru în onoarea pontifului. A explicat că nu era „drept să fie aplaudat servitorul în casa stăpânului”. Nu voia să mănânce singur şi va avea întotdeauna la masă un oaspete care să-i ţină companie. Tot astfel, Iară gardă elveţiană la uşă în timp ce dormea; acel sărman soldat avea şi el dreptul la orele de somn în timpul nopţii.

Nu ştia ce era acela nepotism; fratele său, Angelo, a rămas un simplii funcţionar de poştă într-o suburbie a Mantovei şi n-a beneficiat niciodată de

vreo avansare. Cele trei surori, nemăritate, au venit să trăiască la Roma, dar într-un apartament modest; când comisia heraldică l-a întrebai ce titlu de nobleţe ar fi dorit pentru ele, contese sau prinţese, el a cerut ca ele să se numească pur şi simplu „surori ale papei”. Mai lăcea şi glume în acest sens; unui domn care venise cu rugămintea fierbinte de a-l numi cardinal pe un prieten al său, i-a răspuns: „Aţi greşit adresa, nu sunt pălărier, sunt doar un Croitor16444. El însuşi povestea că, în cursul unei audienţe, unei bătrânici care îl privea în culmea fericirii şi-l întrebasfe bâlbâindu-se: „Sanctitatea Voastră, ce mai faceţi. Sanctitatea Voastră?” * îi răspunsese: „Fii binecuvântată, ce vrei să fac? şi eu, ca papa!”

Şi, efectiv, a ştiut ce să facă acest preot de ţară, precum un papă, în ciuda umilinţei şi simplităţii sale, pentru că în mod necesar, după cum a declarat el însuşi, trebuia să se ocupe de politică. Hotărât luciu, în politică, Pius a fost un conservator; se arătase a fi astfel încă de pe când era patriarh al Veneţiei, opunându-se acţiunii de reformă socială a „democraţilor creştini” şi susţinând, în schimb, alianţele dintre liberalii moderaţi şi credincioşii enoriaşi. „Catolicii liberali sunt lupi travestiţi în miei”, decretase el şi, adresându-se preoţilor veneţieni, le spusese: „Vi se va spune că sunteţi susţinători ai papei, clericali, retrograzi, intransigenţi. Să fiii mândri de aceasta!”

Oaia neagră era modernismul care îşi dorea o atitudine „indulgentă” în domeniul tradiţiei şi al supunerii, pentru o împăcare între ştiinţă şi credinţă cu o libertate de conştiinţă a catolicului în opţiunea politici Pius al X-lea reacţionează cu violenţă şi fermitate, ajutat de secretarul de stat, Merry del Val: ordonă lichidarea „Societăţii Congreselor”, dar, în acelaşi timp, limitează acţiunea enciclicei *Non expedit* pentru a da posibilitatea unor alianţe discrete între catolicii moderaţi şi cei liberali din care va apărea, în 1913, pactul Gentiloni.

Totul a început chiar prin condamnarea modernismului în enciclica *Pascendi*, din 1907, care tulburase spiritele în rândul elementelor progresiste ale culturii catolice; un scriitor ca Fogazzaro s-a supus în mare grabă, dar preotul Ernesto Buonaiuti, autor al unor scrieri care polemizau făţiş cu ideile din enciclică, şi-a pierdut dreptul de a profesa. De fapt, în decretul *Sacrorum Antistitum*, din 1910, papa i-a obligat pe preoţi, ca, sub jurământ, să refuze adeziunea la orice formă de gândire modernistă; au fost binecuvântate, în

schimb, acele organizaţii pe care le dorise însuşi Pius al X-lea, ca Uniunea populară, Uniunea ceonomico-socială şi Uniunea electorală, al cărei preşedinte era Gentiloni. Acestor organizaţii le-a fost încredinţată, ca într-un fel de „cruciadă”, sarcina de a controla voturile „catolice”, smulse din acel moment „democraţilor creştini”, unor persoane ca Murri, suspendat de la cele sfinte, sau ca Sturzo.

Papa Sarto” în faţa primejdiei reprezentate de socialism”, care, după părerea sa, nu voia să admită ca fiind în conformitate cu ordinea stabilită de Dumnezeu faptul că în societate există principi şi supuşi, patroni şi proletari, bogaţi şi săraci, învăţaţi şi analfabeţi”, alesese răul cel mai mic, acela al unei alianţe tacite clerico-moderate. Condamnarea globală a moderniştilor şi a progresiştilor în general a fost în mod clar reflexul unor poziţii integraliste de tip medieval, prin care era înlăturat şi „socialismul corporativist” al lui Leon al XIII-lea; mai rău a fost că, prin metodele inchizitoriale şi prin persecuţiile folosite în aplicarea acestei condamnări, au fost reduse la tăcere o mulţime de voci autentic catolice, de la care s-a inspirat, în schimb, viitoarea Democraţie creştină, adică Partidul Popular.

În plus, angajarea politică a lui Pius al X-lea a fost una doar pe plan regional, caracterizat prin această luptă specific italienească la care a participat, atrăgându-şi numeroase vendete personale; în contextul internaţional, unde Leon al XIII-lea câştigase multe, el şi-a creat în jur un gol, relaţiile diplomatice cu alte state fiind reduse la minimum. Un exemplu dintre multele care ar putea fi date îl poate constitui Franţa; în optica sa antiistorică şi retrogradă, era dispusă să accepte o întoarcere a monarhiştilor, menţinând un raport constant cu oamenii din *Action* française165. Fusese denunţat concordatul din 1801, datorită unei rupturi făţişe cu republica franceză şi, în 1905, se ajunsese la separarea statului de Biserică; era imaginea clară a falimentului doctrinei sale integraliste.

„Din integralismul doctrinar al lui Giuseppe Sarto provine cel operativ, în conducerea Bisericii, în care”, după cum menţionează Cesare Marchi, „a reorganizat structurile în sens autoritar, centralist, a interzis preoţilor să meargă la teatru, sub pedeapsa suspendării *ipso facto*, recomandându-le, de asemenea, să nu se aboneze la ziare neconforme cu linia ecleziastică. A reformat muzica liturgică, muzica sacră, scoţând din biserică fanfarele*

tobele, pianele, instrumente prea profane, fiind admise doar cântările în limba latină, fără femei în *scholo cantorum*”. Catehismul din 1912, eu întrebări şi răspunsuri de memorat ca pregătire pentru „prima comuniune”, aflat în vigoare până la Conciliul al II-lea de la Vatican, era tocmai simbolul programului său de „restauraţie” întru Cristos pentru fiecare creştin, anunţat încă de la prima enciclică *Instaurare Omnia în Christo*. În mod logic, în această acţiune a fost implicat clerul, pe care l-a dorit mai cult; în vederea realizării unei perfecţionări culturale a acestuia, trebuie amintite fundaţiile „Institutul Biblic Pontifical” şi revizuirea *Vulgatei*.

Oricum, este lăudabilă preocuparea lui Pius al X-lea de a anula definitiv orice manipulare a papalităţii de către puterile laice; constituţia *Commisum nobis* din 1904 abolea posibilitatea oricărui stat de a opune un veto în cadrul unui conclav, declarând fără echivoc ca ilegal orice amestec al puterii civile în alegerea papei. Cardinalii care se vor manifesta ca purtători de cuvânt al dreptului de exclusivitate în favoarea unui guvern vor fi pedepsiţi cu excomunicarea de către pontiful nou-ales.

Biserica l-a sanctificat pe Pius al X-lea şi în această canonizare este cuprinsă toată bunătatea şi blândeţea sa, dar şi intransigenţa şi intoleranţa în domeniul religios şi ecleziastic, adică tot ceea ce Loisy a definit.ca „un adevărat pandemoniu al fanatismului şi al prostiei”. În acest sens, mi se pare edificator faptul că acest papă a declarat ca intangibile drepturile asupra proprietăţii personale şi, în acelaşi timp, i-a îndemnat la răbdare şi resemnare pe cei săraci, cărora nu li se cuvine nimic, conform dreptăţii, din bunurile celui bogat: aici se află, evident, stabilite limitele cele mai largi ale unei sfinţenii cereşti care se reflectă în lauda adusă unei nedrept pământeşti, trecând, de asemenea, peste *Rerum novarum*.

În fond, pe aceeaşi linie se situează şi reacţia sa la prevestirile primului război mondial; n-a găsit decât cuvinte de compasiune şi nu de condamnare. Conform unuia dintre biografii săi, „n-a ridicat un glas puternic* de profet, asupra lumii aflate deja în furtună, ci s-a întins pe altar ca victima în vederea sacrificiului ritual”; era martiriul sfinţeniei sale? Ambasadorului austriac care îi cerea să binecuvânteze trupele austro-un gare înaintea invadării Belgiei neutre, i-a răspuns pe bună dreptate: „Buf binecuvântez pacea”. Era ca un testament care-i va impune succesorului său, Benedict al XV-lea, să facă din

aceste cuvinte un simbol pentru pontificatul său.

Pius al X-lea a murit la Romaja 20 august 1914 şi a fost înmormântat cu modestie în Grotele Vaticanului.

258. Benedict al XV-lea (1914-1922)

În conclavul care a început la 1 septembrie 1914 pentru alegerea succesorului lui Pius al X-lea erau prezenţi 57 de cardinali din cei 65 care făceau parte din Sfântul Colegiu şi au fost necesare zece tururi de scrutin în trei zile pentru a se ajunge la o concluzie; practic, alegerea trebuia făcută între politica progresistă a lui Leon al XIII-lea şi cea de renunţare a papei Sarto. În pofida sancţiunilor cu care ameninţa legea decretată de acesta din urmă, după cum notează Zizola, „influenţele politiceli îngerinţele naţionaliste ale unor grupuri de cardinali nu făceau nici măcar de această dată din conclav un sobor mistic”. A existat o notă detaliată a ministrului de externe austriac către ambasadorul său la Vatican, dar, în orice caz, instrucţiunile, dacă au ajuns totuşi la cardinalii din grupul austro-ungar, nu au avut efect. Dorinţa generală era de a se ajunge cât mai repede la o concluzie, dat fiind climatul de război deja prezent; astfel, la 3 septembrie, a fost ales, spre mirarea minorităţii, cardinalul Giacomo della Chiesa.

Dacă ar mai fi trăit, Belii ar fi avut ceva rău de spus, aşa cum o lăcuse despre Pius al VIII-lea care i se păruse atât de neputincios; della Chiesa era un bărbat mărunţel şi în Curie era poreclit „micuţul”. Mai avea şi o scolioză pronunţată, o figură palidă şi suptă. Votându-l, unii s-au gândit, poate, că nu va rezista mult, că va fi un alt pontificat de tranziţie, dar au trebuit să-şi schimbe părerea; la doar câteva ore după alegere s-a demonstrat stăpân pe situaţie, dând indicaţii programatice precise şi numind, la puţine zile după aceea, ca secretar de stat pe cardinalul Ferrata, filofrancez. S-a arătat sigur pe el, în ciuda prezenţei fizice fragile, şi un cardinal s-a minunat cu voce tare: „Ia te uită, avem un papă deja «profesionist, nu unul «începător»!”

Giacomo della Chiesa se născuse la Genova, la 21 noiembrie 1854, într-o familie de rang nobil foarte înalt; tatăl, marchiz, descindea din Berengarius al II-lea şi Calixt al 11-lea; mama era din familia Migliorati şi printre strămoşii săi se număra Inocenţiu al VII-lea. Studiase în oraşul natal până în 1875, când

şi-a luat licenţa în drept, transferându-se la colegiul Capranica din Roma pentru a face studii de teologie. A fost numit preot în 1878, dar a continuat să urmeze cursurile de specializare la Academia nobililor ecleziaşti din Roma. Monseniorul Mariano Rampolla del Tindaro l-a luat ca secretar al său şi aceasta a însemnat pentru el o şcoală înaltă de diplomaţie. A primit, în sfârşit, şi însărcinări deosebite, printre care multe la Viena şi, pentru merite diplomatice, a fost, începând din 1901, subsecretar de stat şi, în acelaşi timp, profesor de diplomaţie la academia unde fusese student. Pius al X-lea i-a blocat însă cariera, trimiţându-l, în 1907, arhiepiscop la Bologna; a fost un fel. De „exil" pentru „micuţ". Având un talent înnăscut pentru jocurile politice, ar fi putut încurca linia retrogradă a „sfântului" papă. Totuşi, înainte de a muri, acesta nu a putut să nu-l numească, în sfârşit, cardinal; era pe 25 mai 1914. După ceva mai mult de trei luni, era deja papă.

A fost încoronat la 6 septembrie 1914, dar a dorit ca întreaga ceremonie de consacrare să se desfăşoare în Capela Sixtină, nu în bazilica Sf. Petru, şi aceasta a fost o noutate; totul s-a făcut fără solemnitate, ö mică recepţie cu câţiva cardinali şi cu o parte dintre ambasadori şi o gustare frugală. Şi odăjdiile erau modeste şi a fost o problemă pentru croitor, nevoit să scurteze pentru „micuţ" chiar şi pe cel mai mic dintre veşmintele pregătite, în număr de trei, apelând în ultima clipă la ace cu gămălie. Şi-a luat numele de Benedict al XV-lea.

Programul său era acela de a reda Bisericii de la Roma acea credibilitate pe care Pius al X-lea o anulase, desigur, pe plan politic şi diplomatic; terenul prielnic pentru reabilitare a fost, pentru Benedict al XV-lea* primul război mondial. Şi-a asumat într-o manieră sinucigaşă rolul unui profet dezarmat printre marile puteri şi a fost mare tocmai pentru că, până la urmă, a rămas neascultat şi acoperit de insulte.

Benedict al XV-lea (*Rev. Fabbrica di S.Pietro*)

Astfel, încă de la primul mesaj, din 8 septembrie 1914, a vorbit despre „flagelul mâniei lui Dumnezeu”; s-a repetat la 28 iulie 1915, anul în care Italia intra în acel război pe care el îl numea” îngrozitorul măcel care dezonorează Europa”, iar în apelul de Crăciun adresat întregii lumi în acel an, revenea numindu-l „prilej pentru spitale şi osuare”. De asemenea, la 4 martie 1916, vorbea despre „sinuciderea Europei civile” şi, la 31 iulie, despre „cea mai sumbră tragedie a urii şi a demenţei umane”.

Culmea a atins-o prin nota din 1 august 1917, în care Benedict s-a declarat neutru „într-o perfectă imparţialitate faţă de toţi beligeranţii, aşa cum se cuvine să fie acela care este un Părinte al tuturor şi-i iubeşte pe toţi ca pe fiii săi”, cerându-le marilor puteri „să înceteze această luptă îngrozitoare care, pe zi ce trece, apare ca un măcel inutil”.

Au apărut şi insultele; de la iredentiştii care au supranumit ca „albă” şi aflată sub semnul inerţiei acea pace proclamată de papă acuzându-l chiar şi de laşitate, la francezii care considerau că acel apel era făcut sub influenţa Imperiilor centrale şi, prin gura lui Clemenceau, au ajuns să vorbească despre *papa boche*, adică papă „neamţ”, poreclă peiorativă dată soldaţilor nemţi.

Greşeau, nu-l înţelegeau şi era logic: Biserica, niciodată până atunci imparţială în vreun război, fiind câteodată chiar participantă, mai mult sau mai puţin, la asemenea evenimente sângeroase, proclama acum, cu cincizeci de ani înaintea lui Ioanal XXIII-lea, conceptul *pacem în terris*. Este, deci, de înţeles consternarea naţiunilor, chiar şi a Curiei, aşa cum se va întâmpla, de altfel, şi pe vremea papei Roncalli. Sub acest aspect, este indiscutabil faptul

că Benedict al XV-lea este un precursor al lui Ioanal XXIII-lea, în contextul unei Biserici care s-a arătat preocupată, în cele două momente cruciale, mai mult de soarta oamenilor decât de ea însăşi, ca un centru de putere. În orice caz, după mesaje au urmat acţiuni concrete de ajutorare; într-adevăr, în urma intervenţiei sale, în 1915, mulţi dintre deţinuţii civili s-au putut întoarce la casele lor şi, în anul următor, deţinuţii italieni bolnavi de tuberculoză şi-au putut revedea patria. Înfiinţase la Vatican „Operaţiunea Prizonierii", rezolvând circa 700 000 de cereri de informaţii şi 40 000 de repatrieri, facilitând, pe cât era posibil, comunicarea dintre soldaţii de pe front şi familiile acestora din ţară.

Prin episcopate şi nunţiaturi, a fost prezent peste tot unde războiul distrugea direct sau indirect; a trimis ajutoare în bani ţăranilor ruşi, victime ale foametei din primii ani ai revoluţiei bolşevice, şi ţăranilor chinezi afectaţi de gravele calamităţi din 1921. În acţiunea de ajutorare a împărţit din resurse personale, după mărturiile secretarului său, cardinalul Gaspard, mai mult de optzeci de milioane de lire italien Declarase că „este de datoria fiecărui om să alerge acolo unde un alt oin moare" şi a făcut el însuşi aceasta în spiritul adevăratei caritătţi creştine care nu trebuie să ţină cont de culoarea pielii, trecând peste orice tip de ideologie pentru a ilustra sensul cel mai înălţător al Evangheliei într-un *miserere super turbam*.

Desigur, nu putea să nu se ocupe şi de problema participării catolicilor la viaţa politică italiană; a abordat-o încercând să asigure o mai mare autonomie diferitelor curente printr-un dialog concret care să salvgardeze, în sfârşit, o anumită unitate a mişcării în sine. Şi în acest moment, i s-a părut logic să abroge interdicţia *Non expedu*, ; la 12 noiembrie 1919; a acceptat, fără a-l binecuvânta, dar şi fără a se dezice de el, Partidul Popular fondat de don Sturzo, recomandând totuşi să se facă o distincţie netă între Acţiunea Catolică, înfiinţată lia dorinţa sa ca o misiune pur evenghelică, şi acţiunile catolicilor în domeniile economic şi politic. Era acesta semnul unor intenţii lucide care, de fapt, au ieşit la iveală în numeroase iniţiative ca înfiinţarea Congregaţiei Seminariilor şi Studiilor, promulgarea Codului de drept canonic şi aprobarea înfiinţării, în 1920, a universităţii catolice Sacro Cuore din Milano.

Benedict al XV-lea a murit la 22 ianuarie la Roma, răpus în doar patru

zile de o pneumonie. A fost înmormântat în Grotele Vaticanului» în faţa mormântului lui Pius al X-lea şi, mai târziu, i-a fost ridicat un monument funerar, operă a lui Canonica, în capela Intrării în biserică a Fecioarei Maria (Capella della Presentazione), din bazilica Sf. Petru.

259. Mus al XI-lea (1922-1939)

Le-au fost necesare 14 tururi de scrutin şi patru zile de conclav celor 53 de cardinali reuniţi în Capela Sixtină, începând din 2 februarie 1922* pentru a-l alege pe succesorul lui Benedict al XV-lea; „fumul negru” 1" a apărut de mai multe ori în faţa mulţimii nerăbdătoare din piaţa Sf. Petru, după cum se alternau în interior cele două candidaturi. Mai întâi, francezul Merry del Val, secretar de stat al lui Pius al X-lea, şi, apoi, cardinalul Maffi, arhiepiscopul de Pisa; următorii fuseseră cardinalii La Fontaine şi Gasparri. În cele din urmă, alegerea lui Achille Ratti, arhiepiscop de Milano, la 6 februarie, a însemnat un compromis între tabăra progresistă şi cea conservatoare.

Cel ales a dorit să-şi ia numele de Pius al XI-lea şi a făcut imediat un gest care nu mai avusese loc din vremea spargerii zidului de lângă Porta Pia: s-a arătat mulţimii de la balconul exterior al bazilicii şi a acordat binecuvântarea *urbi et orbi161*. Mulţimea l-a aclamat cu strigătele: ’Trăiască Pius al XI-lea! Trăiască Italia!”. Era semnul clar al unor timpuri noi; papa se adresa direct Italiei, Iară jumătăţi de termeni pentru a rezolva o dată pentru totdeauna „problema romană”. A fost consacrat la 12 februarie, în bazilica Sf. Petru.

Achille Ratti se născuse la Desio, lângă Milano, la 31 mai 1857, într-o familie micburgheză; tatăl era directorul unei filaturi. La zece ani intrase la seminar la Seveso, distingându-se prin seriozitatea sa precoce; arhiepiscopul de Milano îl remarcase în timpul unei vizite pastorale şi i se păruse a fi „un tânăr bătrân”. La 22 de ani era numit preot, dar era foarte interesat de studiile de istorie, în special civilă şi ecleziastică a Lombardie!; a publicat pe această temă numeroase scrieri şi în 1888 a devenit cercetător la Biblioteca Ambroziană. Părea sortit unei vieţi printre cărţi, pentru că, în 1907, devenise bibliotecar-şef al bibliotecii şi nu era chip să se mai intereseze de altceva. Doar alpinismul îl mai distrăgea de la „tinda cărţilor”; era hobby-ul său.

Realizase cu succes escaladarea muntelui Rosa, petrecând o noapte pe o stâncă la 3600 de metri deasupra unei prăpăstii; escaladase de asemenea Mont Blanc şi Cervino.

Pitts al XI-lea (*RevL Fabbrica di S.Pietro*)

Apoi, în 1911, apar rangurile superioare; Pius al XI-lea a dorit ca el să vină la Roma la Biblioteca Vaticanului'şi, în acest fel, părăseşte Milano. Nu va rămâne printre cărţi; Benedict al XV-lea îşi dă seama de calităţile sale pentru diplomaţie şi îl trimite ca nunţiu apostolic în Polonia, Lituania şi Silezia; în 1921 devine cardinal şi, în această calitate, se întoarce la Milano ca arhiepiscop. În acest oraş, îi este suficient un an pentru a-şi da seama de evoluţia vieţii politice în atmosfera tulbure din acea vreme, cu un guvern incapabil să controleze situaţia.

Într-un mesaj destinat locuitorilor din dioceza sa, el declară că „papà este cea mai mare onoare a Italiei" şi, în situaţia haotică în càre trăia populaţia, este greu de imaginat ce „prestigiu şi câte avantaje ar putea avea ţara noastră de pe urma prezenţei lui, atunci când ar fi tratat cu respectul cuvenit lui ca suveran internaţional şi supranaţional". Este convins că papa ar trebui, practic, să reintre în posesia puterii sale temporale; după alegerea sa, se va strădui să realizeze acest program.

Anul 1922 este anul „marşului asupra Romei"; se paie că aşa-numitele cămăşi negre au avut ordine precise în privinţa respectării clerului fa timpul înaintării lor spre capitală; era prevăzută şi o manifestaţie în favoarea papei, în piaţa Sf. Petru. În *L 'Osservatore Romano* (*Observatorul roman*) din 29 octombrie al acelui an, se putea citi: „Se anunţă că distinsul domn Mussolini

intenţionează să cointereseze într-o colaborare guvernamentali., persoane din toate categoriile, dedicate intereselor poporului”. Dacă nu este un elogiu, rămâne „o atitudine de optimism prudent faţă de regimul fascist”, după cum a scris Giacomo Martina; Pius al XI-lea ştia foarte bine cu cine avea de-a face, dar, ca un maie diplomat, îşi juca bine şi cu autoritate cartea.

Mussolini le-a întins o mână catolicilor, recunoscând importanţa religiei creştine în istoria şi viaţa italiană şi se arată dispus la concesii faţă de Biserică; noul papă este înclinat spre soluţii luate la vârf mai degrabă decât spre negocieri democratice. O duce bine „Uniunea na* ţională” a unor catolici ca Mattei-Gentile şi Carapelle, dar nu şi Partidul Popular al lui don Sturzo, care părăseşte Italia şi pleacă în exil la Londra* Preoţilor le este interzisă înscrierea în oricare partid. O duce bine, mai ales, Acţiunea Catolică, reorganizată pe baza celor patru tronsoane: tineri, bărbaţi, tinere fete şi femei, pătrunzând în toate parohiile; şi, după cum observă Tramontin, „această reţea capilară va trebui să contribuie la răspândirea măreţiei lui Cristos în întreaga tară”.

Este calea pe care se realizează, pentru a fi de acord cu Carlo Falconi, prin proclamarea sărbătorii lui Cristos – rege în 1925, neo-temporalismul Bisericii în Italia, consfinţit prin faimoasele Tratate de la Lateran, din 11 februarie 1929, formate dintr-un tratat politic, o convenţie financiară şi un concordat. Sfântul Scaun se regăseşte pe el însuşi; este, din punct de vedere teritorial, Cetatea Vaticanului, dar, în substanţă, este reconstrucţia unei teocraţii extinse treptat în toată lumea, cu papa Ratti gala să se folosească de orice oportunitate pentru a intra în legătură cu toate statele, indiferent de caracteristicile regimului lor politic şi plasând din nou bastioanele catolice în şcoli şi partide care să consolideze neo-temporalismul Sfântului Scaun în lume…

Era o politică a omniprezenţei printr-o serie de concordate; de la acela cu Letonia, din 1922, la cel cu România şi cu Lituania, din 1927, cu Germania şi Austria, din 1933, cu Iugoslavia, în 1937, şi Polonia, în 1939. Toate aceste concordate aveau, desigur, o motivaţie religioasă prin care Pius al XI-lea realizează o capodoperă de înaltă şcoală diplomatică în vederea unei „restauraţii” mai ample. O dată cu ţelul pe deplin spiritual de a conduce din nou întreaga umanitate către principiile creştine emanate dinspre tronul lui

Petru, se realiza în mod inexorabil reafirmarea unei suveranităţi pământeşti a papalităţii, prin concesii şi privilegii care conferă o siguranţă economică instituţiilor ecleziastice.

Marele politician iese în evidenţă în două momente; în faza iniţială a contactării şi penetrării unor „alianţe nedorite1' cum erau acelea ale dictatorilor Dolfuss, Horthy, Salazar, Hitler, Franco şi, desigur, Mussolini, şi într-o a doua fază, după ce scopul fusese îndeplinit, când papa apare gata să condamne, puternic datorită prestigiului său recâştigat, sau, cel puţin, să-şi exprime nemulţumirea ca un şef de stat, recunoscut ca atare de toată lumea.

În 1931, la 5 iulie, apare enciclica în limba italiană *Nu avem nevoie* (*Non abbiamo bisogno*) îndreptată împotriva doctrinei şi practicii fasciste şi în apărarea Acţiunii Catolice, ameninţată de organizaţiile bazate pe ideologia fascistă, pe care papa Ratti nu ezită să o înfiereze ca „idolatrie păgână a statalismului".

În *Alpairuzecilea an* (*Quadragesitno anno*), din 15 mai, el recunoscuse „necesitatea strângentă de a rezista, făcând un front unic, asaltului hoardelor din partidele subversive", justificând astfel renunţarea la sindicatele catolice şi aprobând organizarea corporativă într-un fel de fuziune clerico-fascistă.

Urmează, în 1937, enciclica în limba germană *Mit Brennender Sorge* care, pornind de la un protest împotri va pagubelor provocate persoanelor private şi bunurilor ecleziastice din Germania, devine o adevărată condamnare a păgânismului hitlerist. Ea denunţă „violările concordatului, miile de forme în care libertatea religioasă organizată era împiedicată, divinizarea ducând până la idolatrie a rasei şi a sângelui, infamele campami de scandal împotriva clerului, lupta dusă împotriva şcolii catolice; înăbuşirea libertăţii presei". Pius al XI-lea ar fi vrut să rupă relaţiile diplomatice, rechemându-şi nunţiul de la Berlin, dar a fost temperat ţie secretarul de Stat Eugenio Pacelli, viitorul papă Pius al XII-lea.

Tot în 1937, papa Ratti a condamnat într-o altă enciclică, intitulas *Divini Redemptoris*, comunismul; în acest mod, el refuza categoric orice fel de dictatură cane ar bloca libertatea religioasă a catolicilor.

În fond, din întreaga politică de concordate a lui Pius al XI-lea eu puterile totalitare a rezultat o „confruntare", ajutat în mod deosebit de secretari de stat extrem de bine pregătiţi, cum erau cardinalii Gaspara şi

Pacelli, care i-a urmat celui dintâi în 1930; a ştiut să pedaleze pe principiile fundamentale ale Bisericii, fiind gata să treacă la o aspră condamnare atunci când drepturile catolicilor ar fi fost îngrădite; Pericolul consta, desigur, în apariţia unui compromis, capcană în care el nu a căzut niciodată însă, cel puţin în îndeplinirea funcţiilor sale de şef al Bisericii de la Roma.

Acesta a fost, în linii mari, papa Ratti, şef al unei puteri religioase pe care reuşise s-o reconstruiscă în întreaga lume, prin înfiinţarea a 128 de arhiepiscopii şi 113 centre misionare, într-o reţea deasă răspândită pe toate cele cinci continente, el devenind datorită acestor realizări istorice „un papă al misiunilor religioase”. Remarcabilă în acest domeniu a fost înfiinţarea la Roma, în 1927, a „Ligii misionare a studenţilor” şi crearea „clerului indigen” cuprinzând primii preoţi şi episcopi de culoare.

Din figura „păstorului” mai face parte şi includerea în calendarul religios a 33 de sfinţi, printre care şi don Bosco, ca şi a 500 de persoane canonizate sub titulatura de preafericiţi şi, mai ales celebrarea a nu mm puţin de trei jubilee; cel din 1925 era proclamat în mod normal şi a fost un An Sfânt care a ieşit în evidenţă prin pelerinajele organizate de diferite categorii sociale. Au fost pelerinaje ale feroviarilor, metalurgiştilor şi ale studenţilor, aflate oarecum sub semnul corporativismului; au sosit însă şi suverane europene, ca regina Olga a Greciei cu fiicele sale, cele două principese ale Belgiei şi arhiducesa de Habsburg. În acel an a survenit şi atentatul asupra lui Mussolini, cu care Pius al XI-lea mai avea încă „de lucru” pentru a obţine ceea ce îşi pusese în gând prin „Pactele de la Lateran”. Desigur, nu putea să nu numească drept „criminal” acel atentat şi afirma în acest sens: „chiar şi numai gândul la această faptă ne mai întristează încă, după cum, atunci când ea a eşuat, ne-am bucurat şi i-am mulţumit lui Dumnezeu pentru aceasta”. Celelalte două jubilee au fost extraordinare; în 1929 pentru aniversarea a cincizeci de ani de preoţie ai papei şi în 1933 pentru al XIX-lea centenar al învierii lui Cristos.

Ca om era afabil şi cu simţul umorului, la fel ca mulţi dintre predecesorii săi, dar folosea, în plus faţă de aceştia, un ton confidenţial şi familiar, în special în întâlnirile cu mulţimile. A fost, de asemenea, primul papă care a avut în serviciul său o femeie, Teodolinda Banfi, aceasta liindu-i cameristă timp de mai bine de patruzeci de ani; când i s-a atras atenţia că niciun pontif

nu permisese vreodată ca o femeie să lucreze în Vatican, a răspuns simplu: „Asta o să însemne că eu voi fi primul”.

În februarie 1939 se împlinea un deceniu de la „împăcarea” Sfântului Scaun cu Italia, era a XVII-a aniversare a încoronării sale şi a 60 de ani de preoţie; toate acestea într-un moment mai grav decât oricând pentru Europa. Pius al XI-lea i-a convocat la Roma pentru 11-12 februarie pe toţi episcopii italieni pentru o reuniune în cadrul căreia trebuia să ţină un discurs la care lucra de câteva luni; îşi propunea să denunţe în acest fel violarea „Pactelor de la Lateran” de către guvernul italian, persecuţiile rasiale din Germania şi pregătirile germane pentru război. Acel discurs, din care nu vor fi publicate decât câteva fragmente şi abia în 1959 de către Ioanal XXIII-lea, nu va fi ţinut niciodată; moartea, survenită în seara de 10 februarie 1939, nu i-a mai permis aceasta.

A fost un atac de cord; într-un memoriu atribuit cardinalului Tisserant şi publicat în 1972 de „Paris Match” şi „Panorama” se afirmă însă că Pius al XI-lea fusese asasinat din ordinul lui Mussolini, care se temea să nu fie excomunicat. Autor al crimei ar fi fost profesorul Francesco Petacci, tatăl Clarei, printr-o injecţie cu otravă; cardinalul Gonfalonieri, secretar particular al papei, a afirmat că „totul este o născocire”, întâmplarea a trecut în istorie sub numele de „romanul poliţist al lui Tisserant”; misterul se menţine şi astăzi.

În fond însă toată viaţa lui Pius al XI-lea este o „enigmă”, după cum a spus Carlo Falconi, în jocul său de-a puterea cu regimurile dictatoriale ale vremii, faţă de care ştia când să scrâşnească din dinţi, când să surâdă, când să tacă. Acesta este însă chipul omului politic şi Pius al XI-lea a fost astfel, chiar dacă, uneori, enigmatic; probabil, după cum consideră Franco Molinari, nu a fost, încă, scrisă o biografie convingătoare din punct de vedere istoric a acestui papă. Poate că toate misterele vor fi dezvăluite atunci când vor putea fi consultate documentele de la Vatican, etichetate încă *strict secret*.

Până atunci, nu ne va putea, desigur, ţine loc de clarificare îţi această privinţă sarcofagul splendid care adăposteşte osemintele şale în Grotele Vaticanului.

260. Pius al XII-lea (1939-1958)

Conclavul care a început în seara de 1 martie 1939 a fost cel mai rapid din ultima vreme; motivul care a dus la o asemenea grabă era, fără îndoială, declanşarea iminentă a celui de-al doilea război mondial Scrutinul a început în data de 2 şi, în aceeaşi zi, a apărut „fumul alb”; către orele 18 a apărut în balconul de la Sf. Petru noul papă, cardinalul Eugenio Pacelli. Îşi luase numele de Pius al XII-lea.

Se născuse la Roma, la 2 martie 1876, într-o familie care aparţinea aristocraţiei papale; după studiile la liceul Visconti din Roma şi-a luat licenţa în teologie la Universitatea Gregoriană. La 23 de ani era numit preot şi, după doi ani, devenea stagiar la Secretariatul de Stat, fiind apreciat de cardinalul Gasparri pentru colaborarea la redactarea noului cod canonic. Şi-a îndeplinit toate atribuţiile, reuşind să nu fie contaminat nici de reformismul religios, dar nici de zelul ortodox, dând dovadă de o deosebită prudenţă în comportamentul diplomatic.

În 1917 apare rezultatul acestei străduanii neîntrerupte; este numit nunţiu apostolic la München şi, după trei ani, la Berlin, unde desfăşoară o activitate diplomatică intensă, care a dus la încheierea concordatelor cu Bavaria şi cu Prusia. Sunt ani care au o influenţă determinantă îţi apariţia acelui ataşament aproape visceral al monseniorului Pacelli de atunci faţă de Germania; îl impresionaseră puternic, desigur, seriozitatea, dăruirea pentru ştiinţă, probitatea morală şi eficienţa în organizare a poporului german. La München apare, pe lângă această slăbiciune pentru Germania, şi aversiunea faţă de marxism; în oraşul de orientare comunistă, München, Eugenio Pacelli a avut o experienţă dramatică, relatată de Franco Molinari: „O bandă delirantă de soldaţi roşii i-a pus revolverai la tâmplă”; a scăpat cu greutate, dar un asemenea episod face parte dintre acelea care lasă urme.

În 1929 este numit cardinal şi, în anul următor, îl înlocuieşte pe Gasparri la Secretariatul de Stat; face dese călătorii ca legat pontifical Merge în Argentina, la Lourdes, la Paris, în Suitele Unite şi la Budapesta. Devine o personalitate la nivel internaţional; aceasta i-a înlesnit alegerea pentru tronul lui Petru.

Pius al XII-lea era succesorul unui papă dispărut în timp ce se pregătea să denunţe cu fermitate delictele de violenţă din Italia şi din Europa, Iară a

ţine cont de nimeni şi nimic; el nu va proceda la fel, cuprins întotdeauna de teama de a nu face ca lucrurile să devină şi mai grave decât erau. Va refuza să condamne explicit ceva, în maniera „neutralităţii” lui Benedict al XV-lea şi îşi va declara „imparţialitatea”: „Neutralitatea ar putea fi înţeleasă în sensul unei pasivităţi care nu se potriveşte unui şef suprem al Bisericii care asistă la atâtea evenimente”, îi va explica într-o scrisoare arhiepiscopului de Milano, cardinalul Faulhaber, la 31 ianuarie 1943. „Imparţialitatea înseamnă, din punctul nostru de vedere, judecarea lucrurilor în spiritul adevărului şi al dreptăţii”. Ceva însă nu prea mergea în privinţa aplicării „imparţialităţii”.

Pius al XII-lea (*Rev. Fabbrica di S.Pietro*)

La 2 martie 1939, ziua alegerii sale, într-un mesaj radiofonic adresat lumii, cheamă naţiunile lumii să facă pace; la 12 martie este consacrat la Sf. Petru şi, după trei zile, nemţii intră în Praga. La l aprilie, uimite o telegramă cu binecuvântarea sa pentru generalul Franco; la 7 aprilie, în vinerea mare, avioanele italiene bombardează Tirana şi Albania este ocupată. În ziua de Paşti, în sfârşit, Pius al XII-lea vorbeşte: este „o alocuţiune, de altfel prevăzută înainte de a se întâmpla toate acestea”, scrie catolicul Emmanuel Mounier în „Voltigeur” din 5 mai.” în termeni foarte generali cheamă popoarele să instaureze pacea. În termeni mai precişi, condamnă violările angajamentelor asumate. Lumea, surprinsă dureros, nu aude din gura sa niciun cuvânt care să se refere la această Vinere Mare de sânge”. La 16 aprilie, uilând de Guernica şi de miile de cadavre, expediază un mesaj de felicitare Spaniei, gest care, în plus; după cum scria cu amărăciune Mounier, „avea darul să ne neliniştească şi mai mult. Nu mai era vorba despre tăcere, ci despre afirmaţii. Sanctitatea

Voastră felicita «acea parte sănătoasă a poporului spaniol» pentru că intrase în război «cu scopul de a apăra idealul credinţei şi al civilizaţiei creştine»; lăuda «preanobilele sentimente creştine de care au dat dovadă cu prisosinţă şeful statului şi numeroşii săi colaboratori credincioşr; considera că procedeul folosit pentru a smulge Spania din mâinile forţelor distrugătoare este «cea mai înaltă dovadă» că ne putem baza pe supremaţia religiei şi a spiritului". Aceasta nu mai era „imparţialitate"; se oferea o justificare a unui război, dar un război nu este niciodată drept.

Apoi, războiul loveşte restul Europei; la 23 august, Hitler şi Stalin parafează tratatul de prietenie prin care urmau să împartă între ei Polonia. O zi mai târziu, ambasadorul francez la Sfântul Scaun, François Charles-Roux, merge la papă şi-l imploră „să denunţe preventiv o asemenea agresiune împotriva unui stat catolic, în speranţa de a o împiedica", semnalează istoricul Anthony Rhodes, iar „papa a preferat să nu pronunţe acea condamnare, considerând că" astfel, i-ar fi încurajat pe agresori. Mai mult, în aceeaşi seară, s-a decis să vorbească la radio de la Castel Gandolfo, ordonând ca discursul său să fie tradus în limbile de cea mai largă circulaţie." Acesta a fost cel din urmă apel al său în favoarea păcii, apel conţinând una dintre cele mai faimoase fraze ale sale: „Nimic nil s-a pierdut prin pace. Totul poate fi pierdut prin război", expresie sugeraţii de monseniorul Montini, viitorul papă Paul al VI-lea, pe vremea aceea interimar la Afacerile externe în Secretariatul de Stat.

La 20 octombrie 1939 apare enciclica *Summi Pontificatus* cu condamnarea invaziei ruso-germane în Polonia; era stigmatizată „idolatrizarea dictatorială a statalismului", dar este de neînţeles de ce, după cum notează Franco Molinari, nu ar fi fost nevoie să se dea şi nume, înţelegând astfel cu toţii că era vizat Hitler, iar astăzi se ştie că era vorba şi despre Stalin. Acum şi de aici începe aşa-numita tăcere a lui Pius al XII-lea. După cum se poate citi în ediţia specială a ziarului *L'Osservatore Romano*, din 13 decembrie 1981, sub semnătura lui Michele Maccarrone, „este adevărat că Pius al XII-lea, acuzat de a fi «un papă diplomat», nu a recurs la «marea diplomaţie». Nu a făcut un apel la părţile beligerante pentru încetarea războiului, cum făcuse Benedict al XV-lea în august 1917, n-a organizat cruciade, n-a pronunţat excomunicări, n-a proclamat acea solemnă, răsunătoare «denunţare», cu înşiruirea crimelor şi criminalilor nazişti, aşa cum cere Hochhuth în piesa *Vicarul*".

Poate fi apărat oricât de mult, amintindu-se intervenţia în favoarea popoarelor ocupate, salvarea evreilor şi a deţinuţilor din lagărele de concentrare, prin intermediul reprezentanţilor din diferite ţări; de asemenea, după cum adaugă Molinari, faptul că" Nenni, ascuns în Lateran, se numea don Emiliani, capii ateismului comunist arătau ca nişte monseniori burtoşi, iar evreii umblau îmbrăcaţi în sutane preoţeşti lungi până la pământ"; în sfârşit, prezenţa sa la biserica S. Lorenzo fuori le Mura printre ruinele provocate de bombardament, fără a lua în seamă pericolul. Nu este de-ajuns. Toate acestea făceau parte din îndatoririle apostolice ale vicarului lui Cristos, supranumit, de altfel, un nou *Defensor Urbis* de către romanii înlăcrimaţi.

Este logic să ne gândim că „foarte sensibilul Pius al XII-lea suferea în adâncul sufletului pentru tragismul situaţiei... Între «discreţia sau tăcerea prudentă sau, mai mult, între atitudinea făţişă şi acţiunea în forţă» „; nu vrem câtuşi de puţin să afirmăm că ar fi fost vorba despre dezinteres faţă evenimentele dramatice în curs. Doar că nu este pe deplin lămuritoare declaraţia dată ambasadorului italian Alfieri în privinţa atrocităţilor săvârşite de nazişti în Polonia, după cum îi relatase, la 11 mai 1940, consulul italian fugit din Varşovia:

„Ar trebui să folosim cuvinte de foc împotriva unor asemenea lucruri şi nu ne opreşte de la aceasta decât credinţa că dacă am vorbi, am face ca soarta acestor nefericiţi să devină şi mai grea".

Era însă deja „mai grea", după cum o vor confirma veştile tragice din Cehoslovacia, unde tinerele evreice erau deportate în Germania pentru a fi închise în case de toleranţă. Evenimentele se vor precipita, „cuvintele de foc" nu vor mai fi spuse pentru că papa continua să creadă că ele ar putea face mai rău; şi nu mi se pare că „lipsa unei declaraţii spectaculoase şi răsunătoare din partea lui Pius al XII-lea şi-ar găsi o explicaţie convingătoare într-o motivaţie umanitară şi realistă", aşa cum mai susţine Molinari.

Probabil că un protest spectaculos împotriva lui Hitler nu ar fi obţinut nimic, dar, după cum afirmă Hochhuth în legătură cu *Vicarul* său, „în orice caz, papa ar fi trebuit să încerce"; să se ofere pe el însuşi, la limită, ca ţap ispăşitor. Unde erau mândrele principii anunţate în primele zile de pontificat? „Va trebui să luptăm; nu-mi este frică", le spusese el cardinalilor episcopi din Germania convocaţi la Vatican. Repetase aceste afirmaţii în 1940,

comunicându-i lui Mussolini, care se săturase până peste cap de apelurile papale pentru pace, că „nu se temea să meargă şi într-un lagăr de concentrare”. Şi ar fi trebuit să meargă din proprie iniţiativă, înfruntând martirajul şi nu să declare* din contra, când anumite presimţiri se adeveriseră la începutul anuţtf 1944: „Ca să mă mişc de aici nu va fi suficient să mi se ceară s-o fac* ci va trebui să fiu pus în lanţuri. Nici aceasta n-ar fi de ajuns; chiar şi în lanţuri, va trebui să fiu târât cu forţa”.

În sfârşit! Despre represaliile germane de la Roma care au dus là măcelul de la Fosse Ardeatine168, Pius al XII-lea nu ştia, la început, nimic, dar cardinalul Nasalli Rocca, pe atunci camerierul şi capelaul său care aflase de cele întâmplate în noaptea de 24 spre 25 martie, a relatat totul papei care a murmurat: „Nu este posibil; nu pot să cred aşa ceva”. Şi a acţionai: „s-a stabilit că Pius al XII-lea l-a trimis pe preotul salvatorian Pancrazio Pfeiffer, care răspundea de relaţiile dintre ocupanţi şi Vatican”, după cum aminteşte Giulio Andreotti, „să ceară clemei din partea acelui comando. Răspunsul a fost că Hitler nu putea fi contactat şi că se făcuse deja o concesie prin faptul că se înmulţise doar cu zece Şt nu cu o sută numărul victimelor represaliilor*1.

Aceea ar fi fost însă ocazia care i se oferea pentru un martiriu ce ar fi scăldat papalitatea în lumina sfinţeniei la fel ca în vremurile începuturilor ei; lumea ar fi văzut, ar fi înţeles profunda semnificaţie a sacrificiului săt Cine nu credea până atunci, ar fi putut descoperi sau regăsi credinţa, după cum spunea un laic ca Dino Buzzati, cuvintele acestuia fiind reproduse Id introducerea la această serie de biografii: „Dacă nu s-a întâmplat aşa ceva* este un semn că apăruse oportunismul, problema de bază a «supravieţuim». Şi anumite căderi ale spiritului se plătesc”.

Între timp, războiul se apropia de sfârşit; Biserica înregistra însă victime din rândurile sale. Printre aceste victime se număra preotul polonez Maximilian Kolbe care, în lagărul nazist de la Auschwitz, işt oferea propria viaţă pentru a o salva pe aceea a unui cap de familie; Ioanpaul al II-lea îl va sanctifica. În Germania, teologul iezuit Alfred Delpi arestat în iulie 1944, după faimosul atentat asupra lui Hitler, era spânzurai la Plotzensee, la 2 februarie 1945, într-un martiriu faţă de care de là Roma n-a sosit niciun protest. Cuvintele acelui martir sună ca ò; condamnare a papei Pacelli: „O istorie adevărată a Bisericii va trebuisă cuprindă capitole amare despre contribtiţia

Bisericilor la apariţia omului-masă, a colectivismului, a puterii dictatoriale”.

Nu a fost, probabil, Jaşitate” în comportarea lui Pius al XII-lea, dàr a fost, în orice caz, o dorinţă de „a supravieţui” cu ochii închişi fothin pontifical care a fost din ce în ce mai mult caracterizat prin autocraţie. Murind, în august 1944, secretarul de stat, cardinalul Maglione, papa nu a vrut să numească un succesor al acestuia, preferând să conducă el singur Biserica. Îi declarase secretarului adjunct, Tardini: „Nu vreau colaboratori, ci doar funcţionari care să execute”.

Şi s-a închis în sine: problema perioadei de după război nu mai era Germania nazistă, ci ţările din Europa de est, intrate pe orbita Uniunii Sovietice printr-un regim comunist. Problema consta în persecuţia pe care, indiscutabil, Biserica o îndura în spatele cortinei; Pius al XII-lea o numea „Biserica tăcerii”. O dovedesc procesele intentate arhiepiscopului ele Zagreb, Stepinac, şi primatului Ungariei, Mindszenty; de asemenea anii de închisoare ai arhiepiscopului de Praga, Beran, şi ai cardinalului polonez Wyszinsky.

Probabil că un dialog concret cu regimurile comuniste pentru a ajuta. Biserica tăcerii” ar fi fost la fel de inutil ca şi acela cu Hitler. Dar, dacă împotriva nazismului şi fascismului nu s-a pronunţat o excomunicare, împotriva marxismului, da. Anticomunismul lui Pius al XII-lea, manifestat încă din timpul războiului, a devenit mai consistent în 1949 printr-un decret al Sfântului Oficiu care-i excomunica pe marxişti şi pe cei care *scienter et libere* ar fi aderat sau ar fi colaborat cu Partidul comunist; papa a cerut ca acest decret să fie afişat în toate parohiile.

Lua sfârşit războiul propriu-zis, dar se declanşa un „război rece” început de papa Pacelli prin închistările dogmatice care şi-au găsit cel mai larg ecou în celebrarea jubileului din 1950, an în care a fost proclamată şi dogma înălţării Maicii Domnului., Apărarea Bisericii împotriva noilor atacuri ale duşmanilor ei şi asigurarea posibilităţii de a avea acces la adevărata credinţă pentru cei rătăciţi, necredincioşi şi fără Dumnezeu” era unul dintre scopurile acelui An Sfânt; acesta a fost un triumf personal şi a beneficiat de o organizare impecabilă. La deschiderea Uşii sfinte erau prezente cele mai ilustre personalităţi ale noului stat italian, ale republicii apărute de puţin timp şi datorită căreia se va crea noua alianţă clericală.

De fapt, râvna religioasă caracteristică pentru ultimii opt ani ai

pontificatului lui Pius al XII-lea, prin numeroasele canonizări, printre care cea a lui Pius al X-lea, în 1954, care a fost şi An al Fecioarei Maria, s-a orientat, practic, în direcţia unei cruciade antimarxiste prin exaltarea… supremaţiei religiei şi a spiritului". Angajarea religioasă devine politică, legându-se, înainte de toate, de scheme vechi şi perimate, în cadrul cărora nu este loc pentru grupuri laice reformiste cuprinzând personalităţi ca La Pira sau Dossetti. Papa îi evită, nu are încredere în ei; în ultimă instanţă, acordă mai mare credit surorii Paschalina Lehnert „pentru al cărei loc de încredere în preajma Sfântului Părinte s-au călcat mulţi pe picioare", după cum relatează Giulio Andreotti.

Una dintre puţinele persoane pe care Pius al XII-lea putea conta orbeşte este părintele Riccardo Lombardi, poreclit „microfonul lui Dumnezeu" pentru marea sa măiestrie de predicator; apare „Mişcarea pentru o lume mai bună", ca bază pentru o acţiune de reconciliere între popoare la nivel ecumenic. Practic, este „Cruciada bunătăţii" împotriva „barbariei roşii"; un ajutor preţios îl dă Luigi Gedda. Se înregistrează o mare creştere a importantei Acţiunii catolice, care îşi reia activitatea pe o rază mai largă şi sunt înfiinţate „Comitetele civice", un instrumental consensului catolic în privinţa Democraţiei creştine. Apar şi unele înnoiri în cadrul liturghiei, expuse în formă oficială în enciclica *Mediator Dei* şi conforme cu unele tendinţe spre „modernitate"; erau totuşi doar intuiţii trecătoare. Se schimbau vechile reguli ale postului înainte de împărtăşanie, se permitea oficierea vecerniei, slujbele din Săptămâna Mare reveneau la forma lor iniţială. Toate acestea puteau însemna preludiul unei înnoiri totale; în opinia lui Giacomo Martina, „o analiză completă şi amănunţită ar demonstra că, din 1940 până în 1958, se pregătea, printr-un complex de factori, unii favorizaţi, alţii respinşi de Pius al XII-lea, o reînnoire care se va manifesta mai târziu, în timpul şi după conciliu". Publicarea recentă a linor documente dovedeşte, într-adevăr, interesul papei Pacelli pentru o adunare conciliară, astfel încât s-a vorbit despre el ca precursor al celui de-al II-lea conciliu de la Vatican. Franco Molinari este chiar convins de aceasta: „Proiectul unui conciliu nu-i aparţine lui Ioan, ci lui Pacelli". Fapt este că „deschiderea conciliului care inaugura calea spre un viitor al unor mai largi evoluţii" n-a mai avut loc, şi a predominat o mentalitate de fond statică. Au plătit din această cauză personalităţi de avangardă ca

Mazzolali şi Maritain; Montini, monsenior încă, partizan al unui dialog mai larg cu lumea contemporană, a fost „exilat” la Milano, ca arhiepiscop.

Pius al XII-lea a fost trădat, probabil, de spiritul său autarhic şi de compromisul politic la care a ajuns, metehne de care Ioanal XXIII-lea a fost scutit şi, în acest sens, rolul de, *pastor angelicus*”, pe care i-l profeţise Malachia şi îl promovaseră susţinătorii săi într-un context pur mistic, nu are nicio bază concretă. Oricât de dure ar părea, sunt, de fapt, semnificative cuvintele pe care poetul Pier Paolo Pasolini le va atribui acestui papă într-o poezie a sa, pentru că stigmatizează într-un mod lucid imaginea pontifului fetiş şi faraonic, aşa cum, în ultimă analiză, s-a dovedit a fi:

Sunt un Papă politic, şi de aecea enigmatic.
Milostenia din mine este îngropată în comportamentul meu.
A devenit, poate, doar o şoaptă, chiar şi plângăreaţă
(melopeea din fiecare rugăciune a Noastră).
Mă apăr. Este de datoria mea, ca Papă. Sunt un monolit.
Biserica şi Burghezia au devenit una prin comportament.
Dogma nu poate avea o altă faţetă decât: Acţiunea.
Şi Acţiunea, pentru un burghez, nu este acelaşi lucru cu Comportamentul?

Ultimii săi ani de viaţă n-au fost, în definitiv, liniştiţi, „şi nici nu-l onorează zvonurile despre minuni şi vedenii pe care el le-ar fi avut, aproape de optzeci de ani, în timpul unei boli grave”, după cum aminteşte Mario Pancera, „şi pe care indivizi interesaţi le-au popularizat în scop pur comercial, beneficiind de buna sa credinţă”.

Şi l-au făcut să moară de două ori: se afla la Castel Gandolfo din vara acelui an 1958 şi îşi prelungise şederea acolo pentru că era bolnav. La 8 octombrie, era muribund şi cineva a închis „imprudent” un oblon de la fereastra camerei sale; gestul a fost interpretat ca un „semnal” şi, la Roma, ziarele au scos ediţii speciale care anunţau moartea sa. Nu se dăduse niciun comunicat oficial şi agenţiile de presă au anunţat după un timp: „Papa este încă în viaţă. A fost o ştire eronată”. Între timp, medicul personal Riccardo Galeazzi Lisi îl fotografia pe Pius al XII-lea care agoniza, fotografii care vor face înconjurul lumii; scandalul se va încheia cu un proces.

Pius al XII-lea a murit cu adevărat, după nouă ore de agonie, în noaptea

de 9 octombrie, în urma unui atac cerebral. În după-amiaza zilei de 10, corpul său a fost dus într-un cortegiu solemn în bazilica Sf. Petru, unde a fost depus pe un catafalc enorm. Timp de patru zile credincioşii i-au adus ultimul omagiu; medicul-şef pontifical luase măsura de a înveli cadavrul în celofan pentru a evita descompunerea sa, dar mirosul din jurul catafalcului devenise insuportabil.

În noaptea de 13 spre 14, după ce uşile bazilicii au fost închise, medicii au terminat laborioasa operaţiune a îmbălsămării şi cadavrul a fost înmormântat pentru o vreme în bazilica S. Giovanni şi, apoi, definitiv, închis în Grotele Vaticanului; un monument din bronz, operă a sculptorului Francesco Messina, îi va fi înălţat peste puţin timp în bazilica Sf. Petru.

261. Ioanal XXIII-lea (1958-1963)

Peste verdictul conclavului care a început la Roma, la 25 octombrie, plutea o incertitudine absolută; cei 51 de cardinali care au participat la el erau, teoretic, împărţiţi în cele două tabere obişnuite, tradiţionalistă şi progresistă, dar, chiar şi după moarte, Pius al XII-lea acţiona indirect prin personalitatea sa asupra acelui conclav, datorită unor caracteristici precise pe care le dăduse papalităţii. Diferitele candidaturi erau supuse unor condiţii dintre cele mai diverse şi, în cadrul Sfântului Colegiu, nu exista curajul de a lua o poziţie precisă într-o anumită direcţie. Nume ca Ruffini şi Siri, al francezului Tisserant, al rusului Agagianian, al americanului Spellman reveneau cel mai des în previziuni şi ziarele prezentau caracterizarea fiecăruia dintre cardinalii vizaţi, apreciind voturile pro şi contra pentru fiecare dintre aceste personalităţi, dar nimeni nu îndrăznea să facă un pronostic.

Se prevedea un conclav îndelungat, datorită acestui climat de nesiguranţă în care, pentru prima dată, păreau că se implică şi Sfântul Colegiu şi opinia publică; în schimb, conclavul s-a încheiat după trei zile, în urma a unsprezece tururi de scrutin. În seara zilei de 28 septembrie 1958 apare în balconul de binecuvântare noul papă, poate cel mai puţin scontat dintre candidaţi, patriarhul Veneţiei, Angelo Giuseppe Roncalli, „un bătrân cu o înfăţişare înfloritoare, gras, mare şi cu o figură senină şi blândă”, după cum îşi aminteşte Carlo Masina. Şi este adevărat că noi toţi, printre care mă aflam

şi eu, un tânăr de douăzeci de ani, adunaţi în piaţa Sf. Petru „am fost imediat cuceriţi de acea figură plină de bunătate, încadrată de două urechi enorme”. De asemenea, m-a izbit alegerea numelui, Ioanal XXIII-lea care aparţinuse cândva unui antipapă; probabil că nu era o alegere întâmplătoare, sugera ceva care era deja „contra” şi, în orice caz, o ruptură faţă de atâţia Pius, Benedict şi Grigore. Cine era însă noul papă? Ziarele au dat cu întârziere informaţii asupra lui, tocmai pentru că fuseseră luate prin surprindere. În orice caz, era în vârstă. Mulţi au spus imediat că, în conclav, cardinalii se deciseseră destul de repede pentru un pontificat „de tranziţie”; aşa va fi, pentru că a păstorit doar cinci ani, dar cu o activitate atât de revoluţionară, din fericire, încât a transformat ireversibil Biserica.

locui al XXIII-lea (Rev. Fabbrica di S.Pietro)

Se născuse la Brusicco di Sotto îl Monte, lângă Bergamo, la 25 noiembrie 1881, într-o familie de ţărani, fiind al patrulea dintre cei 13 copii. Începuse să înveţe în particular cu un preot paroh dintr-un sat vecin, până când, la fel ca toţi copiii supradotaţi şi cu origine modestă, reuşise să ajungă, când avea doar 11 ani, la seminarul diocezei Bergamo. N-a existat niciun dubiu asupra vocaţiei sale; la 17 ani urcă treptele inferioare şi, doi ani mai târziu, datorită unei burse de studii, soseşte la Roma, la seminarul Apollinare, unde îşi ia licenţa în teologie. Numit preot în 1904, după un an, episcopul de Bergamo, monseniorul Radini Tedeschi, îl cheamă în locurile natale şi îl angajează ca secretar al său; va rămâne aici timp de zece ani, dar călătoreşte în suita lui prin diferite ţări europene. Episcopul îi dă libertatea de a predica şi de a preda la seminar şi la „Casa poporului”; tânărul prelat se angajează într-o

serie de iniţiative sociale şi religioase în sprijinul săracilor. În 1909, ajunge să participe la o subscripţie în favoarea muncitorilor aflaţi în grevă; la Roma cineva insinuează că unele atitudini ale sale aduc a modernism, începe războiul şi Roncalli participă la el ca sergent sanitar şi apoi, locotenent-capelan; cunoaşte nemijlocit acea lume „transformată în spital şi osuaf\ asistă la „inutilul măcel", păstrează ca pe un lucru de mare preţ mesajele de pace ale lui Benedict al XV-lea, întemeiază „Casa soldatului", ocupându-se de căutarea unor informaţii despre cei dipăruţi. Visează încă de pe atunci, pe urmele papei della Chiesa, la o *pacem în terris*. Demobilizat, îşi dă „adeziunea morală" Partidului Popular, dar Benedict al XV-lea doreşte ca el să vină la Roma; aflase, evident, de identitatea de vederi dintre ei. Îl numeşte şeful congregaţiei Propaganda Fide.

Apoi, sub Pius al XI-lea, începe din nou să călătorească în calitate de inspector papal: între 1925 şi 1934 se află în Bulgaria, teritoriu al ortodocşilor atât de neîncrezători în Roma, şi totuşi reuşeşte să fie primit cu dragoste acolo. Încearcă să realizeze o legătură între catolici şi credincioşii din Biserica ortodoxă pentru că „în adâncul sufletului, el credea într-o unitate religioasă finală", după cum observă Richard Gushing, şi reuşeşte în misiunea care-i fusese încredinţată: relaţiile dintre Vatican şi Bulgaria sunt rezultatul acţiunii sale. Pius al XI-lea îl trimite ca delegat apostolic în Turcia şi Grecia; dar şi aici, în două ţări aflate la mare depărtare de Roma, Roncalli reuşeşte din nou. Va cunoaşte în profunzime mentalitatea turcilor, va intra în graţiile primului-ministra Atatürk, îl va convinge de faptul că dragostea de patrie a creştinilor este la fel ca aceea a musulmanilor; hotărăşte ca epistola169 şi Evanghelia să fie citite în limba turcă. Reuşeşte ca bazilica Sfânta Sofia să fie declarată monument istoric, păstrându-şi aspectul de sanctuar.

Începe şi al doilea război mondial; Roncalli rămâne în Turcia. Ţara se află în centrul intrigilor şi al spionajului internaţional; aflat în permanent contact cu Vaticanul, reuşeşte să ajute numeroşi refugiaţi evrei să scape de nazişti şi să-şi găsească adăpost în Palestina. Într-o noapte semnează certificate de botez false pentru un număr de copii evrei; este una dintre faptele cele mai însemnate din activitatea sa diplomatică în numele lui Cristos. Din ianuarie 1945 până în ianuarie 1953 este nunţiu apostolic la Paris; există preoţi-muncitori, dar Roncalli nu-i înţelege. Este unul dintre „păcatele" sale,

pentru a folosi un termen preferat al lui Franco Molinari, un punct negativ în mitizarea progresismului său prin care se tinde spre corectarea marelui volum de anecdotică panegirică pusă în circulaţie pe seama papei Roncalli. Totuşi, la Paris învaţă să-i iubească pe Abbé Pierre şi pe Maritain, acesta din urmă fiind însă rău tratat de Pius al XII-lea.

În 1953 este numit cardinal şi devine patriarh al Veneţiei; aici, tendinţele sale înaintate pe plan social se manifestă mai amplu. Nu ezită să le trimită un salut de bun venit socialiştilor care, în 1957, îşi ţin congresul în acest oraş, dar în acelaşi timp îi invită pe „credincioşi să se roage pentru ca aceia ce credeau în «stingerea cerurilor» să nu se gândească la construirea unui edificiu social care să facă abstracţie de Evanghelie", după cum aminteşte Cushing. Soarta sa, totuşi, în acest moment este stabilită; când părăseşte Veneţia pentru a participa la funeraliile lui Pius al XII-lea şi la conclav, promite că se va întoarce în cel mult cincisprezece zile. Sunt promisiuni marinăreşti, adică de *pastor et nauta*, conform profeţiei lui Malachia; nu şi le va ţine, aşa cum nu le-a ţinut, cu cincizeci de ani în urmă, nici Pius al X-lea. În a nouăsprezecea zi de absenţă este ales papă.

Acea primă impresie de simpatie pe care noi, locuitorii Romei, am avut-o când ne binecuvânta de la balcon, cu aerul acela „cumsecade" nu era lipsită de temei şi are dreptate Maşina atunci când spune că „papa Ioana continuat, încă din primele zile, să placă tuturor în special datorită înfăţişării şi extraordinarei sale jovialităţi. Când îl priveai, te înveseleai; mai mult, masivitatea sa inspira încredere; aşa cum se întâmpla deja cu un alt ţăran ajuns foarte sus, acea specie de papă ateu al conducerii de la Moscova, Hruşciov, care topise îngheţul Stalinist". Entuziasmul meu tineresc îi aşeza unul lângă celălalt în naiva lor „improvizaţie". Şi, apoi, discursul ţinut în ziua încoronării, la 4 noiembrie (ei bine, da, „cu vechiul ritual care readucea printre noi fastul renascentist", un alt „păcat" al său, după cum remarcă Franco Molinari) ne vorbea cu cuvinte pe care nu le mai auzisem vreodată rostite de un papă: în el nu i-am mai văzut pe „omul de Stat, diplomatul, savantul". „Noul papă, trecând prin multe întâmplări în viaţă, este ca fiul lui Iacob care, întâlnindu-se cu fraţii săi de suferinţă omenească, îi face să simtă duioşia din sufletul său şi izbucnind în plâns spune: «Sunt eu… fratele vostru Iosif» „a spus el în ziua aceea şi a insistat asupra dorinţei de a realiza „acea

splendidă imagine a Bunului Păstor”. Şi a realizat-o pe deplin.

Nu voi parcurge aici toate etapele raportului său continuu cu oamenii, dar câteva momente sunt suficiente pentru a ilustra spiritul acestui papă pentru care don Mazzolali, din exilul de la Bozzolo, de unde papa Roncalli îl va rechema, la doar câteva zile după alegere, simţea că poate afirma: „Avem un *papă în carne şi oase* şi, pentru aceasta, toata lumea răsuflă uşurată. Paternitatea nu este un sentiment gratuit: cu atât mai mult este adevărat că Fiul Omului este Dumnezeu încarnat”.

Şi Ioanal XXIII-lea dovedeşte curând aceasta, mergând de primul său Crăciun ca papă în vizită la bolnavii din spitalele romane Sf. Spirit şi Copilul IIisus; în ziua următoare se află printre deţinuţii de la Regina Coeli. În special acea intrare într-o puşcărie, ca în cele mai vechi timpuri ale papalităţii, este evenimentul care marchează profund sensul noului pontificat., Aşadar, iată-ne aici; am venit, m-ati văzut. M-am uitat ţintă în ochii voştri, inima mea este alături de inima voastră”, astfel se adresează în acea zi unor persoane considerate marginavate de societate şi, pentru a se apropia şi mai mult de oamenii aceia, povesteşte că, într-o zi, şi o rudă de-a sa, cine ştie pentru ce pungăşie, ajunsese în închisoare. Aşadar, şi el, papa, deşi indirect, este „unul de-al lor”. Din ziua aceea, pentru noi, locuitorii Romei, Ioanal XXIII-lea devenise „papa cel bun”; a fost şi în continuare aşa, plecând de mai mult de o sută de ori din Vatican pentru a face câte o vizită, în special prin cartierele mărginaşe, cu tradiţionala „tichie” papală pe cap, repetând peste tot: „înainte de toate, vin la voi ca un om care vrea să fie. Simplu, fratele vostru, amabil, popular, înţelegător”. Aşa şi era primit.

În afară de zâmbete, papa Ioanştia că nu mai avea mult de trăit, aşa că, încă de-la 25 ianuarie 1959, le anunţa cardinalilor adunaţi în biserica S. Paolo cele trei decizii ale sale: problemele diocezei romane vor fi analizate în cadrul unui sinod, cât de curând posibil va avea loc un conciliu ecumenic şi, în plus o reformă a dreptului canonic. Este inutil să descriem mirarea cardinalilor; ceea ce trebuia să fie doar un pontificat de tranziţie, în practică era un adevărat cuüemur. „Biserica este o grădină care trebuie cultivată şi nu un muzeu de antichităţi”, a fost răspunsul său şi va cere ajutorul tuturor celor care făceau parte din ea, redând dreptul la cuvânt episcopilor care, prin decizia conciliului I de la Vatican, fuseseră reduşi la rolul de simpli figuranţi. Pentru că „şeful

Bisericii este Cristos şi nu papa” şi, mai mult, „Biserica este a tuturor, dar mai ales a săracilor”. Scopul cel mai important este să se creeze calea către unitatea creştinilor, dar „îndemnul este în direcţia realizării unei comunităţi creştine care-i aşază în centrul ei pe cei asupriţi, pe marginali, pe cei lipsiţi de putere”, după cum a subliniat Giancarlo Zizola, rezultatul fiind „mult mai mult decât o schimbare de clase sociale. Este un salt cultural”. Se va putea observa aceasta şi în reforma anunţată „motu proprio” *Summi Pontifici electio*, din septembrie 1962, care „consideră alegerea ca un fapt ecleziastic şi nu politic, şi prevede ca toţi cardinalii să fie episcopi aparţinând unei Biserici”.

Ioanal XXIII-lea nu se conduce în toate aceste măsuri după un program precis; este adevărat că se lăsa „purtat de Dumnezeu ca atunci când era copil şi era dus la slujbă sau la târgul din sat pe umeri de tatăl pământesc”, cum spune Franco Molinari, într-o imagine plină de prospeţime şi de nevinovăţie a acestui papă. „Dar tocmai în dezarmanta sinceritate prin care recunoaşte în faţa lui Dumnezeu povara propriilor sale limite stă fascinaţia exercitată de un om adevărat. În această lume plină de ficţiuni şi de ipocrizii el a impresionat, probabil, întreaga omenire prin curajul de a fi el însuşi.” în această „cotitură” neelaborată anterior, va fi ajutat de cardinalul Domenico Tardini, secretar de stat, şi de monseniorul Loris Capovilla, ca secretar particular, în timp ce un bătrân iezuit, cardinalul Agostino Bea, va străbate lumea ducând în ţări catolice sau nu, salutul de pace al lui Ioanal XXIII-lea.

Însăşi faimoasa enciclică din 15 iulie 1961, *Mater et Magistru*, nu este adresată doar Bisericii, ci tuturor oamenilor de bună-credinţă, tăcând să le parvină un mesaj de dreptate şi de pace în toată lumea. În „naivitatea” sa, el se adresează tuturor, chiar şi dacă este vorba despre cei pe care îi numeşte „pungaşi”, dar nu pentru a-i recupera, ci, mai ales, pentru a le mărturisi intenţia de a face binele, răbdarea sa evanghelică, încărcătura sa umană.

Refuză orice prudenţă „politică”; caută să aibă relaţii şi cu China lui Mao şi-l primeşte cu afecţiune într-o audienţă privată pe ziaristul sovietic Adjubei, ginerele lui Hruşciov, împreună cu soţia. După cum aminteşte Giulio Andreotti, „Ioanal XXIII-lea credea cu tărie că Uniunea Sovietică, datorită celor douăzeci de milioane de morţi din al doilea război mondial, nu putea decât să dorească pacea. A spus aceasta, printre alţii, şi vicepreşedintelui american Johnson, îndemnându-l să militeze pentru destinderea relaţiilor cu

Rusia”.

A mai fost şi problema Cubei, şi papa i-a trimis lui Hruşciov un mesaj, eficace tocmai prin caracterul său non-politic care se încheia astfel: „Dacă veţi avea curajul de a chema înapoi navele purtătoare de rachete vă veţi dovedi dragostea pentru aproape nu numai în faţa poporului dumneavoastră, ci în faţa întregii familii umane. Veţi intra în istorie ca unul dintre pionierii unei revoluţii a valorilor, bazată pe iubire. Puteţi susţine că nu sunteţi un credincios, dar religia nu este doar o sumă de precepte, ci angajarea într-o acţiune în numele iubirii pentru întreaga omenire, sentiment care, când este autentic, se uneşte cu iubirea dată de Dumnezeu şi, din acest motiv, chiar dacă nu se pronunţă termenul respectiv, se subînţelege că omul este credincios”. Hruşciov a dat navelor ordinul de a se întoarce şi, pe data de 15 decembrie 1962, i-a trimis papei următorul mesaj: „Sanctităţii Sale Papa Ioanal XXIII-lea. Cu ocazia sfintelor sărbători ale Crăciunului vă rog să primiţi felicitările unui om care vă doreşte sănătate şi forţa pentru a continua permanenta dumneavoastră luptă pentru pace, fericire şi bunăstare”.

Dar papa nu se simţea bine; la 11 octombrie, în acel an inaugurase conciliul al II-lea ecumenic al Vaticanului cu speranţa secretă de a-l încheia rapid. Delegaţii la adunare, proveniţi din diocezele din toată lumea, erau în număr de peste 2500. Erau prezenţi 35 de observatori şi oaspeţi necatolici, ca şi ecleziaşti care reprezentau 17 grupări protestante şi ortodoxe; într-o şedinţă specială, le-a declarat participanţilor că arde de „dorinţa de a lucra şi de a suferi pentru a trăi momentul în care se va împlini pentru toată lumea rugăciunea lui Iisus de la Cina cea de taină: *Ut unum sint*\ Problemele erau însă uriaşe; el însuşi a acceptat ca lucrările pregătitoare ale conciliului, pe care spera să le poată încheia, să fie reluate şi amplificate; la 8 decembrie, a decis să închidă prima sesiune în care, practic, se discutase doar despre „viaţă liturgică, raporturi sociale şi relaţii ale Bisericii cu lumea modernă”. Aceste teme vor fi prezente totuşi şi la redeschiderea lucrărilor: „Strălucitorul debut al conciliului a fost prima introducere a marii opere pe care o întreprindem”, va declara satisfăcut în discursul de închidere. Dar cancerul deja îi rodea corpul şi Ioanal XXIII-lea înţelege că nu el va fi acela care va redeschide lucrările adunării; „papa cel bun” primeşte în 1963 şi premiul Balzan pentru pace şi aceasta dă naştere unei mici polemici. Apare ca inutil să se acorde

acea recunoaştere unui papă, dar dacă avem în vedere îndelungata istorie anterioară a papalităţii, reacţia pare gratuită. Pe de altă parte, apar şi criticile faţă de „papa cel bun” care poate că nu le asculta nici măcar în lunga agonie; este poreclit „bolşevicul Sfântului Duh”, iar titlul faimoasei enciclice *Pacem în terris*, promulgată la 9 aprilie, va fi stâlcit în *Falcem în terris110*, pentru că este considerat vinovat pentru succesul electoral al PEI în alegerile din acel an, 1963. Un cardinal italian va ajunge să spună atunci când papa murea: „Ne vor trebui cincizeci de ani ca să dregem ce a stricat el în Biserică în cei cinci ani ai pontificatului său”.

Este clar că tumoarea de la stomac nu era vindecabilă; dar papa Ioannu vrea ca oamenii să sufere sub fereastra lui şi apare pentru a-i linişti, spunând o minciună: „Sănătatea revine, ba, mai mult, a revenit deja!” Şi noi, în piaţă, ne-am prins în jocul bătrânului cu moartea; îl aplaudăm printre lacrimi de emoţie. El se retrage şi găseşte cuvintele potrivite pentru a-i linişti şi pe medici: „Nu vă faceţi griji pentru mine. Valizele sunt deja făcute şi sunt gata de plecare”.

Moare la 3 iunie 1963; va fi înmormântat în Grotele Vaticanului.

Un panou creat de Manzù l-a imortalizat pe uşa de la Sf. Petru.

262. Paul al VI-lea (1963-1978)

Avusese loc un cutremur în cadrul Bisericii de la Roma prin papa Roncalli şi a-i găsi un succesor va fi un lucru dificil. „Linia lui Ioan” nu putea, desigur, să fie ignorată, cu un conciliu ecumenic aflat la jumătatea lui, dar, pe de altă parte, tabăra conservatoare a cardinalilor nu voia să cedeze la progresul dus până la capăt şi, cu atât mai puţin, la improvizaţie; dorea să fie ales un pontif mai prevăzător şi mai metodic, capabil, în tond, să „lege şi să dezlege”, adică să se descurce. *Pedro*, *adelante*, *con juicio*, ar fi trebuit să fie motto-ul său, urmaş al lui Ferrer al lui Manzoni. Şi un astfel de papă a fost descoperit în persoana lui Giovanni Battista Montini, arhiepiscop de Milano; a fost ales la al patrulea tur de scrutin, din 21 iunie 1963, şi şi-a luat numele de Paul al VI-lea, în onoarea „apostolului mulţimilor”. Voia să arate în acest fel că intenţiona să meargă pe o cale nouă şi să conceapă o nouă şi mai amplă programare a credinţei, în dialogul cu „oamenii de bună-credinţă”; „linia lui

Ioan” va fi, deci, într-un fel, continuată.

Giovanni Battista Montini se născuse la 26 septembrie 1897, la Concesio, lângă Brescia, într-o familie burgheză; tatăl fusese deputat în parlament timp de trei legislaturi şi unul dintre promotorii Mişcării sociale catolice. Studiase la iezuiţi şi, intrând la douăzeci de ani în ceminariu, la douăzeci şi trei de ani era deja preot; mutându-se la Roma, frecventase cursurile Universităţii Gregoriene, dar în 1932 monseniorul Pizzardo, adjunct la Secretariatul de Stat, îl trimisese la Varşovia ca asistent la nunţiatura apostolică. Întors la Roma în anul următor, şi-a luat licenţa în drept canonic, intrând imediat după aceea în Secretariatul de Stat ca „angajat” şi, apoi, ca „titular”; dar, în primul rând, şi-a desfăşurat activitatea la FUCI. Ca asistent spiritual al acestei organizaţii universitare catolice, i-a cunoscut atunci pe cei care vor deveni şefii Democraţiei creştine, ca Sceiba, Fanfani, Moro şi Gonella; s-a ferit de orice colaborare cu federaţia universitară fascistă şi şi-a manifestat în diferite ocazii aversiunea personală faţă de regim, fie şi într-o manieră foarte diplomatică.

Iar diplomaţia şi-a putut-o perfecţiona, fără îndoială, în cadrul Secretariatului de Stat care, începând din 1933, s-a folosit din plin de el, mai întâi ca „adjunct” pentru Afacerile ecleziastice şi, mai apoi, ca subsecretar, alături de monseniorul Tardini; au fost două decenii de colaborare activă cu papa Pacelli, acesta considerându-l mâna sa dreaptă în perioada imediat următoare războiului. Şi totuşi, spiritul său progresist nu era bine văzut la Vatican, deşi Pius al XII-lea continua să-l elogieze; de fapt, n-a ajuns nici măcar la rangul de cardinal, deoarece papa precizase ca atât Montini, cât şi Tardini ar fi cerut „să poată fi scutiţi de o atât de înaltă distincţie”. Dar, pentru Montini, a venit numirea ca arhiepiscop de Milano, în noiembrie 1954; un „exil”? S-a vorbit în primul rând de un conflict între cei doi subsecretari, dar, indiscutabil, monseniorul Montini ar lì dorit să ducă şi mai departe reformele liturgice pe care papa Pacelli le începuse, de aici ar fi putut proveni noua numire. Şi ca arhiepiscop, Montini a îndeplinit misiuni importante în America şi în Africa, dovedindu-şi acea deschidere modernă către lume care va fi prezentă şi cu prilejul călătoriilor sale ca pontif. După moartea lui Pius al XII-lea a fost numit şi el cardinal, în decembrie 1958; papa Roncalli îl cunoştea bine, îi împărtăşea ideile şi când a anunţat, în 1959, conciliul ecumenic,

cardinalul Montini s-a implicat substanţial în organizarea conciliului al II-lea de la Vatican. Ioanal XXIII-lea a văzut în el un consilier deosebit, dar cardinalul începuse să-şi arate încă de atunci care vor fi „limitele” opticii sale în privinţa conciliului. Cu puţin timp înainte de a pleca la Roma pentru a participa la acea adunare ecumenică, ceruse suprimarea în dioceza sa a ziarului bilunar *Adesso* (*Acum*), fondat de Mazzolali; acuzaţia era de „criticare fără limite a conducerii ierarhice” datorită unei concepţii revoluţionare despre autonomia laicilor. La zece ani după aceea, se va comporta la fel faţă de ACLI171 ale lui Gabaglio, pentru orientarea lor socialistă. În cardinal se putea intui deja viitorul papă.

Paul al VI-lea (Rev. Fabbrica di S.Pietro)

Atitudinea sa poate fi dedusă încă de la discursul ţinut cu prilejul încoronării pontificale, la 30 iunie 1963, în care s-ar părea că doreşte să-i liniştească pe conservatori: „Vom apăra Sfânta Biserică de greşelile de doctrină şi de moravuri”. Reformismul controlat iese în evidenţă pe întreaga durată a conciliului pe care l-a redeschis la 29 septembrie în acelaşi an; îl prezidează având grijă ca elanul progresist să rămână cuprins în cadrul unui proiect mai moderat. Conservatorii se află în minoritate, dar reuşesc să se facă ascultaţi de el şi să limiteze câmpul de acţiune al măsurilor pe care le cere majoritatea; de exemplu, la al treilea punct din structura *De ecelesia*, Paul al VI-lea diminuează importanţa episcopilor în cadrul colegiilor, atrăgând atenţia asupra faptului că ele se află sub conducerea pontifului. De asemenea, asupra problemelor fierbinţi, cum ar fi celibatul preoţesc sau controlul naşterilor, îşi arogă până la urmă dreptul conferit prin autoritatea tronului de

a-şi spune părerea, lipsindu-i pe episcopi de posibilitatea de a le discuta pentru că „nu este câtuşi de puţin oportună o dezbatere publică”.

Sau atunci când, din proprie iniţiativă, desfiinţează „Indexul cărţilor prohibite” şi Sfântul Oficiu, dar îl înlocuieşte cu „Congregaţia pentru doctrina credinţei” care, în fond, îşi va menţine un caracter dacă nu „inchizitorial”, în orice caz de control; şi, în sfârşit, pentru a ieşi în întâmpinarea majorităţii, înfiinţează Sinodul episcopilor, dar are grijă să sublinieze că acest organism nu va avea decât o funcţiune exclusiv consultativă. Este o reformă pe jumătate ceea ce Paul al VI-lea a trecut prin conciliu, pentru că se opunea oricărei iniţiative care ar fi putut ştirbi tradiţia dogmatică şi primatul pontifical.

Cu toate acestea, când, după trei sesiuni, conciliul al II-lea de la Vatican a fost declarat oficial închis, la 8 decembrie 1965, Iară discuţie că bazele unei înnoiri fuseseră puse. Nu reformele liturgice sunt acelea care dau această nouă imagine, prin oficierea slujbei în limba naţională, limitarea cultului Fecioarei fără atâtea manifestări colaterale, uneori exagerate, cu statui şi altare „suplimentare” care deseori dispăreau din Biserică, reducând ritualul doar la altarul principal. Se afirmă preponderent conceptul de universalitate a Bisericii ca „popor al lui Dumnezeu” în drumul său de-a lungul istoriei şi se dă sens unei misiuni care se concretizează prin promovarea păcii în comunitatea popoarelor, printr-o formă activă de dialog, inclusiv cu protestanţii şi ortodocşii, cu religiile necreştine, cu ateii, cu marxiştii, pentru a fi cu adevărat o *Lumen gentium*.

Este programul pe care Paul al VI-lea îl pune în aplicare încă înainte ca lucrările conciliului să se fi sfârşit, după cum îl expusese teoretic în prima enciclică, din 9 august 1964, *Ecclesiam Suam*\ un dialog cu creştinii separaţi şi cu necreştinii, deci, prin înfiinţarea unor congregaţii speciale cu rolul de a se ocupa de problemele care-l frământă pe omul contemporan. Şi, în acelaşi an, îşi începe călătoriile; este în Palestina, îl îmbrăţişează simbolic pe patriarhul Constantinopolului,

Atenagoras, în India la Congresul euharistie din Bombay, de unde lansează un apel către marile puteri pentru încetarea cursei înarmărilor şi folosirea resurselor pentru ajutorarea populaţiei din Lumea a Treia, lovită de tragedia foametei. Va reafirma aceasta cu curaj în numele păcii, în septembrie 1965, la New York, în faţa delegaţilor ONU; pentru prima dată în istorie este

recunoscută neutralitatea vicarului lui Cristos pe plan internaţional. Ceea ce trebuie să fie cu adevărat unica „politică” a Sfântului Scaun, redescoperită de Benedict al XV-lea, dar nerespectată apoi, din nou propusă într-o manieră simplă de Ioanal XXIII-lea, pare să-şi fi aflat în Paul al VI-lea un purtător de cuvânt plin de fermitate şi siguranţă; Biserica renunţă la pretenţii regale şi devine „pelerină pe globul pământesc” pentru a crea legături noi între popoarele de la Apus şi de la Răsărit.

Sub semnul acestei credibilităţi redobândite de papalitate după mai multe secole, apar îndemnurile la pace în Vietnam şi mesajele de Anul Nou 1966 la Hanoi, Saigon, Moscova şi Beijing; de la discuţia privată a papei Roncalli cu ginerele lui Hruşciov, convorbirile cu ţările comuniste s-au amplificat tocmai pentru că „Paul al VI-lea a mers mai departe, împlinind în viaţa cotidiană ideile din intuiţia profetică pe cane papa Roncalli o proclamase pretutindeni, inconştient şi venind, parcă, din supranatural”, după cum a observat Franco Molinari. Este un merit pe care trebuie i-l recunoaştem papei Montini în această perioadă şi care este atestat de tot ce s-a petrecut între 1966 şi 1967. Pe plan bisericesc, în interiorul diocezëi Romei, are loc reforma Curiei, iar pe plan extern continuă dialogul ecumenic, papa primindu-l pe şeful Bisericii anglicane, arhiepiscopul de Canterbury; pe plan „politic”, călătoria efectuată în Turcia, în cursul căreia au fost restituite steagurile capturate în bătălia de la Lepanto, şi vizita la Roma a preşedintelui sovietic Podgomâi, semn al unei apropieri concrete dintre Vatican şi ţările din Europa de est. Din 1970 Gromâko îl va întâlni cu regulari uite pe papă cu prilejul fiecărei călătorii, şi monseniorul Casaroli, secretar al Ministerului Afacerilor Externe, va face adevărate minuni diplomatice, începând o perioadă de contacte frecvente între Vatican şi Uniunea Sovietică, într-un climat de dezgheţ”. În orice caz, anul 1967 este punctul de vârf al papalităţii sub pontificatul lui Paul al VI-lea prin enciclica *Populorutnprogressio* care, prin conţinutul său social, angajează Biserica mai mult decât niciodată; este o condamnare a puterii care asupreşte, dar este şi o „teologie a eliberării”, pentru că îi încurajează pe oameni să reacţioneze în numele lui Dumnezeu la oprimare. Enciclica devine un punct de referinţă pentru mulţi catolici din America Laţină aliati cu forţele marxiste într-o revoluţie împotriva dictaturilor. În Brazilia, ea va fi pusă în aplicare de Helder Camara, „arhiepiscopul roşu”, cum se povesteşte că l-ar fi

numit Paul al VI-lea cu ocazia unei întrevederi la Vatican. Jată-l pe papa al nostru, «comunist» „, pare să 11 fost răspunsul prelatului brazilian. Este o anecdotă pe care o reproduce José Gonzales într-o faimoasă carte a sa; autentică sau nu, reflectă o anumită mentalitate pe care o stimulase enciclica papală.

Vin şi anii contestării şi autoritatea lui Paul al VI-lea este surprinsă de aceasta, dacă nu chiar zguduită; simte că trebuie să mai atenueze ceea ce a spus. Este necesar să fie clarificate „limitele" între care enciclica sa trebuie înţeleasă şi face aceasta cu ocazia unei călătorii la Bogota, în august 1968: „Vom continua să denunţăm nedreptăţile sociale", spune el ţăranilor columbieni, dar le transmite episcopilor latino-americani că arma denunţării şi a opoziţiei trebuie să fie caritatea şi nu violenţa. Ar putea fi adevărată afirmaţia lui Franco Molinari cum că trebuia „să ştii să citeşti atât rândurile, cât şi printre rânduri, să nu abordezi textele pontificale cu chei false (de exemplu, cele politice şi cele marxiste care te fac să vezi lupta de clasă până şi în cadrul conclavului)"; evident, mesajul a fost răstălmăcit, nu existase „familiaritatea unei reflecţii îndelungate". Poate fi chiar de înţeles, pentru că, în spatele lui Paul al VI-lea, în ciuda puternicei sale personalităţi, se afla întotdeauna papa Roncalli „poznaş şi răutăcios", după cum îl defineşte Molinari, şi atunci oamenii erau de-acum obişnuiţi să vadă „mai departe" şi, poate, chiar, să viseze la o evadare în viitor.

A venit şi valul de reflux, dezamăgirea: de la *Hiunancie vitae* care, răsturnând concluziile favorabile controlului naşterilor venite din partea unei comisii alese de însuşi papa, se opune folosirii mijloacelor contraceptive, la *Sacerdotalis Coelibatus* care reaminteşte obligaţia celibatului preoţesc; de la dezavuarea catehismului olandez, la reafirmarea primatului papei în cadrul Congresului mondial al Bisericilor, de la Geneva din 1969, printr-o declaraţie care diminuează enorm eficienţa lucrărilor unei comisii mixte catolico-anglicane pentru o apropiere teologică dintre cele două Biserici. Sunt atitudini ale unui papă care îşi redescoperă absolutismul; a lansat mesaje ecumenice, dar, în fond, le-a folosit pentru a-şi consolida „castelul" zguduit de „cutremurul" predecesorului său. Foloseşte întotdeauna tiara şi lectica; pluralul maiestăţii sună rece din nou pe buzele sale.

Şi totuşi, călătoriile lui Paul al VI-lea se ţin lanţ într-un ritm constant,

dând totuşi acum, mai mult decât niciodată, imaginea unui „papă turist”. Nu mai trezeşte în jurul său acelaşi entuziasm de altădată: în 1970, la Cagliari, câţiva tineri aruncă în el cu pietre, la Manila, un pictor sud-american, Benjamin Mendoza, atentează la viaţa lui. Nu este decât un dezechilibrat mintal; va sta doar câţiva ani în închisoare pentru că Vaticanul nu se constituie parte civilă. Este adevărat că „Montini a dat o lecţie lumii când, cu discreţie, l-a iertat pe neghiobul autor al atentatului de la Manilla”, cum subliniază Franco Molinari; este adevărat că „iertarea nu moare. Civilizaţia iubirii continuă să existe” şi că „în anii săi de pontificat nu a emis nicio excomunicare, nici împotriva dromaderilor din dreapta tradiţionalistă (Lefebvre), nici împotriva mânjilor nărăvaşi din stânga aliată în plin marş (Franzoni). A evitat schismele”. Toate acestea sunt adevărate, dar n-aş spune că „toate celelalte sunt bulendre de îngrămădit într-o debara a bârfelor”.

Ce-ar fi de spus despre amestecul său în lucrările comisiei parlamentare care trebuia să examineze legea asupra divorţului şi să decidă dacă ea era sau nu constituţională? „Atribuindu-şi un drept de neconceput, el a spus că o pretinsă autoritate adoptase un principiu de o legitimitate dubioasă”, amintea Vittorio Gorresio într-un articol scris la puţine zile după moartea pontifului şi observa pe bună dreptate: „N-ar fi trebuit să-şi permită aşa ceva. Una este, într-adevăr, ca păstorul Bisericii să predice şi să se declare împotriva divorţului şi să dezaprobe adoptarea acestei legi; altceva, foarte diferit, este să se lanseze în contestarea legitimităţii dezbaterilor unui organ al statului”. Şi, după cum se ştie, această atitudine a dus la o divizare în sânul clerului şi printre laicii catolici; sprijinind făţiş referendumul anti-divorţ cerut de Gabrio Lombardi, Paul al VI-lea a încălcat principiul separării statului de Biserică, în încercarea de a-i împiedica pe credincioşi să se comporte ca nişte cetăţeni liberi.

Ce să mai spunem despre jubileul din 1975, proclamat împotriva voinţei sale de acelaşi papă, într-o lume care se îndepărta din ce în ce mai mult de Biserică, aşa cum el însuşi observa în celebrul discurs din 11 septembrie 1974, prin „binecuvântarea expediată poştal”? Era suficient să completezi un formular şi să-l uimiţi la cel care aduna ofrandele la Vatican, episcopul paroh de la Termini Imerese, Antonio Travia, şi binecuvântarea apostolică îţi sosea acasă cu poştaşul, pentru numai 2 000 de lire; desigur, dacă doreai s-o

primeşti pe hârtie pergament de orez, preţul urca la 30 000. Era o escrocherie „sfântă” care pângărea destul de grav raza de lumină pe fondul căreia se putea vedea porumbelul cu o ramură de măslin în cioc, în afişul acelui An Sfânt.

Ceva nu este în regulă în personalitatea acestui papă „fragil şi puternic” în acelaşi timp, cum s-ar spune „Hamlet de peste Tibru”, dar, pe de altă parte, este adevărat şi că este prea aproape de vremurile noastre pentru ca să putem vorbi despre el cu calm, departe de orice polemică.

Personal, consider că persoana sa este pusă într-o lumină evanghelică datorită modului în care a cunoscut dramele epocii noastre, fiind gata să se implice în ele ca martir sau să le trăiască într-o legătură directă cu divinitatea şi cu conştiinţa. Aşa s-a întâmplat când, cu ocazia deturnării unui avion al companiei Lufthansa la Mogadiscio de către un grup de terorişti germani, el s-a oferit ca ostatic, iar în timpul evenimentelor legate de răpirea şi asasinarea lui Moro, a scris, la 21 aprilie 1978, o scrisoare „oamenilor din Brigăzile Roşii”, îngenunchind în faţa lor şi implorându-i zadarnic. Mai sunt însă şi raze de lumină care nu mai impresionau masele, în nihilismul cu care apreciau validitatea unor anumite gesturi şi a unor anumite cuvinte.

La 13 mai 1978, în bazilica S. Giovanni în Laterano, cu ocazia serviciului funebru pentru Moro, a avut de spus: Doamne, ascultă-ne… În această zi cu un soare care inevitabil apune… Doamne, ascultă-ne”. Păreau cuvintele unui profet, o presimţire a propriei morţi. A murit la Castel Gandolfo, la numai trei luni după aceea, la 6 august, în urma unui edem pulmonar. A fost înmormântat în cripta bazilicii Vaticanului.

263. Ioanpaul I (1978)

În seara de 25 august 1978 au intrat în conclav 115 cardinali, dintre care doar 27 erau italieni; o minoritate care acredita părerea că papa, foarte probabil, nu va fi un italian. Se formaseră trei curente predominante: tradiţionalist, progresist şi de centru, adică montinian, cu o orientare în general înspre candidaturi care totuşi cu mare greutate ar fi atins majoritatea necesară alegerii. Era de aşteptat o repliere asupra unei „candidaturi comune” care, până la urmă, a prevalat încă de la al treilea tur de scrutin din

26 august: astfel, după numai douăzeci şi şase de ore, noul papă era ales în persoana patriarhului Veneţiei, Albino Luciani.

Mulţimea aflată în piaţa Sf. Petru şi telespectatorii care urmăreau evenimentul pe reţeaua mondoviziunii nu erau siguri de încheierea cu succes a votării; fumul care ieşea de pe coşul Capelei Sixtine la orele 18,24 nu era de un alb curat. Ceva ciudat trebuie să fi făcut cardinalul „fochist” şi această incertitudine a durat timp de o oră, după care toate îndoielile au fost risipite când s-au deschis ferestrele balconului şi primul cardinal diacon a anunţat: Albino Luciani se va numi, primul în istorie cu două nume, Ioanpaul I.

Era, de pe acum, un lucru original, despre care nu era necesar să se aştepte explicaţia dată de noul ales, a doua zi la amiază, în prima sa binecuvântare duminicală: ca simbol, acest nume dublu însemna că el intenţiona să „continue opera lui Paul al VI-lea, pe calea deja indicată în consensul general de sufletul mare al lui Ioanal XXIII-lea”. În acea împrejurare, lăsând la o parte pluralul majestăţii, le-a ţinut credincioşilor un discurs scurt şi simplu în care voia să precizeze fără falsă modestie: „Eu nu dispun nici de *sapientia cordis* a papei Ioan, nici de pregătirea şi cultura papei Paul, lotuşi mă aflu în locul lor şi trebuie să caut să slujesc Biserica. Sper că mă veţi ajuta cu rugile voastre”. Era o manieră sinceră de a cuceri mulţimea care a aplaudat simplitatea şi tonul destins al cuvântării sale. „Era nevoie şi de un papă care să zâmbească”, spuneau unii. Alţii: „Parcă ne-am fi întors pe vremea papei Roncalli”. Alţii, informaţi deja asupra lui, încercau să facă legături: „Tatăl, socialist, aşa cum mama lui Pertini era din cadrul Bisericii; o să se împace bine”.

Albino Luciani se născuse la Canale d’Agordo, lângă Belluno, la 17 octombrie 1912. Tatăl său era, într-adevăr, un socialist, anticlerical înfocat, muncitor emigrat în America Laţină pentru a-şi căuta de lucru, după care s-a întors şi s-a stabilit la Murano; mama, în schimb, era foarte credincioasă şi îi educase creştineşte pe cei patru copii. Albino intrase la 11 ani în seminarul din Feltre şi, apoi, trecând în cel din Belluno, la 23 de ani este numit preot. Mutându-se la Roma, îşi luase licenţa în teologie la Universitatea Gregoriană, cu o teză asupra lui Rosmini; se întorsese, apoi, în locurile natale devenind capelan la Canale, apoi la Agordo şi, în sfârşit, a predai diferite discipline la seminarul din Belluno. A desfăşurat o activitate liniştită în dioceza sa, ca

vicecancelar şi adjunct al vicarului, fiind interesată primul rând de slujba catehistică şi concentrând rodul predării în cărticica *Cateheza pas cupas*\ era semnul unei culturi sănătoase, ţărăneşti, şi papa Roncalli l-a remarcai, numindu-l episcop la Vittorio Veneio, în 1958.

Pe alunei, a trebuit să facă faţă unui alt gen de probleme, ca scandalul în care erau implicaţi doi preoţi acuzaţi de escrocherie şi de semnarea unor cecuri fără acoperire; era un tradiţionalist şi conciliul al II-lea de la Vatican îl traumatizase. A trebuit să-şi revizuiască bagajul de cunoştinţe, perfecţionându-se în materie de libertate şi de conştiinţă religioasă; Paul al VI-lea a apreciat o intervenţie a sa asupra „maternităţii responsabile” şi l-a numit patriarh al Veneţiei în 1969. Aici s-a arătat ostil dialogului cu marxiştii, dar nu a reacţionat de la amvon când comuniştii au intrat în administraţia oraşului din lagună; prefera să ţină discursuri simple, un fel de fabule, şi în acelaşi stil scria articole pentru *11 Messaggero di S Antonio* sub foimă de scrisori adresate unor personaje istorice, biblice, literare sau chiar inventate, scrieri pe care le-a adunat mai târziu într-un volumaş intitulat *Illustrissimi*. Asupra acestei cărţi, de valoare culturală modestă, s-au aruncat, după ce el a fost ales papă, coloşii editoriali mondiali, în special englezi şi americani, pentru a-şi asigura drepturile de publicare; mai târziu, *boom*-ul acestor cereri s-a stins inevitabil, o dată cu moartea subită a autorului.

Ioanpaul I
(Rev. Fabbrica di S.Pietro)

Într-adevăr, pontificatul său a fost foarte scurt, de numai 33 de zile. Timp în care a fost consacrat, la 3 septembrie, în bazilica Sf. Petru într-o

ceremonie redusă la esenţial, fără tiară, tron şi lectică, doar cu oficierea liturghiei pe un altar alb, şi s-a instalat la S. Giovanni în Laterano, la 23 septembrie, ca episcop al Romei. În rest, intenţiona să reconfirme pe toţi titularii din dicasterele172 Vaticanului, începând cu secretarul de stat Jean Vil lot, tocmai pentru a continua în liniile sale generale reformismul prudent al lui Paul al VI-lea. În acest timp, la audienţele pe care le acorda, începând din 6 septembrie, în acele puţine zile de miercuri pe care le mai avea de trăit, era o mare afluenţă de credincioşi aşa cum nu se mai văzuse de mult în sala Nervi; în cele patru audienţe pe care a mai apucat să le ţină, s-a dezvăluit pe sine însuşi, cu anecdote şi cu replici nevinovate, darsi imprudente, datorate „culturii sale fragmentare”, după spusele lui Ignazio Majore. Nu era nicio strategie oratorică în comparaţia sufletului cu un automobil, în a spune că Dumnezeu este ca o mămică sau în citatele din Pinocchio; mai degrabă, „toate acestea erau indicii ale unui papă care se comporta ca un muncitor din fabrică, ca un ţăran din Abruzzo”, a observat Alfonso di Nola. Erau însă semnale pozitive aceste prevestiri, sortite să rămână unice; poate că Ioanpaul I, dacă ar fi trăit mai mult, nu ar fi dat satisfacţie dorinţelor marilor săi electori ca Benelli şi Feliei, convinşi că găsiseră un papă „influenţabil de către Curie, în cerinţele acesteia foarte mundane, foarte politizate”. Ar îi putut „să devină ceea ce ar trebui să fie un papă, un om ca toţi ceilalţi, gata oricând, chiar şi în odăjdiile sale albe, să părăsească Vaticanul şi să meargă să locuiască la Merulano sau în oricare alt cartier al Romei, într-un apartament de trei camere”. Aceste cuvinte ale lui di Nola fac să reînvie imaginea la care visa, cu ani în urmă, Pier Paolo Pasolini, a unui papa care să meargă „să locuiască, îmbrăcat în clergyman173 împreună cu colaboratorii săi, în vreun subsol din Tormarancio sau din Tuscolano”.

Curia începuse să bombăne, simţindu-se în încurcătură, şi Ioanpaul I i-a redat libertatea, fără multă tevatură, la fel de simplu cum acceptase înalta demnitate. Era bolnav; el însuşi, în ultima audienţă, din 26 septembrie, dedicată bolnavilor, povestea că fusese internat de opt ori în spital şi suferise patru intervenţii chirurgicale. A fost găsit mort, cu cartea *Imitaţiile lui Cristas* în mână, în dimineaţa zilei de 29; medicii au constatat că murise încă din seara precedentă, 28 septembrie, de la orele 23, din cauza unui infarct. A fost înmormântat în cripta bazilicii Sf. Petru. Unele ziare au publicat o serie de

presupuneri, sortite să rămână fără temei, asupra unei morţi prin otrăvire; mai târziu, vor apărea şi două cărţi, *Adevărul asupra morţii lui Ioanpaul* I, de Jean-Jacques Thierry şi *în Numele lui Dumnezeu*, de Daniel Yallop, care prezentau moartea lui Ioanpaul I ca un asasinat, rod al unui complot din interiorul Vaticanului.

264. Ioanpaul al II-lea (1978)

La şaisprezece zile după moartea neaşteptată a papei Luciani, la 14 octombrie 1978, 114 cardinali au revenii în conclav. Italienii erau tot în minoritate şi s-au orientat spre candidaturile lui Siri şi Benelli. N-au ajuns la un acord; atitudinea lor aducea certitudinea că viitorul papă nu va fi italian. Probabil că, de data aceasta, n-a dat rezultate diplomaţia pe care Benelli, cu o lună şi jumătate în urmă, o pusese în serviciul lui Luciani; prezentându-şi propria candidatură, şi-a anulat atu-urile. Din această cauză, a devenit imediat plauzibilă candidatura unui cardinal neitalian şi anume cea a lui Wojtyla, înaintată de cardinalii germani; prelatul polonez nu era cunoscut de toţi electorii. Se spune că un guatemalez, cardinalul Casariego, ar fi întrebat cine ar putea fi acel cardinal care se numea „sticlă” 174 sau cam aşa ceva; când au aflat despre cine era vorba, mare parte din membrii colegiului au susţinut acea candidatură. Este posibil să fi ieşit la iveală, cu această ocazie, legătura anterioară dintre cardinalul polonez şi Opus Dei, prezentă indirect în conclav prin unii membri ai săi, legaţi de acea asociaţie spaniolă, considerată încă drept o „evlavioasă uniune”, dar deja o puternică organizaţie ecleziastică politico-financiară. În acest fel, voturile lui Wojtyla au depăşit imediat *quorum-ul*. Fusese nevoie de numai trei zile şi de opt tururi de scrutin pentru alegerea unui papă care se arăta a fi tânăr şi plin de sănătate, garanţie pentru un pontificat îndelungat; poate că şi acest amănunt a determinat votul în favoarea sa. Sigur că alegerea unui papă „neitalian” nu a constituit o problemă pentru cardinali şi, cu atât mai puţin, pentru cel ales.

Ioanpaul al II-lea (Rev. Fabbrica di S.Pietro)

Când a ieşit în balconul din Piaţa Sf. Petru, mulţimea a rămas, fără îndoială, surprinsă şi dezorientată în acea seară de 16 octombrie, la anunţarea nu numai a numelui, aproape necunoscut, dar şi aflând că nu era italian; după 455 de ani, de la olandezul Adrian al VI-lea, niciun papă „străin” nu fusese episcop al Romei. Au fost câteva clipe de tăcere, apoi un murmur care s-a transformat treptat în primele aplauze pentru Ioanpaul al II-lea, cum hotărâse să se numească acel cardinal despre care lumea încă nu ştia din ce ţară vine şi care stătea cu mâinile împreunate ca pentru rugăciune, copleşit de emoţie; au fost ca nişte aplauze de încurajare. Când liniştea s-a aşternut peste piaţă, s-a prezentat ca „venind de departe”, vorbind o limbă italiană corectă, cu rugămintea de a fi corectat dacă greşea un cuvânt; acea manieră de a se prezenta a smuls atunci un ropot de aplauze de entuziasm din partea oamenilor. Că era „fiu al Poloniei” o vor afla mai târziu, dar l-au recunoscut ca „roman” în ziua consacrării sale, la 22 octombrie, după cum el însuşi ţinea să precizeze că devenise.

Copilăria şi tinereţea lui Karol Wojtyla, născut la Wadowice, lângă Cracovia, la 18 mai 1920, dintr-un subofiţer de carieră care visa să devină scriitor, şi dintr-o mamă casnică de care a rămas orfan la numai nouă ani, ne vorbeşte despre o profundă educaţie creştină, petrecută între studiul în liceul episcopal, pasiunea pentru sport, pe care va continua s-o cultive, şi cea pentru serbările şcolare. Prietenii îl numeau Lolus. După terminarea liceului în 1938, se înscrie la facultatea de litere din Cracovia, dar datorită invaziei fasciste trebuie să-şi găsească de lucru dacă nu voia să ajungă într-un lagăr de muncă

în Germania; reuşeşte să lucreze într-o carieră de piatră şi, astfel, a putut continua să studieze, chiar dacă pe ascuns. Îşi găseşte apoi un loc de muncă la întreprinderea chimică Solvay, dar în acei ani de război îi mor tatăl şi un frate; singura consolare îi rămân studiul şi pasiunea pentru teatru. Nesocotind camuflajul şi raziile trupelor SS, pune în scenă împreună cu câţiva colegi diferite spectacole, într-un „Teatru rapsodic” amenajat în casă; Karol este actor şi partenera sa este, deseori, o faţă de optsprezece ani, Regina Reinsenfeld, care, după patruzeci de ani, va veni la Roma ca să-l salute ca papă. Colegii îi dau acum un alt diminutiv, Lolek; rămâne cu ei până în 1943, când se hotărăşte să intre la seminar.

La trei ani după aceea, este numit preot într-o Polonie care nu mai este ocupată de nazişti, fiind eliberată de sovietici; poate veni la Roma pentru a-şi completa studiile la universitatea *Angelicum*. Călătoreşte din însărcinarea superiorilor săi în multe ţări europene, studiază mai multe limbi, până când se întoarce la Cracovia ca preot paroh la biserica Sf. Florian; nu mai este Lolus, nici măcar Lolek; acum este numit cu dragoste „unchiul” de băieţii din parohie şi, împreună cu ei, organizează excursii, în special în munţi. Devine un bun schior, dar îi place să coboare şi cu canoea pe râurile de munte. Între timp, avansează în ierarhia ecleziastică; în 1953 este profesor la seminarul din Cracovia, apoi la universitatea catolică din Lublin, până când, la numai 38 de ani este numit ajutor de episcop la Cracovia şi, apoi, arhiepiscop. Este preferatul lui Wyszinsky şi colaborează activ la conciliul al II-lea de la Vatican; în 1967, Paul al VI-lea îl numeşte cardinal paroh la S. Cesario în Palatino.

Între timp, deşi se dedică activităţilor ecleziastice, nu le neglijează nici pe cele artistice. Scrie poezii şi o piesă în trei acte, *Prăvălia aurarului*; vine deseori în Italia, printre altele pentru a predica în postul mare la Vatican, şi îşi face timp şi pentru sport.

Este văzut înotând în mane şi schiind pe zăpezile de la Terminillo. Sunt informaţii care devin cunoscute după ce Karol Wojtyla devine Ioanpaul al II-lea. Este papa-poet cu cele două culegeri care vor fi traduse în limba italiană sub titlurile *Piatră de lumină* şi *Gustul pâinii*; este papa-sportiv, care pune să i se construiască o piscină la Castel Gandolfo, prevăzută şi cu trambulină pentru sărituri; este papa-artist, care poate că ar fi jucat cu plăcere în filmul dedicat vieţii sale, realizat de Krzysziof Zanussi, destinat să facă înconjurul

lumii. Toate acestea creează „personajul” unui „seducător al mulţimilor” aşa cum se arată a fi, în ultimă analiză, după o caracterizare făcută de Diego Fabbri.

Aceasta este trăsătura caracteristică a lui Ioanpaul al II-lea, cheia de boltă a personalităţii sale; este ceea ce reuşeşte să-l facă să treacă peste evenimentele care s-au petrecut în primii 14 ani ai pontificatului său şi care sunt, în bună parte, cunoscute de noi toţi. De la călătoriile întreprinse, după spusele lui, „pentru a vesti Evanghelia… pentru a-i îmbărbăta pe fraţii noştri întru credinţă… pentru a consolida Biserica… pentru a veni în întâmpinarea omului”, la atentatul suferit la 13 mai 1981, cu toată încâlceala intrigilor de spionaj din spatele acestuia; de la evenimentele din IOR175, legate de falimentul Băncii Ambroziene, la evenimentele din Polonia sa şi din Europa răsăriteană, care i-au atras critici pentru caracterul politic „polonez” al unui pontificat caracterizat ca puternic reacţionar.

Este un papă care, evident, se află în centrul multor polemici, deseori amintind de cele care l-au dus pe Paul al VI-lea la o izolare hamletiană, dar în faţa cărora firea sa pare că s-a menţinut netulburată. Netulburat a rămas chiar şi în cadrul Bisericii, în faţa acuzaţiilor aduse de cardinalul Pellegrino de tendinţe anticonciliare şi a lamentaţiilor iezuiţilor pentru reproşurile făcute Ordinului lor în primăvara lui 1980. Ioanpaul al II-lea a impus rigoarea disciplinei tocmai pentru a corecta confuziile posteonciliare. A reuşit, astfel, să rezolve cazul arhiepiscopului conservator Lefebvre, un fel de antipapă, mort în 1991; a îmblânzit Biserica olandeză şi a reorganizat-o pe cea ucraineană, prin numirea, în 1983, a primului cardinal din Uniunea Sovietică, înainte chiar de căderea regimului comunist, acolo unde a avut bune rezultate fostul secretar de stat, cardinalul Casaroli, prin Ostpolitik a sa.

De asemenea, în Italia, în timpul campaniei pentru referendumul asupra avortului, acuzat de a se fi amestecat în violarea concordatului dintre statul italian şi Sfântul Scaun, el a respins toate acuzaţiile considerând că trebuia să intervină de fiecare dată când valorile fundamentale, umane şi spirituale ar fi fost ameninţate. Astfel, în sensul cel mai larg al noţiunii, s-a pronunţat pentru apărarea unei concepţii creştine asupra sexualităţii şi familiei, într-o manieră categorică: „Căsătoria este indisolubilă şi irevocabilă; raportul sexual în afara căsătoriei este imoral; comportamentul homosexual este, din punct de vedere

moral, lipsit de onestitate; şi trebuie să se reafirme dreptul la viaţă, inclusiv cea a copiilor nou-născuti”.

„Concluzia, în orice caz surprinzătoare, este că, deşi Ioanpaul vrea sa meargă împotriva curentului în societate şi în privinţa multor tendinţe existente în Biserica posteonciliară”, după cum a observat Desmond O’Grady, „pontificatul său a fost mai puţin controversat decât acela al lui Paul al VI-lea”. De fapt, indiscutabil, el apare extrem de hotărât, nu este un Hamlet; dar această menţinere fermă pe propriile poziţii, precum şi faptul că nu ajunge la o înţelegere sau măcar la o confruntare, nu se ştie până când va putea fi de folos Bisericii înseşi. Doar viitorul ne va putea lămuri printr-o completare a conduitei pontificale a lui Ioanpaul al n-lea.

Ceea ce dorim să subliniem este că Ioanpaul al II-lea, prin participarea, prin autoritatea sa personală, la viaţa cotidiană a oamenilor, are de partea sa mulţimile care-l aplaudă: „rămâne însă să ne întrebăm dacă o asemenea manieră de a-şi îndeplini misiunea, care condiţionează instituţia”, după cum a notat Benny Lai, „serveşte realmente în a transforma în consens simpla prezenţă a maselor în jurul lui Wojtyla”. Şi, exact aici, intră în joc „personajul” Ioanpaul al II-lea care a schimbat cu adevărat figura papei, depăşind atât simplitatea naivă a papei Luciani, cât şi bunătatea vijelioasă a papei Roncalli. Dacă te apropii de el, vezi, înainte de pontif, omul, cel care aceleaşi obiceiuri ca şi tine, ca atunci când salută mulţimea, încheindu-şi discursul astfel: „Seara este dată pentru a dormi, mergeţi, deci, să dormiţi” sau: „Este ora prânzului. Poftă bună”.

Distantele nu mai contează: din acest punct de vedere, Polonia însăşi, care rămâne, desigur, un punct de referinţă de neînlăturat al activităţii sale, trebuie văzută în contra luminii. Nu este „patria” personală, este reflexul tuturor patriilor, după cum încearcă să ne explice papa însuşi într-o poezie scrisă în 1979:

Când mă gândesc la „patrie” – mă exprim pe mine însumi, pe urma rădăcinilor mele, este vocca inimii, frontiera secreta vare de la mine se întinde spre ceilalţi, pentru a-i îmbrăţişa pe toţi, până la trecutul cel mai îndepărtat al fiecăruia: de aici răsar… când mă gândesc la „patrie* parcă închizând în mine o comoară. Ma-ntreb cum să fac s-o sporesc, cum să lărgesc spaţiul pe care ca îl umple.

Cel puţin, aşa pare. Şi ar putea s-o confirme călătoriile sale, inspirate de o deschidere universală a catolicismului, cu o atenţie aparte pentru ţările din Lumea a Treia, pentru Africa, pentru America Latină. Cineva ar putea sa se întrebe dacă nu moti vaţiile politice sunt acelea care-l îndeamnă şi lotuşi cu siguranţă, prestigiul îşi are şi el importanţa lui. Este un impuls spre înainte imprimat propriei sale persoane, o scoatere în evidenţă a lui însuşi, mai înainte de semnificaţia apostolică a cuvintelor. Şi nu este prea clar dacă oamenii, în lume, văd în el purtătorul de cuvânt evanghelic sau şeful unui stat. În orice caz, aspectul politic pare să fie preponderent, în rolul jucat de diferitele Biserici, asupra slujirii Sf. Petru.

La început, distanţele îşi pierdeau mai mult din importanţă în aceste călătorii şi în raporturile cu credincioşii. Imaginea pe care pontiful polonez o oferea despre sine era mai internaţională, regăsindu-l, în unele comportamente, pe om şi un mod tipic al său de a deveni familiar; ca acela, de exemplu, de a folosi genul de pălărie a aceluia pe care urmează să-l întâlnească. Pălăria de munte când vorbea cu „penele negre” 176, „sombrcro” -ul printre mexicanii din Puebla şi chiar podoaba din pene multicolore a războinicilor Masai printre kenyenii din Nairobi. Şi. Mai mult, se lăsa pradă unor gesturi de puşti: cânta împreună cu tinerii care veneau să-l viziteze la Castel Gandolfo, acompaniindu-se cu ghitara, şi se prindea în horă cu ei în junii focului de tabără. Şi, în sfârşit, încălca protocolul: lua copiii în braţe. Îi ridica înspre cer, îi săruta, îi trântea la locul lor în braţele părinţilor; binecuvânta el în persoană nunta fiicei unui măturător de stradă.

Comportări care au început să lipsească sau, oricum, mai rare o dală cu trecerea anilor, până la intervenţia chirurgicală din iulie 1992 pentru o tumoare „benignă”. Care i-a remodelât, indiscutabil, fizicul, dacă nu şi spiritul apostolic, mereu angajat pe toate planurile.

Roma, în orice caz, şi Italia au devenit teritoriu de misiune religioasă pentru Ioanpaul al II-lea, care depune o activitate episcopală temeinică, acolo unde capitala Italiei devine pe trei sferturi capitala Lumii a Treia. Şi papa continuă să facă vizite prin parohii ca şi Paul al VI-lea, mai insistent chiar decât el, conştient că „un secularism devastator”, cum a observat fostul vicar Poletti, „afectează oraşul”. Roma are nevoie de o nouă evanghelizare, în care distanţele să fie anulate şi pe plan religios, într-o îmbrăţişare ecumenică la

care să participe şi evreii: la 8 februarie 1981, papa primeşte la biserica S. Carlo ai Catinari o delegaţie a Sinagogii din Roma condusă de rabinul-şef Elias Toàff. Wojtyla îşi aminteşte de măcelărirea evreilor din Cracovia, Toàff de „durerosul trecut al umilinţelor îndurate în ghetou”. Este un eveniment definit ca având o importanţă istorică pe care Antonello Trombadori, ultimul poet de factura lui Belii, îl evocă într-un sonet intitulat *Râsul lui Elias*:

După ce ţi s-a citit predica în latineşte Ai înţeles ce ţi-a făcut Wojtyla? Ca Papă drept şi cu mintea ascuţită N-a făcut deloc la San Carlo o joacă.

A spus: „Mergeţi în ghetou la Rabin,

Spuneţi-i că peste puţin ajungem în 2000

Şi că s-a terminat cu vremea lui Cain,

Ca să ne întâlnească nu trebuie să mai stea la coadă!

Nu se mai văzuse vreodată aşa ceva la Catinari! Toàff a intrat cu pălăria pe cap şi cu perciuni, Râzând în mijlocul demnitarilor săi.

„Aşa se face istoria, din evenimente de-astea!” A spus un preot. Şi, din groapă, se aude şi Belii: „Ce face cel care râde? îşi arată colţii!”

Şi, apoi, vizita de răspuns. La 13 aprilie 1986, pentru prima dată un papă intră în sinagoga din Roma: îi numeşte pe evrei „fraţii noştri mai mari”. Apare însă pe neaşteptate o fisură: Wojtyla, în timpul unei audienţe acordate, miercurea, credincioşilor, în sala aglomerată ca întotdeauna, în august 1989, îi face „necredincioşi” pe evrei, ca trădători ai alianţei cu Dumnezeu. Şi, foarte ciudat, la puţin timp după aceea, apar polemici asupra mănăstirii carmelitelor din Auschwitz, iar Vaticanul nu vrea să respecte o înţelegere privitoare la mutarea surorilor din lagărul de concentrare nazist; abia în aprilie 1993, papa cere ca mănăstirea să fie părăsită. Nu este însă o decizie luată cu seninătate. Problema lui Ioan-Paul al II-lea este că, încă o dată, la mijloc se află Polonia „sa” şi evreii revin în contextul vechilor concepţii teologice.

Concepţii care par că nu vor să dispară dacă, în 1992, noul vicar al Romei, cardinalul Ruini, nu se arată binevoitor cu evreii; este repusă pe tapet vinovăţia lor în răstignirea lui Cristos. În fine, aici este multă ambiguitate.

O dată cu refacerea unei puteri ecleziastice capabile să se strecoare în urzeala de relaţii a finanţelor internaţionale, apare şi o papalitate cu o componentă politică puternică, mergând pe o cale dură către o societate internaţională plină de nevoi spirituale, cu poziţii care, în ultimii ani, par să

readucă Biserica de la Roma în situaţia de a face un mare salt înapoi faţă de poziţiile conciliului al Mea de la Vatican. Şi, în această operă de restauraţie iese în evidenţă marea importanţă a asociaţiei Opus Dei, devenită în 1982 o „demnitate privată”, practic, având autonomie juridică şi liber acces la toate funcţiile importante din Biserica de la Roma. Nu este o întâmplare faptul că întemeietorul ei, José Maria Escrivă de Balaguer, este beatificat după un conflict fulger asupra „eroismului virtuţii”, în timp ce papa Ioanal XXIII-lea aştepta de douăzeci de ani, în „parfumul sfinţeniei”. Pentru mulţi oameni, beatificarea, la 17 mai 1992, a monseniorului fondator al Opus Dei, dorită cu ardoare de papă, este o confirmare a afinităţii ideologice dintre Ioanpaul al II-lea şi aşa-numita „Caracatiţă a lui Dumnezeu”, motiv pentru care Pasquino a parodiat rugăciunea *Agnus Dei* astfel:

Opus Dei, care-ai luat bani de la toată lumea, fă-ne din ci şi nouă parte.

Printre altele, din 1984, directorul oficiului de presă de la Vatican, purtătorul de cuvânt al papei în relaţia cu mass-media, este un spaniol de la Opus Dei, Joaquin Navarro Vails. Evident, nu este singurul reprezentant al „demnităţii private” care acţionează alături de papă. Această organizaţie ecleziastico-politică, mai ales, a devenit salvarea finanţelor Vaticanului: datorită ei, a fost eliminat tot ceea ce ar fi putut, în vreun fel, să împiedice IOR, adică banca Vaticanului, care a avut unele necazuri în 1982 şi în 1989 prin crahul Băncii Ambroziene şi moartea lui Roberto Calvi. Au fost discreditaţi funcţionari ca monseniorii Donato De Bonis şi Paul Marcinkus, dovedindu-se incapabili să gestioneze banii care, din păcate, rămân „un instrument în serviciul Bisericii”, aşa cum însuşi Marcinkus avea să spună. Aer nou şi bani curaţi; în special în gestionarea acelui 8 la mie din Irpef177, o noutate absolută în finanţele Vaticanului.

În sfârşit, în mai 1993, cu ocazia călătoriei sale în Sicilia, Ioanpaul al II-lea are, pe neaşteptate o imagine nouă: ia o poziţie fermă împotriva mafiei. Este o anatemă care paie, dintr-o dată, că ar reabilita o politică reacţionară pe linia misiunii apostolice, recurgând la termenii angajării sociale a Bisericii de la Roma. Ar putea însemna o schimbare de orientare.

Toate acestea rămân în spatele lui Ioanpaul al II-lea care se defineşte lotuşi ca o personalitate de mare prestigiu a anilor noştri, foarte adesea pe baza sprijinului efemer al mass-media, unde întotdeauna domneşte

ambiguitatea, lipsa de sinceritate, dacă nu chiar interese materiale.

Pentru că el cântă, înregistrează discuri şi casete, este un textier pentru cântece; face pe ziaristul cu fragmente de predici publicate în toată lumea; este personaj de film şi de benzi desenate. Imaginea sa pe piaţă este preţioasă şi aceasta nu face parte din spiritul evanghelic al unui mesaj creştin. În acest sens, sunt semnificative criticile care i s-au adus întotdeauna pentru un anumit comportament de superstar; scriitorul australian, laureat al premiului Nobel, Patrick White, a scos în evidenţă „teatralismul" său şi a întrebat în glumă dacă Ioanpaul al II-lea are „lustragii în elicopterul său". Aş spune însă că masa de oameni este aceea care doreşte să-l vadă aşa şi s-ar putea, cu timpul, să se ajungă la un „cult al personalităţii". Este inutil să ne-o ascundem; şi papa Wojtyla s-a complăcut în această imagine, şi-a însuşit-o la perfecţie. Nu înseamnă însă că, în atemporalitatea sa, el să ştie să regăsească în sine micuţa dimensiune pe care o are anonimul de la uşa de alături. Este un fapt deosebit că-l putem asculta şi la telefon: este suficient să se formăm numărul 00.6110.411.613 şi vocea înregistrată a lui Ioanpaul II-lea pătrunde în casă prin intermediul receptorului. Minuni ale tehnicii. Într-o zi însă s-ar putea întâmpla să sune la uşă chiar el în persoană.

1 Edictul de la Milano, din anul 313, prin care Constantin şi Licinius au acordat creştinismului libertatea de cult.

2 Concordatul sau Concilierea din 11.02.1929, între Sfântul Scaun şi statul italian, prin care a luat naştere Statul Cetăţii Vaticanului şi s-a stabilit un regim de colaborare între cele două state; un nou concordat între cele două state a fost semnat la 18.02.1984.

3 Ghifa în ebraică înseamnă piatră.

4 Giuseppe Gioacchino Belli – poet roman (1791-1863), unul dintre cei mai mari poeţi dialectali italieni, autor a peste 2000 de sonete.

5 Ebioniţi – sectă iudeo-creştină răspândită în Siria, Palestina, Transiordania şi Egipt, în secolele I-IV; respectau strict legea mozaică, îl considerau pe Iisus Cristos un profet şi pe Sf. Pavel un apostat; numele înseamnă probabil *sărmanii*.

6 Amfiteatrul lui Flavius – cunoscut astăzi sub numele de Colosseum.

7 Joc de cuvinte intraductibil: în limba italiană *agone* – arenă; în *agone* –

în arenă; *inagone* – ironic *nu mai este arenà*\ *inagone-Navona*: piaţa respectivă a fost. Ck fant. Denumită ironic şi *salonul italian al Europei*, pentru viaţa mondenă intensă de aici.

8 Este vorba despre columna triumfală ridicată de împăratul Marcus Aurelius, numită uneori, impropriu, coloana antonină.

9 Catehumen – persoană care, dorind să devină creştină, se pregăteşte în vederea primirii botezului.

10 Nicolaiţi – eretici despre care se vorbeşte în Apocalipsă, la Tiatira, Efes şi Pergam; numele sectei provine de la acuzaţia de impudicitate care le-a fost adusă, în Evul Mediu, acesta fiind numele adversarilor celibatului preoţesc.

11 Calidarium – în termele romane antice, cameră pentru băi cu apă fierbinte sau de aburi; un fel de saună de azi.

12 Trastevere – zonă a Romei de pe malul drept al Tibrului.

13 Heliogabal – Vari us Avitus Bassianus, împărat roman, 218-222, originar din Emesa – Siria; a încercat să impună la Roma cultul Soarelui, ca religie uni versaă.

14 Vettius Agorius Pretextatus – om politic roman, exponent al sincretismului mistic din perioada imperială târzie, a apărat cu înverşunare păgânismul împotriva creştinismului; devenind în 367 prefect al Romei, ar fi spus „făceţi-mă episcop al Romei şi mă voi converti la creştinism”.

13 Apostazie – renegarea publică a unei credinţe religioase.

16 Mila romană – măsură de distanţă de 1000 de paşi, echivalentă cu circa 1480 m.

17 Ofertoriu – moment al slujbei religioase în care, după citirea Evangheliei, preotul îi închină lui Dumnezeu pâinea şi vinul; în ofertoriu se includ cântarea şi rugăciunea ofrandei.

IH Tribun – în vechea Romă, funcţionari dintre cei mai importanţi în administraţia civilă (tribunii plebei) şi militară.

19 Ariantermen care îi desemnează pe adepţii lui Arius, preot de origine libiană care a pus bazele unei erezii condamnate de conciliul ecumenic de la Niceca (325), prin care se nega divinitatea lui Cristos; în cazul lui Constantin este vorba de cpiscopul Eusebius din Nicomedia.

20 Chalkis – oraş important în Grecia, port la Marea Egee.

21 Pasquinate – pamflete, epigrame satirice, satire politice anonime, în proză sau în versuri, în limba italiană sau în latină, câteodată sub formă de epigrame sau de dialog.

22 Monahism – mod de viaţă religioasă şi ascetică, prin care „singuraticul” se retrage din mijlocul oamenilor obişnuiţi şi se dedică rugăciunilor către Dumnezeu; monahul poate fi eremitic, dacă adeptul trăieşte ca sihastru sau cenobitic, dacă trăieşte într-o mănăstire, adică într-o comunitate de călugări care acceptă cu toţii aceleaşi reguli. Monahismul nu aparţine exclusiv creştinismului, el fiind prezent şi în budism, taoism etc.

23 Cipollino – marmură, uneori de Carrara, cu vine subţiri şi concentrice sau cu structură foioasă.

24 Livră – unitate de masă, folosită în epoci şi ţări diferite; în Roma antică era egală cu 327,45 gr.

25 Tabernacol – uneori dulăpior sau cutie de argint, alteori un fel de chioşc de dimensiuni relativ mari, cu coloanc sau fără, bogat ornamentat, în interiorul unei biserici şi în care se păstrează de obicei cele mai preţioase obiecte de cult

26 Ante litteram sau „avant la lettre – este calificată astfel o manifestare istorică sau culturală cu caracteristici proprii unui fenomen istoric care va avea loc ulterior.

27 Nunţiatură – reprezentanţă a Sfântului Scaun în diferite ţări, prin care se stabilesc relaţii, asemănătoare cu cele diplomatice, între bisericile din întreaga lume; un fel de ambasadă.

28 Platina – Bartolomeo Scacchi, numit Platina, după denumirea localităţii în care s-a născut, 1421-1481; umanist, membru al Academiei din Roma; după publicarea operei sale, *Uber de vita Christi de omnium pontificatum*, a fost numit director al bibliotecii de la Vatican; N.B. Nu trebuie publicat cu un alt Platina, autorul cărţii publicate în 1715 la Veneţia, *Vieţile papilor*, din care au fost reproduse în volumul de faţă portretele papilor.

Faunus – divinitate romană de la numele căreia derivă cel al totalităţii speciilor de animale dinu-o regiune sau dintr-o epocă geologică.

30 Lupercalii – serbări populare în cinstea lui Pan, care, în credinţa populară, apăra turmele de lupi.

31 Februalii – sărbători cu ocazia cărora se aduceau ofrande morţilor şi

zeului Februus, purificatorul sufletului omenesc.

32 Candelora sau Intrarea în Biserica – procesiune prin care se binecuvântează lumânările aprinse ale credincioşilor.

33 Franciscan – călugăr sau călugăriță care fac parte dintr-unul din ordinele fondate de Francisc de Assisi, a cărui concepţie ascetică, bazată pe idealul sărăciei, se îmbină cu candoarea şi cu dragostea pentru oameni şi pentru toate vieţuitoarele. Francisc de Assisi a scris şi versuri pătrunse de sentimentul fraternităţii universale: „Cântecul fratelui Soare”.

34 Actualul Salonic.

35 Atrium – spaţiu deschis, înconjurat sau nu de coloane, la intrarea unei bazilici.

36 Cantharus – vas bogat omamenant, cu apă sfinţită, în care preotul catolic îşi purifica din când în când degetele în timpul slujbei.

37 Boetius sau Boethiusom de stat şi filosof roman; influenţat de Platon, Aristotel şi de stoici, ale căror idei a încercat să le îmbine cu principiile creştinismului. În volumul *Mângâierile filosofiei*.

38 Simonie – în dreptul canonic, delict constând în vinderea sau cumpărarea, chiar şi doar ca intenţie, a lucrurilor sfinte sau aparţinând vieţii spirituale.

39 *Longa inanus* – persoană sau organizaţie care acţionează în secrct în folosul unei persoane puternice sau al unei puteri.

40 Apocrisartrimis al papei, ambasador pontifical pe lângă împăratul Bizanţului.

41 Ortodox (gr.) „conform cu credinţa cea dreaptă”, care respectă doctrina şi cultul unei anumite Biserici; erau ortodoxe atât Biserica Catolică romană cât şi alte comunităţi creştine, care s-au despărţit de ca prin schisma orientală din 1054. De atunci acestora din urmă, li se atribuie numele de Biserica Ortodoxă; contrar hétérodoxie, ceea ce este contrar credinţei mărturisite.

42 Blitz – (germ.) acţiune fulgeratoare.

43 Calculoză – afecţiune caracterizată prin prezenţa unuia sau a mai multor calculi, pietre, într-un organ cavitar ca bila sau rinichii. Sinonim: litiază.

44 Sacristie – încăpere în bisericile catolice în care se păstrează

obiectele de cult şi veşmintele preoţeşti.

45 Annona urbis – zona oraşului în care se colectau grânele provenite din provincii pentru a fi distribuite treptat populaţiei.

46 Ripa graeca – cartier locuit de greci, situat pe o porţiune mai joasă, a Tibrului.

47 Exarh – guvernator bizantin din Italia şi Africa de Nord.

48 Taumaturg – persoana care, după unele concepţii religioase, ar avea puterea să facă minuni.

49 Tuscia – partea de nord a actualei regiuni Lazio, având ca oraşe principale Viterbo şi Civitavecehi.

50 Rostri – tribuna din Forul roman pe care urcau oratorii pentru a vorbi mulţimii; numele vine de la pintenul, *rostrum*, care se afla la prova corăbiilor de război pentru a Iovi duşmanul.

51 Hegira (cuvânt arab) – „ieşire, fugă”, data strămutării lui Mahomed de la Mecea la Medina, considerată ca începutul erei musulmane, 16 iulie 622.

52 Ipostas – în creştinism, fiecare dintre persoanele Sfintei Treimi Tatăl. Fiul şi Sfanţul Duh – având o esenţă comună, dar atribute personale distincte.

53 Ecthesis – (gr.) „explicaţie, expunere”.

54 Absidă – nişă semicirculară sau poligonală care închide nava unei bazilici romane; încăpere semicirculară sau poligonală destinată altarului în biscricile creştine.

55 Cardinal – prelat care ocupă cea mai înaltă funcţie în ierarhia Biscricii Catolice, după aceea de papă; face parte din consiliul papal şi participă la alegerea unui nou papă; sunt îmbrăcaţi într-un veşmânt specific, roşu-purpuriu, de unde vine şi numele culorii: roşu-cardinal.

* Miliţie, miliţii – armată nepermanentă sau de rezervă, un fel de Gardă Naţională din epoca modernă.

57 Canossa-referire la victoria simbolică, în confruntarea dintre papalitateşi Imperiul romano-german („cearta pentru investitură”) a papei Grigore al VII-lea asupra împăratului Henric al IV-lea; după o penitenţă de trei zile, în ianuarie 1077, acestuia i-a fost ridicată excomunicarea. 5 Pogonatul – „bărbosul”.

— D Pentapolis – (gr.) unire a cinci oraşe, aşa numitul pentapolis *bizantin* era format la origine din cinci oraşe sedii de episcopate; Rimini,

Pesam, Fanno, Senigallia şi Ancona. 6,1 Frisoni – Uluitorii Frisici, regiune istorică în vestul Europei de-a lungul coastei de sud-est a Mării Nordului, între râurile Meuse şi Weser.

61 Putere, autoritate (lai.).

62 Pairtitlu nobiliar în unele ţări europene: numele vine de la privilegiul de a putea fi judecaţi doar de egalii lor; ef., fr. *Pair*, egal. Asemănător.

63 Tonsură – ceremonie, astăzi abolită, prin care se tăia rotund părul sau doar o şuviţă din el celor care intrau într-un ordin ecleziastic, în semn de renunţare la lume; tunsoare circulară, mai mult sau mai puţin extinsă, a părului şi raderea calotei rămase libere, în semn de apartenenţă la un rang ecleziastic.

64 Marcă – teritoriu de frontieră (din germ. *Mark*), aflat sub jurisdicţia unui marchiz (din germ. *Markgraj*).

65 Ardea – veche aşezare în Latium, capitală a rutulilor, aliaţi ai Romei; era legată de Roma prin Via Ardeatina.

66 Abaţie – mănăstire catolică locuită de călugări sau de canonici, condusă de un abate şi depinzând de un episcop sau direct de papă.

67 Protoscrinarun fel de intendent, administrator de bunuri ecleziastice.

68 Lector – aici, cititor al textelor sfinte în cadrul slujbelor religioase.

69 Filipică – discurs violent, acuzator rostit împotriva cuiva; la origine, a denumit discursurile oratorului atenian Demostene îndreptate împotriva regelui Filip al II-lea al Macedoniei; termenul a fost preluat de Cicero, care şi-a intitulat astfel discursurile împotriva lui Antoniu.

70 Capeţicnii sau Capetingii – dinastie regală a Franţei întemeiată de Hugo Capet; în linie directă au domnit între 987 şi 1328, iar în linie colaterală, cu întreruperi, până în 1848.

71 Gnoză, gnozie – (gr. *Gnosis*) cunoaştere; cunoaştere elementară, la nivelul percepţiei.

72 Tiară-pălărie, acoperământ pentru cap, rigidă, de obicei ascuţită, purtată de preoţii şi regii din Orientul antic; tiara papală este împodobită cu trei coroane suprapuse, având o cruce în vârf şi este purtată de pontif ca simbol al puterii în anumite ceremonii solemne.

73 Diptic – aici, registru în care erau trecuţi toţi binefăcătorii unei biserici, mănăstiri etc.

74 Valvasori – vasali de rangul al doilea, adică vasali ai altor vasali.

75 Missus – (lat.) trimis imperial, inspector.

76 Patarini – adepţi ai mişcării religioase şi sociale care se opunea înaltului cler simoniac şi supus imperiului, apărută la Milano în a doua jumătate a secolului al XI-lea în straturile cele mai sărace ale populaţiei; numele provine de la *pataria*, târgul de vechituri, talciocul din oraş.

77 Canossa – localitate în nordul Italiei, azi Ciano d'Enza.

78 Tiberina – mică insulă aflată pe Tibru, nu departe de Vatican, loc de refugiu şi de meditaţie pentru pontifi.

79 Concordat – tratat dintre papă şi statele având, în totalitate sau în parte, populaţie catolică, privind disciplina şi organizarea ecleziastică; conducătorul stalului numeşte arhiepiscopii şi episcopii cărora papa le acordă investitura canonică; papa renunţă la orice drept de vânzare a bunurilor ecleziastice, iar, în schimb, statul se angajează să le ofere leafa episcopiâlor şi parohilor.

Kn Câijă episcopală – baston lung cu mâner transversal, în cultul ortodox, sau curbat în cel catolic, decorai cu aplicaţii de metal preţios, servind ca însemn al marilor ierarhi. 81 Inelul episcopal – replică de valoare ierarhică mai redusă a aşa-numitului *inel al Pescarului* purtat de papă şi servind şi ca sigiliu, având ca ornament imaginea lui Petru pescuind în barcă: inelul fiecărui papă este distrus la moartea acestuia, iar pentru succesor se confecţionează unul nou.

S: Malachia – 1. Profet evreu care a trăit pe la anul 450 î. H. Profeţia sa conţine un reproş adresat preoţilor pentru negligenţa lor în celebrarea serviciului divin, prevestirea unei judecăţi divine şi apariţia unui nou sacrificiu divin; 2. Arhiepiscop primat al Irlandei, unde a introdus reforma cisterciană; îi este atribuită o profeţie în care, cu un scurt motto în limba latină, sunt caracterizaţi 11 viitori papi începând cu Celestin al II-lea şi ajungând până la sfârşitul lumii.

83 Comunarzi – termen peiorativ folosit pentru susţinătorii Comunei, formă de organizare social-politica din Evul Mediu care oferea oraşului o autonomie administrativă pe baza unei carte de la seniorul său, care-i oferea drepturile unei persoane juridice.

84 Suburra – carrier popular şi rău famat din Roma antică, situat între

colinele Celio şi Esquilin; p. ExL, cartierul cel mai rău famat dintr-un oraş.

85 Pontidaoraş din Lombardia, la 16 km de Bergamo, unde, în mănăstirea benedictină, la 7 aprilie 1167, delegaţii Comunelor din Cremona, Bergamo, Mantova, Brescia şi Ferrara au semnat faimdsul *juramânt*, formând împotriva lui Frederic Barbarossa o ligă, numită mai târziu *Liga lombardă*.

Carroccio-car cu patru roţi, tras de cai sau de boi, în jurul căruia se adunau în luptă miliţiile orăşeneşti ale Comunelor italiene; avea fixat pe el stegul cu stema oraşului, clopotul numit *martinella*, şi, deseori, un altar.

87 Clarendon – castel regal din Wiltshire, unde la 30-31 ianuarie 1164 s-a ţinut *parlamentul* de la C., cerut de Henric al II-lea Plantagenct, care a stabilit, cu toată opoziţia arhiepiscopului Thomas Becket, limitarea libertăţilor Bisericii engleze, neacceptate apoi de papa Alexandru al II-lea.

88 Oratio…

— (lat.) rugăciune pentru alegerea pontifului.

89 Capitoliu – aici, fig., administraţia municipală a Romei; aluzie la cunoscuta colină a Romei, cu piaţa creată de Michelangelo, unde se află, printre alte instituţii, şi sediul Primăriei Romei.

90 Podestà – şef al justiţiei şi al armatei în Comunele-republici italiene.

91 Transsubstanţiere – expresie oficială, începând din secolul al XIII-lea, exprimând calea pe care se realizează prezenţa reală a Corpului şi a Sângelui lui Iisus Cristos în cadrul împărtăşaniei, prin transformarea întregii substanţe a pâinii în Corp şi a întregii substanţe a vinului în Sângele lui Iisus Cristos, rămânând neschimbată numai aparenţa de pâine şi de vin.

92 Gioacchino da Fiore (e. 1130-1202), călugăr şi teolog, abate cistercian; a susţinut că domnia Sfântului Duh va urma celei a Fiului care, la rândul ei, a urmat celei a Tatălui.

93 Actualmente Cassino în regiunea Lazio, provincia Prosinone.

94 Ordinul Predicatorilor – Fraţii Predicatori, dominicani, ordin religios al călugărilor cerşetori întemeiat de Sf. Dominic în 1206 şi aprobat de Honorius al III-lea în 1216; din OP au făcut parte printre alţii: Sf. Toma de Aquino, Sf. Caterina de Siena, Beato Angelico, G. Savonarola, T. Campanella.

95 Astăzi această funcţie este de „călugăr cenzor al presei”, la Vatican.

Regula – codul de comportare, regulamentul stabilit de întemeietorul ordinului respectiv.

1,7 Enciclică – în Biserica Catolică, scrisoare a papei către Bisericile, clerul şi credincioşii din toate ţările sau dintr-o anumită ţară, conţinând o problemă de doctrină sau de actualitate.

98 Stigmatele Sf. Francisc – 1. Stigmat med.: semn, amprentă, rană provocate în mod specific de o boala sau de o alterare patologică; religie: plăgi deschise la mâini, picioare, frunte şi coaste suferite de Cristos în timpul Patimilor, în semnificaţia modernă, asemenea plăgi care apar la persoane cu o viaţă mistică intensă: 2. Stigmatele Sf. Francisc: semnele primite de sfânt la Verna, în porţiunea toscană a Munţilor Apenini, unde a trăit în lungi perioade de rugăciune.

99 Uncie – măsură de greutate folosită înainte de adoptarea sistemului metric decimal, având în Italia valori între 26 şi 30 de gr.

100 Corpus Domini – sărbătoare euharistică celebrată în joia de după Sf. Treime, adică la 60 de zile după Paşti; Urban al IV-lea a înfiinţat această sărbătoare în amintirea minunii de la Bolsena, din 1263, când un preot care nu credea în transsubstanţiere a văzut picături de sânge care ieşeau din anafură; catedrala de la Orvieto a fost construită special pentru ca, la 12 iunie 1264, să fie depusă acolo pânza albă cu urmele de sânge provenite de la anafura.

101 Certozin (cartusian) – ordin religios întemeiat de Sf. Bruno în 1084 la mănăstirea Chartreuse; membrii acestui ordin duceau o viaţă ascetică, solitară, care favoriza retragerea într-o interiorizare aproape totală.

1021.0. R.

— Fundaţia pentru Religie, instituţie actuală pentru procurarea de fonduri necesare Bisericii.

103 Podestà – şef al justiţiei şi al armatei din oraşele-comună italiene.

O4 Căpitano del popolo – magistrat care tutela interesele poporului timp de un an în oraşele-comună italiene.

105 Prior – în Florenţa şi în alte Comune italiene, fiecare dintre cei şase magistraţi care formau *signoria*, ca organ colectiv de conducere, împreună cu podestà şi cu judecătorul orăşenesc, aşa-numitul gonfalonier al justiţiei.

I* Cortes – în regatele feudale din Spania şi Portugalia, organe reprezentative pe stări sociale; aceasta a fost şi denumirea parlamentelor în Spania şi în Portugalia, până în 1911.

Io? Ignazio Silone – pseudonimul lui Secondo Tranquilli, scriitor şi om politic italian

(1900-1978). Aventura unui sărman creştin", 1968.

M* „Privind văzut-am bine... umbra cuilfugi, de las, de marea slujbă dată".

109 Trinacria – vechiul nume al Siciliei.

110 Veronica – bucată de pânză păstrată din 1292 în bazilica Sf. Petru şi care poartă imprimată pe ea imaginea chipului lui Hristos; numele propriu pare să provină prin etimologie populară din *vera icona* – imagine adevărată, transformat apoi în numele femeii despre care se crede că i-ar fi şters sudoarea de pe faţă lui Iisus când acesta era dus la locul de supliciu.

111 Stările, sau Statele Generale – nume dat vechiului parlament feudal în Franţa, de la cele trei *stări* sau clase sociale care erau reprezentate: cicrul, nobilimea şi burghezia sau a treia stare; S.G. Au fost convocate pentru prima dată în 1302 de Filip cel Frumos.

112 Fraticelli – (ital.) diminutiv de la „frate" în sens religios; deci, călugăraş. 11... Egidiană – Albornoz era supranumit şi „cardinalul Egidio".

Bula de Aur – legea fundamentală a Sfanţului Imperiu roman prin care se acorda celor şapte prinţi germani, numiţi din această cauză *electori*, dreptul exclusiv de a-l alege pe împărat

Flagelanţi – secta de fanatici religioşi apărută, în 1260, în Italia, ai cărei membri, sub pretextul ispăşirii păcatelor lumii, se biciuiau în public; desfiinţată în 1417, în urma conciliului de la Konstanz.

Burgrav – (germ.) în Evul Mediu, în statele germane, conducătorul unui oraş, *burg*.

Condotier-în statele italiene, conducător de detaşamente mercenare care se angaja în serviciul oraşelor, al principilor sau al papei.

Gonfalonierpurtătorul steagului, *gonfalon*, sau al insignelor unui stat, unui oraş, unei instituţii laice sau clericale; constituia o funcţie în organul conducător al unor republici italiene, în Evul Mediu.

Pasquino – apelativ prin care era desemnată la Roma o statuie mutilată din marmură din perioada elenistică aşezată la colţul palatului Braschi; s-ar putea ca numele să aibă legătură cu cel al unui om din popor, cunoscut în Roma secolului al XVI-lea pentru ironia sa muşcătoare; din timpul papei Leon

al X-lea (1513-1521) şi până în 1870, mai ales în timpul conclavului din 1522, pe postamentul statuii erau lipite *pasquinate*, ca interlocutori imaginari ai lui P. Erau alte stami romane, mutilate sau nu, numite de către popor Marforio, Madama Lucrezia şi abatele Luigi.

Pius Aeneas – (lat.) eroul Eneidei lui Vergiliu, pe care poemi îl concepe ca „Enea cel milos" faţă de rude, patrie şi zei.

Tiară – acoperământ pentru cap împodobit cu trei coroane suprapuse şi cu o cruce în vârf, purtat de papă, ca simbol al puterii, la anumite ceremonii.

Dataria – serviciu administrativ în Statul papal care, din dările încasate, acordă anumite beneficii.

121 Agone – un fel de stadion pentru întreceri de atletism; Testaccio – colină pe malul stâng al Tibrului, în apropiere de poarta S. Paolo, formată din sfarâmăturile de amfore, *testa*, în Ib. Iatină, care erau aduse cu corăbiile la Roma şi se spărgeau accidental. 124 Auto da fé sau autodafé – 1. Ardere pe rug a celor condamnaţi de Inchiziţie pentru erezie; înainte de fi supuşi la supliciul focului, ereticii condamnaţi erau îndemnaţi solemn să facă „acte de credinţă" pentru a merita salvarea într-o altă lume; 2. Ardere publică a operelor socotite indezirabile în timpul Inchiziţiei, fascismului etc.

1:5 Aluzie la *Principele*, tratat politic, apărut în 1513, al lui Niccolò Machiavelli care vorbeşte despre modul în care un principe, modelul fiind chiar Cesare Borgia, trebuie să guverneze şi să-şi apere statul; în acest tratat apare cunoscuta maximă, *JScopul scuză mijloacele*" oricât de condamnabile ar fi acestea.

126 Joc de cuvinte în original, intraductibil: „dio non è trino, ma quattrino"; trino – trinitate, treime; quattrino-bănuţ, pară, monedă măruntă, figurat, un sfert din valoarea unei monede.

127 Sau, în Italia, *Ognissanti*, la 1 noiembrie.

128 încoronare pe Capitoliu – colina Capitoliului este cea mai mică dintre cele şapte ale Romei; în vârful ei se înălţa templul lui Jupiter; urcarea pe Capitoliu era solemnitatea triumfală rezervată comandanţilor; prin extensie, poeţii consideraţi cei mai buni primeau pe Capitoliu coroana de lauri ca semn al valorii lor.

129 Teatini – congregaţie fondată de Gaetano da Thiene şi Gian Pietro Caraffa, la Roma, în 1524.

130 Somasci – congregaţie fondată de Sf. Girolamo Emiliani în parohia San Basilio din Veneţia şi numită astfel după centrul din Somasca, Bergamo; călugării se dedică îngrijirii orfanilor şi educaţiei tinerilor săraci.

131 Barnabiti – congregaţia clericilor Sf. Pavel fondată de Sf. Antonio Maria Zaccaria şi Bartolomeo Ferrari, pentru instruirea clerului şi a poporului: a avut ca prim sediu biserica Sf. Barnaba din Milano.

132 Capucini – ramură a Ordinului franciscan apărută după reforma lui Matteo da Bascio din Montefiascone; sunt ramura cea mai apropiată de spiritul şi de litera Regulei Sf. Francisc.

M Fascie – mănunchi de nuiele legat cu o curea în jurul unei securi purtat de lictorii care însoţeau pe unii dictatori sau consuli, simbolizând atributul puterii; reprezentarea grafică a fasciilor a fost preluată ca emblemă de fascismul italian.

134 Motu proprio – (lat.) din proprie voinţă, prin decret semnat de el.

135 Comuniune – împărtăşania sau cuminecarea cu sfintele taine în cadrul euharistiei; în religia catolică, prima comuniune are loc în perioada preadolescenţei credincioşilor.

Angelico – îngeresc, la fel ca îngerii.

137 Pios – în limba italiană, numele Pius derivă de la adjectivul *pio* care înseamnă pios, evlavios.

138 Bravi-în secolele XVI-XVÜ, în Italia, bandiţi care se refugiau pe lângă un potentat, formând un fel de mică armată care-l slujea.

139 Alodiu – proprietate funciară liberă de orice sarcini servile sau vasalice.

140 Acel braţ... Como, don Rodrigo, Innominato, adică Nenumitul – locuri şi personaje din celebrul roman al lui Alessandro Manzoni, *Logodnicii*.

141 Cheile Sf. Petru.

142 Quietism – concepţie etico-religioasă iniţiată în 1675 de teologul spaniol Miguel de Molinos şi condamnată de Biserică; preconizează contemplaţia mistică şi neagă importanţa practicilor rituale şi a faptelor bune în vederea mântuirii.

143 De vin joc de cuvinte: „om de vin” – „om divin”. M4 din Commedia dell’Arte.

145 Arcadia – regiune istorică în Grecia intrată în poezia elenistică şi

latină ca spaţiu al unei vieţi bucolice, idilice; academie literară care a preluat acest nume, apărută ca reacţie la gustul artistic al secolului al XVII-lea, bazat pe retorism, ornamentaţie excesivă, reprezentat în Italia de curentul marinisi

146 Copţi – nume dat, după creştinare, populaţiei indigene a Egiptului; azi, este cea mai importantă comunitate creştină din interiorul lumii islamice.

147 Passioniştii – de fapt, acesta este numele membrilor Congregaţiei clericilor desculţi ai Prcasfintei Cruci şi a Pătimirii Domnului Nostru Iisus Cristos, având scopul declarat de a predica nemijlocit în rândul poporului.

148 Redentoriştii – membrii Congregaţiei Preasfântului Mântuitor care avea scopul de a predica la sate.

149 Munte – un fel de datorie publici de împrumut pentru redresarea unei situaţii dificile a populaţiei.

150 Boreas – în mitologia greacă, personificarea vântului de nord; este fiul unui titan şi al zeiţei zorilor, Eos.

151 Pios – în lb. Italiană numele papei este Pio, adică evlavios, pios; în original: „un Pio perdé la sede”.

152 Părinte – joc de cuvinte datorat sensului dublu al cuvântului „padre” părinte (preot), părinte (tată).

153 Paolo – monedă de argint în valoare de circa cincizeci de centime.

154 Risorgimento – mişcarea pentru independentă şi unificarea ţării (e. 1820-1870), organizată în jurul Regatului Piemontului, care a culminat cu unirea şi independenţa ţării.

155 Aiglon – eroul dramei lui Edmond Rostand; duce de Reichstedt, adolescent avid de glorie, dar incapabil să scape de sub influenţa lui Metternich.

156 Çamaldolez – Ordin religios apărut în secolul al XI-lea, în provincia Arezzo, cu preocupări pe plan urbanistic, în sensul că a creat un tip de locuinţe care dădeau posibilitate călugărilor să trăiască într-o izolare complet!

137 Monsenior – titlu de onoare acordat patriarhilor, episcopilor, prelaţilor din familia papei, aceştia din urmă beneficiind de el doar în timpul vieţii pontifului.

158 în limba italiană „Io non riconosco Infallibilità”.

159 Joc de cuvinte intraductibil, în lb. Ital., „temporale” înseamnând,» furtună”, dar şi „temporal”, aici se face aluzie la puterea temporală a papei.

IM Poarta Pia – una dintre porţile Romei, construită în 1559 de Michelangelo din ordinul lui Pius al VI-lea; printr-o breşă făcută în apropierea ei, la 20 septembrie 1870, trupele italiene au intrat în Roma.

161 Chassepot – denumire de la armurierul Chassepot care a inventat puşca de calibru 11 prevăzută cu percutor şi cu încărcător.

162 F.U.C.I.

— Federaţia Universitară Catolică Italiană.

163 Volemose bene – în dialect roman familiar, invitaţie la o împăcare doar formală şi exterioară, echivalentă cu *să arătăm lumii că ne iubim*.

164 Pălărier. Croitor-joc de cuvinte: unul dintre însemnele titlului de cardinal este o pălărie de o formă specială, iar numele Sarto înseamnă „croitor”.

165 Action française – Acţiunea franceză, partid francez de extrema dreaptă, monarhist, clerical, antisemit, condamnat de Vatican în 1926 şi dizolvat în 1935.

166 Fumul negru / alb – norişor de fiim care iese pe un cos al palatului de la Vatican, aflat deasupra Capelei Sixtine, în timpul conclavului; el este negru dacă alegerea a eşuat din cauză că nu a întrunit majoritatea cerută sau alb dacă noul pontif a fost ales; fumul provine de la arderea buletinelor folosite la votare, la care se adaugă, dacă alegerea nu s-a făcut, ierburi sau paie care colorează fumul în negru.

167 Urbi et orbi – Romei şi întregii lumi.

168 Fosse Ardeatine – carieră de piatră abandonată din Roma, de pe Via Ardeatina, o ramificaţie din Via Appia antica, unde, la 24 martie 1944, germanii au masacrat ca represalii 335 de deţinuţi politici şi evrei.

169 Epistola – moment al mesei, slujba catolică, în care preotul citeşte, înainte de Evanghelie, pasaje din Epistolele Apostolilor.

170 Pacem în terris – Pace pe pământ; Falcem în terris – Secera pe pământ, ca aluzie la secera de pe emblema comuniştilor.

171 ACLI – Asociaţiile Creştine ale Muncitorilor.

172 Dicastere – echivalentul ministerelor în cadrul Curiei papale.

173 Clergyman – costum preoţesc format din haina şi pantaloni negri sau gri-închis, cu plastron negru şi cu guler alb, folosit, în general, în afara bisericii.

174 Sticlă – în limba italiană „bottiglia”; joc de cuvinte datorat asemănării cu numele polonez al viitorului papă.

17510R – Institutul Operelor Religioase.

176 Penele negre – soldaţii din trupele de vânători de munte.

177 Irpef Impozitul pe venitul persoanelor fizice.

Apendice

Lista cronologică a papilor şi a antipapilor

Aceasta listă a fost alcătuită pe baza *Anuarului pontifical*, din cele două date menţionate pentru începutul unui pontificat, prima se referă la data alegerii, a doua la consacrare. Numele antipapilor sunt în cursiv, între paranteze, şi nu sunt precedate de număr eurent.

1? SF. PETRU, Simon din Betsaida (Galilcea). A primit de la Iisus Cristos în anul 30 puterea pontificală pe care urma s-o transmită succesorilor săi; a trăit mai întâi în Antiohia, apoi, după cum ne informează Cronograful din 354, timp de 25 de ani la Roma, unde a şi murit ca martir.

2. SF. LINUS, din Volterra (Tuscia), 67-76

3. SF. ANACLETUS, din Roma, 76-88

4. SF. CLEMENT 1, din Roma, 88-97

5. SF. EVARISTUS, din Bethleem (Iudeea), 97-105

6. SF. ALEXANDRU I, din Roma, 105-115

7. SF. SIXTUS I, din Roma, 115-125

8. SF. TELESFORUS, din Terranuova (Calabria), 125-136

9. SF. HYGINUS, din Atena, 136-140

10. SF. PIUS I, din Aquileia, 140-155

11. SF. ANICETUS, din Siria, 155-166

12. SF. SOTERUS, din Fondi, 166-175

13. SF. ELEUTERIUS, din Nicopole (Epir), 175-189

14. SF. VICTOR I, din Africa, 189-199

15. SF. ZEPHYRINUS, din Roma, 199-217

16. SF, CALIXT 1, din Roma, 217-222 (*Sf Hyppolitus*, din Roma, 217-235)

17. SF. URBAN I, din Roma, 222-230

18. SF. PONTIANUS, din Roma, 21. VII.230-237

19. SF. ANTERUS, din Grecia, 21. XI.235-3.I.236

20. SF. FABIAN, din Roma, 10.I.236-20.I.250

21. SF. CORNELIU, din Roma, III.251-VI.253 (*Novation*, din Roma, 251).

22. SF. LUCIUS, din Roma, 25.VI.253-5.ni.254

23. SF. ŞTEFAN I, din Roma, 12.V.254-2. VIII.257

24. SF. SIXTUS al II-lea (Xystus), din Grecia, 30. VIII.257-6. VIII.258

25. SF. DIONYSIUS 22. V11.259-26. XII.268

26. SF. FELIX 1, din Roma, 5.1.269-30. X1I.274

27. SF. EUTYCHIANUS, din Luni (Etruria), 4.1.275-7. XI1.283

28. SF. CA1US, din Dalmaţia, I7. XII.283-22. IV.296

29. SF. MARCELLINUS, din Roma, 30. V1.296-25.X.304

30. SF. MARCELLUS I, din Roma. 27.V.308-16.1.309

31. SF. EUSEBIUS, din Grecia, 18. IV.309-17. VII1.309

32. SF. MILT1ADES (Melchiades), din Africa, 2. VI1.311-11.1.314

33. SF. SILVESTRU 1, din Roma. 31.1.314-31. X1I.335

34. SF. MARCUS, din Roma, 18.I.336-7.X.336

35. SF. IULIU 1, din Roma, 6. II.337-12.1 V.352

36. SF. LIBER1US, din Roma, 17. IV.352-24. IX.366 (*Felix al II-lea*. Din Roma, 355-22. XI.365)

37. SF. DAMASUS 1, din Spania, 1X.366-11. X1I.384 (*Ursinus*. 366-367)

38. SF. SIRICIUS, din Roma, 15 sau 22 sau 29. X1I.384-26. X1.399

39. SF. ANASTASIUS I, din Roma, 27. X1.399-19. XII.401

40. SF. INOCENŢIU I, din Albano, 22. X1I.401-12.111.417

41. SF. ZOSIMUS, din Grecia, 18. III.417-26. XI1.418

42. SF. BONIFACIU I, din Roma, 28 sau 29. X1I.418-4. IX.422 (*Eulalius*, 27 sau 29. XII.418-419)

43. SF. CELESTIN I, din Campania. 10 1X.422-27. V11.432

44. SF. SIXTUS al III-lea, din Roma. 31. VI1.432-19. V1I1.440

45. SF. LEON I CEL MARE, din Volterra (Tuscia), 29. IX.440-10. X1.46I

46. SF. HILARUS, din Sardinia, 19. X1.461-29. I1.468

47. SF. SIMPLICIUS, din Tivoli, 3. I1I.468-10. III.483

48. SF. FELIX al II-lea (al III-lea), din Roma, 13.111.483-1.111.492

49. SF. GELAS1US I. Din Africa, 1. III.492-21. XI.496

50. ANASTASIUS al II-lea, din Roma, 24. XI.496-19. X1.498

51. SF. SYMACHUS, din Sardinia, 22. XI.498-19. V1I.514 (*Laurentius*,

498 şi 501-505)

52. SF. HORMISDAS. Din Prosinone, 20. VI1.514-6. VI11.523

53. SF. IOAN I, din Tuscia, 13. V1II.523-18.V.526

54. SF. FELIX al IV-lea, din Sannio, 12. V1I.526 22. IX.530

55. BONIFACIU al II-lea, din Roma, 22. IX.530-I7.X.532 (*Dioscur*, din Alexandria. 22. IX.530-14.X.530)

56. IOAN al li-Ica (Mercurius), din Roma. 2.1.533-8.V.535

57. SF. AGAPET I, din Roma, 13.V.535-22. IV.536

58. SF. SILVERIUS, din Campania, I.V1.536-11 XI.537

59. VIGILIUS, din Roma, 29. III.537-7.VI.555

60. PEL AGI US I, din Roma, l6. IV.556-4. III.5fiI

61. IOAN al III-lea, din Roma, 17. V1I.561-13. V1I.574

62. BENEDICT I, din Roma, 2.VI.575-30. V111.579

63. PELAGIUS al li-Ica, din Roma. 26. XI.579-7. I1.5W)

64. SF. GRIGORE 1 CEL MARE, din Roma. 3. IX.590-12.111.604

65. SABINIAN. Din Blera (Viterbo), 13.1X.604-22. II.606

66. BONIFACIU al 11 Mea. Din Roma, 19.11.607-12. XI.607

67. SF. BONIFACIU al IV-lea, din Marciva. 25. VIII.608-8.V.6I5

68. SF. ADEODATUS 1, din Roma, I9.X.615-8. XI.618

69. BONIFACIU al V-leaT din Napoli, 23. X11.6I9-25.X.625

70. HONORIUS L din Campania, 27.X.625-12.X.638

71. SEVERINUS din Roma, 28. V.640-2. VI1L640

72. IOAN al IV-lea, din Dalmaţia, 24. XII.640-12.X.642

73. TEODOR L din Grecia, 24. X1.642-I4.V.649

74. SF. MARTIN 1, din Todi, VII.649-16.1X.655

75. SF. EUGEN 1. Din Roma, 10. Vm.654-2.VI.657

76. SF. VITALIANUS, din Segni, 30. VI1.657-27.1.672

77. ADEODATUS al II-lea, din Roma, 11. IV.672-17. V1.676

78. DONUS, din Roma, 2. XI.676-11.1V.678

79. SF. AGATON, din Palermo, 27.VI.678-10.1.681

80. SF. LEON al II Ica. Din Sicilia, 17. V11L682-3. VIL683

81. SF. BENEDICT al ü-lea, din Roma, 26.VI.684-8. V.685

82. IOAN al V-lea, din Antiohia, 23.Vn.685-2. VIII.686

83. CONON. 7, 21.X.686-21.1X.687

84. SF.SERGIU I. Din Palermo, 15. XH.687-8. IX.701 (*Teodor*, 687) (Pascal, 687)

85. IOAN al VI-lea, din Grecia. 30.X.701-11.1.705

86. IOAN al Vii-Ica. Din Grecia, 1.111.705-18.X.707

87. SISINNIUS, din Siria. 15.I.708-4.1I.708

88. CONSTANTIN, din Siria, 25. III.708-19. IV.7I5

89. SF. GRIGORE al II-lea, din Roma, 19.V.715-11.11.731

90. SF. GRIGORE al III-lea, din Siria, 18.în.731-28. XI.741

91. SF. ZAHAR1A. Din S.Severina (Calabria). 10. XIL741-22.în.752

92. ŞTEFAN al li-tea, din Roma, 26. UI.752-26. IV.757

93. SF. PAUL 1. Din Roma, 29.V.757-28.VI.767

94. ŞTEFAN al III-lea, din Sicilia, lt7. Vm.768-24.I.772 (*Constantin*. Din Nepi, 28.VI.sau 5. VI1.767-769) (*Filip*, 31. VII.768)

95. ADRIAN I. Din Roma. 1.9.11. 772-25. XI1.795

96. SF. LEON al MI-lea, din Roma, 26,27. XU.795-12.VI.8I6 V7. ŞTEFAN ji IV-lea. Din Roma, 22.VI.8lfi-24. LX17

98. SF. PASCAL I. Din Roma, 25.1.817-11.11.824

99. EUGEN al II-lea, din Roma, U sau V.824-V1I1.827

100. VALENTIN, din Roma. VUI.827-IX.827

101. GRIGORE al 1 V-lea. Din Roma, 827-1.844 1U2. SERGIU al II-lea. Din Roma, L844-27. L847

(*hatu* 1.844)

103. SF. LEON al IV-lea, din Roma, 10. IV.847-17. V1I.855

BENEDICT al III-lea, din Roma, 29. IX.855-17. IV.858 tănastasius, VIII.855-IX.855)

SF. NICOLAE I CEL MARE, din Roma, 24. IV.858-13. XI.867

ADRIAN al II-lea, din Roma, l4. XII.867-14. Xn.872

IOAN al VIII-lea, din Roma, 14. XII.872-16. XH.882

MARINUS I, din Gallese, 16. XII.882-15.V.884

SF. ADRIAN al III-lea, din Roma, 17.V.884-IX.885

ŞTEFAN al V-lea, din Roma, IX.885-14. IX.891

FORMOSUS, din Roma, 6.X.891-4. IV.896

BONIFACIU al VI-lea, din Roma, IV.896

ŞTEFAN al VI-lea, din Roma, 896-VHI.897

ROMANUS, din Gallese, VIII.897-XI.897

TEODOR al II-lea, din Roma, XH.897

IOAN al IX-lea, din Tivoli, 1.898-1.900

BENEDICT al IV-lea, din Roma, 1,11.900-VII.903

LEON al V-lea, din Ardea, VTI.903-UC.903 (Cristolor, din Roma, VII sau IX.903-I.904)

SERGIU al III-lea, din Roma, 29.1.904-14. IV.911

ANASTASIUS al III-lea, din Roma, IV.911-VI.913

LANDÒ, din Sabina, VU.913-II.914

IOAN al X-lea, din Tossignano (Imola), UI.914-V.928

LEON al VMea, din Roma, V.928-XU.928

ŞTEFAN al Vii-Ica, din Roma, XII.928-II.931

IOAN al XI-lea, din Roma, 11,111.931-XII.935

LEON al VII-lea, din Roma, 3.1.936-13. VII.939

ŞTEFAN al VIII-lea, din Roma, 14. VII.939-X.942

MARINUS al II-lea, din Roma, 30.X.942-V.946

AGAPET al II-lea, din Roma, 10.V.946-XU.955

IOAN al XII-lea, Octavian, din familia conţilor de Tuscolo, din Roma, 16. XII.955-14.V.964

LEON al VIII-lea, din Roma, 4.6. XII.963-1.111.965

BENEDICT al V-lea, din Roma, 22.V.964-4.VU.965

IOAN al XIII-lea, din Roma, 1.X.965-6. DE.972

BENEDICT al VI-lea, din Roma, 19.1.973-VI.974

(*Bonifaciu al VII-lea*, Francone din Roma, VI-VU.974 şi VIII.984-VII.985)

BENEDICT al VII-lea, din Roma, X.974-I0. VII.983

IOAN al XIV-lea, Petru, din Pavia, XII.983-20. VUI.984

IOAN al XV-lea, din Roma, VIII.985-III.996

GRIGORE al V-lea, Bruno duce de Carintia, Saxonia, 3.V.996-18. II.999 (*Ioanal XVI-lea*, Giovanni Filagato, din Rossano Calabro, IV.997-II.998)

SILVESTRU al II-lea, Gerbert, din Belliac (Auvergne), 2.1 V.999-12.V. 1003)

IOAN al XVII-lea, Siccone Sicconi, din Roma, VI.1003-XI1.1003

IOAN al XVIII-lea, Fasano, din Roma, I.1004-VII.1009

SERGIU al IV-lea, Petru, din Roma, 31. VII.1009-12.V.1012

BENEDICT al VIII-lea, Theophüactus (Teofilatto) din familia cornilor de Tuscolo, 18.V. 1012-9. IV. 1024

(*Grigore*, din Roma, 1012)

IOAN al XIX-lea, Romanus din familia conţilor de Tuscolo, IV, V. 1024-1032

BENEDICT al IX-lea, Theophilactus din familia conţilor de Tuscolo, 1032 1044

SILVESTRU al IIMea, Giovanni, din Roma, 20.1.1045-10.11.1045

BENEDICT al DE-lea (a doua oară), 10.1 V. 1045-1.V. 1045

GRIGORE al VI-lea, Giovanni Graziano, din Roma, 5.V. 1045-20. XII. 1046

CLEMENT al II-lea, Subgenus de Morsleben şi Honburg, din Saxonia, 24,25. Xn. 1046-9.X. 1047

BENEDICT al IX-lea (a treia oară), 8. XI. 1047-17. VH. 1048

151... DAM ASUS al II-lea, Poppo, din Bavaria, 17. VII.1048-9. VIII. 1048

152. SF.LEON al IX-lea, Bruno, conte de Egisheim-Dagsburg, din Alsacia, 12. II.1049-19. IV. 1054

153. VICTOR al II-lea, Gebhardt, conte de Dollnstein-Hirschberg, din Germania, 16. IV. 1055-28. VII. 1057

154. STEFAN al IX-lea, Frederic duce de Lorena, din Lorena, 3. VIII.1057 29.111.1058

155. NICOLAE al II-lea, Gerard, din Chevron (Savoia), 18. IV.1058, 24.1.1059 27. VII.1061

(*Benedict al X-lea*, Ioan, din Roma, 5. IV.1058-24.X.1059)

156. ALEXANDRU al II-lea, Anselmo, din Baggio (Milano), 1.X. 1061 21. IV. 1073

CHonorius, Cadalus, prov. Verona, 28.X. 1061-1072)

157. SF. GRIGORE al VII-lea, Hildebrand de Soana (Tuscia), 22. IV, 30. VI. 1073 25.V.1085

(*Clement al III-lea*, Guiberto, din Parma, 25.VI. 1080,24. IH. 1084-8. IX. 1100)

158. VICTOR al III-lea, Desideriu, din Benevento, 24.V. 1086 16. IX. 1087

159. URBAN al II-lea, Eudes de Lagery, din Châtillon-sur-Marne

(Franţa), 12. III. 1088-29. VH. 1099

160. PASCAL al II-lea, Raniero, dinbicra (Viterbo), 13,14. Vili. 1099-21.1.1118 (*Teodoric*, episcop la S. Rufina, 1100-1102)

(*Alberto*, episcop de Sabina, 1102)

(*Silvestru al IV-lea*, Maginulf, din Roma, 18. XL 1105-1111)

161. GELASIUS al II-lea, Giovanni Caetani, din Gaeta, 24 J, 10. H1.1118-28.1.1119 (*Grigore al VIII-lea*, Maurice Bourdin, din Franţa, 8. IH. 1118-1121)

162. CALIXT al II-lea, Guy, din Burgundia, 2.9.H.1119-13. XII. 1124

163. HONORIUS al II-lea, Lamberto, din Piagnano (Imola), 15,21. XH.l 124 13.11.1130

(*Celestin al Iblea*, Tebaldo Boccadipecora, din Roma, XII. 1124) 164. INOCENŢIU al II-lea, Gregorio Papareschi, din Roma, 14.23H.1130-24. DU 143 (*Anacletus al II-lea*, Pietro Picrleoni, din Roma, 14,23.11.1130-25.1.1138) (*VictoralIV-lea*, Gregorius, ? ULI 138-29. IV.1138) 165. CELESTIN al II-lea, Guido, din Città di Castello, 26. DE, 3. XH. 1143-8.111.1144

166. LUCIUS al II-lea, Gerardo Caccianemici, din Bologna, 12. III.1144-15.11.1145

167. EUGEN al III-lea, poate din fam. Paganelli de Montemagno. Din Pisa. 15,18.11.1145 8. VII. 1153

168. ANASTASIUS al IV-lea, Corrado, din Roma, 12. VI1.1153-3. XII.1154

169. ADRIAN al IV-lea, Nicholas Brcakspear, din Langley (Anglia), 4,5. XI1.1154 1. IX. 1159

170. ALEXANDRU al III-lea, Rolando Bandincili, din Siena, 7,20.1X.l 159 30. VI11. II81

(*Victor al IV-lea* sau *al V-lea*, Ottaviano Monticelli, din Tivoli, 7. IX, 4.X.1159 20. IV. 1164)

(*Pascal al III-lea*, Guido, din Crema, 22,26. IV.l 164-20JX.l168) (*Calixt al III-lea*, Giovanni, abate la Staimi, Arezzo, DUI 68-29. VIU. 1178) (*Inocenţiu al III-lea*, Landò, din Sezze, 29. IX.1179-1180)

171. LUCIUS al III-lea, Ubaldo Allucingoli, din Lucca, l, 6. IX.l 181-25. XI.1185

172. URBAN al III-lea, Uberto Crivelli, din Milano, 25. XI, l. XU.l 185-20.X.1187

173. GRIGORE al VIII-lea, Alberto de Morra, din Benevento, 21,25.X.1187 17. XU.1I87

174. CLEMENT al III-lea, Paolo Scolari, din Roma, 19,20. XU.1187-IU.l 191

175. CELESTIN al III-lea, Giacinto Bobone, din Roma, 30. UI, 14. IV. 1191 8 J. 1198

176. INOCENŢIU al III-lea, Lotario di Segni, din Gavignano (Roma), 8. I, 22.U. 1198 16.VU.1216

177. HONORIUS al III-lea, Cencio Savelli, din Roma, 18,24.VU.1216-18. UI.1227

178. GRIGORE al IX-lea, Ugolino di Segni, din Anagni, 19,2 l. Ffl. L227-22. Vffl. 1241

179. CELESTIN al IV-lea, Goffredo Castiglioni, din Milano, 25.28X 1241 10Jfl. 1241

180. INOCENŢIU al IV-lea, Sinibaldo Fieschi, din Genova, 25,28.VI. 1243-7JŒ. 1254

181. ALEXANDRU al IV-lea, Conti di Segni, din Jenne (Anagni), 12,20. XII.1254 25.V.1261

182. URBAN al IV-lea, Jacques Pantaléon, din Troyes (Franţa), 20. VUI, 4. IX.1261 2.X.1264

183. CLEMENT al IV-lea, Guy Foulques, din Stgides (Nâmes, Franţa), 5,15 JL1265 29. XL1268

184. GRIGORE al X-lea, Tebaldo Visconti, din Piacenza, 1. IX.1271,27. IU.1272 10.1.1276

185. INOCENŢIU al V-lea, Pierre de Tarantaise, din Savoia, 2 LI., 22.11.1276 22.VI.1276

186. ADRIAN al V-lea, Ottobono Fieschi, din Genova, 11.VU. 1276-18. Vffl. 1276.

187. IOAN al XXI-lea, Pedro Jullão, supranumit Petrus Hispanus, din Lisabona, 15,20. IX. 1276-20. V. 1277

188. NICOLAE al III-lea, Giovanni Gaetano Orsini, din Roma, 25. XI, 26. XU.1277 22. Vffl.1280

189. MARTIN al IV-lea, Simon de Brion, (Franţa), 22. U, 23. Ffl.1281-28. Ffl.1285

190. HONORIUS al IV-lea, Jacopo Savelli, din Roma, 2. IV, 20.V.1285-3. IV.1287

191. NICOLAE al IV-lea, Girolamo Masci, din Lisciano (Ascoli Piceno), 22.U. 1288 4. IV.1292

192. SF. CELESTIN al V-lea, Pietro Angeleri, din Isernia, 5. VII, 29. VIII.1294-

13. XII.1294

193. BONIFACIU al VIII-lea, Benedetto Caetani, din Anagni, 24. XH. 1294,23.1.1295 11.X. 1303

194. BENEDICT al XI-lea, Niccolò Boccassini, din Treviso, 22,27.X. 1303-7. VIL 1304

195. CLEMENT al V-lea, Bertrand de Got, din Villandraut (Gironde-Franţa), 5. VII,

14. XI.1305-20. IV. 1314

196. IOAN al XXII-lea, Jacques-Arnaud d'Euse, din Cahors (Franţa), 7. VIII, 25JX.1316-4. X1I.1334

(*Nicolae al V-lea*, Pietro Rainalducci, din Corvaro, Rieti, 12,22.V. 1328-25. VEI. 1330)

197. BENEDICT al XII-lea, Jacques Fournier, din Savardin (Foix-Franţa), 20. XD.1334, 8.1.1335-25. IV. 1342

198. CLEMENT al VI-lea, Pierre Roger, din Malmont (Franta), 7,19.V. 1342 6. XH.1352

199. INOCENŢIU al VI-lea, Etienne Aubert, din Mont-Beyssac (Franţa), 18.30. XII. 1352 12. IX. 1362

200. URBAN al V-lea, Guillaume de Grimoard, din Grisac (Auvergne-Franţa), 28.X., 6. XI. 1362-19. XII. 1370

201. GRIGORE al XI-lea, Pierre Roger de Beaufort, din Rosier-d'Eg leton (Franţa), 30. XII. 1370,5.1.1371 27.10.1378

202. URBAN al VI-lea, Bartolomeo Frignano, din Napoli, 8,18. IV. 1378-15X. 1389 (*Clement al VII-lea*, Robert, conte de Genevois, din Franţa, 20. IX, 31.X. 1378 16. IX.1394)

203. BONIFACIU al DE-lea, Pietro Tomacelli, din Napoli, 2,9. XI. 1389-1.X. 1404

204. INOCENŢIU al VII-lea, Cosimo Migliorati, din Sulmona, 17. X, 11.

XI. 1404 6. XI.1406

205. GRIGORE al XII-lea, Angelocorrcr, din Veneţia, 30. XI, 19. XH. 14064. VH. 1415 (*Benedict al XIII-lea*, Pedro de Luna, din Aragon, 28JX, 1 l.X. 1394-23. V. 1423) (*Alexandru al V-lea*" Pietro Filargis, din Creta, 26.VI, 7. VII. 1409-3.V.1410) (*Ioanal XXIII-lea*, Baldassarre Cossa, din Napoli, 17,25.V.1410-29.V.1415)

206. MARTIN al V-lea, Oddone Colonna, din Genazzano (Roma), 11,21. XI. 1417 20.11.1431

207. EUGEN al IV-lea, Gabriele Condulmer, din Veneţia, 3,1 LID. 1431 23.11.1447 (*Felix al V-lea*, Amedeo al VIII-lea, duce de Savoia, din Savoia, 5. XI.1439, 24.Vn.1440-7. IV. 1449)

208. NICOLAE al V-lea, Tommaso Parentucelli, din Sarzana, 6,19. Ffl.1447-24. IIL 1455

209. CALIXT al III-lea, Alonso de Borja, din Jâtiva (Valencia), 8.20. IV.1455 6. VHI.1458

210. PIUS al II-lea, Enea Silvio Piccolomini, din Corsignano (Siena), 19. VHI, 3. IX. 1458-15. Vin. 1464

211. PAUL al II-lea, Pietro Barbo, din Veneţia, 30. VHI, 16. IX.1464-26.Vn.1471

212. SIXTUS al IV-lea, Francesco della Rovere, din Celle Ligure (Savona), 9,25. VHI. 1471 12. VIH. 1484

213. INOCENŢIU al VIII-lea, Giovanni Battista Cibo, din Genova, 29. Vili, 12. IX. 1484-25. VH. 1492

214. ALEXANDRU al VI-lea, Rodrigo de Borja, din Jativa (Valencia), 11,26. VIU. 1492-18. VIII. 1503

215. PIUS al III-lea, Francesco Todeschini Piccolomini, din Siena, 22. IX, 1,8.X. 1503 18.X.1503

216. IULIU al II-lea, Giuliano della Rovere, din Albisola (Savona), 31. X, 26. XI. 1503-

22. H.1513

217. LEON al X-lea, Giovanni de'Medici, din Florenţa, 9,19.ni.1513-l. Xn. 1521

218. ADRIAN al VI-lea, Adriaan Florensz, din Utrecht, 9.1,31. Vffl. 1522-14. DE. 1523

219. ŒEMEM, aI Vn-lea, Giuuode'Medici, dinflorenţa, 19,26. XI.1523-25JX.1534

220. PAUL al III-lea, Alessandro Farnese, din Canino (Viterbo), 12. X, 3. XI.1534, 10. XI.1549

221. IULIU al III-lea, Giovanni Maria Ciocchi del Monte, din Roma, 8,22.n. L550-

23. Ffl.1555

222. MARCELLUS al II-lea, Marcello Cervini, din Montepulciano (Siena), 9, 10JV. 1555-I.V. 1555

223. PAUL al IV-lea, Gian Pietro Carafa, din S.Angelo della Scala (Avellino), 23,

26. V. 1555-18. Vffl. 1559

224. PIUS al IV-lea, Giovan Angelo de'Medici, din Milano, 25. XU.1559,6.1.1560 9. XII.1565

225. SF. PIUS al V-lea, Michele Ghislieri, din Bosco Marengo (Alexxandria), 7, 17.1.1566-I.V. 1572

226. GRIGORE al XIII-lea, Ugo Boncompagni, din Bologna, 13, 25. V. 1572 10JV.1585

227. SIXTUS al V-lea, Felice Peretti, din Grottammare (Ascoli Piceno), 24JV, I.V.1585-

7. Vffl.1590

228. URBAN al VII-lea, Giovanni Battista Castagna, din Roma, 15JX.1590-27. IX. 1590

229. GRIGORE al XIV-lea, Niccolò Sfondrati, din Somma Lombardo (Cremona), 5,8. XU. 1590-16.X. 1591

230. INOCENŢIU al IX-lea, Giovanni Antonio Facchinetti, din Bologna, *29X* 3. XI. 1591 30. XU. 1591

231. CLEMENT al VIII-lea, Ippolito Aldobrandino din Fano, 30.1,9.IL 1592-3JU.1605

232. LEON al XI-lea, Alessandro de'Medici, din Florenţa, 1.10. IV.1605-27. IV. 1605

233. PAUL al V-lea, Camillo Borghese, din Roma, 16.29.V. 1605-28.1.1621

234. GRIGORE al XV-lea, Alessandro Ludovisi, din Bologna, 9,14.U.

1621 8. Vn. 1623

235. URBAN al VIII-lea, Maffeo Barberini, din Florenţa, 6. Vffl, 29. IX.1623 29. VII.1644

236. INOCENŢIU al X-lea, Giovanni Battista Pamphili, din Roma, 15.1X4, X. 1644 7.1.1655

237. ALEXANDRU al VIMea, Fabio Chigi, din Siena, 7,18.1 V. 1655-22. V. 1667

238. CLEMENT al DE-lea, Giulio Rospigliosi, din Pistoia, 20,26. VI. 1667-9. XH. 1669

239. CLEMENT al X-lea, Emilio Altieri, din Roma, 29. IV, II.V.l 670-22. VII. 1676

240. INOCENŢIU al XI-lea, Benedetto Odescalchi, din Como, 21. IX, 4.X.1676 12. Vffl.1689

241. ALEXANDRU al VIII-lea, Pietroottoboni, din Veneţia, 6,16.X. 1689-ITI. 1691

242. INOCENŢIU al XII-lea, Antonio Pignatelli, din Spinazzola, (Bari), 12.15. VE1691 27JX.1700

243. CLEMENT al XI-lea, Giovanni Francesco Albani, din Urbino, 23, 30. XL, 8. Xn. L700-19.m. L721

244. INOCENŢIU al XIII-lea, Michelangelo Conti, din Poli (Palestrina), 8,18.V. 1721 – 7.V.1724

245. BENEDICT al XIII-lea, Pier Francesco Orsini, din Gravina (Bari), 29. V,

4. VI. 1724-21.n.1730

246. CLEMENT al XII-lea, Lorenzo Corsini, din Florenţa, 12,16. VII.1730-6.il. 1740

247. BENEDICT al XIV-lea, Prospero Lambertini, din Bologna, 17,22. VIE 1740 3.V.1758

248. CLEMENT al XIII-lea, Carlo Rezzonico, din Veneţia, 6,16. VU. 1758-2. E 1769

249. CLEMENT al XIV-lea, Gian Vincenzo Antonio Ganganelli, din S.Arcangelo (Rimini), 19,28. V, 4.VI.1769-22JX.1774

250. PIUS al VI-lea, Giovanni Angelo Braschi, din Cesena, 15,22.11.1775-29. VHI. 1799

251. PIUS al VII-lea, Barnaba Chiaramonti, din Cesena, 14,21 JE 1800-20. VHI. 1823.

252. LEON al XII-lea, Annibale Sermattei della Genga, din Genga (Ancona), 28. IX,

5. X.1823-10. E 1829

253. PIUS al VDI-lea, Francesco Saverio Castiglioni, din Cingoli (Macerata), 31.111, 5. IV. 1829-30. XI. 1830

254. GRIGORE al XVI-lea, Bartolomeo Mauro Cappellari, din Belluno, 2,6.11.1831 – 1. VI. 1846

255. PIUS al IX-lea, Giovanni Maria Mastai Ferretti, din Senigallia (Ancona), 16, 21.VI.1846-7. II.1878

256. LEON al XIII-lea, Gioacchino Pecei, din Caipineto (Anagni), 20.11,3. III. 1878 20. VH.1903

257. SF. PIUS al X-lea, Giuseppe Sarto, din Riese (Treviso), 4, 9. Vili. 1903 20. VHI.1914

258. BENEDICT al XV-lea, Giacomo della Chiesa, din Genova, 3,6JX... 1914-22.1.1922

259. PIUS al XI-lea, Achille Ratti, din Desio (Milano), 6,12.H. 1922-10. E 1939

260. PIUS al XII-lea, Eugenio Pacelli, din Roma, 2,12.0.1939-9.X. 1958

261. IOAN al XXIII-lea, Angelo Giuseppe Roncalli, din Brusicco di Sotto îl Monte (Bergamo), 28. X, 4 JQ. 1958-3. VI. 1963

262. PAUL al VI-lea, Giovanni Battista Montini, din Concesio (Brescia), 21.VI, 30. VI. 1963-6. Vili. 1978

263. IOAN PAUL I, Albino Luciani, din Forno di Canale d'Agordo (Belluno), 26. Vm, 3.1X.I978-28JX.1978

264. IOAN PAUL al II-lea, Karol Wojtyla, din Wadovice (Cracovia), 16. X, 22.X. 1978

Observaţii asupra listei şi diferite „curiozităţi"

Asupra cronologiei şi numărului pontifilor de la Roma persistă multe dubii datorate surselor istorice contradictorii şi unor chestiuni controversate, cum ar fi cea a papilor aleşi dar neîncoronaţi din cauza morţii lor subite, a papilor care au păstorit de mai multe ori, precum şi problema legitimităţii sau nu a unora dintre ci.

Conform *Anuarului pontifical*, până acum câţiva ani, numărul pontifilor, inclusiv cel actual, arfi fost de 265; de fapt era considerat papă şi un anume Ştefan ales în 752, între Zaharia şi Ştefan al II-lea. Deoarece, însă, el a murit la trei zile după alegere, desigur fără a fi fost consacrat, a fost scos de pe listă şi numărul papilor a rămas fixat la 264. Persistă, totuşi, o inconsecvenţă, pentru că şi alţi papi au murit fără a fi fost încoronaţi, şi totuşi fac parte din listă.

Alte incertitudini provin de la antipapi, adică de acei papi care au uzurpat demnitatea şi tronul de la Roma unor papi pe parcursul pontificatului acestora şi care în multe cazuri au fost consideraţi ca fiind aleşi regulamentar din punct de vedere canonic. Biserica recunoaşte doar 37 de antipapi, după cum rezultă din lista prezentată; în realitate, însă, au fost 39. Nu intrau în acest număr Clement al VIII-lea (1423-1429) şi Benedict al XIV-lea (1425-1430). În chestiunea antipapilor se mai menţin şi alte dubii. Leon al VIII-lea (al 131 lea din listă) ar trebui să fie considerat antipapă până la moartea lui Ioanal XII-lea (al 130-lea din listă) şi, de asemenea Benedict al V-lea (al 132-lea) până la moartea lui Leon al VIII-lea.

Deosebit de spinoasă este situaţia provocată de tripla alegere a lui Benedict al IX-lea: de fapt, ar trebui consideraţi ca antipapi Silvestru al III-lea (al 146-lea din listă) şi Damasus al II-lea (al 151 lea), dacă demiterile sale din 1044 şi 1048 sunt apreciate ca nelegale.

În rândul papilor care au urcat pe tronul lui Petru sunt, de asemenea, de semnalat unele „curiozităţi”.

Durata pontificatelor

Cele mai scurte şase pontificate au fost, în ordine:

1. Urban al VII-lea: 13 zile
2. Bonifaciu al VI-lea: 15 zile
3. Celestin al IV-lea: 17 zile
4. Teodor al II-lea: 20 de zile
5. Sisinnius: 21 de zile
6. Silvestru al III-lea: 22 de zile

Cele mai lungi şase pontificate au fost, în ordine:

1 Sf. Petru: 37 de ani

2 Pius al IX-lea: 32 de ani

3 Leon al XIII-lea: 25 de ani

4 Pius al VI-lea: 24 de ani

5 Pius al VII-lea: 23 de ani

6 Alexandru al III-lea: 22 de ani

Papii care au abdicai

Papii care au renunţat la tronul pontifical au fost în număr de cinci:

1 Clementi în 97

2 Pontianus în 235

3 Benedict al IX-lea în 1045

4 Celestin al V-lea în 1294

5 Grigore al XII-lea în 1415

Papii demişi

Papii care au fost demişi din diferite motive au fost în număr de nouă:

1 Silverius în 537

2 Martini în 654

3 Romanus în 897

4 Leon al V-lea în 903

5 Ioanal XE-lea în 963

6 Benedict al V-lea în 963

7 Leon al VIII-lea în 964

8 Silvestru al m-lea în 1046

9 Benedict al IX-lea în 1044 şi în 1048

Papa care a păstorit de mai multe ori

A fost Benedict al IX-lea; ales în 1032, a fost demis în 1044; a urcat din nou pe tron în 1045, abdicând în acelaşi an; s-a aflat pentru a treia oară pe tron în 1047 şi a fost definitiv demis un an mai târziu. Practic, numele său apare de trei ori în numărătoarea papilor, astfel încât numărul calculat numai în funcţie de nume ar fi, de fapt 262 şi nu 264.

Papii care au luat numele unor antipapi

Zece au fost papii care, îndată după ce au fost aleşi, şi-au luat numele pe care-l aveau antipapii precedenţi lor, aceasta pentru a atrage atenţia într-o manieră incontestabilă asupra legitimităţii alegerii:

1 Honorius al II-lea (1124-1130): a luat numele antipapei Honorius al II-lea (1061 – 1072)

2 Celestin al II-lea (1143-1144): a luat numele antipapei Celestin al II-lea (1124)

3 Grigore al VIII-lea (1187): a luat numele antipapei Grigore al VIII-lea (1118-1121)

4 Clement al III-lea (1187-1191): a luat numele antipapei Clement al m-lea (1080 1100)

5 Inocenţiu al III-lea (1198-1216): aluat numele antipapei Inocenţiu al III-lea (1179 1180)

6 Nicolae al V-lea (1447-1455): a luat numele antipapei Nicolae al V-lea (1328-1330)

7 Calixt al III-lea (1455-1458): a luat numele antipapei Calixt al III-lead 168-1178)

8 Clement al VII-lea (1523-1534): a luat numele antipapei Clement al VII-lea (1378 1394)

9 Benedict al XIII-lea (1724-1730): a luat numele antipapei Benedict al XIII-lea (1394 1423)

10 Ioanal XXIII-lea (1958-1963): a luat numele antipapei Ioanal XXIII-lea (1410 1415)

Nu trebuie uitat nici că papa Clement al VIII-lea (1592-1605) a luat numele unui Clement al VIII-lea (1423-1429) care nu este recunoscut oficial de Biserică nici măcar ca antipapă; acelasi lucru este valabil şi în cazul lui Benedict al XIV-lea (1740-1758) care a luat numele unui Benedict al XIV-lea (1425-1430) de asemenea nerecunoscut, nici ca antipapă, de Biserică.

Nume inexistente în seria de papi

Din seria de pontifi care poartă acelaşi nume, nu fac parte următorii opt papi; dintre ei, primii cinci erau antipapi:

1 Grigore al XVI-lea, antipapă (997-998)

2 Felix al II-lea, antipapă (355-365)

3 Bonifaciu al VII-lea, antipapă (974 şi 984-985)

4 Benedict al X-lea, antipapă (1058-1059)

5 Alexandru al V-lea, antipapă (1409-1415)

6 Ioanal XX-lea: practic, nici n-a existat vreodată şi s-a sărit de la Ioanal XIX-lea la Ioanal XXI-lea.

7-8 Martin al II-lea şi Martin al III-lea, practic nici n-au existat; de fapt,

au fost confundaţi cu acest nume Marinus I şi Marinus al II-lea, motiv pentru care, de la Martin I s-a trecut direct la Martin al IV-lea.

Familiile care au dat cei mai mulţi papi

Şaisprezece au fost familiile care şi-au văzut câte un reprezentant al lor urcând pe tronul pontifical:

Conţi de Tuscolo (5): Ioanal XII-lea

Benedict al VII-lea Benedict al VIII-lea Ioanal XIX-lea

Benedict al IX-lea (papă de trei ori)

Conţi de Segni (4):

Savelli din Roma (3):

Orsini din Roma (3):

Inocenţiu al III-lea Grigore al IX-lea Alexandru al IV-lea Inocenţiu al XIII-lea Grigore al II-lea

Honorius al III-lea Honorius al IV-lea Celestin al III-lea

Medici din Florenţa (3):

Anici din Roma (2):

Caetani din Gaeta (2):

Borgia din Jâtiva (2):

Colonna din Roma (2):

Nicolae al III-lea Benedict al Xm-lea Leon al X-lea dementai VII-lea Leon al XI-lea Felix al III-lea Grigore I cel Mare Gelasius al II-lea Bonifaciu al VIII-lea Calixt aim-lea Alexandru al VI-lea Adriani

Martin al V-lea Castiglioni din Milano (2): Celestin al IV-lea Pius al VIII-lea della Rovere din Savona (2): Sixtus al IV-lea

Iuliu al II-lea Fieschi, conţi de Lavagna (2): Inocenţiu al IV-lea

Adrian al V-lea Piccolomini din Siena (2): Pius al II-lea Pius al m-lea Roger de Beaufort (2): Clement al VI-lea

Grigore al XI-lea

Nu se cunoaşte numele familiei romane căreia îi aparţin cei doi papi fraţi Ştefan al II-lea şi Paul I şi al familiei din Prosinone care a dat ca papă un tată şi un fiu: Hormisdas şi Silverius.

Schimbarea numelui în momentul alegerii sale, noul pontif, printr-o tradiţie devenită de-acum milenară, trebuie să-şi schimbe numele primit la botez. Sf. Petru, ca prim papă, a fost, de fapt, şi primul care a făcut această

schimbare, fiind obligat de însuşi Iisus, şi nu s-a mai numit Simon; după el, însă, fiecare papă şi-a păstrat propriul nume de botez până în anul 532, prin Ioanal II-lea care se numea Mercurius sau Mercurialis, aceste nume apărând ca prea păgâne. Şi-au schimbat numele, apoi, probabil, şi Ioanal III-lea în 561, care se pare că se numea anterior Catelinus, şi, de asemenea, tot aşa a făcut şi succesorul său din 575, Benedict I, al cărui nume de botez era, poate, Bonosius. În privinţa acestor doi papi, însă, informaţiile asupra numelor nu sunt sigure.

Al doilea care şi-a schimbat, sigur, numele a fost, în anul 955, Ioanal XII-lea, care se numea Octavian, un alt nume păgân şi împărătesc. După alţi cinci papi care şi-au păstrat numele iniţial, o altă schimbare, poate cea mai semnificativă, a avut loc în anul 983: *Johannes qui es*! *Petrus*"; şi a fost Ioanal XIV-lea. De atunci, numele lui Petru a rămas *tabù*, iar schimbarea a devenit un obicei care n-a mai fost abandonat Renunţarea la numele de la „prima" naştere urmăreşte să scoată în evidenţă importanţa unei „a doua" naşteri la care s-a ajuns prin alegerea supremă cu senmificaţic profund mistică. Neobişnuit este faptul că, în uncie cazuri, nu noul pontif a fost cel care să-şi aleagă numele, ci acesta i-a fost dat de cardinalul prim-diacon, ca un adevărat „naş", aşa cum s-a întâmplat la alegerea cardinalului Cencio Savelli şi a primului papă de la Avignon.

Numărul acestor nume nu trece de şaptezeci şi, dintre ele, mai puţin de jumătate au fost repetate; numele care se alternează mai frecvent în ultimele secole sunt cele de Clement, Inocenţiu, Pius şi Benedict. În orice caz, motivele care duc la alegerea unuia sau a altuia dintre ele sunt foarte variate şi, de cele mai multe ori, imposibil de aflat.

De exemplu, analizând motivele unor alegeri, voi aminti că Enea Silvio Piccolomini a fost, se pare, tentat să-şi ia numele de Pius al II-lea influenţat de emistihul lui Vergiliu *ijsumpius Aeneas*", adică „Sunt Aeneas cel milos". Alexandru al VI-lea, în schimb, ar fi vrut să-l imite pe marele cuceritor macedonean; Giuliano della Rovere, Iuliu al II-lea, pe dictatorul Cai us Iulius Caesar. Numeroşi au fost şi aceia care, în semn de recunoştinţă pentru pontifii predecesori, datorită cărora ei deveniseră cardinali, au adoptat chiar numele acestora.

Profeţia lui Malachia

Malachia, călugăr cistercian, devenit episcop şi primat al Irlandei, trăitor între 1094 şi 1148, este autorul lucrării *De summis pontificibus*, în care este profeţită pentru un anumit an, prin deducţie ar fi 2026, sfârşitul Romei şi al lumii, după ce, pe tronul pontifical, va urca ultimul papă, purtând numele de Petru al II-lea. Acesta va fi al 112 lea pontif de pe o listă care începe cu Celestin al II-lea şi în care numele fiecărui papă este indicat simbolic printr-un motto în limba latină.

Această profeţie, pe cât de mult discutată, pe atât de temută, nu a fost întotdeauna precisă în oferirea unui raport clar între motto-ul respectiv şi papa care este ales.

Privitor la pontifii cei mai apropiaţi de vremurile noastre, iată care sunt simbolurile în latineşte şi posibilele lor semnificaţii:

101. Pius al IX-lea – *Crux de cruce*: însemnând frământările din cadrul Bisericii în contextul formării Statului italian.

102. Leon al XIII-lea – *Lumen coeli*: trebuie menţionat că, pe stema papei Pecei, apare o cometă cu o formă şerpuitoare.

103. Pius al X-lea – *Ignis ardens*: simbolizând sufletul arzând de credinţă al acestui papă „sfânt”.

104. Benedict al XV-lea – *Religio depopulata*: având în vedere că, sub pontificami său, a avut loc primul război mondial în care au murit milioane de catolici.

105. Pius al XI-lea – *Fides intrepida*: reprezentând credinţa în luptă cu regimurile totalitare.

106. Pius al XII-lea – *Pastor angelicus*: după opinia multora, „păstorul” prin excelenţă, cu un comportament” îngeresc”.

107. Ioanal XXIII-lea – *Pastor et nauta*: pentru că a fost patriarhul Veneţiei şi a călătorit mult

108. Paul al VI-lea – *Flosflorum*: pentru că pe stema lui se aflau trei flori.

109. Ioan-Paul I – *De medietate lunae*: însemnând durata scurtă a pontificatului său de mai puţin de o lună, conform fazelor astrului.

110. Ioan-Paul al II-lea – *De labore solis*: după unii, ar fi în legătură cu neobosita activitate pe care o desfăşoară.

Actualului pontif ar trebui să-i urmeze unul care s-ar numi Gloria otivae (111) ca simbol al unei atât de mult dorite păci universale: după care va urma

catastrofa prezisă în motto-ul al 112-lea: în persecutione extrema Sanctae Romanae Ecclesiae sedebit Petrus Romanus qui pascei oves în multis trìbulationibus, quitus transact is septicolis diruentur ei Iudex tremendus iudicabit populum suum. Amen

Bibliografie

AA. VV. I papi. Novara, 1974.

AA. VV, «Paolo VI, la sua vita, la sua difficile missione», *Epoca*, 10 august 1978

(contine articole de V. GORRESIO, D.O.GRADDY e M. BELLACC1). AA.VV., *Fatti e figure del Lazio meridionale*, Roma 1978. AA.W., *Storia della Chiesa* (a cura di H. Jedin), Milano 1975-80. AA.VV., *II papa*, / *mille giorni di Wojtyla*. Milano 1981 (conţine articole de D. FABBRI, B. LAI, D.O'GRADY, G. PAMPALONI, B. SORGE şi G. ZIZOLA).

AA.VV., *L'Osservatore Romano*, 1861-1981, număr unic, 13 decembrie 1981.

AA.VV., 100punti caldi della Storia della Chiesa, Roma 1982.

AA.VV., Sisto IV e Giulio II mecenati e promotori di cultura, Savona 1985.

AA.VV., /*papi del XX secolo*, Torino 1990.

AA.VV., Pio îl e la cultura del suo tempo, Milano 1991.

AA.W., *Giovanni Paolo II*, Milano, 1992-93.

AA.VV., *Mondo Vaticano*, Città del Vaticano, 1995.

ADEMOLLO G., Alessandro VI. Giulio II e Leone X nel Carnevale di Roma, Florenţa 1866.

AGNELLO ANASTASO L., *Istoria degli antipapi*, Napoli 1754. AGNELLO DI RAVENNA, în *Rerul Italicarum Scriptores* di L.A. MURATORI,

Bologna 1924. ALIGHIERI D., *Epistolae*, Oxford 1920. ALIGHIERI D., *Rime*, Florenţa 1956.

ALIGHIERI D., *La Divina Commedia* (a cura di N. SAPEGNO), Florenţa 1959.

AMMIANUS MARCELLINUS, *Rerum gestarum*, Londra 1939.

«Annales Fundenses», în *Monumenta Germatiiae Historica*, I, Hannover 1826.

ANDREOTTI G., *La sciarada di papa Mastai*, Milano 1967.

ANDREOTTI G., Pranzo di magro per îl cardinale, Milano 1978.

ANDREOTTI, G., A *ogni morte di papa*, Milano 1980.

Annuario Pontificio, Città del Vaticano 1995.

ARETINO P., Sonetti lussuriosi e pasquinate, Roma 1980.

ARIAS J., *L'enigma Wojtyla*, Milano 1986.

AUDISIO G" Storia religiosa e civile dei Papi, Roma 1864-65.

BACCHIEGA M., *Silvestro IIpapa mago*, Foggia 1981.

BARBAIN1 P., *Celestino* v *ancoreta e papa*, Milano 1936.

BARGELLINI P., *Mille santi del giorno*, Milano-Florenţa 1980.

BARONIO C, *Annales Eclesiastici*, Lucca 1744.

BATIFFOL P., Saint Grégoire le Grand, Paris 1928.

BEDA, Historia Ecclesiastica genu's Anglotvin, Oxford 1896. BEGNIN1 U., Storia sociale della Chiesa, Milano 1906. BELLARMINO R., Opera, Veneţia 1731.

BELLI G.G., *Tutti sonetti romaneschi* (a cura di B. CAGLIA), Roma 1980.

BENOIT F., Avignon au double visage, Paris 1940.

BERGÈRE M., Quattro papi e un giornalista, Roma 1974.

BERNAREGGIA *A*., *I papi*, Milano 1940.

BERNI F., Rime, poesie latine e lettere, Florenţa 1885.

BERTI D., Giordano Bruno da Nola, Torino 1889.

BERTHELET G., L'elezione del papa. Storia e documenti, Roma 1891.

BERTOLDI S., *A futura memoria*, Milano 1981.

BERTOLINI0., «La fine del pontificato di papa Silverio», în *Arch R. Soc. Rom*.

Storia patria, *Al*, 1924. BIANCHI GIOVINIA A., *Storia dei papi*, Milano 1864. BOCCACCIO G., «De claris mulieribus», în *Tutte le opere*, Milano 1967. BONANNO C., *L'età medievale nella critica storica*, Padova 1973. BRAIVE M.F., *Avignon*, Paris 1949. BREZZI P., *Fonti e studi di storia della Chiesa*, Milano 1962. CALLOVINI C., *I papi e la Chiesa Romana odierna*, Roma 1980. CANDELORO G., *Storia dell'Italia moderna*, voll. I/IX, Milano 1956/81. CAPELLO G., *Gregorio I e* îl *suo pontificato*, Saluzzo 1905. CARAVALE MEARACCIOLO A., *Lo Stato pontificio da Martino Va Pio IX*, Torino 1978.

CASARIEGO A., *Los papas pecadores*, Madrid 1992. CATERINA DA SIENA, *Lettere*, Siena 1913-30.

CENCI ARINI A.CG1ACCAGLI A M., Rocche e castelli del Lazio, Roma 1982. CESAREO G.A., Pasquino e pasquinate nella Roma di Leone X, Roma 1938. CHACON A., Vitae et res gestae Pontificum Romanorum et cardinalium, Roma 1677.

CHELINIJ., La vie quotidienne au Vatican sous Jean-Paul II, Paris 1985. CHIABRERA, G., Rime, Milano 1808.

CORNWELL Un ladro nella notte. La morte di papa Giovanni Paolo /,

Napoli 1990. *Corpus Christianorum*, Paris 1844-64.

CRUCITTI E., Roma pagana e cristiana. Le persecuzioni, Roma 1978. CUSHING R., Mi avete amato, Roma 1976. D'AZEGLIO M., I miei ricordi, Torino 1949.

DELAHAYE K., Ecclesia mater chez les pères des trois premiers siècles, Paris 1964.

DELL'ARCO M., *Pasquino statua parlante*, Roma 1967. DELLI S., *La strade di Roma*, Roma 1975. DELLI S., *I ponti di Roma*, Roma 1977. DELLI S., *Le strade del Vaticano*, Roma 1982.

DEL RE N., *La Curia capitolina*, Roma 1993. D'ERME V... *La palude dei Papi*, Roma 1982. DE ROSSI G.B., *Roma sotterranea*, Roma 1861-77. DE STEFANO A., GV/V/'/ù *medievale*. Palermo 1937. DI FRESCO A., *Misteri e segreti dell'anno santo*, Milano 1974. D'ONOFRIO C., *Roma vai bene un abiura*, Roma 1976. D'ONOFRIO C., *La papessa Giovanna*, Roma 1979. DOTTI U., *Galilei*, Milano 1971. DRUDI G., flea/rice e C... Torino 1979.

DUBOIS P., Supplication du peuple de France au roi contre Boniface, Paris 1655.

DUCHESNE H., *Histoire ancienne de l'église*, Paris 1906-10. DUCHESNE HQUENTIN H., Z* L/ber *Pontificalii*, Paris 1886-1925. DUPRÉ THESEIDER E., *Roma dal Comune di popolo alla Signoria pontifîcia*, Bologna 1952.

DUPRE THESEIDER E., / PAPI DI Avignone e la questione romana, Firenze 1939.

DURELL L., *La papessa Giovanna*, Milano 1979.

EGINHARDUS, «Vita Caroli», în *Monumenta Germaniae Historien*, II, Hannover 1829.

Enciclopedia catolica, Cittàdel Vaticano 1947.

Enciclopedia del papato, Catania 1961.

Epistolae pontificum romanorum ineditae, Lipsia 1885.

EUSEBIUS DIN CESAREA, *Historia eclesiastica*, Leipzig 1932.

FABRETTI N" *I vescovi di Roma*, Ciniscilo Balsamo 1986.

FALCO G., La Santa Romano Repubblica, Milano 1959.

FALCONI C., *Ipapi del XX secolo*, Milano 1967.

FALCONI C., *Storia dei papi e del papato*, voi. 4, Milano 1966-72.

FALCONI C., *Ipapi sul divano*, Milano 1975.

FEDELE CGALLENGA M., Strade, corrieri e poste dei papi dal Medioevo al

1870, Modena 1988. FERRARA 0., *II papa Borgia*, Novara 1969.

FERRER BENIMEL1 J.ACAPRILE Ci., *Massoneria e Chiesa cattolica*, Roma 1982.

FLOROARD DIN REIMS, *Oeuvres*, Reims 1857. FUHRMANN H., *Storia dei papi*, Buri 1992.

GATTO TROCCH1 C., *Leggende e racconti popolari di Roma*. Roma 1982. GER VASO R., / *Borgia*, Milano 1976. GIANNONE P., *II Triregno*, Bari 1940. GIORDANI I., *Le encicliche sociali dei papi*, Roma 1956. GIORDANI P., *Opere*, Milano 1854-63. IOAN DIN SALISBURY, *Policratraticus*, Oxford 1909. GIOVANNI XXIII, *II giornale dell 'anima* (a cura di I.F. CAPOVILLA), Roma 1964.

GIOVANNI XXIII. *Utere ai familiari* (a cura di IF. CAPO VILLA), Roma 1968.

GIOVANNI PAOLO L Lo spazio di un sorriso, l venti discorsi del suo pontificalo,

Roma 1978. GIOVIO B., *Vita Leonis X*, Basilea 1578. GIOVIO B., *Vita Hadriani VI*, Basilea 1578. GIUNTELLA V.K., *Roma nel Settecento*, Bologna 1971. GLIGORA FEATANZARO B., *Storia dei papi*, padova 1989. GNOL1 D., *La Roma di Leon X*, Milano 1938. GONZALES J., *Helder Camara*, Roma 1970… GORRESIO V., *II papa e* îl *diavolo*, Milano 1973. GRAF A., *Attraverso* îl *'500*, Torino 1888. GRAMSCI A., *Quaderni del carcere*, Torino 1966. GRANT M., *Storia di Roma antica*, Roma 1981. GREGORIUS MAGNUS, *Epistolae*, Hannover 1887-89. GREGORIO MAGNO, *Dialogi*, Roma 1924. GREGORIUS DIN TOURS, *Historia franco rum*, Hannover 1883. GREGOROVIUS F., *Storia*

di Roma nel medioevo. Roma 1972. GRISAR H., *Analecta Romana*. Roma 1899. GRIS AR H., *San Gregorio Magno*, Roma 1902. GRISAR H., *Roma alla fine del Mondo amico*, Roma 1930. GUALDI, *Vita di Donna Olimpia Maidalchini*, Cosmopoli 1666. GUARDUCCI M... *La tomba di Pietro*, Roma 1984. GUERRAZZI F.D., *Beatrice Cenci*, Milano 1869.

WILHELM (WILLIAM) DIN MALMESBURY. *Gesta Regum*, Pordenone 1992. GUILLEMAN B., *La Cour pontificale* ci *Avignon*, Paris 1962. GUITTON J., *Paolo VI segreto*, Roma 1981. HASLER A.B., *Come* îl *papa divenne infallibile*, Torino 1982. HAYWARD F., *Histoire des papes*, Paris 1929. HEFELE CHLECLERCQ H., *Histoire des Conciles*, Pans 1911. HERGENROTHER G., *Storia universale della Chiesa*, Florenţa 1908. HOCHHUTH R., *II Vicario*, Milano 1964.

HOCK C.F., *Gerberto o sia Silvestro* îl *papa ed* îl *suo secolo*. Milano 1864. JACOPONE DA TODI, *Lindi* (a cura di S. CARMELLAi, Bari 1930 JA NN ATTO NI L., *Roma fine Ottocento*, Roma 1979. JEDIN IL. *Girolamo Seripando*, Wiirzburg 1937. JEDIN H... *Breve storia dei Concili*, Roma 1960.

JOURNET C.: II primato di Pietro nel pensiero cristiano contenipuranen, Bologna 1965.

KELLY JM Grande dizionario dei papi. Casal Monferrato 198V. KNOWLES M.D., Nouvelle histoire de VEglise. Pans 1968. KRATHEIMER R., Roma. Profilo di una città (312-1 JOS). Roma 1981.

LAI B., *I segreti del Vaticano da Pio XII a papa Wojtyla*, Bari 1984. LECLERCQ H., *Liber Diurnus romanorum pontificum*, Paris 1930. LEONE M., «Dietro quel sorriso», *Panorama*, 3 octombrie 1978. LEPELLEY C., *L'impero romano e* îl *cristianesimo*, Milano 1970. L1UTPRAND, «Antapodosis», în *Monumenta Germaniae Historica*, III, Hannover 1826.

1LIUTPRAND, De rebus gestis Ottonis imperatoris, Ibidem, Hannover 1826. LUCIANI A., Illustrissimi, Padova 1976. M ANODORI A., Anfiteatri, circhi e stadi di Roma, Roma 1982. MANZONI A., I promesi sposi (a cura di L. RUSSO), Florenţa 1956. MARCHETTO A., Episcopato e primato pontificio nelle Decretali *pseudoisidoriane*, Roma 1971. M ARCOR A C., *Storia dei papi*, Milano 1966-72. MARTINA G., *Pio IX* (2 vol.), Roma 1974 e 1986. MARTINA G., *La Chiesa* în *Italia negli ultimi trentanni*, Roma 1977. *Martirologio romano*, Città del Vaticano 1955.

MARUCCHI 0., II primato di papa Damaso nella storia della sua famiglia, Roma 1905.

MASSON G., *Cortigiane italiane del Rinascimento*, Roma 1981. MA STRIGLI F., *II portone di bronzo*, Roma 1928. MELLONI A., *Innocenzo IV*, Genova 1990.

MELZI C., L insegnamento sociale di Leone XII, Pio XI, Pio XII, Milano 1961.

MOLINARI F., / *misteri del Vaticano*, Milano 1862.

MOLINARI F., I peceati di papa Giovanni, Torino 1975.

MOLINARI F." I nuovi tabu della storia della chiesa, Torino 1979.

MOLLAT G., *Les papes d'Avignon*, Paris 1930.

MONTAIGNE M. DE., *Journal de voyage en Italie*, Paris 1946.

MONTANARI F., *II cardinale Lambertini*, Milano 1943.

MONTESQUIEU, *Viaggio* în *Italia*, Bari 1971.

MORAVIA A., *Beatrice Cenci*, Milano 1958.

MORGHEN R., *Medioevo cristiano*, Bari 1962.

MOSCATI S., Nuove passeggiale romane, Roma 1980.

NICHOLS P., *Le divisioni del papa*, Milano 1981.

PALERMO F.S., Monsignore Illustrissimo, Roma 1980.

PANI ROSSI E., Le cenlosettantuna ribellioni dei studditi pontifici dall '896 al

1869, Florenţa 1860. PAULUS DI ACONUS, *Vila di Gregorio Magno*, Paris 1675. PAULUS DIACONUS, *Storia dei Longobardi*, Milano, 1970. PAULUS OROSIUS, *tìistoriae adversus paganos*, Viena, 1882. PAPARELLI G., *E.S. Piccolomini* (*Pio II*), Bari 1950. PARAVICINI BAGLIANI A., *II corpo del papa*, Torino 1994. PASCHINI P.

— MONACHINI V., *I papi nella storia*, Roma 1961. PASCOLI G., *Poesie*, Milano 1939.

PASOLINI P.P., *Trasumanar e organizzar*, Milano 1971.

PASTOR L. VON, Storia dei papi dalla fine del Medio Evo, Roma 1910-34.

PECCHIA P., *Roma nel Cinquecento*, Bologna 1948.

PETRAI G., / *dieci Pii*, Roma 1903.

PETRARCA F., *Senilium rerum libri*, Basilea 1581.

PETRARCA F., *Re rum familia ri um libri*, Florenţa 1933-1942.

PETRARCA F., *Rerum memorandarum liber*, Florenţa 1943.

PETRARCA F., *Rime*, Milano-Napoli 1951.

PETRARCA F., *Prose*, Milano-Napoli 1955.

PEZZELLA S., Cosa ha veramente detto Giovanni XXIII, Roma 1972.

PICCOLOMINI E.S., *Opera inedita*, Roma 1883.

PICCOLOMINI E.S., / *Commentari*, Siena 1972-76.

P1NTONELLO A., / *Papi*, Roma 1980.

PLATINA, Lf v/te *dei pontefici*, Vezezia 1715 (Pane prima: dal Salvatore Nostro a Paolo II; parte seconda: da Sisto IV al presente pontefice Clemente XI, descritte da Honofrio Panvinio et altri autori piu moderni). PLIN1US CEL TÂNĂR, *Lettere ai familiari*, Rizoli 1961. PLINIUS CEL TÂNĂR, *Carteggio con Traiano e Panegirico di Traiano*, Rizeli 1963.

PLUMPE J., *Mater Ecclesia*, Washington 1943. PROCOPIUS, *Storia segreta*, Roma 1972. PROCOPIUS, *La guerra gotica*, Roma 1974. PRODI P., *II sovrano pontefice*, Bologna 1982.

PSEUDO ISIDORO, *Decretales Pseudo-lsidorianae* (ed. H. HINSCHIUS), Lipsia 1863.

QUERCIOLI M., Le mura e le porte di Roma, Roma 1982. RAHNER H., Chiesa e strutura politica nel cristianesimo primitivo, Milano, 1970.

RANKE L. VON, *Storia dei papi*, Florenţa 1968. RAVAGLIOLIA A., *Roma ieri e oggi*, Roma 1982.

REGIONE DI PRÜM, «Chronicon», în *Scriptores Rerum Germanicarum*,

Hannover 1890. RENDINA C., *II Vaticano*. *Storia e segreti*, Roma 1986. REND1NA C., *Pasquino statua parlante*, Roma 1991. RENDINA C., *La papessa Giovanna*, Roma 1994. RENDINA C., *II papa*. *Sacro e profano*, Roma 1995. RENDINA C., *II Vaticano*. *Storia e tesori*, Udine 1995. RICHARDS J., *II console di Dio*, Florenţa 1984. RHODES A., *II Vaticano e le dittature 1922-1945*, Milano 1975. RIQUIER DIN REIMS, *Historia*, Roma 1826.

RIZZATI M.L., «Avignone, rifugio dei Papi». Storia illustrata, august 1968. ROMANO G., L'orìgine del potere civile e della signoria territoriale dei papi, Pavia 1905.

ROSSETTI B., La Roma di Bartolomeo Pineta Roma 1981.

ROUX A., *U pape Gélase I*, Paris 1880.

SABA ACASTIGLIONI C., *Storia dei papi*, Torino 1939.

SADE DF. DE, Histoire de Juliette ou les prospérités du vice, Paris 1966.

SAFFI A., Storia di Roma dal 9 giugno 1846 al 9febbraio 1849, Florenţa 1893.

SALLUSTIO SALVEMINI C.G., *II potere temporale dei papa*, Roma 1992.

SARAZANI F… *Ut Roma di Sisto V*, Roma 1979.

SARPI P., Storia del Concilio Tridentino, Bari 1935.

SAVIO F., La questione di papa Liberio, Roma 1907.

SAVIO F., *II papa Zosimo*, Roma 1908.

SCHNEIDER B., *Pio XII*, Roma 1966.

SEPPELT F.XSCHWAIGER G., *Storia dei papi*, Roma 1962-64. SGARBOSSA MGIOVANNINI L., *II santo del giorno*, Roma 1978. SILENZI F., *Pasquino*, *cinquecento pasquinate*, Milano 1932. SILONEI., *L aventura* (*f un povero cristiano*, Milano, 1968. SILVANI L., *Storia degli antipapi*, Milano 1971.

SIMONETTIM., *La letteratura cristiana antica greca e latina*, Firenze 1969. SPADOLINI G., *II papato socialista*, Milano 1982. STACCIGLI R.A., *Roma entro le mura*, Roma 1979. STEFANESCHI J., «Opus metricum», în *Monumenta Coelestiniana*, Paderborn 1921.

STENDHAL, *Correspondance*, Paris 1937. STENDHAL, *Cronache italiane*, Torino 1959. STENDHAL, *Passeggiate romane*, Bari 1973. STEVENSON J., *La civiltà delle catacombe*, Roma 1979. TAGLIOLINI A., *I Giardini di Roma*, Roma 1980. TEODORET DIN CIR, *Storia ecelesiastica*, Berlin 1954. TEOFANES, *Cronografia*, Lipsia 1885.

TESTINI P., Le catacombe e gli antichi cimiteri cristiani în Róma, Bologna 1966.

THIERRY J.J., La vraie mort de Jean-Paul /, Paris 1984. TRAMONTO! S" Profilo di storia della Chiesa italiana dall'Unità ad oggi, Torino 1980.

TREZZINIC., La legislazione canonica di papa S. Gelasio /, Locamo 1911.

TROMB ADORI A., *Sonetti romaneschi*, Roma 1988.

ULLMANN W., II papato nel Medioevo, Bari 1975.

VALENTINI NBACCHIANI M., *II papa buono che sorrìdeva*, Milano 1978.

VILLANI G., M. E F., *Cronache*, Florenţa 1823-26.
VILLARIR., *Storia medievale*, Bari 1978.
WEST M.L., *Nei panni di Pietro*, Milano 1964.
WOJTYLA K., *II sapore del pane*, Città del Vaticano 1979.
YALLOP D., *În nome di Dio*, Napoli 1985.
ZACCAGNINI C... *Le ville di Roma*, Roma 1976.
ZEPPEGNO L, *I rioni di Roma*, Roma 1978.
ZEPPEGNO LMATTONELL1 R., Er că/es* *di Roma*, Roma 1975.
ZIZOLA G., L'utopia di papa Giovanni, Roma 1976.
ZIZOLA G., ßwö/e pa/w.7, Roma 1977.
ZIZOLA G.t Ate/ twjM Je/ *cieli*, Milano 1985.
ZIZOLA G., Lti restaurazione di papa Woytyla, Bari, 1985.
ZIZOLA G" *II conclave*, Roma 1993.
ZOLA E., *Rome*, Paris 1896.
Cuprins
Cuvânt înainte 5
Introducere.7
1. Sf. Petru (30-67) 13
2. Sf. Linus (67-76) 20
3. Sf. Anacletus (76-88) 23
4. Sf. Clement 1(88-97) 24
5. Sf. Evaristus (97-105) 27
6. Sf. Alexandru 1(105-115) 28
7. Sf. Sixtus 1(115-125) 30
8. Sf. Telesforus (125-136) 32
9. Sf. Hyginus (136-140) 33
10. Sf. Pius 1(140-155) 34
II. Sf. Anicetus (155-166) 36
12. Sf. Sötems (166-176) 38
13. Sf. Eleuterius (175-189) 41
14. Sf. Victori (189-199) 44
15. Sf. Zephyrinus (199-217) 46
16. Sf. Calixt 1(217-222) 48
17. Sf. Urban I (222-230) 51

18. Sf. Pontianus (230-235) 53
19. Sf. Amems (235-236) 54
20. Sf. Fabian (236-250) 54
21. Sf. Cornelius (251-253) 57
22. Sf. Lucius I (253-254) 59
23. Sf. Ştefan I (254-257) 60
24. Sf. Sixtus al II-lea (257-258) 62
25. Sf. Dionysius (259-268) 63
26. Sf. Felix I (269-274) 65
27. Sf. Eutychianus (275-283) 66
28. Sf. Caius (283-296) 67
29. Sf. Marcel îi nus (296-304) 68
30. Sf. Marcellus I (308-309) 70
31. Sf. Eusebius (309) 71
32. Sf. Miltiades (311-314) 72
33. Sf. Silvestru 1 (314-335) 73
34. Sf. Marcus (336) 79
35. Sf. Iuliu I (337-352) 80
36. Sf. Liberius (352-366) 82
37. Sf. Damasus (366-384) 87
38. Sf. Siricius (384-399) 91
39. Sf. Anastasius I (399-401) 94
40. Sf. Inocenţiu I (401-417) 95
41. Sf. Zosimus (417-418) 98
42. Sf. Bonifaciu 1 (418-422) 100
43. Sf. Celestin I (422-432) 102
44. Sf. Sixtus al III-lea (432-440) 104
45. Sf. Leon I cel Mare (440-461) 106
46. Sf. Hilarus (461-468) 112
47. Sf. Simplicius (468-483) 115
48. Sf. Felix al III-lea (483-492) 118
49. Sf. Gelasius (492-496) 120
50. Sf. Anastasius al II-lea (496-498) 123
51. Sf. Symachus (498-514) 125

52. Sf. Hormisdas (514-523) 129
53. Sf. IoanI (523-526) 131
54. Sf. Felix al IV-lea (526-530) 133
55. Bonifaciu al II-lea (530-532) 135
56. Ioanal II-lea (533-535) 136
57. Sf. Agapet 1 (535-536) 138
58. Sf. Sii venus I (536-537) 140
59. Vigilius (537-555) 142
60. Pelagius I (556-561) 147
61. Ioanaim-lea (561-574) 151
62. Benedict I (575-579) 153
63. Pelagius al II-lea (579-590) 153
64. Sf. Grigore I eel Mare (590-604) 155
65. Sabinian (604-606) 164
66. Bonifaciu al III-lea (607) 166
67. Sf. Bonifaciu al IV-lea (608-615) 167
68. Sf. Adeodatus I (615-618) 170
69. Bonifaciu al V-lea (619-625) 171
70. Honorius I (625-638) 172
71. Severinus (640) 176
72. Ioanal IV-lea (640-642) 177
73. Teodor I (642-649) 179
74. Sf. Martin I (649-655) 180
75. Sf. Eugen (654-657) 185
76. Sfântul Vitalianus (657-672) 187
77. Adeodatus al II-lea (672-676) 189
78. Donus (676-678) 190
79. Sf. Agaton (678-681) 191
80. Sf. Leon al II-lea (682-683) 193
81. Sf. Benedict al II-lea (684-685) 194
82. Ioanal V-lea (685-686) 195
83. Conon (686-687) 197
84. Sf. Sergiu 1(687-701) 198
85. Ioanal VI-lea (701-705) 202

86. Ioanal VIMea (705-707) 203
87. Sisinnius (708): 204
88. Constantin (708-715) 205
89. Sf. Grigore al II-lea (715-731) 208
90. Sf. Grigore al III-lea (731-741) 215
91. Sf. Zaharia (741-752) 218
92. Ştefan al II-lea (752-757) 221
93. Sf. Paul I (757-767) 228
94. Ştefan al III-lea (768-772) 230
95. Adrian 1 (772-795) 235
96. Sf. Leon al III-lea (795-816) 245
97. Ştefan al IV-lea (816-817) 253
98. Sf. Pascal 1(817-824) 255
99. Eugen al II-lea (824-827) 260
100. Valentin (827) 263
101. Grigore al IV-lea (827-844) 264
102. Sergiu al II-lea (844-847) 267
103. Sf. Leon al IV-lea (847-855) 270
104. Benedict al III-lea (855-858) 276
105. Sf. Nicolae I cel Mare (858-867) 278
106. Adrian al II-lea (867-872) 286
107. Ioanal VIII-lea (872-882) 290
108. Marinus I (882-884) 296
109. Sf. Adrian al Ili-Ica (884-885) 297
110. Ştefan al V-lea (885-891) 299
111. Formosus (891-896) 301
112. Bonifaciu al VI-lea (896) 304
113. Ştefan al VI-lea (896-897) 305
114. Romanus (897) 308
115. Teodor al II-lea (897) 309
116. Ioanal IX-lea (898-900) 309
117. Benedict al IV-lea (900-903) 312
118. Leon al V-lea (903) 313
119. Sergiu al III-lea (904-911) 313

120. Anastasius al III-lea (911-913) 316
121. Landò (913-914) 317
122. Ioanal X-lea (914-928) 318
123. Leon al VI-lea (928) 322
124. Stefan al VII-lea (928-931) 323
125. Ioanal XI-lea (931-935) 324
126. Leon al VII-lea (936-939) 326
127. Stefan al VIII-lea (939-942) 328
128. Marinus al II-lea (942-946) 328
129. Agapet al II-lea (946-955) 329
130. Ioanal XII-lea (955-964) 331
131. Leon al VIII-lea (963-965) 335
132. Benedict al V-lea (964-965) 338
133. Ioanal XIII-lea (965-972) 340
134. Benedict al VI-lea (973-974) 343
135. Benedict al VII-lea (974-983) 345
136. Ioanal XIV-lea (983-984) 347
137. Ioanal XV-lea (985-986) 348
138. Grigore al V-lea (996-999) 351
139. Silvestru al II-lea (999-1003) 355
140. Ioanal XVII-lea (1003) 360
141. Ioanal XVIII-lea (1004-1009) 361
142. Sergiu al IV-lea (1009-1012) 362
143. Benedict al VIII-lea (1012-1024) 363
144. Ioanal XIX-lea (1024-1032) 365
145. Benedict al IX-lea (1032-1044) 367
146. Silvestru al III-lea (1045) 371
147. Benedict al IX-lea (1045) 372
148. Grigore al VI-lea (1045-1046) 372
149. Clement al II-lea (1046-1047) 374
150. Benedict al IX-lea (1047-1048) 375
151. Damasus al II-lea (1048) 376
152. Sf. Leon al IX-lea (1049-1054) 377
153. Victor al II-lea (1055-1057) 381

154. Ştefan al IX-lea (1057-1058) 383
155. Nicolae al II-lea (1059-1061) 384
156. Alexandru al II-lea (1061-1073) 389
157. Sf. Grigore al VII-lea (1073-1085) 392
158. Victor al III-lea (1086-1087) 400
159. Urban al II-lea (1088-1099) 402
160. Pascal al II-lea (1099-1118) 407
161. Gelasius al II-lea (1118-1119) 412
162. Calixt al II-lea (1119-1124) 413
163. Honorius al II-lea (1124-1130) 416
164. Inocenţiu al II-lea (1130-1143) 418
165. Celestin al II-lea (1143-1144) 423
166. Lucius al II-lea (1144-1145) 424
167. Eugen al III-lea (1145-1153) 425
168. Anastasius al IV-lea (1153-1154) 428
169. Adrian al IV-lea (1154-1159) 429
170. Alexandru al III-lea (1159-1181) 433
171. Lucius al IB-lea (1181-1185) 440
172. Urban al III-lea (1185-1187) 442
173. Grigore al VIII-lea (1187) 444
174. Clement al III-lea (1187-1191) 445
175. Celestin al III-lea (1191-1198) 447
176. Inocenţiu al III-lea (1198-1216) 450
177. Honorius al III-lea (1216-1227) 459
178. Grigore al IX-Ica (1227-1241) 464
179. Celestin al IV-lea (1241) 469
180. Inocenţiu al IV-lea (1243-1254) 471
181. Alexandru al IV-lea (1254-1261) 477
182. Urban al IV-lea (1261-1264) 479
183. Clement al IV-lea (1265-1268) 482
184. Grigore al X-lea (1271 1276) 488
185. Inocenţiu al V-lea (1276) 492
186. Adrian al V-lea (1276) 493
187. Ioanal XXI-lea (1276-1277) 495

188. Nicolae al III-lea (1277-1280) 497
189. Martin al IV-lea (1281-1285) 501
190. Honorius al IV-lea (1285-1287) 505
191. Nicolae al IV-lea (1288-1292) 506
192. Sf. Celestin al V-lea (1294) 510
193. Bonifaciu al VIII-lea (1294-1303) 515
194. Benedict al XI-lea (1303-1304) 524
195. Clement al V-lea (1305-1314) 527
196. Ioanal XXII-lea (1316-1334) 532
197. Benedict al XII-lea (1334-1342) 538
198. Clement al VI-lea (1342-1352) 540
199. Inocenţiu al VI-lea (1352-1362) 544
200. Urban al V-lea (1362-1370) 547
201. Grigore al XI-lea (1370-1378) 552
202. Urban al VI-lea (1378-1389) 556
203. Bonifaciu al IX-lea (1389-1404) 560
204. Inocenţiu al VII-lea (1404-1406) 564
205. Grigore al XII-lea (1406-1415) 567
206. Martin al V-lea (1417-1431) 574
207. Eugen al IV-lea (1431 1447) 579
208. Nicolae al V-lea (1447-1455) 585
209. Calixt al III-lea (1455-1458) 589
210. Pius al II-lea (1458-1464) 592
211. Paul al II-lea (1464-1471) 598
212. Sixtus al IV-lea (1471-1484) 602
213. Inocenţiu al VIII-lea (1484-1492) 608
214. Alexandru al VI-lea (1492-1503) 612
215. Pius al III-lea (1503) 620
216. Iuliu al II-lea (1503-1513) 622
217. Leon al X-lea (1513-1521) 626
218. Adrian al VI-lea (1522-1523) 633
219. Clement al VII-lea (1523-1534) 638
220. Paul al III-lea (1534-1549) 643
221. Iuliu al III-lea (1550-1555) 649

222. Marcellus al II-lea (1555) 653
223. Paul al IV-lea (1555-1559) 654
224. Pius al IV-lea (1559-1565) 660
225. Sf. Pius al V-lea (1566-1572) 666
226. Grigore al XIII-lea (1572-1585) 671
227. Sixtus al V-lea (1585-1590) 675
228. Urban al VIMea (1590) 681
229. Grigore al XIV-lea (1590-1591) 682
230. Inocenţiu al IX-lea (1591) 683
231. Clement al VIII-lea (1592-1605) 684
232. Leon al XI-lea (1605) 689
233. Paul al V-lea (1605-1621) 690
234. Grigore al XV-lea (1621-1623) 695
235. Urban al VIII-lea (1623-1644) 697
236. Inocenţiu al X-lea (1644-1655) 704
237. Alexandru al VII-lea (1655-1667) 710
238. Dementai IX-lea (1667-1669) 716
239. Clement al X-lea (1670-1676) 720
240. Inocenţiu al XI-lea (1676-1689) 722
241. Alexandru al VIII-lea (1689-1691) 728
242. Inocenţiu al XII-lea (1691-1700) 731
243. Clement al XI-lea (1700-1721) 735
244. Inocenţiu al XIII-lea (1721-1724) 739
245. Benedict al XIII-lea (1724-1730) 741
246. Clement al XII-lea (1730-1740) 745
247. Benedict al XIV-lea (1740-1758) 749
248. Clement al XIII-lea (1758-1769) 756
249. Clement al XIV-lea (1769-1774) 759
250. Pius al VI-lea (1775-1799) 764
251. Pius al VII-lea (1800-1823) 770
252. Leon al XII-lea (1823-1829) 776
253. Pius al VIII-lea (1829-1830) 781
254. Grigore al XVI-lea (1831-1846) 783
255. Pius al IX-lea (1846-1878) 790

256. Leon al XIII-lea (1878-1903) 798
257. Sf. Pius al X-lea (1903-1914) 806
258. Benedict al XV-lea (1914-1922) 811
259. Pius al XI-lea (1922-1939) 814
260. Pius al XII-lea (1939-1958) 820
261. Ioanal XXIII-lea (1958-1963) 828
262. Paul al VI-lea (1963-1978) 834
263. Ioanpaul 1(1978) 841
264. Ioanpaul al II-lea (1978) 844
Note 853
Apendice 863
Bibliografie 878